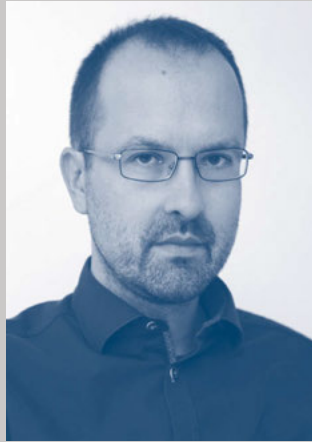

Matej Šekli

TIPOLOGIJA
LINGVOGENEZ
SLOVANSKIH
JEZIKOV

Matej Šekli je leta 2001 diplomiral iz primerjalnega slovanskega jezikoslovja in slovenistike ter leta 2007 doktoriral iz jezikoslovja, oboje na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Na Oddelku za slavistiko in na Oddelku za slovenistiko FF UL predava predmete s področja primerjalnega jezikoslovja slovanskih jezikov ter je hkrati sodelavec Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Njegova znanstvenoraziskovalna področja so primerjalno jezikoslovje slovanskih jezikov, zgodovinska slovnica in narečjeslovje slovenskega jezika, slovensko imenoslovje ter jeziki v stiku. Je avtor knjig *Zemljepisna in osebna lastna imena v kraju Livek in njegovi okolici* (2008) in *Primerjalno glasoslovje slovanskih jezikov 1: Od praindoevropščine do praslovanščine* (2014) ter soavtor jezikovnih atlasov OLA (*Общеславянский лингвистический атлас* 'Slovanski lingvistični atlas') 9 (2009), 10 (2015) in SLA (*Slovenski lingvistični atlas*) 1 (2011), 2 (2016).

Zbirka **Linguistica et philologica 37**
Urednica zbirke Andreja Legan Ravnikar

Matej Šekli
Tipologija lingvogenez slovanskih jezikov

© 2018, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Založba ZRC

Uredila Andreja Legan Ravnikar
Recenzenta Aleksandra Derganc
Luka Repanšek

Prevod povzetka Anastasija Plotnikova / Анастасия Ильинична Плотникова (rus.)
Jezikovni pregled Nejc Rožman Ivančič
Avtor zemljevidov Žiga Kokalj

Oblikovanje Brane Vidmar
Prelom Simon Atelšek

Izdajatelj ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Zanju Oto Luthar, Kozma Ahačič

Založnik Založba ZRC
Zanj Oto Luthar
Glavni urednik Aleš Pogačnik

Tisk Cicero Begunje, d. o. o.
Naklada 300 izvodov
Prva izdaja, prvi natis
Ljubljana 2018

Izid knjige je podprla Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS s sredstvi za sofinanciranje izdavanja znanstvenih monografij v letu 2017.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.16*28

ŠEKLI, Matej

Tipologija lingvogenez slovanskih jezikov / Matej Šekli ; [prevod povzetka Anastasija Plotnikova ; avtor zemljevidov Žiga Kokalj]. - 1. izd., 1. natis. - Ljubljana : Založba ZRC, 2018. - (Zbirka Linguistica et philologica, ISSN 1854-2956 ; 37)

ISBN 978-961-05-0137-4
297218816

Digitalna verzija (pdf) je pod pogoji licence CC BY 4.0 prosto dostopna:
<https://doi.org/10.3986/9789610501374>

Matej Šekli

**TIPOLOGIJA LINGVOGENEZ
SLOVANSKIH JEZIKOV**

LJUBLJANA 2018

KAZALO

Uvodne besede	15
-------------------------	----

1 Primerjalno jezikoslovje in narečjeslovje kot dela genetskega/genealoškega jezikoslovja

1.1 Genetsko/genealoško jezikoslovje znotraj jezikoslovja	17
1.1.1 Genetsko/genealoško jezikoslovje (geneolingvistika)	17
1.1.2 Tipološko jezikoslovje (tipolingvistika)	18
1.1.3 Družbenostno jezikoslovje (sociolingvistika)	19
1.2 Jezikovno spreminjanje in jezikovna raznolikost	19
1.2.1 Glasovne spremembe	21
1.2.2 Oblikovne spremembe	21
1.2.2.1 Pregibalne/oblikospreminjevalne spremembe	22
1.2.2.2 Oblikotvorne spremembe	22
1.2.2.3 Besedotvorne spremembe	23
1.2.3 Skladenjske spremembe	23
1.2.4 Slovarskopomenske spremembe	23
1.2.5 Slovarske/besedijske spremembe	24
1.3 Nastajanje idiomov	24
1.3.1 Nastajanje geolektov: jezikovne spremembe	25
1.3.1.1 Debelna teorija	25
1.3.1.2 Valovna teorija	25
1.3.1.3 Vrednotenje s stališča sodobnega genetskega/genealoškega jezikoslovja	26
1.3.1.4 Od (starejšega) prajezika do krajevnega govora	26
1.3.2 Nastajanje sociolektov: standardizacija in odmik od nje	27
1.3.2.1 Organskoidiomska podstava knjižnega/standardnega jezika	28
1.3.2.2 Neorganskoidiomska podstava knjižnega/standardnega jezika	29
1.4 Jezikovna sorodnost	32
1.4.1 Navpična jezikovna sorodnost	33
1.4.2 Vodoravna jezikovna sorodnost	33
1.5 Rekonstrukcija jezikovnega »prednika«	35
1.5.1 Primerjalna metoda	35
1.5.2 Metoda rekonstrukcije	35

1.5.2.1	Notranja rekonstrukcija	36
1.5.2.2	Zunanja rekonstrukcija	36
1.6	Genetskojezikoslovna klasifikacija idiomov	37
1.6.1	Organski idiomi	37
1.6.2	Neorganski idiomi	39
1.7	Merila genetskojezikoslovne klasifikacije geolektov.	40
1.7.1	Zgodovinskoglasoslovno kot najpomembnejše genetskojezikoslovno merilo.	40
1.7.2	Genetska in strukturna merila	42
1.7.2.1	Primer 1: naglasni tipi pridevnika v osrednji južni slovanščini	43
1.7.2.2	Primer 2: naglasni tipi samostalnikov <i>ā</i> -jevske sklanjatve v slovenščini	44
1.7.2.3	Primer 3: mlajše konvergentne samoglasniške spremembe v rovtarskih narečjih slovenščine.	45
1.7.3	Enotno in neenotno izhodišče, divergentno in konvergentno spreminjanje	46
1.7.4	Alietete in alteritete	46
1.7.5	Inovacija in arhaizem, položaj znotraj areala	47
1.7.6	Prehodni, mešani, drugotni geolekti	48
1.7.6.1	Primer neslovanskega drugotnega geolekta: istriotščina	48
1.8	Jezikoslovne klasifikacije na primeru slovanskega jezikovnega sveta.	49
1.8.1	Genetskojezikoslovna klasifikacija	49
1.8.1.1	Južnoslovanski jeziki	50
1.8.1.2	Vzhodnoslovanski jeziki	50
1.8.1.3	Zahodnoslovanski jeziki	50
1.8.2	Tipološkojezikoslovna klasifikacija: nekatere (obliko)skladenjske inovacije makedonščine in bolgarščine	51
1.8.2.1	Ohranjanje nezloženih preteklih časov.	52
1.8.2.2	Nastanek pripovednega naklona	54
1.8.2.3	Izguba nedoločnika in namenilnika ter njuna nadomestitev z <i>da</i> -zgradbo	58
1.8.2.4	Nastanek prihodnjega časa z oblikotvornima členkoma <i>*te</i> in <i>*ima da</i>	60
1.8.2.5	Nastanek glagolskih oblik s <i>habeo</i> in <i>sum</i>	61
1.8.2.6	Izguba sklonskih končnic	63
1.8.2.7	Nastanek postpozitivnih določnih členov	65
1.8.2.8	Nastanek primernika s predpono <i>*po-</i> in presežnika s predpono <i>*naj-</i>	67
1.8.2.9	Nastanek »kratkih«, postpozitivnih svojilnih zaimkov iz dajalnika naslonskih oblik osebnih zaimkov	67
1.8.2.10	Nastanek zaimkovnega podvajanja premega in nepremega predmeta	69
1.8.2.11	Odprava Wackernaglove stave naslonk	71
1.8.3	Družbenostnojezikoslovna klasifikacija	72
1.8.3.1	Slovanski knjižni/standardni (makro)jeziki	73
1.8.3.2	Slovanski knjižni/standardni mikrojeziki ali slovanska pisna narečja?	75
1.9	Modeli lingvogenez slovanskih jezikov	78
1.10	Način prikaza jezikovnega gradiva.	79

2 Južna slovanščina.	.81
2.1 Južnoslovanski geolekti pred nastankom južnoslovanskih jezikov	.81
2.1.1 Starejše splošno- in nesplošnojužnoslovanske glasovne spremembe	.81
2.1.1.1 Nesplošnoslovanske palatalizacije velarov.	.81
2.1.1.2 Nesplošnoslovanske poenostavitve soglasniških sklopov	.83
2.1.1.3 Nesplošnoslovanska metateza likvid.	.86
2.1.1.3.1 Praslovanske staroakutirane vzglasne dvoglasniške zveze * <i>ǫRC</i>	.86
2.1.1.3.2 Praslovanske nestaroakutirane vzglasne dvoglasniške zveze * <i>oRC</i>	.86
2.1.1.3.3 Praslovanske vzglasne dvoglasniške zveze * <i>eRC</i> .	.87
2.1.1.3.4 Praslovanske medglasne dvoglasniške zveze * <i>CoRC</i>	.87
2.1.1.3.5 Praslovanske medglasne dvoglasniške zveze * <i>CeRC</i> .	.88
2.1.1.4 Nesplošnoslovanski nastanek zlogotvornih jezičnikov	.88
2.1.1.5 Praslovanska * <i>í</i> , * <i>ǵ</i>	.89
2.1.1.5.1 Praslovanski * <i>í</i>	.89
2.1.1.5.2 Praslovanski * <i>ǵ</i>	.91
2.1.1.6 Praslovanska * <i>šč</i> , * <i>žž</i> .	.92
2.1.1.6.1 Praslovanski * <i>šč</i> .	.92
2.1.1.6.2 Praslovanski * <i>žž</i>	.93
2.1.1.7 Nekatere starojužnoslovanske oblikovne značilnosti	.93
2.1.2 Starojužnoslovanski geolekti.	.95
2.1.3 Splošnoslovanska onemitev praslovanskih šibkih polglasnikov in nekatere druge glasovne spremembe	.96
2.1.3.1 Praslovanska * <i>ǵ</i> , * <i>ǵ</i> .	.96
2.1.3.2 Mehkostna korelacija soglasnikov	.97
2.1.3.3 Praslovanski * <i>ń</i> , * <i>ǵ</i> , * <i>ǵ</i>	.97
2.1.3.4 Praslovanska * <i>i</i> , * <i>y</i>	.97
2.1.3.5 Nesplošnoslovanska kontrakcija	.99
2.1.3.6 Praslovanski nenaglašeni izglasni * <i>i</i>	.99
2.1.4 Nekatere druge splošnojužnoslovanske značilnosti	.100
2.1.4.1 (Pra)slovanski * <i>ž</i>	.100
2.1.4.2 Nekatere južnoslovanske oblikovne značilnosti	.101
2.1.5 Zahodnojužnoslovanske in vzhodnojužnoslovanske jezikovne značilnosti.	.102
2.1.5.1 Praslovanski * <i>pǵ</i> , * <i>bǵ</i> , * <i>mǵ</i> , * <i>vǵ</i>	.102
2.1.5.2 Praslovanska * <i>ǵ</i> , * <i>ǵ</i> .	.104
2.1.5.3 Praslovanski * <i>jě-</i> , * <i>je-</i> , * <i>Vji</i> , * <i>Vje</i>	.104
2.1.5.4 Praslovanska * <i>ń</i> , * <i>ǵ</i> v položaju pred sprednjimi samoglasniki.	.106
2.1.5.5 Nekatere oblikovne značilnosti	.106
2.1.6 Nesplošnojužnoslovanske glasovne spremembe z večjim zemljepisnim obsegom	.108
2.1.6.1 Praslovanski medsamoglasniški * <i>ž</i> .	.109
2.1.6.2 Praslovanski * <i>v</i> v veččlenskih soglasniških sklopih.	.109
2.1.6.3 Praslovanska * <i>e</i> , * <i>o</i> .	.110
2.1.6.3.1 Praslovanski * <i>e</i>	.110

2.1.6.3.2 Praslovanski * <i>ǫ</i>	111
2.1.6.4 Praslovanski * <i>ě</i>	112
2.1.6.4.1 Praslovanski * <i>ě</i> v slovenščini in osrednji južni slovanščini	113
2.1.6.4.2 Praslovanski * <i>ě</i> v makedonščini in bolgarščini	114
2.1.6.5 Praslovanska * <i>e</i> , * <i>o</i>	116
2.1.6.5.1 Praslovanski * <i>e</i>	116
2.1.6.5.2 Praslovanski * <i>o</i>	117
2.1.6.6 Praslovanska * <i>ь</i> , * <i>ѣ</i>	117
2.1.6.6.1 Praslovanski * <i>ь</i>	118
2.1.6.6.2 Praslovanski * <i>ѣ</i>	118
2.1.6.7 Južnoslovanski * <i>ѣ</i>	119
2.1.6.8 Južnoslovanski * <i>ѣ</i>	121
2.1.6.9 Drugotni, anaptiktični (vrinjeni) samoglasniki	124
2.1.7 Nesplošnojužnoslovanske glasovne spremembe z manjšim zemljepisnim obsegom	126
2.1.7.1 Praslovanski * <i>v</i>	126
2.1.7.2 Praslovanski * <i>l</i>	127
2.1.7.3 Praslovanski * <i>ń</i>	127
2.1.7.4 Praslovanski * <i>ř</i>	128
2.1.7.5 Praslovanski * <i>ř</i>	129
2.1.7.6 Mehkostna korelacija soglasnikov v vzhodni bolgarščini	130
2.1.7.7 Južnoslovanski * <i>čr</i>	131
2.1.7.8 Praslovanski * <i>x</i>	131
2.1.7.9 Praslovanski * <i>C₂j</i>	132
2.1.7.10 Južnoslovanski izglasni zvoneči nezvočniki.	133
2.2 Zahodnojužnoslovanska jezika	135
2.2.1 Nekatere nesplošnozahodnojužnoslovanske jezikovne značilnosti	135
2.2.1.1 Praslovanski stari akut (na dolžini)	135
2.2.1.2 Praslovanski stari cirkumfleks na dolžini v popraslovanskih enzložnicah	138
2.2.1.3 Praslovanski stari cirkumfleks na kračini v popraslovanskih enzložnicah	138
2.2.1.4 Praslovanski novi akut na dolžini	138
2.2.1.5 Praslovanski novi akut na kračini	140
2.2.1.6 Tonema popraslovanskih kontraktov.	142
2.2.1.7 Popraslovanski novi cirkumfleks (na dolžini)	143
2.2.1.8 Popraslovansko daljšanje praslovanskega novega akuta na kračini	147
2.2.2 Genetskojezikoslovna določitev	148
2.2.2.1 Slovenski jezik	148
2.2.2.1.1 Severozahodna in jugovzhodna alpska južna slovanščina (ok. 800–1000).	148
2.2.2.1.2 Zgodnja slovenščina (ok. 1000–1200)	149
2.2.2.1.2.1 Splošnoslovenski naglasni pomik tipa * <i>sěno</i> /* <i>prōso</i> > * <i>sěno</i> /* <i>prosō</i>	149
2.2.2.1.2.2 Splošnoslovenski naglasni umik tipa * <i>světa</i> > * <i>světa</i>	152

2.2.2.1.2.3	Splošnoslovensko krajšanje nenaglašanih dolgih zložnikov	153
2.2.2.1.2.4	Vpliv vokalne kvantitete na vokalno kvaliteto	154
2.2.2.1.3	Izhodiščni (splošno)slovenski zložniški sistem (ok. 1200)	154
2.2.2.1.3.1	Slovenski dolgi naglašeni zložniki (silabemi)	155
2.2.2.1.3.2	Slovenski kratki naglašeni zložniki (silabemi)	156
2.2.2.2	Osrednjejužnoslovanski jezik	156
2.2.2.2.1	Zahodna in vzhodna panonska, primorska ter dinarska in raška južna slovanščina	156
2.2.2.2.2	Zgodnja osrednja južna slovanščina	157
2.2.2.2.2.1	Praslovanski * <i>e</i> , * <i>o</i> in * <i>C_blC</i> /* <i>C_blC</i> /* <i>Cl_bC</i> /* <i>Cl_bC</i>	157
2.2.2.2.2.2	Praslovanski * <i>ě</i>	159
2.2.2.2.2.3	Praslovanska * <i>ǫ</i> , * <i>ǫ</i>	160
2.2.2.2.3	Izhodiščni kajkavski in čakavsko-štokavski zložniški sistem	161
2.3	Vzhodnojužnoslovanska jezika	162
2.3.1	Nekatere nesplošnovzhodnojužnoslovanske jezikovne značilnosti	162
2.3.1.1	Praslovanska * <i>í</i> , * <i>đ</i>	162
2.3.1.2	Praslovanska * <i>e</i> , * <i>o</i>	163
2.3.1.3	Praslovanski * <i>ě</i>	164
2.3.1.4	Praslovanska * <i>ǫ</i> , * <i>ǫ</i>	164
2.3.1.5	Druge nesplošnovzhodnojužnoslovanske glasovne spremembe	165
2.3.1.6	Bolgarski naglasni pomik (po pravilu Bulahovskega)	165
2.3.2	Genetskojezikoslovna določitev	166
2.3.2.1	Makedonski jezik	167
2.3.2.2	Bolgarski jezik	168
3	Vzhodna slovanščina	171
3.1	Vzhodnoslovanski geolekti pred nastankom vzhodnoslovanskih jezikov	171
3.1.1	Starejše splošno- in nesplošnovzhodnoslovanske glasovne spremembe	172
3.1.1.1	Nesplošnoslovanske palatalizacije velarov	172
3.1.1.2	Nesplošnoslovanske poenostavitve soglasniških sklopov	174
3.1.1.3	Nesplošnoslovanska metateza likvid	176
3.1.1.3.1	Praslovanske staroakutirane vzglasne dvoglasniške zveze * <i>ǫRC</i>	176
3.1.1.3.2	Praslovanske nestaroakutirane vzglasne dvoglasniške zveze * <i>oRC</i>	176
3.1.1.3.3	Praslovanske vzglasne dvoglasniške zveze * <i>eRC</i>	177
3.1.1.3.4	Praslovanske medglasne dvoglasniške zveze * <i>CoRC</i>	177
3.1.1.3.5	Praslovanske medglasne dvoglasniške zveze * <i>CeRC</i>	178
3.1.1.4	Nesplošnoslovanski nastanek zlogotvornih jezičnikov	179
3.1.1.5	Praslovanska * <i>í</i> , * <i>đ</i>	179
3.1.1.5.1	Praslovanski * <i>í</i>	179
3.1.1.5.2	Praslovanski * <i>đ</i>	180
3.1.1.6	Praslovanska * <i>šč</i> , * <i>žž</i>	181
3.1.1.7	Nekatere druge starovzhodnoslovanske glasovne značilnosti	181
3.1.1.7.1	Vzhodnoslovanski * <i>č</i> , * <i>ž</i> , * <i>š</i> in * <i>c</i> , * <i>z</i> , * <i>s</i>	181
3.1.1.7.2	Praslovanska * <i>o</i> in * <i>o</i>	182

3.1.1.8	Nekatere starovzhodnoslovanske oblikovne značilnosti	183
3.1.2	Starovzhodnoslovanski geolekti	184
3.1.3	Splošnoslovanska onemitev praslovanskih šibkih polglasnikov in nekatere druge glasovne spremembe	186
3.1.3.1	Praslovanska * <i>b</i> , * <i>b̥</i>	186
3.1.3.2	Mehkostna korelacija soglasnikov	186
3.1.3.3	Praslovanski * <i>ŋ</i> , * <i>l̥</i> , * <i>r̥</i>	187
3.1.3.4	Praslovanska * <i>i</i> , * <i>y</i>	187
3.1.3.5	Nesplošnoslovanska kontrakcija	188
3.1.3.6	Praslovanski nenaglašeni izglasni * <i>-i</i>	188
3.1.4	Nekatere druge splošnovzhodnoslovanske značilnosti	189
3.1.4.1	Praslovanski * <i>pl̥</i> , * <i>bl̥</i> , * <i>m̥l̥</i> , * <i>vl̥</i>	189
3.1.4.2	(Pra)slovanski * <i>ʒ</i>	190
3.1.4.3	Praslovanska * <i>b</i> , * <i>b̥</i>	191
3.1.4.4	Praslovanska * <i>e</i> , * <i>o</i>	193
3.1.4.5	Praslovanska * <i>je-</i> , * <i>ju-</i>	194
3.1.4.6	Nekatere vzhodnoslovanske oblikovne značilnosti	194
3.1.5	Severovzhodno- in jugozahodnovzhodnoslovanske glasovne značilnosti	196
3.1.5.1	Praslovanski * <i>ě</i>	196
3.1.5.2	Vzhodnoslovanska * <i>e</i> , * <i>o</i>	197
3.1.5.3	Praslovanski * <i>Cr̥C</i> , * <i>Cr̥C</i> , * <i>Cl̥C</i> , * <i>Cl̥C</i>	199
3.1.5.4	Praslovanska * <i>bj</i> , * <i>bj</i>	200
3.1.5.5	Praslovanski * <i>jb-</i>	200
3.1.5.6	Vzhodnoslovanski * <i>e</i>	200
3.1.5.7	Praslovanska * <i>i</i> , * <i>y</i>	201
3.1.5.8	Depalatalizacija vzhodnoslovanskih mehčanih soglasnikov	202
3.1.5.9	Vzhodnoslovanski izglasni zvoneči nezvočniki	203
3.1.6	Nesplošnovzhodnoslovanske glasovne spremembe z večjim zemljepisnim obsegom	204
3.1.6.1	Protetični * <i>v-</i>	205
3.1.6.2	Praslovanski * <i>g</i>	206
3.1.6.3	Redukcija nenaglašanih samoglasnikov	206
3.1.6.4	Depalatalizacija vzhodnoslovanskih mehkih soglasnikov.	208
3.1.6.5	Nastajanje novih sičniških zlitnikov	209
3.1.6.6	Praslovanski * <i>v</i>	210
3.1.6.7	Praslovanski * <i>l</i>	210
3.1.6.8	Vzhodnoslovanski mehčani labiali	211
3.1.6.9	Praslovanski * <i>Cbj</i>	211
3.1.6.10	Praslovanski naglasno mesto ter kvantitetne in tonemske opozicije	212
3.2	Vzhodnoslovanski jeziki	213
3.2.1	Ruski jezik	213
3.2.2	Beloruski jezik	215
3.2.3	Ukrajinski jezik	216

4 Zahodna slovanščina	219
4.1 Zahodnoslovanski geolekti pred nastankom zahodnoslovanskih jezikov	219
4.1.1 Starejše splošno- in nesplošnozahodnoslovanske glasovne spremembe	220
4.1.1.1 Nesplošnoslovanske palatalizacije velarov	220
4.1.1.2 Nesplošnoslovanske poenostavitve soglasniških sklopov	222
4.1.1.3 Nesplošnoslovanska metateza likvid	223
4.1.1.3.1 Praslovanske staroakutirane vzglasne dvoglasniške zveze * <i>ǫRC</i>	223
4.1.1.3.2 Praslovanske nestaroakutirane vzglasne dvoglasniške zveze * <i>oRC</i>	224
4.1.1.3.3 Praslovanske vzglasne dvoglasniške zveze * <i>eRC</i>	224
4.1.1.3.4 Praslovanske medglasne dvoglasniške zveze * <i>CoRC</i>	224
4.1.1.3.5 Praslovanske medglasne dvoglasniške zveze * <i>CeRC</i>	226
4.1.1.4 Nesplošnoslovanski nastanek zlogotvornih jezičnikov	227
4.1.1.5 Praslovanska * <i>í</i> , * <i>ǫ́</i>	227
4.1.1.5.1 Praslovanski * <i>í</i>	227
4.1.1.5.2 Praslovanski * <i>ǫ́</i>	229
4.1.1.6 Praslovanska * <i>šč</i> , * <i>žž</i>	230
4.1.1.6.1 Praslovanski * <i>šč</i>	230
4.1.1.6.2 Praslovanski * <i>žž</i>	230
4.1.1.7 Nekatere starozahodnoslovanske oblikovne značilnosti	231
4.1.2 Starozahodnoslovanski geolekti	232
4.1.3 Splošnoslovanska onemitev praslovanskih šibkih polglasnikov in nekatere druge glasovne spremembe	233
4.1.3.1 Praslovanska * <i>ǫ</i> , * <i>ǫ̆</i>	233
4.1.3.2 Mehkostna korelacija soglasnikov	234
4.1.3.3 Praslovanski * <i>ń</i> , * <i>ǫ́</i> , * <i>ǫ̆</i>	234
4.1.3.4 Praslovanska * <i>i</i> , * <i>y</i>	234
4.1.3.5 Nesplošnoslovanska kontrakcija	235
4.1.3.6 Praslovanski nenaglašeni izglasni * <i>-i</i>	236
4.1.4 Nekatere druge splošnozahodnoslovanske značilnosti	237
4.1.4.1 Praslovanski * <i>pǫ́</i> , * <i>bǫ́</i> , * <i>mǫ́</i> , * <i>vǫ́</i>	237
4.1.4.2 Praslovanska * <i>ǫ̆</i> , * <i>ǫ̆̆</i>	238
4.1.4.3 Nekatere zahodnoslovanske oblikovne značilnosti	240
4.1.5 Severnozahodnoslovanske in južnozahodnoslovanske glasovne značilnosti	241
4.1.5.1 (Pra)slovanski * <i>ž</i>	241
4.1.5.2 Praslovanska * <i>e</i> , * <i>ǫ</i> in praslovanski * <i>ě</i>	242
4.1.5.3 Lehitski preglas	242
4.1.5.4 Praslovanski * <i>g</i>	244
4.1.6 Nesplošnozahodnoslovanske glasovne spremembe z večjim zemljepisnim obsegom	245
4.1.6.1 Zahodnoslovanski * <i>ž</i> ₂	246
4.1.6.2 Praslovanski * <i>e</i>	246
4.1.6.3 Zahodnoslovanska * <i>CʹrʹC</i> , * <i>CʹrC</i>	247
4.1.6.4 Zahodnoslovanska * <i>CʹlʹC</i> , * <i>CʹlC</i>	249
4.1.6.5 Nastajanje novih sičniških in šumniških palatalov	251

4.1.6.6	Depalatalizacija zahodnoslovanskih mehkih in mehčanih soglasnikov . . .	253
4.1.6.7	Palatalizacija praslovanskega *y	255
4.1.6.8	Težnja po stabilizaciji naglasnega mesta in izgubi kvantitetnih opozicij . . .	256
4.2	Severnozahodnoslovanski jeziki	257
4.2.1	Genetskojezikoslovna določitev	257
4.2.1.1	Poljski jezik	258
4.2.1.2	Pomorjanski jezik	259
4.2.1.3	Polabski jezik	261
4.2.2	Primerjalno glasoslovje poljskega in kašubskega knjižnega/ standardnega jezika	263
4.2.2.1	Naglas	263
4.2.2.2	Zložniki	265
4.2.2.3	Nezložniki	271
4.3	Osrednjezahodnoslovanski jezik	273
4.3.1	Genetskojezikoslovna določitev	273
4.3.2	Primerjalno glasoslovje dolnje- in gornjelužiškosrbskega knjižnega/ standardnega jezika	276
4.3.2.1	Naglas	276
4.3.2.2	Zložniki	277
4.3.2.3	Nezložniki	281
4.4	Južnozahodnoslovanska jezika	283
4.4.1	Genetskojezikoslovna določitev	283
4.4.1.1	Češki jezik	284
4.4.1.2	Slovaški jezik	285
4.4.2	Primerjalno glasoslovje češkega in slovaškega knjižnega/ standardnega jezika	285
4.4.2.1	Naglas	286
4.4.2.2	Zložniki	289
4.4.2.3	Nezložniki	293
5	Genetskojezikoslovna klasifikacija slovenskih in osrednjejužnoslovanskih narečij . .	297
5.1	Slovenski jezik	297
5.1.1	Severozahodna in jugovzhodna slovenščina	297
5.1.1.1	Praslovanska *ę, *ǫ	297
5.1.1.2	Praslovanski *ě	298
5.1.1.3	Diftongizacija slovenskih dolgih *ě̄, *ō̄	299
5.1.1.4	Druge glasovne spremembe	299
5.1.2	Severna in zahodna ter južna in vzhodna slovenščina	300
5.1.2.1	Daljšanje slovenskih kratkih (akutiranih) naglašanih zložnikov v nezadnjih zlogih	300
5.1.2.2	Razmerje med dolgimi in kratkimi naglašanimi zložniki v nezadnjih zlogih	302
5.1.2.3	Vokalizacija slovenskega polglasnika	303

5.1.3	Mlajše nesplošnoslovenske jezikovne spremembe.	304
5.1.3.1	Spreminjanje slovenskih sredinskih samoglasnikov.	304
5.1.3.1.1	Praslovanski * <i>ę</i>	305
5.1.3.1.2	Praslovanski * <i>o</i>	305
5.1.3.1.3	Praslovanski * <i>ě</i>	306
5.1.3.1.4	Praslovanski * <i>e</i>	307
5.1.3.1.5	Praslovanski * <i>o</i>	308
5.1.3.1.6	Praslovanska * <i>ь</i> , * <i>ѣ</i>	310
5.1.3.2	Nesplošnoslovenski naglasni premiki	310
5.1.3.2.1	Nesplošnoslovenski naglasni umik tipa * <i>ženà</i> /* <i>kozà</i> > * <i>žèna</i> /* <i>kòza</i>	311
5.1.3.2.2	Nesplošnoslovenski naglasni umik tipa * <i>məglà</i> > * <i>məgla</i>	312
5.1.3.2.3	Nesplošnoslovenski naglasni umik tipa * <i>visòk</i> > * <i>visòk</i>	312
5.1.3.2.4	Nesplošnoslovenski naglasni umik tipa * <i>ropotàt</i> > * <i>ròpotat</i>	312
5.1.3.2.5	Nesplošnoslovenski naglasni umik tipa * <i>sěno</i> /* <i>prosô</i> > * <i>sěno</i> /* <i>pròso</i>	313
5.1.3.2.6	Nesplošnoslovenski naglasni umik tipa * <i>kováč</i> > * <i>kòvač</i>	314
5.1.3.2.7	Nesplošnoslovenski naglasni pomik tipa * <i>bàbica</i> > * <i>babica</i>	314
5.1.3.2.8	Nesplošnoslovenski naglasni pomik tipa * <i>zíma</i> > * <i>zīmà</i>	314
5.1.4	Jezikoslovna merila členitve slovenskega jezika na narečne ploskve in narečja.	315
5.1.4.1	Členitev slovenskega jezika na narečne ploskve oz. narečne skupine.	316
5.1.4.1.1	Starejše jezikovne spremembe	316
5.1.4.1.2	Mlajše jezikovne spremembe	317
5.1.4.2	Členitev slovenskih narečnih ploskev oz. narečnih skupin na narečja in podnarečja	318
5.1.5	Narečne ploskve (baze) in narečja (dialekti) slovenskega jezika	319
5.1.5.1	Severna slovenščina	319
5.1.5.1.1	Koroška narečja	321
5.1.5.1.2	Rezijansko narečje	324
5.1.5.2	Zahodna slovenščina	325
5.1.5.2.1	Beneško-kraška narečna ploskev zahodne slovenščine	326
5.1.5.2.2	Obsoško-idrijska narečna ploskev zahodne slovenščine	329
5.1.5.3	Južna slovenščina.	331
5.1.5.3.1	Gorenjska narečna ploskev južne slovenščine	332
5.1.5.3.2	Dolenjska narečna ploskev južne slovenščine	335
5.1.5.3.3	Južnoštajerska narečna ploskev južne slovenščine	340
5.1.5.4	Vzhodna slovenščina	342
5.1.5.4.1	Severnoštajerska narečna ploskev vzhodne slovenščine	343
5.1.5.4.2	Panonska narečna ploskev vzhodne slovenščine	345
5.2	Kajkavščina	350
5.2.1	Zahodnopanonska in vzhodnopanonska južna slovanščina	350
5.2.2	Splošnokajkavske jezikovne spremembe	351
5.2.3	Mlajše nesplošnokajkavske jezikovne spremembe	356

5.2.3.1	Zemljepisno bolj razširjene nesplošnokajkavske naglasne spremembe . . .	357
5.2.3.2	Zemljepisno manj razširjene nesplošnokajkavske naglasne spremembe . . .	358
5.2.4	Jezikoslovna merila členitve kajkavščine na narečne ploskve in narečja . . .	359
5.2.4.1	Zgodovinski pregled jezikoslovnih členitev kajkavščine na narečne ploskve in narečja	359
5.2.4.2	Jezikoslovna merila členitve kajkavščine na narečne ploskve in narečja . . .	361
5.2.5	Narečne ploskve (baze) in narečja (dialekti) kajkavščine	362
5.2.5.1	Zahodna kajkavščina	362
5.2.5.1.1	Zagorsko-medmurska narečna ploskev (severozahodna kajkavščina) . . .	362
5.2.5.1.2	Prigorsko/plješiviškoprigorsko narečje (jugozahodna kajkavščina) . . .	363
5.2.5.2	Vzhodna kajkavščina	364
5.2.5.2.1	Turopoljsko-posavska narečna ploskev vzhodne kajkavščine	364
5.2.5.2.2	Križevaško-podravska narečna ploskev vzhodne kajkavščine	364
5.2.5.3	Spodnjegotelsko narečje (ikavsko čakavsko narečje)	365
5.3	Čakavščina in štokavščina	366
5.3.1	Čakavščina	366
5.3.2	Štokavščina	368
5.3.2.1	Torlaščina	371
5.4	Slovensko-osrednjejužnoslovanska zemljepisna jezikovna meja	373
5.4.1	Čiško narečje in nekateri govori južnobelokranjskega narečja	374
5.4.2	Buzetsko ali zgornjemirensko narečje	374
5.4.2.1	Osrednji buzetski ali zgodnjemirenski govori	375
5.4.2.2	Obrobni severni buzetski ali zgodnjemirenski govori	376
5.4.3	Goransko (gorskokotarsko) narečje	377
5.4.3.1	Vzhodni goranski (gorskokotarski) govori	377
5.4.3.2	Zahodni goranski (gorskokotarski) govori	377
5.4.3.2.1	Zahodni goranski (gorskokotarski) govori zahodno od Delnic	378
5.4.3.2.2	Zahodni goranski (gorskokotarski) govori vzhodno od Delnic	379
5.4.4	Zgornjegotelsko narečje	380
5.4.4.1	Osrednji zgornjegotelski govori	380
5.4.4.2	Obrobni zgornjegotelski govori	382
5.4.5	Medmursko narečje	384
5.4.5.1	Spodnje podnarečje medmurskega narečja	384
5.4.5.2	Osrednje podnarečje medmurskega narečja	384
5.4.5.3	Zgornje podnarečje medmurskega narečja	385
6	Sklep	389
7	Typology of linguogeneses of the Slavic Languages (Summary)	391
8	Типология лингвогенеза славянских языков (Аннотация)	421
9	Seznam krajšav	457
10	Literatura in viri	461
11	Besedno kazalo	487
12	Zemljevidi	503

UVODNE BESEDE

Predmet preučevanja knjige *Tipologija lingvogenез slovanskih jezikov* je nastanek slovanskih geolektov hierarhične stopnje jezika iz njihovega skupnega jezikovnega prednika, praslovanščine.

V uvodnem poglavju *1 Primerjalno jezikoslovje in narečjeslovje kot dela genetskega/genealoškega jezikoslovja* sta kritično predstavljeni teorija in metodologija genetskega/genealoškega jezikoslovja (primerjalnega jezikoslovja in narečjeslovja), tistega dela zgodovinskega jezikoslovja, ki s preučevanjem sorodstvenih razmerij med najrazličnejšimi jezikovnimi pojavnostmi izdeluje njihovo genetsko/genealoško klasifikacijo. Osrednja poglavja *2 Južna slovanščina*, *3 Vzhodna slovanščina* in *4 Zahodna slovanščina* prikazujejo postopno oblikovanje slovanskih jezikov znotraj treh osnovnih slovanskih makroarealov. V dodatnem poglavju *5 Genetskojezikoslovna klasifikacija slovenskih in osrednjejužnoslovanskih narečij*, ki je vsebinsko nadaljevanje drugega, je obravnavana delitev predvsem slovenskih in kajkavskih narečij, pri čemer je posebna pozornost namenjena slovensko-osrednjejužnoslovanski, tj. slovensko-kajkavski in slovensko-čakavski zemljepisni jezikovni meji, ki seveda kot skoraj nobena jezikovna meja ne poteka po državni meji (na državnem ozemlju Republike Slovenije so prisotni čakavski in štokavski govori, medtem ko so na državnem ozemlju Republike Hrvaške prisotna različna slovenska narečja). V poglavju *6 Sklep* so podane glavne ugotovitve o modelih nastajanja geolektov hierarhične stopnje jezika na primeru slovanskega jezikovnega prostora. Kot posebni vsebinski poglavji sledita še daljša povzetka v angleškem in ruskem jeziku, namreč *7 Typology of linguogeneses of the Slavic Languages (Summary)* in *8 Типология лингвогенеза славянских языков (Аннотация)*. Predstavljena teoretični model in metodološki pristop sta prispevek k splošni teoriji in metodologiji genetskega/genealoškega jezikoslovja, ki ju je mogoče aplicirati tudi na drugo jezikovno gradivo.

Knjiga je sinteza avtorjevega dolgoletnega ukvarjanja s teorijo in metodologijo genetskega/genealoškega jezikoslovja ter z njeno aplikacijo na gradivu slovenskih narečij in slovanskih jezikov (prim. predvsem Šekli 2001, 2004, 2006a, 2006b, 2006č, 2007a, 2007b, 2008a, 2008b, 2008c, 2009a, 2009b, 2012, 2013a, 2013b, 2013c, 2014a, 2014b, 2014c, 2015a, 2015b, 2015c, 2016a, 2017a, 2017b). Vsebinska odstopanja v besedilu pričujoče publikacije od že objavljenih besedil je razumeti kot njihove popravke,

izboljšave in dopolnitve. Delo gradivsko temelji na avtorjevih monografskih publikacijah s področja primerjalnega (na)glasoslovja slovanskih jezikov (*Primerjalno glasoslovje slovanskih jezikov 1: Od praindoevropsčine do praslovanščine*, 2014 (2016), in *Primerjalno glasoslovje slovanskih jezikov 2: Od praslovanščine do slovanskih jezikov*, v pripravi). Razprava se ob teoretično-metodološki zaokroženosti in obsežnosti analiziranega jezikovnega gradiva smotrno omejuje na genetskojezikoslovno problematiko ter nima ambicij po njenem intra- in interdisciplinarnem širjenju. Tako so npr. izostale v čas in prostor umeščene zgodovinske okoliščine jezikovnega spreminjanja in oblikovanja posameznih slovanskih jezikov, ki bi marsikateri obravnavani jezikovni pojav zelo verjetno smiselno kontekstualizirale.

Aleksandri Derganc in Luki Repanšku se zahvaljujem za recenziji in konstruktivne pripombe, lektorju Nejcju Rožmanu Ivančiču za natančno branje zahtevnega besedila, Žigu Kokalju za pripravo jezikovnih zemljevidov, Andreji Legan Ravnikar za pomoč pri urejanju besedila in Simonu Atelšku za prelom. Pristrčna zahvala gre vsem, ki so mi kakorkoli pomagali z vsebinskimi nasveti: Alenki Šivic-Dular in Tijmenu C. Pronku, ki sta v diskusiji na mednarodni znanstveni konferenci »200-letnica rojstva Franca Miklošiča« v Ljutomeru 19. 11. 2013 komentirala prispevek, objavljen v Šekli 2013b, in s tem bistveno vplivala na koncept nadaljnje obravnave problematike (opozorila sta na nezadostnost upoštevanja samo zemljepisne razširjenosti jezikovnih pojavov znotraj areala ter poudarila predvsem pomen njihove relativne in absolutne kronologije), Matetu Kapoviću za kritične pripombe k mojim pogledom na področju primerjalnega naglasoslovja slovanskih jezikov, Namiti Subiotto za pregled razdelka 1.8.2, posvečenega (obliko)skladenjskim inovacijam makedonščine in bolgarščine, Veri Smole za komentarje na področju zgodovinske slovnice in narečjeslovja slovenskega jezika in Januški Gostenčnik glede kostelskega narečja oz. zahodnih goranskih (gorskokotarskih) govorov ter Mihailu Sajenku (Михаил Николаевич Саенко) za vsa opozorila na pomanjkljivosti v besedilu. Luki Repanšku hvala za pomoč pri strokovnem izrazju v angleškem jeziku, Anastasiji Plotnikovi (Анастасия Ильинична Плотникова) za prevod povzetka v ruski jezik. Zasluga vseh tu imenovanih je, da je v besedilu manj vsebinskih in drugih napak, kot bi jih bilo sicer. Za morebitne neodpravljene napake in vse ostalo sem seveda odgovoren sam.

1

PRIMERJALNO JEZIKOSLOVJE IN NAREČJESLOVJE KOT DELA GENETSKEGA/GENEALOŠKEGA JEZIKOSLOVJA

1.1 Genetsko/genealoško jezikoslovje znotraj jezikoslovja

Jezikoslovje (lingvistika) je znanost, ki preučuje različne pojavnosti naravnega človeškega jezika, tj. jezikovni sistem (sosirjanski *langue* 'jezik'), in besedilo, tj. jezikovni sistem v sporazumevanju (komunikaciji), natančneje tvorjenju in sprejemanju, razumevanju besedil (sosirjanski *parole* 'govor'). Razdeliti ga je mogoče na osnovi več meril: 1) glede na prevladujoči vidik preučevanja jezika se deli na tri temeljne veje: genetsko/genealoško, tipološko, družbenostno;¹ 2) glede na število preučevanih idiomov: **ne-medjezikovno** preučuje en idiom, **medjezikovno** več idiomov (za termin *idiom* prim. 1.3); 3) glede na časovni pogled na jezik: **diahron(ičn)o (raznočasijsko)** ali **zgodovinsko (historično)** preučuje jezikovno spreminjanje (dinamičnost), **sinhron(ičn)o (istočasjsko)** ali **opisno (deskriptivno)** pa jezikovno stanje (statičnost).

Tri temeljne veje jezikoslovja so medsebojno teoretično in metodološko neodvisne, kar pomeni, da spoznanja ene od njih niso prenosljiva na ostali dve. Posledično obstajajo tudi tri medsebojno neodvisne jezikoslovne klasifikacije idiomov.

1.1.1 Genetsko/genealoško jezikoslovje (geneolingvistika)

Genetsko/genealoško jezikoslovje (geneolingvistika) preučuje genetska, tj. sorodstvena razmerja med različnimi jezikovnimi pojavnostmi (idiomi) ter izdeluje njihovo genetskojezikoslovno (geneolingvistično) oz. genealoško klasifikacijo glede na stopnjo njihove medsebojne jezikovne sorodnosti. V ta namen raziskuje nastajanje geolektov v prostoru v okviru jezikovnih sprememb (prim. 1.3.1, 1.6.1) in sociolektov v družbi s standardizacijo in odmikanjem od nje (prim. 1.3.2, 1.6.2). Genetsko jezikoslovje je medjezikovno in diahron(ičn)o (za določanje jezikovne sorodnosti je potrebno poznavanje jezikovne preteklosti, ki razkrije način nastanka, geneze idiomov). Tisti del genetskega jezikoslovja, ki se ukvarja s preučevanjem geolektov, se deli na primerjalno jezikoslovje in narečjeslovje.

¹ Delitev jezikoslovja na tri temeljne veje ter genetskega/genealoškega jezikoslovja dalje na primerjalno jezikoslovje in narečjeslovje se pojavlja v Brozović 1996.

Primerjalno (komparativno) jezikoslovje, natančneje **zgodovinskoprimerjalno (historičnokomparativno)** jezikoslovje je tisti del genetskega jezikoslovja, katerega namen sta primerjava genetsko sorodnih jezikov in rekonstrukcija njihovega prajezika, skupnega izhodiščnega jezikovnega prasisistema (njegovega glasovja, slovnice, slovarja), tj. jezikovnega »prednika«, iz katerega so primerjani jeziki nastali z jezikovnim spreminjanjem v času.² Preučuje torej geolekte od (starejšega) prajezika preko jezikovne veje oz. (mlajšega) prajezika do jezika (prim. 1.3.1.4). Njegovi temeljni metodi sta primerjalna metoda in metoda rekonstrukcije (prim. 1.5). Nalogi primerjalnega jezikoslovja slovanskih jezikov sta npr. primerjava slovanskih jezikov (ko to ne zadošča, tudi (starih) indoevropskih jezikov) in rekonstrukcija praslovanščine, tj. pojasniti oblikovanje praslovanščine iz praindoevropsčine (preko morebitne prabaltoslovanščine) in začetek oblikovanja posameznih slovanskih jezikov.

Narečjeslovje (dialektologija) je tisti del genetskega jezikoslovja, ki geolekte preučuje od oblikovanja jezika iz prajezika do njegove cepitve na manjše geolekte, in sicer na narečne ploskve (baze), te na narečja (dialekte) in njihove krajevne govore (prim. 1.3.1.4). Narečjeslovje slovenskega jezika se npr. ukvarja z oblikovanjem slovenščine iz praslovanščine in cepitvijo slovenščine na severozahodno in jugovzhodno slovenščino, slednjih na severno in zahodno oz. južno in vzhodno slovenščino, pozneje teh na narečne ploskve (na severu koroška; na zahodu beneško-kraška in obsoško-idrijska; na jugu gorenjska, dolenska in južnoštajerska; na vzhodu severnoštajerska in panonska), te na narečja in njihove krajevne govore.

1.1.2 Tipološko jezikoslovje (tipolingvistika)

Tipološko jezikoslovje (tipolingvistika) preučuje zgradbo (strukturo) idiomov, tj. njihove tipološke podobnosti in razlike na različnih ravneh jezikovnega sistema, ter izdeluje njihovo (glasoslovno/fonetično-fonološko, oblikoslovno/morfološko, skladenjsko/sintaktično, slovarsko/leksikalno) tipološkojezikoslovno (tipolingvistično) oz. tipološko klasifikacijo.³ Tipološko podobne idiome združuje v jezikovne tipe ne glede na njihovo jezikovno sorodnost (torej tako genetsko sorodne kot genetsko nesorodne). Je predvsem medjezikovno ter sinhron(ičen) (za določanje tipološke podobnosti idiomov poznavanje njihove jezikovne preteklosti ni potrebno). Del sinhron(ičen)ega, tipološkega jezikoslovja je **protistavno (kontrastivno) jezikoslovje**, včasih imenovano tudi **sopostavno** jezikoslovje, namen katerega je protistavljanje jezikovnega stanja (genetsko sorodnih ali genetsko nesorodnih) idiomov.⁴

² Furlan 2005: 406, 2008: 3–4; Snoj 2016: 11.

³ Za tipološkojezikoslovno klasifikacijo se npr. v ruskem jezikoslovju pojavlja strokovni izraz *структурная типология языков* (Мечковская 2011: 23–113).

⁴ Pojmov **primerjalno (komparativno) jezikoslovje** (nem. *historisch-vergleichende Sprachwissenschaft*, *komparative Linguistik*, rus. *сравнительно-историческое языкознание*, *лингвистическая компаративистика*, ang. *comparative linguistics*) in pojma **proti-**

Razlika med primerjalnim (komparativnim) in protistavnim (kontrastivnim) jezikoslovjem

Primerjalno (komparativno) jezikoslovje	Protistavno (kontrastivno) jezikoslovje
del genetskega/genealoškega jezikoslovja	del tipološkega jezikoslovja
sinhron(ičn)o in diahron(ičn)o	sinhron(ičn)o
primerja genetsko sorodne idiome	protistavlja/sopostavlja genetsko sorodne in nesorodne idiome
predmet preučevanja je genetska (ne)identičnost	predmet preučevanja je tipološka (ne)podobnost
cilj je rekonstrukcija jezikovnega prednika	cilj je določitev jezikovnega tipa
geneza (nastanek) jezikovnega pojava: v ospredju je jezikovno spreminjanje , dinamičnost v jeziku	tipologija (tip, vrsta) jezikovnega pojava: v ospredju je jezikovno stanje , statičnost v jeziku

1.1.3 Družbenostno jezikoslovje (sociolingvistika)

Družbenostno jezikoslovje (sociolingvistika) jezik preučuje kot sporazumevalni sistem skupnosti (*collectivum*) ali posameznika (*individuum*), pri čemer je v ospredju njegovega raziskovanja predvsem vpliv družbenih okoliščin na jezikovno rabo, in izdeluje družbenostnejzikoslovno (sociolingvistično) oz. sociološko klasifikacijo tako genetsko sorodnih kot genetsko nesorodnih idiomov predvsem glede na njihovo sporazumevalno (komunikacijsko) vlogo, pri čemer je najbolj prestižna jezikovna zvrst *knjižni/standardni jezik*.⁵ Je nemedjezikovno ali medjezikovno, sinhron(ičn)o ali diahron(ičn)o.

1.2 Jezikovno spreminjanje in jezikovna raznolikost

Jezik se v času spreminja. Posledici jezikovnega spreminjanja sta nastanek jezikovne raznolikosti (lingvodiverzitet) in posledično nastajanje novih idiomov (geolektov in sociolektov ter njihovih hronolektov).

Jezikovno spreminjanje zaobjema spreminjanje obeh pojavnosti jezika, tako jezikovnega sistema kot tudi besedila in okoliščin njegovega nastajanja. Odvisno je od notranjih dejavnikov, ki izhajajo iz jezikovnega sistema samega, in od zunanjih dejavnikov, ki so pogojeni s stališča jezikovne skupnosti (*collectivum*) z družbenimi (socialnimi), kulturnozgodovinskimi okoliščinami (s stališča preučevanja spreminjanja

stavno (kontrastivno) jezikoslovje (nem. *kontrastive Linguistik*, rus. *контрастивная/конфронтативная/сопоставительная лингвистика*, ang. *contrastive linguistics*) torej nikakor ne gre zamenjevati. Presek primerjalnega in protistavnega jezikoslovja je primerjava oz. protistava genetsko sorodnih idiomov; pri tem pa primerjalno jezikoslovje dodatno rekonstruira jezikovnega prednika, protistavno pa protistavlja tudi genetsko nesorodne idiome.

⁵ Za družbenostnejzikoslovno klasifikacijo se npr. v ruskem jezikoslovju pojavlja strokovni izraz *социальная типология языков* (Мечковская 2011: 115–244).

jezikovnega sistema so pomembni predvsem idiomi v stiku in standardizacija sociolektov (prim. 1.3.2)) ter s stališča posameznika (*individuum*) z miselnimi (kognitivnimi) procesi. Posledica vseh teh dejavnikov so **jezikovne spremembe (inovacije)**, tj. spreminjanje jezikovnega sistema na vseh njegovih ravneh, in **spremembe okoliščin sporazumevanja** (družbenih in miselnih).⁶

Jezična raznolikost (lingvodiverzitet) obsega raznolikost jezikovnega sistema na vseh njegovih ravneh in **raznolikost** (družbenih in miselnih) **okoliščin sporazumevanja**.

Jezične spremembe (inovacije) in jezična raznolikost se dogajajo oz. pojavljajo v celotnem jezikovnem sistemu, in sicer v glasovju, slovnici in slovarju (kot tudi besedilu).

- 1) **Glasovje** ali glasovna ravnina jezikovnega sistema je nepomenska ravnina, prvine glasovja, **glasovi** namreč nimajo pomena (lahko pa so pomensko razločevalni).
- 2) **Slovnica** sta oblikovna in skladenjska ravnina jezikovnega sistema. Prvine slovnice, **oblike** na njeni oblikovni ravni in **skladenjske zgradbe (strukture)** na njeni skladenjski ravni, imajo **slovnični (gramatični) pomen**, ki je izražen s slovničnim morfemom. Slovnični pomeni so **oblikovni** (morfološki), ki ga sestavljata **pregibalni** (fleksijski) (v obliki sln. *brat-a* ima pregibalni slovnični morphem, končnica, natančneje sklonilo *-a* pregibalna slovnična pomena sklon (*casus*), in sicer imenovalnik/tožilnik, ter število (*numerus*), in sicer dvojina; v obliki sln. *del-a-m* ima pregibalni slovnični morphem, končnica, natančneje osebilo *-m* pregibalna slovnična pomena oseba (*persona*), in sicer prva (govoreči/pišoči), ter število (*numerus*), in sicer ednina) in **besedotvorni** (derivacijski) (v obliki sln. *hiš-ica* ima besedotvorni slovnični morphem, pripona *-ica* besedotvorni slovnični pomen manjšalnost (deminutivnost)), ter **skladenjski** (sintaktični) pomen (v zloženem stavku sln. *Zeblo me je in lačen sem bil* skladenjski slovnični morphem, veznik *in* poudarja vezalno (kopulativno) pomensko razmetje med prostima stavkoma, ki s svojima pomenoma izražata istodobnost, tj. vzporednost glagolskih dogajanj). Nastanek medsebojno tesno povezanih slovničnega morfema in slovničnega pomena se imenuje **gramatikalizacija**.
- 3) **Slovar** je **besedje (leksika)** oz. **leksemi**, tj. besede in stalne besedne zveze jezikovnega sistema. Prvine slovarja imajo **slovarski (leksikalni) pomen**, ki je izražen s celotnim leksemom oz. celotnimi leksemi (v besedni zvezi ang. *two brothers* 'dva brata' sklon oblikovno ni izražen, medtem ko leksem *two* 'dva' izraža dvojino; v besedni zvezi sln. *majhna hiša* leksem *majhna* izraža manjšalnost; v prostih stavkih sln. *Zeblo me je, Pri tem sem bil lačen* predložna besedna zveza *pri tem* (s prvotnim krajevnim/prostorskim pomenom mesto (adesivni lokativni pomen) poudarja istodobnost, ki jo s svojima pomenoma izražata prosta stavka). Nastanek leksema se imenuje **leksikalizacija**.

⁶ O jezikovnem spreminjanju s poudarkom na spreminjanju jezikovnega sistema prim. npr. Hock 1991, s poudarkom na zunanjih dejavnih sporazumevanja pa npr. Labov 1994, 2000, 2010.

V nadaljevanju sta z zgledi na slovanskem jezikovnem gradivu prikazani jezikovno spreminjanje ter časovna (istoprostorsko-raznočasijska) in zemljepisna (raznoprostorsko-istočasijska) jezikovna raznolikost na različnih ravneh jezikovnega sistema genetsko sorodnih geolektov (in sicer slovanskih jezikov v genetskojezikoslovnem pomenu), ki so ponazorjeni s krovnimi sociolekti (tj. s slovanskimi knjižnimi/standardnimi jeziki).

1.2.1 Glasovne spremembe

Glasovne (fonetične in fonološke) spremembe, tj. spremembe izgovornih in posledično slušnih lastnosti glasov (fonetične spremembe) ter spremembe razvrstitve in posledično vloge segmentnih in nadsegmentnih lastnosti glasov v glasovnem sistemu (fonološke spremembe), povzročajo glasovno raznolikost (fonetično in fonološko diverziteteto). Glasovna raznolikost je torej nastala z divergentnimi glasovnimi spremembami izhodiščne glasovne podobe leksema in pomeni raznolikost genetsko identičnih besedijskih vzporednic (leksemskih paralel) v vodoravno sorodnih jezikovnih sistemih v glasovju, glasovni podobi leksema.

Nekateri leksemi so se od praslovanščine do slovanskih jezikov npr. spreminjali samo glasovno in se posledično v slovanskih jezikih razlikujejo samo v svoji glasovni podobi, saj so vsi kontinuantni istega praslovanškega leksema, ki se je glasovno razlikoval od vseh svojih kontinuantov (psl. **zǫbъ* > stcsl. *зѡбѣ*, sln. *zǫb*,⁷ nštok. *zûb*, mak. *zab*, blg. *zъb*, rus. *зуб*, brus. *zъb*, ukr. *зуб*, polj. *zab*, kaš. *zab*, plb. *zob*, dluž. *zub*, gluž. *zub*, češ. *zub*, slš. *zub*, povsod v pomenu 'trd, bel izrastek v spodnji in zgornji čeljusti za grizenje, žvečenje hrane; zob'; psl. **vǫlkъ* > stcsl. *вѡлкѣ*, sln. *vǫlk* [vǫuk], nštok. *vûk*, mak. *volk*, blg. *вѡлк*, rus. *волк*, brus. *вѡлк*, ukr. *волок*, polj. *wilk*, kaš. *wólk*, *wilk*, plb. *vâuk*, *vuk*, dluž. *wjelk*, gluž. *wjelk*, češ. *vlk*, slš. *vlk*, povsod v pomenu 'psu podobna zver z rumenkasto ali rjavkasto sivim kožuhom; volk').⁸

1.2.2 Oblikovne spremembe

Oblikovne (morfološke) spremembe, tj. spremembe slovničnih morfemov in njihovih oblikovnih slovničnih pomenov izhodiščne oblike povzročijo oblikovno raznolikost (morfološko diverziteteto), tj. raznolikost v oblikovju, oblikovni podobi leksema. Znotraj oblikovnih vzorcev je možno ločiti pregibalne/oblikospreminjevalne, oblikotvorne in besedotvorne.

⁷ Besedilo je pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola (ZRCola.zrc-sazu.si), ki ga je na ZRC SAZU v Ljubljani (www.zrc-sazu.si) razvil Peter Weiss.

⁸ Opisne pomenske razlage besed so po SSKJ2: passim.

1.2.2.1 Pregibalne/oblikospreminjevalne spremembe

Pregibalne/oblikospreminjevalne (fleksijske) spremembe so spremembe pregibalnih/oblikospreminjevalnih slovničnih morfemov, končnic (tj. sklonil pri samostalniku, pridevniku, števniku ter samostalniškem in pridevniškem zaimku ter osebil pri glagolu) in povzročijo pregibalno raznolikost (fleksijsko diverziteto), tj. raznolikost v sklanjatvenih oz. spregatvenih pregibalnih vzorcih.

Praslovanščina je imela v prvi osebi množine sedanjika glagolov s sedanjiško pripono **-i-* najverjetneje končnico, osebilo **-mъ*, katerega odraz se je ohranil v stari cerkveni slovanščini, bolgarščini, ruščini in beloruščini, medtem ko je v drugih slovanskih jezikih prišlo do oblikovanja drugih končnic, in sicer **-mo* (ne povsem jasnega izvora) v slovenščini, osrednji južni slovanščini in ukrajinščini, **-me* (verjetno preoblikovano po analogiji na končnico druge osebne množine sedanjika **-te*) v makedonščini, češčini in slovaščini ter **-my* (preoblikovano po analogiji na osebni zaimek za prvo osebo množine **my*) v poljščini, pomorjanščini, polabščini ter lužiški srbščini (psl. 1pl praes. **voz-i-mъ* od 'voziti' > stcsl. *возимъ*, blg. *вóзим*, rus. *вóзим*, brus. *вóзим*; sl. **voz-i-mo* > sln. *vózimo*, nštok. *vòžimo*, ukr. *вóзимо*; sl. **voz-i-me* > mak. *возиме*, češ. *vozíme*, slš. *vozíme*; sl. **voz-i-my* > polj. *wozimy*, kaš. *wòzymë*, (plb. prim. končnico *-më* v *mo-më* 'imamo'), dluž. *wózymy*, gluž. *wozymy*).

1.2.2.2 Oblikotvorne spremembe

Oblikotvorne spremembe so spremembe oblikotvornih slovničnih morfemov, končnic in pripon za pregibanje po spolu, stopnjevanje pridevnikov in tvorbo glagolskih oblik ter povzročijo oblikotvorno raznolikost, tj. raznolikost v oblikotvornih vzorcih.

V praslovanščini so nekateri glagoli z nedoločniško pripono **-a-* imeli sedanjiško pripono **-je-* (V/2), pri čemer je posledično prišlo do jotacije izglasnega korenskega soglasnika. Pri odrazu glagola psl. **drēm-a-ti* 'dremati, lahno spati', 1–2sg praes. **drēm-jō* **drēm-je-ši* > **drēmĭō* **drēmĭeši* se je npr. prvotna razlika med tvorjenostjo nedoločniške in sedanjiške osnove ohranila v večini slovanskih jezikov, v slovenščini (dvojnično), ukrajinščini in gornji lužiški srbščini pa je prišlo do analoške posplošitve nedoločniške pripone **-a-* v sedanjik in do odprave soglasniške premene po jotaciji ter do vključitve glagola med glagole z odrazom sedanjiške pripone **-a-je-* (V/1), v večini jezikov ne glede na (ne)prehod med glagolskimi vrstami s prenareditvijo končaja prve osebe ednine z analoško izravnano sedanjiške pripone večine oblik sedanjika in končnico brezpriponske spregatve (atematske konjugacije) **-mъ* (psl. **drēm-a-ti*, 1–2sg praes. **drēm-jō* **drēm-je-ši* > **drēmĭō* **drēmĭeši* > stcsl. *дрѣмати дрѣмаѣ дрѣмакъши*, sln. *drēmati* (*drēmĭjem*) *drēmĭješ*, nštok. *dr(ij)ēmati* (*dr(ij)ēmĭjēm*) *dr(ij)ēmĭjěš*, mak. *дремал* (*дремам*) *дремеи*, blg. *дрѣмал* (*дрѣма*) *дрѣмеи*, rus. *дремать* *дремлѝо дрѣмлеишъ*, brus. *драмацъ* *драмлю* *дрѣмлеи*, polj. *drzemać* *drzemieć* *drzemiesz*, kaš. *drzemać* *drzemiã* *drzemiesz*, dluž. *drēmaš* *drēmju* (≥ *drēmjom*) *drēmjoš*, stčeš. *driemati* *driem'u* *driem'eš* ≥ češ. *dřimat* (*dřimu*) *dřimeš*, slš. *driemat'* (*driemem*) *driemeš*; sl. **drēm-a-ti*, 1–2sg praes. **drēm-a-jō* **drēm-a-je-ši* > sln. *drēmati* (*drēmam*) *drēmaš*, ukr. *дріма́ти* *дріма́ю* *дріма́цу*, gluž. *drēmać* (*drētam*) *drēmaš*).

1.2.2.3 Besedotvorne spremembe

Besedotvorne (derivacijske) spremembe so spremembe besedotvornih slovničnih morfov, obrazil in njihovih besedotvornih slovničnih pomenov ter povzročijo besedotvorno raznolikost (derivacijsko diverziteto), tj. raznolikost v besedotvornih vzorcih.

V praslovanščini se je v pomenu 'oče očeta ali matere; stari oče, dedek' uporabljala neizpeljana oblika psl. **dēd-ъ*, ki je bila v nekaterih slovanskih geolektih izpeljana z različnimi priponami (prvotno zelo verjetno z inherentnim besedotvornim pomenom manjšalnost oz. z adherentnim besedotvornim pomenom ljubkovalnost), pri čemer so izpeljanke pozneje izgubile svoj besedotvorni pomen in imajo enak slovarski pomen (redkeje tudi spremenjeni slovarski pomen) kot njihov besedotvorni predhodnik (motivirajoča beseda), posledično pa se leksemi z izhodiščno istim korenem med seboj razlikujejo v besedotvorni zgradbi (psl. **dēd-ъ* > stcsl. дѣдъ, sln. *dēd* (≥ *dēd*), nštok. *d(j)ēd*, rus. *dēd*, brus. *džéd*, ukr. *dìd*, polj. *dziad*, dluž. *žēd*, gluž. *džēd*; sl. **dēd-o* > mak. *dedo*, blg. *dàdo*; sl. **dēd-ъkvъ* > sln. *dēdek* [dēdək], polj. *dziadek*; sl. **dēd-ъč-ъkvъ* > češ. *dědeček*; sl. **dēd-uš-ъka* > rus. *děduška*).

1.2.3 Skladenjske spremembe

Skladenjske (sintaktične) spremembe, tj. spremembe v zgradbi in pomenih prostega in zloženega stavka ter v besednem redu, povzročajo skladenjsko raznolikost (sintaktično diverziteto).

V praslovanščini je bil zanikani premi predmet (direktni objekt) s pomensko vlogo prizadeto (*patiens*) v tvornem (aktivnem) stavku v roditeljskem, kar se kot arhaizem ohranja v slovenščini ter poljščini in kašubščini, v vseh ostalih slovanskih jezikih pa se tako kot nezanikani premi predmet navadno pojavlja v tožilniku (psl. **(jazъ) ne piję vina*_{gen} 'ne pijem vina' → sln. *ne pijem vina*, polj. *nie piję wina*, kaš. *nie pijã wina* → sl. **(jazъ) ne piję vino*_{acc} → nštok. *ně pijēm vīno*, (mak. *jas ne pijam vino*, blg. *áz ne nija vinó*), rus. *я не пью вино*, brus. *я не п'ю вино*, ukr. *я не п'ю вино*, dluž. *njepiju/njepijom wino*, gluž. *njepiju wino*, češ. *nepiji vīno*, slš. *nepijem vīno*).

1.2.4 Slovarskopomenske spremembe

Slovarskopomenske (leksikalnosemantične) spremembe, tj. spremembe slovarskega (leksikalnega) pomena izhodiščnega leksikaliziranega pomena leksema povzročajo slovarskopomensko raznolikost (leksikalnosemantično diverziteto) genetsko identičnih besedijskih vzporednic (leksemskih paralel) v vodoravno sorodnih idiomih.

Praslovanški leksem **gordъ* je imel zelo verjetno zelo širok etimološki pomen **'kar je ograjeno, ograda'*, v posameznih slovanskih jezikih pa je prišlo do nastanka različnih konkretiziranih (ožjih, zoženih) pomenov (psl. **gordъ* **'kar je ograjeno,*

ograda' → stosl. градъ 'zid, obzidje, vrt, mesto', sln. *grâd*, slš. *hrad*, češ. *hrad*, gluž. *hród*, dluž. *grod*, plb. *gord*, polj. *gród*, vse v pomenu 'velika utrjena zgradba; grad'; nštok. *grâd*, mak. *zpad*, blg. *zpad*, rus. *zópod*, brus. *zópod*, ukr. *zópod*, kaš. *gard*, vse v pomenu 'urbano naselje; mesto').

1.2.5 Slovanske/besedijske spremembe

Slovarske/besedijske (leksikalne) spremembe, tj. spremembe v besedju (leksiki), med katerimi sta najpomembnejši nastanek leksema (leksikalizacija) in izguba leksema, imajo za posledico slovarsko/besedijsko raznolikost (leksikalno diverzitetu).

Praslovanščina je za pomen 'odprtina na spodnjem delu obraza za sprejemanje hrane in za govorjenje; usta' najverjetneje imela leksem **usta*, medtem ko so slovanski jeziki ponekod ta leksem ohranili, ponekod pa je prišlo do izgube leksema in do njegove nadomestitve s kontinuantu izhodiščno različnih leksemov, pri katerih je torej prišlo do slovarskopomenske spremembe (psl. **usta* 'usta' > stosl. уста, sln. *ústa*, nštok. *ústa*, mak. *ycma*, blg. *ycmá*, polj. *usta*, plb. *vaustā*, *vaistā*, češ. *ústa*, slš. *ústa*, povsod v pomenu 'usta'; psl. **rvto* 'kar je dvignjeno, dvignjeno mesto' > rus. *pòm*, brus. *pòm*, ukr. *pòm*, povsod v pomenu 'usta'; psl. **goba* 'usta, gobec' > kaš. *gāba*, dluž. *guba*, gluž. *huba*, povsod v pomenu 'usta').

1.3 Nastajanje idiomov

Jezikoslovni izraz (termin) **idiom**, tj. jezikovni sistem oz. jezikovni diasistem (prim. 1.4.2), je razumljen kot »splošen, kvalitativno in hierarhično nevtralen in nespecificiran termin«. ⁹ Tako je idiom lahko **geolekt**, tj. zemljepisna jezikovna pojavnost, **sociolekt**, tj. družbena jezikovna pojavnost, ali **hronolekt**, tj. časovna jezikovna pojavnost, stopnja, različica geolekta ali sociolekta. Jezikovno spreminjanje ter posledična jezikovna raznolikost in nastajanje idiomov se namreč pojavljajo:

- 1) **diatopično** (gr. *diá* 'skozi, preko, čez, po', *tóπος* 'kraj, mesto, prostor') ali v prostoru, tj. iz kraja v kraj oz. od točke do točke v zemljepisnem jezikovnem kontinuumu; to je **zemljepisna** jezikovna raznolikost, katere odraz so **geolekti** (gr. *γῆ* 'zemlja', *λέγειν* 'govoriti') ali zemljepisne jezikovne različice;
- 2) **diastratično** (lat. *stratum* 'plast') ali v družbi, tj. od govornega položaja do govornega položaja oz. od točke do točke v družbenem jezikovnem kontinuumu; to je **družbena** jezikovna raznolikost, katere odraz so **sociolekti** (lat. *societas* 'družba') ali družbene jezikovne različice;¹⁰

⁹ Brozović 1970a: 10–14.

¹⁰ Pojma *diatopija* (it. *diatopia*) in *diastratija* (it. *diastratia*) sta po Berruto, Cerruti 2011: 278.

- 3) **diahron(ičn)o** (gr. *χρόνος* 'čas') ali v času, tj. iz obdobja v obdobje oz. od točke do točke v časovnem jezikovnem kontinuumu; posledica tega je **časovna** jezikovna raznolikost, katere odraz so **hronolekti** ali časovne jezikovne različice.

Geolekti in sociolekti imajo skozi čas torej različne hronolekte. S spreminjanjem v času se cepijo na manjše idiome, s čimer nastajajo novi, genetsko medsebojno sorodni idiomi, ki se nadalje po podobnosti drug od drugega oddaljujejo in cepijo na še manjše idiome. Vzrok za oddaljevanje in cepitev idiomov ter nastanek novih idiomov so **jezikovne spremembe (inovacije)** v enem delu in **izostanek jezikovnih sprememb (arhaizmi)** v preostalem delu idioma.

V nadaljevanju je predstavljeno predvsem nastajanje geolektov v zemljepisnem jezikovnem kontinuumu (podobno velja tudi za sociolekte v družbenem jezikovnem kontinuumu). Prikazane so v zgodovini jezikoslovja najbolj odmevni teoriji o nastanku geolekta in standardizacija sociolekta.

1.3.1 Nastajanje geolektov: jezikovne spremembe

Princip jezikovnega spreminjanja v času in prostoru sta že v primerjalnem jezikoslovju druge polovice 19. stoletja s prisposodobno opisali dve dopolnjujoči se teoriji, in sicer debelna in valovna teorija.

1.3.1.1 Debelna teorija

Debelna teorija (nem. *Stammbaumtheorie*), ki jo je jezikoslovec August Schleicher (1821–1868) formuliral v uvodu v svojo primerjalno slovnico indoevropskih jezikov z naslovom *Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* (¹1861–62, ²1866), pravi, da imajo jeziki skupnega prednika ter se zaradi jezikovnih sprememb (inovacij) v času od njega in medsebojno oddaljujejo, podobno kot se veje drevesa oddaljujejo od svojega debla in med seboj.

»Durch verschiedene entwicklung auf verschiedenen punkten des gebietes einer und der selben sprache spaltet sich im verlaufe der zweiten periode [sc. verfall der sprache], deren anfang aber ebenfals vor die historische überlieferung fällt, eine und die selbe sprache in merere sprachen (mundarten, dialecte); diser process der differenzierung kann sich merfach widerholen. [...] Alle von einer ursprache her stammenden sprachen bilden zusammen eine sprachsippe oder einen sprachstamm, den man wider in sprachfamilien oder sprachäste teilt.«¹¹

1.3.1.2 Valovna teorija

Valovna teorija (nem. *Wellentheorie*), ki jo je jezikoslovec Johannes Schmidt (1843–1901) formuliral v svoji študiji o sorodstvenih razmerjih med indoevropskimi jeziki

¹¹ Schleicher ²1866: 4–5.

z naslovom *Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen* (1872), pa pravi, da ima jezikovna sprememba (inovacija) svoje središče ter se iz njega proti obrobju jezikovnega kontinuuma širi in pojenjuje v koncentričnih krogih, podobno kot valovi na vodi, potem ko vanjo vržemo kamen. Posledično je središče bolj inovativno, medtem ko je obrobje bolj arhaično.

»Wollen wir nun die verwantchaftsverhältnisse der indogermanischen sprachen in einem bilde darstellen, welches die entstehung irer verschidenheiten veranschaulicht, so müssen wir die idee des stammbaumes gänzlich aufgeben. Ich möchte an seine stelle das bild der welle setzen, welche sich in concentrischen mit der entfernung vom mittelpunkte immer schwächer werdenden ringen ausbreitet.«¹²

1.3.1.3 Vrednotenje s stališča sodobnega genetskega/genealoškega jezikoslovja

Tako debelni kot valovni teoriji je torej skupno pojasnjevanje nastajanja geolektov »potomcev« zaradi jezikovnih sprememb (inovacij) v delu geolekta »prednika«, razlike med teorijama pa se pojavljajo v razlagi načina nastanka geolektov in v pojmovanju njihovega medsebojnega sorodstvenega razmerja. S stališča sodobnega genetskega/genealoškega jezikoslovja, tj. primerjalnega jezikoslovja in narečjeslovja, je Schmidt Schleicherjevo debelno teorijo ustrezno dopolnil v smislu, da geolekti ne nastajajo samo s cepitvijo geolekta »prednika« na geolekte »potomce« ter posledično z nenehnim oddaljevanjem in končno izolacijo drug od drugega, temveč se v prostoru zvezno spreminjajo, posledica česar je, da so si zemljepisno bližji geolekti tudi jezikovno bližji in zemljepisno bolj oddaljeni geolekti tudi jezikovno bolj oddaljeni. Geolekti, ki so se v nekem obdobju drug od drugega zaradi neskupnih jezikovnih sprememb oddaljili (divergentno spreminjanje), se v drugem obdobju namreč lahko zaradi drugih skupnih jezikovnih sprememb spet zblížajo (konvergentno spreminjanje).

1.3.1.4 Od (starejšega) prajezika do krajevnega govora

V skladu s tem modelom se je praindoevropsčina oz. indoevropski prajezik (do ok. 3000 pr. n. š.) razcepila na indoevropske jezikovne veje oz. različne mlajše prajezike (te so (bile) npr. anatolska, indijska, iranska, grška, italska, keltska, germanska, armenska, toharska, slovanska, baltska, albanska). Tako sta se iz te pozne praindoevropsčine s postopno cepitvijo slednje zaradi zemljepisno omejenih jezikovnih sprememb, ki so v času zajemale vedno manjše areale (satemske [satəmske], baltoslovansko-indoiranske, baltoslovanske, baltske oz. slovanske jezikovne spremembe), kar v zgodovinskem okviru ustreza razseljevanju in medsebojnemu oddaljevanju govorcev indoevropsčine v prostoru, (morda preko vmesne prabaltoslovanščine) izoblikovali tudi prabaltščina in praslovanščina, (podobno kot praindijsčina in prairanščina ter praitalščina in prakeltščina) ožje sorodni indoevropski jezikovni veji.

Praslovanščina (do ok. 800 n. š.) se je torej oblikovala v tesnem stiku z najožje sorodnimi, v nekem obdobju zemljepisno stičnimi indoevropskimi jezikovnimi vejami

¹² Schmidt 1872: 27.

ter po lastnih samopraslovanških jezikovnih spremembah. Iz praslovanščine oz. slovanskega prajezika so nastale slovanske jezikovne podveje (južna, vzhodna in zahodna slovanščina), iz njih pa slovanski jeziki (prim. 1.8.1).

Na severozahodnem obrobju južne slovanščine se je v času po ok. 800 n. š. začela oblikovati alpska slovanščina (ok. 800–1000 n. š.), iz nje pa zgodnja slovenščina (ok. 1000–1200). Začetek oblikovanja zgodnje slovenščine je dokumentiran v *Brižinskih spomenikih* (zapisanih v obdobju 972–1039). Prvotni slovanski jeziki so se nadalje drobili na manjše geolekte in ti na narečne ploskve (baze). Zgodnja slovenščina se je npr. najprej razcepila na severozahodno in jugovzhodno slovenščino (po ok. 1200), severozahodna na severno in zahodno, jugovzhodna na južno in vzhodno. Iz južne slovenščine so npr. nastale gorenjska, dolenska in južnoštajerska narečna ploskev. Gorenjščina in dolensjščina sta se (podobno kot ostale narečne ploskve) najverjetneje izoblikovali v 14. stoletju, prva je prvič izpričana v *Celovškem/Rateškem rokopisu* (druga polovica 14. stoletja), druga pa v *Stiškem rokopisu II* (ok. 1440). Iz gorenjske narečne ploskve so se izoblikovala gorenjsko narečje z vzhodnogorenjskim podnarečjem in selško narečje pa tudi horjulsko, škofjeloško in poljansko narečje ter baško podnarečje (prim. 5.1.5.3.1), iz dolenske narečne ploskve pa dolensko narečje z vzhodnodolenskim podnarečjem, posavsko narečje z zagorsko-trboveljskim, sevniško-krškim in laškim podnarečjem, severnobelokranjsko, kostelsko, notranjsko, istrsko narečje z rižanskim in šavrinskim podnarečjem (prim. 5.1.5.3.2). V okviru posameznih narečij so se izoblikovali posamezni krajevni govori, znotraj gorenjskega narečja npr. govori krajev Dovje, Srednja vas (v Bohinju), Zgornje Gorje, Kropa, Lom (pod Storžičem), Valburga (pri Smledniku), Topole (pri Mengšu) itd., znotraj dolenskega pa npr. govori krajev Selšček (pri Cerknici), Ráš(č)ica, Ribnica, Šmarje (pri Grosupljem) itd.

1.3.2 Nastajanje sociolektov: standardizacija in odmik od nje

Standardizacija ali kodifikacija je zavestni kulturni, »umetni« poseg v jezikovni sistem, natančneje v sistemsko jezikovno normo organskega idioma (natančneje organskoidiomske osnove, narečne podstave nastajajočega neorganskega idioma) in posledično nastanek standardizacijske oz. kodifikacijske norme standardiziranega oz. kodificiranega neorganskega idioma (v večini primerov gre za pisni, knjižni/standardni jezik). S standardizacijo organski idiom postane neorganski idiom. Genetsko jezikoslovje pri procesu standardizacije zanimajo predvsem avtohtonost ali alohtonost knjižnega jezika glede na ljudski, narečni jezik, tvorno izhodišče standardizacije knjižnega jezika na začetni stopnji njegovega oblikovanja (organsko ali neorgansko), t. i. **narečna podstava**,¹³ standardizacijski posegi in **civilizacijskojezikovna nadgradnja** (hrv. *civilizaciono-jezična nadgradnja*).¹⁴ Načina oblikovanja knjižnega jezika sta predstavljena na primeru večkratne standardizacije knjižne slovenščine.

¹³ Pojem je po Toporišič 2000: 797.

¹⁴ Pojem je po Brozović 1978: 17.

1.3.2.1 Organskoidiomska podstava knjižnega/standardnega jezika

Podstava knjižnega/standardnega jezika je v začetku najpogosteje organska, in sicer je to lahko neki krajevni govor ali neko narečje, izstopajoče zaradi kulturnega prestiža ali političnega vpliva njegovih nosilcev, od katerega se knjižni jezik v procesu vedno večje standardizacije postopoma osamosvaja in pridobiva neorganskost.¹⁵

Knjižna slovenščina druge polovice 16. stoletja je nastala v okviru kulturnega delovanja slovenskih protestantskih piscev. Prvi slovenski knjigi je objavil Primož Trubar (1508–1586), to sta bili *Catechismus In der Windischen Sprach* 'Katekizem v slovenskem jeziku' (Tübingen 1550) in *Abecedarium vnd der klein Catechismus In der Windischen Sprach* 'Abecednik in mali katekizem v slovenskem jeziku' (Tübingen 1550). Od leta 1550 do leta 1595 je bilo v slovenščini natisnjenih več kot 50 knjig. Najpomembnejša dela in njihovi avtorji so: Primož Trubar: *TA CELI NOVI TESTAMENT* (Tübingen 1582), tj. prevod Nove zaveze Svetega pisma, *ARTICVLI OLI DEILI, TE PRAVE STARE VERE KERSZHANSKE* (Tübingen 1562), tj. veroizpoved cerkve slovenskega jezika, *HISHNA POSTILLA* (Tübingen 1595); Sebastijan Krelj (1538–1567): *OTROZHIA BIBLIA* (Regensburg 1566), *POSTILLA SLOVENSKA* (Regensburg 1567); Jurij Dalmatin (ok. 1547–1589): *BIBLIA, TV JE, VSE SVETV PISMV, STARIGA inu Noviga Teftamenta* (Wittenberg 1584), tj. prevod celotnega Svetega pisma; Adam Bohorič (ok. 1520–po 1598): *Arcticae horulae fuccifivae* 'Zimske urice' (Wittenberg 1584), tj. prva slovenska slovnica; Hieronim Megiser (1554/1555–1619): *DICTIONARIVM QVATVOR LINGVARVM* 'Slovar štirih jezikov' (Gradec 1592), tj. nemško-latinsko-italijansko-slovenski slovar. Tako je slovenščina v drugi polovici 16. stoletja dobila osnovna besedila v knjigi ter slovnico in slovar, v katerih je bil jezik slovenskih knjig tudi kodificiran.

Narečna podstava knjižne slovenščine druge polovice 16. stoletja je bila tedanja dolensščina, saj so bili vsi vidnejši slovenski protestantski pisci z izjemo Megiserja, ki je bil rojeni govorec nemščine, po poreklu z dolenske narečne ploskve, in sicer Trubar z Ráš(č)jice, Bohorič iz okolice Brestanice, Krelj iz Vipave, Dalmatin iz Krškega. Na glasovni ravni so za ta knjižni jezik značilni dolenski odrazi izhodiščnih slovenskih glasov:¹⁶ 1a) **sln.** **ě* > **JV sln.** **eĭ* > **dolenjsko eĭ** (psl. **svěťb* (c) 'svetloba; svet' > sln. **svěť* > JV sln. **svěit* > dolensko **svěit* = Trubar *fueit*); 1b) **sln.** **ě-* > **J sln.** **ěi-* > **dolenjsko eĭ-** (psl. **lěto* (a) 'poletje, leto' > sln. **lěto* > J sln. **lěito* > dolensko **lěitu* = Trubar *leitu*); 2) **sln.** **ō* > **JV sln.** **ou* > **dolenjsko ū** (psl. **bŏgъ* (c) 'bog' > sln. **bŏg* > JV sln. **bŏug* > dolensko **bŭg* = Trubar *bug*; psl. **měso* (c) 'meso' > sln. **mesô* > JV sln. **mesou* > dolensko **mesu* = Trubar *mesu*; psl. Gpl **nŏgъ* (c) od 'noga' > sln.

¹⁵ Osnova knjižne italijanščine je bil npr. krajevni govor Firenc, ki je zaradi književnih del Danteja Alighierija (1265–1321), Francesca Petrarce (1304–1374), Giovannija Boccaccia (1313–1375) in drugih trecentistov imel zelo velik kulturni prestiž, medtem ko je bila osnova knjižne nemščine jezik prevoda Biblije Martina Luthra (1483–1546), v celoti izdane leta 1534. Osnova knjižne francoščine je bil govor pokrajine Île de France, središča politične moči centralizirane francoske države, osnova knjižne španščine pa govor Kastilje, kjer je bila po združitvi Kastilje in Aragonije s poroko Izabele I. Kastiljske (1451–1504) in Ferdinanda II. Aragonskega (1452–1516) leta 1469 skoncentrirana politična moč nove države.

¹⁶ Ramovš 1936: 186–188; Tomšič 1956: 10.

nóg* > JV sln. **nóug* > dolensko **núg* = Trubar *nug*; psl. Gpl **otrók*₂ (B) od 'otrok, suženj' > sln. **otrók* > JV sln. **otrók* > dolensko **otruk* = Trubar *otruk*); 3a) sln. **-ě* > **dolensko -i (psl. Nsg m ptc. praet. act. II **jьmělь* (c/F₂) od 'imeti' > sln. **iměl* > JV sln. **iměl* > dolensko **imil* = Trubar *imil*); 3b) sln. **ě* > **dolensko i** (psl. **děvica* (F₂) 'devica' > sln. **děvica* > JV sln. **děvica* > dolensko **divica* = Trubar *diviza*; psl. Gpl **rěčьbь* (c) od 'beseda, govor' > sln. **rěči* > JV sln. **rěči* > dolensko **riči* > Trubar *rizhi*); 4) psl. **-o* > sln. **-o* > **dolensko -u** (psl. **žito* (a) 'žito' > sln. **žito* > dolensko **žitu* = Trubar *shitu*).

Posledica glasovne spremembe sln. **-ě/*ě* > gorenjsko-dolensko **-i/*i* so npr. tudi gorenjsko-dolenski odrazi končavej praslovanske imensko-zaimenske (določne) sklanj-tve pridevnika v roditelju, dajalniku in mestniku ednine moškega/srednjega spola: 1) psl. **Gsg m/n **-ajego* ≥ sln. **-ěga* > dolensko -iga** (psl. Gsg m/n **stárjago* (a) od 'star' ≥ sln. **stárěga* > Trubar *stariga*); 2) psl. **Dsg m/n **-ujemu* > sln. **-ěmu* > dolensko -imu** (psl. Dsg m/n **stárujemu* > sln. **stárěmu* > Trubar *starimu*); 3) psl. **Lsg m/n **-ějemb* > sln. **-ěm* > dolensko -im** (psl. Lsg m/n **stárějemb* > sln. **stárěm* > Trubar *starim*).

Ob prevladujočih dolenskih glasovnih značilnostih pa je že Trubar nekatere od teh odpravljajal (npr. dolenski diftong (dvoglasnik) *ei* je nadomeščal z gorenjskim monofon-gom (enoglasnikom) *e*), da bi bil razumljiv ne samo govorcem dolensščine (in južne šta-gerščine), temveč tudi širše, kar pa je že pomenilo standardizacijo knjižnega jezika in za-četek oblikovanja neke nadnarečne, neorganskoidiomske, »umetne« tvorbe:¹⁷ **dolensko *ei* → gorenjsko *e*** (psl. **grěxь* (b) 'greh' > sln. **grěx* > dolensko **grěix* : Trubar *greh*; psl. **besěda* (a") 'pogovor' > sln. **besěda* > dolensko **besěida* : Trubar *beffeda*).¹⁸

1.3.2.2 Neorganskoidiomska podstava knjižnega/standardnega jezika

Podstava knjižnega/standardnega jezika je lahko že v samem začetku njegovega formi-ranja neorganska, če je rezultat standardizacijskih postopkov, ko nastane kot zavesten kompromis med stanjem v različnih konkretnih organskih idiomih ali kot abstrakcija njihovega stanja (na osnovi spoznanj teoretičnega jezikoslovja ali pa tudi ne) zaradi potrebe po sporazumevanju na širšem jezikovnem prostoru, kot ga ti pokrivajo.

¹⁷ »Kakor kaže prav vsak knjižni jezik tendenco, da postane umljiv čim večjemu številu dia-lektov, pa mora zato iz svojega sestava koncedirati drugemu dialektičnemu sestavu zdaj ta, zdaj oni člen, tako je bilo tudi s Trubarjevim jezikom, ki je bil za vso dobo druge polovice 16. stoletja slovenski knjižni jezik. Bila mu je gorenjščina iz Ljubljane dobro znana, razliko med njo in dolensščino je dobro čutil in jo zavestno odstranjeval; *ei* : *e* predstavlja težnjo unificiranja zaznatnih dialektičnih diferenc« (Ramovš 1936: 187–188).

¹⁸ Teoretično možna, a gradivsko nepodprta se zdi teza o že začetni čisti organskoidiomski pod-stavi Trubarjevega knjižnega jezika, ki naj bi bila ljubljanski govor 16. stoletja kot prehodni govor med dolensščino in gorenjščino z odrazoma sln. **ě/*ě-*, **ō* > J sln. **ei*, **ou* > ljubljansko ***ē*, ***ū* (Rigler 1965, 1968: 14–16), se zgodovinskojezikoslovno zdi neprepričljiva. Trubar, ki se je narečne razcepljenosti slovenskega jezika dobro zavedal ter je na svoji poklicni poti prišel v stik z več slovenskimi narečji, hkrati pa poznal tudi več tedanjih evropskih knjižnih jezikov, naj bi v svojih spisih v vedno večji meri odpravljajal tipične dolenske narečne prvine predvsem na glasovni ravni, zlasti odraz sln. **ě/*ě-* > J sln. **ei* (Grdina 1995).

Knjižna slovenščina druge polovice 19. stoletja, t. i. »nova slovenščina«, je nastala kot rezultat abstrakcije jezikovnega stanja v posameznih slovenskih narečjih oz. njihovih krajevnih govorih na osnovi spoznanj tedaj porajajočega se primerjalnega jezikoslovja, ko je zaradi velikih razlik med posameznimi narečji v celotnem jezikovnem sistemu prišlo do etimološke rekonstrukcije jezikovnega stanja pred pojavitvijo vokalne redukcije (samoglasniškega upada) (poleg tega je na arhaizacijo knjižnojezikovne norme vplivala najdba »staroslovenskih« *Brižinskih spomenikov* leta 1807, svoje je prispevala tudi panonska teorija o slovenskem izvoru stare cerkvene slovanščine, »stare slovenščine«). Pomembno delo pri standardizaciji so s svojimi jezikoslovnimi deli opravili Franz Miklosich / Franc Miklošič (1813–1891) in njegovi učenci, predvsem Anton Janežič (1828–1869), Matija Valjavec (1831–1897), Stanislav Škrabec (1844–1918) in Maks Pleteršnik (1840–1923).¹⁹

Pri ponovnem in dokončnem poenotenju knjižne slovenščine v drugi polovici 19. stoletja, v času t. i. pomladi narodov okrog marčne revolucije leta 1848, je sprožilo vlogo odigrala panslavistična ideja o oblikovanju skupnega slovanskega knjižnega jezika, po kateri naj bi vmesno fazo predstavljala raba štirih slovanskih knjižnih jezikov (ti naj bi bili ilirščina, tj. hrvaščina/srbščina, ruščina, poljščina, češčina). Na Slovenskem se je tako začel proces poenotenja knjižne slovenščine kot vmesne stopnje pred združitvijo z »ilirščino«, do katere pa kasneje ni prišlo. Osnova »nove slovenščine« (nem. Neuslowenisch) je bil kranjski, osrednjeslovenski knjižni jezik ob upoštevanju knjižnega jezika 16. stoletja. Tako je knjižna slovenščina dobila svojo novo glasovno, naglasno in slovnično podobo ter besedje. Takšna je v osnovi še danes.

V glasovnem sistemu je bil v sistemu dolgih naglašanih samoglasnikov odpravljen diftong *ej* in bil po gorenjščini uveljavljen sedemčlenski monoftonski (enoglasniški) sistem *i, e, a, o, o, u* (*fueit* → *svět*, *leitu* → *léto*; *bug* → *bôg*, *mesu* → *mesô*, Gpl *nug* → *nôg*, Gpl *otruk* → *otrôk*), v sistemu kratkih (naglašanih in nenaglašanih) samoglasnikov so bili delno in popolno reducirani samoglasniki, nastali z vokalno redukcijo (samoglasniškim upadom), ki je najbolj izrazita prav v osrednjih narečjih, nadomeščeni z izvornimi (*imil* → *imël*, *diviza* → *devíca*, *rizhi* → *rečī*, *shitu* → *žító*; Gsg m/n *stariga*, Dsg m/n *starimu*, Lsg m/n *starim* → *stārega*, *stāremu*, *stārem*). V tem obdobju je prišlo tudi do zamenjave pisave. Po t. i. abecedni vojni, »črkarski pravdi« je bila do leta 1845 bohoričica nadomeščena z gajico. V bohoričici, ki je svoje ime dobila po Adamu Bohoriču in je bila v rabi od 16. stoletja, so se sičniki *s, z, c* zapisovali z črkami *f, s, z*, šumniki *š, ž, č* pa z dvočrkji *sh, sh, zh* (*fin, sima, zefta, shivati, shiv, zhakati*). Gajica, ki svoje ime dobila po hrvaškem kulturnem delavcu Ljudevitu Gaju (1809–1872), ki jo je v svojem hrvaškem pravopisu *Kratka osnova horvatsko-slavenskog pravopisanja* (1830) za hrvaščino prevzel po češkem zgledu, je pisava z diakritičnimi znamenji, med katerimi so značilne predvsem strešice (*sin, zima, cesta, šivati, živ, čakati*).

V oblikovnem sistemu je poenotenje doseglo vrh v obdobju 1848–1851, ko so bile v knjižni jezik »umetno« uvedene t. i. **nove oblike**, ki jih je predlagal Luka Svetec (1826–1921) in so bile kompromis stanja v različnih narečjih. Slovnične oblike, splošno

¹⁹ Orožen 1996c: 205.

značilne za osrednjeslovenskih knjižni jezik do srede 19. stoletja, so bile nadomeščene z etimološkimi oblikami, tj. oblikami, značilnimi za slovenščino pred nastopom novejših glasovnih in oblikovnih sprememb. Na Svetčev predlog so bile zamenjane naslednje »oblike« (pri nekaterih od njih ne gre za izvorno različne oblike, temveč za glasovne različice etimološko iste oblike):²⁰ 1) orodnik ednine, dajalnik množine ter dajalnik/orodnik dvojine samostalnikov moškega in srednjega spola (Isg, Dpl m/n *bratam*, DIdu m/n *bratama* → *bratom*, *bratoma*); 2) sklanjatev pridevnika (Gsg m/n *stariga*, Dsg m/n *starimu*, Lsg m/n *starim* → *starega*, *staremu*, *starem*); 3) ujemanje pridevniške besede s samostalnikom v imenovalniku/tožilniku množine srednjega spola (NApl n *dolge leta* → *dolga leta*); 4) pregibanje primernika po spolu (*lepši grad*, *lepši hiša*, *lepši mesto* → *lepši grad*, *lepša hiša*, *lepše mesto*); 5) nedoločniška glagolska pripona *-nu-* (II) je bila zamenjana z bolj razširjeno pripono *-ni-* (*mahnuti* → *mahniti*); 6) glasovna različica veznika *de* z *da*; 7) soglasniški sklop *šč* ponovno vzpostavljen (*kleše* → *klešče*). Iz tega časa je tudi opustitev zapisovanja polglasnika ob *r* s črko *e* (*Terst* [tərst] → *Trst* [tərst]).

»Nove oblike« v slovenskem knjižnem jeziku (1848–1851)

Jezikovni pojav	»Stara oblika«	»Nova oblika«
Isg m/n, Dpl m/n DIdu m/n	bratam bratama	bratom bratoma
Gsg m/n Dsg m/n Lsg m/n	stariga starimu starim	starega staremu starem
NApl	dolge leta	dolga leta
primernik	lepši grad lepši hiša lepši mesto	lepši grad lepša hiša lepše mesto
nedoločnik <i>*-nq-ti</i>	mahnuti mahnul mahnula ...	mahniti mahnil mahnila ...
veznik	de	da
<i>*šč</i>	kleše	klešče

Pri prenovitvi besedja je šlo predvsem za »čiščjenje« tujejezičnega, tj. nemškega prevzetelega besedja in njegovo nadomeščanje s slovanskim. Številne nemške ljudske izposojenke, ki so bile skozi stoletja sprejete v slovenska narečja in so v njih postale povsem domače, so bile v drugi polovici 19. stoletja iz knjižnega jezika popolnoma izrinjene, še naprej pa živijo v narečjih in drugih neknjižnih različicah slovenščine, od koder izhaja dvojnost knjižno : neknjižno v besedju. Pri nadomeščanju nemških izposojenk so prišle v poštev naslednje rešitve: 1) ponovna uveljavitev manj razširjenih domačih besed, ki so se ohranile v nekaterih narečjih ali bile zapisane v starejših fazah knjižnega jezika (srvn. *arznīe*, nem. *Luft* → sln. *arcnīja*, *lūft* je bilo zamenjano z *lěk*, *zrāk*); 2) na novo tvorjene besede iz domačih podstav (srvn. *arznīe*, nar. nem. *Täller* za knj. nem. *Teller* → sln. *arcnīja*, *táler* je bilo zamenjano s *krôžnik*, *zdravilo*); 3) prevzemanje besedja z njegovo (včasih

²⁰ Prijatelj 1937: 71.

samo delno) podomačitvijo iz drugih slovanskih knjižnih jezikov tedaj v kulturnem, družbenem stiku s knjižno slovenščino, ki jih imenujemo slavizmi: iz hrvaščine (hrv. *blagājna, dvorāna, káva, mūka, náslov, òdmor, podátak, slādolēd, sòba, škòljka, trenútak* → sln. *blagājna, dvorāna, káva, mūka, naslòv, odmòr, podátak, sladolēd, sóba, škòljka, trenútak*), iz ruščine (rus. *мыло, словáрь, спосо́бный, све́жий* (ali češ. *svěží*, polj. *świ- eży*), *мо́чный, мо́чка* (ali preko hrv. *tòčka*) → sln. *mílo, slovár, sposóban, svēž, tóčan, tóčka*), iz češčine (češ. *pivo, přibor, továrna, vlak* (ali preko hrv. *vlák*), *známka* → sln. *pívo, pribòr, továrna, vlák, známka*), iz poljščine (polj. *wpływ* → sln. *vplív*).^{21, 22} Kljub temu pa je bila do nedavnega knjižna nemščina jezik posrednik, preko katerega je knjižna slovenščina sprejemala mednarodno in zelo razširjeno besedje iz evropskih jezikov, kar pomeni, da so t. i. evropeizmi v slovenščino večinoma prišli preko nemščine, na kar pogosto kaže tudi njihova nemška glasovna podoba (nem. *Benzin, Zone, Spanien, Sparta, Sport, Start, Stipendium* → sln. *bencín, còna, Špánija, Špárta, špòrt, štárt, štipéndija*).²³

1.4 Jezikovna sorodnost

Nastajanje idiomov, tj. cepitev idioma »prednika« na več idiomov »potomcev« zaradi jezikovnih sprememb (inovacij) (prim. 1.2, 1.3), ima za posledico nastanek jezikovne sorodnosti med idiomi, udeleženi v jezikovnem spreminjanju. Jezikovna sorodnost je glede na to, ali idiome opazujemo diahron(ičn)o (raznočasijsko) ali sinhron(ičn)o (istočasijsko), navpična (vertikalna) in vodoravna (horizontalna).²⁴

²¹ Breznik 1909; 1933; 1934, 1935, 1936; Snoj 2016: passim.

²² Na to, da nekatere besede v knjižni slovenščini niso neposredno podedovane iz praslovanščine, temveč so bile ponovno prevzete iz slovanskih jezikov, kažejo tudi njihove glasovne značilnosti, tj. neslovenski odrazi praslovanški glasov. Praslovanška besedna družina **moka* 'trpljenje', **mōčiti* 'trpinčiti', **mōčēnikъ* 'mučenec', **mōčēnica* 'mučenka' je še ohranjena v zgodnjeslovenskem jeziku Brižinskih spomenikov (972–1039) (BS v *moku* (I 27) = v *mokq* 'v trpljenje', Dpl *muſenicom* (I 5) = *mōčēnikom* 'mučencem'). To besedno družino iz neprevzetega korena je najkasneje do poznega srednjega veka nadomestila besedna družina iz prevzetega korena (srvn. *marter* 'trpljenje', *marter(en)* 'trpinčiti' → sln. *mā(r)tra* 'trpljenje', *mā(r)trati* 'trpinčiti' → *mā(r)trnik* 'mučenec', *mā(r)trnica* 'mučenka' (Pleteršnik 1894: 550, 553; Striedter-Temps 1963: 177), prvič dokumentirana v Celovškem/Rateškem rokopisu (druga polovica 14. stoletja) (CRR *matran* (III 4) 'trpinčen'). Besedna družina sln. *mūka, mūčiti, mučēnik, mučēnac* [mučēnəç], *mučēnica, mučēnka* itd., ki se pojavlja šele v knjižnem jeziku 16. stoletja, v slovenščini torej nima kontinuitete iz praslovanščine, temveč je bila prevzeta, najverjetneje iz sosednjega slovanskega jezika (hrv. *mūka, mūčiti, mūčēnik, mūčēnica*). To dokazuje neslovenski odraz praslovanškega **q* (psl. **q > sln. o/o, štok. u*) (prim. 2.1.6.3).

²³ Šekli 2015č: 41.

²⁴ Pojma vodoravno (horizontalno) in navpično (vertikalno) sta v genetskem jezikoslovju razumljena istočasijsko (sinhron(ičn)o): 1) vodoravno (horizontalno) je razmerje med genetsko sorodnimi idiomi iste hierarhične stopnje znotraj iste kategorije (Brozović 1960: 70; Furlan 2008: 4) (slovenščina in osrednja južna slovanščina znotraj slovanske jezikovne veje); 2) navpično (vertikalno) pa je lahko razumljeno kot razmerje med genetsko sorodnimi idiomi

1.4.1 Navpična jezikovna sorodnost

Navpična (vertikalna) jezikovna sorodnost je sorodstveno razmerje med idiomom »prednikom« in idiomom »potomcem«, tj. sorodstveno razmerje med **hronolekti**. Za navpično sorodne hronolekte je torej značilna **časovna jezikovna raznolikost** (prim. 1.3 c), med seboj se namreč razlikujejo navadno na (bolj ali manj) istem prostoru v različnem času (v isti točki zemljepisnega in v različnih točkah časovnega jezikovnega kontinuuma), torej **sintopično-diahron(ičn)o** ali istoprostorsko-raznočasijsko. Navpična jezikovna sorodnost je značilna za hronolekte različnih hierarhičnih stopenj, zanjo je značilna **jezikovna kontinuiteta**.

Navpično sorodni idiomi so torej idiomi »predniki« in njihovi idiomi »potomci« in so posledično iz različnih obdobj. V časovnem jezikovnem kontinuumu od najstarejšega do najmlajšega si sledijo naslednji osnovni hronolekti geolekti (osnovni geolekti imajo lahko vmesne geolekte, npr. jezikovne veje različne jezikovne podveje, narečja različna podnarečja ipd.): **(starejši) prajezik** (pozneje jezikovna družina), **jezikovna veja oz. (mlajši) prajezik** (pozneje jezikovna skupina), **jezik**, **narečna ploskev (baza)** (pozneje narečna skupina), **narečje (dialekt)**, **krajevni govor**, ki so bili prvotno vsi jezikovni sistemi.

Ponazorjeno s primerom iz slovenščine in njenih starejših hronolektov si tako sledijo: praindoevropsčina (– prabaltoslovanščina) – praslovanščina – južna slovanščina – slovenščina – jugovzhodna slovenščina – južna slovenščina – dolenska narečna ploskev – dolensko narečje – krajevni govor Ráš(č)ice.

Pojem **narečna ploskev (baza)** se torej uporablja pri določanju navpične (vertikalne) jezikovne sorodnosti in je značilen za diahron(ičn)i (raznočasijski) pristop. Definirana je na osnovi genetskih meril (navadno starejših jezikovnih inovacij) (prim. 1.7.2) ter označuje geolekt »prednik«, iz katerega so s cepitvijo nastali manjši geolekti hierarhične stopnje narečja, za katera je značilna **genetska identičnost** (npr. iz gorenjske narečne ploskve so se oblikovali gorenjsko narečje z vzhodnogorenjskim podnarečjem in selško narečje pa tudi horjulsko, škofjeloško in poljansko narečje ter baško podnarečje).

1.4.2 Vodoravna jezikovna sorodnost

Vodoravna (horizontalna) jezikovna sorodnost je sorodstveno razmerje med idiomom »potomci« skupnega idioma »prednika«, tj. sorodstveno razmerje med **geolekti**. Za vodoravno sorodne geolekte je torej značilna **zemljepisna jezikovna raznolikost** (prim. 1.3 a), med seboj se namreč navadno razlikujejo na različnem prostoru v istem času (v različnih točkah zemljepisnega in v isti točki časovnega jezikovnega kontinuuma), torej **diato-**

različnih hierarhičnih stopenj znotraj iste kategorije (Brozović 1960: 70) (slovenščina in osrednja južna slovanščina v razmerju do praslovanščine) ali kot razmerje med genetsko sorodnimi idiomom iste (verjetno tudi različne) hierarhične stopnje zunaj iste kategorije (Furlan 2008: 4) (slovenščina in stara indijsčina znotraj indoevropske jezikovne družine).

pično-sinhron(ičn)o ali raznoprstorsko-istočasijsko. Vodoravna jezikovna sorodnost je značilna za geolekte iste hierarhične stopnje in se odraža v njihovih skupnih značilnostih (arhaizmih in inovacijah), ki so odraz skupnega izhodišča, toda različnega spreminjanja v času (divergentno spreminjanje), torej je zanje značilna **genetska identičnost**.

Vodoravno sorodni idiomi so torej idiomi »potomci« istega idioma »prednika« in so posledično iz približno istega obdobja. V zemljepisnem jezikovnem kontinuumu od najnižje do najvišje hierarhične stopnje si sledijo naslednji osnovni geolekti: **jezikovni sistem** je **krajevni govor**, **jezikovni diasistemi** (skupina jezikovnih sistemov oz. jezikovnih diasistemov nižje hierarhične stopnje) pa so **narečje (dialekt)** (skupina krajevnih govorov), **narečna skupina (grupa)** (skupina narečij, prvotno narečna ploskev), **jezik** (skupina narečnih skupina), **jezikovna skupina** (skupina jezikov, prvotno (mlajši) prajezik), **jezikovna družina** (skupina jezikovnih skupin, prvotno (starejši) prajezik).

Ponazorjeno s primerom iz slovenščine si tako sledijo: krajevni govori dolenskega narečja (npr. govori krajev Selšček (pri Cerknici), Ráš(č)jica, Ribnica, Šmarje (pri Grosupljem) itd.) – narečja dolenske narečne skupine (dolenjsko z vzhodnodolenjskim podnarečjem, posavsko z zagorsko-trboveljskim, sevniško-krškim in laškim podnarečjem, severnobelokranjsko, kostelsko [kos'te:uško], notranjsko, istrsko z rižanskim in šavrinskim podnarečjem) – narečne skupine slovenskega jezika (dolenjska, gorenjska, štajerska, panonska, koroška, primorska, rovtarska) – južnoslovanski jeziki (slovenski, osrednjejužnoslovanski, makedonski, bolgarski) – slovanska jezikovna skupina (južno-, vzhodno-, zahodnoslovanski jeziki) – indoevropska jezikovna družina (†anatolski, indijski, iranski, grški, italški, keltški, germanski, armenski, †toharski, slovanski, baltski, albanski jezik(i)).²⁵

Pojem **narečna skupina (grupa)** se torej uporablja pri določanju vodoravne (horizontalne) jezikovne sorodnosti in predvsem jezikovne podobnosti ter je značilen za sinhron(ičn)i (istočasijski) pristop. Definirana je na osnovi strukturnih (tudi tipoloških) meril (navadno mlajših jezikovnih inovacij) (prim. 1.7.2) ter poimenuje skupino narečij, za katera je značilna (poleg genetske identičnosti) predvsem **tipološka podobnost** (npr. genetsko identična narečja gorenjske narečne ploskve se glede na strukturne značilnosti delijo v dve narečni skupini: gorenjsko narečje z vzhodnogorenjskim podnarečjem in selško narečje tvorijo gorenjsko narečno skupino; horjulsko, škofjeloško in poljansko narečje ter baško podnarečje predstavljajo vzhodni del rovtarske narečne skupine).

Genetskojezikoslovna delitev geolektov (na primeru indoevropske jezikovne družine)

Diahton(ičn)o (raznočasijsko) oz. navpično (vertikalno)	Sinhron(ičn)o (istočasijsko) oz. vodoravno (horizontalno)
(starejši) prajezik	jezikovna družina
jezikovna veja oz. (mlajši) prajezik	jezikovna skupina
jezik	jezik
narečna ploskev (baza)	narečna skupina (grupa)
narečje (dialekt)	narečje (dialekt)
krajevni govor	krajevni govor

²⁵ Znak † pred poimenovanjem idioma pomeni, da je ta izumrl, tj. da nima več »potomcev«.

1.5 Rekonstrukcija jezikovnega »prednika«

Rekonstrukcija jezikovnega »prednika« je naloga primerjalnega jezikoslovja (komparativne lingvistike) (prim. 1.1) in poteka v okviru njegovih temeljnih metod, primerjalne metode in metode rekonstrukcije.²⁶

1.5.1 Primerjalna metoda

Primerjalna (komparativna) metoda je metoda določanja vodoravne (horizontalne) jezikovne sorodnosti (prim. 1.4.2). Pri tem gre za primerjavo izpričanega jezikovnega stanja v vodoravno sorodnih idiomih, tj. idiomih »potomcih« skupnega idioma »prednika« (praidioma) ter za ugotavljanje sistematičnih, regularnih, »pravilnih« jezikovnih vzporednic med posameznimi vodoravno sorodnimi idiomi na sinhron(ičn)i ravni. Primerjalna metoda je torej **sinhron(ičn)a metoda**.

V genetsko, izvorno identičnih besedijskih vzporednicah (leksikalnih paralelah) (tj. istega izvora, posledica česar je lahko njihov enak ali podoben pomen) je npr. mogoče opaziti naslednje sistematične glasovne vzporednice (naglasne značilnosti so zanemarljive): sln. *i*, nštok. *i*, rus. *y* <ы>, polj. *y*, češ. *y* (sln. *dīm*, nštok. *dīm*, rus. *дым*, polj. *dym*, češ. *dým*; sln. *mīš*, nštok. *mīš*, rus. *мышь*, polj. *mysz*, češ. *myš*; sln. *rība*, nštok. *rība*, rus. *рыба*, polj. *ryba*, češ. *ryba*; sln. *sīn*, nštok. *sīn*, rus. *сын*, polj. *syn*, češ. *syn*; sln. *bīti*, nštok. *bīti*, rus. *быть*, polj. *być*, češ. *být*). V genetsko, izvorno identičnih besedijskih vzporednicah (leksikalnih paralelah) je npr. mogoče opaziti naslednje sistematične glasovne vzporednice: sln. *ra*, nštok. *ra*, rus. *oro* <о>, polj. *ro/ró*, češ. *ra/rá* (sln. *bráda*, nštok. *bráda*, rus. *борода*, polj. *broda*, češ. *brada*; sln. *kráva*, nštok. *kráva*, rus. *корова*, polj. *krowa*, češ. *kráva*; sln. *vrána*, nštok. *vràna*, rus. *ворона*, polj. *wrona*, češ. *vrána*; sln. *mráz*, nštok. *mráz*, rus. *мороз*, polj. *mróz*, češ. *mráz*; sln. *grād*, nštok. *grād*, rus. *город*, polj. *gród*, češ. *hrad*).

1.5.2 Metoda rekonstrukcije

Metoda rekonstrukcije (tudi zgodovinska metoda) je metoda določanja navpične (vertikalne) jezikovne sorodnosti (prim. 1.4.1). Pri tem gre za rekonstrukcijo izhodiščnega jezikovnega stanja v idiomu »predniku«, kar pomeni projekcijo izpričanega jezikovnega stanja v idiomih »potomcih« v časovno preteklost na diahron(ičn)i ravni. Metoda rekonstrukcije je **diahron(ičn)a metoda**. Glede na uporabljeno primerjalno gradivo poznamo notranjo in zunanjo rekonstrukcijo.

²⁶ Furlan 2008: 3–8; Meier-Brügger 2010: 187–194.

1.5.2.1 Notranja rekonstrukcija

Notranja (interna) rekonstrukcija je rekonstrukcija jezikovnega prastanja na osnovi jezikovnega gradiva znotraj primerjane skupine sorodnih idiomov – tj. notranja (interna) evidenca –, npr. rekonstrukcija praslovanskega jezikovnega stanja na osnovi primerjalnega jezikovnega gradiva slovanskih jezikov. Notranja rekonstrukcija je možna samo v primeru, da vsaj eden iz skupine primerjanih vodoravno sorodnih idiomov izkazuje **arhaično, prvotno (primarno), nespremenjeno jezikovno stanje (arhaizem)**. Notranjo rekonstrukcijo mora potrjevati tudi zunanja rekonstrukcija.

Če sistematične glasovne vzporednice sln. *i*, nštok. *i*, rus. *y* <ы>, polj. *y*, češ. *y*, pri čemer se v delu jezikov pojavlja sprednji *i*, v delu jezikov pa srednji *y* (jery) (oz. pravopisni podatek o nekdanjem njegovem izgovoru kot npr. v češčini), vzporejamo z mnogo starejšimi vzporednicami v stari cerkveni slovanščini, ugotovimo, da je za starejše stanje značilen srednji *y* in ne sprednji *i*, in sicer stesl. *y* <ъ> (stesl. дѣмь 'dím', мѣшь 'miš', рѣба 'riba', сѣнь 'sin', бѣти 'biti'). Iz tega dejstva je mogoče sklepati, da je bil za izhodiščno glasovno podobo teh vzporednic značilen srednji *y* in da je v jezikih, ki izkazujejo sprednji *i*, prišlo do glasovne spremembe, palatalizacije **y* > *i*. Notranjo rekonstrukcijo praslovanskega **y* (psl. **dymь* 'dim', **myšь* 'miš', **ryba* 'riba', **synь* 'sin', **byti* 'biti') potrjuje tudi zunanja rekonstrukcija, v drugih indoevropskih jezikih se namreč pojavlja zadnji samoglasnik **ū* (lit. Npl *dūmai* 'dim', stind. *mūs* 'miš', lit. *sūnūs* 'sin', lit. *būti* 'biti'), iz katerega je praslovanski srednji **y* nastal s centralizacijo. Do praslovanske rekonstrukcije navedenih leksemov je torej mogoče priti na osnovi gradiva (sodobnih in starejših) slovanskih jezikov.

1.5.2.2 Zunanja rekonstrukcija

Zunanja (eksterna) rekonstrukcija je rekonstrukcija jezikovnega prastanja na osnovi gradiva izven primerjane skupine idiomov – tj. zunanja (eksterna) evidenca –, npr. rekonstrukcija praslovanske oblike na osnovi primerjalnega jezikovnega gradiva drugih indoevropskih jezikov. Zunanja rekonstrukcija je obvezna v primeru, da vsi iz skupine primerjanih vodoravno sorodnih idiomov izkazujejo **inovativno, drugotno (sekundarno), spremenjeno jezikovno stanje (inovacijo)**.

Če sistematične glasovne vzporednice sln. *ra*, nštok. *ra*, rus. *oro* <opo>, polj. *ro/ró*, češ. *ra/rá* vzporejamo z mnogo starejšimi vzporednicami v stari cerkveni slovanščini, prvotnega stanja ne moremo vzpostaviti, saj tudi stara cerkvena slovanščina ne izkazuje prvotnega, temveč podobno kot slovenščina, štokavščina in češčina že spremenjeno stanje, namreč stesl. *ra* <ра> (stesl. брада 'brada', крава 'krava', врана 'vrana', мразъ 'mraz, led, zmrzal', градъ 'zid, obzidje, vrt, mesto'). Zunanje primerjalno jezikovno gradivo drugih indoevropskih jezikov, npr. baltskih litovščine in latvijščine, kaže na glasovne vzporednice z lit. *ar*, latv. *ār*. Iz tega lahko sklepamo, da je bilo za izhodiščno glasovno podobo slovanskih besed značilno glasovno zaporedje samoglasnik in *r*. Glede na to, da ima baltski prvotno kratki *a* vzporednico v praslovanskem kratkem **o* (lit. *a*, latv. *a/ā(r/l)* : psl. **o*: lit. *akis* 'oko' : psl. **oko* 'oko' > stesl. око 'oko'; lit. *dvāras* 'dvorec' : psl. **dvorь* 'dvorišče' > stesl. дворь 'dvorec, hiša'; lit. *mārė* 'morje, (Kurski) zaliv' :

psl. **moře* ‘morje’ > stcsl. морк ‘morje’; lit. *árti* ‘orati’ : psl. **orati* ‘orati’ > stcsl. орати ‘orati’; lit. *ašis* ‘os’ : psl. **osъ* ‘os’ > stcsl. ось ‘os’), bi sledil sklep, da baltskemu glasovnemu zaporedju *ar* ustreza praslovansko glasovno zaporedje **or* (lit. *ar*, latv. *ār* : psl. **or*: latv. *bārda* ‘brada’ : psl. **borda* ‘brada’; lit. *kárvė* ‘krava’ : psl. **korva* ‘krava’; lit. *várna* ‘vrana’ : psl. **vorna* ‘vrana’; alb. *mardhë* ‘mraz’ (v baltskih jezikih ni besedijske vzporednice) : psl. **morzъ* ‘mraz’; lit. *gařdas* ‘ograda za živino’ : psl. **gordъ* ‘ograda’). Do praslovanske rekonstrukcije navedenih leksemov torej ni mogoče priti na osnovi jezikovnega gradiva slovanskih jezikov, temveč je treba upoštevati tudi jezikovno stanje v drugih indoevropskih jezikih.

Primerjalna metoda in metoda rekonstrukcije (na slovanskem jezikovnem gradivu)

Jezikovno gradivo	Glasovne vzporednice		
slovensko	i	o	ra
štokavsko	i	o	ra
rusko	y <ы>	o	oro <opo>
poljsko	y	o/ó	ro/ró
češko	y	o/ů	ra/rá
starocerkvenoslovansko	y <ѣ>	o <о>	ra <ра>
praslovansko	*y	*o	*or
litovsko	ū	a	ar

1.6 Genetskojezikoslovna klasifikacija idiomov

Genetsko/genealoško jezikoslovje idiome klasificira glede na njihov nastanek in stopnjo medsebojne sorodnosti. Merila genetskojezikoslovne (geneolingvistične) oz. genealoške jezikoslovne klasifikacije idiomov so: 1) **organskost** (standardiziranost) : neorganskost (nестandardiziranost); 2) **konkretnost** (sistemskost) : nekonkretnost (diasistemskost, nesistemskost); 3) **hierarhična stopnja**: višja hierarhična stopnja : nižja hierarhična stopnja.²⁷

1.6.1 Organski idiomi

Organski idiom je idiom, katerega stanje v nekem časovnem obdobju je rezultat samodejnega spreminjanja skozi čas v okviru jezikovnih (tj. glasovnih, oblikovnih, skladenjskih, slovarskopomenskih, slovarskih/besedijskih) sprememb (notranji dejavniki jezikovnega spreminjanja) ter vplivanja zemljepisno stičnih in nestičnih idiomov v sti-

²⁷ Brozović 1970a: 10–14.

ku (zunanji dejavnik jezikovnega spreminjanja).²⁸ Organski idiomi so **geolekti**. Glede na stopnjo konkretnosti oz. abstraktnosti se razvrščajo v hierarhično lestvico, pri čemer stopnja abstraktnosti idioma narašča sorazmerno z naraščanjem njegove hierarhične stopnje.

Organski idiom najnižje hierarhične stopnje je **krajevni govor**. To je **konkretni in sistemski** organski idiom, saj ima konkretni jezikovni sistem (slovar, slovnico, glasovje), za katerega je značilna **sistemska jezikovna norma**, določena na osnovi pojavljanja določene slovarske prvine, slovnične zgradbe ali glasovja v besedilih.

Organski idiomi višjih hierarhičnih stopenj so abstrakcije, tj. množice vseh za hierarhično stopnjo nižjih organskih idiomov: krajevni govori se združujejo v narečja, narečja se združujejo v narečne skupine, narečne skupine se združujejo v jezike, jeziki se združujejo v jezikovne skupine, jezikovne skupine se združujejo v jezikovne družine. Organski idiomi višjih hierarhičnih stopenj so **abstraktni in diasistemski** idiomi (jezikovni diasistem je množica genetsko sorodnih jezikovnih sistemov iste hierarhične stopnje), saj nimajo konkretnega jezikovnega sistema, temveč so abstraktna množica, tj. diasistem vseh konkretnih jezikovnih sistemov.

Merila združevanja organskih idiomov nižje hierarhične stopnje v idiome višje hierarhične stopnje so znotraj kvalitativnega teoretičnojezikoslovnega pristopa določanja jezikovne sorodnosti **skupne jezikovnosistemske značilnosti**, ki so hkrati definicijske lastnosti (alietete) skupine (prim. 1.7.4).²⁹ Za tako definirane idiome sta značilni homogenost in specifičnost. Merila združevanja so po navadi dejstva iz zgodovinskega glasoslovja, redkeje zgodovinskega oblikoslovja in besedja, pri čemer so za opredelitev samostojnega idioma pomembne predvsem **inovacije** v njegovem spreminjanju skozi čas in manj ohranjeni **arhaizmi**.

Zemljepisne jezikovne meje v konkretnem jezikovnem kontinuumu ni vedno mogoče določiti z absolutno gotovostjo. Jezikovni prostor s postopnimi prehodi med jezikovnimi pojavi je definiran kot **prehodni geolekt** (prim. 1.7.6).

²⁸ Pojem *organski idiom* bi lahko razumeli predvsem v pomenu *naravni jezik* v smislu oznake t. i. ljudskega jezika mladogramatikov in seveda tudi v pomenu *naravni jezik* kot jezik, ki ima rojene govorce in je torej biološko nujen (Golden 1996: 1–5).

²⁹ Določanje zemljepisnih in družbenih jezikovnih mej, tj. mej med različnimi geolekti oz. med različnimi sociolekti, lahko poteka vsaj na dva načina: teoretično- ali uporabnojezikoslovni, kar pomeni, da je predmet jezikoslovnega preučevanja lahko *langue* ali *parole* (prim. 1.1). Znotraj teoretičnega jezikoslovja se uporabljata tako kvalitativni kot kvantitativni pristop. Za razliko od kvalitativnega se pri kvantitativnem pristopu upoštevajo vse jezikovne značilnosti preučevanih idiomov in ne samo tiste, ki so danim idiomom skupne, različne vrste razredov se tvorijo glede na vsako izbrano lastnost z upoštevanjem prisotnosti oz. odsotnosti posameznega pojava v posameznem razredu. Sicer pa so lahko samo rezultati kvalitativnega pristopa k jezikovnim različicam prekrivni z rezultati uporabnojezikoslovnega pristopa. Jezikovnosistemske značilnosti jezikovnih različic so namreč tesno povezane z njihovimi komunikacijskimi funkcijami znotraj jezikovne skupnosti. Homogenost in specifičnost nosilec omogočata, da se s svojo jezikovno različico lahko identificirajo in diferencirajo od pripadnikov sosednje jezikovne skupnosti. (Melis 1996.)

1.6.2 Neorganski idiomi

Neorganski idiom je idiom, katerega stanje v nekem časovnem obdobju ni rezultat samo samodejnega spreminjanja skozi čas v okviru jezikovnih sprememb ter vplivanja zemljepisno stičnih in nestičnih idiomov v stiku, ampak predvsem manjše ali večje standardizacije (zunanji dejavnik jezikovnega spreminjanja).³⁰ Neorganski idiomi so **sociolekti**. Glede na stopnjo konkretnosti oz. nekonkretnosti se razvrščajo v hierarhično lestvico, pri čemer stopnja nekonkretnosti idioma pada sorazmerno s padanjem njegove hierarhične stopnje.

Neorganski idiom najvišje hierarhične stopnje je (zborni) **knjižni/standardni jezik**. To je **konkretni in sistemski** organski idiom, saj ima konkretni jezikovni sistem (slovar, slovnico, glasovje), za katerega je značilna **kodifikacijska jezikovna norma**, določena v procesu njegove standardizacije. Standardizacija knjižnega/standardnega jezika lahko poteka vsaj na dva načina: njeno izhodišče je lahko organskoidiomsko ali neorganskoidiomsko (prim. 1.3.2).

Za neorganske idiome nižjih hierarhičnih stopenj, med katere spadajo vse neknjižne/nestandardne socialne jezikovne zvrsti z izjemo narečja (knjižni pogovorni jezik, pokrajinski pogovorni jezik, interesne govornice),³¹ je v primerjavi s knjižnim jezikom značilna manjša ali večja stopnja odmika oz. približevanja njegovi kodifikacijski jezikovni normi. Neorganski idiomi nižjih hierarhičnih stopenj so **nekonkretni** in navadno **nesistemski** idiomi, saj nimajo konkretnega jezikovnega sistema, za posamezne idiome je namreč značilna zelo velika variabilnost.³²

Genetskojezikoslovna klasifikacija idiomov

Geolekti		Sociolekti	
konkretni, sistemski	krajevni govor	zborni knjižni/standardni jezik	konkretni, sistemski
abstraktni, diasistemski	narečje narečna skupina (grupa) jezik jezikovna skupina jezikovna družina	pogovorni jeziki (knjižni/ standardni, pokrajinski), interesne govornice (sleng, žargon, argo)	nekonkretni, nesistemski

³⁰ Pojem *neorganski idiom* bi lahko opredelili tudi z oznako mladogramatikov *umetni jezik*, nikakor pa ga ne gre izenačevati s pojmom *umetni jezik* kot plod človeške inteligence (Golden 1996: 1–5).

³¹ Toporišič 2000: 21–27.

³² V pogovorni knjižni/standardni slovenščini se npr. pojavljajo kar tri različice nedoločnika (psl. **nosíti* (F₁) > sln. *nositi*, tj. dolgi nedoločnik, psl. **nosíti* (F₁) > sln. *nosit*, tj. dolgi nedoločnik z onemitivjo izglasnega *-i kot npr. v sln. *v hiši* > *hiš*, psl. **nosítb* (F₁) > sln. *nosit*, tj. kratki nedoločnik).

1.7 Merila genetskojezikoslovne klasifikacije geolektov

Genetsko/genealoško jezikoslovje (prim. 1.1) ima za določanje jezikovne sorodnosti in za izdelovanje genetskojezikoslovne/genealoške klasifikacije geolektov natančno izdelana jezikoslovna merila znotraj metodologije zgodovinskega jezikoslovja. V nadaljevanju sta najprej predstavljeni zgodovinskoglasoslovno merilo kot najpomembnejše pri določanju jezikovne sorodnosti ter razlika med genetskimi/genealoškimi in strukturnimi (tipološkimi) merili genetskojezikoslovne klasifikacije, nato pa še način razmejevanja geolekta na osnovi njegovih definicijskih lastnosti (alietet) tako v razmerju do sosednjega geolekta kot znotraj širšega areala (inovacija in arhaizem, središče in obrobje; prehodni, mešani in drugotni idiomi) ter modeli lingvogeneze geolekta (enotno in neenotno izhodišče, divergentno in konvergentno spreminjanje).

1.7.1 Zgodovinskoglasoslovno kot najpomembnejše genetskojezikoslovno merilo

Če bi za genetskojezikoslovno (geneolingvistično) oz. genealoško merilo določanja vodoravne ali navpične jezikovne sorodnosti vzeli ujemanje oz. razhajanje sorodnih idiomov v besedju, slovarskem (leksikalnem) in slovničnem (gramatičnem) pomenu, skladenjski zgradbi, oblikovju ali glasovju in naglasu, bi njihove jezikovne sorodnosti znanstveno prepričljivo ne mogli dokazati.

V 70. letih 19. stoletja je leipziška »mladogramatična« jezikoslovna šola (August Leskien (1840–1916), Karl Brugmann (1849–1919), Bertold Delbrück (1842–1922), Hermann Osthoff (1847–1909), Hermann Paul (1846–1921); iz leipziške šole je izšel tudi Ferdinand de Saussure (1857–1913)) prišla do pomembnega spoznanja, da se jezikovno spreminjanje najbolj sistemsko, regularno, »pravilno« dogaja na glasovni ravnini.³³ Ker se glasovna ravnina jezika spreminja najbolj sistemsko in je glasovne spremembe mogoče opisati z natančnimi glasovnimi pravili (mladogramatiki so jih imenovali *glasovni zakoni*, nem. *Lautgesetze*), je najpomembnejše merilo določanja jezikovne sorodnosti in genetskojezikoslovne klasifikacije zgodovinskoglasoslovno. **Idiomi so med seboj navpično ali vodoravno sorodni, če med njimi na glasovni ravni obstajajo sistemske, regularne, »pravilne« vzporednice (paralele), ki jih je mogoče zvesti na skupno izhodišče, praobliko, razlike med njimi na sinhron(ični) ravni pa razložiti z regularnimi glasovnimi spremembami.**

³³ Naslov »manifesta« leipziške mladogramatične jezikoslovne šole, katerega avtor je bil August Leskien, se je glasil »Die Lautgesetze kennen keine Ausnahmen« (Leskien 1876: passim, predvsem XXVII). Pomen leipziške šole za razvoj primerjalnega jezikoslovja je prikazan npr. v Pedersen 1931: 283–294.

Krajevni govori posameznih slovenskih oz. štokavskih narečij so si npr. vodoravno jezikovno sorodni, ker imajo v leksemih z istim izhodiščem regularne glasovne vzporednice, ki jih je mogoče zvesti na skupno slovensko oz. štokavsko izhodišče; obe izhodišči sta v razmerju do praslovanskega drugotni, spremenjeni, inovativni (izkazujeta namreč slovenske oz. štokavske popraslovanske naglasno-glasovne spremembe) ter se medsebojno ne ujemata, saj za slovenščino in štokavščino ni značilna popolna genetska identičnost:

- 1) **(p)sl. *ĕ̃, *ĕ̃, *ĕ̃V > sln. *ĕ̃** > dolensko *eĭ*, gorenjsko *ĕ̃*, cerkljansko *ī*, nadiško *ie*, ziljsko *ia*, prekmursko *eĭ*; **štok. *ĕ̃** > slavonsko *ĕ̃*, mlajšeikavsko *ī*, vzhodnohercegovo *ije*, šumadijsko-vojvodinsko *ĕ̃* (psl. **snĕgь* (c) ‘sneg’ > sln. **snĕg* > dolensko *snĕik*, gorenjsko *snĕx*, cerkljansko *snĭx*, nadiško *snĭex*, ziljsko *snĭag*, prekmursko *snĕik*; štok. **snĕg* > slavonsko *snĕg*, mlajšeikavsko *snĭg*, vzhodnohercegovo *snijĕg*, šumadijsko-vojvodinsko *snĕg*; psl. **lĕpь* (c) ‘lep, čeden’ > sln. **lĕp* > dolensko *lĕip*, gorenjsko *lĕp*, cerkljansko *lĭp*, nadiško *liĕp*, ziljsko *liĕp*, prekmursko *lĕip*; štok. **lĕp* > slavonsko *lĕp*, mlajšeikavsko *lĭp*, vzhodnohercegovo *lijĕp*, šumadijsko-vojvodinsko *lĕp*; psl. **grĕxь* (b) ‘greh’ > sln. **grĕx* > dolensko *grĕix*, gorenjsko *grĕx*, cerkljansko *grĭx*, nadiško *grĭĕx*, ziljsko *grĭax*, prekmursko *grĕi*; štok. **grĕx* > slavonsko *grĕx*, mlajšeikavsko *grĭx*, vzhodnohercegovo *grijĕx*, šumadijsko-vojvodinsko *grĕx*; psl. **smĕxь* (b) ‘smeh’ > sln. **smĕx* > dolensko *smĕix*, gorenjsko *smĕx*, cerkljansko *smĭx*, nadiško *smiĕx*, ziljsko *smiĕx*, prekmursko *smĕi*; štok. **smĕx* > slavonsko *smĕx*, mlajšeikavsko *smĭx*, vzhodnohercegovo *smijĕx*, šumadijsko-vojvodinsko *smĕx*; psl. **gvĕzda* (b) ‘zvezda’ > sln. **zvĕzda* > dolensko *zvĕizda*, gorenjsko *zvĕzda*, cerkljansko *zwĭzda*, nadiško *zviĕzda*, ziljsko *zbiĕzda*, prekmursko *zvĕizda*; štok. **zvĕzda* > slavonsko *zvĕzda*, mlajšeikavsko *zvĭzda*, vzhodnohercegovo *zviĕzda*, šumadijsko-vojvodinsko *zvĕzda*; psl. **gnĕzdo* (b) ‘gnezdo’ > sln. **gnĕzdo* > dolensko *gnĕizdu*, gorenjsko *gnĕst*, cerkljansko *gnĭzda*, nadiško *gniĕzdo*, ziljsko *gniĕzdo*, prekmursko *gnĕizdo*; štok. **gnĕzdo* > slavonsko *gnĕzdo*, mlajšeikavsko *gnĭzdo*, vzhodnohercegovo *gnijĕzdo*, šumadijsko-vojvodinsko *gnĕzdo*);
- 2) **psl. *ĕ̃V > sln. *ĕ̃V** > dolensko *eĭ*, gorenjsko *ĕ̃*, cerkljansko *ī*, nadiško *ie*, ziljsko *ĕ̃*, prekmursko *e*; **štok. *ĕ̃V** > slavonsko *e*, mlajšeikavsko *i*, vzhodnohercegovo *je/e*, šumadijsko-vojvodinsko *e* (psl. **pĕna* (a) ‘pena’ > sln. **pĕna* > dolensko *pĕina*, gorenjsko *pĕna*, cerkljansko *pĭna*, nadiško *piĕna*, ziljsko *pĕna*, prekmursko *pĕna*; štok. **pĕna* > slavonsko *pĕna*, mlajšeikavsko *pĭna*, vzhodnohercegovo *pĭĕna*, šumadijsko-vojvodinsko *pĕna*; psl. **mĕsto* (a) ‘mesto, prostor, kraj’ > sln. **mĕsto* > dolensko *mĕistu*, gorenjsko *mĕst*, cerkljansko *mĭsta*, nadiško *miĕsto*, ziljsko *mĕsto*, prekmursko *mĕsto*; štok. **mĕsto* > slavonsko *mĕsto*, mlajšeikavsko *mĭsto*, vzhodnohercegovo *mĭĕsto*, šumadijsko-vojvodinsko *mĕsto*);
- 3) **psl. *ĕ̃V > sln. *ĕ̃V** > dolensko *eĭ*, gorenjsko *ĕ̃*, cerkljansko *ī*, nadiško *ie*, ziljsko *ia*, prekmursko *eĭ*; **štok. *ĕ̃V** > slavonsko *e*, mlajšeikavsko *i*, vzhodnohercegovo *je/e*, šumadijsko-vojvodinsko *e* (psl. 2sg praes. **dĕlajesi* (a/A) od ‘delati’

> sln. **dělaš* > dolensko *dēilaš*, gorenjsko *dēwaš*, cerkljansko *dīlaš*, nadiško *dīelaš*, ziljsko *đīwaš*, prekmursko *dēilaš*; štok. **dělāš* > slavonsko *dělāš*, mlajšeikavsko *dīlāš*, vzhodnohercegovsko *djělāš*, šumadijsko-vojvodinsko *dělāš*; psl. 2sg praes. **rěžeši* (a/A) od 'rezati' ≥ sln. **rěžeš* > dolensko *rēžeš*, gorenjsko *rēžaš*, cerkljansko *rīžeš*, nadiško *rīžeš*, ziljsko *rīžaš*, prekmursko *rēžeš*; štok. **rěžēš* > slavonsko *rěžēš*, mlajšeikavsko *rīžēš*, vzhodnohercegovsko *rěžēš*, šumadijsko-vojvodinsko *rěžēš*).

Zgodovinskoglasoslovno merilo določanja jezikovne sorodnosti (na primeru izbranih slovenskih in štokavskih narečij)

(Pra)slovansko	*ǣ	*ě	*ěV̄	*ǣV	*ǣV̄
slovensko	*ǣ	*ě	*ěV	*ěV	*ěV
dolensko	ēī	éī	éīV	éīV	éīV
gorenjsko	ē	é	éV	éV	éV
cerkljansko	ī	ī	īV	īV	īV
nadiško	īe	ie	ieV	ieV	ieV
ziljsko	īǝ	íǝ	íǝV	éV	īǝV
prekmursko	éī	éī	éīV	éV	éīV
štokavsko	*ǣ	*ǣ	*ěV̄	*ěV	*ěV̄
slavonsko	ē	ē	ēV̄	ēV	ēV̄
mlajšeikavsko	ī	ī	īV	īV	īV̄
vzhodnohercegovsko	ijē	ijē	ijéV	jěV/ěV	jěV̄/ěV̄
šumadijsko-vojvodinsko	ē	ē	éV	ěV	ěV̄

Kot merilo genetskojezikoslovne klasifikacije geolektov je torej relevantna predvsem glasovna ravnina. Glasoslovnim merilom se lahko pridružujejo oblikoslovna merila (če se areali oblikovnih značilnosti ujemajo z areali glasovnih značilnosti), najmanj pa so kot genetskojezikoslovno merilo relevantne skladijske in slovanske/besedijske značilnosti. Slednje so namreč najbolj odvisne od zunajjezikovnih dejavnikov (pojavljanje oz. izginjanje denotativ v zunajjezikovni stvarnosti, vpliv stičnih idiomov, in sicer zemljepisno stičnih geolektov in/ali družbeno stičnih sociolektov).

1.7.2 Genetska in strukturna merila

Genetskojezikoslovna (geneolingvistična) oz. genealoška klasifikacija idiomov uporablja genetska in strukturna (tipološka) merila.³⁴

Genetska merila so navadno relativno gledano **starejše jezikovne spremembe (inovacije)**, za katere ni nujno, da so njihovi odrazi v jezikovnem sistemu pogostni.

³⁴ Genetska in strukturna (tipološka) merila so povzeta Brozović 1960: 74, 76 in nadgrajena. Zgled iz osrednje južne slovanščine je Brozovičev, medtem ko sta zgleda iz slovenščine avtorska.

Za jezikovne pojave, ki jih povezujejo genetska merila, je značilna **genetska identičnost**, tj. idiomi so doživeli konvergentne starejše jezikovne spremembe (ob morebitnih divergentnih mlajših jezikovnih spremembah). Vsako genetsko merilo je bilo nekoč strukturno in ohranja vsaj minimalno strukturno vrednost.

Strukturna merila so navadno relativno gledano **mlajše jezikovne spremembe (inovacije)**, katerih odrazi v jezikovnem sistemu so navadno pogostni (tj. zajele so veliko število leksemov, oblik in skladenjskih zgradb). Za jezikovne pojave, ki jih združujejo strukturna merila, je značilna **strukturna podobnost**, tj. idiomi so (ob morebitnih divergentnih starejših jezikovnih spremembah) doživeli konvergentne mlajše jezikovne spremembe, posledica katerih je, da imajo idiomi s temi spremembami podobno strukturo. Če so te jezikovne spremembe zelo velike, lahko spremenijo tudi jezikovni tip idioma; v tem primeru bi lahko bile celo **tipološko merilo**. Vsako strukturno merilo se v okviru nepretrganega jezikovnega spreminjanja v času lahko spremeni v genetsko.

Vsaka od treh temeljnih vej jezikoslovja geolekte preučuje s svojega stališča in zato jemlje v analizo bodisi genetska bodisi strukturna merila (prim. 1.1). Neka jezikovna sprememba, ki je lahko zelo pomembna kot genetsko merilo, je kot strukturno merilo lahko popolnoma nepomembna, če je njen odraz v jezikovnem sistemu nepogosten in posledično na njegovo strukturo bistveno ne vpliva. **Genetsko jezikoslovje (geneolingvistika)**, ki preučuje stopnjo sorodnosti med (organskimi) idiomi, upošteva tako starejše kot mlajše jezikovne pojave. **Tipološko jezikoslovje (tipolingvistika)** se osredinja na podobnost oz. raznolikost idiomov v nekem časovnem obdobju, zato so zanj pomembni predvsem (konvergentni ali divergentni) mlajši jezikovni pojavi ne glede na izvor. **Družbenostno jezikoslovje (sociolingvistika)** idiome preučuje lahko tudi glede stopnje njihove medsebojne razumljivosti, zaradi česar je (podobno kot pri tipološkem jezikoslovju) v ospredju njegovega preučevanja jezikovno stanje v nekem časovnem obdobju, in sicer (konvergentni ali divergentni) mlajši jezikovni pojavi ne glede na izvor, ki omogočajo večjo oz. manjšo medsebojno razumljivost.

Razliko med genetskimi in strukturnimi merili pri združevanju geolektov nižje v geolekte višnje hierarhične stopnje je mogoče ponazoriti npr. z zgledoma naglasnega tipa pridevnika v osrednji južni slovanščini in naglasnega tipa samostalnikov praslavanske *ā*-jevske sklanjatve v slovenščini, strukturno enakost leksemov na glasovni ravni v genetsko manj sorodnih idiomih kot posledico konvergentnih mlajših jezikovnih sprememb ter površinsko različnost leksema v dveh genetsko bolj sorodnih idiomih kot posledico divergentnih mlajših jezikovnih inovacij pa na primeru mlajših konvergentnih samoglasniških sprememb v rovtarskih slovenskih narečjih.

1.7.2.1 Primer 1: naglasni tipi pridevnika v osrednji južni slovanščini

V krajevnih govorih osrednje južne slovanščine (tj. kajkavščine, čakavščine, štokavščine) se pojavljajo naslednji naglasni tipi pridevnika (določeni na osnovi naglasa nedoločnih oblik imenovalnika ednine moškega, ženskega in srednjega spola): 1. *mlâd mlâdâ mlâdo*; 2. *mlâd mlâda mlâdo*; 3. *mlâd mlâdâ mlâdõ*; 4. *mlâd mlâda mlâdo*.

Upošteva je genetsko merilo (ohranjanje prvotnega naglasa oblike srednjega spola ednine oz. znotrajvzorčna (intraparadigmatska) analoška izravnava naglasa oblike srednjega spola ednine po obliki ženskega spola ednine) sodita skupaj naglasna tipa 1. in 2. na eni strani ter 3. in 4. na drugi, saj gre za izvorno enaka naglasna tipa (prva imata cirkumfleks na dolžini v korenu v obliki srednjega spola ednine, medtem ko ga druga ne poznata), do razlike med prvotno identičnima naglasnima tipoma pa je prišlo pozneje zaradi nesplošnoosrednjejužnoslovanskega naglasnega umika s kratkega končnega zloga na prednaglasno dolžino v krajevnih govorih 2. in 4.: psl. **môldь* **molďa* **môldo* (c) ‘mlad’ > **mlâd* **mlādā* **mlādo* > 1. *mlâd mlādā mlādo* > 2. *mlâd mlāda mlādo*; psl. **môldь* **molďa* **môldo* (c) ‘mlad’ ≥ **mlâd* **mlādā* **mlādō* > 3. *mlâd mlādā mlādō* > 4. *mlâd mlāda mlādo*.

Glede na struktuno merilo (nesplošnoosrednjejužnoslovanski naglasni umik s kratkega končnega zloga na prednaglasno dolžino) pa gresta skupaj naglasna tipa 1. in 3. na eni strani ter 2. in 4. na drugi, imata namreč enako zlogovno-naglasno zgradbo (prva naglasna tipa imata naglasno mesto na kratkem končnem zlogu in prednaglasno dolžino, medtem ko druga naglasnega mesta na kratkem končnem zlogu in prednaglasne dolžine ne poznata): 1. *mlâd mlādā mlādo* ≈ 3. *mlâd mlādā mlādō*; 4. *mlâd mlāda mlādo* ≈ 2. *mlâd mlādā mlādō*.³⁵

Genetska sorodnost in strukturna podobnost naglasnih tipov pridevnika v osrednji južni slovanščini

		Genetska identičnost 1 = 2 in 3 = 4	
Strukturna podobnost 1 ≈ 3 in 2 ≈ 4	tip 1	tip 2	
	mlâd	mlâd	
	mlādā	mlāda	
	mlādo	mlādo	
	tip 3	tip 4	
mlâd	mlâd		
mlādā	mlāda		
mlādō	mlādo		

1.7.2.2 Primer 2: naglasni tipi samostalnikov *ā*-jevske sklanjatve v slovenščini

V krajevnih govorih slovenščine se pojavljajo naslednji naglasni tipi samostalnikov *ā*-jevske sklanjatve (določeni na osnovi naglasa imenovalnika in tožilnika ednine): 1. *kozā* *kozō*, *vodā* *vodō*; 2. *kōza kōzo*, *vōda vodō*; 3. *kozā* *kozō*, *vodā* *vodō*; 4. *kōza* *kozō*, *vōda* *vodō*.

Na osnovi genetskega merila (sovpad odraza praslovanskega naglasnega tipa b z odrazom praslovanskega naglasnega tipa c pri samostalnikih *ā*-jevske sklanjatve) je mogoče združiti naglasne tipe 1. in 2. na eni strani ter 3. in 4. na drugi, saj sta to genetsko ista naglasna tipa (imata izvorno enak naglas istega leksema oz. njegove oblike

³⁵ Možno pa je tudi, da je do znotrajvzorčne analoške izravnave **mlādo* ≥ *mlādō/mlādo* prišlo pozneje. V tem primeru ta naglasna razlika nima genetske, temveč strukturno vrednost.

(odsotnost oz. prisotnost cirkumfleksa na dolžini v končnici tožilnika ednine v nekaterih leksemih)), do razlike med prvotno identičnima naglasnima tipoma pa je prišlo pozneje zaradi nesplošnoslovenskega naglasnega umika s kratkega končnega zloga na prednaglasno kračino v krajevnih govorih 2. in 4.: psl. *kozà *kozò (b) 'koza': *vodà *vòdò (c) 'voda' > *kozà *kozò : *vodà *vodò > 1. kozà kozò, vodà vodò > 2. kóza kózo, vóda vodò; psl. *kozà *kozò (b) 'koza': *vodà *vòdò (c) 'voda' ≥ *kozà *kozò = *vodà *vodò > 3. kozà kozò, vodà vodò > 4. kóza kozò, vóda vodò.

Z upoštevanjem strukturnega merila (nesplošnoslovenskega naglasnega umika s kratkega končnega zloga na prednaglasno kračino) je mogoče povezati naglasna tipa 1. in 3. na eni strani ter 2. in 4. na drugi, tj. imata enako zlogovno-naglasno zgradbo (prva imata naglasno mesto na kratkem odprtem končnem zlogu in prednaglasno kračino, druga pa naglasnega mesta na kratkem odprtem končnem zlogu in prednaglasne kračine ne poznata): 1. kozà kozò, vodà vodò ≈ 3. kozà kozò, vodà vodò; 2. kóza kózo, vóda vodò ≈ 4. kóza kozò, vóda vodò.

Genetska sorodnost in strukturna podobnost naglasnih tipov samostalnikov *ā*-jevske sklanjatve v slovenščini

	Genetska identičnost 1 = 2 in 3 = 4			
Strukturna podobnost 1 ≈ 3 in 2 ≈ 4	tip 1		tip 2	
	kozà	vodà	kóza	vóda
	kozò	vodò	kózo	vodò
	tip 3		tip 4	
kozà	vodà	kóza	vóda	
kozò	vodò	kozò	vodò	

1.7.2.3 Primer 3: mlajše konvergentne samoglasniške spremembe v rovtarskih narečjih slovenščine

Rovtarska narečja slovenščine so po izvoru raznorodna, in sicer so zahodna rovtarska narečja (tolminsko, cerkljansko, črnovrško) nastala iz obsoško-idrijske narečne ploskve zahodne slovenščine (prim. 5.1.5.2.2), vzhodna rovtarska (pod)narečja (škofjeloško, poljansko, horjulsko, baško) pa iz gorenjske narečne ploskve južne slovenščine (prim. 5.1.5.3.1). V cerkljanskem narečju je prišlo do monoftongizacije (poenoglašnja) severozahodnoslovenskega rastočega diftonga (dvoglasnika) *ie, vsaj v nekaterih govorih škofjeloškega narečja pa do monoftongizacije jugovzhodnoslovenskega padajočega diftonga *ej, v obeh narečjih v monoftong (enoglasnik) *ī (psl. Gsg *pěvca (A) od 'pevec' > sln. *pěvca > SZ sln. *pīevca > obsoško 'pięvca, cerkljansko 'pi:uca : JV sln. *pēivca > gorenjsko 'pe:uca, škofjeloško 'pi:uca), hkrati pa je v obeh narečjih prišlo tudi do skrajšave dolgega naglašenegega *ī (psl. Gsg *pīvca (A) od 'pivec' > sln. *pīvca > obsoško 'pi:uca, cerkljansko 'piuca, gorenjsko 'pi:uca, škofjeloško 'piuca). Posledično sta si sistema naglašanih samoglasnikov genetsko manj sorodnih cerkljanskega

in škofjeloškega narečja strukturno veliko bolj podobna (*'pi:u̯ca, 'pi̯u̯ca*) kot glasovna sistema bolj sorodnih obsoškega in cerkljanskega narečja (obsoško *'pi̯e̯u̯ca, 'pi:u̯ca* : cerkljansko *'pi:u̯ca, 'pi̯u̯ca*) na eni strani ter škofjeloškega in gorenjskega (škofjeloško *'pi:u̯ca, 'pi̯u̯ca* : gorenjsko *'pe̯:u̯ca, 'pi:u̯ca*) na drugi.

Genetska identičnost in strukturna podobnost nekaterih naglašanih samoglasnikov v rovtarskih narečjih slovenščine

Slovensko narečje	Izvor		Stanje	
	*p ^ê vca	*p ^î vca	'pevca'	'pivca'
obsoško	SZ *pievca	SZ *pîvca	'pi̯e̯u̯ca	'pi:u̯ca
cerkljansko	SZ *pievca	SZ *pîvca	'pi:u̯ca	'pi̯u̯ca
škofjeloško	JV *pe̯ivca	JV *pîvca	'pi:u̯ca	'pi̯u̯ca
gorenjsko	JV *pe̯ivca	JV *pîvca	'pe̯:u̯ca	'pi:u̯ca

1.7.3 Enotno in neenotno izhodišče, divergentno in konvergentno spreminjanje

Pri določanju modela lingvogeneze oz. oblikovanja posameznih geolektov sta pomembni izhodišče, tj. stanje pred začetkom oblikovanja poznejšega geolekta (enotno ali neenotno izhodišče), ter težnja v njegovem jezikovnem spreminjanju (divergentno ali konvergentno spreminjanje).

Neki geolekt ima lahko **enotno izhodišče**, tj. en prvotni geolekt, ki je nastal po starejših konvergentnih inovacijah, ki so zajele več poznejših geolektov, ali **neenotno izhodišče**, tj. več prvotnih geolektov, ki so nastali po starejših divergentnih inovacijah, ki niso zajele celotnega poznejšega geolekta.

Neki geolekt lahko izkazuje **divergentno spreminjanje**, tj. mlajše divergentne inovacije, ki so zajele le del prvotnega geolekta in ga tako razcepile na manjše geolekte, ali **konvergentno spreminjanje**, tj. mlajše konvergentne inovacije, ki so zajele celoten poznejši geolekt in ga tako izoblikovale v celoto.

1.7.4 Alietete in alteritete

Jezikovne značilnosti (arhaizmi in inovacije) posameznega geolekta se delijo na alietete in alteritete.³⁶

Alietete (lat. *alius* 'drug') so tiste jezikovne značilnosti geolekta, ki jih izkazujejo vsi njegovi deli ter ga posledično povezujejo v celoto in razmejujejo v razmerju do sosednjih sorodnih geolektov in znotraj širšega areala. To so **skupne** jezikovne značilnosti geolekta, njegove **definijske lastnosti**.

³⁶ Moguš 1977: 99–104.

Alteritete (lat. *alter* 'drug, eden od dveh' → *alteritas*, Gsg *alteritatis* 'drugačnost') so tiste jezikovne značilnosti geolekta, ki so značilne samo za nekatere njegove dele. To so **razlikovalne** jezikovne značilnosti geolekta, ki ga cepijo na manjše geolekte.

1.7.5 Inovacija in arhaizem, položaj znotraj areala

Pri določanju jezikovnih značilnosti geolekta so pomembne njegove jezikovne spremembe (inovacije), kar pomeni, da je geolekt mogoče definirati s prisotnostjo slednje, sosednji geolekt pa posledično z njeno odsotnostjo (arhaizmom). Inovacije, ki so iz večjega areala izoblikovale manjše areale, je mogoče natančneje določiti kot: 1) **enostranske (unilateralne)** inovacije: areal A izkazuje inovacijo x (prisotnost spremembe), sosednji areal B izkazuje arhaizem (odsotnost spremembe); 2) **dvostranske (bilateralne), večstranske (multilateralne)** inovacije: areal A izkazuje inovacijo x, areal B izkazuje inovacijo y, areal C izkazuje inovacijo z itd.; 3) kombinacija obojega: pojavljanje dvostranskih, večstranskih inovacij in ohranjanje arhaizmov.³⁷

Če se poleg prisotnosti/odsotnosti jezikovnih inovacij upošteva še položaj geolekta znotraj areala (središče : obrobje; središčni geolekt : obrobni geolekt), je mogoče definirati naslednja merila razmejevanja geolektov: 1) **inovacija v delu areala** (v središču, na obrobju, kje drugje) kot definicijska lastnost geolekta v tem delu areala; 2) **odsotnost inovacije v delu areala** (v središču, na obrobju, kje drugje) kot definicijska lastnost geolekta v tem delu areala.

Odsotnost inovacije na zelo majhnem delu areala kot definicijska lastnost tega dela areala kot posebnega geolekta je kot genetskojezikoslovno merilo razmejevanja manj primerna, saj arhaizem načeloma ne more biti definicijska lastnost zemljepisno zelo majhnega geolekta; predstavlja pa teoretični problem, saj jezikovni prostor z izostankom inovacije ne more biti del geolekta, definiranega z inovacijo. Rešitev iz te zagate je zaenkrat mogoča z definiranjem posebne zemljepisnojezikovne (geolingvistične) pojavnosti, narečnega otoka. **Narečni otok** je torej skupina govorov geolekta, ki izkazuje odsotnost inovacij(e) definiranega geolekta in je hkrati zemljepisno premajhen, da bi bil lahko definiran kot samostojni geolekt.³⁸

³⁷ Delitev inovacij na enostranske, dvostranske, večstranske se pojavlja npr. v makedonistični narečjeslovni literaturi (Марковиќ 2001: 16).

³⁸ V narečjeslovju osrednjejužnoslovanskega jezika je slovenskemu terminu *narečni otok* najbližji termin hrv. *dijalekatska oaza*, definirana kot pojav, ki je zemljepisno nesorazmerno manjši od svojega ustreznika na isti hierarhični stopnji, od katerega je ločen bodisi zemljepisno (diaspora znotraj jezikovnega prostora ali zunaj njega) bodisi politično ali konfesionalno, in izkazuje (genetske, strukturne; arhaične, inovativne) posebnosti (Brozović 1960: 78).

1.7.6 Prehodni, mešani, drugotni geolekti

Poleg »čistih« geolektov (podobno velja za sociolekte) in narečnih otokov se v nekem arealu lahko pojavljajo še druge vrste geolektov, npr. prehodni, mešani in drugotni.

Prehodni geolekt izkazuje del jezikovnih značilnosti geolekta A in del jezikovnih značilnosti sosednjega geolekta B, pri čemer so oboje avtohtone in sistemske, regularne, pojavljajo se »pravilno«, saj so nastale z regularnim jezikovnim spreminjanjem. V procesu oblikovanja je geolekt namreč zajel del inovacij areala A in del inovacij areala B (prehoden je zato, ker je naravni prehod iz areala A v areal B).

Mešani geolekt ima del jezikovnih značilnosti geolekta A in del jezikovnih značilnosti geolekta B, pri čemer so ene avtohtone, druge pa alohtone, oboje pa nesistemske, neregularne, pojavljajo se »nepravilno«, saj so nastale z jezikovnim mešanjem več prvotnih geolektov.

Drugotni (sekundarni) geolekt izkazuje starejše jezikovne značilnosti geolekta A in mlajše jezikovne značilnosti navadno sosednjega geolekta B, kar pomeni, da je nastal drugotno, na avtohtone inovacije geolekta A so se naplastile (s stališča geolekta) alohtone inovacije geolekta B. V procesu oblikovanja je namreč imel inovacije areala A, na katere so se kasneje pod vplivom areala B naplastile nekatere inovacije areala B. Vsaj delno drugotna geolekta sta npr. makedonščina (prim. 2.3.2.1) in istriotščina (prim. 1.7.6.1).

1.7.6.1 Primer neslovanskega drugotnega geolekta: istriotščina³⁹

Istriotščina (it. *istrioto*, *istroromanzo*) je avtohtoni balkanskoromanski jezik v Istri, kjer ima kontinuiteto iz antike. Pred poslovanjenjem (slavizacijo) celinskega in pobenečanjenjem (venetizacijo) predvsem obalnega dela polotoka je bila razširjena v njegovem večjem delu, danes pa samo še v šestih krajih jugozahodne Istre (to so Rovinj/Rovigno, Vodnjan/Dignano, Fažana/Fasana, Bale/Valle, Galižana/Gallesana, Šišan/Sissano), do 20. stoletja najverjetneje tudi še v krajih Piran/Pirano, Vrsar/Orsera, Pulj/Pula/Polja. Gre za drugotni (sekundarni) geolekt: istriotščina je nastala iz balkanske romanščine (balkanska romanščina je bila prvotno del jugovzhodnega staroromanskega makrogeolekta) ter je bila prvotno genetsko najbolj sorodna s konec 19. stoletja izumrlo (veljotsko) dalmatščino na otoku Krku (it. *Veglia*), pozneje pa je bila pod vplivom istrskega narečja (it. *istro-veneto*) kolonialne beneške italijanščine (it. *veneto coloniale*) (kolonialna beneška italijanščina je del severne italške romanščine, ki je bila prvotno del severozahodnega staroromanskega makrogeolekta) močno pobenečanjena, zaradi česar se sodobna istriotščina uvršča med narečja slednje.

Na balkanskoromanski izvor istriotščine kažejo redki ostanki nezvenečih nezvočnikov v zvenečem okolju (lat. *Asg leporem* od 'zajec' > istriot. *leprio*, knj. it. *lèpre* : ben. it. Benetke/Venezia *lievro*, Trst/Trieste, Tržič/Monfalcone *levro*, Koper/Capodistria *lever(o)*, *liever(o)*, Izola/Isola *levro*, Piran/Pirano *levero*, *levero*, furl. *jeur*). Istriotsko-dalmatska inovacija v samoglasniškem sistemu, po kateri se istriotski govori ločijo od

³⁹ Šekli 2013c: 298–299.

govorov istrske kolonialne beneške italijanščine in pa istriotske govore hkrati deli na »zahodne« (Rovinj/Rovigno, Vodnjan/Dignano, Fažana/Fasana) in »vzhodne« (Bale/Valle, Galižana/Gallesana, Šišan/Sissano), so: 1) (lat. *ī, ū* >) rom. **i, *u* > Z istriot. *ej, ou* : V istriot. *i, u* (lat. Asg *filum* od 'nit' > istriot. Rovinj/Rovigno *fěil* : Bale/Valle *fil*; lat. Asg *m dūrūm* od 'trd' > istriot. Rovinj/Rovigno *dóur* : Bale/Valle *duro*);⁴⁰ 2) (lat. *i, u* >) rom. **e, *o* > Z istriot. *i, u* : V istriot. *e, o* (lat. Asg *pilum* od 'dlaka' > istriot. Vodnjan/Dignano *pil* : Bale/Valle *pél*; lat. Asg *m vērum* od 'pravi, resničen' > istriot. Rovinj/Rovigno *viro* : Bale/Valle *véro*; lat. Asg *crucem* od 'križ' > istriot. Rovinj/Rovigno *crus* : Bale/Valle *crós*; lat. Asg *sōlem* od 'sonce' > istriot. Rovinj/Rovigno *sul* : Bale/Valle *sól*).

Po kolonialni beneški italijanščini je bil spremenjen prvotni istriotski soglasniški sistem: 1) sonorizacija (ozvenečenje) romanskih nezvenečih nezvočnikov v zvenečem okolju (lat. Asg *caput* od 'glava' > istriot. *cavo*, istr. ben. it. *cavo* : knj. it. *càpo*; lat. Asg *focum* od 'ogelj' > istriot. *fogo*, istr. ben. it. *fogo* : knj. it. *fuòco*); 2) poenostavitev romanskih dvojnih soglasnikov (lat. Asg *terram* od 'zemlja' > istriot. Rovinj/Rovigno *tiera*, Bale/Valle *tèra*, istr. ben. it. *tera* : knj. it. *tèrra*; lat. Asg *fossam* od 'jama' > istriot. Rovinj/Rovigno *fuosa*, Bale/Valle *fòsa*, istr. ben. it. *fosa* : knj. it. *fòssa*); 3) odrazi romanskih velarov (mehkonebnikov) v položaju pred sprednjimi samoglasniki na vzglasju (lat. *centum* 'sto' > istriot. *sentō*, istr. ben. it. *sentō* : knj. it. *cènto*; lat. Asg *gentem* od 'ljudje' > istriot. *šentō*, istr. ben. it. *šente* : knj. it. *gènte*); 4) rom. **lj* > **ĵ* > *j* (lat. Asg *ālium* od 'česen' > istriot. *aio*, istr. ben. it. *aio* : knj. it. *àglio*).

1.8 Jezikoslovne klasifikacije na primeru slovanskega jezikovnega sveta

V slavističnem (in verjetno tudi v katerem drugem) jezikoslovju pri nekaterih avtorjih prihaja do neutemeljenega mešanja različnih vrst jezikoslovnih klasifikacij (prim. 1.1) in jezikovnih pojavnosti znotraj njih (predvsem genetsko- in družbenostnojezikoslovne klasifikacije ter posledično pojavnosti jezik kot geolekt in knjižni/standardni jezik kot sociolekt), zato so v nadaljevanju različne jezikoslovne klasifikacije (genetsko-, tipološko- in družbenostnojezikoslovna) na kratko predstavljene na primeru slovanskega jezikovnega sveta.

1.8.1 Genetskojezikoslovna klasifikacija

Znotraj genetskojezikoslovne (geneolingvistične) oz. genealoške klasifikacije je pojem **jezik** razumljen kot **zemljepisna jezikovna pojavnost (geolekt)** in je definiran kot abstraktni (tj. diasistemski) organski (tj. nestandardizirani) idiom višje hierarhične stopnje

⁴⁰ Istriotska diftongizacija (udvoglašnje, podvoglašnje) rom. **i, *u* > Z istriot. *ej, ou* je zelo verjetno stara, na kar bi kazalo staroistriotsko zemljepisno ime v buzetski čakavščini lat. Asg *Montōnam* > rom. **Montōna* > **Montūna* > istriot. **Montouna* → sl. **Mōtovun* > buzetsko čak. *Motovun* (po Tekavčić 1982: 271–272).

(prim. 1.6.1). Gre torej za množico narečnih skupin (grup), njihovih narečij (dialektov) in krajevnih govorov, ki izkazujejo iste jezikovne značilnosti (arhaizme in inovacije), drugačne od jezikovnih značilnosti sosednje množice narečnih skupin, njihovih narečij in krajevnih govorov, ki sestavljajo sosednji *jezik*. Po tej klasifikaciji se slovanski jeziki delijo v tri podskupine, in sicer na južno-, vzhodno- in zahodnoslovanske.⁴¹

1.8.1.1 Južnoslovanski jeziki

Južnoslovanski jeziki so (bili) zgodovinsko prisotni v vzhodnih Alpah, Panonski nizini in večjem delu Balkanskega polotoka. To so **slovenski** in **osrednjejužnoslovanski** (*srednjojužnoslavenski jezik*), tj. zahodna južnoslovanska jezika, ter **makedonski** (*македонски јазик*) in **bolgarski** (*български език*), tj. vzhodna južnoslovanska jezika. Pojem *osrednjejužnoslovanski jezik* poimenuje jezikovni prostor, ki se razteza od slovenskega na severozahodu do makedonskega in bolgarskega na jugovzhodu ter ga sestavljajo tri osnovne narečne skupine, namreč kajkavska, čakavska ter (zahodno- in vzhodno)štokavska (s torlaško podskupino).⁴²

1.8.1.2 Vzhodnoslovanski jeziki

Vzhodnoslovanski jeziki zgodovinsko domujejo v vzhodni Evropi. To so **ruski** (*русский язык*), tj. severovzhodni, **beloruski** (*беларуская мова*), tj. zahodni, in **ukrajinski** (*українська мова*), tj. jugozahodni vzhodnoslovanski jezik. Od vseh slovanskih jezikov so si ti sorodstveno, po jezikovnih značilnostih med seboj najbližji.

1.8.1.3 Zahodnoslovanski jeziki

Zahodnoslovanski jeziki so (bili) zgodovinsko prisotni v večjem delu srednje Evrope. Delijo se na tri podskupine. Severozahodnoslovanski ali lehitski jeziki so (bili) **poljski** (*język polski*), tj. vzhodnolehitski, **pomorjanski** (*pòmòrsczi jãzëk*), tj. osrednjelehitski, in **polabski** (*wenska ric*), tj. zahodnolehitski severozahodnoslovanski jezik, osrednezahodnoslovanski jezik je **lužiškosrbski** (*serbska rëc oz. serbska rěč*), južnozahodnoslovanska jezika pa sta **češki** (*český jazyk*) in **slovaški** (*slovenský jazyk*).

Pomorjanski jezik se je nekdaj govoril zahodno od poljskega, približno na prostoru, ki ga danes zaobjemata deželi Pomorjansko (polj. *Pomorze*) na današnjem severozahodnem Poljskem in Predpomorjansko (nem. *Vorpommern*) v današnji severovzhodni Nemčiji. Danes je od zemljepisno veliko bolj razširjenega pomorjanskega jezika v srednjem veku ohranjena samo še **kašubščina** (*kaszëbczi jãzëk*), vzhodno obrobje vzhodne pomorjanščine na vzhodnem Pomorjanskem v okolici mesta Gdansk (polj.

⁴¹ Slovanski jeziki kot zemljepisne jezikovne pojavnosti (geolekti) v genetskojezikoslovnem pomenu so predstavljeni npr. v standardnem jezikoslovnem delu *The Slavonic Languages*, ki sta ga uredila Bernard Comrie in Greville G. Corbett (London, New York, 1993, ponatis 2002) – knjigi iz serije *Jezikovne družine* britanske založbe Routledge (*Routledge Language Family Series*) –, ki prikazuje njihove »krovne« knjižne/standardne jezike in polabščino (Comrie, Corbett 2002).

⁴² Lončarić 1996: 23, 29; Mira Menac-Mihalić in Vesna Zečević v OJA 4a (2006): 158.

Gdańsk, kaš. *Gduńsk*, nem. *Danzig*), pri čemer je **slovinščina** (*slowinska szprouka*), severozahodni rob kašubščine, izumrla sredi 20. stoletja.

Polabski jezik je bil najzahodnejši slovanski jezik. Govoril se je zahodno od pomorjansčine do reke Labe (nem. *Elbe*, plb. *Låbii*, luž. *Łobjo*, češ. *Labe*) na zahodu in še čez Labo na prostoru današnje severne Nemčije. Na njegove zadnje govorce, polabskoslovanske Drev(l)jane, spominjata npr. zemljepisni imeni nem. (*Hannoversches*) *Wendland* ‘(Hannovrska) Dežela Slovanov’ med krajema Lüchow in Dannenberg ter nem. *Drawehn* ‘Drev(l)jansko’ na Spodnjem Saškem (nem. *Niedersachsen*). Zadnja znana govorka polabščine je umrla sredi 18. stoletja.

Lužiškosrbski jezik se je nekoč govoril med rekama Bober (polj. *Bóbr*, dluž. *Bobr*, gluž. *Bóbr*, nem. *Bober*) in Odro (polj. *Odra*, dluž. *Odra*, gluž. *Wódra*, nem. *Oder*) na vzhodu ter reko Salo (nem. *Saale*, luž. *Solawa*) na zahodu, danes pa je ohranjeno le njegovo vzhodno obrobje v Dolnji Lužici (dluž. *Dolna Łużyca*, nem. *Niederlausitz*,) s središčem v mestu Chóšebuz/Cottbus v deželi Brandenburg in v Gornji Lužici (gluž. *Hornja Łužica*, nem. *Oberlausitz*) s središčem v mestu Budyšin/Bautzen na Saškem (nem. *Sachsen*).

1.8.2 Tipološkojezikoslovna klasifikacija: nekatere (obliko)skladenjske inovacije makedonščine in bolgarščine

Med slovanskimi geolekti tipološkojezikoslovno (tipolingvistično) oz. tipološko predvsem na oblikoskladenjski (morfosintaktični) ravni izstopata makedonščina in bolgarščina (kar se odraža tudi v krovnih knjižnih/standardnih jezikih). V teh geolektih znotraj t. i. balkanske jezikovne zveze so se namreč zgodile nekatere **oblikoskladenjske spremembe (morfosintaktične inovacije)**, ki so korenito spremenile njihovo strukturo in posledično njihov **jezikovni tip**.

Balkanska jezikovna zveza (nem. *Sprachbund*)⁴³ zaobjema različne genetsko/genealoško ne ožje sorodne indoevropske jezike na Balkanskem polotoku; sem sodijo **makedonščina in bolgarščina, albanščina, grščina in romunščina** (njene različice so dakoromunščina, aromunščina, meglenoromunščina in istroromunščina). Nekateri sem prištevajo še neindoevropsko **turščino**. Ti jeziki naj bi zaradi medsebojnega jezikovnega vplivanja – zelo verjetno sta v srednjem veku zelo pomembno vlogo pri tem igrala **balkanskoromanski jezikovni substrat (jezikovna podplast) in jezikovni adstrat (jezikovna soplant)**, tj. romunski jezik – razvili nekatere skupne, balkanske oblikoskladenjske značilnosti oz. težnje po jezikovnem spreminjanju v smeri slednjih, t. i. **tipološki cilj**.

V nadaljevanju so na makedonskem in bolgarskem knjižnojezikovnem gradivu predstavljeni nekateri oblikoskladenjski balkanizmi v glagolskem (ohranjanje nezloženih preteklih časov, nastanek pripovednega naklona, izguba nedoločnika in namenilni-

⁴³ Асенова 2002; Fiedler 2009.

ka ter njuna nadomestitev z *da*-zgradbo, nastanek prihodnjega časa z oblikotvornima členkoma **īe* in **īma da*, glagolski obliki s *habeo* in *sum*), imensko-zaimenskem (izguba sklonskih končnic (sklonil), nastanek postpozitivnih določnih členov, nastanek primernika s predpono **po-* in presežnika s predpono **naj-*, izražanje svojine z dajalnikom naslonskih oblik osebnih zaimkov) ter skladijskem (nastanek zaimkovnega podvajanja premega in neprega predmeta, pojavljanje naslonskega niza na prvem mestu v stavku) sistemu. Poudarek obravnave je na genezi, tj. nastanku jezikovnih pojavov in na posledični spremembi jezikovnega tipa na časovni osi od vzhodne južne slovanščine 9. stoletja (izpričane v stari cerkveni slovanščini)⁴⁴ do sodobnih vzhodnojužnoslovanskih jezikov.

1.8.2.1 Ohranjanje nezloženih preteklih časov

Praslovanski **imperfekt (nedovršni pretekli čas)** in praslovanski **aorist (dovršni pretekli čas)** sta bila nezložena (sintetična, neperifrazična) pretekla glagolska časa⁴⁵ in sta poimenovala trajajoče (nedovršno) oz. celostno (dovršno) glagolsko dogajanje v preteklosti kot dejstvo brez posledic v sedanosti (stosl. *тъ же блаженъи григориѣ, ꙗгда сѣдѣаше въ хъзинѣ своѣи и писааше, приде къ нѣмѣ маломощь* / *тъ же blaženyi grigorii, jegda sēdēaše vъ xuzinē svojej i pisaāše, pride kъ njemu malomoštʹ*) (Supr. 121, 13–15) ‘Ta pa blaženi Grigorij, medtem ko je sedel v svoji celici in pisal, prišel je k njemu revež’,⁴⁶ tj. dejstvo je, da je blaženi Grigorij sedel in pisal v svoji celici ter da je k njemu prišel revež).

Praslovanska imperfekt in aorist sta se v makedonščini in bolgarščini oblikovno (formalno) nekoliko spremenjena ohranila kot določna pretekla časa, kar pomeni, da v svojem osnovnem pomenu izražata trajajoče oz. celostno glagolsko časovno določeno dogajanje v preteklosti: 1) aorist (mak. *минато определено свршено време*, blg. *минало свършено време*): mak. *Ја прошетавме цела Македонија* ‘Prehodili/prepotovali smo vso Makedonijo’, *Купивме убави сувенири* ‘Kupili smo lepe spominke’;⁴⁷ blg. *Неотдавна четох тази книга* ‘Pred kratkim sem bral/brala to knjigo’, *Колата пристигна* ‘Avto je prispel’); 2) imperfekt (mak. *минато определено несвршено време*, blg. *минало несвършено време*): mak. *Вчера разгледував еден каталог на изданица за историјата на Македонија* ‘Včeraj sem si ogledoval/ogledovala katalog izdaj o zgodovini Makedonije’, *Продавачката на долго и на широко ми зборуваше за некои од нив* ‘Prodajalka mi je na dolgo in široko govorila o nekaterih od teh’;⁴⁸ blg. *Работехме целия ден* ‘Delali smo ves dan’).

⁴⁴ Navajano starocerkvenoslovansko gradivo je podano v rekonstruirani glasovni in oblikovni podobi »klasičnega ciril-metodovskega obdobja« stare cerkvene slovanščine (863–885).

⁴⁵ Babič 2003 (2014): 181–192.

⁴⁶ Babič 2012: 49.

⁴⁷ Алексова 2013: 135.

⁴⁸ Алексова 2013: 134.

Praslovanska asigmatični in razširjeni sigmatični aorist v vzhodni južni slovanščini

		Praslovansko	Starocerkveno-slovansko	Makedonsko	Bolgarsko
Sg	1.	*plet-o-xъ	плетохъ	ис-плетов	из-плѣтох
	2.	*plet-e	плете	ис-пете	из-плѣте
	3.	*plet-e	плете	ис-пете	из-плѣте
Du	1.	*plet-o-xo-vě	плетоховѣ	—	—
	2.	*plet-o-s-ta	плетоста	—	—
	3.	*plet-o-s-te	плетосте	—	—
Pl	1.	*plet-o-xo-mъ	плетохомъ	ис-плетовме	из-плѣтохме
	2.	*plet-o-s-te	плетосте	ис-плетовте	из-плѣтохте
	3.	*plet-o-š-ę	плетоша	ис-плетоа	из-плѣтоха

Praslovanski sigmatični aorist v vzhodni južni slovanščini

		Praslovansko	Starocerkveno-slovansko	Makedonsko	Bolgarsko
Sg	1.	*mol-i-xъ	молихъ	по-молив	по-мóлих
	2.	*mol-i	моли	по-моли	по-мóли
	3.	*mol-i	моли	по-моли	по-мóли
Du	1.	*mol-i-xo-vě	молиховѣ	—	—
	2.	*mol-i-s-ta	молиста	—	—
	3.	*mol-i-s-te	молисте	—	—
Pl	1.	*mol-i-xo-mъ	молихомъ	по-моливме	по-мóлихме
	2.	*mol-i-s-te	молисте	по-моливте	по-мóлихте
	3.	*mol-i-š-ę	молиша	по-молија	по-мóлиха

Praslovanski imperfekt glagolov z nedoločniško osnovo na soglasnik v vzhodni južni slovanščini

		Praslovansko	Starocerkveno-slovansko	Makedonsko	Bolgarsko
Sg	1.	*plet-ě-a-x-ъ	плетѣхъ	плетев	плетя́х
	2.	*plet-ě-a-š-e	плетѣше	плетеше	плетѣше
	3.	*plet-ě-a-š-e	плетѣше	плетеше	плетѣше
Du	1.	*plet-ě-a-x-o-vě	плетѣховѣ	—	—
	2.	*plet-ě-a-š-e-ta	плетѣшета	—	—
	3.	*plet-ě-a-š-e-te	плетѣшете	—	—
Pl	1.	*plet-ě-a-x-o-mъ	плетѣхомъ	плетевме	плетя́хме
	2.	*plet-ě-a-š-e-te	плетѣшете	плетевте	плетя́хте
	3.	*plet-ě-a-x-ę	плетѣхъж	плетеа	плетя́ха

Praslovanski imperfekt glagolov z nedoločniško osnovo na samoglasnik v vzhodni južni slovanščini

		Praslovansko	Starocerkveno-slovansko	Makedonsko	Bolgarsko
Sg	1.	*mol-j-a-a-x-ъ	молѡахъ	МОЛЕВ	МОЛЕХ
	2.	*mol-j-a-a-ŝ-e	молѡаше	МОЛЕШЕ	МОЛЕШЕ
	3.	*mol-j-a-a-ŝ-e	молѡаше	МОЛЕШЕ	МОЛЕШЕ
Du	1.	*mol-j-a-a-x-o-vě	молѡаховѣ	—	—
	2.	*mol-j-a-a-ŝ-e-ta	молѡашета	—	—
	3.	*mol-j-a-a-ŝ-e-te	молѡашете	—	—
Pl	1.	*mol-j-a-a-x-o-mъ	молѡахомъ	МОЛЕВМЕ	МОЛЕХМЕ
	2.	*mol-j-a-a-ŝ-e-te	молѡашете	МОЛЕВТЕ	МОЛЕХТЕ
	3.	*mol-j-a-a-x-ŕ	молѡахъ	МОЛЕА	МОЛЕХА

1.8.2.2 Nastanek pripovednega naklona

Praslovanski **perfekt (rezultativni pretekli čas)** je bil zložen (analitični, perifrastični) nedovršni in dovršni pretekli glagolski čas,⁴⁹ ki je imel pomožni glagol **byti* 'biti' v sedanjiku (ta se je spregal v osebi in številu) in tvorni pretekli deležnik (aktivni participij preterita) na **-lъ* (ta se je pregibal po spolu in številu) ter je pomenil **rezultativnost**, tj. trajajoče oz. celostno glagolsko dogajanje v preteklosti s posledico, rezultatom v sedanjosti (stcsl. *иного съжда, чьстѣныи отъче, не имамъ, развѣ сьребрѣнакго блѣда, иже кстѣ послала госпожда великаа съ коуцикѣж* / *inogo sьsŕda, čьstьnyi otъče, ne imamъ, razvѣ sьrebrъnajego bljuda, iže jestь poslala gospoŕda velikaja sь kucijejŕ* (Supr. 122, 28–30) 'Drugega predmeta, častiti oče, nimamo, razen srebrne posode, ki jo je poslala velika gospa s kašo',⁵⁰ tj. posledica tega, da je velika gospa poslala kašo, je ta, da imamo srebrno posodo).

Praslovanski perfekt se je v makedonščini in bolgarščini oblikovno (formalno) z delno izjemo tretje osebe ohranil, pomensko (semantično) pa je doživel korenite pomenske spremembe, natančneje širjenje pomena. V obeh jezikih namreč izraža t. i. **pripovednost (renarativnost)** o dogajanju v preteklosti (mak. прекажано, blg. преизказно). Z glagolsko obliko kontinuanta praslovanskega perfekta je v tem primeru izraženo, ali ima govorec o dogajanju v preteklosti **neposredovano informacijo** (informacije mu ni nihče posredoval) ali **posredovano informacijo** (informacijo mu je nekdo posredoval). Če ima govorec neposredovano informacijo, je bil priča dogajanju, je na dogajanje sklepal na podlagi posledic, rezultata dogajanja – to je **inferentivnost** (iz rezultativnega pomena perfekta je najprej nastal inferentivni pomen, ki je rezultativnemu najbližji) – ali je na dogajanje sklepal na podlagi logičnega premisleka – to je **prezumptivnost**. Če ima govorec posredovano informacijo, mu je o dogajanju nekdo pripovedoval – to je **pripovednost (renarativnost)**, tudi **reportativnost**. Razlika med jezikoma je ta, da je pripovednost (renarativnost) oz. reportativnost v makedonščini

⁴⁹ Babič 2003 (2014): 192–193.

⁵⁰ Babič 2012: 50.

negramatikalizirana (za njeno izražanje se uporablja oblika perfekta), v bolgarščini pa gramatikalizirana (za njeno izražanje je iz prvotnega perfekta nastala posebna oblika, drugačna od oblike perfekta).⁵¹

Praslovanski perfekt se v makedonščini pojavlja kot nedovršni in dovršni **nedoločni pretekli čas** (mak. *минато несквршено и сквршено неопределено време*) brez pomožnega glagola v tretji osebi in ima npr. naslednje osnovne nenaklonske (nemodalne) pomene: 1) časovna nedoločnost v preteklosti (*За тоа работно место сум се пријавувал неколку пати* 'Za tisto delovno mesto sem se prijavil nekajkrat', *Никогаши не ми одговориле* 'Nikoli mi niso odgovorili'); 2) rezultativnost (*Бргу си ја завршил работата, браво!* 'Hitro si končal delo, bravo!', *Нема никого, сите си отишле* 'Nikogar ni, vsi so odšli'); 3) inferentivnost (*Многу си пораснала* 'Zelo si zrasla'); 4) prezumptivnost (*Одамна не сме се виделе, сигурно си се вработила во меѓувреме* 'Dolgo se nisva videla/videli, gotovo si se medtem zaposlila'); 5) reportativnost (*Во таа фирма примале само преведувачи со искуство* 'V tisti firmi baje sprejemajo samo prevajalce z izkušnjami', *Добро сте поминале на интервјуто, а?* 'Na intervjuju ste se dobro odrezali, kajne?').

Praslovanski perfekt se je v bolgarščini oblikovno (formalno) razcepil na dve obliki, in sicer na glagolski čas in glagolski naklon. Podobno kot v makedonščini se prvotni perfekt tudi v bolgarščini pojavlja kot nedovršni in dovršni **nedoločni pretekli čas** (blg. *минало неопределено време*) s pomožnim glagolom tudi v tretji osebi in ima npr. naslednje osnovne nenaklonske (nemodalne) pomene: 1) časovna nedoločnost v preteklosti (*Ходил съм в Гърция* 'Bil sem (že) v Grčiji', *Гледал съм този филм* 'Gledal sem (že) ta film', *Никога не съм пил текила* 'Nikoli (še) nisem pil tekile'); *Ходил ли си във Франция* 'Ali si (že kdaj) bil v Franciji?', *Пил ли си боза?* 'Ali si (že kdaj) pil bozo?'); 2) rezultativnost (*Купил съм си обувки (ето ги)* 'Kupil sem si čevlje (glej jih)', *Още не съм прочёл книгата* 'Knjige še nisem prebral', *Научи ли си урока?* –

⁵¹ Pripovednost (renarativnost) v makedonščini in bolgarščini je v pričujočem delu predstavljena v skladu s Плунгян 2009: 321–325 in Plungjan 2016: 395–430, z nekaterimi dopolnitvami. Problematika sodi v širši kontekst glagolske slovnične kategorije, imenovane **evidencialnost** (ang. *evidentiality*, rus. *эвиденциальность*). Pri evidencialnosti so z glagolsko obliko podane: 1) neposredna informacija (rus. *прямая информация*) (govorec je bil priča dogajanja) ali posredna informacija (rus. *косвенная информация*) (govorec ni bil priča dogajanja); 2) neposredovana informacija (rus. *непосредственная информация*) (govorec je imel osebni dostop do dejstev dogajanja) ali posredovana informacija (rus. *опосредованная информация*) (govorec ni imel osebnega dostopa do dejstev dogajanja), pri čemer obe binarni opoziciji nista prekrivni. Neposredna informacija je neposredovana informacija (npr. govorec je videl požar), posredna informacija pa je neposredovana (npr. govorec požara ni videl, videl je le sledove požara) ali posredovana (npr. govorec niti požara niti sledov požara ni videl, o požaru pa je slišal pripovedovati). Plungjan (brez navajanja jezikovnega gradiva) trdi, da je v bolgarščini gramatikalizirana posredna evidencialnost (Плунгян 2009: 323–324), česar pa bolgarsko jezikovno gradivo ne potrjuje. Kot je razvidno iz jezikovnih zgledov, je v bolgarščini prišlo do gramatikalizacije posredovane evidencialnosti, torej je »tradicionalno« poimenovanje »renarativnost« za stanje v balkanskih slovanskih jezikih popolnoma ustrezno.

Дá, нау́чих го / Не́, не съм го нау́чил ‘Si se naučil lekcijo? – Ja, naučil sem se jo / Ne, nisem se je naučil’); 3) inferentivnost (*Нощес е валяло (навън е мокро)* ‘Ponoči je deževalo (zunaj je mokro)’); 4) presumptivnost (*Той сигурно вече е пристигнал* ‘Zagotovo je že prispel’, *Той явно е идвал* ‘Jasno je, da je šel’, *Тe сигурно са знали* ‘Gotovo so vedeli’). Za razliko od makedonščine pa je v bolgarščini iz prvotnega perfekta nastal še **pripovedni naklon (renarativ)** (*преизказно наклонение*) brez pomožnega glagola v tretji osebi in izraža reportativnost (*Той бил болен* ‘Bil je bolan’).⁵²

Makedonski nedoločni pretekli čas in bolgarski pripovedni naklon se zaradi svojega pomena reportativnosti pojavljata tudi npr. pri pripovedovanju pravljic (mak. *Во селото живеел некој сиромав човек. Имал пет деца. Сите биле малечки...* ‘V vasi je živel en reven človek. Imel je pet otrok. Vsi so bili majhni ...’; blg. *Имало едно време един принц, той бил много богат, но не бил щастлив...* ‘Nekoč je živel princ, bil je zelo bogat, a ni bil srečen ...’).⁵³

Praslovanski perfekt

			m	f	n
Sg	1.	*jesmь	*рьsalъ	*рьsala	*рьsalo
	2.	*jesi	*na-рьsalъ	*na-рьsala	*na-рьsalo
	3.	*jestь			
Du	1.	*jesvě	*рьsala	*рьsalě	*рьsalě
	2.	*jesta	*na-рьsala	*na-рьsalě	*na-рьsalě
	3.	*jeste			
Pl	1.	*jesmь	*рьsali	*рьsaly	*рьsala
	2.	*jeste	*na-рьsali	*na-рьsaly	*na-рьsala
	3.	*sqтъ			

⁵² Aorist in imperfekt v makedonščini in bolgarščini torej izražata, da je bil govorec priča glagolskemu dogajanju (mak. *Той падна*, blg. *Той падна* ‘Padel je (tj. videl sem, da je padel)’), makedonski perfekt in bolgarski renarativ pa, da govorec ni bil priča glagolskemu dogajanju (mak. *Той паднал*, blg. *Той паднал* ‘Padel je (tj. bajе/govori se/pravijo, da je padel)’).

⁵³ Makedonščina in bolgarščina imata torej tri iz praslovanščine podedovane glagolske naklone (*modus verbi*); to so: 1) **pripovedni naklon (indikativ)** (mak. *искажен начин*, blg. *изявително наклонение*); 2) **velelni naklon (imperativ)** (mak. *заповеден начин*, blg. *повелително наклонение*); 3) **pogojni naklon (kondicional)** (mak. *можен начин*, blg. *условно наклонение*). Četrty, **pripovedni naklon (renarativ)** je gramatikaliziran, tj. izražen oblikovno (formalno), samo v bolgarščini, v makedonščini njegovo vlogo opravlja nedoločni pretekli čas. Gre za relativno pozno gramatikalizacijo, ki ni zajela celotnega vzhodnojužnoslovanskega jezikovnega prostora in se za razliko od ostalih (obliko)skladenjskih inovacij pojavlja v njegovem vzhodnem delu. Zelo verjetno je, da je pripovedni naklon v bolgarščini (in nekaterih drugih neslovanskih jezikih balkanske jezikovne zveze z izjemo nove grščine) nastal pod vplivom tuščine, ki ima kategorijo evidencialnosti gramatikalizirano; balkanski jeziki z izoblikovano kategorijo evidencialnosti se umeščajo v t. i. veliki evidencialnostni pas znotraj evrazijskega areala (ang. *Great Evidential Belt*) (Плунгян 2009: 323; Plungjan 2016: 397–398).

Starocerkvenoslovanski perfekt

			m	f	n
Sg	1.	къмъ	пъсалъ	пъсала	пъсало
	2.	къи	на-пъсалъ	на-пъсала	на-пъсало
	3.	кътъ			
Du	1.	къвѣ	пъсала	пъсалѣ	пъсалѣ
	2.	къта	на-пъсала	на-пъсалѣ	на-пъсалѣ
	3.	къте			
Pl	1.	къмъ	пъсали	пъсалы	пъсала
	2.	къте	на-пъсали	на-пъсалы	на-пъсала
	3.	кътъ			

Makedonski perfekt

			m	f	n
Sg	1.	сум	пишувал	пишувала	пишувало
	2.	си	на-пишал	на-пишала	на-пишало
	3.	–			
Pl	1.	сме	пишувале		
	2.	сте	на-пишале		
	3.	–			

Bolgarski perfekt

			m	f	n
Sg	1.	съм	пѣсал	пѣсала	пѣсало
	2.	си	на-пѣсал	на-пѣсала	на-пѣсало
	3.	е			
Pl	1.	сме	пѣсали		
	2.	сте	на-пѣсали		
	3.	са			

Bolgarski renarativ

			m	f	n
Sg	1.	съм	пѣсал	пѣсала	пѣсало
	2.	си	на-пѣсал	на-пѣсала	на-пѣсало
	3.	–			
Pl	1.	сме	пѣсали		
	2.	сте	на-пѣсали		
	3.	–			

1.8.2.3 Izguba nedoločnika in namenilnika ter njuna nadomestitev z *da-zgradbo*⁵⁴

Praslovanski **nedoločnik (infinitiv)** z obrazilom **-ti* (psl. **nesti* ‘nesti’, **piti* ‘piti’ (I); **dvignŋti* ‘dvigniti’, **minŋti* ‘iti mimo, preteči, miniti’ (II); **uměti* ‘umeti’, **sluša-ti* ‘poslušati’, **viděti* ‘videti’, **ležati* ‘ležati’ (III); **voziti* ‘voziti’ (IV); **dělati* ‘delati’, **pri-vadjati* > **privadati* ‘voditi k’, **po-kryvati* ‘pokrivati’, **rězati* ‘rezati’, **bьrati* ‘nabirati, zbirati’, **sějati* ‘sejati seme; sejati s sitom’ (V); **kupovati* ‘kupovati’, **vojevati*/**bojevati* ‘bojevati se’ (VI); **byti* ‘biti, obstajati, nahajati se’, **dati* ‘dati’, **jěditi* > **jěsti* ‘jesti’, **věděti* ‘vedeti’, **jьměti* ‘imeti’ (VII) > stcsl. нести ‘nesti’, пити ‘piti’ (I); двигнѣти ‘premakniti, dvigniti’, минѣти ‘preiti, iti mimo, miniti’ (II); умѣти ‘umeti’, слышати ‘poslušati, biti poslušen’, видѣти ‘videti’, лежати ‘ležati’ (III); возити ‘voziti’ (IV); дѣлати ‘delati’, при-важдати ‘voditi k’, по-крывати ‘pokrivati, zakrivati, zagrinjati’, рѣзати ‘rezati, sekati’, бьрати ‘nabirati, zbirati’, сѣяти ‘sejati’ (V); куповати ‘kupovati’, воєвати ‘bojevati se’ (VI); быти ‘biti, obstajati, nahajati se’, дати ‘dati’, ясти ‘jesti’, вѣдѣти ‘vedeti’, имѣти ‘imeti’ (VII) se je pojavljal npr. z naklonskimi (modalnimi) glagoli (stcsl. *када можетъ слѣпъць слѣпъца водити / jeda možetъ slěpъсъ slěpъса voditi* (Lk 6, 39) ‘Ali more slepec slepca voditi?’; stcsl. *жити же съ вами не хошѣж / žiti že съ vami ne hoštŋ* (Supr. 252, 21) ‘Živeti pa z vami počem’)⁵⁵ in z obdobjskimi (faznimi) glagoli (stcsl. *ученици же кго възлакаша и начаса/начаша вѣстрѣгати класы и ясти / učenci že jeho възlakašę i načęsę/načęšę вѣстрѣгати klasy i jasti* (Mt 12, 1) ‘Njegovi učenci pa so postali lačni in začeli trgati klase in jesti’),⁵⁶ praslovanski **namenilnik (supin)** z obrazilom **-tь* (psl. **nestь*, **pitь*; **dvignŋtь*, **minŋtь*; **umětь*, **slušatь*, **vidětь*, **ležatь*; **vožitь*; **dělātь*, **pri-vadjatь* > **privadātь*, **po-kryvatь*, **rězatь*, **bьratь*, **sějātь*; **kupovatь*, **vojevātь*/**bojevātь*; **bytь*, **datь*, **jědtь* > **jěstь*, **vědětь*, **jьmětь*) pa z glagoli premikanja (*verba movendi*) (stcsl. *идѣ ловитѣ рыбѣ / idŋ lovitь rybѣ* ‘Šli so lovit ribe’).⁵⁷

⁵⁴ Бојковска idr. 2008: 210; Алексова 2013: 128–129; ДРМЈ: passim; БТР: passim; НТРБЕ: passim.

⁵⁵ **Naklonski (modalni) glagoli** izražajo odnos govorca/pisca do glagolskega dogajanja in so npr.: 1) možnostni (potencialni): stcsl. *мошти* ‘moči, biti zmožen’, *умѣти* ‘umeti, moči; vedeti’, *сѣмѣти* ‘smeti’; *не имѣти* ‘ne imeti; ne moči’; 2) nujnostni (debitivni): stcsl. *трѣбовати* ‘morati’, *имѣти* ‘imeti; morati’, *подобати* ‘treba je’, *длъжьнѣ быти* ‘biti dolžen’, *нждити/нождити, нждати/нождати* ‘siliti’; 3) hotenjski (voluntativni): stcsl. *хѣтѣти* ‘hoteti, želeti’, *искати* ‘iskati; težiti, prizadevati si’, *волити* ‘hoteti, imeti raje’, *рачити* ‘hoteti, blagovoliti’, *желѣти* ‘želeti’, *жадати* ‘biti žejen; hrepeneti’ (Дуриданов idr. 1993: 418–420; Toporišič 2000: 587–588; CC: passim).

⁵⁶ **Obdobjski (fazni) glagoli** poimenujejo potek glagolskega dogajanja, in sicer: 1) začetek (začetnostni, inkohativni, ingresivni, inceptivni glagoli): stcsl. *начати, вѣчати* ‘začeti, pričeti, jeti’; 2) konec (terminativni, egresivni, finitivni, efektivni glagoli): stcsl. *прѣстати* ‘nehati, prenehati, jenjati’, *коньчати* ‘končati’; 3) trajanje (durativni, kurzivni glagoli): stcsl. *продължити* ‘nadaljevati’ (Дуриданов idr. 1993: 417–418; Šekli 2016b: 192; CC: passim).

⁵⁷ Babič 2003 (2014): 200–201.

Praslovanska nedoločnik in namenilnik se v makedonščini in bolgarščini (v nekaterih skladenjskih zgradbah tudi npr. v knjižni/standardni srbsščini) oblikovno (formalno) nista ohranila, nadomestila ju je t. i. *da*-zgradba, tj. veznik *da* in sedanjik glagola, katerega oblika (oseba in število) je ista kot oblika naklonskega, obdobjskega oz. glagola premikanja: 1) naklonski (modalni) glagoli: a) možnostni (potencialni) (mak. *Можам да напишам песна* ‘*Morem napisati pesem / Lahko napišem pesem’, *Можам да пливам* ‘Znam plavati’; blg. *Мoга да работя* ‘*Morem delati / Lahko delam’, *Не мoга да плувам* ‘Ne znam plavati’); b) nujnostni (debitivni) (mak. *Треба да знаете* ‘Morate vedeti’, *Морам да одам* ‘Moram (od)iti’; blg. *Трябва да му помогнем* ‘Moramo mu pomagati’); c) hotenjski (voluntativni) (mak. *Сакам да те праишам* ‘Želim te vprašati’; blg. *Искам да пия вода* ‘Želim piti vodo’); 2) obdobjski (fazni) glagoli: a) inkohativni (mak. *започне/започнува: Таа започна да се смее* ‘Začela se je smeјati’; blg. *запoчне/запoчва: Запoчвам да работя* ‘Začenjam delati’); b) terminativni (mak. *престане/престанува: Огнот престана да гори* ‘Ogenj je nehhal goreti’; blg. *престане/престава: Престанах да ходя на театър* ‘Nehhal/nehala sem hoditi v gledališče’); c) durativni (mak. *продолжи/продолжува: Продолжи да зборува* ‘Nadaljeval/nadaljevala je govoriti / Nadaljeval/nadaljevala je z govorjenjem’; blg. *продължи/продължава: След почивка продължихме да копам* ‘Po odmoru smo nadaljevati kopati / Po odmoru smo nadaljevali s kopanjem’); 3) glagoli premikanja (mak. *Да одиме да видиме како заога сонцето...* ‘Poјdiva pogledat, kako zahaja sonce ...’; blg. *Хайде да видим едн залез...* ‘Poјdiva pogledat en sončni zahod ...’).

Pripovedne vsebinske odvisne stavke, ki imajo v nadrednem stavku glagole rekanja in mišljenja (*verba dicendi et cogitandi*) ali glagole telesnega in duševnega zaznavanja (*verba sentiendi*) ter jih v slovenščini uvaja veznik *da*, v makedonščini in bolgarščini navadno uvajajo vezniki mak. *дека, оти* in blg. *че*: 1) glagoli rekanja in mišljenja (mak. *Тој рече дека ќе дојде* ‘Rekel je, da bo prišel’, *Таа мисли дека научила* ‘Misli, da se je naučila’; blg. *Тя каза, че много иска да те види* ‘Rekla je, da te zelo želi videti’); 2) glagoli telesnega in duševnega zaznavanja (mak. *Видов оти сакаш да градиш кука* ‘Videl/videla sem, da želiš graditi hišo’, *Тој дозна оти таа може да му помогне во работата* ‘Spoznal je, da mu ona lahko pomaga pri delu’, *Тие сфакаат дека работата не оди* ‘Spoznavajo, da delo ne gre’; blg. *Видях, че излезе от училище* ‘Videl/videla sem, da je odšel/odšla iz šole / Videl/videla sem ga/jo oditi iz šole’, *Чух, че спечелил голяма награда* ‘Slišal/slišala sem, da je prejel veliko nagrado’, *Страхувам се, че всичко това е вярно* ‘Bojim se, da je vse to res’).⁵⁸

⁵⁸ Makedonski jezikovni zgledi so iz ДРМЈ, bolgarski iz БТР in НТРБЕ z izjemo stavkov *Да одиме да видиме како заога сонцето...* (Антоан де Сент-Егзипери: *Малиот принц*, Превод од француски Паскал Гилевски, Скопје 2003, str. 28) in *Хайде да видим едн залез...* (Антоан дьо Сент-Екзюпери: *Малкият принц*, Превод: Лъчезар Минчев, София [brez letnice izida], str. 28).

1.8.2.4 Nastanek prihodnjega časa z oblikotvornima členkoma **ĭe* in **ĭma da*

Praslovanščina verjetno še ni imela gramatikaliziranega prihodnjega glagolskega časa. V stari cerkveni slovanščini pa je že bilo več načinov izražanja prihodnosti, nastajajočih zloženih (analitičnih, perifrastičnih) glagolskih časov, in sicer prihodnjika in predprihodnjika.⁵⁹ **Prihodnjik** (*futurum*) je bil značilen za nedovršne (imperfektivne) glagole ter je imel naklonski (modalni) ali obdobjski (fazni) pomožni glagol in nedoločnik (infinitiv) nedovršnega glagola: 1) hotenjski (voluntativni) naklonski glagol psl. **xьĭeti* **xotŭ* **xotěši* ‘hoteti, želeti’ > stcsl. хѡтѣти хѡштѣ хѡштєши ‘hoteti, želeti’ (кѡда величїк силѣ божиѣ явѣ хѡштєтѣ быти / jegda veličije sily božije javě xošetě byti (Supr. 546, 6) ‘Kadar bo veličina božje sile očitna’); 2) nujnostni (debitivni) naklonski glagol psl. **jьmĭeti* **jьmatь* **jьmaši* ‘imeti’ > stcsl. имѣти имамѣ имашї ‘imeti; morati’ (сѣкроушѣ ѡ и не имѣтѣ мошти ти постѡяти / sьkrušŭ je i ne imotě mošti ti postojati (Ps 84, 9) ‘Zlomil jih bom in ti ne bodo mogli vstati’); 3) začetnostna (inkohativna) obdobjska glagola psl. **čĕti* **čьnŭ* **čьneši* ‘začeti’ → stcsl. на-чѣти на-чьнѣ на-чєши, вѣ-чѣти вѣ-чьнѣ вѣ-чьнєши ‘začeti’ (самї сѡ прѣдѡдѣтѣ и ненавидѣти сѡ начьнѣтѣ / sami se prědadetě i nenaviděti se načьnŭtě (Mt 24, 10) ‘Sami se bodo izdali in sovražili’; аште же и о црькѣви не родити вѣчьнѣтѣ / ašte že i o sьrkьvi ne roditi vьčьnŭtě (Mt 18, 17) ‘če pa tudi cerkev ne bo rodila’). **Predprihodnjik** (*futurum exactum*) je bil še zelo redek (v evangelijskih besedilih se ni pojavljal) in je imel prihodnjik pomožnega glagola psl. **byti* ‘biti, obstajati, nahajati se’ > stcsl. быти ‘biti, obstajati, nahajati se’, fut. бѣдѣ бѣдєши in tvorni pretekli deležnik (aktivni particip preterita) na **-lь*.

V makedonščini in bolgarščini se je zgodnji vzhodnojužnoslovanski prihodnjik, izpričan v stari cerkveni slovanščini, korenito spremenil. Prihodnjik v makedonščini in bolgarščini (mak. *идно време*, blg. *будеце време*) ima izvorno dve obliki, pri čemer se trdilna in nikalna oblika v obeh jezikih delno razlikujeta. Skupna trdilna oblika prihodnjika, ki je v makedonščini tudi zanikana, v bolgarščini pa ne, je zložena iz neosebno rabljene prvotne tretje osebe ednine sedanjika hotenjskega naklonskega glagola psl. **xotetъ* > stcsl. хѡштєтѣ ‘hoče’, ki se je gramatikalizirala v oblikotvorni členek **ĭe* (> mak. *ќе*, blg. *ще*) (pri tem se je glasovno reducirala in postala breznaglasnica),⁶⁰ in sedanjika spregajočega se glagola. Poleg te se v makedonščini pojavlja še ena trdilna in nikalna oblika prihodnjika, ki pa je v bolgarščini samo nikalna, zgrajena iz neosebno rabljene tretje osebe ednine sedanjika nujnostnega naklonskega glagola psl. **jьmatъ* > stcsl. иматѣ ‘ima’ (> mak. *има*) oz. psl. **ne jьmatъ* > stcsl. не иматѣ ‘nima’ (> **němatъ* → mak. *нема*, blg. *няма*) in *da*-zgradbe spregajočega se glagola.

⁵⁹ Babič 2003 (2014): 194–198.

⁶⁰ O oblikotvornih členkih kot vrsti popolnoma gramatikaliziranih členkov prim. Šekli 2017c: 301–302, 304.

Trdilna oblika prihodnjika v makedonščini in bolgarščini

		Makedonsko		Bolgarsko
Sg	1.	ќе (на)пишам	има да (на)пишам	ще (на)пиша
	2.	ќе (на)пишеш	има да (на)пишеш	ще (на)пишеш
	3.	ќе (на)пише	има да (на)пише	ще (на)пише
Pl	1.	ќе (на)пишеме	има да (на)пишеме	ще (на)пишем
	2.	ќе (на)пишете	има да (на)пишете	ще (на)пишете
	3.	ќе (на)пишат	има да (на)пишат	ще (на)пишат

Nikalna oblika prihodnjika v makedonščini in bolgarščini

		Makedonsko		Bolgarsko
Sg	1.	не ќе (на)пишам	нема да (на)пишам	няма да (на)пиша
	2.	не ќе (на)пишеш	нема да (на)пишеш	няма да (на)пишеш
	3.	не ќе (на)пише	нема да (на)пише	няма да (на)пише
Pl	1.	не ќе (на)пишеме	нема да (на)пишеме	няма да (на)пишем
	2.	не ќе (на)пишете	нема да (на)пишете	няма да (на)пишете
	3.	не ќе (на)пишат	нема да (на)пишат	няма да (на)пишат

1.8.2.5 Nastanek glagolskih oblik s *habeo in sum*⁶¹

V makedonščini se (za razliko od bolgarščine in drugih slovanskih jezikov) pojavljata posebni zloženi (analitični, perifrastični) glagolski obliki, in sicer oblika s *habeo* (mak. *има-конструкција*) in oblika s *sum* (mak. *сум-конструкција*). Njun nastanek je možno povezovati z novim romanskim zloženim rezultativnim preteklim časom (perfektom), ki se je v romanskih jezikih izoblikoval s pomožnima glagoloma lat. *habēre* 'imeti' in *esse* 'biti'.⁶²

Glagolska oblika s *habeo* prehodnih (tranzitivnih) glagolov v makedonščini (tip *имам гледано*) je zložena iz pomožnega glagola *имам* 'imam' oz. *немам* 'nimam' in trpnega preteklega deležnika na **-нъ/*-тъ* prehodnih glagolov v srednjem spolu ednine, ki se torej v spolu in številu ne ujema s predmetom (mak. *Имам спакувано* 'Imam spakirano / Spakiral/spakirala sem', *Ја имам видено тврдината* 'Videl/videla sem trdnjavo', *Утре ќе го имаш добиено писмото* 'Jutri boš prejel/prejela pismo', *Вие имате резервирано пред нас* 'Rezervirali ste pred nami', *И јас се имам сликано на истото место* 'Tudi jaz sem se slikal/slikala na istem mestu'). V drugih slovanskih jezikih se praviloma ne pojavlja (prim. tip sln. *Imam spakirano*), kar bi kazalo na to, da je nastala kot kalk po splošnoromanskem zloženem perfektu s pomožnim glagolom *habēre* prehodnih glagolov (tip it. *Ho scritto la lettera*).⁶³

⁶¹ Конески 1982 (1996): 502–506; Бојковска idr. 2008: 208–210; Алексова 2013: 136, 140–141.

⁶² Poimenovanji vsebujeta latinska izraza: lat. *sum* 'sem' je prva oseba ednine sedanjika glagola *esse* 'biti', lat. *habēo* 'imam' pa prva oseba ednine sedanjika glagola *habēre* 'imeti'. S pomočjo teh glagolov je v romanskih jezikih namreč nastal novi romanski rezultativni pretekli čas (perfekt).

⁶³ Romanski zloženi perfekt s pomožnim glagolom *habēre* 'imeti' je nastal iz skladske zgradbe tipa lat. *Litterām scriptam habēo* 'Pismo imam napisano', v kateri je bil prehodni glagol *habēre* polnopomenski, tj. s polnim slovarskim (leksikalnim) pomenom, in ki je izra-

Glagolska oblika s *sum* prehodnih (tranzitivnih) in neprehodnih (intransitivnih) glagolov v makedonščini (tipa *сум прегледан* in *сум дојден*) je zložena iz pomožega glagola *сум*, ki se sprega (v osebi in številu), ter trpnega preteklega deležnika na **-нъ*, **-тъ* prehodnega in neprehodnega glagola, ki se pregiba po spolu in številu. Glagolska oblika s *sum* prehodnih glagolov (tip *сум прегледан*) se pojavlja tudi v drugih slovanskih jezikih; gre za domačo obliko za izražanje trpnika in stanja (romanski vpliv je rabo domače oblike verjetno le še dodatno utrdil)⁶⁴ (*Пиците се нарачани, чекаме да ги донесат* 'Pice so naročene, čakamo, da jih prinesejo', *Бев потпишана на чекот* 'Bila sem podpisana na čeku', *До недела ќе ви биде доставена машината* 'Do nedelje vam bo dostavljen stroj', *Станот е руиниран* 'Stanovanje je uničeno', *Многу беа изнервирани* 'Zelo so bili vznemirjeni'). Glagolska oblika s *sum* neprehodnih glagolov (tip *сум дојден*) se v drugih slovanskih jezikih ne pojavlja (*Не знам дали се дојдени* 'Ne vem, ali so prišli'), iz česar je mogoče sklepati, da gre za kalk pod romanskim vplivom (po tipu it. *sono venuto*). Glagolska oblika s *habeo* neprehodnih glagolov v makedonščini (tip *имам дојдено*) (*Немате пливано во океан?* 'Niste plavali v oceanu?', *Се имааш ли качено на врвот?* 'Si se povzpел/povzpela na vrh?', *Ќе се имам вратено* 'Vrnil/vrnila se bom') pa je nastala pod vplivom balkanskoromanskega perfekta neprehodnih glagolov (po tipu rom. *am venit*).⁶⁵

žala stanje v sedanjosti 'Imam pismo, pismo je napisano' (trpni pretekli deležnik *scriptam* v tožilniku ednine ženskega spola, ki se je v sklonu in številu ujemal s predmetom *litteram*, je bil torej povedkov prilastek). V romanskih jezikih je s slabljenjem slovanskega (leksikalnega) pomena glagola *habēre* nastal romanski zložen perfekti tipa it. *Ho scritto la lettera*, furl. *O ai scrit la letire*, frc. *J'ai écrit la lettre* 'Napisal/napisala sem pismo', v katerem je prehodni glagol *habēre* pomožni, tj. s slovničnim (gramatičnim) pomenom, in ki je izražal dejanje v preteklosti z rezultatom v sedanjosti 'Napisal/napisala sem pismo (tj. pismo je napisano)' (trpni pretekli deležnik je postal del zložene glagolske oblike, pri čemer je pri nevtralnem besednem redu prišlo do posplošitve moškega spola ednine za predmete v obeh spolih in številih: it. *Ho scritto la lettera* 'Napisal/napisala sem pismo', *Ho scritto le lettere* 'Napisal/napisala sem pisma', *Ho scritto il messaggio* 'Napisal/napisala sem sporočilo', *Ho scritto i messaggi* 'Napisal/napisala sem sporočila'. Drugače je pri poudarjanju predmeta v jedru (remi) na prvem mestu v stavku (t. i. it. *dislocazione a sinistra*), ko do nevtralizacije spola in števila trpnega preteklega deležnika ni prišlo (it. *La lettera l'ho scritta*, *Le lettere le ho scritte*, *Il messaggio l'ho scritto*, *I messaggi li ho scritti*). (Skubic 2007: 129–131.)

⁶⁴ Trpnik (nem. Vorgangspassiv) (sln. *Hiša je pometana* 'Hišo pometajo', *Izbran je bil* 'Izbrali so ga') in stanje (nem. Zustandspassiv) (sln. *Hiša je pometena*, *Izbran je*).

⁶⁵ Romanski zloženi (analitični) perfekti s pomožnim glagolom *esse* 'biti' je oblikovno (formalno) kontinuant latinskega trpnika (pasiva) perfekta prehodnih glagolov, npr. lat. *amāre* 'ljubiti', trpni perfekti (*egō*) *amātus/amāta sum* '(jaz) sem bil ljubljen / bila ljubljena' (> it. *(io) sono amato/amata*, furl. *o soi amāt/amade*, frc. *je suis aimé/aimée*, šp. *yo soy amado/amada* '(jaz) sem ljubljen/ljubljena'), in latinskega perfekta deponentnikov (glagolov, ki so imeli samo obliko trpnika in pomen tvornika), npr. lat. *nāscī* 'roditi se', perfekti (*egō*) *nātus/nāta sum* '(jaz) sem bil rojen / bila rojena' (> it. *(io) sono nato/nata*, furl. *o soi nāt/nade*, frc. *je suis né/née* '(jaz) sem se rodil/rodila'). Iz latinskega trpnika perfekta prehodnih glagolov je v romanskih jezikih torej nastal trpnik prezenta prehodnih glagolov, perfekti neprehodnih deponentnikov pa je bil najverjetneje izhodišče za nastanek novega romanskega zložene perfekta s pomožnim

Trdilne sedanjiške glagolske oblike s *habeo* in *sum* v makedonščini

		Oblike s <i>habeo</i>				Oblike s <i>sum</i>			
Sg	1.	има́м	прегледано	има́м	дојдено	су́м	гледан/-а/-о	су́м	дојден/-а/-о
	2.	има́ш	прегледано	има́ш	дојдено	си́	гледан/-а/-о	си́	дојден/-а/-о
	3.	има́	прегледано	има́	дојдено	е́	гледан/-а/-о	е́	дојден/-а/-о
Pl	1.	има́ме	прегледано	има́ме	дојдено	сме́	гледани	сме́	дојдени
	2.	има́те	прегледано	има́те	дојдено	сте́	гледани	сте́	дојдени
	3.	има́ат	прегледано	има́ат	дојдено	се́	гледани	се́	дојдени

1.8.2.6 Izguba sklonskih končnic

Praslovanščina je oblikovno (formalno), tj. s sklonskimi končnicami (sklonili), razlikovala sedem različnih sklonov; ti so bili imenovalnik (nominativ), roditelj (genitiv), dajalnik (dativ), tožilnik (akuzativ), zvalnik (vokativ), mestnik (lokativ) in orodnik (instrumental).⁶⁶ Praslovanski skloni so se v večini slovanskih jezikov z delno izjemo zvalnika (ki se je izgubil v slovenščini, ruščini in beloruščini) oblikovno ohranili, v makedonščini in bolgarščini pa je zelo verjetno pod vplivom balkanske romanščine prišlo do skoraj popolne izgube sklonil. V makedonščini in bolgarščini se med posameznimi imensko-zaimenskimi besednimi vrstami pojavljajo razlike v oblikovnem ohranjanju sklonil. Ostanke stranskosklonskih končnic so se ohranili pri samostalniških zaimkih (dajalnik in tožilnik) in samostalnikih (zvalnik), medtem ko so pridevniki in pridevniški zaimki izgubili vsa stranskosklonska sklonila.

Samostalniški zaimki so (poleg imenovalnika) ohranili praslovanski obliki roditelja oz. tožilnika v vlogi tožilnika (psl. GAsg **kogo* 'koga' > stcsl. *кого*, mak. *кого*, blg. *кого*; psl. Gsg **mene* 'mene' > stcsl. *мене*, mak. *мене*, blg. *мѣн(е)*; psl. Gsg **tebe* 'tebe' > stcsl. *тебе*, mak. *тебе*, blg. *тѣб(е)*; psl. Gsg **sebe* 'sebe' > stcsl. *себе*, mak. *себе*, blg. *сѣб(е)*; psl. Asg **mę* 'mene' > stcsl. *мѧ*, mak. *ме*, blg. *ме*; psl. Asg **tę* 'tebe' > stcsl. *тѧ*, mak. *те*, blg. *те*; psl. Asg **sę* 'sebe' > stcsl. *сѧ*, mak. *се*, blg. *се*; psl. Gpl **nasъ* 'nas' > stcsl. *насъ*, mak. *нас*, blg. *нас*; psl. Gpl **vasъ* 'vas' > stcsl. *васъ*, mak. *вас*, blg. *вѧс*) in praslovansko obliko dajalnika v vlogi dajalnika (psl. Dsg **komu* 'komu' > stcsl. *кому*, mak. *кому*; psl. Dsg **tъně* 'meni' > stcsl. *мѣнѣ*, mak. *мене*; psl. Dsg **tebę* 'tebi' > stcsl. *тебѣ*, mak. *тебе*; psl. Dsg **sebę* 'sebi' > stcsl. *себѣ*, mak. *себе*; psl. Dsg **mi* 'mi' > stcsl. *ми*, mak. *ми*, blg. *ми*; psl. Dsg **ti* 'ti' > stcsl. *ти*, mak. *ти*, blg. *ти*; psl. Dsg **si* 'si' > stcsl. *си*, mak. *си*, blg. *си*; psl. Dpl **namъ* 'nam' > stcsl. *намѣ*,

glagolom *esse*, ki so ga prvotno poznali nekateri neprehodni glagoli, navadno premikanja in prehajanja v stanje (it. *(io) sono venuto/venuta*, furl. *o soi vignūt/vignude*, frc. *je suis venu/venue* '(jaz) sem prišel/prišla'). Obe obliki sta bili prvotno zloženi iz pomožnega glagola *esse*, ki se je spregal (v osebi in številu), ter trpnega preteklega deležnika, ki se je pregibal po spolu in številu. V iberško- in balkanskoromanskih jezikih pa je kasneje pri perfektu neprehodnih glagolov pod vplivom perfekta prehodnih glagolov prišlo do posplošitve pomožnega glagola *habēre* (šp. *he venido*, kat. *he vingut*, romun. *am venit*). (Skubic ²2007: 129–131.)

⁶⁶ Praindoevropski ločilnik (ablativ) se v praslovanščini ni ohranil. Oblikovno se je zlil s praindoevropskim roditeljnikom, posledično je imel praslovanski roditeljnik pomene praindoevropskega roditeljnika in ločilnika.

mak. *нам*; psł. Dpl **ватъ* ‘*vam*’ > stcsl. *вамъ*, mak. *вам*),⁶⁷ pri čemer so bile v bolgarščini naglasne oblike dajalnika zamenjane s predložnimi zvezami s predlogom blg. *на* ‘*na*’ in naglasno obliko tožilnika, ki se dvojnično lahko pojavljajo tudi v makedonščini (mak. *кому* : blg. *на ко̀го*; mak. *мене* : blg. *на мѐн(е)*; mak. *тебе* : blg. *на тѣб(е)*; mak. *себе* : blg. *на сѣб(е) си*; mak. *нам* : blg. *на нѧс*; mak. *вам* : blg. *на вѧс*).

Vprašalni samostalniški zaimek za človeško v makedonščini in bolgarščini

	Makedonsko	Bolgarsko
Nsg	кој	ко̀й
Dsg	кому	на ко̀го
Asg	кого	ко̀го

Osebni zaimki za prvo in drugo osebo ter povratni osebni zaimek v makedonščini in bolgarščini

		Makedonsko			Bolgarsko		
Sg	N	јас	ти	–	ѧз	ти	–
	D	мене ми	тебе ти	себе(си) си	на мѐн(е) ми	на тѣб(е) ти	на сѣб(е) си си
	A	мене ме	тебе те	себе(си) се	мѐн(е) ме	тѣб(е) те	сѣб(е) си се
Pl	N	ние	вие	–	ниѧ	виѧ	–
	D	нам ни	вам ви		на нѧс ни	на вѧс ви	
	A	нас нѧ	вас ве		нѧс ни	вѧс ви	

Osebni zaimki za tretjo osebo v makedonščini in bolgarščini

		Makedonsko			Bolgarsko		
		m	n	f	m	n	f
Sg	N	тој	тоа	таа	то̀й	то̀	тя̀
	D	нему	му	нејзе ѧ	на нѧго	му	на нѧя ѧ
	A	него	го	неа ја	нѧго	го	нѧя ја
Pl	N		тие			тѣ	
	D		ним им			на тях им	
	A		нив ги			тях ги	

Praslovanski končaj zvalnika samostalnikov trde moške *o*-jevske sklanjatve je bil *-e (psł. **orbъ* ‘sirota’, Vsg **orbe!* ‘o sirota!’ > stcsl. *рабъ* ‘suženj, služabnik’, Vsg *рабе* ‘o suženj!, o služabnik!’), samostalnikov *u*-jevske sklanjatve pa *-u (psł. **synъ* ‘sin’, Vsg **synu!* ‘o sin!’ > stcsl. *сынъ* ‘sin’, Vsg *сыноу* ‘o sin!’), ki se je iz slednje analoško razširil tudi v mehko *o*-jevsko sklanjatev (psł. **mъžъ* ‘mož’, Vsg **mъžu!* ‘o muž!’ > stcsl. *мъжь* ‘mož’, Vsg *мъжоу* ‘o muž!’). V makedonščini imajo samostalniki moškega spola končnici *-e in *-u, pri čemer se pojavljajo samostalniki samo s končnico *-e (*поне, куме; оче, божје, друже; Горане, Зоране, Иване, Јоване, Милане, Стојане; господине, пријателе, учителе, девере*), z dvojničnima končnicama *-u in *-e (*јунаку/јуначе, човеку/човече, наставнику/наставнице; врагу/враже, бегу/беже; брату/брате, зету/зете, свату/свате, сину/сине, волу/воле, кралу/краве, цару/царе; овчару/овчаре, говедару/говедаре*) ter samo s končnico *-u (*крају, јадачу, мажу, коњу; песу, мразу; бику, волку*). V bolgarščini imajo

⁶⁷ Babič 2003 (2014): 118–120.

samostalniki moškega spola končnice *-e (*бо́же, о́тче, ста́рче, юна́че/юна́ко, войни́че/войни́ко; бра́те, гра́де, наро́де, си́не; Бори́се, Ива́не, Стоя́не*), *-и (samostalniki na praslovanski mehki soglasnik) (*ко́ню, кра́ю, ра́таю, сла́вею, учи́телю, председа́телю, дру́гарю*) in -o (samostalniki z osnovo na *k, *x, *č, *ž, *š, *c) (*рабо́тнику, хлапа́ко, сиромáхо; мѣ́жо, сея́чо, земеде́лецо*) in s pripono -in (*бѣлгари́но*). Praslovanski končaj zvalnika samostalnikov trde *ā*-jevske sklanjatve je bil *-o (psl. *žena 'žena', Vsg *ženo! 'o žena!' > stcsl. жена 'žena', Vsg жено 'o žena!'), samostalnikov mehke *ā*-jevske sklanjatve pa *-e (psl. *duša 'duša', Vsg *duše! 'o duša!' > stcsl. ду́ша 'duša', Vsg ду́ше 'o duša!'). V makedonščini in bolgarščini imajo samostalniki ženskega spola najpogosteje končnico *-o (mak. жено, девојко, мајко, душо, земјо, Македонијо; blg. жéно, сéстро, ма́йко, ду́шо, зéмьо, Бѣлгáрийо), redkeje končnico *-e (predvsem osebna lastna imena s priponama -ica in -ka) (mak. шефице, Милице, Марице; пријателке, Станке, Јанке; blg. звездѝце, Милице, Ива́нке).⁶⁸

Praslovanski predlog *na 'na', ki je prvotno (odvisno od pomena glagola, ob katerem se je pojavljal) imel krajevna/prostorska pomena, je v makedonščini in bolgarščini s širjenjem pomena pridobil tudi nekatere pomene, ki sta jih prvotno imela rodilnik in dajalnik: 1) sublativni krajevni/prostorski pomen 'na površino' ob glagolih premikanja (in prvotno ob tožilniku) (mak. Се искачија на Водно за половина час 'Povzpeli so se na Vodno v pol ure'; blg. Излязохме на двора 'Šli smo (ven) na dvorišče'); 2) supereisivni krajevni/prostorski pomen 'na površini' ob glagolih nepremikanja (in prvotno ob mestniku) (mak. На тротоарот стоеја двајца стражари 'Na pločniku sta stala dva stražarja'; blg. Седя на стола 'Sedim na stolu'); 3) svojilni pomen (prvotno pomen rodilnika) (mak. Ова е брат ѝ на Јана 'To je brat (od) Jane / To je Janin brat'; blg. кѝщата на съседите 'hiša (od) sosedov', член на организација 'član (od) organizacije'); 4) pomeni prejemnik (recipient), koristnik (beneficient), naslovnik (adresat) (prvotno pomeni dajalnika) (mak. Му реков на брат ми да ме почака 'Rekel/rekla sem svojemu bratu, naj me počaka'; blg. Казах на Иван 'Povedal/povedala sem Ivanu').⁶⁹

1.8.2.7 Nastanek postpozitivnih določnih členov

Praslovanski vrstni kazalni zaimki (demonstrativni pronomeni) *tь *ta *to 'ta, tisti', *ovъ *ova *ovo 'ta' in *onъ *ona *ono 'oni' so se v makedonščini in bolgarščini oblikovali v postpozitivne določne člene.⁷⁰

⁶⁸ Babič 2003 (2014): 87–97, 94–97; Конески 1982 (1996): 237–241, 255–257; Бојковска idr. 2008: 167–168; Стоянов idr. 1983: 113–115.

⁶⁹ Бојковска idr. 2008: 214; ДРМЈ: s. v. на; РТР: 474–475; НТРБЕ: 681; Петрова 2009: 53.

⁷⁰ Makedonščina in bolgarščina poznata **prepozitivni nedoločni člen** (indefinitni artikel) (*prepozitivni* pomeni, da stoji pred besedo, na katero se nanaša; pojav se imenuje *prepozicija*) (*jedinъ/*jedьнъ starъ stolъ > mak. еден (стар) стол, blg. едѝн (стар) стол 'en (star) stol'; *jedьna stara kŕja > mak. една (стара) куќа, blg. еднá (стара) кѝца 'ena (stara) hiša'; *jedьno staro sedlo > mak. едно (старо) село, blg. еднò (старо) сѣло 'ena (stara) vas') in **postpozitivni določni člen** (definitni artikel) (*postpozitivni* pomeni, da stoji za besedo, na katero se nanaša; pojav se imenuje *postpozicija*).

Praslovanski kazalni zaimek za drugo osebo **tь *ta *to* 'ta, tisti' (> stcsl. **ТЪ ТА ТО** 'ta, tisti' > mak. *-m -ma -mo*, blg. *-m -ma -mo*), ki je imel funkcijo kazalnosti (deiktičnosti), tj. kazanja na predmetnost v zunajjezikovni stvarnosti (eksoforičen, tj. zunajkazalen) in v besedilu (endoforičen, znotrajkazalen),⁷¹ se je v makedonščini in bolgarščini preoblikoval v postpozitivni določni člen, ki ima slovnični pomen določnosti (definitnosti), medtem ko se je prvotni kazalni zaimek okrepil s členico **jь* (**tь jь* > mak. *moj*, blg. *mój* 'ta'). Pojavlja se za prvo sestavino gole ali zložene samostalniške besedne zveze (**stolъ tъ* > mak. *столот*, blg. *стóльм* '(ta) stol'; **kǫta ta* > mak. *куката*, blg. *кѣщата* '(ta) hiša'; **sedlo to* > mak. *селото*, blg. *сѣлото* '(ta) vas'; mak. *стариот стол*, blg. *стáрият стóл* '(ta) stari stol'; mak. *старата кука*, blg. *стáрата кѣща* '(ta) stara hiša'; mak. *старото село*, blg. *стáрото сѣло* '(ta) stara vas').

V makedonščini sta se poleg nevtralnega postpozitivnega določnega člena *-m -ma -mo* izoblikovala še dva postpozitivna določna člena, in sicer na osnovi praslovanskega kazalnega zaimka za prvo osebo **ovъ *ova *ovo* 'ta' (> stcsl. **ОВЪ ОВА ОВО** 'ta') določni člen za izražanje določnosti bližnje predmetnosti *-в -ва -во* (mak. *столов* '(ta) stol (tu)', *кукава* '(ta) hiša (tu)', *селово* '(ta) vas (tu)') ter na osnovi praslovanskega kazalnega zaimka za tretjo osebo **onъ *ona *ono* 'oni' (> stcsl. **ОНЪ ОНА ОНО** 'oni') določni člen za izražanje določnosti oddaljene predmetnosti *-н -на -но* (mak. *столон* '(oni) stol (ondi)', *кукана* '(ona) hiša (ondi)', *селонo* '(ona) vas (ondi)'), pri čemer je (zelo verjetno po analogiji na člen *-m -ma -mo*) pri obeh prišlo do redukcije prvotne oblike na glasovni ravni (člena nimata več vzglasnega **o-*). Prvotna kazalna zaimka sta se tudi v teh primerih okrepila s členico **jь* (**ovъ jь* > mak. *овој* 'ta', **onъ jь* > mak. *оној* 'oni'). V knjižni bolgarščini je pri obliki moškega spola ednine prišlo do umetnega razlikovanja med imenovalniško in neimenovalniško obliko (Nsg m *стóльм* : Asg m *стóла*), v narečjih se v obeh funkcijah pojavlja ali ena ali druga oblika.

Postpozitivni določni člen(i) v makedonščini in bolgarščini

	Makedonsko			Bolgarsko		
	m	f	n	m	f	n
Nsg	столот	куката	селото	стóльм	кѣщата	сѣлото
Asg	–	–	–	стóла	–	–
Pl	столовите	куките	селата	стóловете	кѣщите	селáта
Sg	столов	кукава	селово	–	–	–
Pl	столовие	кукиве	селава	–	–	–
Sg	столон	кукана	селонo	–	–	–
Pl	столовине	кукине	селана	–	–	–

⁷¹ Repanšek 2017: 242.

1.8.2.8 Nastanek primernika s predpono **po-* in presežnika s predpono **naj-*

Praslovanska primernik (komparativ) in presežnik (superlativ) pridevnikov (in iz pridevnikov izpeljanih načinovnih prislovov) sta bila sintetični obliki, in sicer je bil primernik izpeljan iz osnovnika s pripono (sufiksom), presežnik pa sestavljen iz primernika s predpono (prefiksom). Praslovanski pridevniki naglasnih tipov a in b so imeli primerniške pripone (za oblike imenovalnika ednine moškega, ženskega in srednjega spola) **-ějb* **-ějbši* **-ěje* (psl. **stǎrь *stǎra *stǎro* (a) 'star' → **stǎrějb *stǎrějbši *stǎrěje* (A) 'starejši' > stcsl. *старь стара старо* 'star' → *старѣи старѣиши старѣк* 'starejši'; psl. **nǒvь *novǎ *novǒ* (b) 'nov' → **novějb *novějbši *nověje* (F₁) 'novejši' > stcsl. *новъ нова ново* 'nov' → *новѣи новѣиши новѣк* 'novejši'), praslovanski pridevniki naglasnega tipa c pa primerniške pripone (za oblike imenovalnika ednine moškega, ženskega in srednjega spola) **-jъbь* **-jъbši* **-je* (psl. **xǔdь *xǔdǎ *xǔdo* (c) 'slab, slaboten, suh' → **xǔdъbь *xǔdъbši *xǔde* 'slabši, slabotnejši, bolj suh' > stcsl. *хѹдъ хѹда хѹдо* 'majhen' → *хѹжди хѹждьши хѹжде* 'manjši').⁷² Praslovanski presežnik je med drugim lahko imel npr. tudi zloženo predpono, in sicer iz predloga **na* 'na' in členice **i* ali členice **že* (psl. **na-i-* > sln. *na-j-*; psl. **na-že-* > nar. sln. *na-r-*) (npr. stcsl. *най-старѣи най-старѣиши най-старѣк* 'najstarejši', *най-новѣи най-новѣиши най-новѣк* 'najnovejši', *най-хѹжди най-хѹждьши най-хѹжде* 'najmanjši').⁷³

V stari cerkveni slovanščini izpričani način tvorbe primernika in presežnika se v bolgarščini in makedonščini ni ohranil. V obeh jezikih sta tako primernik kot presežnik sestavljena iz osnovnika (mak. *стар стара старо*, blg. *стѣр стѣра стѣро* 'star'; mak. *нов нова ново*, blg. *нѡв нѡва нѡво* 'nov') s predpono, primernik s kontinuantom praslovanskega predloga, predpone **po* 'po, po-' (mak. *постар постара постаро*, blg. *по-стѣр по-стѣра по-стѣро* 'starejši'; mak. *понов понова поново*, blg. *по-нѡв по-нѡва по-нѡво* 'novejši'), presežnik pa s kontinuantom praslovanske zložene predpone **na-i-* (mak. *найстар најстара најстаро*, blg. *най-стѣр най-стѣра най-стѣро* 'najstarejši'; mak. *најнов најнова најново*, blg. *най-нѡв най-нѡва най-нѡво* 'najnovejši').

1.8.2.9 Nastanek »kratkih«, postpozitivnih svojilnih zaimkov iz dajalnika naslonskih oblik osebnih zaimkov

Praslovanski svojilni zaimki (posesivni pronomeni) so bili dveh vrst: 1) praslovanski vprašalni svojilni zaimek, svojilni zaimki za prvo in drugo osebo ednine in množine ter povratni svojilni zaimek so bili pridevniški zaimki, tj. pregibali so se po spolu in se sklanjali (psl. **čьbь *čьja *čьje* 'čigav' > stcsl. *чии чия чик*, mak. *чиј чија чие*, blg. *чій чия чіе*; psl. **тоь *тоja *тоje* 'moj' > stcsl. *мои моя моѣ*, mak. *мој моја мое*, blg. *моѡ моѡя моѡе*; psl. **твоь *твоja *твоje* 'tvoj' > stcsl. *твои твоѡ твоѡѣ*, mak. *твој твоја твоѡе*, blg. *твоѡ твоѡя твоѡе*; psl. **нашь *наша *наше* 'naš' > stcsl. *нашь наша наше*,

⁷² To je t. i. Seliščev-Vaillantovo pravilo dopolnjujoče razvrstitve (komplementarne distribucije) praslovanskih primerniških pripon glede na naglasni tip pridevnika (Дыбо 2000: 209–226).

⁷³ Babič 2003 (2014): 136–139.

mak. *наш наша наше*, blg. *наш наша наше*; psł. **vašь* **vaša* **vaše* ‘vaš’ > stcsł. **ВАШЬ** **ВАША** **ВАШЕ**, mak. *ваш ваша ваше*, blg. *ваш ваша ваше*; psł. **svojь* **svoja* **svoje* ‘svoj’ > stcsł. **СВОИ** **СВОЯ** **СВОЕ**, mak. *свој своја свое*, blg. *сво́й сво́я сво́е*); 2) praslovanski svojilni zaimki za tretjo osebo ednine in množine ter za vse tri osebe dvojine niso imeli posebnih oblik, v njihovi vlogi so se pojavljale oblike roditeljskih osebnihi zaimkov (psł. Gsg m/n **jego* ‘njega; njegov’ > stcsł. **ЮГО**; psł. Gsg f **jeje/jeje₃* ‘nje; njen’ > stcsł. **КЯ**; psł. Gdu **naju* ‘naju; najin’ > stcsł. **НАЮ**; psł. Gdu **vaju* ‘vaju; vajin’ > stcsł. **ВАЮ**; psł. Gsg **jeju* ‘njiju; njun’ > stcsł. **КЮ**; psł. Gpl **jixь* ‘njih; njihov’ > stcsł. **ИХЬ**).⁷⁴ Prvi so se v makedonščini in bolgarščini ohranili, drugi pa so bili (z izjemo zaimkov za dvojino, ki se niso ohranili) prenašeni (psł. Gsg m/n **jego* → mak. *негов негова негово*, blg. *не́гов не́гов не́гово*; psł. Gsg f **jeje/jeje₃* → mak. *нејзин нејзина нејзино*, blg. *не́йн не́йна не́йно*; psł. Gpl **jixь* → mak. *нивни нивна нивни*) ali tvojereni na novo iz praslovanskega vrstnega kazalnega zaimka **ть* ‘ta, tisti’ (psł. Gpl **těxь* ‘teh, tistih’ → blg. *тѣхен тѣхна тѣхно*, pl *тѣхни*).

Praslovanski svojilni zaimki v makedonščini in bolgarščini

		Praslovansko	Starocerkvenoslovansko	Makedonsko	Bolgarsko
Vprašalni		*čьjь *čьja *čьje	чии чия чие	чиј чия чие	чий чия чие
Sg	1.	*mojь *moja *moje	мои моя мое	мој моја мое	мо́й мо́я мо́е
	2.	*tvojь *tvoja *tvoje	твои твоя твоє	твој твоја твоє	тво́й тво́я тво́е
	3. m/n	*jego	юго	негов -а -о	не́гов -а -о
	3. f	*jeje/*jeje ₃	кя	нејзин -а -о	не́йн не́йна не́йно
Du	1.	*naju	наю	–	–
	2.	*vaju	ваю	–	–
	3.	*jeju	кю	–	–
Pl	1.	*našь *naša *naše	нашь наша наше	наш наша наше	на́ш на́ша на́ше
	2.	*vašь *vaša *vaše	вашь ваша ваше	ваш ваша ваше	ва́ш ва́ша ва́ше
	3.	*jixь	ихь	нивни -а -о	тѣхен тѣхна тѣхно
Povratni		*svojь *svoja *svoje	свои своја свое	свој своја свое	сво́й сво́я сво́е

Praslovanski dajalnik lastnika (lat. *dativus possessoris*) (najpogosteje ob glagolu **byti* ‘biti, obstajati, nahajati se’) (stcsł. **ручѣно лице кѣму кетъ** / *ručěno lice jemu jestь* (Supr. 133, 8) ‘Rdeč obraz mu je’, tj. ‘Rdeč obraz ima’)⁷⁵ osebnihi zaimkov se je v makedonščini in bolgarščini poleg prvotnih svojilnih zaimkov začel dvojnično uporabljati tudi za izražanje svojine, in sicer so novi makedonsko-bolgarski t. i. »kratki«, postpozitivni (za jezikoslovni izraz *postpozitivni* prim. 1.8.2.7) svojilni zaimki nastali iz dajalnika (po večini popraslovansko) oblikovanihi naslonkih oblik osebnihi zaimkov v zaslonskem položaju za samostalnikom s pomenom svojine (mak. *Ова е мојот брат* = *Ова е брат ми*, blg. *Това е мојат брат* = *Това е брат ми* ‘To je moj brat’; mak. *Ова е мојата сестра* = *Ова е сестра ми*, blg. *Това е мојата сестра* = *Това е сестра ми* ‘To je moja sestra’).

⁷⁴ Babič 2003 (2014): 119–121.

⁷⁵ Vondrák ²1928: 261.

Praslovanske oblike dajalnika osebnih zaimkov in povratnega osebnega zaimka ter svojilni zaimki in povratni svojilni zaimek v makedonščini in bolgarščini

		Praslovansko	Starocerkvenoslovansko	Makedonsko	Bolgarsko
Sg	1.	*mьně *mi	мьнѣ ми	ми	ми
	2.	*tebě *ti	тебѣ ти	ти	ти
	3. m/n	*jemu	jemu	му	му
	3. f	*jeji	jeji	ѣ	ѣ
Du	1.	*nama	нама	—	—
	2.	*vama	вама		
	3.	*jima	има		
Pl	1.	*namъ	намъ	ни	ни
	2.	*vamъ	вамъ	ви	ви
	3.	*jimъ	имъ	им	им
Povratni		*sebě *si	себѣ си	си	си

1.8.2.10 Nastanek zaimkovnega podvajanja premega in nepremega predmeta

Makedonščina in bolgarščina poznata zaimkovno podvajanje premega in nepremega predmeta (direktnega in indirektnega objekta), pri čemer je v makedonščini podvajanje pogostejše kot v bolgarščini. Premi in nepremi predmet se v makedonščini podvajata, ko je zanj značilna specifičnost, tj. določna ali nedoločna specifičnost, v bolgarščini pa, ko je zanj značilna specifičnost in tematski/izhodiščni položaj v stavku.⁷⁶ Nepremi predmet se (vsaj v makedonščini) podvaja pogostejše kot premi predmet.⁷⁷

Predmet je določno specifičen, ko se v njegovi vlogi pojavljata: 1) določna samostalniška besedna zveza (tudi posamostaljena pridevniška ali zaimenska besedna zveza), tj. samostalniška besedna zveza, v kateri se pojavlja: a) členjena oblika (mak. *Го положив испитот* 'Naredil/naredila sem izpit', *Ке му поднесе детален извештај на генералниот секретар* 'Predložil/predložila bo natančno poročilo glavnemu tajniku'; blg. *Парите ги закопахме тѣдѣва, близко* 'Denar smo zakopali tu, nedaleč', *А каквѣ му е на учителя, че да трѣгне и тоѣ срецѣ оѣгњя?* 'Kaj je učitelju, da gre tudi on v ogenj?'); b) kazalni zaimek (mak. *Оваа книга ќе ја прочитам* 'To knjigo bom prebral/prebrala', *Тоа му било соопштено на овој новинар* 'To je bilo sporočeno temu novinarju'; blg. *Товѣ го казал навѣрно някој мой прадѣдо, живѣл предѣ три милиѣна годѣни* 'To je gotovo rekel kak moj praded, živel je pred tremi milijoni let'); c) lastno ime (mak. *Ги поздравивме Мара и Марко* 'Pozdravili smo Maro in Marka', *Е, онаа ќе биде моја жена, беше му рекол Јон на Мирчета за мене* 'E, ona bo moja žena, je rekel Jon Mir-

⁷⁶ Osnovna pojma t. i. členitve po aktualnosti (Breznik 1908; Mathesius 1939) sta izhodišče/tema (ang. *topic*), tj. neznano, in jedro/rema (ang. *focus*), tj. znano (Toporišič 2000: 660). Izrazi v nekaterih drugih jezikih: češ. *téma* in *réma* (Petr idr. 1987: 549), rus. *экспозиция* in *кульминация* (Лопашов 1972: 32), it. *tema* in *rema* (Dardano, Trifone 1995: 508). Za pregled različic teorije členitve po aktualnosti in aplikacijo teorije na narečnem slovenskem gradivu prim. Zuljan Kumer 2008 in 2009.

⁷⁷ Лопашов 1972: 32; Минова-Гуркова 2000: 210, 214.

četu o meni'; blg. *Тодѡва аз не знаѡх, че Заимов го нѡмаме в народната библиотека* 'Tedaj nisem vedel/vedela, da Zaimova nimamo v narodni knjižnici', *На Светозар му хрумна една мисъл* 'Svetozarju je prišla na pamet ena misel'); 2) naglasna oblika osebne nega zaimka (mak. *Ние го сакаме него* 'Radi imamo njega', *Ако ти дадам тебе, ќе треба и на другите да им дадам* 'Če dam tebi, bom moral/morala dati tudi drugim'; blg. *Вие мене за милионер ли ме смятате?* 'Ali imate vi mene za milijonarja?', *Нѡму му даѡ богѡтство, ниви, ливѡди* 'Njemu daj bogastvo, polja, travnike'). Predmet je nedoločno specifičen, ko se v predmetu pojavlja npr. (samostalniški ali pridevniški) nedoločni zaimек, ki pa je natančneje določen z določilom (mak. *Сакам да го плуќнам еден човек кој беше вчера кај тебе* 'Hočem pljuniti nekega človeka, ki je bil včeraj pri tebi'). V bolgarščini je torej podvojen specifičen predmet v tematskem položaju, specifičen predmet v rematskem položaju pa ni podvojen (blg. *Нѡго_{tema} го вижда Иван_{tema}* 'Njega vidi (ravno) Ivan': *Нѡго_{tema} вижда Иван_{tema}* 'Ivan vidi (ravno) njega').⁷⁸

Znotraj balkanske jezikovne zveze je glede na stopnjo gramatikalizacije zaimkovne nega podvajanja premeга in nepremeга predmeta od najvišje do najnižje balkanske jezike mogoče razvrstiti v naslednjo lestvico: makedonščina, albanščina, romunščina, nova grščina, bolgarščina.⁷⁹ Makedonščina torej predstavlja najvišjo, bolgarščina pa najnižjo stopnjo gramatikalizacije tega pojava. Njegov nastanek se navadno razlaga na dva načina, in sicer znotrajsistemsko (endogeno) in zunajsistemsko (eksogeno).⁸⁰ Ne zdi pa se nemogoče, da sta se sprožilna dejavnika med seboj dopolnjevala, in sicer da je balkanskoromanski oblikoskladenjski model ob izgubljanju oblikovne sklanjatve na vzhodnem južnoslovanskem prostoru padel na plodna tla.⁸¹

⁷⁸ Минова-Ѓуркова 2000: 210, 214; Лопашов 1978: 28–38.

⁷⁹ Минова-Ѓуркова 2000: 207.

⁸⁰ Po znotrajsistemski razlagi je podvajanje naslonk posledica izgube sklanjatve (na makedonskem jezikovnem prostoru se sklanjatev začne izgubljati v 12./13. stoletju, podvajanje predmeta pa je prvič dokumentirano v 14.–15. stoletju). Zaimkovno podvajanje predmeta ima torej vlogo slovničnega označevalca oblikovno enakih oblik dajalnika in tožilnika naglasnih oblik osebnega zaimka za prvo in drugo osebo ednine ter povratnega osebnega zaimka (mak. *мене, тебе, себе*, blg. *мѡн(е), тѡб(е), сѡб(е)*) kot tudi nesklonljive samostalniške besedne zveze. Po zunajsistemski razlagi je podvajanje naslonk posledica vpliva balkanske ljudske latinščine na neromanske jezike balkanskega bazena. Podvajanje naj bi imelo izvor že v klasični latinščini, v kateri se je povratni osebni zaimек v dajalniku koristi (*dativus commodi*) lahko ponovil (lat. *sibi se, se sibi*), v krščanski dobi pa se je njegova raba še povečala (Vulgata (začetek 5. stoletja): *Si quis vult post me venire, abneget se sibi et tollat crucem suam* (Mt 16, 24) 'Če kdo hoče priti za menoj, naj se odreče samemu sebi in dvigne svoj križ')). Ta prvotno zaznamovana raba dajalniške oblike povratnega osebnega zaimka naj bi se najprej razširila na osebne zaimke, kasneje pa kot nezaznamovana najprej na osebne zaimke, nato pa še na samostalniško besedno zvezo. V balkanski latinščini prvih stoletij našega štetja zgradbe s podvojenim predmetom niso bile redke (Viktorin Ptujski (ok. 250–303): *Omnem terram, quam tu aspicias, tibi dabo illam*, dobesedno 'Vso zemljo, ki jo zazreš, ti jo bom dal', *Peregrinum filium in lege sancta christiana collocabi eum*, dobesedno 'Tujega sina v svetem krščanskem zakonu sem ga postavil'). (Илиевски 1972.)

⁸¹ V slovenščini se podvajanje naslonk, in sicer premeга in nepremeга predmeta ter osebka, pojavja v primorskih narečjih na slovensko-romanski jezikovni meji. Do podobnih obli-

1.8.2.11 Odprava Wackernaglove stave naslonk

Praindoevropsčina je poznala t. i. Wackernaglovo stavo naslonk (klitik), tj. stalno stavo, pojavljanje naslonskega niza na drugem mestu v stavku za prvim naglašanim stavčnim členom ali za njegovim prvim delom (Wackernaglovo pravilo).⁸² Praindoevropska stalna stava naslonskega niza na drugem mestu v stavku je bila iz praindoevropsčine podedovana v praslovanščino in je v večini primerov izpričana v stari cerkveni slovanščini,⁸³ ohranjena pa je tudi v večini slovanskih jezikov, tudi bolgarščini, izjema je makedonščina. Med makedonščino in bolgarščino je torej pri pojavljanju naslonskega niza opaziti razliko v stopnji spremembe njegove stave, in sicer bolgarščina izkazuje starejše jezikovno stanje (ostanke delovanja Wackernaglovega pravila), medtem ko makedonščina izkazuje novejše stanje (pojavljanje naslonskega niza na prvem mestu v stavku). Povedna je primerjava z romanskimi jeziki, kjer je podobno v razvoju od klasične latinščine preko starih romanskih jezikov (do 15./16. stoletja) do sodobnih romanskih jezikov prišlo do podobnega procesa spreminjanja položaja naslonk v stavku.

V makedonščini in v bolgarščini se naslonki niz vedno pojavlja v obglagolskem položaju. Med jezikoma pa kljub temu obstajajo razlike v dveh točkah: 1) v makedonščini naslonki niz lahko stoji na prvem mestu v stavku, v bolgarščini ne more (mak. *Го гледам* : blg. *Глѣдам го* ‘Gledam ga’); 2) ob zanikanem velelniku se v makedonščini z naglasno obliko osebnega zaimka izražena premi in nepremi predmet pojavljata kot zaslonki (enklitiki), v bolgarščini pa kot predslonki (proklitiki) (mak. *He čumaj go!* : blg. *He go čemú!* ‘Ne beri ga!’).

V bolgarščini je položaj naslonskega niza odvisen od položaja glagola v stavku (prvo mesto, neprvo mesto), in sicer:⁸⁴ 1) kadar glagol stoji na prvem mestu v stavku,

koskladenjskih sprememb kot v makedonščini in bolgarščini je v primorskih slovenskih narečjih prišlo pod vplivom sosednjih romanskih idiomov, in sicer furlanskega jezika in kolonialnih beneških narečij italijanščine. Stopnja oblikoskladenjske preoblikovanosti prvotnega slovanskega oblikoskladenjskega tipa v slovenščini zemljepisno gledano pojema v smeri severozahod–jugovzhod. Podvajanje naslonk je največjo stopnjo gramatikalizacije doseglo v rezijanskem in terskem narečju (in sicer tako premega in nepremega predmeta kot osebka, tako ob naglasni obliki osebnega zaimka kot ob samostalniški besedni zvezi; med furlanskimi ter rezijansko-terskim sistemom podvajanja naslonk obstaja večja prekrivnost na oblikovni ravni – oblikovanje imenovalniških naslonskih oblik osebnega zaimka v obeh slovenskih narečjih po furlanskem vzorcu – in manjša prekrivnost na oblikoskladenjski ravni – obveznost podvajanja v furlanščini, neobveznost podvajanja v slovenskih narečjih), ostala primorska slovenska narečja izkazujejo manjšo razširjenost podvajanja (samo predmeta in ne tudi osebka, zlasti ob naglasni obliki osebnega zaimka). Za podvajanje naslonk premega in nepremega predmeta ter osebka v rezijanskem narečju slovenščine prim. Šekli 2009b.

⁸² Wackernagel 1892.

⁸³ Izjema od Wackernaglove stave naslonk v stari cerkveni slovanščini je tožilniška oblika povratnega osebnega zaimka, ki se lahko pojavlja bodisi v wackernaglovskem položaju bodisi kot obglagolska zaslonka, slednje pa se navadno pripisuje vplivu grškega izvornika (gr. *τότε συνήχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς* → stsl. *тъгда събраша сѧ архирени* / *тъгда събраше сѧ arxieri* (Mt 26, 3) ‘Tedaj so se zbrali veliki duhovniki’ (Vondrák 21928: 568).

⁸⁴ Benacchio 1988: 459.

se naslonski niz pojavlja kot obglagolska zaslonka (blg. *Дáдох му кнѣги* ‘Dal/dala sem mu knjige’, *Четѹ го!* ‘Beri ga!’, *Слѹшайки я, глѣдах нѣйните дѣлги косѹ* ‘Poslušajte jo, sem gledal/gledala njene dolge lase’, *Не разбѣрайки го, тѣ го глѣдаше вчедѣна* ‘Ne razumeje ga, ga je gledala začudena’); 2) kadar glagol stoji na neprvem mestu v stavku, se naslonski niz pojavlja kot obglagolska predslonka (blg. *Твоѣта сестра ми ка̀за, че...* ‘Tvoja sestra mi je povedala, da ...’, *Не го четѹ!* ‘Ne beri ga!’).⁸⁵

V makedonščini je položaj naslonskega niza odvisen od vrste glagolske oblike (osebna ali neosebna glagolska oblika), in sicer: 1) kadar se naslonski niz pojavlja ob osebni glagolski obliki z izjemo velelnika, je obglagolska predslonka (mak. *Твојата сестра ми кажа, оти...* ‘Tvoja sestra mi je povedala, da ...’, *Му дадов книги* ‘Dal/dala sem mu knjige’); 2) kadar se naslonski niz pojavlja ob neosebni glagolski obliki (nedoločnik, deležje) ali ob velelniku, je obglagolska zaslonka (mak. *Читай го!* ‘Beri ga!’, *Не читай го!* ‘Ne beri ga!’, *Слушайќу ја, ги гледав нејзините долги коси* ‘Poslušajte jo, sem gledal/gledala njene dolge lase’, *Не разбирајќи го, таа го гледаше вчудовидена* ‘Ne razumeje ga, ga je gledala začudena’).⁸⁶

1.8.3 Družbenostnojezikoslovna klasifikacija

Če je jezik genetskojezikoslovni, je **knjižni/standardni jezik** družbenostnojezikoslovni (sociolingvistični) oz. sociološki pojem.⁸⁷ Knjižni jezik ni zemljepisna, temveč **družbena jezikovna pojavnost (sociolekt)** in je definiran kot konkretni (tj. sistemski) neorganski (tj. standardizirani) idiom najvišje hierarhične stopnje (prim. 1.6.2). Posebnost knjižnega jezika v primerjavi z drugimi sociolekti je po teoriji praške jezikoslovne šole predvsem v zanj značilnih specifičnih vlogah pri besednojezikovnem sporazumevanju v družbi, to sta t. i. **povezovalna** in **predstavniška vloga** (češ. *integracií, reprezentativní funkce*), s katerima so povezane tudi njegove lastnosti, v prvi vrsti praviloma njegova **polnofunkcionalnost** (razvite ima vse funkcijske zvrsti, tj. praktično sporazumevalni, publicistični, strokovni in umetnostni jezik)⁸⁸ ter je najbolj **natančno standardizirana (kodificirana)** socialna (družbena) jezikovna zvrst (posledica je zavestno

⁸⁵ Ta princip stave naslonskega niza je bil npr. značilen tudi za stare romanske jezike do 15./16. stoletja (za romunščino še v 16./17. stoletje) in je panromanska značilnost (t. i. Tobler-Mussafijev zakon) (npr. stit. *parmi* ‘zdi se mi’, *vidilo* ‘videl/videla sem ga’, *piacciati* ‘naj ti bo všeč’; *Io lo vidi* ‘Jaz sem ga videl/videla’, *Non lo vidi* ‘Nisem ga videl/videla’, *Or t’ho io detto* ‘Zdaj sem ti jaz povedal/povedala’) (Renzi 1994: 275–282).

⁸⁶ Ta princip stave naslonk je npr. značilen tudi za sodobne romanske jezike (npr. it. *Mi pare, Lo vidi, Ti piaccia, Io lo vidi, Non lo vidi, Ora te l’ho detto*) (Renzi 1994: 275–282).

⁸⁷ V pričujočem delu sta pojma **knjižni jezik** in **standardni jezik** rabljena sopomensko, pojma namreč pri vseh avtorjih nista sopomenki. Dalje se uporablja predvsem pojem **knjižni jezik**.

⁸⁸ Toporišič 2000: 27–32.

in obvezno razmerje nosilcev knjižnega jezika do njegove kodifikacijske jezikovne norme).⁸⁹ Vse to knjižnemu jeziku omogoča, da v (sodobni) družbi predvsem v javni rabi kot uradni jezik v pisnem in tudi ustnem prenosniku lahko opravlja vse sporazumevalne vloge.⁹⁰ Knjižni jezik torej definirajo: gledano genetskojezikoslovno neorgan-skost (standardiziranost), gledano tipološkojezikoslovno sistemskost (konkretnost) in gledano družbenostnojezikoslovno družbeni vlogi in široka funkcijskozvrstna razčle-njenost. Družbenostnojezikoslovnega pojma *knjižni/standardni jezik* torej nikakor ni upravičeno mešati z genetskojezikoslovnim pojmom *jezik*.

1.8.3.1 Slovanski knjižni/standardni (makro)jeziki

Število jezikov kot zemljepisnih jezikovnih pojavnosti (geolektov) se pogosto dejansko ne ujema s številom njihovih »krovnih« knjižnih/standardnih jezikov (nem. *Dachsprache*) kot družbenih jezikovnih pojavnosti (sociolektov). V okviru slovanskega jezikovnega sveta se npr. srečujemo z več knjižnimi/standardnimi jeziki kot z *jeziki*. Šolski primer je osrednjejužnoslovanski jezik. Na osrednjejužnoslovanskem jezikovnem prostoru je po obdobju pokrajinskih knjižnih jezikov (čakavska redakcija cerkvene slovanščine, srbska redakcija cerkvene slovanščine; štokavski, čakavski in kajkavski pisni, knjižni jezik) na osnovi vzhodnohercegovega narečja (*istočnohercegovački dijalekt*) vzhodne štokavščine z Dunajskim dogovorom (*Bečki dogovor*) leta 1850 nastal **srbsko-hrvaški** oz. **hrvaško-srbski** knjižni jezik, iz katerega so se po letu 1991 izoblikovali štirje sodobni knjižni jeziki. To so **hrvaški** (*hrvatski jezik*), **bosanski** (*bosanski jezik*), **črnogorski** (*crnogorski jezik* oz. *црногорски језик*) in **srbski** (*српски језик* oz. *srpski jezik*). Podobno se na prostoru lužiškosrbskega jezika že od srede 16. stoletja dalje pojavljata dva knjižna jezika; to sta **dolnjelužiškosrbski** (*dolnoserbska rěc*) in **gornjelužiškosrbski** (*hornjoserbska rěč*). Na območju nekdanjega pomorjanskega jezika se razumljivo pojavlja samo do danes ohranjeni **kašubski** knjižni jezik. Po drugi strani pa govorci polabščine knjižnega jezika niso nikdar izoblikovali.

Sodobni slovanski knjižni/standardni jeziki so torej slovenski, hrvaški, bosanski, črnogorski, srbski, makedonski in bolgarski na jugu, ruski, beloruski in ukrajinski na vzhodu ter poljski, kašubski, dolnjelužiškosrbski, gornjelužiškosrbski, češki in slovaški na zahodu slovanskega poselitvenega prostora. Vsi so zakonodajno priznani kot **uradni jeziki** matičnih držav, in sicer v ustavah teh držav ali s posebnimi zaščitnimi zako-

⁸⁹ Praško teorijo knjižnega jezika so na osnovi nekaterih sociolingvističnih meril konec 20. let in v 30. letih 20. stoletja izdelali jezikoslovci praške jezikoslovne šole ter je v svojem bistvu veljavna še danes. Prim. Havránek 1963a, 1963b in 1969; Jedlička 1965.

⁹⁰ Za definicijo sodobnega knjižnega/standardnega jezika lahko služi naslednja formulacija: »Standardsprache meint im allgemeinsten Sinne jene Sprachform, die in einer (modernen) Gesellschaft als offizielle Amts- und Verkehrssprache (insbesondere Legislative, Exekutive, Jurisdiktion, Medien, Bildungsbereich, auch Militär usw.) schriftlich und (meist auch) mündlich verwendet wird« (Rehder 1995: 353). Za razliko od citiranega avtorja, ki pojem *Standardsprache* (za razliko od pojma *Schriftsprache*) povezuje s priznanjem na državni ravni (*staatlich-politische Entscheidung*), sta v pričujočem prispevku pojma *knjižni jezik* in *standardni jezik* rabljena sopomensko, njun obstoj pa ni absolutno vezan na državno zakonodajo.

ni. To velja tudi za **manjšinska jezika**. Oba lužiškosrbska knjižna/standardna jezika je Nemška demokratična republika takoj po drugi svetovni vojni leta 1948 priznala kot uradna jezika (ob nemščini) z Zakonom o zaščiti pravic lužiškosrbskega prebivalstva (nem. *Gesetz zur Wahrung der Rechte der sorbischen Bevölkerung*, dluž. *Kazń za zachowanje pšawow serbskeje ludnosći, gluž. Zakoń wo zachowanju prawow serbskeje ludnosće*). Po združitvi obeh Nemčij v Zvezno republiko Nemčijo leta 1990 sta bila ponovno priznana kot uradna jezika (ob nemščini) obeh zveznih dežel, v katerih sta zgodovinsko prisotna, in sicer dolnja lužiška srbsčina v Dolnji Lužici s 25. členom Ustave Dežele Brandenburg z dne 20. 8. 1992 in s posebnim deželnim zaščitnim zakonom (nem. *Gesetz zur Ausgestaltung der Rechte der Sorben/Wenden im Land Brandenburg*, dluž. *Kazń k ředowanju pšawow Serbow w kraju Bramborska*) z dne 7. 7. 1994, gornja lužiška srbsčina v Gornji Lužici pa s 6. členom Ustave Svobodne države Saške z dne 27. 5. 1992 in s posebnim deželnim zaščitnim zakonom (nem. *Gesetz über die Rechte der Sorben im Freistaat Sachsen*, gluž. *Zakoń wo prawach Serbow w Swobodnym staće Sakska*) z dne 31. 3. 1999. Kašubščino je Republika Poljska za uradni jezik (ob poljščini) na Pomorjanskem priznala s posebnim državnim Zakonom o narodnih in narodnostnih manjšinah ter regionalnem jeziku (polj. *Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*, kaš. *Ūstów ò nòrodněch i etniczněch mniészėznach a těz ò regionalnym jãzėkù*) z dne 6. 1. 2005.

Slovanski knjižni/standardni jeziki so se zapisovali oz. se zapisujejo z različnimi pisavami (grafijami). Izvirni slovanski pisavi sta **glagolica** in **cirilica**. Prvo slovansko pisavo je **ok. 863 n. š.** v Solunu izumil **Konstantin Solunski** (826/827–869), pozneje sveti Ciril, za zapisovanje **stare cerkvene slovanščine**, najstarejšega slovanskega knjižnega jezika, ki sta ga z bratom Metodom (814–885) uporabljala med moravsko misijo (863–885). Izumitelj druge slovanske pisave je bil najverjetneje **Konstantin Preslavski**, učenec Konstantina Solunskega in Metoda. Nastala je **ok. 893 n. š.** za potrebe književne šole v Preslavu na dvoru bolgarskega carja Simeona I. Velikega (vladal 893–927). Cirilica je od 12. stoletja naprej skoraj popolnoma izpodrinila glagolico. Slednja se je le pri hrvaških glagoljaših v Istri, Primorju, Kvarnerju in Dalmaciji ohranila do začetka 20. stoletja. Sodobni slovanski knjižni/standardni jeziki se zapisujejo z dvema pisavama. **S cirilico** se zapisujejo tisti slovanski jeziki, katerih kultura se je v zgodovini oblikovala znotraj vzhodnega krščanstva. To so srbski, črnogorski, makedonski, bolgarski, ruski, beloruski in ukrajinski knjižni jezik. Ta vzhodna slovanska kulturna regija se navadno imenuje **Slavia Orthodoxa/Graeca** ‘pravoslavna/grška Slavija, tj. slovanski svet’. **Latinica** pa se uporablja za zapisovanje tistih slovanskih jezikov, katerih kultura je zgodovinsko pod vplivom zahodnega krščanstva. To so slovenski, hrvaški, poljski, kašubski, dolnjelužiškosrbski, gornjelužiškosrbski, češki in slovaški knjižni jezik. Ta zahodna slovanska kulturna regija je imenovana **Slavia Romana/Latina** ‘rimska/latinska Slavija, tj. slovanski svet’. Jezik v Bosni in Hercegovini se je nekoč znotraj muslimanskega kulturnega okolja zapisoval tudi z **arabsko pisavo**, a se danes zapisuje z latinico. Latinica se ob cirilici dvojnično uporablja tudi za zapisovanje srbskega in črnogorskega knjižnega jezika.

Genetskojezikoslovna in družbenostnojezikoslovna klasifikacija slovanskih jezikov

Genetskojezikoslovna (genealoška) klasifikacija	Družbenostnojezikoslovna (sociolingvistična) klasifikacija
SLOVANSKI JEZIKI (GEOLEKTI)	SLOVANSKI KNJIŽNI/STANDARDNI (MAKRO)JEZIKI (SOCIOLEKTI)
slovenski	slovenski
osrednjejužnoslovanski (kajkavščina, čakavščina, zahodna in vzhodna štokavščina, torlaščina)	hrvaški bosanski črnogorski srbski
makedonski	makedonski
bolgarski	bolgarski
ruski	ruski
beloruski	beloruski
ukrajinski	ukrajinski
poljski	poljski
pomorjanski	kašubski
łpolabski	–
lužiškosrbski	dolnjelužiškosrbski gornjelužiškosrbski
češki	češki
slovaški	slovaški

1.8.3.2 Slovanski knjižni/standardni mikrojeziki ali slovanska pisna narečja?

V slavistiki je od začetka 80. let 20. stoletja kot predmet preučevanja prisotna jezikovna pojavnost, imenovana *knjižni/standardni mikrojezik* (rus. *литературный микроязык*). Pojem je v slavistiko uvedel Aleksandr D. Duličenko leta 1981.⁹¹ Njegova obravnava tega pojava se zdi problematična predvsem s teoretičnega vidika, saj knjižni mikrojezik (tj. sociolekt in kot tak predmet sociolingvistične obravnave) definira preprosto kot »язык малых этнических групп« ‘jezik malih etničnih skupin’, tj. glede na število govorcev, ne pa npr. glede na pravni status idioma, družbene položaje njegove rabe in njegove sporazumevalne vloge, kar vse so domene sociolingvistike. Tako sta pri Duličenu v publikacijah po letu 1981 npr. gornja lužiška srbščina in rezijanska slovenščina popolnoma izenačeni, čeprav je prva uradno priznana kot uradni jezik na Saškem (v Nemčiji) in ima razvit polnofunkcionalni knjižni jezik (ki dejansko ni nujno vedno uporabljan v vseh sferah sporazumevanja), ki opravlja povezovalno in predstavniško vlogo med Lužiškimi Srbi v Gornji Lužici, druga pa nepriznana kot uradni jezik, s funkcijsko zelo omejenim knjižnim jezikom, ki ima sporazumevalno vlogo znotraj ozke lokalne skupnosti.

⁹¹ Дуличенко 1981.

Pojem *knjižni/standardni mikrojezik*, imenovan tudi *pokrajinski* ali *krajevni knjižni jezik*,⁹² je podobno kot *knjižni (makro)jezik* sociolingvistični pojem, saj je družbena jezikovna pojavnost (sociolekt) in je definiran kot konkretni (tj. sistemski) neorganski (tj. standardizirani) idiom, ki na nekem zemljepisno omejenem območju znotraj jezika ali dela jezika v genetskojezikoslovnem pomenu opravlja družbeno sporazumevalno vlogo namesto »krovnega« knjižnega (makro)jezika ali jo opravlja skupaj z njim zaradi njegove odsotnosti ali le delne prisotnosti. Od »krovnega« knjižnega (makro)jezika pa se razlikuje predvsem po neprimerno manjši sporazumevalni vlogi, saj zaradi zemljepisne omejenosti svojega delovanja lahko opravlja kvečjemu povezovalno in predstavniško vlogo med govorniki enega ali kvečjemu skupine narečij, kar se zrcali tudi v njegovi okrnjeni funkcijskozvrstni razčlenjenosti. Če lahko »krovnici« knjižni (makro)jezik v idealnem primeru na neki način celo predstavlja jezik v genealoškem pomenu, lahko knjižni mikrojezik predstavlja kvečjemu narečje ali skupino narečij.⁹³

Kot *slovanski knjižni/standardni mikrojeziki* sodobne Slavije se pojavljajo npr. naslednji idiomi:⁹⁴ 1) na prostoru slovenskega jezika: **rezijski** (na območju rezijskega narečja v dolini Režije v Italiji, prim. avtorje kot npr. Renato Quaglia, Silvana Paletti, Rino Chinese), **beneškoslovenski** (na območju nadiškega in terskega narečja v Nadiških in Terskih dolinah v Italiji, prim. avtorje kot npr. Aldo Clodig [Klodič], Marina Cernetig [Černetič], Viljem Černo), **goranski** ali **gorskokotarski** idiom (na območju kostelskega [kostuškega] narečja v zahodnem Gorskem kotarju na Hrvaškem, prim. avtorje kot npr. Slavko Malnar, Zlatko Pochobradsky, Matija Turk, Damir Pršle), **porabskoslovenski** (na območju prekmurskega narečja v slovenskem Porabju (madž. *Rabavidek*) na Madžarskem, prim. avtorje kot npr. Irena Barber, Francek Mukič, Holecz Károly / Karči (Karel) Holec); 2) na prostoru osrednjejužnoslovenskega jezika: **gradiščanskohrvaški** (*gradiščanskohrvatski*) (dežela Gradinščanska (nem. *Burgenland*, hrv. *Gradišće*) v Avstriji), **molizanskohrvaški** (*molizskohrvatski*) (dežela Molise v južni Italiji), **bunjevaški** (*bunjevački*) (pokrajina Bačka v Srbiji); 3) na prostoru bolgarskega jezika: **banatsko-bolgarski** (pokrajina Banat v Romuniji), **pomaški** (pokrajina Vzhodna Trakija v Grčiji); 4) na prostoru ukrajinskega jezika: **zahodnopleški** (pokrajina Polesje v Belorusiji (brus. *Палессе*, ukr. *Полісся*)), **rusinski** (na južnem Poljskem, vzhodnem Slovaškem, Madžarskem in v Vojvodini); 5) na prostoru poljskega jezika: **šlezijski** (pokrajina Šlezija na Poljskem (polj. *Śląsk*)), **laški** (pokrajina Šlezija na Češkem (češ. *Ślezsko*)). Na sloven-

⁹² Dapit 2003; Šekli 2004.

⁹³ S tega stališča se torej zdi izenačevanje pojavnosti knjižnega mikrojezika s pojavnostjo »krovnega« knjižnega (makro)jezika kot sociolekt ali celo jezika kot geolekt zaradi nekritičnega mešanja genealoške in sociolingvistične jezikoslovne klasifikacije, kot se to dogaja npr. celo v nekaterih pregledih slovanskih jezikov (Rehder ³1998, ⁶2009; Okuka 2002; Дуличенко 2015: 376–651), v katerih se med jeziki geolekti pojavljajo pomešani še knjižni mikrojeziki, neutemeljeno.

⁹⁴ Zgodovinski pokrajinski knjižni jeziki, ki predstavljajo stanje pred poenotenjem nekaterih slovanskih knjižnih jezikov (npr. prekmurskoslovenski, kajkavskohrvaški, čakavskohrvaški, egejskomakedonski, zahodnoslovaški ipd.) in spadajo v zgodovino oblikovanja posameznih slovanskih knjižnih jezikov, kot tudi (neuspeli) poskusi oblikovanja knjižnih mikrojezikov (npr. galšanskobeloruski in viškopoljski v Litvi) tu niso upoštevani.

skem jezikovnem prostoru o dejanskem standardiziranem knjižnem mikrojeziku lahko govorimo samo v zvezi z rezijanskim, pri vseh ostalih pa gre za preprosto zapisovanje narečja in se zanje ustreznejši zdi termin *pisno narečje* (nem. *Schreibdialekt*).⁹⁵

Glavni vzrok za nastajanje slovanskih knjižnih mikrojezikov oz. pisnih narečij je političnoupravna ločenost dela jezikovnega kontinuuma od osrednjega jezikovnega prostora predvsem v preteklosti, in sicer v zemljepisnem (obrobni položaj ali otoška lega) ali katerem drugem (npr. verskem, političnem, kulturnem) pogledu, ter posledična neprisotnost oz. le delna prisotnost krovnega knjižnega (makro)jezika kot uradnega jezika v času njegovega oblikovanja in razširjanja (za slovanske jezike sta bila odločilna predvsem 19. stoletje in prva polovica 20. stoletja). Večina slovanskih knjižnih mikrojezikov (z izjemo poljske šlezijščine) se namreč pojavlja izven upravnopolitičnih mej matične države, tj. države, v kateri je krovni knjižni (makro)jezik tudi uradni jezik. Pojav knjižnih mikrojezikov oz. pisnih narečij je torej mogoče razumeti kot nadaljevanje oz. nepreseženost pokrajinske knjižnojezikovne razcepljenosti pred oblikovanjem enotnih slovanskih knjižnih jezikov od 19. stoletja dalje.

Nekateri slovanski knjižni/standardni mikrojezikovi oz. nekatera slovanska pisna narečja

Slovanski knjižni/standardni (makro)jeziki	Slovanski knjižni/standardni mikrojezikovi (slovanska pisna narečja)
slovenski	rezijanski beneškoslovenski goranski ali gorskokotarski porabskoslovenski
hrvaški	gradiščansko hrvaški moližansko hrvaški bunjevaški
srbski	–
bosanski	–
črnogorski	–
makedonski	–
bolgarski	banatskobolgarski pomaški
ruski	–
beloruski	–
ukrajinski	zahodnopoleški rusinski
poljski	šlezijjski laški
kašubski	–
dolnjelužiškorsrbski	–
gornjelužiškorsrbski	–
češki	–
slovaški	–

⁹⁵ Steenwijk 2003; Dapit 2006; Šekli 2015b.

1.9 Modeli lingvogenез slovanskih jezikov

Modeliranje lingvogenез posameznih slovanskih jezikov je dejansko projekcija sedanje zemljepisne jezikovne stvarnosti – bolje rečeno jezikoslovčevega dojetanja te jezikovne stvarnosti – v preteklost ter interpretacija jezikovnega spreminjanja in jezikovnega stanja (arhaizmi in inovacije) v preteklosti v perspektivi njunega dojetanja v sedanjosti.⁹⁶ Pri tem se je treba torej zavedati, da gre samo in izključno za modele, teoretične konstrukte, približke opisa dejanskega jezikovnega spreminjanja v preteklosti in jezikovnega stanja v sedanjosti, ki pa imajo kljub svoji nenatančnosti precejšnjo pojasnjevalno moč.

V skladu s predstavljeno teorijo in metodologijo genetskega/genealoškega jezikoslovja so, gledano ontološko, osnova modeliranja lingvogenез in posledične genetskojezikoslovne klasifikacije slovanskih jezikov **glasovne značilnosti (inovacije in arhaizmi)** obravnavanih geolektov, ki imajo vrednost genetskih meril – glasovnim se lahko pridružijo tudi **oblikovne značilnosti (inovacije in arhaizmi)**, če se njihovi areali ujemajo z areali glasovnih značilnosti –, in sicer njihova **relativna kronologija** ter **zemljepisna razširjenost** (ki jo je z geolingvistično metodo v prostoru mogoče predstaviti z izoglosami na jezikovni karti) (prim. 1.7.1, 1.7.2).⁹⁷

Glasovne in naglasne spremembe, ki so od začetka 9. stoletja dalje iz praslovansčine izoblikovale slovanske jezike, je glede na njihovo relativno kronologijo in navadno (a ne nujno) z njo povezano njihovo zemljepisno razširjenostjo mogoče razdeliti na več skupin.

Starejše nesplošnoslovanske glasovne spremembe (inovacije), povezane s praslovanskimi razvojnimi težnjami, tj. s praslovanskim zakonom odprtega zloga (težnja po nastajanju zlogov, ki se končujejo na samoglasnik) in s praslovanskim zakonom zlogovne harmonije (težnja po približevanju soglasnika in samoglasnika istega zloga v mestu izgovora), so bile npr. nesplošnoslovanske palatalizacije velarov (prim. 2.1.1.1, 3.1.1.1, 4.1.1.1), nesplošnoslovanska poenostavitev nekaterih soglasniških sklopov (prim. 2.1.1.2, 3.1.1.2, 4.1.1.2), nesplošnoslovanska metateza likvid (premet jezičnikov) (prim. 2.1.1.3, 3.1.1.3, 4.1.1.3) in nesplošnoslovanski nastanek zlogotvornih jezičnikov (prim. 2.1.1.4, 3.1.1.4, 4.1.1.4). Na nekaterih območjih slovanskega jezikovnega prostora je namreč že zelo zgodaj prišlo do umanjkanja praslovanskih razvojnih teženj in izostanka nekaterih z njimi povezanih glasovnih sprememb (arhaizmi).

Starejše nesplošnoslovanske glasovne spremembe, nepovezane s praslovanskimi razvojnimi težnjami, so bile npr. spreminjanje praslovanskih palatalov (trdo-

⁹⁶ Pri dojetanju zemljepisne jezikovne stvarnosti se vsaj v Evropi včasih še vedno ni možno otesti njenega dojetanja v okviru narodnostnih, narodnih in nacionalnih entitet, ki so se v Evropi dokočno izoblikovale v drugi polovici 19. stoletja, ter političnoupravnih mej v preteklosti in sedanjosti. »In ideal world, such political realities should not affect linguistic analyses of the dialectal positioning of certain varieties, but in practise this is not the case« (Kapović 2017: 609). Prim. tudi 5.4.

⁹⁷ Genetsko/genealoško jezikoslovje in genetskojezikoslovna/genealoška klasifikacija idiomov se od tipološkega jezikoslovja in tipološkojezikoslovne klasifikacije torej ločita predvsem po upoštevanju časovne dimenzije: poleg sinhron(ičn)ega (istočasjskega) je upoštevan tudi diahron(ičn)i (raznočasjski) vidik.

nebnikov) **t*, **d* (prim. 2.1.1.5, 3.1.1.5, 4.1.1.5) in praslovanskih palatalnih (trdonebnih) soglasniških sklopov **šč*, **žž* (prim. 2.1.1.6, 3.1.1.6, 4.1.1.6).

Po starejših nesplošnoslovanskih glasovnih spremembah so se že v 9. stoletju v okviru vseh treh slovanskih makrogeolektov (južna, vzhodna in zahodna slovanščina) izoblikovali **staroslovanski geolekti** (prim. 2.1.2, 3.1.2, 4.1.2).

Splošnoslovanska onemitev praslovanskih šibkih polglasnikov od 10. stoletja dalje je neenotni slovanski jezikovni prostor za kratek čas sicer povezala, a je hkrati imela najbolj daljnoročne posledice pri nadaljnjem spreminjanju glasovja staroslovanskih geolektov (prim. 2.1.3, 3.1.3, 4.1.3). Na slovanskem vzhodu in zahodu je sprožila npr. nastanek mehkostne korelacije soglasnikov in nekatere druge glasovne spremembe.

Mlajše nesplošnoslovanske glasovne spremembe so znotraj posameznih makrogeolektov najprej potekale iz manjšega števila inovativnih središč in posledično oblikovale večje kompaktne areale (prim. 2.1.5, 3.1.5, 4.1.5), nato pa zajemale vse manjši prostor (prim. 2.1.6, 2.1.7, 3.1.6, 4.1.6).

Tako so se iz prvotnih staroslovanskih geolektov znotraj večjih arealov izoblikovali **slovanski geolekti hierarhične stopnje jezika** (prim. 2.2, 2.3; 3.2; 4.2, 4.3, 4.4). Pri določanju modela lingvogeneze vsakega od njih sta v skladu s predstavljeno genetskojezikoslovno teorijo in metodologijo upoštevana njegovo izhodišče (enotno ali neenotno) in težnja v njegovem jezikovnem spreminjanju (divergentno ali konvergentno) (prim. 1.7.3), določene so njegove definicijske lastnosti (alietete) (prim. 1.7.4), intepretirane kot inovacije oz. arhaizmi znotraj areala (prim. 1.7.5). Definirani so tudi morebitni prehodni in drugotni geolekti (prim. 1.7.6).

1.10 Način prikaza jezikovnega gradiva

Problematiko lingvogeneze slovanskih jezikov bi bilo seveda idealno obravnavati na gradivu vseh krajevnih govorov posameznega slovanskega jezika.⁹⁸ Ker pa to praktično ni mogoče, je za reprezentativno stanje jezika v genetskojezikoslovnem pomenu (z izjemo mest, kjer je to posebej navedeno) v večini primerov vzeto gradivo »krovnih« knjižnih jezikov in polabščine. Osrednjejužnoslovansko stanje je prikazano z gradivom (ijekavskega) hrvaškega in (ekavske različice) srbskega knjižnega/standardnega jezika, zapisanega v latinici, zanj se kot krovni izraz uporablja pojem (*novo*)štokavsko. V veliki večini primerov ima isto glasovno in naglasno podobo kot hrvaško tudi bosansko, ijekavsko srbsko in črnogorsko gradivo z majhno razliko v označevanju tonemov na diftongu (dvoglasniku) *ije* (hrvaško *ijé* : *ijê*, bosansko *ijè* : *ijē*, ijekavsko srbsko *ujè* :

⁹⁸ Jezikovno stanje slovanskih jezikov na različnih ravninah jezikovnega sistema na vzorcu 853 krajevnih narečnih govorov obravnava *Slovanski lingvistični atlas* (*Общеславянский лингвистический атлас* = OJA/OLA), ki izhaja od leta 1981, in sicer v zvezkih Glasoslovno-slovnične zbirke (*Серия фонетико-грамматическая*) in Besedoslovno-besedotvorne zbirke (*Серия лексико-словообразовательная*).

ùje / ijè : òje, črnogorsko ijè : òje / ujè : ùje). Tak način prikazovanja osrednjejužno-slovanskega gradiva je utemeljen na dejstvu, da na glasovni in naglasni (kot navadno tudi na oblikovni) ravni večjih razlik med štokavskimi knjižnimi jeziki ni (drugače je seveda na skladenjski ravni in v besedju). Pomorjansko stanje je prikazano s kašubskim gradivom, zapisanim v skladu s pravopisom sodobne knjižne kašubščine, slovinsko kašubsko narečno gradivo ni upoštevano. Polabsko gradivo je interpretirano in navajano po Polański in Sehnert 1967.

Pri prikazu prostih in položajnih regularnih glasovnih in naglasnih sprememb v obliki glasovnih oz. naglasnih pravil (simbol zanje je > ‘se glasovno/naglasno regularno (ne) spremeni v’) je navadno najprej navedeno arhaično in nato inovativno stanje. Za razliko od dosedanjih tovrstnih obravnav so obravnavane glasovne in naglasne značilnosti umeščene v (pregibalne/oblikospreminevalne, oblikotvorne, besedotvorne) oblikovne vzorce. Posebna pozornost je tako namenjena nastanku oblikoglasnih premen (morfoloških alternacij) ter znotrajvzorčnim (intraparadigmatским) in medvzorčnim (interparadigmatским) analoškim izravnavam. Jezikovni zgledi so zato navajani tako, da jih je mogoče umestiti v posamezen oblikovni vzorec oz. naglasni tip.⁹⁹ Kjer osnovna oblika (imenovalnik ednine (moškega spola) pri imenskih in zaimenskih besednih vrstah, nedoločnik pri glagolu z izjemo v makedonščini in bolgarščini, pri katerih se navaja iz nedoločniške osnove izpeljani tvorni pretekli deležnika na */v, in sicer v obliki moškega spola ednine) ne zadošča, so navedene še nekatere neosnovne oblike, ki niso posebej oblikoslovno označene (npr. pri samostalnikih moške o-jevske in soglasniške sklanjatve roditeljske ednine, pri pridevniku imenovalnik ednine ženskega in srednjega spola, pri glagolu prva in druga oseba ednine sedanjika ipd.). Oblike, ki niso nastale samo po glasovni spremembi, temveč tudi po znotrajvzorčni ali medvzorčni analoški izravnavi oz. so bile kako drugače prenarejene, so zapisane v oklepaju (pred njimi je znak ≥ ‘se po glasovni/naglasni analoški izravnavi spremeni v’ oz. → ‘se po oblikovni analoški izravnavi preuredi v’). Podobno velja za besedje, prevzeto iz drugega slovanskega jezika.

Zaporedje navajanja glasovnih, naglasnih in oblikovnih različic sledi časovnemu merilu (najprej je navedena starejša različica, navadno nastala po regularni glasovni oz. naglasni spremembi, in šele nato mlajša različica, navadno spremenjena oz. prenarejena po analoški izravnavi) ter ne merilu pogostnosti oz. (ne)zaznamovanosti s stališča kodifikacijske norme knjižnega jezika. Navajano jezikovno gradivo je torej interpretirano zgodovinskojezikoslovno. Pomen je naveden samo pri praslovanski (in na slovanskem jugu tudi pri starocerkvenoslovanski) obliki, pomeni kontinuantov v posameznih slovanskih jezikih (ki se od praslovanskega lahko precej razlikujejo) pa niso navedeni, saj so v ospredju jezikoslovne analize glasovne oz. naglasne in ne pomenske spremembe.

⁹⁹ Tu uporabljena spoznanja primerjalnega naglasoslovja slovanskih jezikov izhajajo iz t. i. oblikoslovnega metodološkega pristopa v naglasoslovju (rus. *морфологическая концепция в акцентологии*), kakršen se pojavlja v delih Chistiana S. Stanga *Slavonic accentuation* (Stang 1957) in avtorjev moskovske naglasoslovne šole, predvsem Vladimirja A. Dyboja (npr. Дыбо 1981 in 2000).

2

JUŽNA SLOVANŠČINA

2.1 Južnoslovanski geolekti pred nastankom južnoslovanskih jezikov

Južnoslovanski geolekti iz časa pred nastankom južnoslovanskih jezikov so se oblikovali v okviru izmenjujočih se konvergentnih in divergentnih teženj jezikovnega spreminjanja. Po starejših nesplošno-slovanskih glasovnih spremembah od približno 9. stoletja dalje, ki so bile splošno- in nesplošnojužnoslovanske (prim. 2.1.1), se je v okviru južne slovanščine izoblikovalo pet osnovnih starojužnoslovanskih geolektov (prim. 2.1.2), ki niso bili prekrivni s poznejšimi južnoslovanskimi jeziki. Nekatere od teh inovacij so posamezne dele južne slovanščine še povezovala z drugimi slovanskimi (makro)geolekti. Mlajše splošnojužnoslovanske glasovne spremembe od približno 10. stoletja so za nekaj časa povzročile konvergentno spreminjanje teh starojužnoslovanskih geolektov (prim. 2.1.3, 2.1.4). V istem času ali nekoliko pozneje pa so že potekale nesplošnojužnoslovanske glasovne spremembe: zahodno- in vzhodnojužnoslovanske (prim. 2.1.5), ki so se širile iz dveh večjih inovativnih središč, ter neplošnojužnoslovanske glasovne spremembe z večjim in manjšim zemljepisnim obsegom (prim. 2.1.6, 2.1.7), pri čemer so glasovne spremembe z večjim zemljepisnim obsegom že pomenile vsaj delno konvergentno spreminjanje zahodnojužnoslovanskih geolektov v dva zahodnojužnoslovanska jezika (prim. 2.2) in divergentno spreminjanje vzhodne južne slovanščine v dva vzhodnojužnoslovanska jezika (prim. 2.3).

2.1.1 Starejše splošno- in nesplošnojužnoslovanske glasovne spremembe

Starejše splošno- in nesplošnojužnoslovanske glasovne spremembe so izoblikovale južno slovanščino in znotraj nje pet osnovnih starojužnoslovanskih geolektov.

2.1.1.1 Nesplošno-slovanske palatalizacije velarov

Nesplošno-slovanske palatalizacije velarov (trdonebnjenja mehkonebnikov) (posledica praslovanskega zakona zlogovne harmonije) zadevajo praslovanska glasovna zaporedja $*k^{E2}$, $*g^{E2}$, $*x^{E2}$, $*E^3x$; $*sk^{E2}$, $*zg^{E2}$ in $*kv^E$, $*gv^E$, $*xv^E$.

2.1.1.1.1 Praslovanska velara (mehkonebnika) $*k$, $*g$ v položaju pred drugotnima sprednjima samoglasnikoma $*E_2$ (= $*\check{e}_2$, $*-i_2$) sta se v južni slovanščini po praslovanski mlajši regresivni (drugi) palatalizaciji velarov palatalizirala v sičniška zlitniška palatala (trdonebnika) $*c$, $*z$ [$*\acute{c}$, $*\acute{z}$ = $*t\acute{s}$, $*d\acute{z}$]: **psl.** $*k$, $*g$ + $*E_2$ (= $*\check{e}_2$, $*-i_2$) > **jsl.** $*c$, $*z$ (psl. $*k\acute{e}na$ ‘cena’ > $*c\acute{e}na$ > stcsl. цѣна ‘cena, plačilo, (kupna) vrednost’, sln. $c\acute{e}na$, nštok. $c(ij)\acute{e}na$, mak. цена , blg. цена ; psl. $*k\acute{e}l\check{b}$ $*k\acute{e}la$ $*k\acute{e}lo$ ‘cel, ves’ > $*c\acute{e}l\check{b}$ $*c\acute{e}la$ $*c\acute{e}lo$ > stcsl. цѣлѣ цѣла цѣло ‘cel, ves’, sln. $c\acute{e}l$ $c\acute{e}la$ $c\acute{e}l\acute{o}$ ($\geq c\acute{e}l\acute{o}$), nštok. $cij\acute{e}l/c\acute{e}o$ $c(ij)\acute{e}la$ $c(ij)\acute{e}lo$, mak. цел цела цело , pl цели , blg. цѣл цѣла цѣло , pl цѣлу ; psl. $*k\acute{e}liti$ $*k\acute{e}l\acute{o}$ $*k\acute{e}l\acute{i}ši$ ‘delati celo; zdraviti, celiti rano’ > $*c\acute{e}liti$ $*c\acute{e}l\acute{o}$ $*c\acute{e}l\acute{i}ši$ > stcsl. цѣлити цѣлѣж цѣлѣши ‘zdraviti’, sln. $c\acute{e}l\acute{i}ti$ ($\geq c\acute{e}l\acute{i}ti$) ($c\acute{e}l\acute{i}m$) $c\acute{e}l\acute{i}š$, nštok. $c(ij)\acute{e}l\acute{i}ti$ ($c(ij)\acute{e}l\acute{i}m$) $c(ij)\acute{e}l\acute{i}š$, blg. цѣлѣл цѣлѣя цѣлѣшу ; psl. $*k\acute{e}diti$ $*k\acute{e}d\acute{o}$ $*k\acute{e}d\acute{i}ši$ ‘cediti’ > $*c\acute{e}diti$ $*c\acute{e}d\acute{o}$ $*c\acute{e}d\acute{i}ši$ > csl. цѣдити цѣждѣж цѣдѣши ‘cediti’, sln. $c\acute{e}d\acute{i}ti$ ($c\acute{e}d\acute{i}m$) $c\acute{e}d\acute{i}š$, nštok. $c(ij)\acute{e}d\acute{i}ti$ ($c(ij)\acute{e}d\acute{i}m$) $c(ij)\acute{e}d\acute{i}š$, mak. ис-цедил (цедам) цедѣши , blg. цѣдил цѣдѣя цѣдѣшу ; psl. $*k\acute{i}r\check{b}ky$ $*k\acute{i}r\check{b}k\check{v}e$, Asg $*k\acute{i}r\check{b}k\check{v}n\check{b}$ ‘cerkev’ > $*c\acute{i}r\check{b}ky$ $*c\acute{i}r\check{b}k\check{v}e$, Asg $*c\acute{i}r\check{b}k\check{v}n\check{b}$ → BS Lpl *u circumvah* (II 35–36) = *v cirkvax*, sln. $c\acute{e}rkev$ $c\acute{e}rkve$ [$c\acute{e}rk\check{v}e$], psl. $*k\check{b}rky$ $*k\check{b}r\check{b}k\check{v}e$, Asg $*k\check{b}r\check{b}k\check{v}n\check{b}$ ‘cerkev’ > $*c\check{b}rky$ $*c\check{b}r\check{b}k\check{v}e$, Asg $*c\check{b}r\check{b}k\check{v}n\check{b}$ → stcsl. цркъы цркъѣве , Asg цркъѣвъ ‘cerkev’, nštok. $c\acute{r}kva$, mak. црква , blg. цѣрква ;¹⁰⁰ psl. $*g\acute{e}l\check{b}$ $*g\acute{e}la$ $*g\acute{e}lo$ ‘močen, silen’, Nsg n, adv. $*g\acute{e}lo$ ‘močno, silno; zelo’ > $*z\acute{e}l\check{b}$ $*z\acute{e}la$ $*z\acute{e}lo$, $*z\acute{e}lo$ > csl. зѣлѣ зѣла зѣло ‘močen, silen’, Nsg n, adv. зѣло ‘zelo’, sln. $z\acute{e}l\acute{o}$).

2.1.1.1.2 Praslovanski velar (mehkonebnik) $*x$ v položaju pred drugotnima sprednjima samoglasnikoma $*E_2$ (= $*\check{e}_2$, $*-i_2$) se je v južni slovanščini po praslovanski mlajši regresivni (drugi) palatalizaciji velarov palataliziral v sičniški priporniški palatal (trdonebnik) $*s$ [$*\acute{s}$] (prim. tudi 2.1.1.1.3): **psl.** $*x$ + $*E_2$ (= $*\check{e}_2$, $*-i_2$) > **jsl.** $*s$ (psl. $*x\acute{e}d\check{b}$ $*x\acute{e}da$ $*x\acute{e}do$ ‘siv’ > $*s\acute{e}d\check{b}$ $*s\acute{e}da$ $*s\acute{e}do$ > stcsl. сѣдѣ сѣда сѣдо ‘siv’, sln. $s\acute{e}d$ $s\acute{e}da$ $s\acute{e}do$ ‘siv’ star. ($s\acute{e}da$ $gl\acute{a}va$ ‘siva glava’),¹⁰¹ nštok. $s(ij)\acute{e}d$ $s(ij)\acute{e}da$ $s(ij)\acute{e}do$, mak. сед седа седо , pl. седу ; psl. $*x\acute{e}r\check{b}$ $*x\acute{e}ra$ $*x\acute{e}ro$ ‘siv’ > $*s\acute{e}r\check{b}$ $*s\acute{e}ra$ $*s\acute{e}ro$ > csl. сѣръ сѣра сѣро ‘siv’, sln. $s\acute{e}r$ $s\acute{e}ra$ $s\acute{e}ro$ ‘siv, plav’ star., nštok. $s(ij)\acute{e}r$ $s(ij)\acute{e}ra$ $s(ij)\acute{e}ro$ star., blg. сѣр star.; psl. $*Vol\check{b}$ $*Vol\check{b}a$ ‘človek romanskega porekla’: Npl $*Vol\check{b}i$ > $*Vol\check{b}si$ > stcsl. вѣлѣхъ вѣлѣха ‘človek romanskega porekla’: Npl вѣлѣси , sln. $Vl\acute{a}h$ $Vl\acute{a}ha$ ($Vl\acute{a}hi$) > $L\acute{a}h$ $L\acute{a}ha$ ($L\acute{a}hi$),¹⁰² nštok. $Vl\acute{a}h$ $Vl\acute{a}ha$: $Vl\acute{a}si$, mak. Вѣлѣ : Вѣлѣси , blg. вѣлѣх : вѣлѣси).

2.1.1.1.3 Praslovanski velar (mehkonebnik) $*x$ v položaju za sprednjimi samoglasniki $*E_3$ (= $*i$, $*\check{b}$, $*\acute{e}$) in v položaju ne pred soglasnikom ali samoglasnikoma $*y$, $*\check{b}$ se je v južni slovanščini po praslovanski progresivni (tretji) palatalizaciji velarov palataliziral v sičniški priporniški palatal (trdonebnik) $*s$ [$*\acute{s}$] (prim. tudi 2.1.1.1.2): **psl.** $*E_3$ (= $*i$,

¹⁰⁰ V bolgarščini se poleg $*c\check{b}r\check{b}k\check{v}na$ > blg. цѣрква pojavlja tudi $*\check{c}b\check{r}k\check{v}na$ > blg. чѣрква , ki kaže na starejši prevzem (najverjetneje iz gotščine) v praslovansčino še iz časa delovanja praslovanske starejše regresivne (prve) palatalizacije velarov.

¹⁰¹ Bezljaj III (1995): 222.

¹⁰² V slovenščini je prišlo do znotrajvzorčne analoške izravnave odrazov praslovanske mlajše regresivne (druge) palatalizacije velarov v imenovalniku in mestniku množine samostalnikov moške o-jevske sklanjatve. Edini arhaizem je psl. $*otrok\check{b}$ $*otroka$ ‘otrok, suženj’: Npl $*otroki$ > $*otroci$, Lpl $*otrok\acute{e}x\check{b}$ > $*otroc\acute{e}x\check{b}$ > sln. $otr\acute{o}k$ $otr\acute{o}ka$: Npl $otr\acute{o}ci$, Lpl $otr\acute{o}cih$.

***b, *e) + *x – *C, *y, *b > jsl.** *s (psl. *vьxъ *vьxa *vьxo ‘ves’ ≥ *vьsb *vьsa *vьse → stcsl. вьсь вьста вьсе ‘ves’, sln. vès vsà vsè [vəs msà msè], čak. vàs vsà vsè, nštok. sāv svà svè,¹⁰³ mak. ce ‘vse’, blg. всiучко ‘vse’).

2.1.1.1.4 Praslovanska soglasniška sklopa na velar (mehkonebnik) *sk, *zg v položaju pred drugotnima sprednjima samoglasnikoma *E₂ (= *ě₂, *-i₂) sta se v južni slovanščini po praslovanski mlajši regresivni (drugi) palatalizaciji velarov palatalizirala v sičniška palatalna (trdonebna) soglasniška sklopa *sc, *zɟ [*ść, *źǰ] (ki sta se nato ponekod poenostavila z redukcijo priporniškega dela zlitnika: *sc, *zɟ = *sts, *zdz > st, zd): **psl.** *sk, *zg + *E₂ (= *ě₂, *-i₂) > **jsl.** *sc, *zɟ (psl. *dьska ‘deska’ : DLsg, NAVdu *dьskě > *dьscě > stcsl. дьска ‘deska’ : *дѣцѣ > дѣстѣ, sln. deskà (deskī) [dɛskà, dɛskī] > dèska (dèski) [dɛska, dɛski], nštok. dàska : dàsci, mak. даска, blg. дьска; psl. *drezga ‘gozd’ : DLsg, NAVdu *drezgě > *drezǰě > stcsl. дрѣзга ‘gozd’ : *дрѣзѣ > дрѣздѣ).

2.1.1.1.5 Praslovanski velari (mehkonebniki) *k, *g, *x z vmesnim *v (tj. praslovanski soglasniški sklopi z velarom *kv, *gv, *xv) v položaju pred (vsemi) sprednjimi samoglasniki so se v južni slovanščini po praslovanski mlajši regresivni (drugi) palatalizaciji velarov palatalizirali v sičniške palatale (trdonebnike) *c, *ɟ, *s [*č, *ǰ, *ś] (prišlo je torej do nestične palatalizacije): **psl.** *kv, *gv, *xv + *E > **jsl.** *cv, *ɟv, *sv (psl. *kvěť *květa ‘cvet’ > *cvěť *cvěta > stcsl. цвѣтъ цвѣта ‘cvet’, sln. cvēt cvēta, nštok. cv(ij)ēt cv(ij)ēta, mak. цвет, blg. цвѣт, цвѣтѣ, pl цетовѣ; psl. *gvězda ‘zvezda’ > *zvězda > stcsl. свѣзда ‘zvezda’, sln. zvězda, nštok. zv(ij)ězda, stmak. звезда ≥ mak. ѕвезда,¹⁰⁴ blg. ѕвездá; psl. *kviliti *kvilǰ *kviliši ‘cviliti’ > *cviliti *cvilǰ *cviliši > csl. цвилити цвилѣж цвилитиши ‘cviliti’, sln. cviliti (cvilim) cviliš, mak. цвилит (цвилам) цвилитиши, blg. цвилит цвилѣ цвилитиши; psl. *kvilēti *kvilǰ *kviliši ‘cviliti’ > *cvilēti *cvilǰ *cviliši > csl. цвилѣти цвилѣж цвилитиши ‘cviliti’, nštok. cvil(j)eti (cvilim) cviliš; psl. *kvisti *kvьtǰ *kvьtēši ‘cvesti, cveteti’ > *cvisti *cvьtǰ *cvьtēši > stcsl. цвисти цвѣтѣж цвѣтѣши ‘cvesti, cveteti’, sln. cvesti (cvetēm) cvetěš [cvəsti cvətem cvəteš], nštok. cvàsti (cvàtēm) cvàtēš; psl. *vьlxvь ‘čarodej’ : Npl *vьlxvi > *vьlsvi > stcsl. влѣхвѣ ‘čarodej, poganski duhovnik’ : Npl влѣсви).

2.1.1.2 Nesplošnoslovanske poenostavitve soglasniških sklopov

Nesplošnoslovanske poenostavitve soglasniških sklopov (posledica praslovanskega zakona odprtega zloga) se tičejo praslovanskih soglasniških sklopov *tl, *dl in *tn, *dn.

¹⁰³ V štokavščini je prišlo do neregularne metateze (premeta) *vs ≥ sv (štok. *vàs *vsà *vsè ≥ sāv svà svè). Prvotne oblike so ohranjene v kajkavščini in ponekod v čakavščini (kajk. vèš vsà vsè, čak. vàs vsà vsè).

¹⁰⁴ V makedonščini je prišlo do drugotne sporadične glasovne spremembe *zv ≥ ɟv, kar potrjuje starejše makedonsko gradivo (stmak. ѕвезда). Zlitnik ɟv ѕвезда torej ni neposredno ohranjen iz praslovansčine, temveč je nastal drugotno preko vmesnega z (jsl. *zvězda > stmak. ѕвезда ≥ mak. ѕвезда). Prim. tudi psl. *zvonь ‘žvenket, zvok, hrup’ ≥ polj. dzwon.

2.1.1.2.1 Praslovanska soglasniška sklopa **tl, *dl* sta se prvotno ohranila v severozahodnoalpski južni slovanščini (poznejši severozahodni slovenščini),¹⁰⁵ medtem ko sta se v večjem delu južne slovanščine poenostavila v **l*: **psl. **tl, *dl* > SZ sln. **tl, *dl, jsl. **l**** (psl. **modliti (se) *modlŭ (se) *modliši (se)* ‘moliti, prositi’ > stcsl. **МОЛИТИ (СА) МОЛИЖ (СА) МОЛИШИ (СА)** ‘moliti, prositi’, sln. *molīti (mŏlim) mŏliš*, nštok. *mŏliti (se) (mŏlīm (se)) mŏliš (se)*, mak. *по-молил (се) (молам (се)) молиши (се)*, blg. *мóлил (се) мóля (се) мóлиши (се)*; psl. **šidlo* ‘šilo’ > csl. **ШИЛО** ‘šilo’, sln. *šilo*, nštok. *šīlo*, mak. *шило*, blg. *шило*; psl. **sedlo* ‘naselbina’ > stcsl. **СЕЛО** ‘kmetija, bivališče, naselbina’, sln. *sélo*, nštok. *sělo*, mak. *село*, blg. *село/селó*).

Praslovanska soglasniška sklopa **tl, *dl* v tvornem preteklem deležniku (aktivnem participiju preterita) na **-lъ* sta se v jugovzhodnoalpski južni slovanščini (poznejši jugovzhodni slovenščini) in ostalem delu južne slovanščine poenostavila v *l*, vendar sta bila pozneje ponekod v jugovzhodni slovenščini (kar se odraža tudi v knjižni slovenščini) po analoški izravnavi na sedanjik ponovno vzpostavljena (psl. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II **pletlъ *pletla *pletlo* od ‘plesti’ > stcsl. **ПЛЕЛЪ ПЛЕЛА ПЛЕЛО**, sln. *(plĕtel plĕtla plĕtlo [plĕtĕu])*, nštok. *plĕo plĕla plĕlo*, mak. *ис-плел ис-плела ис-плело*, blg. *плѐл плѐла плѐло*; psl. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II **metlъ *metla *metlo* od ‘mesti, pometati’ > stcsl. **МЕЛЪ МЕЛА МЕЛО**, sln. *(mĕtel mĕtla mĕtlo [mĕtĕu])*, nštok. *mĕo mĕla mĕlo*, mak. *из-мел из-мела из-мело*, blg. *мѐл мѐла мѐло*; psl. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II **vedlъ *vedla *vedlo* od ‘vesti, voditi’ > stcsl. **ВЕЛЪ ВЕЛА ВЕЛО**, sln. *(vĕdel vĕdla vĕdlo [vĕdĕu])*, nštok. *vĕo vĕla vĕlo*, mak. *при-вел при-вела при-вело*, blg. *до-вѐл до-вѐла до-вѐло*; psl. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II **kradlъ *kradla *kradlo* od ‘krasti’ > stcsl. **КРАЛЪ КРАЛА КРАЛО**, sln. *(krādel krādla krādlo [krādĕu])*, nštok. *krāo krāla krālo*, mak. *у-крал у-крала у-крало*, blg. *крáл крáла крáло*; psl. **jĕdlъ *jĕdla *jĕdla* od ‘jesti’ > stcsl. **ЈАЛЪ ЈАЛА ЈАЛО**, sln. *(jĕdel jĕdla jĕdlo [jĕdĕu])*, nštok. *jĕo jĕla jĕlo*, mak. *по-јал по-јала по-јало*, blg. *јáл јáла јáло*).¹⁰⁶

¹⁰⁵ Praslovanski soglasniški sklop **dl* je v jeziku Brižinskih spomenikov (972–1039) delno ohranjen, delno pa že poenostavljen v *l*: psl. **dl* > BS *dl* > *l* (psl. **modliti (se)* > BS *ze modliti* (II 59–60) = *se modliti* ‘moliti’; psl. 3sg aor. **vъsedli* > BS *vzedli* (II 62–63) = *vsedli* ‘vselil je’ : psl. Dpl **kridlatъcemъ* > BS *crilatcem* (I 4) = *krilatcem* ‘kriлатcem, angelom’). Soglasniški sklop *dl* se je v severozahodni slovenščini ohranil v ziljskem narečju koroške narečne ploskve (tip psl. **šidlo* ‘šilo’ > ziljsko sln. **šidlo* > *šídwo*), v ostankih pa tudi v ostalih severozahodnih slovenskih narečjih in širše na vzhod in jug, predvsem v kontinuantu psl. **modliti (se)* > nar. sln. *modlīti*, ki se pojavlja v narečjih koroške narečne ploskve ter v južnopohorskem narečju s kozjaškim podnarečjem in v srednjesavinjskem narečju severnoštajerske narečne ploskve, v posameznih besedah pa tudi v obsoškem (*šídlo, sádlo, Sedlŏ, jĕdla*), nadiškem (*sádlo, Sedlŏ*) in kraškem narečju beneško-kraške narečne ploskve (Ramovš 1924: 195–197; Šekli 2007a: 424).

¹⁰⁶ V makedonščini se je prvotna oblika tvornega preteklega deležnika na **-lъ* ohranila pri dovršnih (perfektivnih), v večini primerov sestavljenih glagolih, pri nedovršnih (imperfektivnih) glagolih pa je prišlo do oblikovanja novega tvornega preteklega deležnika na podlagi sedanjiške osnove (*ис-плел ис-плела ис-плело* pf : *плетам плетеш* → *плетел плетела плетело* ipf.; *из-мел из-мела из-мело* pf : *тетам метеш* → *метел метела метело* ipf.; *при-вел при-вела при-вело* pf. : *ведам ведеш* → *велел ведела ведела* ipf. po oženju pomena ‘razmnoževanje ptic in kač’ (sicer *при-ведувам при-ведуваши, водам водиши* ‘voditi’); *у-крал у-крала у-крало* pf. : *крадам крадеш* → *крадел крадела крадело* ipf.; *по-јал по-јала по-јало* pf. : *јадам јадеш* → *јадел јадела јадело* ipf.).

Iz praslovanskih glasovnih zaporedij **t₂l/*t₂l*, **d₂l/*d₂l* sta po onemitvi praslovanskih šibkih polglasnikov **b₂*, **b₂* nastala popraslovanska drugotna soglasniška sklopa **tl*, **dl* (soglasniška sklopa **tl*, **dl* se drugotno torej pojavljata v celotni južni slovanščini) (psl. **t₂l₂ti* **t₂l₂je* **t₂l₂ješi* ‘trohneti, razpadati’ → stosl. ТЫЛѢТИ ТЫЛѢЖ ТЫЛѢЖШИ ‘razpadati, trohneti’, sln. *t₂l₂ti* (*t₂l₂m t₂l₂iš*), mak. тлеа (тлеам) тлееш, blg. тлял тлѣя тлѣеш; psl. **met₂la* ‘metla’ > csl. метла ‘šiba, metla’, sln. *m₂etla*, nštok. *m₂etla*, mak. метла, blg. метла; psl. **sed₂lo* ‘sedlo’ > csl. седло ‘sedlo’, sln. *s₂edlo*, nštok. *s₂edlo*, mak. седло, blg. седло).

Drugotna soglasniška sklopa **tl*, **dl* sta v južni slovanščini nastala tudi po metatezi likvid s podaljšavo (psl. **tol₂iti* ‘tlačiti’ > jsl. **t₂la₂iti*; psl. **t₂elskati* ‘tolči’ > jsl. **t₂l₂eskati*; psl. **dol₂nb* ‘dlan’ > jsl. **d₂lan₂b*; psl. **del₂to* ‘dleto’ > jsl. **d₂l₂eto*) (prim. 2.1.1.3.4, 2.1.1.3.5).¹⁰⁷

2.1.1.2.2 Praslovanska soglasniška sklopa **tn*, **dn* sta se v severozahodni alpski južni slovanščini (poznejši severozahodni slovenščini) ohranila,¹⁰⁸ medtem ko sta se v večjem delu južne slovanščine poenostavila v **n*: psl. **tn*, **dn* > SZ sln. **tn*, **dn*, jsl. **n* (psl. **sv₂bt₂no₂ti* **sv₂bt₂no* **sv₂bt₂neši* ‘svitati se’ > csl. СВѢЖТИ СВѢЖ СВѢЖЕШИ ‘svitati se’, Z in J sln. *sv₂ān₂ti* (*sv₂ānem*) *sv₂āneš*, S in V sln. *sv₂ān₂ti* (*sv₂ēnem*) *sv₂ēneš*,¹⁰⁹ nštok. *sv₂ānuti* (*sv₂ānēm*) *sv₂ān₂ēš*; psl. **v₂e₂d₂no₂ti* **v₂e₂d₂no* **v₂e₂d₂neši* ‘vénniti, venéti’ > stosl. ОУ-ВАНЖТИ ОУ-ВАНЖ ОУ-ВАНЕШИ ‘vénniti, venéti’, sln. *v₂éniti* (*v₂ēnem*) *v₂ēneš* (≥ *venéti vením veniš*),¹¹⁰ nštok. *v₂ēnuti* (*v₂ēnēm*) *v₂ēn₂ēš*, mak. о-венал (венам) венеш, blg. вѣхнал вѣхна вѣхнеш).¹¹¹

Iz praslovanskih glasovnih zaporedij **t₂n/*t₂n*, **d₂n/*d₂n* sta po onemitvi praslovanskih šibkih polglasnikov **b₂*, **b₂* nastala popraslovanska drugotna soglasniška sklopa **tn*, **dn* (soglasniška sklopa **tn*, **dn* se drugotno torej pojavljata v celotni južni slovanščini) (psl. **t₂eti* **t₂no* **t₂neši* ‘cepiti, sekati, rezati’ > csl. ТѢТИ ТѢЖ ТѢЖЕШИ ‘cepiti, sekati’, nar. sln. *t₂éti* (*tnēm*) *tnēš* ‘cepiti, sekati’ in **t₂nadlo* > sln. *tnálo*;¹¹² psl. **d₂no* ‘dno (reke, jezera), spodnja stran posode’ > csl. ДНО ‘dno’, sln. *dnò*, nštok. *dnò*, mak. дно, blg. (d₂no)).

¹⁰⁷ Dentala (zobnika) *t*, *d* imata v soglasniških sklopih *tl*, *dl* obstransko fonemsko različico z obstransko odporo, v soglasniških sklopih *tn*, *dn* pa favkalno fonemsko različico z odporo skozi nosno votlino; če se zapora prenese na mehko nebo, pride do glasovnih sprememb *tl*, *dl*, *tn*, *dn* > *kl*, *gl*, *kn*, *gn* (sln. *t₂la₂iti*, *d₂leto*, *tnalo*, *dnar* > *k₂la₂iti*, *g₂leto*, *knalo*, *gnar*) (Ramovš 1924: 207–209; Toporišič 2000: 79–80), prim. tudi stanje v novgorodsko-pskovski ruščini (prim. 3.1.1.2.1).

¹⁰⁸ Zelo verjetno je, da sta bila areala spreminjanja praslovanskih **tl*, **dl* in **tn*, **dn* prvotno prekrivna (Ramovš 1924: 197). V severozahodni slovenščini se npr. pojavljajo ostanki tako soglasniških sklopov **tl*, **dl* kot **tn*, **dn* (koroško sln. *modl₂iti*, *v₂ēdniti*, ostalo sln. *mol₂iti*, *v₂éniti*).

¹⁰⁹ Bezljaj III (1995): 348.

¹¹⁰ Šivic Dular 2011.

¹¹¹ Prvotno je nar. blg. вѣнал вѣна вѣнеш. Soglasnik *x* v knj. blg. вѣхнал je drugoten, navadno se ga razlaga kot posledico glasovne kontaminacije psl. Nsg m ptc. praet. act. II **v₂e₂dn₂o₂b* od ‘vénniti, venéti’ > nar. blg. вѣнал s psl. Nsg m ptc. praet. act. II **s₂h₂no₂b* od ‘sahniti, sušiti se’ > blg. сѣхнал (БЕР 1: 138–139).

¹¹² Bezljaj IV (2005): 176–177.

2.1.1.2.3 Praslovanska soglasniška sklopa **dm* v primeru **sedmь* in **gn* v primeru **dvignoti* se v južni slovanščini nista poenostavljala (psl. **sedmь* ‘sedem’ > stcsl. сѣдмь ‘sedem’, sln. *sédem* [sédəm], nštok. *sědam*, mak. *седум*, blg. *сѣдем*; psl. **dvignoti* ‘dvigniti’ > stcsl. ДВИГНУТИ ‘premakniti, dvigniti’, sln. *dvigniti*, nštok. *dǫgnuti*, mak. *дигнал*, blg. *дигнал*).

2.1.1.3 Nesplošnoslovanska metateza likvid

Praslovanske dvoglasniške zveze **(C)oRC*, **CeRC* so v južni slovanščini (z izjemo izoliranih primerov v vzhodni južni slovanščini)¹¹³ doživele regularno nesplošnoslovansko metatezo likvid (premet jezičnikov) s podaljšavo (posledica zakona odprtega zloga), in sicer ne glede na položaj dvoglasniških zvez v besedi in ne glede na praslovanski tonem vzglasnih dvoglasniških zvez.

2.1.1.3.1 Praslovanske staroakutirane vzglasne dvoglasniške zveze **ōRC*:

- 1) **psl. **ōrC* > jsl. **raC*** (psl. **ordlo* ‘ralo’ > stcsl. рало ‘ralo’, sln. *rálo*, nštok. *rǎlo*, mak. *рало*, blg. *рáло*; psl. **ormo* ‘rame’ > stcsl. рамо ‘rame’, mak. *рамо*, blg. *рáмо*; psl. **ormę* ‘ormene’ → csl. *рама* *рамене*, sln. *ráme* *rámena* (≥ *raména*), nštok. *rǎme* *rǎmena*;
- 2) **psl. **ōlC* > jsl. **laC*** (psl. **olkati* **olčq* **olčeši* ‘biti lačen’ > csl. *алѣкати* *алѣчѣ* *алѣчѣши*, *лакати* *лачѣ* *лачѣши* ‘biti lačen, postiti se’, sln. *lákati* (*lákam* *lákas*) star. ‘stradati; biti pohlepen’, nštok. *lǎkati* star.; psl. **olčьnъ* **olčьna* **olčьno* ‘lačen’ > csl. *алѣчьнѣ* *алѣчьна* *алѣчьно*, *лачьнѣ* *лачьна* *лачьно* ‘lačen’, sln. *lácen* *lácna* *lácno* [láčɛn], nar. nštok. *lǎčan* *lǎčna*/*lǎčna* *lǎčno*/*lǎčno*, mak. *алчен* *алчна* *алчно*, blg. *áлчен* *áлчна* *áлчно*; psl. **olkom(ь)nъ* **olkom(ь)na* **olkom(ь)no* ‘lačen, požrešen’ > stcsl. *лакомѣ* *лакома* *лакомо* ‘lakomen’, sln. *lákomen* *lákotna* *lákotno* [lákɔmɛn], nštok. *lǎkom* *lǎkoma* *lǎkoto*, *lǎkoman* *lǎkotna* *lǎkotno*, mak. *лаком* *лакома* *лакомо*, blg. *láком* *láкома* *láкомо*).

2.1.1.3.2 Praslovanske nestaroakutirane vzglasne dvoglasniške zveze **oRC*:

- 1) **psl. **orC* > jsl. **raC*** (psl. **orsti* **orstq* **orsteši* ‘rasti’ > stcsl. *расти* *растѣ* *растѣши* ‘rasti’, sln. *rásti* (*rástem*) *rásteš*, nštok. *rǎsti* (*rǎstēm*) *rǎstěš*, mak. (*растам*) *растеу*, blg. *рáсъл* *растá* *растѣу*; psl. **orkyta* ‘rakita’ > csl. *ракыта* ‘rakita’, sln. *rakíta* ‘vrba *Salix aurita*’, nštok. *rǎkita*, mak. *ракита*, blg. *ракíта*; psl. **orzьnъ* **orzьna* (ali **orzьnъ* **orzьna*) ‘priostren kol, raženj’ > csl. *ражьнѣ* ‘raženj’, sln. *ráženj* *rážnja* [rážɛn’ *rážnja*], nštok. *rǎžanj* *rǎžnja*, mak. *ражен*; psl. **orvьnъ* **orvьna* **orvьno* ‘raven’ > stcsl. *равьнѣ* *равьна* *равьно* ‘raven, enak, podoben’, sln. *ráven* *rávna* *rávno* [rávɛn *ráuna* *ráuno*], nštok. *rǎvan* *rǎvna* *rǎvno*, nar. mak. *равен* *равна* *равно*, knj. mak. *рамен* *рамна* *рамно*, blg. *рáвен* *рáвна* *рáвно*; psl. **orz-* ‘narazen’ > stcsl. *раз-* ‘narazen’, sln. *raz-*, nštok. *raz-*, mak. *раз-*, blg. *раз-*);

¹¹³ Izostanek nesplošnoslovanske metateze likvid s podaljšavo (kratkega samoglasnika v dvoglasniški zvezi) je v dvoglasniških zvezah tipa **oRC* pri izoliranih besedah izpričan v vzhodni južni slovanščini (psl. **olkati* > stcsl. *алѣкати*/*лакати* ‘biti lačen, postiti se’ in izpeljanke kot psl. **olkanyje* > stcsl. *алѣканик* ‘lakota’, psl. **olčьba* > stcsl. *алѣчьба* ‘post’, psl. **olčьbьnъ* > stcsl. *алѣчьbьнѣ* ‘posten’, psl. **olčьnъ* > csl. *алѣчьнѣ*/*лачьнѣ* ‘lačen’; psl. **oldi* **oldьje* → stcsl. *алѣдини*/*ладни* ‘ladja’; psl. **olni* **olnъje* → stcsl. *алѣнии*, csl. *лани* ‘košuta’).

- 2) **psl. *oIC > jsl. *laC** (psl. **olkъtь *olkъti* 'laket' → stcsl. **ЛАКЪТЬ ЛАКЪТИ** 'laket', nar. sln. *lakât laktû*, knj. sln. *lâket lâkta* [lâkət], nštok. *lâkat lâkta*, mak. *лакот*, pl *лакту*, blg. *лăкът*, pl *лăкту*; psl. **oldi *oldъje* 'ladja' → stcsl. **ЛАЪДИИ, ЛАДИИ** 'ladja', sln. *lādja*, nštok. *lāđa*; psl. **olni* 'lani' > stcsl. **ЛАНИ** 'lani', sln. *lāni*, nštok. *lāni*, mak. *лани*, blg. *лăни*).

2.1.1.3.3 Praslovanske vzglasne dvoglasniške zveze *eRC:

psl. *elC > jsl. *lěC (psl. **elbedь/*elbedь* 'labod' > mak. *лебед*, blg. *лѣбед*).

2.1.1.3.4 Praslovanske medglasne dvoglasniške zveze *CoRC:

- 1) **psl. *CorC > jsl. *CraC** (psl. **korva* 'krava' > stcsl. **КРАВА** 'krava', sln. *kráva*, nštok. *krāva*, mak. *кшава*, blg. *крѣва*; psl. **vorna* 'vrana' > stcsl. **ВРАНА** 'vrana', sln. *vrána*, nštok. *vrāna*, mak. *врана*, blg. *врѣна*; psl. **borda* 'brada' > stcsl. **БРАДА** 'brada', sln. *bráda*, nštok. *brāda*, mak. *брада*, blg. *брадѣ*; psl. **borzda* 'brazda' > stcsl. **БРАЗДА** 'brazda', sln. *brázda*, nštok. *brāzda*, mak. *бразда*, blg. *браздѣ*; psl. **morzъ *morza* 'mraz' > stcsl. **МРАЗЪ МРАЗА** 'mraz, led, zmrzal', sln. *mrāz mrāza*, nštok. *mrāz mrāza*, mak. *мраз*, blg. *мрѣз*; psl. **gordъ *gorda* 'ograda' > stcsl. **ГРАДЪ ГРАДА** 'zid, obzidje, vrt, mesto', sln. *grād gradû* (≥ *grāda*), nštok. *grād grāda*, mak. *град*, blg. *грѣд*; psl. **stornъ *storni* 'stran, del, predel' > sln. *strân stranî*, psl. **storna* > stcsl. **СТРАНА** 'stran, del, predel', nštok. *strāna*, mak. *страна*, blg. *странѣ*; psl. **sъdorvъ *sъdorva *sъdorvo* 'zdrav' > stcsl. **СЪДРАВЪ СЪДРАВА СЪДРАВО** 'zdrav', sln. *zdrāv zdrāva zdrāvo*, nštok. *zdrāv zdrāva zdrāvvo*, mak. *здрав здрава здраво*, blg. *здравъ здрава здраво*; psl. **dorgъ *dorga *dorgo* 'drag' > stcsl. **ДРАГЪ ДРАГА ДРАГО** 'dragocen, prijeten, ljub', sln. *drāg drāga dragō* (≥ *drāgo*), nštok. *drāg drāga drāgo*, mak. *драг драга драго*, blg. *дрѣз дрѣга дрѣго*);
- 2) **psl. *ColC > jsl. *ClaC** (psl. **solma* 'slama' > cs. **СЛАМА** 'bilka, slama', sln. *slāma*, nštok. *slāma*, mak. *слама*, blg. *слѣма*; psl. **kolda* 'klada' > stcsl. **КЛАДА** 'klada, tram, poleno', sln. *klāda*, nštok. *klāda*, mak. *клада*, blg. *клѣда*; psl. **golva* 'glava' > stcsl. **ГЛАВА** 'glava', sln. *glāva*, nštok. *glāva*, mak. *глава*, blg. *главѣ*; psl. **goldъ *golda* 'glad, lakota' > stcsl. **ГЛАДЪ ГЛАДА** 'lakota', sln. *glād gladû* (≥ *glāda*), nštok. *glād glāda*, mak. *глад*, blg. *глѣд*; psl. **bolto* 'blato, močvirje' > stcsl. **БЛАТО** 'blato', sln. *blāto*, nštok. *blāto*, mak. *блато*, blg. *блѣто*; psl. **volkno* 'vlakno' > cs. **ВЛАКНО** 'las, dlaka, kocina', sln. *vlākno*, nštok. *vlākno*, mak. *влакно*, blg. *влакнѣ*; psl. **zolto* 'zlato' > stcsl. **ЗЛАТО** 'zlato', sln. *zlatō*, nštok. *zlāto*, mak. *злато*, blg. *злѣто*; psl. **moldъ *molda *moldo* 'mlad' > stcsl. **МЛАДЪ МЛАДА МЛАДО** 'mlad', sln. *mlād mlāda mladō* (≥ *mlādo*), nštok. *mlād mlāda mlādo*, mak. *млад млада младо*, blg. *млѣд млѣда млѣдо*; psl. **kolti *kolъ *kolēši* 'klati, tolči' > stcsl. **КЛАТИ КОЛѢЖ КОЛѢШИ** 'klati, rezati, bosti', sln. *klāti (kōljem) kōlješ*, nštok. *klāti (kōljēm) kōljēš*, mak. *за-клат (колам) колеш*, blg. *клѣл колѣ (кѣлиши)*; psl. **tolčiti *tolčъ *tolčīši* 'tlačiti' > cs. **ТЛАЧИТИ ТЛАЧѢ ТЛАЧИШИ** 'mečkati, tlačiti', sln. *tlāčiti (tlāčim) tlāčīš*, nštok. *tlāčiti (tlāčīm) tlāčīš*; psl. **volčiti *volčъ *volčīši* 'vlačiti' > stcsl. **ВЛАЧИТИ ВЛАЧѢ ВЛАЧИШИ** 'vlačiti', sln. *vlačīti* (≥ *vlāčiti*) (*vlāčim*) *vlāčīš*, nštok. *vlāčiti (vlāčīm) vlāčīš*, mak. *влачил (влачам) влачиши*, blg. *влѣчил влѣчия влѣчиши*).

2.1.1.3.5 Praslovanske medglasne dvoglasniške zveze *CeRC:

- 1) **psl. *CerC > jsl. *CrĕC** (psl. *berza 'breza' > stcsl. брѣза 'breza', sln. bręza, nštok. bręza, mak. бреза, blg. брезá; psl. *verteno 'vreteno' > csl. вртѣно 'vreteno', sln. vretėno, nštok. vretėno, mak. вретено, blg. вретėno; psl. *bergъ *berga 'breg' > stcsl. брѣгъ брѣга 'breg', sln. bręg bregâ star. (≥ bręga), nštok. br(ij)ęg br(ij)ęga, mak. брез, blg. брјг, брезѣт, pl брезовѣ; psl. *versъ *versa 'resa, vres' > sln. vręs vręsa, nštok. vr(ij)ęs vr(ij)ęsa; psl. *verdъ *verda 'izra-stek na telesu' > stcsl. врдѣдъ врдѣда 'škoda, poškodba', star. in nar. sln. vręd vręda 'pretegnjenost v pasu zaradi težkega dela, otrditev vranice ali jeter, gnojna bula, podkožni tur', nštok. vr(ij)ęd vr(ij)ęda; psl. *u-merti *u-mъrĭ *u-mъreši 'umreti' > stcsl. ѹ-мрѣти ѹ-мърѣ ѹ-мъреши 'umreti', sln. u-mrėti (u-mrēm) u-mręš, nštok. ù-mrijeti/ù-mrėti (ùmrēm) ùmręš, mak. у-мрел (у-мрам) у-мреу, blg. у-мрјал у-мрá у-мрėу);
- 2) **psl. *CelC > jsl. *ClĕC** (psl. *pelva 'pleva' > csl. плѣва 'pleva', sln. plėva 'trša ovojnica pri žitaricah', nštok. pl(j)ėva, mak. плева, blg. плјва; psl. *melko 'mleko' > stcsl. млѣко 'mleko', sln. mlėko, nštok. ml(ij)ėko, mak. млеко, blg. мляко; psl. *želbъ *želba 'žleb' > csl. жлѣбъ жлѣва 'žleb', sln. žlėb žlebâ/žlebŭ (≥ žlėba), nštok. žl(ij)ėb žl(ij)ėba, mak. жлеб, blg. жлѣб; psl. *šelmъ *šelma 'šlem, čelada' > stcsl. шлѣмъ шлѣма 'šlem, čelada', sln. (šlēm šlėma je prevzeto iz drugih sl. j.), nštok. šl(j)ēm šl(j)ėma, mak. шлем, blg. шлѣм; psl. *velti *vьlkĭ *vьlĕčeši 'vleči' → stcsl. влѣшти (влѣжж влѣчеши) 'vleči', sln. vlėči (vlėĉem vlėĉeš), nštok. (vŭci) vŭĉem vŭĉeš,¹¹⁴ mak. по-влекол (влечам влечеш), blg. влякъл (влекá влечеш); psl. *pelti *pelvĭ *pelveši 'pleti' > stcsl. плѣти плѣжж плѣвешши 'pleti', sln. plėti (plėvem) plėveš, nštok. pljėti (plijėvem) plijėveš star. (običajno pl(ij)ėviti pl(ij)ėvŭm pl(ij)ėvŭš), mak. (ис-плевил ис-плевам ис-плевиши), blg. (плєвил плєва плєвиши); psl. *melti *melĭ *meleši 'mleti' > stcsl. млѣти мѣжж мѣкши 'mleti', sln. mlėti (mėljem) mėlješ, nštok. ml(j)ėti (mėljēm) mėljęš, mak. мел (мелам) мелеш, blg. млял мля мляеш).

2.1.1.4 Nesplošnoslovanski nastanek zlogotvornih jezičnikov

Praslovanske dvoglasniške zveze polglasnik in jezičnik (tj. na zaprti zlog) *CbrC, *CbrC, *CьlC, *CьlC ter praslovanske dvoglasniške zveze jezičnik in polglasnik (tj. na odprti zlog) *CrъC, *CrъC, *ClъC, *ClъC so v južni slovanščini glasovno sovpadle v južnoslovanska zlogotvorna jezičnika (silabični likvidi) *ɣ, *ɣ (brez razlikovanja med sprednjim in zadnjim oz. trdim in mehkim): 1) **psl. *CbrC/*CrъC, *CbrC/*CrъC > jsl. *Cr'ъC, *CrъC > *CrъC**; 2) **psl. *CьlC/*ClъC, *CьlC/*ClъC > jsl. *Cl'ъC, *ClъC > *ClъC**. Proces glasovnega sovpadanja je dokumentiran že v stari

¹¹⁴ Prvotna samoglasniška premena po praindoevropskem kvantitativnem prevoju po redukciji (psl. *velti : *vьlkĭ *vьlĕčeši) je bila odpravljena po analoški izravnavi, in sicer na polno prevojno stopnjo nedolčnika (*velti → *velkĭ *velĕčeši) v večini slovanskih geolektov in na nično prevojno stopnjo sedanjika (*vьlŭi ← *vьlkĭ *vьlĕčeši) v štokavščini.

cerkveni slovanščini: psl. **CbrC/*Cr̥C*, **Cbr̥C/*Cr̥C* > stcsl. ρ̥, ρ̥ > ρ̥ [**ɾ'/*ɾ* > **ɾ*]; psl. **CbIC/*Cl̥C*, **Cb̥IC/*Cl̥C* > stcsl. λ̥, λ̥ > λ̥ [**ɟ'/*ɟ* > **ɟ*].¹¹⁵ Nadaljnje spreminjanje južnoslovanskih zlogotvornih jezičnikov **ɾ*, **ɟ* je predstavljeno v razdelkih 2.1.6.7 in 2.1.6.8.

2.1.1.5 Praslovanska **t̥*, **d̥*

Praslovanska zaporniška palatala (trdonebnika) **t̥*, **d̥* sta se v severozahodno- in jugovzhodnoalpski ter zahodnopanonski in primorski južni slovanščini (poznejši severozahodni in jugovzhodni slovenščini ter zahodni kajkavščini in čakavščini) spremenila v **t*, **j*¹¹⁶ (**t̥* se je nato z izjemo v nekaterih slovenskih narečjih in čakavščini afrikatiziral (pozlitnil) v šumniški zlitniški palatal **č̣* [= **tṣ̌*], ki prvotno ni glasovno sovpadel z odrazom praslovanskega **č̣*; novonastali **j* pa je glasovno sovpadel z odrazom praslovanskega **j*), v vzhodnopanonski ter dinarski in raški južni slovanščini (poznejši vzhodni kajkavščini ter zahodni in vzhodni štokavščini) v šumniška zlitniška palatala **č̣*, **ẓ̌* [= **tṣ̌*, **dẓ̌*] (novonastala **č̣*, **ẓ̌* nista glasovno sovpadla z odrazoma praslovanskih **č̣*, **(ž)ẓ̌* – slednji se je pojavljal samo v soglasniškem sklopu **žẓ̌*) ter v vzhodni južni slovanščini (poznejši torlaščini, makedonščini in bolgarščini) v palatalna (trdonebna) soglasniška sklopa **št̥*, **žd̥* [**št̥*, **žd̥*] (na torlaškem in makedonskem jezikovnem prostoru sta bila prvotna odraza **št̥*, **žd̥* kasneje pod vplivom (vzhodne) štokavščine nedosledno zamenjana z odrazi tipa **č̣*, **ẓ̌*, prim. knj. mak. *ќ*, *џ*): psl. **t̥*, **d̥* > sln., Z kajk., čak. **t̥* > **č̣*, **j*, V kajk., Z in V štok. **č̣*, **ẓ̌*, torl., mak., blg. **št̥*, **žd̥*. Različni odrazi praslovanskih **t̥*, **d̥* v posameznih južnoslovanskih geolektih so dokumentirani že v najstarejših jezikovnih spomenikih.

2.1.1.5.1 Praslovanski **t̥*

Praslovanski nezveneči zaporniški palatal (trdonebnik) **t̥*, ki je nastal iz praslovanskega nezvenečega zaporniškega dentala (zobnika) **t* po praslovanski jotaciji (**tj* > **t̥*) in po praslovanski poenostavitvi soglasniških sklopov **kt̥*, **gt̥*, **xt̥* v položaju pred sprednjimi samoglasniki (**kt̥^E/*gt̥^E/*xt̥^E* > **t̥^E*), se v knjižni slovenščini odraža

¹¹⁵ Dvoglasniške zveze (psl. **CR̥C/*Cb̥RC* : **CR̥C/*Cb̥RC* >) stcsl. ρ̥, λ̥ : ρ̥, λ̥, ki kažejo na delni glasovni sovpad praslovanskih dvoglasniških zvez ter na razlikovanje med sprednjimi in nesprednjimi dvoglasniškimi zvezami, v stari cerkveni slovanščini predstavljajo starejše stanje, medtem ko dvoglasniški zvezi (jsl. **CR̥C* >) stcsl. ρ̥, λ̥, ki kažeta na popolni glasovni sovpad praslovanskih dvoglasniških zvez v nesprednji dvoglasniški zvezi (prišlo je torej do »otrditve« sprednjih dvoglasniških zvez), predstavljata mlajše stanje.

¹¹⁶ Praslovanska **t̥*, **d̥* se v jeziku Brižinskih spomenikov (972–1039) odražata kot *t̥*, *j*: psl. **t̥*, **d̥* > BS *t̥*, *j* (psl. Lsg **na pomoti* > BS *na pomoki* (III 20) = *na pomoti* 'na pomoči'; psl. 1sg praes. **xot̥* > BS *choku* (I 7, II 48) = *xot̥* 'hočem'; psl. **ugod̥en̥je* > BS *ugo[n]genige* (II 23) = *ugojenje* 'naslada'; psl. Gsg m **ẓ̌ed̥na* > BS Asg m_{anim} *segna* (II 45-46) = *ẓ̌ejna* 'žejnega'; psl. Nsg n **to d̥e* > BS *toie* (II 106) = *toje* 'prav to, isto'). Odraz *č̣* (vsaj v nekaterih govorih) ohranjajo rezijansko, tersko, nadiško, briško, notranjsko in istrsko narečje slovenščine (Rammovš 1924: 250–252), starejša prosta različica *t̥* se pojavlja v rezijanskem in istrskem narečju (Logar 1981b, Orožen 1981b).

kot nezveneči šumniški zlitniški postalveolar (zadlesničnik) č (ki je glasovno sovpadel z odrazom praslovanskega *č), v štokavskih knjižnih jezikih kot nezveneči šumniški zlitniški palatal *č* <č> (ki ni glasovno sovpadel z odrazom praslovanskega *č, ki se je depalataliziral), v knjižni makedonščini kot *št* <шт>, poenostavljen v *š*, ali kot *k* <к>, v knjižni bolgarščini dosledno kot *št* <шт>, poenostavljen v *š*: **psl. *t > sln. č, nštok. č, mak. š(t) ≥ k, blg. š(t)**:

- 1) praslovanske imenske izpeljanke iz podstav na *t s priponami na *-j- in iz podstav na *k, *g, *x s priponami na *-t^E- (psl. *světa 'luč, svetloba, svetilo' > stcsl. свѣшта 'luč, sveča, bakla', sln. svēca, nštok. sv(ij)éca, mak. sveka, blg. svěu; psl. *plete 'pleče' > stcsl. плеще 'pleče', sln. plēce, nštok. plēce, mak. pl pleku, blg. pl plēци/плещи; psl. *noť *noī 'noč' > stcsl. ношть ношти 'noč', sln. nōč noči, nštok. nōc nōci, mak. ноќ, blg. нощ; psl. *peľ *peī 'peč' > stcsl. пещь пещи 'peč', sln. pēč peči, nštok. pēc pēci, mak. neum, blg. neū; psl. *moť *moī 'moč' > stcsl. мошть мошти 'moč, sila, oblast', sln. mōč moči, nštok. mōc mōci, mak. моќ, blg. мѡу; psl. *romoť *romoī 'pomoč' > stcsl. помѡшть помѡшти 'pomoč', sln. romōc romōci (≥ romoči), nštok. pōmōc pōmoči, mak. помош, blg. помѡу);
- 2) praslovanski glagoli na *-θ-ti *-q *-e-ši (I) s korenem na *k, *g, *x v nedoločniku (*kti/*gti/*xti > *ti) (psl. *peī *pekq *pečeši 'peči' > stcsl. пещи пекж печеши 'peči', sln. péci (pēcem) pēceš, nštok. pēci (pēcēm) pēcēš, mak. (uc-некол) (нечам) печеш, blg. (пéкъл) пекá печеш; psl. *striī *strigq *strižeši 'striči' > stcsl. стришти стрижж стрижеши 'striči', sln. striči (strižem) strižeš, nštok. striči (strižēm) strižēš, mak. (стрижел) (стрижам) стрижеши, blg. (стригал) (стрижа) стрижеш; psl. *po-moī *po-mogq *po-možeši 'pomoči, pomagati' > stcsl. по-мошти по-могж по-можеши 'pomoči, pomagati', sln. po-mōci (po-mōrem) po-mōreš, nštok. po-mōci (pō-mognēm pō-mognēš), mak. (по-можам) по-можеши; psl. *vr̥ti *vr̥xq *vr̥šeši 'vr̥šiti žito' > stcsl. вр̥шти вр̥хж вр̥шеши 'vr̥šiti žito', nštok. vr̥(ij)éci (vr̥šēm) vr̥šēš, blg. в̥рхъл в̥рхá в̥ршеши);
- 3) praslovanski glagoli na *-a-ti *-jq *-je-ši (V/2) s korenem na *t v sedanjiku (psl. *metati *meīq *meīeši 'metati' > stcsl. метати мештж мештеши 'metati', sln. metāti (mēcēm) mēcēš, nštok. mētati (mēcēm) mēcēš);
- 4) praslovanski glagoli na *-i-ti *-jq *-i-ši (IV) s korenem na *t v trpnem preteklem deležniku (pasivnem participu preterita) na *-j-e-n-ъ (psl. *moltiti 'mlatiti' : Nsg m ptc. praet. pass. *moltenъ > csl. млатити 'tolči, udarjati, udrihati' : млаштенъ, sln. mlatīti (≥ mlātīti) (mlāten), nštok. mlātīti : mlācen, nar. mak. -млатил (млатен), blg. млатил (млатен); psl. *svēiti 'delati sveto, svetiti' : Nsg m ptc. praet. pass. *svētenъ > stcsl. о-свѡтити 'posvetiti' : о-свѡштенъ, sln. po-svetīti : po-svečēn, nštok. po-svētīti : pō-svēcen, mak. о-светил (о-светен), blg. о-светил (о-светен));
- 5) praslovanski drugotni nedovršniki (sekundarni imperfektivi) na *-ja-ti *-ja-jq *-ja-je-ši (V/1) glagolov na *-i-ti *-jq *-i-ši (IV) s korenem na *t (psl. *vortiti 'vrniti, obrniti' : *vorfati 'vračati, obračati' > stcsl. вратити сѡ 'vrniti se, obrniti se' : враштати 'vračati', nar. sln. vratīti (≥ vrātīti) : sln. vrāčati, nštok. vrātīti : vrāčati, mak. вратил : враќал, blg. вратил star. : врацал star.).

2.1.1.5.2 Praslovanski *ǰ

Praslovanski zveneči zaporniški palatal (trdonebnik) *ǰ, ki je nastal iz praslovanskega zvenečega zaporniškega dentala (zobnika) *d po praslovanski jotaciji (*dj > *ǰ), se v knjižni slovenščini odraža kot j (ki je glasovno sovpadel z odrazom praslovanskega *j), v štokavskih knjižnih jezikih kot zveneči šumniški zlitniški palatal ž <ǰ> (ki ni glasovno sovpadel z odrazom praslovanskega *(ž)ǰ), v knjižni makedonščini kot žd <ǰd>, poenostavljen v ž, ali kot ġ <ǰ>, v knjižni bolgarščini dosledno kot žd <ǰd>, poenostavljen v ž: **psl. *ǰ > sln. j, nštok. ž, mak. ž(d) ≥ ġ, blg. ž(d)**:

- 1) praslovanske imenske izpeljanke iz podstav na *d s priponami na *-j- (psl. *meǰa 'meja' > stcsl. межда 'meja, cesta', sln. méja, nštok. mèǰa, mak. меџа, blg. межда; psl. *preǰa 'predenje, preja' > csl. прѣжда 'preja', sln. prēja, nštok. prěǰa, mak. преџа, blg. прѣжда; psl. *sada 'saje' > csl. сажда 'saje', sln. sája, nštok. sǎǰa star., mak. саџа, blg. сǎжда; psl. *krada 'kradenje, kraja' → csl. кражда 'kraja', sln. krája, nštok. krǎǰa, mak. краџба, blg. краџба; psl. *žeǰa 'žejanje, žeja' > stcsl. жѣжда 'žeja', sln. žéja, nštok. žêǰa; psl. *gospoǰa 'gospa' > stcsl. госпожда 'gospa', sln. *gospojǎ > gospá, nštok. gǒspoǰa, mak. зочноџа, blg. (зочноџа je prevzeto iz rus.), psl. *túǰb 'tuj' > stcsl. шѣрѣжда 'tuj', blg. чүџџ, psl. *túǰb ≥ *tuǰb (po disimilaciji (različanju) po palatalnosti) > stcsl. ѣрѣжда 'tuj', sln. tūj, nštok. tūǰ, mak. myǰ; psl. *goveǰb 'goveji' > stcsl. говѣжда 'goveji', sln. gověji, nštok. gòveǰi, mak. (зоведски), blg. зовѣжду);
- 2) praslovanski glagoli na *-a-ti *-jǰ *-je-ši (V/2) s korenem na *d v sedanjiku (psl. *glodati *glodǰ *glodeši 'glodati' > sln. glódati (glójem) glóješ, nštok. glòdati (glòǰem) glòǰěš);¹¹⁷
- 3) praslovanski glagoli na *-i-ti *-jǰ *-i-ši (IV) s korenem na *d v trpnem preteklem deležniku (pasivnem participu preterita) na *-j-e-n-ъ (psl. *roditi 'roditi' : Nsg m ptc. praet. pass. *roděń > stcsl. родити 'roditi' : рожденъ, sln. rodīti : rojěń, nštok. ròditi : ròǰen, mak. родил (роден), blg. родил (roděn); psl. *buditi 'buditi' : Nsg m ptc. praet. pass. *buǰěń > stcsl. боудити 'buditi' : боудженъ, sln. budīti : pre-bujěń, nštok. búditi : pro-búǰen, mak. про-будил (про-буден), blg. будил (про-буден));
- 4) praslovanski drugotni nedovršniki (sekundarni imperfektivi) na *-ja-ti *-ja-jǰ *-ja-je-ši (V/1) glagolov na *-i-ti *-jǰ *-i-ši (IV) s korenem na *d (psl. *-buditi '-buditi' : *-budati '-bujati' → stcsl. въз-боудити въз-боудѣ въз-боудитиши 'pre-buditi' : въз-боудѣти въз-боудѣши въз-боудѣшиши 'prebujati', sln. pre-budīti : pre-búǰati, nštok. pro-búǰiti : pro-buǰivati, mak. про-будил (про-будувал), blg. про-будил : про-буждал).

¹¹⁷ Drugod je (dvojnično) prišlo do prehoda med glagole na *-a-ti *-a-jǰ *-a-je-ši (V/1) (csl. гладати гладѣш гладѣшиши 'glodati', sln. glódati (glódam) glódaš).

2.1.1.6 Praslovanska *šč, *žž

Praslovanska palatalna (trdonebna) soglasniška sklopa *šč, *žž [*šć, *žž] (tj. pripornik *š, *ž + zlitnik *ć, *ž) sta ostala prvotno nespremenjena v alpski ter panonski, primorski in dinarski južni slovanščini (poznejši slovenščini ter kajkavščini, čakavščini in zahodni štokavščini), v raški in vzhodni južni slovanščini (poznejši vzhodni štokavščini ter torlaščini, makedonščini in bolgarščini) pa sta se zelo verjetno že v 9. stoletju z redukcijo priporniškega dela zlitnika poenostavila v soglasniška sklopa *št, *zd (*šć, *žž = *štš, *ždž > *št, *zd): **psl. *šč, *žž > sln., kajk., čak., Z štok. *šč, *žž, V štok., torl., mak., blg. *št, *zd.**

2.1.1.6.1 Praslovanski *šč

Praslovanski nezveneči palatalni soglasniški sklop *šč [*šć] ima v knjižni slovenščini odraz šč,¹¹⁸ v štokavskih knjižnih jezikih,¹¹⁹ v knjižni makedonščini in bolgarščini pa

¹¹⁸ Praslovanski soglasniški sklop *šč je dokumentiran v jeziku Brižinskih spomenikov (972–1039): psl. *šč > BS šč [*šć] (psl. Nsg m ptc. praet. pass. *krbščenъ 'krščen' > BS *crijken* (I 13), *xpēn* (III 40) = *křščen* 'krščen', knj. sln. *křščen* [kárščen]; psl. *ješče 'še' > BS *efte* (II 41) = *ešče* 'še', nar. sln. *šče* = rezijansko (Solbica/Stolvizza) *š'čē*, knj. sln. *šē*; psl. *ščēdēti 'hraniti' > BS 2sg praes. *poftedifi* (III 50) = *po-ščēdiši* 'ohraniš'). Ponekod v slovenščini sta se soglasniška sklopa *šč, *žž poenostavljala mnogo pozneje, in sicer z redukcijo zaporniškega dela zlitnika in nadaljnjo poenostavitvijo dvojnega pripornika v enojni pripornik *šč, *žž = *štš, *ždž > *šš, *žž > *š, *ž (Ramovš 1924: 279–281). Stanje poenostavljanja *šč > *šš > š npr. v gorenjski narečni ploskvi je dokumentirano v Celovškem/Rateškem rokopisu (CRR) (druga polovica 14. stoletja), v katerem se ob starejšem šč že pojavlja mlajše š (psl. Nsg f ptc. praet. pass. *čbščena > CRR *Czeftščena* (II 1) = *čāščena*; psl. *otbpuščenъje > CRR *odpušfchenye* (III 11) = *odpuščenje*; psl. 1pl praes. *otbpuščajemo > CRR *odpušfchamo* (I 5) = **odpušamo*; psl. *krbščanъstvo > CRR *karfchanfwtu* (III 10) = *kārščanstvu*), in v Starogorskem rokopisu (SGR) (1492–1498), v katerem se pojavlja samo novejšo š (SGR *Zhefchena* (II 1) = *čāšena*, SGR *kherfchanfckho* (III 14) = *kāršansko*, SGR *odpušchane* (III 15) = *odpušane*) (Šekli 2008b: 33–34). Ohranjenost soglasniškega sklopa *šč v dolenski narečni ploskvi je izpričana v Stiškem rokopisu II (SR II) (ok. 1440) (psl. Asg *gospodbščinq > SR II *gofpofžino* (V 30) = *gospoščino*; psl. 1sg praes. *otbpuščq > SR II *odpušcho* (V 58) = *odpuščo*). Inovacija se odraža tudi pozneje v jeziku piscev z območja s to poenostavitvijo (France Prešeren, Od lepe Vide: *in tvoji stari mož je šel od hiše, / se po morji vozi, tebe iše*). Soglasniški sklop šč je bil v knjižno slovenščino po etimološkem načelu uveden s sprejetjem novih oblik v letih 1848–51 (prim. 1.3.2.2), pri čemer se v posameznih primerih pojavljajo tudi oblike s š (psl. *lēščbnikъ 'lešnik' > sln. *lēščnik > lēšnik; psl. *porsbčitъ 'majhen prašič' > sln. *práščič* > *prášič*; psl. *ješče 'še' > sln. *ščē* > *šē*). Tudi nekatera zemljepisna lastna imena niso etimološko-zgodovinsko poknjžena (npr. psl. *kosišče 'tam, kjer je kosa' > gorenjsko sln. *Kosiše*, kar bi se v skladu z etimološko-zgodovinskim načelom knjiženja, značilnim za knjižno slovenščino, glasilo **Kosišče*).

¹¹⁹ Nepoenostavljena odraza praslovanskih *šč, *žž sta se ohranila v kajkavščini, čakavščini in zahodni štokavščini, kar je razvidno npr. v zemljepisnih lastnih imenih s teh jezikovnih območij z ohranjenim soglasniškim sklopom šč, ki se tako v osrednjejužnoslovanskih knjižnih jezikih na vzhodnoštokavski narečni podstavi z odrazom psl. *šč > V štok. *št* glasovno razlikujejo od svojih občnoimenskih vzporednic (psl. *serdišče 'tam, kjer je sreda, sredina' > kajk. (*Mursko*) *Središče* : nštok. *srēdište*; psl. *križišče 'tam, kjer je križ' > čak. *Križišče* : nštok. *križište*).

št. **psl.** *šč, *žž > **sln.** šč, nštok. št, **mak.** št, **blg.** št (psl. *tšča ‘tašča’ > stcsl. тѢШТА ‘tašča’, sln. tášča, nštok. tǎšta, mak. теуша, blg. тѣуца; psal. *plaščь *plašča ‘plašč’ > stcsl. ПЛАШТЬ ПЛАШТА ‘plašč’, sln. plášč plášča, nštok. plâšt plâšta, mak. плаум, blg. плáуц; psal. *xroščь *xrošča ‘hrošč’ > csal. хрѣшть хрѣшта ‘hrošč’, sln. hròšč hròšča, nštok. hrûšt hrûšta; psal. *piščalbь *piščali ‘piščal’ → csal. ПИШТАЛЬ ПИШТАЛИ ‘piščal’, sln. piščâl piščâli, blg. пищял, *piščalьka ‘piščalka’ > sln. piščâlka, nštok. pištâlka, mak. пишталка, blg. пищялка; psal. *ščeneġ *ščeneġte ‘mladič’ > csal. ШТЕНА ШТЕНАТЕ ‘mladič, šcene’, sln. ščeně ščeněta, nštok. štène štèneta; psal. *pustiti ‘pustiti’ : *puščati ‘puščati’ > stcsl. ПУШТИТИ ‘pustiti, izpustiti’ : ПУШТАТИ ‘puščati, izpuščati’, sln. pustiti : puščati, nštok. pústiti : púštati, mak. пустил : пуштал, blg. пуцал; psal. *verščati ‘vreščati’ > csal. вѣрѣшати ‘vreščati, kričati, vpiti’, sln. vreščáti, nštok. vrištati, nar. mak. вриштал, blg. вреуцал).

2.1.1.6.2 Praslovanski *žž

Praslovanski zveneči palatalni soglasniški sklop *žž [*žž] (ki je bil precej bolj redek v primerjavi s praslovanskim soglasniškim sklopom *šč) ima v knjižni slovenščini odraz ž(j), v štokavskih knjižnih jezikih, v knjižni makedonščini in bolgarščini pa žd: **psl.** *šč, *žž > **sln.** ž(j), **nštok.** žd, **mak.** žd, **blg.** žd (psal. Npl *drožži ‘droži’ → stcsl. ДРОЖДЬЯ ‘kvas, droži’, nar. sln. droždžê, drožjê, knj. sln. droži ‘nadomestek kvasa, usedlina v pivu ali vinu po končanem vretju’, nštok. dròžda, blg. дрòжду; psal. *jazža/*jèžža ‘vožnja’ > stcsl. ѡжда ‘vožnja’, sln. jéžza).

2.1.1.7 Nekatero starojužnoslovanske oblikovne značilnosti

Oblikovne značilnosti (arhaizmi in inovacije) južne slovanščine, ki se ujemajo z areali glasovnih značilnosti, od katerih sta prvi dve razločevalni v razmerju do zahodne in vzhodne slovanščine, so npr.: 1) končnici orodnika ednine samostalnikov trde in mehke moške in srednje o-jevske sklanjatve *-C-omь, *-C'-emь (značilnost južne slovanščine): **jsl.** **Isg** *-C-omь/*-C'-emь (psal. Isg *rakomь od ‘rak’ > csal. Isg ракомь od ‘rak’, sln. rákom, nštok. rǎkom; psal. Isg *lětomь od ‘poletje, leto’ > stcsl. Isg лѣтомь od ‘poletje, leto, čas’, sln. létom, nštok. l(j)ětom; psal. Isg *koňemь od ‘konj’ > stcsl. Isg конемь od ‘konj’, sln. kónjem, nštok. kònjem; psal. Isg *polěmь od ‘polje’ > stcsl. Isg полемь od ‘polje’, sln. pòljem, nštok. pòljem); 2) končnica roditelja ednine ter imenovalnika in tožilnika množine samostalnikov mehke ā-jevske sklanjatve *-C'-e (značilnost južne slovanščine): **jsl.** **Gsg, NApl** *-C'-e (psal. Gsg, NApl *duše od ‘dih, sapa; duša’ > stcsl. Gsg, NApl душѡ od ‘duša’, sln. dúše, nštok. dúšē); 3) praslovanski glagolski predponi (prefiksa) z elativnim pomenom ‘iz notranjosti’ z glagoli premikanja *vy- in *jъz- se obe nista ohranili v celotni južni slovanščini: praslovanska predpona *vy- se je posplošila v severnoalpski južni (ter zahodni in vzhodni) slovanščini, praslovanska predpona *jъz- pa v ostalih starojužnoslovanskih geolektih: **psl.** *vy-, *jъz- ‘iz-’ > **SZ sln.** *vy-, **jsl.** *jъz- (psal. *vy-bьrati ‘izbrati’ > **SZ sln.** vi-bráti : psal. *jъz-bьrati ‘izbrati’ > stcsl. из-бьрати ‘izbrati, zbrati’, **JV sln.** iz-bráti, nštok. iz-brati, mak. из-брал, blg. из-брáл;

psl. *vy-gъnati ‘izgnati’ > BS Nsg m ptc. praet. pass. *uvignan* (II 9) = *vignan* ‘izgnan’, SZ sln. *vi-gnāti* : psl. *jъz-gъnati ‘izgnati’ > stcsl. *из-гънати* ‘izgnati’, JV sln. *iz-gnāti*, nštok. *iz-gnati*).¹²⁰

Starejše splošno- in nesplošnojužnoslovanske glasovne značilnosti

Praslovansko	Južnoslovansko		
*k ^{E2}	*c		
*g ^{E2}	*z		
*x ^{E2}	*s		
*sk ^{E2}	*sc		
*zg ^{E2}	*zɟ		
*kv ^E	*cv		
*gv ^E	*zɥ		
*xv ^E	*sv		
*E3x	*s		
*tl	*tl	*l	
*dl	*dl	*l	
*tn	*tn	*n	
*dn	*dn	*n	
*ǫrC	*ra		
*ǫlC	*la		
*orC	*ra		
*olC	*la		
*CorC	*ra		
*ColC	*la		
*CerC	*rě		
*CelC	*lě		
*CьrC	*r		
*CьrC	*r		
*CьlC	*l		
*CьlC	*l		
*CьrC	*r		
*CьrC	*r		
*CьlC	*l		
*CьlC	*l		
*t	*č	*č	*št
*d	*j	*ž	*žd
*šč	*šč	*št	
*žž	*žž	*žd	

¹²⁰ V starocerkvenoslovanskih besedilih se poleg glagolske predpone stcsl. *из-*, ki je daleč prevladujoča, pojavlja tudi glagolska predpona stcsl. *вы-*, in sicer je značilna za Sinajski psalter (*Psalterium Sinaiticum*) (SP) in Kločev glagolit (*Glagolita Clozianus*) (KG) (stcsl. *вы-врѣшти* (SP) ‘vreči ven’, *вы-гънати* (SP) ‘izgnati’, *вы-гонити* (SP) ‘izganjati’, *вы-нести* (KG) ‘nesti ven’, *вы-ринѣти* (SP) ‘izgnati’) (gradivo je po CC: 160). To stanje je možno interpretirati vsaj na dva načina: lahko gre za stanje pred popolno posplošitvijo praslovanske predpone *jъz- v vzhodni južni slovanščini ali pa za moravsko (tj. zahodnoslovansko) jezikovno prvino v stari cerkveni slovanščini.

2.1.2 Starojužnoslovanski geolekti

Starojužnoslovanski geolekti (od ok. 9. stoletja dalje) so bili (za lažjo orientacijo so v oklepaju navedena poimenovanja s stališča južnoslovanskih jezikov oz. njihovih delov):¹²¹ 1) **severozahodnoalpska** južna slovanščina (poznejša severozahodna slovenščina); 2) **jugovzhodnoalpsko-zahodnopanonsko-primorska** južna slovanščina (poznejše jugovzhodna slovenščina, zahodna kajkavščina in čakavščina); 3) **vzhodno-panonsko-dinarska** južna slovanščina (poznejši vzhodna kajkavščina in zahodna štokavščina); 4) **raška** južna slovanščina (poznejša vzhodna štokavščina); 5) **vzhodna** južna slovanščina (poznejše torlaščina ter makedonščina in bolgarščina).

Starojužnoslovanski geolekti in njihove razlikovalne glasovne značilnosti (definijske lastnosti) (s stališča južnoslovanskih jezikov oz. njihovih delov)

Psl.	SZ sln.	JV sln., Z kajk., čak.	V kajk., Z štok.	V štok.	Torl., mak., blg.
*tł	*tł	*l	*l	*l	*l
*dl	*dl	*l	*l	*l	*l
*tn	*tn	*n	*n	*n	*n
*dn	*dn	*n	*n	*n	*n
*t̃	*č	*č	*č	*č	*št
*d̃	*j	*j	*ž	*ž	*žd
*šč	*šč	*šč	*šč	*št	*št
*žž	*žž	*žž	*žž	*žd	*žd

Za obdobje 9. stoletja lahko torej govorimo o enotni vzhodni južni slovanščini, tj. o enotnem geolektu pred cepitvijo na torlaščino ter makedonščino in bolgarščino (zanj je bil značilen popolni glasovni sovpad psl. **t̃/*šč*, **d̃/*žž* > V jsl. **št*, **žd*), ne pa tudi o enotni zahodni južni slovanščini, saj je bil zahodnojužnoslovanski prostor že zelo zgodaj razcepljen na vsaj štiri osnovne geolekte.¹²² Vzhodna južna slovanščina 9. stoletja je dokumentirana v stari cerkveni slovanščini ciril-metodovskega obdobja (863–885). Zahodnojužnoslovanski geolekti 9. stoletja niso neposredno izpričani, na njihove glasovne značilnosti pa lahko sklepamo na osnovi primerjave z jezikovnim stanjem, izpri-

¹²¹ Tu predstavljena poimenovanja starojužnoslovanskih geolektov se naslanjajo na že obstoječe strokovno izrazje, in sicer alpska slovanščina (poznejša slovenščina) (Ramovš 1936: 23); panonska slovanščina (poznejša kajkavščina, poimenovana po samostalniškem vprašalnem zaimku za nečloveško psl. **ka* 'kje?, kam?' + **jb* → **kajb* 'kaj?' > sln. *kāj*, kajk. *kaj* 'kaj?'), primorska slovanščina (poznejša čakavščina, poimenovana po zaimku psl. **čb* 'kaj?' > čak. *čā* 'kaj?'), dinarska slovanščina (poznejša zahodna štokavščina ali šćakavščina, poimenovana po zaimku psl. **čbto* 'kaj?' → Z štok. *šćā* 'kaj?'), raška slovanščina (poznejša vzhodna štokavščina, poimenovana po zaimku psl. **čbto* 'kaj?' > V štok. *štō* ≥ *štā* 'kaj?') (npr. Moguš 1993: 11–12).

¹²² V zgodovinskojezikoslovni in narečjeslovni literaturi osrednjejužnoslovanskega jezika se suponira t. i. enotni *zahodnojužnoslovanski prajezik* (hrv. *zapadni južnoslavenski prajezik*) (Brozović 1970b; Lončarić 1996: 29), česar pa jezikovno stanje v zahodnojužnoslovanskem prostoru v 9. stoletju ne potrjuje.

čanim v stari cerkveni slovanščini. Najstarejši izpričani geolekt na zahodu slovanskega juga je alpska slovanščina oz. zgodnja slovenščina, in sicer v jeziku Brižinskih spomenikov (najverjetneje zapisanih v obdobju 972–1039).

2.1.3 Splošnoslovanska onemitev praslovanskih šibkih polglasnikov in nekatere druge glasovne spremembe

Splošnoslovanska onemitev praslovanskih šibkih polglasnikov *b̥, *b̥ (v južni slovanščini najverjetneje v 10. stoletju) (prim. 2.1.3.1) v večjem delu južne slovanščine (za razliko od vzhodne in zahodne slovanščine) ni povzročila glasovnih sprememb, kot so npr. nastanek mehkostne korelacije soglasnikov (prim. 2.1.3.2) (delna izjema je vzhodna bolgarščina (prim. 2.1.7.6)), glasovni sovpad praslovanskih *ń, *ĺ, *r̥ in praslovanskih *n, *l, *r v položaju pred sprednjimi samoglasniki (prim. 2.1.3.3), prišlo pa je do glasovnega sovpada praslovanskih *i in *y (prim. 2.1.3.4). V južni slovanščini je prišlo tudi do nesplošnoslovanske kontrakcije (skrčitve) (prim. 2.1.3.5). Splošnoslovanska sprememba je bila tudi sporadična onemitev praslovanskega nenaglašeneega izglasnega *-i (prim. 2.1.3.6).

2.1.3.1 Praslovanska *b̥, *b̥

Praslovanska šibka polglasnika *b̥, *b̥ (tj. v izglasju ter v zlogu pred zlogom z nepolglasniškim samoglasnikom ali krepkim polglasnikom: psl. *d̥bn̥b̥, *p̥b̥sb̥, *s̥b̥n̥b̥, *m̥b̥xb̥, *kon̥b̥cb̥, *p̥e̥t̥b̥k̥b̥; *b̥br̥ati, *s̥b̥pati, Gsg *d̥b̥ne, *p̥b̥sa, *s̥b̥na, *m̥b̥xa/*m̥b̥xu, *kon̥b̥ca, *p̥e̥t̥b̥ka; *d̥b̥n̥b̥sb̥, *š̥b̥v̥b̥cb̥) sta onemela splošnoslovansko po t. i. Havlíkovem pravilu (medtem ko sta se praslovanska krepka polglasnika *b̥, *b̥ (tj. v zlogu pred zlogom s šibkim polglasnikom: psl. *d̥bn̥b̥, *p̥b̥sb̥, *s̥b̥n̥b̥, *m̥b̥xb̥, *kon̥b̥cb̥, *p̥e̥t̥b̥k̥b̥; *d̥b̥n̥b̥sb̥, *š̥b̥v̥b̥cb̥) ohranila in se nato vokalizirala v »polna« samoglasnika):¹²³ psl. *b̥, *b̥ > sl. *o* (psl. *b̥br̥ati ‘nabirati, zbirati’ > stosl. БЪРАТИ ‘nabirati, zbirati’, sln. *bráti*, nštok. *bràti*, mak. *брал*, blg. *брал*; psl. *s̥b̥pati ‘spati’ > stosl. СЪПАТИ ‘spati’, sln. *spáti*, nštok. *spàti*, mak. *снал*, blg. *снал*; psl. *d̥b̥n̥b̥sb̥ ‘danes’ → stosl. ДЪНЬСЬ ‘danes’, nar. sln. *dnès* [dněš], knj. sln. *dánes* [dánəs], nštok. (*dànas*), mak. (*денес*), blg. *днѐс*; psl. *š̥b̥v̥b̥cb̥ *š̥b̥v̥b̥ca ‘krojač’ > csl. ШЬВЬЦЬ ‘krojač’, sln. (priimek *Šivic* [*šivəc]), nar. nštok. (*šávca*).¹²⁴ Dalje prim. 2.1.5.2, 2.1.6.6.

¹²³ Havlík 1889.

¹²⁴ Praslovanski šibki polglasniki so bili najverjetneje še v celoti ohranjeni v ciril-metodovskem obdobju stare cerkvene slovanščine (863–885). Najstarejši starocerkvenoslovanski rokopisni spomeniki (s konca 10. in začetka 11. stoletja) pa sporadično že izkazujejo njihovo onemitev (psl. Ipl *s̥b̥ star̥bci ‘s starci’ > stosl. съ старьци > ZO съ [...] старци (Mt 27, 41); psl. Npl m *m̥b̥nozi ‘mnogi’ > stosl. м̥нози > ZO м̥нози (Lk 1, 14)), iz česar je mogoče sklepati, da so v času zapisa (dejansko prepisa) teh besedil že onemeli. V jeziku Brižinskih spomenikov (972–1039) praslovanski šibki polglasniki še niso popolnoma onemeli, pojavljajo se v redkih primerih (psl. Gsg *d̥b̥ne od ‘dan’ > BS Gsg *dine* (III 39, 41) = *d(ə)ne* ‘dneva’) (če ne gre za

2.1.3.2 Mehkostna korelacija soglasnikov

V večjem delu južne slovanščine (z delno izjemo vzhodne bolgarščine) se t. i. mehkostna korelacija soglasnikov ni izoblikovala: v sistemu odrazov praslovanskih nepalatalov (netrdonebnikov) (tj. labialov (ustničnikov) **p*, **b*, **m*, **v* in dentalov (zobnikov) v širšem pomenu **t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z*) do fonologizacije (najverjetneje že praslovanskega) alofonskega nasprotja nemehčanost (nepalataliziranost) v položaju pred praslovanskimi nesprednjimi samoglasniki **y*, **a*, **o*, **u* in mehčanost (palataliziranost) v položaju pred praslovanskimi sprednjimi samoglasniki **i*, **e*, **ě* (posledica praslovanskega zakona zlogovne harmonije) ni prišlo: **psl. **C^o* : **C^e* > jsl. **/C/*** (psl. **motyka* ‘motika’ > csl. *мотыка* ‘motika’, sln. *motika*, nštok. *mòtika*, mak. *мотика*, blg. *мотика*; psl. **tělo* ‘tělese ‘telo’ → stcsl. *тѣло тѣлесе/тѣла* ‘telo’, sln. *telô telěsa*, nštok. *t(ij)ělo t(ij)ěla/t(j)elěsa*, mak. *тело*, blg. *тјло* [t’álo]; psl. **dati* ‘dati’ > stcsl. *дати* ‘dati’, sln. *dāti*, nštok. *dāti*, mak. *дал*, blg. *дàл* [dàl]; psl. **dědъ* ‘děda ‘ded, poglavar velike družine’ → stcsl. *дѣдъ дѣда* ‘ded’, sln. *děd děda* (≥ *děd děda*), nštok. *d(j)ěd d(j)ěda*, mak. *dedo*, blg. *дјдо* [d’ádo]). Oblikovanje mehkostne korelacije soglasnikov v vzhodni bolgarščini je prikazano v razdelku 2.1.7.6.

2.1.3.3 Praslovanski **ń*, **l̥*, **r̥*

Praslovanski palatali (trdonebniki) **ń*, **l̥*, **r̥* in praslovanski dentali (zobniki) **n*, **l*, **r* v položaju pred sprednjimi samoglasniki zaradi izostanka mehkostne korelacije soglasnikov v južni slovanščini (z delno izjemo vzhodne bolgarščine) niso glasovno sovpadli: **psl. **ń*, **l̥*, **r̥* : **n^e*, **l^e*, **r^e* > jsl. **ń*, **l̥*, **r̥* : **n*, **l*, **r*** (psl. **końъ* ‘końa ‘konj’ > stcsl. *коńъ коња* [końъ końa] ‘konj’, sln. *kònj kónja* [kòń kónja], nštok. *kònj kònja / kòň kòňa* [kòń kòńa], mak. *коњ* [koń], *два коња* [końa], blg. *кòн* [kòń], *двà коња* [kòńa]; psl. **nĭtъ* ‘nĭti ‘nit’ > csl. *нитъ нити* ‘nit’, sln. *nĭt nĭti*, nštok. *nĭt nĭti*, mak. *нит-ка*, blg. *нĭт*; psl. **poĭe* ‘polje’ > stcsl. *полк* [poĭe] ‘polje’, sln. *poljĕ* [poljĕ] (≥ *pòlje* [pòlje]), nštok. *pòlje / pòlje* [pòlje], mak. *поле* [pole], blg. *полé* [polé]; psl. **lĭpa* ‘lipa’ > csl. *липа* ‘lipa’, sln. *lĭpa*, nštok. *lĭpa*, mak. *лина*, blg. *лунá*; psl. **buĭra* ‘vihar, neurje’ > stcsl. *буѣра* [buĭra] ‘vihar, neurje’, sln. *búrja*, nštok. *bùra*, mak. *бура*, blg. *буря* [búr’a]; psl. **moĕre* ‘morje’ > stcsl. *морк* [moĕre] ‘morje’, sln. *morjĕ* [morjĕ] (≥ *mòrje* [mòrje]), nštok. *mòre*, mak. *море*, blg. *морé*; psl. **rĕka* ‘reka’ > stcsl. *рѣка* ‘reka’, sln. *rĕka*, nštok. *r(ij)ĕka*, mak. *река*, blg. *река́*; psl. **rĕpa* ‘repa’ > csl. *рѣпа* ‘repa’, sln. *rĕpa*, nštok. *rĕpa*, mak. *pena*, blg. *рјпа* [r’ápa]).

2.1.3.4 Praslovanska **i*, **y*

Praslovanski sprednji visoki samoglasnik **i* in praslovanski srednji visoki samoglasnik **y* (jery) sta v južni slovanščini glasovno sovpadla v **i* (praslovanski **y* se je torej palataliziral v **i*) (v stari cerkveni slovanščini še ne), saj (za razliko od stanja v vzhodni in zahodni slovanščini) v soglasniškem sistemu fonološkega nasprotja mehko (palatalno)

zapis neobstoječih glasov s strani nemškega pisarja), v večini primerov pa sledov o njih ni več (psl. **orzbojъ* ‘uboj’ > BS *rafzboi* (II 23) = *razboj* ‘uboj’; psl. **narodъ* ‘tisti, ki se narodi, porodi’ > BS *Asg narod* (II, 11) = *narod* ‘rod’).

in mehčano (palatalizirano) : trdo nista utrjevala (10. stoletje):¹²⁵ **psl.** **Ci* : **Cy* > **jsl.** **Ci* (psl. **piti* ‘piti’ > stcsl. *пити* ‘piti’, sln. *píti*, nštok. *pìti*, mak. *uc-nil*, blg. *nùl*; psl. **pytati* ‘spraševati’ > csl. *пытати* ‘spraševati’, star. in nar. sln. *pítati*, nštok. *pítati*, mak. *питал*, blg. *nùтал*; psl. **biti* ‘biti, tolči’ > stcsl. *вити* ‘biti, tolči’, sln. *bíti*, nštok. *bìti*, mak. *бил*, blg. *bùl*; psl. **bykь* **byka* ‘bik’ > csl. *бѣкъ бѣка* ‘bik’, sln. *bìk bika*, nštok. *bìk bika*, mak. *бук*, blg. *bùk*; psl. **mirь* **mira* ‘soglasje, družba; mir; svet’ > stcsl. *миръ мира* ‘mir; svet’, sln. *mîr mirû* (≥ *mîra*), nštok. *mîr mîra*, mak. *мур*, blg. *mùp*; psl. **mysliti* ‘misliti’ > stcsl. *мыслити* ‘misliti’, sln. *mísliti*, nštok. *mìsliti*, mak. *мислил*, blg. *mùслил*; psl. **vino* ‘vino’ > stcsl. *вино* ‘vino’, sln. *víno*, nštok. *víno*, mak. *вино*, blg. *винó*; psl. **vydra* ‘vidra’ > csl. *вѣдра* ‘vidra’, sln. *vīdra*, nštok. *vīdra*, mak. *видра*, blg. *вѣдра*; psl. **nizьkь* **nizьka* **nizьko* ‘nizek’ > stcsl. *низькъ низька низько* ‘nizek’, sln. *nízek nízka nízko* [nízək níska nísko], nštok. *nízak nǐska nǐzko*, mak. *низок ниска ниско*, blg. *nùзък нùзка нùзко*; psl. **lipa* ‘lipa’ > csl. *липа* ‘lipa’, sln. *lípa*, nštok. *lípa*, mak. *лина*, blg. *липá*; psl. **lyko* ‘ličje’ > csl. *лъкъ* ‘ličje’, nar. sln. *líko* ‘ličje’, nštok. *líko*, mak. *лико*, blg. *ликó/лúко*; psl. **griva* ‘dolge dlake na vratu, griva’ > csl. *грѣва* ‘griva’, sln. *gríva*, nštok. *gríva*, mak. *грѣва*, blg. *грѣва*; psl. **ryba* ‘riba’ > stcsl. *рыба* ‘riba’, sln. *ríba*, nštok. *ríba*, mak. *руба*, blg. *рѣба*; psl. **tixь* **tixa* **tixo* ‘tih, miren’ > stcsl. *тихъ тѣха тѣхо* ‘tih’, sln. *tīh tíha tího*, nštok. *tīh tíha tího*, mak. *тивок тивка тивко*,¹²⁶ blg. *mùх mùха mùхо*; psl. **ty* ‘ti’ > stcsl. *тъ* ‘ti’, sln. *tí*, nštok. *tí*, mak. *ти*, blg. *mù*; psl. **divьjь* (jь) **divьja* **divьje* ‘divji’ > stcsl. *дивѣи дивѣи дивѣи* ‘divji’, sln. *dívji dívja dívje*, nštok. *divljī divljā divljē*; **divь* **diva* **divo* > mak. *див дива диво*, blg. *dùв dùва dùво*; psl. **dytь* **dyta* ‘dim’ > stcsl. *дытъ дѣма* ‘dim’, sln. *dīm díma*, nštok. *dīm dīma*, mak. *дим*, blg. *dùм*; psl. **sila* ‘sila’ > stcsl. *сила* ‘sila, moč’, sln. *síla*, nštok. *síla*, mak. *сила*, blg. *cùла*; psl. **synь* **synu* ‘sin’ > stcsl. *сынѣ сынѣ* ‘sin’, sln. *sīn sinû* (≥ *sīna*), nštok. *sīn sīna*, mak. *син*, blg. *cùn*; psl. **zima* ‘zima’ > stcsl. *зима* ‘zima’, sln. *zíma*, nštok. *zíma*, mak. *зима*, blg. *зùма*; psl. **językь* **języka* ‘jezik’ > stcsl. *язькъ язька* ‘jezik’, sln. *jézik jezika*, nštok. *jèzik jèzika*, mak. *јазук*, blg. *езùк*).

¹²⁵ V jeziku Brižinskih spomenikov (972–1039) se u pojavlja samo v nekaj primerih v položaju za labialom (ustničnikom) (psl. Nsg m ptc. praes. act. **jьmy* > BS *imugi* (I 5) = *imy* ‘imajoč’; psl. 3sg aor. **by* > BS *bui* (II 8) = *by* ‘bil je’; psl. Gsg **otь slavy* > BS *od fzlauii* (II 10) = *ot slavy* ‘od slave’; psl. **my* > BS *mui* (II 32, 41, 104) = *my* ‘mi’; psl. 2sg imper. **myslite* > BS *muzlite* (II 84) = *myslite* ‘mislite!’; psl. **byti* > BS *buiti* (II 42) = *byti* ‘biti’), v veliki večini primerov je že izpričan *i* (psl. **byti* > BS *biti* (I 7, III 21) = *biti* ‘biti’; psl. Nsg m ptc. praet. pass. **vygьnanь* > BS *uvignan* (II 9) = *vignan* ‘izgnan’; psl. **paky* > BS *paki* (I 9), *pagi* (II 14) = *paki* ‘spet, vendar’; psl. Npl **synove* > BS *zinouue* (II 16) = *sinove* ‘sinovi’; psl. Npl **synьci* > BS *zinzi* (II 28, 59, 83, 109) = *sinci* ‘sinčki’; psl. **nynь* > BS *nine* (II 35), *ninge* (II 104) = *ninь* ‘zdaj’; psl. Gsg **sьmysla* > BS *zimizla* (III 49) = *s(ə)misla* ‘smisla, zavesti’; psl. Lpl **въ spytьnyjixь* > BS *u zpitnih* (III 33) = *v spitnix* ‘v krivih’; psl. Npl **roty* > BS *roti* (II 23) = *roti* ‘prisege’; psl. Apl **въ věky* > BS *vueki* (II 2, 5–6) = *v věki* ‘v veke’; psl. **oběty* > BS *obeti* (II 38) = *oběti* ‘obete, obljuje’; psl. **krovy* > BS *crouui* (II 51) = *krovi* ‘krove, strehe’; psl. Ipl **usty* > BS *vzti* (I 33, II 77) = *usti* ‘(z) usti’; psl. Ipl **želězьny* > BS *felezni* (II 102) = *želězni* ‘(z) železnimi’).

¹²⁶ Sl. **tixьkь* **tixьka* **tixьko* > mak. *тивок тивка тивко*.

2.1.3.5 Nesplošnoslovanska kontrakcija

V južni (in zahodni) slovanščini je prišlo do nesplošnoslovanske kontrakcije (skrčitve) samoglasnikov z medsamoglasniškim (intervokalnim) *j v dolgi samoglasnik¹²⁷ (ki se ohranja v štokavščini) (v stari cerkveni slovanščini še ne) (10. stoletje):¹²⁸ **psl. *VjV** > **sl. *V̄**. Nesplošnoslovansko kontrakcijo izkazujejo npr.: 1) sedanjik praslovanskih glagolov na *-a-ti *-a-jo *-a-je-ši (V/1) (v bolgarščini samo če je bilo praslovansko glasovno zaporedje *-aje- nenaglašeno) (psl. *pǎdati *pǎdajo *pǎdaješi (A) ‘padati’ > stcsl. ПАДАТИ ПАДАИЖ ПАДАКИШИ ‘padati’, sln. pǎdati (pǎdam) pǎdaš, nštok. pǎdati (pǎdām) pǎdāš, nar. mak. падал (падам) падаиу, knj. mak. наџал (наџам) наџаиу, blg. надал (надам) надаиу : psl. *jьgrǎti *jьgrǎjo *jьgrǎješi (F) ‘igrati’ > stcsl. ИГРАТИ ИГРАИЖ ИГРАКИШИ ‘zabavati se, igrati se; skakati od veselja’, sln. igrāti (igrām) igrāš, nštok. igrati (igrām) igrāš, mak. играл (играм) играиу, blg. играл игрǎя игрǎеиу) ter v slovenščini in osrednji južni slovanščini tudi sedanjik praslovanskih glagolov na *-ě-ti *-ě-jo *-ě-je-ši / *-’a-ti *-’a-jo *-’a-je-ši (III/1) (psl. *uměti *umějo *uměješi (F) ‘umeti’ > stcsl. УМѢТИ УМѢИЖ УМѢКИШИ ‘umeti, znati’, sln. uměti (úmem) úmeš, nštok. ùm(j)eti (ùm(ij)ēm) ùm(ij)ěš, mak. умел умеам умееиу, blg. умял умѐя умѐеиу); 2) praslovanska imensko-zaimenska (določna) oblika pridevnikov (psl. *starъjь *staraja *staroje ‘star’ > stcsl. старъи старѧа старок ‘star’, sln. stāri stāra stāro, nštok. stārī stārā stārō, mak. стару(от старѧа старѧо), blg. стару(ят старѧа старѧо)); 3) orodnik ednine samostalnikov praslovanske ā-jevske sklanjatve (psl. Isg *vornojō ‘(z) vrano’ > stcsl. вранѧж ‘(z) vrano’, sln. vrāno, nštok. (vrānōm)); 4) rodilnik množine samostalnikov ženske i-jevske sklanjatve (psl. Gpl *myšъjь ‘miši’ > stcsl. мѣшии ‘miši’, sln. mīši).

2.1.3.6 Praslovanski nenaglašeni izglasni *-i

Praslovanski nenaglašeni (in po analoški izravnalni tudi naglašeni) izglasni *-i je v nekaterih položajih popraslovansko onemel (10. stoletje, v stari cerkveni slovanšči-

¹²⁷ Šivic Dular 1998.

¹²⁸ V jeziku Brižinskih spomenikov (972–1039) so izpričani naslednji tipi popraslovanske kontrakcije (skrčitve): psl. *ъjь > sl. *ȳ > BS i (psl. *vēčъnъjь > BS vúčfni (I 34) = vēčni ‘večni’); psl. *ъji > sl. *ȳ > BS i (psl. Gpl *světъjixъ > BS zuetih (III 18) = světix ‘svetih’); psl. *oje > sl. *ē > BS ě (psl. NAsg n *moje > BS me (I 29, 30) = mē ‘moje’); psl. NAsg n *vēčъnoje > BS vúčfne (I 34) = vēčnē ‘večno’); psl. *oja > sl. *ā > BS a (psl. Nsg f *tvoja > BS tua (I 26) = tva ‘tvoja’); psl. *eje > sl. *ē > BS e (psl. Asg n *poseldъnjeje > BS bozzledine (II 92) = poslěd(ə)ně ‘poslednje’); psl. *aje > sl. *ē > BS ě (psl. Gsg n *nepravъdnъjago > BS nepraudnega (III 29) = nepravdněga ‘nepravičnega’); psl. *yje > sl. *ē > BS ě (psl. Dsg m *světujemu > BS zuetemu (I 3, 3–4), zuetemu (I 4) = světěmu ‘svetemu’); psl. *ėje > sl. *ē > BS ě (psl. Lsg m *na sōdъnějеть > BS na zudinem (III 54) = na sōd(ə)nēm ‘na sodnem’); psl. *ъji > sl. *ȳ > BS i (psl. Isg m *sъ starъjimъ > BS ze [...] starim (II 74) = s(ə) [...] starim ‘s starim’); psl. Dpl *živъjimъ > BS siuim (III 57) = živim ‘živim’); psl. Lpl *vъ lъžъnyjixъ > BS v lъžnih (III 33) = v lāžnix ‘v lažnih’); psl. *ojō > sl. *ō > BS o (psl. Asg f *mojō > BS mo (I 30, 30, 31) = mō ‘mojo’); psl. *ejo > sl. *ō > BS o (psl. Isg *voļejō > BS vuolu (I 14) = voļō ‘(z) voljo’); psl. *aje > sl. *ā > BS a (psl. 1pl praes. *perstopajemъ > BS prestopam (II 24–25) = přěstopam ‘prestopamo’).

ni torej še ne),¹²⁹ in sicer splošnoslovansko v položaju za *j: **psl. *-ji** > **sl. *-j** (psl. 2sg, 2pl imper. **padaji!*, **padajite!* od 'padati' > stosl. 2sg, 2pl imper. падди [pada-ji], паддите [padajite] od 'padati', sln. *pādaj!*, *pādajte!*, nštok. *pādāj!*, *pādājte!*, mak. *nažaj!*, *nažajme!*, blg. *nādaŭ!*, *nādaŭme!*). Opazna je npr. tudi najprej delna in potem popolna splošnoslovanska redukcija (upad) praslovanskega izglasnega *-i v končnici za drugo osebo ednine priponskega sedanjika (tematskega prezenta) *-ši (ne pa tudi v naglašeni končnici za drugo osebo ednine brezpriponskega sedanjika (atematskega prezenta) *-si): **psl. *-ši** > **sl. *-šb** > *-š (psl. 2sg praes. **neseši* od 'nesti' > stosl. 2sg praes. несеши od 'nesti', **nesešb* > sln. *néseš*, nštok. *nēsēš*, mak. *до-несеи*, blg. *до-несēш*; ps. 2sg praes. **myješi* od 'miti, umivati' > stosl. 2sg praes. мѣкши od 'miti, umivati, izpirati', **myješb* > sln. *mījēš*, nštok. *mījēš*, mak. *миеш*, blg. *mīеш*; ps. 2sg praes. **dvigneši* od 'dvigniti' > stosl. 2sg praes. двигнеши od 'premakniti, dvigniti', **dvignešb* > sln. *dvīgneš*, nštok. *dīgnēš*, mak. *дигнеи*, blg. *dūgneи*; ps. 2sg praes. **voziši* od 'voziti' > stosl. 2sg praes. возиши od 'voziti', **vozišb* > sln. *vóziš*, nštok. *vōzīš*, mak. *возиш*, blg. *vóзиш* : ps. 2sg praes. **jesi* od 'biti, obstajati, nahajati se' > stosl. 2sg praes. јеси od 'biti, obstajati, nahajati se', sln. *sŭ*, nštok. *jěsi*, mak. *cu*, blg. *cu*).¹³⁰

2.1.4 Nekaterе druge splošnojužnoslovanske značilnosti

Splošnojužnoslovanske značilnosti zgodnjega obdobja so bile npr. še poenostavitev (pra) slovanskega zlitnika *з (prim. 2.1.4.1) in nekatere oblikovne značilnosti (prim. 2.1.4.2).

2.1.4.1 (Pra)slovanski *з

(Pra)slovanski sičniški palatalni (trdonebni) zlitnik *з [*z̥ = *dž] se je v južni slovansčini poenostavil v sičniški palatalni pripornik *z [*ž] (prišlo je do onemitve zaporniškega dela zlitnika: *з = *dz > *z) (v stari cerkveni slovansčini še ne) (10. stoletje):¹³¹

psl. *з > **jsl. *z** (psl. **knęzъ* **knęza* 'knez' > stosl. *кнѣзь* *кнѣза* 'knez', sln. *kněz* *knęza*, nštok. *kněz* *knęza*, mak. *кназ* star., *кнез*, blg. (*княз* je prevzeto iz rus.); ps. 2sg, 2pl imper. **strigi* **strigęte* od 'striči' > **strizi* **strizęte* > stosl. 2sg, 2pl imper. *стриси* *стрисѣте* od 'striči', sln. *strizi* *strizite*, nštok. *strizi* *strizite*, mak. (*стрижи* *стрижете*); ps. 2sg, 2pl imper. **po-mogi* **po-mogęte* od 'pomoči' > **po-mozi* **po-mozęte* > stosl. 2sg, 2pl imper. *по-моси* *по-мосѣте* od 'pomoči', sln. *po-mózi*

¹²⁹ V jeziku Brižinskih spomenikov (972–1039) so odrazi končic *-ši, *-si redko ohranjeni (psl. 2sg praes. **poščędiši* > BS *poftedifi* (III 50) = *poščędiši* 'prizaneses, prizanesel boš'), v večini primerov je prišlo do redukcije izglasnega *-i (psl. 2sg praes. **zadeneši* > BS *zadenef* (I 26) = *zadeneš* 'zadeneš, zadel boš'; ps. 2sg praes. **vъzoveši* > BS *vъzovuef* (I 32) = *vzoveš* 'pokličeš'; ps. 2sg praes. **prijędeši* > BS *pridef* = (III 56–57) *prideš* 'prideš, prišel boš'; ps. 2sg praes. **vęsi* > BS *vuef* (I 20) = *vęs* 'veš').

¹³⁰ Praslovanska končnica *-ši je pri obravnani naglasa zaradi splošnoslovanske redukcije izglasnega *-i podana kot *-šb.

¹³¹ V jeziku Brižinskih spomenikov (972–1039) je izpričana poenostavitev ps. *з > jsl. *z (psl. Lsg n **vъ bolgę* > **vъ bolzę* > BS v [...] *blafe* (III 74) = v [...] *blazę* 'v dobroti').

po-mozíte, nštok. *po-mòzi po-mòzite*, mak. *по-мози боџ!* (*по-можу по-можете*); psł. **bogъ* ‘bog’ : Npl **bogi* > **bozi* > stcsł. *богъ* ‘bog’ : Npl *боџи*, sln. *bôg* (*bogôvi*), nštok. *bôg* : *bôzi* (*bôgovi*), mak. *боџ* (*боџови*), blg. *бôг* (*боџовé*); psł. **bergъ* ‘breg’ : Npl **bergi* > **berzi* > stcsł. *брѣгъ* ‘breg’ : Npl *брѣџи*, sln. *brêg* (*bregôvi*), nštok. *br(ij)êg br(ij)ézi* (*brêgovi*), mak. *бреџ* (*бреџови*), blg. *брѣг* (*бреџовé*); psł. **drugъ* ‘sopotnik, tovariš, prijatelj’ : Npl **drugi* > **druzi* > stcsł. *другъ* ‘prijatelj’ : Npl *друџи*, sln. *drûg* (*drugôvi*) star. ‘tovariš, prijatelj’, nštok. *drûg* (*drûgovi*); psł. **noga* ‘noga’ : DLsg, NAVdu **nogě* > jsl. **noga* : **nozě* > stcsł. *нога* ‘noga’ : DLsg, NAVdu *носѣ*, sln. *nôga* : DLsg, NAdu nar. sln. *nôzi* (knj. sln. *nôgi*), nštok. *nôga* : DLsg *nôzi*, mak. *нога* : Npl *ноџе*, nar. blg. *ногá* : Npl *нозé* (knj. blg. *крáк* ‘noga’).

2.1.4.2 Nekatere južnoslovanske oblikovne značilnosti

Oblikovni značilnosti (inovacija in arhaizem) južne (in zahodne) slovanščine, ki sta nekoliko pozneje postali razločevalni v razmerju do vzhodne slovanščine, sta npr.: 1) izguba končnice tretje osebe edine sedanjika *-*tb*/*-*tb* (za končaj tretje osebe množine sedanjika prim. 2.1.5.5).¹³² psł. *-*tb*/*-*tb* → jsl. *o* (psł. 3sg praes. **nesetъ* od ‘nesti’ → stcsł. *несетъ*, sln. *nése*, nštok. *nèsē*, mak. *до-несе*, blg. *до-несé*; psł. 3sg praes. **dvignetъ* od ‘dvigniti’ → stcsł. *двигнетъ*, sln. *dvîgne*, nštok. *dîgnē*, mak. *дигне*, blg. *дигне*; psł. 3sg praes. **pijetъ* od ‘piti’ → stcsł. *пикетъ*, sln. *pije*, nštok. *pîjē*, mak. *пие*, blg. *пие*; psł. 3sg praes. **vozitъ* od ‘voziti’ → stcsł. *взитъ*, sln. *vôzi*, nštok. *vôzī*, mak. *вози*, blg. *вôзу*; psł. 3sg praes. **padajetъ* od ‘padati’ → stcsł. *падактъ*, sln. *pāda*, nštok. *pādā*, mak. *паџа*, blg. *nāda*); 2) ohranitev glagola **byti* ‘biti, obstajati, nahajati se’ kot glagola s polnim in oslavljenim slovarskim (leksikalnim) pomenom ter kot pomožnega glagola s slovničnim (gramatičnim) pomenom, slednji se npr. pojavlja v rezultativnem preteklem času (perfektu) (psł. 1sg perf. **ръсалъ*/**ръсала*/**ръсало jestъ* → stcsł. 1sg perf. *ръсалаъ*/*ръсала*/*ръсало* *късмъ*, sln. *pisal/pisāla/pisālo sem* [pisaŋ/pisāla/pisālo sɛm], nštok. *писао*/*писала*/*писало* *сам*, mak. *сум пишувал*/*пишувала*/*пишувало*, blg. *núсал*/*núсала*/*núсало* *съм*).

Nekatere mlajše splošnojužnoslovanske glasovne značilnosti

Praslovansko	Južnoslovansko
*C ^O : *C ^E	*C
*Ī, *Ī̃, *Ī̄	*Ī, *Ī̃, *Ī̄
*I ^E , *I ^E ̃, *n ^E	*I, *Ĩ, *n
*Ci : *Cy	*Ci
*z	*z
*VjV	*V̄

¹³² V jeziku Brižinskih spomenikov (972–1039) se odraz praslovanske končnice *-*tb*/*-*tb* pojavlja samo še pri odrazu glagola **byti* (psł. 3sg praes. **jestъ* > BS *iezt* (I 35), *ieft* (II 64), *geft* (II 75, 90) = *jest* ‘je’), toda ne v vseh primerih (psł. 3sg praes. **jestъ* > BS *ie* (I 8, 9, 10), *ge* (II 71, 79, 86, 93, 94) = *je* ‘je’), pri drugih glagolih pa je do izgube kočnice že prišlo (psł. 3sg praes. **vъsedlitъ* > BS *vsedli* (II 62–63) = *vsedli* ‘vseli’; psł. 3sg praes. **sę dostojitъ* > BS *ze* [...] *dozftoi* (II 94–95) = *sę dostoji* ‘se sme’).

Južnoslovanski nezložniki

	Zaporniki, eksplozive			Polzaporniki, afrikate	Priporniki, frikative		
					spiranti	drsniki	jezičniki
ustničniki	*/p/	*/b/	*/m/			*/v/	
zobniki	*/t/	*/d/	*/n/		*/s/	*/z/	*/r/, */l/
trdonebniki			*/ń/	*/c/ */č/ *šć : *žž : */ć/ : */ź/ : *št *žd	*/s/	*/z/	*/j/
mehkonebniki	*/k/	*/g/			*/x/		

2.1.5 Zahodnojužnoslovanske in vzhodnojužnoslovanske jezikovne značilnosti

Nekoliko mlajše nesplošnojužnoslovanske glasovne spremembe so se pojavile od 10. stoletja dalje in so se širile iz dveh inovativnih središč. To sta bili **zahodnojužnoslovansko (slovensko-osrednjejužnoslovansko)** in **vzhodnojužnoslovansko (make-donsko-bolgarsko) inovativno središče**. Zahodno- in vzhodnojužnoslovanske glasovne spremembe so potekale približno po izoglosi glasovne spremembe (izofoni) **psl. *t̥, *d̥ > Z jsl. *č, */j/*ž : V jsl. *št, *žd** (prim. 2.1.1.5). Mednje sodijo predvsem glasovni sovpad praslovanskih *b, *p (prim. 2.1.5.2) v zahodni južni slovanščini (zahodnojužnoslovanska enostranska inovacija) ter poenostavitev praslovanskih *-pł-, *-bł-, *-mł-, *-vł- (prim. 2.1.5.1), spreminjanje praslovanskih glasovnih zaporedij *jě-, *je-, *Vji, *Vje (prim. 2.1.5.3) in depalatalizacija praslovanskih *ń, *l̥ v položaju pred sprednjimi samoglasniki (prim. 2.1.5.4) v vzhodni južni slovanščini (vzhodnojužnoslovanske enostranske inovacije). Tem glasovnim razlikam se je pozneje pridružila še izguba tonemskih in kvantitetnih opozicij v vzhodni južni slovanščini (prim. 2.3.1.6).

2.1.5.1 Praslovanski *pl̥, *bl̥, *ml̥, *vl̥

Praslovanski soglasniški sklopi *pl̥, *bl̥, *ml̥, *vl̥, ki so nastali iz praslovanskih labialov (ustničnikov) *p, *b, *m, *v po praslovanski jotaciji (*pj, *bj, *mj, *vj > *pl̥, *bl̥, *ml̥, *vl̥) in za katere je bil značilen epentetični (vrinjeni) *l̥, so se v južni slovanščini spreminjali glede na položaj v besedi: vzglasni soglasniški sklopi so se v celotni južni slovanščini ohranili, medtem ko so praslovanski medglasni soglasniški sklopi ostali nespremenjeni v zahodni južni slovanščini (in v delu torlaščine),¹³³ v vzhodni južni

¹³³ V jeziku Brižinskih spomenikov (972–1039) se pojavlja medglasni soglasniški sklop -vł- (Nsg n ptc. praet. pass. *ugotovlěno > BS ugotoulieno (I 35), ugotouleno (II 64) = ugotovlěno 'pripravljeno').

slovanščini pa so se poenostavili v soglasniške sklope **pj*, **bj*, **mj*, **vj*, tj. prišlo je do izgube praslovanskega epentetičnega **l̥* (10. stoletje).¹³⁴

2.1.5.1.1 Praslovanski vzglasni soglasniški sklopi **pl̥-*, **bl̥-*, **ml̥-*, **vl̥-*: **psl.** **pl̥-*, **bl̥-*, **ml̥-*, **vl̥-* > **jsl.** **pl̥-*, **bl̥-*, **ml̥-*, **vl̥-* (psl. **pl̥vati* **pl̥ujō* **pl̥uješi* 'pljuvati' → stcsl. ПЛѢВАТИ (≥ ПЛЮВАТИ) ПЛЮЖ ПЛЮЖИШИ 'pljuvati', sln. *pl̥juvāti* (≥ *pl̥juvāti*) (*pl̥jujē*) *pl̥jujēš* (≥ *pl̥juvat* *pl̥juvaš*), nštok. *pl̥juvati* (*pl̥jujē*) *pl̥jujēš*, mak. *плукал* (*плукам*) *плукаш*, blg. (*плюл*) *плюя плюеи*, *плювал* (*плювам плюваи*); psl. **bl̥udъ*, **bl̥udo* 'posoda, skle-da' > stcsl. *блудъ*, *блудо* 'skleđa', nštok. *bl̥judo* star., mak. *бљудо* star., blg. *бл̥одо*).

2.1.5.1.2 Praslovanski medglasni soglasniški sklopi **-pl̥-*, **-bl̥-*, **-ml̥-*, **-vl̥-*: **psl.** **-pl̥-*, **-bl̥-*, **-ml̥-*, **-vl̥-* > **Z jsl.** **-pl̥-*, **-bl̥-*, **-ml̥-*, **-vl̥-*, **V jsl.** **-pj-*, **-bj-*, **-mj-*, **-vj-*:

- 1) praslovanske imenske izpeljanke iz podstav na **p*, **b*, **m*, **v* s priponami na **-j-* (psl. **kapl̥a* 'kaplja' → stcsl. *капла* 'kaplja', sln. *kāpl̥ja*, nštok. *kāpl̥ja*, mak. *канка*, blg. *кánка*; psl. **grabl̥a* 'grablja' > cs. *гравла* 'gor, skorost', sln. pl *grābl̥je*, nštok. pl *grābl̥je*, nar. blg. pl *grābl̥u*; psl. **zeml̥a* 'zemlja' > stcsl. *земля* 'zemlja', sln. *zēml̥ja*, nštok. *zēml̥ja*, mak. *земја* [zemja], blg. *зем̥я* [zēm̥ja]);
- 2) praslovanski glagoli na **-a-ti* **-jō* **-je-ši* (V/2) s korenem na **p*, **b*, **m*, **v* v sedanjiku (psl. **klepati* **klepl̥ō* **klepl̥ēši* 'tolči, biti' > stcsl. *клепати* *клепалж* *клепакши* 'kazati, naznačevati', sln. *klepāti* (*kl̥ēpl̥jē*) *kl̥ēpl̥jēš*, nštok. *kl̥ēpati* (*kl̥ēpl̥jē*) *kl̥ēpl̥jēš*, mak. *клепал* (*клепам клепаи*), blg. *кл̥епал* *кл̥епя кл̥епеи*; psl. **dr̥ēmati* **dr̥ēml̥ō* **dr̥ēml̥ēši* 'dremati, lahko spati' > stcsl. *др̥ѣмати* *др̥ѣмалж* *др̥ѣмакши* 'dremati', sln. *dr̥ēmati* (*dr̥ēml̥jē*) *dr̥ēml̥jēš*, nštok. *dr̥(ij)ēmati* (*dr̥(ij)ēml̥jē*) *dr̥(ij)ēml̥jēš*, mak. *дремал* (*дремам*) *дремеи*, blg. *др̥ямал* (*др̥ема*) *др̥емеи*);
- 3) praslovanski glagoli na **-i-ti* **-jō* **-i-ši* (IV) in **-ě-ti*/**-a-ti* **-jō* **-i-ši* (III/2) s korenem na **p*, **b*, **m*, **v* v prvi osebi ednine sedanjika (praslovanska oblika ima kontinuiteto samo v bolgarščini) (psl. **kupiti* **kupl̥ō* **kupl̥ēši* 'kupiti' > stcsl. *коупити* *коупалж* *коупиши* 'kupiti', sln. *kup̥iti* (≥ *kup̥iti*) (*kup̥im*) *kup̥iš*, nštok. *kup̥iti* (*kup̥īm*) *kup̥iš*, mak. *купил* (*купам*) *купиш*, blg. *к̥упил* *к̥упя к̥упиш*; psl. **l̥ubiti* **l̥ubl̥ō* **l̥ubiši* 'ljubiti' > stcsl. *любити* *любалж* *будиши* 'ljubiti', sln. *ljub̥iti* (≥ *ljub̥iti*) (*ljub̥im*) *ljub̥iš*, nštok. *ljub̥iti* (*ljub̥īm*) *ljub̥iš*, mak. *за-љубил* (*љубам*) *љубиш*, blg. *любил* (*любя*) *любиш*; psl. **lomiti* **loml̥ō* **lomiši* 'lomiti' > stcsl. *ломити* *ломалж* *ломши* 'lomiti', sln. *lom̥iti* (*lōm̥im*) *lōm̥iš*, nštok. *lōm̥iti* (*lōm̥īm*) *lōm̥iš*, mak. *ломил* (*ломам*) *ломиш*, blg. *лом̥ил* *лом̥я лом̥иш*; psl. **loviti* **lovl̥ō* **lovl̥ēši* 'loviti' > stcsl. *ловити* *ловалж* *ловиши* 'loviti', sln. *lov̥iti* (*lov̥im*) *lov̥iš*, nštok. *lōv̥iti* (*lōv̥īm*) *lōv̥iš*, mak. *ловил* (*ловам*) *ловиш*, blg. *лов̥ил* *лов̥я лов̥иш*);

¹³⁴ Poenostavitev medglasnih soglasniških sklopov **-pl̥-*, **-bl̥-*, **-ml̥-*, **-vl̥-* s prvotno onemitvijo t. i. praslovanskega epentetičnega (vrinjenega) **l̥* v vzhodni slovanščini je sporadično dokumentirana že v starocerkvenoslovanskih spomenikih (stcsl. *земля* > *земя* 'zemlja', *корабль* > *корабь* 'ladja', *авлакник/гавлакник* > *авеник/гавеник* 'pojavitev, odkritje'), manj pogosta je v spomenikih ohridske in bolj pogosta v spomenikih preslavske književne šole (Мирчев 1958: [152–153]; Конески 1965: 55; 2001: 55; Харалампиев 2001: 84; БДА: 172).

- 4) praslovanski glagoli na **-i-ti* **-jǫ* **-i-ši* (IV) s korenem na **p*, **b*, **m*, **v* v trpnem preteklem deležniku (pasivnem participu preterita) na **-j-e-n-ъ* (psl. **kuplěnъ* > stcsl. *купакнѣ*, sln. *kúpljen*, nštok. *kûpljen*, mak. *купен*, blg. *купен*; psl. **lublěnъ* > stcsl. *любакнѣ*, sln. *ljúbljen*, nštok. *ljûbljen*, mak. *љубен*, blg. *любен*; psl. **lomlěnъ* > stcsl. *ломакнѣ*, sln. *lómljen*, nštok. *lòmljen*, mak. *ломен*, blg. *ломѐн*; psl. **lovlěnъ* > stcsl. *ловакнѣ*, sln. *lovljěn*, nštok. *lòvljen*, mak. *ловен*, blg. *ловѐн*);
- 5) praslovanski drugotni nedovršniki (sekundarni imperfektivi) na **-ja-ti* **-ja-jǫ* **-ja-je-ši* (V/1) glagolov na **-i-ti* **-jǫ* **-i-ši* (IV) s korenem na **p*, **b*, **m*, **v* (psl. **staviti* ‘staviti, postavljati’ : **stavlati* ‘postavljati’ > stcsl. *ставити* ‘postavljati’ : *ставаити* ‘ustavljati, braniti, zadrževati’, sln. *po-stáviti* : *po-stávljati*, nštok. *stàviti* : *stàvljati*, mak. *no-stavil* (*no-stavuvал*), blg. *no-stávil* : *no-stávil*).

2.1.5.2 Praslovanska **ǫ*, **ǫ̆*

Praslovanski krepki sprednji polglasnik (palatalni redukcijski vokal) **ǫ* (jer) in praslovanski krepki zadnji polglasnik (velarni redukcijski vokal) **ǫ̆* (jor) sta se v večjem delu vzhodne južne slovanščine ohranila kot različna glasova, medtem ko sta v zahodni južni slovanščini ter na zahodnem obrobju vzhodne južne slovanščine (tj. v poznejši torlaščini in severni makedonščini) glasovno sovpadla v sredinski polglasnik **ə* (10. stoletje).¹³⁵ **psl.** **ǫ*, **ǫ̆* > **Z jsl.** **ə*, **V jsl.** **ǫ*, **ǫ̆*. Dalje prim. 2.1.6.6.

2.1.5.3 Praslovanski **jě-*, **je-*, **Vji*, **Vje*

Praslovanska glasovna zaporedja zveneči palatalni (trdonebni) drsnik **j* [**i*]¹³⁶ in samoglasnik se v zahodni južni slovanščini prvotno niso spreminjala, do glasovnih sprememb je prišlo predvsem v vzhodni južni slovanščini.

2.1.5.3.1 V praslovanskem vzglasnem glasovnem zaporedju **jě-* je praslovanski nizki sprednji samoglasnik **ě* (jat) v zahodni južni slovanščini ohranil svojo prvotno *e*-jevsko kakovost (to se odraža v knjižni slovenščini in štokavskih knjižnih jezikih), v vzhodni južni slovanščini pa se je preglasil *a*-jevski samoglasnik (kar je dokumentirano

¹³⁵ Glasovni sovpad praslovanskih krepkih polglasnikov **ǫ*, **ǫ̆* v sredinski polglasnik **ə* v zahodni južni slovanščini je prvič dokumentiran v jeziku Brižinskih spomenikov (972–1039) (psl. **dъnъ* ‘dan’ > BS Asg *den* (I 9, 12, 32) = *dъn* ‘dan’; psl. Gpl **sъlъ* ‘slov’ > BS *zil* (II 15) = *sъl* ‘slov’; psl. **vъxъ* ‘ves’ ≥ **vъsъ* > BS Asg m *vuez* (I 3), *vuiз* (I 27) = *vas* ‘ves’; psl. **otъrustъkъ* ‘odpustek’ > BS *odpuztic* (III 23–24) = *otъrustak* ‘odpustek’; psl. Lpl **vъ tъmъnicaxъ* ‘v temnicah’ > BS *u timnizah* (II 52–53) = *v tъmъnicaxъ* ‘temnica’; psl. 3pl imperf. **sъgrěaxъ* ‘segrevali so’ > BS *zigreahu* (II 50) = *sъgrěaxъ* ‘segrevali so’).

¹³⁶ Praslovanski (in poznejši protetični) zveneči trdonebni polsamoglasnik **j* [**i*] se npr. v knjižni slovenščini v položaju za samoglasnikom in ne pred samoglasnikom odraža (ohranja) kot zveneči trdonebni polsamoglasnik *i* <*j*>, v položaju pred soglasnikom in samoglasnikom pa kot zveneči trdonebni drsnik *j* <*j*> (psl. **ajъce* ‘jajce’ > sln. *jájce* [jájce]).

že v stari cerkveni slovanščini ter v knjižni makedonščini in knjižni bolgarščini):¹³⁷ **psl. *jě- > Z jsl. *jě-, V jsl. *ja-** (psl. *jěsti *jěť *jěsi 'jesti' → stosl. **ѣсти ѣмь ѣси** 'jesti', sln. *jěsti jěm jěš*, nštok. *jěsti (jědēm jěděš)*, mak. *уз-јал (јадем јадеи)*, blg. *јл јлм (јадеи)*); psal. *jazditi *jazžo *jazdiši / *jězditi *jěžžo *jězdiši 'peljati se, potovati' > csl. **ѣздити ѣждѣ ѣздиши** 'potovati', sln. *jězditi (jězdim) jězdiš*, nštok. *jězditi (jězdīm) jězdīš*, mak. *јаздил (јаздам) јаздиши*, blg. *јаздил (јаздя) јаздиши*).

2.1.5.3.2 V praslovanskih vzglasnih glasovnih zaporedjih *ji-, *je- se je praslovanski *j- ohranil v zahodni južni slovanščini (kar se odraža v knjižni slovenščini in štokavskih knjižnih jezikih) ter v večjem delu vzhodne južne slovanščine, ponekod v vzhodni južni slovanščini pa je onemel (to se odraža v knjižni makedonščini in knjižni bolgarščini):¹³⁸ **psl. *je- > Z jsl. *je, V jsl. *e** (psl. *jezero, *jezerь 'jezero' > stosl. **ѣзеро, ѣзерь** 'jezero', sln. *jezěro* (≥ *jězero*), nštok. *jězero*, mak. *езеро*, blg. *езеро*; psal. *jesenь *jeseni 'jesen' > stosl. **ѣсень ѣсени** 'jesen', sln. *jesēn jesēni*, nštok. *jěsēn jěseni*, mak. *есен*, blg. *эсен*; psal. *jelę *jelene, Asg *jelenь 'jelen' → stosl. **ѣлень ѣлене** 'jelen', sln. *jėlen jėlėna*, nštok. *jėlen jėlena*, mak. *елен*, blg. *елен*; psal. *jedinь *jedina *jedino ≥ *jedьнъ *jedьна *jedьно 'eden' → stosl. **ѣдинь ѣдина ѣдино, ѣдьнъ ѣдьна ѣдно** 'eden', sln. *edīn edīna edīno, eden* [édən] ≥ *ēn ēna ēno*, nštok. *jėdin jėdina jėdino, jėdan jėdna jėdno*, mak. *еден една едно*, blg. *едѣн еднѣ еднѣ*).

2.1.5.3.3 V praslovanskih medglasnih glasovnih zaporedjih *ji-, *je- (tj. v položaju za samoglasnikom) se je praslovanski *j- (če ni prišlo do nesplošnoslovanske kontraksije (skrcitve) (prim. 2.1.3.5)) ohranil v zahodni južni slovanščini, v vzhodni južni slovanščini pa onemel, zaradi česar je v medglasju nastal hiat (zev): **psl. *Vji, *Vje > Z jsl. *Vji, *Vje, V jsl. *Vi, *Ve** (psl. *stojati *stoję *stojiši 'stati' > stosl. **стоѣти стоѣж стоѣши** [stojati stoję stojiši] 'stati', sln. *stāti (stojīm) stojīš*, nštok. *stōjati ≥ stājati (stōjīm) stōjīš*, mak. *стојал (стојам) стоиши* [stojal stojam stoiš], blg. *стоѣл стоѣ стоиши* [stojal stoję stoiš]); psal. *piti *piję *piješ 'piti' > stosl. **пити пиѣж пиѣши** [piti piję piješi] 'piti', sln. *pīti (pijēm) piješ*, nštok. *pīti (pijēm) pijēš*, mak. *ис-пил (пијам) пиеш* [ispił pijam pieš], blg. *пѣл пѣя пѣеш* [pił piјę pieš]).

¹³⁷ Preglaševanje praslovanskega vzglasnega *ě v položaju za *j v *a v vzhodni južni slovanščini je nadaljevanje težnje po praslovanskem preglaševanju medglasnega *č̣, v *a v položaju za palatali (trdonebniki): psal. *stojęti > *stojati 'stati', *krikęti > *kričęti > *kričati 'kričati', *bęgęti > *bęžęti > *bęžati 'bežati', *slyxęti > *slyšęti > *slyšati 'slišati', *verskęti > *versčęti > *versčati 'vreščati'; *pekęlb > *pečęlb > *pečalb 'to, da peče', *piskęlb > *piščęlb > *piščalb 'piščal'; *polęne > *polane 'prebivalci na polju', *potokęne > *potočęne > *potočane 'prebivalci ob potoku', *bergęne > *beržęne > *beržane 'prebivalci na bregu'.

¹³⁸ Praslovansko vzglasno glasovno zaporedje *ji- se je v večini slovanskih jezikov zlilo v *i-, zato na vzglasju (ne pa tudi v medglasju) razlika med zahodno in vzhodno južno slovanščino ni vidna.

2.1.5.4 Praslovanska *ń, *ľ v položaju pred sprednjimi samoglasniki

Praslovanska palatala (trdonebnika) *ń, *ľ v položaju pred sprednjimi samoglasniki se v zahodni južni slovanščini prvotno nista spreminjala, v vzhodni južni slovanščini pa sta se depalatalizirala v *n, *l: psl. *ń^E, *ľ^E > Z jsl. *ń, *ľ: V jsl. *n, *l (za zglede prim. 2.1.7.3 in 2.1.7.4).

2.1.5.5 Nekatere oblikovne značilnosti

Praslovanski tip oblikovnega sistema se je v nekoliko večji meri ohranil v zahodni južni slovanščini, v vzhodni južni slovanščini pa je v okviru jezikovnega spreminjanja znotraj balkanske jezikovne zveze prišlo do nastanka številnih oblikoskladenjskih (morfo-sintaktičnih) balkanizmov, ki so prvotni oblikovni sistem torlaščine ter makedonščine in bolgarščine korenito spremenili (prim. 1.8.2).

Znotraj pregibanja (fleksije) so npr. opazne naslednje razlike, pri čemer se na vzhodu pogosteje pojavlja arhaizem, na zahodu pa inovacija: 1) praslovanska zaimenska končnica roditelja ednine moškega/srednjega spola *-go se je ohranila v vzhodni južni slovanščini, medtem ko je bila v zahodni južni slovanščini po medvzorčni analoški izravnavi (po praslovanskem končaju roditelja ednine moškega/srednjega spola (moške in srednje) o-jevske sklanjatve *-a) prenašana v *-ga (10. stoletje).¹³⁹ psl. Gsg m/n *-go → Z jsl. *-ga, V jsl. *-go (psl. Gsg m/n *otъ négo ‘od njega’ → stcsl. отъ нѣго ‘od njega’, sln. *od njéga*, nštok. *od njéga*, mak. *od nego*, blg. *ot négo*); 2) praslovanski končaj tretje osebe množine sedanjika *-tb/*-tb se je ohranil v vzhodni južni slovanščini in se izgubil v zahodni južni slovanščini (za končnico tretje osebe ednine sedanjika prim. 2.1.4.2).¹⁴⁰ psl. *-tb/*-tb > Z jsl. *o*, V jsl. *-t (psl. 3pl praes. *nesqtb od ‘nesti’ → stcsl. несятъ, sln. *nesó* (≥ *nésejo*), nštok. *něsū*, mak. *do-nesam*, blg. *do-nesam*; psl. 3pl praes. *dvignqtb od ‘dvigniti’ → stcsl. двигнѣтъ, sln. (*dvignejo*), nštok. *dīgnū*, mak. *dignat*, blg. *dūgnat*; psl. 3pl praes. *rijqtb od ‘piti’ → stcsl. пиѣтъ, sln. *pijó* (≥ *píjejo*), nštok. *pījū*, mak. *nijam*, blg. *pijam*; psl. 3pl praes. *vozqtb od ‘voziti’ → stcsl. вѣзѣтъ, sln. (*vóziyo*), nštok. *vòzē*, mak. *vozam*, blg. *vòzjam*; psl. 3pl praes. *padajqtb od ‘padati’ → stcsl. падаѣтъ, sln. *pādajo*, nštok. *pādajū*, mak. *pađaam*, blg. (*nādam*)); 3) praslovanska končnica prve osebe množine sedanjika *-mъ se je ohranila v vzhodni južni slovanščini, kjer je bila lahko delno nadomeščena z

¹³⁹ V jeziku Brižinskih spomenikov (972–1039) se pojavljata tako prvotna končnica *-go (psl. *togo > BS *togo* (III 39, 41) = *togo* ‘tega’; psl. *jego > BS *gego* (II 95), *iego* (III 2, 3) = *jego* ≥ *iega* (I 20, III 6, 11–12) = *jega* ‘njega; njegov’; psl. *jegože > BS *egože* (II 68) = *egože* ‘kogar’; psl. *vъxogo > *vъsego > BS *uzego* (III 43) = *vsego* ≥ *uzega* (III 72) = *vsega* ‘vsega’; psl. *dъnъsbъnego ≥ BS *dodiniznego* (III 41) = *današného* ‘današnjega’) kot drugotna končnica *-ga (psl. *jinogo ≥ BS *inoga* (I 19) = *inoga* ‘drugega’; psl. *mъnogogo ≥ BS *mnogoga* (I 19) = *mnogoga* ‘mnogega’; psl. *takogo ≥ BS *tacoga* (I 25) = *takoga* ‘takega’; psl. *nepravъdъnъjago ≥ BS *nepraudnega* (III 29) = *nepravdněga* ‘nepravičnega’).

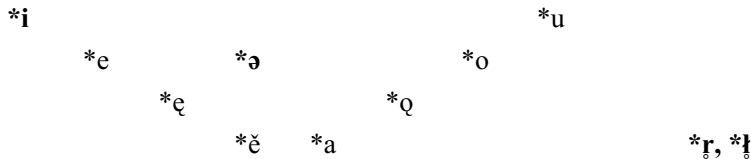
¹⁴⁰ V jeziku Brižinskih spomenikov (972–1039) je izpričana samo ena oblika tretje osebe množine sedanjika, in sicer glagola *byti, pri kateri pa se odraz praslovanske končnice *-tb/*-tb ohranja (psl. 3pl praes. *sqtb/*sqtb > BS *funt* (II 19) = *sqt* ‘so’).

drugotno končnico *-me, medtem ko se v zahodni južni slovanščini pojavlja drugotna končica *-mo:¹⁴¹ **psl. 1pl praes. *-mъ** → **Z jsl. -mo, V jsl. -m** → **-me** (psl. 1pl praes. *nesemъ od 'nesti' → stcsl. несе́мъ, sln. néseto, nštok. nēsēto, mak. do-neseme, blg. do-nesém; psl. 1pl praes. *dvignemъ od 'dvigniti' → stcsl. дви́гнемъ, sln. dvígnemo, nštok. dīgnēto, mak. dignem, blg. dūgnem; psl. 1pl praes. *rijemъ od 'piti' → stcsl. пи́емъ, sln. rījeto, nštok. rījēto, mak. pieme, blg. niem; psl. 1pl praes. *vozimъ od 'voziti' → stcsl. вози́мъ, sln. vózimo, nštok. vōzīto, mak. vozime, blg. vózim; psl. 1pl praes. *padajemъ od 'padati' → stcsl. пада́емъ, sln. pādato, nštok. pādāto, mak. nažame, blg. nādame).

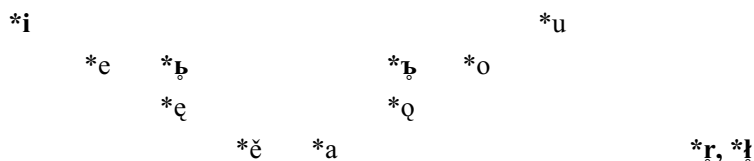
Nekatere zahodno- in vzhodnojužnoslovanske glasovne značilnosti

Praslovansko	Zahodno-južnoslovansko	Vzhodno-južnoslovansko
*ĭ, *ǫ	*ĕ, *j/*ǰ	*št, *žd
*pǫ-, *bǫ-, *mǫ-, *vǫ-	*pǫ-, *bǫ-, *mǫ-, *vǫ-	*pǫ-, *bǫ-, *mǫ-, *vǫ-
*pǫ-, *bǫ-, *mǫ-, *vǫ-	*pǫ-, *bǫ-, *mǫ-, *vǫ-	*pj-, *bj-, *mj-, *vj-
*ĭ : *ǫ	*ə	*ĭ : *ǫ
*jě-	*jě-	*ja-
*je-	*je-	*e-
*Vji, *Vje	*Vji, *Vje	*Vi, *Ve
*ń ^E , *ǫ ^E	*ń, *ǫ	*n, *l

Zahodnojužnoslovanski zložniški sistem (absolutnokronološko ok. 1000):

¹⁴¹ V jeziku Brižinskih spomenikov (972–1039) je še dokumentiran kontinuant praslovanske končnice prve osebe množine sedanjika *-mъ (psl. *narečemъ se > BS narešem ze (II 16–17) = narečem se 'imenujemo se'; psl. *paseмъ > BS pazem (II 24) = pasem 'spoštujemo'; psl. *nesemъ > BS nezem (II 39) = nesem 'nesemo'; psl. *možemъ > BS mošem (II 41, 68), mošim (II 106) = možem 'moremo'; psl. *načьnemъ > BS našem (II 43) = načnem 'začnemo'; psl. *rijemъ > BS rigem (II 38) = rijem 'rijemo'; psl. *oklevetajemъ > BS oclvetat (II 21) = oklevetam 'oklevetamo'; psl. *perstoraјemъ > BS preštopam (II 24–25) = prěštopam 'prestopamo'; psl. *klaňajemъ se > BS clanam ze (II 36) = klaňam se 'klanjamo se'; psl. *tvorimъ > BS tuorim (II 20) = tvorim 'delamo'; psl. *modlimъ (se) > BS modlim ze (II 36–37) = modlim se 'molimo'; psl. *jesmъ > BS gezim (II 32), gezm (II 66) = jesam 'smo'), končnica *-mo se pojavlja šele v poznem srednjem veku (psl. *otъriščajemъ → CRR odpušchamo (I 5) = odpušamo 'odpuščamo').

Vzhodnojužnoslovanski zložniški sistem (absolutnokronološko ok. 1000):

Na zahodu južne slovanščine sta nastala **slovenski** (prim. 2.2.2.1) in **osrednjejužnoslovanski jezik** (*srednjojužnoslavenski jezik*)¹⁴² (tj. kajkavščina, čakavščina ter zahodna in vzhodna štokavščina) (prim. 2.2.2.2), na vzhodu južne slovanščine pa **makedonski** (prim. 2.3.2.1) in **bolgarski jezik** (prim. 2.3.2.2). Med zahodnima in vzhodnima južnoslovanskima jezikoma sta se oblikovala zemljepisno gledano manjša **prehodna geolekta**, v katerih je prišlo do nekaterih zahodno- in nekaterih vzhodnojužnoslovanskih inovacij. Ta sta kasnejši **torlaščina** in **severna makedonščina**.

2.1.6 Nesplošnojužnoslovanske glasovne spremembe z večjim zemljepisnim obsegom

Vzporedno s splošnozahodnojužnoslovanskimi in splošnovzhodnojužnoslovanskimi glasovnimi spremembami oz. nekoliko pozneje so se začele dogajati tudi od slednjih zemljepisno bolj omejene, a še vedno zemljepisno precej obsežne mlajše nesplošnojužnoslovanske glasovne spremembe z večjim zemljepisnim obsegom, ki so zahodno- in vzhodnojužnoslovanske geolekte cepile še na manjše enote ter so izoblikovale posamezne južnoslovanske geolekte hierarhične stopnje jezika oz. njihove narečne ploskve. Zajele so prostor, večji od prostora enega od poznejših južnoslovanskih jezikov, oz. celoten prostor enega od njih, zato imajo vrednost genetskih meril pri njihovem razmejevanju. To so bili predvsem doslednost južnoslovanskega rotacizma v zahodnojužnoslovanskem prostoru (prim 2.1.6.1), onemitev praslovanskega ***v** v veččlenskem soglasniškem sklopu v slovenščini (prim 2.1.6.2), denazalizacija (raznosnjenje) praslovanskih nosnih samoglasnikov ***e**, ***o** v jugovzhodni slovenščini in osrednji južni slovanščini (prim 2.1.6.3) ter posledično oženje odraza praslovanskega ***ě** [***ä**] v teh geolektih (prim 2.1.6.4), spreminjanje praslovanskih sredinskih ustnih samoglasnikov ***e**, ***o** (prim 2.1.6.5), različne smeri vokalizacije praslovanskih krepkih polglasnikov ***ǫ**, ***ǫ** (prim 2.1.6.6), različno spreminjanje južnoslovanskih zlogotvornih jezičnikov ***r**, ***l̥** (prim 2.1.6.7, 2.1.6.8) ter nastajanje drugotnih, anaptiktičnih (vrinjenih) samoglasnikov (prim. 2.1.6.9).

¹⁴² Lončarić 1996: 23, 29; Mira Menac-Mihalić in Vesna Zečević v OJA 4a (2006): 158.

2.1.6.1 Praslovanski medsamoglasniški *ž

Praslovanski medsamoglasniški (intervokalni) *ž je v raški južni slovanščini (poznejši vzhodni štokavščini) ter v vzhodni južni slovanščini (poznejših torlaščini ter makedonščini in bolgarščini) v večini primerov ostal nespremenjen, v ostalem delu zahodne južne slovanščine (v poznejši slovenščini ter kajkavščini, čakavščini in zahodni štokavščini) pa je prišlo do prehoda (natančneje sonorizacije, tj. spremembe nezvočnika v zvočnik) praslovanskega medsamoglasniškega *ž v r (10. stoletje), ki je najbolj dosleden v zahodni južni slovanščini:¹⁴³ **psl.** *VžV > **sln., kajk., čak., Z štok. VrV, V štok., torl., mak., blg. *VžV** (psl. **moči* **mogo* **možeši* ‘moči’ > stsl. *мошти могъ можеши* ‘moči’, sln. *móči* (*mórem*) *móreš*, kajk. *mòči* (*mòrem*) *mòreš*, čak. *mòci* *mògu* (≥ *mòren*) *mòreš*, Z štok. *mòci* *mògu* *mòreš*, V štok. = knj. nštok. *mòci* *mògu* *mòžěš*, mak. (*можам*) *можеш*, blg. (*мога*) *можеш*; ps. 2sg praes. **možeši* → sln. *môrati*, V štok. *mórati*; ps. **ježe* > sln. **jer* ≥ *ker*, V štok. = knj. nštok. *jer* ‘ker’;¹⁴⁴ ps. **dože* → blg. *дупу* ‘celo’). Ta glasovna sprememba se imenuje **južnoslovanski rotacizem**.¹⁴⁵

Po južnoslovanskem rotacizmu je tako npr. iz praslovanskega poudarjalnega členka *že ‘prav, ravno; pa’ nastala za slovenščino zelo značilna oziralna členica (relativna partikula) -r, ki jo imajo oziralni in nikalni (samostalniški, pridevniški, prislovni) zaimki (psl. **kъtože* > stsl. *кътоже* ‘kdor’, sln. *kdôr*; ps. **kaže* > gluž. *kaž* ‘kakor’, sln. *kâr*).¹⁴⁶

2.1.6.2 Praslovanski *v v veččlenskih soglasniških sklopih

Praslovanski *v v veččlenskih soglasniških sklopih se v osrednji južni slovanščini, makedonščini in bolgarščini ni spreminjal, v slovenščini pa je s poenostavitvijo veččlenskih soglasniških sklopov onemel (10. stoletje):¹⁴⁷ **psl.** *CvC/*CCv/*vCC > **sln. ø, osr. jsl. v, mak., blg. v**, npr. v soglasniškem sklopu *tv (psl. **tvьrdь* **tvьrda* **tvьrdo* ‘trd’

¹⁴³ Južnoslovanski rotacizem je sporadično izpričan na celotnem južnoslovanskem jezikovnem prostoru (Cvetko Orešnik 1987–1988). Pojavlja se mnenje, da gre pri tem prvotno za glasovno spremembo, ki je bila kasneje na vzhodu južne slovanščine odstranjena z izravnjavami v premenjujočih se (alternirajočih) okoljih (psl. 3sg praes. **ženetъ* : **doženetъ* > jsl. **žene* : ***dorene*), toda se sporadično ohranila v nepremenjujočih se okoljih (psl. **ježe*, **dože* > jsl. **jere*, **dore*) (Greenberg 1999a). Izgolosa *more* : *može* poteka po štokavskem jezikovnem prostoru (Ивић 1956 (2001): [22]).

¹⁴⁴ V slovenščini so bili prvotni oziralni zaimki s korenem *j- po analogiji zamenjani z vprašalnimi zaimki s korenem *k- (Snoj 2016: 296).

¹⁴⁵ Južnoslovanski rotacizem je v zahodni južni slovanščini prvič dokumentiran v Brižinskih spomenikih (972–1039) (psl. **te že* ‘in pa’ > stsl. *те же* ‘in pa’, BS *tere* (II 32, 110) = *tere* ‘ter’ > sln. *ter*).

¹⁴⁶ Oziralni in nikalni (samostalniški, pridevniški, prislovni) zaimki v slovenščini: 1) oziralni zaimki: **kъtože* > *kdôr*, **kaže* > *kâr*; **kъjъže* > *kir* star. ‘kateri, ki’; **kъdeže* > *kjër/kjêr*, **kamože* > *kâmor*, **kqđeže* > *kqđer* [kqđər]; **kъdaže* > *kâdar*; **kakože* > *kâkor*; 2) nikalni zaimki: **kъdeže* > *nikjêr*, **nikamože* > *nikâmor*, **nikqđeže* > *nikqđer* [nikqđər]; **nikъdaže* > *nikdar/nikdâr*; **nikakože* > *nikâkor/nikâkor*.

¹⁴⁷ Začetek poenostavljanja praslovanskega *tv v veččlenskem soglasniškem sklopu je dokumentiran že v Brižinskih spomenikih (972–1039) (psl. **svъtoriti* ‘narediti’ > BS *ztoriti* (II 107) = *storiti* > sln. *storiti*).

> stcsl. **ТВРЪДЪ ТВРЪДА ТВРЪДО** ‘trd, trden’, sln. *třd třda třdō* [tãrt tãrda tãrdō] (≥ *třdo* [tãrdo]), nštok. *tvřd tvřda tvřdo*, mak. *тврѡд тврѡда тврѡдо*, blg. *тврѣрд тврѣрда тврѣрдо*; psl. **tvřditi *tvřdō *tvřdiši* ‘delati trdo’ > csl. **ТВРЪДИТИ ТВРЪЖАЖ ТВРЪДИШИ** ‘delati trdo’, sln. *trđiti (trđim) trđiš* [tãrditi tãrdim tãrdiš], nštok. *tvřditi (tvřđim) tvřđiš*, mak. *по-тврѡдил (тврѡдам) тврѡдиш*, blg. *(тврѣрдѣл) (тврѣрдѣл) тврѣрдѣлш*; psl. **četrtyrť(jb)* ‘četrti’ > stcsl. **ЧЕТВРТЬ, ЧЕТВРТЬИ** ‘četrti’, sln. *četrťi* [četrťi], nštok. *četrvtĩ*, mak. *четврт, четврти*, blg. *четвѣрты*; psl. **četrtyrťkь* ‘tisti, ki je četrti’ > stcsl. **ЧЕТВРТЬКЪ** ‘četrtek’, sln. *četrťek* [četrťæk], nštok. *četrvtak*, mak. *четврток*, blg. *четвѣрткь*; psl. **sь-tvoriti *sь-tvořō *sь-tvoriši* ‘narediti’ > stcsl. **СЪ-ТВОРИТИ СЪ-ТВОРИЖ СЪ-ТВОРИШИ** ‘narediti’, sln. *s-torĩti (s-torim) s-toriš*,¹⁴⁸ nštok. *s-tvōriti (s-tvōřim) s-tvōriš*, mak. *с-творил (с-творам) с-твориш*, blg. *творил творя творѣш*).

2.1.6.3 Praslovanska *e, *o

Praslovanska nosna samoglasnika (nazalna vokala) *e, *o sta se prvotno ohranila nespremenjena v severozahodni slovenščini¹⁴⁹ ter makedonščini in bolgarščini – v zahodni makedonščini je prišlo do preglasa sprednjega nosnega samoglasnika *e v zadnji nosni samoglasnik *o v položaju za nekaterimi palatali (trdonebniki) (10. stoletje), do denazalizacije (raznosnjenja) v makedonščini in bolgarščini pa mnogo pozneje (14. stoletje) –, medtem ko sta se sorazmerno zgodaj denazalizirala (raznosnila) v osrednji južni slovanščini (10. stoletje) in v jugovzhodni slovenščini (ok. 1200), in sicer v jugovzhodni slovenščini neposredno v parna ustna sredinska samoglasnika *e, *o, v kajkavščini v *e, *o, v čakavščini in štokavščini v *e, *u: **psl. *e, *o > SZ sln. *e, *o, JV sln. *e, *o, kajk. *e, *o, čak., štok. *e, *u, mak., blg. *e, *o**. Različni denazalizirani odrazi praslovanskih *e, *o so že pomenili začetek konvergentnega spreminjanja nekaterih geolektov v osrednjejužnoslovanskem prostoru (kajkavščina, čakavščina-štokavščina).

2.1.6.3.1 Praslovanski *e

Praslovanski sprednji nosni samoglasnik *e se v knjižni slovenščini glede na svojo prvotno kvantiteto (kolikost) održa kot ozki e <e> ali široki e <e> (slovenski dolgi naglašeni *ē in slovenski kratki naglašeni *ĕ- v nezadnjih zlogih imata ozki odraz e, slovenski kratki naglašeni *-e v zadnjih zlogih in slovenski nenaglašeni *e pa široki odraz e, slednji je lahko tudi analoškega nastanka, npr. *péta, gréda*),¹⁵⁰ medtem ko se v štokavskih knjižnih jezikih (ne glede na svojo prvotno kvantiteto), makedonščini in bolgarščini odraža kot srednji e <e>: **psl. *e > sln. *ē > ē/ĕ, *ĕ- > ě-, *-ĕ > -ě, *e > e**,

¹⁴⁸ Sln. *tvōriti tvōrim tvōriš, s-tvōriti s-tvōrim s-tvōriš* ipd. s soglasniškim sklopom *tv* je prevzeto iz drugih slovanskih jezikov (Snoj 2016: 816).

¹⁴⁹ Praslovanska nosna samoglasnika *e, *o se pojavljata v jeziku Brižinskih spomenikov (972–1039) (psl. Gpl **veľbjixь* od ‘večji’ > BS *vuenfih* (I 23) = *veľjix*; psl. 1sg praes. **poročō* od ‘izročiti’ > BS *poronfo* (I 29) = *poročō*; psl. 3sg praes. **sotь* od ‘biti’ > BS *funt* (II 19) = *sot*; psl. Gsg m **malomogōia* od ‘bolan’ > BS *Asg m_{anim} malomogoncka* (II 48) = *malomogōia*; psl. *Asg *věro* od ‘vera’ > BS *vuerun* (II 105) = *věro*).

¹⁵⁰ Za spreminjanje praslovanskega *e v slovenščini prim. 5.1.3.1.1.

nštok. ǣ, mak. ǣ, blg. ǣ (psl. **rędъ* **rędu* 'vrsta, red' > stcsl. *рѡдъ рѡдоу* 'vrsta, red', sln. *rĕd rĕda*, nštok. *rĕd rĕda*, mak. *peð*, blg. *pĕð*; psl. **čęstъ* **čęsta* **čęsto* 'čest, gost' > stcsl. *чѡстѣ чѡста чѡсто* 'gost', sln. *čĕst čĕsta čĕsto* knjiž., nštok. *čĕst čĕsta čĕsto*, mak. *чест честа често*, blg. *čĕct čĕct čĕctmo*; psl. **petъ* 'pet' > stcsl. *пѡтъ* 'pet', sln. *pĕt*, nštok. *pĕt*, mak. *nem*, blg. *nĕm*; psl. **desętъ* 'deset' > stcsl. *дѣсѡтъ* 'deset', sln. *desĕt*, nštok. *dĕsĕt*, mak. *decem*, blg. *dĕcem*; psl. **tręsti* **tręso* **tręseši* 'tresti' > stcsl. *трѡсти трѡсѣ трѡсеши* 'tresti', sln. *trĕsti (trĕsem) trĕseš*, nštok. *trĕsti (trĕsĕm) trĕsĕš*, mak. *no-mpocol (mpesam) mpeseu*, blg. *mpĕcъл mpesá mpesĕu*; psl. **leča* 'leča' > csl. *лѡшта* 'leča', sln. *lĕča*, nštok. *léča*, mak. *leka*, blg. *lĕuca*; psl. **ględati* **ględajo* **ględaješi* 'gledati' > stcsl. *глѡдати глѡдаѡ глѡдакши* 'gledati', sln. *glĕdati (glĕdam) glĕdaš*, nštok. *glĕdati (glĕdām) glĕdāš*, mak. *глѡдал (глѡдам) глѡдаи*, blg. *глĕдал (глĕдам) глĕдаи*; psl. **zętъ* **zęti* 'zet' → stcsl. *зѡтъ зѡти* 'ženin, zet', sln. *zĕt zĕta*, nštok. *zĕt zĕta*, mak. *zem*, blg. *zĕm*; psl. **pęta* 'peta' > stcsl. *пѡта* 'peta', sln. *pĕta*, nštok. *pĕta*, mak. *nema*, blg. *nemá*; psl. **mĕsęcъ* **mĕsęca* 'mesec' > stcsl. *мĕсѡцъ мĕсѡца* 'mesec', sln. *mĕsec mĕseca*, nštok. *m(j)ĕsĕc m(j)ĕsĕca*, mak. *месеу*, blg. *mĕcey*; psl. **памętъ* **памęti* 'spomin' > stcsl. *памѡтъ памѡти* 'spomin, spominska slovesnost', sln. *pámet pámeti*, nštok. *pāmĕt pāmĕti*, mak. *памет*, blg. *námet*; psl. **męso* 'meso' > stcsl. *мѡсо* 'meso', sln. *mesō*, nštok. *mĕso*, mak. *месо*, blg. *месō*).

Praslovanski srednji nosni samoglasnik **ę* v vzglasnem glasovnem zaporedju **ję-* se je v zahodni makedonščini preglasil v zadnji nosni samoglasnik **o*, medtem ko je v bolgarščini v praslovanskem vzglasnem glasovnem zaporedju **ję-* (v vzglasnem glasovnem zaporedju **je-* v celotni vzhodni južni slovanščini (prim. 2.1.4.3)) prišlo do onemitve vzglasnega **j*: **psl. *ję- > sln. *ję- > je-, je-, štok. *ję- > ję-, Z mak. *ję- > ja-, blg. *ę- > ę-** (psl. **językъ* **jęzъka* 'jezik' > stcsl. *ѡзыкъ ѡзыка* 'jezik', sln. *jĕzik jĕzika*, nštok. *jĕzik jĕzika*, mak. *jazuk*, blg. *ezúk*; psl. **jęčъty* **jęčъtene*, Asg **jęčъtenъ* 'ječmen' → csl. *ѡчъмъ ѡчъмене*, Asg *ѡчъмень* 'ječmen', sln. *jĕčmen jĕčmĕna*, nštok. *jĕčmĕn jĕčmena*, mak. *jachmen*, blg. *ечемѡк*; psl. **jętry* **jętryve* 'žena moževega brata' → csl. *ѡтры ѡтрыве* 'žena moževega brata', star. in nar. sln. *jĕtrva [jĕtĕrva]*, nštok. *jĕtrva/jĕtrva*, mak. *jamrva*, blg. *emъrva*; psl. **zajęcъ* **zajęca* 'zajec' → stcsl. *зѡяцъ зѡяца* 'zajec', knj. sln. *zâjĕc zâjca [zâjĕc zâjca]*, nar. sln. *zĕc zĕca*, nštok. *zĕc zĕca*, mak. *zajak*, pl *zajacu*, blg. *zâek*, pl *zâjcu*).

2.1.6.3.2 Praslovanski **o*

Praslovanski zadnji nosni samoglasnik **o* se v knjižni slovenščini glede na svojo prvotno kvantiteto (kolikost) odraža kot ozki *o* <o> ali široki *o* <o> (slovenski dolgi naglašeni **ō* in slovenski kratki naglašeni **ō*- v nezadnjih zlogih imata ozki odraz *o*, slovenski kratki naglašeni **ō*- v zadnjih zlogih in slovenski nenaglašeni **o* pa široki odraz *o*, slednji je lahko tudi analoškega nastanka, npr. *róka, stròk stróka*),¹⁵¹ medtem ko se v štokavskih knjižnih jezikih (ne glede na svojo kvantiteto) odraža kot *u*, v knjižni makedonščini kot *a* (sporadično kot *u*), v knjižni bolgarščini kot *ə* <ь, а> (zapis <a>

¹⁵¹ Za spreminjanje praslovanskega **o* v slovenščini prim. 5.1.3.1.2.

za [ə] je značilen za končnice in nekatere pripone):¹⁵² **psl.** **q* > **sln.** **q̄* > *ô/ô*, **q̄-* > *ô-*, **q̄* > *-ð*, **q* > *o*, **nštok.** *u*, **mak.** *a*, **blg.** *ə* (psl. **mǫžь* **mǫža* ‘mož’ > stcsl. *мѡжь мѡжа* ‘mož’, sln. *mōž možā*, nštok. *mūž mūža*, mak. *маж*, blg. *мъж*; psl. **rǫbь* **rǫba* ‘kar je odrezano, odsekano’ > cs. *рѣбь рѣба* ‘krpa, cunjá’, sln. *rōb rōba*, nštok. *rūb rūba*, mak. *раб*, blg. *рѣб*; psl. **zǫbь* **zǫba* ‘zob’ > stcsl. *зѡбь зѡба* ‘zob’, sln. *zōb zobā* (≥ *zōba*), nštok. *zūb zūba*, mak. *заб*, blg. *зѣб*; psl. **kǫtь* **kǫta* ‘kot’ > cs. *кѡтъ кѡта* ‘kot’, sln. *kót kóta*, nštok. *kūt kúta*, mak. *кам*, blg. *към*; psl. **lǫka* ‘loka’ > cs. *лѡка* ‘morski zaliv, dolina, močvirnat travnik, močvirje’, sln. *lōka*, nštok. *lúka*, mak. *лака*, blg. *лъка*; psl. **gǫba* ‘goba’ > stcsl. *гѡба* ‘goba, spužva’, sln. *gōba*, nštok. *gūba*, mak. *заба*, blg. *зѣба*; psl. **strǫkь* **strǫka* ‘trd, posušen rastlinski del’ > sln. *strōk strōka*, nštok. *strūk strūka*, *strūk strūka*, mak. *страк*, blg. *сѣрк*; psl. **rǫka* ‘roka’ > stcsl. *рѡка* ‘roka’, sln. *rōka*, nštok. *rúka*, mak. *рака*, blg. *ръка*; psl. **rǫkanь* **rǫkava* ‘rokan’ > cs. *рѡкань рѡкава* ‘rokan’, sln. *rokāv rokáva*, nštok. *rūkāv rukáva*, mak. *ракав*, blg. *ръкав*; ps. 1sg praes. **nesq* od ‘nesti’ > stcsl. 1sg praes. *несѡ* od ‘nesti’, sln. (*nésem*), nštok. (*nēsēm*), mak. (*до-несам*), blg. *до-неса́* [donesá]; ps. 3pl praes. **nesq̄tь* od ‘nesti’ > stcsl. 3pl praes. *несѡтъ* od ‘nesti’, sln. *nesó* (≥ *nésejo*), nštok. *nēsū*, mak. *до-несам*, blg. *до-неса́т* [donesát]; ps. **dvignǫti* ‘dvigniti’ > stcsl. *двигнѡти* ‘premakniti, dvigniti’, sln. *dvígniti*,¹⁵³ nštok. *dīgniti*, mak. *дигнал*, blg. *дѣгнал* [dignəŋ]).

V knjižni makedonščini se pojavlja tudi severnomakedonski odraz *u* (psl. **kǫta* ‘hiša, koča, koliba’ > cs. *кѡшта* ‘šotor’, sln. *kōča*, nštok. *kūča*, mak. *куќа*, blg. *къща*; ps. **gǫsьka* ‘goska’ > cs. *гѡська* ‘goska’, sln. *gōska*, nštok. *gūska*, mak. *зуска*, blg. *зѣска*; ps. **mǫdrь* **mǫdra* **mǫdro* ‘moder, pameten’ > stcsl. *мѡдрь мѡдра мѡдро* ‘moder, pameten’, sln. *móder módra módro* [módər], nštok. *múdar múdra múdro*, mak. *мудар мудра мудро*, blg. *мѣдрь мѣдра мѣдро*; ps. **blǫditi* **blǫdq̄* **blǫdiši* ‘bloditi’ → stcsl. *блѡдити блѡждѡ блѡдиши* ‘motiti se, živeti razuzdano’, sln. *blódiťi* (≥ *blódiťi*) (*blódim*) *blódiš*, nštok. *blúd(j)eti* (*blúdim*) *blúdiš*, mak. *за-блудил* (*блудам*) *блудии*; ps. **sǫditi* **sǫdq̄* **sǫdiši* ‘soditi’ > stcsl. *сѡдити сѡждѡ сѡдиши* ‘soditi, presoditi’, sln. *sodīťi* (≥ *sódiťi*) (*sódim*) *sódiš*, nštok. *súdiťi* (*súdim*) *súdiš*, mak. *судил* (*судам*) *судии*, blg. *сѣдил* *сѣдя* *сѣдии*).

2.1.6.4 Praslovanski *ě

Praslovanski nizki sprednji samoglasnik **ě* [*ä] (jat) (in z njim glasovno sovpadli južnoslovanski **ě*, ki je nastal po metatezi likvid praslovanskih dvoglasniških zvez **CeRC* > **CRĕC* s podaljšavo) je na območju, na katerem do denazalizacije (raznosnjenja) praslovanskih nosnih samoglasnikov **e*, **o* prvotno ni prišlo (v severozahodni slovenščini ter makedonščini in bolgarščini), v začetku ohranil svojo prvotno široko kvaliteto

¹⁵² Zapis [ə] z <a> v knjižni bolgarščini: ps. 1pl praes. **nesq* od ‘nesti’ > stcsl. *несѡ* > blg. *до-неса́* [donesá]; ps. 3pl praes. **nesq̄tь* od ‘nesti’ > stcsl. *несѡтъ* > blg. *до-неса́т* [donesát]; ps. Nsg m ptc. praet. act. II **dvignǫlь* od ‘dvigniti’ > stcsl. *двигнѡлъ* > blg. *дѣгнал* [dignəŋ].

¹⁵³ V večjem delu slovenščine je bil odraz praslovanske nedoločniške pripone *-*nq*- po analogiji na glagole z odrazom praslovanske nedoločniške pripone *-*i*- zamenjan z -*ni*- (v knjižnem jeziku s sprejetjem t. i. novih oblik v letih 1848–1851 (prim. 1.3.2.2)).

(kakovost), glasovno vrednost [*ä], na območju, na katerem je do denazalizacije prišlo zgodaj (v jugovzhodni slovenščini in osrednji južni slovanščini), pa se je zožil v ozki **ɛ* ter posledično ni glasovno sovpadel z odrazom denazaliziranega praslovanskega **ɛ*:¹⁵⁴ **psl. **ě* [*ä] > SZ sln. **ä* > **ɛ*, JV sln., kajk., čak., štok. **ɛ*, mak., blg. **ä*.**

Praslovanski **ě* se v knjižni slovenščini glede na svojo prvotno kvantiteto (koli-kost) odraža kot ozki *ɛ* <e> ali široki *e* <e> (slovenski dolgi naglašeni **ě̄* in slovenski kratki naglašeni **ě̇*- v nezadnjih zlogih imata ozki odraz *ɛ*, slovenski kratki naglašeni **-ě̇* v zadnjih zlogih in slovenski nenaglašeni **ě* pa široki odraz *e*, slednji je lahko tudi analoškega nastanka),¹⁵⁵ v knjižni ijekavski štokavščini v dolgih zlogih kot diftong (dvoglasnik) *ije*, v kratkih zlogih kot diftong *je*, kot srednji *ɛ* <e> v položaju za *r* ter kot *i* v položaju pred štokavskim *o*, ki je nastal iz praslovanskega **l*, in pred *j*, v knjižni ekavski štokavščini pa ne glede na svojo kvantiteto kot srednji *ɛ* <e>, v knjižni made-donščini v vseh položajih kot srednji *ɛ* <e>, v knjižni bolgarščini v naglašenem zlogu in v položaju pred bolgarskim trdim soglasnikom kot '*a* <я> (soglasnik pred *a* je mehčan), v nenaglašenem zlogu ali v položaju pred praslovanskim mehkim in bolgarskim meh-čanim soglasnikom (tudi v položaju pred odrazom praslovanskega srednjega visokega samoglasnika **y* (jery), tj. psl. **y* > blg. *i*) pa kot srednji *ɛ* <e>: **psl. **ě*, *CeRC > jsl. **ě*, *CRĚC > sln. **ě̄* > JV sln. **ej̄* > gorenjsko *êĕ*, **ě̇*- > J sln. **éj̄*- > gorenjsko *é-*, **-ě̇* > -*ě*, **ě* > *e*, ijekavsko nštok. **ě̄* > *ije*, **ě̇* > *je*, *ɛ* / +[*r* _], *i* / +[*l* _ **l* > *o*, *j*], ekavsko nštok. **ě̄* > *ē*, **ě̇* > *ɛ*, mak. *ɛ*, blg. '*a* / +[*l* _ **C*], *ɛ* / -[*l* _ **C*].**

2.1.6.4.1 Praslovanski **ě* v slovenščini in osrednji južni slovanščini

Praslovanski **ě* se je v slovenščini in osrednji južni slovanščini spreminjal glede na svojo kvantiteto (kolikost), ki je bila pogojena z odrazi praslovanskih tonemov:

- 1) praslovanski staroakutirani (dolgi) **ě̄*, **Cě̄RC* (psl. **svě̄tъ* **svě̄ta* (a") 'nasvet, posvetovanje' > sln. *svět* *světa*, nštok. *sv(j)ět* *sv(j)ěta*; psl. **xlě̄bъ* **xlě̄ba* (a) 'kruh' > sln. *hlěb* *hlěba* (≥ *hlēb* *hlēba*), nštok. *hl(j)ěb* *hl(j)ěba*; psl. **xrě̄nъ* **xrě̄na* (a) 'hren' > sln. *hrěn* *hrěna* (≥ *hrēn* *hrěna*), nštok. *hrěn* *hrěna*; psl. **zbrě̄lъ* **zbrě̄la* **zbrě̄lo* (F) 'zrel' > sln. *zrěl* [zrěu] (≥ *zrēl* [zrēu]) *zrěla* *zrělo*, nštok. *zrèlo* *zrèla* *zrèlo*; psl. **dě̄lo* (a) 'delo' > sln. *dělo*, nštok. *d(j)ělo*; psl. **lě̄to* (a) 'poletje, leto' > sln. *léto*, nštok. *l(j)ěto*; psl. **mě̄ra* (a) 'merjenje, mera' > sln. *měra*, nštok. *m(j)ěra*; psl. **pě̄na* (a) 'pena' > sln. *pěna*, nštok. *p(j)ěna*; psl. **vě̄ra* (a) 'vera' > sln. *věra*, nštok. *v(j)ěra*; psl. **rě̄pa* (a) 'repa' > sln. *rěpa*, nštok. *rěpa*; psl. **bě̄rza* (a) 'breza' > sln. *brěza*, nštok. *brěza*; psl. **sě̄sti* (a) 'sesti' > sln. *sěsti*, nštok. *s(j)ěsti*; psl. **lě̄zti* (a) 'lesti, plaziti se' > sln. *lěsti*, nštok. *l(j)ěsti*; psl. **mě̄lти* (b-a) 'mleti' > sln. *mlěti*, nštok. *ml(j)ěti*; psl. **jě̄sti* (a) 'jesti' > sln. *jěsti*, nštok. *jěsti*; psl. **sě̄verъ* **sě̄vera* (A) 'sever' > sln. *séver* *sévera*, nštok. *s(j)ěvēr* *s(j)ěvera*; psl. **mě̄riti* (a/A) 'meriti' > sln. *měriti*, nštok. *m(j)ěriti*; psl. **dě̄lati* (a/A) 'delati' > sln. *dělati*, nštok. *d(j)ělati*; psl. **rě̄zati* (a/A) 'rezati' > sln. *rězati*, nštok. *rězati*; psl. **sě̄jati* (a/A) 'sejati seme; sejati s sitom' > sln. (*sejati*), nštok. *sijati*, *sějati*);

¹⁵⁴ Rigler 1963b: 26–30; Moszyński 1967.

¹⁵⁵ Za spreminjanje praslovanskega **ě* v slovenščini prim. 5.1.3.1.3.

- 2) praslovanski starocirkumflektirani (dolgi) *ě, *CēRC (psl. *sněgь *sněga (c) ‘sneg’ > sln. *snęg snegâ*, nštok. *sn(ij)ęg sn(ij)ęga*; psl. *světь *světa (c) ‘svetloba; svet’ > sln. *svět svetâ*, nštok. *sv(ij)ět sv(ij)ęta*; psl. *bъrgь *bъrga (c) ‘breg’ > sln. *bręg bregâ* star. (≥ *bręga*), nštok. *br(ij)ęg br(ij)ęga*; psl. *rěčь *rěči (c) ‘beseda, govor’ > sln. *ręcь ręcī*, nštok. *r(ij)ęcь r(ij)ęcī*; psl. *slěpь *slěpa *slěpo (c) ‘slep’ > sln. *slęp slępa slępō* (≥ *slępo*), nštok. *sl(ij)ęp sl(ij)ępa sl(ij)ępo*; psl. *kělь *kělâ *kělo (c) ‘cel, ves’ > *cělь *cělâ *cělo > sln. *cěl cęla celō* (≥ *cęlo*), nštok. *cijěl/cęo c(ij)ęla c(ij)ęlo*; psl. *sěno (c) ‘trava, seno’ > sln. *senō*, nštok. *s(ij)ęno*);
- 3) praslovanski novoakutirani (dolgi) *ě, *CēRC (psl. *grěxь *grěxa (b) ‘greh’ > sln. *gręh gręha*, nštok. *gr(ij)ęh gr(ij)ęha*; psl. *bělь *bělâ *bělō (b) ‘bel’ > sln. *běl bęla bęlo*, nštok. *bijěl/bęo b(ij)ęla b(ij)ęlo*; psl. 2sg, 2pl praes. *světīšь *světīte (b/F₁) > sln. *světīšь svētīte*, nštok. *sv(ij)ętīšь sv(ij)ętīte*);
- 4) praslovanski (pred)prednaglasni (dolgi) *ě, *CeRC (psl. *gnězdō (b) ‘gnezdo’ > sln. *gnęzdo*, nštok. *gn(ij)ęzdo*; psl. *melkō (b) ‘mleko’ > sln. *mlęko*, nštok. *ml(ij)ęko*; psl. *světâ (b) ‘luč, svetloba, svetilo’ > sln. *svęča*, nštok. *sv(ij)ęca*; psl. *kěná (c) ‘cena’ > *cěná > sln. *cęna*, nštok. *c(ij)ęna*; psl. *stěná (c) ‘zid, stena’ > sln. *stęna*, nštok. *st(ij)ęna*; psl. *žrti (c) ‘žreti’ > sln. *žręti*, nštok. *ždr(ij)ęti*; psl. *světīti (b/F₁) ‘svetiti’ > sln. *svetīti* (≥ *svętiti*), nštok. *(sv(ij)ętīti)*);
- 5) praslovanski ponaglasni (dolgi) *ě, *CeRC (psl. *vīdēti (a/A) ‘videti’ > sln. *videti*, nštok. *vīd(j)eti*; psl. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II *vīdělь *vīdęla *vīdęlo > sln. *videl vīdela vīdęlo*, nštok. *vīdio/vīdeo vīd(j)ęla vīd(j)ęlo*).

2.1.6.4.2 Praslovanski *ě v makedonščini in bolgarščini

Praslovanski *ě se je v bolgarščini spreminjal glede na naglašenost oz. nenaglašenost in nemehčanost oz. mehčanost sledečega soglasnika:

- 1) v naglašenem zlogu in v položaju pred bolgarskimi trdimi soglasniki (psl. *lěto ‘poletje, leto’ > stcsl. лѣто ‘poletje, leto, čas’ > mak. *лето*, blg. *лѣто* [l’áto], pl *letá*; psl. *melko ‘mleko’ > stcsl. млѣко ‘mleko’ > mak. *млеко*, blg. *мляко* [ml’áko], pl *mleká*; psl. *tělo ‘telo’ > stcsl. тѣло ‘telo’ > mak. *тело*, blg. *тяло* [t’áto], pl *telá*; psl. *kolěno ‘koleno’ > stcsl. колѣно ‘koleno; pokolenje’ > mak. *колѣно*, blg. *коляно* [kol’áno], pl *kolená*; psl. *měra ‘merjenje, mera’ > stcsl. мѣра ‘mera, merica’ > mak. *мера*, blg. *мяра* [m’ára], pl *méri*; psl. *rěpa ‘repa’ > cs. *рѣпа* ‘repa’ > mak. *репа*, blg. *ряпа* [r’ára], pl *rěpu*; psl. *sěpъka ‘majhna senca’ > cs. *сѣнька* ‘senca’ > mak. *сенка*, blg. *сянка* [s’ánka], pl *sěнки*; psl. *rěpa ‘repa’ > stcsl. рѣпа ‘repa’ > mak. *пена*, blg. *пяна* [p’ána]; psl. *věra ‘vera’ > stcsl. вѣра ‘vera’ > mak. *вера*, blg. *вяра* [v’ára]; psl. *pělva ‘pleva’ > cs. *плѣва* ‘pleva’ > mak. *плева*, blg. *плява* [pl’áva]; psl. *hrěpъ ‘hren’ > cs. *хрѣпъ* ‘hren’ > mak. *рен*, blg. *хрян* [xg’án], *хрянът*; psl. *dědъ ‘ded, poglavar velike družine’ > stcsl. дѣдъ ‘ded’ → mak. *dedo*, blg. *дядо* [d’ádo]; psl. *grěxь ‘greh’ > stcsl. грѣхъ ‘greh’ > mak. *грев*, blg. *грях* [gr’áx], *грехът*, pl *греховѣ*;

- psl. **kvěť* ‘cvet’ > stcsl. **цвѣтъ** ‘cvet’ > mak. *цвет*, blg. *цвѣт* [cv’át], *цветѣт*, pl *цветовѣ*; psl. **měxъ* ‘meh’ > stcsl. **мѣхъ** ‘vinski meh’ > mak. *мев*, blg. *мѣх* [m’áx], *мехѣт*, pl *меховѣ*; psl. **sněgъ* ‘sneg’ > stcsl. **снѣгъ** ‘sneg’ > mak. *снег*, blg. *сняг* [sn’ák], *снегѣт*, pl *снеговѣ*; psl. **světъ* ‘svetloba; svet’ > stcsl. **свѣтъ** ‘svetloba, zarja; svetilka’ > mak. *свет*, blg. *свѣт* [sv’át], *светѣт*, pl *световѣ*; psl. **bergъ* ‘breg’ > stcsl. **брѣгъ** ‘breg’ > mak. *брег*, blg. *брѣг* [br’ák], *брегѣт*, pl *бреговѣ*; psl. **bělъ* **běla* **bělo*, Npl m **běli* ‘bel’ > stcsl. **бѣлъ** **бѣла** **бѣло**, Npl m **бѣли** ‘bel’ > mak. *бел бела бело*, pl *бели*, blg. *бѣл бѣла бѣло* [b’át b’áta b’áto], pl *бѣли* [béli]; psl. **kělъ* **kěla* **kělo*, Npl m **kěli* ‘cel, ves’ > **cělъ* **cěla* **cělo*, Npl m **cěli* > stcsl. **цѣлъ** **цѣла** **цѣло**, Npl m **цѣли** ‘cel, ves’ > mak. *цел цела цело*, pl *цели*, blg. *цѣл цѣла цѣло*, pl *цѣли* [c’át c’áta c’áto, cěli]; psl. **slěpъ* **slěpa* **slěpo*, Npl m **slěpi* ‘slep’ > stcsl. **слѣпъ** **слѣпа** **слѣпо**, Npl m **слѣпи** ‘slep’ > mak. *слеп слена слено*, pl *слепи*, blg. *слѣп слѣпа слѣпо*, pl *слѣпи* [sl’áp sl’apa sl’apo, slěpi]; psl. 1–2sg praes. **lězъ* **lězeši* ‘lesti, plaziti se’ > csl. 1–2sg praes. **лѣзъ** **лѣзеши** ‘lesti, plaziti se’ > mak. (*в-лезам*) *в-лезеши*, blg. *в-лѣза в-лѣзеши* [vl’ázъ vlězeš], psl. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II **lězъ* **lězla* **lězlo*, Npl m **lězli* > csl. **лѣзъ** **лѣзла** **лѣзло**, Npl m **лѣзли**, mak. (*в-легол в-легла в-легло*, pl *в-лѣгли*), blg. *в-лѣзъл в-лѣзла в-лѣзло*, pl *в-лѣзли*); psl. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II **mellъ* **mella* **mello*, Npl m **melli* od ‘mleti’ > stcsl. **млѣлъ** **млѣла** **млѣло**, Npl m **млѣли** ‘mleti’ > mak. *млел млела млело*, pl *млели*, blg. *млѣл млѣла млѣло* [ml’át ml’áta ml’áto], pl *млѣли* [mléli]);
- 2) v naglašenedem zlogu in v položaju pred praslovanškimi mehkimimi, palatalnimi (trdonebnimi) in bolgarskimi mehčanimi, palataliziranimi soglasniki (psl. **neděla* ‘nedelja’ > csl. **недѣла** ‘nedelja, teden’ > mak. (*недела*), blg. *недѣля*; psl. **rěčъ* ‘izrečeno, beseda, govor’ > stcsl. **рѣчь** ‘beseda, govor’ > mak. *реч*, blg. *рѣч*; psl. **mĕriti* **mĕrĕ* **mĕriši* ‘meriti’ > stcsl. **мѣрити** **мѣриж** **мѣриши** ‘tehtati, razmišljati’ → mak. *мерил (мерам) мериши*, blg. *мѣрил мѣря мѣриши*; psl. **běliti* **bělĕ* **běliši* ‘beliti’ > stcsl. **бѣлити** **бѣлиж** **бѣлиши** ‘beliti’, sln. *belīti* (≥ *bĕliti*) (*bĕlim*) *bĕliš*, nštok. *b(ij)ĕliti* (*b(ij)ĕlīm*) *b(ij)ĕliš*, mak. *белил (белам) белиши*, blg. *бѣлил бѣля бѣлиши*);
- 3) v nenaglašenedem zlogu (psl. **gnězdo* ‘gnezdo’ > stcsl. **гнѣздо** ‘gnezdo’, mak. *гнездо*, blg. *гнездѣ*; psl. **sĕno* ‘trava, seno’ > stcsl. **сѣно** ‘seno, krma, trava’, mak. *сено*, blg. *сенѣ*; psl. **rĕka* ‘reka’ > stcsl. **рѣка** ‘reka’, mak. *река*, blg. *рѣка*; psl. **kĕna* ‘cena’ > **cĕna* > stcsl. **цѣна** ‘cena, plačilo, (kupna) vrednost’, mak. *цена*, blg. *ценѣ*; psl. **stĕna* ‘zid, stena’ > stcsl. **стѣна** ‘zid, stena’, mak. *стена*, blg. *стенѣ*).

Nekatere mlajše nesplošnojužnoslovanske glasovne značilnosti

Psl.	SZ sln.	JV sln.	Z in V kajk.	Čak.	Z in V štok.	Mak. in blg.
*VžV	*VrV	*VrV	*VrV	*VrV	*VžV	*VžV
*CvC/ *CCv/ *vCC	*θ	*θ	*v	*v	*v	*v
*ɕ	*ɕ	*ä > *ɕ	*e	*e	*e	*ɕ
*ɠ	*ɠ	*ä > *ɠ	*ɠ	*u	*u	*ɠ
*ĕ [*ä]	*ä > *ɕ	*ɕ	*ɕ	*ɕ	*ɕ	*ä

2.1.6.5 Praslovanska *e, *o

Praslovanska ustna samoglasnika (oralna vokala) *e, *o se v južnoslovanskih jezikih z delno izjemo slovenščine nista bistveno spreminjala. V slovenščini sta se v skladu z Ramovševo »glavno črto v oblikovanju slovenskega vokalizma« spreminjala glede na svojo kvantiteto (kolikost).¹⁵⁶ Po denazalizaciji (raznosnjenju) praslovanskih nosnih samoglasnikov *e, *o je v osrednji južni slovanščini (10. stoletje) ter pozneje tudi v makedonščini in bolgarščini (14. stoletje) praslovanski *e v večini položajev glasovno sovpadel z odrazom denazaliziranega praslovanskega *ɕ (prim. 2.1.6.3).

2.1.6.5.1 Praslovanski *e

Praslovanski sprednji sredinski ustni samoglasnik *e se v knjižni slovenščini glede na svojo prvotno kvantiteto odraža kot ozki e <e> ali široki e <e> (slovenski dolgi naglašeni *ē in slovenski kratki naglašeni *è- v nezadnjih zlogih se odražata kot ozki e, slovenski kratki naglašeni *è- v zadnjih zlogih in slovenski nenaglašeni *e pa kot široki e),¹⁵⁷ medtem ko se v štokavskih knjižnih jezikih (ne glede na svojo kvantiteto), makedonščini in bolgarščini odraža kot srednji e <e>: **psl.** *e > **sln.** *ē > *ê/é*, *è- > *é-*, *è- > *-ě*, *eV > *éV*, *e > *e*, **nštok.** *ɛ*, **mak.** *ɛ*, **blg.** *ɛ* (psl. *ledъ *leda 'led' > stosl. ледъ леда 'led', sln. *lêd ledû* (≥ *lêda*), nštok. *lêd lêda*, mak. *лед*, blg. *лѣд*; psl. *medъ *medu 'med' → stosl. медъ медоу 'med', sln. *mêd medû* (≥ *mêda*), nštok. *mêd mēda*, mak. *мед*, blg. *мѣд*; psl. *šestъ 'šest' > stosl. шестъ 'šest', sln. *šêst*, nštok. *šêst*, mak. *шест*, blg. *шѣст*; psl. *čepъ *čepa 'pokrov, pokrivalo' > nar. sln. *čëp čepà*, sln. *čëp čépa*, nštok. *čëp čèpa*, mak. *чен*, blg. *чѣп*; psl. *žena 'žena' > stosl. жена 'žena', nar. sln. *ženà*, knj. sln. *žéna*, nštok. *žèna*, mak. *жена*, blg. *женà*; psl. *sestra 'sestra' > stosl. сестра 'sestra', nar. sln. *sestrà*, knj. sln. *séstra*, nštok. *sèstra*, mak. *сестра*, blg. *сестрà*; psl. *rebro 'rebro' > stosl. ребро 'rebro', nar. sln. *rebrò*, knj. sln. *rébro*, nštok. *rèbro*, mak. *ребро*, blg. *ребрò*; psl. 1–2sg praes. *mélq *mélēši od 'mleti' > stosl. 1–2sg praes. мелѣж мелѣши od 'mleti', sln. (*méljē*) *méljēš*, nštok. (*měljēm*) *měljēš*, mak. (*мелам*) *мелеш*, blg. *мѣла мѣлеш*; psl. *ženiti *žēnq *žēniši 'ženiti' > stosl. женити жениж жениши 'ženiti', sln. *ženīti* (*žénim*) *žénīš*, nštok. *žēniti* (*žēnīm*) *žēnīš*, mak. *о-женил* (*женам*) *жениши*, blg. *жѣнил* (*жѣня*) *жѣниши*; psl. *česati *čēšq *čēšeši 'česati, praskati' > stosl. чесати

¹⁵⁶ Rigler 1963b: 34–36; Logar 1974.

¹⁵⁷ Za spreminjanje praslovanskega *e v slovenščini prim. 5.1.3.1.4.

чешѣ чешешѣ ‘česati, trgati, obirati’, sln. *česāti* (*čěšem*) *čěšes̄*, nštok. *česati* (*čěšēm*) *čěšēs̄*,¹⁵⁸ mak. (*чешал чешам чешаш*), blg. (*чѣсал*) *чѣша чѣшеш*; psl. **žepьskъ(jь)* ‘ženski’ > stcsl. *жѣньскъ, жѣньскыи* ‘ženski’, sln. *žénski*, nštok. *žěnskī*, mak. *женски*, blg. *жѣнски*).

2.1.6.5.2 Praslovanski *o

Praslovanski zadnji sredinski ustni samoglasnik *o se v knjižni slovenščini glede na svojo prvotno kvantiteto odraža kot ozki *o* <o> ali široki *o* <o> (slovenski dolgi naglašeni *ō in slovenski kratki naglašeni *ò- v nezadnjih zlogih se odražata kot ozki *o*, slovenski kratki naglašeni *-ò v zadnjih zlogih in slovenski nenaglašeni *o pa kot široki *o*),¹⁵⁹ medtem ko se v štokavskih knjižnih jezikih (ne glede na svojo kvantiteto), makedonščini in bolgarščini odraža kot srednji *o* <o>: **psl. *o > sln. *ō > JV sln. *ou > gorenjsko ô/ô, *ò- > ô-, *-ò > -ò, *oV̄ > óV, *o > o, nštok. o, mak. o, blg. o** (psl. **boga* ‘boga’ > stcsl. *богъ бога* ‘bog’, sln. *bôg bogā*, nštok. *bôg bôga*, mak. *бог*, blg. *бог*; psl. **nosa* ‘nos’ > stcsl. *носъ носа* ‘nos’, sln. *nôś nosû* (≥ *nôsa*), nštok. *nôs nōsa*, mak. *нос*, blg. *нос*; psl. **proso* ‘proso’ > sln. *prosô*, nštok. *prōso*, mak. *просо*, blg. *просо*; psl. **volu* ‘vol’ → stcsl. *волъ волу* ‘vol’, nar. sln. *vôl volâ* [võu], knj. sln. *vôl vóla* [võu], nštok. *vô(l) vòla*, mak. *вол*, blg. *вол*; psl. **koza* ‘koža’ > stcsl. *кожа* ‘koža’, sln. *kôža*, nštok. *kōža*, mak. *кожа*, blg. *кожа*; psl. **koza* ‘koza’ > stcsl. *коза* ‘koza’, nar. sln. *kozâ*, knj. sln. *kóza*, nštok. *kòza*, mak. *коза*, blg. *коза*; psl. **noga* ‘noga’ > stcsl. *нога* ‘noga’, nar. sln. *nogâ*, knj. sln. *nóga*, nštok. *nôga*, mak. *нога*, nar. blg. *нога* (knj. blg. *крáк* ‘noga’); psl. **nositi* ‘nositi’ > stcsl. *носити носити* ‘nositi’, sln. *nosīti* (*nôsīm*) *nôsīs̄*, nštok. *nōsiti* (*nōsīm*) *nōsīs̄*, mak. *носил* (*носам*) *носиш*, blg. *носил* (*нося*) *носиш*; psl. **voziti* ‘voziti’ > stcsl. *возити возити* ‘voziti’, sln. *vozīti* (*vôzim*) *vôziš̄*, nštok. *vōziti* (*vōzīm*) *vōzīs̄*, mak. *возил* (*возам*) *возиш*, blg. *вóзил* (*вóзя*) *вóзиш*; psl. **moriti* ‘moriti’ > stcsl. *морити морити* ‘moriti’, sln. *morīti* (*morím*) *morīs̄*, nštok. *mōriti* (*mōrīm*) *mōrīs̄*, mak. *у-морил* (*морам*) *мориш*, blg. *морил* (*моря*) *мориш*).

2.1.6.6 Praslovanska *ǫ, *ǫ

Praslovanska krepka polglasnika (redukcijska vokala) *ǫ, *ǫ sta se v večjem delu vzhodne južne slovanščine ohranila kot različna glasova, medtem ko sta v zahodni južni slovanščini ter na zahodnem obrobju vzhodne južne slovanščine (tj. v poznejši torlaščini in severni makedonščini), glasovno sovpadla v sredinski polglasnik *ǫ (10. stoletje) (prim. 2.1.5.2): **psl. *ǫ, *ǫ > Z jsl. *ǫ, V jsl. *ǫ, *ǫ**. Njuni odrazi so težili k vokalizaciji v »polne«, nepolglasniške samoglasnike.

¹⁵⁸ Pogostejše je nštok. *čěsati* z analoško izravnavo *s : *š → š po sedanjski osnovi (nštok. *česati* : *čěšēs̄* ≥ *čěsati* = *čěšēs̄*).

¹⁵⁹ Za spreminjanje praslovanskega *o v slovenščini prim. 5.1.3.1.5.

2.1.6.6.1 Praslovanski *ǫ

Praslovanski krepki sprednji polglasnik (palatalni redukcijski vokal) *ǫ (jer) se v knjižni slovenščini odraža glede na svojo kvantiteto (kolikost), in sicer dolgi kot *a* in kratki kot polglasnik *ə* <e> (slovenski dolgi naglašeni *ǭ in slovenski kratki naglašeni *ǫ̇- v nezadnjih zlogih imata odraz *a*, slovenski kratki naglašeni *ǫ̇- v zadnjih zlogih in slovenski nenaglašeni *ǫ̇ pa odraz *ə*),¹⁶⁰ v štokavskih knjižnih jezikih v vseh položajih ne glede na svojo kvantiteto kot *a*, v knjižni makedonščini in bolarščini kot srednji *ɛ* <e>: **psl.** *ǫ > **sln.** *ǭ > **Z in J sln.** *â/á*, *ǫ̇- > **Z in J sln.** *á-*, *ǫ̇- > -*ǎ*, *ǫ̇V̇ > *ǎV̇* > *ǎV*, *ǫ̇ > *ə*, **nštok.** *a*, **mak.** *ǣ*, **blg.** *ǣ* (psl. **ǫ̇nъ* **ǫ̇nъ* 'dan' → stcsl. *дънь* *дъне* 'dan', sln. *dān dnĕ*, nštok. *dān (dāna)*, mak. *ден*, blg. *дѣн*; psl. **lъnъ* **lъna* 'lan' > csl. *лънь* *лъна* 'lan', sln. *lān (lanū ≥ lāna)*, nštok. *lān (lāna)*, mak. *лен*, blg. *лѣн*; psl. **rъnъ* **rъna* 'štor, parobek' > csl. *рънь* *ръна* 'štor, parobek', sln. *rānj (rānja)*, nštok. *rānj (rānja)*, mak. *нен*, blg. (*нѣн*); psl. Gpl **ovъsъ* od 'ovca' > stcsl. *овьць* od 'ovca', sln. *ovác*, nštok. *ovácā*; psl. **rъsъjъ* (jъ) **rъsъja* **rъsъje* 'pasji' > stcsl. *ръси* *ръсиа* *ръсиѣ* 'pasji', sln. *pāsji pāsja pāsje*, nštok. *pāsji pāsja pāsje*, mak. *нецју нецја нецjo*, blg. *нѣсју нѣсја нѣсе*; psl. **rъsъ* **rъsa* 'pes' > stcsl. *ръсѣ* *ръса* 'pes', sln. *pēs psā* [pās], nštok. *pās psā*, mak. *нес*, blg. *нѣс*; psl. **zъlъ* **zъla* **zъlo* 'slab, hudoben, zel' > stcsl. *зълъ* *зъла* *зъло* 'slab, hudoben, zel', sln. *zəl zlä zlō* [zəy], nštok. *zāo zlä zlō*, mak. *зол зла зло*, blg. *зѣл злā злō*; psl. **vъxъ* **vъxa* **vъxo* 'ves' ≥ **vъsъ* **vъsa* **vъse* → stcsl. *вьсъ* *вьса* *вьсе* 'ves', sln. *vēs vsā vsē* [vəs], nštok. *sāv svā svē*; psl. **orъlъ* **orъla* 'orel' > stcsl. *орълъ* *оръла* 'orel', sln. *órel órla* [órəy órla], nštok. *òrao órla*, mak. *орел*, pl *орли*, blg. *орѣл*, pl *орли*; psl. **starъsъ* **starъca* 'tisti, ki je star' > stcsl. *старьць* *старьца* 'star človek, stavec', sln. *stārec stārcā* [stārəc], nštok. *stārac stārcā*, mak. *старец*, pl *старици*, blg. *стáрец*, pl *стáрици*; psl. **kopъsъ* **kopъca* 'konec, začetek' > stcsl. *коньць* *коньца* 'konec', sln. *kónec kónca* [kónəc], nštok. *kònac kónca* 'nit', mak. *конец*, pl *конци* 'nit', blg. *конѣц*, pl *конци* 'nit'; psl. **věnъsъ* **věnъca* 'venec' > stcsl. *вѣньць* *вѣньца* 'venec, krona', sln. *vénec vénca* [vénəc], nštok. *v(ij)épac v(ij)épsa*, mak. *венец*, pl *венци*, blg. *венѣц*, pl *венци*; psl. **silyъnъ* **silyъna* **silyъno* 'silen, močen' > stcsl. *силнь* *силна* *силно* 'silen, močen', sln. *sīlen sīlna sīlno* [sīlən], nštok. *sīlan sīlna sīlno*, mak. *силен силна силно*, blg. *сѣлен сѣлна сѣлно*).

2.1.6.6.2 Praslovanski *ǰ

Praslovanski krepki zadnji polglasnik (velarni redukcijski vokal) *ǰ (jor) se v knjižni slovenščini odraža glede na svojo kvantiteto (kolikost), in sicer dolgi kot *a* in kratki kot polglasnik *ə* <e> (slovenski dolgi naglašeni *ǰ̄ in slovenski kratki naglašeni *ǰ̇- v nezadnjih zlogih imata odraz *a*, slovenski kratki naglašeni *ǰ̇- v zadnjih zlogih in slovenski nenaglašeni *ǰ̇ pa odraz *ə*),¹⁶¹ v štokavskih knjižnih jezikih v vseh položajih ne glede na svojo kvantiteto kot *a*, v knjižni makedonščini kot *o*, v knjižni

¹⁶⁰ Za spreminjanje praslovanskega *ǫ̇ v slovenščini prim. 5.1.3.1.6.

¹⁶¹ Za spreminjanje praslovanskega *ǰ̇ v slovenščini prim. 5.1.3.1.6.

bolgarščini kot $\partial < \text{ъ} >$: psl. * ъ > sln. * \bar{a} > **Z in J sln.** *â/á*, * ∂ - > **Z in J sln.** *á-*, * ∂ > - ∂ , * $\partial\check{V}$ > $\partial\check{V}$ > ∂V , * ∂ > ∂ , **nštok.** *a*, **mak.** *o*, **blg.** ∂ (psl. **mъхъ* **mъха* ‘mah’ > csl. *mъхъ* *mъха* ‘mah’, sln. *mâh* (*mahû* \geq *mâha*), nštok. *mâh* (*mâha*), mak. *мов*, blg. *mъx*; psl. **sътъ* **sъта* ‘sat’ > stcsl. *сѣтъ* *сѣта* ‘sat’, sln. *sât* (*satû* \geq *sâta*), nštok. *sât* (*sâta*), mak. *com*, blg. *сѣm* star.; psl. **sъхнѣти* **sъхнѣ* **sъхнеши* ‘sahniti, sušiti se’ > stcsl. *сѣхнѣти* *сѣхнѣ* *сѣхнеши* ‘sahniti, sušiti se’, sln. *sehnîti* [səhnîti] star. (\geq *sahnîti* \geq *sâhnîti*) *sâhnet*) *sâhneš*, nštok. *sâhnuti* (*sâhnĕm*) *sâhnĕš*, blg. *сѣхнал* *сѣхна* *сѣхнеш*; psl. **sънь* **sъна* ‘sen, spanje’ > stcsl. *сѣнь* *сѣна* ‘sen, spanje’, sln. *sĕn snâ* [sĕn], nštok. *sân snâ*, mak. *сон*, blg. *сѣн*; psl. **dъžъ* **dъžъ* ‘dež’ > stcsl. *дѣждь* *дѣжда* ‘dež’, sln. *dëž* *dëžjâ* [dĕž dĕžjâ] > *dëž* *dëžja* [dĕž dĕžja], nštok. *dăžd* *dăžda*, mak. *дожд*, blg. *дѣжд*; psl. **pęтъкъ* **pęтъка* ‘tisti, ki je pĕti’ > stcsl. *пѣтъкъ* *пѣтъка* ‘petek’, sln. *pĕtek* *pĕtka* [pĕtək], nštok. *pĕtak* *pĕtka*, mak. *немок*, pl (*nemoци*), blg. *nĕтък*, pl (*nĕтъци*); psl. **pĕсъкъ* **pĕсъка* ‘pesek’ > stcsl. *пĕсъкъ* *пĕсъка* ‘pesek’, sln. *pĕsek* *pĕska* [pĕsək], nštok. *p(ij)ĕsak* *p(ij)ĕska*, mak. *несок*, pl (*necoци*), blg. *nĕсък*, pl (*nĕсъци*); psl. **kortъкъ* **kortъка* **kortъко* ‘kratek’ > csl. *кратъкъ* *кратъка* *кратъко* ‘kratek’, sln. *krátek* *krátka* *krátko* [krátək], nštok. *krátak* *krátka* *krátko*, mak. *краток* *кратка* *кратко*, blg. *кратък* *кратка* *кратко*).

2.1.6.7 Južnoslovanski * r

Južnoslovanski zlogotvorni jezičnik (silabična likvida) * r (prim. 2.1.1.4) ohranjajo nekatera slovenska narečja (prekmursko, prleško, vzhodni del goričanskega/slovensko-goriškega, jugovzhodni rob sevniško-krškega podnarečja posavskega narečja, nekateri južnobelokranjski govori, vzhodni del kostelskega narečja), po večini osrednja južna slovanščina in makedonščina. V večjem delu slovenščine se je zlogotvorni * r (vzporedno z zlogotvornim * l (prim. 2.1.6.8)) dekomponiral (razstavil) v * ar (12./13. stoletje) (to se odraža v knjižni slovenščini)¹⁶² in se je potem nadalje spreminjal npr. v *ar*, *or*, *er*.¹⁶³ Tudi v bolgarščini je prišlo do nastanka anaptiktičnega (vrinjenega) polglasnika ∂

¹⁶² V slovenščini je zlogotvorni * r izpričan v zgodnji slovenščini 10. stoletja (psl. Dpl def. **mъrtvujimъ* od ‘mrtev’ > BS *mrtuim* (III 58) = *mrtvim* ‘mrtvim’; psl. **sъmъrtъ* ‘smrt’ > BS *zemirt* (II 14) = *s(ə)mrt* ‘smrt’; psl. **sъrdьce* ‘srce’ > BS *zridze* (III 64) = *sydce* ‘srce’; psl. 3pl imperf. **orztrьgaaxъ* ‘raztrgati’ > BS *raztrgachu* (II 103) = *raztrgaxъ* ‘raztrgovali so’; psl. Dsg **krъstu* od ‘križ, krst’ > BS *creztu* (I 3, 20) = *krstu* ‘krstu’), glasovno zaporedje * ar v gorenjski narečni ploskvi druge polovice 14. stoletja (psl. **mъrtvъ* ‘mrtev’ > CRR *martaw* (III 5) = *mărtăv* ‘mrtev’, psl. Gpl def. **mъrtvъjixъ* > CRR *martwech* (III 7) = *mărtvəx*, psl. Apl (def.) **mъrtvyję* > CRR *mortwe* (III 9) = *mărtve*) in v dolenski narečni ploskvi prve polovice 15. stoletja (psl. **krъstъ* ‘križ, krst’ > CR *karft* (V 5, 10) = *kărst*; psl. Nsg m ptc. praet. act. II **obъrnŕiti* od ‘vrniti, obrniti’ > CR *obarniŕill* (V 6) = *obărnîl*; psl. Gsg **sъrdьca* od ‘srce’ > CR *zarcaza* (V 14) = *sărcă*; psl. **ogъrditi* ‘delati ponosno, oholo’ > CR *ogarditiŕ* (V 42) = *ogărdiiti*, psl. Nsg m ptc. praet. act. II **ogъrditi* > CR *ogardŕyll* (V 44) = *ogărdil*; psl. **omъrзiti* ‘narediti mrzlo; zasovražiti’ > CR *omarзitiŕ* (V 44) = *omărзiti*).

¹⁶³ Ramovš 1936: 166–167; Smole 2001: 55.

pred *r* (v položaju pred enim soglasnikom) in za *r* (v položaju pred soglasniškim sklopom) ter tako do nastanka glasovnih zaporedij *ar/rə*.

Južnoslovanski zlogotovni jezičnik **r* se v knjižni slovenščini odraža kot glasovno zaporedje *ar* <*r*>, v štokavskih knjižnih jezikih in knjižni makedonščini kot zlogotovni *r* <*r/p*>, v knjižni bolgarščini ne v položaju za *č* kot glasovni zaporedji *ar* <*čr*> ali *rə* <*ръ*>, ¹⁶⁴ v položaju za *č* kot glasovno zaporedje *er*: **psl. *CьrC/*CьrC/*CrьC/*CrьC > jsl. *r > sln. ar, nštok. r, mak. r, blg. ar/rə / -[č_], er / +[č_]**.

Psl. *CьrC¹⁶⁵ (psl. **sьrna* 'srna' > csl. *сръна* 'srna', sln. *sína* [sérna], nštok. *sína*, mak. *срна*, blg. *сърна*; psl. **vьrba* 'vrba' > csl. *връба* 'vrba', sln. *víba* [várba], nštok. *víba*, mak. *врба*, blg. *вѣрба*; psl. **sьrpa* 'srp' > stcsl. *сръпъ сръпа* 'srp', sln. *sřp sřpa* [sřp sřpa], nštok. *sřp sřpa*, mak. *срп*, blg. *сърп*; psl. **tьrna* 'trn' > stcsl. *трьнъ трьна* 'trn', sln. *třn trna* [térn terna], nštok. *třn trna*, mak. *трн*, blg. *трѣн*; psl. **vьrxъ* 'vrh' → stcsl. *врьхъ врьхъ* 'vrh', nar. sln. *vřh vrhà* [vřx vřxà], knj. sln. *vřh vřha* [vârx vârxà], nštok. *vřh vřha*, mak. *врв*, blg. *врѣх*; psl. **zьrno* 'zrno' > stcsl. *зрьно* 'zrno', sln. *zřno* [zérno], nštok. *zřno*, mak. *зрно*, blg. *зърно*; psl. **sьrdьce* 'srce' > stcsl. *срьдъце* 'srce', sln. *srecē* [særcē], nštok. *sřce*, mak. *срце*, blg. *сърце*; psl. **sьmьrtь* 'smrt' > stcsl. *сьмрьтъ сьмрьтъ* 'smrt', sln. *smřt smřti* [smârt smârti], nštok. *smřt smřti*, mak. *српт*, blg. *сърпт*; psl. **pьrsty/*pьrstę* 'prsten', Asg **pьrstень* 'prstan' → stcsl. *прьстень прьстене* 'prstan', nar. sln. *přsten přstena* [pársten párstena], knj. sln. *přstan přstana* [párstan párstana], nštok. *přstēn přstena*, mak. *прстен*, blg. *прѣстен*; psl. **мьртвъ* 'mrtev' > stcsl. *мрьтвѣ мрьтвѣ* 'mrtev', sln. *mřtev mřtva mřtvo* [mârtæu mârtva mârtvo], nštok. *mřtav mřtva mřtvo*, mak. *мртов мртва мртво*, blg. *мъртъв мъртва мъртво*; psl. **pьrvъ* 'prvi' > stcsl. *прьвъ прьва прьво*, *прьвыи прьваа прьвок* 'prvi', sln. *přvi přva přvo* [pârvî pârva pârvo], nštok. *přvî přvâ přvô*, mak. *прв прва прво*, blg. *прѣв прѣва прѣво*, *първи първа първо*; psl. **smьrděti* 'smrdeti' > stcsl. *смьрдѣти смьрдж смьрдиши* 'smrdeti', sln. *smrděti (smrdím) smrdiš* [smærděti smærdím smærdiš], nštok. *smřd(j)eti (smřdím) smřdīš*, mak. *срдел (срдам) срдиш*, blg. *сърдял (сърдя) сърдиш*; psl. **търпѣти* 'trpeti' > stcsl. *търпѣти трплиж трпиши* 'trpeti, trajati', sln. *trpěti (trpím) trpiš* [tærpěti tærpím tærpíš], nštok. *třp(j)eti (třpím) třpīš*, mak. *трпел (трпам) трпиш*, blg. *търпял търпя търпиш*; psl. **вьртѣти* 'vrteti' > stcsl. *вьртѣти врьштж вьртиши* 'vrteti', sln. *vrtěti (vrtím) vrtiš* [værtěti værtím værtiš], nštok. *vřt(j)eti (vřtím) vřtīš*, mak. *вртел (вртам) вртиш*, blg. *въртял въртя въртиш*).

¹⁶⁴ V knjižni bolgarščini naj bi se glasovno zaporedje *ar* <*чр*> pojavljalo v položaju pred soglasnikom in glasovno zaporedje *rə* <*ръ*> v položaju pred soglasniškim sklopom.

¹⁶⁵ Jezikovno gradivo s praslovanskim glasovnim zaporedjem **čьr* je podano v 2.1.7.7.

Psl. *CъrC (psl. **kъrčьta* 'krčma' > csl. *кръчма* 'krčma', sln. *kř̄c̄ta* [kř̄c̄ma], nštok. *kř̄c̄ta*, mak. *крчма*, blg. *кр̄чма*; psl. **търгъ* **търгу* 'trg' → stcsl. *тръгъ* *тръгоу* 'trg', sln. *tř̄g* *tř̄ga* [tř̄rk tãrga], nštok. *tř̄g* *tř̄ga*, blg. *т̄рге*; psl. **гъръньсь* **гъръньса* 'žgana glinena posoda' > csl. *гръньць* *гръньца* 'kotel', nar. sln. *gř̄nac* *gř̄nca* [gãrnac gãrnca] 'koš za listje', nar. nštok. *gř̄nac* *gř̄nca*, mak. *грнец*, pl *грници*, blg. *гърнѣц*, pl *гърници*; psl. **гърдло* 'grlo, požiralnik' > csl. *грло* 'grlo', sln. *gř̄lo* [gãrlo], nštok. *gř̄lo*, mak. *грло*, blg. *г̄рло*; psl. **гърдъ* **гърда* **гърдо* 'ponosen, ohol' > stcsl. *гръдъ* *гръда* *гръдо* 'ponosen, ohol', sln. *gř̄d* *gř̄da* *gř̄dô* [gãrt gãrda gãrdô] (≥ *gř̄do* [gãrdo]), nštok. *gř̄d* *gř̄da* *gř̄do*, mak. *грд* *грда* *грдо*, nar. blg. *г̄рд*; psl. **кърмити* **кърми́л* **кърмиши* 'krmiti' > stcsl. *кърмити* *кърмиаѣ* *кърмиши* 'krmiti', sln. *kř̄miti* (*kř̄mim*) *kř̄miš* [kãrmiti kãrmim kãrmiš], nštok. *kř̄miti* (*kř̄mim*) *kř̄miš*, mak. *крмил* (*крмаиш*) *крмиши*, blg. *к̄рмил* *к̄рря* *к̄рмиши*).

Psl. *CръC (psl. **кръсть* **кръста* 'krst' > stcsl. *кърътъ* *къръта* 'križ', sln. *kř̄st* *kř̄sta* [kãrst kãrsta], nštok. *kř̄st* *kř̄sta*, mak. *крст*, blg. *к̄р̄ст*; psl. **хръбьтъ* **хръбьта* 'hrbet' > stcsl. *хръбьтъ* *хръбьта* 'vrat, tilnik', sln. *hrbět* *hrbĕtā* [xãrbět xãrptã] > *hrbet* *hrbĕta* [xãrbet xãrpta], nštok. *hrbat* *hrpta*, mak. *рбет*, blg. (*xp̄ebem* je prevzeto iz rus.); psl. **brъvьно* 'tram' > stcsl. *brъvьно* 'bruno, tram, hlod', sln. *bř̄vno* [bãrwno] > *brūno*, nštok. *bř̄vno*, nar. blg. *br̄vno*; psl. **brъvь* **brъvi* 'brv' > sln. *bř̄v* *bř̄vĭ* [bãru bãrvĭ], nštok. *bř̄v* *bř̄vĭ*, nar. blg. *br̄v*; psl. **гръмѣти* **гръмѣл* **гръмѣши* 'grmeti' > stcsl. *гръмѣти* *гръмѣаѣ* *гръмѣши* 'grmeti', sln. *gř̄mĕti* (*gř̄mĭm*) *gř̄miš* [gãrmĕti gãrmĭm gãrmĭš], nštok. *gř̄m(j)eti* (*gř̄mĭm*) *gř̄miš*, mak. *грмел* (*грмам*) *грмиш*, blg. *гърмѣл* *гърмѣ* *гърмиши*; psl. **кръстити* **кръщи́л* **кръстиши* 'krstiti' > stcsl. *кърътити* *къръштѣ* *къръстиши* 'krstiti', sln. *kř̄stĭti* (≥ *kř̄stĭti*) (*kř̄stim*) *kř̄stiš* [kãrstĭti/kãrstĭti kãrstim kãrstiš]), nštok. *kř̄stĭti* (*kř̄stĭm*) *kř̄stiš*, mak. *кртил* (*крстам*) *крстиши*, blg. *к̄р̄стил* (*к̄р̄стя*) *к̄р̄стиши*).

Psl. *CръC (psl. **крътъ* **кръта* 'krť' > csl. *кърътъ* *къръта* 'krť', sln. *kř̄t* *kř̄ta* [kãrt kãrta], nštok. *kř̄t* *kř̄ta*, mak. *крт*, blg. *к̄р̄т*; psl. **дръво* 'les', NApl **дръва* 'drva' > stcsl. *дръва* 'drva', sln. *drvā* [dãrvā] > *dř̄va* [dãrva], nštok. *dř̄vo*, *dř̄va*, mak. *дрво*, blg. *д̄р̄вô*; psl. **кry* **кръve*, Asg **кръvь* 'kri' → stcsl. *кry* *кръве*, Asg *кръvь* 'kri', sln. *kř̄vĭ* (*kř̄vĭ* [kãrvĭ]), nštok. *kř̄v* *kř̄vĭ*, mak. *крв*, blg. *к̄р̄в*; psl. **кръванъ* **кръвана* **кръvano* 'krvan' > stcsl. *кървавъ* *кървава* *кърваво* 'krvan', sln. *kř̄vān* *kř̄vāna* *kř̄vāno* [kãrvān kãrvāna kãrvāno], nštok. *kř̄vān* *kř̄vāna* *kř̄vāno*, mak. *крвав* *крвава* *крваво*, blg. *к̄р̄вав* *к̄р̄вава* *к̄р̄ваво*; psl. **кърши́ти* **кърши́л* **кърши́ши* 'lomiti, krušiti', sln. *kř̄šĭti* (≥ *kř̄šĭti*) (*kř̄šĭm*) *kř̄šĭš* [kãršĭti/kãršĭti kãršĭm kãršĭš], nštok. *kř̄šĭti* (*kř̄šĭm*) *kř̄šĭš*, *kř̄šĭti* (*kř̄šĭm*) *kř̄šĭš*, mak. *криил* (*криам*) *кришиш*, blg. *к̄р̄шил* *к̄р̄шиш*).

2.1.6.8 Južnoslovanski *ʎ

Južnoslovanski (trdi) zlogotvorni jezičnik (silabična likvida) *ʎ (prim. 2.1.1.4) se je v delu slovenščine (šavrinsko podnarečje istrskega narečja, južnobelokranjsko narečje, panonska narečja) spremenil neposredno v *u, v večjem delu slovenščine pa se je (vzporedno z zlogotvornim *ʎ (prim. 2.1.6.7)) dekomponiral (razstavil)

v **əl* (12./13. stoletje) in se nato nadalje spreminjal v naslednji smeri: **l̥* > **əl* > **ol̥* > **ou̥* (slednje stanje se odraža v knjižni slovenščini),¹⁶⁶ ki se je potem nadalje spreminjal npr. v *u*,¹⁶⁷ v osrednji južni slovanščini je glasovno sovpadel z odrazom denazaliziranega praslovanskega **o*, in sicer v kajkavščini v ozki **o* (ki se je sprva ohranil kot poseben glas, pozneje pa je v nekaterih kajkavskih govorih prišlo do različnih glasovnih sovpadov z odrazom bodisi praslovanskega **o* bodisi praslovanskega **u*) ter v čakavščini (z izjemo poznejšega buzetskega narečja) in štokavščini (toda ne tudi v torlaščini) z odrazom praslovanskega **u*, v vzhodni južni slovanščini pa se pojavljajo različni odrazi, in sicer na zahodnem obrobju *u*, ki je genetsko identičen s čakavsko-štokavskim odrazom, ter drugod odrazi kot *ol̥*, *l̥*, *l̥ə*, *əl̥*, ki kažejo na spreminjanje, drugačno od čakavsko-štokavskega, tj. na ohranjanje prvotnega zlogotvornega *l̥* oz. (vzporedno kot v slovenščini) nastanek anaptiktičnih (vrinjenih) polglasnikov pred *l̥* in za njim.

Južnoslovanski zlogotovni jezičnik **l̥* se v knjižni slovenščini odraža kot *ou̥* , v štokavskih knjižnih jezikih kot *u*, v knjižni makedonščini kot *ol̥* , v knjižni bolgarščini kot glasovni zaporedji *əl̥* <ъл> ali *l̥ə* <лъ>.¹⁶⁸ **psl.** **CьlC*/**CьlC*/**ClbC*/**ClbC* > **jsl.** **l̥* > **sln.** *ou̥*, **nštok.** *u*, **mak.** *ol̥*, **blg.** *əl̥/l̥ə*.

Psl. **CьlC* (psl. **vьlna* 'volna' > stcsl. *вълна* 'volna', sln. *vólna* [vóɥna], nštok. *vũna*, mak. *волна*, blg. *вълна*; psl. **žьlna* 'žolna' > csl. *жълна* 'žolna', sln. *žólna* [žóɥna], nštok. *žúna*, mak. *жолна*, nar. blg. *жълна*; psl. **čьlnъ* **čьlna* 'čoln, drevak' > csl. *чълнъ чълна* 'čoln', sln. *čól̥n čól̥na* [čóɥn čóɥna], nštok. *čûn čûna*, mak. *чолн*; psl. **vьlkъ* **vьlka* 'volk' > stcsl. *влькъ вьлка* 'volk', sln. *vól̥k vól̥ka* [vóɥk vóɥka], nštok. *vûk vûka*, mak. *волк*, blg. *вълк*; psl. **рьлзь* **рьлза* 'polž' → csl. *пльжь* *пльжа* 'polž', sln. *pól̥ž pól̥ža* [póɥž póɥža], nštok. *pûž pûža*, mak. *полжав*, nar. blg.

¹⁶⁶ V slovenščini je zlogotovni **l̥* dokumentiran v zgodnji slovenščini 10. stoletja (psl. Gsg n **slъzьna* od 'solzen' > BS *slzna* (II 5) = *słzna* 'solznega'; psl. Gsg **plъti* od 'koža' > BS *pulti* (II 22) = *płti* 'poltenosti'), glasovno zaporedje **əl̥* v gorenjski narečni ploskvi druge polovice 14. stoletja (psl. Apl **dьlgy* od 'dolg, kar je treba vrniti' > CRR *dalge* (I 5) = *dəl̥ge* 'dolgove'; psl. Dpl **dьlžьnikomъ* od 'tisti, ki je dolžen' > CRR *dalnykom* (I 5) = *dəl̥ž̥jnikom* 'dolžnikom'; psl. Nsg f **рьlna* od 'poln' > CRR *pallna* (II 1) = *pəl̥na* 'polna') in v dolenski narečni ploskvi prve polovice 15. stoletja (psl. **dьlžьnъ* 'dolžen' > SR *daljan* (V 2, 4, 12, 19, 24, 25, 29, 33, 36, 41, 45, 47) = *dəl̥žan*), v knjižni slovenščini druge polovice 16. stoletja (z dolensko narečno podstavo) v dolgih zlogih **ol̥* in v kratkih zlogih **əl̥*, pri čemer je prihajalo do analoških izravnjav (psl. Gsg m/n def. **slъzьnajego* od 'solzen' > dolensko sln. 16. stoletja *folsniga* = *solzniga* : psl. Nsg m ptc. praet. act. II **slъzilъ* od 'solziti' > dolensko sln. 16. stoletja *felfil* = *səl̥zil*; psl. Nsg m ptc. praet. act. II **mlъčalъ* od 'molčati' > dolensko sln. 16. stoletja *molzhal* = *molčal*, psl. Nsg n ptc. praes. act. **mlъčę* > dolensko sln. 16. stoletja *melzhe* = *məl̥če*; psl. **čьlnъ* 'čoln, drevak' > dolensko sln. 16. stoletja *zholn* = *čoln* : sl. Npl **čьlnovi* > dolensko sln. 16. stoletja Npl *zhelnuui* = *čəl̥nuvi*), od 17. stoletja dalje v dolgih zlogih *ou̥* in v kratkih zlogih *u*.

¹⁶⁷ Ramovš 1936: 168–169; Smole 2001: 55–56.

¹⁶⁸ V knjižni bolgarščini naj bi se glasovno zaporedje *əl̥* <ъл> pojavljalo v položaju pred soglasnikom, glasovno zaporedje *l̥ə* <лъ> pa v položaju pred soglasniškim sklopom.

плѣжек; psl. *žьlčь *žьlčī ‘žolč’ → csl. жльчь ‘žolč’, sln. žōlč žōlča [žōuč žōuča], nštok. žūč žūči, mak. жолч, blg. жльч; psl. *dьlgь *dьlga *dьlgo ‘dolg, ne kratek’ > stcsl. дльгь дльга дльго ‘dolg, ne kratek’, sln. dōlg dōlga dōlgo [dōuk dōuga dōugo], nštok. dūg dūga dūgo, mak. долг долга долго, blg. дьльг дьлга дьльго; psl. *рьlnь *рьlna *рьlno ‘poln’ > stcsl. пльнъ пльна пльно ‘poln’, sln. pōln pōlna pōlno [pōun pōuna pōuno], nštok. pūn pūna pūno, mak. полн полна полно, blg. пьлен пьлна пьлно; psl. *žьltь *žьlta *žьlto ‘rumen’ > csl. жьлтъ жьлта жьлто ‘rumen’, sln. žōlt žōlta žōlto [žōut žōuta žōuto] star., nštok. žūt žūta žūto, mak. жолт жолта жолто, blg. жьлт жьлта жьлто; psl. *telī *tьlkъ *tьlčēši ‘tolčī’ > stcsl. тлѣшти тлькж тльчєши ‘tolčī’, nar. sln. tlēči (tōlčem) tōlčēš, knj. sln. (tōlčī) (tōlčem) tōlčēš [tōučī tōučem tōučēš], nštok. (tūčī) (tūčēm) tūčēš, mak. (толчам) толчеш; psl. *mьlčati *mьlčъ *mьlčīši ‘molčati’ > stcsl. мльчати мльчж мльчиши ‘molčati’, sln. molčāti (molčīm) molčīš [moučāti moučīm moučīš], nštok. mīčati (mīčīm) mīčīš, mak. молчал (молчам) молчиш, blg. мьлчáл мьлчá мьлчíиш).

Psl. *СьlC (psl. *dьlgь *dьlga ‘dolg, kar je treba vrniti’ > stcsl. дльгь дльга ‘dolg, obvezna dajatev’, sln. dōlg dōlgā [dōuk dōugā], nštok. dūg dūga, mak. долг, blg. дьльг; psl. *гьlkь *гьlka ‘hrup, šumenje, vpitje’ > csl. глькъ глька ‘hrup’, sln. gōlk gōlka [gōuk gōuka] star. v zvezi gōlk in mōlk, nštok. gūk gūka; psl. *хьlмь *хьlma ‘vzpetina, grič, holm’ > csl. хльмъ хльма ‘holm, grič’, sln. hōlm hōlma star. [hōum hōuma], nštok. hūm húma, blg. хьлм; psl. *кьlkь *кьlka, *кьlka ‘gibljiv telesni del’ > csl. клька ‘krivina’, sln. kōlk kōlka [kōuk kōuka], nštok. kūk kūka, mak. колк, blg. кьлка; psl. *рьlkь *рьlka ‘vojska’ > stcsl. плькъ плька ‘vojska, falanga’, sln. (pōlk pōlka [pōlk pōlka] je prevzeto iz rus.), nštok. pūk pūka, mak. полк, blg. пьлк; psl. *stьlpь *stьlpa ‘stolp’ > stcsl. стльпъ стльпа ‘stolp’, sln. stōlp stōpa [stōlp stōlpa] (s »knjižnim« izgovorom [l] po črki), nštok. stūp stūpa, mak. столп, blg. стьлп; psl. *tьlmaць *tьlmača ‘tolmač’ in tvorjenke > sln. tolmač tolmača [tolmač tolmača] (s »knjižnim« izgovorom [l] po črki), nštok. tūmāč tumāča, mak. толмач, blg. тьлмáч; psl. *sьlnьce ‘sonce’ > stcsl. сльньце ‘sonce’, sln. *sōlnce [*sōunce] > sōnce, nštok. sūnce, mak. сонце, blg. сьльнцє; psl. *tьlstь *tьlsta *tьlsto ‘debel, tolst’ > csl. тльстъ тльста тльсто ‘tolst’, sln. tōlst tōlsta tōlsto [tōust tōusta tōusto], nštok. tūst tūsta tūsto, blg. тльст тльста тльсто; psl. *гьlčati *гьlčъ *гьlčīši ‘povzročati hrup, šumenje, vpiti’ → csl. гльчаник ‘hrup, kričanje’, sln. golčāti (golčīm) golčīš [goučāti goučīm goučīš], nštok. gūčati (gūčīm) gūčīš, blg. гьлчáл гьлчá гьлчíиш).

Psl. *СьlC (psl. *sьlza ‘solza’ > stcsl. сльза ‘solza’, sln. sōlza [sōuza], nštok. sūza, mak. солза, blg. сьлzá; psl. *kьlєti *kьlьnъ *kьlьneši ‘kleti’ > stcsl. клати кльнж кльнєши ‘kleti’, sln. klēti (kōlnem) kōlneš [kōunem kōuneš], nštok. klēti (kūnēm) kūnēš, mak. (за-колнал) (колнам) колнеш, blg. клéл кьлнá кьлнєиш).

Psl. *СьlC (psl. *bьlxa ‘bolha’ > csl. бльха ‘bolha’, sln. bōlha [bōuxa], nštok. būha, būva, mak. болва, blg. бьлхá; psl. *гьlть *гьlta ‘goltanje; golf’ > sln. gōlt gōlta [gōut gōuta], nštok. gūt gūta; psl. *рьlть *рьlти ‘koža’ > stcsl. пльть пльти ‘meso (na živem telesu)’, sln. pōlt poltī [pōut poufī], nštok. pūt pūti, mak. плот (?),

blg. *плѣт*; psl. **gl̥titi* **gl̥tǫ* **gl̥tiši*, **gl̥tati* **gl̥tajǫ* **gl̥tajęši* ‘goltati’ > csl. *гѣтити гѣштѣ гѣтиши* ‘goltati’, sln. *góltati* (*góltam*) *góltaš* [gǫtati gǫtam gǫtaš], nštok. *gùtati* (*gùtām*) *gùtāš*, mak. *золтал* (*золтам*) *золташи*, blg. *зѣлтал* (*зѣлтам*) *зѣлташи*).

2.1.6.9 Drugotni, anaptiktični (vrinjeni) samoglasniki

Po onemitvi praslovanskih izglasnih šibkih polglasnikov **ǫ*, **ǫ̆* v položaju za soglasniškim sklopom (ne)zvočnik in zvočnik je splošnoslovansko najverjetneje najprej nastal izglasni soglasniški sklop z zlogotvornim zvočnikom (silabično likvido), ki se je nato dekomponiral (razstavil) v anaptiktični (vrinjeni) samoglasnik in zvočnik: **psl. *-TR̥/*-TR̥̆ > nespl. sl. *-TR̥ > sl. -TVR**. Kot anaptiktični (vrinjeni) samoglasnik se v knjižni slovenščini pojavlja drugotni *ə* <*e*>, v štokavskih knjižnih jezikih *a*, v knjižni makedonščini najpogosteje *o*, v položaju pred *r* navadno *a* (tudi *e*) in v knjižni bolgarščini *ə* <*ъ*> (psl. **větrь* **větra* ‘veter’ > stosl. *вѣтръ* *вѣтра* ‘veter’, sln. *vēter* *vētra* [vētər], nštok. *v(j)ětar* *v(j)ětra*, mak. *ветар/ветер*, pl *ветрови*, blg. *вѣтър*, pl *ветровѣ*; psl. **xytrь* **xytra* **xytro* ‘hiter, spreten’ > stosl. *хѣтръ* *хѣтра* *хѣтро* ‘spreten’, sln. *hīter* *hītra* *hītro* [xītər], nštok. *hītar* *hītra* *hītro*, mak. *умар/умер* *умра* *умро*, blg. *xūmъr* *xūmъra* *xūmъro*; psl. **mьslyь* **mьslyi* ‘misl’ → stosl. *мьслыь* *мьсли* ‘misl’, sln. *mīsel* *mīsli* [mīsəu], nštok. *mīsaŋ* *mīsli*, mak. *мисла*, blg. *mīcъл*, pl *mīсли*; psl. **česnь* **česna* ‘česen’ > sln. *čésen* *čésna* [čésən], nštok. *čěsan* *čěsna*, mak. *чесен*, pl *чесни*; psl. **jasnь* **jasna* **jasno* ‘jasen’ > stosl. *јаснѣ* *јасна* *јасно* ‘čist, jasen’, sln. *jāsen* *jāsna* *jāsno* [jāsən], nštok. *jāsan* *jāsna* *jāsno*, mak. *јасен* *јасна* *јасно*, blg. *јасен* *јасна* *јасно*;¹⁶⁹ psl. **sedmь* ‘sedem’ > stosl. *сѣдмѣ* ‘sedem’, sln. *sédem* [sédəm], nštok. *sědam*, mak. *седум*, blg. *cédem*; psl. **osmь* ‘osem’ > stosl. *осмѣ* ‘osem’, sln. *ósem* [ósəm], nštok. *òsam*, mak. *осум*, blg. *ócem*; psl. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II **neslь* **nesla* **neslo* od ‘nesti’ > stosl. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II *неслѣ* *несла* *несло* od ‘nesti’, sln. *něsel* *něsla* *něslo* [nēsəu], nštok. *něsaŋ* *něsla* *něslo*, mak. *до-несол* *до-несла* *до-несло*, blg. *до-нѣсъл* *до-нѣсла* *до-нѣсло*; psl. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II **pekьlь* **pekla* **peklo* od ‘peči’ > stosl. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II *пеклѣ* *пекла* *пекло* od ‘peči’, sln. *pékel* *pékla* *péklo* [pékəu], nštok. *pěkaŋ* *pékla* *péklo*, mak. *ис-некол* *ис-пекла* *ис-пекло*, blg. *пѣкъл* *пѣкла* *пѣкло*).

¹⁶⁹ Možno je, da sta anaptiktična (vrinjena) samoglasnika v makedonščini in bolgarščini v tipu psl. **jasnь* **jasna* **jasno* > mak. *јасен* *јасна* *јасно*, blg. *јасен* *јасна* *јасно* nastala pod vplivom tipa psl. **silьnь* **silьna* **silьno* > mak. *силен* *силна* *силно*, blg. *силен* *силна* *силно*, v katerem je neobstojni samoglasnik prvotni, neanaptiktični (nevrinjeni) (prim. 2.1.6.6).

Nesplošnojužnoslovanške glasovne spremembe z večjim zemljepisnim obsegom v južnoslovanških knjižnih/standardnih jezikih

Praslovansko	Slovensko	Štokavsko	Makedonsko	Bolgarsko
*VžV	VrV	VžV	VžV	VžV
*CvC/*CCv/*vCC	ø	v	v	v
*ɛ	*ē > ê/é *ĕ- > ě- *-ĕ > -ě *ɛ > e	ɛ	ɛ	ɛ
*jĕ-	*jĕ- > jĕ-, je-	*jĕ- > jĕ	*jɔ- > ja-	*ĕ- > ɛ-
*ɔ	*ō > ô/ó *ǫ- > ǫ- *-ǫ > -ö *ɔ > o	u	a	ə
*ě	*ē̄ > *ei > ê/é *ĕ̄- > *éi- > ě- *-ĕ̄ > -ě *ě > e	*ē̄ > ije *ĕ̄ > je *ě > ɛ / +[r _] *ě > i / +[_ *ɪ > o, j]	ɛ	'a / +[' _ *C ^o] ɛ / -[' _ *C ^o]
*e	*ē > ê/é *ĕ- > ě- *-ĕ > -ě *eV̄ > éV *e > e	ɛ	ɛ	ɛ
*o	*ō > *ou > ô/ó *ǫ- > ǫ- *-ǫ > -ö *oV̄ > óV *o > o	ɔ	ɔ	ɔ
*ǫ	*ǭ > â/á *ǭ- > á- *-ǭ > -ă *ǭV̄ > ǭV̄ > ǭV *ǭ > ə	*ǭ > a	ɛ	ɛ
*ǭ	*ǭ > â/á *ǭ- > á- *-ǭ > -ă *ǭV̄ > ǭV̄ > ǭV *ǭ > ə	*ǭ > a	ɔ	ə
*CъrC/*CьrC/ *CrъC/*CrъC	*r̄ > r̄ > ər	*r̄ > r̄	*r̄ > r̄	*r̄ > ər/rə / -[č _] *r̄ > er / +[č _]
*CьlC/*CьlC/ *ClъC/*ClъC	*l̄ > l̄ > əl > ol > ou	*l̄ > u	*l̄ > ol	*l̄ > əl/əl

2.1.7 Nesplošnojužnoslovanske glasovne spremembe z manjšim zemljepisnim obsegom

Nesplošnojužnoslovanske glasovne spremembe z manjšim zemljepisnim obsegom so še vedno ustvarjale precej obsežne areale ter so južnoslovanske jezike in njihove narečne ploskve dodatno cepile na še manjše enote. Ker pa niso zaobjele tedaj že bolj ali manj izoblikovanih južnoslovanskih jezikov v celoti, ne morejo biti genetska merila za njihovo določitev. V nadaljevanju so predstavljene najznačilnejše (in še zdaleč ne vse) nesplošnojužnoslovanske glasovne spremembe z manjšim zemljepisnim obsegom, predvsem tiste, ki so povzročile glasovno raznolikost med južnoslovanskimi knjižnimi jeziki. Sem sodijo npr. različno odražanje praslovanskih drsnikov **v* in **l* ter praslovanskih palatalov (trdonebnikov) **ń*, **ĺ*, **ř* v posameznih južnoslovanskih knjižnih jezikih (prim. 2.1.7.1–2.1.7.5), oblikovanje mehkostne korelacije soglasnikov v vzhodni bolgarščini (prim. 2.1.7.6), prehod **č* v *c* v južnoslovanskem soglasniškem sklopu **čr* v štokavščini in makedonščini (prim. 2.1.7.7), onemitev praslovanskega **x* v delu štokavščine in v makedonščini (prim. 2.1.7.8) ter drugotna jotacija popraslovanskih soglasniških sklopov **Cj* v štokavščini in delno v makedonščini (prim. 2.1.7.9). Poleg naštetih spremembe so prikazani tudi odrazi južnoslovanskih izglasnih nezvočnikov (prim. 2.1.7.10).

2.1.7.1 Praslovanski **v*

Praslovanski zveneči zaokroženi bilabialni (dvoustnični) drsnik **v* [**u*] se v knjižni slovenščini v položaju za samoglasnikom in ne pred samoglasnikom odraža (ohranja) kot zveneči zaokroženi dvoustnični drsnik *u* <*v*>, v položaju pred zvenečim soglasnikom kot zveneči zaokroženi dvoustnični drsnik *w* <*v*>, v položaju pred nezvnečim soglasnikom kot nezvneči zaokroženi dvoustnični drsnik *u* <*v*> in v položaju pred samoglasnikom kot zveneči zobnoustnični pripornik *v* <*v*>, v štokavščini v vseh položajih (tudi v izglasju) kot zveneči zobnoustnični pripornik *v* <*v*/*v*> (z izjemo odraza praslovanskega vzglasnega glasovnega zaporedja **vb-*, ki je prešlo v **u-*), v makedonščini in bolgarščini kot zveneči zobnoustnični pripornik *v* <*v*> v položaju pred samoglasniki in zvnečimi soglasniki in kot nezvneči zobnoustnični pripornik *f* <*v*> v položaju pred nezvnečimi soglasniki in v izglasju: **psl.** **v* [**u*] > **sln.** *u* / +[*V_C*, *V_#*], *w* / +[*_D*], *u* / +[*_T*], *v* / +[*_V*], **štok.** *v*, **mak.** *v* / +[*_V*, *_D*], *f* / +[*_T*, *_#*], **blg.** *v* / +[*_V*, *_D*], *f* / +[*_T*, *_#*] (psl. **živъ* **živa* **živo* ‘živ’ > stcsl. *живъ* *жива* *живо* ‘živ’, sln. *živ živa živō* [žīu živa živō] (≥ *živo* [živo]), nštok. *živ živa živo* [žīv živa živo], mak. *жив* *жива* *живо* [žif živa živo], blg. *жив* *жива* *живо* [žif živa živo]; psl. **rōkavъ* **rōkava* ‘rokav’ > csl. *рѣкавъ* *рѣкава* ‘rokav’, sln. *rokāv* *rokáva* [rokāu rokáva], nštok. *rūkāv* *rūkáva* [rūkāv rukáva], mak. *ракав*, pl *ракави* [rakaf, rakavi], blg. *рѣкавъ*, pl *рѣкави* [rəkáf, rəkávi]; psl. **vzēti* ‘vzeti gor, dvigniti’ > stcsl. *възѣти* ‘dvigniti, vzeti’, sln. *vzēti* [wzēti], nštok. *üzēti* [üzēti], mak. *зел* [zeł], blg. *взел* [vzēł]; psl. Lsg **vb* *rěči* ‘v besedi, govoru’ > stcsl. *въ рѣчи* ‘v besedi, govoru’, sln. *v rěči* [wrěči], nštok. *u r(ij)ěči* [ur(ij)ěči], mak. *в реч* [vreč], blg. *в рѣч* [vrěč]; psl. **vbъ* **vbъа* **vbъо* ‘ves’ ≥ **vbъь* **vbъа* **vbъо* → stcsl. *въсь* *въста* *въсе* ‘ves’, sln. *vēs vsā vsē* [vēs msā msē], nštok. *sāv svā*

svě [säv svà svě], mak. *ce* [se], blg. *всичко* [fsičko]; psl. Lsg **vь peči* ‘v peči’ > stosl. *вѣ пещи* ‘v peči’, sln. *v pèči* [mrèči], nštok. *u pèci* [upèci], mak. *в пещи* [fpèšt], blg. *в пещи* [fpèšt]; psl. **voziti* ‘voziti’ > stosl. *возити* ‘voziti’, sln. *vozīti* [vozīti], nštok. *vòziti* [vòziti], mak. *возил* [voziž], blg. *вòзил* [vòziž]; psl. **vino* ‘vino’ > stosl. *вино* ‘vino’, sln. *vīno* [vīno], nštok. *vīno* [vīno], mak. *вино* [vino], blg. *вино* [vinò]).

2.1.7.2 Praslovanski *l

Praslovanski nepretregani jezičnik (kontinuirana likvida) *l, ki je zelo verjetno že v praslovansčini imel dve fonemski različici (alofona), in sicer mehčani (palatalizirani) [*lʲ] v položaju pred sprednjimi samoglasniki in trdi (velarizirani) [*l] v položaju ne pred sprednjimi samoglasniki, se je v knjižni slovenščini v položaju pred samoglasnikom depalataliziral oz. develariziral v srednji jezičnik l <ɫ>, v položaju za samoglasnikom in ne pred samoglasnikom pa se spremenil v zveneči zaokroženi bilabialni (dvoustnični) drsник *ɫ* <ɫ> (17. stoletje), v štokavskih knjižnih jezikih se v položaju pred samoglasniki odraža kot trdi jezičnik l <ɫ>, v položaju za samoglasniki in pred soglasniki oz. v izglasju kot samoglasnik o (ok. 1400), v makedonščini in bolgarščini v položaju pred sprednjimi samoglasniki kot srednji jezičnik l <ɫ>, v položaju pred nesprednjimi samoglasniki, soglasniki in v izglasju kot trdi jezičnik l <ɫ>: **psl. *l > sln. l / +[V], ɫ / +[V_C, V_#], nštok. l / +[V], o / +[V_C, V_#], mak. l / +[E], l / +[O_C, _#], blg. l / +[E], l / +[O_C, _#]** (psl. **lipa* ‘lipa’ > cs. *lipa* ‘lipa’, sln. *līpa* [līpa], nštok. *līpa* [līpa], mak. *lipa* [lipa], blg. *lipa* [līpa]; psl. **lopata* ‘lopata’ > stosl. *лопата* ‘lopata’, sln. *lopáta* [lopáta], nštok. *lòpata* [lòpata], mak. *lopata* [lòpata], blg. *лопáта* [lòpáta]; psl. **stolъ* **stola* ‘stol’ > stosl. *столъ стол* ‘stol, prestol’, sln. *stòl stòla* [stòɫ stòla], nštok. *stò(l) stòla* [stò(ɫ) stòla], mak. *стол, столот* [stoɫ, stoɫot], blg. *стòл, стòлът* [stòt, stòtət]; psl. **solъ* **soli* ‘sol’ > stosl. *соль соли* ‘sol’, sln. *sòl solī* [sòɫ solī], nštok. *sò(l) sòli* [sò(ɫ) sòli], mak. *сол, солта* [soɫ, soɫta], blg. *сòл, солта* [sòt, soɫtá]; psl. **mьslъ* **mьsli* ‘misl’ → stosl. *мьслъ мьсли* ‘misl’, sln. *mīsel mīsli* [mīsəɫ mīsli], nštok. *mīsao mīsli* [mīsao mīsli], mak. *мисла*, pl *мисли* [misla, misli], blg. *мисъл*, pl *мисли* [misəɫ, misli]; psl. **žalbъ* ‘bolečina, obžalovanje’ > stosl. *жалъ* ‘nagrobnik’, sln. *žāl* [žāɫ], nštok. *žāo* [žāo], mak. *жал* [žāɫ], blg. *жал* [žāɫ]).

2.1.7.3 Praslovanski *n

Praslovanski palatal (trdonebnik) *n se je v štokavščini v vseh položajih ohranil kot mehki, palatalni (trdonebni) n̥ <n̥/>, v slovenščini kot mehčani (palatalizirani) nʲ <nʲ> v izglasju in v položaju pred soglasniki, v položaju pred samoglasniki pa se je dekomponiral (razstavil) v glasovno zaporedje nʲ <nʲ>, v makedonščini se je v večini položajev ohranil kot palatalni n̥ <n̥> in otrdel v dentalni (zobni) n <n> v položaju pred makedonskima sprednjima samoglasnikoma i, e, v bolgarščini se je ohranil kot mehčani nʲ <n̥/> [nʲ/n̥/n̥] v položaju pred bolgarskimi nesprednjimi samoglasniki ter otrdel v zobni n <n> v položaju pred bolgarskima sprednjima samoglasnikoma i, e, pred soglasniki in v izglasju.¹⁷⁰

¹⁷⁰ Prvotna *n̥, *l̥ sta v različnih južnoslovanskih glasovnih sistemih v odnosu do prvotnih *n, *l v različnem razmerju: v štokavščini in makedonščini sta v fonološkem nasprotju (mehki

psl. *ń > sln. ń' / +[_#, _C], nj / +[_V], nštok. ń, mak. ń / +[_O, _C, _#], n / +[_E], blg. ń' / +[_O], n / +[_E, _C, _#]¹⁷¹ (psl. *końь *końa 'konj' > stcsl. конь коня [końь końa] 'konj', sln. kōńj kōńja [kōń kōńja], nštok. kōńj kōńja / kōńь kōńa [kōń kōńa], mak. конь [koń], pl (коњи [końi]), blg. kōń [kōń], pl конé [koné], psl. NAdu *dъva końa 'dva konja' > stcsl. дѣва коня [końa] 'dva konja', sln. dvâ kōńja [kōńja], nštok. dvâ kōńja / двâ kōńa [kōńa], mak. два коња [końa], blg. двâ kōńja [kōńa], psl. *końь ть 'ta konj' → mak. коњот [końot], blg. коњат [kōńot]; psl. *końьскъь 'konjski' > stcsl. коньскыи [końьскъь] 'konjski', sln. kōńjski [kōński], nštok. kōńjskī / kōńьskī [kōńskī], mak. коњски [koński], blg. kōńски [kōński]; psl. *glěžńь *glěžńa 'gleženj' > sln. glěžńaj glěžńja [glěžəń glěžnja], nštok. glěžńaj glěžńja / glěžəń glěžńa [glěžəń glěžńa]; psl. *rьńь *rьńa 'stor, parobek' > csl. пьнь пьня 'stor, parobek', sln. rāńj rāńja [rāń rāńja], nštok. rāńj rāńja [rāń rāńja], mak. пен, blg. пьнь; psl. Gsg m/n *otъ négo 'od njega' > stcsl. отъ него [otъ négo] 'od njega', sln. od njéga [ot njéga], nštok. od njéga / од њѣга [od néga], mak. od nego [ot nego], blg. ot négo [ot négo]; psl. Dsg m/n *ńemu 'njemu' > stcsl. њѣму [ńemu] 'njemu', sln. njému [njému], nštok. njému / њѣму [ńemu], mak. нему [nemu], blg. němu [němu]; psl. 1–2sg praes. *žьńьq *žьńeši od 'sekati, tolči, žeti' > stcsl. 1–2sg praes. жьньж жьньжи od 'sekati, žeti', sln. (žāńjem) žāńješ [žāńjem žāńješ], nštok. (žāńjēm) žāńjēš / (жāńьѣм) жāńьѣш [žāńēm žāńēš], mak. (жнеам жнееш [žneam žneēš]), blg. (жэна) жэнеш [žəná žəneš] star. (≥ жьна жьнеш [žəná žəneš])).

2.1.7.4 Praslovanski *l̥

Praslovanski palatal (trdonebnik) *l̥ se je v štokavščini v vseh položajih ohranil kot mehki, palatalni (trdonebni) l̥ <lj/љ>, v slovenščini kot mehčani (palatalizirani) l̥ <lj> v izglasju in v položaju pred soglasniki, v položaju pred samoglasniki pa se je dekomponiral (razstavil) v glasovno zaporedje lj <lj>, v makedonščini se je v večini položajev ohranil kot palatalni l̥ <љ, lj> in otrdel v srednji dentalni (zobni) l <l> v položaju pred makedonskima sprednjima samoglasnikoma i, e (po analoški izravnavi se pojavlja tudi trdi, velarni (mehkonebni) l̥ <l> v položaju pred makedonskimi nesprednjimi samoglasniki in pred soglasniki), v bolgarščini se je v večini položajev ohranil kot mehčani l̥ <ль/ля/лю> [l̥/ʎa/ʎu] in otrdel v srednji dentalni (zobni) l <l> v položaju pred bolgarskima sprednjima samoglasnikoma i, e (po analoški izravnavi se pojavlja tudi trdi l̥ <l> v položaju pred soglasniki):¹⁷² **psl. *l̥ > sln. l' / +[_#, _C], lj / +[_V], nštok. l̥, mak. l̥ / +[_O, _C, _#], ll / +[_E], blg. l' / +[_O, _C, _#], ll / +[_E]** (psl. *moľь *moľa 'molj' > csl. моľь моля [moľь moľa] 'molj', sln. mōlj mōlja [mōl' mōlja], nštok. mōlj mōlja / mōľь

/ń/ : nemeški /n/, mehki /ń/ : nemeški /l/, v bolgarščini se pojavljata v fonološkem nasprotju (mehčani /ń/ : nemečani /n/, mehčani /l̥/ : nemečani /l/) (podobno kot prvotni *r̥ (prim. 2.1.7.5).

¹⁷¹ V makedonščini in bolgarščini je znotraj oblikovnih vzorcev lahko prišlo do različnih analoških izravnav prvotne premene *ń/*n' : *n (mak. sg конь, du два коња → pl коњи; blg. 2sg praes. жэнеш → 1sg praes. жэна).

¹⁷² V makedonščini in bolgarščini je znotraj oblikovnih vzorcev lahko prišlo do različnih analoških izravnav prvotne premene *l̥/*l' : *l (mak. pl кралеви → sg крал, кралот, blg. pl кралé → sg крал).

mólva [mól móla] redk., psl. **moľьсь* **moľьса* ‘majhen molj’ > nštok. *móljac móljca* / *mólvaц mólьца* [mólac mólca], mak. *молец*, pl *молци* [molec, mołci], blg. *молѣц*, pl *молци* [moléc, mołci]; psl. **korľь* **korľa* ‘kralj’ > csl. *кралѣ* *кралпа* [kraľь kraľa] ‘kralj’, sln. *králj králja* [kráľ králja], nštok. *krâlj krâlja* / *krâľь krâľьа* [krâľ krâľa], mak. (*крал* [kraľ]), pl *кралеви* [kralevi], blg. *крал* [krâľ], pl *кралѣ* [kralé], psl. NAdu **dъva korľa* ‘dva kralja’ > stcsl. *дѣва кралпа* [kraľa] ‘dva kralja’, sln. *dvâ králja* [králja], nštok. *dvâ krâlja* / *dvâ krâľьа* [krâľa], mak. (*два крала* [kraľa]), blg. *двâ кралѣ* [krâľa], psl. **korľь ть* ‘ta kralj’ → mak. (*кралот* [kraľot]), blg. *кралѣт* [krâľət]; psl. **poľe*, NApl **poľa* ‘polje’ > stcsl. *полк* [poľe], NApl *пола* [poľa] ‘polje’, sln. *poljê* [poljê] (≥ *pôlje* [pôlje]), NApl *pôlja* [pôlja], Gpl *pôlj* [pôľ], nštok. *pôlje* / *pôље* [pôlje], NApl *pôlja* / *pôља* [pôlja], mak. *поле* [pole], NApl *полиња* [poliňa], blg. *полѣ* [polè], NApl *полѣта* [poléta], *поля* [poľa]; psl. **poľьскъь* ‘poljski’ > stcsl. *польскъи* [poľьskъь] ‘poljski, raven, divji’, sln. *pôljski* [pôľski], nštok. *pôljskī* / *pôљьskū* [pôľskī], mak. *пољски* [poľski], blg. *pôlски* [pôľski]; psl. **voľa* ‘volja’ > stcsl. *вола* [voľa] ‘volja, želja’, sln. *vôlja* [vôlja], nštok. *vôlja* / *vôља* [vôľa], mak. *воља* [voľa], blg. *воља* [vôľa]; psl. **ľubiti* ‘ljubiti’ > stcsl. *любити* ‘ljubiti’, sln. *ljubīti* [ljubīti] (≥ *ľubiti* [ľubiti]), nštok. *ľubiti* / *ľubīti* [ľubiti], mak. *за-љубил* [zaľubiľ], blg. *љобил* [ľubiľ]; psl. 1–2sg praes. **meľo* **meľeši* od ‘mleti’ > stcsl. 1–2sg praes. *мѣлж* *мѣлжши* od ‘mleti’, sln. (*mějlem*) *mějješ* [mějlem mějješ], nštok. (*měljēm*) *měljěš* / (*měљьēm*) *měљьēš* [měľēm měľěš], mak. (*мелам*) *мелеши* [meľam meleš], blg. *мѣля мѣлеш* [měľə mēleš]).

2.1.7.5 Praslovanski *r

Praslovanski palatal (trdonebnik) *r se je v bolgarščini ohranil kot mehčani (palatalizirani) *r* <ръ/ря/рю> [rʹ/rʹa/rʹu] v položaju pred nesprednjimi samoglasniki in otrdel v *r* <p> v položaju pred sprednjimi samoglasniki, pred soglasniki in v izglasju, v slovenščini se je v položaju pred samoglasniki dekomponiral (razstavil) v glasovno zaporedje *rj* <rij>, v izglasju in v položaju pred soglasniki otrdel v *r* <r>, v štokavščini in makedonščini pa v vseh položajih otrdel v *r* <r/p>: **psl. *r** > **sln. rj** / +[*_V*], **r** / +[*_#, _C*], **nštok. r**, **mak. r**, **blg. rʹ** / +[*_O*], **r** / +[*_E, _C, _#*] (psl. **buřa* ‘vihar, neurje’ > stcsl. *вѣрѣ* [buřa] ‘vihar, neurje’, sln. *búrja* [búrja], nštok. *būra* [būra], mak. *бура* [bura], blg. *бѣрѣ* [búr’a]; psl. **moře* ‘morje’ > stcsl. *морк* [moře] ‘morje’, sln. *morjê* [morjê] (≥ *môrje* [môrje]), nštok. *môre* [môre], mak. *more* [more], blg. *морѣ* [moré]; psl. **mořьскъь* ‘morski’ > stcsl. *морьскъи* [mořьskъь] ‘morski’, sln. *mórski* [mórski], nštok. *mòrskī* [mòrskī], mak. *морски* [morski], blg. *móрски* [mòrski]; psl. **gospodařь* **gospodařa* ‘gospodar’ > csl. *господарѣ* *господарпа* [gospodařь gospodařa] ‘gospodar’, sln. *gospodár* *gospodárja* [gospodár gospodárja], nštok. *gospòdār* *gospodára* [gospòdār gospodára], mak. *господар*, pl *господари* [gospodar, gospodari], blg. *господар*, pl *господари* [gospodár, gospodári], psl. NAdu **dъva* **gospodařa* ‘dva gospodarja’ > stcsl. *дѣва господарпа* [gospodařa] ‘dva gospodarja’, sln. *dvâ gospodárja* [gospodárja], nštok. *dvâ gospodára* / *dvâ gosncodára* [gospodára], mak. *два gosncodara* [gospodara], blg. *двâ gosncodарѣ* [gospodár’a], psl. **gospodařь ть* ‘ta gospodar’ → mak. *господарот* [gospodarot], blg. *господарѣт* [gospodár’ət]; psl. 1–2sg praes. **ořo* **ořeši* od ‘orati’ >

stcsl. 1–2sg praes. **орѣж** **орѣжи** od ‘orati’, sln. (*órjem*) *órješ* [órjem órješ] (≥ *órjem órješ* [órjem órješ]), nštok. (*ōrēm*) *ōrēš* / (*ōpēm*) *ōpēš* [ōrēm ōrēš], mak. (*орам* *ораш* [oram oraš]), blg. (*opá*) *opēu* [orə orēš]); sl. 1sg praes. **bolgodarǫ* ‘zahvaljujem se, hvala’ > stcsl. **благодарѣж** ‘zahvaljujem se, slavim’ > mak. (*благодарам*), blg. *благодаря* [błagodar’ə].¹⁷³

2.1.7.6 Mehkostna korelacija soglasnikov v vzhodni bolgarščini

Mehkostna korelacija soglasnikov se v slovenščini, štokavščini in makedonščini ni izoblikovala (fonološko nasprotje poznata v štokavščini in makedonščini samo para /n/ : /ń/ , /l/ : /ĺ/), medtem ko se je v vzhodni bolgarščini (kar se odraža v knjižni bolgarščini) izoblikovala v večjem delu soglasnikov, in sicer /n/ : /ń/ , /l/ : /ĺ/ , /r/ : /r’/ , /p/ : /p’/ , /b/ : /b’/ , /m/ : /m’/ , /v/ : /v’/ ; /t/ : /t’/ , /d/ : /d’/ ; /s/ : /s’/ , /z/ : /z’/ , a je (v primerjavi s stanjem v vzhodno- in zahodnoslovanskih jezikih) položajno zelo omejena, nasprotje nemehčani proti mehčani soglasniki se namreč pojavlja samo pred bolgarskimi nesprednjimi samoglaniki *a*, *ə*, *u* <*a*, *ъ/a*, *y*>. Bolgarski mehčani soglasniki so po večini nastali po glasovnih (ne)spremembah, pa tudi po analoških izravninah znotraj oblikovnih vzorcev: 1) praslovanski palatali (trdonebniki) **ń*, **ĺ*, **r’* se se položajno ohranili kot mehčani *n’*, *l’*, *r’* (psl. NAdu **dьva kоnа* > blg. *два коня* [kón’a]; psl. NApI **роlа* > blg. *поля* [pol’á]; psl. **буrа* > blg. *буря* [búr’a]) (prim. 2.1.7.3, 2.1.7.4, 2.1.7.5); 2) po poenostavitvi praslovanskih medglasnih soglasniških sklopov **-pl-*, **-bl-*, **-ml-*, **-vl-* so nastali novi mehčani *p’*, *b’*, *m’*, *v’* (psl. **zemlа* > blg. *земля* [zem’á]; psl. 1sg praes. **kuplǫ* > blg. *купя* [kúp’ə], psl. **lublǫ* > blg. *любя* [lúb’ə], psl. **lotlǫ* > blg. *ломя* [łom’ə], psl. **lovlǫ* > blg. *ловя* [łov’ə]) (prim. 2.1.5.1.2); 3) po onemitvi praslovanskega šibkega polglasnika v praslovanskem glasovnem zaporedju **Cьj* in z *a*-jevskim odrazom praslovanskega **ě* so nastali novi mehčanin *n’*, *l’*, *r’*; *p’*, *b’*, *m’*, *v’*; *t’*, *d’*, *s’*, *z’* (psl. **svini* **svinьje* → **svinьja* > blg. *свиня* [svin’á]; psl. Nsg f **rybьja* > blg. *рыбя* [rib’á], psl. Nsg f **рьсьja* > blg. *нёся* [pés’á], psl. Nsg f **kozьja* > blg. *козя* [kóz’á] (prim. 2.1.7.9); sl. 1sg praes. **nětatь* ‘nimam’ > blg. *нямам* [n’ámam], psl. **lěto* > blg. *лято* [l’áto], psl. **rěpa* > blg. *ряпа* [r’ápa]; psl. **rěna* > blg. *ряна* [r’ána], psl. **bělь* > blg. *бял* [b’áł],¹⁷⁴ psl. **měra* > blg. *мяра* [m’ára], psl. **věra* > blg. *вяра* [v’ára]; psl. **tělo* > blg. *тяло* [t’áto], psl. **dědь* → blg. *дядо* [d’ádo]; psl. **sěňka* > blg. *сянка* [s’ánka]) (prim. 2.1.6.4.2)); 4) po znotraj-vzorčnih analoških izravninah so mehčani soglasniki nastali npr. v prvi osebi ednine sedanjika praslovanskih glagolov na **-i-ti* **-j-ǫ* **-i-ši* (IV) (psl. 1–2sg praes. **svetǫ* **svetiši* od ‘svetiti’ > stcsl. 1–2sg praes. **о-свѣштѣж** **о-свѣштиши** od ‘posvetiti’ ≥ blg. *о-свѣтя* *о-свѣтиши* [osvet’ə osvetiš]; psl. 1–2sg praes. **rodǫ* **rodiši* od ‘roditi’ > stcsl. 1–2sg praes. **рождѣж** **родиши** ≥ blg. *родя* *родиши* [rod’ə rodiš]; psl. 1–2sg praes. **nosǫ* **nosiši* od ‘nositi’ > stcsl. 1–2sg praes. **ношѣж** **носиши** ≥ blg. *нося* *носиши* [nós’ə nosis]; psl. 1–2sg praes. **vozǫ* **voziši* od ‘voziti’ > stcsl. 1–2sg praes. **вожѣж** **возиши** ≥ blg. *возя* *возиши* [vóz’ə vóziš]).

¹⁷³ Nštok. *blagodariti* (*blagòdārīm*) *blagòdārīš* je prevzeto iz rus. *благодарить* *благодарю* *благодарить*, kar je prevzeto iz stcsl. **благодарити** **благодарѣж** **благодариши** ‘zahvaljevati se’.

¹⁷⁴ Minimalni par psl. **bělь* ‘bel’ > blg. *бял* [b/ál] ‘bel’ : frc. *bal* ‘ples’ → blg. *бáл* [b/ál] ‘ples’.

2.1.7.7 Južnoslovanski *čr

Praslovanski glasovni zaporedji *čbrC, *čerC sta se v južni slovanščini po nastanku zlogotvornih jezičnikov (silabičnih likvid) in po metatezi likvid spremenili v južnoslovanski glasovni zaporedji *črC, *črēC; vzglasni šumniški zlitnik *č- v položaju pred r v obeh zaporedjih se je v slovenščini in bolgarščini ohranil, v štokavščini in makedonščini pa prešel v sičniški zlitnik c-: 1) **psl.** *čbrC > **jsl.** *črC > **sln.** čarC, nštok. crC, **mak.** crC, **blg.** čerC (psl. *čbrvь *čbrvi 'črv' → stcsl. чръвь чръви 'črv', sln. čr̃v čr̃va [č̃əru č̃ərva], nštok. c̃r̃v c̃r̃va, mak. црв, blg. чѣрвей; psl. *čbrъ *čbrta *čbrno 'črn' > stcsl. чрънъ чръна чръно 'črn', sln. črn črna črno [č̃ərn č̃ərna č̃ərno], nštok. c̃rn c̃rna c̃rno, mak. црн црна црно, blg. чѣрен чѣрна чѣрно; psl. *čbrniti *čbrŋo *čbrniši 'delati črno, črniti' > stcsl. чрънити сѧ чръниж сѧ чръниши сѧ 'postajati temen', sln. črnīti (črnīm) črnīš [č̃ərnīti č̃ərnīm č̃ərnīš], nštok. c̃rniti (c̃rnīm) c̃rnīš, mak. по-црнил (црнам) црнуши, blg. чѣрнил чѣрня чѣрнуши; psl. *čbrta 'črta' > stcsl. чръта 'črta, tram', sln. čr̃ta [č̃ərta], nštok. c̃r̃ta, mak. црта, blg. черта; psl. *čerpti *čbrqo *čbrpeši 'zajemati vodo, črpati' > csl. чрѣти чръпж чръпеши 'črpati', nštok. (c̃r̃psti) (c̃r̃pēm) c̃r̃pēs, psl. *čbrpati *čerpŋo *čerpēši 'zajemati vodo, črpati' > stcsl. чръпати чръпѧж чръпѧкши ≥ csl. чръпати чръпѧж чръпѧкши 'črpati', sln. čr̃pati (čr̃pat čr̃paš) [č̃ərpati č̃ərpam č̃ərpāš], nštok. c̃r̃pati redk., *čbrpiti *čbrpŋo *čbrpiši > nštok. c̃r̃piti (c̃r̃pīm) c̃r̃piš, mak. по-црнил (црнам) црнуши, blg. чѣрпил чѣрпя чѣрпуши); 2) **psl.** *čerC > **jsl.** *črēC > **sln.** črēC/čreC, **nštok.** cr(ij)ēC, **mak.** crēC, **blg.** črāC/črēC (psl. *červo 'kar je odrezano, izrezano (iz živalskega trebuha)' > stcsl. чръво 'maternica, trebuh', sln. črevō, nštok. cr(ij)évo, mak. црево, blg. чрево star.).

2.1.7.8 Praslovanski *x

Praslovanski nezveneči priporniški velar (mehkonebnik) *x se je v slovenščini, v delu štokavščine (kar se odraža npr. v knjižni hrvaščini) in bolgarščini ohranil kot x (sln. <h>, nštok. <h/x>, blg. <x>), v delu štokavščine (kar se delno odraža npr. v knjižni srbščini) in v makedonščini pa onemel, pri čemer je v položaju za samoglasniki (in najverjetneje hkrati tudi v položaju pred samoglasniki, tj. v hiatu (zevu), tako znotraj besede kot na besedni meji) prišlo do nastanka prehodnega v, ki je zapolnil hiat (zev) (npr. psl. *muxa > *mua > *muva): **psl.** *x > **sln.** x, **nštok.** x, **mak.** ø, v / +[*V _ (V)], **blg.** x (psl. *xytrь *xytra *xytro 'hiter, spreten' > stcsl. хытръ хытра хытро 'spreten', sln. hīter hītra hītro [xítər], nštok. hītar hītra hītro, mak. умар/умер umpa umpo, blg. хумѣр хумѣра хумѣро; psl. *xlēbь *xlēba 'kruh' > stcsl. хлѣбъ хлѣба 'kruh', sln. hlēb hlēba (≥ hlēb hlēba), nštok. hl(j)ēb hl(j)ēba, mak. лѣб, blg. хлѣб; psl. *muxa 'muha' > stcsl. мѡхѧ 'muha', sln. mūha, nštok. mùha, mùva, mak. мува, blg. мухѧ; psl. *gorxь *gorxa 'fižol, grah' > csl. грахъ граха 'vrsta stročnice', sln. grāh grāha, nštok. grāh grāha, mak. грав, blg. грѧх; psl. *suxь 'suh, ne moker' > stcsl. соухъ соухѧ соухо 'suh, ne moker', sln. sūh sūha suhō (≥ sūho), nštok. sūh sūha sūho, sūv sūva sūvo, mak. сув сува суво, blg. сѡх сѡха сѡхо; psl. *tixь *tixa *tixo 'tih, miren' → stcsl. тихъ тихѧ тихо 'tih', sln. tīh tīha tīho, nštok. tīh tīha tīho, mak. тивок тивѧ тивѧко,¹⁷⁵ blg. тѡх тѡха тѡхо).

¹⁷⁵ Drugotno je *tixьkь *tixьka *tixьko > mak. тивок тивѧ тивѧко.

2.1.7.9 Praslovanski *C_{bj}

Praslovansko glasovno zaporedje *C_{bj} se je po splošnoslovanski onemitvi praslovanskih šibkih polglasnikov spremenilo v popraslovanski soglasniški sklop *C_j, ki se je v slovenščini ter makedonščini in bolgarščini ohranil (v makedonščini in bolgarščini je prišlo do onemitve medglasnega *j v položaju pred *i, *e (prim. 2.1.5.3.3) ter pozneje lahko do poenostavitev soglasniških sklopov in do analoških izravnav znotraj oblikovnih vzorcev), v štokavščini in deloma v makedonščini pa je prišlo do **jotacije** nekaterih soglasnikov in soglasniških sklopov (v štokavščini *tj, *dj, *stj, *zdj, *nj, *lj (pri *rj zaradi otrditve *r jotacija ni dokazljiva), *pj, *bj, *mj, *vj, ne pa tudi *sj, *zj, v makedonščini samo *tj, *dj):

- 1) **psl. *st_{bj}, *z_{bj}** > sln. *sj, zj*, nštok. *sj, zj*, mak. *sj, zj* > s, z, blg. *s'/s, z'/z* (psl. *r_{bs}ьjь(jь) *r_{bs}ьja *r_{bs}ьje 'pasji' > stcsl. п_сии п_сина п_сик 'pasji', sln. *pásji pásja pásje*, nštok. *pàsji pàsja pàsje*, mak. *ne_cju ne_cja (ne_cjo)*, blg. *něcu něsa něse*; psl. *koz_{bj}ь(jь) *koz_{bj}a *koz_{bj}e 'kozji' > stcsl. к_озии к_озина к_озик 'kozji', sln. *kózji kózja kózje*, nštok. *kòzji kòzja kòzje*, mak. *kozju kozja (kozjo)*, blg. *kózi kózja kóze*);
- 2) **psl. *t_{bj}, *d_{bj}** > sln. *tj, dj*, nštok. *ć, ź <ć, đ>*, mak. *tj, dj* > t, d, blg. *t'/t, d'/d* (psl. *brat_{bj}a > *brat_{ja} 'bratje' > stcsl. б_рат_риа > б_рат_иа 'bratje, bratstvo', BS *bratria* (II 67) = *brat_rja*, nštok. *brăca*, mak. *braka*, blg. *brátja*; psl. *s_ьt_ьje 'satje, satovje' > stcsl. с_ьт_ик 'satje, satovje', sln. *sátje*, nštok. *sâce*, mak. *sa_ke*; psl. *p_{it}ьje 'pitje' > stcsl. п_ит_ик 'pitje, pijača', sln. *pítje*, nštok. *píce*;¹⁷⁶ psl. *tr_{et}ьjь(jь) *tr_{et}ьja *tr_{et}ьje 'tretji' > stcsl. т_рет_ии т_рет_иа т_рет_ик 'tretji', sln. *trétji trétja trétje*, nštok. *trěci trěca trěce*;¹⁷⁷ psl. *oldi *old_ьje 'ladja' → *old_ьja > stcsl. л_од_ии, л_ад_ии 'ladja', sln. *lādja*, nštok. *lāda*, mak. *la_za*, star.;¹⁷⁸ psl. *med_vьd_ьь(jь) 'medvedji' > sln. *medvêdji*, nštok. *mêdv(j)eđi*);
- 3) **psl. *st_{bj}, *z_{dbj}** > sln. *stj, zdj*, nštok. *šč, žž <šč, žđ>*, mak. *stj, zdj* > st, zd, blg. *st'/st, zd'/zd* (psl. *list_ьje 'listje' > csl. л_ист_ик 'listje',¹⁷⁹ sln. *lístje*, nštok. *lišće*; psl. *groz_ьje 'grozdje' > csl. г_роз_дик 'grozdje', sln. *grózdje*, nštok. *gróžde*, mak. *gрозje*, blg. *gróзде*);
- 4) **psl. *n_ьj, *l_ьj** > sln. *n', l' > nj, lj*, nštok. *ń, ł*, mak. *ń, ł > n, l*, blg. *n'/n, l'/l* (psl. *z_ьr_ьn_ьje 'zrnje' > sln. *zr_nje* [z_rnje], nštok. *zr_nje* [z_rñe]; psl. *sv_in_ьje 'svinja' → *sv_in_ьja > stcsl. с_вин_иа 'svinja', sln. *svínja* [svínja], nštok. *svínja* [svíña], mak. *svi_na* [svíña], blg. *svin_я* [svínja]; psl. *zel_ьje 'zelene rastline' > stcsl. з_ел_ик 'zelišče, zelenjava', sln. *zélje* [zélje], nštok. *zélje* [zéle], mak. *zelje* [zelje], blg. *zéle* [zéle]; psl. *ves_el_ьje 'veselje' > stcsl. в_ес_ел_ик 'veselje', sln. *vesélje* [vesélje], nštok. *vesélje* [veséle]);¹⁸⁰

¹⁷⁶ Obliki mak. *nutie*, blg. *nuti_e* se glede na svojo glasovno podobo ne zdita podedovani iz praslovanščine, temveč prevzeti (iz stcsl. п_ит_ик ali iz rus. *nuti_e* star., ki pa je tudi v ruščini cerkvenoslovanizem).

¹⁷⁷ Drugotno je *tr_{et}ь(jь) *tr_{et}a *tr_{et}o > mak. *т_рету т_рета т_рето*, blg. *т_рѐту т_рѐта т_рѐто*.

¹⁷⁸ Oblika blg. *л_ад_ия* ni podedovana iz praslovanščine.

¹⁷⁹ Vzporedna oblika psl. *list_ьje 'listje' > stcsl. л_ист_вик 'listje' posredno kaže na to, da se je samostalnik psl. *list_ь 'list' sklanjal (tudi) po *u*-jevski sklanjatvi (psl. *list_ь *listu).

¹⁸⁰ Obliki mak. *veselie*, blg. *vesélie* nista podedovani iz praslovanščine.

- 5) **psl.** **рѣј*, **бѣј*, **мѣј*, **вѣј* > sln. *pj*, *bj*, *mj*, *vj*, nštok. *pl̥*, *bl̥*, *ml̥*, *vl̥*, mak. *pj*, *bj*, *mj*, *vj* > *p*, *b*, *m*, *v*, blg. *p'/p*, *b'/b*, *m'/m*, *v'/v* (psl. **спорѣје* 'veliko/več snopov' > csl. *снопик* 'sveženj', sln. *snōpje*, nštok. *snōplje*; psl. **рыбѣѣ(ѣ)* **рыбѣја* **рыбѣје* 'ribji' > csl. *рыбѣи* *рыбѣиа* *рыбѣик* 'ribji', sln. *rībji* *rībja* *rībje*, nštok. *rībljī* *rībljā* *rībljē*, mak. (*рибју*) *рибја* (*рибјо*), blg. *riūbu* *riūbja* *riūbe*; psl. **здорвѣје* 'zdravje' > stcsl. *съдравѣик* 'zdravje', sln. *zdrāvje*, nštok. *zdrāvlje*, mak. *здавѣје*, blg. *здравѣе*; psl. **дивѣѣ(ѣ)* **дивѣја* **дивѣје* 'divji' > stcsl. *дивѣи* *дивѣиа* *дивѣик* 'divji', sln. *dīvjī* *dīvja* *dīvje*, nštok. *dīvljī* *dīvljā* *dīvljē*).¹⁸¹

2.1.7.10 Južnoslovanski izglasni zveneči nezvočniki

Južnoslovanski izglasni zveneči nezvočniki (krovni znak zanje je **D*) (odrazi praslovanskih zvenečih nezvočnikov v položaju pred izglasnima šibkima **ъ*, **ь* po splošno-praslovanski onemitvi praslovanskih šibkih polglasnikov) so svojo zvenečnost ohranili v štokavščini, medtem ko so se v slovenščini, makedonščini in bolgarščini desonorizirali (onezvenečili), tj. postali so izglasni nezveneči nezvočniki (krovni znak zanje je **T*) (kar se vse odraža v krovnih knjižnih jezikih, pri čemer se onezvenečenje zvenečih nezvočnikov v izglasju ne zapisuje), južnoslovanski zveneči nezvočniki v položaju pred nezvenečimi nezvočniki pa so se onezvenečili v vseh južnoslovanskih jezikih (onezvenečenje zvenečih nezvočnikov v položaju pred nezvenečimi nezvočniki se v knjižni slovenščini in knjižni bolgarščini ne zapisuje, v štokavskih knjižnih jezikih in makedonščini pa):

1) **psl.** **-Dъ*/**-Dь* > **jsl.** **-D* > **sln.** *-T*, **štok.** *-D*, **mak.** *-T*, **blg.** *-T* (psl. **zobъ* **zoba* 'zob' > stcsl. *зѣбѣ* *зѣба* 'zob', sln. *zōb* *zobā* [zōp zobā] (≥ *zōba* [zōba]), nštok. *zūb* *zūba* [zūb zūba], mak. *заб*, *забот* [zap, zobot], blg. *зѣб*, *зѣбѣт* [zəp, zəbət]; psl. **golъbъ* **golъbi* 'golob' → stcsl. *голѣбѣ* *голѣби* 'golob', sln. *golōb* *golōba* [golōp golōba], nštok. *gōlūb* *gōluba* [gōlūb gōluba], mak. *гулаб*, *гулабот* [gulap, gulabot], blg. *гѣльбѣ*, *гѣльбѣт* [gəlɐp, gəlɐbət]; psl. **medъ* **medu* > stcsl. *медѣ* *медоу* 'med', sln. *mēd* *medū* [mēt medū] (≥ *mēda* [mēda]), nštok. *mēd* *mēda* [mēd mēda], mak. *мед*, *медот* [met, medot], blg. *мѣд*, *мѣдѣт* [mēt, medət]; psl. **peđъ* **peđi* 'ped' > stcsl. *пѣдѣ* *пѣди* 'dlan, ped', sln. *pēd* *pedī* [pēt pedī], nštok. *pēd* *pēdi* [pēd pēdi], mak. (*неда*), blg. (*недя*); psl. **morъ* **morza* (a) 'mraz' > stcsl. *мрѣзѣ* *мрѣза* 'mraz, led, zmrzal', sln. *mrāz* *mrāza* [mrās mrāza], nštok. *mrāz* *mrāza* [mrās mrāza], mak. *мраз*, *мразот* [mras, mrazot], blg. *мрѣз*, *мрѣзѣт* [mrās, mrāzət]; psl. **vezъ* **vezi* 'vez' → sln. *vēz* *vezī* [vēs vezī], nštok. *vēz* *vēza* [vēz vēza], mak. *вез*, *везот* [ves, vezot]; psl. **knēzъ* **knēza* 'knez' > stcsl. *кнѣзѣ* *кнѣза* 'knez', sln. *knēz* *knēza* [knēs knēza], nštok. *knēz* *knēza* [knēz knēza], mak. *кназ* star., *кнез*, *кнезот* [knes, knezot], blg. (*княз*, *князѣт* [kn'ās, kn'āzət] je prevzeto iz rus.); psl. **možъ* **moža* 'mož' > stcsl. *мѣжѣ* *мѣжа* 'mož', sln. *mōž* *možā* [mōš možā], nštok. *mūž* *mūža* [mūž mūža], mak. *маж*, *мажот* [maš, mažot], blg. *мѣж*, *мѣжѣт* [māš, māžət]; psl. **sněgъ* **sněga* 'sneg' > stcsl. *снѣгѣ* *снѣга* 'sneg', sln. *snēg* *snegā* [sněk snegā], nštok. *sn(ij)ēg* *sn(ij)ēga* [sn(ij)ēg sn(ij)ēga], mak. *снег*, *снегот* [snek, snegot], blg. *снѣг*, *снѣгѣт* [sn'āk, snegət]);

¹⁸¹ Drugotno je **divъ* **diva* **divo* > mak. *див* *дива* *диво*, blg. *div* *diva* *divo*.

2) psl. **D_ɣT/*D_ɣT* > jsl. **DT* > sln. *TT*, štok. *TT*, mak. *TT*, blg. *TT* (psl. **vorbьcь*, Npl **vorbьci* ‘vrabec’ > sln. *vrábec*, *vrábci* [vrábɛc, wrápci], nštok. *vrábac*, *vrápci* [vrábac, vrápci], mak. *вpaбeц*, *вpaпци* [vrabec, vrapci], blg. *вpaбeц*, *вpaбци* [vrabéc, vrapci]; psl. **soldьkь* **soldьka* **soldьko* ‘sladek’ > stcsl. *cлaдъkъ cлaдъka cлaдъko* ‘sladek’, sln. *sladâk sládka sladkô* [sladâk slátka slatkô] (≥ *sládek sládka sládko* [sládɛk slátka slátko]), nštok. *slâdak slâtka slâtko* [slâdak slâtka slâtko], mak. *cлaдoк cлaтka cлaтka cлaтko* [sladok slatka slatko], blg. *cлaдъk cлaдka cлaдko* [sládɛk slátka slátko]; psl. **nizьkь* **nizьka* **nizьko* ‘nizek’ > stcsl. *низъkъ низъka низъko* ‘nizek’, sln. *nízek nízka nízko* [nízɛk níska nísko], nštok. *nîzak nîska nîsko* [nîzak nîska nîsko], mak. *низoк ниска ниско* [nizok niska nisko], blg. *нîзъk нîзка нîзko* [nîzɛk níska nísko]; psl. **težьkь* **težьka* **težьko* ‘težek’ > stcsl. *тaжъkъ тaжъka тaжъko* ‘težek’, sln. *težâk téžka težkô* [težâk téška teškô] (≥ *téžek téžka téžko* [téžɛk téška téžko]), nštok. *težak téška téško* [téžak téška téško], mak. *тeжoк тeшka тeшko* [težok teška teško], blg. *тeжъk тeжka тeжko* [téžɛk téška téško]).

Nesplošnojužnoslovanske glasovne spremembe z večjim zemljepisnim obsegom v južnoslovanskih knjižnih/standardnih jezikih

Praslovansko	Slovensko	Štokavsko	Makedonsko	Bolgarsko
*v [*u]	u / +[V_C, V_#] w / +[_D] m / +[_T] v / +[_V]	v	v / +[_V, _D] f / +[_T, _#]	v / +[_V, _D] f / +[_T, _#]
*l	l / +[_V] u / +[V_C, V_#]	l / +[_V] o / +[V_C, V_#]	l / +[_E] l / +[_O, _C, _#]	l / +[_E] l / +[_O, _C, _#]
*ñ	n' / +[_#, _C] nj / +[_V]	ń	ń / +[_O, _C, _#] n / +[_E]	n' / +[_O] n / +[_E, _C, _#]
*l̥	l' / +[_#, _C] lj / +[_V]	l̥	l̥ / +[_O, _C, _#] l / +[_E]	l' / +[_O, _C, _#] l / +[_E]
*r	rj / +[_V] r / +[_#, _C]	r	r	r' / +[_O] r / +[_E, _C, _#]
*č̣rC > *č̣rC	č̣rC	č̣rC	č̣rC	č̣rC
*č̣erC > *č̣ṛeC	č̣reC/č̣reC	cṛ(ij)̣eC	cṛeC	č̣r'aC/č̣reC
*x	x	x	ø / -[*V _ (V)] v / +[*V _ (V)]	x
*ṣj̣, *ẓj̣	sj, zj	sj, zj	sj, zj > s, z	s'/s, z'/z
*ṭj̣, *ḍj̣	tj, dj	č̣, đ̣	tj, dj > t, d	t'/t, d'/d
*sṭj̣, *zḍj̣	stj, zdj	šč̣, žđ̣	stj, zdj > st, zd	st'/st, zd'/zd
*ṇj̣, *ḷj̣	n', l' > nj, lj	ń, l̥	ń, l̥ > n, l	n'/n, l'/l
*p̣j̣, *ḅj̣, *ṃj̣, *ṿj̣	pj, bj, mj, vj	p̣l̥, ḅl̥, ṃl̥, ṿl̥	pj, bj, mj, vj > p, b, m, v	p'/p, b'/b, m'/m, v'/v
-D _ɣ /-D _ɣ	-T	-D	-T	-T
*D _ɣ T/*D _ɣ T	TT	TT	TT	TT

2.2 Zahodnojužnoslovanska jezika

2.2.1 Nekatere nesplošnozahodnojužnoslovanske jezikovne značilnosti

Od nesplošnojužnoslovanskih jezikovnih sprememb, ki so slovenščino zamejile od osrednje južne slovanščine ter kajkavščine od čakavščine-štokavščine, so poleg nekaterih glasovnih sprememb (prim. 2.1.6.2, 2.1.6.3, 2.1.6.4, 2.1.6.6, 2.1.6.8) v prvi vrsti pomembne (naglasnomestne, kvantitetne (kolikostne), tonemske) naglasne spremembe. V slovenščini in osrednji južni slovanščini se pojavljajo npr. naslednje skupne naglasne značilnosti (arhaizmi in inovacije): skrajšava praslovanskega starega akuta (na dolžini) (prim. 2.2.1.1), odražanje praslovanskega starega cirkumfleksa na dolžini in kračini v popraslovanskih enozložnicah (prim. 2.2.1.2, 2.2.1.3) ter praslovanskega novega akuta na dolžini in kračini (prim. 2.2.1.4, 2.2.1.5) kot tudi naglasne značilnosti nekaterih popraslovanskih kontraktov (skrčkov) (prim. 2.2.1.6). Slovenščina in kajkavščina imata skupna nastanek popraslovanskega novega cirkumfleksa (na dolžini) v velikem številu oblik (prim. 2.2.1.7) ter daljšanje praslovanskega novega akuta na kračini samo v nekaterih od oblik, v katerih se pojavlja odraz novega cirkumfleksa (prim. 2.2.1.8). Do naglasnih sprememb, posledica katerih je bil nastanek več zahodnojužnoslovanskih geolektov, pa je prišlo v slovenščini (prim. 2.2.2.1.2.1–2.2.2.1.2.4) in kajkavščini (prim. 5.2.2.2–5.2.2.4).¹⁸²

2.2.1.1 Praslovanski stari akut (na dolžini)

Praslovanski dolgi staroakutirani zložniki so se v južni slovanščini skrajšali in sovpadli s praslovanskimi kratkimi novoakutiranimi zložniki (prim. 2.2.1.5) v južnoslovanske kratke akutirane zložnike (7.–8. stoletje):¹⁸³ **psl.** *ŷ̑ > **jsl.** *ŷ̑. Ti južnoslovanski kratki akutirani zložniki so bili v slovenščini izhodiščno kratki akutirani zložniki in so v nezadnjih zlogih težili k daljšanju (podaljšava se odraža v knjižni slovenščini) (za njihovo nadaljnje spreminjane prim. 5.1.2.1), v osrednji južni slovanščini so se ohranili le v redkih govorih (v nekaterih govorih vzhodnobosanskega narečja štokavščine, npr. v govorih krajev Plahovići, Kladanj),¹⁸⁴ v večini govorov pa je prišlo do metatonije, tonemske spremembe akuta na kračini v cirkumfleks na kračini (kar se odraža v štokavskih knjižnih jezikih) (pri čemer so se v zadnjem zlogu v položaju pred pripornikom ponekod podaljšali).¹⁸⁵

¹⁸² Naglasne spremembe v slovenščini in osrednji južni slovanščini so zelo natančno prikazane v Kapović 2015.

¹⁸³ Ramovš 1950: 17.

¹⁸⁴ Ремеџић 2004; Kapović 2015: 219–221.

¹⁸⁵ Kratki zložniki v položaju pred (zvočniškim in nezvočniškim) pripornikom v zadnjem besednem zlogu (po znotrajvzorčni analoški izravnavi se je dolžina lahko razširila tudi v druge oblike) so se v čakavščini podaljšali regularano, v štokavščini sporadično (psl. *dŷ̑mь *dŷ̑ma (a) 'dim' > nštok. *dīm dīma*, čak. *dīm dīma*; psl. *mŷ̑rзь *mŷ̑rza (a) 'mraz' > nštok. *mř̑z mř̑za*, čak. *mř̑z mř̑za*; psl. *krŷ̑jь *krŷ̑ja (a) 'rob, začetek, konec' > nštok. *krŷ̑j krŷ̑ja*, čak. *krŷ̑j krŷ̑ja*). Podaljšani zložnik je lahko akutiran (tip *krŷ̑j*) (severnočakavsko in osrednječaka-

- 1) Praslovanski (dolgi) staroakutirani zložniki v prvem zlogu dvozložnic s praslovanskim šibkim polglasnikom **ь*, **ѣ* v ponaglasnem zlogu (psl. **rākъ* **rāka* (a) ‘rak’ > **rāk* **rāka* (sln. *rāk rāka*, nštok. *rāk rāka*); psl. **mŷšb* **mŷši* (a) ‘miš’ > **mŷš* **mŷši* (sln. *mš mši*, nštok. *mš mša*); psl. **stārъ* **stāra* **stāro* (a) ‘star’ > **stār* **stāra* **stāro* (sln. *stār stāra stāro*, nštok. *stār stāra stāro*)).
- 2) Praslovanski (dolgi) staroakutirani zložniki v prvem zlogu dvozložnic brez praslovanskega šibkega polglasnika **ь*, **ѣ* v ponaglasnem zlogu (psl. **lěto* (a) ‘poletje, leto’ > **lěto* (sln. *lěto*, nštok. *l(j)ěto*); psl. **vorna* (a) ‘vrana’ > **vrana* (sln. *vrāna*, nštok. *vrāna*); psl. **sěsti* (a) ‘sesti’ > **sěsti* (sln. *sěsti*, nštok. *s(j)ěsti*); psl. **grŷzti* (c-a) ‘gristi’ > **grŷzti* (sln. *grīsti*, nštok. *grīsti*); psl. **žěti* (b-a) ‘sekati, tolči, žeti’ > **žěti* (sln. *žěti*, nštok. *žěti*); psl. **mělti* (b-a) ‘mleti’ > **mlěti* (sln. *mlěti*, nštok. *ml(j)ěti*); psl. **kōlti* (b-a) ‘klati, tolči’ > **klāti* (sln. *klāti*, nštok. *klāti*); psl. **grěti* (a) ‘greti’ > **grěti* (sln. *grěti*); psl. **bīti* (b-a) ‘biti, tolči’ > **bīti* (sln. *bīti*, nštok. *bīti*); psl. **pīti* (c-a) ‘piti’ > **pīti* (sln. *pīti*, nštok. *pīti*); psl. **bŷti* ‘biti, obstajati, nahajati se’ > **bŷti* (sln. *bīti*, nštok. *bīti*); psl. **dāti* ‘dati’ > **dāti* (sln. *dāti*, nštok. *dāti*); psl. **jěsti* ‘jesti’ > **jěsti* (sln. *jěsti*, nštok. *jěsti*)).
- 3) Praslovanski (dolgi) staroakutirani zložniki v prvem zlogu trizložnic brez praslovanskega šibkega polglasnika **ь*, **ѣ* v ponaglasnem zlogu (psl. **klādivo* (A) ‘kladivo’ > **klādivo* (sln. *klādivo*, nštok. *klādīvo*); psl. **āgoda* (A) ‘jagoda’ > **jāgoda* (sln. *jāgoda*, nštok. *jāgoda*); psl. **āvorъ* **āvora* (A) ‘javor’ > **jāvor* **jāvora* (sln. *jāvor jāvora*, nštok. *jāvōr jāvora*); psl. **stāroostъ* **stāroosti* (A) ‘starost’ > **stāroost* **stāroosti* (sln. *stāroost stāroosti*, nštok. *stārōost stārōosti*); psl. **jālovъ* **jālova* **jālovo* (A) ‘neploden, jalov’ > **jālov* **jālova* **jālovo* (sln. *jālov jālova jālovo*, nštok. *jālov jālova jālovo*); psl. **dvīgnōti* (a/A) ‘dvigniti’ > **dvīgnōti* (sln. *dvīgniti*, nštok. *dīgnuti*); psl. **slūšati* (a/A) ‘poslušati’ > **slūšati* (sln. *po-slūšati* (≥ *po-slušāti*), nštok. *slūšati*); psl. **vīdēti* (a/A) ‘videti’ > **vidēti* (sln. *videti*, nštok. *vīd(j)eti*); psl. **mēriti* (a/A) ‘meriti’ > **mēriti* (sln. *mēriti*, nštok. *m(j)ēriti*); psl. **dēlati* (a/A) ‘delati’ > **dēlati* (sln. *dēlati*, nštok. *d(j)ēlati*); psl. **rēzati* (a/A) ‘rezati’ > **rēzati* (sln. *rēzati*, nštok. *rēzati*); psl. **sějati* (a/A) ‘sejati seme; sejati s sitom’ > **sějati* (sln. (*sejāti*), nštok. *sījati*, *sějati*); psl. **věrovati* (a/A) ‘verovati’ > **věrovati* (sln. *věrovati*, nštok. *v(j)ěrovati*); psl. **věděti* ‘vedeti’ > **věděti* (sln. *vědeti*)).
- 4) Praslovanski (dolgi) staroakutirani zložniki na drugem zlogu trizložnic s praslovanskim šibkim polglasnikom **ь*, **ѣ* v ponaglasnem zlogu (psl. **jezŷkъ* **jezŷka* (F) ‘jezik’ > **jezŷk* **jezŷka* (nar. sln. *jezŷk jezŷka*, knj. sln. *jězik jezŷka*, čak. *jazŷk jazŷka* ≥ *zajŷk zajŷka*, nštok. *jězik jězŷka*); psl. **kožŷxъ* **kožŷxa* (F) ‘kožuh’ > **kožŷx* **kožŷxa* (nar. sln. *kožŷh kožŷha*, sln. *kōžuh kožŷha*, nštok. *kōžuh kōžuha*)).

vsko narečje ter severni in nekateri jugozahodni govori slavonskega narečja štokavščine) ali cirkuflektiran (tip *krâj*) (južnočakavsko narečje ter južni in jugovzhodni govori slavonskega narečja, ostala štokavska narečja).

- 5) Praslovanski (dolgi) staroakutirani zložniki na drugem zlogu trizložnic brez praslovanskega šibkega polglasnika **ь*, **ѣ* v ponaglasnem zlogu (psl. **malīna* (F) ‘malina’ > **malinā* (sln. *malina*, nštok. *màlina*); psl. **lopāta* (F) ‘lopata’ > **lopātā* (sln. *lopāta*, nštok. *lòpata*); psl. **kolěno* (F) ‘koleno’ > **kolěno* (sln. *kolěno*, čak. *kolěno*, nštok. *kòl(j)eno*); psl. **kričāti* (c/F₂) ‘kričati’ > **kričāti* (sln. *kričāti*, nštok. *kričati*); psl. **ležāti* (c/F₂) ‘ležati’ > **ležāti* (sln. *ležāti*, nštok. *lèžati*); psl. **kazāti* (b/F₁) ‘kazati’ > **kazāti* (sln. *kazāti* (≥ *kázati*), čak. *po-kāzāt*, nštok. *kázati*); psl. **česāti* (b/F₁) ‘česati, praskati’ > **česāti* (sln. *česāti*, čak. *češāt*, nštok. *čèsati*)).

Krajšanje praslovanskega starega akuta (na dolžini)

Praslovansko	Slovensko in osrednjejužnoslovansko
* <i>rākъ</i> * <i>rāka</i> (a)	* <i>rāk</i> * <i>rāka</i>
* <i>mýšъ</i> * <i>mýši</i> (a)	* <i>mýš</i> * <i>mýši</i>
* <i>stārъ</i> * <i>stāra</i> * <i>stāro</i> (a)	* <i>stār</i> * <i>stāra</i> * <i>stāro</i>
* <i>lěto</i> (a)	* <i>lěto</i>
* <i>vorna</i> (a)	* <i>vrāna</i>
* <i>sěsti</i> (a), * <i>grýzti</i> (c-a)	* <i>sěsti</i> , * <i>grýzti</i>
* <i>žęti</i> (b-a), * <i>měliti</i> (b-a), * <i>kóliti</i> (b-a)	* <i>žęti</i> , * <i>mlęti</i> , * <i>klāti</i>
* <i>gręti</i> (a), * <i>bíti</i> (b-a), * <i>píti</i> (c-a)	* <i>gręti</i> , * <i>biti</i> , * <i>piti</i>
* <i>býti</i> , * <i>dāti</i> , * <i>jęsti</i>	* <i>býti</i> , * <i>dāti</i> , * <i>jęsti</i>
* <i>klādivo</i> (A)	* <i>klādivo</i>
* <i>ǰgoda</i> (A)	* <i>ǰagoda</i>
* <i>ǰvorъ</i> * <i>ǰvora</i> (A)	* <i>ǰavor</i> * <i>ǰavora</i>
* <i>stāroostъ</i> * <i>stāroosti</i> (A)	* <i>stāroost</i> * <i>stāroosti</i>
* <i>ǰalovъ</i> * <i>ǰalova</i> * <i>ǰalovo</i> (A)	* <i>ǰalov</i> * <i>ǰalova</i> * <i>ǰalovo</i>
* <i>dvignęti</i> (a/A)	* <i>dvignęti</i>
* <i>slušati</i> (a/A)	* <i>slušati</i>
* <i>vídęti</i> (a/A), * <i>měriti</i> (a/A)	* <i>vidęti</i> , * <i>měriti</i>
* <i>dělati</i> (a/A)	* <i>dělati</i>
* <i>ręzati</i> (a/A), * <i>sęjati</i> (a/A)	* <i>ręzati</i> , * <i>sęjati</i>
* <i>věrovati</i> (a/A)	* <i>věrovati</i>
* <i>věděti</i>	* <i>věděti</i>
* <i>jęzýkъ</i> * <i>jęzýka</i> (F)	* <i>jęzýk</i> * <i>jęzýka</i>
* <i>kožúxъ</i> * <i>kožúxa</i> (F)	* <i>kožúx</i> * <i>kožúxa</i>
* <i>malīna</i> (F), * <i>lopāta</i> (F)	* <i>malinā</i> , * <i>lopātā</i>
* <i>kolěno</i> (F)	* <i>kolěno</i>
* <i>kričāti</i> (c/F ₂), * <i>ležāti</i> (c/F ₂)	* <i>kričāti</i> , * <i>ležāti</i>
* <i>kazāti</i> (b/F ₁), * <i>česāti</i> (b/F ₁)	* <i>kazāti</i> , * <i>česāti</i>

2.2.1.2 Praslovanski stari cirkumfleks na dolžini v popraslovanskih enozložnicah

Praslovanski dolgi starocirkumfektirani zložniki v popraslovanskih enozložnicah so se v južni slovanščini ohranili kot južnoslovanski dolgi cirkumfektirani zložniki: **psl.** **Ůb/ъ* > *Ů* (psl. **svĕtъ* (c) ‘svetloba; svet’ > **svĕt* (sln. *svĕt*, nštok. *sv(ij)ĕt*); psl. **mŏžъ* (c) ‘mož’ > **mŏž* (sln. *mŏž*, nštok. *mŭž*); psl. **rĕčъ* (c) ‘beseda, govor’ > **rĕč* (sln. *rĕč*, nštok. *r(ij)ĕč*); psl. **pĕstъ* (c) ‘pest’ > **pĕst* (sln. *pĕst*, nštok. *pĕst*); psl. Nsg m **žĭvъ* (c) ‘živ’ > **žĭv* (sln. *žĭv*, nštok. *žĭv*); psl. **pĕtъ* (c) ‘pet’ > **pĕt* (sln. *pĕt*, nštok. *pĕt*)).

2.2.1.3 Praslovanski stari cirkumfleks na kračini v popraslovanskih enozložnicah

Praslovanski kratki starocirkumfektirani zložniki v popraslovanskih enozložnicah so se v južni slovanščini zaradi nadomestne podaljšave po onemitvi praslovanskih šibkih polglasnikov **ъ*, **ь* v ponaglasnem zlogu podaljšali v južnoslovanske dolge cirkumfektirane zložnike: **psl.** **Ůb/ъ* > **jsl.** *Ů* (psl. **lĕdъ* (c) ‘led’ > **lĕd* (sln. *lĕd*, nštok. *lĕd*); psl. **bŏgъ* (c) ‘bog’ > **bŏg* (sln. *bŏg*, nštok. *bŏg*); psl. **dъnъ* (c) ‘dan’ > **dъn* (sln. *dъn*, nštok. *dъn*); psl. **mъxъ* (c) ‘mah’ > **mъx* (sln. *mъh*, nštok. *mъh*); psl. **pĕtъ* (c) ‘peč’ > **pĕt* (sln. *pĕč*, nštok. *pĕč*); psl. **nŏtъ* (c) ‘noč’ > **nŏt* (sln. *nŏč*, nštok. *nŏč*); psl. **čъstъ* (c) ‘čast’ > **čъst* (sln. *čast*, nštok. *čast*); psl. **lъžъ* (c) ‘laž’ > **lъž* (sln. *lâž*, nštok. *lâž*); psl. Nsg m **bŏsъ* (c) ‘bos’ > **bŏs* (sln. *bŏs*, nštok. (*bŏs*)); psl. **šĕstъ* (c) ‘šest’ > **šĕst* (sln. *šĕst*, nštok. *šĕst*); psl. **sъto* ‘sto’ > **stŏ* (sln. *stŏ*, nštok. *stŏ*)).

Praslovanski stari cirkumfleks na dolžini in kračini v popraslovanskih enozložnicah

Praslovansko	Slovensko in osrednjejužnoslovansko
*svĕtъ (c), *mŏžъ (c)	*svĕt, *mŏž
*rĕčъ (c), *pĕstъ (c)	*rĕč, *pĕst
*žĭvъ (c)	*žĭv
*pĕtъ (c)	*pĕt
*lĕdъ (c), *bŏgъ (c), *dъnъ (c), *mъxъ (c)	*lĕd, *bŏg, *dъn, *mъx
*pĕtъ (c), *nŏtъ (c), *čъstъ (c), *lъžъ	*pĕt, *nŏt, *čъst, *lъž
*bŏsъ (c)	*bŏs
*šĕstъ (c)	*šĕst
*sъto	*stŏ

2.2.1.4 Praslovanski novi akut na dolžini

Praslovanski dolgi novoakutirani zložniki so se v južni slovanščini ohranili kot južnoslovanski dolgi akutirani zložniki: **psl.** **Ů* > **jsl.** **Ů*. Južnoslovanski dolgi akutirani zložniki so v slovenščini ostali nespromejeni (kar se odraža v knjižni slovenščini),¹⁸⁶ v osrednji južni slovanščini nespromejeni samo v najbolj arhaičnih kajkavskih in večini čakavskih govorov ter v slavonskem staroštokavskem narečju (to je osrednje-

¹⁸⁶ Ramovš 1950: 17.

južnoslovanski dolgi akut, imenovan tudi »čakavski novi akut«¹⁸⁷, v ostalih osrednjejužnoslovanskih govorih je opaziti težnjo po metatoniji, tonemski spremembi prvotnega akuta na dolžini v cirkumfleks na dolžini in njegov sovpad z (dolгим) odrazom praslovanskega starega cirkumfleksa na dolžini (kar se odraža v štokavskih knjižnih jezikih), ter posledično izgubo prvotnih osrednjejužnoslovanskih tonemskih opozicij (nasprotij).

- 1) Praslovanski dolgi novoakutirani zložniki v prvem zlogu dvozložnic s praslovanskim šibkim polglasnikom **ǫ*, **ǫ̃* v ponaglasnem zlogu (psl. **klǫč* (b) 'ključ' > **klǫč*/**klǫč* (sln. *ključ*, čak. *ključ*, nštok. *ključ*); psl. **kórlǫ* (b) 'kralj' > **král*/**krāl* (sln. *králj*, čak. *krāl̃j*, nštok. *krāl̃j*); psl. **grǫx* (b) 'greh' > **grǫx*/**grǫx* (sln. *grǫh*, čak. *grǫh*, nštok. *gr(ij)ǫh*); psl. **kótǫ* (b) 'kot' > **kót*/**kót* (sln. *kót*, nštok. *kút*); psl. **lǫč* (b) 'luč' > **lǫč*/**lǫč* (sln. *lǫč*, čak. *lǫč*, nštok. *lǫč*); psl. **pótǫ* (b) 'pot' > **pót*/**pót* (sln. *pót*, čak. *pūt*, nštok. *pūt*); psl. **bǫlǫ* (b) 'bel' > **bǫl*/**bǫl* (sln. *bǫl*, nštok. *bijǫl*/**bǫl*)).
- 2) Praslovanski dolgi novoakutirani zložniki v prvem zlogu dvozložnic brez praslovanskega šibkega polglasnika v ponaglasnem zlogu (psl. **stórzǫ* (a') 'straženje' > **strǫza*/**strǫza* (sln. *strǫza*, čak. *strǫza*, nštok. *strǫza*); psl. **súša* (a') 'suhost' > **súša*/**súša* (sln. *súša*, čak. *súša*, nštok. *súša*)).
- 3) Praslovanski dolgi novoakutirani zložniki v prvem zlogu trizložnic (psl. 2sg, 2pl praes. **krǫnǫš* **krǫnǫte* (b/F₁) od 'zasukati se, zviti se, upogniti se, kreniti' > **krǫnǫš* **krǫnǫte* / **krǫnǫš* **krǫnǫte* (sln. *krǫnǫš* *krǫnǫte*, čak. *krǫnǫš* *krǫnǫte*, nštok. *krǫnǫš* *krǫnǫte*); psl. 2sg, 2pl praes. **móltǫš* **móltǫte* (b/F₁) od 'mlatiti' > **młǫtǫš* **młǫtǫte* / **młǫtǫš* **młǫtǫte* (sln. *młǫtǫš* *młǫtǫte*, čak. *młǫtǫš* *młǫtǫte*, nštok. *młǫtǫš* *młǫtǫte*); psl. 2sg, 2pl praes. **lǫbǫš* **lǫbǫte* (b/F₁) od 'ljubiti' > **lǫbǫš* **lǫbǫte* / **lǫbǫš* **lǫbǫte* (sln. *lǫbǫš* *lǫbǫte*, čak. *jǫbǫš* *jǫbǫte*, nštok. *lǫbǫš* *lǫbǫte*); psl. 2sg, 2pl praes. **svǫtǫš* **svǫtǫte* (b/F₁) od 'svetiti' > **svǫtǫš* **svǫtǫte* / **svǫtǫš* **svǫtǫte* (sln. *svǫtǫš* *svǫtǫte*, nštok. *sv(ij)ǫtǫš* *sv(ij)ǫtǫte*); psl. 2sg, 2pl praes. **kǫžǫš* **kǫžǫte* (b/F₁) od 'kazati' > **kǫžǫš* **kǫžǫte* / **kǫžǫš* **kǫžǫte* (sln. *kǫžǫš* *kǫžǫte*, čak. *po-kǫžǫš* *po-kǫžǫte*, nštok. *kǫžǫš* *kǫžǫte*); psl. 2sg, 2pl praes. **pǫšǫš* **pǫšǫte* (b/F₁) od 'risati (znake), slikati; pisati' > **pǫšǫš* **pǫšǫte* / **pǫšǫš* **pǫšǫte* (sln. *pǫšǫš* *pǫšǫte*, čak. *pǫšǫš* *pǫšǫte*, nštok. *pǫšǫš* *pǫšǫte*); psl. **órvǫnǫjǫ* **órvǫnǫja* **órvǫnǫje* (D) '(ta) ravni' > **rǫvnǫ* **rǫvnǫ* **rǫvnǫ* / **rǫvnǫ* **rǫvnǫ* **rǫvnǫ* (sln. *rǫvni* *rǫvna* *rǫvno*, čak. *rǫvni* *rǫvna* *rǫvno*, nštok. *rǫvni* *rǫvnǫ* *rǫvnǫ*); psl. **kórtǫkǫjǫ* **kórtǫkǫja* **kórtǫkǫje* (D) '(ta) kratki' > **krǫtkǫ* **krǫtkǫ* **krǫtkǫ* / **krǫtkǫ* **krǫtkǫ* **krǫtkǫ* (sln. *krǫtki* *krǫtkǫ* *krǫtkǫ*, čak. *krǫtki* *krǫtkǫ* *krǫtkǫ*, nštok. *krǫtkǫ* *krǫtkǫ* *krǫtkǫ*)).

¹⁸⁷ Odraz praslovanskega novega akuta na dolžini se po tradiciji v slovenščini označuje z naglasnim znamenjem *Ů* (akut na dolžini), v osrednji južni slovanščini pa z naglasnim znamenjem *Ů̃* (hrv. *čakavski novi akut*), zato se tudi tu oporabljata za prikaz stanja v predzgodovinskem obdobju posameznega jezika.

- 4) Praslovanski dolgi novoakutirani zložniki v drugem zlogu trizložnic: a) s prednaglasno dolžino (psl. **rǫkāv̄* (B) ‘rokav’ > **rǫkāv̄/*rǫkāv̄* (sln. *rokāv*, čak. *rukāv*, nštok. *rikāv*); psl. 2sg praes. **sědīš̄* (c/F₁) od ‘sedeti’ > **sědīš̄/*sědīš̄* (sln. *sediš*, čak. *sidiš*, nštok. *s(j)ědīš̄*); b) s prednaglasno kračino (psl. **komár̄* (B) ‘komar’ > **komár̄/*komār̄* (sln. *komár*, čak. *komār*, nštok. *kòmār*, navadno *komárac*); psl. 2sg praes. **gorīš̄* (c/F₂) od ‘goreti’ > **gorīš̄/*gorīš̄* (sln. *goriš*, čak. *goriš*, nštok. *gòrīš̄*); psl. 2sg praes. **ležīš̄* (c/F₂) od ‘ležati’ > **ležīš̄/*ležīš̄* (sln. *ležiš*, čak. *ležiš*, nštok. *lěžīš̄*)).

2.2.1.5 Praslovanski novi akut na kračini

Praslovanski kratki novoakutirani zložniki so se v južni slovanščini ohranili kot južno-slovanski kratki akutirani zložniki: **psl.** **Ǭ* > **jsl.** *Ǭ*. Za njihovo nadaljnje spreminjanje v slovenščini in osrednji južni slovanščini prim. 2.2.1.1.

- 1) Praslovanski kratki novoakutirani zložniki v prvem zlogu dvozložnic s praslovan-skim šibkim polglasnikom **ǭ*, **ǭ* v ponaglasnem zlogu (psl. **čěp̄* (b) ‘pokrov, pokrivalo’ > **čěp* (sln. *čěp*, čak. *čěp*, nštok. *čěp*); psl. **kǫn̄* (b) ‘konj’ > **kǫn* (sln. *kǫnj*, čak. *kǫnj*, nštok. *kǫnj*); psl. **p̄bs̄* (b) ‘pes’ > **p̄s* (sln. *pēs* [p̄əs], čak. *pās*, nštok. *pās*); psl. **s̄bn̄* (b) ‘sen, spanje’ > **s̄n* (sln. *sěn* [s̄ən], nštok. *s̄n*); psl. **z̄bl̄* (b) ‘slab, hudoben, zel’ > **z̄l* (sln. *zěl* [z̄ə̀], nštok. *z̄äo*); psl. **v̄bx̄* ‘ves’ ≥ **v̄bs̄* (b) > **v̄s* (sln. *vēs* [v̄əs], čak. *vās*, nštok. *s̄äv*)).
- 2) Praslovanski kratki novoakutirani zložniki v prvem zlogu dvozložnic brez praslo-vanskega šibkega polglasnika **ǭ*, **ǭ* v ponaglasnem zlogu (psl. **stěla* (a’) ‘kar se nastelje, položi’ > **stěla* (sln. *stělja*, čak. *stěja*, nštok. *stělja*); psl. **vǫla* (a’) ‘volja’ > **vǫla* (sln. *vǫlja*, čak. *vǫja*, nštok. *vǫlja*); psl. **t̄šča* (a’) ‘tašča’ > **t̄šča* (sln. *t̄šča*, nštok. *t̄šta*).
- 3) Praslovanski kratki novoakutirani zložniki v prvem zlogu trizložnic (psl. 2sg, 2pl praes. **mǫžěš̄b* **mǫžěte* (b) od ‘moči’ > **mǫžěš̄* **mǫžěte* (sln. *mǫreš* *mǫrete*, čak. *mǫreš* *mǫrete*, nštok. *mǫžěš̄* *mǫžěte*); psl. 2sg, 2pl praes. **tǫněš̄b* **tǫněte* (b/F₁) od ‘toniti’ > **tǫněš̄* **tǫněte* (sln. *tǫneš* *tǫnete*, čak. *tǫneš* *tǫnete*, nštok. *tǫněš̄* *tǫněte*); psl. 2sg, 2pl praes. **s̄bx̄n̄ěš̄b* **s̄bx̄n̄ěte* (b/F₁) od ‘sahniti, sušiti se’ > **s̄əx̄neš̄* **s̄əx̄nete* (sln. *sáhneš* *sáhnete*, čak. *sáhneš* *sáhnete*, nštok. *s̄əhněš̄* *s̄əhněte*); psl. 2sg, 2pl praes. **žěniš̄b* **žěnište* (b/F₁) od ‘ženiti’ > **žěniš̄* **žěnište* (sln. *žěniš* *žěnite*, čak. *žěniš* *žěnite*, nštok. *žěniš̄* *žěnište*); psl. 2sg, 2pl praes. **vǫz̄iš̄b* **vǫz̄ište* (b/F₁) od ‘voziti’ > **vǫz̄iš̄* **vǫz̄ište* (sln. *vǫziš* *vǫzite*, čak. *vǫziš* *vǫzite*, nštok. *vǫz̄iš̄* *vǫz̄ište*); psl. 2sg, 2pl praes. **čěš̄ěš̄b* **čěš̄ěte* (b/F₁) od ‘česati, praskati’ > **čěš̄ěš̄* **čěš̄ěte* (sln. *čěšeš* *čěšete*, čak. *čěšeš* *čěšete*, nštok. *čěš̄ěš̄* *čěš̄ěte*); psl. 2sg, 2pl praes. **kǫpl̄ěš̄b* **kǫpl̄ěte* (b/F₁) od ‘kopati’ > **kǫpl̄ěš̄* **kǫpl̄ěte* (sln. *kǫplješ* *kǫpljete*); psl. **žěn̄š̄k̄b̄j̄b* **žěn̄š̄k̄aja* **žěn̄š̄k̄oje* (D) ‘ženski’ > **žěn̄š̄k̄ȳ* **žěn̄š̄k̄ā* **žěn̄š̄k̄ē* (sln. *žěnski* *žěnska* *žěnsko*, čak. *žěnski* *žěnska* *žěnsko*, nštok. *žěn̄š̄k̄ȳ* *žěn̄š̄k̄ā* *žěn̄š̄k̄ē*); psl. **kǫn̄š̄k̄b̄j̄b* **kǫn̄š̄k̄aja* **kǫn̄š̄k̄oje* (D) ‘konjski’ > **kǫn̄š̄k̄ȳ* **kǫn̄š̄k̄ā* **kǫn̄š̄k̄ē* (sln. *kǫnjski* *kǫnjska* *kǫnjsko*, čak. *kǫnjski* *kǫnjska* *kǫnjsko*, nštok. *kǫn̄š̄k̄ȳ* *kǫn̄š̄k̄ā* *kǫn̄š̄k̄ē*); psl. **kǫz̄b̄j̄b̄(j̄b̄)* **kǫz̄b̄ja* **kǫz̄b̄je* (D) ‘kozji’ > **kǫz̄j̄* **kǫz̄j̄ā* **kǫz̄j̄ē* (sln.

kózji kózja kózje, čak. *kôzji kôzja kôzje*, nštok. *kòzjī kòzjā kòzjē*); psl. **pòsḱjь(jb)* **pòsḱja* **pòsḱje* (D) ‘pasji’ > **pàsji* **pàsja* **pàsje* (sln. *pásji pásja pásje*, čak. *pàsji pàsja pàsje*, nštok. *pàsji pàsja pàsje*);

- 4) Praslovanski kratki novoakutirani zložniki v drugem zlogu trizložnic: a) s prednaglasno dolžino (psl. **zakòň* (a’) ‘začetek, načelo, počelo, zakon’ > **zākòň*; psl. **slěpòcḱ* (B) ‘tisti, ki je slep’ > **slěpàc*; psl. **zòbòcḱ* (B) ‘majhen zob’ > **zòbàc*; psl. 2sg praes. **trēsēsḱ* (c) od ‘tresti’ > **trēsēs* (dalje prim. 2.2.2.1.2.2); b) s prednaglasno kračino (psl. **potòkḱ* (a’) ‘potok’ > **potòk*; psl. **topòrḱ* (B) > **topòr*; psl. **lonòcḱ* (B) > **lonàc*; psl. 2sg praes. **nesēsḱ* (c) ‘nesti’ > **nesēs*) (dalje prim. 5.1.3.2.1).

Praslovanski novi akut na dolžini in kračini

Praslovansko	Slovensko in osrednjejužnoslovansko
<i>*klúčḱ</i> (b), <i>*kórlḱ</i> (b), <i>*gréxḱ</i> (b), <i>*kótḱ</i> (b)	<i>*klúc</i> / <i>*kluč</i> , <i>*král</i> / <i>*krāl</i> , <i>*gréx</i> / <i>*grěx</i> , <i>*kót</i> / <i>*kõt</i>
<i>*bélḱ</i> (b)	<i>*bél</i> / <i>*běl</i>
<i>*stórza</i> (a’), <i>*súša</i> (a’)	<i>*stráža</i> / <i>*strāža</i> , <i>*súša</i> / <i>*sūša</i>
<i>*krēnēsḱ</i> <i>*krēnēte</i> (b/F ₁)	<i>*krēneš</i> <i>*krēnete</i> / <i>*krēneš</i> <i>*krēnete</i>
<i>*mólḱš</i> <i>*mólḱte</i> (b/F ₁)	<i>*mlátīš</i> <i>*mlátīte</i> / <i>*mlātīš</i> <i>*mlātīte</i>
<i>*lúbjḱš</i> <i>*lúbjḱte</i> (b/F ₁)	<i>*lúbīš</i> <i>*lúbīte</i> / <i>*lūbīš</i> <i>*lūbīte</i>
<i>*svétjḱš</i> <i>*svétjḱte</i> (b/F ₁)	<i>*svētīš</i> <i>*svētīte</i> / <i>*svētīš</i> <i>*svētīte</i>
<i>*kázēšḱ</i> <i>*kázēte</i> (b/F ₁)	<i>*kážeš</i> <i>*kážete</i> / <i>*kážeš</i> <i>*kážete</i>
<i>*pīšēšḱ</i> <i>*pīšēte</i> (b/F ₁)	<i>*pīšeš</i> <i>*pīšete</i> / <i>*pīšeš</i> <i>*pīšete</i>
<i>*órnḱnjь</i> <i>*órnḱnaja</i> <i>*órnḱnoje</i> (D)	<i>*rávnj</i> <i>*rávnā</i> <i>*rávnē</i> / <i>*rávnj</i> <i>*rávnā</i> <i>*rávnē</i>
<i>*kórtḱkьjь</i> <i>*kórtḱkaja</i> <i>*kórtḱkoje</i> (D)	<i>*krátkj</i> <i>*krátkā</i> <i>*krátkē</i> / <i>*krátkj</i> <i>*krátkā</i> <i>*krátkē</i>
<i>*røkávḱ</i> (B), <i>*komárḱ</i> (B)	<i>*røkáv</i> / <i>*røkāv</i> , <i>*komár</i> / <i>*komār</i>
<i>*sédīšḱ</i> (c/F ₁), <i>*gorīšḱ</i> (c/F ₁), <i>*ležišḱ</i> (c/F ₁)	<i>*sēdīš</i> / <i>*sēdīš</i> , <i>*gorīš</i> / <i>*gorīš</i> , <i>*ležiš</i> / <i>*ležiš</i>
<i>*čērḱ</i> (b), <i>*kòňḱ</i> (b), <i>*pšḱ</i> (b), <i>*sñḱ</i> (b)	<i>*čep</i> , <i>*kòň</i> , <i>*pš</i> , <i>*sñ</i>
<i>*zḱlḱ</i> (b), <i>*vḱxḱ</i> (b)	<i>*zàl</i> , <i>*vàs</i>
<i>*stēla</i> (a’), <i>*vòla</i> (a’), <i>*tīšča</i> (a’)	<i>*stēla</i> , <i>*vòla</i> , <i>*tāšča</i>
<i>*mòžēšḱ</i> <i>*mòžēte</i> (b)	<i>*mòžeš</i> <i>*mòžete</i>
<i>*tònēšḱ</i> <i>*tònēte</i> , <i>*sḱxnēšḱ</i> <i>*sḱxnēte</i> (b/F ₁)	<i>*tòneš</i> <i>*tònete</i> , <i>*sḱxneš</i> <i>*sḱxnete</i>
<i>*žēnīšḱ</i> <i>*žēnīte</i> , <i>*vòzjḱš</i> <i>*vòzjḱte</i> (b/F ₁)	<i>*žēnīš</i> <i>*žēnīte</i> , <i>*vòzīš</i> <i>*vòzīte</i>
<i>*čēsēšḱ</i> <i>*čēsēte</i> , <i>*kòpīšḱ</i> <i>*kòpīte</i> (b/F ₁)	<i>*čēšeš</i> <i>*čēšete</i> , <i>*kòpīš</i> <i>*kòpīte</i>
<i>*žēnḱskьjь</i> <i>*žēnḱskaja</i> <i>*žēnḱskoje</i> (D)	<i>*žēnskj</i> <i>*žēnskā</i> <i>*žēnskē</i>
<i>*kòňḱskьjь</i> <i>*kòňḱskaja</i> <i>*kòňḱskoje</i> (D)	<i>*kòňskj</i> <i>*kòňskā</i> <i>*kòňskē</i>
<i>*kòzjḱjь(jь)</i> <i>*kòzjḱja</i> <i>*kòzjḱje</i> (D)	<i>*kòzjī</i> <i>*kòzjā</i> <i>*kòzjē</i>
<i>*pšḱjḱjь(jь)</i> <i>*pšḱja</i> <i>*pšḱje</i> (D)	<i>*pšjī</i> <i>*pšjā</i> <i>*pšjē</i>
<i>*zakòň</i> (a’), <i>*slěpḱcḱ</i> (B), <i>*zòbḱcḱ</i> (B)	<i>*zākòň</i> , <i>*slěpàc</i> , <i>*zòbàc</i>
<i>*potòkḱ</i> (a’), <i>*topòrḱ</i> (B), <i>*lonòcḱ</i> (B)	<i>*potòk</i> , <i>*topòr</i> , <i>*lonàc</i>
<i>*trēsēsḱ</i> (c)	<i>*trēsēs</i>
<i>*nesēsḱ</i> (c)	<i>*nesēs</i>

2.2.1.6 Tonema popraslovanskih kontraktov

Tonem popraslovanskih kontraktov (skrčkov), tj. dolgih samoglasnikov, nastalih po nesplošnoslovanski kontrakciji (skrčitvi) praslovanskih dvozložnih glasovnih zaporedij z medsamoglasniškim (intervokalnim) *-j- (kontrahend), je odvisen od tega, kateri samoglasnik neskrčenega dvozložnega glasovnega zaporedja je bil naglašen.

- 1) Če je bilo naglasno mesto pred skrčitvijo na drugem samoglasniku skrčujočega se dvozložnega glasovnega zaporedja, ima kontrakt **akut na dolžini: psl. *V(j)Ů > popsl. *Ů** (psl. Isg **golvojŏ* (c) od 'glava' > **glavŏ* (sln. *glavŏ*), psl. Isg **nogojŏ* (c) od 'noga' > **nogŏ* (sln. *nogŏ*), psl. Isg **stbzejŏ* (c) od 'steza' > **stazŏ* (sln. *stezŏ* [stazŏ]); psl. Gsg f **tojĕ* od 'ta, tista' > **tĕ* (sln. *tĕ*), psl. Gsg f **jejeĕ* od 'ona' > **jĕ* (sln. *njĕ*); psl. **stojĭti* (c/F₂) > **stĭti* (sln. *stĭti*)).
- 2) Če je bilo naglasno mesto pred skrčitvijo na prvem samoglasniku skrčujočega se dvozložnega glasovnega zaporedja, ima kontrakt **cirkumfleks na dolžini: psl. *Ů(j)V > popsl. *Ů** (psl. 2sg, 2pl praes. **poznĭješb* **poznĭjete* (a) od 'poznati' > **poznāš* **poznāte* (sln. *poznāš poznāte*, nštok. *pòznāš pòznāte*); psl. 2sg, 2pl praes. **jbgrĭješb* **jbgrĭjete* (b/F₁) od 'igrati' > **igrāš* **igrāte* (sln. *igrāš igrāte*, nštok. *igrāš igrāte*); psl. 2sg, 2pl praes. **měšĭješb* **měšĭjete* (b/F₁) od 'mešati' > **měšāš* **měšāte* (> **měšas* **měšate* > sln. *měšas mĕšate*, nštok. *m(ij)ěšāš m(ij)ěšāte*); psl. 2sg, 2pl praes. **sъmĕješb* **sъmĕjete* (F) od 'smeti, upati si, biti drzen' > **smĕš* **smĕte* (sln. *smĕš smĕte*, nštok. *smĭjĕš smĭjĕte, smĕš smĕte*); psl. 2sg, 2pl praes. **umĕješb* **umĕjete* (F) od 'umeti' > **umĕš* **umĕte* (> sln. *úmeš úmete*, nštok. *ùm(ij)ĕš ùm(ij)ĕte*); psl. 1sg praes. **nĕ jьmamь* (c/F₁) od 'ne imeti' ≥ **nĕmam* (sln. *nĭmam*, nštok. *nĕmām*); psl. **pŏjasь* (C) 'pas' > **pās* (sln. *pās*); psl. **zĭjĕcь* (A) 'zajec' > **zĕc* (nar. sln. *zĕc*, nštok. *zĕc*)).

Naglasne značilnosti popraslovanskih skrčkov

(Pra)slovansko	Slovensko in osrednjejužnoslovansko
* <i>golvojŏ</i> (c), * <i>nogojŏ</i> (c), * <i>stbzejŏ</i> (c)	* <i>glavŏ</i> , * <i>nogŏ</i> , * <i>stazŏ</i>
* <i>tojĕ</i> , * <i>jejeĕ</i>	* <i>tĕ</i> , * <i>jĕ</i>
* <i>stojĭti</i> (c/F ₂)	* <i>stĭti</i>
* <i>poznĭješb</i> * <i>poznĭjete</i> (a)	* <i>poznāš</i> * <i>poznāte</i>
* <i>jbgrĭješb</i> * <i>jbgrĭjete</i> (b/F ₁)	* <i>igrāš</i> * <i>igrāte</i>
* <i>měšĭješb</i> * <i>měšĭjete</i> (b/F ₁)	* <i>měšāš</i> * <i>měšāte</i>
* <i>sъmĕješb</i> * <i>sъmĕjete</i> (F)	* <i>smĕš</i> * <i>smĕte</i>
* <i>umĕješb</i> * <i>umĕjete</i> (F)	* <i>umĕš</i> * <i>umĕte</i>
* <i>nĕ jьmamь</i> (c)	* <i>nĕmam</i>
* <i>pŏjasь</i> (C), * <i>zĭjĕcь</i> (A)	* <i>pās</i> , * <i>zĕc</i>

2.2.1.7 Popraslovanski novi cirkumfleks (na dolžini)

Iz praslovanskega starega akuta (na dolžini) je v slovenščini in kajkavščini najverjetneje po položajni regularni naglasni spremembi zaradi nadomestne podaljšave po skrajšavi ponaglasnega dolgega samoglasnika ali po onemitvi praslovanskih ponaglasnih šibkih polglasnikov **ъ*, **ь* v največjem številu oblik nastal popraslovanski novi cirkumfleks (na dolžini), medtem ko se v ostalem delu osrednje južne slovanščine v večini oblik pojavljata odraz praslovanskega starega akuta (na dolžini) (prim. 2.2.1.1) in morebitna ponaglasna dolžina: **psl.** **Ů* > **sln.**, **kajk.** **Ů*, **čak.**, **štok.** **Ů*.

- 1) Položaj pred popraslovansko kontrakcijsko nekrajšajočo se ponaglasno dolžino (za oblike istega pregibalnega vzorca brez popraslovanskega novega cirkumfleksa prim. 2.2.1.1) (psl. 2sg, 2pl praes. **slūsajesъ* **slūsajete* (a/A) od 'poslušati' > **slūšās* **slūšāte* (nštok. *slūšās slūšāte*) > **slūšaš* **slūšate* (sln. *po-slušas po-slušate*); psl. 2sg, 2pl praes. **dělajesъ* **dělajete* (a/A) od 'delati' > **dělāš* **dělāte* (nštok. *d(j)ělāš d(j)ělāte*) > **dēlaš* **dēlate* (sln. *dēlaš dēlate*); psl. **stārъjь* **stārāja* **stārōje* (a) 'star' > **stārъ* **stārā* **stārē* (nštok. *stārī stārā stārō*) > **stāry* **stāra* **stāre* (sln. *stāri stāra stāro*); psl. Isg **vōrnojъ* (a) od 'vrana' > **vrānō* (nštok. *vrānōm*) > **vrānъ* (sln. *vrāno*); psl. Gpl **mŷšъjь* (a) od 'miš' > **mŷši* > **mŷši* (sln. *mīši*).
- 2) Položaj pred popraslovansko nekontrakcijsko nekrajšajočo se ponaglasno dolžino (psl. 2sg, 2pl praes. **vīdišъ* **vīdite* (a/A) od 'videti' > **vīdiš* **vīdīte* (nštok. *vīdiš vīdīte*) > **vīdiš* **vīdite* (sln. *vīdiš vīdite*); psl. 2sg, 2pl praes. **měrišъ* **měrite* (a/A) od 'meriti' > **měrīš* **měrīte* (nštok. *m(j)ěrīš m(j)ěrīte*) > **mēriš* **mērite* (sln. *mēriš mērite*); psl. Nsg m, f, n ptc. praet. pass. **dělanъ* **dělana* **dělano* (a/A) od 'delati' > **dělān* **dělāna* **dělāno* (nštok. *d(j)ělān d(j)ělāna d(j)ělāno*) > **dēlan* **dēlana* **dēlano* (sln. *dēlan dēlana dēlano*), po medvzorčni analoški izravnavi tudi psl. Nsg m, f, n ptc. praet. pass. **měrenъ* **měrena* **měreno* (a/A) od 'meriti' > **měren* **měrena* **měreno* (nštok. *m(j)ěren m(j)ěrena m(j)ěreno*) ≥ **mēren* **mērena* **mēreno* (sln. *mērjen mērjena mērjeno*); psl. **měsęcъ* **měsęca* (A) 'mesec' > **mēsęc* **mēsęca* (nštok. *m(j)ēsęc m(j)ēsęca*) > **měsęc* **měsęca* (sln. *mēsec mēseca*); psl. **kěsta* (a) 'cesta' > **cěsta* : **kěstarъ* **kěstaŕa* (A) 'tisti, ki ima opraviti s cesto' > **cěstarъ* **cěstaŕa* > **cěsta* : **cěstār* **cěstāra* (nštok. *cěsta* : *cěstār cěstāra*) > **cěsta* : **cěstar* **cěstaŕa* (sln. *cęsta* : *cęstar cęstarja*, kajk. *cęsta* : *cęstar cęstara*); psl. **rŷba* (a) 'riba' : **rŷbičъ* **rŷbiča* (A) 'ribič' > **rŷba* : **rŷbič* **rŷbiča* (nštok. *rŷba*, *rŷbič rŷbič* (≥ *ribič ribiča*)) > **rŷba* : **rŷbič* **rŷbiča* (sln. *riba* : *ribič ribiča*, kajk. *rŷba* : *ribič ribiča*); psl. **sōltina* (A) 'to, da je slano' > **slātina* (nštok. *slātina*) > **slātina* (sln. *slātina*); psl. **bāba* (a) 'stara ženska' : **bābinъ* **bābina* **bābino* (A) 'ki je od stare ženske' > **bāba* : **bābin* **bābina* **bābino* (nštok. *bāba*, *bābin bābina bābino*) > **bāba* : **bābin* **bābina* **bābino* (sln. *bāba* : *bābin bābina bābino*); psl. Lpl **lētъxъ*, Ipl **lētŷ* (a) od 'poletje, leto' > **lētъxъ*, **lētŷ* > **lētъxъ*, **lētŷ* (sln. *lētih*, *lēti*); psl. Lpl **rākъxъ*, Ipl **rākŷ* (a) od 'rak' > **rācъxъ*, **rākŷ* > **rācъxъ*, **rākŷ* (sln. *rākih*, *rāki*); psl. Ipl

**nāmi* od 'mi' > **nāmī* (slav. stštok. *nāmī*) > **nāmi* (sln. *nāmi*); psł. Ipl **vāmi* od 'vi' > **vāmī* (slav. stštok. *vāmī*) > **vāmi* (sln. *vāmi*); popsl. Ipl **nīmi* od 'on' > **nīmī* > **nīmi* (sln. *nīmi*); psł. Ipl **svētāmi* (b) od 'luč, svetloba, svetilo' > **svētāmī* > **svētāmi* (sln. (*svēčami*)); psł. Ipl **ženāmi* (b) od 'žena' > **ženāmī* > **ženāmi* (sln. *ženāmi*); psł. Ipl **m̥glāmi* (b) od 'megla' > **m̥glāmī* > **m̥glāmi* (sln. *meglāmi* [*m̥glāmi*]); psł. Ipl **golvāmi* (c) od 'glava' > **golvāmī* > **golvāmi* (sln. *glavāmi*); psł. Ipl **nogāmi* (c) od 'noga' > **nogāmī* > **nogāmi* (sln. *nogāmi*); psł. Ipl **st̥žāmi* (c) od 'steza' > **st̥žāmī* > **st̥žāmi* (sln. *st̥žāmi* [*st̥žāmi*]); psł. DIdu **nāma* od 'midva' > **nāmā* > **nāma* (sln. *nāma*); psł. DIdu **vāma* od 'vidva' > **vāmā* > **vāma* (sln. *vāma*); popsl. DIdu **nīma* od 'on' > **nīmā* > **nīma* (sln. *nīma*); psł. DIdu **svētāma* (b) od 'luč, svetloba, svetilo' > **svētāmā* > **svētāma* (sln. (*svēčama*)); psł. DIdu **ženāma* (b) od 'žena' > **ženāmā* > **ženāma* (sln. *ženāma*); psł. DIdu **m̥glāma* (b) od 'megla' > **m̥glāmā* > **m̥glāma* (sln. *meglāma* [*m̥glāma*]); psł. DIdu **golvāma* (c) od 'glava' > **golvāmā* > **golvāma* (sln. *glavāma*); psł. DIdu **nogāma* (c) od 'noga' > **nogāmā* > **nogāma* (sln. *nogāma*); psł. DIdu **st̥žāma* (c) od 'steza' > **st̥žāmā* > **st̥žāma* (sln. *st̥žāma* [*st̥žāma*]); psł. NApł **lētā* (a) od 'poletje, leto' > **lētā* > **lētā* (sln. *lētā*); psł. GLdu **nāju* od 'jaz' > **nājū* > **nāju* (sln. *nāju*); psł. GLdu **vāju* od 'ti' > **vājū* > **vāju* (sln. *vāju*); popsl. GLdu **nīju* od 'on' > **nījū* > **nīju* (sln. *nīju*); psł. Lsg **rāku* (a) od 'rak' > **rākū* (nštok. *rāku*) > **rāku* (sln. *rāku*); psł. Lsg **nīti* (a) > **nīti* (nštok. *nīti*) > **nīti* (sln. *nīti*); psł. **besēda* (a) 'pogovor' > **besēdā* (čak. *besida*, nštok. *bēs(j)eda*) > **besēda* (sln. *besēda*); psł. **grȳža* (a) 'grizenje' > **grȳžā* (nštok. *grīža*) > **grȳža* (sln. *grīža*); psł. Nsg f ptc. praet. act. II **kričāla* (c/F₂) od 'kričati' > **kričālā* > **kričāla* (sln. *kričāla*), psł. Nsg f ptc. praet. act. II **ležāla* (c/F₂) od 'ležati' > **ležālā* > **ležāla* (sln. *ležāla*), psł. Nsg f ptc. praet. act. II **kazāla* (b/F₁) od 'kazala' > **kazālā* > **kazāla* (sln. *kazāla* (≥ *kázala*)), psł. Nsg f ptc. praet. act. II **česāla* (b/F₁) od 'česati, praskati' > **česālā* > **česāla* (sln. *česāla*), psł. Nsg f ptc. praet. act. II **sodīla* (b/F₁) od 'soditi' > **sodīlā* > **sodīla* (sln. *sodīla*), psł. Nsg f ptc. praet. act. II **vozīla* (b/F₁) od 'voziti' > **vozīlā* > **vozīla* (sln. *vozīla*); psł. 2du imper. **tr̥šētā* (c) od 'tresti' > **tr̥šētā* > **tr̥šētā* (sln. *tr̥šīta* (≥ *tr̥šīta*)), psł. 2du imper. **nesētā* (c) od 'nesti' > **nesētā* > **nesētā* (sln. *nesīta*), psł. 2du imper. **kričītā* (c/F₂) od 'kričati' > **kričītā* > **kričīta* (sln. *kričīta*), psł. 2du imper. **ležītā* (c/F₂) od 'ležati' > **ležītā* > **ležīta* (sln. *ležīta*), psł. 2du imper. **sodītā* (b/F₁) od 'soditi' > **sodītā* > **sodīta* (sln. *sodīta* (≥ *sodīta*)), psł. 2du imper. **vozītā* (b/F₁) od 'voziti' > **vozītā* > **vozīta* (sln. *vozīta*).

- 3) Položaj neposredno pred zlogom s praslovanskim šibkim polglasnikom **h̥*, **h̥* (psł. **krūšbka* (A) 'majhna hruška' (nštok. *krūška*) > **krūška* (nar. sln. *krūška*, knj. sln. *hrūška*); sl. **brītvva* (A) 'britev' (nštok. *brītvva*) > **brītvva* (sln. *brītvva*); psł. **z̥r̥n̥bje* (A) 'veliko/več zrn, zrnje' > **z̥r̥n̥je* (sln. *z̥r̥n̥je* [*z̥r̥n̥je*], nštok. *z̥r̥n̥je* [*z̥r̥n̥je*]); psł. **brāt̥rstvo* (A) 'veliko/več bratov' (nštok. *brāt̥rstvo*) > **brāt̥rstvo* (sln. *brāt̥rstvo*); psł. **brāt̥r̥sk̥b̥* **brāt̥r̥sk̥aja* **brāt̥r̥skoje* (A) 'ki se nanaša na brata' (nštok. *brāt̥skī brāt̥skā brāt̥skō* ≥ *brāt̥skī brāt̥skā brāt̥skō*) > **brāt̥sky* **brāt̥ska*

- *brâtske* (sln. *brâtski brâtska brâtsko*); psl. **kǫr̥vъjъ(jъ) *kǫr̥vъja *kǫr̥vъje* (A) ‘ki se nanaša na kravo’ (nštok. *krǫvļjī krǫvļjā krǫvļjē*) > **krāvji *krāvja *krāvje* (sln. *krāvji krāvja krāvje*); psl. **stārъcbъ *stārъca* (A) ‘tisti, ki je star’ > **stāræc *stārca* (sln. (*stārec* [stārɛc]) *stārca*, nštok. *stāræc stārca*).
- 4) Položaj pred popraslovanskim izglasnim soglasniškim sklopom (ne)zvočnik in zvočnik (psl. **sědlъ *sědla *sědlo* (a) od ‘sesti’ (nštok. *s(j)ěo s(j)ěla s(j)ělo*) > **sědl *sědla *sědlo* (sln. *sědel sědla sědlo* [sědɔu]); psl. **grъzlъ *grъzla *grъzlo* (c-a) od ‘gristi’ (nštok. *grъzao grъzla grъzlo*) > **grъzl *grъzla *grъzlo* (sln. *grîzel grîzla grîzlo* [grîzɔu]); psl. **jědlъ *jědla *jědlo* od ‘jesti’ (nštok. *jěo jěla jělo*) > **jědl *jědla *jědlo* (sln. *jědel jědla jědlo* [jědɔu]); psl. **větrъ* (a) ‘veter’ (nštok. *v(j)ětar*) > **větr* (sln. *věter* [vɛtɛr]).
- 5) Drugi položaji, ki jih vseh ni mogoče razložiti s položajno regularno naglasno spremembo, npr. roditelj množine (odraz popraslovanskega novega cirkumfleksa se pojavlja tudi v severni čakavščini in štokavščini) (psl. Gpl **vǫrnъ* (a) od ‘vrana’ > **vrân* (sln. *vrân*, nštok. *vrânā*); psl. Gpl **lětrъ* (a) od ‘poletje, leto’ ≥ **lět* (sln. *lět*, nštok. *l(j)ětā*); psl. Gpl **rākъ* (a) od ‘rak’ ≥ **rāk* (sln. *râkov*, nštok. *rākā*); psl. Gpl **lopātъ* (F) od ‘lopata’ > **lopāt* (sln. *lopāt*, nštok. **lopātā > lõpātā*); psl. Gpl **kolěnrъ* (F) od ‘koleno’ ≥ **kolěn* (sln. *kolěn*, nštok. **kol(j)ěnā > kòl(j)ěnā*); psl. Gpl **jezъkъ* (F) od ‘jezik’ ≥ **jezъk* (sln. *jezikov*, nštok. **jezîkā > jězîkā*); psl. Gpl **âgodъ* (A) od ‘jagoda’ ≥ **âgod* (sln. *jâgod*, nštok. *jâgōdā*); psl. Gpl **klâdivъ* (A) od ‘kladivo’ ≥ **klâdiv* (sln. *klâdiv*, nštok. *klâdivā*); psl. Gpl **âvorъ* (A) od ‘javor’ ≥ **âvor* (sln. *jâvorov*, nštok. *jâvōrā*) in sedanjik glagolov s praslovanskimi sedanjšikimi priponami **(C)e-* (navedene so oblike druge osebe ednine in množine) (odraz popraslovanskega novega cirkumfleksa se pojavlja tudi v severni čakavščini) (psl. 2sg, 2pl praes. **sědešъbъ *sědete* (a) od ‘sesti’ > **sědešъ *sědete* (nštok. *s(j)ědēšъ s(j)ědēte*) ≥ **sědešъ *sědete* (sln. *sědešъ sědete*); psl. 2sg, 2pl fut. **bǫdešъbъ *bǫdete* od ‘biti’ > **bǫdešъ *bǫdete* (nštok. *bǫdēšъ bǫdēšъ*) ≥ **bǫdešъ *bǫdete* (sln. *bǫdešъ bǫdete* ≥ *bǫšъ bǫste*); psl. 2sg, 2pl praes. **grěješъbъ *grějete* (a) od ‘greti’ > **grěješъ *grějete* (nštok. *grĭjēšъ grĭjēte, grĕjēšъ grĕjēte*) ≥ **grěješъ *grějete* (sln. *grěješъ grějete*); psl. 2sg, 2pl praes. **bĭješъbъ *bĭjete* (a-b) od ‘biti, tolči’ > **bĭješъ *bĭjete* (nštok. *bĭjēšъ bĭjēte*) ≥ **bĭješъ *bĭjete* (sln. *bĭješъ bĭjete*); psl. 2sg, 2pl praes. **rěžešъbъ *rěžete* (a/A) od ‘rezati’ > **rěžešъ *rěžete* (nštok. *rěžēšъ rěžēte*) ≥ **rěžešъ *rěžete* (sln. *rěžešъ rěžete*); psl. 2sg, 2pl praes. **sěješъbъ *sějete* (a/A) od ‘sejati seme; sejati s sitom’ > **sěješъ *sějete* (nštok. *sĭjēšъ sĭjēte, sĕjēšъ sĕjēte*) ≥ **sěješъ *sějete* (sln. *sěješъ sějete*); psl. 2sg, 2pl praes. **kupŭješъbъ *kupŭjete* (F) od ‘kupovati’ > **kupŭješъ *kupŭjete* ≥ **kupŭješъ *kupŭjete* (sln. *kupŭješъ kupŭjete*); psl. 2sg, 2pl praes. **dvĭgnešъbъ *dvĭgnete* (a/A) od ‘dvigniti’ > **dvĭgnešъ *dvĭgnete* (nštok. *dĭgnēšъ dĭgnēte*) ≥ **dvĭgnešъ *dvĭgnete* (sln. *dvĭgnešъ dvĭgnete*); psl. 2sg, 2pl praes. **věruješъbъ *věrujete* (a/A) od ‘verovati’ > **věruješъ *věrujete* (nštok. *v(j)ěrujēšъ v(j)ěrujēte*) ≥ **věruješъ *věrujete* (sln. *vĕruješъ vĕrujete*).

Oblike s popraslovanskim novim cirkumfleksom (na dolžini)

(Pra)slovansko	Slovensko in kajkavsko
*slúšaješъ *slúšajete (a/A)	*slúšaš *slúšate
*dělajеšъ *dělajete (a/A)	*děláš *děláte
*stárъjъ *stáraja *stároje (a)	*stáry *stára *stáre
*vórnоjъ (a)	*vránъ
*mýšъjъ (a)	*mýši
*vídīšъ *vídite (a/A), *měrišъ *měrite (a/A)	*vīdišъ *vīdite, *mērīšъ *mērite
*dělānъ *dělāna *dělāno (a/A)	*dēlanъ *dēlāna *dēlāno →
*mĕrĕnъ *mĕrĕna *mĕrĕno (a/A)	*mērenъ *mērena *mēreno
*mĕšĕcъ *mĕšĕca (A)	*mēšecъ *mēšeca
*kĕštařъ *kĕštařa (A), *rŭbičъ *rŭbiča (A)	*cĕstarъ *cĕstařa, *rŭbičъ *rŭbiča
*sōltina (A)	*slātina
*bābinъ *bābina *bābino (A)	*bābinъ *bābina *bābino
*lĕtĕxъ, *lĕty (a); *rākĕxъ, *rāky (a)	*lētĕxъ, *lĕty; *rācĕxъ, *rāky
*nāmi, *vāmi, *nīmi	*nāmi, *vāmi, *nīmi
*svĕtāmi (b), *ženāmi (b), *mъglāmi (b)	*svĕtāmi, *ženāmi, *mōglāmi
*golvāmi (c), *nogāmi (c), *stъzāmi (c)	*glavāmi, *nogāmi, *stōzāmi
*nāma, *vāma, *nīma	*nāma, *vāma, *nīma
*svĕtāma (b), *ženāma (b), *mъglāma (b)	*svĕtāma, *ženāma, *mōglāma
*golvāma (c), *nogāma (c), *stъzāma (c)	*glavāma, *nogāma, *stōzāma
*lĕta (a)	*lĕta
*nāju, *vāju, *nīju	*nāju, *vāju, *nīju
*rāku (a), *nīti (a)	*rāku, *nīti
*besĕda (a"), *grŭža (a)	*besĕda, *grŭža
*kričāla (c/F ₂), *ležāla (c/F ₂)	*kričāla, *ležāla
*kazāla (b/F ₁), *česāla (b/F ₁)	*kazāla, *česāla
*sōdīla (b/F ₁), *vozīla (b/F ₁)	*sōdīla, *nosīla
*trĕšĕta (c), *nesĕta (c)	*trĕšĕta, *nesĕta
*kričīta (c/F ₂), *ležīta (c/F ₂)	*kričīta, *ležīta
*sōdīta (b/F ₁), *vozīta (b/F ₁)	*sōdīta, *nosīta
*krŭška (A), *brītvā (A)	*krŭška, *brītvā
*zŭrnъje (A), *brātŕstvō (A)	*zŭrnje, *brātstvo
*brātŕskъjъ *brātŕskaja *brātŕskoje (A)	*brātŕsky *brātŕska *brātŕske
*kōŕvnъjъ(jъ) *kōŕvnja *kōŕvnje (A)	*krāvji *krāvja *krāvje
*stārĕcъ *stārĕca (A)	*stārĕcъ *stārca
*sĕdlъ (a), *grŭzlъ (c-a), *jĕdlъ	*sĕdlъ, *grŭzlъ, *jĕdlъ
*vĕtrъ (a)	*vĕtrъ
*vōrnъ (a), *lĕtъ (a), *rākъ (a)	*vrānъ → *lĕtъ, *rākъ
*lopātъ (F), *kolĕnъ (F), *jezŭkъ (F)	*lopātъ → *kolĕnъ, *jezŭkъ
*āgodъ (A), *klādīvъ (A), *āvorъ (A)	→ *jāgodъ, *klādīvъ, *āvorъ
*sĕdešъ *sĕdete (a)	*sĕdešъ *sĕdete
*bōdešъ *bōdete	*bōdešъ *bōdete
*grĕješъ *grĕjete (a)	*grĕješъ *grĕjete
*bīješъ *bījete (a-b)	*bīješъ *bījete
*rĕžešъ *rĕžete (a/A)	*rĕžešъ *rĕžete
*sĕješъ *sĕjete (a/A)	*sĕješъ *sĕjete
*kupŭješъ *kupŭjete (F)	*kupŭješъ *kupŭjete
*dvīgnešъ *dvīgnete (a/A)	*dvīgnešъ *dvīgnete
*vĕruješъ *vĕrujete (a/A)	*vĕruješъ *vĕrujete

2.2.1.8 Popraslovansko daljšanje praslovanskega novega akuta na kračini

V nekaterih oblikah, v katerih se je v odrazu praslovanskih naglasnih tipov a/A in F pojavljal popraslovanski novi cirkumfleks (na dolžini), so se v odrazih praslovanskih naglasnih tipov b/B, c/C, D in E praslovanski kratki novoakutirani zložniki popraslovansko podaljšali, zelo verjetno po medvzorčni analoški izravnavi na popraslovanski novi cirkumfleks (na dolžini) v nekaterih od tistih oblik, v katerih se je ta pojavljal.¹⁸⁸ Popraslovanska (analoška) podaljšava praslovanskih kratkih novoakutiranih zložnikov se je lahko zgodila brez metatonije (tj. akut na kračini se je podaljšal v akut na dolžini) širše slovansko ali z metatonijo (tj. akut na kračini se je podaljšal in metatoniral v cirkumfleks na dolžini) slovensko in kajkavsko. Slovenščina in kajkavščina kot središče nastanka popraslovanskega novega cirkumfleksa (na dolžini) imata popraslovansko analoško daljšanje praslovanskih kratkih akutiranih zložnikov v različnih oblikah in deloma z različnimi odrazi, kar bi kazalo na to, da je popraslovanska analoška podaljšava praslovanskih kratkih novoakutiranih zložnikov mlajša od nastanka popraslovanskega novega cirkumfleksa (na dolžini).

- 1) Popraslovanska analoška podaljšava praslovanskih kratkih novoakutiranih zložnikov brez metatonije (psl. Gpl **nògǔ* (c) od 'noga' > **nóg* (sln. *nóg*), psl. Gpl **žènǔ* (b) od 'žena' > **žén* (nar. sln. *žén*), psl. Gpl **ovǔcǔ* (C) od 'ovca' > **ovác* (sln. *ovác*), psl. Gpl **kòñǔ* (b) od 'konj' > **kón* (sln. *kónj*), psl. Gpl **otròkǔ* (B) od 'otrok, suženj' > **otrók* (sln. *otrók*), psl. Gpl **synòvǔ* (c) od 'sin' > **synóv* (sln. *sinóv*), psl. Gpl **tǔlǔ* (b) od 'tla' > **tál* (sln. *tál*), psl. Gpl **okǔnǔ* (B) od 'okno' > **okán* (S sln. **okén*);¹⁸⁹ psl. Lpl **kòñǔxǔ* (b) > **kónix* (sln. *kónjih*), psl. Lpl **otròkǔxǔ* (B) > **otrócǔx* (sln. *otrócih*); psl. Ipl **koñǔ* (b) ≥ **kóni* > **kóni* (sln. *kónji*), psl. Ipl **otrokǔ* (B) ≥ **otròky* > **otróky* (sln. *otróki*); psl. NApl **rèbra* (b) ≥ **rèbra* (sln. *rèbra*), sl. NApl **òkna* (b) ≥ **ókna* (sln. *ókna*).
- 2) Popraslovanska analoška podaljšava praslovanskih kratkih novoakutiranih zložnikov z metatonijo (psl. **pokòra* (a'') 'graja, kazen, poslušnost' > **pokôra* (sln. *pokôra*), psl. **zalòga* (a'') 'zalaganje' > **zalôga* (sln. *zalôga*), psl. **dobròta* (E) 'to, da je dobro' > **dobrôta* (sln. *dobrôta*)).

Oblike s popraslovanskim analoškim daljšanjem praslovanskega novega akuta na kračini

(Pra)slovansko	Slovensko in kajkavsko
<i>*nògǔ</i> (c), <i>*žènǔ</i> (b), <i>*ovǔcǔ</i> (C)	<i>*nóg</i> , <i>*žén</i> , <i>*ovác</i>
<i>*kòñǔ</i> (b), <i>*otròkǔ</i> (B), <i>*synòvǔ</i> (c)	<i>*kón</i> , <i>*otrók</i> , <i>*synóv</i>
<i>*tǔlǔ</i> (b), <i>*okǔnǔ</i> (B)	<i>*tál</i> , <i>*okán</i>
<i>*kòñǔxǔ</i> (b), <i>*otròkǔxǔ</i> (B)	<i>*kónix</i> , <i>*otrócǔx</i>
<i>*koñǔ</i> (b) ≥ <i>*kóni</i> , <i>*otrokǔ</i> (B) ≥ <i>*otròky</i>	<i>*kóni</i> , <i>*otróky</i>
<i>*rèbra</i> (b), <i>*òkna</i> (b)	<i>*rèbra</i> , <i>*ókna</i>
<i>*pokòra</i> (a''), <i>*zalòga</i> (a''), <i>*dobròta</i> (E)	<i>*pokôra</i> , <i>*zalôga</i> , <i>*dobrôta</i>

¹⁸⁸ Za mnenje, da popraslovansko daljšanje praslovanskega novega akuta na kračini ni analoško, prim. Kapović 2015: 363–399; 2017: 610.

¹⁸⁹ Psl. **dǔnb* (c) 'dan', **mǔxǔ* (c) 'mah', Gpl **okǔnǔ* (B) 'oken' > sln. **dǔn*, **okán* > S (in V) sln. **dén*, **mêh*, **okén* = rezijansko (Solbica/Stolvizza) *'din, 'mi, o'kin*.

2.2.2 Genetskojezikoslovna določitev

Po nesplošno(zahodno)južnoslovanskih glasovnih in naglasnih spremembah 10. in 11. stoletja (prim. 2.1.5, 2.1.6) so se znotraj že precej neenotne zahodne južne slovanščine izoblikovali še manjši geolekti od starozahodnojužnoslovanskih geolektov (prim. 2.1.2). S stališča poznejših zahodnojužnoslovanskih jezikov te inovacije torej niso neposredno izoblikovale slednjih, temveč njihove dele (ti geolekti so bili severozahodna in jugovzhodna slovenščina; zahodna in vzhodna kajkavščina; zahodna in vzhodna štokavščina; torlaščina). Kljub neenotnim izhodiščem kasnejših zahodnojužnoslovanskih jezikov pa je nadaljnje konvergentno jezikovno spreminjanje nekatere v izhodišču genetsko heterogene geolekte povežalo in jih izoblikovalo v kompaktne geolekte.

2.2.2.1 Slovenski jezik

Slovenski jezik ima **neenotno izhodišče** v dveh starojužnoslovanskih geolektih – to sta bila **severozahodnoalpska** južna slovanščina (poznejša severozahodna slovenščina) in **jugovzhodnoalpski del** jugovzhodnoalpsko-zahodnopanonsko-primorske južne slovanščine (poznejša jugovzhodna slovenščina) (prim. 2.1.2)¹⁹⁰ – ter **konvergentno spreminjanje** v okviru samoslovenskih splošnoslovenskih glasovnih in naglasnih sprememb, ki so zato njegove definicijske lastnosti.

Slovenski jezik je znotraj zahodnojužnoslovanskega areala in v razmerju do osrednjejužnoslovanskega jezika genetskojezikoslovno možno definirati po naslednjem načelu: **slovenske inovacije na severozahodu zahodnojužnoslovanskega areala** so definicijske lastnosti geolekta na severozahodu zahodnojužnoslovanskega areala.

2.2.2.1.1 Severozahodna in jugovzhodna alpska južna slovanščina (ok. 800–1000)

Prvotne nesplošnoslovenske jezikovne značilnosti v alpskoslovanskem prostoru so v začetku severozahodno alpsko slovanščino povezovala z zahodnoslovanskim ali celo širše severnoslovanskim, jugovzhodno alpsko slovanščino pa z ostalim (zahodno)južnoslovanskim, v prvi vrsti zahodnokajkavskim in čakavskim jezikovnim prostorom. Jezikovne razlike med prvotnima geolektoma so bile povezane z nekaterimi glasovnimi značilnostmi in s predpono s pomenom 'iz-' (besedotvorna značilnost).

Praslovanski soglasniški sklopi **tl*, **dl* in **tn*, **dn* so se v severozahodni alpski slovanščini ohranili, medtem ko so se v jugovzhodni alpski slovanščini (in ostalem delu južne slovanščine) poenostavili v **l* in **n*: 1) **psl. **tl*, **dl*, > SZ sln. **tl*, **dl* : JV sln. **l*** (prim. 2.1.1.2.1) (psl. **modliti* (*se*) 'moliti, prositi' > SZ sln. **modliti* (*se*), JV sln.

¹⁹⁰ Gledano zunajjezikovno sta bili severozahodna in jugovzhodna alpska južna slovanščina najverjetneje posledica različnih smeri slovanske poselitve poznejšega alpskoslovanskega (slovenskega) jezikovnega prostora: zgodnejši naselitveni val okrog leta 550 s severovzhoda preko Alp, poznejši naselitveni val okrog leta 585 z jugovzhoda ob Savi (Kos 1955: 49–50; Štih, Simoniti 1996: 26–28).

**moliti* (*se*); psl. **šidlo* ‘šilo’ > SZ sln. **šidlo*, JV sln. **šilo*; psl. **sedlo* ‘naselbina’ > SZ sln. **sedlo*, JV sln. **selo*; psl. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II **pletbь* **pletla* **pletlo* od ‘plesti’ > SZ sln. **pletal* **pletla* **pletlo*, JV sln. **plel* **plela* **plelo*; psl. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II **vedbь* **vedla* **vedlo* od ‘vesti’ > SZ sln. **vedal* **vedla* **vedlo*, JV sln. **vel* **vela* **velo*); 2) psl. **tn*, **dn* > SZ sln. **tn*, **dn* : JV sln. **n* (prim. 2.1.1.2.2) (psl. **svьtnqti* ‘svitati se’ > SZ sln. **svətnqti*, JV sln. **svənqti*; psl. **vędnqti* ‘véniti, venéti’ > SZ sln. **vędnqti*, JV sln. **vənqti*).

Praslovanski glagolski predponi (prefiksa) z elativnim pomenom ‘iz notranjosti’ z glagoli premikanja se nista obe ohranili v celotni alpski slovanščini: praslovanska predpona **vy-* se je posplošila v severozahodni alpski slovanščini, praslovanska predpona **jbz-* pa v jugovzhodni alpski slovanščini: psl. **vy-*, **jbz-* ‘iz-’ > SZ sln. **vy-* : JV sln. **jbz-* (psl. **vy-bьrati* : **jbz-bьrati* ‘izbrati’ > SZ sln. **vy-brati* : JV sln. **iz-brati*; psl. **vy-gьnati* : **jbz-gьnati* ‘izgnati’ > SZ sln. **vy-gnāti* : JV sln. **iz-gnati*).

2.2.2.1.2 Zgodnja slovenščina (ok. 1000–1200)

Konvergentno spreminjanje severozahodne in jugovzhodne alpske slovanščine v slovenščino je potekalo v okviru samoslovenskih splošnoslovenskih glasovnih in naglasnih sprememb, do katerih je prišlo v obdobju od konca 10. do konca 12. stoletja in ki so genetsko različna alpskoslovenska geolekta povezale v celoto. Z njimi se je začel oblikovati samostojen zahodnojužnoslovenski jezik, **slovenščina**. Te inovacije so slovenščino znotraj zahodnojužnoslovenskega prostora zamejile kot kompakten geolekt in so zato njene definicijske lastnosti.¹⁹¹

2.2.2.1.2.1 Splošnoslovenski naglasni pomik tipa **sěno*/**prōso* > **sěno*/**prosô*

Splošnoslovenski naglasni pomik s praslovanskega dolgega in kratkega starocirkumfektiranega zložnika v popraslovanskih dvo- in večzložnicah na sledeči zlog (10./11. stoletje)¹⁹² (ta naglasni pomik je v nekaterih položajih zajel tudi nekatere severozahodne (zagorsko-medmurske) kajkavske govore):¹⁹³

¹⁹¹ Onemitev praslovanskega **v* v nekaterih veččlenskih soglasniških sklopih v slovenščini je v zgodovinskojezikoslovni literaturi interpretirana različno. Dejstvo je, da je praslovanski **v* v nekaterih veččlenskih soglasniških sklopih po njihovi poenostavitvi onemel v slovenščini (10. stoletje), ne pa tudi v osrednji južni slovanščini (Ramovš 1924: 136–137) (za zglede prim. 2.1.6.2). Ta glasovna sprememba bi tudi lahko bila genetsko merilo za razmejevanje slovenščine od osrednje južne slovanščine (Snoj, Greenberg 2012: 292–293).

¹⁹² Ramovš 1950: 17–18, 23.

¹⁹³ Krajevni govor kraja Bednja (bednjansko-zagorsko narečje zagorsko-medmurske narečne ploskve zahodne kajkavščine (prim. 5.2.5.1.1)) npr. izkazuje naglasni pomik tipa **sěno*/**prōso* > **sěno*/**prosô* na popraslovanski zaprti zlog (psl. **ǫbolkь* (C) ‘oblak’ > Bednja *eblāok*; psl. Asg **kǫrenь* (C) ‘koren’ > Bednja *kerān*; psl. **kǫkošь* (C) ‘kokoš’ > Bednja *kekъeš*; psl. **věselь* (C) ‘vesel’ > Bednja *vesāl*; psl. Nsg m ptc. praet. act. II **zāčelь* (c) od ‘začeti’ > Bednja *zočāl*; psl. Nsg m ptc. praet. act. II **sādilь* (c/C) ‘saditi’ > Bednja *sodêil*; sl. sup. **ǫratъ* od ‘orati’ > Bednja *erāot*; psl. Gsg psl. **jěseni* (C) od ‘jesén’ > Bednja *jasāni*) (narečno gradivo po Jedvaj 1956: passim, naglasne rekonstrukcije so avtorske). Natančna zemljepisna razširjenost

- 1) **psl.** **V̂b/p̂*, **V̂V*, **V̂VV* > **sln.** *V̂*, *VV̂*, *VV̂(V)* : **osr. jsl.** *V̂*, *V̂V*, *V̂V(V)* (za popraslovsanske enozložnice prim. 2.2.1.2) (psl. Gsg **svĕta*, sl. Npl **svĕtovi* (c) od 'sve-tloba; svet' > sln. **svĕtā*, **svĕtōvi* (knj. sln. *svetā*, *svetōvi*), osr. jsl. **svĕta*, **svĕtovi* (knj. nštok. *sv(ij)ĕta*, *sv(ij)ĕtovi*); psl. Gsg **mōža* (c) od 'mož' > sln. **mōžā* (knj. sln. *možā*), osr. jsl. **mōža* (nštok. *mūža*); psl. Gsg **rĕci* (c) od 'beseda, govor' > sln. **rĕci* (knj. sln. *reĉi*), osr. jsl. **rĕci* (knj. nštok. *r(ij)ĕci*); psl. Gsg **pĕsti* (c) od 'peš' > sln. **pĕstī* (sln. *pestī*), osr. jsl. **pĕsti* (nštok. *pĕsti*); psl. Nsg n **živo* (c) od 'živ' > sln. **živō* (knj. sln. *živō* (≥ *živo*)), osr. jsl. **živo* (čak. *živo*, nštok. (*živo*)); psl. **sĕno* (c) 'trava, seno' > sln. **sĕnō* (knj. sln. *senō*), osr. jsl. **sĕno* (knj. nštok. *s(ij)ĕno*); psl. Asg **gōlvō*, **nā golvō* (c) 'glavo, na glavo' > sln. **glavō*, **nā glāvō* (knj. sln. *glavō*, *na glāvō* (≥ *glāvō*, *na glāvō*)), osr. jsl. **glāvō*, **nā glavō* (knj. nštok. *glāvu*, *nā glāvu*); psl. **tĕlo* **tĕlese* (c/C) 'telo' > sln. **tĕlō* **tĕlēse* (knj. sln. *telō* *telĕsa*), osr. jsl. **tĕlo* (knj. nštok. *t(ij)ĕlo*); psl. **sĕrdyce* (C) 'srce' > sln. **sĕrcĕ* (knj. sln. *srĉĕ* [sərĉĕ]), osr. jsl. **sĕrce* (knj. nštok. *srĉce*); psl. **pĕlvelĕ* **pĕlvela* (C) 'plevel' > sln. **plĕvĕl* **plĕvĕla* (knj. sln. *plevĕl* *plevĕla*); psl. **mōldostĕ* **mōldosti* (C) 'mladost' > sln. **mladōst* **mladōsti* (knj. sln. *mladōst* *mladōsti*), osr. jsl. **mlādōst* **mlādosti* (knj. nštok. *mlādōst* *mlādosti*); psl. Nsg m, n **tĕžbĕkĕ* **tĕžbĕko* (C) 'težek' > sln. **tĕžāk* **tĕžkō* (knj. sln. *težāk* *težkō* (≥ *tĕžāk* *tĕžko*)), osr. jsl. **tĕžāk* **tĕžko* (čak. *tĕžak* *tĕško*, nštok. (*tĕžak* *tĕško*); psl. Nsg m, n **lĕsĕnĕ* **lĕsĕno* (C) 'lesen' > sln. **lĕsĕn* **lĕsĕno* (knj. sln. *lesĕn* *lesĕno*), osr. jsl. **lĕšĕn* **lĕšĕno* (knj. nštok. *ljĕsen* *ljĕseno*));
- 2) **psl.** **V̂b/p̂*, **V̂V*, **V̂VV* > **sln.** *V̂*, *VV̂*, *VV̂(V)* : **osr. jsl.** *V̂*, *V̂V*, *V̂V(V)* (za popraslovsanske enozložnice prim. 2.2.1.3) (psl. Gsg **lĕda*/**lĕdu* (c) od 'led' > **ledā*/**ledū* (sln. *ledū*), osr. jsl. **lĕda* (nštok. *lĕda*); psl. Gsg **bōga*, sl. Npl **bōgovi* (c) od 'bog' > sln. **bogā*, **bogōvi* (knj. sln. *bogā*, *bogōvi*), osr. jsl. **bōga*, **bōgovi* (knj. nštok. *bōga*, (*bōgovi*)); psl. Gsg **pĕti* (c) od 'peč' > sln. **peĭi* (knj. sln. *peĉi*), osr. jsl. **pĕti* (nštok. *pĕci*); psl. Gsg **nōti* (c) od 'noč' > sln. **noĭi* (knj. sln. *noĉi*), osr. jsl. **nōti* (knj. nštok. *nōci*); psl. Nsg n **bōso* (c) od 'bos' > sln. **bosō* (knj. sln. *bosō* (≥ *bōso*)), osr. jsl. **bōso* (čak. *bōso*, nštok. (*bōso*)); psl. **prōso* (c) 'proso' > sln. **prosō* (knj. sln. *prosō*), osr. jsl. **prōso* (knj. nštok. *prōso*); psl. Asg **nōgo*, **nā nogō* (c) 'nogo, na nogo' > sln. **nogō*, **nā nogō* (knj. sln. *nogō*, *na nogō* (≥ *nōgo*, *na nōgo*)), osr. jsl. **nōgo*, **nā nogō* (knj. nštok. *nōgu*, *nā nogu*); psl. **ōko* **ōcese* (c/C) 'oko' > sln. **okō* **ocĕse* (knj. sln. *okō* *ocĕsa*), osr. jsl. **ōko* (knj. nštok. *ōko*); psl. **jĕzero*, Asg **nā jezero* (c) 'jezero, na jezero' > sln. **jezĕro*, **nā jĕzero* (knj. sln. *jezĕro*, *na jĕzero* (≥ *jĕzero*, *na jĕzero*)), osr. jsl. **jĕzero* (knj. nštok. *jĕzero*); psl. **vĕĉerĕ* **vĕĉera*, Asg **nā večerĕ* (C) 'večer' > sln. **veĉĕr* **veĉĕra*, **nā večer* (knj. sln. *veĉĕr* *veĉĕra*, *na večer*), osr. jsl. **vĕĉĕr* **vĕĉĕra*, **nā večĕr* (→ nštok. *vĕĉe* *vĕĉĕra* n, *vĕĉer* *vĕĉĕri* f, *nāveĉĕ(r)*); psl. **jĕsenĕ* **jĕseni*, Asg **nā jesenĕ* (C) 'jesén' > sln. **jesĕn* **jesĕni*, **nā jĕsen* (knj. sln. *jesĕn* *jesĕni*, *na jĕsen*), osr. jsl. **jĕsĕn* **jĕseni* (knj. nštok. *jĕsĕn* *jĕseni*).

naglasnega pomika tipa **sĕno*/**prōso* > **sĕnō*/**prosō* v zahodnojužnoslovanskem prostoru je na karti prikazana v Kapović 2015: 254 in Celenić, Menac-Mihalić 2017: 93.

Pozneje, od 18. stoletja dalje je na štirih zemljepisno nestičnih območjih slovenskega jezika prišlo do nesplošnoslovenskega naglasnega umika s slovenskega dolgega cirkumflektiranega zložnika na slovenski prednaglasni kratki zložnik (prim. 5.1.3.2.5).¹⁹⁴

¹⁹⁴ Nekateri avtorji menijo, da do splošnoslovenskega naglasnega pomika tipa **sěno/*prōso* > **sěnô/*prosô* ni prišlo na dveh obrobni območjih slovenskega jezika, in sicer: 1) v rezijanskem in ziljskem narečju v vseh položajih (Stankiewicz 1984–1985; Vermeer 1987b; Greenberg 2000: 105–107, 2002: 117–118); 2) v prekmurskem, prleškem in haloškem narečju v položaju pred zlogom s praslovanskim polglasnikom v šibkem položaju (psl. Nsg m ptc. praet. act. II **nābьralь, *pōbьralь* > prekmursko, prleško, haloško sln. **nābral, *pōbral*, tj. t. i. Greenbergov »tip *n'a:brauk*«), v govoru kraja Središče ob Dravi pa poleg tega še v položaju pred odprtim zadnjim zlogom (psl. **ōko* > Središče **ōko*) (Greenberg 1992; 1993: 478–480; 1994: 93–95; 1999b: 131; 2000: 105–107; 2002: 117–118). Odsotnost naglasnega pomika pod podobnimi pogoji kot v Središču naj bi izkazovali: 1) obrobni prleški govor kraja Gibina (*'me:so : ve'če:r*) (Greenberg 2005: 118); 2) vzhodni haloški govor kraja Gorenjski Vrh (*mēsō, kōlō, kōkōš, dēvət : večēr, golōp*) (Lundberg 1997: 72, 75–77), toda Veliki Vrh *me'sō, s'ce:, ve'če:r, go'lō:p* (Zorko 1998: 15).

Za naglasno stanje v rezijanskem in ziljskem narečju se zdi bolj verjetno, da je do naglasnega pomika tipa **sěno/*prōso* > **sěnô/*prosô* prišlo (Ramovš 1918; Bajec 1921–1922; Logar 1954, 1968, 1971, 1981; Rigler 1972; Šekli 2006b; Pronk 2011). Naglasno stanje v prekmurskem, prleškem in haloškem narečju je mogoče razložiti tako z (zelo zapleteno) relativno kronologijo (izostanek naglasnega pomika) kot z analogijo (prisotnost naglasnega pomika) (Beguš 2012: 22–30).

Dvojnični primeri z naglasnim pomikom znotraj tvornega preteklega deležnika na **-lь* (psl. Nsg m ptc. praet. act. II **pōbьralь* > panonsko sln. **pobrāl*) in primeri z naglasnim pomikom izven deležnika na **-lь* (psl. **sōrdьce, *fūdьje* > panonsko sln. **sycē, *fudjē*) v prekmurskem, prleškem in haloškem narečju kažejo na to, da šibki poglasnik v ponaglasnem zlogu ni mogel biti vzrok za izostanek naglasnega pomika. Razlaga z analogijo po oblikah sestavljenih glagolov z dvema predponoma (psl. Nsg m ptc. praet. act. II **sьpobьralь* > panonsko sln. **spōbral*), ki so v panonskih slovenskih narečjih relativno pogoste, oz. po oblikah s t. i. panonskim zanikanjem, tipičnim za panonsko slovenščino (psl. **jesmь nē pobьralь* > panonsko sln. **səm ne pōbral*), se torej zdi bolj verjetna, toliko bolj, ker se primeri »izostanka naglasnega pomika« pojavljajo samo v tvornem preteklem deležniku na **-lь*.

Izostanek naglasnega pomika tipa **sěno/*prōso* > **sěnô/*prosô* na popraslovanski odprti zlog v govoru kraja Središče (danes Središče ob Dravi) je mogoče interpretirati vsaj na dva načina, in sicer je to lahko: 1) izostanek splošnoslovenske inovacije na obrobju slovenskega jezikovnega areala; središki govor, ki posredno izkazuje inovacije jugovzhodne slovenščine (sln. **ě* > JV sln. **ej* > Središče *er*; monoftongizacijo JV **ej* posredno dokazuje monoftongizacija izhodiščnih glasovnih zaporedij **ej* kot v *ca'ne*: 'ceneje', *moč'ne*: 'močneje', *š'te*: 'štej!'), predstavlja torej postopni prehod med prleškim narečjem slovenščine in medmurskim narečjem kajkavščine (Greenberg 2005: 112); 2) neavtohtona (medmurskokajkavska) prvina v prvotnem slovenskem govoru (Kolarič 1956: 163); po letih 1681–1682 se je zaradi posledic kužne epidemije sestava prebilstva v kraju namreč močno spremenila: »Večina hiš je ostala prazna, izumrle so takrat mnoge stare središke rodovine[.] Priselile so se potem v Središče nove rodovine največ iz Medjimurja in Hrvaškega pa iz Murskega polja« (Kovačič 1910: 194).

Splošnoslovenski naglasni pomik tipa *sěno/*prōso > *sěno/*prosō

(Pra)slovensko	Slovensko	Osrednjejužnoslovensko
*světa, *světovi (c)	*světâ, *světôvi	*světa, *světovi
*mōža (c)	*možâ	*mōža
*rěci (c), *pęsti (c)	*rěci, *pęsti	*rěci, *pęsti
*živo (c)	*živô	*živo
*sěno (c)	*sěno	*sěno
*gōlvq, *nâ golvq (c)	*glāvq, *na glāvq	*glāvq, *nâ glavq
*tēlo *tēlese (c/C)	*tělô *tělēse	*tēlo
*sbr̥d̥se (C)	*s̥rcē	*s̥r̥ce
*pēlveľ *pēlvela (C)	*plēvël *plēvēla	
*mōldost *mōldosti (C)	*mladōst *mladōsti	*mlādōst *mlādosti
*tęžъk *tęžъko (C)	*težžak *težžko	*tęžzak *tęžzko
*lēsęnъ *lēsęno (C)	*lēsęn *lēsęno	*lēsęn *lēsęno
*lěda/*lědu (c)	*ledâ/*ledû	*lěda
*bōga, *bōgovi (c)	*bogâ, *bogôvi	*bōga, *bōgovi
*pěti (c), *nōti (c)	*pefi, *nofi	*pěti, *nōti
*bōso (c)	*bosô	*bōso
*prōso (c)	*prosô	*prōso
*nōgq, *nâ nogq (c)	*nogq, *na nogq	*nōgq, *nâ nogq
*ōko *ōčese (c/C)	*okô *očēse	*ōko
*jězero, *nâ jezero (c)	*jezēro, *na jēzero	*jězero
*vēčęrъ *vēčęra, *nâ večęrъ (C)	*večēr *večēra, *na vēčer	*vēčēr *vēčęra, *nâ večēr
*jēsęnъ *jēsęni, *nâ jesęnъ (C)	*jesēn *jesēni, *na jēsen	*jēsēn *jēsęni

2.2.2.1.2.2 Splošnoslovenski naglasni umik tipa *světa > *světa

Splošnoslovenski naglasni umik s popraslovanskega odprtega in zaprtega kratkega (akutiranega) (tj. prasllovanskega kratkega ali popraslovansko skrajšanega prasllovanskega dolgega) zadnjega zložnika na popraslovansko (neskrajšano) prednaglasno dolžino (12. stoletje): **psl.** *(*V*)*V̄V̄/*V̄V̄* > *(*V̄*)*V̄V̄* > **sln.** *(*V̄*)*V̄V̄* (*é/ô*): **osr. jsl.** *(*V̄*)*V̄V̄* (psl. *gnězdō (b) ‘gnezdo’ > sln. *gnězdo (knj. sln. gnězdo), osr. jsl. *gnězdō (čak. njāzldō, nštok. gn(ij)ézdo); psl. *světa (b) ‘luč, svetloba, svetilo’ > sln. *světa (knj. sln. svěca), osr. jsl. *světa (čak. svīcā, nštok. sv(ij)éca); psl. *mōkâ (b) ‘moka’ > sln. *mōka (knj. sln. mōka), osr. jsl. *mōkâ (čak. mūkâ, nar. nštok. mūka); psl. *golvâ (c) ‘glava’ > sln. *gláva (knj. sln. gláva), osr. jsl. *glāvâ (čak. glāvâ, nštok. gláva); psl. *polninâ (C) ‘ravnina’ > sln. *planina (knj. sln. planina), osr. jsl. *planinâ; psl. Gsg *grěxâ (b) od ‘greh’ > sln. *grěxa (knj. sln. grěha), osr. jsl. *grěxâ (čak. grīhâ, nštok. gr(ij)ēha); psl. Gsg *kōtâ (b) od ‘kot’ > sln. *kōta (knj. sln. kōta), osr. jsl. *kōtâ (nštok. kūta); psl. Gsg *rōkavâ (B) od ‘rokav’ > *rōkâva (sln. rokâva), osr. jsl. *rōkāvâ (čak. rukāvâ, nštok. rukâva); psl. Gsg *komarâ (B) od ‘komar’ > jsl. *komâra (sln. komârja), osr. jsl. *komârâ (čak. komârâ, nštok. komâra); psl. Nsg f, n *bělâ *bělō (b) od ‘bel’ > sln. *bēla *bēlo (knj. sln. bēla bēlo), osr. jsl. *bělâ *bělō (nštok. bijēl/bēlo b(ij)ēla b(ij)élo); psl. Nsg f *živâ (c) od ‘živ’ > sln. *živa (knj. sln. živa), osr. jsl. *živâ (čak. žīvâ, nštok. živa); psl. *zakōnъ (a) ‘začetek, načelo, počelo, zakon’ > sln. *zâkon (knj. sln. zâkon), osr. jsl. *zâkōn (nštok. zâkon); psl. *slěpъcъ (B) ‘tisti, ki je slep’ > sln. *slěpac (knj. sln. slěpec [slěpac]), osr. jsl.

*slěpàc (čak. *slīpàc*, nštok. *sl(ij)épac*); psl. *zǫbǫcǫ (B) ‘majhen zob’ > sln. *zǫbǫc (knj. sln. *zǫbec* [zǫbǫc]), osr. jsl. *zǫbǫc (čak. *zǫbǫc*, nštok. *zǫbac*); psl. *tręstǫ (c) ‘tresti’ > sln. *tręstǫ (knj. sln. *tręstǫ*), osr. jsl. *tręstǫ (nštok. *tręstǫ*); psl. 2sg praes. *tręsęšǫ (c) od ‘tresti’ > sln. *tręsęš (knj. sln. *tręsęš*), osr. jsl. *tręsęš (čak. *tręsęš*, nštok. *tręsęš*).¹⁹⁵

Ti umično naglašeni dolgi akutirani zložniki imajo t. i. **mladi akut na prvotni dolžini**¹⁹⁶ in so **slovenski stalno dolgi zložniki**¹⁹⁷ (odrazi slovenskih umično naglašanih dolгих akutiranih sredinskih samoglasnikov so v knjižnem jeziku ozki).

Splošnoslovenski naglasni umik tipa *světa > *světa

(Pra)slovensko	Slovensko	Osrednjejužnoslovensko
*gnězdó (b)	*gnězdo	*gnězdò
*světa (b), *mǫka (b), *golva (c)	*světa, *mǫka, *gláva	*světa, *mǫka, *gláva
*polnina (C)	*planina	*planina
*grěxa (b), *kǫta (b)	*grěxa, *kǫta	*grěxa, *kǫta
*rǫkava (B), *komara (B)	*rǫkava, *komara	*rǫkava, *komara
*běla *bělo (b), *živa (c)	*běla *bělo, *živa	*běla *bělò, *živa
*zakǫnъ (a")	*zakon	*zākòn
*slěpǫcǫ (B), *zǫbǫcǫ (B)	*slěpǫc, *zǫbǫc	*slěpǫc, *zǫbǫc
*tręstǫ, *tręsęšǫ (c)	*tręstǫ, *tręsęš	*tręstǫ, *tręsęš

2.2.2.1.2.3 Splošnoslovensko krajšanje nenaglašanih dolгих zložnikov

Splošnoslovensko krajšanje vseh nenaglašanih dolгих zložnikov (po splošnoslovenskem naglasnem umiku tipa *světa > *světa), zaradi česar se v slovenščini dolgi zložniki pojavljajo samo v naglasnem položaju (ne pa tudi v nenaglasnem položaju kot v osrednji južni slovanščini,¹⁹⁸ prim. tudi 5.2.2.5) (psl. *zalǫga (a") ‘zalaganje’ > sln. *zalǫga (knj. sln. *zalǫga*), osr. jsl. *zālǫga (nštok. *zǫloga*); psl. Gsg *zakǫna (a") od ‘začetek, načelo, počelo, zakon’ > sln. *zakǫna (knj. sln. *zakǫna*), osr. jsl. *zākǫna (nštok. *zakǫna*); psl. 2sg, 2pl praes. *mǫltǫšb *mǫltǫte (b/F₁) od ‘mlatiti’ > sln. *mlǫtiš *mlǫtite (knj. sln. *mlǫtiš mlǫtite*), osr. jsl. *mlǫtiš *mlǫtite (čak. *mlǫtiš mlǫtite*, nštok. *mlǫtiš mlǫtite*); psl. 2sg, 2pl praes. *pǫšęšb *pǫšęte (b/F₁) od ‘risati (znake), slikati; pisati’ > sln. *pǫšęš *pǫšęte (knj. sln. *pǫšęš pǫšęte*), ≥ osr. jsl. *pǫšęš *pǫšęte (čak. *pǫšęš pǫšęte*, nštok. *pǫšęš pǫšęte*); psl. *mǫltǫti (b/F₁) ‘mlatiti’ > sln. *mlǫtiti/*mlǫtiti (knj. sln. *mlǫtiti* (≥ *mlǫtiti*)), ≥ osr. jsl. *mlǫtiti (čak. *mlǫtiti*, nštok. *mlǫtiti*); psl. *pǫšǫti (b/F₁) ‘risati (znake), slikati; pisati’ > sln. *pǫšǫti (knj. sln. *pǫšǫti* (≥ *pǫšǫti*)), ≥ osr. jsl. *pǫšǫti (čak. *pǫšǫti*, nštok. *pǫšǫti*).¹⁹⁹

¹⁹⁵ Naglasnomestne premene, ki so nastale po splošnoslovenskem naglasnem umiku tipa *světa > *světa, so bile ponekod odpravljene po znotrajzvorčnih in medzvorčnih analoških izravnava (pričakovane naglasne spremembe bi bile: psl. *žǫvǫtǫ *žǫvǫta (B) ‘življenje’ > popsl. *žǫvǫtǫ *žǫvǫta > sln. *žǫvǫtǫ *žǫvǫta > *žǫvǫtǫ *žǫvǫta; psl. *vǫsǫkǫ *vǫsǫka *vǫsǫko (B) ‘visok’ > popsl. *vǫsǫkǫ *vǫsǫka *vǫsǫko > sln. *vǫsǫkǫ *vǫsǫka > *vǫsǫkǫ *vǫsǫka *vǫsǫko).

¹⁹⁶ Toporišič 1992: 107.

¹⁹⁷ Logar 1981a: 30–31.

¹⁹⁸ Ramovš 1950: 18.

¹⁹⁹ Prednaglasna dolžina v osr. jsl. *mlǫtiti, *pǫšǫti je drugotna, najverjetneje nastala po analoški izravnava na dolžino v sedanjiku (psl. 2sg, 2pl praes. *pǫšęšb *pǫšęte (b/F₁) > sln. *pǫšęš *pǫšęte (knj. sln. *pǫšęš pǫšęte*), osr. jsl. *pǫšęš *pǫšęte (> čak. *pǫšęš pǫšęte*, nštok. *pǫšęš pǫšęte*).

Splošnoslovensko krajšanje nenaglašanih dolgih zložnikov (po naglasnem umiku tipa **světa* > **světa*)

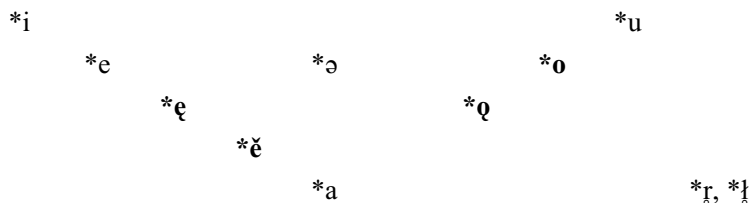
(Pra)slovansko	Slovensko	Osrednjejužnoslovansko
*zalôga (a'')	*zalôga	*zâlôga
*zakôna (a'')	*zakôna	*zākôna
*mólŭšb *mólŭtĕ (b/F ₁)	*mlátiš *mlátite	*mlātīš *mlātīte
*píšĕšb *píšĕte (b/F ₁)	*píšeš *píšete	*pīšēš *pīšēte
*moltĭti (b/F ₁)	*mlatiti/*mlatīti	*mlātīti
*pisāti (b/F ₁)	*pisāti	*pīsāti

2.2.2.1.2.4 Vpliv vokalne kvantitete na vokalno kvaliteto

Vpliv vokalne kvantitete (samoglasniške kolikosti) na vokalno kvaliteto (samoglasniško kakovost) ter vezanost vokalne kvantitete na naglasno mesto (Ramovševa »glavna črta v oblikovanju slovenskega vokalizma«): naglašeni samoglasniki se izgovarjajo napeto, se daljšajo, s tem pa ožijo in posledično diftongirajo (udvoglašajo, podvoglašajo); nenaglašeni samoglasniki se izgovarjajo ohlapno, so kratki in se reducirajo (slabijo).²⁰⁰ Posledici te razvojne težnje sta bili npr. diftongizacija (udvoglašenje, podvoglašenje) slovenskih dolgih **ě*, **ō*, ki pa je že bila nesplošnoslovenska (prim. 5.1.1.3), in drugih, predvsem sredinskih samoglasnikov kasneje v posameznih narečnih ploskvah, ter vokalna redukcija (samoglasniški upad) nenaglašanih samoglasnikov.

2.2.2.1.3 Izhodiščni (splošno)slovenski zložniški sistem (ok. 1200)

Izhodiščni (splošno)slovenski zložniški sistem, pri čemer je bil vsak zložnik lahko dolg ali kratek, se je po splošnoslovenskih glasovnih spremembah (absolutnokronološko ok. 1200) glasil takole:²⁰¹

²⁰⁰ Ramovš 1951a: 4–5.

²⁰¹ Logar 1981a, dopolnjeno z Rigler 1963b glede glasovne vrednosti praslovanskega **ě*. Za razliko od Riglerja 1963b npr. Logar 1981a, Vermeer 1982, 1987a, Greenberg 2002 izhajajo iz drugačne kvalitete (kakovosti), fonetične (glasovne) vrednosti praslovanskega **ĕ* v slovenščini. Logar jo postavlja med **i* in **e*, kar pomeni, da predpostavlja prvotno ozko kvaliteto (Logar 1981a: 29). Vermeer zagovarja tezo, da je zožitev praslovanskega **ě* splošnoslovenska inovacija, njegovo izhodišče je torej prvotna ozka kvaliteta [**e*] (Vermeer 1982: 98). Greenberg izhaja iz prvotne široke kvalitete [**ä*] na celotnem slovenskem jezikovnem prostoru (Greenberg 2002: 125, 127–128). Prvotna kvaliteta praslovanskega **ĕ* je bila v slovenščini s težnjo odvisnosti vokalne kvalitete od vokalne kvantitete v samoglasniških sistemih posameznih krajevnih govorov zabrisana. Katero koli prvotno fonetično vrednost praslovanskega **ĕ* v slovenščini torej nastavimo, pridemo v vsakem primeru do istih regularnih odrazov v posameznih krajevnih govorih, kar kaže na relativnost rekonstrukcije. Tu se sledi Riglerjevi rekonstrukciji, saj je prepričljivo sistemsko utemeljena na slovenskem in širšem slovanskem jezikovnem gradivu.

2.2.2.1.3.1 Slovenski dolgi naglašeni zložniki (silabemi)

Izhodiščni slovenski dolgi naglašeni zložniki (silabemi) *ī, *ū, *ē, *ō, *ē̄, *ā, *ī̄, *ī̄̄, *ē̄, *ō̄, *ā̄ so bili po izvoru:

1) **praslovanski dolgi zložniki** (dolgi samoglasniki in dvoglasniške zveze), in sicer:

a) praslovanski starocirkumfleksirani dolgi samoglasniki in dvoglasniške zveze v popraslovanskih enozložnicah: **psl.** * $\hat{V}_{b/\bar{b}}$ > **sln.** * \hat{V} (psl. * \hat{i}/\hat{y} , * \hat{u} , * \hat{e} , * \hat{o} , * \hat{e} (* $\hat{C}\hat{e}rC$, * $\hat{C}\hat{e}lC$), * \hat{a} (* $(C)\hat{o}rC$), * $(C)\hat{o}lC$), * $\hat{C}\hat{b}rC$ /* $\hat{C}\hat{b}rC$, * $\hat{C}\hat{b}lC$ /* $\hat{C}\hat{b}lC$ > sln. * \hat{i} , * \hat{u} , * \hat{e} , * \hat{o} , * \hat{e} , * \hat{a} , * \hat{i} , * \hat{i}) (prim. 2.2.1.2);

b) praslovanski novoakutirani dolgi samoglasniki in dvoglasniške zveze: **psl.** * \acute{V} > **sln.** \acute{V} (psl. * \acute{i}/\acute{y} , * \acute{u} , * \acute{e} , * \acute{o} , * \acute{e} (* $\acute{C}\acute{e}rC$, * $\acute{C}\acute{e}lC$), * \acute{a} (* $(C)\acute{o}rC$, * $(C)\acute{o}lC$), * $\acute{C}\acute{b}rC$ /* $\acute{C}\acute{b}rC$, * $\acute{C}\acute{b}lC$ /* $\acute{C}\acute{b}lC$ > sln. * \acute{i} , * \acute{u} , * \acute{e} , * \acute{o} , * \acute{e} , * \acute{a} , * \acute{i} , * \acute{i}) (prim. 2.2.1.4);

c) popraslovanski novocirkumfleksirani dolgi samoglasniki in dvoglasniške zveze: **psl.** * \acute{V} > \geq **popsl.** * \acute{V} > **sln.** * \acute{V} (popsl. * \acute{i}/\acute{y} , * \acute{u} , * \acute{e} , * \acute{o} , * \acute{e} (* $\acute{C}\acute{e}rC$, * $\acute{C}\acute{e}lC$), * \acute{a} (* $(C)\acute{o}rC$, * $(C)\acute{o}lC$), * $\acute{C}\acute{b}rC$ /* $\acute{C}\acute{b}rC$, * $\acute{C}\acute{b}lC$ /* $\acute{C}\acute{b}lC$ > sln. * \acute{i}/\acute{y} , * \acute{u} , * \acute{e} , * \acute{o} , * \acute{e} , * \acute{a} , * \acute{i} , * \acute{i}) (prim. 2.2.1.7);

č) praslovanski ponaglasni (oz. poponaglasni, če je bil v ponaglasnem zlogu praslovanski šibki polglasnik * \bar{b} , * \bar{b}) dolgi samoglasniki in dvoglasniške zveze s (kratkim ali dolgim) starocirkumfleksiranim zložnikom v (pred)prednaglasnem zlogu v popraslovanskih dvo- in večzložnicah: **psl.** * $\hat{V}(\bar{b}/\bar{b})\hat{V}(V)$, * $\hat{V}(\bar{b}/\bar{b})\hat{V}(V)$ > **sln.** $V\hat{V}(V)$ (psl. * $\hat{V}i/\hat{V}y$, * $\hat{V}u$, * $\hat{V}e$, * $\hat{V}o$, * $\hat{V}e$ (* $\hat{V}C\hat{e}rC$, * $\hat{V}C\hat{e}lC$), * $\hat{V}a$ (* $\hat{V}C\hat{o}rC$, * $\hat{V}C\hat{o}lC$), * $\hat{V}C\hat{b}rC$ /* $\hat{V}C\hat{b}rC$, * $\hat{V}C\hat{b}lC$ /* $\hat{V}C\hat{b}lC$ in * $\hat{V}i/\hat{V}y$, * $\hat{V}u$, * $\hat{V}e$, * $\hat{V}o$, * $\hat{V}e$ (* $\hat{V}C\hat{e}rC$, * $\hat{V}C\hat{e}lC$), * $\hat{V}a$ (* $\hat{V}C\hat{o}rC$, * $\hat{V}C\hat{o}lC$), * $\hat{V}C\hat{b}rC$ /* $\hat{V}C\hat{b}rC$, * $\hat{V}C\hat{b}lC$ /* $\hat{V}C\hat{b}lC$ > sln. * \hat{i} , * \hat{u} , * \hat{e} , * \hat{o} , * \hat{e} , * \hat{a} , * \hat{i} , * \hat{i}) (prim. 2.2.2.1.2.1);

d) praslovanski prednaglasni dolgi samoglasniki in dvoglasniške zveze v popraslovanskem predzadnjem zlogu z naglasnim mestom na kratkem ali popraslovansko skrajšanem (pred)zadnjem zlogu: **psl.** * $(\acute{V})\acute{V}\acute{V}$ > **sln.** $(\acute{V})\acute{V}\acute{V}$ (psl. * $\acute{i}\acute{V}/\acute{y}\acute{V}$, * $\acute{u}\acute{V}$, * $\acute{e}\acute{V}$, * $\acute{o}\acute{V}$, * $\acute{e}\acute{V}$ (* $\acute{C}\acute{e}rC\acute{V}$, * $\acute{C}\acute{e}lC\acute{V}$), * \acute{a} (* $(C)\acute{o}rC\acute{V}$, * $(C)\acute{o}lC\acute{V}$), * $\acute{C}\acute{b}rC\acute{V}$ /* $\acute{C}\acute{b}rC\acute{V}$, * $\acute{C}\acute{b}lC\acute{V}$ /* $\acute{C}\acute{b}lC\acute{V}$ > sln. * \acute{i} , * \acute{u} , * \acute{e} , * \acute{o} , * \acute{e} , * \acute{a} , * \acute{i} , * \acute{i}) (prim. 2.2.2.1.2.2);

2) **praslovanski kratki zložniki** (kratki samoglasniki):

a) praslovanski starocirkumfleksirani kratki samoglasniki v popraslovanskih enozložnicah: **psl.** * $\hat{V}_{b/\bar{b}}$ > **sln.** * \hat{V} (psl. * \hat{e} , * \hat{o} , * \hat{b}/\hat{b} > sln. * \hat{e} , * \hat{o} , * \hat{a}) (prim. 2.2.1.3);

b) praslovanski novoakutirani kratki zložniki, ki so se popraslovansko podaljšali: **psl.** * \acute{V} > **sln.** * \acute{V} (psl. * \acute{e} , * \acute{o} , * \acute{b}/\acute{b} > sln. * \acute{e} , * \acute{o} , * \acute{a}) (prim. 2.2.1.8);

c) praslovanski ponaglasni (oz. poponaglasni, če je bil v ponaglasnem zlogu praslovanski šibki polglasnik * \bar{b} , * \bar{b}) kratki samoglasniki s (kratkim ali dolgim) starocirkumfleksiranim zložnikom v (pred)prednaglasnem zlogu v popraslovanskih dvo- in večzložnicah: **psl.** * $\hat{V}(\bar{b}/\bar{b})\hat{V}(V)$ > **sln.** $V\hat{V}(V)$ (psl. * $\hat{V}e$, * $\hat{V}o$, * $\hat{V}b/\hat{V}b$ in * $\hat{V}e$, * $\hat{V}o$, * $\hat{V}b/\hat{V}b$ > sln. * \hat{e} , * \hat{o} , * \hat{a}) (prim. 2.2.2.1.2.1);

3) **praslovanska dvozložna glasovna zaporedja z medsamoglasniškim *j**, ki so se popraslovansko kontrahirala (skrčila): **psl.** * $V(j)\acute{V}$ > **sln.** * \acute{V} , **psl.** * $\acute{V}(j)V$ > **sln.** * \acute{V} (prim. 2.2.1.6).

2.2.2.1.3.2 Slovenski kratki naglašeni zložniki (silabemi)

Izhodiščni slovenski kratki naglašeni zložniki (silabemi) *i, *u, *e, *o, *ě, *a, *r, *l, *e, *o, *ə so bili po izvoru:

1) **praslovanski dolgi zložniki** (samoglasniki in dvoglasniške zveze), in sicer praslovanski staroakutirani dolgi zložniki: **psl. *ŷ > sln. *ŷ** (psl. */y̆/, *ŷ̆, *ě̆, *ǫ̆, *ě̆ (*CěrC, *CělC), *ǣ̆ (*CǫrC, *(C)ǫlC), *CǫrC/*CǫrC, *CělC/*CělC > sln. *i, *u, *e, *o, *ě, *a, *r, *l) (prim. 2.2.1.1);

2) **praslovanski kratki zložniki** (kratki samoglasniki), in sicer praslovanski novoakutirani kratki zložniki, ki se popraslovansko niso podaljšali: **psl. *ŷ > sln. *ŷ** (psl. *ě, *o, *b/*b > sln. *e, *o, *ə) (prim. 2.2.1.5).

2.2.2.2 Osrednjejužnoslovanski jezik

Osrednjejužnoslovanski jezik ima **neenotno izhodišče** v treh starojužnoslovanskih geolektih – to so bili **zahodnopanonsko-primorski del** jugovzhodnoalpsko-zahodnopanonsko-primorske južne slovanščine (poznejši zahodna kajkavščina in čakavščina), **vzhodnopanonsko-dinarska** južna slovanščina (poznejši vzhodna kajkavščina in zahodna štokavščina) in **raška** južna slovanščina (poznejša vzhodna štokavščina) (prim. 2.1.2) – ter izkazuje **odsotnost konvergentnega spreminjanja**, saj skorajda nima samoosrednjejužnoslovanskih splošnoosrednjejužnoslovanskih glasovnih in naglasnih sprememb, ki bi lahko bile njegove definicijske lastnosti. Za osrednjejužnoslovanski prostor je namreč značilno policentrično konvergentno spreminjanje v okviru kajkavskih in čakavsko-štokavskih, v manjši meri tudi štokavskih inovacij.

Osrednjejužnoslovanski jezik je znotraj zahodnojužnoslovanskega areala in v razmerju do slovenskega jezika genetskojezikoslovno možno opredeliti v prvi vrsti po naslednjem načelu: **izostanek slovenskih inovacij v središču zahodnojužnoslovanskega areala** so definicijske lastnosti geolekta v središču zahodnojužnoslovanskega areala.²⁰²

2.2.2.2.1 Zahodna in vzhodna panonska, primorska ter dinarska in raška južna slovanščina

Prvotne nesplošnoslovanske jezikovne značilnosti v osrednjejužnoslovanskem prostoru so v začetku kazale na postopno jezikovno spreminjanje od severozahodnoalpskega do vzhodnojužnoslovanskega geolekta. Jezikovne razlike med prvotnimi geolekti so bile povezane predvsem s spreminjanjem praslovanskega palatala (trdonebnika) *d̆ in palatalnih (trdonebnih) soglasniških sklopov *šč̆, *žž̆ kot tudi z (ne)pojavljanjem južnoslovanskega rotacizma.

²⁰² »"Srednjejužnoslavenski" se, dakle, može odnositi samo na ostatak zapadnojužnoslavenskih govora preostao nakon izdvajanja slovenskoga, odnosno nakon prvih općeslovenskih inovacija koje se nisu proširile na kajkavski, čakavski, štokavski i torlački. Drugim riječima, srednjejužnoslavenski prajezik nije postojao« (Matasović 2008: 66). »Kako srednjejužnoslavenski nema kakvih zajedničkih inovacija, a od slovenskoga ga odvajaju arhaizmi (npr. slovenski ima progresivnu metataksu starih inicijalnih silaznih akcenata, a hrvatski nema), sljedio bi zaključak da termin srednjejužnoslavenski nema geneolingvistički smisao« (Lisac 2009b: 261).

Praslovanska zaporniška palatala **t̥, *d̥* sta se v zahodnopanonski in primorski južni slovanščini (poznejši zahodni kajkavščini in čakavščini) spremenila v **t̥ > *ć, *j*, v vzhodnopanonski ter dinarski in raški južni slovanščini (poznejši vzhodni kajkavščini ter zahodni in vzhodni štokavščini) pa v šumniška zlitniška palatala **ć, *ž* (prim. 2.1.1.5): **psl. **t̥, *d̥* > Z kajk., čak. **t̥ > *ć, *j*, V kajk., Z in V štok. **ć, *ž*** (psl. **notb* ‘noč’ > Z in V kajk., čak., Z in V štok. **not̥ > *noć*; psl. **međa* ‘meja’ > Z kajk., čak. **meja*, V kajk., Z in V štok. **mež̥a*).

Praslovanska palatalna soglasniška sklopa **šč, *žž* [**šč̥, *žž̥*] sta ostala prvotno nespremenjena v panonski, primorski in dinarski južni slovanščini (poznejši kajkavščini, čakavščini in zahodni štokavščini), v raški južni slovanščini (poznejši vzhodni štokavščini) pa sta se poenostavila v soglasniška sklopa **št, *žd* (prim. 2.1.1.6): **psl. **šč, *žž* > kajk., čak., Z štok. **šč, *žž*, V štok. **št, *žd*** (psl. **puščati* ‘puščati’ > kajk., čak., Z štok. **puščati*, V štok. **puštati*; psl. Npl **drožži* ‘droži’ → kajk., čak., Z štok. **drožži*, V štok. **droždi*).

Praslovanski medsamoglasniški (intervokalni) **ž* je v raški južni slovanščini (poznejši vzhodni štokavščini) v večini primerov ostal nespremenjen, v panonski, primorski in dinarski južni slovanščini (poznejši kajkavščini, čakavščini in zahodni štokavščini) pa je po južnoslovanskem rotacizmu precej dosledno prešel v *r* (10. stoletje) (prim. 2.1.6.1): **psl. **VžV* > kajk., čak., Z štok. **VrV*, V štok. **VžV*** (psl. 2sg praes. **možeši* od ‘moči’ > kajk., čak., Z štok. **možeš*, V štok. **možeš*).

2.2.2.2.2 Zgodnja osrednja južna slovanščina

Osrednjejužnoslovanski jezikovni prostor ne izkazuje enotnega konvergentnega spreminjanja zahodne in vzhodne panonske, primorske ter dinarske in raške južne slovanščine. Na tem jezikovnem območju ni opaziti samoosrednjejužnoslovanskih splošnoosrednjejužnoslovanskih glasovnih in naglasnih sprememb, ki bi lahko bile njegove definicijske lastnosti. Edina splošnoosrednjejužnoslovanska in hkrati nesplošnoslovenska inovacija bi pogojno lahko bila glasovni sovpad odraza denazaliziranega (raznosnjenega) praslovanskega sprednjega nosnega samoglasnika **e* z odrazom praslovanskega sprednjega ustnega samoglasnika **e* v položaju ne za odrazom praslovanskih palatalov (trdonebnikov). Za osrednjejužnoslovanski prostor je značilno policentrično konvergentno spreminjanje v okviru kajkavskih in čakavsko-štokavskih, v manjši meri tudi štokavskih inovacij. Pri tem je pomembno vlogo igralo predvsem nadaljnje spreminjanje praslovanskega zadnjega nosnega samoglasnika **o*, južnoslovanskega zlogotvornega jezičnika **l̥* in zahodnojužnoslovanskega polglasnika **a*.

2.2.2.2.2.1 Praslovanski **e, *o* in **Cb̥lC/*Cb̥lC/*Cl̥bC/*Cl̥bC*

Praslovanska nosna samoglasnika (nazalna vokala) **e, *o* sta se v osrednji južni slovanščini denazalizirala (raznosnila) sorazmerno zgodaj (10. stoletje), in sicer v kajkavščini v **e, *o*, v čakavščini in štokavščini pa v **e, *u* (prim. 2.1.6.3):²⁰³ **psl. **e, *o* > kajk. **e, *o*, čak., štok. **e, *u*.**

²⁰³ Denazalizacija (raznosnjenje) praslovanskih nosnih samoglasnikov **e, *o* je v štokavščini in čakavščini dokumentirana že v najstarejših starocerkvenoslovanskih spomenikih s štokavskega

Arhaični široki, *a*-jevski odraz praslovanskega **e* (ki je značilen za vzhodno slovanščino (prim. 3.1.4.4) in češko-slovaško zahodno slovanščino (prim. 4.1.5.2)) se v širšem osrednjejužnoslovanskem jezikovnem prostoru pojavlja samo v izoliranih leksemih (npr. psl. *žǫdlьcbь *žǫdlьca (A) ‘majhno bodalo; majhno želo’ > nštok. žǫlac žǫlca), v severni čakavščini pa praviloma v položaju za odrazi praslovanskih palatalov (trdonebnikov) **j*, **č*, **ž* (in v čakavščini nastalih palatalov, npr. drugotnega *l*): psl. *C’*e* > S čak. *C’*a* (psl. *jezŷkьbь (F) ‘jezik’ > S čak. jazŷk ≥ zajŷk; psl. Npl *jětra (a) ‘jetra’ > S čak. jatra; psl. *ječьmŷ *ječьměne, Asg *ječьměнь (E) ‘ječmen’ → S čak. jačmen, psl. *ječьmŷkьbь ‘majhen ječmen’ → S čak. jačmik; psl. *jetry’ *jetr’ve, Asg *jetr’vьbь (E) ‘žena moževega brata, svakinja’ → S čak. jatrva; psl. *pri-jeti’ (b) ‘prijeti’ > S čak. prijāt; psl. *početi’ (c) ‘spočeti, ustvariti, začeti’ > S čak. počāt; psl. *žěti (b-a) ‘sekati, tolči, žeti’ > S čak. žāt; psl. *žěda (a) ‘žejanje, žeja’ > S čak. žāja; psl. *kletŷ (c) ‘kleti’ > S čak. klāt (se)).²⁰⁴

Običajno je odraz denazaliziranega praslovanskega **e* na večjem delu osrednjejužnoslovanskega prostora glasovno sovpadel z odrazom praslovanskega **e* v osrednjejužnoslovanski **e* ne glede na njuno kvantiteto (prim. 2.1.6.5.1): psl. **e* = **e* > osr. jsl. **e* (psl. *pētь (c) ‘pet’ > osr. jsl. *pēt (knj. nštok. pēt) = psl. *lědь (c) ‘led’ > osr. jsl. *léd (knj. nštok. léd); psl. *glědati (a/A) ‘gledati’ > osr. jsl. *glèdati (knj. nštok. glèdati) = psl. *žěnьskŷbь (D) ‘ženski’ > osr. jsl. *žěnskī (knj. nštok. žěnskī)). Glasovni sovpad praslovanskih **e* in **e* torej ni splošnoosrednjejužnoslovanski.

Celotnemu osrednjejužnoslovanskemu prostoru je bila skupna tudi težnja po glasovnem sovpadu odraza denazaliziranega (raznosnjenega) praslovanskega zadnjega nosnega samoglasnika **o* z južnoslovanskim zlogotvornim jezičnikom **l* (odrazom praslovanskih dvoglasniških zvez *C_blC, *C_blC, *Cl_bC, *Cl_bC), pri čemer pa odrazi glasovno sovpadlih zložnikov niso bili enotni na celotnem osrednjejužnoslovanskem prostoru, in sicer sta zložnika v kajkavščini glasovno sovpadla v kajkavski ozki **o* (ki se je sprva ohranil kot poseben glas, pozneje pa je v nekaterih kajkavskih govorih prišlo do različnih glasovnih sovpadov bodisi z odrazom praslovanskega **o* bodisi praslovanskega **u*), v čakavščini (z izjemo poznejšega buzetskega narečja)²⁰⁵ in štokavščini (toda ne tudi v torlaščini) pa sta glasovno sovpadla z odrazom praslovanskega **u* v ča-

in čakavskega jezikovnega prostora v 11. stoletju (psl. Npl m ptc. praet. act. I *sъvezavъše > ME сѡѡѡѡѡѡѡ ‘zvezavši’; psl. *kopěli > ME копѣли ‘kopeli’; psl. Gdu *dъvoju > ME дѡѡѡ (hiperkorektno) ‘dveh’; psl. Dsg *kъ њemu > ME кѡ њѡѡѡ (hiperkorektno) ‘k njemu’; psl. *mъka > KG мѡѡѡ ‘trpljenje, muka’; psl. Asg *težŷ > KG тѡѡѡ ‘težo’; psl. Gsg *otъ sŷdu > KG отѡ сѡѡѡ (hiperkorektno) ‘od sodbe, sodišča’).

²⁰⁴ Finka 1971: 17; Moguš 1977: 35–36; Brozović, Ivić 1988: 83.

²⁰⁵ Buzetsko narečje čakavščine ne pozna glasovnega sovpada odrazov južnoslovanskih **o* in **l*: jsl. **o* > buzetsko čak. **o*, jsl. **l* > buzetsko čak. **u*. Za preučevanje genetskih razmerij med slovenščino in čakavščino, v konkretnem primeru med istrskim narečjem slovenščine in buzetskim narečjem čakavščine, je poveden predvsem *o*-jevski (in ne *u*-jevski) odraz praslovanskega **o*, ki je prvič dokumentiran na Grdoselskem odlomku (*Grdoselski ulomak*) (Grdo Selo v Istri, 12. stoletje): psl. *golŷbь ‘golob’ > Grdoselski odlomek ѡѡѡѡѡѡ = GOLOBŷ.

kavsko-štokavski **u* (prim. 2.1.6.3.2, 2.1.6.8):²⁰⁶ **psl.** **q* = **CbIC*/**CbIC*/**ClbC*/**ClbC* > **osr. jsl.** **q* = **f* > **kajk.** **ρ*, **čak., štok.** **u* (psl. **mōžb* (c) ‘mož’ > kajk. **mōž*, čak. **mūž*, štok. **mūž* (knj. nštok. *mūž*); psl. **gōba* (a) ‘goba’ > kajk. **gōba*, čak. **gūba*, štok. **gūba* (knj. nštok. *gūba*); psl. **vōlkъ* (c) ‘volk’ > kajk. **vōk*, čak. **vūk*, štok. **vūk* (knj. nštok. *vūk*); psl. **vōlna* (a) ‘volna’ > kajk. **vōna*, čak. **vūna*, štok. **vūna* (knj. nštok. *vūna*)).

2.2.2.2.2 Praslovanski **ě*

Praslovanski nizki sprednji samoglasnik **ě* [*ä] (jat) (in z njimi glasovno sovpadli južno-slovanski **ě*, ki je nastal po metatezi likvid praslovanskih dvoglasniških zvez **CeRC* > **CRĕC* s podaljšavo) se je v osrednji južni slovanščini, kjer je do denazalizacije (raznosnjenja) prišlo zgodaj, zožil v ozki **e* in glasovno ni sovpadel z odrazom denazaliziranega praslovanskega sprednjega nosnega samoglasnika **e*: **psl.** **ě* [*ä] > **osr. jsl.** **e*. Arhaični široki, *a*-jevski odraz praslovanskega jata **ě* (ki se pojavlja v vzhodni bolgarščini (prim. 2.1.6.4) in lehitski zahodni slovanščini (prim. 4.1.5.3.2)) se pojavlja samo v posameznih izoliranih leksemih (npr. v čakavščini psl. **gnězdō* (b) ‘gneздо’ > čak. *njāzld*, v štokavščini psl. **orěxbъ* **orěxa* (F) ‘oreh’ > nštok. *ōrah* *ōraha*), običajen je ozki *e*-jevski odraz **e*, drugačen od odraza tako praslovanskega **e* kot praslovanskega **e*, ki se ohranja morda v buzetskem narečju čakavščine in v nekaterih redkih štokavskih krajevnih govorih (psl. **světъ* (c) ‘svetloba; svet’ > osr. jsl. **svēt*; psl. **grěxbъ* (b) ‘greh’ > osr. jsl. **grĕx*; psl. **dělati* (a/A) ‘delati’ > osr. jsl. **dĕlati*; psl. **světā* (b) ‘luč, svetloba, svetilo’ > osr. jsl. **svĕtā*). Ta odraz praslovanskega jata se je dalje spreminjal različno.

V kajkavščini je prvotni ozki odraz **e* praslovanskega **ě* glasovno sovpadel z odrazom zahodnojužnoslovanskega polglasnika **a* v kajkavski ozki **e* (prim. 2.1.6.4, 2.1.5.2) v vseh položajih ne glede na svojo kvantiteto: **psl.** **ě* > **kajk.** **e* (*svēt*, *grĕh*, *orĕh*, *dĕlat*, *svĕčā*, *gnĕzdō*).

V čakavščini se (poleg arhaizma npr. v leksemu *njāzld*) pojavljajo naslednji odrazi praslovanskega **ě*: 1) buzetsko narečje (*buzetski dijalekt*) je prvotno ekavsko (*e*-jevski odraz se pojavlja v naglašenem položaju, zoženi *i*-jevski v nenaglašenem): **psl.** **ě* > **buzetsko čak.** **e* (*svēt*, *grĕh*, *orĕh*, *dĕlat*, *svičā*);²⁰⁷ 2) severnočakavsko narečje (*sjevernočakavski dijalekt*) je ekavsko: **psl.** **ě* > **S čak. e** (*svēt*, *grĕh*, *orĕh*, *dĕlat*, *svĕčā*); 3) osrednječakavsko narečje (*srednjočakavski dijalekt*) je ekavsko-ikavsko po t. i. Jakubinskij-Meyerjevem pravilu,²⁰⁸ tj. nižji, širši, *e*-jevski odraz se pojavlja v položaju pred praslovanskimi dentali (zobniki) v širšem pomenu **t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* v položaju pred nesprednjim samoglasnikom in višji, ožji, *i*-jevski odraz v vseh ostalih položajih (pri čemer je v posameznih oblikovnih

²⁰⁶ Mnenja, da je odraz psl. **q* > **ρ* bil prvotno značilen za kajkavščino, čakavščino in zahodno štokavščino, odraz psl. **q* > **u* pa za vzhodno štokavščino in torlaščino – »No posebno je važno naglasiti da je do kraja prvoga razdoblja, do 12. stoljeća, još bio moguć raspad središnjega južnoslavenskog dijasistema u dva jezika (vjerojatno s granicom između dviju štokavština), ali do toga nije došlo uglavnom zbog vrlo važnih procesa u svezi s vokalom zatvoreno o« (Lisac 2009b: 263–264) –, jezikovno gradivo ne potrjuje.

²⁰⁷ Lisac 2009a: 35–36.

²⁰⁸ Jukubinskij 1925, Meyer 1929.

vzorcih lahko prišlo do različnih znotrajvzorčnih in medvzorčnih analoških izravnjav): **psl. *ě > osr. čak. e, i / +[-_ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O]** (*svět, dělat, gr̃h, or̃h, d̃ilat, svičã*); 4) južnočakavsko narečje (*južnočakavski dijalekt*) je ikavsko: **psl. *ě > J čak. i** (*svit̃, gr̃h, or̃h, d̃ilat, svičã*); 5) lastovsko narečje (*lastovski dijalekt*) je jekavsko: **psl. *ě > lastovsko čak. je** (*svjět, gr̃jeh, or̃jeh, djèlat, svjecã*).

V štokavščini se (poleg arhaizma npr. v leksemu *òrah*) pojavljajo naslednji odrazi praslovanskega *ě: 1) govori s prvotnim odrazom praslovanskega *ě kot posebnega fonema *ę v vseh položajih ne glede na njegovo kvantiteto (*govori sa nezamenjenim jatom*);²⁰⁹ 2) ikavsko narečje z *i*-jevskim odrazom praslovanskega jata v vseh položajih ne glede na njegovo kvantiteto: mlajše ikavsko narečje (*mlađi ikavski dijalekt*): **psl. *ě > ikavsko štok. i** (*svit̃, gr̃h, or̃h, d̃ilat, svičã*); 3) ijekavska narečja z odrazom *ije* v dolgih zlogih in z odrazom *je* v kratkih zlogih: vzhodnohercegovsko narečje (*istočnohercegovski dijalekt*), ki je narečna podstava ijekavskih štokavskih knjižnih jezikov (hrvaškega, bosanskega, ene od dveh različic srbskega, črnogorskega), vzhodnobosansko narečje (*istočnobosanski dijalekt*), zetsko-južnosandžaško narečje (*zetsko-južnosandžački dijalekt*): **psl. *ě > ijekavsko štok. ije, je** (knj. ijekavsko nštok. *svijët, grijêh, djèlati, svijéca, gnijézdo*); 4) ekavska narečja z *e*-jevskim odrazom praslovanskega jata v vseh položajih ne glede na njegovo kvantiteto: slavonsko narečje (*slavonski dijalekt*), šumadijsko-vojvodinsko narečje (*šumadijsko-vojvođanski dijalekt*), ki je narečna podstava ekavskega štokavskega knjižnega jezika (ene od različic srbskega), smederevsko-vršaško narečje (*smederevsko-vršački dijalekt*), kosovsko-resavsko narečje (*kosovsko-resavski dijalekt*): **psl. *ě > ekavsko štok. e** (knj. ekavsko nštok. *svët, grêh, dèlati, svéca, gnézdo*).

2.2.2.2.3 Praslovanska *b̥, *b̥

Zahodnojužnoslovanski polglasnik *ǰ (odraz praslovanskih krepkih polglasnikov *b̥, *b̥) se je v vseh položajih ne glede na svojo kvantiteto v kajkavščini vokaliziral v ozki *ę in glasovno sovpadel z odrazom praslovanskega *ě v kajkavski ozki *ę, medtem ko se je v večjem delu čakavščine in štokavščine vokaliziral v *a in tako glasovno sovpadel z odrazom praslovanskega *a v čakavsko-štokavski *a:²¹⁰ **psl. *b̥/*b̥ > Z jsl. *ǰ > kajk. *ę, čak., štok. *a** (psl. *dǫnb̥ (c) ‘dan’ > kajk. *dēn, čak. *dān, štok. *dān (knj. nštok. *dān*); psl. *mǫxb̥ (c) ‘mah’ > kajk. *mēx, čak. *māx, štok. *māx (knj. nštok. *māh*); psl. *pǫsb̥j̥b̥ (D) ‘pasji’ > kajk. *pēsji, čak. *pāsji, štok. *pāsji (knj. nštok. *pāsji*); psl. 2sg, 2pl praes. *sǫxnēšb̥ *sǫxnēte (b/F₁) od ‘sahniti, sušiti se’ > kajk. *sēxneš *sēxnete, čak. *sāxnēš *sāxnēte, štok. *sāxnēš *sāxnēte (knj. nštok. *sāxnēš sāxnēte*); psl. *pǫsb̥ (b) ‘pes’ > kajk. *pēs, čak. *pās, štok. *pās (knj. nštok. *pās*); psl. *sǫnb̥ (b) ‘sen, spanje’ > kajk. *sēn, čak. *sān, štok. *sān (knj. nštok. *sān*);

²⁰⁹ Brozović, Ivić 1988: 70–71.

²¹⁰ Vokalizacija psl. *b̥/*b̥ > Z jsl. *ǰ > čak., štok. *a je v severni čakavščini posredno dokumentirana na Plominskem napisu (*Plominski natpis*) (Plomin v Istri, 11. stoletje) (psl. *se jestb̥ pisalb̥ ... ‘To je pisal ...’ > Plominski napis $\mathfrak{S} \mathfrak{E} \mathfrak{E} \mathfrak{P} \mathfrak{I} \mathfrak{S} / \mathfrak{B} \mathfrak{L} \mathfrak{B} \mathfrak{S}$ [*se je pisal s] ‘To je pisal S.’, v katerem se pojavlja hiperkorektizem, etimološki *a je zapisan z znakom za polglasnik, kar kaže na to, da se je bil polglasnik že vokaliziral v a.

psl. **stǎrbьcь* (A) ‘tisti, ki je star’ > kajk. **stàręc*, čak. **stàrac*, štok. **stàrac* (knj. nštok. *stàrac*); psl. **kortьkь* (D) ‘kratek’ ≥ kajk. **kràtek*, čak. **kràtak*, štok. **kràtak* (knj. nštok. (*kràtak/kràtak*)).²¹¹

Na čakavsko-štokavskem jezikovnem prostoru se glede odraza psl. **b/*b̥* > Z jsl. **ǎ* > čak., štok. **a* pojavljajo trije narečni otoki z izostankom *a*-jevske vokalizacije, in sicer: 1) ponekod severno čakavsko *e*, *o*; 2) zetsko-južnosandžaško (tudi zetsko-sjeniško, zetsko-lovčeško) *ä*; 3) torlaško (prizrensko-timoško) *ǎ*.²¹²

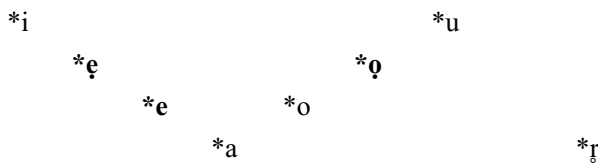
Najznačilnejše glasovne značilnosti na osrednjejužnoslovanskem in torlaškem jezikovnem prostoru

Zahodno-južnoslovansko	Kajkavsko	Čakavsko	Zahodno-štokavsko	Vzhodno-štokavsko	Torlaško
*ǐ	*ĭ	*ĭ	*ĭ	*ĭ	*št
*đ	*j *ǰ	*j	*j	*ǰ	*žd
*šč	*šč	*šč	*šč	*št	*št
*žž	*žž	*žž	*žž	*žd	*žd
*VžV	*VrV	*VrV	*VrV	*VžV	*VžV
*e	*e	*e	*e	*e	*e
*ę	*e	*e	*e	*e	*e
*o	*o	*u	*u	*u	*u
*ĭ	*o	*u	*u	*u	*ĭ
*ě [*ā]	*ę	*ę	*ę	*ę	*ę
*ǎ	*ę	*a	*a	*a	*ǎ
*a	*a	*a	*a	*a	*a

2.2.2.2.3 Izhodiščni kajkavski in čakavsko-štokavski zložniški sistem

V osrednjejužnoslovanskem prostoru sta se po starejših nesplošnoosrednjejužnoslovanskih glasovnih spremembah (prim. 2.2.2.2.2) izoblikovala dva izhodiščna zložniška sistema.

Izhodiščni kajkavski zložniški sistem se je po kajkavskih samoglasniških inovacijah glasil takole:²¹³

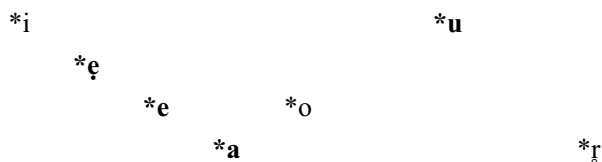

²¹¹ Vokalizacija psl. **b/*b̥* > Z jsl. **ǎ* > kajk. **ę* je vidna npr. v zemljepisnih lastnih imenih na kajkavskem jezikovnem prostoru s kajkavsko vokalizacijo polglasnika tipa *Čakovec Čakovca* (in ne s štokavsko vokalizacijo tipa **Čakovac *Čakovca*).

²¹² Oblak 1894: 174–175, 170–172; Ивић 1956 [2001]: [213, 147–148], 1958: 10; Finka 1971: 18; Greenberg 1998: 102–103.

²¹³ Ivić 1958a: 8; Lukežić 2012: 184–186.

Izhodiščni čakavsko-štokavski zložniški sistem se je po čakavsko-štokavskih samoglasniških inovacijah glasil takole:²¹⁴

2.3 Vzhodnojužnoslovanska jezika

2.3.1 Nekatere nesplošnovzhodnojužnoslovanske jezikovne značilnosti

Po nesplošno(vzhodno)južnoslovanskih glasovnih spremembah od 10. stoletja dalje se je vzhodna južna slovanščina, ki je bila v 9. stoletju še dokaj enotna (prim. 2.1.2), začela cepiti na manjše geolekte. Nekateri stari avtohtoni vzhodnojužnoslovanski odrazi so bili pozneje zamenjani z alohtonimi, npr. prvotni odrazi praslovanskih **í*, **ǫ* tipa **št*, **žd* (9. stoletje) so bili zamenjani s štokavskimi odrazi tipa **č*, **ž* v torlaščini in makedonščini (prim. 2.3.1.1). Nekatere starejše in mlajše splošnovzhodnojužnoslovanske težnje glasovnega spreminjanja, ki so sicer zajele večino vzhodnojužnoslovanskega jezikovnega prostora, so na obrobju izostale, npr. do poenostavitve medglasnih soglasniških sklopov **-pl-*, **-bl-*, **-ml-*, **-vl-* ni prišlo v severnem delu torlaščine (prim. 2.1.5.1), izostanek denazalizacije praslovanskih nosnih samoglasnikov je povzročilo nastanek manjših narečnih otokov na jugozahodu in jugu (prim. 2.3.1.2). Večina najznačilnejših nesplošnovzhodnojužnoslovanskih glasovnih sprememb ni potekala v snopu, posledica česar je bil nastanek manjših geolektov.²¹⁵

2.3.1.1 Praslovanska **í*, **ǫ*

Praslovanska zaporniška palatala (trdonebnika) **í*, **ǫ* sta se v vzhodni južni slovanščini spremenila v palatalna (trdonebna) soglasniška sklopa **št*, **žd* [**šć*, **žď*] (prim. 2.1.1.5), ki sta dosledno dokumentirana v stari cerkveni slovanščini: **psl.** **í*, **ǫ* > **stsl.** *št*, *žd*. Dvofonemska odraza **št*, **žd* sta bila torej prvotno prisotna na celotnem vzhodnojužnoslovanskem jezikovnem prostoru, tudi na območju poznejše torlaščine in makedonščine. Dosledno pa sta se ohranila samo v bolgarščini, delno tudi v makedonščini (v obeh jezikih sta se lahko poenostavila v *š*, *ž*). Na torlaškem in makedonskem jezikovnem prostoru sta se prvotna vzhodnojužnoslovanska odraza začela opuščati, tja so se namreč začeli iz (vzhodne) štokavščine širiti odrazi tipa **č*, **ž* (prim. knj. mak. *č*, *ž*) in nedosledno izpodrivati odraze tipa **št*, **žd*. O prvotni prisotnosti odrazov tipa **št*, **žd*

²¹⁴ Ivić 1958a: 8; Lukežić 2012: 181–182.

²¹⁵ Vzhodnojužnoslovansko jezikovno gradivo je vzeto iz БДА (*Български диалектен атлас*), ki prikazuje jezikovno raznolikost na torlaško-makedonsko-bolgarskem jezikovnem prostoru.

na tem območju neposredno pričajo zemljepisna lastna imena v torlaščini (**Nebergote* > Призрен *Небрегоите*, **Sedlogorde* > Призрен *Селогражде*) in makedonščini (**Krivogaŕane* > Прилеп *Кривогаштани*, **Vьrdane* > Кичево *Брждани*) in njihova dosledna izpričanost v starocerkvenoslovanskih spomenikih ohridske književne šole (na zahodnomakedonskem jezikovnem prostoru) ter njihovi ostanki v makedonščini (psl. **peťь* ‘peč’ > stosl. *пешть* ‘peč’ > mak. *neum*; psl. **pototъ* ‘pomoč’ > stosl. *помощть* ‘pomoč’ > mak. *помощ*; psl. **krađa* ‘kradenje, kraja’ > sl. *кражда* ‘kraja’ → mak. *кражба*). V makedonskih in bolgarskih krajevnih govorih se sicer pojavljajo različni odrazi praslovanskih **t*, **d* (*šč/zž, št/zd, šk/zg, k/g, t/d, č/z, š/z*), a njihova zemljepisna razširjenost – odrazi tipa **č*, **ž* se pojavljajo v središču, odrazi tipa **št*, **žd* pa na jugozahodnem (Охрид, Корча/Корџë, Костур/Καστοριά) in jugovzhodnem obrobju (Солун/Θεσσαλονίκη) makedonskega jezikovnega prostora – bi v skladu z valovno teorijo govorila v prid dejstvu, da so vzhodnojužnoslovanski odrazi tipa **št*, **žd* prvotni in štokavski odrazi tipa **č*, **ž* drugotni.²¹⁶ Stanje odrazov praslovanskih **t*, **d* v sodobni torlaščini in makedonščini je torej drugotno.

2.3.1.2 Praslovanska **e*, **o*

Praslovanska nosna samoglasnika (nazalna vokala) **e*, **o* sta se v vzhodni južni slovanščini prvotno ohranila, pri čemer je v zahodni makedonščini prišlo do preglasa sprednjega nosnega samoglasnika **e* v zadnji nosni samoglasnik **o* v položaju za nekaterimi palatali (trdonebniki) (10. stoletje) (prim. 2.1.6.3).²¹⁷ Nosna samoglasnika sta se na večjem delu vzhodnojužnoslovanskega jezikovnega prostora denazalizirala (raznosnila) sorazmerno pozno (14. stoletje). Na jezikovnem obrobju (na jugozahodu Корча/Корџë, Костур/Καστοριά; na jugu Сухо/Σοχός, Висока/Όσσα) se pojavljajo narečni otoki z ohranjeno nazalnostjo (nosnostjo), tj. z dekompozicijo (razstavitvijo) nosnega samoglasnika na ustni samoglasnik in ustnični oz. zobni nosni soglasnik (prvi v položaju pred ustnim soglasnikom, drugi v položaju pred neustnim soglasnikom) (psl. 1sg praes. **ględaję* ‘gledam’ → **ględamъ* > *glendam*; psl. **zętъ* ‘zet’ > *zent*; psl. **męžъ* ‘mož’ > *manž, mōnž*; psl. **zębъ* ‘zob’ > *zamb, zōmb*). V govorih z denazalizacijo ima enoten odraz samo praslovanski sprednji nosni samoglasnik **e*, ki je (podobno kot v osrednji južni slovanščini, a precej pozneje) glasovno sovpadel z odrazom praslovanskega **e*, medtem kot ima praslovanski zadnji nosni samoglasnik **o* več različnih odrazov, npr. v zahodni makedonščini kot *a* (kar se odraža v knjižni makedonščini), v severni makedonščini podobno kot v štokavščini kot *u* (kar se sporadično pojavlja tudi v knjižni makedonščini), v večjem delu bolgarščine kot *ə*: 1) **psl.** **e* = **e* > **V jsl.** *e* (psl.

²¹⁶ Мирчев 1958: [155–156]; Конески 1965: 69–74; 2001: 58–62; Харалампиев 2001: 81–83; БДА: 211–218.

²¹⁷ Zahodnomakedonski preglas **e* v **o* v položaju za nekaterimi palatali (trdonebniki) je izpričan v starocerkvenoslovanskih spomenikih ohridske književne šole (psl. **e* > *o* / +[*š, *ž (*č, *c, *j) _] (psl. **šępa* > sl. *шпа* ‘pest’ > *шпа* (> ohridsko mak. *uāna*); psl. **žętva* > stosl. *жѣтва* ‘žetev’ > *жѣтва* (> ohridsko mak. *жѣтва*); psl. **čędo* > stosl. *чѣдо* ‘otrok’ > *чѣдо* (> ohridsko mak. *čādo*); psl. Apl **ovъęcę* > stosl. *овѣцѣ* ‘ovce’ > *овѣцѣ*; zgledi so iz Assemanijevega evangelija).

1sg praes. **ględajō* ‘gledam’ → **ględamь* > V jsl. *gledam*; psl. **zętь* ‘zet’ > V jsl. *zet*);
 2) psl. **q* > V jsl. *u, a, ə* (psl. **mōžь* ‘mož’ > V jsl. *muž, maž, mǎž*; psl. **zōbь* ‘zob’ > V jsl. *zub, zab, zǎb*).²¹⁸

2.3.1.3 Praslovanski *ě

Praslovanski nizki sprednji samoglasnik *ě [*ä] (jat) (in z njim glasovno sovpadli južnoslovanski *ě, ki je nastal po metatezi likvid praslovanskih dvoglasniških zvez **CeRC* > **CRěC* s podaljšavo) je v vzhodni južni slovanščini, kjer do denazalizacije (raznosnjenja) praslovanskih nosnih samoglasnikov *e, *q prvotno ni prišlo, v začetku ohranil svojo prvotno široko glasovno vrednost [*ä] (prim. 2.1.6.4): psl. *ě [*ä] > V jsl. *ä. Po denazalizaciji praslovanskih *ę, *q (14. stoletje) se je široki odraz [*ä] praslovanskega *ě začel na zahodu vzhodnojužnoslovanskega jezikovnega prostora ožiti, medtem ko je na njegovem vzhodu ostal širok. Vzhodnojužnoslovanski prostor glede na odraz praslovanskega *ě na dva areala razmejuje izoglosa, t. i. **jatova meja** (blg. *ятова граница*), in sicer inovativni zahodni del vzhodnojužnoslovanskega jezikovnega prostora (tj. »makedonščino« in »zahodno bolgarščino«) z ožjim *e*-jevskim odrazom praslovanskega jata od arhaičnega vzhodnega dela (»vzhodna bolgarščina«) z njegovim širokim *e*-jevskim oz. *a*-jevskim odrazom v naglašenem zlogu v položaju pred zlogom ne s sprednjim (vzhodnojužnoslovanskim) samoglasnikom (slednje stanje se odraža tudi v knjižni bolgarščini): psl. *ěC > V jsl. *e* : ’ä, ’a (psl. **dědvь* ‘ded, poglavar velike družine’ > V jsl. *dedo, d’ädo, d’ado*; psl. **xlěbvь* ‘kruh’ > V jsl. *xleb, xl’äb, xl’ab*).²¹⁹

2.3.1.4 Praslovanska *ь, *ъ

Praslovanska krepka polglasnika *ь, *ъ sta se v večjem delu vzhodne južne slovanščine ohranila kot različna glasova, medtem ko sta na njenem zahodnem obrobju (tj. v poznejši torlaščini in severni makedonščini) glasovno sovpadla v sredinski polglasnik *ə (10. stoletje) (prim. 2.1.6.6). V torlaščini in severni makedonščini je polglasnik *ə prvotno ostal nespremenjen: **torl., S mak. *ə** (psl. **orьь* ‘orel’ > torl., S mak. **orə*; psl. **věньць* ‘venec’ > torl., S mak. **věnəc*; psl. **dьžьь* ‘dež’ > torl., S mak. **dəž*; psl. **sьнь* ‘sen, spanje’ > torl., S mak. **sən*). V preostalem delu vzhodne južne slovanščine se je sprednji polglasnik *ь (jer) vokaliziral v *e, zadnji polglasnik *ъ (jor) pa se je v večjem, »bolgarskem« delu vzhodne južne slovanščine centraliziral v srednji polglasnik *ə, na jugozahodnem, »makedonskem« območju (z izjemo severne makedonščine) pa se je vokaliziral v zadnji samoglasnik *o (10. stoletje):²²⁰ 1.) psl. *ь > mak., blg.

²¹⁸ БДА: 83, 79.

²¹⁹ БДА: 92.

²²⁰ V najstarejših starocerkvenoslovanskih spomenikih ohridske književne šole, ki sporadično odražajo jezikovno stanje v tedanji zahodni makedonščini, se pojavljata psl. *ь > e <e> (sl. **bisьрьь* > stcsl. *висьрьь* ‘biser’ > ZE *висєрьь*; psl. Lpl **вь дьньхьь* > stcsl. *въ дьньхьь* ‘v dneh’ > ZE *въ дьньхьь*; psl. Isg **ьменьтьь* > stcsl. *именьмьь* ‘z imenom’ > ZE *іменемьь*) in psl. *ъ > V jsl. *o <o>* (psl. **ьгда* > stcsl. *ьгда* ‘kdaj, kadar’ > ZE *когда*; psl. **тьгда* > stcsl. *тьгда* ‘tedaj’ > ZE *тогда*; psl. Asg **ьркььь* > **ьркььь* > stcsl. *цьркььь* ‘cerkev’ > ZE *цьркььь*), medtem ko se v najstarejših starocerkvenoslovanskih spomenikih preslavske književne šole,

e (psl. **orьbь* ‘orel’ > V jsl. **orel*; psl. **věньць* ‘venec’ > V jsl. **věnec*); 2.) **psl. *ǫ** > **mak. o**, **blg. ə** (psl. **dьžžь* ‘dež’ > mak. **dožd*, blg. **dəžd*; psl. **sьнъ* ‘sen, spanje’ > mak. **son*, blg. **sən*).²²¹

2.3.1.5 Druge nesplošnovzhodnojužnoslovanske glasovne spremembe

Druge značilnejše nesplošnovzhodnojužnoslovanske glasovne spremembe, ki sicer nimajo vrednosti genetskih meril, so (prikazani so samo najbolj razširjeni odrazi, in sicer v smeri od zahoda proti vzhodu): 1) **psl. *Bǫ** > **V jsl. *Bj** > ***Bj, *B’** (psl. **zemǫa* ‘zemlja’ > torl. *zeml’a*, mak.-blg. *zemn’a*,²²² *zemja*, *zem’a*) (prim. 2.1.5.1);²²³ 2) **psl. *CьrC/*CьrC/*CrьC/*CrьC** > **jsl. *r** > **r, rə, ər** (psl. **zьrno* ‘zrno’ > *zrno*, *zərno*, *zrəno*) (prim. 2.1.6.7); 3) **psl. *CьlC/*CьlC/*ClьC/*ClьC** > **jsl. *l** > **u : ol, l, lə, əl** (psl. **vьlkъ* ‘volk’ > *vuk*, *volk*, *vŕk*, *vəlk*, *vŕək*) (prim. 2.1.6.8); 4) **psl. *je-** > **je-, e-** (psl. **jesenь* ‘jesén’ > *jesen*, *esen*) (prim. 2.1.5.3.2); 5) **psl. *ńb** > **-ń, -n** (psl. **końbь* ‘konj’ > *koń*, *kon*) (prim. 2.1.7.3); 6) **jsl. *čr** > **cr, cər, crə; čer, čər, črə** (psl. **čьrnъ* > *crn*, *cəren*, *crən*, *čeren*, *čəren*, *črən*) (prim. 2.1.7.7); 7) **psl. *x** > **o > v; x** (psl. **xytrъ* ‘hiter, spreten’ > *itər*, *xitər*; psl. Nsg f **suxa* od ‘suh, ne moker’ > *suva*, *suxa*; psl. **straxъ* ‘strah’ > *strav*, *strax*) (prim. 2.1.7.8).²²⁴

2.3.1.6 Bolgarski naglasni pomik (po pravilu Bulahovskega)

Praslovansko prosto in premično naglasno mesto se je z izjemo položajev, v katerih je prišlo do bolgarskega naglasnega pomika po pravilu Bulahovskega, v glavnih obrisih ohranilo v (vzhodni) bolgarščini (pojavljajo se analoške izravnave znotraj posameznih oblikovnih vzorcev), medtem ko se je v (zahodni) makedonščini posplošilo na pred-predzadnjem zlogu. V obeh jezikih (in torlaščini) je prišlo do izgube kvantitetnih (kolikostnih) in tonemskih opozicij (nasprotij).

Bolgarski naglasni pomik (po pravilu Bulahovskega) se glasi:²²⁵ praslovanski naglas na (dolgem in kratkem) starocirkumflektriranem zložniku se je v bolgarščini ob prisotnosti enklitike (zaslonke) pomaknil na zadnji zlog naglasnice, če ni vsebovala praslovanskega šibkega polglasnika *ǫ, *ǫ (psl. **mǫrзь* (a) ‘mraz’, **mǫrзь ть* ‘ta mraz’ > blg. *мр̀аз*, *мр̀азьт*, psl. **klǫčь* (b) ‘ključ’, **klǫčь ть* (b) ‘ta ključ’ > blg. *к̀люч*, *к̀лючьт*, psl. **nǫžь* (b) ‘nož’, **nǫžь ть* ‘ta nož’ > blg. *н̀ож*, *н̀ожьт* : psl. **gǫrdь* (c) ‘ograda’, **gǫrdь ть* ‘ta ograda’ > blg. *з̀рад* : *з̀радьт*, psl. **nǫsъ* (c) ‘nos’, **nǫsъ ть* ‘ta nos’ > blg. *н̀ос* : *н̀осьт*; psl. **lěto* (a) ‘poletje, leto’, **lěto to* ‘to poletje, to leto’ > blg. *л̀ято*, *л̀ятото* : psl. **měso to* (c) ‘to meso’

ki odraža jezikovno stanje v tedanji vzhodni bolgarščini, pojavlja psl. *ǫ > e <e> (psl. Isg **ǫьтеньть* > stcsl. *именьнь* ‘z imenom’ > SK *именень*; psl. **dьнь* > stcsl. *дньнь* ‘dan’ > SZ *день*; psl. Nsg m ptc. praet. act. **šьdь* > stcsl. *шьдь* ‘šedši’ > SZ *шедь*) in psl. *ǫ > V jsl. ə <ǫ> (torej brez odstopa od stanja v ciril-metodovskem obdobju (863–885)).

²²¹ БДА: 73, 59.

²²² Odrazi tipa V jsl. *zemn’a* so najverjetneje drugotni (**zemja* > *zemn’a*) (tipološka vzporednica glasovne spremembe je znana iz češčine: psl. **město* ‘mesto, prostor, kraj’ > češ. **mĭesto* > *mĕsto*), areal *zemn’a* pa predstavlja prehod med arealom *zemla* in arealom *zemja/zem’a*.

²²³ БДА: 172.

²²⁴ БДА: 200; 204, 208; 120; 156; 219; 190–199.

²²⁵ Булаховский 1921.

> blg. *mečóto*, psl. **prǫso to* (c) ‘to proso’ > blg. *npocóto*), oz. na nepolglasniški zložnik enklitike, če je zadnji zlog naglasnice vseboval praslovanski šibki polglasnik (psl. **pǫtǫ* (b) ‘pot’, **pǫtǫ tǫ* ‘ta pot’ > blg. *nǫm, nǫmjam* : psl. **rěčь* (c) ‘beseda, govor’, **rěčь ta* ‘ta beseda, ta govor’ > blg. *pěč* : *pečmá*, psl. **nǫtǫ* (c) ‘noč’, **nǫtǫ ta* ‘ta noč’ > blg. *nóuц* : *noцmá*, psl. **mǫldostь* (C) ‘mladost’, **mǫldostь ta* ‘ta mladost’ > blg. *mládocь* : *mladocmá*, psl. **jěsenь* (c) ‘jesén’, **jěsenь ta* ‘ta jesén’ > blg. *ěcen* : *ecemá*). Kasneje je lahko prihajalo do znotrajzvorčne analoške izravnave naglasnega mesta bodisi po naglasu nečlenjenih (psl. **jězero* (C) ‘jezero’ > blg. *ězero* → *ězeromo*) ali členjenih oblik (psl. **měso to* ‘to meso’ > blg. *mečóto* → *mečó*, psl. **prǫso to* ‘to proso’ > blg. *npocóto* → *npocó*).

2.3.2 Genetskojezikoslovna določitev

Znotraj vzhodne južne slovanščine so po naštetih nesplošnovzhodnojužnoslovanskih glasovnih in naglasnih spremembah nastali manjši geolekti, pri čemer pozneje ni opaziti izrazitejših teženj njihovega konvergentnega spreminjanja. Gledano genetskojezikoslovno je ostro mejo med makedonščino in bolgarščino zelo težko potegniti, saj izoglose najznačilnejših nesplošnovzhodnojužnoslovanskih inovacij ne potekajo v snopu,²²⁶ med zahodno makedonščino in vzhodno bolgarščino namreč obstajajo prehodni geolekti. To dejstvo onemogoča jasno notranjo delitev vzhodne južne slovanščine na jezike.²²⁷

Kljub temu pa je dejstvo, da »makedonski« del vzhodne južne slovanščine izkazuje inovacije, ki v »bolgarskem« delu vzhodne južne slovanščine niso znane, »bolgarski« del pa naglasno inovacijo. »Makedonske« inovacije so avtohtone, tj. nastale so na delu vzhodnojužnoslovanskega prostora, in alohtone, tj. razširile so se s sosednjega (vzhodno)štokavskega jezikovnega prostora. Prav te inovacije bi torej lahko bile osnova za notranjo členitev vzhodne južne slovanščine. Navadno se navaja, da je najbolj razširjena makedonska inovacija vokalizacija praslovanskega krepkega **ъ* v *o*.²²⁸ Manjši zemljepisni obseg imajo drugotni odrazi praslovanskih **ѣ*, **ǫ* tipa **ě*, **ǫ*, ki imajo za posledico drugotno razločevanje med odrazi praslovanskih **ѣ*, **ǫ* na eni strani in praslovanskih **šč*, **žž* na drugi. Inovacija sega v »srednjemakedonsko« oz. »srednjebolgarsko« obdobje (do 15. stoletja) in je zemljepisno strnjena, zato bi bila lahko tudi merilo za razmejevanje makedonščine od bolgarščine oz. vsaj njunih jedrnih delov.

²²⁶ »[М]ак. говори за сето време представувале еден таков континуум со буг. и срп. говори што денеска не е можно да се посочи никаква поизразита граница меѓу овие јазици од јужнослов. група« (Конески 2001: 2).

²²⁷ Uradno stališče bolgarskega jezikoslovja je, da bolgarski jezik v genetskojezikoslovnem pomenu zaobjema bolgarski, makedonski in torlaški jezikovni prostor, makedonski jezik torej ne obstaja, makedonski knjižni jezik pa je le pokrajinska različica bolgarskega jezika (prim. npr. objavi Inštituta za bolgarski jezik Bolgarske akademije znanosti *Единството на български език в миналото и днес* (1978) in *Български диалектен атлас* (БДА)).

²²⁸ Конески 1965: 31; 2001: 30; Видоески 1974: 33; Марковиќ 2001: 13.

2.3.2.1 Makedonski jezik

Makedonski jezik ima skupaj z bolgarskim jezikom **enotno izhodišče** v enem starojužnoslovanskem geolektu – to je bila **vzhodna** južna slovanščina (prim. 2.1.2) – ter **konvergentno spreminjanje** v okviru samomakedonskih splošnomakedonskih glasovnih sprememb, ki so zato njegove definicijske lastnosti.

Najznačilnejši makedonski glasovni značilnosti (inovaciji) sta: 1) **psl. *ǰ > V jsl. *ǰ > mak. o** (avtohtona makedonska glasovna sprememba) (psl. **sen* ‘sen, spanje’ > stcsl. *senъ* ‘sen, spanje’ > mak. *сон*; psl. **dež* > mak. *дожд*; psl. **tisti*, ki je pēti’ > stcsl. *petekъ* ‘petek’ > mak. *немок*; psl. **pesek* > stcsl. *pesekъ* ‘pesek’ > mak. *несок*; psl. **kratek* > cs. *kratekъ* ‘kratek’ > mak. *краток*; psl. **mah* > cs. *mahъ* ‘mah’ > mak. *мов*; psl. **sat* > stcsl. *satъ* ‘sat’ > mak. *com*); 2) **psl. *t̥, *d̥ > V jsl. *št, *žd > mak. š(t), ž(d) ≥ k̆, ġ** (slednje je alohtona glasovna sprememba, na makedonski jezikovni prostor razširjena z (vzhodno)štokavskega jezikovnega prostora) (psl. **peč* > stcsl. *peštъ* ‘peč’ > mak. *неум*; psl. **romoč* ‘romoč’ > stcsl. *romoštъ* ‘romoč’ > mak. *помощ* : ps. **svēta* ‘luč, svetloba, svetilo’ > stcsl. *svěšta* ‘luč, sveča, bakla’ ≥ mak. *свеќа*; ps. **pleče* > stcsl. *plešte* ‘pleče’ ≥ mak. pl *плеќи*; ps. **noč* > stcsl. *noštъ* ‘noč’ ≥ mak. *ноќ*; ps. **moč* > stcsl. *moštъ* ‘moč, sila, oblast’ ≥ mak. *моќ*; ps. **vorjati* ‘vračati, obračati’ > stcsl. *vrastati* ‘vračati’ ≥ mak. *враќал*; ps. **krađa* ‘kradenje, kraja’ > cs. *kradža* ‘kraja’ → mak. *кражба* : ps. **meja* > stcsl. *mežda* ‘meja, cesta’ ≥ mak. *меѓа*; ps. **pređa* ‘predenje, preja’ > cs. *pradža* ‘preja’ ≥ mak. *преѓа*; ps. **saja* > cs. *sajda* ‘saje’ > mak. *саѓа*; ps. **gospađa* ‘gospa’ > stcsl. *gospožda* ‘gospa’ ≥ mak. *госпоѓа*; ps. **tuj* > stcsl. *toždъ* ‘tuj’ ≥ mak. *туѓ*); 3) **psl. *šč, *žž > V jsl. *št, *žd > mak. št, žd** (psl. **plašč* ‘plašč’ > stcsl. *plاشتъ* ‘plašč’ > mak. *плашт*; ps. **tašča* ‘tašča’ > stcsl. *taštа* ‘tašča’ > mak. *тешта*; ps. **piščal* ‘piščal’ > cs. *pištаль* ‘piščal’ → mak. *пишталка*; ps. **puščati* ‘puščati’ > stcsl. *poštati* ‘puščati, izpuščati’ > mak. *пуштал*; ps. **verščati* ‘vreščati’ > cs. *vrěštati* ‘vreščati, kričati, vpiti’ > nar. mak. *вриштал*). Makedonski jezik bi zato lahko bil vzhodnojužnoslovanski geolekt z o-jevskim odrazom praslovanskega krepkega zadnjega polglasnika *ǰ ter z deloma drugotnim razlikovanjem odrazov praslovanskih *t̥, *d̥ : *šč, *žž, pri čemer sta glede na slednjo glasovno značilnost zanj značilna narečna otoka na jugozahodu (Охрид, Корча/Корçë, Костур/Καστοριά) in jugovzhodu (Солун/Θεσσαλονίκη).

Makedonski jezik je znotraj vzhodnojužnoslovanskega areala in v razmerju do bolgarskega jezika genetskojezikoslovno možno definirati po naslednjem načelu: **makedonske inovacije na jugozahodu vzhodnojužnoslovanskega areala** so definicijske lastnosti geolekta na jugozahodu vzhodnojužnoslovanskega areala. Makedonščina izkazuje **prvine drugotnega geolekta**, namreč avtohtono vzhodnojužnoslovansko osnovo in delno alohtono štokavsko naplastitev.

Makedonski jezik se notranje deli na dve narečni ploskvi (bazi) oz. dve narečni skupini (grupi) s prehodnim geolektom: 1) **zahodna makedonska narečja** (*западно наречје* ‘zahodna narečna skupina’); 2) **jugovzhodna makedonska narečja** (*југоисточно наречје* ‘jugovzhodna narečna skupina’); 3) **severna makedonska na-**

rečja (*северни говори* 'severni govori').²²⁹ Narečna podstava makedonskega knjižnega/standardnega jezika so zahodnomakedonska narečja.

Severna makedonščina je podobno kot torlaščina **prehodni geolekt** med vzhodno štokavščino in vzhodno južno slovanščino. Izkazuje naslednje glasovne značilnosti: 1) starejše vzhodnojužnoslovanske (prim. 2.1.2); 2) zahodnojužnoslovanske in štokavske: psl. **b/*b̥* > Z jsl. **a* > S mak. *a* (psl. **dьnь* 'dan' > S mak. *dən*; psl. **sьnь* 'sen, spanje' > S mak. *sən*); psl. **o* > S mak. *u* (psl. **zobь* 'zob' > S mak. *zub*; psl. **rōka* 'roka' > S mak. *ruka*); psl. **CьlC/*CьlC/*ClьC/*ClьC* > jsl. **l̥* > S mak. *u* (psl. **vьlkь* 'volk' > S mak. *vuk*; psl. **kьlkь* 'gibljiv telesni del' > S mak. *kuk*), *lu* v položaju za dentali (zobniki) (psl. Nsg n, adv. **dьlgo* od 'dolg, ne kratek' > S mak. *dlugo*; psl. **slьza* 'solza' > S mak. *sluza*; psl. 3sg praes. **tьlčety* od 'tolči' > S mak. *tluče*); 3) odsotnost vzhodnojužnoslovanskih inovacij: psl. **l̥^E* > S mak. *l̥* (psl. **poľe* 'polje' > S mak. *poľe*); 4) mlajše vzhodnojužnoslovanske inovacije, npr. izguba kvantitetnih opozicij (kolikostnih nasprotij) in pregibalno-oblikoskladenjski balkanizmi (prim. 1.8.2).²³⁰

2.3.2.2 Bolgarski jezik

Bolgarski jezik ima skupaj z makedonskim jezikom **enotno izhodišče** v enem starojužnoslovanskem geolektu – to je bila **vzhodna** južna slovanščina (prim. 2.1.2) – ter izkazuje **odsotnost konvergentnega spreminjanja**, saj nima samobolgarskih splošno-bolgarskih glasovnih sprememb, ki bi lahko bile njegove definicijske lastnosti, izkazuje samo eno izrazitejšo naglasno spremembo.

Najznačilnejše bolgarske glasovne in naglasne značilnosti (arhaizma in inovacija) so: 1) **psl. **b̥* > V jsl. **b̥* > blg. *a*** (psl. **sьnь* 'sen, spanje' > stcsl. *сьнѣ* 'sen, spanje' > blg. *сѣн*; psl. **dьzъ* 'dež' > blg. *дѣжд*; psl. **pьtьkь* 'tisti, ki je pēti' > stcsl. *пѣтъкъ* 'petek' > blg. *пѣтъкъ*; psl. **pьsьkь* 'pesek' > stcsl. *пѣсъкъ* 'pesek' > blg. *пѣсъкъ*; psl. **kortьkь* 'kratek' > cs. *кратъкъ* 'kratek' > blg. *кратъкъ*; psl. **mahь* 'mah' > cs. *мѣхъ* 'mah' > blg. *мѣх*; psl. **sьtь* 'sat' > stcsl. *сѣтъ* 'sat' > blg. *сѣт* star.); 2) **psl. **t̥, *d̥* > V jsl. **št, *zd* > blg. *š(t), ž(d)*** (psl. **pьtь* 'peč' > stcsl. *пѣтъ* 'peč' > blg. *пѣщ*; psl. **pomoŭ* 'pomoč' > stcsl. *помощь* 'pomoč' > blg. *помощ*; psl. **světa* 'luč, svetloba, svetilo' > stcsl. *свѣшта* 'luč, sveča, bakla' > blg. *свѣщ*; psl. **plete* 'pleče' > stcsl. *плѣште* 'pleče' > blg. pl *плѣщ/плещи*; psl. **noŭ* 'noč' > stcsl. *ношть* 'noč' > blg. *нощ*; psl. **moŭ* 'moč' > stcsl. *мошть* 'moč, sila, oblast' > blg. *мощ*; psl. **vorfati* 'vračati, obračati' > stcsl. *враштати* 'vračati' > blg. *вращат* star.; psl. **krađa* 'kradenje, kraja' > cs. *кражда* 'kraja' → blg. *кражба*; psl. **meda* 'meja' > stcsl. *межда* 'meja, cesta' > blg. *межда*; psl. **pređa* 'pređenje, preja' > cs. *пражда* 'preja' > blg. *прежда*; psl. **sada* 'saje' > cs. *сажда* 'saje' > blg. *сажда*; psl. **tuidь* 'tuj' > stcsl. *штѣждь* 'tuj' > blg. *чужд*; psl. **goveďby* 'goveji' > stcsl. *говѣждь* 'goveji' > blg. *говѣжди*; psl. **budati* '-bujati' → stcsl. *въз-бѣждати* 'prebujati' > blg. *про-бѣждал*; 3) **psl. **šč, *žž* > V jsl. **št, *zd* > blg. *št, žd*** (psl. **plaščь* 'plašč' > stcsl. *плашть* 'plašč' > blg. *плащ*; psl. **tьšca* 'tašča' > stcsl. *тъшта* 'tašča' > blg. *тъща*; psl. **piščalь* 'piščal' > cs.

²²⁹ Видоески 1999; Марковиќ 2001.

²³⁰ Видоески 1999: 160; Марковиќ 2001: 26.

пишталъ ‘piščal’ > blg. *пищял* → *пищялка*; psł. **puščati* ‘puščati’ > stcsł. *поуштати* ‘puščati, izpuščati’ > blg. *пищал*; psł. **verščati* ‘vreščati’ > csł. *врѣштати* ‘vreščati, kričati, vpiti’ > blg. *врещял*; psł. Npl **drožži* ‘droži’ → stcsł. *дрождыя* ‘kvas, droži’, blg. *дрóжду*); 4) **bolgarski naglasni pomik po pravilu Bulahovskega** (psł. **gôrdь* (c) ‘ograda’, **gôrdь ть* ‘ta ograda’ > blg. *град* : *градът*; psł. **nôсь* (c) ‘nos’, **nôсь ть* ‘ta nos’ > blg. *нос* : *носът*; psł. **měso to* (c) ‘to meso’ > blg. *месото*; psł. **prôso to* (c) ‘to proso’ > blg. *просото*; psł. **rěчь* (c) ‘beseda, govor’, **rěчь та* ‘ta beseda, ta govor’ > blg. *реч* : *речта*; psł. **nôть* (c) ‘noč’, **nôть та* ‘ta noč’ > blg. *нощ* : *нощта*; psł. **môldostь* (C) ‘mladost’, **môldostь та* ‘ta mladost’ > blg. *младост* : *младостта*; psł. **jěsenь* (c) ‘jesén’, **jěsenь та* ‘ta jesén’ > blg. *есен* : *есента*). Bolgarski jezik bi zato lahko bil vzhodnojužnoslovanski geolekt brez *o*-jevskega odraza praslovanskega **ǫ*, z ohranjanjem vzhodnojužnoslovanskega popolnega glasovnega sovpada odrazov praslovanskih **f*, **d* in praslovanskih **šč*, **žž* ter z naglasnim pomikom po pravilu Bulahovskega.

Bolgarski jezik je znotraj vzhodnojužnoslovanskega areala in v razmerju do makedonskega jezika genetskojezikoslovno možno opredeliti po naslednjem načelu: **izo-stanek makedonskih inovacij v središču vzhodnojužnoslovanskega areala** je definijska lastnost geolekta v središču vzhodnojužnoslovanskega areala.

Bolgarski jezik se notranje deli na dve narečni ploskvi (bazi) oz. dve narečni skupini (grupi): 1) **zahodna bolgarska narečja** (*западни български говори* ‘zahodni bolgarski govori’) (zahodno od jatove meje); 2) **vzhodna bolgarska narečja** (*източни български говори* ‘vzhodni bolgarski govori’) (vzhodno od jatove meje).²³¹ Narečna podstava bolgarskega knjižnega/standardnega jezika so vzhodnobolgarska narečja, in sicer severovzhodnobolgarski govor okrog kraja Veliko Trnovo (Велико Търново).

²³¹ Стойков 1962; Иванов 1994.

3

VZHODNA SLOVANŠČINA

3.1 Vzhodnoslovanski geolekti pred nastankom vzhodnoslovanskih jezikov

Vzhodnoslovanski geolekti iz časa pred nastankom vzhodnoslovanskih jezikov so se oblikovali v okviru izmenjujočih se konvergentnih in divergentnih teženj jezikovnega spreminjanja. Po starejših nesplošnoslovanskih glasovnih spremembah od približno 9. stoletja dalje, ki so bile splošno- in nesplošnovzhodnoslovanske (prim. 3.1.1), se je v okviru vzhodne slovanščine izoblikovalo pet osnovnih starovzhodnoslovanskih geolektov (prim. 3.1.2), ki niso bili prekrivni s poznejšimi vzhodnoslovanskimi jeziki. Nekatere od teh inovacij so posamezne dele vzhodne slovanščine še povezovale z drugimi slovanskimi (makro)geolekti.²³² Mlajše splošnovzhodnoslovanske glasovne spremembe od približno 10. stoletja so za nekaj časa povzročile konvergentno spreminjanje teh starovzhodnoslovanskih geolektov (prim. 3.1.3, 3.1.4). V istem času ali nekoliko pozneje pa so že potekale nesplošnovzhodnoslovanske glasovne spremembe: severovzhodno- in jugozahodnovzhonoslovanske, ki so se širile iz dveh večjih inovativnih središč in so se križale na prehodnem zahodnovzhodnoslovanskem območju (prim. 3.1.5) ter so že pomenile delno konvergentno spreminjanje starovzhodnoslovanskih geolektov v tri vzhodnoslovanske jezike (prim. 3.2), kot tudi nesplošnovzhodnoslovanske glasovne spremembe z večjim zemljepisnim obsegom, ki so znotraj vzhodnoslovanskih jezikov izoblikovale manjše geolekte (3.1.6).

²³² Na osnovi primerjave z jezikovnim stanjem v vzhodni južni slovanščini 9. stoletja (dokumentirani v stari cerkveni slovanščini ciril-metodovskega obdobja (863–885)) je mogoče sklepati, da so se vzhodnoslovanske glasovne značilnosti najverjetneje izoblikovale že pred 2. polovico 9. stoletja. Nekatere od njih so posredno sporadično dokumentirane v lastnih imenih v bizantinskih grških virih, npr. v delu Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμαίων ‘Svojemu sinu Romanu’ = *De administrando imperio* ‘O upravljanju cesarstva’ (ok. 950) bizantinskega cesarja Konstantina VII. Porfirogeneta (vladal 913–959). Velika večina pa jih je izpričanih šele od začetka vzhodnoslovanske pisne tradicije znotraj vzhodnoslovanske redakcije cerkvene slovanščine v 11. stoletju (nekatere sporadično že v Ostromirovem evangeliju (1056–1057), najstarejšem besedilu na tem območju), in sicer neposredno predvsem tiste, ki niso (tudi) vzhodnojužnoslovanske, kot odmik od starocerkvenoslovanske jezikovne norme.

3.1.1 Starejše splošno- in nesplošnovzhodnoslovanske glasovne spremembe

Starejše splošno- in nesplošnovzhodnoslovanske glasovne spremembe so izoblikovale vzhodno slovanščino in znotraj nje pet osnovnih starovzhodnoslovanskih geolektov.

3.1.1.1 Nesplošnoslovanske palatalizacije velarov

Nesplošnoslovanske palatalizacije velarov (trdonebnjenja mehkonebnikov) (posledica praslovanskega zakona zlogovne harmonije) zadevajo praslovanska glasovna zaporedja $*k^{E2}$, $*g^{E2}$, $*x^{E2}$, $*E^3x$; $*sk^{E2}$, $*zg^{E2}$ in $*kv^E$, $*gv^E$, $*xv^E$.

3.1.1.1.1 Praslovanska velara (mehkonebnika) $*k$, $*g$ v položaju pred drugotnima sprednjima samoglasnikoma $*E_2$ (= $*\check{e}_2$, $*-i_2$) sta v novgorodsko-pskovski vzhodni slovanščini (poznejši novgorodski in pskovski ruščini) ostala nespremenjena,²³³ medtem ko sta se na ostalem delu vzhodne slovanščine po praslovanski mlajši regresivni (drugi) palatalizaciji velarov palatalizirala v sičniška zlitniška palatala (trdonebnika) $*c$, $*z$ [$*\acute{c}$, $*\acute{z}$ = $*t\acute{s}$, $*d\acute{z}$]: **psl.** $*k$, $*g$ + $*E_2$ (= $*\check{e}_2$, $*-i_2$) > **novg.-psk. rus.** $*k$, $*g$, **vsl.** $*c$, $*z$ (psl. $*k\acute{e}na$ ‘cena’ > $*c\acute{e}na$ > vsl. $\text{ц\acute{ѣ}на}$, rus. цена , brus. цана , ukr. цїна ; psl. $*k\acute{e}l\check{b}(j\check{b})$ $*k\acute{e}la(ja)$ $*k\acute{e}lo(je)$ ‘cel, ves’ > novg.-psk. vsl. $\text{к\acute{ѣ}л\check{ь}}$, $*c\acute{e}l\check{b}(j\check{b})$ $*c\acute{e}la(ja)$ $*c\acute{e}lo(je)$ > vsl. $\text{ц\acute{ѣ}л\check{ь}}$, rus. $\text{ц\acute{ѣ}л}$ $\text{ц\acute{ѣ}ла}$ $\text{ц\acute{ѣ}ло}$, $\text{ц\acute{ѣ}л\check{ь}ий}$ $\text{ц\acute{ѣ}лая}$ $\text{ц\acute{ѣ}лое}$, brus. $\text{ц\acute{ѣ}л\check{ь}}$ $\text{ц\acute{ѣ}лая}$ $\text{ц\acute{ѣ}лае}$, ukr. $\text{ц\acute{ї}л\check{ь}ий}$ $\text{ц\acute{ї}ла}$ $\text{ц\acute{ї}ле}$; psl. $*k\acute{e}liti$ $*k\acute{e}l\check{b}$ $*k\acute{e}l\check{b}i\check{s}i$ ‘delati celo; zdraviti, celiti rano’ > $*c\acute{e}liti$ $*c\acute{e}l\check{b}$ $*c\acute{e}l\check{b}i\check{s}i$ > vsl. $\text{ц\acute{ѣ}л\check{ь}ити}$, rus. $\text{ис-ц\acute{ѣ}л\check{ь}ит\check{ь}}$ $\text{ис-ц\acute{ѣ}л\check{ь}о}$ $\text{ис-ц\acute{ѣ}л\check{ь}иш\check{ь}}$ knjž., ukr. $\text{ц\acute{ї}л\check{ь}ити}$ $\text{ц\acute{ї}л\check{ь}о}$ $\text{ц\acute{ї}л\check{ь}иш\check{ь}}$; psl. $*k\acute{e}diti$ $*k\acute{e}d\check{b}$ $*k\acute{e}d\check{b}i\check{s}i$ ‘cediti’ > $*c\acute{e}diti$ $*c\acute{e}d\check{b}$ $*c\acute{e}d\check{b}i\check{s}i$ > vsl. $\text{ц\acute{ѣ}д\check{ь}ити}$, rus. $\text{ц\acute{ѣ}д\check{ь}ит\check{ь}}$ $\text{ц\acute{ѣ}ж\check{ь}у}$ $\text{ц\acute{ѣ}диш\check{ь}}$, brus. $\text{ц\acute{ѣ}д\check{ь}иц\check{ь}}$ $\text{ц\acute{ѣ}д\check{ь}у}$ $\text{ц\acute{ѣ}д\check{ь}иш\check{ь}}$, ukr. $\text{ц\acute{ї}д\check{ь}ити}$ $\text{ц\acute{ї}д\check{ь}у}$ $\text{ц\acute{ї}д\check{ь}иш\check{ь}}$; psl. $*k\check{ь}rky$ $*k\check{ь}rky\check{b}e$, Asg $*k\check{ь}rky\check{b}$ ‘cerkev’ → novg.-psk. vsl. $\text{к\check{ь}рк\check{ь}}$, $*c\check{ь}rky$ $*c\check{ь}rky\check{b}e$, Asg $*c\check{ь}rky\check{b}$ → vsl. $\text{ц\check{ь}рк\check{ь}}$ $\text{ц\check{ь}рк\check{ь}е}$, Asg $\text{ц\check{ь}рк\check{ь}ь}$, nar. rus. $\text{ц\acute{ѣ}рк\check{ь}а}$,²³⁴ brus. $\text{ц\acute{ѣ}рк\check{ь}а}$, ukr. $\text{ц\acute{ѣ}рк\check{ь}а}$; psl. $*g\acute{e}l\check{b}$ $*g\acute{e}la$ $*g\acute{e}lo$ ‘močen, silen’, Nsg n, adv. $*g\acute{e}lo$ ‘močno, silno; zelo’ > $*z\acute{e}l\check{b}$ $*z\acute{e}la$ $*z\acute{e}lo$, $*z\acute{e}lo$ > vsl. $\text{з\acute{ѣ}л\check{ь}}$ ‘močen, silen’, rus. $\text{зел\acute{o}}$ star., brus. Gsg $\text{до з\acute{ѣ}ла}$ star.).

3.1.1.1.2 Praslovanski velar (mehkonebnik) $*x$ v položaju pred drugotnima sprednjima samoglasnikoma $*E_2$ (= $*\check{e}_2$, $*-i_2$) se v novgorodsko-pskovski vzhodni slovanščini (poznejši novgorodski in pskovski ruščini) ni spreminjal, v večjem delu vzhodne slovanščine pa se je po praslovanski mlajši regresivni (drugi) palatalizaciji velarov palataliziral v sičniški priporniški palatal (trdonebnik) $*s$ [$*\acute{s}$] (prim. tudi 3.1.1.1.3): **psl.** $*x$ + $*E_2$ (= $*\check{e}_2$, $*-i_2$) > **novg.-psk. rus.** $*x$, **vsl.** $*s$ (psl. $*x\acute{e}d\check{b}(j\check{b})$ ‘siv’ > $*s\acute{e}d\check{b}(j\check{b})$ > vsl.

²³³ Odsotnost palatalizacije praslovanskih glasovnih zaporedij $*k^{E2}$, $*g^{E2}$, $*x^{E2}$ v novgorodsko-pskovski vzhodni slovanščini je izpričana že v najstarejših zapisih na brezovem lubju iz 11. stoletja (novg.-psk. vsl. $\text{к\acute{ѣ}л\check{ь}}$, $\text{к\check{ь}рк\check{ь}}$, (psl. $*x\acute{e}r\check{b}$ ‘sivost, sivina’ > $\text{х\acute{ѣ}р\check{ь}}$ ‘sivost, sivina; sivo (neokrašeno) sukno’: vsl. $\text{ц\acute{ѣ}л\check{ь}}$, $\text{ц\check{ь}рк\check{ь}}$, $\text{с\acute{ѣ}р\check{ь}}$) (Зализняк 2004: 41–45), v posameznih besedah pa jo še vedno potrjuje tudi stanje v nekaterih sodobnih severozahodnih ruskih govorih (psl. $*k\acute{e}diti$ ‘cediti’ > novg. rus. $\text{к\acute{ѣ}д\check{ь}ит\check{ь}}$; psl. $*k\acute{e}r\check{ь}$ ‘ser, sepec’ > novg. rus. $\text{к\acute{ѣ}н}$ (Касаткин idr. 2013: 62; Галинская 2014: 68–70)).

²³⁴ Knj. rus. $\text{ц\acute{ѣ}рк\check{ь}ов\check{ь}}$ je prevzeto iz stesl. Asg $\text{ц\check{ь}рк\check{ь}ь}$.

сѣдѣ, rus. *седой*, ukr. *сідий*; psl. **xěrb(jь)* ‘siv’ > **sěrb(jь)* > vsl. сѣръ, rus. *сѣрый*, brus. (*шѣры* je prevzeto iz polj. *szary*); psl. **Volxъ* **Volxa* ‘človek romanskega porekla’: Npl **Volxi* > **Volsi* > vsl. волохъ : Npl волоси, rus. *волѡх волѡха (волѡху)*, ukr. *волѡх волѡха (волѡху)*).

3.1.1.1.3 Praslovanski velar (mehkonebnik) **x* v položaju za sprednjimi samoglasniki **E*₃ (= **i*, **b*, **e*) in v položaju ne pred soglasnikom ali samoglasnikoma **y*, **b* se je v vzhodni slovanščini po praslovanski progresivni (tretji) palatalizaciji velarov palataliziral v sičniški priporniški palatal (trdonebnik) **s* [**š*] (prim. tudi 3.1.1.1.2).²³⁵ psl. **E*₃ (= **i*, **b*, **e*) + **x* – **C*, **y*, **b* > vsl. **s* (psl. **vьxъ* **vьxa* **vьxo* ‘ves’ ≥ **vьsb* **vьsa* **vьse* > vsl. вьсь вьста вьсе, rus. *вѣсь вся вѣсѣ*, brus. *увѣсь уся усе*, ukr. *увѣсь уся усе*).

3.1.1.1.4 Praslovanska soglasniška sklopa na velar (mehkonebnik) **sk*, **zg* v položaju pred drugotnima sprednjima samoglasnikoma **E*₂ (= **ě*, **i*₂) se v novgorodsko-pskovski vzhodni slovanščini (poznejši novgorodski in pskovski ruščini) nista spreminjala, v večjem delu vzhodne slovanščine pa sta se po praslovanski mlajši regresivni (drugi) palatalizaciji velarov palatalizirala v sičniška palatalna (trdonebna) soglasniška sklopa **sc*, **z3* [**šć*, **ž3*] (ki sta se nato lahko poenostavila z redukcijo priporniškega dela zlitnika: **sc*, **z3* = **sts*, **zdz* > *st*, *zd*).²³⁶ psl. **sk*, **zg* + **E*₂ (= **ě*, **i*₂) > novg.-psk. rus. **sk*, **zg*, vsl. **sc*, **z3* (psl. **dьska* ‘deska’: DLsg, NAVdu **dьskę* > novg.-psk. vsl. дьска, дьскѣ : vsl. **dьscę*; psl. **mězga* ‘tekočina, sok’: DLsg, NAVdu **mězгę* > vsl. **mězгę*).²³⁷

²³⁵ Ponekod na vzhodno- in zahodnoslovanskem jezikovnem prostoru se pojavljajo tudi glasovna zaporedja **E*³*g*, **E*³*x*, ki praslovanske progresivne (tretje) palatalizacije velarov ne izkazujejo: 1) **lьga* z istim korenem kot v psl. **lьgьkъ* ‘lahek’ (: **lьza* → srb. csl. к льза) → **nelьga* > vsl. нельга, nar. rus. *нельга*, brus. *нѣлга*, nar. ukr. *нільга* (: **nelьza* > vsl. нельза, нельза, rus. *нельзя*, stolj. *nielza*, nar. slš. *nielza*); psl. **polьga* > nar. rus. *пѡльга*, ukr. *пільга* (: **polьza* > (stcsl. *пѡльза* ‘korist, dobiček’), vsl. *пѡльза*, rus. *пѡльза*); **ulьga* > polj. *ulga*; 2) psl. **vьxo* > novg.-psk. vsl. вьхо (: Nsg n > **vьxo* > **vьse* > vsl. вьсе); to stanje se navadno pojasnjuje kot drugotno (Фасмер 1971: 61, 321; Зализняк 2004: 41–45; Касаткин idr. 2013: 62; Галинская 2014: 70) (oblike tipa вьхо lahko izkazujejo zelo zgodnjo spremembo korenkega polglasnika po zlogovni harmoniji tipa **ьCO* > **ьCO* (psl. **dьska* > **dьska* ‘deska’ > vsl. дьска), po kateri je povzročitelj praslovanske progresivne (tretje) palatalizacije izginil). Nepričakovano nepalatalizirane oblike so najverjetneje nastale z analoško izravnavo prvotnih palataliziranih oblik po pričakovano nepalataliziranih oblikah: 1) psl. **lьza* : **lьgьkъ* (v psl. **mekьkъ* ‘mehek’ in **lьgьkъ* ‘lahek’ do praslovanske progresivne (tretje) palatalizacije velarov ni prišlo zaradi **ь*, ki je velaroma **k* in **g* sledil); 2) novg.-psk. vsl. **vьsb* : npr. lsg m/n **vьхѣть* (oblike z izostankom praslovanske mlajše regresivne (druge) palatalizacije velarov v novgorodsko-pskovski vzhodni slovanščini). Po praslovanski mlajši regresivni (drugi) palatalizaciji velarov je nastalo Dsg **ne lьgę* > **ne lьzę* > (stcsl. нѣ льзѣ), vsl. нѣ льзѣ.

²³⁶ Običajna odraza praslovanskih glasovnih zaporedij **sk*^{E2}, **zg*^{E2} v vzhodni slovanščini sta *st*, *zd* (DLsg f **vojьньskęji* > вѡнньстѣи (12. stoletje), Npl m **zamorьskiji* > заморьстѣи (1282)) (Борковский, Кузнецов 1963: 92).

²³⁷ Tovrstnih odrazov že v najstarejših pisnih spomenikih poleg novgorodsko-pskovske vzhodne slovanščine ne izkazujejo še dva starovzhodnoslovanska geolekta, kar pa se navadno poja-

3.1.1.1.5 Praslovanski velari (mehkonebniki) **k*, **g*, **x* z vmesnim **v* (tj. praslovanski soglasniški sklopi z velarom **kv*, **gv*, **xv*) v položaju pred (vsemi) sprednjimi samoglasniki se v novgorodsko-pskovski vzhodni slovanščini (poznejši novgorodski in pskovski ruščini) in poleško-kijevski vzhodni slovanščini (poznejši jugozahodni beloruščini in severni ukrajinščini) niso spreminjali, medtem ko so se v večjem delu vzhodne slovanščine po praslovanski mlajši regresivni (drugi) palatalizaciji velarov palatalizirali v sičniške palatale (trdonebnike) **c*, **z*, **s* [**ć*, **ź*, **ś*] (prišlo je torej do nestične palatalizacije):²³⁸ **psl.** **kv*, **gv*, **xv* + **E* > **novg.-psk. rus., JZ brus., S ukr.** **kv*, **gv*, **xv*, **vsl.** **cv*, **zv*, **sv* (psl. **kvěť* **květa* ‘cvet’ > novg.-psk. vsl. **квѣтъ**, brus. *квѣтка*, ukr. *квіт* *квіту*, **cvěť* **cvěta* > vsl. **цвѣтъ**, rus. *цвѣт* *цвѣта*, brus. *цвѣт* *цвѣту*, ukr. *цвіт* *цвіту*; psl. **gvězda* ‘zvezda’ > novg.-psk. vsl. **гвѣзда**, **zvězda* > vsl. **звѣзда**, rus. *звезда*, brus. *звязда*, ukr. *звізда*; psl. **kviliti* **kviľq* **kviliši* ‘cviliti’ > **cviliti* **cviľq* **cviliši* > nar. rus. *цвилѣтъся*, psl. **kvilēti* **kviľq* **kviliši* ‘cviliti’ > **cvilēti* **cviľq* **cviliši* > ukr. *квиліти* *квилію* *квиліи*; psl. **kvisti* **kvьto* **kvьteši* ‘cvesti, cveteti’ > **cvisti* **cvьto* **cvьteši* > brus. *цвіци* *цвіту* *цвітеи*; psl. **vьlxvь* ‘čarodej’ : Npl **vьlxvi* > **vьlsvi* > vsl. **вѣлхвѣ** : Npl **вѣлсви**).

3.1.1.2 Nesplošnoslovanske poenostavitve soglasniških sklopov

Nesplošnoslovanske poenostavitve soglasniških sklopov (posledica praslovanskega zakona odprtega zloga) se tičejo praslovanskih soglasniških sklopov **tl*, **dl* in **tn*, **dn*.

3.1.1.2.1 Praslovanska soglasniška sklopa **tl*, **dl* sta se prvotno ohranila v novgorodsko-pskovski vzhodni slovanščini (poznejši novgorodsko-pskovski ruščini, v kateri sta

snjuje kot drugotno stanje, povezano z drugimi soglasniškimi arhaizmi in inovacijami na teh območjih: 1) **pološko-smolenska vzhodna slovanščina** (severovzhodna beloruščina) ima odraze tipa *šč*, **žž* (ѡѣ Витевьщѣ ‘v Vitebsku’, ѡѣ Смоленьщѣ ‘v Smolensku’ (1399)), kar je najverjetneje odraz cokanja/čokanja (Борковский, Кузнецов 1963: 92; Shevelov 1964: 299); 2) **poleško-kijevska vzhodna slovanščina** (jugozahodna beloruščina in severna ukrajinščina) izkazujeta odraze tipa *sk*, *zg* (**po dьskě* > по дьскѣ (11. stoletje), **skěpišče* > скѣпище, вѣ [...] Пиньскѣ ‘v Pinski’, вѣ роуцьскѣ земли (!) ‘v ruski deželi’, **СМОЛИНЬСКѣ** ‘v Smolensku’, вѣ роуцьскѣи сторонѣ велици ‘v veliki ruski deželi’; **skěpъka* > rus. *скѣнка*, ukr. *скіпка*), kar pa je verjetno nastalo znotraj drugotnega razvoja tipa psl. **sk^{E2}* > vsl. **sc’* > **st’* > *sk’* in je najbrž povezano z izostankom delovanja praslovanske mlajše regresivne (druge) palatalizacije v glasovnih zaporedjih **kv^{E2}*, **gv^{E2}*, **xv^{E2}* na tem območju (Борковский, Кузнецов 1963: 92–93; Shevelov 1964: 297–300).

²³⁸ Odsotnost palatalizacije praslovanskih glasovnih zaporedij **kv^{E2}*, **gv^{E2}*, **xv^{E2}* v novgorodsko-pskovski vzhodni slovanščini je dosledna (novg.-psk. vsl. **квѣтъ**, **гвѣзда** : vsl. **цвѣтъ**, **звѣзда**). V posameznih besedah se pojavlja tudi v jugozahodni beloruščini, severni ukrajinščini in širše (JZ brus. *квѣт*, *звѣзда*, psl. **ogvězdi* > Брянск/Бранск *агвѣздѣць* ‘udariti’ : SV brus. *цвѣт*, *звѣзда*; S ukr. *квіт* : JZ ukr. *цвіт*). Obstajajo pa tudi razlage, ki dvojnosti oblik ne pripisujejo različnim geolektoma v narečni podstavi knjižnega jezika, temveč jezikovnemu prevzemu (oblike brez palatalizacije npr. razlagajo kot posledico poznejšega prevzema iz poljščine (Борковский, Кузнецов 1963: 69; Янкоўскі 1974: 74–75; Wexler 1977: 93) ali kot nejasne (Беспалько idr. 1962: 103), nasprotno pa so oblike s palatalizacijo za nekatere prevzete iz cerkvene slovanščine (Shevelov 1964: 301; Wexler 1977: 93)).

nato prešla v **kl, *gl*),²³⁹ medtem ko sta se v večjem delu vzhodne slovanščine poenostavila v **l*: **psl. *tl, *dl > novg.-psk. rus. *tl, *dl, vsl. *l** (psl. **modliti (se) *modlŏ (se) *modliši (se)* ‘moliti, prositi’ > vsl. *молити(ся), rus. моли́ться молюсь молишься*, brus. *маліць (маліцца) малю(ся) мо́ліш(ся)*, ukr. *моліти(ся) молю(ся) мо́лиш(ся)*; ps. **šidlo* ‘šilo’ > rus. *шило*, brus. *шыла*, ukr. *шило*; ps. **sedlo* ‘naselbina’ > vsl. *село*, rus. *селó*, brus. *сялó*, ukr. *селó*; ps. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II **pletŭ *pletla *pletlo* od ‘plesti’ > rus. *плёл плелá плелó*, brus. *плёў плялá плялó*, ukr. *плів плелá плелó*; ps. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II **vedŭ *vedla *vedlo* od ‘vesti’ > rus. *вёл велá велó*, brus. *вёў вялá вялó*, ukr. *вів велá велó*).

Iz praslovanskih glasovnih zaporedij **tŭl/*tŭl, *dŭl/*dŭl* sta po onemitvi praslovanskih šibkih polglasnikov **b, *b̥* nastala popraslovanska drugotna soglasniška sklopa **tl, *dl* (soglasniška sklopa **tl, *dl* se drugotno torej pojavljata v celotni vzhodni slovanščini) (psl. **tŭlěti *tŭlějŭ *tŭlěješi* ‘trohneti, razpadati’ > vsl. *тълѣти тълѣю тълѣкшъ*, rus. *тлѣть тлѣю тлѣеши*, brus. *тлѣць тлѣю тлѣеши*, ukr. *тліти тлію тліси*; ps. **metŭla* ‘metla’ > vsl. *метла*, rus. *метлá*, brus. *мятлá*, ukr. *мітлá*; ps. **sedŭlo* ‘sedlo’ > vsl. *седло*, rus. *седлó*, brus. *сядлó*, ukr. *сідлó*).

3.1.1.2.2 Praslovanska soglasniška sklopa **tn, *dn* sta se v vzhodni slovanščini poenostavila v **n*: **psl. *tn, *dn > vsl. *n** (psl. **svŭtnŭti *svŭtnŭ *svŭtneši* ‘svitati se’ > vsl. *свѣнѣти*; ps. **vędnŭti *vędnŭ *vędneši* ‘veniti, veněti’ > vsl. *вѣнѣти*, rus. *вѣнѣть вѣнѣю вѣнѣши*, brus. *вѣнѣць вѣнѣю вѣнѣеши*, ukr. *в’янути в’яну в’янеш*).

Iz praslovanskih glasovnih zaporedij **tŭn/*tŭn, *dŭn/*dŭn* sta po onemitvi praslovanskih šibkih polglasnikov **b, *b̥* nastala popraslovanska drugotna soglasniška sklopa **tn, *dn* (soglasniška sklopa **tn, *dn* se drugotno torej pojavljata v celotni vzhodni slovanščini) (psl. **tęti *tęnŭ *tęneši* ‘cepiti, sekati, rezati’ > vsl. *тѣти*, rus. *тѣть тнѣю тнѣши* star., brus. *тѣць тнѣю тнѣеши*, ukr. *тѣти тнѣю тнѣши*; ps. **dŭno* ‘dno (reke, jezera), spodnja stran posode’ > vsl. *дѣно*, rus. *днó*, brus. *днó*, ukr. *днó*).

3.1.1.2.3 Praslovanska soglasniška sklopa **dm* v primeru **sedmŭ* in **gn* v primeru **dvignŭti* sta se v vzhodni slovanščini poenostavila v **m* oz. **n*²⁴⁰ (psl. **sedmŭ* ‘sedem’ > vsl. *семь* (1073, 1076), rus. *сѣмь семі*, brus. *сѣм сямі*, ukr. *сім семі*; ps. **dvignŭti* ‘dvigniti’ > vsl. *двинѣти*, rus. *двинѣть* : ps. **gnęzdŭ* ‘gnezdo’ > vsl. *гнѣздо*, rus. *гнездó*, brus. *гняздó*, ukr. *гніздó*).

²³⁹ Novgorodsko-pskovska soglasniška sklopa *kl, gl* sta dobro dokumentirana v starem pskovskem narečju (Npl m ptc. praet. act. II **sqŭbrętli > соустрѣкли, *privedli > при-вѣгли* (14. stoletje)), v sodobnem pskovskem narečju ruščine pa se pojavljajo le še njuni ostanki (Nsg f ptc. praet. act. II **pri-čŭta se > при-цкласъ*, Npl m ptc. praet. act. II **vedli > вѣгли*) (Борковский, Кузнецов 1963: 94–95), medtem ko ima staro novgorodsko narečje tako *kl, gl* kot *l* (Npl m ptc. praet. act. II **po-vedli > по-вѣгль = po-vegli : *orz-vedli > роз-вѣли = roz-veli* (14. stoletje) (Зализняк 2004: 49)).

²⁴⁰ Борковский, Кузнецов 1963: 70.

3.1.1.3 Nesplošnoslovanska metateza likvid

Praslovanske dvoglasniške zveze **(C)oRC*, **CeRC* so v vzhodni slovanščini doživele regularno nesplošnoslovansko metatezo likvid (premet jezičnikov) (posledica praslovanskega zakona odprtega zloga), in sicer različno glede na položaj dvoglasniških zvez v besedi (vzglasne in medglasne dvoglasniške zveze) ter glede na praslovanski tonem vzglasnih dvoglasniških zvez (statoakutirane in nestatoakutirane vzglasne dvoglasniške zveze).

3.1.1.3.1 Praslovanske staroakutirane vzglasne dvoglasniške zveze **ōRC*

V praslovanskih staroakutiranih vzglasnih dvoglasniških zvezah **ōRC* je na vsem slovanskem jezikovnem prostoru prišlo do metateze likvid s podaljšavo:

- 1) **psl. **ōrC* > sl. **raC*** (psl. **ōrdlo* (a) 'ralo' > vsl. *рало*, rus. *ра́ло* star., brus. *ра́ла*, ukr. *ра́ло*; psl. **ormo* 'rame' > vsl. *рамѡ*, rus. *ра́мо* star., psl. **ōrmę* (a/A) > vsl. *рамѣ*, brus. *ра́мя* star., ukr. *ра́м'я*);
- 2) **psl. **ōlC* > sl. **laC*** (psl. **ōlkati* (a/A) 'biti lačen' > vsl. *лакати*, rus. *ла́каты* star., ukr. *ла́кати* star.; psl. **ōlčьnъ* (jъ) (A) 'lačen' > vsl. *лачьнъ*, nar. rus. *а́лчный*, *ла́чный*; psl. **olkom* (ъn)ъ (jъ) 'lačen, požrešen' > vsl. *лакѡмъ*, rus. *ла́комый*, brus. *лакѡмы*, ukr. *лакѡмий*).

3.1.1.3.2 Praslovanske nestaroakutirane vzglasne dvoglasniške zveze **oRC*

V praslovanskih nestaroakutiranih vzglasnih dvoglasniških zvezah **oRC* je v vzhodni (in zahodni) slovanščini prišlo do metateze likvid brez podaljšave:

- 1) **psl. **orC* > vsl. **roC*** (psl. **orsti* **ōrstę* **orstěšъ* (c) 'rasti' > nar. rus. *ростѹ*, knj. rus. *растѹ* *растѹ* *растѹишъ* (: Nsg m, f, n ptc. praet. act. II *рѡс рѡслѹ рѡслѡ*),²⁴¹ brus. *расѹи* *растѹ* *расѹишъ*, ukr. *ростѹ* *растѹ* *растѹишъ*; psl. **orkyta* (F) 'rakita' > nar. rus. *рокѹта*, knj. rus. *ракута*, brus. *ракута*, ukr. *рокѹта*; psl. **ōržňъ* **oržňā* (B) (ali **oržьňъ* **oržьňā*) 'priostren kol, raženj' > cs. *ражньнъ*, rus. *рожѡн рожнѹ* star., brus. *ражѡн ражнѹ*, ukr. *рожен рожнѹ*; psl. **ōrvъnъ* (jъ) (D) 'raven' > vsl. *ровьнъ*, rus. *рѡвный* 'raven',²⁴² brus. *роўны*, ukr. *рѡвний*; psl. **orz-* 'narazen' > vsl. *роз-*, rus. *рѡз-/раз-*,²⁴³ brus. *роз-/раз-*, ukr. *роз-*);
- 2) **psl. **olC* > vsl. **loC*** (psl. **ōlkъtъ* **ōlkъti* (C) 'laket' → vsl. *локътъ*, rus. *локотъ* *локтя*, brus. *локаць* *локця*, ukr. *лѡкотъ* *лѡктя*; psl. **oldja* **oldъje* 'ladja' → **oldъja*, **oldъka* > vsl. *лодыа*, *лодъка*, rus. *ладья*, *лодка*, brus. *лодка*; psl. **olni* 'lani' > vsl. *лони*, nar. rus. *лонѹ*, nar. ukr. *лѡни*).

²⁴¹ Pravopis knjižne ruščine v nekaterih izjemnih primerih ne upošteva zgodovinskega načela zapisovanja glasov, tako se pojavljajo primeri zapisovanja akanja prvotnega nenaglašenege **o* (psl. **orsti* > vsl. **rosti* > rus. *растѹ*; sl. **oldъja* > vsl. **lodъja* > rus. *ладья*).

²⁴² Rus. *рѡвный* 'enak' je prevzeto iz stsl. *равьнъ*.

²⁴³ Kontinuant ps. **orz-* ima v knjižni ruščini dve glasovni različici, in sicer *роз-* v naglašnem položaju in *раз-* v nenaglašnem položaju: »раз- – в безударном положении – под цслав. влиянием в благопринятных условиях аканья« (Фасмер III (1971): 494).

3.1.1.3.3 Praslovanske vzglasne dvoglasniške zveze *eRC

Praslovanske vzglasne dvoglasniške zveze *eRC so se zelo verjetno spreminjale vzporedno s praslovanskimi dvoglasniškimi zvezami *oRC, zanesljivo gradivo je dokumentirano le za praslovanske nestarookutirane vzglasne dvoglasniške zveze *eIC z metatezo likvid brez podaljšave: **psl. *eIC > vsl. *leC** (psl. *elbedь/*elbēdь 'labod' → vsl. лѣбѣдь, rus. лѣбѣдь star., лѣбедь лѣбедя (*elbēdъjь > лѣбяжуй), brus. лѣбедзь лѣбедзя, ukr. лѣбідь лѣбедя).

3.1.1.3.4 Praslovanske medglasne dvoglasniške zveze *CoRC

V praslovanskih medglasnih dvoglasniških zvezah *CoRC je v vzhodni slovanščini prišlo do metateze likvid s polnoglasjem, pri čemer se (tako kot v dvoglasniških zvezah *CeRC) prvotni tonemi odražajo v naglasnem mestu, in sicer praslovanski stari akut (na dolžini) *CōRC in praslovanski novi akut na dolžini *CóRC z naglasnim mestom na drugem zlogu vzhodnoslovanskega polnoglasnega odraza *CoRóC, praslovanski stari cirkumfleks na dolžini *CôRC pa z naglasnim mestom na prvem zlogu vzhodnoslovanskega polnoglasnega odraza *CòRoC:

- 1) **psl. *CorC > vsl. *CoroC** (psl. *kōrva (a) 'krava' > vsl. корова, rus. корова, brus. карова, ukr. корова; psl. *vōrna (a) 'vrana' > vsl. ворона, rus. ворона, brus. варона, ukr. ворона; psl. *borzdá *borzdǫ (b) 'brazda' > rus. борозда бороздѹ (≥ бóрозду); psl. *bordá *bōrdǫ (c) 'brada' > vsl. борода, rus. борода бóроду, brus. барада (барадѹ), ukr. борода (бородѹ); psl. *storná *stōrnǫ (c) 'stran, del, predel' > vsl. сторона, rus. сторона стóрону 'stran, plat, rob',²⁴⁴ brus. старана (старанѹ), ukr. сторона стóрону; psl. *mōrзь *mōrza (a) 'mraz' > vsl. морозъ, rus. мороз мороза, brus. мароз марозу, ukr. мороз морозу; psl. *gōrdь *gōrda (c) 'ograda' > vsl. городъ, rus. город гóрода, brus. горад гóрада, ukr. гóрод гóрода; psl. *sъdōrnъjь (a) 'zdrav' > vsl. съдоровъи, rus. здоровый, brus. здаровы, ukr. здоровий; psl. *dorgъjь (c) 'drag' > vsl. дорогъи, rus. дорогой, brus. дарагѹ, ukr. дорогий; psl. *kórtъkъ (jъ) (D) 'kratek' > vsl. коротъкъ, rus. короткий,²⁴⁵ brus. каротки, ukr. короткий; psl. *vortíti *vortǫ *vórtǫši (b/F₁) 'vrniti, obrniti' > vsl. воротити, rus. воротить ворочѹ воротишь, brus. варацѹць star., ukr. воротити star.);
- 2) **psl. *ColC > vsl. *ColoC** (psl. *sōlma (a) 'slama' > vsl. солома, rus. солома, brus. салома, ukr. солома; psl. *kōlda (a) 'klada' > vsl. колода, rus. колода, brus. калода, ukr. колода; psl. *golvá *gólǫ (c) 'glava' > vsl. голова, rus. голова гóлову, brus. галава (галавѹ), ukr. голова гóлову; psl. *gōlsъ *gōlsa (c) 'glas' > vsl. голось, rus. гóлос гóлоса, brus. гóлас гóласу/гóласа, ukr. гóлос гóлосу; psl. *gōldь *gōlda (c) 'glad, lakota' > vsl. голодъ, rus. гóлод гóлода, brus. гóлад гóладу, ukr. гóлод гóлоду; psl. *bōlto (a) 'blato, močvirje' > vsl. болото, rus. болото, brus. балота, ukr. болото; psl. *volknó (b) 'vlakno' > rus. волокно,

²⁴⁴ Rus. старана 'dežela, država' je prevzeto iz stesl. страна.

²⁴⁵ Rus. краткий je prevzeto iz stesl. кратъкъ.

brus. *валакно́*, ukr. *волокну́*; psł. **zólto* (c) ‘zlató’ > vsł. *золото*, rus. *зѡлото*, brus. *зѡлата*, ukr. *зѡлото*; psł. **moldǫjъ* (c) ‘mlad’ > vsł. *молодой*, rus. *молодѡй*, brus. *маладѡй*, ukr. *молодѡй*; psł. **kǫlти* (b-a) ‘klati, tolči’ > vsł. *колоти*, rus. *колѡтъ*, brus. *калѡць*, ukr. *колѡти*; psł. **tǫlčiti* **tǫlčǫ* **tǫlčĭši* (a/A) ‘tlačiti’ > ukr. *толѡчити толѡчу толѡчиши* (≥ *толѡчѡти толѡчѡчу толѡчѡши*); psł. **volčĭti* **volčǫ* **volčĭši* (b/F₁) ‘vlačiti’ > vsł. *волочити*, rus. *волѡчѡтъ волѡчѡчу волѡчѡши*, brus. *валачѡць валачѡчу валѡчѡши*, ukr. *волѡчѡти волѡчѡчу волѡчѡши*).

3.1.1.3.5 Praslovanske medglasne dvoglasniške zveze *CeRC

Praslovanske medglasne dvoglasniške zveze *CeRC so v vzhodni slovansčini doživele metatezo likvid s polnoglasjem – kot odraz praslovanskega *CerC se pojavlja vzhodnoslovansko *CereC, kot odraz praslovanskega *CelC v položaju ne za praslovanskim palatalom (trdonebnikom) vzhodnoslovansko *ColoC, v položaju za praslovanskim palatalom pa vzhodnoslovansko *C’eloC –, pri čemer se (tako kot v dvoglasniških zvezah *CoRC) prvotni tonemi odražajo v naglasnem mestu, in sicer praslovanski stari akut (na dolžini) *CĕRC in praslovanski novi akut na dolžini *CéRC z naglasnim mestom na drugem zlogu vzhodnoslovanskega polnoglasnega odraza *CereC/*ColoC/*C’eloC, praslovanski stari cirkumfleks na dolžini *CōRC pa z naglasnim mestom na prvem zlogu vzhodnoslovanskega polnoglasnega odraza *CéreC/*CólóC/*C’élóC:

- 1) psł. **CerC* > vsł. **CereC* (psł. **vertenò* (B) ‘vreteno’ > vsł. *веретено*, rus. *веретенѡ*, brus. *вѣрацяно́*, ukr. *веретѣно*; psł. **bĕrza* (a) ‘breza’ > rus. *берѣза*, brus. *бярѡза*, ukr. *берѣза*; psł. **bĕrgъ* **bĕrga* (c) ‘breg’ > vsł. *берегъ*, rus. *бѣрег* *бѣрега*, brus. *бѣраг* *бѣрага*, ukr. *бѣрег* *бѣрега*; psł. **vĕrsъ* **vĕrsa* (c) ‘resa, vres’ > rus. *вѣрес-к*, brus. *вѣрас* *вѣрасу*, ukr. *вѣрес* *вѣресу*; psł. **vĕrdъ* **vĕrda* (c) ‘izrastek na telesu’ > vsł. *верѣдъ*, nar. rus. *вѣред*, ukr. *вѣред* *вѣреду*; psł. **u-mertĭ* (c) ‘umreti’ > vsł. *мерѣти*, rus. *у-мерѣтъ*, brus. *(na-mĕrци)*, ukr. *(у-мѣрти)*);²⁴⁶
- 2) psł. **CelC* > vsł. **ColoC*, **C’eloC* (psł. **melkò* (b) ‘mleko’ > vsł. *молоко*, rus. *молокѡ*, brus. *малакѡ*, ukr. *молокѡ*; psł. **pĕlva* (a) ‘pleva’ > vsł. *полова*, rus. *полѡва*, brus. *палѡва*, ukr. *полѡва*; psł. **žĕlbъ* **žĕlba* (c) ‘žleb’ > vsł. *жолобъ*, nar. rus. *жѡлоб* *жѡлоба*, brus. *жѡлаб* *жѡлаба*, ukr. *жѡлоб* *жѡлоба*; psł. **šĕlma* (a) ‘šlem, čelada’ > vsł. *шелѡмъ*, nar. rus. *шелѡм*, brus. *шалѡм* *шалѡма* star., ukr. *шолѡм* *шолѡма*);²⁴⁷ psł. **velĭti* (c) ‘vleči’ > vsł. *волочни*, nar. rus. *волѡчь*, brus. *валачѡць*, ukr. *волоктѡи*; psł. **mĕlти* (b-a) ‘mleti’ > vsł. *молѡти*, rus. *молѡтъ*, brus. *малѡць*, ukr. *молѡти*; psł. **pĕlти* (c-a) ‘pleti’ > vsł. *полѡтъ*, rus. *полѡтъ*, brus. *палѡць*, ukr. *полѡти*).

²⁴⁶ Obliki brus. *na-mĕrци*, ukr. *у-мѣрти* sta drugotni, najverjetneje nastali po analoški izravnavi na sedanjiško osnovo (psł. **u-mertĭ* : **u-mьrǫ* **u-mьreši*).

²⁴⁷ Knj. rus. *шлѣм* ter običajno brus. *шлѣм* in dvojnično ukr. *шлѣм* je prevzeto iz stsl. *шлѣмъ* (brus. in ukr. verjetno preko rus.).

3.1.1.4 Nesplošnoslovanski nastanek zlogotvornih jezičnikov

Praslovanske dvoglasniške zveze polglasnik in jezičnik (tj. na zaprti zlog) **C_bRC*, **C_bRC* ter praslovanske dvoglasniške zveze jezičnik in polglasnik (tj. na odprti zlog) **CR_bC*, **CR_bC* v vzhodni (in zahodni) slovanščini niso glasovno sovpadle: 1) **psl.** **C_brC*, **C_brC*, **C_blC*, **C_blC* > **vsl.** **C_brC*, **C_brC*, **C_blC*, **C_blC*; 2) **psl.** **C_rbC*, **C_rbC*, **Cl_bC*, **Cl_bC* > **vsl.** **C_rbC*, **C_rbC*, **Cl_bC*, **Cl_bC*. Praslovanska tako krepka kot šibka polglasnika **b*, **b̥* v dvoglasniških zvezah **C_bRC*, **C_bRC* in praslovanska krepka polglasnika **b̥*, **b̥* v dvoglasniških zvezah **CR_bC*, **CR_bC* so se pozneje vokalizirali tako kot v drugih položajih (prim. 3.1.4.3), medtem ko sta se praslovanska šibka polglasnika **b̥*, **b̥* v dvoglasniških zvezah **CR_bC*, **CR_bC* v ruščini spreminjala drugače kot v beloruščini in ukrajinščini (prim. 3.1.5.3).

3.1.1.5 Praslovanska **t̥*, **d̥*

Praslovanska zaporniška palatala (trdonebnika) **t̥*, **d̥* sta se v vzhodni slovanščini spremenila v šumniška palatala **č̣*, **ẓ̌* [**č̣* = **t̥ṣ̌*, **ẓ̌*] (ki sta glasovno sovpadla z odrazoma praslovanskih **č̣*, **ẓ̌*): **psl.** **t̥*, **d̥* > **vsl.** **č̣*, **ẓ̌*.²⁴⁸

3.1.1.5.1 Praslovanski **t̥*

Praslovanski nezveneči zaporniški palatal (trdonebnik) **t̥* je nastal iz praslovanskega nezvenečega zaporniškega dentala (zobnika) **t* po praslovanski jotaciji (**tj* > **t̥*) in po praslovanski poenostavitvi soglasniških sklopov **kt*, **gt*, **xt* v položaju pred sprednjimi samoglasniki (**kt^E/*gt^E/*xt^E* > **t̥^E*):

- 1) praslovanske imenske izpeljanke iz podstav na **t* s priponami na **-j-* in iz podstav na **k*, **g*, **x* s priponami na **-t^E-* (psl. **světa* ‘luč, svetloba, svetilo’ > **vsl.** *свѣта*, **rus.** *свѣта*, **brus.** *свѣч-ка*, **ukr.** *свѣта*; **psl.** **pletē* ‘pleče’ > **vsl.** *плече*, **rus.** *плечо*, **brus.** *пльчò*, **ukr.** *плечé*; **psl.** **not̥* ‘noč’ > **vsl.** *ночь*, **rus.** *ночь* *ночи*, **brus.** *ноч* *ночы*, **ukr.** *ніч* *ночі*; **psl.** **pet̥* ‘peč’ > **vsl.** *печь*, **rus.** *пѣчь* *пѣчи*, **brus.** *пѣч* *пѣчы*, **ukr.** *пѣчь* *пѣчі*; **psl.** **mot̥* ‘moč’ > **vsl.** *мочь*, **rus.** *мочь* *мочи*, **brus.** *мòч* *мòчы*, **ukr.** (*міч* je prevzeto iz polj.); **psl.** **pomot̥* ‘pomoč’ > **vsl.** *помочь*, **nar. rus.** *пòмоч* (knj. **rus.** *пòмоуц* je prevzeto iz **stsl.** *помощь*), **brus.** *пòмач* *пòмачы*, **ukr.** *пòміч* *пòмочі*);
- 2) praslovanski glagoli na **-t̥* **-t̥* **-e-ši* (I) s korenem na **k*, **g*, **x* v nedoločniku (**kti/*gti/*xti* > **t̥i*) (**psl.** **peti* **pekq* **pečeši* ‘peči’ > **vsl.** *печи*, **rus.** *пѣчь* *пекѹ* *печѣшь*, **brus.** *пѣчѣ* *пѣчѹ* *пѣчѣшь*, **ukr.** (*пекти*) (*печѹ*) *печѣш*; **psl.** **striiti* **strigo*

²⁴⁸ Vzhodnoslovanska odraza praslovanskih **t̥*, **d̥* sta v vzhodnoslovanski redakciji cerkvene slovanščine izpričana od druge polovice 11. stoletja dalje. Medtem ko se v jezikovnih spomenikih s tega območja starocerkvenoslovanski (tj. vzhodnojužnoslovanski) odraz *жд* pogosto nadomešča z vzhodnoslovanskim *ж*, in sicer že v Ostromirovem evangeliju (1056–1057) (**rod̥stvo* > *рожьство* (1056–1057), **p̥riход̥q* > *прихожж* (1056–1057), **osq̥dajemyje* > *осжжакмыя* (1076)), se starocerkvenoslovanski (tj. vzhodnojužnoslovanski) odraz *шт* veliko redkeje nadomešča s *ч*, v Ostromirovem evangeliju še ne (**boga se bojete* > *в[о]г[а] с[а] бо[и]те* (1095)) (Борковский, Кузнецов 1963: 68).

*strižeši 'striči' > vsl. **стричи**, rus. *стричь стрижу стрижешь*, brus. (*стрыгчы*) *стрыжү стрыжэи*, ukr. (*стригти*) (*стрижу*) *стрижеи*; psl. **po-moti* **po-mogo* **po-mozeši* 'pomoci, pomagati' > vsl. **по-мочи**, rus. *по-мочь по-могу по-можешь*, brus. (*па-магчы*) *па-магу па-можаш*, ukr. (*по-могти*) (*по-можу*) *по-можеш*);

- 3) praslovanski glagoli na *-a-ti *-jǫ *-je-ši (V/2) s korenom na *t v sedanjiku (psl. **metati* **metǫ* **meteši* 'metati' > vsl. **метати**, rus. *метать мечу мечеш*, ukr. *метати мечу мечеш*);
- 4) praslovanski glagoli na *-i-ti *-jǫ *-i-ši (IV) in *-ě-ti/*'-a-ti *-jǫ *-i-ši (III/2) s korenom na *t v prvi osebi ednine (psl. **moltiti* **moltǫ* **moltiši* 'mlatiti' > vsl. **молотити**, rus. *молотить молочу молотишь*, brus. *малаціць малачу малочиш*, ukr. *молотити молочу молотиш*; psl. **svētiti* **svētǫ* **svētiši* 'delati sveto, svetiti' > vsl. **о-святити**, rus. *о-святить (о-святиу је по stesl. о-свѣштѣ) о-святишь*, brus. *а-святиць а-святиу а-святиш*, ukr. *о-святити о-святиу о-святиш*; psl. **vьrtěti* **vьrtǫ* **vьrtiši* 'vrteti' > vsl. **вертѣти**, rus. *вертеть верчу вертишь*, brus. *вярцэць вярчу вэрциш*, ukr. *вертити верчу вертиш*);
- 5) praslovanski glagoli na *-i-ti *-jǫ *-i-ši (IV) s korenom na *t v trpnem preteklem deležniku (pasivnem participu preterita) na *-j-e-n-ъ (psl. **moltěnъ(jь)* > rus. *молочен*, brus. *малочаны*, ukr. *молочений*; psl. **svētěnъ(jь)* > rus. (*о-святичен је по stesl. о-свѣштєнъ*), brus. *а-святичыны*, ukr. *о-святичений*);
- 6) praslovanski drugotni nedovršniki (sekundarni imperfektivi) na *-ja-ti *-ja-jǫ *-ja-je-ši (V/1) glagolov na *-i-ti *-jǫ *-i-ši (IV) s korenom na *t (psl. **vortiti* 'vrniti, obrniti' → **vorǫtati* 'vračati, obračati' > vsl. **воротити** : **ворочати**, rus. *воротить* : *ворочать*, brus. *вараціць* star. : *варочаць*, ukr. *воротити* star. : *ворочати*).

3.1.1.5.2 Praslovanski *ǰ

Praslovanski zvoneči zaporniški palatal (trdonebnik) *ǰ je nastal iz praslovanskega zvonečega zaporniškega dentala (zobnika) *d po praslovanski jotaciji (*dj > *ǰ):

- 1) praslovanske imenske izpeljanke iz podstav na *d s priponami na *-j- (psl. **meda* 'meja' > vsl. **межа**, rus. *межá*, brus. *мяжá*, ukr. *межá*; psl. **preǰa* 'pređenje, preja' > vsl. **пряжа**, rus. *пряжа*, brus. *пράжа*, ukr. *пряжа*; psl. **saǰa* 'saje' > rus. *сáжа*, brus. *сáжа*, ukr. *сáжа*; psl. **kraǰa* 'kradenje, kraja' > vsl. **кража**, rus. *крáжа*, brus. *крáжа*; psl. **žǰǰa* 'žejanje, žeja' > vsl. **жажа**, rus. (*жáжда је превзето из stesl. жажда*); psl. **gospoǰa* 'gospa' > vsl. **госпожа**, rus. *госпожá*, brus. *спажá*, ukr. *госпóжа*; psl. **tuǰь(jь)* 'tuj' > vsl. **чужь**, rus. *чужóй*, brus. *чужы*, ukr. *чужий*; psl. **govǰǰь(jь)* 'goveji' > vsl. **говяжьи**, rus. *говяжьи*, brus. (*говяджы*));
- 2) praslovanski glagoli na *-a-ti *-jǫ *-je-ši (V/2) s korenom na *d v sedanjiku (psl. **glodati* **glodǫ* **glodeši* 'glodati' > rus. *глодать гложу гложеш*);
- 3) praslovanski glagoli na *-i-ti *-jǫ *-i-ši (IV) in *-ě-ti/*'-a-ti *-jǫ *-i-ši (III/2) s korenom na *d v prvi osebi ednine (psl. **roditi* **rodǫ* **rodiši* 'roditi' > vsl. **родити**, rus. *родить рожу родишь*, brus. *радзіць (раджу) рóдзиш*, ukr. *родити*

(*роджѹ*) *ródiiu*; psl. **buditi* **budǫ* **budiši* ‘buditi’ > vsl. **бУДИТИ**, rus. *будѣть будѣшь*, brus. *будзіць (буджы) бѹдзіи*, ukr. *будѣти (буджы) бѹдѣи*;²⁴⁹ psl. **viděti* **vidǫ* **vidiši* ‘videti’ > vsl. **ВИДѢТИ**, rus. *видѣть видѣшь*, ukr. *вѣдѣти (вѣджы) вѣдѣи*);

- 4) praslovanski glagoli na *-i-ti *-jǫ *-i-ši (IV) s korenem na *t v trpnem preteklem deležniku (pasivnem participu preterita) na *-j-e-n-ъ (psl. **roděny(jь)*) > rus. (*рождѣн* je po stsl. **рожденъ**), brus. *рѹджаны*, ukr. (*рѹдженняи*); psl. **buđeny(jь)* > rus. (*про-буждѣн* je po stsl. **боужденъ**), brus. *пра-бѹджаны*, ukr. *про-бѹдженняи*);
- 5) praslovanski drugotni nedovršniki (sekundarni imperfektivi) na *-ja-ti *-ja-jǫ *-ja-je-ši (V/1) glagolov na *-i-ti *-jǫ *-i-ši (IV) s korenem na *d (psl. **buditi* ‘buditi’ : **budati* ‘bujati’ → rus. *про-будѣть* : (*про-буждѣть* je po stsl. **въз-боуждати**), brus. *пра-будзіць* : (*пра-бужаць*), ukr. *про-будѣти* : (*про-буджувати*).

3.1.1.6 Praslovanska *šč, *žž

Praslovanska palatalna (trdonebna) soglasniška sklopa *šč, *žž [*šć, *žž] (tj. pripornika *š, *ž + zlitnika *č, *ž) sta v vzhodni slovanščini ostala prvotno nespremenjena: **psl.** *šč, *žž > **vsl.** *šć, *žž. Do sprememb v posameznih vzhodnoslovanskih geolektih je prišlo mnogo pozneje (za zglede prim. 3.1.6.4.3).

3.1.1.7 Nekatere druge starovzhodnoslovanske glasovne značilnosti

Pomembni nesplošnovzhodnoslovanski glasovni spremembi, ki sta vzhodno slovanščino že zelo zgodaj razcepili na manjše geolekte, sta težnja po glasovnem sovpadu vzhodnoslovanskih šumnikov *č, *ž, *š in sičnikov *c, *z, *s ter nastanek dveh kakovosti odraza praslovanskega *o.

3.1.1.7.1 Vzhodnoslovanski *č, *ž, *š in *c, *z, *s

Vzhodnoslovanski šumniki *č, *ž, *š (odrazi praslovanskih *č/*č̣, *ž/*ẓ̌, *š) in sičniki *c, *z, *s (odrazi (pra)slovanskih *c/*k^{E2}, *z/*g^{E2}, *s/*x^{E2}) ponekod v vzhodni slovanščini (najverjetneje pod vplivom ugrofinskih uralskih jezikov) kažejo težnjo po glasovnem sovpadu, pri čemer je areal glasovnega sovpada zlitnikov č, c neprimerno večji od areala glasovnega sovpada pripornikov ž, z in š, s. Vzhodnoslovanska *č, *c sta glasovno sovpadla ponekod v (severni in osrednji) severovzhodni in novgorodsko-pskovski vzhodni slovanščini (v severni in osrednji ruščini) ter v pološko-smolenski vzhodni slovanščini (v severovzhodni beloruščini), in sicer v c-jevski glas (pojav se imenuje **cokanje**, rus. *цѹканье*) ali č-jevski glas (pojav se imenuje **čoka-**

²⁴⁹ Pri odrazih praslovanskih glagolov na *-i-ti *-jǫ *-i-ši je v prvi osebi ednine sedanjika v beloruščini in ukrajiniščini prišlo do nastanka križanih oblik z drugotnim *dž* tipa brus. *раджы, буджы*, ukr. *роджы, буджы*, in sicer na osnovi korena drugih oblik *род-*, *буд-* in prvotne oblike prve osebe ednine sedanjika **рожы*, **бужы*.

nje, rus. *чóканье*):²⁵⁰ **psl.** *č/*í, *c/*k^{E2} > **vsl.** *č : *c > **rus.**, **SV brus.** *č > c/č (psl. *časъ ‘čas, trenutek, ura’, *lice ‘obraz, lice’ > **vsl.** *časъ, *lice, rus., **SV brus.** *čas, *lice).²⁵¹ Težnja po glasovnem sovpadu šumnikov in sičnikov je širše slovanska.²⁵²

3.1.1.7.2 Praslovanska *ð in *ò

Praslovanski (kratki) starocirkumflektirani *ð in praslovanski (kratki) novoakutirani *ò sta se v severovzhodni in novgorodsko-pskovski vzhodni slovanščini (tj. v celotni poznejši ruščini) najverjetneje prvotno odražala kot različna glasova in fonema, kar potrjuje stanje v nekaterih (tako severnih kot južnih) ruskih narečjih, v katerih se pojavljata fonem /o/ (srednji o, široki o, diftong (dvoglasnik) ou) (rus. o *открытое*) kot odraz praslovanskega *ò (s katerim je po vokalizaciji praslovanskih krepkih polglasnikov glasovno sovpadel odraz praslovanskega krepkega *ɸ) in fonem /ω/ (ozki o, diftong uo) (rus. o *закрытое*) kot odraz praslovanskega *ò:²⁵³ **psl.** *ð/*ɸ : *ò > **rus.** *o : *o > **nar. rus.** /o/ : /ω/ (psl. *gòdъ (c) ‘primeren čas, praznik, leto’ > **nar. rus.** zòd, knj. rus. zòd; psl. *pòle (c) ‘polje’ > **nar. rus.** nòle, knj. rus. nòle; psl. *zòlto (c) ‘zlato’ > **nar. rus.** zòloto, knj. rus. zòloto; psl. *sònъ (c) ‘sen, spanje’ > **nar. rus.** sòn, knj. rus. sòn; psl. *dvòrъ (b) ‘dvorišče’ > **nar. rus.** dvòp, knj. rus. dvòp; psl. *vòla (a) ‘volja’ > **nar. rus.** vòlja, knj. rus. vòlja; psl. *naròdъ (a) ‘tisti, ki se rodi, porodi’ > **nar. rus.** naròd, knj. rus. naròd; psl. NAsg n *tòpnògo (a) ‘mnog, številen’ > **nar. rus.** mnògo, knj. rus. mnògo; psl. *sedlò (b) ‘naselbina’ > **nar. rus.** selò, knj. rus. selò; psl. *kòrva (a) ‘krava’ > **nar. rus.** koròva, knj. rus. koròva; psl. *òldъka (D) ‘majhna ladja’ > **nar. rus.** lòdka, knj. rus. lòdka).²⁵⁴

²⁵⁰ Борковский, Кузнецов 1963: 84–88; Касаткин idr. 2013: 67–70; Блінава, Мяцельская 1980: 57, 205.

²⁵¹ Glasovni sovpad vzhodnoslovanskih *č, *c je izpričan od 11. stoletja dalje (Novgorod: *pěvьсь > пѣвьчь, *kvěть > чвѣть : *červo > црѣво (1095), *čьto > цьто (po 1192); Pskov, Polock, Smolensk: *kirьsetь > кырпчель (1229), *kòньчану > кончаньы (1383), *starьсь > старечь (15. stoletje)). Glasovni sovpad vzhodnoslovanskih *ž, *z in *š, *s pa je znan samo v staropskovskem narečju (Горшкова 1972: 68–69): psl. *ž/*đ, *z/*z > **vsl.** *ž : *z > Pskov *z; psl. *š, *s > **vsl.** *š : *s > Pskov *s. Cokanje/čokanje je bilo v preteklosti veliko bolj razširjeno, pod vplivom govorov, ki ga ne poznajo, v sodobnem času pa tudi pod vplivom knjižnih jezikov, se namreč opušča.

²⁵² Podobno težnjo po glasovnem sovpadu praslovanskih šumnikov in sičnikov znotraj slovanskega jezikovnega sveta poznajo tudi nekateri drugi geolekti, ki so (bili) v zelo intenzivnem stiku z nemškimi jeziki. Glasovni sovpad zlitnikov psl. *č/*c > *č pozna dolnja lužiška srbsščina, medtem ko imajo glasovni sovpad zlitnikov in pripornikov psl. *č/*c, *ž/*z, *š/*s > *c, *z, *s baško podnarečje (tolminskega narečja) slovenščine (jezik sloveniziranih nemških kolonistov) (pojav se v slovenistiki imenuje *slekanje*) (prim. 5.1.5.3.1), malopoljska, nekatera mazovijska in šlezjska narečja poljščine (pojav se v polonistiki imenuje *mazurzenie*) (Dejna 1981: 23, 33, 39), (drev(lj)anska) polabščina (ki je bila dokumentirana v zadnji fazi tik pred svojo popolno germanizacijo). Za stanje v zahodni slovanščini prim. 4.1.6.6.3.

²⁵³ Борковский, Кузнецов 1963: 62, 80–81, 139–140; Касаткин idr. 2013: 30–31.

²⁵⁴ Razlikovanje med različnima o-jevskima fonemoma najverjetneje izvira iz obdobja, v katerem so v vzhodni slovanščini tonemska nasprotja še obstajala, pojav pa je dokumentiran zelo pozno v zgodovinski dobi (ruski ozki o se je označeval s posebnim znakom nad samoglasnikom,

Starejše splošno- in nesplošnovzhodnoslovanske glasovne značilnosti

Praslovansko	Vzhodnoslovansko	
*k ^{E2}	*k	*c
*g ^{E2}	*g	*ʒ
*x ^{E2}	*x	*s
*sk ^{E2}	*sk	*sc
*zg ^{E2}	*zg	*zʒ
*kv ^E	*kv	*cv
*gv ^E	*gv	*ʒv
*xv ^E	*xv	*sv
*E3 x	*s	
*tl	*tl	*l
*dl	*dl	*l
*tn	*tn	*n
*dn	*dn	*n
*órC	*ra	
*ólC	*la	
*orC	*ro	
*olC	*lo	
*CorC	*oro	
*ColC	*olo	
*CerC	*ere	
*CelC	*olo/*'elo	
*CьrC	*ьr	
*CьrC	*ьr	
*CьlC	*ьl	
*CьlC	*ьl	
*CььC	*гь	
*CььC	*гь	
*CььC	*lь	
*CььC	*lь	
*ť	*č	
*đ	*ž	
*šć	*šč	
*žž	*žž	

3.1.1.8 Nekaterne starovzhodnoslovanske oblikovne značilnosti

Oblikovne značilnosti (arhaizmi in inovacije) vzhodne (in zahodne) slovanščine, ki se ujemajo z areali glasovnih značilnosti in so razločevalne v razmerju do južne slovanščine, so: 1) končnici orodnika ednine samostalnikov trde in mehke moške in srednje o-jevske sklanjatve *-C-ьтъ, *-C'-ьтъ (značilnost vzhodne in zahodne slovanščine): vsl. Isg *-C-ьтъ/*-C'-ьтъ (psl. Isg *rakътъ od 'rak' > vsl. ракъмь, rus. раком, brus. ракам, ukr. раком; psl. Isg *lěтътъ od 'poletje, leto' > vsl. лѣтъмь, rus. лѣтом, brus.

to je t. i. камора) (*uròdъ > оуродъ, *perstòli > престѡли, *zakònъ > законъ, Lpl *kòžaxъ ≥ кожахъ, *po vòli > по вѡли : *ròjasъ > рѡясъ (16. stoletje)) (Васильев 1929: passim).

létat, ukr. *літот*; psl. Isg **końть* od ‘konj’ > vsl. *кoнѣмь*, rus. *конѣм*, brus. *канѣм*, ukr. *конѣм*; psl. Isg **poľть* od ‘polje’ > vsl. *польмь*, rus. *по́лем*, brus. *по́лям*, ukr. *по́лем*); 2) končnica roditelja ednine ter imenovalnika in tožilnika množine samostalnikov mehke *ā*-jevske sklanjatve **-C'-ě₃* (značilnost vzhodne in zahodne slovanščine): vsl. **Gsg, NApl **-C'-ě₃*** (psl. Gsg, NApl **dušě₃* od ‘dih, sapa; duša’ > vsl. *доушк* od ‘duša’); 3) od dveh praslovanskih glagolskih predpon (prefiksov) z elativnim pomenom ‘iz notranjosti’ z glagoli premikanja **vy-* in **jъz-* se je posplošila predpona **vy-*: psl. **vy-*, **jъz-* ‘iz-’ > vsl. **vy-* (psl. **vy-bърати* ‘izbrati’ > rus. *вы́братъ*, brus. *вы́браць*, ukr. *ви́брати*; psl. **vy-gънати* ‘izgnati’ > rus. *вы́гнать*, brus. *вы́гнаць*, ukr. *ви́гнати*).

3.1.2 Starovzhodnoslovanski geolekti

Starovzhodnoslovanski geolekti (od ok. 9. stoletja dalje) so bili (za lažjo orientacijo so v oklepaju navedena poimenovanja s stališča vzhodnoslovanskih jezikov oz. njihovih delov):²⁵⁵ 1) **severovzhodna** vzhodna slovanščina (poznejša ruščina brez novgorodske in pskovske ruščine); 2) **novgorodsko-pskovska** vzhodna slovanščina (poznejši novgorodska in pskovska ruščina), imenovana po krajih Novgorod (rus. *Новгород*) in Pskov (rus. *Псков*), ki je bila arhaično obrobje vzhodne slovanščine s popolnim umanjkanjem praslovanske mlajše regresivne (druge) palatalizacije velarov (praslovanskih glasovnih zaporedij **k^{E2}*, **g^{E2}*, **x^{E2}*; **sk^{E2}*, **zg^{E2}*; **kv^{E2}*, **gv^{E2}*, **xv^{E2}*); notranje se je delila na novgorodsko in pskovsko narečje (psl. **tl*, **dl* > novg.-psk. rus. **tl*, **dl* > novg. rus. **(k)l*, **(g)l*, psk. rus. **kl*, **gl*; vsl. **ž/*z*, **š/*s* > novg. rus. **ž/*z*, **š/*s*, psk. rus. **z*, **s*); 3) **pološko-smolenska** vzhodna slovanščina (poznejša severovzhodna beloruščina), imenovana po krajih Polock (brus. *Полоцк*, rus. *Полоцк*) in Smolensk (brus. *Смалѣнск*, rus. *Смолѣнск*); 4) **poleško-kijevska** vzhodna slovanščina (poznejši jugozahodna beloruščina in severna ukrajinščina), imenovana po pokrajini Polesje (brus. *Палѣссе*, ukr. *Полісся*) in kraju Kijev (ukr. *Київ*); 5) **jugozahodna** vzhodna slovanščina (poznejša južna ukrajinščina).

²⁵⁵ Tu predlagana delitev starovzhodnoslovanskih geolektov ne sledi nobeni od doslej predlaganih (Šahmatov, Durnovo, Lehr-Spławiński, Trubetzkoy, Shevelov, povzeto v Wexler 1974: 75–76; Горшкова 1972). Kratek komentar zadnjih dveh delitev: 1) zgodovinskoglasoslovna delitev na osnovi starejših glasovnih značilnosti (novgorodsko-suzdaljsko, položsko-rjazanjsko, kijevsko-poleško, galicijsko-podoljsko narečje) (Shevelov 1964: 297–301, 386, 469–470) je problematična predvsem zaradi definicije položsko-rjazanjskega narečja na osnovi predpostavke, da je (popolno) akanje arhaizem (bolj primerna se zdi poznejša Shevelovova izločitev

Starovzhodnoslovanski geolekti in njihove razlikovalne glasovne značilnosti (definijske lastnosti) (s stališča vzhodnoslovanskih jezikov oz. njihovih delov)

Psl.	Rus.	Novg. in psk. rus.	SV brus.	JZ brus., S ukr.	J ukr.
*k ^{E2} *g ^{E2} *x ^{E2}	*c (> *č) *з *s	*k *g *x	*c (> *č) *з *s	*c *з *s	*c *з *s
*sk ^{E2} *zg ^{E2}	*sc (> *sč) *зз	*sk *zg	*sc (> *sč) *зз	*sk *zg	*sc *зз
*kv ^{E2} *gv ^{E2} *xv ^{E2}	*cv (> *čv) *зv *sv	*kv *gv *xv	*cv (> *čv) *зv *sv	*kv *gv *xv	*cv *зv *sv
*tl *dl	*l *l	*tl *dl	*l *l	*l *l	*l *l
*č/*ť *c/*k ^{E2}	*č *č	*č *č	*č *č	*č *c	*č *c
ö/ ^h *ò	*o *o	*o *o	*o *o	*o *o	*o *o

Kljub relativno zgodnjim zametkom več starovzhodnoslovanskih geolektov pa imajo nekatere starejše glasovne značilnosti, ki služijo kot genetsko merilo za njihovo definiranje, v nadaljnjem spreminjanju le-teh manjši pomen: odrazi praslovanskih *k^{E2}, *g^{E2}, *x^{E2}, *sk^{E2}, *zg^{E2} so bili zaradi analoških izravnjav znotraj pregibalnih vzorcev vsaj v ruščini po večini odpravljeni, podobno se je dogajalo s soglasniškima sklopoma *kl, *gl, glasovni sovpad *č, *c ni bil prisoten na celotnem arealu in je bil kasneje ponekod odpravljen, različna odraza praslovanskih *ö, *ò sta se ohranila samo v nekaterih govorih. Vzhodnoslovanski jezikovni prostor se je v skupen areal povezal pozneje v okviru mlajših splošnovzhodnoslovanskih inovacij, dejansko oblikovanje posameznih vzhodnoslovanskih jezikov pa se je pričelo v okviru mlajših nesplošnovzhodnoslovanskih inovacij. Zložniška sistema poznejšega severovzhodnega (ruščine) ter poznejšega zahodnega (beloruščine) in jugozahodnega (ukrajinščine) vzhodnoslovanskega jezika sta se po starejših splošno- in nesplošnovzhodnoslovanskih glasovnih spremembah razlikovala v prisotnosti/odsotnosti ozkega o.

pološko-smolenskega narečja); 2) zgodovinskonarečjeslovna delitev (Novgorod, Pskov = severozahod; Rostov, Suzdalj = severovzhod; Rjazanj, Černigov = jugovzhod; Polock, Smolensk = zahod; Galicija, Volinija, Kijev = jugozahod (Горшкова 1972: 64–71)) ne upošteva nekaterih starejših (odrazi praslovanskih *k^{E2}, *g^{E2}, *x^{E2}; *sk^{E2}, *zg^{E2}; *kv^E, *gv^E, *xv^E; *ö : *ò), vključuje pa nekatere mlajše glasovne značilnosti (odrazi praslovanskih *v, *g) ter narečja postavlja v čas ok. 1100.

3.1.3 Splošnoslovanska onemitev praslovanskih šibkih polglasnikov in nekatere druge glasovne spremembe

Splošnoslovanska onemitev praslovanskih šibkih polglasnikov $*b$, $*b$ (v vzhodni slovanščini najverjetneje v 11. stoletju) (prim. 3.1.3.1) je bila sprožilec nekaterih medsebojno povezanih glasovnih sprememb, kot so bile npr. nastanek mehkostne korelacije soglasnikov (prim. 3.1.3.2), glasovni sovpad praslovanskih $*i$, $*i$, $*r$ in praslovanskih $*n$, $*l$, $*r$ v položaju pred sprednjimi samoglasniki (prim. 3.1.3.3), ohranjanje razlikovanja med praslovanskima $*i$ in $*y$ (prim. 3.1.3.4). V vzhodni slovanščini do nesplošnoslovanske kontrakcije (skrčitve) ni prišlo (prim. 3.1.3.5). Splošnoslovanska sprememba je bila tudi sporadična onemitev praslovanskega nenaglašnega izglasnega $*-i$ (prim. 3.1.3.6).

3.1.3.1 Praslovanska $*b$, $*b$

Praslovanska šibka polglasnika $*b$, $*b$ (tj. v izglasju ter v zlogu pred zlogom z nepolglasniškim samoglasnikom ali krepkim polglasnikom: psl. $*dъnъ$, $*pъsъ$, $*sъnъ$, $*mъxъ$, $*konъcъ$, $*pъtъkъ$; $*bъrati$, $*sъpati$, Gsg $*dъne$, $*pъsa$, $*sъna$, $*mъxa$ / $*mъxu$, $*konъca$, $*pъtъka$; $*dъnъsъ$, $*šъvъcъ$) sta onemela splošnoslovansko po t. i. Havlíkovem pravilu (medtem ko sta se praslovanska krepka polglasnika $*b$, $*b$ (tj. v zlogu pred zlogom s šibkim polglasnikom: psl. $*dъnъ$, $*pъsъ$, $*sъnъ$, $*mъxъ$, $*konъcъ$, $*pъtъkъ$; $*dъnъsъ$, $*šъvъcъ$) ohranila in se nato vokalizirala v »polna« samoglasnika):²⁵⁶ **psl. $*b$, $*b$ > sl. \emptyset** (psl. $*bъrati$ 'nabirati, zbirati' > vsl. брати, rus. брáть, brus. бра́ць, ukr. бра́ти; psl. $*sъpati$ 'spati' > vsl. съпати, rus. спáть, brus. сна́ць, ukr. сна́ти; psl. $*dъnъsъ$ 'danes' > vsl. дньсь, nar. rus. днѣсь, nar. ukr. днѣс; psl. $*šъvъcъ$ $*šъvъca$ 'krojač' > vsl. швьць, nar. rus. швѣц, nar. brus. швѣц, ukr. швѣць шевця́).²⁵⁷ Dalje prim. 3.1.4.3.

3.1.3.2 Mehkostna korelacija soglasnikov

V vzhodni (in zahodni) slovanščini (ter delno v vzhodni bolgarščini) se je po splošnoslovanski onemitvi praslovanskih šibkih polglasnikov $*b$, $*b$ izoblikovala t. i. mehkostna korelacija soglasnikov: v sistemu odrazov praslovanskih nepalatalov (netrdonebnikov) (tj. labialov (ustničnikov) $*p$, $*b$, $*m$, $*v$ in dentalov (zobnikov) v širšem pomenu $*t$, $*d$, $*n$, $*l$, $*r$, $*s$, $*z$) je prišlo do fonologizacije (najverjetneje že praslovanskega) alofonskega nasprotja nemehčanost (nepalataliziranost) v položaju pred praslovanskimi nesprednjimi samoglasniki $*y$, $*a$, $*o$, $*u$ in mehčanost (palataliziranost) v položaju pred praslovanskimi sprednjimi samoglasniki $*i$, $*b$, $*e$, $*e$, $*ě$ (posledica praslovanskega zakona zlogovne harmonije): **psl. $*C^o$: $*C^e$ > vsl. $*/C/$: $*/C'/$** ²⁵⁸ (psl.

²⁵⁶ Havlík 1889.

²⁵⁷ V vzhodni slovanščini je splošnoslovanska onemitev praslovanskih šibkih polglasnikov izpričana od 2. polovice 11. stoletja ($*kъneзь$ > князь (1068), $*kъto$ > кто, $*čъto$ > что, Gpl $*vъxъxъ$ > $*vъsъxъ$ > вѣхъ, 2–3sg aor. $*posъla$ > посла, Nsg m/n ptc. praet. act. I $*prizъvanъ$ > призвавъ, 3sg praes. $*umъretъ$ > умретъ (ok. 1100)) (Борковский, Кузнецов 1963: 97–99).

²⁵⁸ V ukrajiniščini se je pozneje pojavila težnja po depalatalizaciji mehčanih soglasnikov (prim. 3.1.5.8).

*svěť *světa ‘svetloba; svet’ > vsl. свѣтъ, rus. свѣтъ свѣта [s’v’ě/t/ s’v’ě/t/ə], brus. свѣтъ свѣту [s’v’ě/t/ s’v’ě/t/u], ukr. свѣтъ свѣту [sv’i/t/ sv’i/t/u]; psl. *kostь *kosti ‘kost’ > vsl. кость, rus. кость кости [kòs’/t/ kòs’/t/ə], brus. коць коци [kòs’/c’/ kòs’/c’/i], ukr. кість кісти [kís’/t/ kòs’/t/i]; psl. *nosь *nosa ‘nos’ > vsl. носъ, rus. нос носа [nòs’/ nòs’/ə], brus. нòс нòса [nòs’/ nòs’/a], ukr. ніс нòса [n’i/s/ nòs’/a]; psl. *gorsь *gorsi ‘gos’ → vsl. грьсь, rus. грьсь грься [gù/s’/ gù/s’/ə], brus. грьсь грьсі [γù/s’/ γu/s’/i], ukr. грьсь грьсі [hù/s’/ hù/s’/i)].²⁵⁹

Fonološko nasprotje nemehčani (nepalatalizirani) : mehčani (palatalizirani) soglasnik potrjujejo tudi nekateri minimalni pari (psl. Nsg m ptc. praet. pass. *vypitь od ‘iz-piti’ : *vypiti ‘izpiti’ > rus. выпит [vúp’i/t/] ‘izpiti’ : выпить [vúp’i/t’/] ‘izpiti’; psl. Nsg ptc. praet. pass. *danь od ‘dati’ : *danь ‘dajatev’ > rus. дан [dá/n/] ‘dan’ : дань [dá/n’/] ‘davek, tribut’; psl. *bratrь ‘brat’ : *bьrati ‘nabirati, zbirati’ > rus. брѣтъ [brá/t/] ‘brat’ : брѣтъ [brá/t’/] ‘jemati’).

3.1.3.3 Praslovanski *ń, *ľ, *ř

Praslovanski palatali (trdonebniki) *ń, *ľ, *ř in praslovanski dentali (zobniki) *n, *l, *r v položaju pred sprednjimi samoglasniki so po nastanku mehkostrne korelacije soglasnikov v vzhodni (in zahodni) slovanščini glasovno sovpadli v vzhodnoslovanske mehčane (palatalizirane) *n’, *l’, *r’: psl. *ń, *ľ, *ř : *n^E, *l^E, *r^E > vsl. *n’, *l’, *r’ (psl. *końь ‘konj’ > *ko/n’/ > vsl. конь, rus. конь [kón’], brus. конь [kón’], ukr. кінь [k’in’]; psl. *nitь ‘nit’ > *n’/it’ > vsl. нить, rus. нить [n’it’], brus. ніць [n’ic’], ukr. нить [nýt’]; psl. *poľe ‘polje’ > *po/l’/e > vsl. поле, rus. поле [pòľe], brus. поље [pòľ’e], ukr. поље [pòľe]; psl. *lipa ‘lipa’ > *l’/ipa > vsl. липа, rus. липа [l’ipa], brus. ліпа, ukr. ліпа [l’upa]; psl. *moře ‘morje’ > *mo/r’/e > vsl. море, rus. море [mòr’e], brus. мòра [mòra], ukr. мòре [mòre]; psl. *rěka ‘reka’ > *r’/ěka > vsl. рѣка, rus. река [r’iká], brus. рака [raká], ukr. ріка [r’iká]).

3.1.3.4 Praslovanska *i, *y

Praslovanski sprednji visoki samoglasnik *i in praslovanski srednji visoki samoglasnik *y (jery) sta se v vzhodni (in zahodni) slovanščini ohranila kot različna glasova (ne pa tudi kot različna fonema), saj sta v soglasniškem sistemu utrjevala fonološko nasprotje mehko (palatalno) in mehčano (palatalizirano) : trdo: psl. *Ci : *Cy > vsl. *C’i : *C’y (za zglede prim. 3.1.5.7).

Praslovanski *y se je pozneje v večjem delu vzhodne slovanščine centraliziral v drugotni (sekundarni) *i v položaju za praslovanskimi velari (mehkonebniki) *k, *g, *x, ki so se nato v položaju pred drugotnim *i palatalizirali v mehčane velare *k’, *g’, *x’.²⁶⁰ psl. *ky, *gy, *xy > vsl. *ki, *gi, *xi > *k’i, *g’i, *x’i (psl. *kypěti ‘kipeti’ > vsl.

²⁵⁹ Za zglede praslovanskih soglasnikov v položaju pred *i prim. 3.1.5.7, pred *b v položaju za *p, *b, *m, *y prim. 3.1.6.8.1, pred *b prim. 3.1.4.3, pred *e prim. 3.1.5.2, 3.1.5.6, pred *e prim. 3.1.4.4 in 3.1.6.8.2, pred *ě prim. 3.1.5.1.

²⁶⁰ Борковский, Кузнецов 1963: 127–128; Янкоўскі 1974: 123–124; Беспалько idr. 1962: 148–149. Glasovne spremembe psl. *ky, *gy, *xy > *k’i, *g’i, *x’i ne izkazujejo nekateri severnoruski govori (Касаткин idr. 2013: 61–62).

кѣпѣти, кипѣти, rus. *кипѣть*, brus. *kipěć*, ukr. *kipiti*; psl. **kъnegyni* **kъnegyŋe/ě*₃ ‘kneginja’ → **kъnegyŋa* > vsl. *кѣнагинѣ*, rus. *княгинѣ*, brus. *knjgīnĭa*, ukr. *knjgīnĭa*; psl. **хутръ* (jъ) ‘hiter, spreten’ > vsl. *хѣтрь*, rus. *хитрый*, brus. *xitry*, ukr. *xitrii*).²⁶¹

3.1.3.5 Nesplošnoslovanska kontrakcija

V vzhodni slovanščini (za razliko od južne in zahodne slovanščine) do nesplošnoslovanske kontrakcije (skrčitve) samoglasnikov z medsamoglasniškim (intervokalnim) *j v dolgi samoglasnik ni prišlo.²⁶² psl. **VjV* > vsl. **VjV*. Nesplošnoslovanske kontrakcije torej ne izkazujejo npr.: 1) sedanjik praslovanskih glagolov na *-a-ti *-a-jŋ *-a-je-ši (V/1) (psl. **rǎdati* **rǎdajŋ* **rǎdaješi* (A) ‘padati’ > vsl. *падати*, rus. *pádatʹ pádaŋ pádaeshʹ*, brus. *pádaŋ pádaŋ pádaeshʹ*, ukr. *pádatu pádaŋ pádaeshʹ*; psl. **jьgrǎti* **jьgrǎjŋ* **jьgrǎješi* (F) ‘igrati’ > vsl. *играти*, rus. *igrátʹ igráŋ igráeshʹ*, brus. *igráŋ igráŋ igráeshʹ*, ukr. *gráti gráŋ igráeshʹ*) in praslovanskih glagolov na *-ě-ti *-ě-jŋ *-ě-je-ši / *-’a-ti *-’a-jŋ *-’a-je-ši (III/1) (psl. **uměti* **umějŋ* **uměješi* ‘umeti’ > vsl. *умѣти*, rus. *umětʹ uměŋ uměeshʹ*, brus. *uměŋ uměŋ uměeshʹ*, ukr. *umiti umiŋ umieshʹ*); 2) praslovanska imensko-zaimenska (določna) oblika pridevnikov (psl. **starъjь* **staraja* **staroje* ‘star’ > vsl. *старый*, rus. *stárʹyĭ stárayá stároe*, brus. *stáry stárayá stárae*, ukr. *stariĭ stará staré*); 3) orodnik ednine samostalnikov praslovanske ā-jevske sklanjatve (psl. Isg **vornojŋ* od ‘vrana’ > rus. *вороною/вороной*, brus. *vorónai*, ukr. *vorónoju*); 4) roditeljik množine samostalnikov ženske i-jevske sklanjatve (psl. Gpl **myšъjь* od ‘miš’ > rus. *мышей*, brus. *myšĭŋ*).

3.1.3.6 Praslovanski nenaglašeni izglasni *-i

Praslovanski nenaglašeni (in po analoški izravnavi tudi naglašeni) izglasni *-i je v nekaterih položajih popraslovansko onemel, in sicer splošnoslovansko v položaju za *j (10. stoletje): psl. **-ji* > sl. **-j* (psl. 2sg, 2pl imper. **padaj!*, **padajite!* od ‘padati’ > rus. *pádaĭ!*, *pádaĭte!*, brus. *pádaĭ*, *pádaĭŋ!*, ukr. *pádaĭ!*, *pádaĭte!*; psl. DLsg f **toji* od ‘ta, tisti’ > rus. *móŋ*, brus. *móŋ*, ukr. *miŋ*; psl. DLsg f **takoji* od ‘tak, takšen’ > rus. *takóŋ*, brus. *takóŋ*, ukr. *takiŋ*).²⁶³ Opazna je npr. tudi najprej delna in potem popolna splošnoslovanska redukcija (upad) praslovanskega izglasnega *-i v končnici za drugo osebo ednine priponskega sedanjika (tematskega prezenta) *-ši (ne pa tudi v naglašeni končnici za drugo osebo ednine brezpriponskega sedanjika (atematskega prezenta) *-si): psl. **-ši* > sl. **-šb* > **-š* (psl. 2sg praes. **neseši* od ‘nesti’ > **nesešb* > rus. *nesěšbʹ*, brus. *nyśeshʹ*, ukr. *nesěshʹ*; sl. 2sg praes. **tyješĭ* od ‘miti, umivati’ > **tyješbʹ* >

²⁶¹ Palatalizacija **ky*, **gy*, **xy* > **ki*, **gi*, **xi* je na jugozahodu izpričana od 12., na severovzhodu in zahodu od 13. stoletja (Lpl **kyjixъ* > *киихъ* (ok. 1120), Dpl **nebesъskyjĭtъ* > *небескĭмъ* (1144), **kъnegynĭ* > *кнѣгини* (1229), Dpl **někyjĭtъ* > *нѣкĭмъ*, Apl **porzdbŋnykŋ* > *праздънныкы* (1282)) (Борковский, Кузнецов 1963: 127).

²⁶² Šivic Dular 1998.

²⁶³ Končaj dajalnika/mestnika ednine ženskega spola trde zaimenske sklanjatve se je po medvzorčni analoški izravnavi razširil tudi v določno pridevniško sklanjatev (rus. *móŋ*, *takóŋ* → *dóbroŋ*, *molodóŋ*, *sĭney*; brus. *móŋ*, *takóŋ* → *dóbray*, *malađóŋ*, *sĭnyaj*; ukr. *miŋ*, *takiŋ* → *dóbrĭŋ*, *molodĭŋ*, *sĭniĭŋ*).

rus. *мóешь*, brus. *мѣеши*, ukr. *мієси*; psl. 2sg praes. **dvigneši* od 'dvigniti' > **dvignešb* > rus. *двѣнешь*; psl. 2sg praes. **voziši* od 'voziti' > **vozišb* > rus. *вóзишь*, brus. *вóзиш*, ukr. *вóзиш* : psl. 2sg praes. **dasi* od 'dati' > rus. (*дáшь*), brus. *даси*, ukr. *даси*; psl. 2sg praes. **jěši* od 'jesti' > rus. (*ѣшь*), brus. *јаси*, ukr. *їєси*; psl. 2sg praes. **věši* od 'vedeti' > ukr. 2sg praes. *no-vicú* od 'povedati').

3.1.4 Nekaterе druge splošnovzhodnoslovanske značilnosti

Splošnovzhodnoslovanske značilnosti zgodnjega obdobja so bile npr. še ohranjanje praslovanskih soglasniških sklopov **pł*, **bł*, **mł*, **vł* (prim. 3.1.4.1), poenostavitev (pra)slovanskega zlitnika **z* (prim. 3.1.4.2), enotna vokalizacija praslovanskih krepkih **b*, **b̥* (prim. 3.1.4.3), denazalizacija praslovanskih **e*, **o* z enotnima odrazoma (prim. 3.1.4.4), onemitev vzglasnega **j*- v glasovnih zaporedjih **je-*, **ju-* (prim. 3.1.4.5) in nekatere oblikovne značilnosti (prim. 3.1.4.6). Tem se je pozneje pridružila še izguba praslovanskih tonemskih in kvantitetnih opozicij (kolikostnih nasprotij) (prim. 3.1.6.10).

3.1.4.1 Praslovanski **pł*, **bł*, **mł*, **vł*

Praslovanski soglasniški sklopi **pł*, **bł*, **mł*, **vł*, ki so nastali iz praslovanskih labialov (ustničnikov) **p*, **b*, **m*, **v* po praslovanski jotaciji (**pj*, **bj*, **mj*, **vj* > **pł*, **bł*, **mł*, **vł*) in za katere je bil značilen epentetični (vrinjeni) **ł*, so se v vzhodni slovanščini (in zahodni južni slovanščini) ohranili tako v vzglasju kot v medglasju.

3.1.4.1.1 Praslovanski vzglasni soglasniški sklopi **pł-*, **bł-*, **mł-*, **vł-*: **psl.** **pł-*, **bł-*, **mł-*, **vł-* > **vsl.** **pł-*, **bł-*, **mł-*, **vł-* (psl. **pl̥vati* **pl̥juo* **pl̥ješb* 'pljuvati' → vsl. *пльвати*, rus. *плевать* *плюю* *плюешь*, brus. *пльватиць* *плюю* *плюєши*, ukr. *плювати* *плюю* *плюєши*; psl. **bl̥udo* 'posoda, skleda' > rus. *блюдо*, brus. *блюда*, ukr. *блюдо*).

3.1.4.1.2 Praslovanski medglasni soglasniški sklopi **pł-*, **bł-*, **mł-*, **vł-*: **psl.** **pł-*, **bł-*, **mł-*, **vł-* > **vsl.** **-pł-*, **-bł-*, **-mł-*, **-vł-*:

- 1) praslovanske imenske izpeljanke iz podstav na **p*, **b*, **m*, **v* s priponami na **-j-* (psl. **kapla* 'kaplja' > vsl. *капла*, rus. *капля*, brus. *капля*, ukr. *капля*; psl. **kropla* 'kaplja' > vsl. *кропла*, nar. rus. *крóпля*, brus. *крóпля*, ukr. *крóпля*; psl. **grabla* 'grablja' > rus. *НАрл* *грабли*, brus. *НАрл* *грабли*, ukr. *НАрл* *грабли*; psl. **grobla* 'kar je izkopano, gomila' > vsl. *гробла*, rus. *гробля* star., nar. ukr. *гробля*; psl. **zemla* 'zemlja' > vsl. *земла*, rus. *земля*, brus. *земля*, ukr. *земля*; psl. **lovla* 'lovljenje, lov' > vsl. *ловла*, rus. *ловля*, brus. *лоўля*, ukr. *ловля*);
- 2) praslovanski glagoli na **-a-ti* **-jō* **-je-ši* (V/2) s korenem na **p*, **b*, **m*, **v* v sedanjiku (psl. **klepati* **kleplō* **kleplēši* 'tolči, biti' > vsl. *кляпати*, rus. *кляпать* *кляплю* *кляпешь* (običajno *кляпаю* *кляпаешь*), brus. *кляпатиць* *кляплю* *кляпєши* (običajno *кляпаю* *кляпаєши*), ukr. *кляпати* *кляплю* *кляпєши* (običajno *кляпаю*

- klepácu*); psł. **drěmati* **drěmlŏ* **drěmlěši* ‘dremati, lahko spati’ > vsł. дрѣмати, rus. дремáть дремлŏ дрěмлешь, brus. драмаць драмлŏ дрэмлеш, ukr. дримáти (дримáю дримáцу));
- 3) praslovanski glagoli na *-i-ti *-jŏ *-i-ši (IV) in *-ě-ti/*-’a-ti *-jŏ *-i-ši (III/2) s korenem na *p, *b, *m, *v v prvi osebi ednine sedanjika (psł. **kupiti* **kuplŏ* **kupiši* ‘kupiti’ > vsł. купити, rus. купítь куплŏ кúпишь, brus. купíць куплŏ кúпиш, ukr. купítи куплŏ кúпиш; psł. **lŭbiti* **lŭblŏ* **lŭbiši* ‘ljubiti’ > vsł. любити, rus. любítь люблŏ лúбишь, brus. любíць люблŏ лúбиш, ukr. любítи люблŏ лúбиш; psł. **lomiti* **lomlŏ* **lomiši* ‘lomiti’ > vsł. ломити, rus. ломítь ломлŏ лóмишь, brus. (ламáць) ламлŏ лóмиш, ukr. ломítи ломлŏ лóмиш; psł. **loviti* **lovlŏ* **loviši* ‘loviti’ > vsł. ловити, rus. ловítь ловлŏ лóвишь, brus. лавíць лаўлŏ лóвиш, ukr. ловítи ловлŏ лóвиш);
- 4) praslovanski glagoli na *-i-ti *-jŏ *-i-ši (IV) s korenem na *p, *b, *m, *v v trpnem preteklem deležniku (pasivnem participu preterita) na *-j-e-n-ъ (psł. **kuplěnъ(jь)* > rus. кúплен, brus. кúплены, ukr. кúплений; psł. **lŭblěnъ(jь)* > rus. лúблен, brus. лúблены, ukr. лúблений; psł. **lomlěnъ(jь)* > rus. лóмлен, brus. (ламáны), ukr. лóмлений; psł. **lovlěnъ(jь)* > rus. лóвлен, brus. лóўлены, ukr. лóвлений);
- 5) praslovanski drugotni nedovršniki (sekundarni imperfektivi) na *-ja-ti *-ja-jŏ *-ja-je-ši (V/1) glagolov na *-i-ti *-jŏ *-i-ši (IV) s korenem na *p, *b, *m, *v (psł. **staviti* ‘staviti, postavljati’ : **stavlŏti* ‘postavljati’ > rus. по-ста́вить : по-ста́вятъ, brus. па-ста́виць : па-таўля́ць, ukr. по-ста́вити : по-ста́вляти).

3.1.4.2 (Pra)slovanski *z

(Pra)slovanski sičniški palatalni (trdonebni) zlitnik *z [*ž = *dž] se je v vzhodni slovanščini poenostavil v sičniški palatalni pripornik *z [*ž] (prišlo je do onemitve zaporniškega dela zlitnika: *z = *dz > *z), kar je izpričano že v najstarejših pisnih spomenikih vzhodne slovanščine:²⁶⁴ psł. *z > vsł. *z (psł. **kъnezъ* **kъneza* ‘knez’ > vsł. къназь, rus. князь князя, brus. князь князя, ukr. князь князя; psł. **drugъ* ‘sopotnik, tovariš, prijatelj’ : Npl **drugi* > **druzi* → vsł. другъ : друзи, rus. друг : друзья, brus. друг (друзи), ukr. друг : друзи; psł. **noga* ‘noga’ : DLsg **nogě* > **nozě* > vsł. нога : ногѣ, rus. ногá (ногѣ), brus. нагá : нагѣ, ukr. ногá : носі).

²⁶⁴ Poenostavitev zlitnika psł. *z > vsł. z je torej splošnovzhodnoslovanska, oblike tipa nar. ukr. дзвізда́ so drugotne, nastale preko vmesne oblike z z (psł. **gvězda* ‘zvezda’ > vsł. **zvězda* > звѣзда, rus. звездá, ukr. звізда́ > nar. ukr. дзвізда́), podobno kot oblike tipa psł. **zvopъ* **zvopa* ‘žvenket, zvok, hrup’ > vsł. звонъ, rus. звон звона, brus. звон звона/звону, ukr. дзвін дзвона/дзвону (Борковский, Кузнецов 1963: 53).

3.1.4.3 Praslovanska *ǫ, *ǫ

Praslovanska polglasnika (redukcijska vokala) *ǫ, *ǫ sta se v vzhodni slovanščini vokalizirala enako v krepkem položaju ter v dvoglasniških zvezah *CǫrC, *CǫrC, *CǫlC, *CǫlC in *CrǫC, *CrǫC, *ClǫC, *ClǫC, ne pa tudi v dvoglasniških zvezah *CrǫC, *CrǫC, *ClǫC, *ClǫC (prim. 3.1.5.3).

3.1.4.3.1 Praslovanski sprednji krepki polglasnik (palatalni redukcijski vokal) *ǫ (jer) se je v vzhodni slovanščini vokaliziral v *e (soglasnik pred njim je bil mehčan), praslovanski zadnji krepki polglasnik (velarni redukcijski vokal) *ǫ (jor) pa v *o (soglasnik pred njim je bil nemehčan).²⁶⁵

- 1) **psl. *ǫ > vsl. *e** (psl. *dǫnъ *dǫne ‘dan’ → vsl. дѣнь, rus. дѣнь дня, brus. дзѣнь дня, ukr. дѣнь дня; psl. *lǫnъ *lǫna ‘lan’ > vsl. лѣнь, rus. лѣнъ лѣна, brus. лѣнъ лѣну/лѣну (≥ лѣну), ukr. лѣнъ (лѣну); psl. *rǫnъ *rǫna ‘štor, parobek’ > vsl. рѣнь, rus. рѣнь ннѣ, brus. рѣнь ннѣ, ukr. рѣнь ннѣ; psl. *rǫsъ *rǫsa ‘pes’ > vsl. пѣсь, rus. пѣс пса, nar. brus. пѣс, ukr. пѣс пса; psl. *kǫnъsъ *kǫnъsa ‘konec, začetek’ > vsl. конѣць, rus. конѣцъ концѣ, brus. канѣцъ канѣцѣ, ukr. кінѣць кінѣцѣ; psl. Gpl *ovъsъ od ‘ovca’ > rus. овѣцъ, ukr. овѣцѣ);
- 2) **psl. *ǫ > vsl. *o** (psl. *mǫxъ *mǫxa ‘mah’ > vsl. мѣхъ, rus. мѣхъ мѣхѣ (≥ мѣха), brus. мѣхъ мѣху/мѣху (≥ мѣху), ukr. мѣхъ (мѣху); psl. *sǫtъ *sǫta ‘sat’ > vsl. сѣтъ, nar. rus. сѣтъ, brus. Npl (сѣты), ukr. Npl (сѣту); psl. *sǫnъ *sǫna ‘sen, spanje’ > vsl. сѣнь, rus. сѣнъ снѣ, brus. сѣнъ снѣ, ukr. сѣнъ снѣ; psl. *rǫtǫkъ *rǫtǫka ‘tisti, ki je pēti’ > vsl. пѣтъкъ, rus. пѣтъкъ пѣтъкѣ ‘pet kosov’, brus. пѣтъкъ пѣтъкѣ; psl. *sǫxnǫti *sǫxnǫ *sǫxnǫeši ‘sahniti, sušiti se’ > vsl. сѣхнѣти, схнѣти, сѣхнѣти, rus. сѣхнѣть сѣхнѣ сѣхнѣеши, brus. сѣхнѣць сѣхнѣ сѣхнѣеши, ukr. сѣхнѣти сѣхнѣ сѣхнѣеши; psl. Gpl *okǫnъ od ‘okno’ > rus. ѡконъ, brus. акѡнъ ukr. вѣконъ).

3.1.4.3.2 Praslovanska krepka in šibka polglasnika *ǫ, *ǫ v dvoglasniških zvezah na zaprti zlog *CǫrC, *CǫrC, *CǫlC, *CǫlC sta se v vzhodni slovanščini vokalizirala tako kot krepka polglasnika v drugih položajih:²⁶⁶

- 1) **psl. *CǫrC > vsl. *C’erC** (psl. *sǫrna ‘srna’ > vsl. сѣрна, rus. сѣрна, brus. сѣрна, ukr. сѣрна/сѣрна; psl. *vǫrba ‘vrba’ > vsl. вѣрба, rus. вѣрба, brus. вѣрба, ukr. вѣрба; psl. *sǫrǫpъ *sǫrǫpa ‘srp’ > vsl. сѣрпъ, rus. сѣрпъ, brus. сѣрпъ, ukr. сѣрпъ; psl. *tǫrǫnъ *tǫrǫna ‘trn’ > rus. тѣрнъ, brus. цѣрнъ, ukr. тѣрнъ; psl. *vǫrǫxъ *vǫrǫxi ‘vrh’ → vsl. вѣрхъ, rus. вѣрхъ, brus. вѣрхъ, ukr. вѣрхъ; psl. *zǫrǫno ‘zrno’ > vsl. зѣрно, rus.

²⁶⁵ Vokalizacija praslovanskih krepkih *ǫ, *ǫ je v vzhodni slovanščini dokumentirana od 2. polovice 12. stoletja (*studǫnъsъ > студенѣцъ, Lpl *sǫnъmǫtišĭxъ > сонъмищнѣхъ (1164), *čǫto bylo nemǫrno > что былъ немирно, Dsg m/n *latǫnъskijemu ≥ лѣтинѣскому, *dobrǫjъ > дѣбри, *mirъ > миро (1229)) (Борковский, Кузнецов 1963: 99).

²⁶⁶ Vokalizacija praslovanskih krepkih in šibkih polglasnikov *ǫ, *ǫ v dvoglasniških zvezah *CǫrC, *CǫrC, *CǫlC, *CǫlC je v vzhodni slovanščini izpričana od 2. polovice 12. stoletja (*rǫrsta > перѣста (1164), Npl m *mǫrtviji > мѣртвинѣ, *tǫvǫrditi > тѣвѣрдити (1229), Isg *za vǫlǫvǫnъ > за волѣвовѣмъ (1192–1230)) (Борковский, Кузнецов 1963: 105–106).

зерно, brus. *zэрне*, ukr. *зэрно*; psl. **sr̥dyse* 'srce' > vsl. *сърдыце*, rus. *сэрдыце*, brus. *сэрца*, ukr. *сэрце*; psl. **smrtь* 'smrt' > vsl. *смьръть*, rus. *смёрть*, brus. *смёрць*, ukr. *смёрть*; psl. **pr̥sty/*pr̥ste* **pr̥stene*, Asg **pr̥stень* 'prstan' → rus. *пёрстень пёрстения*, brus. *пёрсцень пёрсценя*, ukr. *пёрстень пёрсня*; psl. **mr̥tvъ(jь)* 'mrtev' > vsl. *мьрътъ*, rus. *мёртвый*, brus. *мёртвы*, ukr. *мертвий*; psl. **pr̥vъ(jь)* 'prvi' > vsl. *пьръвъ*, rus. *пёрвый*; psl. **sm̥rděti* 'smrdeti' > vsl. *смьрдѣти*, rus. *смердѣть*, brus. *смярдзѣць*, ukr. *смердіти*; psl. **tr̥pěti* 'postajati trd, trdети' > rus. *терпѣть*, brus. *цярпѣць*, ukr. *терпіти*; psl. **tr̥rdъ(jь)* 'trd' > vsl. *твьръдъ*, rus. *твёрдый*, brus. *цвѣрды*, ukr. *твердій*; psl. **tr̥rditi* 'delati trdo' > rus. *твердѣть*, ukr. *твердіти*);

- 2) **psl. *CъrC > vsl. *CorC** (psl. **kr̥cъta* 'krčma' > rus. *корчма́* star., brus. *карчма́*, ukr. *корчма́*; psl. **tr̥gъ* **tr̥gu* 'trg' → vsl. *търгъ*, rus. *торѓ* *торга́*, brus. *торѓ* *торгу́*, ukr. *торѓ* *торгу́*; psl. **gr̥dlo* 'grlo, požiralnik' > vsl. *гьрло*, rus. *горло́*, brus. *гору́ла*, ukr. *гору́ло*; psl. **gr̥rdъ(jь)* 'ponosen, ohol' > rus. *гордый́*, brus. *гору́ды*, ukr. *гору́дий*; psl. **kr̥mīti* 'krmiti' > vsl. *кьрмити*, rus. *кормѣть*, brus. *карміць*, ukr. *корміти*);
- 3) **psl. *CъlC > vsl. *ColC** (psl. **volna* 'volna' > vsl. *вълна*, nar. rus. *во́лна*, brus. *воўна*, ukr. *во́вна*; psl. **volka* 'volk' > vsl. *вълкъ*, rus. *во́лк* *во́лка*, brus. *воўк* *ваўка́/воўка*, ukr. *во́вк* *во́вка*; psl. **dolgъ(jь)* 'dolg, ne kratek' > vsl. *дългъ*, rus. *до́лгий*, brus. *доўгі*, ukr. *до́вгий*; psl. **polnъ(jь)* 'poln' > vsl. *пълнь*, rus. *по́лный*, brus. *поўны*, ukr. *по́вний*; psl. **molčati* **molčъ* **molčīsi* 'molčati' > vsl. *мълчати*, rus. *молча́ть молчу́ молчи́шь*, brus. *маўча́ць маўчу́ маўчы́ши*, ukr. *мовча́ти мовчу́ мовчи́ши*);
- 4) **psl. *CъlC > vsl. *C'elC** (psl. **zolna* 'žolna' > rus. *желна́*, brus. *жаўна́*, ukr. *жовна́*; psl. **čolnъ* **čolna* 'čoln, drevak' > vsl. *чълнь*, rus. *чѣ́лн* *челна́*, brus. *чо́вен* *чоўна*, ukr. *чо́вен* *човна́*; psl. **zolčъ* **zolči* 'žolč' > vsl. *зълчь*, *жълчь*, rus. *жѣ́льч* *жѣ́лчи*, brus. *жоўць* *жоўці*, ukr. *жовч* *жовчі*; psl. **zyltъ(jь)* 'rumen' > vsl. *жълтъ*, rus. *жѣ́лтый*, brus. *жоўты*, ukr. *жовтий*; psl. **zyltēti* **zyltējъ* **zyltēješi* 'postajati rumen, rumeneti' > rus. *желтѣть желтѣю желтѣешь*, brus. *жаўце́ць жаўце́ю жаўце́еш*, ukr. *жовтіти жовтію жовтіеш*);
- 5) **psl. *CъlC > vsl. *ColC** (psl. **dolgъ* **dolga* 'dolg, kar je treba vrniti' > vsl. *дългъ*, rus. *до́лг* *до́лга*, brus. *доўг* *доўгу́*, nar. ukr. *до́вг*; psl. **stolpъ* **stolpa* 'stolp' > vsl. *стълпъ*, rus. *сто́лп* *сто́лпа́*, brus. *стоўп* *стаўпа́*, ukr. *сто́вп* *стовпа́*; psl. **klobasa* 'klobasa' > vsl. *колбаса*, rus. *колбаса́*, brus. *каўбаса́*, ukr. *ковбаса́*; psl. **tblstъ(jь)* 'debel, tolst' > vsl. *тълстъ*, rus. *то́лстый*, brus. *тоўсты*, ukr. *товстий*).

Pri dvoglasniških zvezah s krepkim polglasnikom se sporadično pojavljajo oblike z drugim polnoglasjem (rus. *второе полногласие*) (psl. **vr̥vъka* 'majhna vr̥v' > vsl. *вьръвъка*, rus. *верёвка*, brus. *вяроўка*, ukr. *вирьовка*).

3.1.4.3.3 V praslovanskih dvoglasniških zvezah na odprti zlog **Cr̥ъC*, **Cr̥ъC*, **Cl̥ъC*, **Cl̥ъC* s praslovanskima krepkima polglasnikoma sta se slednja v vzhodni slovanščini vokalizirala tako kot krepka polglasnika v drugih položajih: **psl. *Cr̥ъC**, ***Cr̥ъC**,

**Cl̥C*, **Cl̥C* > vsl. **Cr̥eC*, **CroC*, **Cl̥eC*, **CloC* (psl. **kr̥stь* 'krst' > vsl. *кр̥стъ* > rus. (*кр̥ст* je prevzeto iz csl.), brus. *xp̥est*, ukr. *xp̥est*; psl. **br̥vьno* 'tram' > vsl. *брьвьно* > rus. *бревно*; psl. **kr̥y* **kr̥ve* 'kri', Asg **kr̥vь* → **kr̥vь* **kr̥vi* > vsl. *кр̥вь* > rus. *кр̥овь* *кр̥ови*, brus. *кр̋оу* *кр̋иві*, ukr. *кр̋ов* (*кр̋ові*); psl. **kr̥zь* 'krt' > vsl. *кр̋зъ* > rus. *кр̋от*, brus. *кр̋от*, ukr. *кр̋ит*; psl. **pl̥zь* 'koža' > vsl. *пл̋зъ* > rus. *пл̋оть*, brus. *пл̋оць*, ukr. *пл̋оть*).

3.1.4.4 Praslovanska **ę*, **ǫ*

Praslovanska nosna samoglasnika (nazalna vokala) **ę*, **ǫ* sta se v vzhodni slovanščini denazalizirala (raznosnila) relativno zgodaj (sreda 10. stoletje): praslovanski sprednji nosni samoglasnik **ę* se je denazaliziral v **a*, praslovanski zadnji nosni samoglasnik **ǫ* pa v **u*:²⁶⁷

- 1) **psl. **ę* > vsl. **a*** (psl. **čestь(jь)* 'čest, gost' > vsl. *частъ*, rus. *ч̋астый*, brus. *ч̋асты*, ukr. *ч̋астий*; psl. **četi* **čьno* **čьneši* 'spočeti, ustvariti, začeti' > vsl. *на-чати*, rus. *на-чать* *на-чнѹ* *на-чнѣшь*, brus. *за-ч̋аць* *за-чнѹ* *за-чнѣш*, ukr. *за-ч̋ати* *за-чнѹ* *за-чнѣш*; psl. **žeti* **žьno* **žьneši* 'sekati, tolči, žeti' > vsl. *жати*, rus. *ж̋ать* (*жнѹ*) *жнѣшь*, brus. *ж̋аць* (*жнѹ*) *жнѣш*, ukr. *ж̋ати* (*жнѹ*) *жнѣш*; psl. **agnę* **agnęte*, NApI **agnęta* 'jagnje' > vsl. *ягнѣ*, rus. (*ягнѣнок* *ягнѣнка*),²⁶⁸ Npl *ягнѣта*, brus. *ягнѣ* (≥ *ягнѣ*), Npl *ягнѣты*, ukr. *ягнѣ*, Npl *ягнѣта*; psl. **ględęti* 'gledati' > vsl. *глядѣти*, rus. *глядѣть*, brus. *глядзѣть*, ukr. *глядіти*; psl. **rędъ* **rędu* 'vrsta, red' > vsl. *рядъ*, rus. *ряд* *ряда/ряду*, brus. *р̋ад* *р̋ада*, ukr. *р̋яд* *р̋яду*; psl. **męsęcъ* **męsęca* 'mesec' > vsl. *мѣсѣць*, rus. *м̋есяц* *м̋есяца*, brus. *м̋есяц* *м̋есяца*, ukr. *місяць* *місяця*; psl. **zęzъ* **zęti* 'zet' → vsl. *зятъ*, rus. *з̋ять* *з̋ятя*, brus. *з̋яць* *з̋яця*, ukr. *з̋ять* *з̋ятя*);²⁶⁹
- 2) **psl. **ǫ* > vsl. **u*** (psl. **mǫzъ* **mǫža* 'mož' > vsl. *мѹжь*, rus. *м̋уж* *м̋ужа*, brus. *м̋уж* *м̋ужа*, ukr. *м̋уж* *м̋ужа*; psl. **mǫka* 'moka' > vsl. *мѹка*, rus. *м̋ук̋а*, brus. *м̋ук̋а*, ukr. *м̋ук̋а*; psl. **blǫditi* **blǫdъ* **blǫdiši* 'bloditi' > vsl. *блѹдити*, rus. *блудіть* *блужѹ* *блүдишь*, brus. *блудзіць* *блужѹ* *блүдзіш*, ukr. *блудіти* *блуджѹ* *блүдиш*).

²⁶⁷ Denazalizacija (raznosnjenje) praslovanskih nosnih samoglasnikov v vzhodni slovanščini je torej izpričana od srede 10. stoletja (psl. **nejesyть* > vsl. *неясъ* 'pelikan, jastreb' → *Νεασήτ*, psl. Asg m ptc. praes. act. def. **vьrǫtьbъ* > vsl. *вьр̋очни* 'ki vre (o vodi)' → *Βερούζη*, oboje sta imeni slapov na Dnepru (Konstantin Porfirogenet)). V vzhodnoslovanski redakciji cerkvene slovanščine prihaja do mešanja grafemov ж in ѡ (ЗрI praes. **vьvьrǫzъ* > *вьвьр̋оуць*, Npl ptc. praes. act. **vьstьr̋zajote* > *вьст̋рьз̋аюце* : **studenъcъ* > *ст̋жденьць*, Gdu **otъ oboju* > *отъ обож* (1056–1057)), kar kaže na glasovni sovpad odrazov praslovanskih **ǫ* in **u*, medtem ko je (z izjemo v položaju za praslovanskimi palatali (trdonebniki)) opazno precej dosledno razlikovanje med grafemi ѡ in а ter ѡ in ѡ (**verme* > *вр̋ѣмѣ*, **desętaja* > *дес̋ѣтаѣ* : Gsg **otъ* (*Samarije*) > *отъ самаріѣ*, 1sg aor. **ročęxъ* > *поч̋ахъ*, Nsg m ptc. praet. act. def. **golgoļęzъ* > *гл̋[агол]ѣи* (1056–1057)), kar naj bi kazalo na obstoj različnih fonemov **a* in **ä* (v položaju ne za praslovanskimi palatali) (psl. **pasti* 'pasti' : Npl **pęsti* od 'pest' > vsl. *пастѣ* [pasti] : *п̋астѣ* [p̋asti]) (Борковский, Кузнецов 1963: 64–65, 61). V prid tej domnevi govori tudi glasovna sprememba psl. **ę/*C'a* > vsl. **ä* > S rus. *e* (Тер-Аванесова 1995).

²⁶⁸ Psl. **agnękъ* **agnęka* 'majhno jagnje' > rus. *ягнѣнок* *ягнѣнка*.

²⁶⁹ Za zglede praslovanskega **ę* v položaju za labiali (ustničniki) **p*, **b*, **m*, **v* prim. 3.1.6.8.2.

3.1.4.5 Praslovanska *je-, *ju-

Praslovanska vzglasna glasovna zaporedja zveneči palatalni (trdonebni) drsnik *j [*j] in samoglasnik so se v vzhodni slovanščini delno spreminjala: opazna je položajna onemitev vzglasnega *j-.

3.1.4.5.1 Praslovanski vzglasni *j- v položaju pred naglašanim ali prednaglasnim *e je v vzhodni slovanščini onemel, vzglasni *e pa se nato preglasil, natančneje velariziral (pomehkonebnil) v *o: **psl. *je- > vsl. *o** (psl. *jezero ‘jezero’ > vsl. озеро, rus. о́зеро, brus. во́зера, ukr. о́зеро; psl. *jesenъ *jeseni ‘jesen’ > vsl. осень, rus. о́сень о́сени, brus. во́сень во́сени, ukr. о́сінь о́сени; psl. *jelę *jelene, Asg *jelenъ ‘jelen’ → vsl. олень, rus. оле́нь оле́ня, brus. але́нь але́ня, ukr. олень оле́ня; psl. *jedīnъ *jedīna *jedīno ≥ *jedьnъ *jedьna *jedьno ‘eden’ > vsl. одинъ одна одно, однъ одна одно → rus. оди́н одна́ одно́, brus. адзи́н адна́ адно́, ukr. оди́н одна́ одно́).

3.1.4.5.2 Praslovanski vzglasni *j- v položaju pred *u je v vzhodni slovanščini onemel: **psl. *ju- > vsl. *u** (psl. *juha ‘juha’ > vsl. уха, rus. уха; psl. *južina, *južinъ ‘obed’ > vsl. ужина, rus. у́жин). Besede z odrazom praslovanskega glasovnega zaporedja *ju- v vzhodnoslovanskih knjižnih jezikih so prevzete iz stare cerkvene slovanščine (psl. *junъ(jъ) ‘mlad’ > vsl. унь (: rus. ю́ный, brus. юны, ukr. юний je prevzeto iz stcsl. юнь ‘mlad’); *jugъ *juga ‘svetla nebesna stran, jug’ > vsl. урь (: knj. rus. ю́г ю́га je preveto iz stcsl. юрь ‘jug’)).

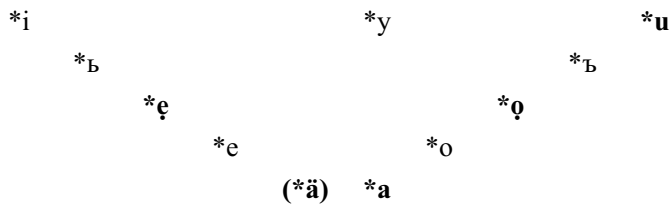
3.1.4.6 Nekatere vzhodnoslovanske oblikovne značilnosti

Izbrane oblikovne značilnosti (inovacije in arhaizmi) vzhodne slovanščine so: 1) vsaj delna ohranitev končnice tretje osebe ednine in množine sedanjika (značilnost vzhodne slovanščine): **psl. *-tъ/*-tь** (psl. 3sg, 3pl praes. *nes-e-tъ/-tь, *nes-ę-tъ/-tь od ‘nesti’ > rus. несе́т, несу́т, brus. нясе́, нясу́ць, ukr. несе́, несу́ть; sl. 3sg, 3pl praes. *rъj-e-tъ/-tь, *rъj-ę-tъ/-tь od ‘piti’ > rus. пье́т, пью́т, brus. пье́, пью́ць, ukr. пье́, пью́ть; sl. 3sg, 3pl praes. *mъj-e-tъ/-tь, *mъj-ę-tъ/-tь od ‘miti, umivati’ > rus. мо́ет, мо́ют, brus. мье́ мью́ць, ukr. мие́, мию́ть; psl. 3sg, 3pl praes. *mī-ne-tъ/-tь, *mī-ņę-tъ/-tь od ‘mīniti’ > rus. ми́нет, ми́нут, brus. міне́, міну́ць, ukr. мине́, мину́ть; psl. 3sg, 3pl praes. *voz-i-tъ/-tь, *voz-ę-tъ/-tь od ‘voziti’ > rus. во́зит, во́зят, brus. во́зиць, во́зяць, ukr. во́зить, во́зять; psl. 3sg, 3pl praes. *um-ě-je-tъ/-tь, *um-ě-јę-tъ/-tь od ‘umeti’ > rus. уме́ет, уме́ют, brus. умее́, уме́юць, ukr. уміе́, умію́ть; psl. 3sg, 3pl praes. *děl-a-je-tъ/-tь, *děl-ě-јę-tъ/-tь od ‘delati’ > rus. де́лает, де́лают, brus. дэ́лае, дэ́лаюць, ukr. ділає́, ділаю́ть; psl. 3sg, 3pl praes. *dar-u-je-tъ/-tь, *dar-u-јę-tъ/-tь od ‘darovati’ > rus. дару́ет, дару́ют, brus. дару́е, дару́юць, ukr. дару́є, дару́ють); 2) izguba glagola *byti ‘biti, obstajati, nahajati se’ kot glagola s polnim in oslavljenim slovarskim (leksikalnim) pomenom ter kot pomožnega glagola s slovničnim (gramatičnim) pomenom, slednji npr. v rezultativnem preteklem času (perfektu) (toda zato obvezna raba osebnega zaimka) (psl. 1sg perf. *rьsalъ/*rьsala/*rьsalo jestь → rus. я́ писа́л/писа́ла/писа́ло, brus. я́ писа́ў/писа́ла/писа́ло, ukr. я́ писа́в/писа́ла/писа́ло).

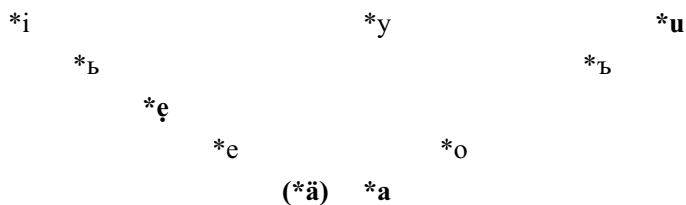
Nekatere mlajše splošnovzhodnoslovanske glasovne značilnosti

Praslovansko	Vzhodnoslovansko
*C ^O : *C ^E	*/C/ : */C'/
*ĭ, *ĩ, *ñ	*l', *r', *n'
*l ^E , *r ^E , *n ^E	*l', *r', *n'
*Ci : *Cy	*C'i : *Cy
*VjV	*VjV
*pĭ-, *bĭ-, *mĭ-, *vĭ-	*pɫ-, *bɫ-, *mɫ-, *vɫ-
*-pĭ-, *-bĭ-, *-mĭ-, *-vĭ-	*-pɫ-, *-bɫ-, *-mɫ-, *-vɫ-
*z	*z
*ь	*'e
*ь	*o
*CьrC	*'er
*CьrC	*or
*CьlC	*ol/*'el
*CьlC	*ol
*CrьC	*'re
*CrьC	*ro
*ClьC	*'re
*ClьC	*lo
*ę	*'a
*q	*u
*je-	*o-
*ju-	*u-

Severovzhodnovzhodnoslovanski (poznejši ruski) samoglasniški sistem:

Jugozahodnovzhodnoslovanski (poznejši beloruski in ukrajinski) samoglasniški sistem:

Vzhodnoslovanski nezložniki

	Zaporniki, eksplozive			Polzaporniki, afrikate	Priporniki, frikative		
					spiranti	drsniki	jezičniki
ustničniki	*/p/	*/b/	*/m/			*/v/	
	*/pʰ/	*/bʰ/	*/mʰ/			*/vʰ/	
zobniki	*/t/	*/d/	*/n/		*/s/	*/z/	*/ɾ/, */l/
	*/tʰ/	*/dʰ/	*/nʰ/		*/sʰ/	*/zʰ/	*/ɾʰ/, */lʰ/
trdonebniki				*/c/		*/j/	
				*/č/	*/š/	*/ž/	
				*šč	*žž		
mehkonebniki	*/k/	*/g/			*/x/		

3.1.5 Severovzhodno- in jugozahodnovzhodnoslovanske glasovne značilnosti

Nekoliko mlajše nesplošnovzhodnoslovanske glasovne spremembe so se pojavljale v obdobju 12. in 13. stoletja (nekatero od njih torej vzporedno z nekaterimi mlajšimi splošnovzhodnoslovanskimi) in so se širile iz dveh inovativnih središč. To sta bili **severovzhodnovzhodnoslovansko (rusko) in jugozahodnovzhodnoslovansko (ukrajinsko) inovativno središče**, pri čemer prehodni **zahodnovzhodnoslovanski (beloruski)** prostor (ali samo njegov del) izkazuje inovacije enega ali drugega inovativnega središča. Severovzhodno- in jugozahodnovzhodnoslovanske glasovne spremembe so dokončno izoblikovale tri vzhodnoslovanske jezike in imajo posledično vrednost genetskih meril pri členitvi vzhodne slovanščine na jezike.

3.1.5.1 Praslovanski *ě

Praslovanski nizki sprednji samoglasnik *ě [*ä] (jat) se je po denazalizaciji (raznosnjenju) praslovanskih nosnih samoglasnikov *e, *o (prim. 3.1.4.4) v vzhodni slovanščini zožil v vzhodnoslovanski ozki *'e,²⁷⁰ ki se je prvotno ohranil kot poseben glas in fonem.²⁷¹

Vzhodnoslovanski odraz praslovanskega *ě v zlogu pred zlogom z naglašnim *i se je v nekaterih besedah splošnovzhodnoslovansko popolnoma asimiliral (prililil) naglašnemu samoglasniku v *i (pozneje je znotraj posameznih pregibalnih vzorcev in besednih

²⁷⁰ Moszyński 1967; Rigler 1963b: 26–30.

²⁷¹ Posebno glasovno vrednost vzhodnoslovanskega odraza praslovanskega *ě potrjujeta: 1) stanje v nekaterih (tako severnih kot južnih) ruskih narečjih, v katerih se pojavljata fonem /b/ (srednji e, ozki e, dvoglasnik ię) (rus. *e закрытое*) kot odraz praslovanskega *ě in fonem /e/ (široki e, dvoglasnik ei) (rus. *e открытое*) kot odraz praslovanskega *e (s katerim je po vokalizaciji praslovanskih krepkih polglasnikov glasovno sovpadel odraz praslovanskega krepkega *ɣ) (Борковский, Кузнецов 1963: 62, 80–81, 139–140; Касаткин idr. 2013: 30–31): psl. *ě : *e/*ɣ > vsl. *e : *e (psl. *lěšь, *lěto, *věra, *světъ, *sěno, *xlěbъ : *vьrxъ, *otьсь > nar. rus. лѣс, лѣто, вѣра, свѣт, сѣно, хлѣб : вѣрх, отѣу); 2) stanje v jugozahodni belorusčini in ukrajiniščini (kjer je vzhodnoslovanski *e pozneje glasovno sovpadel z odrazom podaljšanega *e (prim. 3.1.5.2)).

družin prišlo do analoških izravnjav)²⁷² (psl. **sědēti* **sědŏ* **sědiši* 'sedeti' > vsl. сѣдѣти/сидѣти, rus. (сидѣть) (сидѣ) сидѣшь, brus. сядзѣць сядзѣ (сядзі), ukr. (сидіти) (сиджѣ) сидіш, psl. **sěsti* **sědŏ* **sědeši* 'sesti' > vsl. сѣсти, rus. сѣсть сяду сядеши, brus. сѣсци сяду сядзеши, ukr. сісти сяду сядеш; psl. **dětŕ* **dětŕete* 'dete' → vsl. дѣтиа/дѣтиа/дитиа, rus. (дитя дитяти) star., brus. (дзіця ≥ дзіцѣ дзіцяці), ukr. (дитя дитяти), psl. **děti* **dětŕjъ* 'otroci' > vsl. дѣти, rus. дѣти дѣтѣи, brus. дзѣці дзяцѣи, ukr. діти дитѣи, psl. **dětina* > vsl. дѣтина, rus. (дѣтина), ukr. дитина).

Vzhodnoslovanski odraz praslovanskega **ě* se je v drugih položajih kot **e* ohranil v severovzhodni, delu novgorodsko-pskovske in v pološko-smolenski vzhodni slovanščini (poznejši ruščini in severovzhodni beloruščini) (to se odraža tudi v krovnih knjižnih jezikih) (v novgorodski vzhodni slovanščini (poznejši novgorodski ruščini) se je zožil v 'i'), medtem ko je v poleško-kijevski in jugozahodni vzhodni slovanščini (poznejši jugozahodni beloruščini in ukrajinjščini) glasovno sovpadel s t. i. »novim ě« (dalje prim. 3.1.5.2) (knjižna ukrajinjščina odraža stanje v jugozahodni in jugovzhodni ukrajinjščini, kjer se je v vseh položajih ne glede na naglasno mesto zožil v 'i'): **psl. **ě*** > **vs. **e*** > **nespl. rus., SV brus. 'e, JZ in JV ukr. 'i'**²⁷³ (psl. **rěna* 'rena' > vsl. рѣна, rus. рѣна, brus. рѣна, ukr. ріна; psl. **bělŕjъ* 'bel' > vsl. бѣль, rus. бѣлый, brus. бѣлы, ukr. білий; psl. **běda* 'nesreča, stiska, beda' > vsl. бѣда, rus. бѣда, brus. бѣда, ukr. біда; psl. **měra* 'merjenje, mera' > vsl. мѣра, rus. мѣра, brus. мѣра, ukr. міра; psl. **věra* 'vera' > vsl. вѣра, rus. вѣра, brus. вѣра, ukr. віра; psl. **tělo* 'telo' > vsl. тѣло, rus. тѣло, brus. цѣла, ukr. тіло; psl. **neděla* 'nedelja' > vsl. недѣла, rus. недѣля, brus. нядзѣля, ukr. неділя; psl. **sněgъ* **sněga* 'sneg' > vsl. снѣгъ, rus. снѣг снѣга/снѣгу, brus. снѣг снѣгу, ukr. сніг снігу; psl. **lěto* 'poletje, leto' > vsl. лѣто, rus. лѣто, brus. лѣта, ukr. літо; psl. **kolěno* 'koleno' > vsl. колѣно, rus. колѣно, brus. калѣна, ukr. коліно; psl. **rěka* 'reka' > vsl. рѣка, rus. рѣка, brus. рака, ukr. ріка; psl. **šěno* 'trava, seno' > vsl. сѣно, rus. сѣно, brus. сѣна, ukr. сіно; psl. **zěnica* 'zenica, punčica v očesu' > vsl. зѣница, rus. зѣница star., ukr. зіниця).

3.1.5.2 Vzhodnoslovanska **e*, **o*

Vzhodnoslovanska **e*, **o* (odraza praslovanskih **e*, **o* in praslovanskih **CeRC*, *(*C*)*oRC* po metatezi likvid s polnoglasjem) v zlogu pred zlogom s šibkima polglasnikoma **ь*, **ъ* sta po onemitvi slednjih v severovzhodni, novgorodsko-pskovski in pološko-smolenski vzhodni slovanščini (poznejši ruščini in severovzhodni beloruščini) ostala nespremenjena (o dveh odrazih praslovanskega **o* v ruščini, ki ni povezan z onemitvijo praslovanskih šibkih polglasnikov (prim. 3.1.1.7.2)), v poleško-kijevski in jugozahodni vzhodni slovanščini (poznejši jugozahodni beloruščini in ukrajinjščini)

²⁷² Гурски 1962: 20.

²⁷³ Praslovanski **ě* ima v jugozahodni beloruščini in ukrajinjščini naslednje odraze: 1) v jugozahodni beloruščini v naglašenem položaju ozki e-jevski fonem (с'ѣно) ali diftong **ie* (с'иено) (Аванесаў 1964: 21–24); 2) v severni ukrajinjščini v naglašenem zlogu (ne pa tudi v nenaglašenem zlogu, kjer se ni spreminjal) diftong **ie* (с'иено, б'иѣда) (pozneje se je diftong ponekod lahko monoftongiral); 3) v jugozahodni in jugovzhodni ukrajinjščini v naglašenem in nenaglašenem zlogu 'i (с'іно, б'іда) (Жилко 1955: 67–68, 92, 159).

pa po nadomestni podaljšavi težila k daljšanju in oženju v smeri $*'ē$, $*ō > *'e$, $*o$, pri čemer je tako podaljšani praslovanski $*e$ glasovno sovpadel z odrazom praslovanskega $*ē$ in nastal t. i. »novi $ē$ « (ukr. *новий ē*):²⁷⁴ vsl. $*eC_{\tilde{b}}/\tilde{b}$, $*oC_{\tilde{b}}/\tilde{b}$ > rus., SV brus. $*'e$, $*o$, JZ brus., ukr. $*'ē$, $*ō > *'e$, $*o$.²⁷⁵ Nadaljnje spreminjanje jugozahodnobelorusko-ukrajinskih $*'e$, $*o$ je bilo v različnih narečnih ploskvah ukrajiniščine različno.²⁷⁶

Praslovanska $*e$, $*o$ v zlogu pred zlogom s šibkima polglasnikoma $*_{\tilde{b}}$, $*_{\tilde{b}}$ se v knjižni ruščini in beloruščini (ki odraža stanje v severovzhodni beloruščini) prvotno odražata kot $*'e$, $*o$ (v nenaglasnih zlogih je pozneje lahko prišlo do vokalne redukcije), v knjižni ukrajiniščini (ki odraža stanje v jugozahodni ukrajiniščini) pa kot $'i$:

- 1) psl. $*eC_{\tilde{b}}/\tilde{b}$, $*eC_{\tilde{b}}/\tilde{b}$ > rus. $*'e$, brus. $*'e$, ukr. $*'ē > 'e > JZ ukr. 'i$ ²⁷⁷ (psl. $*pe\tilde{b}$ $*pe\tilde{b}$ 'peč' > vsl. *печь*, rus. *печь* *печи*, brus. *печ* *печи*, ukr. *печь* *печи*; ps. $*šest\tilde{b}$ $*šest\tilde{b}$ 'šest' > vsl. *шесть*, rus. *шесть* *шести*, brus. *шэць* *шасці*, ukr. *шість* *шести*; ps. $*med\tilde{b}$ $*med\tilde{b}$ 'med' > vsl. *медь*, rus. *мёд* *мёда/мёду*, brus. *мёд* *мёду*, ukr. *мід* *мёду*; ps. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II $*nes\tilde{b}$ $*nes\tilde{b}$ $*nes\tilde{b}$ od 'nesti' > rus. *нёс* *несл* *несло*, brus. *нёс* *нясл* *нясло*, ukr. *ніс* *несл* *несло*; ps. $*met\tilde{b}$ $*met\tilde{b}$ 'metla' > vsl. *метла*, rus. *метл*а, brus. *мятл*а, ukr. *мітл*а; ps. $*sed\tilde{b}$ $*sed\tilde{b}$ 'sedlo' > vsl. *седло*, rus. *седл*о, brus. *сядл*о, ukr. *сідл*о; ps. $*žen\tilde{b}$ $*žen\tilde{b}$ 'majhna ženska' > rus. *жёнка*, brus. *жонка*, ukr. *жінка*; ps. $*berz\tilde{b}$ $*berz\tilde{b}$ 'majhna breza' > $*berez\tilde{b}$ > rus. *берёзка*, brus. *бярóзка*, ukr. *берізка*; ps. Gpl $*b\tilde{b}/b\tilde{c}\tilde{e}\tilde{b}$ od 'čebela' > rus. *пчёл*, brus. *пчол*, ukr. *пчл*; ps. Gpl $*berz\tilde{b}$ od 'breza' > $*berez\tilde{b}$ > rus. *берёз*, brus. *бярóз*, ukr. *беріз*);

²⁷⁴ Борковский, Кузнецов 1963: 125–126; Янкоўскі 1974: 88; Блінава, Мяцельская 1980: 32–37, 202; Беспалько idr. 1962: 135–136, 152–164; Кальнынь 2000a: 29.

²⁷⁵ V tipu psl. $*vorn\tilde{b}$ 'vran' > vsl. *воронь*, rus. *ворон*, ukr. *ворон* do nadomestne podaljšave po onemnitvi praslovanskih šibkih polglasnikov v jugozahodni beloruščini in ukrajiniščini proti pričakovanju ni prišlo, saj je relativnokronološko gledano najprej prišlo do nastanka polnoglasnega odraza in šele nato do onemnitve praslovanskega polglasnika v šibkem položaju.

²⁷⁶ Prvi primeri nadomestne podaljšave sredinskih samoglasnikov $*e$, $*o$ v delu vzhodne slovanščine se pojavljajo v 2. polovici 12. stoletja (Asg $*kamen\tilde{b}$ > *камѣнь*, $*učitel\tilde{b}$ > *учитѣль* (1164), $*ov\tilde{b}$ > *воѡвца* (1266)) (Борковский, Кузнецов 1963: 125).

²⁷⁷ Jugozahodnobelorusko-ukrajinski $*'ē > *'e$ (iz vzhodnoslovanskega $*eC_{\tilde{b}}/\tilde{b}$) se odraža takole: 1) v jugozahodni beloruščini v naglašenem položaju kot poseben ozki e -jevski fonem ($n'ēč$) ali diftong $*ie$ ($n'ieч$) (Аванесаў 1964: 21–24); 2) v severni ukrajiniščini se je v naglašenem zlogu (ne pa tudi v nenaglašenem zlogu, kjer se ni spreminjal) pred zlogom z nekdanjim praslovanskim šibkim sprednjim polglasnikom $*_{\tilde{b}}$ diftongiral v (diftong $*ie$ ($n'ieч$), v zlogu pred zlogom z nekdanjim praslovanskim zadnjim šibkim polglasnikom $*_{\tilde{b}}$ pa v diftong $*uo$ ($myod$) (pozneje sta se oba diftonga ponekod lahko spreminjala in monoftongirala, npr. $ie > i$; $uo > u$, e , y ipd.); 3) v jugozahodni ukrajiniščini se je v naglašenem in nenaglašenem zlogu v zlogu pred zlogom z obema nekdanjima praslovanskima šibkima polglasnikoma $*_{\tilde{b}}$, $*_{\tilde{b}}$ zožil v $'i$ ($n'ič$, $m'īd$); 4) v jugovzhodni ukrajiniščini se je v naglašenem in nenaglašenem zlogu v zlogu pred zlogom z nekdanjim praslovanskim zadnjim šibkim polglasnikom $*_{\tilde{b}}$ ohranil (med), v zlogu pred zlogom z nekdanjim praslovanskima sprednjim šibkim polglasnikom $*_{\tilde{b}}$ pa zožil v $'i$ ($n'ič$) (Жилко 1955: 66–67, 92, 158–159).

- 2) **psl.** **oC_ɣ/ɣ*, **CoRC_ɣ/ɣ* > **rus.** **o*, **brus.** **o*, **ukr.** **ō* > **o* > **JZ in JV ukr.** ²⁷⁸
 (psl. **solb* **soli* ‘sol’ > vsl. *солъ*, rus. *соль* *соли*, brus. *соль* *соли*, ukr. *сі́ль* *со́лі*;
 psl. **koib* **koia* ‘konj’ > vsl. *конь*, rus. *ко́нь* *коня́*, brus. *ко́нь* *каня́*, ukr. *кінь*
коня́; psl. **vozь* **voza* ‘voz’ > vsl. *возъ*, rus. *во́з* *во́за*, brus. *во́з* *во́за*, ukr. *віз*
во́за; psl. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II **moglь* **mogla* **moglo* od ‘moči’ > rus.
мо́г *могла́* *могло́*, brus. *мо́г* *магла́* *магло́*, ukr. *міг* *могла́* *могло́*; psl. **radostь*
**radosti* ‘veselje, radost’ > vsl. *радость*, rus. *ра́дость* *ра́дости*, brus. *ра́дасць*
ра́дасці, ukr. *ра́дість* *ра́дості*; psl. **korvьka* ‘majhna krava’ > **korovьka* > rus.
коро́вка, brus. *каро́ўка*, ukr. *кори́вка*; psl. **golvьka* ‘majhna glava’ > **golovьka*
 > rus. *голо́вка*, brus. *гало́ўка*, ukr. *голі́вка*; psl. Gpl **kozь* od ‘koza’ > rus. *ко́з*,
 brus. *ко́з*, ukr. *кіз*; psl. Gpl **nogь* od ‘noga’ > rus. *но́г*, brus. *но́г*, ukr. *ніг*; psl. Gpl
 **korvь* od ‘krava’ > **korovь* > rus. *коро́в*, brus. *каро́ў*, ukr. *кори́в*; psl. Gpl **golvь*
 od ‘glava’ > **golovь* > rus. *голо́в*, brus. *гало́ў*, ukr. *голі́в*; psl. **ovьsa* ‘ovca’ > vsl.
овьца, rus. *овца́*, nar. brus. *аўца́*, knj. brus. *авéч-ка*, ukr. *вівця́*; psl. **okьno* ‘okno’
 > vsl. *окъно*, rus. *окно́*, brus. *акно́*, ukr. *вікно́*; psl. **otь-* ‘od-’ > vsl. *отъ-*, rus.
от-, brus. *ат-/ад-/вот-/вòд-*, ukr. *від-*).

3.1.5.3 Praslovanski **Cr_ɣC*, **Cr_ɣC*, **Cl_ɣC*, **Cl_ɣC*

Praslovanska šibka polglasnika **ɣ*, **ɣ* v dvoglasniških zvezah na odprti zlog **Cr_ɣC*, **Cr_ɣC*, **Cl_ɣC*, **Cl_ɣC* se v ruščini (tako kot v drugih položajih) odražata kot **e*, **o*, v beloruščini in ukrajiniščini pa kot **i*, **y* (to se odraža tudi v krovnih knjižnih jezikih).²⁷⁹
psl. **CR_ɣC*, **CR_ɣC* > **rus.** **CR'eC*, **CRoC*, **brus.**, **ukr.** **CR'iC*, **CRyC* (psl. **gr̥mētī*
 ‘grmeti’ > rus. *гремётъ*, brus. *грымéць*, ukr. *гриміти*; psl. **kr̥stīti* ‘krstiti’ > vsl.
кр̥стити, rus. *креститъ*, brus. *хрысціць*, ukr. *христіти*; psl. **tr̥voga* ‘trenje, drgnje-
 nje, metje’ > rus. *тревóга*, brus. *трывóга*, ukr. *тривóга*; psl. **kr̥vanьbь* ‘krvav’ > rus.
крово́вый, brus. *кыва́вы*, ukr. *крива́вий*; psl. **kr̥šiti* ‘krušiti’ > rus. *крошítъ*, brus.
крышы́ць, ukr. *криши́ти*; psl. **sl̥za* ‘solza’ > vsl. *салъза*, rus. *слеза́*, brus. *сляза́*, ukr.
сльоза́); psl. **bl̥stēti*, **bl̥ščati* ‘svetiti se, bleščati’ > rus. *блестётъ*, brus. *блисцéць*,
 ukr. *блища́ти*; psl. **bl̥xa* ‘bolha’ > vsl. *бл̥ха*, rus. *блоха́*, brus. *бл̥ха́*, nar. ukr. *бл̥ха́*,
 knj. ukr. *(бл̥оха́)*; psl. **gl̥tati* ‘goltati’ > vsl. *гльтати*, rus. *глота́ть*, brus. *глыта́ць*, ukr.
глита́ти).²⁸⁰ Zelo verjetno sta prvotna belorusko-ukrajinska odraza **i*, **y*, anaptiktična

²⁷⁸ Jugozahodnobelorusko-ukrajinski **ō* > **o* (iz vzhodnoslovanskega **oC_ɣ/ɣ*) se je spreminjal takole: 1) v jugozahodni beloruščini v naglašenem položaju kot poseben ozki *o*-jevski fonem (*с’ол’*, *во́з*) ali diftong **uo* (*вуоз*) (Аванесаў 1964: 35–39); 2) v severni ukrajiniščini se je v naglašenem zlogu (ne pa tudi v nenaglašenem zlogu, kjer se ni spreminjal) pred zlogom z obema nekdanjima praslovanskima šibkima polglasnikoma **ɣ*, **ɣ* diftongiral v diftong **uo* (*суоль*, *вуоз*) (pozneje se je dvoglasnik ponekod lahko spreminjal in monoftongiral, npr. *uo* > *u*, *e*, *y* ipd.); 3) v jugozahodni in jugovzhodni ukrajiniščini pa se v naglašenem in nenaglašenem zlogu (brez vmesne diftongizacije) zožil v *i* (*сі́ль*, *віз*) (Жилко 1955: 65–66, 92, 158).

²⁷⁹ Борковский, Кузнецов 1963: 106–109; Янкоўскі 1974: 88–90; Беспалько idr. 1962: 128–130; Кальнынь 2000b: 36.

²⁸⁰ Prvi zapisi vokaliziranih praslovanskih polglasnikov v dvoglasniških zvezah **Cr_ɣC*, **Cr_ɣC*, **Cl_ɣC*, **Cl_ɣC* se pojavljajo v 13. stoletju (Lpl **vь dr̥vьxь* > *в̥ь др̥в̥ьх̥ь* (1282), Gsg **do*

(vrinjena) samoglasnika, ki sta se pojavila v vsaj tričlenskem soglasniškem sklopu, nastalem po onemitvi praslovanskih šibkih polglasnikov, stanje v ruščini pa je drugotno, nastalo po analoški izravnavi po oblikah s praslovanskimi krepkimi polglasniki.²⁸¹

3.1.5.4 Praslovanska *ʃj, *ʃj

Praslovanska krepka polglasnika *ʃ, *ʃ (po analoški izravnavi včasih navidezno tudi šibka *ʃ, *ʃ) v položaju pred *j naj bi se v ruščini (tako kot v drugih položajih) spremenila v *e, *o, v beloruščini in ukrajiniščini pa v *i, *y (kar se odraža tudi v krovnih knjižnih jezikih):²⁸² **psl.** *ʃj, *ʃj > **rus.** *'ej, *'oj, **brus.**, **ukr.** *'ij, *'yj (psl. *šʃja 'vrat' > vsl. шыа, rus. шея, brus. шыя, ukr. шія; sl. 2sg imper. *рʃьь od 'piti' > rus. пей!, ukr. пей!; psl. *živʃь 'živ' > vsl. живын, rus. живой, brus. жывы, ukr. живий;²⁸³ sl. 1–2sg praes. *тʃьь *тʃьєши od 'miti, umivati' > rus. мойю моешь, brus. мыю мьєш, ukr. мію мієш; sl. 2sg imper. *тʃьь od 'miti, umivati' > rus. мой!, brus. мый!, ukr. мій!).²⁸⁴

3.1.5.5 Praslovanski *jъ-

Vzglasno glasovno zaporedje *jъ- se je v ruščini zlilo v *i-, v beloruščini in ukrajiniščini pa je prišlo do njegove popolne redukcije (upada), onemitve: **psl.** *jъ- > **rus.** i-, **brus.**, **ukr.** -o²⁸⁵ (psl. *jъmēti *jъmатъ *jъmаши 'imeti' → vsl. имѣти, rus. имѣть имѣю имѣешь, brus. мѣць маю маєш, ukr. мати маю маєш; psl. *jъgra 'igra' > vsl. игра, rus. игра, brus. ігра, ukr. гра, НАрл ігру; psl. *jъgъla 'igla' > vsl. игла, rus. игла, brus. ігла; psl. *jъgълька 'majhna igla' > rus. игóлка, brus. ігóлка, ukr. гóлка; psl. *jъkra 'ikra' > vsl. икра, rus. икра, brus. ікра, ukr. ікра).

3.1.5.6 Vzhodnoslovanski *e

Vzhodnoslovanski *e (odraz praslovanskega *e in praslovanskega sprednjega krepkega polglasnika *ʃ) je v položaju pred trdimi soglasniki in v izglasju težil k preglaševanju, natančneje k velarizaciji (mehkonebnjenju) v *'o, in sicer na dveh območjih vzhodne slovanščine na dva različna načina: v južni, »akajoči« ruščini (kar se odraža v knjižni ruščini) in

krъve > до крове, Lsg *vъ krъvi > въ крови, *ustrъmi se > оустреми се, *ablъko > авлоко, *slъzy > слезы (1296), *krъvi > крови (13. stoletje) : 3sg praes. *krъnetь > кринетъ (1229), *ablъko > авлыкo (13. stoletje), 3pl imperf. *drъžaaхъ > дрыжахъ (14. stoletje) (Борковский, Кузнецов 1963: 107–108).

²⁸¹ Борковский, Кузнецов 1963: 108–109.

²⁸² Борковский, Кузнецов 1963: 101–105; Янкоўскі 1974: 104–106; Беспалько idr. 1962: 130–132; Пшеничнова 1995: 21.

²⁸³ S stališča formuliranega glasovnega pravila se nepričakovana odraza pojavljata v psl. Gpl *jajъсь od 'jajce' > rus. яиц, brus. яєц, ukr. яєць.

²⁸⁴ Glasovna sprememba psl. *ʃj, *ʃj > rus. *'ej, *'oj, brus., ukr. *'ij, *'yj se je najverjetneje zgodila že v času vokalizacije praslovanskih krepkih polglasnikov, prvi zapisi pa se pojavljajo v drugi polovici 13. stoletja (Gpl *svinʃьь > свиине (1270), Gpl *ludʃьь > людєи (1317), *velikʃьь > великии (1339), *vinopъьса > винопѣица (1354)) (Борковский, Кузнецов 1963: 102).

²⁸⁵ Belorusko gradivo je malo povedno, saj se je v beloruščini v vzglasju v položaju pred soglasniškim sklopom (in za samoglasnikom v sandhiju) pojavil drugotni protetični *i (psl. *тʃььла 'megla' > brus. імелá; psl. Gsg *lъna od 'lan' > brus. ільну).

beloruščini (kar se odraža tudi v knjižni beloruščini) se je preglasil samo naglašeni **e* v položaju za vsemi vzhodnoslovanskimi netrdimi soglasniki, v ukrajiniščini pa naglašeni in nenaglašeni **e* samo v položaju za odrazi praslovanskih **j*, **č*/**t*, **ž*/*d*, **š*, **šč*, **žž* (tj. za ukrajinskimi *j*, *č*, *ž*, *š*, *šč*, *žž*) (kar se odraža tudi v knjižni ukrajiniščini):²⁸⁶ **psl.** **e*/**ɸ* > **vsl.** **e* > **rus., brus.** **o* / +[!_ **C*^o, -#], **ukr.** **o* / +[**j*, **č*, **ž*, **š*, **šč*, **žž* _ **C*^o, -#]²⁸⁷ (psl. **poľe* ‘polje’ > vsl. *полик*, rus. *по́ле*, brus. *по́ле*, ukr. *по́ле*; psl. 1sg praes. **neso* od ‘nesti’ > vsl. *несу*, rus. *несу́*, brus. *нясу́*, ukr. *несу́*; psl. **zelenъ(jь)* ‘zelen’ > vsl. *зеленъ*, rus. *зелёный*, brus. *зялёны*, ukr. *зелёний*; psl. **ьль* ‘lan’ > vsl. *льнь*, rus. *лён*, brus. *лён*, ukr. *льон*; psl. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II **neslъ* **nesla* **neslo* od ‘nesti’ > vsl. *неслъ* *несла* *несло*, rus. *нёс* *несла* *несло́*, brus. *нёс* *нясла* *несло́*, ukr. *ніс* *несла* *несло́*; psl. Gsg m/n **jego* ‘njega; njegov’ > vsl. *яго*, rus. *его́*, brus. *яго́*, ukr. *його́*; psl. **čelo* ‘čelo’ > vsl. *чело*, rus. *чело́*, brus. *чалó*, ukr. *чоло́*; psl. Npl m **četyre* ‘štirje’, Npl f, n **četyri* ‘štiri’ > vsl. *четыре*, *четыри*, rus. *четы́ре*, brus. *чаты́ры*, ukr. *чоти́ри*; psl. **četyrьtь(jь)* ‘četrti’ > vsl. *чтырть*, rus. *четвёртый*, brus. *чацвёрты*, ukr. *четвёртий*; psl. **čьrnъ(jь)* ‘črn’ > vsl. *чьрнь*, rus. *чёрный*, brus. *чорны*, ukr. *чорний*; psl. **čьrni* ‘delati črno, črniti’ > rus. *чернить*, brus. *чарниць*, ukr. (*чорнити*); psl. **žьltъ(jь)* ‘rumen’ > vsl. *жьлтъ*, rus. *жёлтый*, brus. *жоўты*, ukr. *жовтий*; psl. **žьltěti* ‘postajati rumen, rumeneti’ > rus. *желтеть*, brus. *жаўцець*, ukr. (*жовтіти*); psl. **šestьjь* ‘šesti’ > vsl. *шестъи*, rus. *шестой*, brus. *шóсты*, ukr. *шóстий*; psl. **aьse* ‘jajce’ > vsl. *яице*, rus. *яйцо́*, brus. *яйцэ́*, ukr. *яйце́*).²⁸⁸

Do preglasa vzhodnoslovanskega **e* v **o* je v ruščini prihajalo tudi še po depalatalizaciji odrazov praslovanskih **ž*/**d*, **š* (tj. ruskih *ž*, *š* > *ž*, *š*) (14. stoletje), v beloruščini ne več, toda v ruščini ne več po depalatalizaciji odraza praslovanskega **c* (tj. ruskega *c* > *c*) (2. polovica 15. stoletja) (kar se vse odraža v krovnih knjižnih jezikih): **psl.** **e*/**ɸ* / +[!_ **ž*/**d*, **š*, -#] > **vsl.** **e* > **rus.** **o*, **brus.** **e* (psl. **ježь* **ježa* ‘jež’ > rus. *ёж* *ежа́*, psl. **ježikъ* ‘majhen jež, ježek’ > rus. *ёжик*, brus. (*во́жык*); psl. **odeďa* ‘odevanje’ > nar. rus. *одёжа* (knj. rus. *одежда* je prevzeto iz stcsl. *одежда* ‘obleka’), brus. *адзэжа*, ukr. *одежа* redk.; psl. 2sg praes. **nesešь* od ‘nesti’ > vsl. *несешь*, rus. *несёшь*, brus. *нясёш*, ukr. *несёш*; psl. **otьsь* ‘oče’ > vsl. *отьць* > rus. *отец*, brus. *оцэц*, ukr. *отець*).

3.1.5.7 Praslovanska **i*, **y*

Praslovanski sprednji visoki samoglasnik **i* se je v večjem delu ukrajiniščine centraliziral in glasovno sovpadel z odrazom praslovanskega srednjega visokega samoglasnika **y* (jery) :²⁸⁹ **psl.** **i* : **y* > **rus., brus.** **i* : **y*, **ukr.** **y* (psl. **piti* ‘piti’ > vsl. *пити*, rus.

²⁸⁶ Борковский, Кузнецов 1963: 128–133; Янкоўскі 1974: 107–111; Беспалько idr. 1962: 144–148.

²⁸⁷ V severni, »kajajoči« ruščini sta se preglasila tako naglašeni kot nenaglašeni vzhodnoslovanski **e* (psl. **poľe* ‘polje’ > S rus. *по́лѣ* [pólʲo]; psl. 1sg praes. **neso* od ‘nesti’ > S rus. *несу́* [nɒsú]).

²⁸⁸ Prvi primeri preglasa **e* > **o* v položaju za šumniki so dokumentirani konec 12. stoletja (1pl praes. **skazetъ* > *сѣказомъ*, Dpl **mozetъ* > *моужомъ*, Nsg m ptc. praet. pass. **bolzenъ* > *блажонъ* (kop. 12. st.), Dsg m/n ptc. praes. act. **ьmrojetu* > *имѣромоу* (12. st.)) (Борковский, Кузнецов 1963: 129–130).

²⁸⁹ Борковский, Кузнецов 1963: 126–127; Беспалько idr. 1962: 160–162, 169–171.

nítъ [p'it̪], brus. *nićъ* [p'ic̪], ukr. *nítu* [pýty]; psl. **pytati* 'spraševati' > vsl. *пытати*, rus. *пытать* [pytát̪], brus. *пытáць* [pytác̪], ukr. *nutáti* [pytáty]; psl. **biti* 'biti, tolči' > vsl. *бити*, rus. *бить* [b'it̪], brus. *біць* [b'ic̪], ukr. *bítu* [býty]; psl. **bykъ* **byka* 'bik' > vsl. *быкъ*, rus. *бык быка* [býk byká], brus. *бык быка* [býk byká], ukr. *búk byká* [býk byká]; psl. **mirъ* **mira* 'soglasje, družba; mir; svet' > vsl. *миръ*, rus. *мир мiра* [m'ir m'ira], brus. *мір мiру* [m'ir m'iru]; psl. **mysliti* 'misliti' > vsl. *мыслити*, rus. *мыслить* [mýs'lit̪], brus. *мыслиць* [mýs'lic̪], ukr. *míslitu* [mýslyty]; psl. **vino* 'vino' > vsl. *вино*, rus. *вино* [v'inò], brus. *віно* [v'inò], ukr. *вино* [vynò]; psl. **vydra* 'vidra' > vsl. *вѣдра*, rus. *вѣдра* [v'ýdrə], brus. *вѣдра* [v'ýdra], ukr. *вiдра* [v'ýdra]; psl. **nizъkъ* (*ъ*) 'nizek' > vsl. *низкъ*, rus. *низкий* [n'isk'əj], brus. *нізкі* [n'isk'i], ukr. *низький* [nyz'kúj]; psl. **nyti* 'boleti' > vsl. *ныти*, rus. *ныть* [nýt̪], brus. *ныңъ* [nýc̪], ukr. *nítu* [nýty]; psl. **lipa* 'lipa' > vsl. *липа*, rus. *липа* [l'ipa], brus. *ліпа* [l'ipa], ukr. *ліпа* [l'upa]; psl. **lyko* 'ličeje' > vsl. *лыкo*, rus. *лыко* [lúkə], brus. *лыка* [lúka], ukr. *ліко* [lúko]; psl. **griva* 'dolge dlake na vratu, griva' > vsl. *грива*, rus. *грива* [gr'ivə], brus. *грыва* [gr'iva], ukr. *грива* [hr'iva]; psl. **ryba* 'riba' > vsl. *рыба*, rus. *рыба* [rýbə], brus. *рыба* [rýba], ukr. *рiба* [rýba]; psl. **tihъ* (*ъ*) 'tih, miren' > vsl. *тихъ*, rus. *тихий* [tix'əj], brus. *цихі* [c'ix'i], ukr. *tíхий* [týxyj]; psl. **ty* 'ti' > vsl. *ты*, rus. *ты* [tý], brus. *ты* [tý], ukr. *ті* [tý]; psl. **dikъъ* 'divji' > vsl. *дики*, rus. *дикий* [d'ik'əj], brus. *дзiкі* [z'ik'i], ukr. *дикий* [dýkyj]; psl. **dymъ* **duma* 'dim' > vsl. *дымъ*, rus. *дым дýма* [dým dýmə], brus. *дым дýму* [dým dýmu], ukr. *дiм дiму* [dým dýmu]; psl. **sila* 'sila' > vsl. *сила*, rus. *сила* [s'itə], brus. *сила* [s'itə], ukr. *сiла* [sýta]; psl. **synъ* **synu* 'sin' > vsl. *сынъ*, rus. *сын сýна* [sún súnə], brus. *сын сýна* [sún sýna], ukr. *сiн сiна* [sún sýna]; psl. **zima* 'zima' > vsl. *зима*, rus. *зима* [z'imə], brus. *зима* [z'imə], ukr. *зимá* [zymá]; psl. **jazykъ* **jazyka* 'jezik' > vsl. *языкъ*, rus. *язык языка* [jizýk jizyká], brus. *язык языка* [jazýk jazyká], ukr. *язiк язiка* [jazýk jazyká)].²⁹⁰

Z velarizacija praslovanskega **i* v ukrajinsčini je najverjetneje povezana tudi depalatalizacija vzhodnoslovanskih mehkih in mehčanih soglasnikov (prim. 3.1.5.8, 3.1.6.4).

3.1.5.8 Depalatalizacija vzhodnoslovanskih mehčanih soglasnikov

Praslovanski palatali (trdonebniki) in praslovanski nepalatali (netrdonebniki) v položaju pred sprednjimi samoglasniki so po oblikovanju mehkostne korelacije soglasnikov v vzhodni (in zahodni) slovansčini (prim. 3.1.3.2) ostali oz. postali vzhodnoslovanski mehki oz. mehčani soglasniki; pozneje je v ruščini in beloruščini večina od njih ostala mehka oz. mehčana (za depalatalizacijo mehkih soglasnikov prim. 3.1.6.4), v ukrajinsčini pa so se v položaju pred odrazi praslovanskih **i*, **e*/**ь* (z izjemo **e* v položaju pred zlogom s šibkima polglasnikoma **ь*, **ь* (prim. 3.1.5.2)) (tj. ukrajinskima *y*, *e*) depalatalizirali v trde soglasnike: **psl.** **C'/*C^E* > **vs.** **C'* > **rus., brus.** **C'*, **ukr.** *C /*

²⁹⁰ Velarizacija (mehkonebnjenje) praslovanskega **i* je dokumentirana od 2. polovice 11. stoletja (**nepravdy* > *неправды*, 3sg praes. **prikryvajetъ* > *прикривак*, **ryba* > *риба* (1073); **godiny* > *годыны*, **rybu* > *рибы* (1092)).

+[_ *i, *e/*ɨ]²⁹¹ (psl. **peŕi* **pekŕo* **pečeši* ‘peči’ > vsl. *печи*, rus. *печь* *пекү* *печѣшь* [p'ěč' p'ikü p'ič'oš], brus. *пячы* *пякү* *пячэиш* [p'račü p'akü p'áčěš], ukr. (*пекти*) (*печү*) *печѣиш* [pekty p'ečü p'ečěš]; psl. **byrati* **berŕo* **beresi* ‘nabirati, zbirati’ > vsl. *брати*, rus. *брать* *берү* *берѣшь* [brát' b'irü b'ir'oš], brus. *браць* *бярү* *бярэиш* [brác' b'arü b'arěš], ukr. *брати* *берү* *берѣиш* [bráty berü berěš]; psl. **metati* **meŕŕo* **meŕeši* ‘metati’ > vsl. *метати*, rus. *метать* *мечү* *мечеиш* [m'itát' m'ič'ü m'ěč'ěš], ukr. *метати* *мечү* *мечеиш* [metáty mečü m'echēš]; psl. **vezti* **vezŕo* **vezeši* ‘peljati’ > vsl. *везти*, rus. *везти* *везү* *везѣшь* [v'is't'i v'izü v'iz'oš], brus. *везці* *везү* *везѣиш* [v'ěs'ci v'azü v'az'ěš], ukr. *везти* *везү* *везѣиш* [vezty vezü vezěš]; psl. **teŕi* **tekŕo* **tečeši* ‘teči’ > vsl. *течи*, rus. *течь*, 3sg praes. *течѣт* [t'ěč', t'ič'öt], brus. *цячы*, 3sg praes. *цячэ* [c'ačü, c'ač'ě], ukr. (*текти*), 3sg praes. *течѣ* [tektü, teč'ě]; psl. **jiti* **jydo* **jydeši* ‘iti’ > vsl. *ити*, rus. (*идти*) *идү* *идѣшь* [it'i idü id'oš], brus. (*ици*) *идү* *идѣиш* [is'ci idü iz'ěš], ukr. *ити* *идү* *идѣиш* [ity idü iděš]; psl. **nesti* **nesŕo* **neseši* ‘nesti’ > vsl. *нести*, rus. *нести* *несү* *несѣшь* [nis't'i nisü nis'oš], brus. *несці* *нясү* *нясѣиш* [n'ěs'ci n'asü n'as'ěš], ukr. *нести* *несү* *несѣиш* [nestü nesü nesěš]; psl. **ležati* **ležŕo* **ležiši* ‘ležati’ > vsl. *лежати*, rus. *лежать* *лежү* *лежишь* [l'ižát' l'ižü l'iž'ýš], brus. *ляжачь* *ляжү* *ляжиш* [l'ažác' l'ažü l'až'ýš], ukr. *лежати* *лежү* *лежиш* [ležáty ležü lež'ýš]; psl. **rešetŕo* ‘rešetŕo’ > rus. *решетŕo* [r'ěšytŕŕ], brus. *рэшата* [rěšata], ukr. *решето* [rěšetŕo]; psl. **sestra* ‘sestra’ > vsl. *сестра*, rus. *сестра* [s'istrá], brus. *сястра* [s'astrá], ukr. *сестра* [sestrá]; psl. **sŕlньse* ‘sonce’ > vsl. *сълньце*, rus. *солнце* [sŕncə], brus. *сŕнца* [sŕnca], ukr. *сŕнце* [sŕnce]).

3.1.5.9 Vzhodnoslovanski izglasni zveneči nezvočniki

Vzhodnoslovanski izglasni zveneči nezvočniki (krovni znak zanje je *D) (odrazi praslovanskih zvenečih nezvočnikov v položaju pred izglasnima šibkima *ɨ, *ɨ po splošno-praslovanski onemitvi praslovanskih šibkih polglasnikov) so svojo zvenečnost ohranili v večjem delu ukrajinsščine, medtem ko so se v večjem delu ruščine in beloruščine desonorizirali (onezvenečili), tj. postali so izglasni nezvoneči nezvočniki (krovni znak zanje je *T) (kar se vse odraža v krovnih knjižnih jezikih) (pojav je izpričan od 13. stoletja).²⁹²

psl. *-Dɨ, *-Dɨ > vsl. *-D, *-D' > ukr. -D, -D', rus., brus. -T, -T' (psl. **xlěbъ* **xlěba* ‘kruh’ > vsl. *хлѣбъ*, rus. *хлѣб* *хлѣба* [xl'ěp xl'ěbə], brus. *хлѣб* *хлѣба* [xl'ěp xl'ěba], ukr. *хліб* *хліба* [xl'ib xl'iba]; psl. **dědъ* **děda* ‘ded, poglavar velike družine’ > vsl. *дѣдъ*, rus. *дѣд* *дѣда* [d'ět d'ědə], brus. *дзѣд* *дзѣда* [z'ět z'ěda], ukr. *дід* *діда* [d'id d'ida]; psl. **bergъ* **berga* ‘breg’ > vsl. *берегъ*, rus. *берег* *берега* [b'ěrək b'ěr'əgə], brus. *бѣраг* *бѣрага* [b'ěrax b'ěraɣa], ukr. *бѣрег* *бѣрега* [b'ereh b'ereha]; psl. **morъ* **morza* ‘mraz’ > vsl. *морозъ*, rus. *мороз* *мороза* [marŕs marŕzə], brus. *мароз* *марозу* [marŕs marŕzu], ukr. *мороз* *морозу* [morŕz morŕzu]; psl. **mŕžъ* **mŕža* ‘mož’ > vsl. *мѣржъ*, rus. *мѣж* *мѣжа* [müš müžə], brus. *мүж* *мүжа* [müš müža], ukr. *мүж* *мүжа* [müž müža]; psl. **elbedъ* **elbedi* ‘labod’ → vsl. *лѣбедъ*, rus. *лѣбедь* *лѣбедя* [l'ěb'ət l'ěb'əd'ə], brus. *лѣбедзь* *лѣбедзя* [l'ěb'ec'

²⁹¹ Depalatalizacija vzhodnoslovanskih mehkih in mehčanih soglasnikov v ukrajinsščini v položaju pred ukrajinskima *y*, *e* je najverjetneje povezana z velarizacijo praslovanskega *i v ukrajinsščini (prim. 3.1.5.7).

²⁹² Борковский, Кузнецов 1963: 116–117; Янкоўскі 1974: 104.

l'ěb'ez'ǐ], ukr. *лѣбідь лѣбедя* [l'ěb'id' l'ěbed'a]; psl. **vezь* **vezi* 'vez' > rus. *вѣзь вѣзи* [v'as' v'az'ə], brus. *вѣзь вѣзи* [v'as' v'az'ǐ], ukr. *в'язь в'язі* [v'jaz' v'jaz'ǐ]; psl. **kъnezь* **kъneza* 'knez' > vsl. *кѣнѣзь*, rus. *кнѣзь кнѣзя* [kn'as' kn'az'ə], brus. *кнѣзь кнѣзя* [kn'as' kn'az'a], ukr. *кнѣзь кнѣзя* [kn'az' kn'az'a]).²⁹³

Severovzhodno- in jugozahodnovzhodnoslovanske glasovne značilnosti v vzhodnoslovanskih knjižnih/standardnih jezikih

Praslovansko	Rusko	Belorusko	Ukrajinsko
*ĕ	*'e > 'e	*'e > 'e	*'e > 'i
*eC _{ъ/ь}	*'e	*'e	*'e > 'i
*oC _{ъ/ь}	*o	*o	*o > 'i
*Cr _ъ C	*r'e	*Cr'iC > CryC	*Cr'iC > CryC
*Cr _ь C	*ro	*CryC > CryC	*CryC > CryC
*Cl _ъ C	*r'e	*Cl'iC > Cl'iC	*Cl'iC > ClyC
*Cl _ь C	*lo	*ClyC > ClyC	*ClyC > ClyC
*j _ь	*'ej	*'ij > 'ij	*'ij > yj
*j _ь	*'oj	*'yj > yj	*yj > yj
*j _ь -	i-	ø-	ø-
*e/*j _ь	*'oC, *'eC', *e	*'oC, *'eC', *e	*C'e/*Ce, *C'o/*C'o
*e/*j _ь	'o / +[l' *C ^o , *š, *ž/*d, #]	'o / +[l' *C ^o]	'o / +[*š, *ž/*d, *č/*t, *ž, *j_ *C ^o , #]
*i : *y	'i : y	'i : y	y
*C'/*C ^E	C'	C'	C' / -[l' *i, *e/*j _ь] C / +[l' *i, *e/*j _ь]
*-D _ъ , *-D _ь	-T, -T'	-T, -T'	-D, -D'

3.1.6 Nesplošnovzhodnoslovanske glasovne spremembe z večjim zemljepisnim obsegom

Nesplošnovzhodnoslovanske glasovne spremembe, ki so nastajale od 13. in 14. stoletja dalje, so še vedno ustvarjale precej obsežne areale ter so osnovne tri vzhodnoslovanske geolekte jezike dodatno cepile na še manjše. Ker pa niso zaobjele tedaj že bolj ali manj izoblikovanih vzhodnoslovanskih jezikov v celoti,²⁹⁴ ne morejo biti genetska merila pri členitvi vzhodnoslovanskega areala na geolekte hierarhične stopnje jezika. Predstavljene so najznačilnejše (in še zdaleč ne vse) nesplošnovzhodnoslovanske glasovne spremembe, predvsem tiste, ki so razlikovalne v vzhodnoslovanskih knjižnih jezikih. Sem sodijo npr. nastajanje protetičnega **v-* v položaju pred vzglasnimi *u-*jevskimi in

²⁹³ Desonorizacija (onezvenečenje) izglasnih zvenceh soglasnikov v ruščini in beloruščini je izpričana od 13. stoletja (lat. *Calendae* → *калантъ* (1282), **otinqda* > *отинѡтъ* (1296)) (Борковский, Кузнецов 1963: 116–117).

²⁹⁴ Glasovna sprememba, ki je zaobjela prostor vsaj enega celotnega vzhodnoslovanskega jezika, je morda spreminjanje praslovanskega **l* v dvoglasniških zvezah na zaprti zlog **C_ъlC*, **C_ьlC* in v tvornem preteklem deležniku na **-l_ь* (prim. 3.1.6.7).

o-jevskimi samoglasniki (prim. 3.1.6.1), spirantizacija praslovanskega *g (prim. 3.1.6.2), delna redukcija nenaglašanih samoglasnikov *o in *e (prim. 3.1.6.3), depalatalizacija mehkih soglasnikov (prim. 3.1.6.4), nastajanje novih sičniških zlitnikov (prim. 3.1.6.5), odražanje praslovanskih *v in *l (prim. 3.1.6.6, 3.1.6.7), depalalizacija izglasnih in neizglasnih mehčanih labialov (ustničnikov) (prim. 3.1.6.8) in spreminjanje praslovanskega glasovnega zaporedja *C₁b₁ (prim. 3.1.6.9).

3.1.6.1 Protetični *v-

V položaju pred vzhodnoslovanskima vzglasnima *u- in *o- je ponekod v vzhodni slovanščini nastal protetični *v-.

3.1.6.1.1 Vzhodnoslovanski vzglasni *u- (odraz praslovanskega vzglasnega *u- in praslovanskega vzglasnega *q-) izkazuje ponekod v vzhodni slovanščini protetični *v-, in sicer v delu ruščine (kar se v knjižni ruščini ne odraža), v beloruščini in ukrajiniščini, pri čemer naj bi se proteza v ukrajiniščini prvotno pojavljala samo pred naglašanim *u- (zaradi analoških izravnjav drugotno tudi pred nenaglašanim *u-), v beloruščini pa pred naglašanim in nenaglašanim *u-: **psl.** *u-/*q- > **vsl.** *u-, *ú- > **rus.** u-, ú-, **brus.** vu-, vú-, **ukr.** u-, vú- (psl. *ulica 'ozka, usekana pot' > vsl. уліца, rus. у́лица, brus. ву́ліца, ukr. ву́лиця; psal. *uxo 'uho' > vsl. ухъ, rus. у́хо, brus. у́ха, ukr. у́хо; psal. *učiti *učq *učiši 'učiti' > vsl. учити, rus. у́чить учу́ учишь, brus. ву́чыць вучу́ вучыш, ukr. (учи́ти учу́) учи́ш;²⁹⁵ psal. *usta *ustb 'usta' > vsl. уста, rus. у́ста у́ст star., ukr. (у́ста) ву́ст / у́ста (у́ст); psal. *oglb *ogli 'ogel, oglje' → vsl. у(ъ)ль, rus. у́голь у́гля/у́гля, brus. ву́галь ву́глю, ukr. ву́гіль ву́гля; psal. *ogbla *ogbla 'ogel, kot' > vsl. у(ъ)ль, rus. у́гол у́гла, brus. ву́гал ву́гла, nar. ukr. ву́гол (ву́гла); psal. *ozlb *ozla 'vozel' > rus. у́зел у́зла, brus. ву́зел ву́зла, ukr. ву́зол (ву́зла); psal. Nsg n, adv. *ozbko od 'ozek, tesen' > rus. у́зко, brus. ву́зка, ukr. ву́зько; psal. *ozbkb(jb) 'ozek, tesen' > vsl. у(ъ)ль, rus. у́зкий, brus. ву́зкі, ukr. (ву́зький)).

3.1.6.1.2 Praslovanski vzglasni *o- ima v vzhodni slovanščini lahko protetični *v-, in sicer nenaglašeni *o- po nadomestni podaljšavi zaradi onemitve praslovanskega šibkega polglasnika v sledečem zlogu v ukrajiniščini, starocirkumfektirani naglašeni *ð- v delu ruščine (kar se v knjižni ruščini ne odraža) in beloruščini ter novoakutirani naglašeni *ð- na celotnem vzhodnoslovanskem jezikovnem prostoru: **psl.** *o-, *ð-, *ð- > **rus.** *o, *ó-, *vó-, **brus.** *o-, *vó-, *vó-, **ukr.** *o/*vo, *vó-, *vó-²⁹⁶ (psal. *orblb *orbla 'orel' > vsl. оръль, rus. о́рёл орла́, brus. арóл арла́, ukr. орéл орла́; psal. *osblb *osbla 'osel' > vsl. осьль, rus. о́сёл ослá, brus. асéл асла́, ukr. осéл ослá; psal. *oréxb *oréxa 'oreh' > vsl. оръльхъ, rus. орéх орéха, brus. арéх арéха/арéху, ukr. горéх горéха; psal. *orati *orq *oréši 'orati' > vsl. орати, rus. орáть орю́ орéшь star., brus. арáць ару́ арéш, ukr. орáти орю́ орéш; psal. *onbca 'ovca' > vsl. овьца, rus. овца́, nar. brus. аўца́, knj. brus. авéч-ка, ukr. вівця́; psal. *okbno 'okno' > vsl. окъно, rus. окно́, brus. акно́, ukr. вікно́; psal. *otbdati 'dati stran, proč' > vsl. отдати, rus. отда́ть, brus. а́ддаць, ukr. відда́ти; psal. *ðko 'oko'

²⁹⁵ Obliki ukr. учи́ти учу́ sta zelo verjetno po analoški izravnavi na tip 2sg praes. учи́ш.

²⁹⁶ V ukrajiniščini se ne glede na naglašenost vzglasnega *o- pojavlja tudi protetični *g-.

> vsl. **oko**, rus. *о́ко*, brus. *во́ка*, ukr. *о́ко*; psl. **ōsmǫ* ‘osem’ > vsl. **восемь**, rus. *во́семь*, brus. *во́сем*, ukr. *вісім*).

Besede z odrazom praslovanskega vzglasnega novoakutiranega naglašeneга **ō*- brez protetičnega **v*- v knjižni ruščini so prevzete iz stare cerkvene slovanščine, kar dokazuje narečna ruščina s protezo (psl. **ōstrǫ(jb)* ‘oster’ > vsl. **остръ**, nar. rus. *во́строй*, knj. rus. *о́стрый* je po stesl. **остръ**), brus. *во́стры*, ukr. *го́стрий*).

3.1.6.2 Praslovanski **g*

Praslovanski zveneči velarni (mehkonebni) zapornik **g* se je v severni in osrednji ruščini ohranil (kar se odraža v knjižni ruščini), v južni ruščini, beloruščini in ukrajinščini pa se je spirantiziral, in sicer v južni ruščini in beloruščini v zveneči velarni pripornik *γ* <ɣ>, v ukrajinščini v zveneči laringalni (grlni) pripornik *h* <ɣ>: **psl. **g* > S in osr. rus. *g*, J rus., brus., ukr. *γ* > *h*** (psl. **noga* ‘noga’ > vsl. **нога**, rus. *ногá* [nagá], brus. *нагá* [naɣá], ukr. *ногá* [nohá]; psl. **gorǫx* **gorxa* ‘fižol, grah’ > rus. *горо́х горо́ха* [garóx garóxa], brus. *за́рох за́роху* [ɣaróx ɣaróxu], ukr. *горо́х горо́ху* [horóx horóxu]; psl. **griva* ‘dolge dlake na vratu, griva’ > vsl. **грива**, rus. *гри́ва* [gr’ivá], brus. *зри́ва* [ɣr’iva], ukr. *зри́ва* [hr’iva]; psl. **gynǫti* ‘giniti’ > vsl. **гыбнѣти**, rus. *ги́бнуть* [g’ibnut’], brus. *зину́ць* [ɣ’inuc’], ukr. *зину́ти* [hýnuti]; psl. **snǫgъ* **snǫga* ‘sneg’ > vsl. **снѣгъ**, rus. *сне́г сне́га/сне́гу* [sn’èk sn’ègə/sn’ègu], brus. *сне́г сне́гу* [sn’èx sn’èɣu], ukr. *сні́г сні́гу* [sn’ih sn’ihu]; psl. **lygǫkъ(jb)* ‘lahek’ > vsl. **льгъкъ**, rus. *ле́гкий* [l’òxk’áj], brus. *ле́гкі* [l’òxk’i], ukr. *ле́гкий* [t’èhkuj]).

3.1.6.3 Redukcija nenaglašanih samoglasnikov

Večina vzhodnoslovanskih nenaglašanih samoglasnikov z izjemo **u* je ponekod v vzhodni slovanščini težila k parcialni vokalni redukciji (delnemu samoglasniškemu upadu). V nadaljevanju je obravnavano slabljenje nenaglašanih **o*, **e* in **a* v položaju za mehкими in mehčanimi soglasniki.

3.1.6.3.1 Vzhodnoslovanski nenaglašeni **o* (odraz praslovanskega nenaglašeneга **o*, praslovanskih **o* in **e* v praslovanskih dvoglasniških zvezah *(*C*)*oRC* in **Ce**lC* po nesplošnosllovanski metatezi likvid ter praslovanskega krepkega **ɔ*, krepkega in šibkega **ɔ̆* v dvoglasniških zvezah **Cɔ̆RC* in krepkega **ɔ̆* v dvoglasniških zvezah **CRɔ̆C* po vokalizaciji v **o* v vzhodni slovanščini) se je v južni ruščini in beloruščini delno reduciriral v **a* – pojav se imenuje *o*-jevsko akanje (rus. *аканье*, brus. *аканне*, ukr. *акання*) – in od tod dalje proti **ə* (v knjižni beloruščini se v vseh položajih pojavlja *a*, v knjižni ruščini se *a* pojavlja v prednaglasnem zlogu in *ə* izven prednaglasnega zloga): **psl. **o*/*(*C*)*oRC*/**Ce**lC*/**ɔ̆*/**Cɔ̆RC*/**CRɔ̆C* > vsl. **o* > S in osr. rus., ukr. *o*, J rus., brus. *a* > *ə*** (psl. **voda* ‘voda’ > vsl. **вода**, rus. *водá* [vadá], brus. *вада́* [vadá], ukr. *водá* [vodá]; psl. **voziti* ‘voziti’ > vsl. **возити**, rus. *вози́ть* [vaz’it’], brus. *вази́ць* [vaz’ic’], ukr. *вози́ти* [voz’yt’]; psl. **govoriti* ‘govoriti’ > vsl. **говорити**, rus. *говори́ть* [gəvar’it’], brus. *завары́ць* [ɣavar’yc’], ukr. *зорови́ти* [hovory’ty]; psl. **lěto* ‘poletje, leto’ > vsl. **лѣто**, rus. *ле́то* [l’ètə], brus. *лѣта* [l’èta], ukr. *літо* [l’ito]; psl. **gordъ* **gorda* ‘ograda’ > vsl. **городъ**, rus. *горо́д горо́да* [górət góradə], brus. *го́рад го́рада* [ɣórat ɣórada], ukr. *го́род го́рода* [hórod hóroda]; psl. **melko* ‘mleko’ > vsl. **молоко**, rus. *молоко́* [mələkò],

brus. *малакó* [maʎakó], ukr. *молокó* [moʎokó]; psł. **kъrmiti* **kъrmiŕ* **kъrmiši* 'krmiti' > vsł. *кърмити*, rus. *кормить кормлю́ кормишь* [kar'mít' kar'mítʃu kór'miš], brus. *карміць кармлю́ карміш* [karm'ic' karm'ítʃu kór'miš], ukr. *кормити кормлю́ кормиш* [kormítʏty korm'ítʃu kór'myš].

3.1.6.3.2 Vzhodnoslovanski nenaglašeni **e* (odraz praslovanskega nenaglašenege **e*, praslovanskega **e* v praslovanskih dvoglasniških zvezah *(C)*eRC* po nesplošnoslovanski metatezi likvid ter praslovanskega krepkega **ъ*, krepkega in šibkega **ь* v dvoglasniških zvezah **CьRC* in krepkega **ъ* v dvoglasniških zvezah **CRьC* po vokalizaciji v **e* v vzhodni slovanščini) in praslovanski **ě* (jat) sta se ponekod v južni ruščini in beloruščini delno reducirala, in sicer sta se ožila v smeri proti **i* – pojav se imenuje *i*-kanje (rus. *иканье*, brus. *іканне*, ukr. *ікання*) – oz. širila v smeri proti **a* – pojav se imenuje *e*-jevsko akanje (rus. *яканье*, brus. *яканне*, ukr. *якання*):

- 1) **psł. **e*/**CerC*/**C'elC*/**ъ*/**CьRC*/**CRьC*** > **vsł. **e*** > **rus. 'i, brus. 'a, ukr. 'e** (psł. 2sg praes. **neseši* od 'nesti' > vsł. *несешь*, rus. *несёшь* [n'is'oš], brus. *нясёш* [n'as'ěš], ukr. *несёш* [nesěš]; psł. 2sg praes. **pečeši* > vsł. *печешь* > rus. *печёшь* [p'ič'oš], brus. *пячэш* [p'áčěš], ukr. *печёш* [pečěš]; psł. **sestra* 'sestra' > vsł. *сестра*, rus. *сестра́* [s'istrá], brus. *сястрá* [s'astrá], ukr. *сестра́* [sestrá]; psł. **čelo* 'čelo' > vsł. *чело*, rus. *челó* [č'íló], brus. *чалó* [č'aló], ukr. *чолó* [č'oló]; psł. **rebro* 'rebro' > vsł. *ребро*, rus. *ребрó* [r'ibró], brus. *рабрó* [rabró], ukr. *ребрó* [rebró]; psł. **berza* 'breza' > rus. *берёза* [b'ir'óza], brus. *бярóза* [b'aróza], ukr. *берёза* [beréza]; psł. **šelmъ* 'šlem, čelada' > vsł. *шеломъ*, nar. rus. *шелóm* [šylóm], brus. *шалóm* [šalóm] star., ukr. *шолóm* [šolóm],²⁹⁷ psł. **čьrniŕi* **čьrniŕ* **čьrniši* 'delati črno, črniti' > rus. *чернить черню́ чернишь* [č'ir'nít' č'ir'nú č'ir'níš], brus. *чарніць чарню́ чэрніш* [čarn'ic' čarnú č'erniš], ukr. *чорнити чорню́ чорніш* [čornítʏty čornú čornyš];
- 2) **psł. **ě*** > **vsł. **ě*** > **rus. 'i, brus. 'a, ukr. 'i** (psł. **stěna* 'zid, stena' > vsł. *стѣна*, rus. *стенá* [s't'iná], brus. *сцяна́* [s'č'aná], ukr. *стінá* [st'iná]; psł. **gnězdo* 'гнездо' > vsł. *гнѣздо*, rus. *гнездó* [gn'izdó], brus. *гняздó* [gn'azdó], ukr. *гниздó* [hn'izdó]; psł. **kěna* 'cena' > **cěna* > vsł. *цѣна*, rus. *ценá* [cyná], brus. *цанá* [caná], ukr. *ціна́* [c'iná]).

3.1.6.3.3 Vzhodnoslovanski nenaglašeni **a* (odraz praslovanskega **a* in praslovanskega sprednjega nosnega samoglasnika **e*) v položaju za mehkim ali mehčanim soglasnikom se je v ruščini po ikanju delno reducirala v **i*, medtem ko se je v beloruščini in ukrajiniščini ohranila kot **a*: **psł. **a*/**e*** > **vsł. **a*** > **rus. 'i, brus. 'a, ukr. 'a** (psł. **aŕbse* 'jajce' > vsł. *анице*, rus. *яйцó* [j'j'icó], brus. *яйцэ́* [jaicé], ukr. *яйце́* [jaicé]; psł. **językъ* 'jezik' > vsł. *языкъ*, rus. *язык* [j'izýk], brus. *язык* [jazýk], ukr. *язик* [jazýk]; psł. **pęta* 'peta' > vsł. *пята*, rus. *пятá* [p'itá], brus. *пята́* [p'atá], ukr. *п'ятá* [pjatá]; psł. **svęťь(jь)* 'svet, posvečen, svetniški' > vsł. *святъ*, rus. *святой́* [s'v'itój], brus. *святы́* [s'v'atý], ukr. (*святій*)).

²⁹⁷ Knj. rus. *шлём* ter običajno brus. *шлём* in dvojnično ukr. *шлём* je prevzeto iz stesl. *шлѣмъ* (brus. in ukr. verjetno preko rus.).

3.1.6.4 Depalatalizacija vzhodnoslovanskih mehkih soglasnikov

3.1.6.4.1 Vzhodnoslovanski mehčani **r'* (odraz praslovanskega palatala (trdonebnika) **r'* in praslovanskega dentala (zobnika) **r* v položaju pred sprednjimi samoglasniki) se je v večjem delu ruščine ohranil v vseh položajih (kar se odraža v knjižni ruščini), drugod pa otrdel v trdi *r*, in sicer v večjem delu ukrajinsčine v izglasju in v položaju pred ukrajinskima *y*, *e* (odrazoma praslovanskih **i*, **e/*ǫ*) (to stanje je značilno za knjižno ukrajinsčino) ter ponekod v južni ruščini, beloruščini in delu severne ukrajinsčine v vseh položajih (to se odraža v knjižni beloruščini): **psl.** **r/*r^E* > **vsl.** **r'* > **rus.** *r', J rus., brus., S ukr. r, ukr. r', r / -/+[_ -#, *i, *e/*ǫ]* (psl. **buřa* 'vihar, neurje' > vsl. *буря*, rus. *буря*, brus. *бўра*, ukr. *бўря*; psl. **moře* 'morje' > vsl. *морє*, rus. *море* [mór'e], brus. *móra* [móra], ukr. *móre* [móre]; psl. **govoriti* **govořo* **govoriši* 'šumeti; govoriti' > vsl. *гаворити*, rus. *говорить* *говорю* *говоришь*, brus. *гаварыць* *гавару* *гаворыш*, ukr. *говорити* *говорю* *говориш*; psl. **griva* 'dolge dlake na vratu, griva' > vsl. *грива*, rus. *грива*, brus. *грыва*, ukr. *грыва*; psl. **grěxъ* **grěxa* 'greh' > vsl. *грѣхъ*, rus. *грѣх* *грѣха*, brus. *грэх* *грэху*, ukr. *гріх* *гріха*; psl. **rěka* 'reka' > vsl. *рѣка*, rus. *рѣка*, brus. *рака*, ukr. *ріка*. psl. **rědъ* **rědu* 'vrsta, red' > vsl. *рядъ*, rus. *ряд* *ряда*/*ряду*, brus. *рад* *рада*, ukr. *ряд* *ряду*; psl. **zvěrbъ* **zvěri* 'zver' → vsl. *звѣрь*, rus. *зверь* *зверя*, brus. *звѣр* *звѣра*, ukr. *звір* *звіра*; psl. *NApl* **dvъri* 'vrata' > vsl. *двѣри*, rus. *двери*, brus. *дзвѣры*).

3.1.6.4.2 Praslovanski palatal (trdonebnik) **c* [**č*] se je v večjem delu ukrajinsčine v položaju pred ukrajinskima *y*, *e* (odrazoma praslovanskih **i*, **e/*ǫ*), kjer je otrdel, ohranil kot mehki *c'*, v ruščini in beloruščini pa je otrdel v trdi *c*: **psl.** **c* > **vsl.** **c'* > **rus. c, brus. c, ukr. c'** (psl. **rǫkavica* 'rokavica' > vsl. *рукавица*, rus. *рукавица* [rukav'itsa], brus. *рукавіца* [rukav'itsa], ukr. *рукавиця* [rukav'itsja]; psl. **palъsъ* **palъsa* 'palec' > vsl. *пальць*, rus. *палец* *пальца* [pál'ɛc pál'ɛcə], brus. *палец* *пальца* [pál'ɛc pál'ɛcə], ukr. *палець* *пальця* [pál'ɛc' pál'ɛc'ja]; psl. **nětъsъ* **nětъsa* 'tisti, ki je nem', *NApl* **nětъsi* > vsl. *нѣмьць* *нѣмьца*, rus. *немец* *немец*, *немецы* [n'ém'ɛc n'ém'ɛcə, n'ém'ɛcə], brus. *немец* *немец*, *немецы* [n'ém'ɛc n'ém'ɛcə, n'ém'ɛcə], ukr. *німець* *німець*, *німці* [n'imec' n'imec'ə, n'imec'ij]; psl. **kěna* 'cena' > **cěna* > vsl. *цѣна*, rus. *цена* [cyná], brus. *цанá* [caná], ukr. *ціна* [c'iná]; psl. **sъrdьce* 'srce' > vsl. *сърдыце*, rus. *сердце* [s'ércə], brus. *сѣрца* [s'érca], ukr. *сѣрце* [sérce]).

3.1.6.4.3 Vzhodnoslovanski palatal (trdonebnik) **č* [**č̣*] (odraz praslovanskih palatalov **č* [**č̣*] in **t*) se je kot mehki ohranil v večjem delu ruščine (kar se odraža tudi knjižni ruščini), v zahodni ruščini in beloruščini pa otrdel v č: **psl.** **č/*t* > **vsl.** **č* > **rus. č, Z rus., brus. č, ukr. č** (psl. **časъ* **časa* 'čas, trenutek, ura' > vsl. *часъ*, rus. *час* *часа*/*часу*, *два часа* [čás čásə/č'ásu, dvá č'isá], brus. *čas* *часу* [čás čásu], ukr. *час* *часу* [čás čásu]; psl. **čistъ(jь)* 'čist' > vsl. *чистъ*, rus. *чистый* [č'istáj], brus. *чѣисты* [č'ysty], ukr. *чистий* [č'ystyj]; psl. **světa* 'luč, svetloba, svetilo' > vsl. *свѣча*, rus. *свеча* [s'v'ičá], brus. *свѣч-ка* [s'v'ěčka], ukr. *свіча* [sv'ičá]).

3.1.6.4.4 Praslovanska palatalna (trdonebna) soglasniška sklopa *šć, *žž [**šć, *žž*] (prim. 3.1.1.6) sta se v beloruščini in ukrajiniščini ohranila kot soglasniška sklopa, a sta otrdela v beloruska šč, žž <шч, ждж/здж> oz. ukrajinska šč, žž <щ, ждж/здж>, v delu ruščine pa sta se poenostavila, in sicer z redukcijo zaporniškega dela zlitnika in nadaljnjo poenostavitvijo dvojnega pripornika v enojni pripornik (**šć, *žž* [**šć, *žž*] = **štš, *ždž* [**štš, *ždž*] > **šš', *žž'* > **š', *ž'*), pri čemer se v knjižni ruščini pojavljata dolga mehka pripornika *šš', žž'* <щ, жж/зж>:

- 1) **psl. *šć > vsl. *šć > rus. ŠŠ, brus. šč, ukr. šč** (psl. **tšča* 'tašča' > vsl. *тъща*, rus. *тѣща*, brus. *цѣшча*, ukr. *тѣща*; psl. **xrošć* **xrošća* 'hrošč' > vsl. *хрѣць*, rus. *хрущ*, brus. *хрушча*, ukr. *хрущ*; psl. **plašć* **plašća* 'plašč' > rus. *плащ* *плаща*, brus. *плашч* *плашча*, ukr. *плащ* *плаща*; psl. **pišćalb* **pišćali* 'piščal' > vsl. *пищаль*, rus. *пищаль* *пищали*, brus. *пишчаль* *пишчали*, ukr. *пищаль* *пищали*; psl. **šćenę* **šćenęte*, **šćenьсь*, **šćenькъ* 'mladič' > vsl. *щєнѧ*, nar. rus. *щєнѧ*, knj. rus. *щєнок* *щєнка*, Npl *щєнѧта*, brus. *щчанѧ/щчєнѧ* *щчанѧци*, ukr. *щєнѧ* *щєнѧти*; psl. **rustiti* **rušćo* **rustiši* 'pustiti' > vsl. *пѣстити*, rus. *пѣстѣть* *пѣщѣ* *пѣстишь*, brus. *пѣщѣць* *пѣщѣ* *пѣщѣиш*, ukr. *пѣстѣти* *пѣщѣ* *пѣстѣиш*; psl. **veršćati* **veršćo* **veršćiši* 'vreščati' > vsl. *верещати*, rus. *верещать* *верещѣ* *верещѣиш*, brus. *вєрещѣць* *вєрещѣ* *вєрещѣиш*, ukr. *вєрещѣти* *вєрещѣ* *вєрещѣиш*);
- 2) **psl. *žž > vsl. *žž > rus. ŽŽ, brus. žž, ukr. žž** (psl. Npl **drožži* 'droži' > rus. *дрожжи*, brus. *дрожжє*, ukr. *дріжджі*; psl. **jazditi* **jazžo* **jazdiši* / **jēzditi* **jēžžo* **jēzdiši* 'peljati se, potovati' > rus. *ѣздит* *ѣзжѣ* *ѣздишь*, brus. *ѣздѣць* (*ѣзжѣ*) *ѣздиш*, ukr. *їздити* (*їзжѣ*) *їздиш*; psl. **-jazžati* **-jazžajo* **-jazžaješi* / **-jēžžati* **-jēžžajo* **-jēžžaješi* 'voziti se' > rus. *при-ѣзжѣть* *при-ѣзжѣю* *при-ѣзжѣешь*, brus. *прѣ-язжѣць* *прѣ-язжѣю* *прѣ-язжѣєш*, ukr. *при-їжджѣти* *при-їжджѣю* *при-їжджѣєш*).

3.1.6.5 Nastajanje novih sičniških zlitnikov

Vzhodnoslovanska mehčana *t', *d' (odraza praslovanskih *t, *d v položaju pred sprednjimi samoglasniki) sta se v večjem delu ruščine ohranila kot mehčana t', d', v ukrajiniščini kot mehčana t', d' ne v položaju pred ukrajinskima y, e (odrazoma praslovanskih *i, *e/*ǫ) (prim. 3.1.5.8), v beloruščini pa sta se afrikatizirala (pozlitnila) v zlitnika c', z' – pojava se imenujeta cekanje (brus. *цєканнє*, rus. *цєканьє*, ukr. *цєканнѧ*), tj. afrikatizacija (pozlitnjenje) *t' v c' [= t's], in dzekanje (brus. *дзєканнє*, rus. *дзєканьє*, ukr. *дзєканнѧ*), tj. afrikatizacija (pozlitnjenje) *d' v z' [= d'z'] (16. stoletje):

- 1) **psl. *t^E > vsl. *t' > rus. t', brus. c', ukr. t' > t / +[**i, *e/*ǫ*]** (psl. **tixъ(jb)* 'tih, miren' > vsl. *тихъ*, rus. *тихий*, brus. *цѣхи*, ukr. *тихий*; psl. **terъ(jb)* 'topel' > vsl. *тєпѧ*, rus. *тѣплый*, brus. *цѣплы*, ukr. *тѣплий*; psl. **tetъka* 'majhna teta' > vsl. *тєтѧка*, rus. *тѣтка*, brus. *цѣтка*, ukr. *тїтка*; psl. **težъkjъ* 'težek' > rus. *тяжкий*, brus. *цѣжкѣ*, ukr. *тяжкий*; psl. **tĕlo* 'telo' > vsl. *тѧло*, rus. *тѣло*, brus. *цѣла*, ukr. *тїло*);

- 2) **psl.** **d^f* > **vsl.** **d'* > **rus.** *d'*, **brus.** *ǰ*, **ukr.** *d'* > *d* / +[₋ **i*, **e*/**ǫ*] (psl. **radostь* **radosti* 'veselje, radost' > vsl. радость, rus. *rádostь* *rádosti*, brus. *rádacь* *rádacuj*, ukr. *rádicitь* *rádosti*; psl. **dikъjь* 'divji' > vsl. дикни, rus. *díkujъ*, brus. *ǰziki*, ukr. *díkujъ*, gluž. *džiki*; psl. **dědъ* **děda* 'ded, poglavar velike družine' > vsl. дѣдъ, rus. *děd* *děda*, brus. *ǰzěd* *ǰzěda*, ukr. *díd* *dída*; psl. **desętь* 'deset' > vsl. десѧтъ, rus. *děsjatь*, brus. *ǰzěsacь*, ukr. *děsjatь*).

Afrikatizirala (pozlitnila) sta se tudi **t*, **d* v položaju pred drugim mehčanim soglasnikom, tj. prišlo je do regresivne asimilacije (prilichenja) po mehкости (psl. **tъrdь(jь)* 'trd' > vsl. твѣрдъ, rus. *tvěrdъjъ*, brus. *ǰvěrdь*, ukr. *tvěrdjъjъ*; psl. **dъvě* 'dve' > vsl. дѣвѣ, rus. *dve*, brus. *ǰzve*, ukr. *dvi*).

3.1.6.6 Praslovanski **v*

Praslovanski bilabialni (dvoustnični) drsnik **v* [**ǫ*] se je v položaju ne pred samoglasnikom ohranil kot bilabialni drsnik *ǫ* oz. je prešel v samoglasnik *u* v južni ruščini, beloruščini in ukrajnščini (kar se odraža v knjižni beloruščini in ukrajnščini (brus. <ǰ>, ukr. <в>)), medtem ko se je v severni ruščini (kar se odraža tudi v knjižni ruščini) glede na (ne)zvonečnost soglasniškega okolja spremenil v zvoneči oz. nezvoneči labiodentalni (zobnoustnični) pripornik *v*, *f*, v položaju pred samoglasnikom pa se je povsod spremenil v zvoneči labiodentalni pripornik *v*: **psl.** **v* [*ǫ*] > **S rus.** *v* / +[₋ *V*, *_D*], *f* / +[₋ *T*, *_#*], **J rus., brus.** *v* / +[₋ *V*], *u* / +[₋ *C*], *ǫ* / +[₋ *V*, *_#*], **ukr.** *v* / +[₋ *V*, *_C*], *ǫ* / +[₋ *V*, *_#*] (psl. **rokavъ* **rokava* 'rokav' > vsl. рукавъ, rus. *rukáv* *rukavá* [rukáf rukavá], brus. *rukáǰ* *rukavá* [rukáǰ rukavá], ukr. *rukáv* *rukavá* [rukáǰ rukavá]; psl. **vъzeti* **vъzъtъ* **vъzъtęši* 'vzeti gor, dvigniti' > vsl. взѧти, rus. *vzjatь* *vozьmъ* *vozьměšъ* [vz'át' vaz'mû vaz'môš], brus. *ǰzǰacь* *vazьmъ* *vózьmęš* [ǰz'ac' vaz'mû vóz'měš], ukr. *vzǰti* *vízьmъ* *vízьmęš* [vz'áty v'iz'mû v'iz'měš]; psl. NAsg n **vъxo* od 'ves' > **vъse* > vsl. вьсе, rus. *vsě* [f'sò], brus. *ǰsě* [us'ò], ukr. *usě* [usě]; psl. **voziti* **vožę* **voziši* 'voziti' > vsl. возити, rus. *vozitь* *vožę* *vózišъ* [vaz'it' važû vóz'iš], brus. *vazǰcь* *vazę* *vóziš* [vaz'ic' važû vóz'iš], ukr. *vozǰti* *vožę* *vóziš* [vozyty vožû vózyš]).

3.1.6.7 Praslovanski **l*

Praslovanski nepretrgani jezičnik (kontinuirana likvida) **l*, ki se je pojavljal v dvo-glasniških zvezah **CъlC*, **CъlC* (za zglede prim. 3.1.4.3.2) in v obliki moškega spola ednine tvornega preteklega deležnika (aktivnega participa preterita) na *-*lъ*, se v ruščini ni spreminjal, medtem ko se je v beloruščini in ukrajnščini spremenil v bilabialni (dvoustnični) drsnik *ǫ* (brus. <ǰ>, ukr. <в>): **psl.** **lъ* > **vsl.** **-l* > **rus.** *-l*, **brus.** *-ǫ*, **ukr.** *-ǫ* (psl. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II **vozilъ* **vozila* **vozilo* od 'voziti' > vsl. возилъ *возила* *возило*, rus. *vozil* *vozila* *vozilo*, brus. *vazǰǰ* *vazila* *vazilo*, ukr. *vozǰv* *vozila* *vozilo*).

3.1.6.8 Vzhodnoslovanski mehčani labiali

3.1.6.8.1 Vzhodnoslovanski izglasni mehčani labiali (ustničniki) **p'*, **b'*, **m'*, **v'* (odrazi praslovanskih izglasnih glasovnih zaporedij labial in sprednji šibki polglasnik **pʲ*, **bʲ*, **mʲ*, **vʲ* [**-цѣ*]) so se v ruščini ohranili kot izglasni mehčani *-p'*, *-p'*, *-m'*, *-f'* <-пѣ, -бѣ, -мѣ, -вѣ> (zveneči zapornik **-b'* se je onezvenečil v nezveneči zapornik *-p'*, zveneči drsник **-u'* pa preko zvenečega pripornika **-v'* v nezveneči pripornik *-f'*), v beloruščini in ukrajiniščini pa so otrdeli v trde labiale, in sicer v beloruščini v *-p*, *-p*, *-m*, *-u* <п, б, м, ѱ> (zveneči zapornik **-b'* se je onezvenečil v nezveneči zapornik *-p'*) in v ukrajiniščini v *-p*, *-b*, *-m*, *-u* <п, б, м, в> (zveneči zapornik *-b'* se ni onezvenečil): **psl.** **pʲ*, **bʲ*, **mʲ*, **vʲ* > **vsl.** **p'*, **b'*, **m'*, **v'* [**-ц'*] > **rus.** *-p'*, *-p'*, *-m'*, *-f'*, **brus.** *-p*, *-p*, *-m*, *-u*, **ukr.** *-p*, *-b*, *-m*, *-u* (psl. **kěpъ* **kěpi* 'veriga' > **cěpъ* **cěpi* > rus. *цѣпъ цѣпи* [cěp' cěp'ə], nar. brus. *цѣп* [cěp]; psl. **golqъ* **golqbi* 'golob' → vsl. *гoлѣбъ*, rus. *голубъ голубя* [gólup' gólub'ə], brus. *голуб голуба* [gólup' góluba], ukr. *голуб голуба* [hólub hóluba]; psl. **sedmь* **sedmi* 'sedem' > vsl. *сеmь*, rus. *сѣмь сѣми* [s'ém' s'ím'i], brus. *сѣм* [s'ém], ukr. *сім сѣми* [s'ím semy]; psl. **luby* **lubyve*, Asg **lubyvъ* 'ljubezen' → **lubyvъ* **lubyvi* > rus. *любовъ любви* [l'ubof' l'ub'v'i], brus. *любоў любви* [l'ubou l'ub'v'i], ukr. *любов (любові)* [l'ubou l'ub'ov'i].

3.1.6.8.2 Vzhodnoslovanska glasovna zaporedja **p'a*, **b'a*, **m'a*, **v'a* (odrazi praslovanskih glasovnih zaporedij **pe*, **be*, **me*, **ve*) so se v ruščini in beloruščini ohranila, v ukrajiniščini pa je prišlo do okrepiteve mehčanosti labiala (ustničnika) in do nastanka vmesnega **j* za njim: **psl.** **pe*, **be*, **me*, **ve* > **vsl.** **p'a*, **b'a*, **m'a*, **v'a* > **rus., brus.** *p'a*, *b'a*, *m'a*, *v'a*, **ukr.** *pja*, *bja*, *mja*, *vja* (psl. **peta* 'peta' > vsl. *пѣта*, rus. *пятá* [p'ítá], brus. *пятá* [p'atá], ukr. *п'ятá* [p'jatá]; psl. **petъ* 'pet' > vsl. *пѣтъ*, rus. *пѣтъ* [p'át], brus. *пѣць* [p'ác], ukr. *п'ятъ* [p'ját]; psl. **petybъ* 'pěti' > vsl. *пѣтъ*, rus. *пѣтъ* [p'átəj], brus. *пѣты* [p'áty], ukr. *п'ятуй* [p'játuj]; psl. **žerbe* **žerbe*, Npl **žerbeta* 'žrebe' > vsl. *жерѣба*, rus. (*жеребѣнок жеребѣнка*),²⁹⁸ Npl *жеребѣта* [žyr'ib'atə], ukr. *жереб'я* [žerebjá], Npl *жереб'ята* [žerebjáta]; psl. **mešo* 'meso' > vsl. *мѣсо*, rus. *мясо* [m'ásə], brus. *мяса* [m'ása], ukr. *м'ясо* [mjáso]; psl. **mekъkъbъ* 'mehek' > vsl. *мѣкъкъмь*, rus. *мяккий* [m'áxk'áj], brus. *мякки* [m'ák'k'i], ukr. *м'який* [mjáhkyj]; psl. **vezati* **vezō* **vezēši* 'vezati' > vsl. *вѣзати*, rus. *вѣзатъ вѣжѹ вѣжешь* [v'izát' v'izū v'ážəš], brus. *вѣзатъ вѣжѹ вѣжаш* [v'azac' v'ážū v'ážəš], ukr. *в'язати в'язѹ в'язеш* [v'jazaty v'jazū v'jazəš]).

3.1.6.9 Praslovanski **Cʲj*

Praslovansko glasovno zaporedje dental (zobnik) v širšem pomenu **t*, **d*, **n*, **l*, **s*, **z* oz. palatal (trdonebnik) **č*, **ž*, **š* in glasovno zaporedje **ʲj* se je po onemitvi praslovanskega šibkega polglasnika spremenilo v popraslovansko glasovno zaporedje **Cʲj*, ki se je ohranilo v ruščini, v beloruščini in ukrajiniščini pa se je soglasnik v položaju pred *j* podvojil: **psl.** **Cʲj* > **vsl.** **Cʲj* > **rus.** *Cʲj*, **brus., ukr.** *CʲCʲ* (psl. **platъje* 'blago' > vsl. *платъкъ*, rus. *платье* [plát'jə], brus. *платце* [plác'c'e], ukr. *плаття* [plát'f'a]; psl. **sqdi* **sqdъje*

²⁹⁸ Psl. **žerbenъkъ* **žerbenъka* 'majhno žrebe' > rus. *жеребѣнок жеребѣнка*.

‘sodnik’ > vsl. *сѣди, сѣдини* → **sǫdъja* > vsl. *сѣдѣа*, rus. *судья* [sud’jǎ], brus. *суддзя* [suʒ’zǎ], ukr. *суддя* [sud’dǎ]; psł. **svini* **svinъje* ‘svinja’ → **svinъja* > vsl. *свинѣа*, rus. *свинья* [s’vɨn’jǎ], brus. *свиння* [s’vɨn’nǎ], ukr. *свиня* [svynǎ]; psł. **veselъje* ‘veselje’ > vsl. *весельк*, rus. *веселье* [vɨs’el’je], brus. *вясѣлле* [v’as’el’lɛ], ukr. *весілля* [ves’il’lʲa]; psł. Isg **nočъjɔ* od ‘noč’ > vsl. *ночью*, rus. *ночью* [nɔč’ju], brus. *ноччу* [nɔč’ču], ukr. *ніччю* [nɨč’ču]).

Nesplošnovzhodnoslovanske glasovne spremembe z večjim zemljepisnim obsegom v vzhodno-slovanskih knjižnih/standardnih jezikih

Praslovansko	Rusko	Belorusko	Ukrajinsko
*u-/*ǫ-	u-, ǫ-	vu-, vǫ-	u-, vǫ-
*o-, *ǫ-, *ǫ-	*o-, *ǫ-, *vǫ-	*o-, *vǫ-, *vǫ-	*o/*vǫ, *vǫ-, *vǫ-
*g	g	γ	h
o/(C)oRC/*CeIC/ *ǫ/*CъRC/*CRǫC	a > ə	a	o
*e/*CecC/*C’eIC/ *ǫ/*CъRC/*CRǫC	’i	’a	e, o
*ě	’i	’a	’i
’a/’e	’i	’a	’a
*f/*r ^E > *r’	r’	r	r’ / -[_ #, *i, *e/*ǫ] r / +[_ #, *i, *e/*ǫ]
*c [*č]	c	c	c’
č/{ > *č [*č]	č	č	č
*šč [*šč]	šč	šč	šč
*žž [*žž]	žž	žž	žž
*t ^E	t’	c’	t’ / -[_ *i, *e/*ǫ] t / +[_ *i, *e/*ǫ]
*d ^E	d’	z’	d’ / -[_ *i, *e/*ǫ] d / +[_ *i, *e/*ǫ]
*v [*u]	v / +[_ V] v / +[_ D] f / +[_ T] f / +[_ V #]	v / +[_ V] u / +[_ D] u / +[_ T] u / +[_ V #]	v / +[_ V] u / +[_ D] u / +[_ T] u / +[_ V #]
*CъIC/*CъIC	CoIC	CoǫC	CoǫC
*-ѣ	-ѣ	-ǫ	-ǫ
*-рь, *-бь, *-мь, *-вь	-р’, -п’, -м’, -f’	-p, -p, -m, -ǫ	-p, -b, -m, -ǫ
*ре, *бе, *ме, *ве	’pa, ’ba, ’ma, ’va	’pa, ’ba, ’ma, ’va	pja, bja, mja, vja
*Cъj	C’j	C’C’	C’C’

3.1.6.10 Praslovanski naglasno mesto ter kvantitetne in tonemske opozicije

Praslovansko prosto in premično naglasno mesto se je v vzhodni slovščini v glavnih obrisih ohranilo; do regularnih naglasnomestnih sprememb namreč ni prihajalo. Pač pa je v posameznih geolektih znotraj nekaterih naglasnih vzorcev posameznih pregibalnih in besedotvornih naglasnih tipov prišlo do različnih znotrajvzorčnih in medvzorčnih analoških izravnjav. Praslovanske kvantitetne in tonemske opozicije so se v vzhodni

slovanščini popolnoma izgubile, toda ne brez sledi. Praslovanske kvantitetne opozicije (kolikostna nasprotja) so se ponekod spremenile v kvaliteten opozicije (kakovostna nasprotja) (prim. 3.1.5.2). Praslovanska tonemska nasprotja v praslovanskih dvoglasniških zvezah **CoRC*, **CeRC* se v vzhodni slovanščini odražajo v različnem odrazu metateze likvid in v naglasnem mestu na prvem oz. drugem zlogu polnoglasnega odraza (prim. 3.1.1.3), v ruščini se tonemska nasprotja na vzhodnoslovanskem **o* odražajo v kvalitetnih opozicijah (kakovostnih nasprotjih) (prim. 3.1.1.7.2).

3.2 Vzhodnoslovanski jeziki

Nesplošnovzhodnoslovanske glasovne značilnosti, ki so vzhodno slovanščino razcepile na manjše geolekte in so zato genetska merila pri določanju posameznih vzhodnoslovanskih jezikov, so: 1) psl. **ě* > rus., SV brus. **e*, JZ brus., ukr. **'e* (prim. 3.1.5.1); 2) vsl. **eC_b/b̄*, **oC_b/b̄* > rus., SV brus. **'e*, **o*, JZ brus., ukr. **'ē*, **ō* > **'e*, **o* (prim. 3.1.5.2); 3) psl. **CR_bC*, **CR_{b̄}C* > rus. **CR'eC*, **CRoC*, brus., ukr. **CR'iC*, **CRyC* (prim. 3.1.5.3); 4) psl. **bj*, **bj̄* > rus. **'ej*, **oj*, brus., ukr. **'ij*, **yj* (prim. 3.1.5.4); 5) psl. **e/*b̄* > vsl. **'e* > rus., brus. **'o* / +[₋ **C^o*, -#], ukr. **'o* / +[*j, *č, *ž, *š, *šč, *žž₋ **C^o*, -#] (prim. 3.1.5.6); 6) psl. **i* : **y* > rus., brus. **'i* : **y*, ukr. **y* (prim. 3.1.5.7); 7) psl. **C^E* > vsl. **C'* > rus., brus. **C'*, ukr. *C* / +[₋ **i*, **e/*b̄*] (prim. 3.1.5.8); 8) psl. **-D_{b̄}*, **-D_{b̄}* > vsl. **-D*, **-D'* > ukr. *-D*, *-D'*, rus., brus. *-T*, *-T'* (prim. 3.1.5.9). Glasovne inovacije v vzhodni slovanščini z večjim zemljepisnim obsegom so se torej širile iz dveh inovativnih središč (12.–13. stoletje), in sicer iz severovzhodnega (ruskega) in jugozahodnega (ukrajinskega), pri čemer zahodni (beloruski) prostor (ali samo njegov del) izkazuje inovacije enega ali drugega. Definirati jih je mogoče kot: 1) severovzhodno-jugozahodnovzhodnoslovanske dvostranske inovacije: spreminjanje praslovanskih **CR_bC*, **CR_{b̄}C*; **bj*, **bj̄*; **e/*b̄*; 2) severovzhodnovzhodnoslovanska enostranska inovacija: spreminjanje praslovanskih **-D_{b̄}*, **-D_{b̄}*; 3) jugozahodnovzhodnoslovanske enostranske inovacije: spreminjanje praslovanskih oz. vzhodnoslovanskih **ě*; **eC_b/b̄*, **oC_b/b̄*; **i* : **y*; **C'* / +[₋ **i*, **e/*b̄*].

Vzhodnoslovanski jeziki so ruski, beloruski in ukrajinski.

3.2.1 Ruski jezik

Ruski jezik (severovzhodni vzhodnoslovanski jezik) ima **neenotno izhodišče** v dveh starovzhodnoslovanskih geolektih – to sta bili **severovzhodna** vzhodna slovanščina (večji del poznejše ruščine) in **novgorodsko-pskovska** vzhodna slovanščina (poznejši novgorodska in pskovska ruščina) (prim. 3.1.2) – ter **konvergentno spreminjanje** v okviru samoruskih splošnoruskih glasovnih sprememb, ki so zato njegove definicijske lastnosti.

Najznačilnejše ruske glasovne značilnosti (arhaizmi in inovacije) so: A) **rusko-(severovzhodno)beloruske**: 1) psl. $*č/*f$, $*c/*k^{E2}$ > vsl. $*č$: $*c$ > rus., SV brus. $*č$ (ta glasovna značilnost se v knjižni ruščini ne odraža); 2) psl. $*ě$ > rus., SV brus. $*e$ (psl. $*pěna$ 'pena' > rus. *пéна*; psl. $*sněgъ$ $*sněga$ 'sneg' > rus. *снег* *снега/снегу*; psl. $*rěka$ 'reka' > rus. *река*); 3) vsl. $*eC_{\text{b}}/\text{b}$, $*oC_{\text{b}}/\text{b}$ > rus., SV brus. $*e$, $*o$ (psl. $*peŕь$ $*peŕi$ 'peč' > rus. *пéчь* *пéчи*; psl. $*koňь$ $*koňa$ 'konj' > rus. *ко́нь* *ко́ня*); 4) psl. $*e/*\text{b}$ > vsl. $*e$ > rus., brus. $*o$ / +[$_{-}$ $*C^o$, -#] (psl. $*zelenъjь$ 'zelen' > rus. *зелéный*; psl. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II $*neslь$ $*nesla$ $*neslo$ od 'nesti' > rus. *нёс* *несла* *несло*; psl. $*čьrnъjь$ 'črn' > rus. *чёрный* : psl. $*čьrniti$ 'delati črno, črniti' > rus. *чернить*; psl. $*žьltъjь$ 'rumen' > rus. *жёлтый* : psl. $*žьltěti$ 'postajati rumen, rumeneti' > rus. *желтеть*; psl. $*ajьse$ 'jajce' > rus. *яйцо* : psl. Gsg m/n $*jego$ 'njega; njegov' > rus. *его*; psl. Npl m $*četyre$ 'štirje' > rus. *четыре*; psl. $*četyrtъjь$ 'četrti' > rus. *четвёртый*); 5) psl. $*i$: $*y$ > rus., brus. $*i$: $*y$ (psl. $*biti$ 'biti, tolči' > rus. *бить* [b'it'] : psl. $*bykъ$ $*byka$ 'bik' > rus. *бык* *быка* [b'yk bykà]); 6) psl. $*C^E$ > vsl. $*C'$ > rus., brus. $*C'$ / +[$_{-}$ $*i$, $*e/*\text{b}$] (psl. $*nesti$ 'nesti' > rus. *нести* [n'is't'i]); 7) psl. $*-D_{\text{b}}$, $*-D_{\text{b}}$ > vsl. $*-D$, $*-D'$ > rus., brus. $-T$, $-T'$ (psl. $*xlěbъ$ $*xlěba$ 'kruh' > rus. *хлéб* *хлéба* [xl'ěp xl'ěbə]; psl. $*vezь$ $*vezi$ 'vez' > rus. *вэзь* *вэзу* [v'áš v'ázə]); B) **ruske**: 1) psl. $*\text{d}/*\text{b}$: $*\text{d}$ > rus. $*o$: $*\text{d}$ (ta glasovna značilnost se v knjižni ruščini ne odraža); 2) psl. $*CR_{\text{b}}C$, $*CR_{\text{b}}C$ > rus. $*CR'eC$, $*CRoC$ (psl. $*grъměti$ 'grmeti' > rus. *гремёт*; psl. $*krъnavъjь$ 'krav' > rus. *крово́вый*; psl. $*blъstěti$ 'svetiti se, bleščati' > rus. *блестёт*; psl. $*glъtati$ 'goltati' > rus. *глота́ть*); psl. $*\text{b}j$, $*\text{b}j$ > rus. $*ej$, $*oj$ (psl. $*šьja$ 'vrat' > rus. *шея*; psl. $*živъjь$ 'živ' > rus. *живо́й*).

Ruski jezikovni prostor je bil torej najverjetneje **žarišče severovzhodnovzhodnoslovenskih (ruskih) inovacij**, ki so poleg poznejše ruščine delno zajele tudi (severovzhodno) belorusčino. Samoruske splošnoruske glasovne spremembe, ki so severovzhodno in novgorodsko-pskovsko vzhodno slovanščino izoblikovale v ruščino ter so zato njene definicijske lastnosti (alietete), so torej: 1) psl. $*\text{d}/*\text{b}$: $*\text{d}$ > rus. $*o$: $*\text{d}$; 2) psl. $*CR_{\text{b}}C$, $*CR_{\text{b}}C$ > rus. $*CR'eC$, $*CRoC$; 3) psl. $*\text{b}j$, $*\text{b}j$ > rus. $*ej$, $*oj$. Ruski jezik je znotraj vzhodnoslovenskega areala ter v razmerju do beloruskega in ukrajinskega jezika genetskojezikoslovno možno definirati po naslednjem načelu: **ruske inovacije na severovzhodu vzhodnoslovenskega areala** so definicijske lastnosti geolekta na severovzhodu vzhodnoslovenskega areala.

Ruski jezik se notranje deli na dve narečni ploskvi (bazi) oz. dve narečni skupini (grupi) s prehodnim območjem: 1) **severna ruska narečja** (*северное наречие* 'severna narečna skupina'); 2) **osrednji ruski govori** (*среднерусские говоры* 'osrednjeruski govori'); 3) **južna ruska narečja** (*южное наречие* 'južna narečna skupina').²⁹⁹ Narečna podstava ruskega knjižnega/standardnega jezika je moskovski osrednjeruski govor.

²⁹⁹ Аванесов, Орлова 1964; Кастаткин idr. 2013.

3.2.2 Beloruski jezik

Beloruski jezik (zahodni vzhodnoslovanski jezik) ima **neenotno izhodišče** v dveh starovzhodnoslovanskih geolektih – to sta bila **pološko-smolenska** vzhodna slovanščina (poznejša severovzhodna beloruščina) in **poleški del** poleško-kijevske vzhodne slovanščine (poznejša jugozahodna beloruščina) (prim. 3.1.2) – ter **konvergentno spreminjanje** teh dveh starovzhodnoslovanskih geolektov v okviru rusko-beloruskih in ukrajinsko-beloruskih glasovnih sprememb, ki so zato njegove definicijske lastnosti. Beloruščina namreč ne izkazuje samobeloruskih splošnobeloruskih glasovnih sprememb.

Najznačilnejše beloruske glasovne značilnosti (arhaizmi in inovacije) so: A) (**severovzhodno**)**belorusko-ruske**: 1) psl. $*č/*č', *c/*k^{E2}$ > vsl. $*č : *c$ > rus., SV brus. $*č$ (ta glasovna značilnost se v knjižni beloruščini ne odraža); 2) psl. $*ě$ > rus., SV brus. $*e$ (psl. $*pěna$ 'pena' > brus. $pěna$; psl. $*sněgъ$ $*sněga$ 'sneg' > brus. $sněg$ $sněgu$; psl. $*rěka$ 'reka' > brus. $raká$); 3) vsl. $*eC_b/\bar{b}$, $*oC_b/\bar{b}$ > rus., SV brus. $*e$, $*o$ (psl. $*peť$ $*peťi$ 'peč' > brus. $pěč$ $pěčy$; psl. $*koň$ $*koňa$ 'konj' > brus. $konь$ $kanя$); 4) psl. $*e/*_b$ > vsl. $*e$ > rus., brus. $*o$ / +[$_{-} *C^o$, -#] (psl. $*zelenъjъ$ 'zelen' > brus. $zylěny$; psl. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II $*neslъ$ $*nesla$ $*neslo$ od 'nesti' > brus. $něs$ $nyslá$ $nysló$; psl. $*čьrnъjъ$ 'črn' > brus. $čornы$: psl. $*čьrniti$ 'delati črno, črniti' > brus. $čarniць$; psl. $*žьltъjъ$ 'rumen' > brus. $žoўты$: psl. $*žьltěti$ 'postajati rumen, rumeneti' > brus. $žaućeць$: psl. $*ajъse$ 'jajce' > brus. $jaйцэ$; psl. Gsg m/n $*jego$ 'njega; njegov' > brus. $žo$; psl. Npl f, n $*četyri$ 'štiri' > brus. $čatыры$; psl. $*četvьrtъjъ$ 'četrti' > brus. $čaučьrты$); 5) psl. $*i : *y$ > rus., brus. $*i : *y$ (psl. $*biti$ 'biti, tolči' > brus. $biць$ [b'ic] : psl. $*bykъ$ $*byka$ 'bik' > brus. $bыk$ $bыká$ [byk byká]); 6) psl. $*C^E$ > vsl. $*C'$ > rus., brus. $*C' / +[_{-} *i, *e/*_b]$ (psl. $*nesti$ 'nesti' > brus. $něsці$ [něs'c'í]); 7) psl. $*-D_b$, $*-D_{\bar{b}}$ > vsl. $*-D$, $*-D'$ > rus., brus. $-T$, $-T'$ (psl. $*xlěbъ$ $*xlěba$ 'kruh' > brus. $xlěb$ $xlěba$ [xl'ěp xl'ěba]); psl. $*vęzъ$ $*vęzi$ 'vez' > brus. $vяzъ$ $vяzi$ [v'ás v'áz'i]); B) (**jugozahodno**)**belorusko-ukrajinske**: 1) psl. $*ě$ > JZ brus., ukr. $*e$ (ta glasovna značilnost se v knjižni beloruščini ne odraža); 2) vsl. $*eC_b/\bar{b}$, $*oC_b/\bar{b}$ > JZ brus., ukr. $*ē$, $*ō$ > $*e$, $*o$ (ta glasovna značilnost se v knjižni beloruščini ne odraža); 3) psl. $*CR_bC$, $*CR_{\bar{b}}C$ > vsl. CR_bC , $CR_{\bar{b}}C$ > brus., ukr. $*CR'iC$, $*CRyC$ (psl. $*grъměti$ 'grmeti' > brus. $grымeць$; psl. $*krъvanъjъ$ 'krvav' > brus. $krывáвы$; psl. $*blъstěti$ 'svetiti se, bleščati' > brus. $blisцeць$; psl. $*glъtati$ 'goltati' > brus. $gлытáць$); 4) psl. $*_b j$, $*_{\bar{b}} j$ > brus., ukr. $*ij$, $*yj$ (psl. $*šьja$ 'vrat' > brus. $шыя$; psl. $*živъjъ$ 'živ' > brus. $жывы$).

Beloruski jezikovni prostor je bil torej **križišče severovzhodnovzhodnoslovanskih (ruskih) in jugozahodnovzhodnoslovanskih (ukrajinskih) inovacij**. Glasovne spremembe so namreč na zahodno obrobje vzhodne slovanščine prihajale tako s severovzhodnega (ruskega) kot z jugozahodnega (ukrajinskega) dela vzhodne slovanščine. Splošnobeloruske, toda ne samobeloruske glasovne spremembe, ki so položsko-smolensko in poleško vzhodno slovanščino izoblikovale v beloruščino ter so zato njene definicijske lastnosti (alietete), so torej: 1) psl. $*CR_bC$, $*CR_{\bar{b}}C$ > brus., ukr. $*CR'iC$, $*CRyC$; b) psl. $*_b j$, $*_{\bar{b}} j$ > brus., ukr. $*ij$, $*yj$; 2) psl. $*e/*_b$ > vsl. $*e$ > rus., brus. $*o$ /

+[_ *C^o, -#]; 3) psl. *-D_ḡ, *-D_ḡ > vsl. *-D, *-D' > rus., brus. -T, -T'. Beloruski jezik je znotraj vzhodnoslovanskega areala ter v razmerju do ruskega in ukrajinskega jezika genetskojezikoslovno možno opredeliti kot **prehodni geolekt na zahodu vzhodnoslovanskega areala**, ki izkazuje del inovacij ruskega in del inovacij ukrajinskega jezika.

Beloruski jezik se notranje deli na dve narečni ploskvi (bazi) oz. dve narečni skupini (grupi) s prehodnim območjem: 1) **severovzhodna beloruska narečja** (*паўночна-ўсходні дыялект* 'severovzhodno narečje'); 2) **osrednji beloruski govori** (*сярэднебеларускія гаворкі* 'osrednjobeloruski govori'); 3) **jugozahodna beloruska narečja** (*паўднёва-заходні дыялект* 'jugozahodno narečje').³⁰⁰ Narečna podstava beloruskega knjižnega/standardnega jezika so osrednjobeloruski govori.

3.2.3 Ukrajinski jezik

Ukrajinski jezik (jugozahodni vzhodnoslovanski jezik) ima **neenotno izhodišče** v dveh starovzhodnoslovanskih geolektih – to sta bila **kijevski del** poleško-kijevske vzhodne slovanščine (poznejša severna ukrajinsščina) in **jugozahodna** vzhodna slovanščina (poznejši jugozahodna in jugovzhodna ukrajinsščina) (prim. 3.1.2) – ter **konvergentno spreminjanje** v okviru samoukrajinskih splošnoukrajinskih glasovnih sprememb, ki so zato njegove definicijske lastnosti.

Najznačilnejše ukrajinske glasovne značilnosti (arhaizmi in inovacije) so: A) **ukrajinsko-(jugozahodno)beloruske**: 1) psl. *ě > ukr., JZ brus. *'e (psl. *pěna 'pena' > ukr. *піна*; psl. *sněgъ *sněga 'sneg' > ukr. *сніг снігу*; psl. *rěka 'reka' > ukr. *ріка*); 3) vsl. *eC_ḡ/ḡ, *oC_ḡ/ḡ > ukr., JZ brus. *'ē, *'ō > *'e, *'o (psl. *pěť *peti 'peč' > ukr. *пічь нечі*; psl. *koňь *koňa 'konj' > ukr. *кінь коня*); 3) psl. *CR_ḡC, *CR_ḡC > vsl. CR_ḡC, CR_ḡC > ukr., brus. *CR'iC, *CRyC (psl. *grъměti 'grmeti' > ukr. *гріміти*; psl. *krъnavъь 'krvav' > ukr. *кривавий*; psl. *blъščati 'svetiti se, bleščati' > ukr. *блищати*; psl. *glъtati 'goltati' > ukr. *глуміти*); 4) psl. *ḡj, *ḡj > ukr., brus. *'ij, *'yj (psl. *šъja 'vrat' > ukr. *шія*; psl. *živъьь 'živ' > ukr. *живий*); B) **ukrajinske**: 2) psl. *e/*ḡ > vsl. *'e > ukr. *'o / +[*j, *č, *ž, *š, *šč, *žž _ *C^o, -#] (psl. Gsg m/n *jego 'njega; njegov' > ukr. *його*; psl. Npl f, n *četyri 'štiri' > ukr. *чотири* : psl. *četyrъьь 'četrti' > ukr. *чотвєртий*; psl. *žьltъьь 'rumen' > ukr. *жовтий*; psl. *šestъьь 'šesti' > ukr. *шістьий* : psl. *šestъьь *šesti 'šest' > ukr. *шість шесті*); 2) psl. *i : *y > ukr. *y (psl. *biti 'biti, tolči' > ukr. *біти* [býty] = psl. *bykъьь *byka 'bik' > ukr. *бук бика* [býk byká]); 3) psl. *C^E > vsl. *C' > ukr. C / +[_ *i, *e/*ḡ] (psl. *nesti 'nesti' > ukr. *несті* [nestý]); 4) psl. *-D_ḡ, *-D_ḡ > vsl. *-D, *-D' > ukr. -D, -D' (psl. *xlěbъьь *xlěba 'kruh' > ukr. *хліб хліба* [xl'ib xl'iba]; psl. *vęzъььь *vęzi 'vez' > ukr. *в'язь в'язі* [vjáz' vjáz'j]).

Ukrajinski jezikovni prostor je bil torej najverjetneje **žarišče jugozahodnovzhodnoslovanskih (ukrajinskih) inovacij**, ki so poleg poznejše ukrajinsščine delno zajele tudi (jugozahodno) belorusščino. Samoukrajinske splošnoukrajinske glasovne spre-

³⁰⁰ Блінава, Мяцельская ²1980 (1969).

membe, ki so kijevsko in jugozahodno vzhodno slovanščino izoblikovale v ukrajiniščino ter so zato njene definicijske lastnosti (alietete), so torej: 1) psl. $*e/*\bar{e}$ > vsl. $*'e$ > ukr. $*'o$ / +[$*j, *č, *ž, *š, *šč, *žž$ _ $*C^o, -\#$]; 2) psl. $*i : *y$ > ukr. $*y$; 3) psl. $*C'/*C^E$ > vsl. $*C'$ > ukr. C / +[$*i, *e/*\bar{e}$]. Ukrajinski jezik je znotraj vzhodnoslovanskega areala ter v razmerju do ruskega in beloruskega jezika genetskojezikoslovno možno definirati po naslednjem načelu: **ukrajinske inovacije na jugozahodu vzhodnoslovanskega areala** so definicijske lastnosti geolekta na jugozahodu vzhodnoslovanskega areala.

Ukrajinski jezik se notranje deli na tri narečne ploskve (baze) oz. tri narečne skupine (grupe): 1) **severna ukrajinska narečja** (*північні діалекти/говори* 'severna narečja'); 2) **jugozahodna ukrajinska narečja** (*південно-західні діалекти/говори* 'jugozahodna narečja'); 3) **jugovzhodna ukrajinska narečja** (*південно-східні діалекти/говори* 'jugovzhodna narečja').³⁰¹ Narečna podstava ukrajinskega knjižnega/standardnega jezika je obdneprsko narečje jugovzhodne narečne skupine.

³⁰¹ Жилко 1955.

4

ZAHODNA SLOVANŠČINA

4.1 Zahodnoslovanski geolekti pred nastankom zahodnoslovanskih jezikov³⁰²

Zahodnoslovanski geolekti iz časa pred nastankom zahodnoslovanskih jezikov so se oblikovali v okviru izmenjujočih se konvergentnih in divergentnih teženj jezikovnega spreminjanja. Po starejših nesplošnoslovanskih glasovnih spremembah od približno 9. stoletja dalje, ki so bile splošno- in nesplošnozahodnoslovanske (prim. 4.1.1), so se v okviru zahodne slovanščine izoblikovali štiri osnovni starozahodnoslovanski geolekti (prim. 4.1.2), ki niso bili prekrivni s poznejšimi zahodnoslovanskimi jeziki. Nekatere od teh inovacij so posamezne dele zahodne slovanščine še povezovala z drugimi slovanskimi (makro)geolekti. Mlajše splošnozahodnoslovanske glasovne spremembe od približno 10. stoletja dalje so za nekaj časa povzročile konvergentno spreminjanje teh starozahodnoslovanskih geolektov (prim. 4.1.3, 4.1.4). V istem času ali nekoliko pozneje pa so že potekale nesplošnozahodnoslovanske glasovne spremembe: severno- in južnozahodnoslovanske, ki so potekale iz dveh večjih inovativnih središč in so se križale na prehodnem osrednjegahodnoslovanskem območju (prim. 4.1.5), kot tudi nesplošnozahodnoslovanske glasovne spremembe z večjim zemljepisnim obsegom (prim. 4.1.6), ki pa so že pomenile nastajanje zahodnoslovanskih jezikov (prim. 4.2, 4.3, 4.4).

³⁰² Pri zemljepisno- in genetskojezikoslovni obravnavi zahodne slovanščine se je treba zavedati, da je bil velik del predvsem prvotne severne in osrednje zahodne slovanščine ponemčen (germaniziran), in sicer vse polabsko ter večina pomorjanskega in lužiškosrbskega jezikovnega prostora. Strnjena slovanska poselitev v srednji Evropi je namreč v 6. stoletju segala na zahodu do rek Labe (nem. *Elbe*, plb. *Lăbü*, luž. *Łobjo*, češ. *Labe*) in Sale (nem. *Saal*, luž. *Solawa*) ter na jugu do Donave v okolici današnjega Regensburga (češ. *Řezno*), nestrnjena slovanska poselitev pa še v zgornji tok reke Majne (nem. *Main*, gluž. *Mohan*) ter na današnje severovzhodno Bavarsko kot tudi v Turingijo in (Hannoversches) Wendland '(Hannovrska) Dežela Slovanov' (med krajema Lüchow in Dannenberg), kjer se je slovanski jezik (polabščina) ohranil do srede 18. stoletja, in Drawehn 'Drev(l)jansko'. Posledično so polabščina, pomorjanščina in lužiška srbščina izpričane le delno oz. fragmentarno; neposredno dokumentirane le drev(l)janska polabščina, tj. polabščina plemena Drev(l)janov prve polovice 18. stoletja (najzahodnejše obrobje polabskega jezikovnega prostora, prisotnega zahodno od reke Labe), kašubščina s slovinščino (najvzhodnejše obrobje pomorjanščine) in najvzhodnejše obrobje lužiške srbščine.

4.1.1 Starejše splošno- in nesplošnozahodnoslovanske glasovne spremembe

Starejše splošno- in nesplošnozahodnoslovanske glasovne spremembe so izoblikovale zahodno slovanščino in znotraj nje štiri osnovne starozahodnoslovanske geolekte, in sicer tri večje in enega manjšega.

4.1.1.1 Nesplošnosllovanske palatalizacije velarov

Nesplošnosllovanske palatalizacije velarov (trdonebnjenja mehkonebnikov) (posledica praslovanskega zakona zlogovne harmonije) zadevajo praslovanska glasovna zaporedja $*k^{E2}$, $*g^{E2}$, $*x^{E2}$, $*E_3x$; $*sk^{E2}$, $*zg^{E2}$ in $*kv^E$, $*gv^E$, $*xv^E$.

4.1.1.1.1 Praslovanska velara (mehkonebnika) $*k$, $*g$ v položaju pred drugotnima sprednjima samoglasnikoma $*E_2$ (= $*\check{e}_2$, $*-i_2$) sta se v zahodni slovanščini po praslovanski mlajši regresivni (drugi) palatalizaciji velarov palatalizirala v sičniška zlitniška palatala (trdonebnika) $*c$, $*z$ [$*\check{c}$, $*\check{z}$ = $*t\acute{s}$, $*d\acute{z}$]: **psl.** $*k$, $*g$ + $*E_2$ (= $*\check{e}_2$, $*-i_2$) > **zsl.** $*c$, $*z$ (psl. $*k\check{e}na$ ‘cena’ > $*c\check{e}na$ > stpolj. *cana*, *cena* > polj. *cena*, kaš. *cena*, stčeš. *cěna* > češ. *cena*, slš. *cena*; psl. $*k\check{e}l\check{b}(j\check{b})$ $*k\check{e}la(ja)$ $*k\check{e}lo(je)$ ‘cel, ves’ > $*c\check{e}l\check{b}(j\check{b})$ $*c\check{e}la(ja)$ $*c\check{e}lo(je)$ > polj. *cały cala cale*, kaš. *cali calô calé*, plb. *c’ol*, dluž. *ceły cela cele*, gluž. *cyły cyła cyłe*, stčeš. *cělý cělá cělé* > češ. *celý celá celé*, slš. *celý celá celé*; psl. $*k\check{e}liti$ $*k\check{e}l\check{q}$ $*k\check{e}liši$ ‘delati celo; zdraviti, celiti rano’ > $*c\check{e}liti$ $*c\check{e}l\check{q}$ $*c\check{e}liši$ > stpolj. *celiċ*, *cyliċ* ≥ polj. (*o-caliċ o-calę o-calisz*), stčeš. *cěliti cělu cělí* ≥ češ. *celit (celím) celiš*, slš. *celit’ (celím) celiš*; psl. $*k\check{e}diti$ $*k\check{e}d\check{q}$ $*k\check{e}diši$ ‘cediti’ > $*c\check{e}diti$ $*c\check{e}d\check{q}$ $*c\check{e}diši$ > polj. *cedziċ cedzę cedzisz*, kaš. *cedzċc cedzã cedzysz*, dluž. *cejziš (cejžim) cejžiš*, gluž. *cydziċ (cydžu) cydziš*, stčeš. *cěditi cěž’u cědi* ≥ češ. *cedit (cedím) cediš*, slš. *cedit’ (cedím) cediš*; psl. $*kir\check{b}ky$ $*kir\check{b}k\check{b}ve$, Asg $*kir\check{b}k\check{b}v\check{b}$ ‘cerkev’ > $*cir\check{b}ky$ $*cir\check{b}k\check{b}ve$, Asg $*cir\check{b}k\check{b}v\check{b}$ → (stcsl. Kijevski listki, Sinajski psalter *циръкы циръкѣве*), stpolj. *cyrkiew cyrekwie* ≥ polj. *cerkiew cerkwi*, kaš. *cerkwiô, cerkew*, plb. *car’ai, car’ėv*, stdluž. *cyrkwja* > dluž. *cerkwja*, gluž. *cyrkej cyrkwje*, stčeš. *cierkev cěrekve* ≥ *cierkev cierkve* > češ. *církev církve*, slš. *cirkev cirkvi*;³⁰³ psl. $*g\check{e}l\check{b}$ $*g\check{e}la$ $*g\check{e}lo$ ‘močen, silen’, Nsg n, adv. $*g\check{e}lo$ ‘močno, silno; zelo’ > $*z\check{e}l\check{b}$ $*z\check{e}la$ $*z\check{e}lo$, Nsg n, adv. $*z\check{e}lo$ > stčeš. *zielo*).

4.1.1.1.2 Praslovanski velar (mehkonebnik) $*x$ v položaju pred drugotnima sprednjima samoglasnikoma $*E_2$ (= $*\check{e}_2$, $*-i_2$) se je v zahodni slovanščini po praslovanski mlajši regresivni (drugi) palatalizaciji velarov palataliziral v šumniška priporniška palatal (trdonebnik) $*š$ [$*š\acute{s}$] (prim. tudi 4.1.1.1.3): **psl.** $*x$ + $*E_2$ (= $*\check{e}_2$, $*-i_2$) > **zsl.** $*š$ (psl. $*x\check{e}r\check{b}j\check{b}$ $*x\check{e}raja$ $*x\check{e}roje$ ‘siv’ > $*š\check{e}r\check{b}j\check{b}$ $*š\check{e}raja$ $*š\check{e}roje$ > polj. *szary szara szare*, kaš. *szari szarô szaré*, dluž. *šery šera šere*, gluž. *šěry šěra šěre*, stčeš. *šěry šěrá šěré* > češ. *šerý šerá šeré*, slš. *šěry šerá šeré*; psl. $*x\check{e}d\check{b}j\check{b}$ $*x\check{e}daja$ $*x\check{e}doje$ ‘siv’ > $*š\check{e}d\check{b}j\check{b}$ $*š\check{e}daja$ $*š\check{e}doje$ → stpolj., nar. polj. *szady*, dluž. *šeziwy šeziwa šeziwe*, gluž. *šedziwy šedziwa šedziwe*,

³⁰³ Nahtigal 1936: 17–19; Brückner 1957: 59; Machek 1971: 87; Фасмер 1973: 300; ЭССЯ 3 (1976): 198–199; Schuster-Šewc 2 (1978): 105; Borys 2005: 54.

stčeš. *šedý šedá šedé, šedivý šedivá šedivé* > češ. *šedý šedá šedé, šedivý šedivá šedivé*, slš. *šedý šedá šedé, šedivý šedivá šedivé*; psl. **Volxъ *Volxa* ‘človek romanskega porekla’ : Npl **Volxi* > **Volši* > stpolj. *Włoch Włocha* : *Włoszy* ≥ polj. *Włoch Włocha* (: *Włosi*), Lpl *we Włoszech*, dluž. *Włoch Włocha (Włochy)*, stčeš. *Vlach Vlacha* > češ. *Vlach Vlacha* : *Vlaši*, slš. *Vlach Vlacha* : *Vlasi*.³⁰⁴

4.1.1.1.3 Praslovanski velar (mehkonebnik) **x* v položaju za sprednjimi samoglasniki **E₃* (= **i, *b, *e*) in v položaju ne pred soglasnikom ali samoglasnikoma **y, *b* se je v zahodni slovanščini po praslovanski progresivni (tretji) palatalizaciji velarov palataliziral v šumniški priporniški palatal (trdonebnik) **š* [**š̥*] (prim. tudi 4.1.1.1.2): **psl.** **E₃* (= **i, *b, *e*) + **x* – **C, *y, *b* > **zsl.** **š* (psl. **vbxъ *vbxа *vbxо* ‘ves’ ≥ **vbšb *vbša *vbše* → polj. Nsg n *wsze, wszystek wszystka wszystko*, kaš. *wszetek wszętka wszętkò*, plb. Nsg n *vəsi, dluž. wšen wša wšo, wšyken wšykna wšykno*, gluž. *wšón wša wšé/wšo, wšitkón wšitka wšitke/wšitko*, stčeš. *veš všé vse, všechen všechna všechno* > češ. *veš vše vše* star., *všechen všechna všechno*, slš. adv. *vše, všetok všetka všetko*).

4.1.1.1.4 Praslovanska soglasniška sklopa na velar (mehkonebnik) **sk, *zg* v položaju pred drugotnima sprednjima samoglasnikoma **E₂* (= **ě, *-i*) sta se v zahodni slovanščini po praslovanski mlajši regresivni (drugi) palatalizaciji velarov palatalizirala v šumniška palatalna (trdonebna) soglasniška sklopa **šč, *žž* [**šč̥, *žž̥*]: **psl.** **sk, *zg* + **E₂* (= **ě, *-i*) > **zsl.** **šč, *žž* (psl. **dъska* ‘deska’ : DLsg, NAVdu **dъskě* > **dъščě* > stčeš. *dска* : *dščě*; psl. **mězga* ‘tekočina, sok’ : DLsg, NAVdu **mězgě* > **měžžě* > stčeš. *miezha* : *mieždě*; psl. **božьskъjь* ‘božji’ : Npl m **božьskiji* > **božьščiji* > stčeš. *božьský* : *božьščí* > češ. *božьský* : *božьští*; psl. **nebesьskъjь* ‘nebeški’ : Npl m **nebesьskiji* > **nebesьščiji* > stčeš. *nebeský* : *nebeščí* > češ. *nebeský* : *nebeští*).³⁰⁵

³⁰⁴ Kot odraz praslovanskega velara (mehkonebnika) **x* v položaju pred drugotnima sprednjima samoglasnikoma **E₂* (= **ě, *-i*) se v osrednji slovaščini v nekaterih oblikah (npr. v imenovalniku množine samostalnikov moške o-jevske sklanjatve) pojavlja tudi odraz sičniškega priporniškega palatala (trdonebnika) **s* [**š̥*] (tako kot v južni in večjem delu vzhodne slovanščine). Odraz **s* v osrednji slovaščini je lahko interpretiran kot drugoten, nastal po analogiji na razmerji **k* : **c, *g* : **z*, torej **x* : **s* (Trávníček 1935: 118), ali kot prvoten, in sicer sodi med tiste glasovne značilnosti, ki osrednjo slovaščino povezujejo z južno slovanščino (Krajičovič 1974: 74–76).

³⁰⁵ Odrazi psl. **sk^{E2}, *zg^{E2}* > zsl. **šč, *žž* so v starejših obdobjih dokumentirani tudi v drugih zahodnoslovanskih jezikih (psl. **poľьskъjь* : Npl m def. **poľьskiji* > **poľьščiji* > stpolj. *polsky* : *polszczy* ≥ polj. *polsky* : *polscy*; psl. Nsg f indef. **poľьska* : Lsg f indef. **vъ poľьskě* > **vъ poľьščě* > stpolj. *Polska* : *w Polsce* ≥ polj. *Polska* : *w Polsce*). Kasneje pa so bili z delno izjemo v češčini zaradi analoških izravnjav po premenah tipa zsl. **k, *g, *x* : **c, *z, *š* (zsl. **kortьkъ* ‘kratek’, **dorgъ* ‘drag’, **gluxъ* ‘gluh’ : Npl m **kortьci, *dorzi, *gluši*; zsl. **rěka* ‘reka’, **dorga* ‘pot’, **strěxa* ‘streha’ : DLsg, NAVdu **rěcě, *doržě, *strěšě*), predvsem pa tipa psl. **sьk/*sьk* : **sьc/*sьc* (Trávníček 1935: 117–118) (psl. **vьsьka/*vьsьka* ‘vesca, vasica’ : DLsg, NAVdu **vьsьcě/*vьsьcě* > polj. *wioska* : *wiosce*, kaš. *wieska* : *wiesce*, dluž. *wjaska* : *wjasce*, gluž. *wjeska* : *wjesce*, češ. *víska* : *vísce*) zamenjani takole: zsl. **šč, *žž* ≥

4.1.1.1.5 Praslovanski velari (mehkonebniki) *k, *g, *x z vmesnim *v (tj. praslovanski soglasniški sklopi z velarom *kv, *gv, *xv) v položaju pred (vsemi) sprednjimi samoglasniki se v zahodni slovanščini niso spreminjali: **psl. *kv, *gv, *xv + *E > zsl. *kv, *gv, *xv** (psl. *květъ *květa ‘cvet’ > polj. *kwiat kwiatu*, kaš. *kwiat kwiata*, plb. *kjot*, dluž. *kwět kwěta*, gluž. *kwět kwěta*, stčeš. *květ květa/kvētu* > češ. *květ květu*, slš. *kvet kvetu*; psl. *gvězda ‘zvezda’ > polj. *gwiazda*, kaš. *gwiôzda*, plb. *gjozdã*, dluž. *gwězda*, gluž. *hwězda*, stčeš. *hvězda* > češ. *hvězda*, slš. *hviezda*; psl. *kviliti *kviľq *kviliši ‘cviiliti’ > polj. *kwilić kwilę kwilisz*, kaš. *kwilęc kwilã kwilisz*, plb. 3sg praes. *kvailě*, dluž. *kwiliš* star., stčeš. *kviliti kviľu kviliš* ≥ češ. *kvilit (kvilím) kviliš*, slš. *kvilit (kvilím) kviliš*; psl. *kvisti *kvbtq *kvbteši ‘cvesti, cveteti’ > polj. *kwiść kwte kwciesz* star., kaš. *kwisc* redk., dluž. *kwiść (kwitu/kwiśom kwiśoś)*, stčeš. *kvisti ktvu ktve* ≥ češ. (*kvést kvetu kveteš*), sl. *kvitnqti *kvitnq *kvitneši ‘cvesti, cveteti’ > polj. *kwitnãć kwitnę kwitniesz*, kaš. *kwitnãć kwitnã kwitniesz*, stčeš. *kvitnúti kvitnu kvitne*, slš. *kvitnúť (kvitnem) kvitneš*.

4.1.1.2 Nesplošnoslovanske poenostavitve soglasniških sklopov

Nesplošnoslovanske poenostavitve soglasniških sklopov (posledica praslovanskega zakona odprtega zloga) se tičejo praslovanskih soglasniških sklopov *tl, *dl in *tn, *dn.

4.1.1.2.1 Praslovanska soglasniška sklopa *tl, *dl sta se prvotno ohranila v večjem delu zahodne slovanščine, medtem ko sta se v osrednjetatrski zahodni slovanščini (poznejši osrednji slovaščini) poenostavila v *l: **psl. *tl, *dl > zsl. *tl, *dl, osr. slš. *l** (psl. *modliti (se) *modľq (se) *modliši (se) ‘moliti, prositi’ > polj. *modlić się modłę się modlisz się*, kaš. *mòdlęc sã mòdlã sã mòdlisz sã*, dluž. *módlis se (módlím se) módlis se knjiž.*, gluž. *modlić so modlu so modliš so*, stčeš. *modliti sě modľu sě modliš sě* ≥ češ. *modlit se (modlím se) modliš se*, slš. *modlit' sa (modlím sa) modliš sa*; psl. *šidlo ‘šilo’ > polj. *szydło*, kaš. *szědło*, plb. *saidlü*, dluž. *šydło*, gluž. *šidło*, stčeš. *šidlo* > češ. *šidlo*, slš. *šidlo*; psl. *sedlo ‘nasebina’ > polj. *siolo* (: krajevno ime *Długosiodło*), stčeš. *sedlo*; psl. *šedlo > dluž. *sedlo*, gluž. *sydło*, stčeš. *siedlo* > češ. *šidlo*, slš. (*šidlo* je prevzeto iz češ.); psl. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II *pletb *pletla *pletlo od ‘plesti’ > polj. *plóť plotła plotło*, kaš. *plóť plotła plotło*, dluž. *platł platła platło*, gluž. *pletł pletła pletło*, češ. *pletl pletla pletlo*, slš. *plietol plietla plietlo*; psl. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II *vedb *vedla *vedlo od ‘vesti’ > polj. *wiódł wiodła wiodło*, kaš. *wiódł wiodła wiodło*, dluž. *wjadł wjadła wjadło*, gluž. *wjedł wjedła wjedło*, češ. *vedl vedla vedlo*, slš. *vedol viedla viedlo*).

Iz praslovanskih glasovnih zaporedij *tľl/*tľl, *dľl/*dľl sta po onemitvi praslovanskih šibkih polglasnikov *ľ, *ľ nastala popraslovanska drugotna soglasniška sklopa *tl, *dl (psl. *tľlěti *tľlějo *tľlěješi ‘trohneti, razpadati’ > polj. *tłeć tleję tlejesz*, dluž. *tłaś tłaju* (≥ *tłajom*) *tłajoś*, gluž. *tłac tłaju tłajeś*, stčeš. *tlěti*, 3sg praes. *tlě* > češ. *tlít*, 3sg praes. *tlí*, slš. *tliet'*, 3sg praes. *tlie*; psl. *metbła ‘metla’ > polj. *miotła*, kaš. *miotła*, plb. *metlä*, stčeš. *metla* > češ. *metla*, slš. *metla*, psl. *metbło ‘metla’ >

*sc, *z3 (polj. *krótki, drogi, gluchy, niebieski* : Npl m_{anim} *krótcy, drodzy, (*gluszy ≥ glusi)* → *niebiescy*; gluž. *krótki, drohi, hluchi, njebjeski* : Npl m_{anim} *krótcy, drozy, hluši* → *njebjescy*).

dluž. *mjatlo*, gluž. *mjetlo*; psl. **sedblo* ‘sedlo’ > polj. *siodło*, kaš. *sodło*, plb. *sedlü*, dluž. *sodto*, gluž. *sedto*, stčeš. *sedlo* > češ. *sedlo*, slš. *sedlo*).

Drugotna soglasniška sklopa **tl*, **dl* sta v južni in zahodni slovanščini nastala tudi po metatezi likvid brez podaljšave oz. z njo (psl. **tolčiti* ‘tlačiti’ > zsl. **tločiti*, **tlačiti*; psl. **telskati* ‘tolči’ > zsl. **tleskati*, **tlěskati*; psl. **dolnb* ‘dlan’ > zsl. **dlonb*, **dlanb*; psl. **delto* ‘dleto’ > zsl. **dleto*, **dlěto*).

4.1.1.2.2 Praslovanska soglasniška sklopa **tn*, **dn* sta se v zahodni slovanščini ohranila: psl. **tn*, **dn* > zsl. **tn*, **dn* (psl. **vędnōti* **vędnō* **vędneši* ‘veniti, venéti’ > polj. *więdnąc* *więdnę* *więdnisz*, kaš. *wiãdnąc* *wiãdnã* *wiãdniesz*, nar. dluž. *wědnuś*, gluž. *wjadnyć* *wjadnu* *wjadnjeś*, stčeš. *vadnūti* *vadnu* *vędneś* ≥ češ. *vadnout* *vadnu* (*vadneš*), slš. *vädnúť* (*vädnem*) *vädneš*).

Iz praslovanskih glasovnih zaporedij **t₂n*/**t₂n*, **d₂n*/**d₂n* sta po onemitvi praslovanskih šibkih polglasnikov **b₂*, **b₂* nastala popraslovanska drugotna soglasniška sklopa **tn*, **dn* (psl. **tęti* **t₂nō* **t₂neši* ‘cepiti, sekati, rezati’ > polj. *ciąć* *tnę* *tniesz*, kaš. *cyc/cąc* *tnã* *tniesz*, dluž. *śěś* (*śęju/śęjom* *śęjoś*), gluž. *ćec* *tnu* *tnjeś*, stčeš. *tieti* *tnu* > češ. *tít* *tnu* *tneš* star. (običajno *tnout*), slš. *tát* (*tnem*) *tneš*; psl. **d₂no* ‘dno (reke, jezera), spodnja stran posode’ > polj. *dno*, kaš. *dno*, plb. *dānū*, dluž. *dno*, gluž. *dno*, stčeš. *dno* > češ. *dno*, slš. *dno*).

4.1.1.2.3 Praslovanska soglasniška sklopa **dm* v primeru **sedmь* in **gn* v primeru **dvignōti* se v zahodni slovanščini nista spreminjala (psl. **sedmь* ‘sedem’ > polj. *siedem*, kaš. *sédem*, plb. *sidēm*, dluž. *sedym*, gluž. *sydom*, stčeš. *sedm* > češ. *sedm*, slš. *sedem*; psl. **dvignōti* ‘dvigniti’ > polj. *dźwignąc*, kaš. *dwignąc*, dluž. *z-wignuś*, gluž. *z-běhnyć* (?), stčeš. *vz-dvihnúti* > češ. *z-dvihnout*, slš. *dvihnút*).

4.1.1.3 Nesplošnoslovanska metateza likvid

Praslovanske dvoglasniške zveze **(C)oRC*, **CeRC* so v zahodni slovanščini doživele regularno nesplošnoslovansko metatezo likvid (premet jezičnikov) (posledica praslovanskega zakona odprtega zloga), in sicer različno glede na položaj dvoglasniških zvez v besedi (vzglasne in medglasne dvoglasniške zveze) in glede na praslovanski tonem vzglasnih dvoglasniških zvez (statoakutirane in nestatoakutirane vzglasne dvoglasniške zveze).

4.1.1.3.1 Praslovanske staroakutirane vzglasne dvoglasniške zveze **ōRC*

Praslovanske staroakutirane vzglasne dvoglasniške zveze **ōRC* so v zahodni slovanščini doživele metatezo likvid s podaljšavo:

- 1) psl. **ōrC* > zsl. **raC* (psl. **ordlo* ‘ralo’ > polj. *radło*, kaš. *redło*, plb. *rãdlü*, dluž. *radło*, gluž. *radło*, stčeš. *rádlo* > češ. *rádlo*, slš. *radlo*; psl. **ormę* **ormene* ‘rame’ → polj. *ramię* *ramienia*, kaš. *remiã* *remienia*, plb. *rãmaq*, dluž. *ramje* *ramjenja*, gluž. *ramjo* *ramjenja*, stčeš. *rámě* *ramene*, *rameno* > češ. *rámě* *ramene* ≥ *ramena* star., *rameno*, slš. *ramä* star., *rameno*);

- 2) **psl. *ǫlC > zsl. *laC** (psl. *olkati *olčq *olčeši ‘biti lačen’ > stpolj. Nsg m ptc. praes. act. *laczacy*, dluž. *łakaś (łakam łakaś)*, gluž. *łakać (łakam łakaś)*, stčeš. *lákati láču *láčeš ≥ lákati (lákám lákáš)* > češ. *lákati (lákám lákáš)*, slš. *lákati (lákam lakaš)*; psl. *olčbnъb ‘lačen’ > nar. polj. *łaczny*, dluž. *łacny*, gluž. *łaćny*, stčeš. *lačný* > češ. *lačný*, slš. *lačný*; psl. *olkomъb ‘lačen, požrešen’ > polj. *łakomy*, kaš. *łakòmi*, dluž. *łakomy*, gluž. *łakomy*, stčeš. *lakomý* > češ. *lakomý*, slš. *lakomý*).

4.1.1.3.2 Praslovanske nestaroakutirane vzglasne dvoglasniške zveze *oRC

Praslovanske nestaroakutirane vzglasne dvoglasniške zveze *oRC so v večjem delu zahodne slovanščine doživele metatezo likvid brez podaljšave, v osrednjetatrski zahodni slovanščini (poznejši osrednji slovaščini) pa metatezo likvid s podaljšavo:

- 1) **psl. *orC > zsl. *roC, osr. slš. *raC** (psl. *orsti *orstq *orsteši ‘rasti’ > stpolj. *rość* > polj. *róść* star., *rosnąć rosnę rośniesz*, kaš. *rosć*, plb. *rüst*, dluž. *rosć rostu (≥ rośćom) roścoś*, gluž. *rosć rostu rosćeś*, stčeš. *rósti rostu*, 3sg praes. *roste* > češ. *růst rostu rosteš*, slš. *rást’ (rastiem) rastieš*; psl. *orkyta ‘rakita’ > polj. *rokita*, (psl. Nsg n indef. *orkytъno > plb. *rü’aitnē*), dluž. *rokit, rokita*, gluž. *rokot*, stčeš. *rokyta* > češ. *rokyta*, slš. *rakytá*; psl. *oržnb *oržna (ali *oržnb *oržna) ‘priostren kol, raženj’ → polj. *rožen rožna*, kaš. *rožno*, dluž. *rožon rožona*, gluž. *rožen rožnje f*, stčeš. *rožen rožnu*, češ. *rožeň rožně*, slš. *ražeň ražňa*; psl. *orvnъb ‘raven’ > polj. *równy*, kaš. *równy*, dluž. *rowny*, gluž. *równy > *runy*, stčeš. *rovný* > češ. *rovný*, slš. *rovný*; psl. *orz- ‘narazen’ > polj. *roz-*, kaš. *roz-*, dluž. *roz-*, gluž. *roz-*, stčeš. *roz-* > češ. *roz-*, slš. *roz-, raz-*);
- 2) **psl. *olC > zsl. *loC, osr. slš. *laC** (psl. *olkъb *olkъti ‘laket’ → polj. *łokieć łokcia*, kaš. *łokc łokca*, plb. *lüt’et*, dluž. *łokś łokśa*, gluž. *łochć łochća*, stčeš. *loket lokte/lokta/loktu* > češ. *loket lokte/loktu*, slš. *laket’ lakt’a*; psl. *oldi *oldbje ‘ladja’ → stpolj. *łodzia, łodź* > polj. *łódź łodzi*, stčeš. *łodi łodie* → *lod’* > češ. *lod’*, slš. *lod’*; psl. *olni ‘lani’ > polj. *łoni* star., kaš. *łoni*, dluž. *łoni*, gluž. *łoni*, stčeš. *łóni, łoni* > češ. *łoni*, slš. *łani*).

4.1.1.3.3 Praslovanske vzglasne dvoglasniške zveze *eRC

Praslovanske vzglasne dvoglasniške zveze *eRC so se zelo verjetno spreminjale vzporedno s praslovanskimi dvoglasniškimi zvezami *oRC, toda zanesljivo gradivo v zahodni slovanščini ni dokumentirano.

4.1.1.3.4 Praslovanske medglasne dvoglasniške zveze *CoRC

Praslovanske medglasne dvoglasniške zveze *CoRC v polabsko-pomorjanski zahodni slovanščini (poznejši polabščini in pomorjanščini) metateze likvid v nekaterih primerih niso doživele (na polabskem območju samo tip *CoRC, na pomorjanskem območju tako tip *CoRC kot tip *CoIC, pri čemer so bili prvotni pomorjanski odrazi v kašubščini pozneje pogosto zamenjani z drugotnimi poloniziranimi odrazi; v smeri od polabščine preko pomorjanščine do poljščine je možno opaziti zmanjševanje pogostosti odraza *CarC in povečevanje pogostosti odraza *CroC) in je v njih prišlo do podaljšave krat-

kega samoglasnika, v poljsko-lužiškosrbski zahodni slovanščini (poznejši poljščini in lužiški srbsčini) se pojavlja metateza likvid brez podaljšave in v južni zahodni slovanščini (poznejši češčini in slovaščini) metateza likvid s podaljšavo:

- 1) **psl. *CorC > pom., plb. *CarC/*CroC, polj., luž. *CroC, češ., slš. *CraC** (psl. *vorna 'vrana' > polj. *wrona*, kaš. *warna*, *wrona*, plb. *vorno*, gluž. *wróna*, stčeš. *vrána* > češ. *vrána*, slš. *vrana*; psal. *korva 'krava' > polj. *krowa*, kaš. *karwa*, *krowa*, plb. *korvo*, dluž. *krowa*, gluž. *krówa > *kruwa*, stčeš. *kráva* > češ. *kráva*, slš. *krava*; psal. *dorga 'pot, cesta' > polj. *droga*, kaš. *darga*, *droga*, dluž. *droga*, gluž. *dróha*, stčeš. *dráha* > češ. *dráha*, slš. *draha*; psal. *borzda 'brazda' > polj. *bruzda*, kaš. *bôrzda*, *brózda*, plb. *borzǎ*, dluž. *brozda*, gluž. *brózda*, stčeš. *brázda* > češ. *brázda*, slš. *brázda*; psal. *borna 'ostro orodje za rahljanje zemlje, brana' > polj. *brona*, kaš. *bôrna*, *bróna*, dluž. *brona*, gluž. Npl *bróny*, stčeš. *brána* > češ. Npl *brány*, slš. Npl *brány*; psal. *borda 'brada' > polj. *broda*, kaš. *barda*, *broda*, plb. *brödä*, dluž. *broda*, gluž. *broda*, stčeš. *brada* > češ. *brada*, slš. *brada*; psal. *storna 'stran' > polj. *strona*, kaš. *starna*, *strona*, plb. *stornä/starnä*, dluž. *strona*, gluž. *strona*, stčeš. *strana* > češ. *strana*, slš. *strana*; psal. *morzъ *morza 'mraz' > polj. *mróz mrozu*, kaš. *môrz/marz/mróz mrozu*, plb. *morz*, dluž. *mroz mroza*, gluž. *mróz mróza*, stčeš. *mráz mraza/mrazu* > *mráz mrazu*, slš. *mráz mrazu*; psal. *korľb *korľa 'kralj' > polj. *król króla*, kaš. *król króla*, dluž. (*kral krala* je prevzeto iz češ.), gluž. (*kral krala* je prevzeto iz češ.), stčeš. *král krále* > češ. *král krále*, slš. *král král'a*; psal. *gordъ *gorda 'ograda' > polj. *gród grodu*, kaš. *gard gardu*, *gród grodu*, plb. *gord*, dluž. *grod groda*, gluž. *hród hroda*, stčeš. *hrad hrada/hradu* > češ. *hrad hradu*, slš. *hrad hradu*; psal. *sъdorvъjъ 'zdrav' > polj. *zdrowy*, kaš. *zdrowi*, dluž. *strowy*, gluž. *strowy*, stčeš. *sdravý, zdravý* > češ. *zdravý*, slš. *zdravý*; psal. *dorgъjъ 'drag' > polj. *drogi*, kaš. *drodzi*, dluž. *drogi*, gluž. *drohi*, stčeš. *drahý* > češ. *drahý*, slš. *drahý*; psal. *kortъkъjъ 'kratek' > polj. *krótki*, kaš. *krótczi*, plb. *korřě*, dluž. *krotki*, gluž. *krótki*, stčeš. *krátký* > češ. *krátký*, slš. *krátky*; psal. *vortiti 'vrniti, obrniti' > polj. *wrócić*, kaš. *warcęc*, *wróęc/wrocęc*, (psal. *vortidlo > plb. *vortaidlë*), dluž. *wrośiś*, gluž. *wrócić*, stčeš. *vrátiti* > češ. *vrátit*, slš. *vrátit*;
- 2) **psal. *ColC > pom. *CalC/*CloC, plb., polj., luž. *CloC, češ., slš. *ClaC** (psal. *kolda 'klada' > polj. *kloda*, kaš. *kloda*, plb. *klădă*, dluž. *kloda*, gluž. *klóda*, stčeš. *kláda* > češ. *kláda*, slš. *klada*; psal. *solma 'slama' > polj. *słoma*, kaš. *słoma*, plb. *slâmă/slămo*, dluž. *słoma*, gluž. *słoma*, stčeš. *sláma* > češ. *sláma*, slš. *slama*; psal. *golva 'glava' > polj. *głowa*, kaš. *gôłwa*, *głowa*, plb. *glăvă*, dluž. *głowa*, gluž. *hłowa*, stčeš. *hlava* > češ. *hlava*, slš. *hlava*; psal. *bolto 'blato, močvirje' > polj. *bloto*, kaš. *bloto*, dluž. *bloto*, gluž. *blóto*, stčeš. *bláto* > češ. *bláto*, slš. *blato*; psal. *volkno 'vlakno' > polj. *włókno*, kaš. *włókno*, dluž. *włokno*, gluž. *włokno*, stčeš. *vlákno* > češ. *vlákno*, slš. *vlákno*; psal. *zolto 'zlato' > polj. *zloto*, kaš. *zloto*, plb. Gsg *zlătă*, dluž. *zloto*, gluž. *zloto*, stčeš. *zlato* > češ. *zlato*, slš. *zlato*; psal. *golsъ *golsa 'glas' > polj. *głos głosu*, kaš. *głos głosu*, dluž. *głos głosa*, gluž. *hlós hłosa*, stčeš. *hlas hlasu/hlasu* > češ. *hlas hlasu*, slš. *hlas hlasu*; psal. *goldъ *golda 'glad, lakota' > polj. *glód głodu*, kaš. *glód głodu*, plb. *glăd*, dluž. *glod głoda*, gluž. *hlód hłoda*;

hlodu, stčes. *hlad hlada/hladu* > češ. *hlad hladu*, slš. *hlad hladu*; psl. **moldъjъ* ‘mlad’ > polj. *młody*, kaš. *młodi*, plb. *mlădě*, dluž. *młody*, gluž. *młody*, stčes. *mlady* > češ. *mladý*, slš. *mladý*; psl. **tolčiti* ‘tlačiti’ > polj. *tłoczyć*, kaš. *tłoczęc*, dluž. *tłocys*, gluž. *tlócić*, stčes. *tlačiti* > češ. *tlačit*, slš. *tlačit*; psl. **volčiti* ‘vlačiti’ > polj. *włoczyć*, kaš. *włoczęc*, plb. *vlăcēt*, dluž. *włocys*, gluž. *włócić*, stčes. *vlačiti*, *vláčiti* > češ. *vláčit*, slš. *vláčit*).

4.1.1.3.5 Praslovanske medglasne dvoglasniške zveze **CeRC*

Praslovanske medglasne dvoglasniške zveze **CeRC* so v polabsko-pomorjanski in poljsko-lužiški zahodni slovanščini (poznejši polabščini in pomorjansčini ter poljščini in lužiški srbsčini) doživele metatezo likvid brez podaljšave, v južni zahodni (poznejši češčini in slovaščini) slovanščini pa metatezo likvid s podaljšavo:

- 1) **psl. **CerC* > polj., pom., plb., luž. **CreC*, češ., slš. **CrĕC*** (psl. **verteno* ‘vreteno’ > polj. *wrzeciono*, plb. *vritenē*, dluž. *wrješeno*, gluž. *wrječeno*, stčes. *vřĕteno* > češ. *vřeten*, slš. *vreten*; psl. **berza* ‘breza’ > polj. *brzoza*, kaš. *brzoza*, plb. *brzã*, dluž. *brjaza*, gluž. *bręza*, stčes. *břieza* > češ. *bříza*, slš. *breza*; psl. **bergъ* **berga* > polj. *brzeg brzegu*, kaš. *brzég brzegù*, plb. *brig*, dluž. *brjog brjoga*, gluž. *brjóh brjoha*, stčes. *břĕh břĕha/břĕhu* > češ. *břeh břehu*, slš. *breh brehu*; psl. **versa* ‘resa, vres’ > polj. *wrzos wrzосу*, kaš. *wrzos wrzосу*, dluž. *wrjos wrjosa*, gluž. *wrjós wrjosa*, stčes. *vřĕš vřĕsa/vřĕsu* > češ. *vřes vřesu*, slš. *vres vresu*; psl. **verďъ* **verda* ‘izrastek na telesu’ > polj. *wrzód wrzodu*, kaš. *wrzód wrzodu*, dluž. *wrjod wrjoda*, gluž. *brjóđ brjoda*, stčes. *vřĕđ vřĕda/vřĕdu* > češ. *vřed vředu*, slš. *vred vředu*; psl. **u-merti* ‘umreti’ > polj. *u-mrzec*, kaš. *ù-mrzecz*, dluž. *wu-mrĕš*, gluž. *wu-mrĕc*, stčes. *u-mřieti* > češ. *u-mřít*, slš. *u-mriet*);
- 2) **psl. **CelC* > polj., pom., plb., luž. **CleC*, češ., slš. **ClĕC*** (psl. **melko* ‘mleko’ > polj. *mleko*, kaš. *mlékò*, plb. Gsg *mlâkã*, dluž. *mloko*, gluž. *mloko*, stčes. *mléko* > češ. *mléko*, slš. *mlieko*; psl. **pelva* ‘pleva’ > polj. *plewa*, kaš. *plewa*, plb. Npl *plâvoi*, dluž. *plowa*, gluž. **plówa* > *pluwa*, stčes. *pléva*, *pleva* > češ. *pleva*, slš. *pleva*; psl. **želbъ* **želba* ‘žleb’ > polj. *žlób žlobu*,³⁰⁶ kaš. *žlób žlobu*, dluž. *žlob žloba*, gluž. *žlob žloba*, stčes. *žleb*, *žlab* > češ. *žleb žlebu* redk., *žlab žlabu*, nar. slš. *žleb*, knj. slš. *žlab žlabu*; psl. **velti* ‘vleči’ > polj. *wlec*, kaš. *wléc*, dluž. *wlac*, gluž. *wlec*, stčes. *vlĕci* > češ. *vléci*, slš. *vliect*; psl. **meti* ‘mleti’ > polj. *mlec*, kaš. *młoc*, plb. *mlât*, dluž. *młás*, gluž. *młĕc*, češ. *mlít*, slš. *mliet*; psl. **pelti* ‘pleti’ > polj. *plec*, kaš. *płoc*, plb. 3sg praes. *plăvē*, dluž. *plás*, gluž. *plĕc*, stčes. *plĕti* > češ. *plít*, slš. *pliet*).

³⁰⁶ Podedovano je polj. *žlób žlobu* ‘žleb, korito’, *žleb žlebu* ‘gorski žleb, drča’ pa prevzeto iz nar. slš. *žleb* (Borys 2005: 754).

4.1.1.4 Nesplošnoslovanski nastanek zlogotvornih jezičnikov

Praslovanske dvoglasniške zveze polglasnik in jezičnik (tj. na zaprti zlog) **C_bRC*, **C_bRC* ter praslovanske dvoglasniške zveze jezičnik in polglasnik (tj. na odprti zlog) **CR_bC*, **CR_bC* v zahodni (in vzhodni) slovanščini niso glasovno sovpadle. Praslovanske dvoglasniške zveze **C_brC*, **C_brC*, **C_blC*, **C_blC* so se v celotni zahodni slovanščini spremenile v zlogotvorne jezičnike (silabične likvide), ki so prvotno ohranili razlikovanje sprednji in zadnji oz. trdi in mehki: **psl.** **C_brC*, **C_brC*, **C_blC*, **C_blC* > **zsl.** **C'ṛ'C*, **CṛC*, **C'ļ'C*, **CļC* (dalje prim. 4.1.6.3, 4.1.6.4). Praslovanske dvoglasniške zveze **Cr_bC*, **Cr_bC*, **Cl_bC*, **Cl_bC* s krepkima polglasnikoma se v večjem delu zahodne slovanščine najprej niso spreminjale (praslovanska polglasnika sta se pozneje vokalizirala tako kot v drugih položajih), le v osrednjatratski zahodni slovanščini (poznejši osrednji slovaščini) je verjetno (tako kot v južni slovanščini) prišlo do nastanka zlogotvornih jezičnikov: **psl.** **Cr_bC*, **Cr_bC*, **Cl_bC*, **Cl_bC* > **zsl.** **Cr_bC*, **Cr_bC*, **Cl_bC*, **Cl_bC*, **osr. slš.** **C'ṛ'C*, **CṛC*, **C'ļ'C*, **CļC* (dalje prim. 4.1.4.2.2). Iz praslovanskih dvoglasniških zvez **Cr_bC*, **Cr_bC*, **Cl_bC*, **Cl_bC* s šibkima polglasnikoma so v celotni zahodni slovanščini nastali zlogotvorni jezičniki: **psl.** **Cr_bC*, **Cr_bC*, **Cl_bC*, **Cl_bC* > **zsl.** **C'ṛ'C*, **CṛC*, **C'ļ'C*, **CļC* (dalje prim. 4.1.4.2.2).

4.1.1.5 Praslovanska **í*, **đ*

Praslovanska zaporniška palatala (trdonebnika) **í*, **đ* sta se v zahodni slovanščini afrikatizirala (pozlitnila) v sičniška zlitniška palatala **c*, **z₂* [**ć*, **ź₂* = **tś*, **dź*] (prvi je glasovno sovpadel z odrazom praslovanskega **c*, drugi pa ne z odrazom praslovanskega **z₁*): **psl.** **í*, **đ* > **zsl.** **c*, **z₂*.³⁰⁷

4.1.1.5.1 Praslovanski **í*

Praslovanski nezveneči zaporniški palatal (trdonebnik) **í* je nastal iz praslovanskega nezvenečega zaporniškega dentala (zobnika) **t* po praslovanski jotaciji (**tj* > **í*) in po praslovanski poenostavitvi soglasniških sklopov **kt*, **gt*, **xt* v položaju pred sprednjimi samoglasniki (**kt^E/*gt^E/*xt^E* > **í^E*):

³⁰⁷ Zahodnoslovanska odraza praslovanskih **í*, **đ* sta v južni zahodni slovanščini izpričana od 10. stoletja dalje, in sicer v moravski redakciji stare cerkvene slovanščine (poznajo ju tako Kijevski listki (KL) kot Praški listki (PL)): **psl.** **í*, **đ* > **KL, PL.** *c*, *z* (psl. **pomōŕ* > KL *помощь* 'pomoč'; psl. **oběŕanŕje* > KL *обѣщаніе* 'obljubljanje'; psl. *Asg m ptc. praet. act. *prosvěŕb* > PL *просвѣтъ* 'razsvetliviši'; psl. *Npl m ptc. praes. act. *vŕpŕjŕje* > PL *въпръіе* 'vprijoči'; psl. *2sg imper. *podadŕ* > KL *подадъ* 'podaj!'; psl. **tŕ đe* > KL *тѣзе* 'prav ta, isti'; psl. **rodŕstvo* > PL *розѣство* 'rojstvo'; psl. **utvŕdenŕje* > PL *утѣрѣзеник* 'utrjenje'). Kot je razvidno iz zgledov, je poenostavitev zahodnoslovanskega zlitnika **z₂* v pripornik **z'* v češčini (psl. **đ* > **zsl.** **z₂* > češ. *z'* > *z*) dokumentirana konec 10. stoletja. Ta »moravska« glasovna značilnost v teh kanonskih starocerkvenoslovanskih jezikovnih spomenikih torej ni (splošno)južnozahodnoslovanska, tj. skupna češko-slovaška, temveč že češka (teoretično bi lahko bila tudi lužiškosrbska).

- 1) praslovanske imenske izpeljanke iz podstav na **t* s priponami na **-j-* in iz podstav na **k*, **g*, **x* s priponami na **-t^E-* (psl. **světa* ‘luč, svetloba, svetilo’ > polj. *świeca*, kaš. *swiēca*, plb. *svec’ă*, dluž. *swēca*, gluž. *swēca*, stčes. *sviečē* > češ. *svíce*, slš. *svieca*; psl. **plete* ‘pleče’ > polj. Npl *plecy*, kaš. Npl *plecē*, dluž. *placo*, gluž. *pleco*, stčes. *plece* > češ. *plece* redk. (običjano *plec*), slš. *plece*; psl. **noŭb* **noŭi* ‘noč’ > polj. *noc nocy*, kaš. *noc nocē*, plb. *nüc* (*nüci*), dluž. *noc nocy*, gluž. *nóc nocy*, stčes. *noc noci* > češ. *noc noci*, slš. *noc noci*; psl. **peŭb* **peŭi* ‘peč’ → polj. *piec pieca*, kaš. *piec pieca*, plb. *pic*, dluž. *pjac pjaca*, gluž. *pęc pjecy*, stčes. *pec peci* ≥ češ. *pec pece*, slš. *pec pece*; psl. **moŭb* **moŭi* ‘moč’ > polj. *moc mocy*, kaš. *mòc mòcē*, dluž. *móc mócy*, gluž. *móc mocy*, stčes. *moc moci* > češ. *moc moci*, slš. *moc moci*; psl. **pomotŭ* **pomoti* ‘pomoč’ > polj. *pomoc pomocy*, kaš. *pòmòc pòmòcē*, dluž. *pomoc pomocy*, gluž. *pomoc pomocy*, stčes. *pomoc pomoci* > češ. *pomoc pomoci*, slš. *pomoc pomoci*);
- 2) praslovanski glagoli na **-o-ti* **-o* **-e-ši* (I) s korenem na **k*, **g*, **x* v nedoločniku (**kti*/**gti*/**xti* > **ŭi*) (psl. **peŭi* ‘peči’ > polj. *piec*, kaš. *piec*, plb. (*picŭ*), dluž. *pjac*, gluž. *pjec*, stčes. *péci* > češ. *péci* (≥ *péct*), slš. (*piectŭ*); psl. **striŭi* ‘striči’ > polj. *strzyc*, kaš. *strzic*, stčes. *střici*;³⁰⁸ psl. **po-moti* ‘pomoči, pomagati’ > polj. *po-móc*, kaš. *pò-mòc*, dluž. *za-móc*, gluž. *za-móc*, stčes. *po-moci* > češ. *po-moci*, slš. (*po-mòctŭ*));
- 3) praslovanski glagoli na **-a-ti* **-jo* **-je-ši* (V/2) s korenem na **t* v sedanjiku (psl. **metati* **meŭo* **meŭeši* ‘metati’ > plb. 3sg praes. *micē*, dluž. *mjataš mjacu* (≥ *mjacom*) *mjacoš* star., gluž. *mjetać mjecu mjeceš* star., stčes. *metati mecu meceš*, *mecu méceš*, slš. *metaŭ* (*mecem*) *meceš*);
- 4) praslovanski glagoli na **-i-ti* **-jo* **-i-ši* (IV) in **-ě-ti*/**-a-ti* **-jo* **-i-ši* (III/2) s korenem na **t* v prvi osebi ednine (psl. **moltiti* **molŭo* **molŭiši* ‘mlatiti’ > polj. *młócić młóćę młóci*, kaš. *młocęc młócã młócysz*, dluž. *młóšis* (*młóšim*) *młóšis*, gluž. *młócić* (*młóću*) *młóciš*, stčes. *mlátiti mlácu mlátis* ≥ češ. *mlátit* (*mlátím*) *mlátis*, slš. *mlátitŭ* (*mlátím*) *mlátis*; psl. **svęŭtiti* **svęŭo* **svęŭiši* ‘delati sveto, svetiti’ > polj. *po-świećić po-świećę po-świećisz*, kaš. *po-swicęc po-swicã po-swicyš*, *po-swiãęc po-swiãcã po-swiãcyš*, dluž. *po-swęšis* (*po-swęšim*) *po-swęšis*, gluž. *po-swjećić* (*po-swjeću*) *po-swjećiš*, stčes. *vy-světiti vy-svěcu vy-světis* ≥ češ. *vy-světít* (*vy-světím*) *vy-světis*, slš. *vy-svătítŭ* (*vy-svătím*) *vy-svătis*; psl. **vŭrtěti* **vŭrtŭo* **vŭrtiši* ‘vrteti’ > polj. *wiercić wiercę wiercisz*, kaš. *wieręc wierce wercysz*, plb. 3sg praes. *vartē*, dluž. *wjeršeš* (*wjeršim*) *wjeršis*, gluž. *wjerćeć* (*wjerću*) *wjerćiš*, stčes. *vrtěti vrcu vrtis* ≥ češ. *vrtět* (*vrtím*) *vrtis*, slš. *vrtietŭ* (*vrtím*) *vrtis*);
- 5) praslovanski glagoli na **-i-ti* **-jo* **-i-ši* (IV) s korenem na **t* v trpnem preteklem deležniku (pasivnem participu preterita) na **-j-e-n-ŭ* (psl. Nsg m ptc. praet. pass. **molŭenŭb* > polj. *młócony*, kaš. *młocony*, dluž. (*młósony*), gluž. (*młóceny*), stčes. *mláceny* > češ. *mláceny*, slš. (*mláteny*); psl. Nsg m ptc. praet. pass. **svęŭenŭb* > polj. *po-świecony*, kaš. *po-swiãcony*, *po-swicony*, dluž. (*po-swęsony*), gluž. (*po-swjećeny*), stčes. *vy-svěcený* > češ. *vy-svěcený*, slš. (*vy-svăteny*));

³⁰⁸ Drugod se pojavlja novo tvorjeni nedoločnik na **-a-ti* (dluž. *stšigás*, gluž. *trŭhać*, češ. *střihat*, slš. *strihat*).

- 6) praslovanski drugotni nedovršniki (sekundarni imperfektivi) na **-ja-ti *-ja-ję *-ja-je-ši* (V/1) glagolov na **-i-ti *-ję *-i-ši* (IV) s korenem na **t* (psl. **vortiti* ‘vrniti, obrniti’ : **vorřati* ‘vrařati, obrařati’ > polj. *wrócić* : *wracac*, kaš. *war-cęc*, *wróęc/wrocęc* : *warcac*, dluž. *wrořis* (*wrořas*), gluž. *wrócić* (*wróćec*), stčeš. *vrătiti* : *vracęti* > češ. *vrătiti* : *vracet*, slš. *vrătiti* : *vracati*).

4.1.1.5.2 Praslovanski **đ*

Praslovanski zveneči zaporniški palatal (trdonebnik) **đ* je nastal iz praslovanskega zvenečega zaporniškega dentala (zobnika) **d* po praslovanski jotaciji (**dj* > **đ*):

- 1) praslovanske imenske izpeljanke iz osnov na **d* s priponami na **-j-* (psl. **međa* ‘meja’ > polj. *miedza*, kaš. *miedza*, plb. *mižř*, dluž. *mjaza*, gluž. *mjeza*, stčeš. *mezę* > češ. *meze*, slš. *medza*; psl. **pręđa* ‘pređenje, preja’ > polj. *prędzda*, kaš. *przędzō*, *przřdza*, dluž. *přęza*, gluž. *přaza*, stčeš. *přiezę* > češ. *přize*, slš. *priadz*; psl. **sada* ‘saje’ > polj. *sadza*, kaš. *sadza* ‘zapor’, plb. NApl *soze*, dluž. NApl *saze*, gluž. NApl *sazy*, stčeš. *sazę* > češ. *saze*, slš. *sadza*; psl. **krađa* ‘kradenje, kraja’ > kaš. *kradzō*; psl. **žęđa* ‘žejanje, žejja’ > polj. *žqdza*, stčeš. *žiezę* (≥ češ. *žizeň žizně*); psl. **gospođa* ‘gospa’ > stpolj. *gospođa*, dluž. *gōspoza*, gluž. *hospoza*, stčeš. (krajevno ime *Hospoz-in*); psl. **đudęb* ‘tuj’ > polj. *cudzy*, kaš. *cęzy*, plb. *cauzę*, dluž. *cuzy*, gluž. *cuzy*, stčeš. *cuzi* > češ. *cizi*, slš. *cudzi*; psl. **goveđb* ‘goveji’ > gluž. *howjazy*, stčeš. *hovęzi* > češ. *hovęzi*, slš. *hovřdzi*);
- 2) praslovanski glagoli na **-a-ti *-ję *-je-ši* (V/2) s korenem na **d* v sedanjiku (psl. **glodati* **glodę* **glodęši* ‘glodati’ > stčeš. *hlodati hloz’u hlozeř*);³⁰⁹
- 3) praslovanski glagoli na **-i-ti *-ję *-i-ši* (IV) in **-ę-ti/*-a-ti *-ję *-i-ši* (III/2) s korenem na **d* v prvi osebi ednine (psl. **roditi* **rodę* **rodiři* ‘roditi’ > polj. *rodzić rodzę rodzisz*, kaš. *rodęc rodřã rodzysz*, plb. 3sg praes. *rřdi řã*, dluž. *rořis* (*rořim*) *rořis*, gluž. *rodzić* (*rodžu*) *rodřiř*, stčeš. *roditi roz’u rodis* ≥ češ. *rodit* (*rodím*) *rodis*, slš. *roditi* (*rodím*) *rodis*; psl. **buditi* **budę* **budiři* ‘buditi’ > polj. *budzić budzę budzisz*, kaš. *břdzęc břdzã břdzysz*, dluž. *buřiř* (*buřim*) *buřiř*, gluž. *budzić* (*budžu*) *budřiř*, stčeš. *buditi buz’u budis* ≥ češ. *budit* (*budím*) *budis*, slš. *buditi* (*budím*) *budis*; psl. **vidęti* **vidę* **vidiři* ‘videti’ > polj. *widzieć widzę widzisz*, kaš. *widzec widřã widzysz*, dluž. *wižeř* (*wiřim*) *wiřiř*, gluž. *widzęć* (*widžu*) *widřiř*, stčeš. *vidęti viz’u vidis* ≥ češ. *vidět* (*vidím*) *vidis*, slš. *vidiet* (*vidím*) *vidis*);
- 4) praslovanski glagoli na **-i-ti *-ję *-i-ši* (IV) s korenem na **d* v trpnem preteklem deležniku (pasivnem participu preterita) na **-j-e-n-ř* (psl. **rodęnb* > polj. *rodzony*, kaš. *rodzony*, plb. (*rřdenę*), dluž. (*rořony*), gluž. (*rodęeny*), stčeš. *rozený* > češ. *rozený*, slš. (*rodený*); psl. **budęnb* > polj. *o-budzony*, kaš. *ò-břdzony*, dluž. (*buřony*), gluž. (*budęeny*), stčeš. *pro-buzený* > češ. *pro-buzený*, slš. (*pre-budený*));

³⁰⁹ Drugod je (dvojnično) prišlo do prehoda med glagole na **-a-ti *-a-ję *-a-je-ši* (V/1) (dluž. *glodař* (*glodam*) *glodař* star., češ. *hlodat* (*hlodám*) *hlodřř*, slš. *hloadi* (*hloadám*) *hloadř*).

- 5) praslovanski drugotni nedovršniki (sekundarni imperfektivi) na *-ja-ti *-ja-jǫ *-ja-je-ši (V/1) glagolov na *-i-ti *-jǫ *-i-ši (IV) s korenem na *d (psl. *-buditi ‘buditi’ : *-budati ‘bujati’ → polj. *o-budzić* : *o-budzac*, kaš. *ò-bùdzec* : *ò-bùdzac*, dluž. *z-bužíš* (*z-bużowaś*), gluž. *z-budzić* (*z-budžeć*, *z-budżować*), stčeš. *pro-buditi* : *pro-búzet* > češ. *pro-budit* : *pro-bouzet*, slš. *pre-budit* : *pre-búzat*).

4.1.1.6 Praslovanska *šč, *žž

Praslovanska palatalna (trdonebna) soglasniška sklopa *šč, *žž [*šč, *žž] (tj. pripornik *š, *ž + zlitnik *č, *ž) sta v zahodni slovanščini ostala prvotno nespremenjena (v (novi) češčini in slovaščini sta se poenostavljala mnogo pozneje, in sicer z redukcijo priporniškega dela zlitnika *šč, *žž = *štš, *ždž > *št, *žd: stčeš. *šč, žž* > češ. *št, žd*, slš. *št, žd*): psl. *šč, *žž > zsl. *šč, *žž.

4.1.1.6.1 Praslovanski *šč

Praslovanski nezveneči palatalni soglasniški sklop *šč [*šč] (psl. *plaščb *plašča ‘plašč’ > polj. *plaszcz plaszczca*, kaš. *plószcz plószcza*, dluž. *plášć plašća*, gluž. *plášć plašća*, stčeš. *plášć plášćě* > češ. *plášť plášťě*, slš. *plášť plášťa*; psl. *xręščb *xręšča ‘hrošč’ > polj. *chrząszcz chrząszcza*, kaš. *chrząszcz chrząszcza*;³¹⁰ psl. *tašča ‘tašča’ > stolj. *ćcia*, stčeš. *tščě*; psl. *piščalb ‘piščal’, *piščalbka ‘piščalka’ → polj. *piszczel, piszczalka*, plb. *paist’olkā*, dluž. Npl *pišćelee, piščalka*, gluž. *piščel, piščalka*, stčeš. *piščěl, piščala, piščalka* > češ. *pištěl, pištála, pištálka*, slš. *pištála, pištálka*; psl. *ščenę *ščenęte ‘mladič’ → polj. *szczenie szczenięcia*, kaš. *szceniã szceniãca*, dluž. *šćenje šćenješa*, gluž. *šćenjo šćenjeća*, stčeš. *šćeně šćeněte* > češ. *štěně štěněte*, slš. *šteňa šteňata*; psl. *pustiti *puščǫ *pustiši ‘pustiti’ > polj. *puścić puszczyć puscisz*, kaš. *pùścěc pùszczã pùscysz*, plb. 3sg praes. *paustě*, dluž. *pusciś (pusćim) pusciś*, gluž. *pušćić pušču pušciś*, stčeš. *pustiti pušču pustiś* ≥ češ. *pustit (pustím) pustiś*, slš. *pustit’ (pustím) pustiś*; psl. *puščati ‘puščati’ > polj. *puszczać*, kaš. *pùszczac*, dluž. *pušćaś*, gluž. *pušćeć*, stčeš. *puščěti* > češ. *pouštět*, slš. *púšťat’*; psl. *verščati ‘vreščati’ > polj. *wrzeszczec*, kaš. *wrzeszczec*, dluž. *wrjaśćaś*, gluž. *wrěšćeć*, stčeš. *vřěščěti* ≥ češ. *vřeštět*, slš. *vřešťat’*).

4.1.1.6.2 Praslovanski *žž

Praslovanski zveneči palatalni soglasniški sklop *žž [*žž] (psl. Npl *drožži ‘droži’ → polj. *drożdże*, kaš. *drożdże*, dluž. *droždžeje*, gluž. *droždze*, stčeš. *droždje* > češ. *droždí*, slš. *drozdie*; psl. *jazditi *jazžǫ *jazdiši / *jězditu *jěžžǫ *jězdiši ‘peljati se, potovati’ > polj. *jeździć jeźdźe jeździsz*, kaš. *jezdźec jeźdźã jeźdzysz*, plb. *jezdět*, 3sg praes. *jezdě*, dluž. *jězdziś (jězdžim) jězdziś*, gluž. *jězdzić (jězdžu) jězdziś*, stčeš. *jězditu jězdžu/jědžu jězdziś* ≥ češ. *jezdit (jezdím) jezdiś*, slš. *jazdit’ (jazdím) jazdiś*; psl. *-jazžati/*-jěžžati ‘voziti se’ > polj. *przy-jeźdzać*, kaš. *przë-jeźdźac*, stčeš. *při-jiežděti* ≥ češ. *při-jíždět*).

³¹⁰ Drugod se pojavlja kontinuant psl. *xrǫstb *xrǫsta ‘hrošč’ > plb. *xrąst*, dluž. *chrust chrusta*, stčeš. *chroust chrousta/chroustu* > češ. *chroust chrousta*, slš. *chrúst chrústa*.

Starejše splošno- in nesplošnozahodnoslovanske glasovne značilnosti

Praslovansko	Zahodnoslovansko		
*k ^{E2}	*c		
*g ^{E2}	*ʒ		
*x ^{E2}	*š		
*sk ^{E2}	*šč		
*zg ^{E2}	*žž		
*kv ^E	*kv		
*gv ^E	*gv		
*xv ^E	*xv		
*E ³ x	*š		
*tl	*tl	*l	
*dl	*dl	*l	
*tn	*tn	*n	
*dn	*dn	*n	
*ǫrC	*ra		
*ǫlC	*la		
*orC	*ro	*ra	
*olC	*lo	*la	
*CorC	*ar	*ro	*ra
*ColC	*al	*lo	*la
*CerC	—	*re	*rě
*CelC	—	*le	*lě
*CьrC	*r̥'		
*CьrC	*r̥		
*CьlC	*l̥'		
*CьlC	*l̥		
*CьbC	*ɸ̥	*r̥'	
*CьbC	*ɸ̥	*r̥	
*CьbC	*l̥	*l̥'	
*CьbC	*l̥	*l̥	
*t̥	*c		
*d̥	*ʒ ₂		
*šč	*šč		
*žž	*žž		

4.1.1.7 Nekatere starozahodnoslovanske oblikovne značilnosti

Oblikovne značilnosti (arhaizmi in inovacije) zahodne (in vzhodne) slovanščine, ki se ujemajo z areali glasovnih značilnosti in so razločevalne v razmerju do južne slovanščine, so: 1) končnici orodnika ednine samostalnikov trde in mehke moške in srednje *o*-jevske sklanjatve *-C-ьтъ, *-C'-ьтъ (značilnost zahodne in vzhodne slovanščine): **zsl. Isg** *-C-ьтъ/*-C'-ьтъ (psl. Isg *rakьтъ od 'rak' > polj. *rakiet*, kaš. *rekā*, dluž. *rakom*, gluž. *rakom*, stčeš. *rakem* > češ. *rakem*, slš. *rakom*; psl. Isg *lěтътъ od 'poletje, leto' > polj. *latem*, kaš. *latā*, dluž. *lětom*, gluž. *lětom*, stčeš. *lětem* > češ. *lětem*, slš. *letom*; psl. Isg *koňтъ od 'konj' > polj. *koniem*, kaš. *kòniā*, dluž. *kónjot*, gluž.

konjom, češ. *koněm*, slš. *koňom*; psl. Isg **polьmbь* od 'polje' > polj. *polem*, kaš. *pòlã*, *pòlem*, dluž. *pólom*, gluž. *polom*, stčeš. *polem* > češ. *polem*, slš. *polom*); 2) končnica roditeljske ednine ter imenovalnika in tožilnika množine samostalnikov mehke *ā*-jevske sklanjatve **-C'-ě₃* (značilnost vzhodne in zahodne slovanščine): **zsl. Gsg, NApl **-C'-ě₃*** (psl. NApl **země₃* od 'zemlja' > polj. *ziemie*, kaš. *zemie*, dluž. *zemje*, gluž. *zemje*, stčeš. *země* > češ. *země*, slš. *zeme*); 3) od dveh praslovanskih glagolskih predpon (prefiksov) z elativnim pomenom 'iz notranjosti' z glagoli premikanja **vy-* in **jъz-* se je posplošila predpona **vy-*: **psl. **vy-*, **jъz-* 'iz-' > zsl. **vy-*** (psl. **vy-bъrati* 'izbrati' > polj. *wy-brac*, kaš. *wě-brac*, plb. (*voi-bět*),³¹¹ dluž. *wu-bras*, gluž. *wu-brac*, stčeš. *vy-brati* > češ. *vy-brat*, slš. *vy-brat*); psl. **vy-gъnati* 'izgnati' > polj. *wy-gnac*, kaš. *wě-gnac*, dluž. *wu-gnas*, gluž. *wu-hnac*, stčeš. *vy-hnati* > češ. *vy-hnat*, slš. *vy-hnat*).

4.1.2 Starozahodnoslovanski geolekti

Starozahodnoslovanski geolekti (od ok. 9. stoletja dalje) so bili (za lažjo orientacijo so v oklepaju navedena poimenovanja s stališča zahodnoslovanskih jezikov oz. njihovih delov): 1) **polabsko-pomorjanska** zahodna slovanščina (poznejši polabščina in pomorjanščina), pri čemer je pomorjanski prostor izostanek metateze likvid poznal v večjem številu položajev kot polabski; 2) **poljsko-lužiška** zahodna slovanščina (poznejši poljščina in lužiška srbščina); 3) **južna** zahodna slovanščina (poznejši češčina ter zahodna in vzhodna slovaščina); 4) **osrednjetatrska** zahodna slovanščina (poznejša osrednja slovaščina).³¹²

Starozahodnoslovanski geolekti in njihove razlikovalne glasovne značilnosti (definijske lastnosti) (s stališča zahodnoslovanskih jezikov oz. njihovih delov)

Psl.	Plb., pom.	Polj., luž.	Češ., Z in V slš.	Osr. slš.
<i>*tl</i>	<i>*tl</i>	<i>*tl</i>	<i>*tl</i>	<i>*l</i>
<i>*dl</i>	<i>*dl</i>	<i>*dl</i>	<i>*dl</i>	<i>*l</i>
<i>*tn</i>	<i>*tn</i>	<i>*tn</i>	<i>*tn</i>	<i>*n</i>
<i>*dn</i>	<i>*dn</i>	<i>*dn</i>	<i>*dn</i>	<i>*n</i>
<i>*orC</i>	<i>*ro</i>	<i>*ro</i>	<i>*ro</i>	<i>*ra</i>
<i>*olC</i>	<i>*lo</i>	<i>*lo</i>	<i>*lo</i>	<i>*la</i>
<i>*CorC</i>	<i>*ar</i>	<i>*ro</i>	<i>*ra</i>	<i>*ra</i>
<i>*ColC</i>	<i>*al</i>	<i>*lo</i>	<i>*la</i>	<i>*la</i>
<i>*CerC</i>	<i>*re</i>	<i>*re</i>	<i>*rě</i>	<i>*rě</i>
<i>*CelC</i>	<i>*le</i>	<i>*le</i>	<i>*lě</i>	<i>*lě</i>
<i>*CrьC</i>	<i>*rь</i>	<i>*rь</i>	<i>*rь</i>	<i>*r'</i>
<i>*CrьC</i>	<i>*rь</i>	<i>*rь</i>	<i>*rь</i>	<i>*r</i>
<i>*ClьC</i>	<i>*lь</i>	<i>*lь</i>	<i>*lь</i>	<i>*l'</i>
<i>*ClьC</i>	<i>*lь</i>	<i>*lь</i>	<i>*lь</i>	<i>*l</i>

³¹¹ Psl. **vy-bitī* 'biti ven, tolči ven' > plb. *voi-bět*.

³¹² Za pojem *osrednjetatrski* je npr. v slovenskem jezikoslovju Fran Ramovš uporabljal pojem *karpatsko-krkonoški* (Ramovš 1936: 23).

Znotraj zahodne slovanščine so se torej v 9. stoletju pojavljali trije večji in en manjši geolekt: polabsko-pomorjanska, poljsko-lužiška in južna zahodna slovanščina so se izoblikovale po metatezi likvid praslovanskih medglasnih dvoglasniških zvez **CorC*, **ColC* in **CerC*, **CelC*, osrednjetatska zahodna slovanščina pa je svojo individualnost pridobila z glasovnimi spremembami, povezanimi s poenostavitvijo praslovanskih soglasniških sklopov **tl*, **dl* in **tn*, **dn* ter z metatezo likvid praslovanskih nestarokatiranih vzglasnih dvoglasniških zvez **orC*, **olC*, kar vse jo povezuje z (neseverozahodnoalpsko) južno slovanščino.

4.1.3 Splošnoslovanska onemitev praslovanskih šibkih polglasnikov in nekatere druge glasovne spremembe

Splošnoslovanska onemitev praslovanskih šibkih polglasnikov **b̥*, **b̥* (v zahodni slovanščini najverjetneje v 10. stoletju) (prim. 4.1.3.1) je bila sprožilec nekaterih medsebojno povezanih glasovnih sprememb, kot so bile npr. nastanek mehkostne korelacije soglasnikov (prim. 4.1.3.2), glasovni sovpad praslovanskih **ń*, **ĺ*, **ŕ* in praslovanskih **n*, **l*, **r* v položaju pred sprednjimi samoglasniki (prim. 4.1.3.3), ohranjanje razlikovanja med praslovanskima **i* in **y* (prim. 4.1.3.4) in nesplošnoslovanska kontrakcija (skrčitev) v nekaterih oblikah (prim. 4.1.3.5). Splošnoslovanska sprememba je bila tudi sporadična onemitev praslovanskega nenaglašnega izglasnega **-i* (prim. 4.1.3.6).

4.1.3.1 Praslovanska **b̥*, **b̥*

Praslovanska šibka polglasnika **b̥*, **b̥* (tj. v izglasju ter v zlogu pred zlogom z nepolglasniškim samoglasnikom ali krepkim polglasnikom: psl. **d̥bn̥b̥*, **p̥bs̥b̥*, **s̥bn̥b̥*, **m̥xb̥*, **kon̥b̥b̥*, **p̥et̥b̥k̥b̥*; **b̥br̥ati*, **s̥b̥pati*, Gsg **d̥b̥ne*, **p̥b̥sa*, **s̥b̥na*, **m̥b̥xa*/**m̥b̥xu*, **kon̥b̥ca*, **p̥et̥b̥ka*; **d̥b̥n̥sb̥*, **š̥b̥vb̥cb̥*) sta onemela splošnoslovansko po t. i. Havlíkovem pravilu (medtem ko sta se praslovanska krepka polglasnika **b̥*, **b̥* (tj. v zlogu pred zlogom s šibkim polglasnikom: psl. **d̥b̥nb̥*, **p̥b̥sb̥*, **s̥b̥nb̥*, **m̥b̥xb̥*, **kon̥b̥cb̥*, **p̥et̥b̥kb̥*; **d̥bn̥b̥sb̥*, **š̥b̥vb̥cb̥*) ohranila in se nato vokalizirala v »polna« samoglasnika).³¹³ **psl. **b̥*, **b̥* > sl. *o*** (psl. **b̥br̥ati* 'nabirati, zbirati' > **br̥ati* > polj. *brać*, kaš. *brac*, dluž. *braś*, gluž. *brać*, stčeš. *bráti* > češ. *brát*, slš. *brať*; psl. **s̥b̥pati* 'spati' > **spati* > polj. *spać*, kaš. *spac*, plb. *s̥p̥āt/s̥p̥ot*, dluž. *spas̥*, gluž. *spac̥*, stčeš. *spáti* > češ. *spát*, slš. *spat̥*; psl. **d̥b̥nb̥sb̥* 'danes' → stpolj. (*d̥insa*) ≥ polj. (*dziś*, *dzisiaj*), kaš. (*dzys*, *dzysô*), plb. (*dans*), dluž. (*z̥insa*), gluž. (*d̥zensa*), stčeš. *dnes* > češ. *dnes*, slš. *dnes*; psl. **š̥b̥vb̥cb̥* **š̥b̥vb̥ca* 'krojač' > stpolj. *szewiec szewca* ≥ polj. (*szewc*) *szewca*, kaš. (*szewc*) *szewca*, gluž. (*šewc*) *šewca*, stčeš. *švec ševcě* > češ. *švec ševce*, slš. *švec ševca*).³¹⁴ Dalje prim. 4.1.4.2.

³¹³ Havlík 1889.

³¹⁴ Na prvi pogled se zdi, kot bi v polabščini v nekaterih primerih praslovanska šibka polglasnika ne bila onemela (psl. **s̥b̥pati* 'spati' > plb. *s̥p̥āt/s̥p̥ot*). Ker se podoben samoglasnik pojavlja tudi v primerih, kjer etimološko ni upravičen (psl. **tr̥bje* 'trije' > plb. *t̥ari*, psl. **kry* 'kri' >

4.1.3.2 Mehkostna korelacija soglasnikov

V zahodni (in vzhodni) slovanščini (ter delno v vzhodni bolgarščini) se je po splošno-slovanski onemitvi praslovanskih šibkih polglasnikov **p*, **b* izoblikovala t. i. mehkostna korelacija soglasnikov: v sistemu odrazov praslovanskih nepalatalov (ne-trdonebnikov) (tj. labialov (ustničnikov) **p*, **b*, **m*, **v* in dentalov (zobnikov) v širšem pomenu **t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z*) je prišlo do fonologizacije (najverjetneje že praslovanskega) alofonskega nasprotja nemehčanost (nepalataliziranost) v položaju pred praslovanskimi nesprednjimi samoglasniki **y*, **a*, **o*, **u* in mehčanost (palataliziranost) v položaju pred praslovanskimi sprednjimi samoglasniki **i*, **e*, **ę*, **ě* (posledica praslovanskega zakona zlogovne harmonije): **psl. **C^o* : **C^e* > zsl. **/C/* : **/C^o/*^e*³¹⁵ (psl. **motyka* ‘motika’ > zsl. **mo/t/yka* > polj. *motyka*, kaš. *mòtëka*, dluž. *mótyja*, gluž. *motyka*, češ. *motyka* > češ. *motyka*, slš. *motyka*; psl. **stëna* ‘zid, stena’ > zsl. **s/t/ëna* > polj. *ściana*, kaš. *scana*, plb. *s'tonã*, dluž. *scëna*, gluž. *scëna*, češ. *stëna* > češ. *stëna* [st'ena], slš. *stena* [st'ena]; psl. **dati* ‘dati’ > zsl. **/d/at'i* > polj. *dać*, kaš. *dac*, plb. *dot*, dluž. *daś*, gluž. *dać*, stčes. *dáti* > češ. *dát*, slš. *dat'*; psl. **dědъ* ‘ded, poglavar velike družine’ > zsl. **/d/ědъ* > polj. *dziad*, dluž. *žéd*, gluž. *džéd*, stčes. *děd* > češ. *děd* [d'et], slš. *ded* [d'et]).³¹⁶**

4.1.3.3 Praslovanski **ń*, **ľ*, **ř*

Praslovanski palatali (trdonebniki) **ń*, **ľ*, **ř* in praslovanski dentali (zobniki) **n*, **l*, **r* v položaju pred sprednjimi samoglasniki so po nastanku mehkostne korelacije soglasnikov v zahodni (in vzhodni) slovanščini glasovno sovpadli v zahodnoslovanske mehčane **n'*, **l'*, **r'*: **psl. **ń*, **ľ*, **ř* : **n^E*, **l^E*, **r^E* > zsl. **n'*, **l'*, **r'*** (psl. **końb* ‘konj’ > **ko/n'/* > polj. *koń*, kaš. *kón*, plb. *tün*, dluž. *kón*, gluž. *kón*, stčes. *kón* > češ. *kůň*, slš. *kôň*; psl. **nitъ* ‘nit’ > **n'/it'* > polj. *nić*, kaš. *nic*, plb. *nait*, dluž. *niś*, gluž. *nić*, stčes. *nit* > češ. *nit*, slš. *niť*; psl. **poľe* ‘polje’ > **po/l'/e* > polj. *pole*, kaš. *pòle*, plb. *püli*, dluž. *pólo*, gluž. *polo*, stčes. *pole* > češ. *pole*, slš. *pole*; psl. **lipa* ‘lipa’ > **l'/ipa* > polj. *lipa*, kaš. *lëpa*, plb. *laipo*, dluž. *lipa*, gluž. *lipa*, stčes. *lipa* > češ. *lípa*, slš. *lipa*; psl. **moře* ‘morje’ > **mo/r'/e* > polj. *morze*, kaš. *mòrze*, dluž. *mórjo*, gluž. *morjo*, stčes. *moře* > češ. *moře*, slš. *more*; psl. **řeka* ‘reka’ > **/r'/ëka* > polj. *rzeka*, kaš. *ržeka*, plb. *rekã*, dluž. *rëka*, gluž. *rëka*, stčes. *řeka* > češ. *řeka*, slš. *rieka*).

4.1.3.4 Praslovanska **i*, **y*

Praslovanski sprednji visoki samoglasnik **i* in praslovanski srednji visoki samoglasnik **y* (jery) sta se v zahodni (in vzhodni) slovanščini ohranila kot različna glasova (ne pa tudi kot različna fonema), saj sta v soglasniškem sistemu utrjevala fonološko nasprotje

plb. *kârâi/krâi*), je zelo verjetno, da gre za zapis neobstoječih glasov s strani zapisovalcev, v večini primerov rojenih govorcev nemškega jezika.

³¹⁵ V polabščini ter češčini in slovaščini se je pozneje pojavila težnja po depalatalizaciji zahodnoslovanskih mehčanih soglasnikov (prim. 4.1.6.6).

³¹⁶ Za zglede praslovanskih soglasnikov v položaju pred **i* prim. 4.1.3.4, pred **ę* prim. 4.1.4.2.1, pred **ę* prim. 4.1.5.3.1, pred **ě* prim. 4.1.5.3.2, pred **e* prim. 4.1.6.2.

mehko in mehčano : trdo: **psl.** *Ci : *Cy > **zsl.** *C'i : *Cy³¹⁷ (psl. *piti 'piti' > polj. *pić*, kaš. *pic*, plb. *pait*, dluž. *piś*, gluž. *pić*, stčeš. *píti* > češ. *pít*, slš. *piť*; psl. *pytati 'spraševati' > polj. *pytać*, kaš. *pětac*, dluž. *pytaś*, gluž. *pytać*, stčeš. *pytati*,³¹⁸ slš. *pýtat' sa*; psl. *biti 'biti, tolči' > polj. *bić*, kaš. *bic*, plb. *bait*, dluž. *biś*, gluž. *bić*, stčeš. *bíti* > češ. *bít*, slš. *biť*; psl. *bykъ *byka 'bik' > polj. *byk byka*, kaš. *bik bika*, dluž. *byk byka*, gluž. *byk byka*, stčeš. *býk býka/býku* > češ. *býk býka*, slš. *býk býka*; psl. *mirъ *mira 'soglasje, družba; mir; svet' > polj. *mir miru* star., kaš. *mir*, dluž. *měr měra*, gluž. *měr měra*, stčeš. *mír míra/míru*, *mier miera/mieru* > češ. *mír míru*, slš. *mier mieru*; psl. *mysliti, drugotno tudi *myslěti 'misлити' > polj. *myslić* star., *myśleć*, kaš. *měslěc*, dluž. *mysliś se*, gluž. *myslić*, stčeš. *mysliti* > češ. *myslit*, *myslet*, slš. *mysliet'*; psl. *vino 'vino' > polj. *wino*, kaš. *wino*, plb. Gsg *vainā*, dluž. *wino*, gluž. *wino*, stčeš. *víno* > češ. *víno*, slš. *víno*; psl. *vydra 'vidra' > polj. *wydra*, kaš. *wědra*, dluž. *wudra*, gluž. *wudra*, stčeš. *vydra* > češ. *vydra*, slš. *vydra*; psl. *nizъkъjъ *nizъkaja *nizъkoje 'nizek' > polj. *niski niska niskie*, kaš. *nisczi niskô nisczé*, plb. adv. *naist'ü*, dluž. *niski niska niske*, gluž. *niski niska niske*, stčeš. *nížký nízká nízké* > češ. *nížký nízká nízké*, slš. *nízky nízka nízke*; psl. *nyně 'zdaj' > stpolj. *nynie*, stčeš. *nynie* > češ. *nyní*; psl. *lipa 'lipa' > polj. *lipa*, kaš. *lěpa*, plb. *laipo*, dluž. *lipa*, gluž. *lipa*, stčeš. *lípa* > češ. *lípa*, slš. *lipa*; psl. *lyko 'ličje' > polj. *lyko*, dluž. *lyko*, gluž. *lyko*, stčeš. *lýko* > češ. *lýko*, slš. *lyko*; psl. *griva 'dolge dlake na vratu, griva' > polj. *grzywa*, kaš. *grzěwa*, dluž. *griwa*, gluž. *hriwa*, stčeš. *hříva* > češ. *hříva*, slš. *hriva*; psl. *ryba 'riba' > polj. *ryba*, kaš. *rěba*, dluž. *ryba*, gluž. *ryba*, stčeš. *rýba* > češ. *ryba*, slš. *ryba*; psl. *tixъjъ *tixaja *tixoje 'tih, miren' > polj. *cichy cicha ciche*, kaš. *cěchi cěchô cěché*, plb. *taix'ě*, dluž. *śichy śicha śiche*, gluž. *čichi čicha čiche*, stčeš. *tichý tichá tiché* > češ. *tichý tichá tiché*, slš. *tichý tichá tiché*; psl. *ty 'ti' > polj. *ty*, kaš. *tě*, plb. *tâi*, dluž. *ty*, gluž. *ty*, stčeš. *ty* > češ. *ty*, slš. *ty*; psl. *divъjъ *divaja *divoje 'divji' > polj. *dziwy dziwa dziwe*, kaš. *dzěwi dzěwô dzěwé*, plb. *daivě*, dluž. *žiwy žiwa žiwe*, gluž. *džiwy džiwa džiwe*, stčeš. *diví* ≥ češ. *divý divá divé*, slš. *divý divá divé*; psl. *dymъ *dyma 'dim' > polj. *dym dymu*, kaš. *dim dēmù*, plb. *dāim*, dluž. *dym dyma*, gluž. *dym dyma*, stčeš. *dým dýma/dýmu* > češ. *dým dýmu*, slš. *dym dymu*; psl. *sila 'sila' > polj. *sila*, kaš. *syła*, dluž. *syła*, gluž. *syła*, stčeš. *síla* > češ. *síla*, slš. *sila*; psl. *synъ *synu 'sin' > polj. *syn syna*, kaš. *syn syna*, (psl. *synъko > plb. *sāinkā*), dluž. *syn syna*, gluž. *syn syna*, stčeš. *syn syna* > češ. *syn syna*, slš. *syn syna*; psl. *zima 'zima' > polj. *zima*, kaš. *zěma*, plb. *zaimā*, dluž. *zyma*, gluž. *zyma*, stčeš. *zima* > češ. *zima*, slš. *zima*; psl. *jězykъ *jězyka 'jazyk' > polj. *jězyk jězyka*, kaš. *jāžěk jāžěka*, plb. *jōžěk*, dluž. *jězyk jězyka*, gluž. *jazyk jazyka*, češ. *jazyk jazyka*, slš. *jazyk jazyka*).

4.1.3.5 Nesplošnoslovanska kontrakcija

V zahodni (in južni) slovanščini je v nekaterih oblikah prišlo do nesplošnoslovanske kontrakcije (skrčitve) samoglasnikov z medsamoglasniškim (intervokalnim) *j v dolgi

³¹⁷ V pomorjanščini ter češčini in slovaščini je pozneje prišlo do palatalizacije odraza praslovanskega srednjega *y (prim. 4.1.6.7).

³¹⁸ Psl. *pъtati > stčeš. *ptáti (sě)* > češ. *ptát se*.

samoglasnik³¹⁹ (ki se ohranja v češčini in slovaščini, v kašubščini se posredno odraža v samoglasniški kakovosti). Nesplošnoslovansko kontrakcijo izkazujejo npr.: 1) sedanjik praslovanskih glagolov na **-a-ti *-a-jǫ *-a-je-ši* (V/1) (psl. **pǎdati*, 2sg, 2pl praes. **pǎdaješi *pǎdajete* ‘padati’ → polj. *padać, padasz padacie*, kaš. *padac, pódôsz pódôta*, dluž. *padaś, padaś padašo*, gluž. *padać, padaś padaće*, stčes. *padati, padáš padáte* ≥ češ. *padat, padáš padáte*, slš. *padat', padáš padáte* : psl. **jǫgrǎti*, 2sg, 2pl praes. **jǫgrǎješi *jǫgrǎjete* (F) ‘igrati’ > polj. *grać, grasz gracie*, kaš. *grac, grajesz grajeta*, dluž. *gras, grajoś grajošo*, gluž. *hrac, hrajesz hrajete*, stčes. *jhrǎti, jhráš jhráte* ≥ češ. *hrát, hrajesz hrajete*, slš. *hrát', hráš hráte*) in sedanjik praslovanskih glagolov na **-ě-ti *-ě-jǫ *-ě-je-ši / *-’a-ti *-’a-jǫ *-’a-je-ši* (III/1) (psl. **uměti*, 2sg, 2pl praes. **uměješi *umějete* (F) ‘umeti’ > polj. *umieć, umiesz umiecie*, dluž. *wuměś, wumějoś wumějošo*, stčes. *uměti, umieś umiete* > češ. *umět, umíš umíte*, slš. *umieć, umieś umiete*); 2) praslovanska imensko-zaimenska (določna) oblika pridevnikov (psl. **starǫjǫb *staraja *staroje* ‘star’ > polj. *stary stara stare*, kaš. *stôri stôrô stôré*, plb. *storě*, gluž. *stary stara stare*, dluž. *stary stara stare*, stčes. *starý stará staré* > češ. *starý stará staré*, slš. *starý stará staré*); 3) orodnik ednine samostalnikov praslovanske *ǣ*-jevske sklanjatve (psl. Isg **vornojǫ* od ‘vrana’ > polj. *wrona*, kaš. *warna*, gluž. *wrónu*, češ. *vranou*, slš. *vranou*); 4) rodilnik množine samostalnikov ženske *i*-jevske sklanjatve (psl. Gpl **myšǫjǫb* ‘miši’ > polj. *myszy*, kaš. (*měszów*), dluž. (*myšow*), gluž. (*myšow*), češ. *myší*, slš. *myši*).

4.1.3.6 Praslovanski nenaglašeni izglasni **-i*

Praslovanski nenaglašeni (in po analoški izravnalni tudi naglašeni) izglasni **-i* je v nekaterih položajih popraslovansko onemel (10. stoletje), in sicer splošnoslovansko v položaju za **j*: **psl. **-ji* > sl. **-j*** (psl. 2sg, 2pl imper. **padaji!*, **padajite!* od ‘padati’ > polj. *padaj!*, *padajcie!*, kaš. *padôj!*, *padôjta!*, dluž. *padaj!*, *padajso!*, gluž. *padaj!*, *padajće!*, češ. *padej!*, *padejte!*, slš. *padaj!*, *padajte!*). Opazna je npr. tudi najprej delna in nato popolna splošnoslovanska redukcija (upad) praslovanskega izglasnega **-i* v končnici za drugo osebo ednine priponskega sedanjika (tematskega prezenta) **-ši* (ne pa tudi v naglašeni končnici za drugo osebo ednine brezpriponskega sedanjika (atematskega prezenta) **-si*): **psl. **-ši* > sl. **-šb* > **-š*** (psl. 2sg praes. **neseši* od ‘nesti’ > **nesešb* > polj. *niesiesz*, kaš. *niesesz*, dluž. *njasoš*, gluž. *njeses*, stčes. *neses* > češ. *neseš*, slš. *nesies*; psl. 2sg praes. **myješi* od ‘miti, umivati’ > **myješb* > polj. *myjesz*, kaš. *mějesz*, dluž. *myjoś*, gluž. *myješ*, stčes. *myješ* > češ. *myješ*, slš. *myješ*; psl. 2sg praes. **dvigneši* od ‘dvigniti’ > **dvignešb* > polj. *dźwigniesz*, kaš. *dwigniesz*, dluž. *z-wignjoś*, češ. *z-dvihneš*, slš. *dvihneš*; psl. 2sg praes. **voziši* od ‘voziti’ > **vozišb* > polj. *wozisz*, kaš. *wôzisz*, dluž. *wózyś*, gluž. *wozyś*, stčes. *voziś* > češ. *voziš*, slš. *voziš* : psl. 2sg praes. **jesi* od ‘biti, obstajati, nahajati se’ > stpolj. *jes* > polj. (*jesteś*), kaš. (*jes*), dluž. *sy*, gluž. *sy*, češ. *jsi*, slš. *si*).

³¹⁹ Šivic Dular 1998.

4.1.4 Nekatero druge splošnozahodnoslovanske značilnosti

Splošnozahodnoslovanske značilnosti zgodnjega obdobja so bile npr. še poenostavitev praslovanskih soglasniških sklopov **pĺ*, **bĺ*, **mĺ*, **vĺ* (prim. 4.1.4.1), enotna vokalizacija praslovanskih krepkih **b̥*, **b̥* (prim. 4.1.4.2) in nekatere oblikovne značilnosti (prim. 4.1.4.3). Tem sta se pozneje pridružili še izguba tonemskih opozicij (tonemskih nasprotij) in težnja po posplošitvi naglasnega mesta na enem od besednih zlogov in izgubi kvantitetnih opozicij (kolikostnih nasprotij) (prim. 4.1.6.8).

4.1.4.1 Praslovanski **pĺ*, **bĺ*, **mĺ*, **vĺ*

Praslovanski soglasniški sklopi **pĺ*, **bĺ*, **mĺ*, **vĺ*, ki so nastali iz praslovanskih labialov (ustničnikov) **p*, **b*, **m*, **v* po praslovanski jotaciji (**pj*, **bj*, **mj*, **vj* > **pĺ*, **bĺ*, **mĺ*, **vĺ*) in za katere je bil značilen epentetični (vrinjeni) **ĺ*, so se v zahodni slovanščini spreminjali glede na položaj v besedi: vzglasni soglasniški sklopi so se ohranili, medtem ko so se praslovanski medglasni soglasniški sklopi v večini primerov poenostavili v soglasniške sklope **pj*, **bj*, **mj*, **vj*, tj. prišlo je izgube praslovanskega epentetičnega **ĺ* (obstajajo tudi redki primeri z nepoenostavljenim soglasniških sklopom) (10. stoletje).

4.1.4.1.1 Praslovanski vzglasni soglasniški sklopi **pĺ-*, **bĺ-*, **mĺ-*, **vĺ-*: **psl.** **pĺ-*, **bĺ-*, **mĺ-*, **vĺ-* > **vsl.** **pľ-*, **bľ-*, **mľ-*, **vľ-* (psl. **pĺbvati* **pĺjuj* **pĺjuješi* 'pljuvati' → polj. *plwać* star., *pluć*, *plunąc*, kaš. *plėwac*, dluž. *pluś* star., *pluwaś*, *plunuś*, gluž. *pluwać*, *plunyc*, stčeš. *plvati* > češ. *plvat* star., *plít* nar., *plivat*, slš. *pluť*, *pluvat'*; psl. **bludb*, **bludo* 'posoda, skleda' > polj. *bluda* star., dluž. *blido*, gluž. *blido*).

4.1.4.1.2 Praslovanski medglasni soglasniški sklopi **-pĺ-*, **-bĺ-*, **-mĺ-*, **-vĺ-*: **psl.** **-pĺ-*, **-bĺ-*, **-mĺ-*, **-vĺ-* > **zsl.** **-pj-*, **-bj-*, **-mj-*, **-vj-* > **-pʲ-*, **-bʲ-*, **-mʲ-*, **-vʲ-*:

- 1) praslovanske imenske izpeljanke iz podstav na **p*, **b*, **m*, **v* s priponami na **-j* (psl. **zemĺa* 'zemlja' > polj. *ziemia*, kaš. *zemia*, plb. *zimǎ*, dluž. *zemja*, gluž. *zemja*, stčeš. *země* > češ. *země*, slš. *zem*; psl. **kropĺa* 'kaplja' > stpolj. *kropia*, *kropia* > polj. *kropia*, kaš. *kropia*, stčeš. *krópě*, slš. *krop'la*);
- 2) praslovanski glagoli na **-a-ti* **-j* **-je-ši* (V/2) s korenem na **p*, **b*, **m*, **v* v sedanjiku (psl. **klepati* **klepĺj* **klepĺeši* 'tolči, biti' > polj. *klepac* *klepię* *klepiesz*, kaš. *klepac* *klepiã* *klepiesz*, dluž. *klepaś* *klepju* (≥ *klepjom*) *klepjoś*, gluž. *klepac* (*klepam* *klepaś*), stčeš. *klepati* *klep'u* *klep'eś* ≥ češ. *klepat* (*klepu*) *klepeś* (≥ *klepám* *klepás*), slš. *klepat'* (*klepem*) *klepeś*; psl. **drėmati* **drėmĺj* **drėmĺeši* 'dremati, lažno spat' > polj. *drzemać* *drzemię* *drzemiesz*, kaš. *drzemac* *drzemiã* *drzemiesz*, dluž. *drėmas* *drėmju* (≥ *drėmjom*) *drėmjoś*, gluž. *drėmac* (*drėmam* *drėmaś*), stčeš. *dřiemati* *dřiem'u* *dřiem'eś* ≥ češ. *dřimat* (*dřimu*) *dřimeś*, slš. *driemat'* (*driemem*) *driemeś*);
- 3) praslovanski glagoli na **-i-ti* **-j* **-i-ši* (IV) in **-ě-ti/*-a-ti* **-j* **-i-ši* (III/2) s korenem na **p*, **b*, **m*, **v* v prvi osebi ednine sedanjika (praslovanska oblika ima kontinuiteto v poljščini, kašubščini, gornji lužiški srbsčini in stari češčini)

(psl. **kupiti *kuplŭ *kupiši* ‘kupiti’ > polj. *kupić kupię kupisz*, kaš. *kùpic kùpiã kùpisz*, plb. 3sg praes. *taipẽ*, dluž. *kupis̄ (kupim) kupiš*, gluž. *kupić kupju kupiš*, stčeš. *kúpiti kúp'u kúpíš* ≥ češ. *koupit (koupím) koupíš*, slš. *kúpit' (kúpim) kúpiš*; psl. **lubiti *lublŭ *lubiši* ‘ljubiti’ > polj. *lubić lubię lubisz*, kaš. *lubic lubiã lubisz*, dluž. *lubiš (lubim) lubiš*, gluž. *lubić lubju lubiš*, stčeš. *lŭbiti lŭb'u lŭbíš* ≥ češ. *libit (libím) libíš*, slš. *lŭbit' (lŭbim) lŭbiš*; psl. **lomiti *lomlŭ *lomiši* ‘lomiti’ > dluž. *łomiš (łomim) łomiš* star., stčeš. *lomiti lom'u lomíš* ≥ češ. *lomit (lomím) lomíš*, slš. *łomit' (łomím) łomiš*; psl. **loviti *lovlŭ *loviši* ‘loviti’ > polj. *łowić łowie łowisz*, kaš. *łowic łowiã łowisz*, dluž. *łojš (łojm) łojš*, gluž. *łójć łóju łójš*, stčeš. *loviti lov'u lovíš* ≥ češ. *lovit (lovím) lovíš*, slš. *łowit' (lovím) lovíš*);

- 4) praslovanski glagoli na **-i-ti *-jŭ *-i-ši* (IV) s korenem na **p, *b, *m, *v* v trpnem preteklem deležniku (pasivnem participu preterita) na **-j-e-n-ŭ* (psl. **kuplĕnŭjŭ* > polj. *kupiony*, kaš. *kùpiony*, dluž. *kupjony*, gluž. *kupjeny*, češ. *koupený*, slš. *kúpený*; psl. **lublĕnŭjŭ* > polj. *lubiony*, kaš. *lubiony*, dluž. *lubjony*, gluž. *lubjeny*, češ. *ob-libený*, slš. *lŭbený*; psl. **lomlĕnŭjŭ* > dluž. *łomjony* star., češ. *lomený*, slš. *łomený*; psl. **lovlĕnŭjŭ* > polj. *łowiony*, kaš. *łowiony*, dluž. *(łójty)*, gluž. *łójeny*, češ. *lovený*, slš. *lovený*);
- 5) praslovanski drugotni nedovršniki (sekundarni imperfektivi) na **-ja-ti *-ja-jŭ *-ja-je-ši* (V/1) glagolov na **-i-ti *-jŭ *-i-ši* (IV) s korenem na **p, *b, *m, *v* (psl. **staviti* ‘staviti, postavljati’ : **stavlati* ‘postavljati’ > polj. *po-stawić, po-stawiać*, kaš. *pò-stawic, pò-stòwiac*, dluž. *pó-stajiš, pó-stajaš*, gluž. *po-stajić, po-stajec*, stčeš. *staviti, stavĕti* > češ. *stavit, stavĕt*, slš. *stavit', stavat'*).

4.1.4.2 Praslovanska **b, *b̥*

Praslovanska krepka polglasnika **b, *b̥* (prim. 4.1.3.1) sta se v zahodni slovansčini vokalizirala v *e*-jevski samoglasnik, in sicer v vseh položajih.

4.1.4.2.1 Praslovanska krepka polglasnika **b, *b̥* sta se v večjem delu zahodne slovansčine (z delno izjemo osrednjatrske zahodne slovansčine) vokalizirala v *e*-jevski samoglasnik, pri čemer je bil po nastanku mehkostne korelacije soglasnikov soglasnik pred odrazom sprednjega polglasnika **b̥* mehčan, soglasnik pred odrazom zadnjega polglasnika **b* pa nemehčan: psl. **b̥, *b̥* > zsl. **'e, *e* (psl. **p̥b̥s̥ *p̥bs̥a* ‘pes’ > polj. *pies psa*, kaš. *pies psa*, plb. *p'ás*, dluž. *pjas psa*, gluž. *pos psa*, stčeš. *pes psa* > češ. *pes psa*, slš. *pes psa*; psl. **db̥n̥b̥ *db̥ne* ‘dan’ → polj. *dzień dnia*, kaš. *dzeń dnia*, plb. *dan*, dluž. *žen dnja*, gluž. *džen dnja*, stčeš. *den dne/dna* > češ. *den dne*, slš. *deň dña*; psl. **l̥bn̥b̥ *l̥bna* ‘lan’ > polj. *len lnu*, kaš. *len lnu*, plb. *l'ân*, dluž. *lan (lana)*, gluž. *len (lena/lenu)*, stčeš. *len lna/lnu* > češ. *len lnu*, slš. *lan (lanu)*; psl. **p̥b̥n̥b̥ *p̥b̥na* ‘štor, parobek’ > polj. *pień pnia*, kaš. *piĕń pnia*, plb. *pan*, dluž. *pjen pnja*, gluž. *(pjen-k)*, stčeš. *peň pnĕ* > češ. *peň pnĕ*, slš. *peň pña*; psl. **k̥on̥b̥s̥ *k̥on̥bs̥a* ‘konec, začetek’ > polj. *koniec końca*, kaš. *kùnc kùnc̥a*, plb. *tŭnãc*, dluž. *kónc kónca*, gluž. *kónc kónca*, stčeš. *konec koncĕ* > češ. *konec konce*, slš. *konec konca*; psl. **s̥bn̥b̥ *s̥bna* ‘sen, spanje’ > polj. *sen snu*, kaš. *sen snu*, gluž. *són (sona)*, stčeš. *sen sna* > češ. *sen snu*, slš. *sen sna*; psl. **m̥b̥x̥b̥ *m̥b̥xa*

‘mah’ > polj. *mech mchu*, kaš. *mech (mechù)*, dluž. *mech (mecha)*, gluž. *moch (mocha)*, stčes. *mech mcha/mchu* ≥ češ. *mech (mechu)*, slš. *mach (machu)*; psl. **peṭьkь* **peṭьka* ‘tisti, ki je pēti’ > polj. *piątek piątku*, kaš. *piątk piątkù*, dluž. *pětk pětka*, gluž. *pjatk pjatka*, stčes. *pátek pátk/pátku* > češ. *pátek pátku*, slš. *piatok piatka*).³²⁰

4.1.4.2.2 V praslovanskih dvoglasniških zvezah **Cr̥C*, **Cr̥C*, **Cl̥C*, **Cl̥C* s krepkima polglasnikoma sta se slednja v večjem delu zahodne slovanščine z izjemo osred-jetatske zahodne slovanščine (poznejše osrednje slovaščine), kjer so bili že prej nastali zlogotvorni jezičniki (prim. 4.1.1.4),³²¹ vokalizirala tako kot v drugih položajih, medtem ko so zahodnoslovanski zlogotvorni jezičniki (silabične likvide), ki so nastali iz praslovanskih dvoglasniških zvez **Cr̥C*, **Cr̥C*, **Cl̥C*, **Cl̥C* s šibkima polglasnikoma, ostali nespremenjeni, pri čemer je v oblikovnih vzorcih, v katerih so se premenjevali odrazi praslovanskih krepkih in šibkih polglasnikov, lahko prihajalo do znotrajvzorčnih analoških izravnav: psl. **Cr̥C*, **Cr̥C*, **Cl̥C*, **Cl̥C* > zsl. **Cr̥eC*, **CreC*, **Cl̥eC*, **CleC* (psl. **kr̥stь* **kr̥sta* ‘krst’ > polj. *chrzest chrzstu*, kaš. *chrzest chrzstu*, stčes. *křest krsta/krstu*, *kř(s)ta/kř(s)tu* > češ. *křest křtu*, slš. *krst krstu*; psl. **br̥vь* **br̥vi* ‘brv’ > stčes. *břev břvi*; psl. **br̥vьno* ‘tram’ > stpolj. (*birzwno* > *bierzwno*) ≥ polj. (*bierwiono*), stčes. (*brvno*), *břevno* > češ. *břevno*, slš. *brvno*; psl. **kry* **kr̥ve* ‘kri’, Asg **kr̥vь* → **kr̥vь* **kr̥ve*/**kr̥vi* > polj. *krew krwi*, kaš. *krew krwi*, dluž. *kšej kšwě*, gluž. *krej krwě* (≥ *kreje*), stčes. *krev krve* > češ. *krev krve*, slš. *krv krvi*; psl. **kr̥tь* **kr̥ta* ‘krt’ > polj. *kret (kreta)*, dluž. *kšet (kšeta)*, gluž. *knot (knota)*, stčes. (*krt*) *krta/krtu* > češ. (*krt*) *krta* star., slš. *krt krta*; psl. **pl̥tь* **pl̥ti* ‘koža’ > polj. *pleć plci*, nar. dluž. *pleś*, stčes. *plet plti* ≥ češ. *plet (pleti)*; slš. (*plet*) *pleti*);³²² psl. Gpl **bl̥xь* od ‘bolha’ > polj. (*pchel*), stčes. *blech* > češ. *blech*, slš. *bích*).

³²⁰ Prvotni odraz praslovanskih krepkih polglasnikov je bil najverjetneje v celotni zahodni slovanščini neki *e*-jevski samoglasnik. Drugačne samoglasniške kakovosti so lahko posledica poznejših glasovnih sprememb (npr. psl. **pьsь* ‘pes’ > dluž. *pjas*, psl. **lьnь* ‘lan’ > dluž. *lan* = psl. **peṭь* ‘peč’ > dluž. *pjac*; psl. **pьsь* ‘pes’ > gluž. *pos*, psl. **mьxь* ‘mah’ > gluž. *moch* = psl. **ledь* ‘led’ > gluž. *lód*; psl. **lьnь* ‘lan’ > slš. *lan*, psl. **mьxь* ‘mah’ > slš. *mach* = psl. **ledь* ‘led’ > slš. *lad*). Na ta način ni možno pojasniti *o*-jevskega odraza praslovanskega krepkega **ṭ* v priponi **-ьkь* v slovaščini (psl. **peṭьkь* ‘tisti, ki je pēti’ > slš. *piatok*), ki je, glede na to, da se pojavlja samo v eni obliki, najverjetneje posledica analoške izravnave (morda v stranskosklonsko osnovo tipa *piatk-* vrinjeni samoglasnik).

³²¹ Praslovanske dvoglasniške zveze **Cr̥C*, **Cr̥C*, **Cl̥C*, **Cl̥C* s praslovanskimi krepkimi polglasniki so se znotraj oblikovnih vzorcev premenjevale s praslovanskimi dvoglasniškimi zvezami **Cr̥C*, **Cr̥C*, **Cl̥C*, **Cl̥C* s praslovanskimi šibkimi polglasniki (psl. **kr̥stь* **kr̥sta* > polj. *chrzest chrzstu*, kaš. *chrzest chrzstu*, stčes. *křest krsta/krstu*, *kř(s)ta/kř(s)tu* > češ. *křest křtu*). Druga možna interpretacija osrednjeslovaških odrazov **r̥*, **r̥*, **l̥*, **l̥* je ta, da so bili po analoški izravnavi posplošeni tudi v oblike, v katerih se v drugih zahodnoslovanskih jezikih pojavljajo odrazi **r̥e*, **re*, **l̥e*, **le*.

³²² Oblika slš. *plet* je dokumentirana od 19. stoletja dalje, kar bi lahko kazalo na to, da gre za prevzeto besedo iz češčine (bohemizem).

4.1.4.3 Nekateri zahodnoslovanske oblikovne značilnosti

Oblikovni značilnosti (inovacija in arhaizem) zahodne (in južne) slavanščine, ki sta nekoliko pozneje postali razločevalni v razmerju do vzhodne slavanščine, sta npr.: 1) izguba končnice oz. končaja tretje osebe edine in množine sedanjika **-tb/*-tb*: **psl.** **-tb/*-tb* > **zsl.** *θ* (psl. 3sg, 3pl praes. **nesetb*, **nesotb* od 'nesti' > polj. *niesie*, *niosa*, kaš. *niese*, *niosa*, dluž. *njaso*, *njasu*, gluž. *njese*, *njesu*, stčeš. *nese*, *nesú* > češ. *nese*, *nesou*, slš. *nesie*, *nesú*; psl. 3sg, 3pl praes. **dvignetb*, **dvignotb* od 'dvigniti' > polj. *dźwignie*, *dźwigną*, kaš. *dwignie*, *dwigną*, dluž. *z-wignjo*, *z-wignju*, češ. *z-dvihne*, *z-dvihnou*, slš. *dvihne*, *dvihnú*; psl. 3sg, 3pl praes. **pijetb*, **pijotb* od 'piti' > polj. *pije*, *pija*, kaš. *pije*, *pija*, plb. *pajě*, dluž. *pijo*, *piju*, gluž. *pije*, *piju*, stčeš. *pie* ≥ češ. *pije*, *pijí*, slš. *pije*, *pijú*; psl. 3sg, 3pl praes. **vozitb*, **vozetb* od 'voziti' > polj. *wozi*, *wozą*, kaš. *wòzi*, *wòzą*, dluž. *wózy*, *wóze*, gluž. *wozy*, *woža*, stčeš. *vozi* ≥ češ. *vozí*, *vozí*, slš. *vozí*, *vozia*; psl. 3sg, 3pl praes. **padajetb*, **padajotb* od 'padati' > polj. *pada*, *padaja*, kaš. *padó*, *padaja*, dluž. *pada*, *padaju*, gluž. *pada*, *padaju*, stčeš. *padá*, *padajú* > češ. *padá*, *padají*, slš. *padá*, *padajú*); 2) ohranitev glagola **byti* 'biti, obstajati, nahajati se' kot glagola s polnim in oslabljenim slovarskim (leksikalnim) pomenom ter kot pomožnega glagola s slovničnim (gramatičnim) pomenom, slednji npr. v rezultativnem preteklem času (perfektu) (psl. 1sg perf. **p̥salb/*p̥sala/*p̥salo jsm̥b* > polj. *pisalem/pisalám/pisalom*,³²³ dluž. *som pisal/pisala/pisalo*, gluž. *sym pisal/pisala/pisalo*, češ. *psál/psála/psálo jsem*, slš. *písal/písala/písalo som*).

Nekateri mlajše splošnozahodnoslovanske glasovne značilnosti

Praslovansko	Zahodnoslovansko
<i>*C^o : *C^e</i>	<i>*/C/ : */C^o/</i>
<i>*ñ, *l, *r</i>	<i>*n, *l, *r</i>
<i>*n^e, *l^e, *r^e</i>	<i>*ñ, *l, *r</i>
<i>*Ci : *Cy</i>	<i>*C^oi : *C^oy</i>
<i>*-pí-, *-bíl-, *-míl-, *-ví-</i>	<i>*-p̥-, *-b̥-, *-m̥-, *-v̥-</i>
<i>*ɸ</i>	<i>*e</i>
<i>*ɸ</i>	<i>*e</i>
<i>*Cr̥ɸC</i>	<i>*r̥e</i>
<i>*Cl̥ɸC</i>	<i>*r̥e</i>
<i>*Cr̥ɸC</i>	<i>*re</i>
<i>*Cl̥ɸC</i>	<i>*le</i>

³²³ V poljščini je iz prvotne analitične oblike perfekta nastala drugotna sintetična oblika.

Zahodnoslovanski nezložniki

	Zaporniki, eksplozive			Polzaporniki, afrikate	Priporniki, frikative		
					spiranti	drsniki	jezičniki
ustničniki	*/p/	*/b/	*/m/			*/v/	
	*/p̥/	*/b̥/	*/m̥/			*/v̥/	
zobniki	*/t/	*/d/	*/n/		*/s/	*/z/	*/t̥/, */l̥/
	*/t̥/	*/d̥/	*/n̥/		*/s̥/	*/z̥/	*/t̥̥/, */l̥̥/
trdonebniki				*/c/	*/ʒ/ _{1,2}	*/j/	
				*/č/	*/ʒ/		
				*šć	*žž		
mehkonebniki	*/k/	*/g/			*/x/		

4.1.5 Severnozahodnoslovanske in južnozahodnoslovanske glasovne značilnosti

Nekoliko mlajše nesplošnozahodnoslovanske glasovne spremembe so se pojavljale že od 10. stoletja dalje in so se širile iz dveh inovativnih središč. To sta bili **severnozahodnoslovansko (lehitsko) in južnozahodnoslovansko (češko-slovaško) inovativno središče**, pri čemer prehodni **osrednjezahodnoslovanski (lužiškosrbski)** prostor (ali samo njegov del) izkazuje inovacije enega ali drugega inovativnega središča. Severno- in južnozahodnoslovanske glasovne spremembe so potekale približno po izoglosi glasovne spremembe (izofoni) **psl. *CoRC, *CeRC > S zsl. *CaRC/*CroC, *CREc : J zsl. *CRaC, *CRĕC** (prim. 4.1.1.3). Mednje sodijo predvsem poenostavitev (pra)slovanskega zlitnika *ʒ (prim. 4.1.5.1), denazalizacija praslovanskih *ĕ, *ǫ in posledično oženje odraza praslovanskega *ĕ [*ä] (prim. 4.1.5.2) ter spirantizacija praslovanskega zapornika *g (prim. 4.1.5.4) v južni zahodni slovanščini (južnozahodnoslovanske enostranske inovacije) kot tudi lehitski preglas (prim. 4.1.5.3) v severni zahodni slovanščini (severnozahodnoslovanska enostranska inovacija).

4.1.5.1 (Pra)slovanski *ʒ

(Pra)slovanski nezveneči sičniški palatalni (trdonebni) zlitnik *ʒ [*ʒ = *dʒ] se je ohranil nespremenjen v severni zahodni slovanščini ter se poenostavil v sičniški palatalni pripornik *z [*ʒ] (prišlo do onemitve zaporniškega dela zlitnika: *ʒ = *dz > *z) v južni in osrednji zahodni slovanščini (10. stoletje): **psl. *ʒ > zsl. *ʒ₁ > polj., pom., plb. *ʒ₁ : luž., češ., slš. *z** (psl. *kъnęzъ *kъnęza 'knez' > polj. *ksiądz księdza*, kaš. *ksądz ksądza*, plb. *tъnąz*, dluž. *kněz kněza*, gluž. *knjez knjeza*, stčeš. *kněz kněžě* > češ. *kněz kněze*, slš. *kňaz kňaza*; psl. Lsg *na dorʒě 'na poti' > polj. *na drodze*, kaš. *na dardze*, *na drodze*, dluž. *na droze*, gluž. *na dróze*, stčeš. *na drážě* > češ. *na dráže*, slš. (*na drahe*); psl. Npl m def. *druziji od 'drug' > polj. *drudzy*, kaš. *drędzě*, plb. *draužě*, dluž. (*druge*), gluž. *druzy*, stčeš. *druzi* > češ. *druží*, slš. (*druhi*)).

4.1.5.2 Praslovanska *e, *q in praslovanski *ě

Praslovanska nosna samoglasnika (nazalna vokala) *e, *q sta se prvotno ohranila nespremenjena v severni zahodni slovanščini, medtem ko sta se že zelo zgodaj denazalizirala (raznosnila) v ustna samoglasnika (oralna vokala) *ä, *u v južni in osrednji zahodni slovanščini (10. stoletje).³²⁴ **psl. *e, *q > polj., pom., plb. *e, *q : luž., češ., slš. *ä, *u** (psl. *rōka ‘roka’ > polj. *rēka*, kaš. *rāka*, plb. *rōkā*, dluž. *ruka*, gluž. *ruka*, stčeš. *ruka* > češ. *ruka*, slš. *ruka*; psl. *zōbь *zōba ‘zob’ > polj. *zqb zēba*, kaš. *zqb zāba/zābu*, plb. *zqb*, dluž. *zub zuba*, gluž. *zub zuba*, stčeš. *zub zuba/zubu* > češ. *zub zuba*, slš. *zub zuba*; psl. *mōka ‘moka’ > polj. *māka*, kaš. *māka*, plb. *mōkā*, dluž. *muka*, gluž. *muka*, stčeš. *mūka* > češ. *mouka*, slš. *mūka*) (za odraze praslovanskega *e prim. 4.1.5.3.1). Posledično je praslovanski nizki sprednji samoglasnik *ě [*ä] (jat) (in z njimi glasovno sovpadli južnozahodnoslovanski *ě, ki je nastal po metatezi likvid praslovanskih dvoglasniških zvez *CeRC > *CRĕC s podaljšavo) v severni zahodni slovanščini, kjer do denazalizacije ni prišlo, v začetku ohranil svojo prvotno široko kvaliteto (kakovost) [*ä], kar je bilo izhodišče za nadaljnje širjenje v okviru lehitskega preglasa (prim. 4.1.5.3.2), v južni in osrednji zahodni slovanščini, kjer je do denazalizacije prišlo, pa se je zožil v ozki *e (in ni glasovno sovpadel z odrazom denazaliziranega praslovanskega *e):³²⁵ **psl. *ě [*ä] > polj., pom., plb. *ä : luž., češ., slš. *e**.

4.1.5.3 Lehitski preglas

Lehitski preglas je bil preglas, natančneje velarizacija (mehkonebnjenje) (tj. sprememba sprednjega oz. mehčanega v nesprednji oz. nemehčani zložnik) nekaterih sprednjih zložnikov v položaju pred trdimi dentali (zobniki) v širšem pomenu *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z (tj. v položaju ne pred sprednjimi samoglasniki) ter je zajel ves lehitski in deloma lužiško-srbski jezikovni prostor. Splošnolehitsko so se preglasili odrazi praslovanskih *e, *ě in *CbrC. V kontekst lehitskega preglasa sodita tudi preglas praslovanskega *e (in z njim glasovno sovpadlega zahodnoslovanskega *e, ki je nastal po metatezi likvid praslovanskih dvoglasniških zvez *CeRC > *CRĕC brez podaljšave) (prim. 4.1.6.2) ter odražanje praslovanskega *CbIC v položaju za labiali (ustničniki) *p, *b, *m, *v (prim. 4.1.6.4.1).

4.1.5.3.1 Praslovanski sprednji nosni samoglasnik *e v položaju pred trdimi dentali (zobniki) *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z se je v severni zahodni slovanščini preglasil v zadnji nosni samoglasnik *q (odraz prvotnega stanja je ohranjen v polabščini in pomorjansčini, v poljščini je pozneje prišlo do glasovnega sovpada obeh nosnih samoglasnikov in do njunega nadaljnjega spreminjanja v odvisnosti od njune kvantitete (kolikosti)):

³²⁴ Denazalizacija (raznosnjenje) praslovanskih nosnih samoglasnikov *e, *q v ustna samoglasnika *ä, *u v južni zahodni slovanščini je v moravski redakciji stare cerkvene slovanščine dokumentirana v 11. stoletju (Kijeovski listki (KL) s konca 10. stoletja imajo zanju še <ä>, <ж>, medtem ko se v Praških listkih (PL) iz 11. stoletja zanju že pojavljata <a>, <я>) (psl. 3pl aor. *kupišę > PL *купиша* ‘kupili so’; PL Isg *манъноую* ‘z (nebeško) mano’ (hiperkorektno); psl. 3sg aor. *perstopi > PL *прѣстоупи* ‘prestopil je’; psl. 2sg imper. *pomiluji > PL *помилжи* ‘usmili se!’ (hiperkorektno)).

³²⁵ Moszyński 1967; Rigler 1963b: 26–30.

1) **psl.** **ę* / –[**t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* + **O*] > **polj., pom., plb.** ***ę* (psl. **pętb* ‘pet’ > polj. *pieć*, kaš. *pińc*, *piãc*, plb. *pat*, dluž. *pěš*, gluž. *pječ*, stčeš. *pět* > češ. *pět*, slš. *pät’*; psl. **desętb* ‘deset’ > polj. *dziesięć*, kaš. *dzesyńc*, *dzesãc*, plb. *disat*, dluž. *žases*, gluž. *džesać*, stčeš. *desět* > češ. *deset*, slš. *desat’*; psl. **mękъkъjb* ‘mehek’ > polj. *miękki*, kaš. *mitczy*, *miãtczy*, plb. *mařę*, dluž. *měki*, gluž. *mjechki*, stčeš. *měkký* > češ. *měkký*, slš. *mãkký*; psl. **pęstb* **pęsti* ‘pest’ > polj. *pieść* *pieści*, kaš. *pisc* *pscě*, *piãsc* *piãscě*, plb. *past*, dluž. *pěsc* *pěsci*, gluž. *pjasć* *pjasće*, stčeš. *pěst* *pěsti* > češ. *pěst* *pěsti*, slš. *pãst’* *pãste*; psl. **tęžbъjb* ‘težek’ > polj. *ciężki*, kaš. *cãžczi*, (psl. Nsg n indef. psl. **tęžbko* > plb. *taštü*), dluž. *šěžki*, gluž. *ćežki*, stčeš. *těžký* > češ. *těžký*, slš. *řážký*; psl. **zętb* **zęti* ‘zet’ → polj. *zięć* *zięcia*, kaš. *zęc* *zëca*, *zãc* *zãca*, plb. *zät*, stčeš. *zět* *zěti* ≥ češ. *zeť* *zetě*, slš. *zat’* *zata’*); 2) **psl.** **ę* / +[**t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* + **O*] > **polj., pom., plb.** ***ę* (psl. **pęta* ‘peta’ > polj. *pięta*, kaš. *piãta*, plb. *p’otã*, dluž. *pěta*, gluž. *pjata*, stčeš. *pata* > češ. *pata*, slš. *pãta*; psl. **pętbъjb* ‘pěti’ > polj. *piąty*, kaš. *piąti*, plb. *p’otę*, dluž. *pěty*, gluž. *pjaty*, stčeš. *pátý* > češ. *pátý*, slš. *piaty*; psl. **ględati*, **ględěti* ‘gledati’ > polj. *o-glądac*, kaš. *ò-glãdac*, plb. Nsg m ptc. praet. act. II *gl’odãl*, dluž. *glědas*, gluž. *hladać*, stčeš. *hládati* ≥ češ. *hledat* ‘iskati’, *hledět* ‘gledati’, slš. *hlãdiat’*).³²⁶

4.1.5.3.2 Praslovanski nizki sprednji samoglasnik **ě* [**ä*] v položaju pred trdimi dentali (zobniki) **t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* se je v severni zahodni slovanščini preglašil v nizki srednji samoglasnik **a*,³²⁷ v drugih položajih pa se zožil v **e*: 1) **psl.** **ě* [**ä*] / –[**t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* + **O*] > **polj., pom., plb.** [**ä*] > **e* (psl. **nedęla* ‘nedelja’ > polj. *niedziela*, kaš. *niedzela*, plb. *nidelã*, dluž. *njezela*, gluž. *njedzela*, stčeš. *neděle* > češ. *neděle*, slš. *nedelã*; psl. **snęgb* ‘sneg’ > polj. *śnieg*, kaš. *snięg*, plb. *sneg*, dluž. *sněg*, gluž. *sněh*, stčeš. *snieh* > češ. *snih*, slš. *sneh*); 2) **psl.** **ě* [**ä*] / +[**t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* + **O*] > **polj., pom., plb.** [**ä*] > **a* (psl. **svętb* ‘svetloba; svet’ > polj. *świat* (: Lsg *na świecie*), kaš. *swiat*, plb. *svet*, dluž. *swět*, gluž. *swět*, stčeš. *svět* > češ. *svět*, slš. *svet*; psl. **stęna* ‘zid, stena’ > polj. *ściana*, kaš. *scana*, plb. *s’onã*, dluž. *scěna*, gluž. *scěna*, stčeš. *stěna* > češ. *stěna*, slš. *stena*; psl. **bęlbъjb* ‘bel’ > polj. *biały*, kaš. *biôli*, plb. *b’olę*, dluž. *běly*, gluž. *běly*, češ. *bielý* > češ. *bílý*, slš. *biely*; psl. **męra* ‘mera’ > polj. *miara*, kaš. *miara*, plb. *m’oro*, dluž. *měra*, gluž. *měra*, stčeš. *miera* > češ. *míra*, slš. *miera*; psl. **lęsb* ‘gozd, hosta’ > polj. *las*, kaš. *las*, plb. *ľos*, dluž. *lěs*, gluž. *lěs*, stčeš. *les* > češ. *les*, slš. *les*).³²⁸

³²⁶ Odras praslovanskega **ę* je bil v češčini in gornji lužiški srbsčini odvisen od kakovosti sledečega soglasnika, in sicer se pred zahodnoslovanskim trdim soglasnikom z izjemo **k* pojavlja širši odraz **ä*, pred zahodnoslovanskim netrdim soglasnikom in **k* pa ožji odraz **ę*: psl. **ę* > gluž., češ., slš. **ä* > **äC*: **ęC’*k* (češ. *pět*: *pátý*, gluž. *pječ*: *pjaty*).

³²⁷ Prvi zapisi odraza praslovanskega **ě* z *a*-jevskim samoglasnikom na poljskem jezikovnem prostoru so iz 9. stoletja (**Dědošane* > stpolj. *Dadosesani* (Bavarski geograf), polj. *Dziadoszanie*), pri čemer ni povsem jasno, ali ti zgodnji zapisi podobno kot drugod po slovanskem svetu v tem obdobju odražajo še praslovansko široko glasovno vrednost [**ä*] tega samoglasnika ali že njegov lehitski preglašeni odraz [**a*]. Zapisi ok. 1000 najverjetneje že kažejo na lehitski preglašeni odraz (**Dědošici* > stpolj. *Diadesisi* (Thietmar, ok. 1000), polj. *Dziadoszycy*).

³²⁸ Lehitski preglas praslovanskega **ě* v lužiški srbsčini poznajo vzhodni dolnjelužiškosrbski govori (v večji meri tisti, ki so se nekoč govorili vzhodno od reke Nise (luž. *Nysa*, nem. *Neiße*)).

4.1.5.3.3 Praslovanska dvoglasniška zveza **CbrC* se je v zahodni slovanščini spremenila v mehki zlogotvorni jezičnik (silabično likvido) **ʕ'* (soglasnik pred njim je bil prvotno mehčan) (prim. 4.1.1.4), ki se je v položaju pred trdimi dentali (zobniki) **t, *d, *n, *l, *r, *s, *z* v severni in osrednji zahodni slovanščini preglasil v **ʕ'* (in posledično glasovno sovpadel z odrazom praslovanske dvoglasniške zveze **CbrC*): **psl. **CbrC* > zsl. **Cʕʕ'C* / -/+[_ **t, *d, *n, *l, *r, *s, *z* + **O*] > polj., pom., plb., luž. **Cʕʕ'C* : **Cʕʕ'C***. Dalje prim. 4.1.6.3.

4.1.5.4 Praslovanski **g*

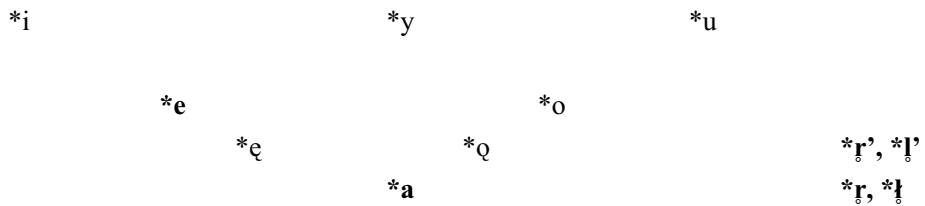
Praslovanski zveneči velarni (mehkonebni) zapornik **g* se je v severni zahodni slovanščini ohranil nespremenjen, medtem ko se je v južni zahodni slovanščini spirantiziral (spirantizacija je spreminjanje zapornika v pripornik) v zveneči laringalni (grlni) pripornik **h* (12. stoletje): **psl. **g* > polj., pom., plb., dluž. **g* : gluž., češ., slš. **h*** (psl. **gorxъ* **gorxa* 'fižol, grah' > polj. *groch grochu*, kaš. *groch grochù*, plb. *gorx*, dluž. *groch grocha*, gluž. *hroch hrocha*, stčes. *hrách hracha/hrachu* > češ. *hrách hrachu*, slš. *hrach hrachu*; psl. **noga* 'noga' > polj. *noga*, kaš. *noga*, plb. *nügã*, dluž. *noga*, gluž. *noha*, stčes. *noha* > češ. *noha*, slš. *noha*; psl. **gynqti* 'giniti' > polj. *ginać*, kaš. *džinac*, dluž. *ginuś*, gluž. *hinyć*, stčes. *hynúti* > češ. *hynout*, slš. *hynút*).

Nekatere severno- in južnozahodnoslovanske glasovne značilnosti

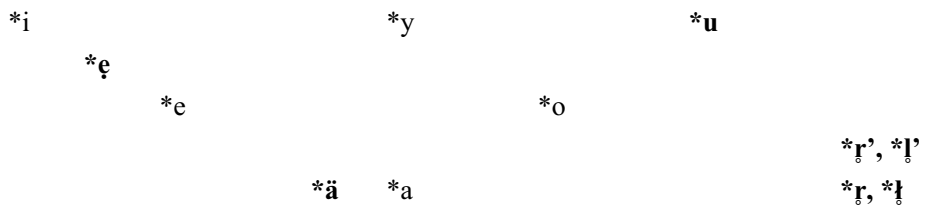
Praslovansko	Severno-zahodnoslovansko	Osrednje-zahodnoslovansko	Južno-zahodnoslovansko
<i>*CoRC</i> <i>*CeRC</i>	<i>*aR</i> / <i>*Ro</i> <i>*Re</i>	<i>*Ro</i> <i>*Re</i>	<i>*Ra</i> <i>*Rě</i>
<i>*ʒ</i>	<i>*ʒ₁</i>	<i>*z</i>	<i>*z</i>
<i>*ę</i> <i>*q</i>	<i>*'ę</i> <i>*q</i>	<i>*'ä</i> <i>*u</i>	<i>*'ä</i> <i>*u</i>
<i>*č</i> [<i>*ä</i>]	<i>*'ä</i>	<i>*'ę</i>	<i>*'ę</i>
<i>*ę</i> / +[_ <i>*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z</i> + <i>*O</i>]	<i>*'ę</i> > <i>*'q</i>	<i>*'ä</i>	<i>*'ä</i>
<i>*č</i> [<i>*ä</i>] / +[_ <i>*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z</i> + <i>*O</i>]	<i>*'ä</i> > <i>*'a</i>	<i>*'ę</i>	<i>*'ę</i>
<i>*CbrC</i> / +[_ <i>*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z</i> + <i>*O</i>]	<i>*'r'</i> > <i>*'r̥</i>	<i>*'r'</i> > <i>*'r̥</i>	<i>*'r'</i>
<i>*g</i>	<i>*g</i>	<i>*g</i> <i>*h</i>	<i>*h</i>

ter so dokumentirani v delih Mikławša Jakubice (iz leta 1548) in Hieronima Megiserja (iz leta 1603) ter v mužakovskem osrednjelužiškorsrbskem narečju (luž. *Mużakow*, nem. *Muskau*), v ostankih tudi v nekaterih vzhodnih dolnjelužiškorsrbskih govorih (Schuster-Šewc 1958: 36–39; SSA 14: 9–27).

Severnozahodnoslovanski zložniški sistem (absolutnokronološko ok. 1000):

Južnozahodnoslovanski zložniški sistem (absolutnokronološko ok. 1000):

Na severu zahodnoslovanskega areala so nastali **poljski** (prim. 4.2.1.1), **pomorjanski** (prim. 4.2.1.2) in **polabski jezik** (prim. 4.2.1.3), na njegovem jugu pa **češki** (prim. 4.4.1.1) in **slovaški jezik** (prim. 4.4.1.2). Med severnimi in južnima zahodnoslovanskima jezikoma je nastal **prehodni geolekt**, in sicer **lužiškosrbski jezik** (prim. 4.3), v katerem je prišlo do nekaterih inovacij lehitskega in nekaterih inovacij češko-slovaškega jezikovnega prostora, pri čemer v skladu z valovno teorijo severna, dolnjelužiškosrbska narečna ploskev izkazuje več lehitskih, južna, gornjelužiškosrbska narečna ploskev pa več češko-slovaških inovacij.

4.1.6 Nesplošnozahodnoslovanske glasovne spremembe z večjim zemljepisnim obsegom

Vzporedno z lehitskimi in češko-slovaškimi glasovnimi spremembami oz. nekoliko pozneje so potekale tudi glasovne spremembe z manjšim zemljepisnim obsegom od slednjih, ki so zahodnoslovanski jezikovni prostor cepile na še manjše enote. Obravnavane so nesplošnozahodnoslovanske inovacije, ki so zajele prostor, večji od prostora enega od poznejših zahodnoslovanskih jezikov. Od teh imajo nekatere genetski značaj (tj. so skupna inovacija), druge pa tipološkega (tj. gre za vzporedne spremembe, ki so nastale medsebojno neodvisno v različnih arealih). Najznačilnejše med njimi so bile npr. poenostavitev zahodnoslovanskega zlitnika *ʒ₂ (prim. 4.1.6.1), preglas severnozahodnoslovanskega *e (prim. 4.1.6.2), dekompozicija (razstavitev) zahodnoslovanskih *CʲC, *CʲC (prim. 4.1.6.3) in *CʲC, *CʲC (prim. 4.1.6.4), nastajanje drugotnih sičniških in šumniških palatalov (trdonebnikov) (prim. 4.1.6.5), depalatalizacija zahodno-

slovanskih netrdih soglasnikov (prim. 4.1.6.6), palatalizacija zahodnoslovanskega *y (prim. 4.1.6.7) in težnja po stabilizaciji naglasnega mesta in izgubi kvantitetnih opozicij (kolikostnih nasprotij) (prim. 4.1.6.8).

4.1.6.1 Zahodnoslovanski *z₂

Zahodnoslovanski nezveneči sičniški palatalni (trdonebni) zlitnik *z₂ [*z₂ = *dz₂] (odraz praslovanskega nezvenečega palatalnega zapornika *d') se je ohranil v poljščini, pomorjansčini in polabščini ter slovaščini, a se poenostavil v palatalni pripornik *z [*z] v lužiški srbščini in češčini (10. stoletje): **psl.** *d' > **zsl.** *z₂ > **luž.**, **češ.** *z (za zglede prim. 4.1.1.5.2).³²⁹

4.1.6.2 Praslovanski *e

Praslovanski *e (in z njim glasovno sovpadli zahodnoslovanski *e, ki je nastal po meta-tezi likvid praslovanskih dvoglasniških zvez *CeRC > *CReC brez podaljšave) v položaju pred trdimi soglasniki se je v poljščini, pomorjansčini in lužiški srbščini preglašil.

4.1.6.2.1 Severnozahodnoslovanski *'e v položaju pred trdimi soglasniki se je v poljščini, pomorjansčini in lužiški srbščini preglašil, natančneje velariziral (pomehkonebnil) v *'o, in sicer v poljščini in pomorjansčini v položaju pred trdimi dentali (zobniki) *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z (glasovna sprememba je torej povezana z lehitskim preglasom (prim. 4.1.5.3)) (v poljščini je dokumentirana v prvi polovici 12. stoletja), v lužiški srbščini pa tudi pred drugimi trdimi soglasniki, medtem ko je v polabščini odraz severnozahodnoslovanskega *e odvisen od (trdosti oz. netrdosti) soglasnika, ki mu je sledil (pred trdim soglasnikom se pojavlja nižji odraz e, pred netrdim pa višji odraz i): **psl.** *CeC^o > **zsl.** *C'eC^o > **polj.**, **pom.**, **luž.** *C'oC^o, **plb.**, **češ.**, **slš.** *C'eC^o (psl. *žena 'žena' > polj. žona, kaš. žona, plb. ženā, dluž. žona, gluž. žona, stčeš. žena > češ. žena, slš. žena; psl. *sestra 'sestra' > polj. siostra, kaš. sostra, plb. sestrā, dluž. sotša, gluž. sotra, stčeš. sestra > češ. sestra, slš. sestra; psl. *teta 'teta', plb. tetā, dluž. śota, gluž. ćota, stčeš. teta > češ. teta, slš. teta, psl. *tetka 'majhna teta' > polj. ciotka, kaš. cotka; psl. *ledъ *leda/*ledu 'led' > polj. lód lodu, kaš. lód lodu, plb. led, dluž. lod loda, gluž. lód loda, stčeš. led ledu > češ. led ledu, slš. lad ladu; psl. *medъ *medu 'med' > polj. miód miodu, kaš. miód miodu, plb. med, dluž. mjod mjoda, gluž. měd mjedu, stčeš. med medu > češ. med medu, slš. med medu; psl. *čelo 'čelo' > polj. czolo, kaš. czolo redk., plb. celü, dluž. colo, gluž. čolo, stčeš. čelo > češ. čelo, slš. čelo; psl. *teplъjъ 'topel' > polj. cieply, kaš. cepli, (psl. Nsg n indef. *teplo > plb. Nsg n teplü), dluž. śophy, gluž. ćophy, stčeš. teplý > češ. teplý, slš. teplý).³³⁰

³²⁹ Areal poenostavitve zlitnika *z₁ je večji od areala poenostavitve zlitnika *z₂. V tem pogledu med drugimi zahodnoslovanskimi jeziki izstopa slovaščina z razlikovanjem dveh odrazov: psl. *z > zsl. *z₁ > slš. z : psl. *d' > zsl. *z₂ > slš. z. To dejstvo nekateri avtorji povezujejo s stanjem v južni slovaščini, kjer se tudi pojavljata različna odraza (Krajčovič 1974: 83–89).

³³⁰ Znotraj oblikovnih vzorcev je nato prišlo do različnih analoških izravnav, npr. v odrazu praslovanskega sedanjika s sedanjiško pripono *-e- se praslovanski priponski *e odraža bodisi

4.1.6.2.2 Psl. *CerC^o > zsl. *Cr̥eC^o > polj., pom., luž. *Cr̥oC^o, plb. *Cr̥eC^o (psl. *berza ‘breza’ > polj. *brzoza*, kaš. *brzoza*, plb. *brezã*, dluž. *brjaza*, gluž. *br̥eza*, stčeš. *b̥rieza* > češ. *bříza*, slš. *breza*; psl. *vers̥b̥ *versa ‘resa, vres’ > polj. *wrzos wrzosu*, kaš. *wrzos wrzosu*, dluž. *wrjos wrjosa*, gluž. *wrjós wrjosa*, stčeš. *v̥r̥es v̥r̥esa/v̥r̥esu* > češ. *vřes vřesu*, slš. *vres vresu*; psl. *ver̥d̥b̥ *ver̥da ‘izrastek na telesu’ > polj. *wr̥ód wr̥odu*, kaš. *wr̥ód wr̥odu*, dluž. *wrjod wrjoda*, gluž. *brjód brjoda*, stčeš. *v̥r̥ed v̥r̥eda/v̥r̥edu* > češ. *vřed vředu*, slš. *vred vředu/vředa*; psl. *berg̥b̥ *berga ‘breg’ > polj. *brzeg brzegu*, kaš. *brzég brzegù*, plb. *brig*, dluž. *brjog brjoga*, gluž. *brjòh brjoha*, stčeš. *b̥r̥èh b̥r̥èha/b̥r̥èhu* > češ. *břeh břehu*, slš. *breh brehu*).

4.1.6.2.3 Praslovanska dvoglasniška zveza *CelC v položaju ne pred trdimi dentali (zobniki) *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z se v poljščini v večini primerov odraža kot *CleC, v kašubščini kot *Cl̥eC (in tudi *CloC),³³¹ v polabščini kot *CloC (v smeri od poljščine proti polabščini se torej zmanjšuje število odrazov *Cl̥eC in povečuje število odrazov *CloC): psl. *CelC / – [*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O] > polj. *Cl̥eC, kaš. *Cl̥eC, plb. *CloC (psl. *pelva ‘pleva’ > polj. *plewa*, kaš. *plewa*, plb. Npl *pl̥avoï*, dluž. *plowa*, gluž. *pl̥ówa > *pluwa*, stčeš. *pl̥éva, pleva* > češ. *pleva*, slš. *pleva*; psl. *melko ‘mleko’ > polj. *mleko*, kaš. *ml̥èkò*, plb. Gsg *ml̥ākã*, dluž. *mloko*, gluž. *mloko*, stčeš. *ml̥éko* > češ. *mléko*, slš. *mlieko*; psl. *žel̥b̥b̥ *žel̥ba ‘žleb’ > polj. *žlób žlobu*, kaš. *žlób žlobu*, dluž. *žlob žloba*, gluž. *žlob žloba*, stčeš. *žleb, žlab* > češ. *žlab žlabu*, slš. *žlab žlabu*; psl. *vel̥ti ‘vleči’ > polj. *wlec*, kaš. *wléc*, dluž. *wlac*, gluž. *wlec*, stčeš. *vl̥éci* > češ. *vléci* (≥ *vléct*), slš. *vliect*; psl. *melti ‘mleti’ > polj. *mlec*, kaš. *mloc*, plb. *ml̥ât*, dluž. *mlaš*, gluž. *ml̥éc*, stčeš. *ml̥éti* > češ. *mlít*, slš. *mliet*; psl. *pelti ‘pleti’ > polj. *plec*, kaš. *ploc*, plb. 3sg praes. *pl̥áv̥è*, dluž. *plás*, gluž. *pl̥éc*, stčeš. *pl̥éti* > češ. *plít*, slš. *pliet*).

4.1.6.3 Zahodnoslovanska *C’r’C, *Cr̥C

Praslovanski dvoglasniški zvezi *CbrC, *C̥brC sta se v zahodni slovanščini spremenili v zahodnoslovanska zlogotvorna jezičnika (silabični likvidi) *r’, *r̥ (prim. 4.1.1.4), pri čemer se je *r’ v položaju pred trdimi dentali (zobniki) v širšem pomenu *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z v severni in osrednji zahodni slovanščini po lehitem preglasu preglasil v *r̥ in glasovno sovpadel z odrazom praslovanske dvoglasniške zveze *C̥brC (prim.

kot *e* po oblikah, v katerih mu je sledil netrdi soglasnik (psl. 2pl praes. *pletete od ‘plesti’ > gluž. *plećecie* (→ *plećemy*), (polj. *pleciecie plecemy*); psl. 2pl praes. *vedete od ‘vesti’ > gluž. *wjedźeće* (→ *wjedźeće*), (polj. *wiedziecie wiedzimy*)), bodisi kot *o* po oblikah, v katerih mu je sledil trdi soglasnik (dluž. 1pl praes. *plešomy* → 2pl praes. *plešošo*, 1pl praes. *wježomy* → 2pl praes. *wježošo*).

³³¹ V kašubščini se kot odraz praslovanske dvoglasniške zveze *CelC v nepremenjujočih se (nealternirajočih) okoljih, tj. v položaju ne pred trdimi dentali (zobniki), podobno kot v poljščini z izjemo primera *žlób žlobu*, pojavlja odraz *Cl̥eC (*ml̥èkò, plewa, wléc*), v premenjujočih se (alternirajočih) okoljih, tj. v položaju ne pred trdimi dentali in v položajih pred njimi (S zsl. *mleti, *pleti : Nsg m, f, n ptc. praet. act. II *mle̥b̥ *mlela *mlelo, *ple̥b̥ *plela *plelo), pa tudi odraz *CloC (*mloc, ploc*). To dejstvo bi kazalo na to, da je odraz *CloC v položaju ne pred trdimi dentali lahko nastal po analoški izravnavi.

4.1.5.3.3). Zahodnoslovanska zlogotvorna jezičnika *ʝ', *ʝ sta se ohranila v južni zahodni slovansčini in se dekomponirala (razstavila) na samoglasnik in nezlogotvorni jezičnik *r v severni in osrednji zahodni slovansčini.

4.1.6.3.1 Zahodnoslovanski zlogotvorni jezičnik *ʝ' v položaju ne pred trdimi dentali (zobniki) *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z se je v južni zahodni slovansčini depalataliziral v *ʝ, v severni in osrednji zahodni slovansčini pa se je dekomponiral v glasovno zaporedje *'ir' (ki se je nato znižalo v *'er').³³² **psl.** *CbrC / -[*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O] > **zsl.** *ʝ' > **polj., pom., plb., luž.** *'ir', **češ., slš.** *ʝ (psl. *pъrsty/*pъrstę *pъrstene, Asg *pъrsteny 'prstan' → stpolj. *pirzścień, pirścień* > polj. *pierścień pierścienia*, kaš. *piestrzeń piestrzenia*, dluž. *pjeršćen pjeršćenja*, gluž. *pjeršćen pjeršćenja*, stčeš. *prsten prstene* ≥ *prsten prstena/prstenu* > češ. *prsten prstenu*, slš. *prsteň prsteňa*; psl. *pъrvъbь 'prvi' → stpolj. *pirzwszy, pirwszy* > polj. *pierwszy*, kaš. *pierszi*, plb. Nsg n *parā* (?), dluž. *pjerwy* star., stčeš. *prvý, první* > češ. *prvý, první*, slš. *prvý*; psl. *smъrtь 'smrt' > stpolj. *smirć* > polj. *śmierć*, kaš. *smierc*, plb. *sāmart*, dluž. *smjers*, gluž. *smjerc*, stčeš. *smrt* > češ. *smrt*, slš. *smrt*; psl. *smъrděti 'smrdeti' > stpolj. *smirdzieć* > polj. *śmierdzieć*, kaš. *smierdzec*, plb. 3sg praes. *smardě*, dluž. *smjeržeś*, gluž. *smjerdžeć*, stčeš. *smrděti* > češ. *smrdět*, slš. *smrdiet*; psl. *vъrba 'vrba' > stpolj. *wirzba* > polj. *wierzba*, kaš. *wiérzba*, plb. *varbā*, dluž. *wjerba*, gluž. *wjerba*, stčeš. *vrba* > češ. *vrba*, slš. *vřba*; psl. *vъrxъ *vъrxu 'vrh' > stpolj. *wirzch* > polj. *wierzch wierzchu*, kaš. *wiechrz*, plb. *varx*, dluž. *wjerch wjercha*, gluž. *wjerch wjercha*, stčeš. *vrch vrchu* > češ. *vrch vrchu*, slš. *vrch vrcha*; psl. *tъrpěti 'postajati trd, trdeti' > stpolj. *cirzpieć, cirpieć* > polj. *cierpieć*, dluž. *šerpjeś*, gluž. *čerpjeć*, stčeš. *trpěti* > češ. *trpět*, slš. *trpiet*; psl. *sъrpbь *sъrpa 'srp' > stpolj. *sirzp, sirp* > polj. *sierp sierpa*, kaš. *serzp serzpa*, plb. *sarp*, dluž. *serp serpa*, gluž. *serp serpa*, stčeš. *srp srpa/srpu* > češ. *srp srpu*, nar. slš. *srp srpu*; psl. *sъrdьce 'srce' > stpolj. *sirce* > *sierce* > polj. *serce*, kaš. *serce*, dluž. *serce*, stčeš. *srđce* > češ. *srđce*, slš. *srđce*; psl. *čъrvъ *čъrvi 'črv' → stpolj. *czyrzw, czyrw* > polj. *czerw czerwia*, kaš. *czerw*, plb. *carv*, dluž. *cerw cerwja*, gluž. *čerw čerwja*, stčeš. *črv črvi* ≥ *črva/črvu* > češ. *červ červa*, slš. *červ červa*; psl. *žъrdь *žъrdi 'drog, žrd' → stpolj. *žyrdž* > polj. *żerdź żerdzi*, kaš. *żerdza*, dluž. *žerž žerži*, gluž. *žerdź žerdže*, stčeš. *žrd žrdi* ≥ češ. *žerd' žerdě*, slš. *žrd' žrde*).

4.1.6.3.2 Zahodnoslovanski zlogotvorni jezičnik *ʝ' v položaju pred trdimi dentali (zobniki) *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z se je v južni zahodni slovansčini depalataliziral v *ʝ, v severni in osrednji zahodni slovansčini pa se je naprej preglašil v *ʝ in se nato dekomponiral v glasovno zaporedje *'ar: **psl.** *CbrC / +[*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O] > **zsl.** *ʝ' > **polj., pom., plb., luž.** *ʝ > *'ar, **češ., slš.** *ʝ (psl. *sъrna 'srna' > stpolj. *sarna* > polj. *sarna*, nar. polj. *siarna*, kaš. *sarna*, dluž. *sarna*, gluž. *sorna* (: krajevno

³³² Prehod *'ir' v *'er' v severni in osrednji zahodni slovansčini posredno nakazujejo odrazi psl. *širokъbь 'širok' > stpolj. *szyroki* > *szeroki* > polj. *szeroki*, kaš. *szeroczi*, plb. *sarüře*, dluž. *šyroki*, gluž. *šeroki*.

ime *Sernjany*), stčeš. *srna* > češ. *srna*, slš. *srna*; psl. **zbrno* 'zrno' > stpolj. *ziarno* > polj. *ziarno*, kaš. *zarno*, plb. *z'ornü*, dluž. (*zerno*), gluž. *zorno*, stčeš. *zrno* > češ. *zrno*, slš. *zrno*; psl. **m̃rtṽj̃b* 'mrtev' > stpolj. *miartwy* > polj. *martwy*, kaš. *martwi*, dluž. *martwy*, gluž. *mortwy*, stčeš. *mrtvý* > češ. *mrtvý*, slš. *mrtvý*; psl. **č̃brñj̃b* 'črn' > stpolj. *czarny* > polj. *czarny*, kaš. *czórny*, plb. *corně*, dluž. *carny*, gluž. *čorny*, stčeš. *črný* > češ. *černý*, slš. *čierny*; psl. **č̃brniti* 'delati črno, črniti' > stpolj. *czyrnić* > polj. *czernić*, kaš. *czernic*, dluž. *carniš*, gluž. *čornić*, stčeš. *črniti* > češ. *černit*, slš. *čiernit*; psl. **tṽrd̃j̃b* 'trd' > stpolj. *twardy* > polj. *twardy*, kaš. *ciwardi*, plb. *ťordě*, dluž. *twardy*, gluž. (*twjerdy*), stčeš. *tvrdý* > češ. *tvrdý*, slš. *tvrdý*; psl. **tṽrditi* 'delati trdo' > stpolj. *čwirdzić*, *twirdzić* > polj. *twierdzić*, kaš. *ciwierdzęc*, dluž. (*twarziś*), gluž. *twjerdzić*, stčeš. *tvrditi* > češ. *tvrdit*, slš. *tvrdit*).³³³

4.1.6.3.3 Zahodnoslovanski zlogotvorni jezičnik **r* se je v severni in osrednji zahodni slovanščini dekomponiral v glasovno zaporedje **ar*: psl. **C̃rC* > zsl. **r* > polj., pom., plb., luž. **ar*, češ., slš. **r* (psl. **k̃rc̃ma* 'krčma' > stpolj. *karczma* > polj. *karczma*, kaš. *karczma*, dluž. *kjarcma*, gluž. *korčma*, stčeš. *krčma* > češ. *krčma*, slš. *krčma*; psl. **k̃rmiti* 'krmiti' > stpolj. *karmić* > polj. *karmić*, kaš. *kôrmic*, dluž. *kjarmiś*, gluž. *kormić*, stčeš. *krmiti* > češ. *krmít*, slš. *k'rmít*; psl. **g̃rdlo* 'grlo, požiralnik' > stpolj. *gardlo* > polj. *gardlo*, kaš. *gardlo*, dluž. *gjardlo*, gluž. *hordlo*, stčeš. *hrdlo* > češ. *hrdlo*, slš. *hrdlo*; psl. **g̃rd̃j̃b* 'ponosen, ohol' > polj. *gardy* star.,³³⁴ dluž. *gjardy*, gluž. *hordy*, stčeš. *hrdý* > češ. *hrdý*, slš. *hrdý*; psl. **g̃rñc̃b* 'žgana glinena posoda' > stpolj. *garniec* > polj. *garniec*, dluž. *gjarnc*, gluž. *hornc*, stčeš. *hrnec* > češ. *hrnec*, slš. *hrniec*, psl. **g̃rñk̃b* > stpolj. *garnek* > polj. *garnek*, kaš. *gôrnk* star., *gark*, plb. *gornāk*, stčeš. *hrnek* > češ. *hrnek*; psl. **tṽrg̃b* **tṽrgu* 'trg' → stpolj. *targ* > polj. *targ targu*, kaš. *tôrg targu*, gluž. *torhošćo*, stčeš. *trh* > češ. *trh trhu*, slš. *trh trhu*).

4.1.6.4 Zahodnoslovanska **C'ĴC*, **CĴC*

Praslovanski dvoglasniški zvezi **C̃bĴC*, **C̃bĴC* sta se v zahodni slovanščini spremenili v zahodnoslovanska zlogotvorna jezičnika (silabični likvidi) **Ĵ'*, **Ĵ* (prim. 4.1.1.4), ki sta se ohranila v slovaščini in delno v češčini, drugod pa je prišlo do njune dekompozicije (razstavitve) na samoglasnik in jezičnik oz. jezičnik in samoglasnik.

4.1.6.4.1 Zahodnoslovanski zlogotvorni jezičnik **Ĵ'* se je kot zlogotvorni jezičnik ohranil v slovaščini in v češčini v položaju za labiali (ustničniki) **p*, **b*, **m*, **v*, drugod pa se je dekomponiral (razstavil), in sicer v češčini v položajih ne za labiali **p*, **b*, **m*, **v* v **tu*, v poljščini v **il'* v položaju za labiali **p*, **b*, **m*, **v* in ne pred trdimi dentali (zobniki) **t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z*, v **el* v položaju za labiali **p*, **b*, **m*, **v* in pred

³³³ Glasovno pričakovani obliki s spremeno samoglasnika v korenu se pojavljata v polj. *twardy*: *twierdzić*, kaš. *ciwardi*: *ciwierdzęc*. Glasovno nepričakovano gluž. *twjerdy* je najverjetneje nastalo po analoški izravnavi na *twjerdzić*, glasovno nepričakovano dluž. *twarziś* pa po analoški izravnavi na *twardy*.

³³⁴ Obliki knj. polj. *hardy*, kaš. *hardi* imata vzglasni *h*- pod vplivom češčine.

trdimi dentali **t, *d, *n, *l, *r, *s, *z*, v **lu* v položaju za dentali **t, *d, *s* in v **ol* v položaju za palataloma (trdonebnikoma) **č, *ž*, v pomorjanščini in polabščini v **ol*, v dolnji lužiški srbščini prvotno v **il* v položaju za labiali **p, *b, *m, *v* in ne pred trdimi dentali **t, *d, *n, *l, *r, *s, *z*, v **ol/*al* v položaju za labiali **p, *b, *m, *v* in pred trdimi dentali **t, *d, *n, *l, *r, *s, *z* ter za palataloma **č, *ž*, v **lu* v položaju za dentali **t, *d, *s*, v gornji lužiški srbščini prvotno v **il* v položaju za labiali **p, *b, *m, *v* in ne pred trdimi dentali **t, *d, *n, *l, *r, *s, *z*, v **ol* v drugih položajih:

- 1) položaj za labiali **p, *b, *m, *v* in ne pred trdimi dentali **t, *d, *n, *l, *r, *s, *z*: **psl. **CɔlC* / [+**p, *b, *m, *v* _], -[_ **t, *d, *n, *l, *r, *s, *z* + **O*] > zsl. **ʔ*' > polj., luž. **il*' (> **el*'), **pom., plb. **ol***, češ., slš. **ʔ* (psl. **mьlčati* 'molčati' > stpolj. *milczeć* > polj. *milczeć*, kaš. *mólczec*, *milczec*, (psl. Asg m def. ptc. praes. act. **mьlčotьjь* > plb. *māucacę*), dluž. *mjelcaś*, gluž. *mjelceć*, stčeš. *mlčeti* > češ. *mlčet*, slš. *mlčat*; psl. **vьlkъ* 'volk' > stpolj. *wilk* > polj. *wilk wilka*, kaš. *wôłk wôłka*, *wilk wilka*, plb. *vāuk*, *vuk*, dluž. *wjelk wjelka*, gluž. *wjelk wjelka*, stčeš. *vlk vlka* > češ. *vlk vlka*, slš. *vlk vlka*);**
- 2) položaj za labiali **p, *b, *m, *v* in pred trdimi dentali **t, *d, *n, *l, *r, *s, *z*: **psl. **CɔlC* / [+**p, *b, *m, *v* _], +[_ **t, *d, *n, *l, *r, *s, *z* + **O*] > zsl. **ʔ*' > polj. **el*, **pom., plb., luž. **ol***, češ., slš. **ʔ* (psl. **pьlnьjь* 'poln' > stpolj. *pełny* > polj. *pełny*, kaš. *piółny* > *półny*, *pełny*, plb. *pāuně*, dluž. *połny*, gluž. *połny*, stčeš. *plný* > češ. *plný*, slš. *plný*; psl. **vьlna* 'volna' > stpolj. *welna* > polj. *welna*, kaš. *wółna*, *welna*, plb. *vāuno*, dluž. *wałma*, gluž. *wołma*, stčeš. *vlna* > češ. *vlna*, slš. *vlna*);**
- 3) položaj za dentali **t, *d, *s*: **psl. **CɔlC* / [+**t, *d, *s* _] > zsl. **ʔ*' > polj., dluž. **lu*, **pom., plb., gluž. **ol***, češ. **lu*, slš. **ʔ* (psl. **telí* **tьlkъ* **tьlčesi* 'tolči' → **tьlí* > stpolj. *tluc* > polj. *tluc*, kaš. *tluc*, plb. *tāuct/tuct*, dluž. *tluc*, gluž. *tołc*, stčeš. *tlúci* > češ. *tlouci* (≥ *tlouct*), slš. *tłct*; psl. **dьlgьjь* 'dolg, ne kratek' > stpolj. *dhugi* > polj. *dhugi*, kaš. *dhudzi*, plb. *dāudě*, *dudě*, dluž. *dhugi*, gluž. *dołhi*, stčeš. *dlúhý* > češ. *dlouhý*, slš. *dlhý*);**
- 4) položaj za palataloma **č, *ž*: **psl. **CɔlC* / [+**č, *ž* _] > zsl. **ʔ*' > polj., **pom., plb., luž. **ol***, češ. **lu*, slš. **ʔ* (psl. **čьlnъ* **čьlna* 'čoln, drevak' > stpolj. *czoln*, *czółn* ≥ polj. *czólno*, kaš. *czółn czółna*, plb. *cāun*, dluž. *cołm cołma*, gluž. *čołm čołma*, stčeš. *člun čluna/člunu* > češ. *člun člunu*, slš. *čln člna*; psl. **žьlna* 'žolna' > stpolj. *žołna* > polj. *žołna*, kaš. *žołna*, dluž. *žołma*, gluž. *žołma*, stčeš. *žłuna* > češ. *žłuna*, slš. *žłna*; psl. **žьltьjь* 'rumen' > stpolj. *zólty* > polj. *zólty*, kaš. *zółti*, dluž. *žołty*, gluž. *žołty*, stčeš. *žlutý* > češ. *žlutý*, slš. *žłty*).**

4.1.6.4.2 Zahodnoslovanski zlogotvorni jezičnik **ʔ* se je kot zlogotvorni jezičnik ohranil v slovaščini, drugod pa je prišlo do njegove dekompozicije (razstavitve), in sicer v češčini v **lu*, v gornji lužiški srbščini, polabščini in pomorjanščini v **ol*, v poljščini v **el/*ol* v položaju za labiali (ustničniki) **p, *b, *m, *v*, v **lu* v položaju za dentali (zobniki) **t, *d, *s* in v **el* v položaju za velari (mehkonebniki) **k, *g, *x*, v dolnji lužiški srbščini v **ol/*al* v položaju ne za dentali **t, *d, *s* in v **lu* v položaju za dentali **t, *d, *s*:

- 1) položaj za labiali *p, *b, *m, *v: psl. *C**ɮ**lC > zsl. *ʃ / +[*p, *b, *m, *v _] > polj. *eł/*ol, pom., plb., luž. *ol, češ. *tu, slš. *ʃ (psl. *p**ɮ**lk**ɮ** *p**ɮ**lka ‘vojska’ > stpolj. *pólk* > polj. *pulk pulku* (: osebno ime *Świętopelk*), kaš. *pólk*, *Swiãtopólk*, dluž. (*polk* je prevzeto iz gluž.), gluž. *polk polka*, stčeš. *pluk*, *Svatopluk* > češ. *pluk pluku*, *Svatopluk*, slš. (*pluk* je prevzeto iz češ., toda *Svãtopluk*); psl. *m**ɮ**lva ‘govor’ → stpolj. *mołwa* > polj. *mowa*, kaš. *mòwa*, dluž. *roz-mołwjaś se*, gluž. *roz-mołwjeć so*, stčeš. *mluva* > češ. *mluva*);
- 2) položaj za dentali *t, *d, *s: psl. *C**ɮ**lC > zsl. *ʃ / +[*t, *d, *s _] > polj., dluž. *tu, pom., plb., gluž. *ol, češ. *tu, slš. *ʃ (psl. *t**ɮ**lma**ɮ** ‘tolmač’ → stpolj. *tołmacz*, *tułmacz* ≥ polj. *tłumacz*, kaš. *tołmôcz*, gluž. *tołmač*er, stčeš. *tulmač*, *tumač* → češ. *tlumočník*, slš. *tlmočník*; psl. *t**ɮ**lst**ɮ**jb ‘debel, tolst’ > stpolj. *thusty* > polj. *thusty*, kaš. *tolsti*, plb. *tústě/tustě*, dluž. *thusty*, gluž. *tolsty*, stčeš. *tlustý* > češ. *tlustý*, slš. *tlstý*; psl. *st**ɮ**lp**ɮ** *st**ɮ**lpa ‘stolp’ > stpolj. *stłup* ≥ polj. *stłup*, kaš. *stołp*, *stłup*, dluž. *stłup*, gluž. *stołp*, stčeš. *stłúp* ≥ *slúp* > češ. *sloup*, slš. *stłp*; psl. *d**ɮ**lg**ɮ** *d**ɮ**lga ‘dolg, kar je treba vrniti’ > stpolj. *dlug* > polj. *dlug dhugu*, kaš. *dlug dlęgù*, plb. *dług*, dluž. *dlug dhuga*, gluž. *dołh dołha*, stčeš. *dluh dluha/dluhu* > češ. *dluh dluhu*, slš. *dlh dlhu*; psl. *s**ɮ**ln**ɮ**ce ‘sonce’ > stpolj. *shúnice* > polj. *stońce*, kaš. *stónce*, dluž. *stýńco*, gluž. *stónco*, stčeš. *slnce* > *slunce* > češ. *slunce*, sl. *s**ɮ**ln**ɮ**ko > slš. *slnko*);
- 3) položaj za velari *k, *g, *x: psl. *C**ɮ**lC > zsl. *ʃ / +[*k, *g, *x _] > polj. *eł, pom., plb., luž. *ol, češ. *tu, slš. *ʃ (psl. *k**ɮ**lbasa ‘klobasa’ > stpolj. *kielbasa* > polj. *kielbasa*, kaš. *kôlbasa*, nar. *czelbasa*, dluž. *kjałbasa*, gluž. *kołbasa*, stčeš. (*klobása*) > češ. (*klobása*), slš. (*klobása*); psl. *g**ɮ**lk**ɮ** *g**ɮ**lka ‘hrup, šumenje, vpitje’ > stpolj. *gielk* ≥ polj. *z-gielk z-gielku*, gluž. *hołk hołka*, stčeš. *hluk hluka/hluku* > češ. *hluk hluku*, slš. (*hluk hluku* je prevzeto iz češ.); psl. *g**ɮ**l**ɮ**cati ‘povzročati hrup, šumenje, vpiti’ > polj. *z-gielczeć*, stčeš. *hlučėti* > češ. *hlučet*; psl. *x**ɮ**lm**ɮ** *x**ɮ**lma ‘vzpetina, grič, holm’ > polj. *Chetm*, kaš. *Chetm*, nar. dluž. *chołm*, gluž. *chołm chołma*, stčeš. *chlum chlma/chlmu* > *chlum chluma/chlumu* > češ. *chlum chlumu*, slš. *chlum chlmu*).

4.1.6.4.3 Zahodnoslovanska *ʃ in *ʃ sta torej v poljščini in dolnji lužiški srbščini popolnoma glasovno sovpadla v položaju za dentali (zobniki) *t, *d, *s (psl. *t**ɮ**l**ɮ**i → *t**ɮ**l**ɮ**i > polj. *thuc*, dluž. *thuc*; psl. *d**ɮ**lg**ɮ**jb > polj. *dhugi*, dluž. *dhugi* = psl. *t**ɮ**lst**ɮ**jb > polj. *thusty*, dluž. *thusty*; psl. *d**ɮ**lg**ɮ** > polj. *dhug*, dluž. *dhug*) in vsaj delno v položaju za labiali (ustničniki) *p, *b, *m, *v in pred trdimi dentali *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z (odraza obeh sta različna) (psl. *p**ɮ**ln**ɮ**jb > polj. *pełny*; psl. *v**ɮ**lna > polj. *wetna* = psl. *p**ɮ**lk**ɮ** > polj. *Świętopelk*).

4.1.6.5 Nastajanje novih sičniških in šumniških palatalov

Zahodnoslovanski mehčani *r', *t', *d', *s', *z' so se v delu zahodne slovanščine palatalizirali v sičniške in šumniške palatale (trdonebnike), ki so se nato ponekod depalatalizirali.

4.1.6.5.1 Zahodnoslovanski mehčani *r' (odraz praslovanskega palatala *r' in praslovanskega dentala (zobnika) *r v položaju pred sprednjimi samoglasniki) se je v poljščini,

pomorjansčini in češčini spirantiziral v *ř (v češčini in poljščini je glasovna sprememba dokumentirana v 13. stoletju,³³⁵ pri čemer je v poljščini in kašubščini v 18. stoletju prišlo do poenostvitve zlitnika v zveneči šumniški pripornik ž v vzglasju in v položaju za zvenečim soglasnikom ter v nezveneči šumniški pripornik š v položaju za nezvenečim soglasnikom), v lužiški srbščini samo v položaju za nezvenečini zaporniki *p, *t, *k: 1) **psl. *ř/*r^E > zsl. *r' > polj., pom., češ. *ř** (psl. *moře 'morje' > polj. *morze*, kaš. *mòrze*, dluž. *mórjo*, gluž. *morjo*, stčeš. *moře* > češ. *moře*, slš. *more*; psl. *griva 'dolge dlake na vratu, griva' > polj. *grzywa*, kaš. *grzëwa*, dluž. *griwa*, gluž. *hriwa*, stčeš. *hřiva* > češ. *hřiva*, slš. *hriva*; psl. *rěčь *rěci 'beseda, govor' > polj. *rzecz rzeczy*, kaš. *rzecz rzeczę*, plb. *rec*, dluž. *rěc rěcy*, gluž. *rěč rěče*, stčeš. *rěč rěci* > češ. *řeč řeči*, slš. *reč reči*; psl. *rědь *rědu 'vrsta, red' > polj. *rząd rzędu*, kaš. *rząd rządu*, dluž. *rěd rěda*, gluž. *rjad rjada*, stčeš. *řad* > češ. *řad řadu*, slš. *rad rada*; psl. *grьměti 'grmeti' > polj. *grzmieć*, kaš. *grzmiac*, plb. *gramät*, dluž. *grimaś se*, gluž. *hrimać so*, stčeš. *hřmieti* > češ. *hřmít, hřmět*, slš. *hrmiet*; psl. *gorьkьbь > polj. *gorzki*, kaš. *gòrzczci*, dluž. *górki*, gluž. *hórki*, stčeš. *hořký, horký* > češ. *hořký, horký*, slš. *horký*); 2) **psl. *pr^E, *tr^E, *kr^E > luž. *př, *tř, *kř** (psl. *pri 'pri' > polj. *przy*, kaš. *przë*, plb. *prai-*, dluž. *pśi*, gluž. *při*, stčeš. *při* > češ. *při*, slš. *pri*; psl. Npl f/n *tri 'tri' > polj. *trzy*, kaš. *trzë*, plb. Npl m *tāri*, dluž. *tśi*, gluž. *tri*, stčeš. *tři* > češ. *tři*, slš. *tri*; psl. *kridlo '(ptičje) krilo' > polj. *skrzydło*, kaš. *skrzidło*, plb. *kraidlë*, dluž. *kśidło*, gluž. *křidlo*, stčeš. *křidlo* > češ. *křídlo*, slš. *kridlo*).

4.1.6.5.2 Zahodnoslovanska mehčana zapornika *t', *d' (odraza praslovanskih *t, *d v položaju pred sprednjimi samoglasniki) sta se v poljščini in lužiški srbščini afrikatizirala (pozlitnila) v šumniška zlitniška palatala (trdonebnika) *č', *ž' [*tš, *dž] (polj. <ć/ci, dž/dzi>, luž. <ć>, <dž>) (v dolnji lužiški srbščini sta se nato v položaju ne za *s, *z z onemtivijo zaporniškega dela zlitnika poenostavila v šumniška priporniška palatala *č', *ž' = *tš, *dž > *š, *ž <ś, ź>), v kašubščini (ter morda v češčini in slovaščini) pa v sičniška zlitniška palatala *č', *ž' [= *tš, *dž] (ki sta se pozneje v kašubščini depalatalizirala, na večini češko-slovaškega jezikovnega prostora pa naj bi prešla nazaj v mehka t', d'):³³⁶ **psl. *t^E, *d^E > zsl. *t', *d' > polj., pom., luž. *č', *ž', kaš. *č', *ž'** (psl. *tixьbь 'tih, miren' > polj. *cichy* [ćixy], kaš. *cěchi*, plb. *taix'ë*, dluž. *śichy*, gluž. *ćichi*, stčeš. *tichy* > češ. *tichý* [t'ixī], slš. *tichý* [t'ixī]; psl. *desętь 'deset' > polj. *dziesiąć* [žeešć], kaš. *dzesãc*, plb. *disąc*, dluž. *źaseś*, gluž. *džesać*, stčeš. *desět* > češ. *deset*, slš. *desat*).

4.1.6.5.3 Zahodnoslovanska mehčana sičnika *s', *z' (odraza praslovanskih *s, *z v položaju pred sprednjimi samoglasniki) sta se v poljščini spremenila v šumniška priporniška palatala (trdonebnika) *ś', *ź' <ś/si, ź/zi>, medtem ko sta v kašubščini, lužiški srbščini ter češčini in slovaščini samo otrdela v *s, *z: **psl. *s^E, *z^E > zsl. *s', *z' > polj.**

³³⁵ Spirantizacija zsl. *r' > *ř je v češčini prvič izpričana v prvi polovici 13. stoletja (*Lqkogořane ≥ stčeš. *Lukohorfany* (1237) = *Lukohořany*; *Oręxowь > stčeš. *Orfęchow* (1237) = *Ořęchow*), v poljščini sredi 13. stoletja (zapisovanje z dvočrkjem *rf* od srede 13. stoletja in z dvočrkjem *rz* od 14. stoletja).

³³⁶ Lamprecht, Šlosar, Bauer 1986: 84–85.

*š, *ž (psl. *sila ‘sila, moč’ > polj. *siła* [šija], kaš. *sěła*, dluž. *syła*, gluž. *syła*, stčeš. *sila* > češ. *síla*, slš. *sila*; psl. *sěno ‘trava, seno’ > polj. *siano* [šano], kaš. *sano*, plb. *s’oni*, dluž. *seno*, gluž. *syno*, stčeš. *sěno* > češ. *seno*, slš. *seno*; psl. *zima ‘zima’ > polj. *zima* [žima], kaš. *zěma*, dluž. *zyma*, gluž. *zyma*, stčeš. *zima* > češ. *zima*, slš. *zima*; psl. *zěť ‘zet’ > polj. *zięc* [žęc], kaš. *zęc*, *zęc*, plb. *zqt*, stčeš. *zět* ≥ češ. *zet*, slš. *zat*).

4.1.6.6 Depalatalizacija zahodnoslovanskih mehkih in mehčanih soglasnikov

Zahodnoslovanski mehki in mehčani soglasniki, tj. odrazi praslovanskih palatalov (trdonebnikov) (prvotno mehki soglasniki) in odrazi praslovanskih nepalatalov (netrdonebnikov) v položaju pred sprednjimi samoglasniki (drugotno mehčani soglasniki), so v zahodni (in vzhodni) slovanščini težili k depalatalizaciji.

4.1.6.6.1 Zahodnoslovanski mehčani soglasniki v položaju pred soglasniki z izjemo labialov (ustničnikov) *p, *b, *m, *v in velara (mehkonebnika) *k ter zahodnoslovanski mehčani labiali v izglasju *-p’, *-b’, *-m’, *-v’ so se depalatalizirali na vsem zahodnoslovanskem jezikovnem prostoru: 1) **psl. *C₂C₂** > **zsl. *C’C₂** / -[*C₂ = *p, *b, *m, *v; *k] > *CC₂ (psl. *xrbьbьtь *xrbьbьta ‘hrbet’ ≥ polj. *grzbiet grzbietu*, kaš. *krzebt*, dluž. *kšebjat kšebjata*, gluž. *chribjet chribjeta*, stčeš. *hřbet hřbta/hřbtu* ≥ *hřbeta/hřbetu* > češ. *hřbet hřbetu*, slš. *chrbát chrbta*; psl. *grьměti ‘grmeti’ ≥ polj. *grzmieć*, kaš. *grzmiec*, plb. *gramät*, dluž. *grimaš se*, gluž. *hrimać so*, stčeš. *hřmieti* > češ. *hřmít, hřmět*, slš. *hrmiet*; psl. *gorьkьbь ‘gorek, vroč’ > polj. *gorzki*, kaš. *gòrzczci*, dluž. *górki*, gluž. *hórki*, stčeš. *hořký, horký* > češ. *hořký, horký*, slš. *horký*; psl. *prosьba ‘prošenje’ > polj. *prošba*, kaš. *prosba*, stčeš. *prosba* > češ. *prosba*, slš. *prosba*; psl. *svatьbь ‘svatba’ > polj. *swadźba* star., *swaćba*, dluž. *swajźba*, stčeš. *svatba* > češ. *svatba*; psl. *starьць *starьca ‘tisti, ki je star’ > polj. *starzec starca*, dluž. *starc starca*, gluž. *starc starca*, stčeš. *stařec starcě* > češ. *stařec starce*, slš. *starec starca*; psl. *mořьskьbь ‘morski’ > polj. *morski*, kaš. *mòrsczi*, dluž. *mórski*, gluž. *mórski*, stčeš. *morský* ≥ *mořský* > češ. *mořský*, slš. *morský*; psl. *poltьno, Gpl *poltьnь ‘platno’ > polj. *plótno*, Gpl *plócien*, kaš. *plótno*, dluž. *plótno*, stčeš. *plátno* > češ. *plátno*, slš. *plátno*); 2) **psl. *-pь, *-bь, *-mь, *-vь** > **zsl. *-p’, *-b’, *-m’, *-v’** > *-p, *-b, *-m, *-v (psl. *kьlpь *kьlpi ‘vrsta vodne ptice’ → nar. polj. *kielп kielpia*, kaš. *kòlp kòlpia*, dluž. (*kołp* je prevzeto iz gluž.), gluž. *kołp kołpja*; psl. *golьbь *golьbi ‘golob’ → polj. *gołqb gołębia*, kaš. *gòłqb gòłābia*, dluž. *gołub gołubja*, gluž. *holb holbja*, stčeš. *holub holuba* > češ. *holub holuba*, slš. *holub holuba*; psl. *osmь ‘osem’ > polj. *osiem*, kaš. *òsem*, dluž. *wósym*, gluž. *wósom*, stčeš. *osm* > češ. *osm*, slš. *osem*; psl. *čьrvь *čьrvi ‘črv’ → stpolj. *czyrzw, czyrw* > polj. *czerw czerwia*, kaš. *czerw*, plb. *carv*, dluž. *cerw cerwja*, gluž. *čerw čerwja*, stčeš. *črv črvi* ≥ *črva/črvu* > češ. *červ červa*, slš. *červ červa*; psl. Asg *krьvь (prim. 4.1.4.2.2)).

4.1.6.6.2 Zahodnoslovanski mehčani soglasniki so v češčini in slovaščini (podobno kot na vzhodu v ukrajiniščini) težili k splošni depalatalizaciji. V češčini (in morda tudi v slovaščini) so se že v predzgodovinski dobi depalatalizirali vsi mehčani soglasniki

v izglasju (kar je npr. dokazljivo pri **-t'*, **-d'*, odrazih praslovanskih **-t₂*, **-d₂*).³³⁷ Pozneje je tako v češčini kot v slovaščini prišlo do depalatalizacije vseh ostalih mehčanih soglasnikov v medglasju (v češčini v 15. stoletju) z izjemo **t'*, **d'*, **n'* v položaju pred odrazi praslovanskih **i*, **ě*, **ę* v češčini in **t'*, **d'*, **n'*, **l'* v vseh položajih v slovaščini, v polabščini v položaju pred polabskimi nezadnjimi samoglasniki (psl. **nitb* **niti* 'nit' > polj. *nić nící*, kaš. *nić nicy*, plb. *nait*, dluž. *niš niši*, gluž. *nić niće*, stčeš. *nit niti* > češ. *nit niti/nitě*, slš. *nit' nite*; psl. **zētb* **zēti* 'zet' → polj. *zięc zięcia*, kaš. *zęc zęca*, *zęc zęca*, plb. *zqt*, stčeš. *zēt zēti* ≥ češ. *zet' zetě*, slš. *zat' zaťa*; psl. **desętb* **desęti* 'deset' > polj. *dziesięć*, kaš. *dzesyńc*, *dzesąc*, plb. *disqt*, dluž. *zases*, gluž. *dzesać*, stčeš. *desēt desęti/desieti* > češ. *deset deseti/desíti*, slš. *desat'*; psl. **pędb* **pędi* 'ped' → polj. *piędz piędzi*, dluž. *pěž pęzi*, gluž. *pjedz pjedze*, stčeš. *pid' pidi* ≥ češ. *pid' pidiě*, slš. *piad' piade*).

4.1.6.6.3 Zahodnoslovanski mehki šumniki **č*, **ž*, **š* [**č*, **ž*, **š*] (odrazi praslovanskih palatalov (trdonebnikov) **č*, **ž*, **š*) in mehki sičniki **c*, **z₁*, **z₂* [**c*, **z₁*, **z₂*] (odrazi praslovanskih palatalov **c/*t'*, **z*, **d'*) so v lehitskih jezikih in lužiški srbščini težili k depalatalizaciji (v poljščini ok. 1500), in sicer so se v poljščini in dolnji lužiški srbščini depalatalizirali šumniki in sičniki, v kašubščini in gornji lužiški srbščini samo sičniki, zaradi česar se je v položaju za njimi praslovanski sprednji visoki samoglasnik **i* velariziral v drugotni srednji visoki samoglasnik **y*: 1) **psl.** **č*, **ž*, **š/*x^{E2}/*E3x* > **zsl.** **č*, **ž*, **š* > **polj.**, **dluž.** *č*, *ž*, *š*, **kaš.**, **gluž.** *č*, *ž*, *š* (psl. **čistb₂* 'čist' > polj. *czysty*, kaš. *częsti*, plb. *caistě*, dluž. *cysty*, gluž. *čisty*, stčeš. *čistý* > češ. *čistý*, slš. *čisty*; psl. **žito* 'žito' > polj. *żyto*, kaš. *žęto*, plb. *zaitü*, dluž. *żyto*, gluž. *žito*, stčeš. *žito* > češ. *žito*, slš. *žito*; psl. **šiti* 'šiti, šivati' > polj. *szyć*, kaš. *szęc*, plb. 3sg praes. *saję*, dluž. *šyś*, gluž. *šić*, stčeš. *šiti* > češ. *šít*, slš. *šit'*; psl. Nsg n > **vbxo* od 'ves' > **vbxę* → polj. *wszystko*, kaš. *wszętkò*, dluž. *wšyknò*, gluž. *wšitko*); 2) **psl.** **c/*t'*, **z*, **d'* > **zsl.** **c*, **z₁*, **z₂* > **polj.**, **kaš.** **c**, **z**, **z**, **dluž.**, **gluž.** **c**, **z**, **z** (psl. Npl **němьci* od 'tisti, ki je nem' > polj. *Niemcy*, kaš. *Miemcy*, dluž. (*Nimce*), gluž. *Němcy*, stčeš. *Němci* > češ. *Němci*, slš. *Nemci*; psl. Gsg **moŕi* od 'moč' > polj. *mocy*, kaš. *mòcě*, dluž. *mócy*, gluž. *mocy*, stčeš. *moci* > češ. *moci*, slš. *moci*; psl. Npl m **druziji* od 'drug' > polj. *drudzy*, kaš. *drędzě*, plb. *drazųě*, dluž. (*druge*), gluž. *druzy*, stčeš. *druzí* > češ. *druzí*, slš. (*druhí*); psl. Lsg **na međi* 'na meji' > polj. *na miedzy*, kaš. *na miedzě*, dluž. *na mjazy*, gluž. *na mjezy*, češ. *na mezi*, slš. *na medzi*).

V nekaterih zahodnoslovanskih geolektih se je pojavila težnja po glasovnem sovpadu zahodnoslovanskih šumnikov **č*, **ž*, **š* z zahodnoslovanskimi sičniki **c*, **z*, **s*: glasovni sovpad zlitnikov in pripornikov je značilen za polabščino ter malopoljska, nekatera mazovijska in šlezijska narečja poljščine (glasovna sprememba se v polonistiki

³³⁷ Odrazi praslovanskih glasovnih zaporedij **-t₂*, **-d₂* so splošno trdi v stari češčini (psl. **nitb* > stčeš. *nit*; psl. **zētb* > stčeš. *zēt*; psl. **desętb* > stčeš. *desēt*; psl. **pędb* > stčeš. *pid*) in v nekaterih primerih (v katerih je ohranjeno prvotno stanje) tudi v novi češčini (češ. *nit*, *deset*). V drugih primerih pa je po znotrajzvorčni analoški izravnavi kasneje prišlo do vzpostavitve mehkega izglasnega soglasnika po oblikah z mehkim soglasnikom v položaju pred samoglasnikom (stčeš. Gsg *zēti* ≥ češ. *zetě* → stčeš. *zēt* ≥ češ. *zet'*; stčeš. *piedi* ≥ češ. *pidě* → stčeš. *pid* ≥ češ. *pid'*).

imenuje polj. *mazurzenie*), medtem ko se v dolnji lužiški srbsčini pojavlja samo glasovni sovpad zlitnikov (tu pred sredino 16. stoletja): **psl.** *č/*c, *ž/*z, *š/*x^{E2}/*E3x/*s > **dluž.** *č, *ž, *š, **plb., nar. polj.** *č, *ž, *š.³³⁸

4.1.6.6.4 Praslovanska palatalna (trdonebna) soglasniška sklopa *šč, *žž [^ššč, ^žžž] (in z njima glasovno sovpadla praslovanska soglasniška sklopa na velar (mehkonebnik) *sk, *zg v položaju pred drugotnima sprednjima samoglasnikoma *E₂ (= *ě, *-i₂) po praslovanski mlajši regresivni (drugi) palatalizaciji velarov) sta otrdela v poljščini (ok. 1500), v češčini in slovaščini ter polabščini pa sta se poenostavila, in sicer v polabščini v *st'/st, zd'/zd*, v češčini in slovaščini pa v *št', žd'* (v češčini v obdobju 14.–15. stoletja): **psl.** *šč/*sk^{E2}, *žž/*zg^{E2} > **zsl.** *šč, *žž > **polj.** *šč, žž, kaš., luž.* *šč, *žž, **plb.** *st'/st, zd'/zd, češ., slš.* *št', žd'*. Za zglede prim. 4.1.1.6, 4.1.1.1.4.

4.1.6.6.5 Zahodnoslovanski mehčani *l' (odraz praslovanskega palatala (trdonebnika) *l' in praslovanskega dentala (zobnika) *l v položaju pred sprednjimi samoglasniki) se je ohranil v slovaščini, v večjem delu zahodne slovanščine pa se je depalataliziral v srednji *l (v poljščini v 16. stoletju, pri čemer na nekdanjo mehkost v poljščini kažejo mehki soglasniki v položaju pred srednjim l, ki so se slednjemu asimilirali (prilicili) v času, ko je bil ta še mehek): **psl.** *l'/*l^E > **zsl.** *l' > *l (psl. *klučb 'ključ' > polj. *klucz*, kaš. *klucz*, plb. *kl'auc*, dluž. *kluc*, gluž. *kluč*, stčeš. *kl'úč* > češ. *klíč*, slš. *kl'úč*; psl. *slěpъjb 'slep' > polj. *ślepy*, kaš. *slepi*, plb. *slepě*, dluž. *slěpy*, gluž. *slěpy*, stčeš. *slěpy* > češ. *slěpý* [slěpī], slš. *slěpý* [sl'epī]; psl. Lsg n, adv. *zblě od 'slab, hudoben, zel' > polj. *zle*, dluž. *zlě*, gluž. *zlě*, stčeš. *zle* > češ. *zle* [zle], slš. *zle* [z'l'e]). Na drugi strani pa je zahodnoslovanski trdi (velarizirani) *l (odraz praslovanskega dentala *l v položaju pred nesprednjimi samoglasniki) v poljščini, pomorjanščini in lužiški srbsčini težil k spreminjanju v zveneči zaokroženi dvoustnični drsник *u* <ɫ> (v poljščini je glasovna sprememba dokumentirana od 15. stoletja dalje): **psl.** *l^o > **polj., kaš., dluž., gluž.** *l* > *u* (psl. *lopata 'lopata' > polj. *lopata*, kaš. *lopata* redk., plb. *lüpotā*, dluž. *lopata*, gluž. *lopata*, stčeš. *lopata* > češ. *lopata*, slš. *lopata*; psl. *stolb *stola 'stol' > polj. *stól stolu*, kaš. *stól stolu*, dluž. *stól stola*, gluž. *stól stola*, stčeš. *stól stolu* > češ. *stůl stolu*, slš. *stól stola* : psl. *solb *soli 'sol' > polj. *sól soli*, kaš. *sól sole*, (Gsg *sole > plb. *süli*), dluž. *sol soli*, gluž. *sól sele*, stčeš. *sól soli* > češ. *sůl soli*, slš. *sol' soli*; psl. *myslb *mysli 'misel' → polj. *myśl myśli*, kaš. *měsl měslě*, dluž. *mysl myśli*, gluž. *mysl (mysle)*, stčeš. *mysl myśli* > češ. *mysl myslí*, slš. *mysel' misli* (≥ *mysle*)).

4.1.6.7 Palatalizacija praslovanskega *y

Posledica depalatalizacije prvotnih zahodnoslovanskih mehkih in mehčanih soglasnikov ter odpravljanje mehkostne korelacije soglasnikov v češčini in slovaščini je bila tudi palatalizacija praslovanskega srednjega visokega samoglasnika *y (jery) (in z njim po nesplošnoslovanski kontrakciji (skrčitvi) glasovno sovpadlih odrazov praslovanskih

³³⁸ Za podoben pojav v južni slovanščini prim. 5.1.5.3.1, v vzhodni slovanščini pa prim. 3.1.1.7.1.

dvozložnih glasovnih zaporedij **bjb*, **bji* (prim. 4.1.3.5)) v sprednji visoki samoglasnik **i*. Ta glasovna sprememba je v položaju za velari (mehkonebniki) širše slovanska.

Zahodnoslovanski **y* v položaju za velari **k*, **g*, **x* je (poleg v češčini in slovaščini, kjer je pojav splošen) tudi v lehitskih jezikih in lužiški srbščini (podobno kot na vzhodu v ruščini in beloruščini; v ukrajinsščini je glasovni sovpad **i* in **y* splošen) težil k palatalizaciji v **i*, in sicer v poljščini, kašubščini in dolnji lužiški srbščini samo v položaju za **k*, **g*, v polabščini in gornji lužiški srbščini v položaju za vsemi tremi velari: psl. **ky*/**kɔjb*/**kɔji*, **gy*/**gɔjb*/**gɔji*, **xy*/**xɔjb*/**xɔji* > zsl. **ky*, **gy*, **xy* > polj., kaš., dluž. **kī*, **gī*, **xy*, plb., gluž. **kī*, **gī*, **xī* (psl. **kypěti* ‘kipeti’ > polj. *kipieć*, kaš. *czipiec*, plb. 3sg praes. *taipě*, dluž. *kipjeś*, gluž. *kipić*, stčeš. *kypěti* > češ. *kypět*, slš. *kypiet*; psl. **dblɔjb* (prim. 4.1.6.4.1); psl. **suxɔjb* ‘suh, ne moker’ > polj. *suchy*, kaš. *sěchi*, plb. *sauxě*, dluž. *suchy*, gluž. *suchi*, stčeš. *suchý* > češ. *suchý*, slš. *suchý*).

Zahodnoslovanski **y* se je v češčini in slovaščini ter kašubščini palataliziral v **i* v vseh položajih (v češčini v 15. stoletju):³³⁹ psl. **i* : **y*/**ɔjb*/**ɔji* > zsl. **i* : **y* > češ., slš., kaš. **i* (za zglede prim. 4.1.3.4).

4.1.6.8 Težnja po stabilizaciji naglasnega mesta in izgubi kvantitetnih opozicij

V zahodnoslovanskem jezikovnem prostoru je prišlo do težnje po stabilizaciji praslavanskega naglasnega mesta na enem od besednih zlogov, v severni in osrednji zahodni slovansščini pa tudi do težnje po izgubi kvantitetnih opozicij (kolikostnih nasprotij).

Praslavansko prosto in premično naglasno mesto se je v večini zahodnoslovanskih jezikov z izjemo severne kašubščine (tam se še pojavljajo sledi prostega naglasnega mesta) in polabščine (drev(l)janska polabščina prve polovice 18. stoletja izkazuje naglasno mesto ali na zadnjem ali na predzadnjem zlogu) stabiliziralo na enem od besednih zlogov, in sicer na predzadnjem v poljščini ter na prvem v (južni) kašubščini (kar se odraža v knjižni kašubščini), lužiški srbščini ter češčini in slovaščini.

Prvotne kvantitetne opozicije so se pri večini zložnikov ohranile v češčini in slovaščini (kjer so na osnovi kvantitetnih opozicij lahko nastale tudi nove kvalitetne opozicije (kakovostna nasprotja)), medtem ko so bile popolnoma odpravljena v lehitskih jezikih in lužiški srbščini (v poljščini od konca 15. stoletja dalje), pri čemer so se v kašubščini, poljščini, gornji lužiški srbščini in zelo omejeno v dolnji lužiški srbščini (samo na nekaterih zložnikih) spremenile v nove kvalitetne opozicije: sl. **Ź* : **Ź̄* > polj., pom., plb., luž. **V* = **V̄*, češ., slš. **Ź* : **Ź̄* (psl. **morzъ* **morza* ‘mraz’ > polj. *mróz* *mrozu* [mrus mrozu], kaš. *mróz* *mrozu* [mrus mrozu], dluž. *mroz* *mroza*, gluž. *mróz* *mróza* [mrós mróza], stčeš. *mráz* *mraza*/*mrazu* [mrās mraza/*mrazu*] > češ. *mráz* *mrazu* [mrās mrazu], slš. *mráz* *mrazu* [mrās mrazu]; psl. **nožъ* **noža* ‘nož’ > polj. *nóz* *noža* [nuš noža], kaš. *nóz* *noža* [nuš noža], plb. *nūz*, dluž. *nož* *noža*, gluž. *nóz* *noža* [nóš noža], stčeš. *nóz* *nožě* [*nōž nožě] > češ. *nůž* *nože* [nůš nože], slš. *nóz* *noža* [nuoš noža]).

³³⁹ Pravopis knjižne češčine in knjižne slovaščine podaja glasovno stanje pred palatalizacijo **y*, medtem ko pravopis knjižne kašubščine nekdanjega **y* ne označuje posebej.

4.2 Severnozahodnoslovanski jeziki

4.2.1 Genetskojezikoslovna določitev

Severnozahodnoslovanske (lehitske) glasovne značilnosti se delijo na splošno- in nesplošnosevernozahodnoslovanske.

Splošnosevernozahodnoslovanske (splošnolehitske) glasovne značilnosti, ki severno zahodno slovanščino določajo v razmerju do južne zahodne slovanščine, so (prim. 4.1.1.3, 4.1.5): 1) psl. **CoRC*, **CeRC* > S zsl. **CaRC*/**CRoC*, **CR'eC*; 2) psl. **z* > S zsl. **z_i*; 3) psl. **e*, **o* > S zsl. **e*, **o*; psl. **ě* > S zsl. **ě* [**ä*]; 4) lehitski preglas: psl. **e* > zsl. **e* / -/[**t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* + **O*] > polj., pom., plb. **'e* : **'o*; psl. **ě* [**ä*] > zsl. **ě* [**ä*] / -/[**t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* + **O*] > polj., pom., plb. [**ä*] > **'e* : **'a*; psl. **CbrC* > zsl. **C_r'C* / -/[**t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* + **O*] > polj., pom., plb., luž. **C_r'C* : **C_rC*; 5) psl. **g* > polj., pom., plb., dluž. **g*. Tem skupnim glasovnim značilnostim severne zahodne slovanščine v razmerju do južne zahodne slovanščine so se kasneje pridružili še npr.: 1) severnozahodnoslovanska arhaizma: ohranjanje zahodnoslovanskih mehčanih soglasnikov, tj. zahodnoslovanskih odrazov praslovanskih nepalatalov (netrdonebnikov) v položaju pred sprednjimi samoglasniki: psl. **C^E* > zsl. **C'* > S zsl. **C'* (prim. 4.1.6.6); prvotno ohranjanje praslovanskega **y* (in z njim po nesplošnoslovanski kontrakciji (skrčitvi) glasovno sovpadlih praslovanskih dvozložnih glasovnih zaporedij **vjb*, **vji*) v večini položajev: psl. **y*/**vjb*/**vji* > zsl. **y* > S zsl. **y* (prim. 4.1.6.7); 2) severnozahodnoslovanska inovacija: izguba kvantitetnih opozicij (kolikostnih nasprotij) in njihova (delna) sprememba v kvalitetne opozicije (kakovostna nasprotja): zsl. **V̄* : **V̄* > S zsl. **V* = **V* (prim. 4.1.6.8).

Nesplošnosevernozahodnoslovanske (nesplošnolehitske) glasovne značilnosti, ki so severno zahodno slovanščino razcepile na manjše geolekte in so zato genetska merila pri določanju posameznih severnozahodnoslovanskih jezikov, so: 1) psl. **CoRC* > polj. **CRoC* : plb., pom. **CaRC*/**CRoC* (ok. 800) (prim. 4.1.1.3.4); 2) psl. **CelC* / -[**t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* + **O*] > zsl. **Cl'eC* > polj., pom. **Cl'eC* : plb. **CtoC* (prim. 4.1.1.3.5); 3) psl. **e*/**CerC* / +[**t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* + **O*] > polj., pom. **'o* : plb. **'e* (prim. 4.1.6.2); 4) psl. **CbIC* > zsl. **l'* > polj. **'il'*, **'el'*, **'lu'*, **'ol'* : plb., pom. **ol'*; psl. **CbIC* > zsl. **l'* > polj. **el*/**ol'*, **lu'*, **el'* : plb., pom. **ol'* (prim. 4.1.6.4); 5) psl. **r*/**r^E* > zsl. **r'* > polj., pom. **r* : plb. **r'* (prim. 4.1.6.5.1); 6) psl. **t^E*, **d^E* > polj. **č*, **ž* : pom. **č*, **ž* : plb. **t'*, **d'* (prim. 4.1.6.5.2). Glasovne inovacije v severni zahodni slovanščini z večjim zemljepisnim obsegom so se torej širile v prvi vrsti iz dveh inovativnih središč, in sicer iz vzhodnolehitskega (poljskega) in zahodnolehitskega (polabskega), pri čemer osrednjelehitski (pomorjanski) prostor izkazuje inovacije obeh inovativnih središč in lastne inovacije z manjšim zemljepisnim obsegom.

Severnozahodnoslovanski (lehitski) jeziki so poljski, pomorjanski in polabski. Razmejitev med njimi, predvsem med poljščino in kašubščino na eni strani ter vzhodno polabščino in zahodno pomorjanščino na drugi, ni povsem enostavna. Kljub temu pa se zdi, da so pri tem pomembne inovacije v vseh treh geolektih.

Najznačilnejše glasovne spremembe v posameznih lehitskih geolektih

Praslovansko	Poljsko	Pomorjansko	Polabsko
*CorC	*ro	*ar/*ro	*ar/*ro
*CoIC	*ło	*ał/*ło	*ło
*CeIC / -[*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O]	*ŕe, *ło	*ło, *ŕe	*ło
*CъrC / -/[*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O]	*'ir' : *'ar'	*'ir' : *'ar'	*'ir' : *'ar'
*CъrC	*ar	*ar	*ar
*CъIC	*'il', *'eł, *łu, *oł	*oł	*oł
*CъIC	*eł/*oł, *łu, *eł	*oł	*oł
*e/*CerC / +[*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O]	*'o	*'o	*'e
*ŕ/*r ^E	*ř	*ř	*r'
*t ^E , *d ^E	*ć, *ź	*ć, *ź	*t', *d'

4.2.1.1 Poljski jezik

Poljski jezik (vzhodnolehitski zahodnoslovanski jezik) ima skupaj z lužiškosrbskim jezikom **enotno izhodišče** v enem starozahodnoslovanskem geolektu – to je bila **poljsko-lužiška** zahodna slovaščina (prim. 4.1.2) – in **konvergentno spreminjanje** v okviru splošnopoljskih glasovnih sprememb, ki pa niso samopoljske.

Najznačilnejše poljske glasovne značilnosti (arhaizmi in inovacije) so: A) **poljsko-(dolnje)lužiškosrbske**: 1) psl. *CoRC > polj., luž. *CRoC, tj. doslednost odrazov tipa *CroC (psl. *vorna 'vrana' > polj. *wrona*; psl. *borda 'brada' > polj. *broda*) in *CloC (psl. *golva 'glava' > polj. *głowa*; psl. *moldъbъ 'mlad' > polj. *młody*); 2a) psl. *CъIC > zsl. *ŕ' > polj. *'il' > *'eł, *łu, *oł (psl. *vъlkъ *vъlka 'volk' > stpolj. *wilk* > polj. *wilk wilka*; psl. *vъlna 'volna' > stpolj. *welna* > polj. *welna*; psl. *dъlgъbъ 'dolga, ne kratek' > stpolj. *dlugi* > polj. *dlugi*; psl. *čъlnъ 'čoln, drevak' > stpolj. *czoln, czóln* > polj. *czólno*); 2b) psl. *CъIC > zsl. *ŕ' > polj. *eł/*oł, *łu, *eł (psl. *rъlkъ *rъlka 'vojska' > stpolj. *pólk* > polj. *pulk pulku*, toda *Świętopelk*; psl. *tъlstъbъ 'debel, tolst' > stpolj. *thusty* > polj. *thusty*; psl. *dъlgъ *dъlga 'dolga, kar je treba vrniti' > stpolj. *dlug* > polj. *dlug dlugu*; psl. *xъlmъ 'vzpetina, grič, holm' > polj. *Chelm*); 3) psl. *t^E, *d^E > polj., luž. *ć, *ź (13. stoletje) (psl. *tixъbъ 'tih, miren' > polj. *cichy* [ćixy]; psl. *desębъ 'deset' > polj. *dziesięć* [źęśęć]); B) **poljsko-pomorjansk(o-lužiškosrbsk)**: 1) psl. *CeIC / -[*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O] > zsl. *CŕeC > polj., pom., luž. *CŕeC (psl. *melko 'mleko' > polj. *mleko*; psl. *velti 'vleči' > polj. *wlec*; psl. *melti 'mleti' > polj. *mlec* : psl. *želbъ *želba 'žleb' > polj. *żłób żłobu*); 2) psl. *e/*CerC / +[*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O] > polj., pom., luž. *'o (psl. *žena 'žena' > polj. *żona*; psl. *ledъ *leda/*ledu 'led' > polj. *łód lodu*; psl. *berza 'breza' > polj. *brzoza*); 3) psl. *ŕ/*r^E > zsl. *r' > polj., pom. *ř (psl. *moře 'morje' > polj. *morze*; psl. *griva 'dolge dlake na vratu, griva' > polj. *grzywa*).

Poljski jezikovni prostor je bil torej najverjetneje **žarišče vzhodolehitskih (poljskih) inovacij**, ki so poleg poznejše poljščine delno zajele tudi pomorjanščino in (predvsem doljno) lužiško srbščino. Samopoljskih splošnopoljskih glasovnih sprememb, ki bi lahko bile definicijske lastnosti poljščine, torej ni. Poljski jezik je znotraj severnozahodnoslovanskega (lehitskega) areala genetskojezikoslovno možno definirati po naslednjem načelu: **izostanek osrednjehitskih (pomorjanskih) inovacij na vzhodu severnozahodnoslovanskega (lehitskega) areala** so definicijske lastnosti geolekta na vzhodu severnozahodnoslovanskega (lehitskega) areala.

Poljski jezik se notranje deli na štiri narečne ploskve (baze) oz. štiri narečne skupine (grupe): 1) **velikopoljska narečja** (*dialekt wielkopolski* ‘velikopoljska narečna skupina’); 2) **malopoljska narečja** (*dialekt małopolski* ‘malopoljska narečna skupina’); 3) **mazovijska poljska narečja** (*dialekt mazowiecki* ‘mazovijska narečna skupina’); 4) **šlezijaska poljska narečja** (*dialekt śląski* ‘šlezijaska narečna skupina’).³⁴⁰ Narečna podstava poljskega knjižnega/standardnega jezika je najverjetneje kompromis jezikovnega stanja v veliko- in malopoljskih narečjih.

4.2.1.2 Pomorjanski jezik

Pomorjanski jezik (osrednjehitski zahodnoslovanski jezik) – notranje se deli na zahodno pomorjanščino, tj. jezik zahodno od kašubščine s slovinščino, in vzhodno pomorjanščino, tj. kašubščina s slovinščino – ima skupaj s polabskim jezikom **enotno izhodišče** v enem starozahodnoslovanskem geolektu – to je bila **polabsko-pomorjanska** zahodna slovanščina (prim. 4.1.2) – in izkazuje tako polabske in poljske kot lastne inovacije.³⁴¹

Najznačilnejše pomorjanske glasovne značilnosti (inovacije) so: A) **polabsko-pomorjanske**, ki so najstarejše: 1) psl. **CoRC* > plb., pom. **CaRC*/**CRoC*, pri čemer ima pomorjanščina (za razliko od polabščine) tako odraze tipa **CarC* in **CroC* (psl. **vorna* ‘vrana’ > kaš. *warna, wrona*; psl. **borda* ‘brada’ > kaš. *barda, broda*) kot tudi **CalC* in **CloC* (psl. **golva* ‘glava’ > kaš. *gółwa, głowa*; psl. **moldvjb* ‘mlad’ > kaš. *młodi*); 2a) psl. **CɔlC* > zsl. **l̥* > **l̥* > plb., pom. **ol* (psl. **vɔlkɔ* **vɔlka* ‘volk’ > kaš. *wółk wółka, wilk wilka*; psl. **vɔlna* ‘volna’ > kaš. *wółna, wetna*; psl. **dɔlgvjb* ‘dolg, ne kratek’ > kaš. *dludzi*; psl. **čɔlnɔ* ‘čoln, drevak’ > kaš. *czółn czółna*); 2b) psl. **CɔlC* > zsl. **l̥* > plb., pom. **ol* (psl. **pɔlkɔ* **pɔlka* ‘vojska’ > kaš. *półk, Świątópółk*; psl. **tɔlstvjb* ‘debel, tolst’ > kaš. *tolsti*; psl. **dɔlgɔ* **dɔlga* ‘dolg, kar je treba vrniti’ > kaš. *dlug dlęgù*; psl. **xɔlmɔ* ‘vzpetina, grič, holm’ > kaš. *Chelm*); B) **poljsko-pomorjanske**, ki so najstarejše in nekoliko mlajše: 1) psl. **CelC* /

³⁴⁰ Dejna 1973, 1981, 1988–2000.

³⁴¹ Druga možnost interpretacije pomorjanskega jezikovnega stanja je ta, da je bila pomorjanščina središče lehitskih inovacij, ki so se od tod širile bodisi na »poljski« vzhod in bodisi na »polabski« zahod. Dejstvo npr., da pomorjanščina izkazuje več primerov izostanka nesplošnoslovanske metateze likvid kot polabščina (npr. tip psl. **golva* ‘glava’ > polj. *głowa*, kaš. *gółwa, głowa*, plb. *glávã*), bi govorilo v prid domnevi, da je bila pomorjanščina vsaj v odnosu do polabščine obrobje in ne žarišče inovacij.

–[$_{-} *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O$] > zsl. **CleC* > polj., pom. **Cl'eC* (psl. **melko* ‘mleko’ > kaš. *mlékò*; psl. **velti* ‘vleči’ > kaš. *wléc*; psl. **melti* ‘mleti’ > kaš. *mloc*, ker je možno pojasniti tudi po analoški izravnavi; psl. **želbь *želba* ‘žleb’ > kaš. *žlób žlobu*); 2) psl. **e/*CerC / +[$_{-} *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O$]* > polj., pom. **o* (psl. **žena* ‘žena’ > kaš. *žona*; psl. **ledь *leda/*ledu* ‘led’ > kaš. *lód lodu*; psl. **berza* ‘breza’ > kaš. *brzoza*); 3) psl. **r/*r^E* > zsl. **r'* > polj., pom. **ř* (psl. **moře* ‘morje’ > kaš. *mòrze*; psl. **griva* ‘dolge dlake na vratu, griva’ > kaš. *grzëwa*); C) **samokašubske**, ki so nekoliko mlajše in najmlajše: 1) psl. **ę / –[$_{-} *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + O$]* > S zsl. **'ę* > pom. **i* > **i* (13. stoletje) (psl. **zętь *zęti* ‘zet’ ≥ kaš. *zęc zëca, zęc zãca*; psl. **astrębь *astręba* ‘jastreb’ > kaš. *jastrzib jastrzëba, jastrzqb jastrzãba*; psl. **tręsti* ‘tresti’ > kaš. *trzisc, trzqsc*); 2) psl. **t^E, *d^E* > pom. **ć, *ź* > kaš. *c, ź* (13. stoletje) (psl. **tixъjb* ‘tih, miren’ > kaš. *cëchi*; psl. **desętь* ‘deset’ > kaš. *dzesãc*); 3) psl. **k, *g / +[$_{-} *y/*ъjb/*ъji, *ъ$]* > S zsl. **k', *g'* > kaš. *ć, ź* (psl. **kypęti* ‘kipeti’ > kaš. *czipiec*; psl. **dъlgъjb* ‘dolg, ne kratek’ > kaš. *dhudzi*); 4) psl. **i, *y, *u* > pom. **i, *y, *u* > kaš. *ë* (2. polovica 17. stoletja) (psl. **živъjb* ‘živ’ > kaš. *žëwi*; psl. **myslęti* ‘misliti’ > kaš. *mëslec*; psl. **duša* ‘dih, sapa; duša’ > kaš. *dësza*).³⁴²

Pomorjanski jezik je **prehodni geolekt** med polabskim na eni in poljskim na drugi strani, saj ima namreč tako polabske kot poljske značilnosti.³⁴³ Poleg tega pa izkazuje tudi lastne inovacije, ki so njegove definicijske lastnosti. Znotraj severnozahodnoslovanskega areala ter v odnosu do polabskega in poljskega jezika ga je genetskojezikoslovno možno razmejiti po naslednjem načelu: **pomorjanske (osrednjelehitske) inovacije v središču severnozahodnoslovanskega (lehitskega) areala** so definicijske lastnosti geolekta v središču severnozahodnoslovanskega (lehitskega) areala.³⁴⁴

³⁴² Tri kronološke plasti kašubskih glasovnih sprememb so sintetično podane v naslednjem navedku: »*Kaszubszczyzna* je vjerovatno bila embrion za poseban slavenski jezik več u doba kad neke od današnjih grupa još nisu bile raščlanjene. Mogli bismo za nju postaviti tri perioda: I – kad se sitnim ali značajnim fonetskim pojedinostima izdvaja u individualnost u okviru lehitske grupe, II – najduži, kad se ponaša kao poljski dijalekatski fenomen, i III – kad se opet izdvaja iz poljskog organizma, radikalno mijenja strukturu i ujedno se sama silno dijalekatski diferencira« (Brozović 1960: 69).

³⁴³ Glasovne značilnosti zahodne pomorjanščine v odnosu do polabščine so prikazane npr. v Lehr-Spławinski 1937, 1956, Jeżowa 1961, Rzetelska-Faleszko, Duma 1996, vzhodne pomorjanščine (tj. kašubščine s slovinščino) v odnosu do poljščine pa v Dejna 1981 (predvsem karti 21, 11).

³⁴⁴ Jezikoslovni pogledi na genetskojezikoslovni (geneolingvistični) oz. genealoški status kašubščine s slovinščino so različni, pri čemer se pojavljata dve nasprotujoči si stališči: 1) genetskojezikoslovno je kašubščina s slovinščino del pomorjanščine, torej samostojnega lehitskega jezika: »Naprzód uważam za rzecz pewną, że język polski, pomorski i połabski, do których trzeba jeszcze dołączyć wymarłe dialekty słowiańskie, które niegdyś żyły pomiędzy połabszczyzną a pomorszczyzną, tworzą wspólny odłam językowy, odłam lechicki« (Lorentz 1958: 25) (prim. npr. tudi Tréder 2014); 2) genetskojezikoslovno je kašubščina s slovinščino poljsko narečje (prim. npr. Stieber 1956a, 1956b; Dejna 1973, 1981, 1998–2002; Topolińska 1974; Popowka-Taborska 1980, 1988).

Kašubščina se notranje deli na tri narečne ploskve (baze) oz. štiri narečne skupine (grupe): 1) **severnokašubska narečja** (kaš. *nordowòkaszëbsczi dialekt*, polj. *dialekt północnokaszubski* ‘severnokašubska narečna skupina’), severozahodni rob katerih je bila tudi sredi 20. stoletja izumrla slovinščina; 2) **osrednjekašubska narečja** (kaš. *westrédnokaszëbsczi dialekt*, polj. *dialekt środkowokaszubski* ‘osrednjekašubska narečna skupina’); 3) **južnokašubska narečja** (kaš. *pólniowòkaszëbsczi dialekt*, polj. *dialekt półdniwokaszubski* ‘severnokašubska narečna skupina’).³⁴⁵ Narečna podstava sodobnega kašubskega knjižnega/standardnega jezika so predvsem osrednjekašubska narečja.

4.2.1.3 Polabski jezik

Polabski jezik (zahodnolehitski zahodnoslovanski jezik) ima skupaj s pomorjanskim jezikom **enotno izhodišče** v enem starozahodnoslovanskem geolektu – to je bila **polabsko-pomorjanska** zahodna slovanščina (prim. 4.1.2) – in **konvergentno spremi-njanje** v okviru samopolabskih splošnopolabskih glasovnih sprememb, ki so njegove definicijske lastnosti.

Najznačilnejše polabske glasovne značilnosti (arhaizmi in inovacije) (v fragmentarno dokumentiranem drev(l)janskopolabskem jezikovnem gradivu!) so: A) **polabsko-pomorjanske**: 1) psl. **CoRC* > plb., pom. **CaRC*/**CroC*, pri čemer ima polabščina (za razliko od pomorjanščine) odraze tipa **CarC*/**CroC* (psl. **vorna* ‘vrana’ > plb. *vorno*; psl. **borda* ‘brada’ > plb. *brödä*), toda samo odraze tipa **CloC* (psl. **golva* ‘glava’ > plb. *glävä*; psl. **moldъjъ* ‘mlad’ > plb. *mlädë*); 2a) psl. **CъlC* > zsl. **l̥* > **l̥* > plb., pom. **ol* (psl. **vьlkъ* ‘volk’ > plb. *vâuk*, *vuk*; psl. **vьlna* ‘volna’ > plb. *vâuno*; psl. **dъlgъjъ* ‘dolg, ne kratek’ > plb. *dâudë*, *dudë*; psl. **čьlnъ* **čьlna* ‘čoln, drevak’ > plb. *câum*); 2b) psl. **CъlC* > zsl. **l̥* > plb., pom. **ol* (psl. **tъlstъjъ* ‘debel, tolst’ > plb. *tâustë*, *tustë*; psl. **dъlgъ* ‘dolg, kar je treba vrniti’ > plb. *dâug*); B) **polabske**: 1) psl. **CelC* / –[**t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* + **O*] > zsl. **Cl'eC* > plb. **CloC* (psl. **melko* ‘mleko’ > plb. Gsg *mlākä*; psl. **melti* ‘mleti’ > plb. *mlât*); 2) psl. **e*/**CerC* / +[**t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* + **O*] > plb. **e* (psl. **žena* ‘žena’ > plb. *zenä*; psl. **ledъ* ‘led’ > plb. *led*; psl. **berza* ‘breza’ > plb. *brezä*).

Poleg naštetih starejših glasovnih sprememb, ki imajo vrednost genetskih meril, je pozneje vsaj v drev(l)janski polabščini prišlo do številnih glasovnih sprememb, od katerih so nekatere v slovanskem jezikovnem svetu precej osamljene in ki so drev(l)janski polabščini še dodatno utrdile jezikovno individualnost. Nekatere od njih so npr.: 1) odvisnost samoglasniške kakovosti od soglasniškega okolja (navadno se podobno kot po lehitskem preglasu (prim. 4.1.5.3), v položaju pred trdimi soglasniki, v prvi vrsti trdimi dentali (zobniki) v širšem pomenu **t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z*, pojavlja širši oz. nižji odraz, v položaju pred mehкими in mehčanimi soglasniki pa ožji oz. višji odraz; v položaju za palatalom (trdonebnikom) je prišlo do preglasa ne-

³⁴⁵ Lorentz 1958: 15–22.

sprednjih samoglasnikov):³⁴⁶ a) psl. **e / +/[-_ *C^o, *-#] > plb. e : i* (psl. **nebo* ‘nebo’ > plb. *nebü* : psl. **sedmь* ‘sedem’ > plb. *sidēm*, psl. **pole* ‘polje’ > plb. *püli*); b) psl. **o / +/[-_ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O; *r^e] > plb. ö : ü* (psl. **mostь* ‘most’ > plb. *möst* : psl. **nositi* ‘nositi’ > plb. *nüsēt*); c) psl. **ǫ / +/[-_ *C^o, *-#] > plb. â : a* (psl. **lbnь* ‘lan’ > plb. *lân* : psl. **dъnь* ‘dan’ > plb. *dan*); č) psl. **q / -/+[*j, *C’ _] > plb. q : a* (psl. **moka* ‘moka’ > plb. *mokã* : psl. **pajokъ* ‘pajek’ > plb. *pojak*); 2) diftongizacija (udvoglašenje, podvoglašenje) odrazov praslovanskih visokih samoglasnikov **i, *y, *u* v krepkem položaju: a) psl. **i > plb. ai* (psl. **tixъjь* ‘tih, miren’ > plb. *taix’ē*); b) psl. **y / -/+[*p, *b, *m, *v _] > plb. āi, oi* (psl. **dymь* ‘dim’ > plb. *dāim*, psl. **myšь* ‘miš’ > plb. *mois*); c) psl. **u > plb. au/ai*³⁴⁷ (psl. **muxa* ‘muha’ > plb. *mauxo/maixo*); 3) ohranjanje mehčanih soglasnikov v položaju pred polabskimi zadnjimi samoglasniki in njihova depalatalizacija v položaju pred polabskimi nezadnjimi samoglasniki in v izglasju (psl. **bělъjь* ‘bel’ > plb. *b’olē* : psl. **sněgь* ‘sneg’ > plb. *sneg*; psl. **pētъjь* ‘pēti’ > plb. *p’otē* : psl. **pētь* ‘pet’ > plb. *pat*); 4) palatalizacija velarov (trdonebnjenje mehkonebnikov) **k, *g, *x* v položaju pred nesprednjimi samoglasniki (ne samo pred odrazi praslovanskega **y* in z njim po nesplošnoslovanski kontrakciji (skrčitvi) glasovno sovpadlima praslovanskima glasovnama zaporedjema **ъjь, *ъji*): psl. **k, *g, *x / -/+[_ *y/*ъjь/*ъji, *u, *o, *ъ^e] > plb. k : t’, g : d’, x : x’* (psl. **skakati* ‘skakati’ > plb. *skokāt* : psl. 3sg praes. **kupitь* od ‘kupiti’ > plb. *t’aipē*, psl. **koryto* ‘korito’ > plb. *t’ōrāitē*; psl. **noga* ‘noga’ > plb. *nügã* : psl. **gumьno* ‘gumno’ > plb. *d’aimnē*, psl. **gora* ‘gora’ > plb. *d’ōrã*; psl. **gorxь* ‘fižol, grah’ > plb. *gorx* : psl. **xudъjь* ‘slab, slaboten, suh’ > plb. *x’audē*, psl. **xoditi* ‘hoditi’ > plb. *x’üdēt*); 5) glasovni sovpad odrazov praslovanskih šumnikov **č, *ž, *š* in sičnikov **c, *z, *s* v polabske sičnike *c, z, s*: psl. **č/*c, *ž/*z, *š/*s > plb. c, z, s* (psl. **němьcь* ‘tisti, ki je nem’ > plb. *nemãc*, psl. **česati* ‘česati’ > plb. *cesāt*; psl. **zobь* ‘zob’ > plb. *zob*, psl. **nožь* ‘nož’ > plb. *nüz*; psl. **stopiti* ‘stopiti’ > plb. *stopēt*, psl. **sušiti* ‘sušiti’ > plb. *sausēt*, psl. Nsg n **vъxo > *vъše* od ‘ves’ > plb. *vēsī*); 6) poenostavitev praslovanskih palatalnih (trdonebnih) soglasniških sklopov **šč, *žž* [**šč, *žž*] v *st/st, zd/zd*: psl. **šč, *žž > plb. st^o/st, zd^o/zd* (psl. **piščalka* ‘piščalka’ > plb. *pais’olkã*, psl. **ščene* ‘ščene’ > plb. *stinq*; psl. **dъžъь* ‘dež’ > plb. *dãzd*, psl. **možъene* ‘možgani’ → plb. *müzdin*); 7) stabilizacija naglasnega mesta na zadnjem oz. predzadnjem zlogu ter redukcija samoglasnikov v šibkem položaju (tj. ne v (pred)naglasnem zlogu) (psl. **žaba* ‘žaba’ > plb. *zobo* [zobó] : psl. **žena* ‘žena’ > plb. *zenã* [zénã]).

Polabski jezikovni prostor je bil torej najverjetneje **žarišče zahodnolehitskih (polabskih) inovacij**, ki so poleg poznejšega polabskega delno zajele tudi pomorjanski jezikovni prostor. Samopolabske glasovne spremembe, ki so zajele polabščino (ne pa tudi pomorjanščino in lužiške srbščine), so definicijske lastnosti polabščine, saj jo razmejujejo v odnosu do sosednje pomorjanščine in lužiške srbščine. Polabski

³⁴⁶ Prikazano je stanje v krepkem, tj. v (pred)naglasnem položaju.

³⁴⁷ Odraza psl. **u > plb. au/ai* v krepkem položaju se pojavljata pri različnih zapisovalcih polabščine (npr. Hennig *mauxo* : Pffefinger, Schultze *maixo*).

jezik je znotraj severnozahodnoslovanskega (lehitskega) areala in v odnosu predvsem do pomorjanskega (in lužiškosrbskega) genetskojezikoslovno možno opredeliti po naslednjem načelu: **polabske (zahodnolehitske) inovacije na zahodu severnozahodnoslovanskega (lehitskega) areala** so definicijske lastnosti geolekta na zahodu severnozahodnoslovanskega (lehitskega) areala.

4.2.2 Primerjalno glasoslovje poljskega in kašubskega knjižnega/standardnega jezika

V nadaljevanju so obravnavane najznačilnejše (in še zdaleč ne vse) razlike v zložniškem in nezložniškem sistemu med sodobnim poljskim in kašubskim knjižnim/standardnim jezikom. Izhajajoč iz rekonstruiranega praslovanskega stanja in prikazujoč divergentne glasovne spremembe, so pojasnjene glasovne razlike med jezikoma. Upoštevane so tudi nekatere prvotne naglasne značilnosti, ki se odražajo v silabemski kvaliteti (zložniški kakovosti).

4.2.2.1 Naglas

Najznačilnejše naglasne razlike med knjižno poljščino in knjižno kašubščino so posledica predvsem različne stabilizacije naglasnega mesta v obeh jezikih ter večje stopnje odražanja prvotnih kvantitetnih opozicij (kolikostnih nasprotij) v kvalitetnih opozicijah (kakovostnih nasprotjih) v kašubščini.

4.2.2.1.1 Praslovansko prosto in premično naglasno mesto se je tako v poljščini kot v kašubščini stabiliziralo na enem od besednih zlogov: knjižna poljščina ima stalno naglasno mesto na predzadnjem zlogu in premično znotraj oblikovnih vzorcev, knjižna kašubščina pa ne povsem stalno naglasno mesto (na prvem zlogu in nepremično znotraj oblikovnih vzorcev, pod vplivom knjižne poljščine tudi na predzadnjem zlogu v osnovnih oblikah in nepremično) (psl. **malina* 'malina' > polj. *ma'lina*, kaš. *'malëna*; psl. **vysokъjъ* 'visok' > polj. *wy'soki*, kaš. *'wësoczi*; psl. **rōka* 'roka', Ipl **rōkami* > polj. *'ręka*, *rę'kami*, kaš. *'rāka*, *'rākama*; psl. 2sg, 2pl praes. **kupiši* **kupite* od 'kupiti' → polj. *'kupisz*, *ku'picie*, kaš. *'kūpisz*, *kūpita*; psl. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II **kupilъ* **kupila* **kupilo* od 'kupiti' > polj. *'kupil* *ku'pila* *ku'pilo*, kaš. *'kūpil* *'kūpila* *'kūpilo*; psl. **rōka* 'roka' → **rōkavica* 'rokavica' > polj. *'ręka* → *ręka'wica*, kaš. *'rāka* → *'rākawica*).

4.2.2.1.2 Prvotne poljsko-pomorjanske kvantitetne opozicije se v nobenem od obeh jezikov niso ohranile, temveč so se spremenile v kvalitetne opozicije, pri čemer večjih kvantitetnih razlik, nastalih z regularnimi kvantitetnimi naglasnimi spremembami, med obema jezikoma prvotno ni bilo, razlike so se pojavljale v stopnji analoških izravnjav posameznih odrazov. V kašubščini so se kvalitetne opozicije prvotnih kvantitetnih opozicij ohranili na vseh zložnikih, v poljščini pa samo na poljskih *o*-jevskih

samoglasnikih (tj. na odrazih praslovanskega *o, praslovanskega *e v položaju pred trdim dentalom (zobnikom), po metatezi likvid v praslovanskih medglasnih dvoglasniških zvezah *CoRC in medglasnih dvoglasniških zvezah *CeRC v položaju pred trdim dentalom) ter na nosnih samoglasnikih (tj. na odrazih praslovanskih nosnih samoglasnikov): 1) kašubščina in poljščina ohranjata kvalitetne opozicije prvotnih kvantitetnih opozicij (psl. *gnojь *gnoja ‘gnoj’ > polj. gnój gnoju, kaš. gnój gnoju; psl. *ledь *leda ‘led’ > polj. lód lodu, kaš. lód lodu; psl. *morzь *morza ‘mraz’ > polj. mróz mrozu, kaš. mórz marzu, mróz mrozu; psl. *goldь *golda ‘glad, lakota’ > polj. glód głodu, kaš. glód głodu; psl. *verdь *verda ‘izrastek na telesu’ > polj. wrzód wrzodu, kaš. wrzód wrzodu; psl. *želьь *želba ‘žleb’ > polj. żłób żłobu, kaš. żłób żłobu; psl. *kъnєzьь *kъnєzа ‘knez’ > polj. ksiądz księdza, kaš. ksądz ksądza; psl. *zobьь *zoba ‘zob’ > polj. ząb zęba, kaš. ząb ząba); 2) kašubščina ohranja kvalitetne opozicije prvotnih kvantitetnih opozicij, poljščina ne (psl. *gribьь *griba ‘goba’ > polj. grzyb grzyba, kaš. grzib grzēba; psl. *dymьь *dyma ‘dim’ > polj. dym dymu, kaš. dim dēmù; psl. *ludьь *luda ‘ljudstvo’ > polj. lud ludu, kaš. lud lēdu; psl. *dьlgьь *dьlga ‘dolg, kar je treba vrniti’ > polj. dług dlugu, kaš. dług dlēgù; psl. *jezьь *jeza ‘jež’ > polj. jeź jeża, kaš. jėź jeża; psl. *bergьь *berga ‘breg’ > polj. brzeg brzegu, kaš. brzėg brzėgù; psl. *snєgьь *snєga ‘sneg’ > polj. śnieg śniegu, kaš. sniėg sniėgù; psl. *sqsєdьь *sqsєda ‘sosed’ > polj. sąsiad sąsiada, kaš. sąsòd sąsada; psl. *tьrgььь *tьrgu ‘trg’ > polj. targ targu, kaš. tórg targù).

Ena od naglasnih razlik med poljščino in kašubščino, ki je nastala z regularno naglasno spremembo, je ta, da so se zložniki v položaju pred odrazi praslovanskih nosnih soglasnikov (nazalnih konzonantov) *m, *n, *ń/*n^E v poljščini redkeje podaljšali kot v kašubščini (psl. *domььь *domu ‘dom, hiša’ > polj. dom domu, kaš. dóm domù redk., dodóm; psl. *zvонььь *zvona ‘žvenket, zvok, hrup’ > polj. dzwon dzwonu, kaš. zwón zwòna; psl. *końььь *końa ‘konj’ > polj. koń konia, kaš. kón konia).

Razlike med poljščino in kašubščino se pojavljajo tudi v različnih analoških izravninah znotraj posameznih oblikovnih vzorcev, pri čemer kašubščina navadno izkazuje arhaično, neizravnano, poljščina pa inovativno, izravnano stanje, npr. v nedoločniku in sedanjiku glagolov praslovanskega naglasnega tipa b/F₁ (psl. *moltíti ‘mlatiti’ : 1–2sg praes. *moltǫ *moltǫši (b/F₁) > *mlotiti : *mlōcǫ *mlōtiš > kaš. mlócęc : mlócã mlócysz, ≥ polj. mlócić = mlóce mlóciysz; psl. *blōdíti ‘bloditi’ : 1–2sg praes. *blōdǫ *blōdǫši (b/F₁) > *blōditi : *blōzǫ *blōdiš > kaš. blądżęc : blądżã blądżysz, ≥ polj. blądzić = blądże blądżisz; psl. *vęzāti ‘vezati’ : 1–2sg praes. *vęžǫ *vęžęši (b/F₁) > *vęzati : *vęžǫ *vęžeš > kaš. wiązac : wiążã wiążesz, ≥ polj. wiązać = wiąże wiążesz; psl. *kōpāti ‘umivati’ : 1–2sg praes. *kōpǫ *kōpǫši (b/F₁) > *kōpati : *kōpǫ *kōp’eš > kaš. kăpac (sã) : kăpiã (sã) kăpiesz (sã), ≥ polj. kapać (się) = kăpię (się) kăpiesz (się); psl. *kazāti ‘kazati’ : 1–2sg praes. *kazǫ *kázęši (b/F₁) > *kazati : *kăżǫ *kăžeš > kaš. kazac : kôżã kôżesz, ≥ polj. kazać = każe każesz).

Najznačilnejše kvalitetne alternacije zložnikov v knjižni poljščini in knjižni kašubščini

Praslovansko	Poljsko	Kašubsko
*o	*o > o *ō > ó	*o > o *ō > ó
*e / +[₋ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O]	*'e > (')o *'ē > (')ó	*e > (')o *ē > (')ó
*CoRC	*Ro > Ro *Rō > Ró	*Ro > Ro *Rō > Ró
*CeRC / +[₋ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O]	*R'o > R(')o *R'ō > R(')ó	*R'o > R(')o *R'ō > R(')ó
*e / -[₋ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O]	*'e > (')e *'ē > (')e	*'i > (')ē *'ī > (')ī
*e / -/+ ₋ [*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O]	*'e > (')e *'ē > (')e	*'e > (')a *'ē > (')u
*q	*q > e *q̄ > q	*q > a *q̄ > u
*i	'i/y	*'i > (')ē *'i > (')ī
*y	y/'i	*y > ē *ȳ > (')ī
*u	u	*ū > ē *ū > ū
*e	(')e	*'e > (')e *'ē > (')é
*ě / -[₋ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O]	(')e	*'e > (')e *'ē > (')é
*ě / +[₋ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O]	(')a	*'a > (')a *'ā > (')ô
*a	a	*a > a *ā > ô

4.2.2.2 Zložniki

Najznačilnejše razlike v zložniškem sistemu knjižne poljščine in knjižne kašubščine so posledica predvsem različnih odrazov praslovanskih dvoglasniških zvez *CoRC, *CeRC in *CbRC, *CbRC ter nosnih samoglasnikov *e, *q v obeh jezikih, »labializacije« samoglasnikov *o, *u, palatalizacije *a v glasovnem zaporedju *ra in *y kot tudi večje stopnje odražanja kvantitetnih v kvalitetnih opozicijah v kašubščini.

4.2.2.2.1 Praslovanske medglasne dvoglasniške zveze *CoRC v kašubščini v nekaterih primerih izkazujejo izostanek metateze likvid in podaljšavo, v nekaterih primerih pa prisotnost metateze likvid brez podaljšave oz. eno in drugo,³⁴⁸ medtem ko se v

³⁴⁸ Pogostnost primerov izostanka metateze likvid in podaljšave v narečni kašubščini se zmanjšuje v smeri od severa proti jugu, npr. v slovinščini, tj. na nekdanjem severozahodnem robu

poljščini v vseh primerih pojavlja metateza likvid brez podaljšave (prim. 4.1.1.3.4): 1) **psl. *CorC > polj. *CroC, kaš. *CarC, *CroC** (psl. *vorna 'vrana' > polj. *wrona*, kaš. *warna, wrona*; psl. *korva 'krava' > polj. *krowa*, kaš. *karwa, krowa*; psl. *dorga 'pot' > polj. *droga*, kaš. *darga, droga*; psl. *borzda 'brazda' > polj. *bruzda*, kaš. *bôrzda, brôzda*; psl. *borna 'brana' > polj. *brona*, kaš. *bôrna, bróna*; psl. *borda 'brada' > polj. *broda*, kaš. *barda, broda*; psl. *storna 'stran' > polj. *strona*, kaš. *starna, stro-na*; psl. *morzъ *morza 'mraz' > polj. *mróz mrozu*, kaš. *môrz marzu, mróz mrozu*; psl. *gordъ *gorda 'ograda' > polj. *gród grodu*, kaš. *gard, gród grodu*; psl. *vortiti 'vrniti, obrniti' > polj. *wrócić*, kaš. *warcęc, wrocęc/wrócęc*; psl. *korľb *korľa 'kralj' > polj. *król króla*, kaš. *król króla*; psl. *dorgъjъ 'drag' > polj. *drogi*, kaš. *drodzi*; psl. *szdorъjъ 'zdrav' > polj. *zdrowy*, kaš. *zdrowi*; psl. *kortъkъjъ 'kratek' > polj. *krótki*, kaš. *krótczi*); 2) **psl. *ColC > polj. *CtoC, kaš. *CalC, *CtoC** (psl. *golva 'glava' > polj. *głowa*, kaš. *gólwa, głowa*; psl. *solma 'slama' > polj. *stoma*, kaš. *stoma*; psl. *kolda 'klada' > polj. *łłoda*, kaš. *łłoda*; psl. *bolto 'blato' > polj. *łłoto*, kaš. *łłoto*; psl. *volkno 'vlakno' > polj. *włókno*, kaš. *włókno*; psl. *zolto 'zlato' > polj. *złoto*, kaš. *złoto*; psl. *golsъ *golsa 'glas' > polj. *głos glosu*, kaš. *głos glosu*; psl. *goldъ *golda 'lakota' > polj. *głód głodu*, kaš. *głód głodu*; psl. *moldъjъ 'mlad' > polj. *młody*, kaš. *młodi*; psl. *tolčiti 'tlačiti' > polj. *łłoczyć*, kaš. *łłoczęc*; psl. *volčiti 'vlačiti' > polj. *włóczyć*, kaš. *włózcęc*).

4.2.2.2.2 Praslovanske medglasne dvoglasniške zveze *CelC v položaju ne pred trdimi dentali (zobniki) v širšem pomenu *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z so se v kašubščini in poljščini po metatezi likvid brez podaljšave spremenile v dvoglasniške zveze *CleC (prim. 4.1.1.3.5), ki so se nato v nekaterih primerih (kot bi se bile po lehitem preglasu (prim. 4.1.6.2)) preglasile v *CtoC, pri čemer je preglasheni odraz pogostejši v kašubščini: **psl. *CelC / -[*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O] > polj. *CleC, *CtoC, kaš. *CtoC, *CleC** (psl. *pelva 'pleva' > polj. *plewa*, kaš. *plewa*; psl. *melko 'mleko' > polj. *mleko*, kaš. *mlékò*; psl. *velfi 'vleči' > polj. *wlec*, kaš. *włéc*; psl. *melti > polj. *mleć*, kaš. *młoc*; psl. *pelti 'pleti' > polj. *pleć*, kaš. *płoc*; psl. *zelbъ *zelba 'žleb' > polj. *żłób żłobu*, kaš. *żłób żłobu*).

4.2.2.2.3 Iz praslovanske dvoglasniške zveze *CbrC je v zahodni slovanščini nastal mehki zlogotvorni jezičnik (silabična likvida) *ʃ' (soglasnik pred njim je bil prvotno mehčan), ki se je v položaju pred trdimi dentali *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z po lehitem preglasu v severni (in osrednji) zahodni slovanščini preglasil v *ʃ' (prim. 4.1.5.3.3) in dalje v *ar, pri čemer se je v kašubščini mehčanost spredaj stoječega soglasnika ali soglasniškega sklopa ohranila pogosteje kot v poljščini, kjer je prišlo do njegove otrdi-

kašubščine, sta izostanek in podaljšava dosledna. V knjižni kašubščini se pogosto pojavljata obe različici leksema (z izostankom metateze likvid in z njo), pod vplivom knjižne poljščine pa se oblike z izostankom umikajo oblikam z metatezo likvid.

tve: psl. **CbrC* / +[*_ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O*] > zsl. **ŕ'* > polj., pom., plb., luž. **C'ŕC* > **C'arC* (psl. **tvrbŕbjb* 'trd' > polj. *twardy*, kaš. *cwiardy*).

4.2.2.2.4 Praslovanski dvoglasniški zvezi **CɔlC*, **CɔlC* se v poljščini in kašubščini odražata različno, in sicer so njuni odrazi v poljščini bolj odvisni od soglasniškega okolja.

Praslovanska dvoglasniška zveza **CɔlC* ima v poljščini glede na različno soglasniško okolje odraze **'il*, **el*, **lu*, **ol*, medtem ko se v kašubščini prvotno v vseh položajih odraža kot **ol* (prim. 4.1.6.4.1): 1) psl. **CɔlC* / +[**p, *b, *m, *v _*], -[*_ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O*] > zsl. **ŕ'* > polj. **'il*, kaš. **ol* (psl. **mɔlčati* 'molčati' > polj. *milczeć*, kaš. *mólczec*, *milczec*; psl. **vɔlkɔ* 'volk' > polj. *wilk*, kaš. *wótk*, *wilk*); 2) psl. **CɔlC* / +[**p, *b, *m, *v _*], +[*_ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O*] > zsl. **ŕ'* > **ŕ* > polj. **el*, kaš. **ol* (psl. **pɔlnɔbjb* 'poln' > polj. *pełny*, kaš. *piólny* > *pólny*, *pełny*; psl. **vɔlna* 'volna' > polj. *welna*, kaš. *wólna*, *welna*); 3) psl. **CɔlC* / +[**t, *d, *s _*] > zsl. **ŕ'* > **ŕ* > polj. **lu*, kaš. **ol* (psl. 2sg praes. **tɔlčesi* od 'tolči' > polj. *thuczesz*, kaš. *tłęczesz*; psl. **dɔlgɔbjb* 'dolg, ne kratek' > polj. *dlugi*, kaš. *dhudzi*); 4) psl. **CɔlC* / +[**č, *ž _*] > zsl. **ŕ'* > **ŕ* > polj., kaš. **ol* (psl. **čɔlnɔ* 'čoln' > polj. *czólno*, kaš. *czóln*; psl. **žɔlna* > polj. *żolna*, kaš. *żolna*; psl. **žɔlčɔ* 'žolč' > polj. *zólć*, kaš. *żółc*; psl. **žɔlɔbjb* 'rumen' > polj. *zólty*, kaš. *żółti*).

Praslovanska dvoglasniška zveza **CɔlC* ima v poljščini glede na različno soglasniško okolje odraze **el/*ol*, **lu*, **ol*, medtem ko se v kašubščini prvotno v vseh položajih odraža kot **ol* (prim. 4.1.6.4.2): 1) psl. **CɔlC* / +[**p, *b, *m, *v _*] > zsl. **ŕ* > polj. **el/*ol*, kaš. **ol* (psl. **pɔlkɔ* 'vojska' > stpolj. *pólk* > polj. *pulk*, toda *Świętopelk*, kaš. *pólk*, *Świãtopólk*; psl. **mɔlva* 'govor' > stpolj. *mołwa* > polj. *mowa*, kaš. *mòwa*); 2) psl. **CɔlC* / +[**t, *d, *s _*] > zsl. **ŕ* > polj. **lu*, kaš. **ol* (psl. **tɔlstɔbjb* 'debel, tolst' > stpolj. *thusty* > polj. *thusty*, kaš. *tolsti*; psl. **stɔlpɔ* 'stolp' > stpolj. *stłup* ≥ polj. *slup*, kaš. *stołp*, *slup*); 3) psl. **CɔlC* / +[**k, *g, *x _*] > zsl. **ŕ* > polj. **el*, kaš. **ol* (psl. **kɔlbasa* 'klobasa' > polj. *kielbasa*, kaš. *kólbasa*; psl. **xɔlɔmɔ* 'vzpetina, grič, holm' > polj. *Chelm*, kaš. *Chelm*).

4.2.2.2.5 Praslovanska nosna samoglasnika (nazalna vokala) **ɛ*, **ɔ* sta se v severni zahodni slovanščini prvotno ohranila kot nosna samoglasnika, pri čemer se je praslovanski **ɛ* v položaju pred trdimi dentali (zobniki) v širšem pomenu **t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* po lehitskem preglasu preglasil v **ɔ* (prim. 4.1.5.3.1). Prvotno preglašeno stanje je ohranjeno v pomorjanščini, kjer se je praslovanski **ɛ* v položaju ne pred trdim dentalom **t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* spreminjal nadalje, in sicer se je najverjetneje preko nosnega **i* zožil v **i*, medtem ko je v poljščini pozneje prišlo do glasovnega sovpadu obeh nosnih samoglasnikov in do njunega nadaljnjega spreminjanja v odvisnosti od njune kvantitete.

Praslovanski sprednji nosni samoglasnik **e*: 1) ne v položaju pred trdim dentalom: a) **psl.** **e* / –[_ **t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* + **O*] > **polj., pom., plb.** **ʔ* > **polj.** **ʔ* > **ʔ* <ie>, **kaš.** **i* (psl. **petь* ‘pet’ > polj. *pieć*, kaš. *pińc*, *pińc*; psl. **desetь* ‘deset’ > polj. *dziesięć*, kaš. *dzesyńc*, *dzesńc*; psl. **mękьkьjь* ‘mehek’ > polj. *miękki*, kaš. *mitczi*, *mińtczi*; psl. **pestь* **pesti* ‘pest’ > polj. *pieść* *pieści*, kaš. *pisc piscě*, *pińsc pińscě*; psl. **tęźьkьjь* ‘težek’ > polj. *ciężki*, kaš. *cńżczi*; psl. **pamętь* **pamęti* ‘spomin’ > polj. *pamięć* *pamięci*, kaš. *pamińc* *pamińcě*; psl. **klęknęti* ‘poklekniti’ > polj. *klęknąć*, kaš. *klęknńc*, *klńknńc*; psl. **zętь* **zęti* ‘zet’ → polj. *zięc* *zięcia*, kaš. *zęc* *zęcńca*, *zńc zńcńca*; b) **psl.** **e* / –[_ **t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* + **O*] > **polj., pom., plb.** **ē* > **polj.** **ǣ* > **ǣ* <iǣ>, **kaš.** **ǣ* (psl. **astrębь* **astręba* ‘jastreb’ → polj. *jastrząb* *jastrzębia*, kaš. *jastrzib* *jastrzęba*, *jastrząb* *jastrzńba*; psl. **tręsti* ‘tresti’ > polj. *trząść*, kaš. *trzisc*, *trzńsc*; psl. **počęti* ‘začęti’ > polj. *począć*, kaš. *pńczic*, *pńczńc*); 2) v položaju pred trdim dentalom: a) **psl.** **e* / +[_ **t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* + **O*] > **polj., pom., plb.** **ʔ* > **polj.** **ʔ* > **ʔ* <ie>, **kaš.** **ǣ* <iǣ> (psl. **męso* ‘meso’ > polj. *mięso*, kaš. *mińso*; psl. **petьa* ‘peta’ > polj. *pięta*, kaš. *pińta*; psl. **językь* ‘jezik’ > polj. *język*, kaš. *jńżęk*; psl. **čęstyjь* ‘čest’ > polj. *częsty*, kaš. *czństi*; psl. **svętyjь* ‘svet’ > polj. *święty*, kaš. *swińti*; psl. **ględati* ‘gledati’ > polj. *o-glńdac*, kaš. *ń-glńdac*); b) **psl.** **e* / +[_ **t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* + **O*] > **polj., pom., plb.** **ǣ* > **polj.** **ǣ* > **ǣ* <iǣ>, **kaš.** **ǣ* <iǣ> (psl. **petьjь* ‘pęti’ > polj. *pięty*, kaš. *pińti*; psl. **desętyjь* ‘desęti’ > polj. *dziesiąty*, kaš. *dzesńti*; psl. **rędь* **ręda* ‘vrsta, red’ > polj. *rząd* *rzędu*, kaš. *rzńd* *rzńdu*).³⁴⁹

Praslovanski zadnji nosni samoglasnik **o*: 1) **psl.** **o* > **polj., pom., plb.** **o* > **polj.** **o* > **o* <ę>, **kaš.** **ǣ* <ǣ> (psl. **roka* ‘roka’ > polj. *ręka*, kaš. *rńka*; psl. **gosь* ‘gos’ > polj. *gęs*, kaš. *gńs*; psl. **goba* ‘gliva, goba’ > polj. *gęba*, kaš. *gńba*); 2) **psl.** **o* > **polj., pom., plb.** **ǣ* > **polj.** **ǣ* > **ǣ* <a>, **kaš.** **ǣ* <a> (psl. **męžь* **męža* ‘mož’ > polj. *mąż* *męža*, kaš. *mąż* *mńža* redk. (navadno *chłop*); psl. **zobь* *zoba* ‘zob’ > polj. *ząb* *zęba*, kaš. *zńb* *zńba*; psl. **męka* ‘moka’ > polj. *mąka*, kaš. *mńka*; psl. **ozьkьjь* ‘ozek’ > polj. *wąski*, kaš. *wńsczi*).³⁵⁰

4.2.2.2.6 Praslovanska **o*, **u* v položaju za labiali (ustničniki) **p*, **b*, **m*, **v*, velari (mehkonebniki) **k*, **g*, **x* in na vzglasju sta se v poljščini ohranila kot *o*, *u*, v kašubščini pa je zelo verjetno prišlo do centralizacije samoglasnikov v **ö*, **ü* in do nastanka prehodnega drsnika **ɥ*, končni rezultat sta bili glasovni zaporedji *ue* <ö>, *yü* <ü> (pojavljanje labiala *ɥ* pred *o*, *u* se v kašubistiki imenuje labializacija, kaš. *labializacjń*, polj.

³⁴⁹ Pogostnost *i*-jevskih odrazov praslovanskega nosnega **e* v položaju ne pred trdimi dentali **t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* v narečni kašubščini se zmanjšuje v smeri od severa proti jugu. V knjižni kašubščini se pogosto pojavljata obe različici leksema (z *i*-jevskim in nosniškim odrazom), pod vplivom knjižne poljščine pa se oblike z *i*-jevskim umikajo oblikam z nosniškim odrazom.

³⁵⁰ Črka <a> v knjižni poljščini torej označuje sredinski zadnji nosni samoglasnik [ɔ], v knjižni kašubščini pa visoki zadnji nosni samoglasnik [u].

labializacija):³⁵¹ 1) **psl.** *o / [+*p, *b, *m, *v; *k, *g, *x; *#- _] > **polj. o, kaš. ue** (psl. *poľe ‘polje’ > polj. *pole*, kaš. *pòle* [pøele]; psl. *pomotŭ ‘pomoč’ > polj. *pomoc*, kaš. *pòmòc* [pøemøec]; psl. *bolěti ‘boleti’ > polj. *boleć*, kaš. *bòlec* [bøelec]; psl. *bojati se *bojŭ se *bojiši se ‘bati se’ > polj. *bać się boję się bojisz się*, kaš. *bòjec sã bòjã sã bòjisz sã* [bøejec sã bøejã sã bøejíš sã]; psl. *bogŭ *boga ‘bog’ > polj. *bóg boga*, kaš. *bóg bòga* [buk bøega]; psl. *smola ‘smola’ > polj. *smoła*, kaš. *smòła* [smøeła]; psl. *moriti ‘moriti’ > polj. *morzyć*, kaš. *mòrzęc* [møežęc]; psl. *mojŭ *moja *moje ‘moj’ > polj. *mój moja moje*, kaš. *mój mòja mòje* [muj møeja møeje]; psl. *voda ‘voda’ > polj. *woda*, kaš. *wòda* [wøda]; psl. *vozŭ *voza ‘voz’ > polj. *wóz wozu*, kaš. *wóz wòzu* [vus wøzù]; psl. *voziti ‘voziti’ > polj. *wozić*, kaš. *wòzęc* [wøzęc]; psl. *vojevati ‘bojevati se’ > polj. *wojować*, kaš. *wòjowac* [wøjowac]; psl. *koza ‘koza’ > polj. *koza*, kaš. *kòza* [køeza]; psl. *koryto ‘korito’ > polj. *koryto*, kaš. *kòrëto* [køerëto]; psl. *gostŭ ‘gost’ > polj. *gość*, kaš. *gòsc* [gøesc]; psl. *xoditi ‘hoditi’ > polj. *chodzić*, kaš. *chòdzęc* [xøezęc]; psl. *oko ‘oko’ > polj. *oko*, kaš. *òkò* [økøe]; psl. *okŭno ‘okno’ > polj. *okno*, kaš. *òkno* [økno]); 2) **psl.** *u / [+*p, *b, *m, *v; *k, *g, *x; *#- _] > **polj. u, kaš. uü** (psl. *buditi ‘buditi’ > polj. *budzić*, kaš. *bùdzęc* [bøüzęc]; psl. *muxa ‘muha’ > polj. *mucha*, kaš. *mùcha* [møuxa]; psl. *kupiti ‘kupiti’ > polj. *kupić*, kaš. *kùpic* [køüp'ic]; psl. *usta ‘usta’ > polj. *usta*, kaš. *ùsta* [uøsta]; psl. *uxo ‘uho’ > polj. *ucho*, kaš. *ùchò* [uøxøe]; psl. *učiti ‘učiti, poučevati’ > polj. *uczyć*, kaš. *ùczęc* [uøčęc]).

4.2.2.2.7 Praslovanski *a v praslovanskem vzglasnem glasovnem zaporedju *ra- (in z njim glasovno sovpadli slovanski *a, ki je nastal po metatezi likvid praslovanskih vzglasnih dvoglasniških zvez *örC- > *raC- s podaljšavo (prim. 4.1.1.3.1)) se je v pomorjansčini in delu poljščine v kratkih zlogih preglasil, natančneje palataliziral v smeri *a > *ä > *e (palatalizacija *a se odraža v knjižni kašubščini): **psl. *ra-/*örC- > polj. ra-, kaš. re-** (psl. *rana ‘rana’ > polj. *rana*, kaš. *rena*; psl. *rakŭ *raka ‘rak’ > polj. *rak raka*, kaš. *rek reka*; psl. Nsg n, adv. *rano od ‘zgoden, jutranji’ > polj. *rano*, kaš. *reno*; psl. *radostŭ ‘veselje’ > polj. *radość*, kaš. *redosc*; psl. *ordlo ‘ralo’ > polj. *radło*, kaš. *redłto*; psl. *ormę *ormene ‘rame’ → polj. *ramię ramienia*, kaš. *remiã remienia* : psl. *trava ‘krma, trava’ > polj. *trawa*, kaš. *tròwa*).

4.2.2.2.8 Praslovanski srednji visoki samoglasnik *y (jery) (in z njim po nesplošnoslovanski skritivni glasovno sovpadli odraz praslovanskih dvožložnih glasovnih zaporedij *yb, *yi (prim. 4.1.3.5)) se je v poljščini v večini položajev ohranil kot y (v poljščini je do palatalizacije *y v *i prišlo v položaju za *k, *g (prim. 4.1.6.7)), medtem ko se je v kašubščini palataliziral v sprednji visoki samoglasnik *i v vseh položajih in se dalje spreminjal vzporedno z odrazom praslovanskega *i: **psl. *y > polj. y, 'i / -/+ [*k, *g _], kaš. *'i** (psl. *rysŭ ‘ris’ > polj. *ryś*, kaš. *ris*; psl. *xytrŭyb ‘hiter, spreten’ > polj. *chytry*, kaš. *chitri*). Za zglede prim. 4.1.3.4.

³⁵¹ Za podobno centralizacijo praslovanskega *o v dolnji lužiški srbsčini prim. 4.3.2.2.9.

4.2.2.2.9 Odrazi ostalih praslovanskih zložnikov se v poljščini in kašubščini razlikujejo po kvaliteti, ki je posledica nekdanje kvantitete (prim. 4.1.6.8):³⁵² 1) **psl. *i > *ī : *ī̄ > polj. *i/y, kaš. (ʔ)ē : (ʔ)i** (psl. *listь *lista/*listu 'list' > polj. *list listu*, kaš. *lěst lěstu*; psl. *živъjь 'živ' > polj. *żywy*, kaš. *žěwi*; psl. *otъ-počivati 'počivati' : 2sg, 2pl praes. *otъ-počivaješi *otъ-počivajete > polj. *odpoczywać, odpoczywasz odpoczywacie*, kaš. *òtpòczëwac : òtpòcziwòsz òtpòcziwòta*; psl. *piti 'piti' > polj. *pić*, kaš. *pic*); 2) **psl. *y > *ȳ > polj. y/i, kaš. (ʔ)ē : (ʔ)i** (psl. *byкъ *byka 'bik' > polj. *byk byka*, kaš. *bik bika*; psl. *myšь myši 'miš' > polj. *mysz myszy*, kaš. *měsz mészë*; psl. *myslěti *myslŕь *mysliši 'misliti' > polj. *myśleć myślę myślisz*, kaš. *měslec mészlã mészlisz*; psl. *zybati 'zibati' : 1–2sg praes. *zyblŕь *zyblěši > nar. polj. *zybać, zybіę zybiesz*, kaš. *zěbac : zybіã zybiesz*; psl. *dobrъjь 'dober' > polj. *dobry*, kaš. *dobri*); 3) **psl. *u > *ū : *ū̄ > polj. u, kaš. ē : ü** (psl. *duša 'dih, sapa; duša' > polj. *duśza*, kaš. *děśza*; psl. Npl *ljudъje 'ljudje' > polj. *ludzie*, kaš. *lědze*; psl. *suxъjь 'suh, ne moker' > polj. *suchy*, kaš. *sěchi*; psl. *lubiti 'ljubiti' > polj. *lubić*, kaš. *lubic*); 4) **psl. *e/*ĕ/*eRC/*ĕr/*oje / –[*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + O] > *e : *ē > polj. (ʔ)e, kaš. (ʔ)ē : (ʔ)i <é>** (psl. *sedmь 'sedem' > polj. *siedem*, kaš. *sédem*; psl. *velŕi 'vleči' > polj. *wlec*, kaš. *wléc*; psl. *dъnъ 'dan' > polj. *dzień*, kaš. *dzěń*; psl. *vrba 'vrba' > polj. *wierzba*, kaš. *wierzba*; psl. Nsg n *dobroje od 'dober' > polj. *dobre*, kaš. *dobré*); 5) **psl. *ĕ / –[*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O] > *e : *ē > polj. (ʔ)e, kaš. (ʔ)ē : (ʔ)i <é>** (psl. *rěpa 'repa' > polj. *rzepa*, kaš. *rzepa*; psl. *měxъ 'meh' > polj. *miech*, kaš. *miech*; psl. *slěpъjь 'slep' > polj. *ślepy*, kaš. *slepi*; psl. *měriti 'meriti' > polj. *mierzyc*, kaš. *mierzęc*; psl. *běliti 'delati belo, beliti' > polj. *bielić*, kaš. *bielęc*; psl. *pělva 'pleva' > polj. *plewa*, kaš. *plewa*; psl. *grěxъ *grěxa 'greh' > polj. *grzech grzechu*, kaš. *grzéch grzéchù*; psl. *melko 'mleko' > polj. *mleko*, kaš. *mlékò*; psl. *rěka 'reka' > polj. *rzeka*, kaš. *rzéka*); 6) **psl. *ĕ / +[*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O] > *a : *ā > polj. (ʔ)a, kaš. (ʔ)ā : (ʔ)ô** (psl. *měra 'mera' > polj. *miara*, kaš. *miara*; psl. *pěna 'pena' > polj. *piana*, kaš. *piana*; psl. *gnězdo 'gnezdo' > polj. *gniazdo*, kaš. *gniòzdo*; psl. *pěsъkъ 'pesek' > polj. *piasek*, kaš. *piòsk*; psl. *bělъjь 'bel' > polj. *biały*, kaš. *biòli*); 7) **psl. *a/*ā/*ĭC-/*ĕrD/*ĕr/*oja > *a : *ā > polj. a, kaš. a : ô** (psl. *žaba 'žaba' > polj. *żaba*, kaš. *żaba*; psl. *padati 'padati' : 2sg, 2pl praes. *padaješi *padajete > polj. *padać, padasz padacie*, kaš. *padac : padòsz padòta*; psl. *olkomъjь 'lačen' > polj. *łakomy*, kaš. *łakòmi*; psl. *krĕčъma 'krĕma' > polj. *karczma*, kaš. *karczma*; psl. *zъrno 'zrno' > polj. *ziarno*, kaš. *zarno*; psl. *trava 'krma, trawa' > polj. *trawa*, kaš. *tròwa*; psl. *starъjь 'star' > polj. *stary*, kaš. *stòri*; psl. *tъrgъ *tъrgu 'trg' > polj. *targ targu*, kaš. *tòrg targù*; psl. *čъrnъjь 'črn' > polj. *czarny*, kaš. *czòrny*; psl. Nsg f *dobraja od 'dober' > polj. *dobra*, kaš. *dobró*).

³⁵² V položaju za labiali (ustničniki) se v kašubščini včasih pojavlja nepričakovani nereducirani odraz praslovanskih *i in *y. V knjižni kašubščini črka <y> zaznamuje [i] v položaju za ortdelimi soglasniki s, z, c, ʒ <sy, zy, dy, dzy> [si, zi, ci, ʒi] in n <ny> [ni].

4.2.2.2.10 Odraza praslovanskih krepkih polglasnikov *ɸ, *ɸ̥, ki sta bila znotraj oblikovnih vzorcev »neobstoja« (prim. 4.1.3.1), sta se v poljščini ohranila, medtem ko je v kašubščini prišlo do znotrajvzorčne analoške izravnave po oblikah brez odraza polglasnikov (psl. *konɸca *konɸca ‘konec, začetek’ > polj. *koniec końca*, kaš. *kùnc kùncà*; psl. *pɸtkɸ *pɸtkɸa ‘tisti, ki je pèti’ > polj. *piątek piątku*, kaš. *piątk piątkù*).

Najznačilnejše zložiške razlike med knjižno poljščino in knjižno kašubščino

Praslovansko	Poljsko	Kašubsko
*CorC	*ro	*ar/*ro
*ColC	*ło	*ał/*ło
*CelC / [-_ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O]	*ɽe, *ło	*ło, *ɽe
*CɸlC	*'il', *'eł, *'łu, *oł	*oł
*CɸlC	*eł/*oł, *łu, *eł	*oł
*ɛ / [-_ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O]	(^o)ɛ : (^o)q	(^o)ë : (^o)j
*ɛ / [+_ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O]	(^o)ɛ : (^o)q	(^o)ą : (^o)u
*q	ɛ : q	ą : u
*o / [-*p, *b, *m, *v; *k, *g, *x; *#- _]	o	ue
*u / [-*p, *b, *m, *v; *k, *g, *x; *#- _]	u	uü
*ra-/*ɸrC-	ra-	re-
*y	y/'i	*'i
*i	'i/y	(^o)ë : (^o)j
*y	y/'i	ě : i
*u	u	ě : ü
*e	(^o)e	(^o)e : (^o)é
*ě / [-_ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O]	(^o)e	(^o)e : (^o)é
*ě / [+_ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O]	(^o)a	(^o)a : (^o)ô
*a	a	a : ô

4.2.2.3 Nezložniki

Najznačilnejše razlike v nezložniškem sistemu knjižne poljščine in knjižne kašubščine so posledica depalatalizacije praslovanskih šumniških palatalov (trdonebnikov) *č, *ž, *š, *šć, *žž v poljščini, različne vrste oz. stopnje palatalizacije dentalov (zobnikov) *t, *d, *s, *z, *st, *zd v položaju pred (prvotnimi) sprednjimi samoglasniki in velarov (mehkonebnikov) *k, *g v položaju pred drugotnimi sprednjimi samoglasniki v obeh jezikih ter zlitja vzglasnega drsnika *j in samoglasnikov *i, *b v *i v poljščini.

4.2.2.3.1 Praslovanski šumniški trdonebniki *č, *ž, *š, *šč, *žž [³⁵³*č̣, *ẓ̌, *ṣ̌, *šč̣, *žẓ̌] so v kašubščini ostali mehki č̣, ẓ̌, ṣ̌, šč̣, žẓ̌ <cz, ž, sz, szcz, źdź>, v poljščini pa so otrdeli v č, ż, ś, ść, żż <cz, ż, sz, szcz, źdź>.³⁵³ **psl.** *č̣, *ẓ̌, *ṣ̌/*x^{E2}/*x^{E3}x, *šč̣, *žẓ̌ > **polj.** č, ż, ś, ść, żż, **kaš.** č̣, ẓ̇, ṣ́, ść̣, żẓ̇ (psl. *časъ *časa ‘čas, trenutek, ura’ > polj. *czas czasu*, kaš. *czas czasu*; psl. *nožь *noža ‘nož’ > polj. *nóż noża*, kaš. *nóz noża*; psl. *šiti ‘šiti, šivati’ > polj. *szyc*, kaš. *szęc*; psl. *xěrbъjь ‘siv’ > *šěrbъjь > polj. *szary*, kaš. *szari*; psl. Nsg n *vъxo od ‘ves’ > *vъše → polj. *wszystko*, kaš. *wszëtkò*; psl. *puščati ‘puščati’ > polj. *puszczać*, kaš. *pùszczac*; psl. 1–2sg praes. *puščō *pustiši od ‘pustiti’ > polj. *puszczę puścisz*, kaš. *pùszczã pùscysz*; psl. *pri-jěžzati ‘prijездiti’ > polj. *przy-jężdżać*, kaš. *przë-jężdżac*; psl. 1–2sg praes. *jěžžō *jězdiši od ‘jezditi’ > polj. *jeżdżę jeździsz*, kaš. *jężdżã jędzysz*).

4.2.2.3.2 Praslovanski dentali (zobniki) *t, *d, *s, *z, *st, *zd v položaju pred sprednjimi samoglasniki so se v poljščini palatalizirali v šumniške palatale (trdonebnike) č̣, ẓ̌, ṣ́, ẓ̌, ṣ́ć̣, žẓ̌ <č/ci, dž/dzi, ś/si, ź/zi, ść/ści, źdź/ździ> (13. stoletje), v kašubščini pa prvotno zelo verjetno v sičniške palatale, ki so kasneje otrdeli v c, ż, s, z, sc, zż <c, dz, s, z, sc, zdz> (do srede 16. stoletja) (pojav se v kašubistiki imenuje kaš. *kaszëbienië*, polj. *kaszubienie*): 1) **psl.** *t^E, *d^E > **zsl.** *ṭ, *ḍ > **polj.** č̣, ẓ̇, **kaš.** c, ż (psl. *tixъjь ‘tih, miren’ > polj. *cichy*, kaš. *cëchi*; psl. *piti ‘piti’ > polj. *pić*, kaš. *pic*; psl. *tetъka ‘majhna teta’ > polj. *ciotka*, kaš. *cotka*; psl. *děti ‘otroci’ > polj. *dzieci*, kaš. *dzecë*; psl. *divъnъjь ‘divji’ > polj. *dziwny*, kaš. *dzywny*; sl. *seldъ ‘riba *Clupea harengus*’ > polj. *śledź śledzia*, kaš. *slédz sledza*); 2) **psl.** *s^E, *z^E > **zsl.** *ṣ, *ẓ > **polj.** ṣ́, ẓ̇, **kaš.** s, z (psl. *gōsъ *gōsi ‘gos’ > polj. *gęś gęsi*, kaš. *gās gāsë*; psl. *sila > polj. *sila*, kaš. *sëla*; psl. *sěno ‘trava, seno’ > polj. *siano*, kaš. *sano*; psl. *světъ *světa ‘svetloba; svet’ > polj. *świat świata*, kaš. *swiat swiata*; psl. *stěna ‘zid, stena’ > polj. *ściana*, kaš. *scana*; psl. *jezero ‘jezero’ > polj. *jeziro*, kaš. *jezoro*; psl. *zima ‘zima’ > polj. *zima*, kaš. *zëma*); 3) **psl.** *st^E, *zd^E > **zsl.** *sṭ, *zḍ > **polj.** ść̣, żẓ̇, **kaš.** sc, zż (psl. *pustiti ‘pustiti’ > polj. *puścić*, kaš. *pùścëc*; psl. *jězditi ‘jezditi’ > polj. *jeździć*, kaš. *jężdżëc*).

4.2.2.3.3 Praslovanska velara (mehkonebnika) *k, *g v položaju pred odrazi zahodnoslovanskih drugotnih sprednjih samoglasnikov (nastalih iz praslovanskih zadnjih samoglasnikov oz. glasovnih zaporedij z zadnjim samoglasnikom: psl. *y, *y/*ъjь/*ъji, *ъ, *oje > zsl. *y, *ỵ, *e, *ē) sta v poljščini in kašubščini težila k palatalizaciji (trdonebnjenju), in sicer se v poljščini odražata kot mehčana (palatalizirana) velara k', g' in v kašubščini kot šumniška palatala (trdonebnika) č̣, ẓ̌ <cz, dž>: **psl.** *k, *g > **zsl.** *k^E, *g^E > **polj.** ḳ, g̣, **kaš.** č̣, ẓ̇ (psl. *kypěti ‘kipeti’ > polj. *kipieć*, kaš. *czipiec*; psl. NApI *lavъky od ‘klop’ > polj. *lawki*, kaš. *lōwczci*; psl. *kortъkъjь *kortъkaja *kortъkoje ‘katek’ > polj. *krótki krótka krótkie*, kaš. *krótczi krótkò krótczé*; psl. *gynōti ‘giniti’ > polj. *ginać*, kaš. *dżinac*; psl. NApI *nogy od ‘noga’ > polj. *nogi*, kaš. *nodzi*; psl. *dblъgъjь *dblъgaja *dblgoje ‘dolg, ne kratek’ > polj. *dlugi dluga długie*, kaš. *dhudzi długò dhudzé*; psl. Isg *sъ bogъmъ ‘z bogom’ > polj. *z bogiem*, kaš. *z bòdzëm* star., navadno z *bògã*).

³⁵³ Črka in dvočrkja <cz, ż, sz, szcz, źdź> v knjižni kašubščini torej označujejo mehke soglasnike [č̣, ẓ̇, ṣ́, ść̣, żẓ̌], v knjižni poljščini pa trde soglasnike [č, ż, ś, ść, żż].

4.2.2.3.4 Praslovanski (etimološki in protetični) vzglasni drsnik *j [*j] v položaju pred *i, *b se je v kašubščini v večini primerov ohranil, medtem ko se je v poljščini zlil s sledečim visokim samoglasnikom v i: **psl. *ji-/*jb- > polj. i-, kaš. ji-** (psl. *jiva ‘vrsta vrbe *Salix caprea*’ > polj. *iwa*, kaš. *jiwa*; psl. GLpl *jixъ od ‘on’ > polj. *ich*, kaš. *jich*; psl. *jъgъla ‘igla’ > polj. *igła*, kaš. *jigła*; sl. *jъstъba ‘(razmeroma majhna) soba’ > polj. *izba*, kaš. *jizba*; psl. *jiti ‘iti’, 2sg, 2pl praes. *jъdeši *jъdete > polj. (*iść*), *idziesz idziecie*, kaš. *jic, jidzesz jidzeta*).

Najznačilnejše nezložniške razlike med knjižno poljščino in knjižno kašubščino

Praslovansko	Poljsko	Kašubsko
*č, *ž, *š/*x ^{E2} /*E3 ^x	č, ż, ś	ć, ź, ś
*šč, *žž	šč, żż	ść, źź
*t ^E , *d ^E	ć, ź	c, z
*s ^E , *z ^E	ś, ż	s, z
*st ^E , *zd ^E	ść, źź	sc, zż
*k ^E , *g ^E	k, g	ć, ź
*ji-/*jb-	i-	ji-

4.3 Osrednjezahodnoslovanski jezik

4.3.1 Genetskojezikoslovna določitev

Osrednjezahodnoslovanske (lužiškosrbske) glasovne značilnosti se delijo na splošno- in nesplošnoosrednjezahodnoslovanske.

Splošnoosrednjezahodnoslovanske (splošnolužiškosrbske) glasovne značilnosti, ki lužiško srbsčino določajo kot prehodni geolekt med severno in južno zahodno slovanščino, so (prim. 4.1.1.3, 4.1.5): 1) psl. *CoRC > polj., luž. *CRoC, tj. doslednost odrazov tipa *CroC (psl. *vorna ‘vrana’ > gluž. *wróna*; psl. *borda ‘brada’ > dluž. *broda*, gluž. *broda*) in *CloC (psl. *golva ‘glava’ > dluž. *głowa*, gluž. *hłowa*; psl. *moldъjъ ‘mlad’ > dluž. *młody*, gluž. *młody*); 2) psl. *CelC / -[*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O] > polj., luž. *Cl'eC, plb., pom., luž. *CloC (psl. *velti ‘vleči’ > dluž. *włac*, gluž. *wlec*; psl. *melti ‘mleti’ > dluž. *młás*, gluž. *młéc* : psl. *melko ‘mleko’ > dluž. *młoko*, gluž. *młoko*); 3) psl. *z > luž., češ., slš. *z (psl. *kъnezъ *kънеза ‘knez’ > dluž. *kněz kněza*, gluž. *knjecz knjeza*; psl. Lsg *na dorzě ‘na poti’ > dluž. *na droze*, gluž. *na dróze*; psl. Npl m def. *druziji ‘drugi’ > dluž. (*drugie*), gluž. *druzy*); 4) psl. *e, *o > luž., češ., slš. *ä, *u; psl. *ě [*ä] > luž., češ., slš. *e; 5a) psl. *CъrC > zsl. *CʹrʹC / -/[*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O] > polj., pom., plb., luž. *CʹrʹC : *CʹrʹC > *CʹirC : *CʹarC (psl. *sъmъrtъ ‘smrt’ > dluž. *smjersí*, gluž. *smjercí*; psl. *čъrnъjъ ‘črn’ > dluž. *carny*, gluž. *čorny*); 5b) psl. *CъrC > zsl. *r > S zsl. *CarC (psl. *gъrdlo ‘grlo, požiralnik’ > dluž. *gwardło*, gluž. *hordło*); 6) psl. *e/*CerC / +[*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O] > polj., pom., luž. *o (psl. *žena ‘žena’ > dluž. *żona*, gluž. *żona*; psl. *ledъ *leda/*ledu ‘led’

> dluž. *lod loda*, gluž. *lód loda*; psl. **versь* **versa* ‘resa, vres’ > dluž. *wrjos wrjosa*, gluž. *wrjós wrjosa* : psl. **berza* ‘breza’ > dluž. *brjaza*, gluž. *brěza*); 7) psl. **ʳ*, **ʳʲ* > polj., luž. **č*, **čʲ* (13. stoletje), pri čemer sta se tako nastala šumniška zlitnika ohranila v gornji lužiški srbščini, v dolnji lužiški srbščini pa sta se po onemitvi zaporniške prvine zlitnika poenostavila v šumniška pripornika *š, ž* (psl. **tixъbъ* ‘tih, miren’ > dluž. *šichy*, gluž. *čichi*; psl. **desębъ* ‘deset’ > dluž. *žases*, gluž. *džesac*). Tem glasovnim značilnostim so se kasneje pridružile še nekatere, ki lužiško srbščino povezujejo s severno zahodno slovansčino, npr.: 1) ohranitev zahodnoslovanskih mehčanih (palataliziranih) soglasnikov, tj. odrazov praslovanskih nepalatalov (netrdonebnikov) v položaju pred sprednjimi samoglasniki: psl. **C^E* > zsl. **C'* > polj., pom., plb., luž. **C'* (prim. 4.1.6.6); 2) okrepitev mehčanosti zahodnoslovanskega **v'* (odraza praslovanskega **v* v položaju pred sprednjimi samoglasniki) in njegova palatalizacija v *j*: psl. **v^E* > zsl. **v'* > luž. **j* (psl. **kry* **krъve* ‘kri’, Asg **krъvbъ* → **krъvbъ* **krъve* > dluž. *kšej kšwě*, gluž. *krej krwě* (≥ *kreje*); psl. **praviti* ‘delati pravo, resnično’ > gluž. *prajić*; psl. **kirъky* **kirъkъve*, Asg **kirъkъvbъ* ‘cerkev’ > **cirъky* **cirъkъve*, Asg **cirъkъvbъ* > gluž. *cyrkej cyrkwje*; psl. Dsg **domovi* od ‘hiša, dom’, drugotno adv. ‘domov’ > dluž. *domoj*, gluž. *domoj*; psl. **nogavica* > dluž. *nogajca*, gluž. *nohajca*; psl. **rъkavica* > dluž. *rukajca*, gluž. *rukajca*); 3) otrditev lužiškosrbskih mehkih oz. mehčanih **c'*, **z'*, **s'* različnih izvorov: psl. **c'/t', *z^E/*zʲ/*đ, *s^E* > luž. **c'*, **z'*, **s'* > *c, z, s*; 4) prvotno ohranjanje praslovanskega **y* (in z njim po nesplošnoslovanski kontrakciji (skrčitvi) glasovno sovpadla praslovanska dvozložna glasovna zaporedja **ъjb, *ъji*) v večini položajev: psl. **y/*ъjb/*ъji* > zsl. **y* > polj., pom., plb., luž. **y* (prim. 4.1.6.7); 5) izguba kvantitenih opozicij (kolikostnih nasprotij) in njihova (delna) sprememba v kvalitetne opozicije (kakovostna nasprotja): zsl. **Ů* : **Ů̄* > polj., pom., plb., luž. **V* = **V̄* (prim. 4.1.6.8).

Nesplošnoosrednejahodnoslovanske (nesplošnolužiškosrbske) glasovne značilnosti (arhaizmi in inovacije) so: A) **širše od lužiškosrbskih** (ki v skladu z valovno teorijo kažejo na večjo genetsko sorodnost dolnje lužiške srbščine z lehitskimi jeziki ter gornje lužiške srbščine s češkim in slovaškim jezikom): 1a) psl. **CъlC* > zsl. **ʲ* > dluž. **el'*, **lu*, **ol*, gluž. **el'*, **ol* (psl. **vъlkъ* **vъlka* ‘volk’ > dluž. *wjelk*, gluž. *wjelk*; psl. **vъlna* ‘volna’ > dluž. *walma*, gluž. *walma*; psl. **dъlgъbъ* ‘dolg, ne kratek’ > dluž. *dlugi*, gluž. *dołhi*; psl. **čъlnъ* **čъlna* ‘čoln, drevak’ > dluž. *colm*, gluž. *čołm*); 1b) psl. **CъlC* > zsl. **ʲ* > dluž. **ol*, **lu*, **ol*, gluž. **ol* (psl. **mъlva* ‘govor’ → dluž. *roz-mołwjaś se*, gluž. *roz-mołwjeć so*; psl. **tъlstъbъ* ‘debel, tolst’ > dluž. *tlusty*, gluž. *tołsty*; psl. **dъlga* **dъlga* ‘dolg, kar je treba vrniti’ > dluž. *dlug dluga*, gluž. *dołh dołha*; psl. **xъlmbъ* **xъlma* ‘vzpetina, grič, holm’ > nar. dluž. *chołm*, gluž. *chołm chołma*); 2) psl. **g* > polj., pom., plb., dluž. **g*, gluž., češ., slš. **h* (psl. **noga* ‘noga’ > dluž. *noga*, gluž. *noha*); 3) depalatalizacija lužiškosrbskih **č*, **čʲ*, **š* različnih izvorov v dolnji lužiški srbščini (in prehod **č* v *c*): psl. **č*, **čʲ*, **š*/**x^{E2}/*x^{E3}* > luž. **č*, **čʲ*, **š* > dluž. *c*, *ž*, *š*, gluž. *ć*, *ź*, *ś*; 4) palatalizacija **y* v položaju za **x* v gornji lužiški srbščini: psl. **ky/*kъjb/*kъji*, **gy/*gъjb/*gъji*, **xy/*xъjb/*xъji* > zsl. **ky*, **gy*, **xy* > dluž. **k'i*, **g'i*, **xy*, gluž. **k'i*, **h'i*, **x'i*; B) **lužiškosrbske**: 1) psl. **o* / [+*p, *b, *m, *v, *k, *g, *x* _] > dluž. **ö*, gluž. *o*; 2) psl. **pr^o*, **tr^o*, **kr^o* > dluž. **pr^o*, **tr^o*, **kr^o*, gluž. *pr^o*, *tr^o*, *kr^o*.

Lužiskosrbski jezik (osrednjezahodnoslovanski jezik) je **prehodni geolekt** znotraj zahodnoslovanskega areala, ki izkazuje del inovacij severnozahodnoslovanskih (lehitskih) in del inovacij južnozahodnoslovanskih (češko-slovaških) jezikov. Sodobna lužiška srbščina se notranje deli na dva večja geolekta; to sta **dolnja lužiška srbščina** (severna) in **gornja lužiška srbščina** (južna), ki se med seboj razlikujeta po nesplošno-osrednjezahodnoslovanskih glasovnih spremembah, pri čemer je dolnja lužiščina bližja severni, gornja lužiščina pa južni zahodni slovanščini. Genetskojezikoslovno gledano je ostro mejo med obema geolektoma zelo težko potegniti, saj izoglose najznačilnejših nesplošnolužiskosrbskih inovacij ne potekajo v snopu, med doljno in gornjo lužiško srbščino namreč obstaja še en prehodni geolekt, tj. **osrednja lužiška srbščina** (ki se razteza približno od kraja Grodk/Spremberg na severu do kraja Wojerecy/Hoyerswerda na jugu).³⁵⁴

Lužiskosrbski jezik se torej notranje deli na tri narečne ploskve (baze) oz. tri narečne skupine (grupe): 1) **dolnjelužiškosrbska narečja** (dluž. *dolnoserbske dialektky*, gluž. *delnjoserbske narěče* ‘dolnjelužiškosrbska narečja’); 2) prehodna **osrednjelužiškosrbska narečja** (dluž. *pšechodne dialektky*, gluž. *přechodne narěče* ‘prehodna narečja’); 3) **gornjelužiškosrbska narečja** (dluž. *górnoserbske dialektky*, gluž. *hornjoserbske narěče* ‘gornjelužiškosrbska narečja’).³⁵⁵ Narečna podstava dolnjelužiškosrbskega knjižnega/standardnega jezika je chóšebusko narečje (*chóšebuski dialekt*) (poimenovano po kraju Chóšebuz/Cottbus), sodobni gornjelužiškosrbski knjižni/standardni jezik, ki se je po drugi svetovni vojni izoblikoval iz dveh knjižnojezikovnih različic, pa je kompromis med slednjima, od katerih je prva temeljila na budyšinskem narečju (*budyška narěč*) (poimenovanem po kraju Budyšin/Bautzen) (gledano zgodovinsko) evangeličanskih, druga pa na kulowskem narečju (*kulowska narěč*) (poimenovanem po kraju Kulow/Wittichenau) katoliških Gornjih Lužiskih Srbov.

³⁵⁴ Jezikoslovni pogledi na genetskojezikoslovni (geneolingvistični) oz. genealoški status lužiške srbščine so različni, pri čemer se pojavljata dve nasprotujoči si stališči: 1) genetskojezikoslovno je lužiška srbščina en jezik: »Wie bekannt, zerfällt die wendisch-sorbische Sprache in zwei Hauptdialekte: den oberlausitzisch-sorbischen und den niederlausitzisch-sorbischen, welche beide zu besonderen Schriftsprachen, der obersorbischen und der niedersorbischen, erhoben worden sind« (Mucke 1891: 3) (prim. npr. tudi Löttsch 1963, 1965; Faßke 1968, 1975, 1998; Michałk 1982; Marti 1996); 2) genetskojezikoslovno sta dolnja in gornja lužiška srbščina dva ozko sorodna, a samostojna zahodnoslovanska jezika: »[...] stanowi niewątpliwie granice dwóch odrębnych, choć bardzo sobie bliskich języków. [...] »Język łużycki« nigdy nie istniał« (Stieber 1934: 82, 93) (prim. npr. tudi Schuster-Šewc 1959, 1997; Brozović 1961–1962, 1987).

³⁵⁵ Michałk 1982.

4.3.2 Primerjalno glasoslovje dolnje- in gornjelužiškosrbskega knjižnega/standardnega jezika

V nadaljevanju so obravnavane najznačilnejše (in še zdaleč ne vse) razlike v zložniškem in nezložniškem sistemu med sodobnim dolnje- in gornjelužiškosrbskim knjižnim/standardnim jezikom. Izhajajoč iz rekonstruiranega praslovanskega stanja in prikazujoč divergentne glasovne spremembe, so pojasnjene glasovne razlike med jezikoma. Upoštevane so tudi nekatere prvotne naglasne značilnosti, ki se odražajo v silabemski kvaliteti (zložniški kakovosti).

4.3.2.1 Naglas

Najznačilnejše kvalitetne samoglasniške razlike med knjižno doljno in gornjo lužiško srbščino so posledica različnega odražanja praslovanskega starega akuta v obeh knjižnih jezikih ter večje stopnje ohranjenosti kvalitetnih odrazov po nadomestni podaljšavi nastalih prvotnih dolgih zložnikov in odražanja nekdanjih kvantitetnih opozicij (kolikostnih nasprotij) v kvalitetnih opozicijah (kakovostnih nasprotjih) v gornji lužiški srbščini.

4.3.2.1.1 Praslovanske staroakutirane medglasne dvoglasniške zveze **CeRC*, ki po nesplošnoslovanski metatezi likvid brez podaljšave (prim. 4.1.1.3.5) v lužiški srbščini niso doživele preglasa **CR'eC* v **CR'oC* (prim. 4.1.6.2), imajo v doljni lužiški srbščini (in severni zahodni slovanščini) odraz kračine, v gornji lužiški srbščini (in češčini) pa odraz dolžine (za razliko od npr. prednaglasnih v dvozložnicah, ki v vsej zahodni slovanščini izkazujejo odraz dolžine): 1) **psl.** **CeRC'* > **luž.** **CR'eCV* > **luž.** **CR'ěC* (psl. **žerbě* (b) 'žrebe' > dluž. *žrěbje*, gluž. *žrěbjo*; psl. **mertī* (c) 'mreti, umirati' > dluž. *mrěś*, gluž. *mrěć*); 2) **psl.** **CěRC* > **luž.** **CR'eC* > **dluž.** **CR'eC*, **gluž.** **CR'ěC* (psl. **běrza* (a) 'breza' > dluž. *brjaza*, gluž. *brěza*; psl. **mělti* (c/a) 'mleti' > dluž. *młaś*, gluž. *mlěć*; psl. **pělti* (c/a) 'pleti' > dluž. *plaś*, gluž. *plěć*).

4.3.2.1.2 Lužiškosrbska **e* in **o* izkazujeta odraz nadomestne podaljšave po splošnoslovanski onemitvi praslovanskih šibkih polglasnikov **b̥*, **b̥* (prim. 4.1.3.1) v ponaglasnem zlogu v gornji lužiški srbščini, v doljni lužiški srbščini pa ne (pri čemer gre lahko za znotrajvzorčno analoško izravnavo) (psl. **pětb̥* **pěti* (c) 'peč' > dluž. *pjac pjacy*, gluž. *pěc pjecy*; psl. **mědb̥* **mědu* (c) 'med' > dluž. *mjod mjoda*, gluž. *měd mjeda/mjedu*; psl. **šěstb̥* (c) 'šest' > dluž. *šesć*, Gpl *šesćoch/šesćich*, gluž. *šěść*, Gpl *šesćoch*; psl. **sědm̥b̥* (b) 'sedem' > dluž. *sedym*, Gpl *sedmoch/sedmich*, gluž. *sydom*, Gpl *sedmjoch*).³⁵⁶

4.3.2.1.3 Prvotne kvantitetne opozicije se kot kvalitetne opozicije v doljni lužiški srbščini odražajo na odrazih **e* (*e* in *a* sta odraza kračine, *ě* je odraz dolžine, pri čemer je odraz *e* v položaju za *c*, *ž*, *š*; *c*, *z*, *s* nepoveden), v gornji lužiški srbščini pa na odrazih **e* (*e* je odraz kračine, *ě* v položaju ne za *c*, *z*, *s* in *y* v položaju za *c*, *z*, *s* sta odraza dolžine) in **o* (*o* je odraz

³⁵⁶ Zgleda dluž. *šesć*, *sedym* sta nepovedna, v položaju za dluž. *c*, *ž*, *š*; *c*, *z*, *s* se namesto dluž. *ě* namreč pojavlja dluž. *e*.

kračine, *ó* je odraz dolžine) (psl. **bólto* (a) ‘blato’ > dluž. *bloto*, gluž. *blóto*; psl. **zólto* (c) ‘zlató’ > dluž. *zloto*, gluž. *zloto*; psl. Asg **dǫrgǫ* (a) od ‘pot’ > dluž. *drogu*, gluž. *dróhu*; psl. Asg **borzdǫ* (b) od ‘brazda’ > dluž. *brozdu*, gluž. *brózdu*; psl. Asg **gólvo* (c) od ‘glava’ > dluž. *glowu*, gluž. *hlowu*; psl. **mǫrzb* **mǫrza* (a) od ‘mraz’ > dluž. *mroz mroza*, gluž. *mróz mróza*; psl. **gǫrdb* **gǫrda* (c) od ‘ograda’ > dluž. *grod groda*, gluž. *hród hroda*; psl. **bǫgb* **bǫga* (c) ‘bog’ > dluž. *bog boga*, gluž. *bóh boha*; psl. **gnǫjb* **gnǫja* (c) ‘gnoj’ > dluž. *gnoj gnoja*, gluž. *hnój hnoja*; psl. **nǫsb* **nǫsa* (c) ‘nos’ > dluž. *nos nosa*, gluž. *nós nosa*; psl. **nǫtb* **nǫti* (c) ‘noč’ > dluž. *noc nocy*, gluž. *nóc nocy*; psl. **gǫlsb* **gǫlsa* (c) ‘glas’ > dluž. *glos glosa*, gluž. *hlós hlosa*; psl. **lǫdb* **lǫda*/**lǫdu* (c) ‘led’ > dluž. *lod loda*, gluž. *lód loda*; psl. **bǫrgb* **bǫrga* (c) ‘vzpetina, breg’ > dluž. *brjog brjoga*, gluž. *brjóh brjoha*).

Najznačilnejše kvalitetne alternacije zložnikov v knjižni dolnji in gornji lužiški srbščini

Praslovansko	Dolnjelužiškosrbsko	Gornjelužiškosrbsko
<i>*CeRC^l</i>	<i>*CR’ěC</i>	<i>*CR’ěC</i>
<i>*CěRC</i>	<i>*CR’eC</i>	<i>*CR’ěC</i>
<i>*eC_ǫ/ǫ</i>	<i>*eC</i>	<i>*ěC</i>
<i>*e/*ǫ</i>	<i>*’e</i>	<i>*’e : *’ě</i>
<i>*CeRC^E</i>	<i>*CR’eC : *CR’ěC</i>	<i>*CR’eC : *CR’ěC</i>
<i>*o</i>	<i>*o</i>	<i>*o : *ō</i>
<i>*eC^o/*ǫC^o</i>	<i>*’o</i>	<i>*’o : *’ō</i>
<i>*CoRC</i>	<i>*CRoC</i>	<i>*CRoC : *CRōC</i>
<i>*CeRC^o</i>	<i>*CR’oC</i>	<i>*CR’oC : *CR’ōC</i>

4.3.2.2 Zložniki

Najznačilnejše zložniške razlike med knjižno doljno in gornjo lužiško srbščino so posledica divergentnega spreminjanja praslovanskega **e* v prvem zlogu, praslovanskega **ě* v položaju za lužiškosrbskimi trdimi sičniki *c*, *z*, *s*, praslovanskega **e* v položaju pred (doljno)lužiškosrbskimi otrdelimi soglasniki, praslovanskih izglasnih **-e* in **-e*, praslovanskega **a* v položaju med netrdimi soglasnikoma, zahodnoslovanskih zlogotvornih jezičnikov (silabičnih likvid) **ǫ*, **ǫ’* in **ǫ*, **ǫ’*, praslovanskega **y* v položaju za **x* ter praslovanskega **o* v položaju za **p*, **b*, **m*, **v* ali **k*, **g*, **x*.

4.3.2.2.1 Praslovanski sprednji nosni samoglasnik (nazalni vokal) **e* je po denazalizaciji (raznosnjenju) v dolnji lužiški srbščini v naglašenem položaju glasovno sovpadel z odrazom praslovanskega **ě*, medtem ko je imel v gornji lužiški srbščini (ter češčini in slovaščini) prvotno široki odraz **ā*, ki se je nato v položaju pred trdim soglasnikom *z* izjemo **k* znižal v **a*, v položaju pred prvotnim netrdim soglasnikom, pred **k* in v izglasju pa zožil v **e* (slednji se je lahko nadalje preglasil v **o*): **psl.** **e* > **dluž.** **’ě* > *’ě*, *e* / -/+ [**č*, **ž*, **š*/**x*^{E2}/**E3**x*; **c*/**k*^{E2}/**t*, **z*/**z*/**g*^{E2}/**d*, **s*], **gluž.** **ä* > *’a*, *’e* / -/+ [**C’*, **C^E*, **k*] (psl. **jězyk* **jězika* ‘jezik’ > dluž. *jězyk jězika*, gluž. *jazyk jazyka*; psl. **rědb* **rěda* ‘vrsta, red’ > dluž. *rěd rěda*, gluž. *rjad rjada* : Lsg *na rjedže*; psl. **měso* ‘meso’ > dluž. *měso*, gluž. *mjaso*; psl. **světǫb* ‘svet’ > dluž. *swěty*, gluž. *swjaty* : psl. **světiti* ‘delati sve-

to, posvečevati' > dluž. *swěšiš*, gluž. *swěćić*; psl. **ględati* 'gledati' > dluž. *ględas*, gluž. *hladać*; psl. **čęstъjъ* 'čest' > dluž. *cesty*, gluž. *časty*; psl. **mękъkъjъ* 'mehek' > dluž. *męki*, gluž. *mječki*; psl. **tęžъkъjъ* 'težek' > dluž. *šęžki*, gluž. *čęžki*; psl. **žęti* 'sekati, tolči, žeti' > dluž. *žes*, gluž. *žec* star. (običajno *žnjec*); psl. **pętъ* 'pet' > dluž. *pęš*, gluž. *pječ* : psl. **pętъjъ* 'pęti' > dluž. *pęty*, gluž. *pjaty*; psl. **desętъ* 'deset' > dluž. *zases*, gluž. (*džesac*) : psl. **desętъjъ* 'deseti' > dluž. *zasety*, gluž. *džesaty*; psl. **pęstъ* **pęsti* 'pest' > dluž. *pęšć* *pęšći*, gluž. (*pjasć pjasće*); psl. **tręsti* 'tresti' > dluž. *tsęšć*, gluž. (*tręsc*).³⁵⁷

4.3.2.2.2 Praslovanski **ę* (in z njim glasovno sovpadli lužiškosrbski dolgi **ę*) se je v celotni lužiški srbsčini prvotno ohranil kot poseben *e*-jevski glas in fonem **ę* (v sodobnem jeziku se ohranja v naglašenem, tj. prvem zlogu), le v položaju za lužiškosrbskimi trdimi sičniki *c*, *z*, *s* se v vseh zlogih v doljni lužiški srbsčini odraža kot *e*, v gornji lužiški srbsčini pa kot *y*: psl. **kę₂/*ię₂*, **zę₂/*gę₂/*dě₂*, **sę* > luž. **cę*, **zę*, **sę* > dluž. *ce*, *ze*, *se*, gluž. *cy*, *zy*, *sy* (psl. **kęľъjъ* 'cel, ves' > **cęľъjъ* > dluž. *ceľy*, gluž. *cyľy*; psl. **kęditī* 'cediti' > **cęditī* > dluž. *cejziš*, gluž. *cydzić*; psl. **zęvati* 'zevati' > dluž. *zewas*, gluž. *zywać*; psl. **sęno* 'trava, seno' > dluž. *seno*, gluž. *syno*; psl. **sęmę* 'seme' > dluž. *semje*, gluž. *symjo*).

4.3.2.2.3 Lužiškosrbski **e* (odraz praslovanskega **e* in z njim glasovno sovpadlega zahodnoslovanskega **e*, nastalega po metatezi likvid praslovanskih dvoglasniških zvez **CeRC* > **CREC* brez podaljšave, ki se nista preglasila v **o* (prim. 4.1.6.2), ter praslovanskega krepkega **p*, ki se je vokaliziral v **e*) se je v gornji lužiški srbsčini prvotno ohranil kot **e*, v doljni lužiški srbsčini pa se v položaju pred dolnjelužiškosrbskimi trdimi (tudi dolnjelužiškosrbskimi depalataliziranimi) soglasniki znižal v **a*: psl. **eC/*eRC^E/*pC* > luž. **e* > dluž. *'aC*, gluž. *'eC* (psl. 2sg praes. **neseši* od 'nesti' > dluž. *njasoš*, gluž. *njeses*; psl. 2sg praes. **vezeši* od 'peljati' > dluž. *wjzasoš*, gluž. *wjezeš*; psl. 2sg praes. **pečeši* od 'peči' > dluž. *pjacoš*, gluž. *pječes*; psl. **desętъjъ* 'deseti' > dluž. *zasety*, gluž. *džesaty*; psl. **ležati* 'ležati' > dluž. *lažas*, gluž. *ležeć*; psl. **ľanъ* 'lan' > dluž. *lan*, gluž. *len*; psl. **pъsъ* 'pes' > dluž. *pjas*, gluž. *pos*).

4.3.2.2.4 Odrza praslovanskih izglasnih **-e* in **-ę* sta se v doljni lužiški srbsčini ohranila kot ^(l)*e*, medtem ko sta se v delu gornje lužiške srbsčine preglasila v *'o* (kar pa se v knjižni gornji lužiški srbsčini v večini primerov ne odraža), pri čemer je znotraj oblikovnih vzorcev pogosto prišlo do analoških izravnav: psl. **-e*, **-ę* > dluž. *-e*, gluž. *-o* (psl. Nsg n **vъxo* od 'ves' > **vъše* > dluž. *wše*, gluž. *wšo*; samostalniki praslovanske srednje soglasniške sklanjatve z osnovo na **-ęt-*: psl. **telę* 'tele' > dluž. *šele*, gluž. *čelo*; psl. **dętę* 'dete' > dluž. *žiše*, gluž. *džęćo*; psl. **agnę* 'jagnje' > dluž. *jagnje*, gluž. *jehnjo*; popraslovansko tvorno sedanje deležje: psl. **mъľčę* od 'molčati' > gluž. *mjelćo*, psl. **stoję* od 'stati' > gluž. *stejo*, psl. **ležę* od 'ležati' > gluž. *ležo*).

³⁵⁷ Glasovno nepričakovane oblike so najverjetneje posledica različnih znotraj- in medvzorčnih analoških izravnav, in sicer gluž. *džesac* po *džesaty*, gluž. *tręsc* pa po Nsg m, f, n ptc. praet. act. II *tręst tręsla tręslo*, medtem ko ostaja nepričakovano gluž. *pjasć pjasće* nepojasnjeno.

4.3.2.2.5 Praslovanski **a* v položaju med dvema lužiškosrbskima netrdima soglasnikoma se je v dolnji lužiški srbsčini ohranil kot *a*, medtem ko se je v gornji lužiški srbsčini (in češčini) preglasil v *e*: **psl.** **C'aC'/*C'aC^E* > **zsl.** **C'aC'* > **dluž.** *C'aC'*, **gluž.** *C'eC'* (psl. **mьlčati* 'molčati' > dluž. *mjelcaś*, gluž. *mjelčec*; psl. **ležati* 'ležati' > dluž. *lažaś*, gluž. *ležec*; psl. **slyšati* 'slišati' > dluž. *slyšaś*, gluž. *slyšec*; psl. **puščati* 'puščati' > dluž. *pušcaś*, gluž. *pušcec*; psl. **stavlati* 'postavljati' > dluž. *stajaś*, gluž. *stajec*; psl. Ipl **dušami* od 'dih, sapa; duša' > dluž. *dušami*, gluž. *dušemi*).

4.3.2.2.6 Odrazi zahodnoslovanskih zlogotvornih jezičnikov (silabičnih likvid) **ɣ'*, **ɣ* (prim. 4.1.6.3) se v dolnji in gornji lužiški srbsčini nekoliko razlikujejo. Zahodnoslovanski **ɣ'* v položaju ne pred trdimi dentali (zobniki) **t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* ima v celotni lužiški srbsčini odraz 'er': **psl.** **CbrC / -[*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O]* > **zsl.** **ɣ'* > **polj., pom., plb., luž.** **ir'* > **luž.** 'er' (npr. psl. **sьmьrtь* 'smrt' > dluž. *smjerś*, gluž. *smjerc* (prim. 4.1.6.3.1)). Zahodnoslovanski **ɣ* v položaju pred trdimi dentali **t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* in zahodnoslovanski **ɣ* ima v dolnji lužiški srbsčini odraz *ar* (kar se zdi bliže stanju v poljščini, pomorjanščini in polabščini), v gornji lužiški srbsčini pa *or*: **psl.** **CbrC / +[*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O]* > **zsl.** **ɣ* > **polj., pom., plb., luž.** **ɣ* > **ar* > **dluž.** *ar*, **gluž.** *or* (npr. psl. **čьrnьjь* 'črn' > dluž. *carny*, gluž. *čorny* (prim. 4.1.6.3.2)); **psl.** **CbrC / +[*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O]* > **zsl.** **ɣ* > **polj., pom., plb., luž.** **ar* > **dluž.** *ar*, **gluž.** *or* (npr. psl. **gьrdlo* 'grlo, požiralnik' > dluž. *gjardło*, gluž. *hordło* (prim. 4.1.6.3.3)).

4.3.2.2.7 Odrazi zahodnoslovanskih zlogotvornih jezičnikov **ɣ'*, **ɣ* (prim. 4.1.6.4) se v dolnji in gornji lužiški srbsčini precej razlikujejo, pri čemer dolnja lužiška srbsčina izkazuje večjo stopnjo ujemanja s poljščino kot gornja lužiška srbsčina.

Zahodnoslovanski **ɣ'* (prim. 4.1.6.4.1): 1) **psl.** **CblC / +[*p, *b, *m, *v _], -[*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O]* > **zsl.** **ɣ'* > **luž.** **el'* (psl. **mьlčati* 'molčati' > dluž. *mjelcaś*, gluž. *mjelčec*; psl. **vьlkь* 'volk' > dluž. *wjelk*, gluž. *wjelk*); 2) **psl.** **CblC / +[*p, *b, *m, *v _], +[*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O]* > **zsl.** **ɣ'* > **ɣ* > **luž.** **ol* (psl. **pьlnьjь* 'poln' > dluž. *połny*, gluž. *połny*; psl. **vьlna* 'volna' > dluž. *wałna*, gluž. *wołna*); 3) **psl.** **CblC / +[*t, *d, *s _]* > **zsl.** **ɣ'* > **ɣ* > **dluž.** **tu*, **gluž.** **ol* (psl. 2sg praes. **tolčesi* od 'tolči' > dluž. *thucos*, gluž. *tolčes*; psl. **dьlgьjь* 'dolg, ne kratek' > dluž. *dlugi*, gluž. *dołhi*); 4) **psl.** **CblC / +[*č, *ž _]* > **zsl.** **ɣ'* > **ɣ* > **luž.** **ol* (psl. **čьlnь* 'čoln, drevak' > dluž. *cołm*, gluž. *čołm*; psl. **žьlna* 'žolna' > dluž. *žołma*, gluž. *žołma*; psl. **žьlčь* 'žolč' > dluž. *žołc*, gluž. *žołc*; psl. **žьlčьjь* 'rumen' > dluž. *žołty*, gluž. *žołty*).

Zahodnoslovanski **ɣ* (prim. 4.1.6.4.2): 1) **psl.** **CblC / +[*p, *b, *m, *v _]* > **zsl.** **ɣ* > **luž.** **ol* (npr. psl. **mьlva* 'govor' → dluž. *roz-mołwjaś se*, gluž. *roz-mołwjeć so*); 2) **psl.** **CblC / +[*t, *d, *s _]* > **zsl.** **ɣ* > **dluž.** **tu*, **gluž.** **ol* (psl. **tьlstьjь* 'debel, tolst' > dluž. *tlusty*, gluž. *tołsty*; psl. **dьlgь* 'dolg, kar je treba vrniti' > dluž. *dlug*, gluž. *dołh*); 3) **psl.** **CblC / +[*k, *g, *x _]* > **ɣ* > **luž.** **ol* (psl. **kьlbasa* 'klobasa' > dluž. *kjałbasa*, gluž. *kołbasa*; psl. **xьlmь* 'vzpetina, grič, holm' > nar. dluž. *chołm*, gluž. *chołm*).

4.3.2.2.8 Praslovanski srednji visoki samoglasnik *y (jery) (in z njim po nesplošno-slovanski kontrakciji (skrčitvi) glasovno sovpadli odrazi praslovanskih dvozložnih glasovnih zaporedij **ьjb*, **ьji* (prim. 4.1.3.5)) v položaju za **x* se je v dolnji lužiški srbščini (poljščini, pomorjanščini in polabščini) ohranil kot *y, medtem ko je v gornji lužiški srbščini palataliziral v sprednji visoki samoglasnik *i, podobno kot v položaju za **k*, **g* (prim. 4.1.6.7): psl. **ky*/**кьjb*/**кьji*, **gy*/**гьjb*/**гьji*, **xy*/**хьjb*/**хьji* > zsl. **ky*, **gy*, **xy* > dluž. **kī*, **gī*, **xy*, gluž. **kī*, **hī*, **xī* (psl. **kysalьjb* 'kisel' > dluž. *kisaly*, gluž. *kisaly*; psl. **kypěti*, **kypiti* 'kipeti' > dluž. *kipjeś*, gluž. *kipić*; psl. **kortьkьjb* 'kratek' > dluž. *krotki*, gluž. *krótki*; psl. NApl **lōky* od 'loka, močvirnat travnik' > dluž. *luki*, gluž. *luki*; psl. **gynōti* 'giniti' > dluž. *ginuś*, gluž. *hinyć*; psl. **dorgьjb* 'drag, ljub' > dluž. *drogi*, gluž. *drohi*; psl. NApl **dorgy* od 'pot' > dluž. *drogi*, gluž. *dróhi*; psl. **xyba* 'majanje; kar se maje, ker ni trdno' > dluž. *chyba*, gluž. *chiba*; psl. **suxьjb* 'suh, ne moker' > dluž. *suchy*, gluž. *suchi*; psl. NApl **muxy* od 'muha' > dluž. *muchy*, gluž. *muchi*; psl. **xytrьjb* 'hiter, spreten' > dluž. *chětšy*, gluž. *chětry*).

4.3.2.2.9 Praslovanski *o v položaju za labiali (ustničniki) **p*, **b*, **m*, **v* (tudi za popraslovanskim protetičnim vzglasnim **v*-) in velari (mehkonebniki) **k*, **g*, **x* ter v položaju ne pred labiali **p*, **b*, **m*, **v* (tudi pred odrazom praslovanskega **l* v položaju pred nesprednjimi samoglasniki) in velari **k*, **g*, **x* se v gornji lužiški srbščini ni spreminjal, medtem ko se je v dolnji lužiški srbščini centraliziral v **ö* in se nato v položaju pred *j* razokrožil v **e*:³⁵⁸ psl. **o* / +[**p*, **b*, **m*, **v*; **k*, **g*, **x* _], -[_ **p*, **b*, **m*, **v*; **k*, **g*, **x*] > dluž. *ö* > *e* / +[_ **j*], gluž. *o* (psl. **poľe* 'polje' > dluž. *pólo* [pölo], gluž. *polo*; psl. **bolěti* 'boleti' > dluž. *bóles* [böleş], gluž. *boleć*; psl. **moriti* 'moriti' > dluž. *móris* [mör'is], gluž. *moríc*; psl. **voda* 'voda' > dluž. *wóda* [uöda], gluž. *woda*; psl. **vozь* **voza* 'voz' > dluž. *wóz wóza* [uös uöza], gluž. *wóz woza* [uós uoza]; psl. **voziti* 'voziti' > dluž. *wózyś* [wözyś], gluž. *wozyć*; psl. **koza* 'koza' > dluž. *kóza* [köza], gluž. *koza*; psl. **koryto* 'korito' > dluž. *kóryto* [köryto], gluž. *korto*; psl. **gostь* **gosti* 'gost' → dluž. *gósc gósca* [göśc göśca], gluž. *hósć hosća* [hösć hosća]; psl. **xoditi* 'hoditi' > dluž. *chójziś* [xöjziś], gluž. *chodźić* [k^ooźić] : psl. **bojati se* 'bati se' > dluž. *bójaś se* [bejaś se], gluž. *bojeć so*; psl. **mojь* **moja* **moje* 'moj' > dluž. *mój mója mójo* [mej meja mejo], gluž. *mój moja moje* [mój moja moje]; psl. **vojevati* 'bojevati se' > dluž. *wójowaś* [uejowaś], gluž. *wojować* : psl. **pomoť* 'pomoč' > dluž. *pomoc*, gluž. *pomoc*; psl. **bogь* **boga* 'bog' > dluž. *bog boga*, gluž. *bóh boha*; psl. **smola* 'smola' > dluž. *smola* [smoła], gluž. *smoła* [smoła]; psl. **golobь* **golobi* 'golob' → dluž. *gotub gołubja* [goɥup goɥub'a], gluž. *hołb hołbja* [hoɥp hoɥb'a]; psl. **oko* 'oko' > dluž. *woko*, gluž. *woko*; psl. **okъno* 'okno' > dluž. *wokno*, gluž. *wokno*).

³⁵⁸ Za podobno centralizacijo praslovanskega *o v kašubščini prim. 4.2.2.2.6.

Najznačilnejše zložniške razlike med knjižno doljno in gornjo lužiško srbščino

Praslovansko	Dolnjelužiškosrbsko	Gornjelužiškosrbsko
*ę	’ě, e	’aC, ’eC’
*ĕ	e / [+c, z, s _]	y / [+c, z, s _]
*e/*eRC/*ĕ	’aC	’eC
*-e	-’e	-’o
*-ę	-’e	-’o
*C’aC’/*C’aC ^E	C ^(’) aC ^(’)	C’eC’
*CъrC / +[*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O]	(’)ar	(’)or
*CъrC	ar	or
*CьlC / +[*t, *d, *s _]	łu	oł
*CьlC / +[*t, *d, *s _]	łu	oł
*xy/*xъjь/*xъji	xy	x’i
*o / +[*p, *b, *m, *v; *k, *g, *x _], -[*p, *b, *m, *v; *k, *g, *x]	ö > e / [+ _ *j]	o

4.3.2.3 Nezložniki

Najznačilnejše nezložniške razlike med knjižno doljno in gornjo lužiško srbščino so posledica spirantizacije praslovanskega *g in depalatalizacije zahodnoslovanskega *-r’ v gornji lužiški srbščini ter otrditve praslovanskih *č, *ž, *š (in prehod *č v c), poenostavitev zlitniških odrazov zahodnoslovanskih *t’, *d’ in spreminjanje zahodnoslovanskih glasovnih zaporedij *pr’, *tr’, *kr’ v dolnji lužiški srbščini.

4.3.2.3.1 Praslovanski zveneči velarni (mehkonebni) zapornik *g je v dolnji lužiški srbščini (poljščini, pomorjanščini in polabščini) ostal nespremenjen, medtem ko se je v gornji lužiški srbščini (češčini in slovaščini) spirantiziral v zveneči laringalni (grlni) pripornik *h (pozneje je v položaju pred soglasnikom in v izglasju onemel): **psl.** *g > **dluž. g, gluž. h** > **ø** (psl. *noga ‘noga’ > dluž. noga [noga], gluž. noha [noha]; psl. *gynōti ‘giniti’ > dluž. ginuš [g’inuš], gluž. hinyć [h’inyć]; psl. *griva ‘dolge dlake na vratu, griva’ > dluž. griwa [gr’iua], gluž. hriwa [r’iua]; psl. *gordb *gorda ‘ograda’ > dluž. grod groda [grot groda], gluž. hród hroda [rót roda]; psl. *bergb *berga ‘vzpetina, breg’ > dluž. brjog brjoga [br’og br’oga], gluž. brjóh brjoha [br’ó br’oha]).

4.3.2.3.2 Praslovanska palatalna (trdonebna) soglasniška sklopa *šč, *žž [*šč, *žž] sta se v celotni lužiški srbščini ohranila kot mehka šć, žž <šč, ždž>, medtem ko so se praslovanski šumniški palatali (trdonebniki) *č, *ž, *š [*č, *ž, *š] v gornji lužiški srbščini ohranili kot mehki č, ž, š <č, ž, š>, v dolnji lužiški srbščini pa so odredeli, pri čemer je šumnik *č prešel v sičnik *c.³⁵⁹ 1) **psl.** *šč/*sk^{E2}, *žž/*zg^{E2} > **zsl.** *šč, *žž [*šč, *žž] > **luž. šć, žž** (psl.

³⁵⁹ Črke <č, ž, š> v dolnji lužiški srbščini torej označujejo trde šumnike [č, ž, š] (šumnik č se pojavlja le v izposojenkah, npr. nem. Tscheche → dluž. Čech), v gornji lužiški srbščini pa mehke šumnike [č, ž, š].

puščati* ‘puščati’ > dluž. *puščas*, gluž. *pušćec*; psl. **piščalb* ‘piščal’, **piščalbka* ‘majhna piščal’ > dluž. Npl *pišćele*, *piščalka*, gluž. *piščel*, *piščalka*; psl. **verščati* ‘vreščati’ > dluž. *wrjaščas*, gluž. *wrěšćec*; psl. **drožži* ‘droži’ → dluž. *droždzeje*, gluž. *droždže*); 2) **psl. **č*, **č*, **š*/**x^{E2}/*E3x* > **zsl.** **č*, **č*, **š* > **luž.** **č*, **č*, **š* > **dluž.** *c*, *č*, *š*, **gluž.** *č*, *č*, *š* (psl. **rečb* ‘beseda, govor’ > dluž. *reč*, gluž. *reč*; psl. **časb* ‘čas, trenutek, ura’ > dluž. *cas*, gluž. *čas*; psl. **čistb* ‘čist’ > dluž. *cysty*, gluž. *čisty*; psl. **žena* ‘žena’ > dluž. *žona* [žona], gluž. *žona* [žona]; psl. **živb* ‘živ’ > dluž. *žywy* [žywy], gluž. *živy* [živy]; psl. **nožb* ‘nož’ > dluž. *nož* *noža* [noš noža], gluž. *nóž* *noža* [nóš noža]; psl. **žito* ‘žito’ > dluž. *žyto* [žyto], gluž. *žito* [žito]; psl. **lužica* ‘majhna luža, majhno blato, majhno močvirje’ > dluž. *Łužyca* [užyca], gluž. *Łužica* [užica]; psl. **duša* ‘dih, sapa; duša’ > dluž. *duša* [duša], gluž. *duša* [duša]; psl. **šiti* ‘šiti, šivati’ > dluž. *šyš* [šyš], gluž. *šič* [šič]; psl. **šidlo* ‘šilo’ > dluž. *šydto* [šydto], gluž. *šidlo* [šidto]; psl. Nsg n **vbxo* od ‘ves’ > **vbše* → dluž. *wšykn* [uškno], gluž. *wšitko* [ušitko]).

4.3.2.3.3 Praslovanska dentala (zobnika) **t*, **d* v položaju pred sprednjimi samoglasniki sta se v lužiški srbsčini (in poljščini) najprej palatalizirala in afrikatizirala (pozlitnila) v šumniška palatalna (trdonebna) zlitnika **č*, **č* [**tš*, **dž*], ki sta se ohranila kot mehka *č*, *č* <*č*, *dž*> v gornji lužiški srbsčini v vseh položajih in v dolnji lužiški srbsčini v odrazih praslovanskih soglasniških sklopov **st*, **zd*, v drugih položajih pa se poenostavila v šumniška palatalna pripornika *š*, *š* <*č*, *ž*>: 1) **psl.** **st^E*, **zd^E* > **zsl.** **st*, **zd* > **luž.** *sč*, *žč* (psl. **starostb* ‘starost’ > dluž. *starosć*, gluž. *starosć*; psl. **nesti* ‘nesti’ > dluž. *njasć*, gluž. *njesć*; psl. **veziti* ‘peljati’ > dluž. *wjasć*, gluž. *wjezć*; psl. **jězditi* ‘jezditi’ > dluž. *jězdziś*, gluž. *jězdzić*); 2) **psl.** **t^E*, **d^E* > **zsl.** **t*, **d* > **luž.** **č*, **č* > **dluž.** *š*, *š*, **gluž.** *č*, *č* (psl. **težb* ‘težek’ > dluž. *šězki*, gluž. *čezki*; psl. **tixb* ‘tih, miren’ > dluž. *šichy*, gluž. *čichi*; psl. **teplb* ‘topel’ > dluž. *sóply*, gluž. *ćoply*; psl. **dědb* ‘ded, poglavar velike družine’ > dluž. *žěd*, gluž. *džěd*; psl. **desętb* ‘deset’ > dluž. *žasesć*, gluž. *džesac*; psl. **divb* ‘divji’ > dluž. *živy*, gluž. *dživy*).

4.3.2.3.4 Praslovanska glasovna zaporedja **pr*, **tr*, **kr* v položaju pred sprednjimi samoglasniki so se v lužiški srbsčini najprej palatalizirala v **pr̥*, **tr̥*, **kr̥*, pri čemer je **r̥* prešel v palatalni (trdonebni) **š* <dluž. *š*, gluž. *ř*>, v položaju pred nesprednjimi samoglasniki pa v dolnji lužiški srbsčini izkazujejo prehod **r* v **š*:³⁶⁰ 1) **psl.** **pr^E*, **tr^E*, **kr^E* > **zsl.** **pr*, **tr*, **kr* > **luž.** **pr̥*, **tr̥*, **kr̥* > **dluž.** *pš*, *tš*, *kš*, **gluž.** *pš*, *tš* = *č*, *kš* (psl. **pri* ‘pri’ > dluž. *pši* [pši], gluž. *při* [pši]; psl. Npl f/n **tri* ‘tri’ > dluž. *tši* [tši], gluž. *tři* [či]; psl. **kridlo* ‘(ptičje) krilo’ > dluž. *kšidlo* [kšidto], gluž. *křidlo* [křidto]); 2) **psl.** **pr^O*, **tr^O*, **kr^O* > **zsl.** **pr*, **tr*, **kr* > **dluž.** *pš*, *tš*, *kš*, **gluž.** *pr*, *tr*, *kr* (psl. **pravb* ‘pravi, resničen’ > dluž. *pšawy*, gluž. *prawy*; psl. **prositi* ‘prosi’ > dluž. *pšosysć*, gluž. *prosyć*;

³⁶⁰ Glasovna sprememba psl. **pr^O*, **tr^O*, **kr^O* > dluž. **pr̥^O*, **tr̥^O*, **kr̥^O* je za slovanske jezike precej neobičajna. Morda je povezana s pomorjansko glasovno spremembo psl. **raC*/**örC* > pom. **rä* > **re*- (psl. **rana* ‘rana’ > kaš. *rena* (prim. 4.2.2.2.7)), pri kateri je prišlo do palatalizacije **a* v položaju za **r*. Če je povezava pravilna, bi bilo v dolnji lužiščini lahko najprej prišlo do palatalizacije **r* v položaju pred **e* (psl. **trava* > dluž. **trewa* > **třewa* > *tšawa*) ter pozneje do razširitve te spremembe v položaj pred drugimi nesprednjimi samoglasniki.

psl. **trava* ‘krma, trava’ > dluž. *tšawa*, gluž. *trawa*; psl. **krasti* ‘krasti’ → **kradnōti* > dluž. *kšadnuš*, dluž. *kradnyč*; psl. **po-kryvati* ‘pokrivati’ > dluž. *po-kšywaš*, gluž. *po-krywać*; psl. **kry* **krъve* ‘kri’, Asg **krъvb* → **krъvb* **krъve* > dluž. *kšej kšwě*, gluž. *krej krwě* (≥ *kreje*)).

4.3.2.3.5 Praslovanski palatal (trdonebnik) **r’* je v izglasju v dolnji lužiški srbščini ostal kot mehki *r’* <ř>, v gornji lužiški srbščini pa se je depalataliziral v dental (zobnik) *r*: psl. **-rъ* > zsl. **-r’* > dluž. *-r’*, gluž. *-r* (psl. **rybarъ* **rybar’a* ‘tisti, ki ima opraviti z ribo’ > dluž. *rybar’ rybarja* [rybar’ rybar’a], gluž. *rybar rybarja* [rybar rybar’a]).

Najznačilnejše nezložniške razlike med knjižno doljno in gornjo lužiško srbščino

Praslovansko	Dolnjelužiškorsrbsko	Gornjelužiškorsrbsko
<i>*g</i>	g	h
<i>*šč</i> , <i>*žž</i>	šč̣, žẓ̌	šč̣, žẓ̌
<i>*č</i> , <i>*ž</i> , <i>*š</i> / <i>*x</i> ^{E2} / <i>*E3</i> ^x	c, ž, š	č, ž, š
<i>*st</i> ^E , <i>*zd</i> ^E	sč̣, zẓ̌	sč̣, zẓ̌
<i>*t</i> ^E , <i>*d</i> ^E	ṣ̌, ẓ̌	č̣, ẓ̌
<i>*pr</i> ^E , <i>*tr</i> ^E , <i>*kr</i> ^E	pṣ̌, tṣ̌, kṣ̌	pṣ̌, tṣ̌, kṣ̌
<i>*pr</i> ^O , <i>*tr</i> ^O , <i>*kr</i> ^O	pš, tš, kš	pr, tr, kr
<i>*-rъ</i>	-r’	-r

4.4 Južnozahodnoslovanska jezika

4.4.1 Genetskojezikoslovna določitev

Južnozahodnoslovanske (češko-slovaške) glasovne značilnosti se delijo na splošno- in nesplošnojužnozahodnoslovanske.

Splošnojužnozahodnoslovanske (splošnočeško-slovaške) glasovne značilnosti, ki južno zahodno slovanščino določajo v razmerju do severne zahodne slovanščine, so (prim. 4.1.1.3, 4.1.5): 1) psl. **CoRC*, **CeRC* > J zsl. **CRaC*, **CRěC*; 2) psl. **z* > J zsl. **z*; 3) psl. **e*, **o* > J zsl. **ä*, **u*; psl. **ě* [*ä] > J zsl. **e*; 4) psl. **g* > J zsl. **h*. Tem skupnim glasovnim značilnostim južne zahodne slovanščine v razmerju do severne zahodne slovanščine so se kasneje pridružili še npr.: 1) južnozahodnoslovanski arhaizem: ohranitev kvantitetnih opozicij (kolikostnih nasprotij) (zsl. **ŷ* : **ŷ̄* > J zsl. **ŷ̄* : **ŷ̄̄*) (prim. 4.1.6.8); 2) južnozahodnoslovanski inovaciji: težnja po depalatalizaciji zahodnoslovanskih mehkih in mehčanih soglasnikov, tj. odrazov praslovanskih palatalov (trdonebnikov) in praslovanskih nepalatalov (netrdonebnikov) v položaju pred sprednjimi samoglasniki: psl. **C’/*C^E* > zsl. **C’* > J zsl. **C* (prim. 4.1.6.6); palatalizacija zahodnoslovanskega **y* (in z njim po nesplošnoslovanski kontrakciji (skrčitvi) glasovno sovpadlih praslovanskih dvozložnih glasovnih zaporedij **vjb*, **vji*): psl. **y/*vjb/*vji* > zsl. **y* > J zsl. **i* (prim. 4.1.6.7).

Nesplošnojužnozahodnoslovanske (nesplošnočeško-slovaške) glasovne značilnosti, natančneje splošnočeške glasovne spremembe, ki so pomembne za določitev jezikovne meje med češčino in slovanščino, so: 1) psl. **d* > zsl. **z*₂ [**z*₂] > češ. *z*' > *z*, slš. *z* (10. stoletje) (prim. 4.4.2.3.2); 2) psl. **r*'/**r*^E > **r*' > češ. *ř* (13. stoletje), slš. *r* (prim. 4.4.2.3.4); 3) psl. **C'a* > **C'a* > češ. **ě* (13. stoletje), slš. **a* (prim. 4.4.2.2.5); 4) psl. **pě*/**pe*, **bě*/**be*, **mě*/**me*, **vě*/**ve* > zsl. **p*', **b*', **m*', **v*' > češ. *pje*, *bje*, *mn'e*, *vje* (ok. 1400), slš. *pe*, *be*, *me*, *ve* (prim. 4.4.2.3.5.2). Glasovni spremembi, ki zemljepisno ne sovpadata z ostalimi glasovnimi spremembami in posledično ustvarjata prehodna geolekta (inovaciji izkazuje tudi del zahodne slovaščine, pri čemer prva inovacija sega globlje v zahodnoslovaški jezikovni prostor kot druga), sta: 1) psl. **ě*, **o* > **ě*, **o* > stčes. *ie*, *uo* > češ. *ī*, *ū* (15. stoletje), slš. *ie*, *uo* (prim. 4.4.2.2.6); 2) psl. **t*, **d*, **n* / +[₋ **b*, **e*] > **t*', **d*', **n*' > češ. *t*, *d*, *n* (ok. 1400), slš. *t'*, *d'*, *n'* (prim. 4.4.2.3.5.1).³⁶¹

Južnozahodnoslovanska jezika sta češki in slovaški. Razmejitve med njima je možna predvsem na osnovi inovacij v češčini.

4.4.1.1 Češki jezik

Češki jezik ima **enotno izhodišče** v enem starojužnoslovanskem geolektu – to je bil **zahodni del južne zahodne slovanščine** (prim. 4.1.2) – in **konvergentno spreminjanje** v okviru samočeških splošnočeških glasovnih sprememb.

Najznačilnejše češke glasovne značilnosti (inovacije) so: 1) psl. **d* > zsl. **z*₂ > češ. *z*' > *z* (konec 10. stoletja) (psl. **meda* 'meja' > stčes. *mez* > češ. *meze*; psl. **govęđbjb* 'goveji' > stčes. *hovězi* > češ. *hovězi*; psl. **-budati* '-bujati' > stčes. *pro-búzeti* > češ. *pro-bouzet*); 2) psl. **r*'/**r*^E > zsl. **r*' > češ. *ř* (12. stoletje) (psl. **moře* 'morje' > stčes. *moře* > češ. *moře*; psl. **griva* 'dolge dlake na vratu, griva' > stčes. *hřiva* > češ. *hřiva*); 3) psl. **C'aC'*/**C'aC*^E > zsl. **C'aC'* > češ. **C'aC'* > **C'ěC'* (ok. 1200) > stčes. *'ie* > češ. *'ī* (psl. 2sg, 2pl praes. **puščajesi* **puščajete* od 'puščati' > **puščāsi* **puščāte* > stčes. *púščies* *púščiete* > češ. *pouštíš* *pouštíte*; psl. **čāša* 'kozarec, čaša' > stčes. *čieš* > češ. *číše*); 4) psl. **p*, **b*, **m*, **v* / +[₋ **ě*, **e*] > zsl. **p*', **b*', **m*', **v*' > stčes. *p'*, *b'*, *m'*, *v'* > češ. *pī*, *bī*, *mn'*, *vī* (ok. 1400) (psl. **pěna* 'pena' > stčes. *piena*, *pěna* > češ. *pěna* [pīena]; psl. **běgati* 'bežati' > stčes. *běhati* > češ. *běhat* [bīehat]; psl. **měna* 'menjava' > stčes. *měna* > češ. *měna* [mněna]; psl. **věriti* 'verjeti' > stčes. *věriti* > češ. *věrit* [vīčřit]).

Češki jezik je znotraj južnozahodnoslovanskega areala in v odnosu do slovaškega jezika genetskojezikoslovno mogoče definirati po naslednjem načelu: **češke inovacije na zahodu južnozahodnoslovanskega areala** so definicijske lastnosti geolekta na zahodu južnozahodnoslovanskega areala.

Češki jezik se notranje deli na tri narečne ploskve (baze) oz. tri narečne skupine (grupe): 1) **češka narečja v ožjem pomenu** (*nářeči česká* 'češka narečja'); 2) **moravska češka narečja** (*nářeči moravská* 'moravska narečja'); 3) **slezijska češka narečja** (*nářeči slezská* 'šlezjska narečja').³⁶² Narečna podstava češkega knjižnega/standardnega jezika so češka narečja v ožjem pomenu.

³⁶¹ Lamprecht, Šlosar, Bauer 1986: 422–423.

³⁶² Bělič 1972: 11–12; Lamprecht, Šlosar, Bauer 1986: 219–220.

4.4.1.2 Slovaški jezik

Slovaški jezik ima **neenotno izhodišče** v dveh starozahodnoslovanskih geolektih – to sta bila **vzhodni del južne zahodne slovanščine** (poznejša zahodna in vzhodna slovaščina) in **osrednjetatarska zahodna slovanščina** (poznejša osrednja slovaščina) (prim. 4.1.2) – ter izkazuje **odsotnost konvergentnega spreminjanja**, saj skorajda nima samoslovaških splošnoslovaških glasovnih sprememb.

Najznačilnejše slovaške glasovne značilnosti (arhaizmi) so: 1) psl. **d̥* > zsl. **z̥* > slš. *z* (psl. **medā* ‘meja’ > slš. *medza*; psl. **govędъbъ* ‘goveji’ > slš. *hovädzi*; psl. **-būdāti* ‘-bujati’ > slš. *pre-būdzat*); 2) psl. **r̥*/**r̥^h* > zsl. **r* > slš. *r* (psl. **moře* ‘morje’ > slš. *more*; psl. **griva* ‘dolge dlake na vratu, griva’ > slš. *hriva*); 3) psl. **C’aC’*/**C’aC^E* > zsl. **C’aC’* > slš. *C’āC’/C’aC’* (psl. 2sg, 2pl praes. **puščajesi* **puščajete* od ‘puščati’ > **puščāš* **puščāte* > slš. *púšťāš* *púšťate*; psl. **čāša* ‘kozarec, čaša’ > slš. *čāša*); 4) psl. **p*, **b*, **m*, **v* / +[**ě*, **ę*] > zsl. **p’*, **b’*, **m’*, **v’* > slš. *p*, *b*, *m*, *v* (psl. **pěna* ‘pena’ > slš. *pena* [pena]; psl. **běgati* ‘bežati’ > slš. *behat’* [behať]; psl. **měna* ‘menjava’ > slš. *mena* [mena]; psl. **věriti* ‘verjeti’ > slš. *verit’* [verit’]).

Slovaški jezik je znotraj južnozahodnoslovanskega areala in v odnosu do češkega jezika genetskojezikoslovno mogoče opredeliti po naslednjem načelu: **izostanek čeških inovacij na vzhodu južnozahodnoslovanskega areala** je definicijska lastnost geolekta na vzhodu južnozahodnoslovanskega areala. Slovaški jezik kot celoto torej lahko definiramo samo kot južnozahodnoslovanski geolekt, ki ne izkazuje splošnočeških (in ne splošnoslovaških) inovacij.

Slovaški jezik se notranje deli na tri narečne ploskve (baze) oz. tri narečne skupine (grupe): 1) **zahodna slovaška narečja** (*západoslovenské nářečia* ‘zahodnoslovaška narečja’); 2) **osrednja slovaška narečja** (*stredoslovenské nářečia* ‘osredneslovaška narečja’); 3) **vzhodna slovaška narečja** (*východoslovenské nářečia* ‘vzhodnoslovaška narečja’).³⁶³ Narečna podstava slovaškega knjižnega/standardnega jezika so osrednje-slovaška narečja.

4.4.2 Primerjalno glasoslovje češkega in slovaškega knjižnega/standardnega jezika

V nadaljevanju so obravnavane najznačilnejše (in še zdaleč ne vse) razlike v naglasnem (predvsem kvantiteta) ter zložniškem in nezložniškem sistemu med sodobnim češkim in slovaškim knjižnim/standardnim jezikom, pri čemer je upoštevano tudi stanje v stari češčini. Izhajajoč iz rekonstruiranega praslovanskega stanja in prikazujoč divergentne naglasne in glasovne spremembe, so pojasnjene naglasne in glasovne razlike med jezikoma. Upoštevano je tudi odražanje praslovanskega naglasnega sistema v obeh jezikih, saj so kvantitetne (kolikostne) naglasne značilnosti zložnikov bistveno vplivale na njihovo kvaliteto (kakovost).

³⁶³ Krajčovič 1988: 314; Múcsková, Muziková, Wambach 2012: 18–19.

4.4.2.1 Naglas

Najznačilnejše kvantitetne naglasne razlike med knjižno češčino in knjižno slovaščino so posledica predvsem različnih kvantitetnih odrazov praslovanskih tonemov in znotrajvzorčnih analoških izravnjav znotraj posameznih pregibalnih vzorcev v obeh jezikih, izgube zložniške kolikosti odrazov zlogotvornih jezičnikov (silabičnih likvid) **r*’, **ʃ*’, **ʃ*’, **ʃ*’ v češčini ter delovanja ritmičnega zakona v slovaščini.

4.4.2.1.1 Praslovanski staroakutirani dolgi zložniki v praslovanskih dvozložnicah se v češčini odražajo kot dolgi, v slovaščini kot kratki: **psl. **V̄V* > češ. **V̄(V)*, slš. **V(V)*** (psl. **šīdlo* (a) ‘šilo’ > češ. *šidlo*, slš. *šidlo*; psl. **lěto* (a) ‘poletje, leto’ > stčeš. *léto* > češ. *léto*, slš. *leto*; psl. **dělo* (a) ‘delo’ > stčeš. *dielo* > češ. *dílo*, slš. *delo*; psl. **bólto* (a) ‘blato’ > stčeš. *bláto* > češ. *bláto*, slš. *blato*; psl. **sīla* (a) ‘sila, moč’ > stčeš. *sila* > češ. *síla*, slš. *sila*; psl. **žīla* (a) ‘žila’ > stčeš. *žila* > češ. *žíla*, slš. *žila*; psl. **múxa* (a) ‘muha’ > stčeš. *múcha* > češ. *moucha*, slš. *mucha*; psl. **gōba* (a) ‘gliva, goba’ > stčeš. *húba* > češ. *houba*, slš. *huba*; psl. **žāba* (a) ‘žaba’ > stčeš. *žāba* > češ. *žába*, slš. *žaba*; psl. **vorna* (a) ‘vrana’ > stčeš. *vrána* > češ. *vrána*, slš. *vrana*; psl. **sōlma* (a) ‘slama’ > stčeš. *sláma* > češ. *sláma*, slš. *slama*; psl. **bērza* (a) ‘breza’ > stčeš. *břieza* > češ. *bříza*, slš. *breza*; psl. **bīti* (a) ‘biti, tolči’ > stčeš. *bíti* > češ. *bít*, slš. *bit*; psl. **pīti* (c-a) ‘piti’ > stčeš. *píti* > češ. *pít*, slš. *pit*; psl. **býti* ‘biti, obstajati, nahajati se’ > stčeš. *býti* > češ. *být*, slš. *byt*; psl. **dāti* ‘dati’ > stčeš. *dāti* > češ. *dát*, slš. *dat*; psl. **klīnъ* **klīna* (a) ‘klin’ > stčeš. *klín klína/klínu* > češ. *klín klínu*, slš. *klin klina*; psl. **dýmъ* **dýma* (a) ‘dim’ > stčeš. *dým dýma/dýmu* > češ. *dým dýmu*, slš. *dym dymu*; psl. **sýrъ* **sýra* (a) ‘skuta, sir’ > stčeš. *sýr sýra* > češ. *sýr sýra*, slš. *syр syra*; psl. **mākъ* **māka* (a) ‘mak’ > stčeš. *mák máka/máku* > češ. *mák máku*, slš. *mak maku*).

4.4.2.1.2 Praslovanski starocirkumflekirani kratki zadnji sredinski ustni samoglasnik **o* v praslovanskih dvozložnicah s šibkim polglasnikom v ponaglasnem zlogu v položaju pred prvotnimi češko-slovaškimi zvencimi priporniki *j*, *l*, *m*; *z*, *ž*; *h* (krovni znak zanje je *Z*) se v češčini odraža kot dolg, v slovaščini pa kot kratek: **psl. **ō* / +[*z* *b* *v*]** > češ. **ō*, slš. **o* (psl. **gnōjъ* **gnōja* (c) ‘gnoj’ > stčeš. *hnój hnojě* > češ. *hnůj hnoje*, slš. *hnoj hnoja*; psl. **lōjъ* **lōja* (c) ‘raztopljena mast, loj’ > stčeš. *lój lojě* > češ. *lůj loje*, slš. *loj loja*; psl. **dōlъ* **dōla* (c) ‘jama, votlina, dol, dolina’ > stčeš. *dól dolu* > češ. *důl dolu*, slš. *dol dolu*; psl. **sōlъ* **sōli* (c) ‘sol’ > stčeš. *sól soli* > češ. *sůl soli*, slš. *sol soli*; psl. **pōlъ* **pōlu* (c) ‘polovica; deska’ > stčeš. *pól polu* > češ. *půl*, slš. *pol*; psl. **dōmъ* **dōmu* (c) ‘dom, hiša’ > stčeš. *dóm domu* > češ. *dům domu*, slš. *dom domu*; psl. **vōzъ* **vōza* (a) ‘voz’ > stčeš. *vóz voza/vozu* > češ. *vůz vozu*, slš. *voz voza*; psl. **bōgъ* **bōga* ‘bog’ > stčeš. *bóh boha* > češ. *bůh boha*, slš. *boh boha*).

4.4.2.1.3 Praslovanski novoakutirani kratki zložniki **ē*, **ō*, **b̄*, **b̄* se v nekaterih oblikah v slovaščini odražajo kot dolgi (po znotrajvzorčni analoški izravnavi se je dolžina posplošila tudi v oblike, v katerih praslovanskega novega akuta na kračini ni bilo), v češčini kot kratki, in sicer: 1) vsi praslovanski novoakutirani kratki zložniki v zadnjem zlogu osnove v rodilniku množine samostalnikov *ā*-jevske in srednje *o*-jevske sklanjatev

naglasnih tipov b/B in c/C (psl. *žená (b) 'žena' : Gpl *žēn_b > češ. žena (žen), slš. žena : žien; psl. *nogá (c) 'noga' : Gpl *nòg_b > češ. noha (noh), slš. noha : nôh; psl. *kozá (b) 'koza' : Gpl *kòz_b > češ. koza (koz), slš. koza : kòz; psl. *ov̄cá (C) 'ovca' : Gpl *ov̄c_b > češ. ovce (ovec/ovcí), slš. ovca : oviec; psl. *ok̄nó (B) 'okno' : Gpl *ok̄n_b > češ. okno (oken), slš. okno : okien); 2) praslovanski novoakutirani kratki *è v sedanjški priponi *-e- glagolov naglasnih tipov c-a, c in c/F₂ (praslovanski novi akut na kračini se je pojavljal v oblikah s praslovanskim šibkim polglasnikom v izglasju, npr. v obliki druge osebe ednine, od koder se je dolžina najverjetneje razširila tudi v oblike brez praslovanskega šibkega polglasnika v izglasju, npr. v obliko druge osebe množine) (psl. *gryzěš_b *gryzeté (c-a) od 'gristi' → češ. hrýzeš hrýzete, slš. hryzieš hryziete; psl. *trēsěš_b *trēsēté (c) od 'tresti' → češ. třeseš třesete, slš. trasiěš trasiete; psl. *tblčěš_b *tblčēté (c) od 'tolči' → češ. tlučeš tlučete, slš. tlčieš tlčiete; psl. *nesěš_b *nesēté (c) od 'nesti' → češ. neseš nesete, slš. nesieš nesiete; psl. *vezěš_b *vezēté (c) od 'peljati' → češ. vezeš vezete, slš. vezieš veziete; psl. *pletěš_b *pletēté (c) od 'plesti' → češ. pleteš pletete, slš. pletieš pletiete; psl. *veděš_b *vedēté (c) od 'vesti' → češ. vedeš vedete, slš. vedieš vediete; psl. *pečěš_b *pečēté (c) od 'pečti' → češ. pečeš pečete, slš. pečieš pečiete; psl. *berěš_b *berēté (c/F₂) od 'nabirati, zbirati' → češ. bereš berete, slš. berieš beriete; psl. *ženěš_b *ženēté (c/F₂) od 'gnati' → češ. ženeš ženete, slš. ženieš ženiete); 3) praslovanski novoakutirani kratki *è v korenu moškega spola ednine tvornega preteklega deležnika (aktivnega participa preterita) na *-l_b glagolov z nedoločniško pripono *-ø- naglasnega tipa c (od koder se je dolžina razširila v vse oblike deležnika, npr. v obliki ženskega in srednjega spola ednine) (psl. *něsl_b *něslá *něsló (c) od 'nesti' → češ. nesl nesla neslo, slš. niesol niesla nieslo; psl. *vězl_b *vězlá *vězló (c) od 'peljati' → češ. vezl vezla vezlo, slš. viezol viezla viezlo; psl. *plětl_b *plětlá *plětló (c) od 'plesti' → češ. pletl pletla pletlo, slš. plietol plietla plietlo; psl. *vědl_b *vědlá *vědló (c) od 'vesti' → češ. vedl vedla vedlo, slš. viedol viedla viedlo; psl. *pěkl_b *pěklá *pěkló (c) od 'pečti' → češ. pekl pekla peklo, slš. piekol piekla pieklo).

4.4.2.1.4 Praslovanski novoakutirani dolgi zložniki se v rodilniku množine samostalnikov *ā*-jevske in srednje *o*-jevske sklanjatve naglasnega tipa c v slovaščini ohranjajo kot dolgi, medtem ko so bili v češčini po znotrajvzorčni analoški izravnavi odpravljene (psl. NApl *gólvy : Gpl *gól_v (c) od 'glava' → češ. hlavy (hlav), slš. hlavy : hláv; psl. NApl *bórdy : Gpl *bórd_v (c) od 'brada' → češ. brady (brad), slš. brady : brád; psl. NApl *zímvy : Gpl *zím_v (c) od 'zima' → češ. zimy (zim), slš. zimy : zím; psl. NApl *stěny : Gpl *stě_v (c) od 'zid, stena' → češ. stěny (stěn), slš. steny : stien; psl. NApl *pěty : Gpl *pě_v (c) od 'peta' → češ. paty (pat), slš. pătvy : piat; psl. *sěno (c) 'trava, seno' : Gpl *sě_v → češ. seno (sen), slš. seno : sien; psl. *měso (c) 'meso' : Gpl *mě_v → češ. maso (mas), slš. mäsö : mias).³⁶⁴

³⁶⁴ V slovaščini se je kolikostna premena, ki je po regularnih naglasnih spremembah nastala znotraj odrazov praslovanskega naglasnega tipa c, po medvzorčni analoški izravnavi posplošila tudi v odraze praslovanskega naglasnega tipa a (psl. NApl *gólvy : Gpl *gól_v (c) od 'glava' > slš. hlavy : hláv → psl. NApl *vörnvy : Gpl *vörn_v (a) od 'vrana' ≥ slš. vrany : vrán; psl. *sěno (c) 'trava, seno' : Gpl *sě_v > slš. seno : sien → psl. *lěto (a) 'poletje, leto' : Gpl *lě_v > slš. leto : liet). V češčini se pri odrazih samostalnikov praslovanskega naglasnega tipa a

4.4.2.1.5 Po nesplošnoslovanski kontrakciji (skrčitvi) samoglasnikov z medsamoglasniškim (intervokalnim) *j so nastali novi dolgi samoglasniki (prim. 4.1.3.5), ki so lahko bili v kvantitetni opoziciji z odrazi praslovanskih kratkih ali popraslovansko skrajšanih praslovanskih dolgih samoglasnikov (psl. ASg n, adv. *zvlě od ‘slab, hudoben, zel’ > stčeš. zle > češ. zle, slš. zle : psl. NAsg n def. *zvoje od ‘slab, hudoben, zel’ > stčeš. zlé > češ. zlé, slš. zlé; psl. NApl *ryby od ‘riba’ > stčeš. ryby > češ. ryby, slš. ryby : psl. *rybьbь ‘ribji’ > stčeš. rybi > češ. rybí, slš. rybí).

4.4.2.1.6 Praslovanska izglasna dolžina v imenovalniku/tožilniku množine samostalnikov srednje o-jevske sklanjatve se je v slovaščini ohranila, medtem ko se je v češčini skrajšala (psl. NApl *šídla (a) od ‘šilo’ > češ. šídla, slš. šidlá; psl. NApl *lěta (a) od ‘poletje, leto’ > češ. léta, slš. letá; psl. NApl *děla (a) od ‘delo’ > češ. dila, slš. delá; psl. NApl *bólta (a) od ‘blato, močvirje’ > češ. bláta, slš. blatá; psl. NApl *gьrdla (a) od ‘grlo, požiralnik’ > češ. hrdla, slš. hrdlá).

4.4.2.1.7 Praslovanske dvoglasniške zveze polglasnik in jezičnik (tj. na zaprti zlog) *CbrC, *CbrC in *CbLC, *CbLC so se v zahodni slovaščini spremenile v zahodnoslovanske zlogotvorne jezičnike (silabične likvide) *j', *j', *l', *l' (prim. 4.1.1.4), ki so kvantitetne opozicije ohranili v slovaščini (slš. j : j̄, l : l̄ <r : r̄, l : l̄) in jih v primeru, da so ostali zlogotvorni jezičniki, izgubili v češčini (češ. j, l <r, l) (psl. *zórno (a) ‘zrno’ > stčeš. zrno > češ. zrno, slš. zrno; psl. *vrba (b) ‘vrba’ > stčeš. vrba > češ. vrba, slš. vřba; psl. *čьrvь *čьrvi (c) ‘črv’ > stčeš. črv črvi ≥ črv črva/črvu > češ. červ červa, slš. červ červa; psl. *čьrnьbь (b) ‘črn’ > stčeš. črný > češ. černý, slš. čierny; psl. *gьrdlo (a) ‘grlo, požiralnik’ > stčeš. hrdlo > češ. hrdlo, slš. hrdlo; psl. 2sg, 2pl praes. *kьrmjьšь *kьrmjete (b/F₁) od ‘krmiti’ > stčeš. krmíš krmíte > češ. krmíš krmíte, slš. křmíš křmíte; psl. *vьlna (a) ‘volna’ > stčeš. vlna > češ. vlna, slš. vlna; psl. *pьlnьbь (a) ‘poln’ > stčeš. plny > češ. plný, slš. plný; psl. *vьlkь *vьlka (c) ‘volk’ > stčeš. vlk vlka > češ. vlk vlka, slš. vlk vlka; psl. *mlčati (c/F₂) ‘molčati’ > stčeš. mlčeti > češ. mlčet, slš. mlčat; psl. *vьlgnoti (a/A) ‘postajati vlažen, vlažiti se’ > stčeš. vlhnúti > češ. vlhnout, slš. vlhnút; psl. *pьlžь *pьlža (b) ‘polž’ > stčeš. plž plžě > češ. plž plže, slš. plž plža).

4.4.2.1.8 Prvotna vokalna kvantiteta se je v slovaščini temeljito spremenila po delovanju t. i. slovaškega ritmičnega zakona: če sta si v besedi neposredno sledili dve dolžini, sta v češčini ostali nespremenjeni, medtem ko se je v slovaščini druga dolžina skrajšala: **(po)psl. *V̄V̄ > češ. V̄V̄, slš. V̄V̄** (psl. Dpl *borzdamь od ‘brazda’ > češ. brázdám, slš.

v rodilniku množine pojavlja kračina kot odraz popraslovanskega novega cirkumfleksa (na dolžini), ki se je v češčini skrajšal (psl. NApl *vörnny (a) ‘vrana’ : Gpl *vörnь > popsl. NApl *vörnny : *vörn > češ. vrány : vran; psl. *lěto (a) ‘poletje, leto’ : Gpl *lětь > popsl. *lěto : *lět > češ. léto : let). V odrazih praslovanskega naglasnega tipa b se kolikostna premena v češčini in slovaščini (po regularnih naglasnih spremembah) ne pojavlja (psl. NApl *borzdь : Gpl *bórzdy (b) od ‘brazda’ > češ. brázdь, brázd, slš. brázdь, brázd; psl. *gnězdь (b) ‘gnezdo’ : Gpl *gnězdь > češ. hnízdo, hníz, slš. hniedzdo, hniedz).

brázdám; psl. Lpl **borzdaxъ* od ‘brazda’ > češ. *brázdách*, slš. *brázdach*; psl. **glúpъjъ* (b) ‘neumen’ > stčeš. *hlúpý* > češ. *hloupý*, slš. *hlupy*; psl. **módrъjъ* (b) ‘moder, pamente’ > stčeš. *múdrý* > češ. *moudrý*, slš. *múdry*; psl. **nágъlъjъ* (b) ‘nagel, hiter’ > stčeš. *náhly* > češ. *náhlý*, slš. *náhly*; psl. 2sg, 2pl praes. **kúpъjšъ* **kúpъjite* (b/F₁) od ‘kupiti’ > stčeš. *kúpíš kúpíte* > češ. *koupiš koupíte*, slš. *kúpiš kúpíte*; psl. **lúbъjšъ* **lúbъjite* (b/F₁) od ‘ljubiti’ > stčeš. *lúbíš lúbíte* > češ. *libíš libíte*, slš. *lúbíš lúbíte*; psl. 2sg, 2pl praes. **sódъjšъ* **sódъjite* (b/F₁) od ‘soditi’ > stčeš. *súdiš súdíte* > češ. *soudíš soudíte*, slš. *súdiš súdíte*; psl. 2sg, 2pl praes. **blódъjšъ* **blódъjite* (b/F₁) od ‘bloditi’ > stčeš. *blúdiš blúдите* > češ. *bloudíš bloudíte*, slš. *blúdiš blúдите*; psl. **svétъjšъ* **svétъjite* (b/F₁) od ‘svetiti’ > stčeš. *svietíš svietíte* > češ. *svítíš svítíte*, slš. *svietíš svietíte*; psl. 2sg, 2pl praes. **xválъjšъ* **xválъjite* (b/F₁) od ‘hvaliti’ > stčeš. *chválíš chválíte* > češ. *chválíš chválíte*, slš. *chválíš chválíte*; psl. 2sg, 2pl praes. **vortъjšъ* **vortъjite* (b/F₁) od ‘vrniti, obrniti’ > stčeš. *vrátíš vrátíte* > češ. *vrátíš vrátíte*, slš. *vrátíš vrátíte*; psl. 2sg, 2pl praes. **móltъjšъ* **móltъjite* (b/F₁) od ‘mlatiti’ > stčeš. *mlátíš mlátíte* > češ. *mlátíš mlátíte*, slš. *mlátíš mlátíte*; psl. 2sg, 2pl praes. **volčъjšъ* **volčъjite* (b/F₁) od ‘vlačiti’ > stčeš. *vláčíš vláčíte* > češ. *vláčíš vláčíte*, slš. *vláčíš vláčíte*).

4.4.2.1.9 Nove kvantitetne opozicije so lahko nastale tudi s prevzetim besedjem, na segmentni (ne pa tudi na nadsegmentni) ravni homonimnim (enakozvočnim) z neprevzetim (psl. **dōmъ dōmu* (c) ‘hiša, dom’ > stčeš. *dóm domu* > češ. *dům domu*, slš. *dom domu*; nem. *Dom* ‘stolnica’ → češ. *dóm domu*, slš. *dóm domu*, torej češ., slš. Gsg *domu* : Gsg *dómu*).

Najznačilnejše kvantitetn(o-kvalitetn)e alternacije zložnikov v knjižni češčini in knjižni slovaščini

(Po)praslovansko	Češko	Slovaško
* $\bar{V}V$	$\bar{V}V$	VV
* $\bar{o} / +[_ *Z_{\bar{b}}/\bar{b}]$	$\bar{o} > uo > \bar{u}$	o
* \bar{e}	e	* $\bar{e} > (')ie$
* \bar{o}	o	* $\bar{o} > uo$
* \bar{b}	e	* $'\bar{e} > (')ie$
* \bar{b}	e	* $\bar{e} > ie$
* \bar{V} (Gpl)	* V	* \bar{V}
*-a (NApl n)	-a	- \bar{a}
* $C_{\bar{b}}RC$, * $C_{\bar{b}}RC$	* $R'_{\bar{b}}$, * $R_{\bar{b}}$ * $R'_{\bar{b}}$, * $R_{\bar{b}}$	* $R'_{\bar{b}}$, * $R_{\bar{b}}$ * $R'_{\bar{b}}$, * $R_{\bar{b}}$
* $\bar{V}\bar{V}$	$\bar{V}\bar{V}$	$\bar{V}V$

4.4.2.2 Zložniki

Najznačilnejše zložniške razlike med knjižno češčino in knjižno slovaščino so posledica divergentnega spreminjanja odrazov praslovanskih dvoglasniških zvez **oRC* ter **CR_bC*, **CR_bC* in **C_blC*, **C_blC*, praslovanskega **e*, praslovanskih **a* in **u/*o* v položaju za mehкими soglasniki ter praslovanskih **ě* in **o* ter **y/*vjъ/*vj* in **u/*o* v čeških oz. slovaških dolgih zlogih.

4.4.2.2.1 Praslovanske nestaroakutirane vzglasne dvoglasniške zveze **oRC* so v češčini (večini zahodne in v vzhodni slovanščini) doživele metatezo likvid brez podaljšave, v osrednji slovaščini (in južni slovanščini) pa metatezo likvid s podaljšavo (prim. 4.1.1.3.2): **psl.** **oRC* > **češ.** **RoC*, **slš.** **RaC* (psl. **orsti* ‘rasti’ > stčeš. *rósti* > češ. *růst*, slš. *rást*; psl. **orkyta* ‘rakita’ > stčeš. *rokyta* > češ. *rokyta*, slš. *rakyta*; psl. **orzňb* **orzňa* ‘priostren kol, raženj’ > stčeš. *rožen rožnu* ≥ češ. *rožeň rožně*, slš. *ražeň ražňa*; psl. **olkъb* ‘laket’ > stčeš. *loket* > češ. *loket*, slš. *laket*; psl. **olni* ‘lani’ > stčeš. *lóni*, *loni* > češ. *loni*, slš. *lani*).³⁶⁵

4.4.2.2.2 Praslovanske dvoglasniške zveze jezičnik in polglasnik (tj. na odprti zlog) **CR̥C*, **CR̥C* s krepkima polglasnikoma **̥r*, **̥b* so se v češčini (tako tudi v večjem delu zahodne slovanščine) prvotno ohranile, polglasnika v njih pa sta se vokalizirala tako kot v drugih položajih, medtem ko so se v osrednji slovaščini (in v južni slovanščini) spremenile v zlogotvorne jezičnike (silabične likvide) (prim. 4.1.1.4, 4.1.4.2.2): **psl.** **CR̥C*, **CR̥C* > **češ.** **CR'eC*, **CR̥eC*, **slš.** **CR̥'C*, **CR̥C* (psl. **kr̥stv* ‘krst’ > stčeš. *křest* > češ. *křest*, slš. *krst*; psl. **br̥vno* ‘tram’ > stčeš. *břevno* > češ. *břevno*, slš. *brvno*; psl. *Asg* **kr̥vb* od ‘kri’ > stčeš. *krev* > češ. *krev*, slš. *krv*; psl. *Gpl* **sl̥zv* od ‘solza’ > (stčeš. *slz* > češ. *slz*), slš. *ślz*; psl. *Gpl* **bl̥xъ* od ‘bolha’ > stčeš. *blech* > češ. *blech*, slš. *blch*).

4.4.2.2.3 Zahodnoslovanska zlogotvorna jezičnika (silabični likvidi) **l̥*, **l̥* (odraza praslovanskih dvoglasniških zvez **C̥bIC*, **C̥bIC*) sta se v slovaščini ohranila (mehki **l̥* je nato otrdel), v češčini se je **l̥* ohranil v položaju za labiali (ustničniki) **p*, **b*, **m*, **v*, medtem ko sta se **l̥* v položaju za **t*, **d*, **s* in **č*, **ž* ter **l̥* dekomponirala (razstavila) v *lu* (prim. 4.1.6.4): 1a) **psl.** **C̥bIC* / +[**p*, **b*, **m*, **v* _] > **zsl.** **l̥/*l̥* > **stčeš.** *l̥* > **češ.** *l̥*, **slš.** *l̥l̥* (psl. **m̥lčati* ‘molčati’ > stčeš. *mlčeti* > češ. *mlčet*, slš. *mlčat*; psl. **v̥lka* **v̥lka* ‘volk’ > stčeš. *vlk vlka* > češ. *vlk vlka*, slš. *vlk vlka*); 1b) **psl.** **C̥bIC* / +[**t*, **d*, **s*; **č*, **ž* _] > **zsl.** **l̥/*l̥* > **stčeš.** *l̥l̥* > **lu/lū** > **češ.** **lu/lou**, **slš.** *l̥l̥* (psl. **tel̥ti* **tblkq* **tblčeši* ‘tolči’ → **tbl̥ti* > stčeš. *tlúci* > češ. *tlouci* (≥ *tlouct*), slš. *tlct*); psl. **d̥lgv̥b* ‘dolg, ne kratek’ > stčeš. *dlúhý* > češ. *dlouhý*, slš. *dlhý*; psl. **č̥lnb* ‘čoln, drevak’ > stčeš. *člun* > češ. *člun*, slš. *čln*; psl. **ž̥lna* ‘žolna’ > stčeš. *žluna* > češ. *žluna*, slš. *žlna*; psl. **ž̥lčb* ‘žolč’ > stčeš. *žlč* > *žluc* > češ. *žluc*, slš. *žlč*; psl. **ž̥bltv̥b* ‘rumen’ > stčeš. *žlutý* > češ. *žlutý*, slš. *žltý*); 2) **psl.** **C̥bIC* > **zsl.** **l̥* > **l̥/*l̥* > **stčeš.** *l̥l̥* > **lu/lū** > **češ.** **lu/lou**, **slš.** *l̥l̥* (psl. **p̥lkb* ‘vojska’ > stčeš. *pluk*, *Svatopluk* > češ. *pluk*, *Svatopluk*, slš. (*pluk* je prevzeto iz češ., toda *Svätoplk*); psl. **tblmačb* ‘tolmač’ > stčeš. *tulmač*, *tlumač* → češ. *tlumočnik*, slš. *tlmočnik*; psl. **tblstv̥b* ‘debel, tolst’ > stčeš. *tlustý* > češ. *tlustý*, slš. *tlstý*; psl. **st̥lrb̥* ‘stolp’ > stčeš. *stlúp* ≥ *slúp* > češ. *sloup*, slš. *stlp*; psl. **d̥lgv̥b* ‘dolg, kar je treba

³⁶⁵ Metateza likvid s podaljšavo se pojavlja samo v osrednji slovaščini, kar se v večini primerov odraža v knjižnem jeziku, metateza likvid brez podaljšave pa je značilna za zahodno in vzhodno slovaščino, kar se v knjižnem jeziku pojavlja samo sporadično (psl. **orv̥njb̥* > stčeš. *rovný* > češ. *rovný*, slš. *rovný*; psl. **orz-* > stčeš. *roz-* > češ. *roz-*, slš. *roz-*; psl. **oldi* **oldbje* → stčeš. *lodí lodie* → *lod'* > češ. *lod'*, slš. *lod'*).

vrniti' > stčeš. *dluh* > češ. *dluh*, slš. *dlh*; psl. **sъlnьce* 'sonce' > stčeš. *slnce* > *slunce* > češ. *slunce*, sl. **sъlnьko* 'sonce' > slš. *slnko*; psl. **gьlьkь* 'hrup, šumenje, vpitje' > stčeš. *hluk* > češ. *hluk*, slš. (*hluk* je prevzeto iz češ.); psl. **gьlčati* 'delati hrup, šumenje, vpiti' > stčeš. *hlučeti* > češ. *hlučet*; psl. **хьlmь* 'vzpetina, grič, holm' > stčeš. *chlm* > češ. *chlum*, slš. *chlm*).

4.4.2.2.4 Praslovanski sprednji nosni samoglasnik (nazalni vokal) **ɛ* se je po denazalizaciji (raznosnjenju) v južni (in osrednji) zahodni slovanščini spremenil v nizki sprednji samoglasnik **ā* (prim. 4.1.5.2), ki se je v slovaščini ohranil v položaju za labiali (ustničniki) **p*, **b*, **m*, **v* in v drugih položajih glasovno sovpadel z odrazom praslovanskega **a*, ter je v češčini glasovno sovpadel z odrazom praslovanskega **a* v položaju pred trdimi soglasniki z izjemo **k* in z odrazom praslovanskega **ě* v položaju pred netrdimi soglasniki in **k*: 1) **psl.** **ɛ* > **luž., češ., slš.** **ā* > **češ.** **ě* / +[**C'*, **C^E*, **k*, **-#*], **a* / +[**C^O*], **slš.** *ā* / +[**p*, **b*, **m*, **v*], (^o*a* / -[**p*, **b*, **m*, **v*]) (psl. **pęstь* 'pest' > stčeš. *pęst* > češ. *pęst*, slš. *pąst*; psl. **pęta* 'peta' > stčeš. *pata* > češ. *pata*, slš. *pąta*; psl. **mękьkьbь* 'mehek' > stčeš. *mękьkь* > češ. *mękьkь*, slš. *mąkьkь*; psl. **męso* 'meso' > stčeš. *maso* > češ. *maso*, slš. *mąso*; psl. **svętiti* 'delati sveto' > stčeš. *vy-svętiti* ≥ češ. *vy-svętit*, slš. *vy-svątit*; psl. **svętьbь* 'svet' > stčeš. *svatý* > češ. *svatý*, slš. *svątý*; psl. **tęžьkьbь* 'težek' > stčeš. *tęžkь* > češ. *tęžkь*, slš. *tąžkь*; psl. **čęstьbь* 'čest' > stčeš. *častý* > češ. *častý*, slš. *čąstý*); 2) **psl.** **ɛ* > **luž., češ., slš.** **ā* > **češ.** **ě* / +[**C'*, **C^E*, **k*, **-#*], **ā* / +[**C^O*], **slš.** **ā* > *ia* (psl. **kleti* 'kleti' > stčeš. *klęti* ≥ češ. *klit*, slš. *kliat*; psl. **pętьkь* 'tisti, ki je pęti' > stčeš. *pątek* > češ. *pątek*, slš. *piatok*; psl. **męšęcь* 'mesec' > stčeš. *męšec* > češ. *męšic*, slš. *mesiac*; psl. **desętьbь* 'deseti' > stčeš. *desatý* > češ. *desatý*, slš. *desiaty*).

4.4.2.2.5 Južnozahodnoslovanska (in osrednjezahodnoslovanska) **a*, **u* (odraza praslovanskega **a* in praslovanskih **u*, **o*) v položaju za mehкими soglasniki sta v slovaščini ostala prvotno nespremenjena, medtem ko sta v češčini doživela preglas, in sicer sta se palatalizirala; **a* je glasovno sovpadel z odrazom praslovanskega **ě* (13. stoletje), **u* pa z odrazom praslovanskega **i* (14. stoletje): 1a) **psl.** **C'a* > **zsl.** **C'a* > **češ.** **ě*, **slš.** *a* (psl. **duša* 'dih, sapa; duša' > stčeš. *dušę* > češ. *duše*, slš. *duša*; psl. **ulica* 'ozka, usekana pot' > stčeš. *ulicę* > češ. *ulice*, slš. *ulica*; psl. **puščati* 'puščati' > stčeš. *púščęti* > češ. *pouštět*, slš. *púšťat*; psl. **otь-xadati* 'odhajati' > stčeš. *ot-cházęti* > češ. *od-cházet*, slš. *od-chądzat*; psl. **pri-našati* 'prinašati' > stčeš. *při-nášęti* > češ. *při-nášet*, slš. *při-nášat*; psl. **agnę* 'jagnje' > stčeš. *jęhnę* > češ. *jehně*, slš. *jahňa*); 1b) **psl.** **C'a* > **C'ā* > **češ.** **ě*, **slš.** **ā*/**a* > *ia/a* (psl. 2sg, 2pl praes. **puščaješi* **puščajete* od 'puščati' > **puščāš* **puščāte* > stčeš. *púščięš* *púščięte* > češ. *pouštíš* *pouštíte*, slš. *púšťаш* *púšťate*; psl. 2sg, 2pl praes. **otь-xadaješi* **otь-xadajete* od 'odhajati' > **otь-xadāš* **otь-xadāte* > stčeš. *ot-cházięš* *ot-cházięte* > češ. *od-cházíš* *od-cházíte*, slš. *od-chądzаш* *od-chądzate*; psl. 2sg, 2pl praes. **pri-našaješi* **pri-našajete* od 'prinašati' > **pri-našāš* **pri-našāte* > stčeš. *při-nášięš* *při-nášięte* > češ. *při-nášíš* *při-nášíte*, slš. *při-nášаш* *při-nášate*; psl. **čaša* 'kozarec, čaša' > stčeš. *čięšę* > češ. *čięše*, slš. *čaša*);

2a) **psl.** *C'u/*C'q > **luž., češ., slš.** *C'u > **stčeš. u** > **češ. i, slš. u** (psl. *jutro 'jutro' > stčeš. *jutro* > češ. *jitro*, slš. *jutro*; psl. *kožuxъ 'kožuh' > stčeš. *kožuch* > češ. *kožich*, slš. *kožuch*; psl. Asg *dušq od 'dih, sapa; duša' > stčeš. *dušu* > češ. *duši*, slš. *dušu*); 2b) **psl.** *C'u/*C'q > **luž., češ., slš.** *C'ū > **stčeš. ū** > **češ. ī, slš. ū/u** (psl. *klučь 'ključ' > stčeš. *klúč* > češ. *klíč*, slš. *klúč*; psl. *lūbiti 'ljubiti' > stčeš. *lūbiti* > češ. *libit*, slš. *lūbit*; psl. 3pl praes. *pījotь od 'piti' > stčeš. *pījū* > češ. *píjī*, slš. *pījū*).

4.4.2.2.6 Dolga odraza praslovanskih *ě, *o sta se v češčini in slovaščini diftongirala (udvoglasila, podvoglasila) v rastoča diftonga (dvočglasnika) *ie, uo* (v češčini ok. 1400), ki sta se v slovaščini ohranila kot *ie, uo* <ie, ô>, v češčini pa se nato monoftongirala v dolga visoka samoglasnika *ī, ū* <í, ů> (15. stoletje): 1) **psl.** *ě > *ě̄ > **stčeš. ie** > **češ. ī, slš. ie** (psl. *grěxъ 'greh' > stčeš. *hřiech* > češ. *hřích*, slš. *hriech*; psl. *světa 'luč, svetloba, svetilo' > stčeš. *sviečě* > češ. *svíce*, slš. *svieca*; psl. *gnězdo 'gnezdo' > stčeš. *hniezdo* > češ. *hnízdo*, slš. *hniezdo*; psl. *bělъjь 'bel' > stčeš. *bielý* > češ. *bílý*, slš. *biely*; psl. 2sg praes. *světišь od 'svetiti' > stčeš. *svietíš* > češ. *svítíš*, slš. *svietíš*); 2) **psl.** *o > *ō > **stčeš. ō** > **uo** > **češ. ū, slš. uo** (psl. *kōňlъ *kōňá (b) 'konj' > stčeš. *kōň koně* > češ. *kůň koně*, slš. *kōň koňa*; psl. *nōžь *nōžá (b) 'nož' > stčeš. *nóz nožě* > češ. *nůž nože*, slš. *nōž noža*; psl. *stōlъ *stōlá (b) 'stol' > stčeš. *stól stolu* > češ. *stůl stolu*, slš. *stól stola*; psl. *vōlъ *vōlú (b) 'vol' > stčeš. *vól volu* > češ. *vůl vola*, slš. *vól vola*; psl. *kōža (a') 'koža' > stčeš. *kōžě* > češ. *kůže*, slš. *koža*; psl. *vōla (a') 'volja' > stčeš. *vóle* > češ. *vůle*, slš. *vōla*; psl. *vōna 'vonj' > stčeš. *voně* > češ. *vůně*, slš. *vōna*; psl. *groza 'groza' > stčeš. *hróza* > češ. *hrůza*, slš. *hróza*; psl. 2sg, 2pl praes. *možeši *možete od 'moči' > stčeš. *móžeš můžete* > češ. *můžeš můžete*, slš. *móžeš můžete*).

4.4.2.2.7 Prvotna češko-slovaška *y in *ū (dolga odraza praslovanskih *y, *ъjь, *ъji in *u, *q) sta v slovaščini prvotno ostala nespremenjena (pozneje je *y glasovno sovpadel z odrazom praslovanskega *i), v češčini pa sta se diftongirala v padajoča diftonga *ej, ou* (15. stoletje) (češki diftong *ej* ni bil sprejet v zborni knjižno normo, je pa značilen za pogovorno češčino, češ. *obecná čeština*): 1) **psl.** *y/*ъjь/*ъji > *ȳ > **stčeš. ȳ** > **češ. eĭ, slš. ȳ** > **ī** (psl. *bykъ 'bik' > stčeš. *býk* > knj. češ. *býk*, neknj. češ. *beĭk*, slš. *býk*; psl. *strъjьcь 'stric, očetov brat' > stčeš. *strýc* > knj. češ. *strýc*, neknj. češ. *streĭc*, slš. *strýc*; psl. *starъjь 'star' > stčeš. *starý* > knj. češ. *starý*, neknj. češ. *stareĭ*, slš. *starý*; psl. Gpl *starъjixъ > stčeš. *starých* > knj. češ. *starých*, neknj. češ. *stareĭch*, slš. *starých*; psl. *byti 'biti, obstajati, nahajati se' > stčeš. *býti* > knj. češ. *být*, neknj. češ. *beĭt*, slš. *byt*); 2) **psl.** *u/*q > **luž., češ., slš.** *ū > **stčeš. ū** > **češ. ou, slš. ū** (psl. *klobukъ 'klobuk' > stčeš. *klobúk* > češ. *klobouk*, slš. *klobúk*; psl. *mōka 'moka' > stčeš. *múka* > češ. *mouka*, slš. *múka*; psl. *mōdrъjь 'moder, pameten' > stčeš. *múdrý* > češ. *moudrý*, slš. *múdry*; psl. *kupiti 'kupiti' > stčeš. *kúpiti* > češ. *koupit*, slš. *kúpit*; psl. 3pl praes. *nesotь od 'nesti' > stčeš. *nesú* > češ. *nesou*, slš. *nesú*).

Najznačilnejše zložniške razlike med knjižno češčino in knjižno slovaščino

Praslovansko	Češko	Slovaško
*oRC	*RoC	*RaC
*CR _ɸ C	*CR _e C	*CR _ɸ C
*CR _ɸ C	*CR'eC	*CR _ɸ 'C
*C _ɸ lC / +[*p, *b, *m, *v _]	l	l
*C _ɸ lC / +[*t, *d, *s; *č, *ž _]	lu lū > lou	l l̄
*C _ɸ lC	lu lū > lou	l l̄
*e	*'ä > *ě > e *'ä > *a > a *'ā > *ē *'ā > *ā	*'ä > ä *'ā > (')a *'ā > ĭa
*C'a	*C'a > *ě > e *C'ā > ie > ī	*C'a > a *C'a > ĭā
*C'u/*C'q	*C'u > u > i *C'ū > ū > ī	*C'u > u *C'ū > iū
*ě	*ē > ie > ī	*ē > ie
*o	*ō > ō > uo > ū	*ō > uo
*y	*ȳ > ȳ > ej, knj. ī	*ȳ > ī
*u/*q	ū > ou	ū

4.4.2.3 Nezložniki

Najznačilnejše nezložniške razlike med knjižno češčino in knjižno slovaščino so posledica različnega odražanja praslovanskega *x v položaju pred *-i₂ v nekaterih oblikah, poenostavitve zlitniškega odraza praslovanskega *d̄ v češčini, spremembe praslovanskega *r̄ in praslovanskega *r v položaju pred sprednjimi samoglasniki v češki ř ter različne stopnje depalatalizacije praslovanskih *n̄, *l̄ ter *t, *d, *n, *l in *p, *b, *m, *v v položaju pred sprednjimi samoglasniki v obeh jezikih.

4.4.2.3.1 Praslovanski velar (mehkonebnik) *x v položaju pred drugotnima sprednjima samoglasnikoma *E₂ (= *ě₂, *-i₂) se je v češčini in slovaščini (tako kot drugod v zahodni slovanščini) po praslovanski mlajši regresivni (drugi) palatalizaciji velarov palataliziral v šumniški priporniški palatal (trdonebnik) *š [*ś], v osrednji slovaščini (kar se odraža tudi v knjižni slovaščini) pa se v nekaterih oblikah (npr. v imenovalniku množine samostalnikov moške o-jevske sklanjatve) pojavlja odraz sičniškega priporniškega palatala *s [*ś] (tako kot v južni in večjem delu vzhodne slovanščine) (prim. 4.1.1.1.2): 1) **psl.** *x + *E₂ (= *ě₂, *-i₂) > **zsl.** *š > **češ.** š, **slš.** ś (psl. *xědvjъ 'siv' > *šědvjъ → stčeš. šědy, šědivý > češ. sedý, šedivý, slš. šedý, šedivý; psl. *xěrvjъ 'siv' > *šěrvjъ > stčeš. šěry > češ. šeryý, slš. šeryý); 2) **psl.** **Npl** *-xi₂: **češ.** š, **slš.** s (psl. *Volxъ 'človek roman-

skega porekla' : Npl **Volxi* > češ. *Vlach* : *Vlaši*, slš. *Vlach* : *Vlasi*; psl. **ženixъ* 'ženin' : Npl **ženixi* > češ. *ženich* : *ženiši*, slš. *ženich* : *ženisi*; psl. **lěnoxъ* 'lenuh' : Npl **lěnoxī* > češ. *lenoch* : *lenoši*, slš. *leňoch* : *leňosi*).

4.4.2.3.2 Praslovanski zveneči palatalni (trdonebni) zapornik **đ* se je v zahodni slovanščini afrikatiziral (pozlitnil) v zveneči sičniški palatalni zlitnik **ž₂* [**ž₂* = **dž₂*], ki se je v slovaščini (in severni zahodni slovanščini) ohranil kot zlitnik **ž*, v češčini (in lužiški srbsščini) pa se je konec 10. stoletja poenostavil v pripornik **z* [**ž*] (prim. 4.1.1.5.2): psl. **đ* > zsl. **ž₂* > češ. *z'* > *z*, slš. *ž* (psl. **meda* 'meja' > stčeš. *mezě* > češ. *meze*, slš. *medza*; psl. **pręda* 'pređenje, preja' > stčeš. *přiezě* > češ. *příze*, slš. *priadza*; psl. **sada* 'saje' > stčeš. *sazě* > češ. *saze*, slš. *sadza*; psl. **tūdъjъ* 'tuj' > stčeš. *cuзі* > češ. *cizí*, slš. *cudzí*; psl. **govędъjъ* 'goveji' > stčeš. *hověзі* > češ. *hovězí*, slš. *hovädzí*; psl. **-būdati* '-bujati' > stčeš. *pro-búžeti* > češ. *pro-bouzet*, slš. *pre-búdzat'*; psl. **pri-xadati* 'prihajati' > stčeš. *při-cházeti* > češ. *při-cházet*, slš. *pri-chádzat'*). Gre torej za eno najstarejših glasovnih razlik med češčino in slovaščino.

4.4.2.3.3 Zahodnoslovanski mehčani soglasniki (odrazi praslovanskih nepalatalov (ne-trdonebnikov) v položaju pred sprednjimi samoglasniki) so v češčini in slovaščini (podobno kot na vzhodu v ukrajinščini) težili k depalatalizaciji. V češčini (zelo verjetno pa tudi v slovaščini) so že v predzgodovinski dobi otrdeli vsi mehčani soglasniki v izglasju. To je npr. dokazljivo pri odrazih praslovanskih **-t₂*, **-d₂* > zsl. **-t'*, **-d'* (prim. 4.1.6.6.2). Odraza soglasnikov v praslovanskih glasovnih zaporedjih **-t₂*, **-d₂* sta v češčini lahko tudi še trda, medtem ko sta v slovaščini navadno ponovno mehka (morfologizirano npr. v nedoločniku po zamenjavi nedoločniškega obrazila *-ti* z *-t* v knjižni češčini v drugi polovici 20. stoletja) (psl. **nitъ* **niti* 'nit' > stčeš. *nit niti* > češ. *nit niti/nitě*, slš. *nit' nite*; psl. **zętъ* **zėti* 'zet' > stčeš. *zět zėti* ≥ češ. *zeť zetě*, slš. *zat' zaťa*; psl. **desętъ* **desėti* 'deset' > stčeš. *desět desěti/desieti* > češ. *deset deseti/desíti*, slš. *desat'*, Gpl *desiatich*; psl. **pędъ* **pędi* 'ped' > stčeš. *pied piedi* ≥ češ. *pid pídeč*, slš. *piad' piade*; psl. **měriti* 'meriti' > stčeš. *měriti* > češ. *měřit*, slš. *merit'*; psl. **ręzati* 'rezati' > stčeš. *řezati* > češ. *řezat*, slš. *rezat'*).

4.4.2.3.4 Zahodnoslovanski mehčani **r'* (odraz praslovanskega palatala (trdonebnika) **r'* in praslovanskega dentala (zobnika) **r* v položaju pred sprednjimi samoglasniki) se je v češčini (poljščini in pomorjanščini, v lužiški srbsščini samo v položaju za nezvencimi zaporniki **p*, **t*, **k*) spremenil v pripornik **ř* (13. stoletje), v slovaščini pa depalataliziral (prim. 4.1.6.5.1): psl. **ř/*r^e* > zsl. **r'* > češ. *ř*, slš. *r* (psl. **moře* 'morje' > stčeš. *moře* > češ. *moře*, slš. *more*; psl. **griva* 'dolge dlake na vratu, griva' > stčeš. *hříva* > češ. *hříva*, slš. *hriva*; psl. **křidlo* '(ptičje) krilo' > stčeš. *křídlo* > češ. *křídlo*, slš. *kridlo*; psl. **pri* 'pri' > stčeš. *při* > češ. *při*, slš. *pri*; psl. Npl f/n **tri* 'tri' > stčeš. *tři* > češ. *tři*, slš. *tri*; psl. **rěka* 'reka' > stčeš. *řeka* > češ. *řeka*, slš. *rieka*; psl. **rěčъ* 'beseda, govor' > stčeš. *řeč* > češ. *řeč*, slš. *reč*; psl. **rędъ* 'vrsta, red' > stčeš. *řad* > češ. *řad*, slš. *rad*;

psl. **gr̥mēti* ‘grmeti’ > stčes. *h̥rmieti* > češ. *h̥rmit*, slš. *h̥rmiet*; psl. **gor̥kьjь* ‘pekoč; grenek’ > stčes. *hořký, horký* > češ. *hořký, horký*, slš. *horký*).

4.4.2.3.5 Tako v češčini kot v slovaščini je prišlo do težnje po depalatalizaciji zahodnoslovanskih mehčanih soglasnikov (prim. 4.1.3.2) (odrazov praslovanskih nepalatalov (netrdonebnikov) v položaju pred sprednjimi samoglasniki) v medglasju (v češčini ok. 1400) (prim. 4.1.6.6), ki pa ni zajela vseh soglasnikov.

4.4.2.3.5.1 Zahodnoslovanski mehčani **t*, **d*, **n*, **l* (odrazi praslovanskih dentalov (zobnikov) **t*, **d*, **n*, **l* v položaju pred sprednjimi samoglasniki in praslovanskih palatalov (trdonebnikov) **n̥i*, **l̥*) so se kot mehki ohranili v slovaščini, v češčini pa so **t*, **d*, **n* ostali mehki samo v položaju pred odrazi praslovanskih **i*, **ě*, **e* in se depalatalizirali pred odrazi praslovanskih **e*, **ь*, medtem ko se je **l* depalataliziral (prim. 4.1.6.6.2): 1) psl. **t^E*, **d^E*, **n̥/*n^E* > zsl. **t'*, **d'*, **n'* / + [_ **e*, **ь*] > češ. *t, d, n*, slš. *t', d', n'* (psl. **tixьjь* ‘tih, miren’ > stčes. *tichý* > češ. *tichý* [t'ixī], slš. *tichý* [t'ixī]; psl. **stěna* ‘zid, stena’ > stčes. *stěna* > češ. *stěna* [st'ena], slš. *stena* [st'ena]; psl. **těžьkьjь* ‘težek’ > stčes. *těžký* > češ. *těžký* [t'ěškī], slš. *tážký* [t'aškī]; psl. 2sg praes. **tečeši* od ‘teči’ > stčes. *tečeš* > češ. *tečeš* [tečeš], slš. *tečieš* [t'ěcieš]; psl. **divьjь* ‘divji’ > stčes. *diví* ≥ češ. *divý* [d'ivī], slš. *divý* [d'ivī]; psl. **dědb* ‘ded, poglavar velike družine’ > stčes. *děd* > češ. *děd* [d'et], slš. *ded* [d'et]; psl. **desętb* ‘deset’ > stčes. *desět* > češ. *deset* [deset], slš. *desat* [d'esat]; psl. **dnь* ‘dan’ > stčes. *den* > češ. *den* [den], slš. *deň* [d'en]; psl. **nizьkьjь* ‘nizek’ > stčes. *nizký* > češ. *nizký* [n'iskī], slš. *nizky* [n'iskī]; psl. **němьcb* ‘tisti, ki je nem’ > stčes. *Němec* > češ. *Němec* [n'emec], slš. *Nemec* [n'emec]; psl. **gnězdo* ‘gnezdo’ > stčes. *hniezdo* > češ. *hnízdo* [hn'izdo], slš. *hniezdo* [hn'ezdo]; psl. **agnę* ‘jagne’ > stčes. *jěhně* > češ. *jehně* [jeh'ně], slš. *jahňa* [jahn'a]; psl. 2sg praes. **neseši* ‘nesti’ > stčes. *neseš* > češ. *neseš* [neseš], slš. *nesieš* [n'esieš]); 2) psl. **l̥/*l^E* > zsl. **l'* > stčes. *l* > češ. *l*, slš. *l'* (psl. **lūbiti* ‘ljubiti’ > stčes. *lūbiti* > češ. *libit* [l'ibit], slš. *l'ubit'* [l'ūbit']; psl. **poľe* ‘polje’ > stčes. *pole* > češ. *pole* [pole], slš. *pole* [poľe]; psl. **lipa* ‘lipa’ > stčes. *lipa* > češ. *lipa* [l'ipa], slš. *lipa* [l'ipa]; psl. **kolěno* ‘koleno’ > stčes. *koleno* > češ. *koleno* [koleno], slš. *koleno* [koľeno]; psl. **klet̥i* ‘kleti’ > stčes. *klėti* > češ. *klít* [klít], slš. *kl'iat* [k'fat']; psl. **ledьb* **leda/*ledu* ‘led’ > stčes. *led ledu* > češ. *led ledu* [let ledu], slš. *lad l'adu* [lat l'adu]; psl. **l̥nьb* **l̥bna* ‘lan’ > stčes. *len lna/lnu* > češ. *len lnu* [len lnu], slš. *lan l'anu* [lan l'anu]).

4.4.2.3.5.2 Zahodnoslovanski mehčani labiali (ustničniki) **p*, **b*, **m*, **v* (odrazi praslovanskih labialov **p*, **b*, **m*, **v* v položaju pred sprednjimi samoglasniki) so v češčini v položaju pred kratkimi odrazi praslovanskih **ě*, **e* svojo palataliziranost okrepili, prišlo je do nastanka vmesnih *ĭ* (za **p*, **b*, **v*) in *n'* (za **m*), v drugih položajih pa so se depalatalizirali, medtem ko so v slovaščini v vseh položajih depalatalizirali brez sledi nekdanje mehčanosti: psl. **p*, **b*, **m*, **v* / + [_ **ě*, **e*] > zsl. **p'*, **b'*, **m'*, **v'* > češ. *p̣je, ḅje, ṃně, ṿje* < *pě, bě, mě, vě*>, slš. *pe, be, me, ve* (psl. **pěna* ‘pena’ > stčes.

piena, pěna > češ. *pěna* [pjena], slš. *pena* [pena]; psl. **běgati* 'bežati' > stčeš. *běhati* > češ. *běhat* [bĕhat], slš. *behat* [behat']; psl. **měna* 'menjava' > stčeš. *měna* > češ. *měna* [mrěna], slš. *mena* [mena]; psl. **věriti* 'verjeti' > stčeš. *věriti* > češ. *věřit* [vĕřit], slš. *verit* [verit']).

Najznačilnejše nezložniške razlike med knjižno češčino in knjižno slovaščino

Praslovansko	Češko	Slovaško
*-xi ₂ (Npl)	*-ši > -ši	-si
*đ	*ž, > ž' > z	*ž, > ž
*-t _ǵ *-d _ǵ	*-t' > -t ≥ -t' *-d' > -d ≥ -d'	*-t' > *-t ≥ -t' *-d' > *-d ≥ -d'
*r̥/*r ^E	*r' > ř	*r' > r
*l̥/*l ^E	*l' > l' > l	*l' > l'
*t / +[₋ *e, *ǵ]	*t' > t	*t' > t'
*d / +[₋ *e, *ǵ]	*d' > d	*d' > d'
*n / +[₋ *e, *ǵ]	*n' > n	*n' > n'
*p / +[₋ *ě, *e]	*p' > pi	*p' > p
*b / +[₋ *ě, *e]	*b' > bi	*b' > b
*m / +[₋ *ě, *e]	*m' > mn'	*m' > m
*v / +[₋ *ě, *e]	*v' > vi	*v' > v

5

GENETSKOJEZIKOSLOVNA KLASIFIKACIJA SLOVENSКИH IN OSREDNJEJUŽNOSLOVANSКИH NAREČIJ

5.1 Slovenski jezik

Divergentno spreminjanje slovenskega jezika, tj. njegova cepitev na manjše geolekte vse do narečnih ploskev ter naprej na narečja, podnarečja in krajevne govore, je potekalo v okviru nesplošnoslovenskih inovacij, do katerih je prihajalo od okrog leta 1200 dalje.

5.1.1 Severozahodna in jugovzhodna slovenščina

Najstarejše nesplošnoslovenske glasovne spremembe so še potekale približno po izoglosi, ki je ločevala severozahodno alpsko slovanščino od jugovzhodne, in so izoblikovale dva prvotna slovenska makrogeolekta, to sta bili **severozahodna in jugovzhodna slovenščina**.³⁶⁶

5.1.1.1 Praslovenska **ę*, **ǫ*

Praslovenska nosna samoglasnika (nazalna vokala) **ę*, **ǫ* sta se v severozahodni slovenščini prvotno ohranila, medtem ko sta se v jugovzhodni slovenščini denazalizirala (raznosnila) v široka sredinska ustna samoglasnika **ę*, **ǫ* (morda najprej v nizka sredinska samoglasnika **ä*, **a*, ki sta se nato ožila v smeri **ę*, **ǫ*).³⁶⁷ **psl. **ę*, **ǫ* > SZ sln.**

³⁶⁶ Izhodišče obravnave je Riglerjeva rekonstrukcija nastanka samoglasniških sistemov slovenskih krajevnih govorov (Rigler 1963b). Riglerjev model je bil doslej vsaj dvakrat modificiran. Vermeer z izjemo rekonstrukcije prvotne glasovne vrednosti praslovenskega **ě* v slovenščini (prim. 2.2.2.1.3) po večini izhaja iz Riglerjeve delitve na dva prvotna slovenska makrodialekta, tj. severozahodnega in jugovzhodnega (Vermeer 1982). Greenberg pa te Riglerjeve delitve ne upošteva in za najstarejšo razmejitveno črto postavlja reko Savo (Greenberg 2002: 127), kar je, upoštevaje dokumentirano jezikovno gradivo, zelo težko sprejemljivo. V vseh treh primerih gre za hipotetične konstrukte izhodiščnega splošnoslovenskega zložniškega sistema in hipotetične modele njegovega spreminjanja do nastanka zložniških sistemov posameznih slovenskih krajevnih govorov. Rekonstrukcije torej ne gre vedno razumeti dobessedno kot v nekem času in na nekem prostoru dejansko obstajajočega jezikovnega sistema, temveč kot abstrahirano skupno izhodišče, ki služi pojasnjevanju konkretnega jezikovnega stanja v različnih krajevnih govorih. Diskusija o upravičenosti te ali one rekonstrukcije, ki ima za posledico njeno rahlo modificiranje, se z ozirom na naravo stvarine same ne zdi preveč produktivna in smiselna.

³⁶⁷ Rigler 1963b: 28–31; Logar 1974.

***e, *q : JV sln. *ä, *a > *e, *q** (psl. *pēt̃b (c) ‘pet’ > sln. *pēt̃ > SZ sln. *pēt̃, JV sln. *pēt̃; psl. *mōžb (c) ‘mož’ > sln. *mōž > SZ sln. *mōž, JV sln. *mōž; sl. Gsg *zēta (a) od ‘zet’ > sln. *zēta > SZ sln. *zēta, JV sln. *zēta; psl. *gō̃ba (a) ‘gliva, goba’ > sln. *gō̃ba > SZ sln. *gō̃ba, JV sln. *gō̃ba; psl. *glēdati (a/A) ‘gledati’ > sln. *glēdati > SZ sln. glēdati, JV sln. *glēdati; psl. *zēt̃b (a) ‘zet’ > sln. *zēt̃ > SZ sln. *zēt̃, JV sln. *zēt̃; psl. *pō̃p̃b (a) ‘brst, popek’ > sln. *pō̃p̃ > SZ sln. *pō̃p̃, JV sln. *pō̃p̃).

V severozahodni slovenščini so praslovanski nosni samoglasniki ohranjeni v podjunskem narečju koroške narečne ploskve (psl. *e, *q > podjunsko sln. *a, *q: psl. *pēt̃b ‘pet’ > podjunsko sln. *pät*, knj. sln. *pēt̃*; psl. *glēdati ‘gledati’ > podjunsko sln. *glādati*, knj. sln. *glēdati*; psl. *mōžb ‘mož’ > podjunsko sln. *mōž*, knj. sln. *mōž*; psl. *kōt̃b ‘kot’ > podjunsko sln. *kōt*, knj. sln. *kōt̃*), v severozahodnih slovenskih narečjih pa se sporadično pojavlja t. i. **rinezem**, tj. dekomponiran (razstavljen) nosni samoglasnik na ustni samoglasnik in nosni soglasnik (psl. Nsg n, adv. *vēte ‘več’ > SZ sln. *venč*, knj. sln. *věč*; psl. *vēt̃b̃b̃(jb) ‘večji’ > SZ sln. *venči*, knj. sln. *věčji*; psl. *mēsęc̃b ‘mesec’ > SZ sln. *mesenc*, knj. sln. *mēsęc*; psl. *pa(j)ęk̃b ‘pajek’ > SZ sln. *pajenk*, knj. sln. *pājek* [pājek]), v ziljskem narečju koroške narečne ploskve dosledno v položaju pred odrazom praslovanskega *i (psl. *s̃ręta ‘srečanje, naključje, dogodek’ > ziljsko sln. *srenča*, knj. sln. *sręča*),³⁶⁸ drugod je do njihove denazalizacije prišlo zelo pozno. V jugovzhodni slovenščini denazalizirana odraza praslovanskih *e, *q prvotno nista glasovno sovpadla z odrazoma praslovanskih *e, *o: 1) **psl. *e, *q > JV sln. *e, *q** (psl. *pēt̃b (c) ‘pet’ > JV sln. *pēt̃; psl. *glēdati (a/A) ‘gledati’ > JV sln. *glēdati); 2) **psl. *e, *o > JV sln. *e, *o** (psl. *lēd̃b (c) ‘led’ > JV sln. *lēd̃; psl. *ženā (b) ‘žena’ > JV sln. *ženā).³⁶⁹ Do različnih glasovnih sovpadov je v posameznih narečnih ploskvah na severozahodu in jugovzhodu prišlo pozneje. V skladu z Ramovševo »glavno črto v oblikovanju slovenskega vokalizma« so se odrazi praslovanskih nosnih samoglasnikov dalje spreminjali v odvisnosti od svoje kvantitete (kolikosti).

5.1.1.2 Praslovanski *ě

Praslovanski nizki sprednji samoglasnik *ě [*ä] (jat) (in z njimi glasovno sovpadli južnoslovanski *ě, ki je nastal po metatezi likvid praslovanskih dvoglasniških zvez *CeRC > *CRĕC s podaljšavo) je ne glede na svojo novo kvantiteto v severozahodni slovenščini kot posledica ohranjenja praslovanskih nosnih samoglasnikov *e, *q ohranil svojo prvotno široko glasovno vrednost [*ä], v jugovzhodni slovenščini pa se je po denazalizaciji (raznosnjenju) nosnih samoglasnikov zožil v ozki sredinski samoglasnik [*e] in ni glasovno sovpadel z odrazom denazaliziranega *e [*ä] > *ä: **psl. *ě [*ä] > SZ sln. *ä > *e : JV sln. *e**. Slovenski dolgi *ě se je v skladu s težnjo po vplivu vokalne kvantitete na vokalno kvaliteto ter vezanosti vokalne kvantitete na naglasno mesto tako na severozahodu

³⁶⁸ Ramovš 1936: 172–175.

³⁶⁹ Raznosnjena odraza praslovanskih *e, *q in odraza praslovanskih *e, *o sta pozneje glasovno sovpadla v obsoško-idrijski narečni ploskvi zahodne slovenščine (prim. 5.1.5.2.2) in dolenski narečni ploskvi južne slovenščine (prim. 5.1.5.3.2), v katerih sta se veliko pozneje (17. stoletje) tudi diftongirala v rastoča diftonga (dvoglasnika) (psl. *e/*e, *q/*o > obsoško-idrijsko *e, *o > *ie₂, *uo₂, dolensko *e, *o > *ie, *uo).

kot na jugovzhodu začel ožiti in diftongirati (prim. 5.1.1.3). Slovenski nenaglašeni kratki **ě* se je dalje spreminjal glede na svojo prvotno glasovno vrednost, na severozahodu je ostal širok in se je posledično lahko znižal do **a* (samoglasniška sprememba se imenuje *e*-jevsko akanje), na jugovzhodu pa je ostal ozek in se je posledično lahko zvišal do **i* (samoglasniška sprememba se imenuje ikanje) (psl. **děvica* (F₂) ‘devica’ > sln. **děvica* > SZ sln. **děvica* > **davica*, JV sln. **děvica* > **divica*; psl. Gpl **rěčbǫjě* (c) od ‘beseda, govor’ > sln. **rěči* > SZ sln. **rěči* > **rači*, JV sln. **rěči* > **riči*).

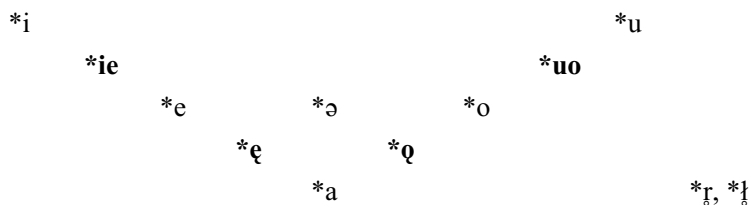
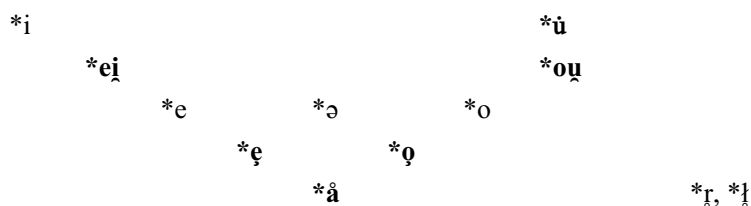
5.1.1.3 Diftongizacija slovenskih dolgih **ě*, **ō*

Kot posledica vpliva vokalne kvantitete na vokalno kvaliteteto ter vezanosti vokalne kvantitete na naglasno mesto sta se praslovenska **ě*, **o* v slovenskih dolgih zlogih začela diftongirati (udvoglašati, podvoglašati), in sicer v severozahodni slovenščini v rastoča diftonga (dvoglasnika) **ie*, **uo*, v jugovzhodni slovenščini v padajoča diftonga **ej*, **ou*.³⁷⁰ sln. **ě*, **ō* > SZ sln. **ie*, **uo* : JV sln. **ej*, **ou* (12./13. stoletje) (psl. **světb* (c) ‘svetloba; svet’ > sln. **svět* > SZ sln. **sviet*, JV sln. **svěit*; psl. Nsg m ptc. praet. act. II **ōkrěpilb* (c/F₂) od ‘okrepiti’ > sln. **okrěpil* > SZ sln. **okriepil*, JV sln. **okrěpil*; psl. 2sg, 2pl praes. **dělajesi* **dělajete* (a/A) od ‘delati’ > sln. **dělaš* **děláte* > SZ sln. **dílaš* **dílate*, JV sln. **dělaš* **dělate*; psl. **besěda* (F) ‘pogovor’ > sln. **besěda* > SZ sln. **besieda*, JV sln. **besěida*; psl. **stěna* (c) ‘zid, stena’ > sln. **stěna* > SZ sln. **stiěna*, JV sln. **stěina*; psl. **bōgb* (c) ‘bog’ > sln. **bōg* > SZ sln. **būog*, JV sln. **bōug*; psl. **sěno* (c) ‘trava, seno’ > sln. **sěno* > SZ sln. **sěno*, JV sln. **sěno*; psl. **mōldostb* (C) ‘mladost’ > sln. **mladost* > SZ sln. **mladūost*, JV sln. **mladōust*; psl. Gpl **nōgb* (c) od ‘noga’ > sln. **nóg* > SZ sln. **nuóg*, JV sln. **nōug*; psl. Gpl **otrōkb* (B) od ‘otrok, suženj’ > sln. **otrók* > sln. SZ sln. **otruók*, JV sln. **otrouk*).

5.1.1.4 Druge glasovne spremembe

Poleg prikazanih glasovnih sprememb naj bi v jugovzhodni slovenščini prišlo še vsaj do dveh glasovnih sprememb (pri čemer naj bi bili pozneje njihovi odrazi ponekod odpravljeni): 1) labializacija (zaokroženje) slovenskega **a* v **â*: sln. **a* > SZ sln. **a* : JV sln. **â* (psl. **strâxb* ‘strah’ > sln. **strâx* > SZ sln. **strâx*, JV sln. **strâx*; psl. **kórlb* (b) ‘kralj’ > sln. **král* > SZ sln. **král*, JV sln. **král*; psl. 2sg, 2pl praes. **pâdaši* **pâdajete* (a/A) od ‘padati’ > sln. **pâdaš* **pâdate* > SZ sln. **pâdaš* **pâdate*, JV sln. **pâdâš* **pâdâte*; psl. **travâ* (b) ‘trava’ > sln. **tráva* > SZ sln. **tráva*, JV sln. **trávâ*; psl. **mōrzb* **mōrza* (a) ‘mraz’ > sln. **mráz* **mrâza* > SZ sln. **mráz* **mrâza*, JV sln. **mrâz* **mrâzá*; psl. **žâba* (a) ‘žaba’ > sln. **žába* > SZ sln. **žába*, JV sln. **žâbâ*); 2) centralizacija **u* v **ú*: sln. **u* > SZ sln. **u* : JV sln. **ú* (psl. **sûxb* (c) ‘suh, ne moker’ > sln. **sûx* > SZ sln. **sûx*, JV sln. **sûx*; psl. **klûčb* (b) ‘ključ’ > sln. **ključ* > SZ sln. **ključ*, JV sln. **ključ*; psl. 2sg, 2pl praes. **slûšajesi* **slûšajete* (a/A) od ‘poslušati’ > sln. **slûšaš* **slûšate* > SZ sln. **slûšaš* **slûšate*, JV sln. **slûšaš* **slûšate*; psl. **dušâ* (c) ‘dih, sapa; duša’ > sln. **dúša* > SZ sln. **dúša*, JV sln. **dúša*; psl. **kûpb* **kûpa* ‘kup’ > sln. **kùp* **kùpa* > SZ sln. **kùp* **kùpa*, JV sln. **kùp* **kùpa*).

³⁷⁰ Rigler 1963b: 34–36; Logar 1974.

Severozahodnoslovenski zložniški sistem (absolutnokronološko po ok. 1200):**Jugovzhodnoslovenski zložniški sistem (absolutnokronološko po ok. 1200):³⁷¹****5.1.2 Severna in zahodna ter južna in vzhodna slovenščina**

Nekoliko mlajše nesplošnoslovenske glasovne spremembe v 13. in 14. stoletju so potekale pravokotno na izogloso diftongizacije slovenskih **ě*, **ō* ter prvotna slovenska makrogeolekta razcepile na po dva manjša geolekta, to so bile **severna** in **zahodna** ter **južna** in **vzhodna slovenščina**. Te spremembe so bile povezane z (ne)daljšanjem slovenskih kratkih naglašanih zložnikov v nezadnjih zlogih (različna intenzivnost ene od splošnoslovenskih inovacij, in sicer težnje vpliva naglasnega mesta na vokalno kvantiteto in vpliva vokalne kvantitete na vokalno kvaliteto) ter različno, tj. *a*-jevsko oz. *e*-jevsko vokalizacijo slovenskega dolgega polglasnika **ǣ*.

5.1.2.1 Daljšanje slovenskih kratkih (akutiranih) naglašanih zložnikov v nezadnjih zlogih

Slovenski kratki (akutirani) naglašeni zložniki (prim. 2.2.1.1, 2.2.1.5) v nezadnjih zlogih so se v zahodni in južni slovenščini podaljšali v vseh položajih v 13.–14. stoletju (zgodnje daljšanje tipa sln. **vrāna* > Z in J sln. **vrána*) (kar se odraža v knjižni slovenščini), v severni slovenščini in v severnoštajerski narečni ploskvi vzhodne slovenščine pozneje, od 16. stoletja dalje (pozno daljšanje tipa sln. **vrāna* > S sln. **vrána*) (v severni slovenščini samo v predzadnjih, ne pa tudi v predpredzadnjih zlogih), v panonski narečni ploskvi vzhodne slovenščine se niso daljšali; slovenski kratki akutirani zložniki v zadnjem zlogu pa se niso daljšali, spremenili so se v kratke cirkumflektirane zložnike

³⁷¹ Rigler 1963b: 31–33; Logar 1974: [333].

(prišlo je torej do metatonije, tj. tonemske spremembe akuta na kračini v cirkumfleks na kračini) (v dvo- in večzložnicah je pozneje prišlo do nesplošnoslovenskega naglasnega umika na prednaglasno kračino (prim. 5.1.3.2.1)): ³⁷² **sln.** **ŵ*, **ŵŵ*, **ŵŵŵ*, **ŵŵŵŵ* > **Z in J sln.** *ŵ*, *ŵŵ*, *ŵŵŵ*, *ŵŵŵŵ*, **S, severnoštajersko sln.** *ŵ*, *ŵŵ*, *ŵŵŵ*, *ŵŵŵŵ/ŵŵŵŵ*, **panonsko sln.** *ŵ*, *ŵŵ*, *ŵŵŵ*, *ŵŵŵŵ* (psl. **vŕrna* (a) ‘vrana’ > sln. **vrána* > Z in J sln. **vrána* (knj. sln. *vrána*), S sln. **vrána*, V sln. **vrána*; psl. **lěto* (a) ‘poletje, leto’ > sln. **lěto* > Z in J sln. **lěto* (knj. sln. *lěto*), S sln. **lěto*, V sln. **lěto*; psl. **vŕla* (a’) ‘volja’ > sln. **vŕla* > Z in J sln. **vŕla* (knj. sln. *vŕlja*), S sln. **vŕla*, V sln. **vŕla*; psl. **rākŕ* **rāka* (a) ‘rak’ > sln. **rāk* **rāka* > Z in J sln. **rāk* **rāka* (knj. sln. *rāk rāka*), S sln. **rāk* **rāka*, V sln. **rāk* **rāka*; psl. **mŷšb* **mŷši* (a) ‘miš’ > sln. **mš* **mši*, Z in J sln. **mš* **mši* (knj. sln. *mš mši*), S sln. **mš* **mši*, V sln. **mš* **mši*; psl. **kŕnŕ* (b) ‘konj’ > sln. **kŕn* > **kŕn*; psl. **jezŷkŕ* **jezŷka* (F) ‘jezik’ > sln. **jezik* **jezika* > Z in J sln. **jezik* **jezika* (knj. sln. *jezik jezika*), S sln. **jezik* **jezika*, V sln. **jezik* **jezika*; psl. **potŕkŕ* **potŕka* (a’’) ‘potok’ > sln. **potŕk* **potŕka* > Z in J sln. **potŕk* **potŕka* (knj. sln. *potŕk potŕka*), S sln. **potŕk* **potŕka*, V sln. **potŕk* **potŕka*; psl. **malŷna* (A) ‘malina’ > sln. **malina* > Z in J sln. **malina* (knj. sln. *malina*), S sln. **malina*, V sln. **malina*; psl. **dělati* (a/A) ‘delati’ > sln. **dělati* > Z in J sln. **dělati* (knj. sln. *dělati*), S sln. **dělati*, V sln. **dělati*; psl. 2sg, 2pl praes. **vŕzišb* **vŕzŷte* (b/F₁) od ‘voziti’ > sln. **vŕziš* **vŕzite* > Z in J sln. **vŕziš* **vŕzite* (sln. *vŕziš vŕzite*), S sln. **vŕziš* **vŕzite*, V sln. **vŕziš* **vŕzite*).

Daljšanje slovenskih kratkih naglašanih zložnikov v nezadnjih zlogih

Praslovansko	Slovensko	Zahodno-slovensko	Južno-slovensko	Severno-slovensko	Vzhodno-slovensko
* <i>vŕrna</i> (a)	* <i>vrána</i>	* <i>vrána</i>	* <i>vrána</i>	* <i>vrána</i>	* <i>vrána</i>
* <i>lěto</i> (a)	* <i>lěto</i>	* <i>lěto</i>	* <i>lěto</i>	* <i>lěto</i>	* <i>lěto</i>
* <i>vŕla</i> (a’)	* <i>vŕla</i>	* <i>vŕla</i>	* <i>vŕla</i>	* <i>vŕla</i>	* <i>vŕla</i>
* <i>rākŕ</i> (a)	* <i>rāka</i>	* <i>rāka</i>	* <i>rāka</i>	* <i>rāka</i>	* <i>rāka</i>
* <i>mŷši</i> (a)	* <i>mši</i>	* <i>mši</i>	* <i>mši</i>	* <i>mši</i>	* <i>mši</i>
* <i>vŕzišb</i> (b/F ₁)	* <i>vŕziš</i>	* <i>vŕziš</i>	* <i>vŕziš</i>	* <i>vŕziš</i>	* <i>vŕziš</i>
* <i>malŷna</i> (F)	* <i>malina</i>	* <i>malina</i>	* <i>malina</i>	* <i>malina</i>	* <i>malina</i>
* <i>jezŷka</i> (F)	* <i>jezika</i>	* <i>jezika</i>	* <i>jezika</i>	* <i>jezika</i>	* <i>jezika</i>
* <i>potŕka</i> (a’)	* <i>potŕka</i>	* <i>potŕka</i>	* <i>potŕka</i>	* <i>potŕka</i>	* <i>potŕka</i>
* <i>dělati</i> (a/A)	* <i>dělati</i>	* <i>dělati</i>	* <i>dělati</i>	* <i>dělati</i>	* <i>dělati</i>
* <i>vŕzŷte</i> (b/F ₁)	* <i>vŕzite</i>	* <i>vŕzite</i>	* <i>vŕzite</i>	* <i>vŕzite</i>	* <i>vŕzite</i>
* <i>rākŕ</i> (a)	* <i>rāk</i>	* <i>rāk</i>	* <i>rāk</i>	* <i>rāk</i>	* <i>rāk</i>
* <i>mŷšb</i> (a)	* <i>mš</i>	* <i>mš</i>	* <i>mš</i>	* <i>mš</i>	* <i>mš</i>
* <i>kŕnŕ</i> (b)	* <i>kŕn</i>	* <i>kŕn</i>	* <i>kŕn</i>	* <i>kŕn</i>	* <i>kŕn</i>
* <i>jezŷkŕ</i> (F)	* <i>jezik</i>	* <i>jezik</i>	* <i>jezik</i>	* <i>jezik</i>	* <i>jezik</i>
* <i>potŕkŕ</i> (a’)	* <i>potŕk</i>	* <i>potŕk</i>	* <i>potŕk</i>	* <i>potŕk</i>	* <i>potŕk</i>

³⁷² Ramovš 1950: 17.

5.1.2.2 Razmerje med dolgimi in kratkimi naglašeni zložniki v nezadnjih zlogih

Nesplošno slovensko podaljšani visoki in nizki samoglasniki so glasovno sovpadli s slovenskimi dolgimi visokimi in nizkimi samoglasniki, pri sredinskih samoglasnikih pa do glasovnega sovpada podaljšanih in dolgih povsod ni prišlo, saj so bili odrazi podaljšanih samoglasnikov lahko širši oz. nediftongirani v primerjavi z odrazi prvotno dolgih. Tako so npr. različni odrazi praslovanskega *ě (jata) (in z njim glasovno sovpadlega južnoslovanskega *ĕ, ki je nastal po metatezi likvid praslovanskih dvoglasniških zvez *CeRC > *CRĕC s podaljšavo) v slovenskih naglašeni zlogih, tj. slovenskega dolgega *ě in kratkega naglašenega *ĕ- v nezadnjih zlogih, v zahodni in južni slovenščini glasovno sovpadli (zgodaj podaljšani kratki akutirani *ĕ- v nezadnjih zlogih se je podobno kot dolgi *ě diftongiral), v severni in vzhodni slovenščini pa ne (prim. 5.1.3.1.3), medtem ko odrazi dolgega *ō in podaljšane kratkega naglašenega *ò- v nezadnjih zlogih niso glasovno sovpadli (prim. 5.1.3.1.5).

Odras slovenskih dolgih *ě, *ō in kratkih naglašeni *ĕ-, *ò- v nezadnjih zlogih

Praslovansko	Slovensko	Zahodno-slovensko	Južno-slovensko	Severno-slovensko	Vzhodno-slovensko
*svĕtъ (c)	*svĕt	*svĕt	*svĕjt	*svĕt	*svĕjt
*grĕxъ (b)	*grĕx	*griĕx	*grĕjx	*griĕx	*grĕjx
*svĕtŭšъ (b/F ₁)	*svĕtiš	*sviĕtiš	*svĕjtŭš	*sviĕtiš	*svĕjtŭš
*svĕtŭte (b/F ₁)	*svĕtite	*sviĕtite	*svĕjtŭte	*sviĕtite	*svĕjtŭte
*dĕlajеšъ (a/A)	*dĕlaš	*dielaš	*dĕjlaš	*dielaš	*dĕjlaš
*dĕlajete (a/A)	*dĕlate	*dielate	*dĕjlate	*dielate	*dĕjlate
*besĕda (F)	*besĕda	*besĕda	*besĕjda	*besĕda	*besĕjda
*òkrĕpŭlъ (c/F ₂)	*okrĕpil	*okrĕpil	*okrĕjpil	*okrĕpil	*okrĕjpil
*stĕnà (c)	*stĕna	*stiĕna	*stĕjna	*stiĕna	*stĕjna
*lĕto (a)	*lĕto	*liĕto	*lĕjto	*lĕto	*lĕto
*dĕda (a)	*dĕda	*diĕda	*dĕjda	*dĕda	*dĕda
*kolĕno (F)	*kolĕno	*koliĕno	*kolĕjno	*kolĕno	*kolĕno
*dĕlati (a/A)	*dĕlati	*diĕlati	*dĕjlati	*dĕlati	*dĕlati
*bògъ (c)	*bòg	*bûog	*bòug	*bûog	*bòug
*pròso (c)	*prosò	*prosûo	*prosòu	*prosûo	*prosòu
*nògъ (c)	*nòg	*nuòg	*nòug	*nuòg	*nòug
*vòla (a')	*vòla	*vòla	*vòla	*vòla	*vòla
*kòňskъjъ (D)	*kòňski	*kòňski	*kòňski	*kòňski	*kòňski
*vòzišъ (b/F ₁)	*vòziš	*vòziš	*vòziš	*vòziš	*vòziš
*potòka (a'')	*potòka	*potòka	*potòka	*potòka	*potòka
*vòzŭte (b/F ₁)	*vòzite	*vòzite	*vòzite	*vòzite	*vòzite

5.1.2.3 Vokalizacija slovenskega polglasnika

Slovenski dolgi polglasnik **ǫ* se je najverjetneje v nepolglasniški samoglasnik vokaliziral v 14. stoletju, in sicer v zahodni slovenščini in večjem delu južne slovenščine (v gorenjski, dolenski in jugozahodnem delu južnoštajerske narečne ploskve) v *a*-jevski, na obrobju južne slovenščine (na severovzhodnem obrobju južnoštajerske narečne ploskve) ter v severni in vzhodni slovenščini pa v *e*-jevski samoglasnik,³⁷³ prav tako tudi prvotno kratki akutirani polglasnik v nezadnjem zlogu **ǫ*- po podaljšavi na zahodu in jugu ter severu.³⁷⁴ **sln.** **ǫ* > **Z in J sln.** **ā*, **S in V sln.** **ē* (psl. **dǫnъ* (c) ‘dan’ > sln. **dān* > **Z in J sln.** **dān* (knj. sln. *dān*), **S in V sln.** **dēn*; psl. **mǫxъ* (c) ‘mah’ > sln. **māx* > **Z in J sln.** **māx* (knj. sln. *māh*), **S in V sln.** **mēx*; psl. Gpl **ovъcъ* (C) od ‘ovca’ > sln. **ovác* > **Z in J sln.** **ovác* (knj. sln. *ovác*), **S in V sln.** **ovéc*; psl. Gpl **okъnъ* (B) od ‘okno’ > sln. **okán* > **Z in J sln.** **okán*, **S in V sln.** **okén* (nar. sln. *okén*); psl. **tǫšča* (a’) ‘tašča’ > sln. **tāšča* > **Z in J sln.** **tāšča* (knj. sln. *tāšča*), **S sln.** **tēšča*, **V sln.** **tāšča*; psl. **pǫsъjъ* (jv) (D) ‘pasji’ > sln. **pāsji* > **Z in J sln.** **pāsji* (knj. sln. *pāsji*), **S sln.** **pésji*, **V sln.** **pāsji*; psl. 2sg, 2pl praes. **lǫžěšъ* **lǫžěte* (b/F₁) od ‘lagati’ > sln. **lāžēš* **lāžete* > **Z in J sln.** **lāžēš* **lāžete* (knj. sln. *lāžēš lāžete*), **S sln.** **lēžēš* **lēžete*, **V sln.** **lāžēš* **lāžete*; psl. 2sg, 2pl praes. **sǫxněšъ* **sǫxněte* (b/F₁) od ‘sahniti, sušiti se’ > sln. **sāxneš* **sāxnete* > **Z in J sln.** **sāxneš* **sāxnete* (knj. sln. *sāhneš sāhnete*), **S sln.** **séxneš* **sāxnete*, **V sln.** **sāxneš* **sāxnete*; psl. **pǫsъ* (b) ‘pes’ > sln. **pās* > **pās* (knj. sln. *pēs* [pəs]); psl. **sǫnъ* (b) ‘sen, spanje’ > sln. **sān* > **sān* (knj. sln. *sēn* [sən]); psl. **lonъcъ* (B) > sln. **lonāc* > **lonāc* (knj. sln. *lónec* [lónac]); psl. **stǫbъrъ* (B) ‘drog, deblo, steber’ > sln. **stābār* > **stābār* (knj. sln. *stebēr* *stebërä* [stəbər stəbrä] / *stēber* *stēbra* [stəbər stəbra])).

Vokalizacija slovenskega polglasnika

Praslovansko	Slovensko	Zahodno-slovensko	Južno-slovensko	Severno-slovensko	Vzhodno-slovensko
* <i>dǫnъ</i> (c)	* <i>dān</i>	* <i>dān</i>	* <i>dān</i>	* <i>dēn</i>	* <i>dēn</i>
* <i>mǫxъ</i> (c)	* <i>māx</i>	* <i>māx</i>	* <i>māx</i>	* <i>mēx</i>	* <i>mēx</i>
* <i>ovъcъ</i> (C)	* <i>ovác</i>	* <i>ovác</i>	* <i>ovác</i>	* <i>ovéc</i>	* <i>ovéc</i>
* <i>okъnъ</i> (B)	* <i>okán</i>	* <i>okán</i>	* <i>okán</i>	* <i>okén</i>	* <i>okén</i>
* <i>tǫšča</i> (a')	* <i>tāšča</i>	* <i>tāšča</i>	* <i>tāšča</i>	* <i>tēšča</i>	* <i>tāšča</i>
* <i>pǫsъjъ</i> (D)	* <i>pāsji</i>	* <i>pāsji</i>	* <i>pāsji</i>	* <i>pésji</i>	* <i>pāsji</i>
* <i>sǫxněšъ</i> (b/F ₁)	* <i>sāxneš</i>	* <i>sāxneš</i>	* <i>sāxneš</i>	* <i>séxneš</i>	* <i>sāxneš</i>
* <i>sǫxněte</i> (b/F ₁)	* <i>sāxnete</i>	* <i>sāxnete</i>	* <i>sāxnete</i>	* <i>sāxnete</i>	* <i>sāxnete</i>
* <i>pǫsъ</i> (b)	* <i>pās</i>	* <i>pās</i>	* <i>pās</i>	* <i>pās</i>	* <i>pās</i>
* <i>sǫnъ</i> (b)	* <i>sān</i>	* <i>sān</i>	* <i>sān</i>	* <i>sān</i>	* <i>sān</i>
* <i>lonъcъ</i> (B)	* <i>lonāc</i>	* <i>lonāc</i>	* <i>lonāc</i>	* <i>lonāc</i>	* <i>lonāc</i>
* <i>stǫbъrъ</i> (B)	* <i>stābār</i>	* <i>stābār</i>	* <i>stābār</i>	* <i>stābār</i>	* <i>stābār</i>

³⁷³ Izoglosa vokalizacije slovenskega polglasnika poteka nekoliko južneje od izoglose zgodnjega daljšanja kratkih akutiranih zložnikov v nezadnjih zlogih, in sicer sredi srednjesavinjskega in kozjansko-bizeljskega narečja (prim. 5.1.5.3.3).

³⁷⁴ Ramovš 1950: 18; Rigler 1963b: 34; Logar 1974.

Shematični prikaz slovenščine in njenih prvotnih štirih makrogeolektov

	severna *vi-brati *šidlo, *vędnŋti *pęt, *mŋž *dęd, *lęd *svęit, *bŋog *dęn, *pęsji *lęto, *dęlati	
zahodna *vi-brati *šidlo, *vędnŋti *pęt, *mŋž *dęd, *lęd *svęit, *bŋog *dęn, *pęsji *lięto, *dięlati	SLOVENŠČINA *kaj *noć, *meja *puščati, *drožži *moreš *sęnŋ/*prosŋ, *svęća *męriš, *pędaš *zakŋna, *zalŋga	vzhodna *iz-brati *šilo, *vęnŋti *pęt, *mŋž *dęd, *lęd *svęit, *bŋog *dęn, *pęsji *lęto, *dęlati
	južna *iz-brati *šilo, *vęnŋti *pęt, *mŋž *dęd, *lęd *svęit, *bŋog *dęn, *pęsji *lęito, *dęlati	

5.1.3 Mlajše nesplošnoslovenske jezikovne spremembe

Pri oblikovanju narečnih ploskev slovenščine je pomembno vlogo igralo predvsem divergentno spreminjanje različnih sredinskih samoglasnikov, ki so se spreminjali v odvisnost od svoje kvantitete (kolikosti) (prim. 2.2.2.1.2.4), pri oblikovanju slovenskih narečij znotraj posameznih narečnih ploskev pa so bili pomembni tudi nesplošnoslovenski naglasni premiki.

5.1.3.1 Spreminjanje slovenskih sredinskih samoglasnikov

Spreminjanje odrazov praslovanskih sredinskih samoglasnikov v slovenščini je prikazano s poudarkom na stanju v gorenjski in dolenjskih narečni ploskvi južne slovenščine. Drugo se namreč odraža v knjižnem jeziku druge polovice 16. stoletja, prvo v sodobnem knjižnem jeziku od druge polovice 19. stoletja dalje.

5.1.3.1.1 Praslovanski *ę

Spreminjanje praslovanskega *ę v slovenščini: 1) odraz slovenskega dolgega naglašene-
nega *ē je težil k oženju in diftongizaciji (v dolenjski narečni ploskvi na jugovzhodu
in obsoško-idrijski narečni ploskvi na severozahodu npr. po glasovnem sovpadu z od-
razom slovenskega dolgega *ē v rastoči diftong *ie₍₂₎ od 17. stoletja dalje, v knjižnem
jeziku druge polovice 16. stoletja diftong namreč še ni prisoten): **sln.** *ē > **SZ sln.** *ē,
JV sln. *ē̄ (psl. *pēt̄b (c) ‘pet’ > sln. *pēt̄ (knj. sln. pēt̄); psl. 2sg, 2pl praes. *vēžēšb
*vēžēte (b/F₁) od ‘vezati’ > sln. *vēžeš *vēžete (knj. sln. vēžeš vēžete); psl. 2sg, 2pl
praes. *glēdaješb *glēdajete (a/A) od ‘gledati’ > sln. *glēdaš *glēdate (knj. sln. glēdaš
glēdate); psl. *prisēga (a”) ‘priseganje’ > sln. *prisēga (knj. sln. prisēga); psl. Apl
*mōžę (c) od ‘mož’ > sln. *mōžę̄ (knj. sln. mōžę̄); psl. *tręstī, 2sg praes. *tręsēs̄b (c)
‘tresti’ > sln. *tręsti, *tręseš (knj. sln. tręsti, tręseš)); 2) odraz slovenskega kratkega
naglašene- *ę- v nezadnjih zlogih je po zgodnji podaljšavi slovenskih kratkih akutira-
nih zložnikov v (predzadnjih in predpredzadnjih) nezadnjih zlogih (13.–14. stoletje) v
zahodni in južni ter verjetno tudi v severni slovenščini po pozni podaljšavi slovenskih
kratkih akutiranih zložnikov v predzadnjih (ne pa tudi predpredzadnjih) nezadnjih zlo-
gih (16. stoletje) glasovno sovpadel z odrazom slovenskega dolgega naglašene- *ē,
v vzhodni slovenščini, kjer do podaljšave ni prišlo, pa ostal prvotno kratek: **sln.** *ę- >
Z sln. *é-, **J sln.** *é-, **S sln.** *éV, *éVV, **V sln.** *ę̄- (psl. *mēta (a) ‘meta’ > sln. *mēta
(knj. sln. mēta); sl. Gsg *zēta (a) od ‘zet’ > sln. *zēta (knj. sln. zēta); psl. *govędo (F)
‘govedo’ > sln. *govędo (knj. sln. govędo); psl. *ględati (a/A) ‘gledati’ > sln. *ględati
(knj. sln. ględati)); 3) odraz slovenskega kratkega naglašene- *ę v zadnjih zlogih
se prvotno ni spreminjal: **sln.** *-ę > **SZ sln.** *-ę, **JV sln.** *-ę̄ (psl. *zēt̄b (a) ‘zet’ > sln.
*zēt̄ (knj. sln. zēt̄)); 4) slovenski (kratki) nenaglašeni *ę se prvotno ni spreminjal: **sln.**
*ę > **SZ sln.** *ę, **JV sln.** *ę̄ (psl. *vēzāti (b/F₁) ‘vezati’ > sln. *vēzāti (knj. sln. vezāti
≥ vēzati); psl. *pāmętb *pāmęti (A) ‘spomin’ > sln. *pāmęt *pāmęti (knj. sln. pámet
pámęti); psl. *męso (c) ‘meso’ > sln. *męsō (knj. sln. mesō)).³⁷⁵ V knjižni slovenščini se
od druge polovice 19. stoletja v naglašanih zlogih odraža stanje v gorenjskem narečju.

5.1.3.1.2 Praslovanski *ǫ

Spreminjanje praslovanskega *ǫ v slovenščini: 1) odraz slovenskega dolgega naglašene-
nega *ō̄ je težil k oženju in diftongizaciji (v dolenjski narečni ploskvi na jugovzhodu in
obsoško-idrijski narečni ploskvi na severozahodu npr. po glasovnem sovpadu z odra-
zom slovenskega kratkega naglašene- *ō- v nezadnjih zlogih v rastoči diftong *uo₍₂₎
od 17. stoletja dalje, v knjižnem jeziku druge polovice 16. stoletja diftong namreč še
ni prisoten): **sln.** *ō̄ > **SZ sln.** *ō̄, **JV sln.** *ō̄̄ (psl. *mōžb (c) ‘mož’ > sln. *mōž (knj.
sln. mōž); psl. Gpl *mōžb̄ (c) od ‘mož’ > sln. *mōž (knj. sln. mōž); psl. 2sg, 2pl praes.
*stōpīšb *stōpīte (b/F₁) od ‘stopiti’ > sln. *stōpiš *stōpīte (knj. sln. stōpiš stōpīte); psl.
2sg, 2pl praes. *ǫxaješb *ǫxajete od ‘vohati’ > sln. *vōxaš *vōxate (knj. sln. vōhaš

³⁷⁵ Odraz slovenskega kratkega *ę (naglašeni v zadnjem zlogu, prednaglasni, ponaglasni) se je
lahko ponekod reducirjal (predvsem na severozahodu je lahko prišlo do e-jevskega akanja,
predvsem na jugovzhodu pa do ikanja).

vôhate); psł. Gsg **pŕŕpka* (A) od ‘majhen brst, popek’ > sln. **pŕpka* (knj. sln. *pŕpka*); psł. Asg **gŕlvŕ* (c) od ‘glava’ > sln. **glavŕ* (knj. sln. *glavŕ* ≥ *glavo*); psł. **mŕkà* (b) ‘moka’ > sln. **mŕka* (knj. sln. *mŕka*)); 2) odraz slovenskega kratkega naglašenege **ŕ-* v nezadnjih zlogih je po zgodnji podaljšavi slovenskih kratkih akutiranih zložnikov v (predzadnjih in predpredzadnjih) nezadnjih zlogih (13.–14. stoletje) v zahodni in južni ter verjetno tudi v severni slovenščini po pozni podaljšavi slovenskih kratkih akutiranih zložnikov v predzadnjih (ne pa tudi predpredzadnjih) nezadnjih zlogih (16. stoletje) glasovno sovpadel z odrazom slovenskega dolgega naglašenege **ŕ̄*, v vzhodni slovenščini, kjer do podaljšave ni prišlo, pa ostal prvotno kratek: **sln. **ŕ-* > Z sln. **ŕ-*, J sln. **ŕ-*, S sln. **ŕV*, **ŕVV*, V sln. **ŕ-*** (psł. **gŕŕba* (a) ‘gliva, goba’ > sln. **gŕba* (knj. sln. *gŕba*); psł. Gsg **pŕpa* (a) od ‘brst, popek’ > sln. **pŕpa* (nar. sln. *pŕpa*); psł. **gŕbica* (A) ‘majhna gliva, goba’ > sln. **gŕbica* (knj. sln. *gŕbica*)); 3) odraz slovenskega kratkega naglašenege **-ŕ* v zadnjih zlogih se prvotno ni spreminjal: **sln. **-ŕ* > SZ sln. **-ŕ*, JV sln. **-ŕ*** (psł. **pŕpŕ* (a) ‘brst, popek’ > sln. **pŕp* (nar. sln. *pŕp*)); 4) slovenski (kratki) nenaglašeni **ŕ* se prvotno ni spreminjal: **sln. **ŕ* > SZ sln. **ŕ*, JV sln. **ŕ*** (psł. **stŕpŕiti* (b/F₁) ‘stopiti’ > sln. **stŕpiti*/**stŕpiti* (knj. sln. *stŕpiti* ≥ *stŕpiti*); psł. Asg **vŕrnŕ* (a) od ‘vrana’ > sln. **vranŕ* (knj. sln. *vranŕ*); psł. Gsg **mŕŕa* (c) od ‘mož’ > sln. **mŕŕa* (knj. sln. *mŕŕa*)). V knjižni slovenščini se od druge polovice 19. stoletja v naglašeni zlogih odraža stanje v gorenjskem narečju.

5.1.3.1.3 Praslovanski **ŕ*

Spreminjanje praslovanskega **ŕ* (jata) (in z njim glasovno sovpadlega južnoslovanskega **ŕ̄*, ki je nastal po metatezi likvid praslovanskih dvoglasniških zvez **CeRC* > **CRĕC* s podaljšavo) v slovenščini: 1) slovenski dolgi naglašeni **ŕ̄* (in vzporedno z njim slovenski dolgi naglašeni **ŕ̄*) se je diftongiral, in sicer v severozahodni slovenščini v rastoči diftong **ie* in v jugovzhodni slovenščini v padajoči diftong **eĭ* (12./13. stoletje).³⁷⁶ **sln. **ŕ̄* > SZ sln. **ie*, JV sln. **eĭ*** (psł. **svĕtŕ* (c) ‘svetloba; svet’ > sln. **svĕt* > SZ sln. **svĕt*, JV sln. **svĕit* (knj. sln. *svĕit*); psł. **grĕxŕ* (b) ‘greh’ > sln. **grĕx* > SZ sln. **grĕix*, JV sln. **grĕix* (knj. sln. *grĕh*); psł. 2sg, 2pl **svĕtŕŕŕ* **svĕtŕite* (b/F₁) od ‘svetiti’ > sln. **svĕtŕŕ* **svĕtite* > SZ sln. **svĕtŕŕŕ* **svĕtite*, JV sln. **svĕtŕŕŕŕ* **svĕtŕite* (knj. sln. *svĕtŕŕŕ* *svĕtite*); psł. 2sg, 2pl praes. **dĕlŕjĕŕŕ* **dĕlŕjĕte* (a/A) od ‘delati’ > sln. **dĕlŕŕ* **dĕlŕte* > SZ sln. **dĕlŕŕŕ* **dĕlŕte*, JV sln. **dĕlŕŕŕŕ* **dĕlŕte* (knj. sln. *dĕlŕŕŕ* *dĕlŕte*); psł. **besĕda* (F) ‘pogovor’ > sln. **besĕda* > SZ sln. **besĕda*, JV sln. **besĕda* (knj. sln. *besĕda*); psł. Nsg m ptc. praet. act. II **ŕkrĕpŕŕŕ* (c/F₂) od ‘okrepiti’ > sln. **ŕkrĕpŕŕ* > SZ sln. **ŕkrĕpŕŕŕ*, JV sln. **ŕkrĕpŕŕŕŕ* (knj. sln. *ŕkrĕpŕŕŕŕ*); psł. **stĕnà* (c) ‘zid, stena’ > sln. **stĕna* > SZ sln. **stĕna*, JV sln. **stĕna* (knj. sln. *stĕna*)); 2) slovenski kratki naglašeni **ŕ̄* v nezadnjih zlogih se je po zgodnji podaljšavi slovenskih kratkih akutiranih zložnikov v (predzadnjih in predpredzadnjih) nezadnjih zlogih (13.–14. stoletje) diftongiral v zahodni slovenščini v rastoči diftong **ie-* in v južni slovenščini v padajoči diftong **eĭ-*, v severni slovenščini po pozni podaljšavi slovenskih kratkih akutiranih zložnikov v (predzadnjih, ne pa tudi predpredzadnjih) nezadnjih zlogih (16. stoletje) začel ožiti

³⁷⁶ Rigler 1963b: 34–36; Logar 1974.

v smeri proti ozkemu **é-*, v vzhodni slovenščini, kjer do podaljšave ni prišlo, pa ostal prvotno nespremenjen kratki **è-*: **sln.** **ě-* > **Z sln.** **ié-*, **J sln.** **ěj-*, **S sln.** **ěV*, **ěVV*, **V sln.** **ě-* (psl. **lěto* (a) ‘poletje, leto’ > sln. **lěto* > Z sln. **liéto*, J sln. **lěito* (knj. sln. *léto*), S sln. **lěto*, V sln. **lěto*; psl. Gsg **děda* (a) od ‘ded, poglavar velike družine’ > sln. **děda* > Z sln. **diěda*, J sln. **děida* (knj. sln. *děda* ≥ *dēda*), S sln. **děda*, V sln. **děda*); psl. **kolěno* (F) ‘koleni’ > sln. **kolěno* > Z sln. **koliěno*, J sln. **kolěino* (knj. sln. *kolěno*), S sln. **kolěno*, V sln. **kolěno*; psl. **dělati* (a/A) ‘delati’ > sln. **dělati* > Z sln. **diělati*, J sln. **děilati* (knj. sln. *dělati*), S sln. **dělati*, V sln. **dělati*); 3) slovenski kratki naglašeni **-ě* v zadnjih zlogih se prvotno ni spreminjal: **sln.** **-ě* > **SZ sln.** **-ě*, **JV sln.** **-ě* (psl. **dědъ* (a) ‘ded, poglavar velike družine’ > sln. **děd* > SZ sln. **děd*, JV sln. **děd* (knj. sln. *děd* ≥ *dēd*); psl. Nsg m ptc. praet. act. II **jmělbъ* (c/F₂) od ‘imeti’ > sln. **iměl* > SZ sln. **iměl*, JV sln. **iměl* (knj. sln. *imil* (16. stoletje), *iměl* ≥ *iměl*)); 4) slovenski (kratki) nenaglašeni **ě* se prvotno ni spreminjal: **sln.** **ě* > **SZ sln.** **ę*, **JV sln.** **ę* (psl. **děvica* (F₂) ‘devica’ > sln. **děvica* > SZ sln. **dęvica*, JV sln. **dęvica* (knj. sln. *diviza* (16. stoletje), *devica*); psl. Gpl **rěčьbъ* (c) od ‘beseda, govor’ > sln. **rěči* > SZ sln. **ręči*, JV sln. **ręči* (knj. sln. *rizhi* (16. stoletje), *reči*); psl. **vīdēti* (a/A) ‘videti’ > sln. **vidēti* > SZ sln. **vidęti*, JV sln. **vidęti* (knj. sln. *viditi* (16. stoletje), *videti*); psl. Lsg **gorě* ‘na gori’ > sln. **gorě* > SZ sln. **gorę*, JV sln. **gorę* (knj. sln. *gori* (16. stoletje), *góri*); psl. **sěno* (c) ‘trava, seno’ > sln. **sěno* > SZ sln. **sęno*, JV sln. **sęno* (knj. sln. *finu* (16. stoletje), *seno*)).

Knjižna slovenščina druge polovice 16. stoletja odraža stanje v tedanji dolenski narečni ploskvi južne slovenščine (južnoslovenski padajoči diftong **ei* se je v dolenski narečni ploskvi ohranil; jugovzhodnoslovenski ozki [**ę*] se je v dolenski (in gorenjski) narečni ploskvi zožil v *i*) (prim. 1.3.2.1), knjižna slovenščina druge polovice 19. stoletja pa stanje v tedanji gorenjski narečni ploskvi južne slovenščine samo v dolgih zlogih (južnoslovenski padajoči diftong **ei* se je v gorenjski narečni ploskvi do druge polovice 14. stoletja monoftongiral v monoftong *ē*), ne pa tudi v kratkih zlogih (jugovzhodnoslovenski ozki **ę* se je v gorenjski (in dolenski) narečni ploskvi zožil v *i* (14. stoletje)), kjer je bil na osnovi etimološkega principa v knjižni standard uveden odraz *e* (prim. 1.3.2.2), pri čemer se v redkih primerih še vedno pojavlja *i* (npr. psl. Lsg **gorě* ‘na gori’ > knj. sln. *góri*; psl. Lsg **dolě* ‘v jami, votlini, dolu, dolini’ > knj. sln. *dóli*; psl. Lsg **utrě* ‘v jutru’ > knj. sln. *jútri*; psl. Lsg **davě* ‘v daljavi, preteklosti’ > knj. sln. *dávi* ‘danes zjutraj’; psl. Lsg **drěvě* ‘danes zjutraj’ > knj. sln. *drěvi* ‘danes zvečer’).

5.1.3.1.4 Praslovanski **e*

Spreminjanje praslovanskega **e* v slovenščini: 1) slovenski dolgi naglašeni **ē* se v najstarejšem obdobju ni spreminjal (pozneje pa je težil k oženju in diftongizaciji (v dolenski in obsoško-idrijski narečni ploskvi npr. (po glasovnem sovpadu z odrazom slovenskega **ē*) v rastoči diftong **ie*_o od 17. stoletja dalje, v knjižnem jeziku druge polovice 16. stoletja diftong namreč še ni prisoten)): **sln.** **ē* (psl. **lědbъ* (c) ‘led’ > sln. **lěd* (knj. sln. *lěd*); psl. Gpl **ženъ* (b) ‘žena’ > sln. **žen* (nar. sln. *žén*); psl. **věčerbъ* **věčera*, Asg **nā večerbъ* (C) ‘večer’ > sln. **večēr* **večera*, **na večer* (knj. sln. *večēr*

večera, na večer)); 2) slovenski kratki naglašeni *è- v nezadnjih zlogih je po zgodnji podaljšavi slovenskih kratkih akutiranih zložnikov v (predzadnjih in predpredzadnjih) nezadnjih zlogih (13.–14. stoletje) v zahodni in južni slovenščini glasovno sovpadel z odrazom slovenskega dolgega naglašenege *ē, v severni slovenščini po pozni podaljšavi slovenskih kratkih akutiranih zložnikov v (predzadnjih, ne pa tudi predpredzadnjih) nezadnjih zlogih (16. stoletje) pa ne, v vzhodni slovenščini, kjer do podaljšave ni prišlo, pa ostal prvotno nespremenjen kratki *è-: **sln.** *è- > **Z in J sln.** *é-, **S sln.** *éV, *èVV, **V sln.** *è- (psl. *stèla (a') 'kar se nastelje, položi' > sln. *stèla > **Z in J sln.** *stéla (knj. sn. *stélja*); psl. *žènḡskjḡb (D) 'ženski' > sln. *žènski > **Z in J sln.** *žénski (knj. sln. *žénski*), **S sln.** *žénski, **V sln.** *žènski); psl. 2sg, 2pl praes. *žènišḡb *žèniḡte (b/F.) od 'ženiti' > sln. *žèniš *žènite > **Z in J sln.** *žèniš *žénite (knj. sln. *žèniš žénite*), **S sln.** *žèniš *žènite, **V sln.** *žèniš *žènite); 3) slovenski kratki naglašeni *è v zadnjih zlogih se prvotno ni spreminjal: **sln.** *è (psl. *čèpḡ (b) 'pokrov, pokrivalo' > sln. *čèp (knj. sln. *čèp*)); 4) prednaglasni *e je bil po nesplošnoslovenskem naglasnem umiku s slovenskega končnega kratkega zloga na prednaglasno kračino (od 15. stoletja dalje) kratek, nato je ta umično naglašeni *e težil k daljšanju, oženju in diftongizaciji (psl. *žèna (b) 'žena' > sln. *žèna > žèna > žèna > žèna > žèna (knj. sln. *žèna*); psl. *rèbrò (b) 'rebro' > sln. *rèbrò > rebrò > rèbro > rébro > riébro (knj. sln. *rébro*); psl. Gsg *čèpa (b) > sln. *čèpa > čèpà > čèpa > čépa > čjépa (knj. sln. *čépa*); psl. *medvèḡb (a') 'medved' > sln. *medvèḡ > medvèḡ > mèdved > médved > mjédved (knj. sln. *médved*)); 5) slovenski (kratki) nenaglašeni *e se prvotno ni spreminjal: **sln.** *e (psl. *nèbo (c) 'nebo' > sln. *nebò (knj. sln. *nebò*)).³⁷⁷ V knjižni slovenščini se od druge polovice 19. stoletja v naglašanih zlogih odraža stanje v gorenjskem narečju.

5.1.3.1.5 Praslovanski *o

Spreminjanje praslovanskega *o v slovenščini: 1) slovenski dolgi naglašeni *ō (in vzporedno z njim slovenski dolgi naglašeni *ē) se je diftongiral, in sicer v severozahodni slovenščini v rastoči diftong *uo in v jugovzhodni slovenščini v padajoči diftong *ou (12./13. stoletje) (jugovzhodnoslovenski diftong *ou se je v gorenjski narečni ploskvi monoftongiral v monoftong *ō, v dolenski narečni ploskvi v monoftong *ū).³⁷⁸ **sln.** *ō

³⁷⁷ Slovenski kratki *e (naglašeni v zadnjem zlogu, prednaglasni, ponaglasni) se je lahko ponekod reduciriral (predvsem na severozahodu je lahko prišlo do e-jevskega akanja, predvsem na jugovzhodu pa do ikanja).

³⁷⁸ Dolenski monoftong *ū je prvič dokumentiran v Stiškem rokopisu (prva polovica 15. stoletja) (psl. Gsg *ōḡb boga > SR *od buga* (V 5–6), *od büga* (V 15) = *od buga*; psl. *nīkoli > SR *nikuli* (V 21, 26, 31, 34); psl. Asg *pokòrò (a') > SR *pokuro* (V 23); psl. Nsg n, adv. *tāko > SR *taku* (V 21, 24, 27, 31, 34); psl. Nsg n, adv. *xūdo > SR *xudu* (V 38); psl. Nsg n ptc. praet. act. II *býlo > SR *bilu* (V 38); psl. Asg *dobróḡ (E) > SR *dobruo* (V 39–40); psl. Nsg n, adv. *gōḡsto > SR *gostu* (V 44); psl. *gōḡspodḡ > SR *gospud* (V 60)) in je bil za knjižno slovenščino značilen od srede 16. do 19. stoletja, gorenjski monoftong *ō je prvič dokumentiran v Celovškem/Rateškem rokopisu (druga polovica 14. stoletja) (psl. *gōḡspodḡ > CRR *gofpod* (II 1) = *gospod*; psl. Gsg *gōḡspodi > CRR Asg *gofpodi* (III 3) = *gospodi*) in je bil v knjižno slovenščino uveden v 19. stoletju.

> **SZ sln. *uo, JV sln. *ou** (psl. *bǫgъ (c) ‘bog’ > sln. *bôg > SZ sln. *bûog, JV sln. *bôug (knj. sln. bôg); psl. *prǫso (c) ‘proso’ > sln. *prosô > SZ sln. *prosûo, JV sln. *prosôu (knj. sln. prosô); psl. Gpl *nǫgъ (c) ‘nog’ > sln. *nóg > SZ sln. *nuóg, JV sln. *nóug (knj. sln. nóg)); 2) slovenski kratki naglašeni *-ò- v nezadnjih zlogih po zgodnji podaljšavi slovenskih kratkih akutiranih zložnikov v (predzadnjih in predpredzadnjih) nezadnjih zlogih (13.–14. stoletje) v zahodni in južni slovenščini ter v severni slovenščini po pozni podaljšavi slovenskih kratkih akutiranih zložnikov v (predzadnjih, ne pa tudi predpredzadnjih) nezadnjih zlogih (16. stoletje) ni glasovno sovpadel z odrazom slovenskega dolgega naglašeneга *ō (pozneje pa je težil k oženju in diftongizaciji (v dolenjski in obsoško-idrijski narečni ploskvi npr. v rastoči diftong *uo₂) od 17. stoletja dalje, v knjižnem jeziku druge polovice 16. stoletja diftong namreč še ni prisoten)), v vzhodni slovenščini, kjer do podaljšave ni prišlo, pa ostal prvotno nespremenjen kratki *-ò-: **sln. *-ò- > Z in J sln. *-ó-, S sln. *óV, *òVV, V sln. *-ò-** (psl. *vǫla (a’) ‘volja’ > sln. *vòla > Z in J sln. *vóla (knj. sln. vólja), S sln. *vóla, V sln. *vòla; psl. Gsg *potǫka (a”) > sln. *potòka > Z in J sln. *potóka (knj. sln. potóka), S sln. *potóka, V sln. *potòka; psl. *kǫnъskъjъ (D) ‘konjski’ > sln. *kònski > Z in J sln. *kónski (knj. sln. kónjski), S sln. *kónski, V sln. *kònski; psl. 2sg praes. *vǫzǫšъ *vǫzǫite (b/F₁) od ‘voziti’ > sln. *vòziš *vòzite > Z in J sln. *vóziš *vózite (knj. sln. vóziš vózite), S sln. *vóziš *vòzite, V sln. *vòziš *vòzite); 3) slovenski kratki naglašeni *-ò- v zadnjih zlogih se prvotno ni spreminjal: **sln. *-ò-** (psl. *kǫnъ (b) ‘konj’ > sln. *kòn (knj. sln. kònj)); 4) prednaglasni *o je bil po nesplošnoslovenskem naglasnem umiku s slovenskega končnega kratkega zloga na prednaglasno kračino (od 15. stoletja dalje) kratek, nato je ta umično naglašeni *o težil k daljšanju, oženju in diftongizaciji (psl. *kozǫ (b) ‘koza’ > sln. *kozà > kozǫ > kòza > kóza > kǫza (knj. sln. kóza); psl. Gsg *koňǫ (b) > sln. *koňà > konjǫ > kònja > kónja > kǫnja (knj. sln. kónja); psl. *okъnǫ (B) ‘okno’ > sln. *oknǫ > oknǫ > òkno > ókno > uókno (knj. sln. ókno); psl. *potǫkъ (a”) ‘potok’ > sln. *potòk > potǫk > pòtok > pótok > puótok (knj. sln. pótok); 5) slovenski (kratki) nenaglašeni *o se prvotno ni spreminjal: **sln. *o** (psl. *vozǫiti (b/F₁) ‘voziti’ > sln. *voziti/*vozíti (knj. sln. vozíti); psl. *vinǫ (b) ‘vino’ > sln. *vino (knj. sln. vino)).³⁷⁹

Knjižna slovenščina druge polovice 16. stoletja odraža stanje v tedanji dolenjski narečni ploskvi južne slovenščine (južnoslovenski padajoči diftong *ou se je v dolenjski narečni ploskvi do prve polovice 15. stoletja monoftongiral v monoftong *ū*; ponaglasni *-o npr. se je v dolenjski (in gorenjski) narečni ploskvi reduciral v -*u*) (prim. 1.3.2.1), knjižna slovenščina druge polovice 19. stoletja pa stanje v tedanji gorenjski narečni ploskvi južne slovenščine samo v dolgih zlogih (južnoslovenski padajoči diftong *ou se je v gorenjski narečni ploskvi do druge polovice 14. stoletja monoftongiral v monoftong *ō*), ne pa tudi v kratkih zlogih (npr. ponaglasni *-o se je v gorenjski narečni ploskvi reduciral v smeri -*u* > -*ə* > -*∅*), kjer je bil na osnovi etimološkega principa v knjižni standard uveden odraz *o* (prim. 1.3.2.2).

³⁷⁹ Slovenski kratki *o (naglašeni v zadnjem zlogu, prednaglasni, ponaglasni) se je lahko ponekod reduciral (pogosto je prišlo do ukanja ali o-jevskega akanja).

5.1.3.1.6 Praslovanska *ǫ, *ǫ

Nadaljnje spreminjanje slovenskega sredinskega polglasnika *ǫ (odraza praslovanskih krepkih polglasnikov *ǫ, *ǫ) v slovenščini:³⁸⁰ 1) slovenski dolgi naglašeni polglasnik *ǫ se je vokaliziral, in sicer v zahodni in južni slovenščini v *a*-jevski, v severni in vzhodni slovenščini v *e*-jevski samoglasnik (14. stoletje):³⁸¹ **sln.** *ǫ > **Z in J sln.** *ā, **S in V sln.** *ē (psl. *ǫbъ (c) ‘dan’ > sln. *dān > **Z in J sln.** *dān (knj. sln. *dān*), **S in V sln.** *dēn; psl. *mǫxъ (c) ‘mah’ > sln. *māx > **Z in J sln.** *māx (knj. sln. *māh*), **S in V sln.** *mēx; psl. Gpl *ovǫcъ (C) od ‘ovca’ > sln. *ovāc > **Z in J sln.** *ovāc (knj. sln. *ovāc*), **S in V sln.** *ovēc; psl. Gpl *okǫnъ (B) od ‘okno’ > sln. *okān > **Z in J sln.** *okān, **S in V sln.** *okén); 2) slovenski kratki naglašeni polglasnik v nezadnjih zlogih *ǫ- se je v zahodni in južni slovenščini po zgodnji podaljšavi slovenskih kratkih akutiranih zložnikov v (predzadnjih in predpredzadnjih) nezadnjih zlogih (13.–14. stoletje) vokaliziral v *á-, v severni slovenščini po pozni podaljšavi slovenskih kratkih akutiranih zložnikov v (predzadnjih, ne pa tudi predpredzadnjih) nezadnjih zlogih (16. stoletje) v *é-, v vzhodni slovenščini, kjer do podaljšave ni prišlo, pa ostal prvotno nespremenjen: **sln.** *ǫ- > **Z in J sln.** *á-, **S sln.** *éV, *ǫVV, **V sln.** *ǫ- (psl. *tǫšča (a) ‘tašča’ > sln. *tāšča > **Z in J sln.** *tāšča (knj. sln. *tāšča*), **S sln.** *tēšča, **V sln.** *tāšča; psl. *pǫšbъjъ (jъ) (D) ‘pasji’ > sln. *pāsji > **Z in J sln.** *pāsji (knj. sln. *pāsji*), **S sln.** *pēsji, **V sln.** *pāsji; psl. 2sg praes. *sǫxněšъ *sǫxněte (b/F₁) od ‘sahniti, sušiti se’ > sln. *sāxneš *sāxnete > **Z in J sln.** *sāxneš *sāxnete (knj. sln. *sāhneš sāhnete*), **S sln.** *sēxneš *sāxnete, **V sln.** *sāxneš *sāxnete); 3) slovenski kratki naglašeni polglasnik v zadnjih zlogih *ǫ- se prvotno ni vokaliziral: **sln.** *ǫ- (psl. *pǫsъ (b) ‘pes’ > sln. *pās (knj. sln. *pēs* [pēs]); psl. *sǫnъ (b) ‘sen, spanje’ > sln. *sān (knj. sln. *sēn* [sān]); psl. *zǫlъ (b) ‘slab, hudoben, zel’ > sln. *zāl (knj. sln. *zēl* [zāu]); psl. *vǫxъ ‘ves’ ≥ *vǫsъ (b) > sln. *vās (knj. sln. *vēs* [vās])); 4) prednaglasni *ǫ je bil po nesplošnoslovenskem naglasnem umiku s slovenskega končnega kratkega zloga na prednaglasno nadkračino (od 17. stoletja dalje) kratek (prim. 5.1.3.2.2); 5) slovenski (kratki) nenaglašeni polglasnik *ǫ se prvotno ni vokaliziral: **sln.** *ǫ (psl. *stǫrbъcъ (A) ‘tisti, ki je star’ > sln. *stārāc (knj. sln. *stārec* [stārāc]); psl. *kǫrtǫkъ (D) ‘kratek’ > sln. *krātāk (knj. sln. *krātek* [krātāk])). Knjižna slovenščina odraža stanje v južni slovenščini.

5.1.3.2 Nesplošnoslovenski naglasni premiki

Splošnoslovenska sta samo naglasni pomik tipa *sēno/*prōso > *sēnō/*prosō (prim. 2.2.2.1.2.1) in naglasni umik tipa *světā > *svēta (prim. 2.2.2.1.2.2). V slovenščini je pozneje prišlo do več nesplošnoslovenskih naglasnih umikov, ki si relativnokronološko sledijo glede na kvantiteto (kolikost) prednaglasnega zložnika (kračina in nadkračina) oz. kvantiteto in tonem prvotnega naglašene zložnika (naglašena kračina in dolžina,

³⁸⁰ Ramovš 1950: 18; Rigler 1963b: 34; Logar 1974; Smole 1998a.

³⁸¹ Izoglosa vokalizacije slovenskega dolgega naglašene polglasnika *ǫ in slovenskega v nezadnjih zlogih podaljšanega kratkega naglašene polglasnika *ǫ- poteka nekoliko južneje od izoglose zgodnjega daljšanja kratkih akutiranih zložnikov v nezadnjih zlogih, in sicer sredi srednjesevinjskega in kozjansko-bizeljskega narečja južnoštajerske narečne ploskve (prim. 5.1.5.3.3).

cirkumfektirani in akutirani dolgi naglašeni zložnik) ter imajo posledično v času vedno manjšo zemljepisno razširjenost (*ženà/*kozà > *žèna/*kòza, *màglà > *mègla, *visòk > *visok, *ropotàt > *rópotat; *sènô/*prosô > *sèno/*pròso, *kováč > *kòvač), ter do nekaterih nesplošnoslovenskih naglasnih pomikov (v prvi vrsti tipa *bàbica > *babìca).

5.1.3.2.1 Nesplošnoslovenski naglasni umik tipa *ženà/*kozà > *žèna/*kòza

Nesplošnoslovenski naglasni umik s popraslovanskega odprtega in zaprtega kratkega (cirkumfektiranega) (tj. praslovanskega kratkega ali popraslovansko skrajšanega praslovanskega dolgega) zadnjega zložnika na popraslovansko prednaglasni kratki (tj. praslovanski kratki ali popraslovansko skrajšani praslovanski dolgi) zložnik (od 15. stoletja dalje) (odrazi umično naglašanih sredinskih samoglasnikov so v knjižnem jeziku dolgi in široki): **psl.** *Ū(**b**/ŷ) Ū(**C****b**/ŷ) > **sln.** *VŪ(**C**) > VŪ(**C**) > ŪV(**C**) (psl. *rebrò (b) ‘rebro’ > sln. *rebrò > rebrò > nespl. sln. rèbro (knj. sln. rébro); psl. *okъnò (B) ‘okno’ > sln. *oknò > oknò > nespl. sln. òkno (knj. sln. ókno); psl. *žèna (b) ‘žena’ > sln. *ženà > ženà > nespl. sln. žèna (knj. sln. žéna); psl. *kozà (b) ‘koza’ > sln. *kozà > kozà > nespl. sln. kòza (knj. sln. kóza); psl. *zemlâ (c) ‘zemlja’ > sln. *zemlâ > zemljâ > nespl. sln. zèmlja (knj. sln. zémjja); psl. *nogà (c) ‘noga’ > sln. *nogà > nogà > nespl. sln. nòga (knj. sln. nóga); psl. *lěpotà (C) ‘lepota’ > *lěpotà > sln. lepotà > nespl. sln. lepòta (knj. sln. lepóta); psl. Gsg *čepà (b) od ‘pokrov, pokrivalo’ > sln. *čepà > čepà > nespl. sln. čèpa (knj. sln. čépa); psl. Gsg *koňà (b) od ‘konj’ > sln. *koňà > konjâ > nespl. sln. kònja (knj. sln. kónja); psl. Nsg f, n *golà *golò (b) ‘gol, nag’ > sln. *golà *golò > golà golò > nespl. sln. gòla gòlo (knj. sln. góla gólo); psl. Nsg f *bosà (c) od ‘bos’ > sln. *bosà > bosà > nespl. sln. bòsa (knj. sln. bósa); psl. *medvědb (a”) ‘medved’ > sln. *medvèd > medvèd > nespl. sln. mèdved (knj. sln. médved); psl. *potòkъ (a”) ‘potok’ > sln. *potòk > potòk > nespl. sln. pòtok (knj. sln. pótok); psl. *kožũxъ (F) ‘kožuh’ > sln. *kožũx > kožũh > nespl. sln. kòžuh (knj. sln. kóžuh); psl. *topòrъ (B) > sln. *topòr > topòr > nespl. sln. tòpor (knj. sln. tópor); psl. *lonъcъ *lonъcà (B) > sln. *lonàc *loncà > lonàc loncà > nespl. sln. lònac lónca (knj. sln. lónec lónca [lónec]); psl. *nesti, 2sg praes. *nesèšъ (c) ‘nesti’ > sln. *nesti, *nesèš > nesti, nesèš > nespl. sln. nèsti, nèseš (knj. sln. nésti, néseš); psl. *ajbъcê (B) ‘majhno jajce’ > sln. *jajcê > jajcê > nespl. sln. jàjce (knj. sln. jájce); psl. *družbà (B) ‘prijateljstvo’ > sln. *družbà > družbà > nespl. sln. družba (knj. sln. družba); psl. Nsg f *krěpъkà (C) od ‘močan, trden’ > sln. *krěpkà > krepkà > nespl. sln. krèpka (knj. sln. kréпка); psl. Nsg f *težъkà (C) od ‘težek’ > sln. *težkà > težkà > nespl. sln. težka (knj. sln. téžka); psl. *jezъkъ (F) ‘jezik’ > sln. *jezik > jezìk > nespl. sln. jèzik (knj. sln. jézik); psl. *sosědb (a”) ‘sosed’ > sln. *sosèd > sosèd > nespl. sln. sòsed (knj. sln. sósed).³⁸²

³⁸² Naglasnomestne premene, ki so nastale po zgodnejšem nesplošnoslovenskem naglasnem umiku s slovenskega kratkega zadnjega zložnika na slovensko prednaglasno dolžino (15. stoletje), so bile ponekod odpravljene po znotrajvzorčnih in medvzorčnih analoških izravnava (psl. *otròkъ *otrokà (B) ‘otrok, suženj’ > sln. otròk otrokà > ótrok otróka ≥ otròk otróka; psl. *bogátъ *bogàta *bogáto (F₂) ‘bogat’ > sln. bogàt bogàta bogáto > bógat bogàta bogáto ≥ bogàt bogàta bogáto; psl. *pijãnъ *pijãna *pijãno (F₂) ‘pijan’ > sln. pijàn pijána pijáno > pijan pijána pijáno ≥ pijàn pijána pijáno).

Prvotno slovensko stanje brez naglasnega umika ohranjajo nekateri zemljepisno gledano obrobni severni in zahodni deli slovenskega jezika: del rožanskega, rezijansko, tersko, nadiško, južni (kobariški) del obsoškega narečja. Umično naglašeni kratki akutirani zložniki imajo t. i. **mladi akut na prvotni kračini**.³⁸³ Ti so se v posameznih slovenskih govorih pozneje, od 17. stoletja dalje, podaljšali in nadalje diftongirali, diferencirali (različili) itd. (sln. *ženà* > *žèna* > *žéna* > *žjèna* > *žjàna*; sln. *kozà* > *kòza* > *kóza* > *kuóza* > *kuáza*; *medvèd* > *mèdved* > *médved* > *mijédved* > *mijádvéd*; *potòk* > *pòtok* > *pótok* > *puótok* > *puátok*). V knjižnem jeziku se odraža stanje v gorenjskem narečju (knj. sln. *žéna*, *kóza*, *médved*, *pòtok*).

5.1.3.2.2 Nesplošnoslovenski naglasni umik tipa **mæglā* > **màgla*

Nesplošnoslovenski naglasni umik s popraslovanskega odprtega in zaprtega kratkega (cirkumflektiranega) (tj. praslovanskega kratkega ali popraslovansko skrajšanega praslovanskega dolgega) zadnjega zložnika na popraslovansko prednaglasni nadkratki zložnik, tj. polglasnik (od 17. stoletja dalje): **psl. *b̥/b̥(̥/b̥) V̇(C̥b̥/̥) > sln. *əV̇(C) > əV̇(C) > əV(C)** (psl. **stbklō* (b) ‘steklo’ > sln. **stāklō* > *stāklō* > nespl. sln. *stāklo*; psl. **m̥bglā* (b) ‘megla’ > sln. **māglā* > *māglā* > nespl. sln. *màgla* (knj. sln. *meglā* [mæglā] / *mègla* [màgla]); psl. **stbzā* (c) ‘steza’ > sln. **stzā* > *stzā* > nespl. sln. *stāza* (knj. sln. *stzā* [stzā] / *stēza* [stēza]); psl. **st̥bb̥r̥b̥* **st̥bb̥rā* (B) ‘drog, deblo, steber’ > sln. **stāb̥r̥* **stābrā* > *stāb̥r̥* *stābrā* > nespl. sln. *stāb̥r̥* *stābra* (knj. sln. *stēb̥r̥* *stēbrā* [stēb̥r̥ stēbrā] / *stēber* *stēbra* [stēb̥r̥ stēbra]); psl. **m̥bd̥bl̥* **m̥bd̥blā* **m̥bd̥blō* (B) ‘slaboten’ > sln. **mād̥l̥* **mād̥lā* **mād̥lō* > *mād̥l̥* *mād̥lā* *mād̥lō* > nespl. sln. *mād̥l̥* *mād̥la* *mād̥lo* (knj. sln. *med̥l̥* *med̥lā* *med̥lō* [mād̥l̥ mād̥lā mād̥lō] / *mēdel* *mēdla* *mēdlo* [mād̥l̥ mād̥la mād̥lo]); sl. **kv̥stī*, 2sg praes. **kv̥stēš̥* (c) ‘cvesti, cveteti’ > sln. **cvāstī*, **cvātēš̥* > *cvāstī*, *cvātēš̥* > nespl. sln. *cvāstī*, *cvātēš̥* (knj. sln. *cvestī*, *cvetēš̥* [cvāstī, cvātēš̥] / *cvēsti*, *cvētēš̥* [cvāstī, cvātēš̥])).

Prvotno slovensko stanje brez naglasnega umika ohranjajo naslednji deli slovenskega jezika: del rožanskega, rezijansko, tersko, nadiško, južni (kobariški) del obsoškega narečja; gorenjsko, selško, dolensko narečje z vzhodnodolenjskim podnarečjem. Umično naglašeni nadkratki akutirani zložniki imajo t. i. **mladi akut na prvotni nadkračini**.³⁸⁴ Naglasno mesto v knjižnem jeziku je dvojnično (knj. sln. *meglā* [mæglā] / *mègla* [màgla], *stēb̥r̥* *stēbrā* [stēb̥r̥ stēbrā] / *stēber* *stēbra* [stēb̥r̥ stēbra]).

5.1.3.2.3 Nesplošnoslovenski naglasni umik tipa **visòk* > **visok*

Nesplošnoslovenski naglasni umik s popraslovanskega zaprtega kratkega (cirkumflektiranega) (tj. praslovanskega kratkega ali popraslovansko skrajšanega praslovanskega dolgega) zadnjega zložnika na slovenski prednaglasni (po analoški izravnavi nenaglašen) kratki (tj. popraslovansko skrajšani praslovanski dolgi) samoglasnik (od 18. stoletja dalje) (psl. **vysòk̥* (B) ‘visok’ ≥ sln. *visòk* > *visok*;³⁸⁵ psl. **pijan̥* (F₂) ‘pijan’ >

³⁸³ Toporišič 1992: 107.

³⁸⁴ Toporišič 1992: 107.

³⁸⁵ Po regularnih glasovnih spremembah tipa psl. **zakòn̥* (a'') > popsl. **zākòn* > sln. **zákon* bi pričakovali tudi psl. **vysòk̥* (B) > popsl. **v̥sòk* ≥ sln. **visok*, torej sln. **visok* *visokā* *visokō*

sln. *pijän* > *pijan*).³⁸⁶ Naglasni umik tipa **visòk* > **visok* imajo npr. tolminsko, baško, cerkljansko, črnovrško in horjulsko ter banjško, kraško, notranjsko, istrsko, kostelsko in severnobelokranjsko (pod)narečje kot tudi štajerska narečja.

5.1.3.2.4 Nesplošnoslovenski naglasni umik tipa **ropotät* > **ròpotat*

Nesplošnoslovenski naglasni umik s popraslovanskega zaprtega kratkega (cirkumfleksiranega) (tj. praslovanskega kratkega ali popraslovansko skrajšanega praslovanskega dolgega) zadnjega zložnika na slovenski predprednaglasni kratki (tj. popraslovansko skrajšani praslovanski dolgi) samoglasnik (psl. **rьpьtati* (F₁) 'delati ropot' ≥ sln. **ropotät* > nespl. sln. *ròpotat*; sln. **Ankarän* > nespl. sln. *Ānkaran*; sln. **Kontovël* > nespl. sln. *Kòntovel* [kòntoveu]). Ta naglasni umik se pojavlja npr. v kraškem, notranjskem in istrskem narečju ter v nekaterih zahodnih govorih kostelskega narečja (npr. v govorih krajev Prezid, Loknarji nad Čebrom/Čabrom, Ravnice, Plešce).

5.1.3.2.5 Nesplošnoslovenski naglasni umik tipa **sěno*/**prosô* > **sěno*/**pròso*

Nesplošnoslovenski naglasni umik s slovenskega dolgega cirkumfleksiranega zložnika na slovenski prednaglasni kratki zložnik (od 18. stoletja dalje): 1) z odprtega zadnjega zložnika (psl. **sěno* (c) 'trava, seno' > sln. **sěno* > nespl. sln. **sěno*; psl. **pròso* (c) 'proso' > sln. **prosô* > nespl. sln. **pròso*); 2) z zaprtega zadnjega zložnika (psl. **věčerь* (C) 'večer' > sln. **večēr* > nespl. sln. **věčēr*; psl. **jěsenь* (C) 'jesén' > sln. **jesên* > nespl. sln. **jěsen*); 3) z nezadnjega zložnika (psl. Gsg **věčera* (C) > sln. **večēra* > nespl. sln. **věčera*; psl. Gsg **jěseni* (C) > sln. **jesēni* > nespl. sln. **jěseni*; psl. **motьka* (F) 'motika' > sln. **motьka* > sln. *motika* > nar. sln. *mōtika*).

Ta naglasni umik je značilen za štiri zemljepisno nestična območja slovenskega jezika, in sicer ga poznajo: 1) ziljsko narečje brez kranjskogorskega podnarečja, rezijansko in tersko narečje; 2) črnovrško in poljansko narečje; 3) vzhodni del rožanskega narečja, podjunsko, mežiško, severnopohorsko-remšniško ter zgornjesavinjsko narečje s solčavskim podnarečjem, srednjesavinjsko in južnopohorsko narečje s kozjaškim podnarečjem); 4) kostelsko in severnobelokranjsko narečje.

> **visòk visóka visóko*. Naglas sln. *visòk visokā visokō* ≥ *visòk visóka visóko* je najverjetneje nastal po medvzorčni analoški izravnavi po tipu sln. *gòl golā golō* > *gòl góla gólo*. Na to, da ne gre za splošnoslovenski naglasni umik (12. stoletje), temveč za pozni nesplošnoslovenski naglasni umik iz časa po slovenski vokalni redukciji (samoglasniškem upadu), ponekod kaže reducirani (upadli) umično naglašeni samoglasnik (sln. *visòk* > *vàsòk* > *vàsok*).

³⁸⁶ Po regularnih glasovnih spremembah tipa psl. **jězьkь* (F), **sqsědь* (a") > popsl. **jězьk*, **sqsěd* > sln. *jezik*, *sosěd* > *jézik*, *sósed* bi pričakovali tudi psl. **pijānь* (F) > popsl. **pijān* > sln. *pijān* > *pijan*, torej sln. *pijān pijāna pijāno* > **pijan pijāna pijāno*. Naglas sln. *pijān pijāna pijāno* v govorih z naglasom tipa *jézik*, *sósed* je najverjetneje nastal po medvzorčni analoški izravnavi po tipu sln. *stār stāra stāro*. Na to, da ne gre za zgodnejši nesplošnoslovenski naglasni umik (15. stoletje), temveč za pozni nesplošnoslovenski naglasni umik iz časa po slovenski vokalni redukciji (samoglasniškem upadu), ponekod kaže reducirani (upadli) umično naglašeni samoglasnik (sln. *pijān* > *pājān* > *pājān*).

5.1.3.2.6 Nesplošnoslovenski naglasni umik tipa **kováč* > **kòvač*

Nesplošnoslovenski naglasni umik s slovenskega dolgega akutiranega zložnika na slovenski prednaglasni kratki zložnik (psl. **kováčь* (B) 'kovač' > sln. **kováč* > nesp. sln. **kòvač*) se pojavlja npr. v govorih kostelskega in severnobelokranjskega narečja dolenske narečne ploskve ter v posameznem govoru poljanskega narečja (Javorje nad Poljanami).³⁸⁷

5.1.3.2.7 Nesplošnoslovenski naglasni pomik tipa **bàbica* > **babica*

Nesplošnoslovenski naglasni pomik s slovenskega kratkega akutiranega zložnika v prvem zlogu trizložnic na ponaglasni zložnik (od 18. stoletja dalje) (psl. **bābica* (A) 'majhna stara ženska' > sln. **bàbica* > nesp. sln. **babica*; psl. **jūžina* (A) 'tista, ki ima opraviti z jugom' > sln. **jūžina* > nesp. sln. **južina*; psl. **prāvica* (A) 'tista, ki je prava, resnična' > sln. **pràvica* > nesp. sln. **pravica*; psl. **āgoda* (A) 'jagoda' > sln. **jàgoda* > nesp. sln. **jagòda*; psl. **víděti* (a/A) 'videti' > sln. **viděti* > nesp. sln. **viděti*; psl. **věděti* 'vedeti' > sln. **věděti* > nesp. sln. **věděti*; psl. **dělāti* (a/A) 'delati' > sln. **dělāti* > nesp. sln. **dělāti*, psl. Npl m ptc. praet. act. II **dělāli* (a/A) > sln. **dělāli* > nesp. sln. **dělāli* : psl. Nsg f ptc. praet. act. II **dělāla* (a/A) ≥ sln. **dělāla*; psl. Npl **dělāvci* (A) od 'tisti, ki je delal' > sln. **dělāvci* > nesp. sln. **dělāvci*).

Nesplošnoslovenski naglasni pomik tipa **bàbica* > **babica* poznajo del rožanskega (npr. govor kraja Slovenji Plajberk / Windisch Bleiberg), podjunsko, mežiško, severnopohorsko-remšniško, zgornjesavinjsko narečje, kozjaško podnarečje in del terskega narečja (npr. govor kraja Subid/Subit).³⁸⁸ Ponekod je zaradi vpada (redukcije) prvotnega ponaglasnega samoglasnika prišlo do naglasnega pomika na prvotni poponaglasni samoglasnik (**bàbica* > **babca*).³⁸⁹

5.1.3.2.8 Nesplošnoslovenski naglasni pomik tipa **zīma* > **zīmā*

Nesplošnoslovenski naglasni pomik s prvega mladoakutiranega zloga dvožložnic na naslednji zlog, pri čemer je prednaglasna dolžina ohranjena (psl. **melkò* (b) 'mleko' > **mlēkò* > sln. **mlēko* > nesp. sln. **mlēkò*; psl. **vinò* (b) 'vino' > **vīnò* > sln. **vīno* > nesp. sln. **vīnò*; psl. **zimá* (c) 'zima' > **zīmā* > sln. **zīma* > nesp. sln. **zīmā*; psl. Nsg f **lēpā* (c) od 'lep, čeden' > **lēpā* > sln. **lēpa* > nesp. sln. **lēpā*) ima del terskega narečja (npr. govori krajev Subid/Subit, Porčinj/Porzus, Prosnid/Prossenico).³⁹⁰

³⁸⁷ Gostenčnik: v tisku.

³⁸⁸ Šekli 2006c: 168–169, 173.

³⁸⁹ Naglasni pomik tipa psl. **bābica* > jsl. **bàbica* > **babica* oz. psl. **āgoda* > jsl. **jàgoda* > **jagòda* imajo nekateri govori križevaško-podravske narečne ploskve vzhodne kajkavščine (prim. 5.2.5.2.2). Območji nesplošnoslovenskega in nesplošnokajkavskega naglasnega pomika sta zemljepisno nestični, kar pomeni, da sta naglasna pomika nastala vzporedno in neodvisno drug od drugega.

³⁹⁰ Naglas tipa **zīmā* v delu terskega narečja (psl. **zimá* (c) 'zima' > tersko sln. **zīmā* : psl. **nīva* (a) 'njiva' > tersko sln. **nīva*) je teoretično mogoče interpretirati kot inovacijo (Šekli 2006c: 168–169, 173) ali arhaizem (Kapovič 2015: 84).

5.1.4 Jezikoslovna merila členitve slovenskega jezika na narečne ploskve in narečja

Slovenski jezik po Logar-Riglerjevi *Karti slovenskih narečij*³⁹¹ pozna 37 narečij in 12 podnarečij.³⁹² Gledano diahron(ičn)o se glede na svojo navpično (vertikalno) jezikovno sorodnost na osnovi genetskih meril (starejših jezikovnih inovacij) (prim. 1.4.1) delijo v osem narečnih ploskev (baz) znotraj štirih zemljepisno določenih enot (sever: koroška; zahod: beneško-kraška, obsoško-idrijska; jug: gorenjska, dolenjska, južnoštajerska; vzhod: severnoštajerska, panonska).³⁹³ Gledano sinhron(ičn)o se glede na svojo vodoravno (horizontalno) jezikovno sorodnost in predvsem jezikovno podobnost na osnovi strukturnih (tudi tipoloških) meril (mlajših jezikovnih inovacij) (prim. 1.4.2), ki so v večji meri določila njihov slušni vtis, združujejo v sedem narečnih skupin (grup) (koroška, primorska, rovtarska, gorenjska, dolenjska, štajerska, panonska) in mešane kočevske govore (ki so se oblikovali po drugi svetovni vojni na nekdanjem nemškem jezikovnem otoku v kraju Kočevje/Gottschee in njegovi okolici).

Medtem ko so genetska merila določanja mej med posameznimi narečnimi ploskvami in strukturna (tudi tipološka) merila določanja mej med narečnimi skupinami sorazmerno jasna (prim. 5.1.4.1), so merila določanja narečnih mej med narečji in podnarečji znotraj posameznih narečnih ploskev oz. narečnih skupin precej raznorodna, odvisna tako rekoč od primera do primera (prim. 5.1.4.2). V slovenskem narečjeslovju so torej merila navpične (vertikalne) narečne klasifikacije jasnejša od meril vodoravne (horizontalne) narečne klasifikacije.

³⁹¹ Logar-Rigler 1983; Smole 1998b: 2–3.

³⁹² Strokovni izraz (termin) *podnarečje* nadomešča strokovni izraz *govor* (*kranjskogorski govor* → *kranjskogorsko podnarečje*), to pa zato, da ne bi prišlo do pomenskega prekrivanja s strokovnim izrazom *krajevni govor* in do terminološke nejasnosti (npr. *kranjskogorski in podkorenski krajevni govor kranjskogorskega govora* → *kranjskogorski in podkorenski krajevni govor kranjskogorskega podnarečja*). Nova terminologija je uveljavljena v npr. Smole 2000.

Podnarečja imajo v odnosu do narečij naslednji razmerji: 1) podnarečja sestavljajo celotno narečje (istrsko narečje = rižansko podnarečje + šavrinsko podnarečje; posavsko narečje = zagorsko-trboveljsko podnarečje + laško podnarečje + sevniško-krško podnarečje); 2) podnarečje je del narečja (ziljsko narečje + kranjskogorsko podnarečje; kraško narečje + banjsko podnarečje; tolminsko narečje + baško podnarečje; gorenjsko narečje + vzhodnogorenjsko podnarečje; dolenjsko narečje + vzhodnodolenjsko podnarečje; zgornjesavinjsko narečje + solčavsko podnarečje; južnopohorsko narečje + kozjaško podnarečje).

³⁹³ Rigler poleg osmih narečnih ploskev v svojih starejših delih navaja še tri genetskojezikoslovno nejasna oz. mešana območja: istrsko-čiško, kočevsko-obkolpsko-južnobelokranjsko, prleško (Rigler 1963b: 47). Istrsko, kostelsko in prleško narečje se v pričujočem delu obravnavajo kot del slovenskega diasistema (podobno kot v Logar 1962; Rigler 1976).

5.1.4.1 Členitev slovenskega jezika na narečne ploskve oz. narečne skupine

Prikazana je razlika med členitvijo slovenskega jezika na narečne ploskve (baze) na osnovi starejših jezikovnih sprememb (genetska merila) in na narečne skupine (grupe) na osnovi mlajših jezikovnih sprememb (strukturna merila).

5.1.4.1.1 Starejše jezikovne spremembe

Po diahron(ičn)i delitvi slovenskih narečij na osnovi starejših jezikovnih sprememb, ki imajo vrednost genetskih meril, na narečne ploskve (baze) se upošteva nadaljnje spreminjanje izhodiščnega splošnoslovenskega zložniškega, predvsem samoglasniškega sistema (prim. 2.2.2.1.3),³⁹⁴ in sicer so pri tem pomembne naslednje inovacije: 1) prisotnost/odsotnost zgodnje denazalizacije praslovanskih nosnih samoglasnikov **e*, **o* (psl. **e*, **o* > SZ sln. **e*, **o* : JV sln. **ä*, **ā* > **e*, **o*) (prim. 5.1.1.1); 2) način diftongizacije (udvoglašenja, podvoglašenja) slovenskih dolgih samoglasnikov **ē*, **ō* (sln. **ē*, **ō* > SZ sln. **ie*, **uo* : JV sln. **ei*, **ou*) (prim. 5.1.1.2); 3) prisotnost/odsotnost in čas daljšanja slovenskih kratkih (akutiranih) naglašanih zložnikov v nezadnjih zlogih (sln. **ĵ*, **ĵĵ*, **Vĵĵ*, **ĵVĵĵ* > Z in J sln. *ĵ*, *ĵĵ*, *Vĵĵ*, *ĵVĵĵ*, S, severnoštajersko, Z panonsko sln. *ĵ*, *ĵĵ*, *Vĵĵ*, *ĵVĵĵ*, V panonsko sln. *ĵ*, *ĵĵ*, *Vĵĵ*, *ĵVĵĵ*) (prim. 5.1.2.1) in število odrazov praslovanskega **ě* (jata) v slovenskih naglašanih zlogih, tj. slovenskega dolgega **ē* in (ne)podaljšanega kratkega naglašena **ě*- v nezadnjih zlogih, in sicer enojni (Z in J sln. **ē* = **ě*-), dvojni (severnoštajersko, panonsko **ē* : **ě*-), trojni (S sln. **ē* : **ěV* : **ěVV*) (prim. 5.1.2.2); 4) samoglasniška kakovost odraza slovenskega dolgega polglasnika **ā* in slovenskega kratkega (akutiranega) naglašena polglasnika **ǎ*- v nezadnjih zlogih (sln. **ā*/**ǎ*- > Z, gorenjsko, dolenjsko, južni del južnoštajerskega **a* : severni del južnoštajerskega, V, S **e* (prim. 5.1.2.3); 5) način glasovnega (ne)sovpadanja različnih *e*-jevskih in *o*-jevskih samoglasnikov v posameznih narečnih ploskvah.³⁹⁵ Posledično merila za določanje mej med narečji in podnarečji, ki pripadajo različnim narečnim ploskvam, hkrati pa med njimi ne obstaja kakšna ostro začrtana naravna meja (kot npr. gorska veriga Karavank med rožanskim in gorenjskim narečjem), niso težavna. Upoštevat je potrebno eno od zgoraj naštetih genetskih meril.

Tako je npr. na osnovi kakovosti odrazov slovenskih dolgih in kratkih akutiranih **ē*/**ě*-, **ō*/**ǒ*-, **ā*/**ǎ*- v nezadnjih zlogih mejo med kranjskogorskimi **ē*, **ō*, **ā* in gorenjskimi **ē*, **o*, **ā* mogoče postaviti med kraji Belca (kranjskogorsko) na eni strani ter Mojstrana in Dovje (gorenjsko) na drugi.³⁹⁶ Na osnovi odrazov slovenskih dolgih **ē*, **ō* pa je npr. mogoče razmejiti kraška **ie*, **uo* od notranjskih **ei* (> **ē*), **ū* na črti

³⁹⁴ Logar 1981a.

³⁹⁵ Rekonstruirano gradivo (neizpričano gradivo različnih časovno-prostorskih jezikovnih plasti) in iz konkretnega narečnega gradiva abstrahirano gradivo (ki služi kot model za ponazoritev tipa glasovnih sprememb) sta opremljeni z zvezdico in prikazani v nekoliko prilagojeni transkripciji, ki se uporablja za zapisovanje slovenskega knjižnega jezika. Konkretno narečno gradivo je prikazano v novi (slovenski) nacionalni fonetični transkripciji (Kenda-Jež v Logar 1996b: VIII–XV).

³⁹⁶ Logar 1954: [41–43].

Vrtovin–Krajna vas pri Dutovljah–Prosek/Prosecco (kraško) na eni strani in Kamnje–Dutovlje–Voglje–Opčine/Opicina–Barkovlje/Barcola (notranjsko)³⁹⁷ na drugi kot tudi južnopohorska **eĭ*, **ou* od mežiških in severnopohorsko-remšniških **ie*, **uo*.³⁹⁸

Pravkar predstavljena klasifikacija na osnovi genetskih meril pa ni izpeljana do sledno, in sicer od prikazanega modela odstopa členitev/združevanje na osnovi načina vokalizacije slovenskega polglasnika (sln. **ǣ*/**ǣ̄*- > **ā* : **ē*). Izjemi predstavljata srednjesavinjsko in kozjansko-bizeljsko narečje, ki poznata obe vrsti vokalizacije slovenskega polglasnika (južni govori srednjesavinjskega narečja imajo mešanico odrazov **ā*/**ē*, severni govori odraz **ē*; bizeljski govori odraz **ā*, kozjanski govori odraz **ē*). Opisano jezikovno stanje z dvojnimi odrazi je najverjetneje novejše in ob prisotnosti mešanih odrazov tudi kaže na pomikanje opisane jezikovne meje proti severu. Za narečjeslovno klasifikacijo je neprisotnost samo enega pojava ob prisotnosti vseh ostalih nezadostna, zato sta srednjesavinjsko in kozjansko-bizeljsko narečje (predvsem zaradi zgodnjega daljšanja slovenskih kratkih (akutiranih) naglašanih zložnikov v nezadnjih zlogih) uvrščeni med južnoštajerska in ne med severnoštajerska narečja.³⁹⁹

5.1.4.1.2 Mlajše jezikovne spremembe

Po sinhron(ičn)i delitvi slovenskih narečij na osnovi mlajših jezikovnih pojavov, ki imajo vrednost stukturalnih meril, se v različne narečne skupine (grupe) uvrščajo narečja, ki so po izvoru lahko zelo raznorodna, tj. ki prvotno pripadajo različnim narečnim ploskvam.⁴⁰⁰ Take so npr. naslednje narečne skupine: 1) **primorska narečna skupina**: a) koroška narečna ploskev severne slovenščine: rezijansko; b) beneško-kraška narečna ploskev zahodne slovenščine: tersko, nadiško, briško, banjško, kraško; c) obsoško-idrijska narečna ploskev zahodne slovenščine: obsoško; č) dolenska narečna ploskev južne slovenščine: notranjsko, istrsko; 2) **rovtarska narečna skupina**: a) obsoško-idrijska narečna ploskev zahodne slovenščine: tolminsko, cerkljansko, črnovrško (zahodna rovtarska narečja); b) gorenjska narečna ploskev južne slovenščine: škofjeloško, horjulsko, poljansko, baško (vzhodna rovtarska narečja); 3) **štajerska narečna skupina**: a) dolenska narečna ploskev južne slovenščine: posavsko; b) južnoštajerska narečna ploskev južne slovenščine: srednjesavinjsko, srednještajersko, kozjansko-bizeljsko; c) severnoštajerska narečna ploskev vzhodne slovenščine: zgornjesavinjsko, solčavsko, južnopohorsko, kozjaško.

³⁹⁷ Logar 1955: [65–66].

³⁹⁸ Logar 1956: [68].

³⁹⁹ V narečjeslovju osrednjejužnoslovenskega jezika se narečja znotraj štokavščine delijo glede na tri merila najvišje hierarhične stopnje, pri čemer za definicijo samostojnega narečja zadostuje prisotnost dveh meril najvišje hierarhične stopnje ob prisotnosti večine meril nižje hierarhične stopnje (prim. 5.3.2).

⁴⁰⁰ Rigler 1963b: 47.

5.1.4.2 Členitev slovenskih narečnih ploskev oz. narečnih skupin na narečja in podnarečja

Jezikoslovna merila narečjeslovne členitve in klasificiranja slovenskega jezika na vodoravni ravni, tj. razmejevanja med posameznimi narečji in podnarečji znotraj posamezne narečne ploskve oz. narečne skupine, so tako genetska kot strukturalna ter so uporabljena dopolnjujoče. Genetsko merilo bi bilo glasovno sovpadanje odrazov različnih slovenskih sredinskih samoglasnikov, medtem ko bi bila strukturalna merila spreminjanje (glasovno nesovpadlih ali sovpadlih) odrazov slovenskih sredinskih samoglasnikov (mono- ali diftongizacija), pojavi v sistemu kratkih samoglasnikov (krajšanje visokih dolgih samoglasnikov, akanje), mlajši soglasniški pojavi (švapanje, narečnoslovenska palatalizacija velarov, spreminjanje slovenskih palatalov (trdonebnikov) **l̥*, **ŋ*, slekanje), mlajši naglasni pojavi (mlajši naglasni premiki, izguba tonemskih opozicij, izguba kvantitetnih opozicij). V primeru, da se sosednja geolekta ujemata v genetskih merilih, so za njuno razdružitev odločujoča strukturalna merila (npr. narečja dolenjske narečne ploskve), v primeru, da sosednja geolekta delita strukturalna merila, obveljajo genetska merila (npr. narečja južnoštajerske narečne ploskve). V vsakem primeru pa je za definicijo posebnega narečja ali podnarečja potrebno večje število inovacij. Opisani pristop členitve jezikovne stvarnosti v prostoru omogoča ohranjanje ravnotežja med genetskimi in strukturalnimi merili ter s tem upošteva dejansko zemljepisno jezikovno stvarnost preučevanega jezikovnega kontinuuma. Pri vodoravni narečni klasifikaciji je nadalje nujno potrebno računati s pojavljanjem prehodnih govorov in narečnih otokov.

Merila razmejevanja geolektov (prim. 1.7.5) na gradivu slovenskih narečij in podnarečij so predvsem: 1) **inovacija na obrobju areala kot definicijska lastnost geolekta na obrobju areala**: na primeru dolenjske narečne ploskve (prim. 5.1.5.3.2): obrobna narečja dolenjske narečne ploskve je v razmerju do osrednjega dolenjskega narečja mogoče definirati na osnovi principa inovacij na obrobju: aa) dolenjsko : vzhodnodolenjsko (inovacije na obrobju: sln. **ě*/**ě*- > **e*_i > **e* (delno), sln. **ī*/*i*-, **ū*/*u*- > **ī*, **ū*, **məglà* > **məgla* (delno), izguba tonemskih opozicij v izvorno zadnjih zlogih), večja stopnja moderne vokalne redukcije (sodobnega samoglasniškega upada) (od soglasniškega okolja pogojeni akanje/ukanje, preglas, večja stopnja delne in popolne onemitve); ab) vzhodnodolenjsko : posavsko (inovacije na obrobju: sln. **məglà* > **məgla*, izguba tonemskih in kvantitetnih opozicij, morfologizacija naglasnega mesta); b) dolenjsko : severnobelokranjsko (inovacije na obrobju: sln. **ě*/**ě*- > **e*_i > **e*, **məglà* > **məgla*, **sěŋō*/**prosō* > **sěno*/**prōso*, **kováč* > **kòvác*, izguba tonemskih opozicij); c) dolenjsko : kostelsko [kos'te:ɤsko] (**məglà* > **məgla*, **sěŋō*/**prosō* > **sěno*/**prōso*, **kováč* > **kòvác*, izguba tonemskih opozicij); ča) dolenjsko : notranjsko (inovaciji na obrobju: **məglà* > **məgla*, izguba tonemskih opozicij); čb) notranjsko : istrsko (inovaciji na obrobju: sln. **ě*/**ě*- > **e*_i > **ē*/**ē* > **ie*, sln. **ē*/**ĕ*-///**ē*/**ĕ*- > **ie* > **īē*); 2) **odsotnost inovacije v središču areala kot definicijska lastnost geolekta v središču areala**: na primeru dolenjske narečne ploskve (prim. 5.1.5.3.2): dolenjsko narečje je mogoče definirati kot narečje z odsotnostjo

inovacij v središču areala v primerjavi z njegovim podnarečjem in ostalimi narečji dolenske narečne ploskve; 3) **odsotnost inovacije na obrobju središčnega geolekta kot definicijska lastnost narečnega otoka**: a) govora krajev Mojstrana in Dovje gorenjskega narečja ne izkazuje gorenjske inovacije sln. $*\bar{e}/*\bar{e}^-$, $*\bar{o} > J$ sln. $*e_i$, $*ou >$ gorenjsko $*\bar{e}$, $*\bar{o}$ (prim. 5.1.5.3.1); b) govori kraja Vipava in okolice notranjskega narečja ter morda tudi govori krajev kot Banjaloka, Turni, Brod na Kupi kostelskega narečja ne izkazuje dolenske inovacije sln. $*\bar{o} > JV$ sln. $*ou >$ dolensko $*\bar{u}$ (prim. 5.1.5.3.2); c) govori krajev Kubed, Gračišče, Hrastovlje, Dol pri Hrastovljah, Zazid istrskega narečja nimajo istrskih inovacij sln. $*\bar{e}/*\bar{e}^- > J$ sln. $*e_i >$ istrsko $*\bar{e}/*\bar{e}^- > *ie$, sln. $*\bar{e}/*\bar{e}^-/*\bar{e}/*\bar{e}^- >$ dolensko $*ie >$ istrsko $*i\bar{e}$ (prim. 5.1.5.3.2).

V nadaljevanju je podan kritični pretres jezikoslovnih meril določanja mej med posameznimi slovenskimi narečji in podnarečji oz. meril združevanja posameznih krajevnih govorov v narečje in podnarečje ter njihov tip (genetsko merilo, strukturno merilo). Treba je poudariti, da gre le za poskus prikaza meril združevanja slovenskih krajevnih govorov v narečja in podnarečja, ki se opira na jezikovne značilnosti za posamezno narečje oz. podnarečje najbolj tipičnih krajevnih govorov, dostopnih v objavljeni narečjeslovni literaturi. Pri tem se je nujno zavedati, da natančnejša analiza jezikovnih pojavov v celotnem slovenskem jezikovnem prostoru (SLA = *Slovenski lingvistični atlas*)⁴⁰¹ tu podano okvirno sliko v marsičem dopolnjuje in spreminja.

5.1.5 Narečne ploskve (baze) in narečja (dialekti) slovenskega jezika

Severna in zahodna ter južna in vzhodna slovenščina so se na narečne ploskve (baze) in dalje na narečja (dialekte) in podnarečja cepile zaradi mlajših nesplošno-slovenskih jezikovnih sprememb, predvsem zaradi divergentnega spreminjanja slovenskih sredinskih samoglasnikov (prim. 5.1.3.1) in nesplošno-slovenskih naglasnih premikov (prim. 5.1.3.2). V nadaljevanju so za vsako narečno ploskev ter posamezna narečja in podnarečja znotraj njih v skladu s predstavljeno genetskojezikoslovno teorijo in metodologijo določene njihove definicijske lastnosti (alietete) (prim. 1.8.4), ki so interpretirane kot inovacije oz. arhaizmi znotraj narečne ploskve, pri čemer so definirani tudi posamezni narečni otoki (prim. 1.8.5).

5.1.5.1 Severna slovenščina

Severna slovenščina je prvotno imela nekatere starejše glasovne in naglasne inovacije skupne z zahodno, nekatere nekoliko mlajše pa z vzhodno slovenščino. V severozahodni slovenščini ni prišlo do zgodnje denazalizacije (raznosnjenja) praslovenskih nosnih samoglasnikov $*e$, $*o$ (12. stoletje) (sln. $*e$, $*o > SZ$ sln. $*e$, $*o$), zato je praslovenski $*\bar{e}$ (jat) sprva tam ohranil svojo prvotno široko glasovno vrednost (sln. $*\bar{e} > SZ$ sln. $*e$), slovenska dolga $*\bar{e}$, $*\bar{o}$ sta se v okviru zgodnje, tj. splošno-slovenske diftongizacije (ud-

⁴⁰¹ SLA 1 (2011), SLA 2 (2016).

voglašenja, podvoglašenja) (12./13. stoletje) diftongirala v rastoča diftonga (dvoglasnika) **ie*, **uo* (sln. **ē*, **ō* > SZ sln. **ie*, **uo*). V severni in vzhodni slovenščini se slovenski kratki naglašeni zložniki v nezadnjih zlogih niso podaljšali zgodaj (13./14. stoletje) (sln. **ŷ-* > S in V sln. **ŷ-*), zaradi česar npr. odraz slovenskega kratkega naglašenege **ě-* v nezadnjih zlogih ni glasovno sovpadel z odrazom slovenskega dolgega **ē* in se v severni slovenščini ni diftongiral v rastoči diftong **ie* (sln. **ē* : **ě-* > S sln. **ie* : **ĕ-*).

Severna slovenščina je torej imela npr. naslednje glasovne in naglasne značilnosti (prva polovica 14. stoletja):⁴⁰² 1) sln. **ē*, **ō* > SZ sln. **ie*, **uo* (**svĭet*, **griĕx*, **dĭelaš*, **stiĕna*; **bŭog*, Gpl **nuog*); 2) sln. **ě-* > S sln. **ĕ-* (Gsg **dĕda*, **lĕto*, **dĕlati*); 3) sln. **ē* (**lĕd*, Gpl **žĕn*); 4) sln. **ē-*, **ō-* (**stĕla*, **žĕnite*; **vŏla*, **vŏzite*); 5) sln. **ē*, **ō* (**pĕt*, **vĕzeš*, **glĕdaš*, **trĕsti*; **mŏž*, **stŏpiš*, **vŏxaš*, **mŏka*); sln. **ĕ-*, **ĕ-* (Gsg **zĕta*, **glĕdati*; Gsg **pŏpa*, **gŏba*, **gŏbica*); 6) sln. **ā* (**dān*, **māx*, Gpl **ovác*); sln. **ā-* (**pāsji*, **lāzete*); 7) sln. **ŷ*, **ŷV*, **VŷV*, **ŷVŷV* > S sln. **ŷ*, **ŷV*, **VŷV*, **ŷVŷV* (**rak* **rāka*, **vrāna*, **vŏla*, **malina*, **bābica*, **vŏzite*).

V severni slovenščini so se slovenski kratki naglašeni zložniki v predzadnjih (ne pa tudi v predpredzadnjih) zlogih podaljšali pozno (od 16. stoletja naprej): sln. **ŷ*, **ŷV*, **VŷV*, **ŷVŷV* > S sln. **ŷ*, **ŷV*, **VŷV*, **ŷVŷV* (**rak* **rāka*, **vrāna*, **vŏla*, **malina*, **bābica*, **vŏzite*).⁴⁰³ Slovenski dolgi polglasnik **ā* ter v severni slovenščini in severnoštajerski narečni ploskvi vzhodne slovenščine pozno podaljšani slovenski kratki naglašeni polglasnik **ā-* v nezadnjih zlogih (v severni slovenščini samo v predzadnjih, ne pa tudi v predpredzadnjih zlogih) se je v severni in vzhodni slovenščini vokaliziral v *e*-jevski samoglasnik (sln. **ā* > S in V sln. **ē*; sln. **āV* > S sln. **ĕV*; sln. **āVV* > S sln. **ĕVV*). Praslovanska nosna samoglasnika **e*, **o* sta se ohranila v večjem delu podjunskega narečja (kot nosna samoglasnika *a*, *o*), v preostalem delu severne slovenščine pa je prišlo do njune pozne denazalizacije, posledica česar je prvotno široka kakovost njunih odrazov (oženje v posameznih narečjih je poznejše).

Severna slovenščina je najprej ostala bolj ali manj enotna in se ni cepila na značilne narečne ploskve. Iz nje so se izoblikovala koroška narečja in rezijansko narečje. Rezijansko narečje je prvotno imelo vse glasovne in naglasne značilnosti koroških na-

⁴⁰² Rigler 1963b: 36.

⁴⁰³ Rigler meni, da v severni slovenščini v predpredzadnjem zlogu do poznega daljšanja kratkih naglašanih zložnikov ni prišlo, kar pa je zaradi neizrazitega odražanja samoglasniške kolikosti v samoglasniški kakovosti (predvsem sredinskih samoglasnikov) v severnih slovenskih narečjih (brez nesplošno-slovenskega naglasnega pomika tipa **bābica* > **babica*) težko dokazljivo (Rigler 1977: 97–98). V prid Riglerjevi tezi bi govorilo tudi rezijansko jezikovno gradivo (navedeno je gradivo iz kraja Bila/San Giorgio), v katerem se nekdanja samoglasniška kolikost odraža v samoglasniški kakovosti: prvotno naglašene kračine so se podaljšale samo v predzadnjem zlogu (ne pa tudi v zadnjem in predpredzadnjem), kar je razvidno tako v domačem besedju (psl. **tĕšča* (a') 'tašča' > rezijansko sln. *'tešča* : psl. **pĕsĕ* (b) 'pes' > rezijansko sln. *'pas* = psl. 2pl praes. **lĕžĕte* (b/F₁) od 'lagati' > rezijansko sln. *'lažatĕ* (vljudnostna oblika) – po znotrajvzorčni analoški izravnavi navidezno tudi v predzadnjem zlogu, npr. psl. 2sg praes. **lĕžĕšĕ* (b/F₁) > rezijansko sln. *'lažĕš*) kot v prevzetem besedju, npr. v furlanizmih s prvotno naglašeno kračino (furl. *salām* 'salama' → rezijansko sln. Gsg *šalāmā* : Nsg *šalām* = furl. *māchine* 'stroj, avtomobil' → rezijansko sln. *'mākinā*).

rečij, pozneje pa je v njem prišlo do nekaterih samorezijanskih glasovnih inovacij (zelo značilen je npr. nastanek t. i. »zasoplih samoglasnikov«) kot tudi do močnega vpliva sosednjih romanskih geolektov (furlanščine, kolonialne beneške italijanščine, knjižne italijanščine), kar je med drugim izoblikovalo njegov poseben slušni vtis, zaradi katerega se po sinhron(ičn)i klasifikaciji uvršča med primorska narečja.

5.1.5.1.1 Koroška narečja

Prvotne koroške in rezijanske glasovne in naglasne značilnosti so torej bile npr.:⁴⁰⁴ 1) sln. * \bar{e} , * \bar{o} > SZ sln. **ie*, **uo* (**svīet*, **griéx*, **dīelaš*, **stīéna*; **būog*, Gpl **nuóg*); 2) sln. * \bar{e} - > S sln. * \bar{e} - > koroško in rezijansko * $\bar{e}V$ (Gsg **dēda*, **létó*); sln. * \bar{e} - > S sln. * \bar{e} - > koroško in rezijansko * $\bar{e}VV$ (**dēlati*); 3) sln. * \bar{e} > koroško in rezijansko * \bar{e} (**léd*, Gpl **žén*); 4) sln. * \bar{e} -, * \bar{o} - > koroško in rezijansko * $\bar{e}V$, * $\bar{o}V$ (**stéla*; **vóla*); sln. * $\bar{e}VV$, * $\bar{o}VV$ > koroško in rezijansko * $\bar{e}VV$, * $\bar{o}VV$ (**žénite*; **vòzite*); 5) sln. * \bar{e} , * \bar{o} (**pēt*, **véžes*, **glēdaš*, **trésti*; **mōž*, **stópiš*, **vôxaš*, **móka*); sln. * \bar{e} -, * \bar{o} - > koroško in rezijansko * $\bar{e}V$, * $\bar{o}V$ (Gsg **zéta*; Gsg **pópa*, **góba*); sln. * \bar{e} -, * \bar{o} - > koroško in rezijansko * $\bar{e}VV$, * $\bar{o}VV$ (**glēdati*; **gòbica*); 6) sln. * \bar{a} > koroško in rezijansko * \bar{e} (**dēn*, **māx*, Gpl **ovéc*); sln. * \bar{a} - > koroško in rezijansko * $\bar{e}V$ (**pēsji*); sln. \bar{a} - > koroško in rezijansko * $\bar{e}VV$ (**lēžete*); 7) sln. * \bar{V} , * $\bar{V}V$, * $\bar{V}VV$, * $\bar{V}VV$ > koroško in rezijansko * \bar{V} , * $\bar{V}V$, * $\bar{V}VV$, * $\bar{V}VV$ (**rāk* **rāka*, **vrāna*, **vóla*, **malína*, **bābica*, **vòzite*).

V večini govorov je prišlo do glasovnega sovpadanja odrazov slovenskih dolgih * \bar{e} in * \bar{e} (sln. * \bar{e} = * \bar{e} > * \bar{e}) (izjema so nekateri rožanski govori), odrazov slovenskih kratkih naglašanih * \bar{e} - in * \bar{e} - v predzadnjih zlogih (sln. * $\bar{e}V$ = * $\bar{e}V$ > * $\bar{e}V$) ter v govorih z denazalizacijo tudi do glasovnega sovpadanja odraza denazaliziranega * \bar{e} in odraza slovenskega polglasnika * \bar{a} (sln. * \bar{e} = * \bar{a} > * \bar{e} ; sln. * $\bar{e}V$ = * $\bar{a}V$ > * $\bar{e}V$) (izjema so podjunski govori, ki ohranjajo nosne samoglasnike) ter do švapanja (izjema sta rezijansko in severnopohorsko-remšniško narečje).

Znotraj koroških je osrednje narečje rožansko, ki izkazuje najmanj mlajših inovacij (z izjemo denazalizacije nosnih samoglasnikov), zato je definirano po načelu odsotnosti inovacij v središču, ostala narečja znotraj narečne ploskve pa so definirana na osnovi inovacij na obrobju. Koroška narečja se znotraj delijo glede na novejšje inovacije: glasovni sovpad odrazov različnih slovenskih sredinskih samoglasnikov (genetsko merilo); monoftongizacija koroških diftongov, mlajši nesplošno-slovenski naglasni premiki (toda ne izguba tonemskih opozicij), izostanek švapanja (manj pomemben pojav v primerjavi z ostalimi).

Rožansko narečje: 1) sln. * \bar{e} , * \bar{o} > SZ sln. **ie*, **uo* (**svīet*, **griéx*, **dīelaš*, **stīéna*; **būog*, Gpl **nuóg*); 2) sln. * \bar{e} - > S sln. * \bar{e} - > koroško * $\bar{e}V$ > rožansko * $\bar{e}V$ (Gsg **dēda*, **létó*); sln. * \bar{e} - > S sln. * \bar{e} - > koroško * $\bar{e}VV$ (**dēlati*); 3) sln. * \bar{e} > koroško * \bar{e} (**léd*, Gpl **žén*); 4) sln. * \bar{e} -, * \bar{o} - > koroško * $\bar{e}V$, * $\bar{o}V$ > rožansko * $\bar{e}V$, * $\bar{o}V$ (**stéla*, **vóla*); sln. * $\bar{e}VV$, * $\bar{o}VV$ > koroško * $\bar{e}VV$, * $\bar{o}VV$ (**žénite*; **vòzite*); 5) sln. * \bar{e} , * \bar{o} > rožansko * \bar{e} , * \bar{o} (**pēt*, **véžes*, **glēdaš*, **trésti*; **mōž*, **stópiš*, **vôxaš*, **móka*); sln. * \bar{e} -, * \bar{o} - > koroško * $\bar{e}V$, * $\bar{o}V$ > rožansko * $\bar{e}V$, * $\bar{o}V$ (Gsg **zéta*; Gsg **pópa*, **góba*); sln. * \bar{e} -,

⁴⁰⁴ Rigler 1963b: 46–47.

*ǝ- > koroško *ǝVV, *ǝVV > rožansko *ǝVV, *ǝVV (*glèdati; *gòbica); 6) sln. *ā > koroško *ǝ̄ > rožansko *ǝ̄ (*dēn, *mēx, Gpl *ovéc); sln. *ǝ- > koroško *ǝ̄V > rožansko *ǝ̄V (*pésji); sln. ǝ- > koroško *ǝ̄VV (*lèžete); 7) izhodiščno slovensko naglasno mesto (*ženà/*kozà, *màglà, *sě̀nô/*prosô, *bàbica). Govori se delijo glede na ohranjanje oz. monoftongizacijo koroških diftongov: 1) sln. *ǝ̄/(**ǝ̄*), *ǝ̄ > *ie, *uo (npr. govor kraja Kostanje/Köstenberg: *svîet, búog; lîed*); 2) sln. *ǝ̄/(**ǝ̄*), *ǝ̄ > *ie, *uo > *ī, *ū (npr. govor kraja Breznica/Friessnitz: *svîit, búg* : *lêd*). Samo dele rožanskega narečja so zajeli mlajši nesplošnoslovenski naglasni premiki: sln. *sě̀nô/*prosô > *sě̀no/*pròso (vzhodni govori), sln. *bàbica > *babica (Slovenji Plajberk/Windisch Bleiberg).⁴⁰⁵

Ziljsko narečje: 1) sln. *ǝ̄, *ǝ̄ > SZ sln. *ie, *uo (*svîet, *griéx, *dielaš, *stiéna; *búog, Gpl *nuóg); 2) sln. *ǝ̄- > S sln. *ǝ̄- > koroško *ǝ̄V > ziljsko *ǝ̄V (Gsg *dédà, *létò); sln. *ǝ̄- > S sln. *ǝ̄- > koroško *ǝ̄VV > ziljsko *ǝ̄VV (*délati); 3) sln. *ǝ̄ > koroško *ǝ̄ > ziljsko *ie (*líed, Gpl *zién); 4) sln. *ǝ̄-, *ǝ̄- > koroško *ǝ̄V, *ǝ̄V > ziljsko *ǝ̄V, *ǝ̄V (*stéla; *vóla); sln. *ǝ̄VV, *ǝ̄VV > koroško *ǝ̄VV, *ǝ̄VV > ziljsko *ǝ̄VV, *ǝ̄VV (*žénite; *vózite); 5) sln. *ǝ̄, *ǝ̄ > ziljsko *ǝ̄, *ǝ̄ (*pét, *véžeš, *glédaš, *trésti; *môž, *stópiš, *vóxaš, *móka); sln. *ǝ̄-, *ǝ̄- > koroško *ǝ̄V, *ǝ̄V > ziljsko *ǝ̄V, *ǝ̄V (Gsg *zéta; Gsg *pópa, *góba); sln. *ǝ̄-, *ǝ̄- > koroško *ǝ̄VV, *ǝ̄VV > ziljsko *ǝ̄VV, *ǝ̄VV (*glèdati; *gòbica); 6) sln. *ā > koroško *ǝ̄ > ziljsko *ǝ̄ (*dēn, *mēx, Gpl *ovéc); sln. *ǝ- > koroško *ǝ̄V > ziljsko *ǝ̄V (*pésji); sln. ǝ- > koroško *ǝ̄VV > ziljsko *ǝ̄VV (*lèžete); 7) nesplošnoslovenski naglasni premiki *ženà/*kozà > *žèna/*kòza, *màglà > *màgla, *sě̀nô/*prosô > *sě̀no/*pròso; ohranjanje tonemskih in kvantitetnih opozicij, nastanek tonemskih opozicij na kratkih zlogih (*màgla : *pàs).⁴⁰⁶

Kranjskogorsko podnarečje (ziljskega narečja) se od preostalega dela ziljskega narečja razlikuje predvsem po monoftongizaciji koroških diftongov in po njihovem glasovnem sovpadu z odrazi nenosnih sredinskih samoglasnikov: 1) sln. *ǝ̄, *ǝ̄ > SZ sln. *ie, *uo > kranjskogorsko *ǝ̄, *ǝ̄ (*svêit, *gréx, *dèlaš, *sténa; *bôg, Gpl *nóg); 2) sln. *ǝ̄- > S sln. *ǝ̄- > koroško *ǝ̄V > kranjskogorsko *ǝ̄V (Gsg *dédà, *létò); sln. *ǝ̄- > S sln. *ǝ̄- > koroško *ǝ̄VV > kranjskogorsko *ǝ̄VV (*délati); 3) sln. *ǝ̄ > koroško *ǝ̄ > kranjskogorsko *ie (?) > *ǝ̄ (*lêd, Gpl *žén); 4) sln. *ǝ̄-, *ǝ̄- > koroško *ǝ̄V, *ǝ̄V > kranjskogorsko *ǝ̄V, *ǝ̄V (*stéla; *vóla); sln. *ǝ̄VV, *ǝ̄VV > koroško *ǝ̄VV, *ǝ̄VV > kranjskogorsko *ǝ̄VV, *ǝ̄VV (*žénite; *vózite); 5) sln. *ǝ̄, *ǝ̄ > kranjskogorsko *ǝ̄, *ǝ̄ (*pét, *véžeš, *glédaš, *trésti; *môž, *stópiš, *vóxaš, *móka); sln. *ǝ̄-, *ǝ̄- > koroško *ǝ̄V, *ǝ̄V > kranjskogorsko *ǝ̄V, *ǝ̄V (Gsg *zéta; Gsg *pópa, *góba); sln. *ǝ̄-, *ǝ̄- > koroško *ǝ̄VV, *ǝ̄VV > kranjskogorsko *ǝ̄VV, *ǝ̄VV (*glèdati; *gòbica); 6) sln. *ā > koroško *ǝ̄ > kranjskogorsko *ǝ̄ (*dēn, *mēx, Gpl *ovéc); sln. *ǝ- > koroško *ǝ̄V > kranjskogorsko *ǝ̄V (*pésji); sln. ǝ- > koroško *ǝ̄VV > kranjskogorsko *ǝ̄VV (*lèžete); 7) nesplošnoslovenski naglasni premik *ženà/*kozà > *žèna/*kòza.⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ Logar 1967a; Rigler 1977; Rigler 1981a.

⁴⁰⁶ Logar 1968, 1981b; Pronk 2009; Neweklowsky 2015; Škofic, Klinar 2015.

⁴⁰⁷ Logar 1954.

Obirsko narečje: 1) sln. * \bar{e} , * \bar{o} > SZ sln. **ie*, **uo* > obirsko * \bar{e} , * \bar{o} (**svēt*, **grēx*, **dēlaš*, **stēna*; **bōg*, Gpl **nōg*); 2) sln. * \bar{e} - > S sln. * \bar{e} - > koroško * $\acute{e}V$ > obirsko * $\acute{e}V$ (Gsg **dēda*, **lēto*); 3) sln. * \bar{e} > koroško * \bar{e} > obirsko **ie* (?) > * \bar{e} (**lēd*, Gpl **žén*); 4) sln. * \bar{e} -, * \bar{o} - > koroško * $\acute{e}V$, * $\acute{o}V$ > obirsko * $\acute{e}V$, * $\acute{o}V$ (**stēla*; **vōla*); 5) sln. * \bar{e} , * \bar{o} > obirsko * \bar{e} , * \bar{o} (**pēt*, **vēžeš*, **glēdaš*, **trēsti*; **mōž*, **stōpiš*, **vōxaš*, **mōka*); sln. * \bar{e} -, * \bar{o} - > koroško * $\acute{e}V$, * $\acute{o}V$ > obirsko * $\acute{e}V$, * $\acute{o}V$ (Gsg **zēta*; Gsg **pōpa*, **gōba*); 6) sln. * \bar{a} > koroško * \bar{e} > obirsko * \bar{e} (**dēn*, **mēx*, Gpl **ovēc*); sln. * \bar{a} - > koroško * $\acute{e}V$ > obirsko * $\acute{e}V$ (**pēsji*); 7) nesplošnoslovenski naglasni premiki **ženà*/**kozà* > **žēna*/**kōza*, **māglà* > **màgla*, **sēnō*/**prosō* > **sēno*/**prōso*, **bàbica* > **babica*; ohranitev tonemskih in kvantitetnih opozicij.⁴⁰⁸

Podjunsko narečje: 1) sln. * \bar{e} , * \bar{o} > SZ sln. **ie*, **uo* (**sviēt*, **griēx*, **dīelaš*, **stiēna*; **būog*, Gpl **nuōg*); 2) sln. * \bar{e} - > S sln. * \bar{e} - > koroško * $\acute{e}V$ > podjunsko * $\acute{e}V$ (Gsg **dēda*, **lēto*); 3) sln. * \bar{e} > koroško * \bar{e} > podjunsko **ie* (**līed*, Gpl **ziēn*); 4) sln. * \bar{e} -, * \bar{o} - > koroško * $\acute{e}V$, * $\acute{o}V$ > podjunsko * $\acute{e}V$, * $\acute{o}V$ (**stēla*; **vōla*); 5) sln. * \bar{e} , * \bar{o} > podjunsko * \bar{a} , * \bar{o} (**pāt*, **vāžeš*, **glādaš*, **trāsti*; **mōž*, **stōpiš*, **vōxaš*, **mōka*) > * \bar{a} , * \bar{o} (**pāt*, **vāžeš*, **glādaš*, **trāsti*; **mōž*, **stōpiš*, **vōxaš*, **mōka*); sln. * \bar{e} -, * \bar{o} - > podjunsko * $\acute{a}V$, * $\acute{o}V$ (Gsg **zāta*; Gsg **pōpa*, **gōba*) > * $\acute{a}V$, * $\acute{o}V$ (Gsg **zāta*; Gsg **pōpa*, **gōba*); 6) sln. * \bar{a} > koroško * \bar{e} > podjunsko * \bar{a} (**dān*, **māx*, Gpl **ovāc*); sln. * \bar{a} - > koroško * $\acute{e}V$ > podjunsko * $\acute{a}V$ (**pāsji*) : sln. * \bar{a} > podjunsko * \bar{o} (**strōx*, **król*, **pōdaš* **pōdate*, **trōva*); sln. * \bar{a} - > koroško * $\acute{a}V$ > podjunsko * $\acute{o}V$ (Gsg **mrōza*, **žōba*); 7) nesplošnoslovenski naglasni premiki **ženà*/**kozà* > **žēna*/**kōza*, **māglà* > **màgla*, **sēnō*/**prosō* > **sēno*/**prōso*, **bàbica* > **babica*; ohranitev tonemskih opozicij (z izjemo vzhodnih obrobni govora), ohranjanje kvantitetnih opozicij na dolgih in nastanek novih kvantitetnih opozicij na umičnonaglašanih kratkih zložnikih.⁴⁰⁹

Mežiško narečje: 1) sln. * \bar{e} , * \bar{o} > SZ sln. **ie*, **uo* (**sviēt*, **griēx*, **dīelaš*, **stiēna*; **būog*, Gpl **nuōg*) > nesplošno mežiško * \bar{e} , * \bar{o} (**svēt*, **grēx*, **dēlaš*, **stēna*; **bōg*, Gpl **nōg*); 2) sln. * \bar{e} - > S sln. * \bar{e} - > koroško * $\acute{e}V$ > mežiško * $\acute{e}V$ (Gsg **dēda*, **lēto*); 3) sln. * \bar{e} > koroško * \bar{e} > mežiško **ie* (**līed*, Gpl **ziēn*) > nesplošno mežiško * \bar{e} (**lēd*, Gpl **žén*); 4) sln. * \bar{e} -, * \bar{o} - > koroško * $\acute{e}V$, * $\acute{o}V$ > mežiško * $\acute{e}V$, * $\acute{o}V$ (**stēla*; **vōla*); 5) sln. * \bar{e} , * \bar{o} > mežiško * \bar{e} , * \bar{o} (**pēt*, **vēžeš*, **glēdaš*, **trēsti*; **mōž*, **stōpiš*, **vōxaš*, **mōka*); sln. * \bar{e} -, * \bar{o} - > koroško * $\acute{e}V$, * $\acute{o}V$ > mežiško * $\acute{e}V$, * $\acute{o}V$ (Gsg **zēta*; Gsg **pōpa*, **gōba*); 6) sln. * \bar{a} > koroško * \bar{e} > mežiško * \bar{e} (**dēn*, **mēx*, Gpl **ovēc*); sln. * \bar{a} - > koroško * $\acute{e}V$ > mežiško * $\acute{e}V$ (**pēsji*); 7) nesplošnoslovenski naglasni premiki **ženà*/**kozà* > **žēna*/**kōza*, **māglà* > **màgla*, **sēnō*/**prosō* > **sēno*/**prōso*, **bàbica* > **babica*; izguba tonemskih in ohranjanje kvantitetnih opozicij. Govori se delijo glede na ohranjanje oz. monoftongizacijo koroških diftongov: 1) sln. * \bar{e} /* \bar{e} , * \bar{o} > **ie*, **uo*; 2) sln. * \bar{e} /* \bar{e} , * \bar{o} > **ie*, **uo* > * \bar{e} , * \bar{o} (nekateri govori v Mežiški dolini).⁴¹⁰

⁴⁰⁸ Karničar 1990: 35–40.

⁴⁰⁹ Logar 1981h.

⁴¹⁰ Logar 1993: 79–81.

Severnopohorsko-remšniško narečje: 1) sln. * \bar{e} , * \bar{o} > SZ sln. **ie*, **uo* (**svîet*, **grîex*, **dîlaš*, **stîena*; **bûog*, Gpl **nuóg*); 2) sln. * \bar{e} - > S sln. * \bar{e} - > koroško * $\acute{e}V$ > severnopohorsko-remšniško * $\acute{e}V$ (Gsg **dêda*, **lêto*); 3) sln. * \bar{e} > koroško * \bar{e} > severnopohorsko-remšniško **ie* (**lied*, Gpl **zién*); 4) sln. * \bar{e} -, * \bar{o} - > koroško * $\acute{e}V$, * $\acute{o}V$ (**stêla*; **vóla*); 5) sln. * \bar{e} , * \bar{o} > severnopohorsko-remšniško * \bar{e} , * \bar{o} (**pêt*, **vêžes*, **glêdaš*, **trêsti*; **môž*, **stôpiš*, **vôxaš*, **môka*); sln. * \bar{e} -, * \bar{o} - > koroško * $\acute{e}V$, * $\acute{o}V$ > severnopohorsko-remšniško * $\acute{e}V$, * $\acute{o}V$ (Gsg **zêta*; Gsg **pôpa*, **gôba*); 6) sln. * \bar{a} > koroško * \bar{e} > severnopohorsko-remšniško * \bar{e} (**dên*, **mêx*, Gpl **ovéc*); sln. * \bar{a} - > koroško * $\acute{e}V$ > severnopohorsko-remšniško * $\acute{e}V$ (**pêsji*); 7) nesplošnoslovenski naglasni premiki **ženà*/**kozà* > **žena*/**kôza*, **maglâ* > **màgla*, **sênô*/**prosô* > **sêno*/**pròso*, **bàbica* > **babica*; izguba tonemskih opozicij, ohranjanje kvantitetnih opozicij. Od mežiškega narečja se loči po odsotnosti glasovnega sovpadanja odrazov slovenskih * \bar{e} -/* \bar{e} - in * \bar{e} /* \bar{e} -/* \bar{a} /* \bar{a} - ter * \bar{o} - in * \bar{o} /* \bar{o} - kot tudi po odsotnosti švapanja.⁴¹¹

5.1.5.1.2 Rezijansko narečje

Rezijansko narečje ima naslednje značilnosti: 1) sln. * \bar{e} , * \bar{o} > SZ sln. **ie*, **uo* > rezi-jansko **ī*, **ū* (**svîit*, **grîx*, **dîlaš*, **stîna*; **bûog*, Gpl **núg*); 2) sln. * \bar{e} - > S sln. * \bar{e} - > koroško * $\acute{e}V$ > rezi-jansko * $\acute{e}V$ > * $\acute{e}V$ (Gsg **dêda*, **lêto*); 3) sln. * \bar{e} > koroško * \bar{e} > **ie* > rezi-jansko **ī* (**lîd*, Gpl **zîn*); 4) sln. * \bar{e} -, * \bar{o} - > koroško * $\acute{e}V$, * $\acute{o}V$ > rezi-jansko * $\acute{e}V$, * $\acute{o}V$ > * $\acute{e}V$, * $\acute{o}V$ (**stêla*; **vóla*); 5) sln. * \bar{e} , * \bar{o} > rezi-jansko * \bar{e} , * \bar{o} > * \bar{e} , * \bar{o} (**pêt*, **vêžes*, **glêdaš*, **trêsti*; **môž*, **stôpiš*, **vôxaš*, **môka*); sln. * \bar{e} -, * \bar{o} - > koroško * $\acute{e}V$, * $\acute{o}V$ > rezi-jansko * $\acute{e}V$, * $\acute{o}V$ > * $\acute{e}V$, * $\acute{o}V$ (Gsg **zêta*; Gsg **pôpa*, **gôba*); 6) sln. * \bar{a} > koroško * \bar{e} > rezi-jansko * \bar{e} > * \bar{e} (**dên*, **mêx*, Gpl **ovéc*); sln. * \bar{a} - > koroško * $\acute{e}V$ > rezi-jansko * $\acute{e}V$ > * $\acute{e}V$ (**pêsji*); 7) nesplošnoslovenski naglasni premik **sênô*/**prosô* > **sêno*/**pròso*; izguba tonemskih in kvantitetnih opozicij; 8) novejšje glasovne spremembe, npr. nastanek t. i. centraliziranih, »zasoplih« samoglasnikov:⁴¹² sln. **ī*/**i-*, **ū*/**u-* > S sln. **ī*, **ū* > rezi-jansko *ī*, *ū*; sln. * \bar{e} -/* \bar{e} -, * \bar{o} - > S sln. * \bar{e} , * \bar{o} > rezi-jansko *e*, *o*.⁴¹³

Govori rezi-janskega narečja se zlasti glede na odraz prednaglasnih *e*-jevskih in *o*-jevskih samoglasnikov v položaju pred rezi-janskimi visokimi samoglasniki (npr. sln. **besêda*, **nesti*, **pêtêlin*; **klobúk*, **kobila*, **motîka*) delijo na zahodne in vzhodne: 1) zahodni go- vori krajev Bila/San Giorgio, Lipovec/Lipovaz, Ravanca/Prato, Križace/Crisazze, Njiva/ Gniva in Gozd/Gost izkazujejo ikanje prednaglasnih *e*-jevskih (**bisída*, **nistî*, **pitîlîn*) in ukanje prednaglasnih *o*-jevskih samoglasnikov (**klubúk*, **kubila*, **mutîka*); 2) vzhodni go- vori krajev Osojane/Oseacco, Učjá/Ucea, Solbica/Stolvizza in Korito/Coritis imajo akanje prednaglasnih *e*-jevskih in delno *o*-jevskih samoglasnikov (**basída*, **nastî*, **patalîn*; **kla- búk*) ali nespremenjeno stanje *o*-jevskih samoglasnikov (**kobila*, **motîka*).⁴¹⁴

⁴¹¹ Zorko 1995a.

⁴¹² Poljski jezikoslovec Jan Niecisław Baudouin de Courtenay (1845–1929), začetnik znanstvenega preučevanja rezi-janskega narečja in po količini zbranega narečnega gradiva eden od njegovih najpomembnejših raziskovalcev, je rezi-janske centralizirane samoglasnike imenoval nem. *luftefüllte Vokale* 'zasopli samoglasniki'.

⁴¹³ Steenwijk 1992.

⁴¹⁴ Steenwijk 1997: 12–17.

Održi slovenskih sredinskih samoglasnikov v koroških narečjih in rezijanskem narečju severne slovenščine

Izhodiščno splošnoslovensko		*ē	*ĕ-	*ō	*ò-	*ē	*ĕ-	*ē	*ĕ-	*ō	*ò-	*ā	*ǎ-
Koroška narečna ploskev		*ie	*ĕ-	*uo	*ó-	*ē	*ĕ-	*ē	*ĕ-	*ō	*ò-	*ā	*ĕ-
rožansko	Kostanje/ Köstenberg	i:ə/ i:#	ɛ:	u:ə/ -u:	ɔ:	i:ə	ɛ:	e:	e:	o:	ɔ:	e:	ɛ:
	Breznica/ Friessnitz	i:	ɛ:	u:	ɔ:	ɛ:	ɛ:	e:	e:	o:	ɔ:	e:	e:
ziljsko	Potoče/ Potschach	i:ə	ɛ:	u:ə	ɔ:	i:ə	ɛ:	e:	e:	o:	ɔ:	e:	e:
kranjskogorsko	Kranjska Gora	ɛ:	ɛ:	ɔ:	ɔ:	ɛ:	ɛ:	e:	e:	o:	ɔ:	e:	e:
obirsko	Obirsko/ Ebriach	e:	ea:	o:	o:/ oə:	e:	e:/ eə:	ea:	ea:	oa:	oə:	ea:	ea:
podjunsko	Kneža/ Grafenbach	iə	ɛ:	uə	ɔ:	iə	ɛ:	ɶ:	ɶ:	ɔ:	ɔ:	a:	a:
mežiško	Kotlje	i:ə	ɛ:	u:ə	ɔ:	i:ə	ɛ:	ɛ:	ɛ:	ɔ:	ɔ:	ɛ:	ɛ:
	Črna	ɛ:	ɛ:	ɔ:	ɔ:	ɛ:	ɛ:	ɛ:	ɛ:	ɔ:	ɔ:	ɛ:	ɛ:
severnopohorsko-remšniško	Kapla	i:ə	ɛɛ:	u:ə	(ɔ) o:	i:ə	(ɛ) e:	ɛ:	ɛ:	ɔ:	ɔ:	ɛ:	ɛ:
rezijansko	Bila/ San Giorgio	i	ɛ	u	ɔ	i	ɛ	ɛ	ɛ	ɔ	ɔ	ɛ	ɛ

5.1.5.2 Zahodna slovenščina

Zahodna slovenščina je prvotno imela nekatere starejše glasovne in naglasne inovacije skupne s severno, nekatere nekoliko mlajše pa z južno slovenščino. V severozahodni slovenščini ni prišlo do zgodnje denazalizacije (raznosnjenja) praslovanskih nosnih samoglasnikov *ē, *ō (12. stoletje) (sln. *e, *o > SZ sln. *e, *o), zato je praslovanski *ĕ (jat) sprva tam ohranil svojo prvotno široko glasovno vrednost (sln. *ĕ > SZ sln. *e), slovenska dolga *ē, *ō sta se v okviru zgodnje, tj. splošnoslovenske diftongizacije (udvoglašenja, podvoglašenja) (12./13. stoletje) diftongirala v rastoča diftonga (dvoglasnika) *ie, *uo (sln. *ē, *ō > SZ sln. *ie, *uo). V zahodni in južni slovenščini so se slovenski kratki naglašeni zložniki v nezadnjih zlogih podaljšali zgodaj (13./14. stoletje) (sln. *ĭ- > Z in J sln. *ĭ-), zaradi česar je npr. odraz zgodaj podaljšanega slovenskega kratkega naglašenelega *ĕ- v nezadnjih zlogih glasovno sovpadel z odrazom slovenskega dolgega *ē in se v zahodni slovenščini tudi diftongiral v rastoči diftong *ie (sln. *ē = *ĕ- > Z sln. *ie).

Zahodna slovenščina je torej imela npr. naslednje glasovne in naglasne značilnosti (prva polovica 14. stoletja):⁴¹⁵ 1) sln. *ē, *ō > SZ sln. *ie, *uo (*svĭet, *griĕx, *diĕlaš, *stiĕna; *būog, Gpl *nuóg); 2) sln. *ĕ- > Z in J sln. *ĕ- > Z sln. *iĕ- (Gsg *diĕda, *liĕto, *diĕlati); 3) sln. *ē (*lĕd, Gpl *žén); 4) sln. *ĕ-, *ò- > Z in J sln. *é-, *ó- (*stĕla, *žĕnite; *vóla, *vózite); 5) sln. *ē, *ō (*pĕt, *vĕžeš, *glĕdaš, *trĕsti; *môž, *stôpiš, *vôxaš, *môka); sln. *ĕ-, *ò- > Z sln. *é-, *ó- (Gsg *zĕta, *glĕdati; Gsg *pôpa, *gôba, *gôbica); 6) sln. *ā (*dān, *māx, Gpl *ovác); sln. *ǎ- > Z in J sln. *ǎ- (*pāsji, *lāžete);

⁴¹⁵ Rigler 1963b: 36.

7) sln. * \dot{V} , * $\dot{V}V$, * $V\dot{V}V$, * $\dot{V}VV$ > Z in J sln. * \dot{V} , * $\dot{V}V$, * $V\dot{V}V$, * $\dot{V}VV$ (* $r\grave{a}k$ * $r\acute{a}ka$, * $vr\grave{a}na$, * $v\acute{o}la$, * $mal\grave{a}na$, * $b\acute{a}bica$, * $v\acute{o}zite$). Slovenski dolgi polglasnik * \bar{a} ter v zahodni in južni slovenščini zgodaj podaljšani slovenski kratki naglašeni polglasnik * \bar{a} - v nezadnjih zlogih sta se v zahodni slovenščini ter v gorenjski in dolenski narečni ploskvi južne slovenščine vokalizirala v *a*-jevski samoglasnik (14. stoletje): sln. * \bar{a} > Z sln. * \bar{a} (* $d\grave{a}n$, * $m\acute{a}x$, Gpl * $ov\acute{a}c$); sln. * \bar{a} - > Z in J sln. * \acute{a} - > Z sln. * \acute{a} - (* $p\acute{a}jsi$, * $l\acute{a}zete$).

Zahodna slovenščina se je po denazalizaciji praslovenskih nosnih samoglasnikov * \bar{e} , * \bar{o} (obsoško-idrijsko) ter po glasovnem sovpadu odrazov slovenskih * $\bar{e}/\bar{e}^- = \bar{e}/\bar{e}^-$ in * $\bar{o} = \bar{o}/\bar{o}^-$ (ki mu je sledila diftongizacija glasovno sovpadlih odrazov) (obsoško-idrijsko), do katerih je prišlo samo na delu zahodnoslovenskega jezikovnega prostora, razcepila na dve narečni ploskvi, in sicer na bolj arhaično beneško-kraško in bolj inovativno obsoško-idrijsko.

5.1.5.2.1 Beneško-kraška narečna ploskev zahodne slovenščine

Beneško-kraška narečna ploskev zahodne slovenščine je bila za razliko od obsoško-idrijske bolj arhaična, v njej ni prišlo do splošnobeneško-kraških inovacij, kar pomeni, da so njene prvotne značilnosti tako rekoč enake prvotnim zahodnoslovenskim.

Prvotne beneško-kraške glasovne in naglasne značilnosti so torej bile npr.:⁴¹⁶ 1) sln. * \bar{e} , * \bar{o} > SZ sln. * ie , * uo (* $sv\grave{i}et$, * $gri\acute{e}x$, * $di\acute{e}la\acute{s}$, * $sti\acute{e}na$; * $b\acute{u}og$, Gpl * $nu\acute{o}g$); 2) sln. * \bar{e} - > Z in J sln. * \acute{e} - > Z sln. * $i\acute{e}$ - (Gsg * $di\acute{e}da$, * $li\acute{e}to$, * $di\acute{e}lati$); 3) sln. * \bar{e} (* $l\acute{e}d$, Gpl * $\acute{z}\acute{e}n$); 4) sln. * \bar{e} -, * \bar{o} - > Z in J sln. * \acute{e} -, * \acute{o} - (* $st\acute{e}la$, * $\acute{z}\acute{e}nite$; * $v\acute{o}la$, * $v\acute{o}zite$); 5) sln. * \bar{e} , * \bar{o} (* $p\acute{e}t$, * $v\acute{e}z\acute{e}š$, * $gl\acute{e}daš$, * $tr\acute{e}sti$; * $m\acute{o}ž$, * $st\acute{o}piš$, * $v\acute{o}xaš$, * $m\acute{o}ka$); sln. * \bar{e} -, * \bar{o} - > Z sln. * \acute{e} -, * \acute{o} - (Gsg * $\acute{z}\acute{e}ta$, * $gl\acute{e}dati$; Gsg * $p\acute{o}pa$, * $g\acute{o}ba$, * $g\acute{o}bica$); 6) sln. * \bar{a} > Z sln. * \bar{a} (* $d\grave{a}n$, * $m\acute{a}x$, Gpl * $ov\acute{a}c$); sln. * \bar{a} - > Z in J sln. * \acute{a} - > Z sln. * \acute{a} - (* $p\acute{a}jsi$, * $l\acute{a}zete$); 7) sln. * \dot{V} , * $\dot{V}V$, * $V\dot{V}V$, * $\dot{V}VV$ > Z in J sln. * \dot{V} , * $\dot{V}V$, * $V\dot{V}V$, * $\dot{V}VV$ (* $r\grave{a}k$ * $r\acute{a}ka$, * $vr\grave{a}na$, * $v\acute{o}la$, * $mal\grave{a}na$, * $b\acute{a}bica$, * $v\acute{o}zite$).

Narečja beneško-kraške narečne ploskve se glede na prisotnost oz. odsotnost glasovnega sovpada odrazov slovenskih * \bar{e}/\bar{e}^- in * \bar{e}/\bar{e}^- ter * \bar{o} - in * \bar{o}/\bar{o}^- (genetsko merilo) delijo v dve poskupini, za kateri sta značilna: 1) popoln glasovni sovpad slovenskih * $\bar{e}/\bar{e}^- = \bar{e}/\bar{e}^-$ in * $\bar{o} = \bar{o}/\bar{o}^-$ (nadiško, tersko); 2) odsotnost popolnega glasovnega sovpada slovenskih * $\bar{e}/\bar{e}^- = \bar{e}/\bar{e}^-$ in * $\bar{o} = \bar{o}/\bar{o}^-$ (briško, banjško, kraško). Znotraj narečne ploskve se narečja delijo glede na: 1) način nepopolnega glasovnega sovpada odrazov slovenskih * $\bar{e}/\bar{e}^- = \bar{e}/\bar{e}^-$ in * $\bar{o} = \bar{o}/\bar{o}^-$ (genetsko merilo): briško : kraško, briško : banjško, kraško : banjško; 2) mlajše naglasne spremembe (mlajši naglasni premiki, izguba tonemskih opozicij, izguba kvantitetnih opozicij) (strukturno merilo): nadiško : tersko; briško : kraško, briško : banjško, kraško : banjško.

Nadiško narečje: 1) sln. * \bar{e}/\bar{e}^- , * \bar{o} > Z sln. * ie , * uo (* $sv\grave{i}et$, * $gri\acute{e}x$, * $di\acute{e}la\acute{s}$, * $sti\acute{e}na$; Gsg * $di\acute{e}da$, * $li\acute{e}to$, * $di\acute{e}lati$; * $b\acute{u}og$, Gpl * $nu\acute{o}g$); 2) sln. * $\bar{e}/\bar{e}^-//\bar{e}/\bar{e}^-$, * $\bar{o}//\bar{o}/\bar{o}^-$ > nadiško * \bar{e} , * \bar{o} (* $l\acute{e}d$, Gpl * $\acute{z}\acute{e}n$; * $st\acute{e}la$, * $\acute{z}\acute{e}nite$; * $p\acute{e}t$, * $v\acute{e}z\acute{e}š$, * $gl\acute{e}daš$, * $tr\acute{e}sti$; Gsg * $\acute{z}\acute{e}ta$, * $gl\acute{e}dati$; * $v\acute{o}la$, * $v\acute{o}zite$; * $m\acute{o}ž$, * $st\acute{o}piš$, * $v\acute{o}xaš$, * $m\acute{o}ka$; Gsg * $p\acute{o}pa$, * $g\acute{o}ba$, * $g\acute{o}bica$); 3) izhodiščno slovensko naglasno mesto (* $\acute{z}\acute{e}n\grave{a}$ /* $koz\grave{a}$, * $m\acute{a}gl\grave{a}$, * $vis\acute{o}k$, * $s\acute{e}n\acute{o}$ /* $pros\acute{o}$, * $b\acute{a}bica$, * $\acute{z}ima$); ohranjanje tonemskih in kvantitetnih opozicij.⁴¹⁷

⁴¹⁶ Rigler 1963b: 46.

⁴¹⁷ Logar 1996a; Šekli 2007a.

Tersko narečje: 1) sln. * \bar{e}/\bar{e}^- -, * \bar{o} > Z sln. **ie*, **uo* (**sviēt*, **griēx*, **dīelaš*, **stiēna*; Gsg **diēda*, **liēto*, **diēlati*; **būog*, Gpl **nuóg*); 2) sln. * \bar{e}/\bar{e}^- -// * \bar{e}/\bar{e}^- -, * \bar{o} -// * \bar{o}/\bar{o}^- - > tersko * \bar{e} , * \bar{o} (**léd*, Gpl **žén*; **stéla*, **žénite*; **pēt*, **véžeš*, **glédaš*, **trésti*; Gsg **zéta*, **glédati*; **vóla*, **vóžite*; **môž*, **stópiš*, **vóxaš*, **móka*; Gsg **pópa*, **góba*, **góbica*); 3) nesplošnoslovenski naglasni premik **sēnô*/**prosô* > **sēno*/**pròso*; ohranjanje tonemskih in kvantitetnih opozicij. Nekateri govori (npr. govori krajev Subid/Subit, Porčinj/ Porzus, Prosnid/Prosenicco) izkazujejo nesplošnoslovenska naglasna pomika **bàbica* > **babica*, **zìma* > **zīmā*.⁴¹⁸

Briško narečje: 1) sln. * \bar{e}/\bar{e}^- -, * \bar{o} > Z sln. **ie*, **uo* > briško **ie*, **uo*₁ (**sviēt*, **griēx*, **dīelaš*, **stiēna*; Gsg **diēda*, **liēto*, **diēlati*; **būo*₁g, Gpl **nuó*₁g); 2) sln. * \bar{e}/\bar{e}^- -, * \bar{o} - > Z in J sln. * \bar{e} , * \bar{o} > briško * \bar{e} , * $\bar{u}o_2$ (**léd*, Gpl **žén*; **stéla*, **žénite*; **vuó*₂la, **vuó*₂zite); 3) sln. * \bar{e}/\bar{e}^- -, * \bar{o}/\bar{o}^- - > briško * \bar{a} , * \bar{o} (**pât*, **vážeš*, **gládaš*, **trásti*; Gsg **záta*, **gládati*; **môž*, **stópiš*, **vóxaš*, **móka*; Gsg **pópa*, **góba*, **góbica*); 4) nesplošnoslovenska naglasna premika **ženà*/**kozà* > **žèna*/**kòza*, **məglà* > **màgla*; izguba tonemskih in kvantitetnih opozicij.⁴¹⁹ Večina briških govorov izkazuje enoglasniški odraz slovenskih * \bar{o}/\bar{o}^- -, le nekateri obrobnj govori, ki mejijo na kraško narečje, imajo dvoglasniški odraz (sln. * \bar{o}/\bar{o}^- - > Z sln. * \bar{o} > briško * \bar{o} > **uo*₂), ki pa je glasovno sovpadel z odrazoma slovenskih * \bar{o} in * \bar{o} - (sln. * \bar{o} > SZ sln. **uo* > briško **uo*₁ = sln. * \bar{o} - > Z in J sln. * \bar{o} - > briško **uo*₂) (npr. točka SLA 85 Kozana, točka SLA 88 Oslavje/Oslavia).⁴²⁰

Banjško podnarečje (kraškega narečja): 1) sln. * \bar{e}/\bar{e}^- -, * \bar{o} > Z sln. **ie*, **uo* > banjško **ie*, **uo*₁ (**sviē*₁t, **griē*₁x, **dīe*₁laš, **stiē*₁na; Gsg **diē*₁da, **liē*₁to, **diē*₁lati; **būo*₁g, Gpl **nuó*₁g); 2) sln. * \bar{e}/\bar{e}^- -, * \bar{o} - > Z in J sln. * \bar{e} , * \bar{o} > banjško **ie*₂, **uo*₂ > **ie*, **uo*₂ (**liēd*, Gpl **žién*; **stíéla*, **žíénite*; **vuó*₂la, **vuó*₂zite); 3) sln. * \bar{e}/\bar{e}^- -, * \bar{o}/\bar{o}^- - > banjško **ie*₂/* \bar{a} , * \bar{o} > **ie*/* \bar{a} , * \bar{o} (**piēt*, **víéžeš*, **glíédaš*, **tríésti*; Gsg **ziéta*, **glíédati*; **môž*, **stópiš*, **vóxaš*, **móka*; Gsg **pópa*, **góba*, **góbica*); 4) nesplošnoslovenski naglasni premiki **ženà*/**kozà* > **žèna*/**kòza*, **məglà* > **màgla*, **visòk* > **visok*; izguba tonemskih opozicij, ohranjanje kvantitetnih opozicij.⁴²¹ Banjško podnarečje od nadiškega narečja ločijo mlajši naglasni umiki,⁴²² od briškega delni glasovni sovpad odraza slovenskih * \bar{e}/\bar{e}^- - in * \bar{e}/\bar{e}^- -, od kraškega pa predvsem odsotnost glasovnega sovpada odrazov slovenskih * \bar{e}/\bar{e}^- - in * \bar{e}/\bar{e}^- - in * \bar{e}/\bar{e}^- -, odsotnost diftongizacije odraza slovenskih * \bar{o}/\bar{o}^- - in ohranitev kvantite-

⁴¹⁸ Šekli 2006c; Spinozzi Monai 2009. Zelo natančen glasoslovno-naglasoslovni opis terskih govorov in njihova notranja delitev sta podana v Ježovnik 2018a.

⁴¹⁹ V osrednjih in zahodnih briških govorih (npr. v govoru kraja Kojško in njegove okolice) so zaradi vokalne redukcije (samoglasniškega upada) odrazov ponaglasnih **i*, **u*, **e*, **o* ter nadomestne podaljšave naglašnega samoglasnika in nastanka rastočega tona na njem nastala drugotna tonemska nasprotja (Nsg *kjûc* : DLsg *kjûč*; Gpl *mûx* : Gsg, DLsg, Isg, NApl *mûx*; Gpl *sît* : DLsg, NApl *sît*) (Logar 1956: [72–74], 1977).

⁴²⁰ Logar 1956, 1977, 1981d; Zuljan Kumar 2007: 167–201; rokopisna gradivska zbirka SLA (hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU).

⁴²¹ Logar 1981i.

⁴²² »Ta refleks [\bar{a} < * \bar{e}/\bar{e}^-] slišimo tudi po hribovskih vaseh onstran razvodja med Idrijo in Sočo (Kambreško, Kostanjevica, Lig), od katerih moramo Kostanjevico in Lig zaradi še ohranjene oksitoneze v tipih *ženà*, *nogà*, *meglà* in nekaterih drugih pojavov prištevati k beneškoslovenskim nadiškim vasem« (Logar 1954: [54]).

tnih opozicij. Banjško podnarečje torej izkazuje starejše stanje od ostalega dela kraškega narečja, zato ga je od njega mogoče razmejiti po načelu odsotnosti inovacij na obrobju.

Kraško narečje: 1) sln. * \bar{e} / \bar{e} -, * \bar{o} > Z sln. **ie*, **uo* > kraško **ie*₁, **uo*₁ (**svie*₁*t*, **grié*₁*x*, **dié*₁*laš*, **stie*₁*na*; Gsg **dié*₁*da*, **lié*₁*to*, **dié*₁*lati*; **bûo*₁*g*, Gpl **nuó*₁*g*); 2) sln. * \bar{e} / \bar{e} -, * \bar{o} - > Z in J sln. * \bar{e} , * \bar{o} > kraško **ie*₂, * \bar{o} (v večini govorov sln. * \bar{o} - > Z sln. * \bar{o} - > kraško **uo*₂-) (**lie*₂*d*, Gpl **zié*₂*n*; **stie*₂*la*, **zié*₂*nite*; **vóla*, **vózite* > **vuó*₂*la*, **vuó*₂*zite*); 3) sln. * \bar{e} / \bar{e} -, * \bar{o} / \bar{o} - > kraško * \bar{e} , * \bar{o} > **uo*₂ (**pét*, **vézeš*, **glédaš*, **trésti*; Gsg **zéta*, **glédati*; **môž*, **stópiš*, **vóxaš*, **móka* > **múo*₂*ž*, **stuó*₂*piš*, **vuó*₂*xáš*, **muó*₂*ka*; Gsg **puó*₂*pa*, **guó*₂*ba*, **guó*₂*bica*); 4) nesplošnoslovenski naglasni premiki **ženà*/*kozà* > **žèna*/*kòza*, **məglà* > **màgla*, **visòk* > **visok*, **ropotàt* > **ròpotat*; izguba tonemskih in kvantitetnih opozicij. Glede na odraze zahodnoslovenskih * \bar{e} / \bar{e} - in * \bar{o} / \bar{o} - se krajevni govori kraškega narečja delijo v več skupin, npr.: 1) **zahodni kraški govori** z dvoglasniškim odrazom (sln. * \bar{o} > SZ sln. **uo* > kraško **uo*₁ = sln. * \bar{o} / \bar{o} - > Z sln. * \bar{o} > kraško * \bar{o} > **uo*₂, znotraj se delijo glede na odraze slovenskih * \bar{e} / \bar{e} -: a) sln. * \bar{o} , * \bar{o} / \bar{o} -, * \bar{e} / \bar{e} - > **uo*, **uo*, * \bar{a} (severni zahodni govori, npr. Solkan); b) sln. * \bar{o} , * \bar{o} / \bar{o} -, * \bar{e} / \bar{e} - > **uo*, **uo*, * \bar{a} /*ie* (južni zahodni govori, npr. Miren); c) sln. * \bar{o} , * \bar{o} / \bar{o} -, * \bar{e} / \bar{e} - > **uo*, **uo*, **ie* (osrednji zahodni govori, npr. Dornberk), č) sln. * \bar{o} , * \bar{o} / \bar{o} -, * \bar{e} / \bar{e} - > * \bar{u} , **uo*, **ie* (vzhodni zahodni govori, npr. Kopriva na Krasu); 2) **vzhodni kraški govori** z drugotnim enoglasniškim odrazom sln. * \bar{o} , * \bar{o} / \bar{o} - > kraško **uo*₁, **uo*₂ > vzhodno kraško * \bar{u} , * \bar{u} , znoraj pa se delijo glede na odraz sln. * \bar{e} / \bar{e} -: a) sln. * \bar{o} , * \bar{o} / \bar{o} -, * \bar{e} / \bar{e} - > * \bar{u} , * \bar{u} , * \bar{a} /*ie* (južni vzhodni govori, npr. Križ/Santa Croce); b) sln. * \bar{o} , * \bar{o} / \bar{o} -, * \bar{e} / \bar{e} - > * \bar{u} , * \bar{u} , **ie* (severni in osrednji vzhodni govori, npr. Komen).⁴²³

Odrazi slovenskih sredinskih samoglasnikov v beneško-kraški narečni ploskvi zahodne slovenščine

Izhodiščno splošnoslovensko	* \bar{e}	* \bar{e} -	* \bar{o}	* \bar{o} -	* \bar{e}	* \bar{e} -	* \bar{e}	* \bar{e} -	* \bar{o}	* \bar{o} -	* \bar{a}	* \bar{a} -	
Beneško-kraška narečna ploskev	* <i>ie</i>	* <i>ie</i> -	* <i>uo</i>	* <i>o</i> -	* \bar{e}	* \bar{e} -	* \bar{e}	* \bar{e} -	* \bar{o}	* \bar{o} -	* \bar{a}	* \bar{a} -	
nadiško Špeter/San Pietro	iɛ	iɛ	uɔ	o:	e:	e:	e:	e:	o:	o:	a:	a:	
tersko Subid/Subit	iɛ	iɛ	uɔ	ɔ:	ɛ:	ɛ:	ɛ:	ɛ:	ɔ:	ɔ:	a:	a:	
briško Šmartno	iɛ	iɛ	uɔ	uɔ	e:	e:	a:	a:	o:	o:	a:	a:	
banjško Podlešče	ie	ie	uo	uo	je:	je:	je:/a:	je:/a:	o:	o:	a:	a:	
kraško	Solkan	i:ə	i:ə	u:ə	u:ə	i:ə	i:ə	ə:	ə:	u:ə	u:ə	a:	a:
	Miren	i:ə	i:ə	u:ə	u:ə	i:ə	i:ə	i:ə/a:	i:ə/a:	u:ə	u:ə	a:	a:
	Dornberk	i:ə	i:ə	u:ə	u:ə	i:ə	i:ə	i:ə	i:ə	u:ə	u:ə	a:	a:
	Kopriva na Krasu	ɪɛ	ɪɛ	u	uə	ɪɛ	ɪɛ	ɪɛ	ɪɛ	uə	uə	a:	a:
	Križ/Santa Croce	iə	iə	u:	uo	iə	iə	iə/a	iə/a	u:	u:	a:	a:
Komen	iɛ:	iɛ:	u:	uɔ:	iɛ:	iɛ:	iɛ:	iɛ:	u:	u:	a:	a:	

⁴²³ Logar 1993: 65–66, 63–64; Šumenjak 2013; Logar 1981č; Cossutta 2001; Orožen 1981a.

5.1.5.2 Obsoško-idrijska narečna ploskev zahodne slovenščine

Obsoško-idrijska narečna ploskev zahodne slovenščine je bila za razliko od beneško-kraške bolj inovativna. Tu je namreč po denazalizaciji praslovenskih nosnih samoglasnikov **e*, **o* prišlo do glasovnega sovпада odrazov slovenskih **ē/*è-* in **ē/*è-* ter **ò-* in **ō/*ò-*, mnogo pozneje pa tudi do njihove diftongizacije (sln. **ē/*è-// *ē/*è-*, **ò-// *ō/*ò-* > obsoško-idrijsko **ē*, **ō* > **ie₂*, **uo₂* : sln. **ē/*è-*, **ō* > Z sln. **ie*, **uo* > obsoško-idrijsko **ie₁*, **uo₁*).

Prvotne obsoško-idrijske glasovne in naglasne značilnosti so torej bile npr.:⁴²⁴ sln. **ē*, **ō* > SZ sln. **ie*, **uo* > obsoško-idrijsko **ie₁*, **uo₁* (**svīe₁t*, **griē₁x*, **diē₁laš*, **stiē₁na*; **būo₁g*, Gpl **nuó₁g*); 2) sln. **è-* > Z in J sln. **é-* > Z sln. **iē-* > obsoško-idrijsko **ie₁₋* (Gsg **diē₁da*, **liē₁to*, **diē₁lati*); 3) sln. **ē* > obsoško-idrijsko **ie₂* (**līe₂d*, Gpl **žiē₂n*); 4) sln. **è-*, **ò-* > Z in J sln. **é-*, **ó-* > obsoško-idrijsko **iē₂₋*, **uó₂₋* (**stiē₂la*, **žiē₂nite*; **vuó₂la*, **vuó₂zite*); 5) sln. **ē*, **ō* > obsoško-idrijsko **ē*, **ō* > **ē*, **ō* > **ie₂*, **uo₂* (**pīe₂t*, **viē₂žeš*, **glīe₂daš*, **triē₂sti*; **mūo₂ž*, **stuó₂piš*, **vūo₂xaš*, **muó₂ka*); sln. **è-*, **ò-* > SZ sln. **é-*, **ó-* > Z sln. **é-*, **ó-* > obsoško-idrijsko **é₁₋*, **ó₁₋* > **iē₂₋*, **uó₂₋* (Gsg **ziē₂ta*, **gliē₂dati*; Gsg **puó₂pa*, **guó₂ba*, **guó₂bica*); 6) sln. **ā* > Z sln. **ā* (**dān*, **māx*, Gpl **ovāc*); sln. **ā-* > Z in J sln. **ā-* > Z sln. **á-* (**pāsji*, **lāžete*); 7) sln. **ŷ*, **ŷV*, **ŷVŷ*, **ŷVV* > Z in J sln. **ŷ*, **ŷV*, **ŷVŷ*, **ŷVV* (**rāk* **rāka*, **vrāna*, **vóla*, **malīna*, **bābica*, **vózite*).

Narečja obsoško-idrijske narečne ploskve se znotraj delijo glede na novejšje inovacije, ki v večji meri določajo njihov splošni slušni vtis, zaradi katerega se po sinhron(ičn)ji klasifikaciji na osnovi nekaterih mlajših glasovnih inovacij (akanje, težnja k skrajšavi odrazov sln. **ī/*i-*, **ū/*u-* > Z in J sln. **ī*, **ū* težnja k anticipaciji mehčanosti oz. otrditvev slovenskih **ń*, **ĺ*) (strukturno merilo) delijo na primorska (obsoško) in (zahodno) rovtarska (tolminsko, cerkljansko, črnovrško).

Obsoško narečje: 1) sln. **ē/*è-*, **ō* > Z sln. **ie*, **uo* > obsoško-idrijsko **ie₁*, **uo₁* (**svīe₁t*, **griē₁x*, **diē₁laš*, **stiē₁na*; Gsg **diē₁da*, **liē₁to*, **diē₁lati*; **būo₁g*, Gpl **nuó₁g*); 2) sln. **ē/*è-// *ē/*è-*, **ò-// *ō/*ò-* > obsoško-idrijsko **ē*, **ō* > **ie₂*, **uo₂* (**līe₂d*, Gpl **žiē₂n*; **stiē₂la*, **žiē₂nite*; **pīe₂t*, **viē₂žeš*, **glīe₂daš*, **triē₂sti*; Gsg **ziē₂ta*, **gliē₂dati*; **vuó₂la*, **vuó₂zite*; **mūo₂ž*, **stuó₂piš*, **vūo₂xaš*, **muó₂ka*; Gsg **puó₂pa*, **guó₂ba*, **guó₂bica*); 3) izhodiščno slovensko naglasno mesto (ohranjeno v južnih, kobariških, ne pa tudi v severnih, bovških govorih) (**ženā/*kozā*, **māglā*, **visōk*, **sēñō/*prosō*, **bābica*, **zīma*); ohranjanje tonemskih in kvantitetnih opozicij; 4) odsotnost mlajših glasovnih sprememb.⁴²⁵ V nekaterih govorih je prišlo do glasovnega sovпада obeh obsoško-idrijskih diftongov različne kakovosti (**ie₁*, **uo₁* = **ie₂*, **uo₂*). Krajevni govori obsoškega narečja se glede na ohranjanje izhodiščnega slovenskega naglasnega mesta delijo v dve podskupini: 1) južni, kobariški govori ohranjajo prvotno naglasno mesto (kobariško obsoško **ženā/*kozā*, **māglā*); 2) severni, bovški govori poznajo mlajša naglasna umika (bovško obsoško **ženā/*kozā* > **žēna/*kōza*, **māglā* > **māgla*).

⁴²⁴ Rigler 1963b: 45–46.

⁴²⁵ Ivančič Kutin 2007; Drnovšek 2009.

Tolminsko narečje: 1) sln. * \bar{e} /* \bar{e} -, * \bar{o} > Z sln. **ie*, **uo* > obsoško-idrijsko **ie*, **uo*₁ > tolminsko **ie*, **uo* (**svîet*, **grîex*, **dîelaš*, **stîéna*; Gsg **dîéda*, **liéto*, **dîélati*; **bûog*, Gpl **nuóg*); 2) sln. * \bar{e} /* \bar{e} -// * \bar{e} /* \bar{e} -, * \bar{o} -// * \bar{q} /* \bar{q} - > obsoško-idrijsko * \bar{e} , * \bar{o} > **ie*, **uo*₂ > tolminsko **ie*, **uo* (**lîed*, Gpl **zién*; **stîéla*, **ziénite*; **pîet*, **viézeš*, **glîedaš*, **triésti*; Gsg **ziéta*, **glîédati*; **vuóla*, **vuózite*; **mûož*, **stuópiš*, **vúoxaš*, **muóka*; Gsg **puópa*, **guóba*, **guóbica*); 3) nesplošnoslovenski naglasni premiki **ženà*/**kozà* > **žèna*/**kòza*, **məglà* > **məgla*, **visòk* > **visok*; izguba tonemskih opozicij v večini govorov, ohranjanje starih kvantitetnih opozicij v zadnjih zlogih; 4) mlajše glasovne spremembe: popolno akanje; sln. **n̄*, **l̄* > **n*/**in*, **l*/**il*.⁴²⁶

Določanje meril za postavljanje narečne meje med tolminskim in cerkljanskim narečjem je zelo problematično, saj tako nekateri tolminski govori izkazujejo »cerkljanske« značilnosti kot tudi nekateri cerkljanski govori »tolminske«. Za ponazoritev te problematike naj kot primer služita govora kraja Sela nad Podmelcem, ki spada v tolminsko narečje in pozna cerkljansko monoftongizacijo (sln. * \bar{e} /* \bar{e} -, * \bar{o} > obsoško-idrijsko **ie*, **uo*₁ > cerkljansko * \bar{i} , * \bar{u}), ter kraja Gorenja Trebuša, ki sodi v cerkljansko narečje in cerkljanske monoftongizacije ne pozna. Definičijske lastnosti obeh narečij je posledično zelo težko določiti. Prehod med narečjema poteka v pasu, zato so tu navedene samo značilnosti posameznih narečij, ki se pojavljajo izven prehodnega pasu.⁴²⁷

Cerkljansko narečje: 1) sln. * \bar{e} /* \bar{e} -, * \bar{o} > Z sln. **ie*, **uo* > obsoško-idrijsko **ie*, **uo*₁ > cerkljansko * \bar{i} , * \bar{u} (**svît*, **grîx*, **dîlaš*, **stîna*; Gsg **dîda*, **lîto*, **dîlati*; **bûg*, Gpl **nûg*) : sln. * \bar{i} /* \bar{i} -, * \bar{u} /* \bar{u} - > Z in J sln. * \bar{i} , * \bar{u} > cerkljansko **i*, **u* (**živ*, **riba*; **sùx*, **dùša*); 2) sln. * \bar{e} /* \bar{e} -// * \bar{e} /* \bar{e} -, * \bar{o} -// * \bar{q} /* \bar{q} - > obsoško-idrijsko * \bar{e} , * \bar{o} > **ie*, **uo*₂ > cerkljansko **ie*, **uo* (**lîed*, Gpl **zién*; **stîéla*, **ziénite*; **pîet*, **viézeš*, **glîedaš*, **triésti*; Gsg **ziéta*, **glîédati*; **vuóla*, **vuózite*; **mûož*, **stuópiš*, **vúoxaš*, **muóka*; Gsg **puópa*, **guóba*, **guóbica*); 3) nesplošnoslovenski naglasni premiki **ženà*/**kozà* > **žèna*/**kòza*, **məglà* > **məgla*, **visòk* > **visok*; izguba tonemskih opozicij; ohranjanje starih kvantitetnih opozicij v zadnjih zlogih, nastanek novih kvantitetnih opozicij v nezadnjih zlogih (npr. **lîpa* 'lepa' : **lipa* 'lipa'); 4) mlajše glasovne spremembe: popolno akanje; sln. **n̄*, **l̄* > **n*/**in*, **l*/**il*. Glede na odraze slovenskih * \bar{e} /* \bar{e} -// * \bar{e} /* \bar{e} - in * \bar{o} -// * \bar{q} /* \bar{q} - ter umično naglašanih **e*, **o* v tipu **ženà*/**kòza* se idrijski govori ločijo od ostalih: 1) neidrijski govori so bolj arhaični ter izkazujejo odsotnost monoftongizacije dvoglasniških odrazov sredinskih samoglasnikov (sln. * \bar{e} /* \bar{e} -// * \bar{e} /* \bar{e} -, * \bar{o} -// * \bar{q} /* \bar{q} - > Z sln. * \bar{e} /* \bar{e} -, * \bar{o} /* \bar{q} > obsoško-idrijsko * \bar{e} , * \bar{o} > **ie*, **uo*₂ > cerkljansko **ie*, **uo*) in odsotnost daljšanja umično naglašanih kratkih samoglasnikov (cerkljansko **ženà*/**kòza*); 2) idrijski govori so bolj inovativni ter izkazujejo monoftongizacijo dvoglasniških odrazov sredinskih samoglasnikov (cerkljansko **ie*, **uo* > idrijsko * \bar{i} , * \bar{u}) in daljšanje umično naglašanih kratkih samoglasnikov (cerkljansko **ženà*/**kòza* > idrijsko **žèna*/**kàza*).⁴²⁸

⁴²⁶ Logar 1993: 50; Božič 2001; Čujec Stres 2010.

⁴²⁷ Iz narečjeslovnih del je razbrati, da je problematično tudi določanje meje med obsoškim in tolminskim narečjem: govora krajev Čiginj pri Tolminu in Most na Soči sta klasificirana kot krajevna govora tako obsoškega (Logar in Rigler 1983) kot tolminskega (Logar 1993: 50–52) narečja.

⁴²⁸ Rigler 1981b; Logar 1993: 46–47; Kenda-Jež 1999.

Črnovrško narečje: 1) sln. * \bar{e} / \bar{e} -, * \bar{o} > Z sln. **ie*, **uo* > obsoško-idrijsko **ie*₁, **uo*₁ > črnovrško **ie*, **uo* (**svîet*, **grîéx*, **dîelaš*, **stîéna*; Gsg **dîéda*, **liéto*, **dîélati*; **bûog*, Gpl **nuóg*); 2) sln. * \bar{e} / \bar{e} -// * \bar{e} / \bar{e} -, * \bar{o} -// * \bar{q} / \bar{q} - > obsoško-idrijsko * \bar{e} , * \bar{o} > **ie*₂, **uo*₂ > črnovrško **ie*, **uo* (**lîed*, Gpl **zién*; **stîéla*, **ziénite*; **pîet*, **viéžeš*, **glîedaš*, **triésti*; Gsg **ziéta*, **glîédati*; **vuóla*, **vuózite*; **múož*, **stuópiš*, **vúoxaš*, **muóka*; Gsg **puópa*, **guóba*, **guóbica*); 3) nesplošnoslovenski naglasni premiki: **ženà*/*kozà* > **žena*/*kòza*, **məglà* > **məgla*, **visòk* > **visok*, **sěno*/*prosò* > **sěno*/*pròso*; izguba tonemskih opozicij, ohranjanje starih kvantitetnih opozicij v zadnjih zlogih; 4) mlajše glasovne spremembe: akanje; sln. **ń*, **ł* > **n*/*in*, **l*/*il*.⁴²⁹

Odrzi slovenskih sredinskih samoglasnikov v obsoško-idrijski narečni ploskvi zahodne slovenščine

Izhodiščno splošnoslovensko		* \bar{e}	* \bar{e} -	* \bar{o}	* \bar{o} -	* \bar{e}	* \bar{e} -	* \bar{q}	* \bar{q} -	* \bar{o}	* \bar{o} -		
Obsoško-idrijska narečna ploskev		* <i>ie</i> ₁	* <i>ie</i> ₁ -	* <i>uo</i> ₁	* <i>uo</i> ₂ -	* <i>ie</i> ₂	* <i>ie</i> ₂ -	* <i>ie</i> ₂	* <i>ie</i> ₂ -	* <i>uo</i> ₂	* <i>uo</i> ₂ -	* <i>ā</i>	* <i>á</i> -
obsoško	Bovec	iɛ	iɛ	uo/u:	uo	iɛ	iɛ	iɛ	iɛ	uo	uo	a:	a:
	Drežnica	iɛ	iɛ	uɔ	uo	ie	ie	ie	ie	uo	uo	a:	a:
tolminsko	Zatolmin	iɛ	iɛ	uɔ	uɔ	iɛ	iɛ	iɛ	iɛ	uɔ	uɔ	a:	a:
	Sela	i:	i:	u:	uɔ	iɛ	iɛ	iɛ	iɛ	uɔ	uɔ	a:	a:
cerkljansko	Gornja Trebuša	iɛ	iɛ	uɔ	uo	ie	ie	ie	ie	uo	uo	a:	a:
	Cerkno	i:	i:	u:	uo	ie	ie	ie	ie	uo	uo	a:	a:
	Idrija	i:	i:	u:	ò:/u:	è:/i:	è:/i:	è:/i:	è:/i:	ò:/u:	ò:/u:	a:	a:
črnovrško	Črni Vrh	i:ə	i:ə	u:ə	u:ə	i:ə	i:ə	i:ə	i:ə	u:ə	u:ə	a:	a:

5.1.5.3 Južna slovenščina

Južna slovenščina je prvotno imela nekatere starejše glasovne in naglasne inovacije skupne z vzhodno, nekatere nekoliko mlajše pa z zahodno slovenščino. V jugovzhodni slovenščini je prišlo do zgodnje denazalizacije (raznosnjenja) praslovenskih nosnih samoglasnikov **e*, **q* (12. stoletje) (sln. **e*, **q* > JV sln. **e*, **q*), zato se je po denazalizaciji praslovenski **ě* (jat) tam zožil (sln. **ě* > JV sln. **e* > **e*), slovenska dolga * \bar{e} , * \bar{o} sta se v okviru zgodnje, tj. splošnoslovenske diftongizacije (udvoglašenja, podvoglašenja) (12./13. stoletje) diftongirala v padajoča diftonga (dvoglasnika) **ei*, **ou* (sln. * \bar{e} , * \bar{o} > JV sln. **ei*, **ou*). V zahodni in južni slovenščini so se slovenski kratki naglašeni zložniki v nezadnjih zlogih podaljšali zgodaj (13./14. stoletje) (sln. * \bar{V} - > Z in J sln. * \bar{V} -), zaradi česar je npr. odraz zgodaj podaljšanega slovenskega kratkega naglašenega * \bar{e} - v nezadnjih zlogih glasovno sovpadel z odrazom slovenskega dolgega * \bar{e} in se v južni slovenščini tudi diftongiral v padajoči diftong **ei* (sln. * \bar{e} = * \bar{e} - > J sln. **ei*).

Južna slovenščina je torej imela npr. naslednje glasovne in naglasne značilnosti (prva polovica 14. stoletja):⁴³⁰ 1) sln. * \bar{e} , * \bar{o} > JV sln. **ei*, **ou* (**svêit*, **grêix*, **dêilaš*, **stêina*;

⁴²⁹ Logar 1993: 44, 118–119; Tominc 1964.

⁴³⁰ Rigler 1963b: 35.

bôug*, Gpl **nôug*); 2) sln. **ě-* > Z in J sln. **ě-* > J sln. **ěj-* (Gsg **dějda*, **lějto*, **dějlati*); 3) sln. **ē* (léd*, Gpl **žén*); 4) sln. **è-*, **ò-* > Z in J sln. **é-*, **ó-* (**stéla*, **žénite*; **vóla*, **vózite*); 5) sln. **ē*, **ō* > JV sln. **ē*, **ō* (**pēt*, **věžeš*, **glédaš*, **trésti*; **mōž*, **stópiš*, **vôxaš*, **móka*); sln. **ě-*, **ò-* > JV sln. **ě-*, **ò-* > J sln. **ě-*, **ó-* (Gsg **zéta*, **glédati*; Gsg **pópa*, **góba*, **góbica*); 6) sln. **ā* (**dān*, **māx*, Gpl **ovác*); sln. **ā-* > Z in J sln. **ā-* (**pāsji*, **lāžete*); 7) sln. **ŷ*, **VV*, **VVV*, **VVV* > Z in J sln. **ŷ*, **VV*, **VVV*, **VVV* (**rāk* **rāka*, **vrāna*, **vóla*, **malína*, **bābica*, **vózite*). Slovenski dolgi polglasnik **ā* ter v zahodni in južni slovenščini zgodaj podaljšani slovenski kratki naglašeni polglasnik **ā-* v nezadnjih zlogih sta se v zahodni slovenščini ter v gorenjski in dolenjski narečni ploskvi južne slovenščine vokalizirala v *a*-jevski samoglasnik, v južnoštajerski narečni ploskvi južne slovenščine pa po večini v *e*-jevski samoglasnik (14. stoletje): sln. **ā* > gorenjsko, dolenjsko **ā* (**dān*, **māx*, Gpl **ovác*), južnoštajersko **ē* (**dēn*, **mēx*, Gpl **ovéc*); sln. **ā-* > Z in J sln. **ā-* > gorenjsko, dolenjsko **á-* (**pāsji*, **lāžete*), južnoštajersko **ē-* (**pēsji*, **lēžete*).

Južna slovenščina se je po divergentni vokalizaciji slovenskega polglasnika **ā*/**ā-* (gorenjsko, dolenjsko : južnoštajersko), po glasovnem sovpadu odrazov slovenskih **ē*/**ē-* = **ē*/**ē-* in **ò-* = **ō*/**ō-* (gorenjsko, dolenjsko), ki mu je lahko sledila diftongizacija glasovno sovpadlih odrazov (dolenjsko), ter po (vsaj delni) monoftongizaciji južnoslovenskih diftongov **ej*, **ou* (gorenjsko, dolenjsko) in po diftongizaciji slovenskega **ē* (južnoštajersko), razcepila na tri narečne ploskve, in sicer na gorenjsko, dolenjsko in južnoštajersko.

5.1.5.3.1 Gorenjska narečna ploskev južne slovenščine

V gorenjski narečni ploskvi se je odraz slovenskega polglasnika **ā*/**ā-* vokaliziral v *a*-jevski samoglasnik (sln. **ā*/**ā-* > Z in J sln. **ā*/**ā-* > gorenjsko **ā*/**á-* = sln. **ā*/**á-* > Z in J sln. **ā*/**á-*) (tudi v dolenjski narečni ploskvi), odrazi slovenskih **ē*/**ē-* = **ē*/**ē-* in **ò-* = **ō*/**ō-* so glasovno sovpadli (sln. **ē*/**ē-*//**ē*/**ē-*, **ò-*//**ō*/**ō-* > gorenjsko **ē*, **ō*), jugovzhodnoslovenski centralizirani **ū* pa se je decentraliziral v **u* (sln. **u* > JV sln. **ū* > gorenjsko **u*). Južnoslovenska diftonga **ej*, **ou* (odraza slovenskih **ē*/**ē-*, **ō*) sta se v večjem delu gorenjske narečne ploskve monoftongirala v monoftonga **ē*, **ō* (sln. **ē*/**ē-*, **ō* > JV sln. **ej*, **ou* > gorenjsko **ē*, **ō*), pri čemer izostanek monoftongizacije izkazujejo nekateri obrobni govori, in sicer govora krajev Mojstrana in Dovje gorenjskega narečja na severozahodu ter govori osrednje Tuhinjske doline vzhodnogorenjskega podnarečja na vzhodu, ki jih je posledično treba definirati kot narečna otoka znotraj prvotne gorenjščine.

Prvotne gorenjske glasovne in naglasne značilnosti (izjemi sta narečna otoka) so torej bile npr.:⁴³¹ 1) sln. **ē*, **ō* > JV sln. **ej*, **ou* > gorenjsko **ē*, **ō* (**svējt*, **grēx*, **dēlaš*, **stēna*; **bōg*, Gpl **nōg*); 2) sln. **ě-* > Z in J sln. **ě-* > J sln. **ěj-* > gorenjsko **ě-* (Gsg **dějda*, **lějto*, **dějlati*); 3) sln. **ē* > gorenjsko **ē* (**lēj*, Gpl **žén*); 4) sln. **è-*, **ò-* > Z in J sln. **é-*, **ó-* > gorenjsko **é-*, **ó-* (**stéla*, **žénite*; **vóla*, **vózite*); 5) sln. **ē*, **ō* > JV sln. **ē*, **ō* > gorenjsko **ē*, **ō* (**pēt*, **věžeš*, **glédaš*, **trésti*; **mōž*, **stópiš*, **vôxaš*, **móka*); sln. **ě-*, **ò-* > JV sln. **ě-*, **ò-* > J sln. **ě-*, **ó-* > gorenjsko **é-*, **ó-* (Gsg **zéta*, **glédati*; Gsg **pópa*, **góba*, **góbica*); 6) sln. **ā* > gorenjsko **ā* (**dān*, **māx*, Gpl **ovác*); sln. **ā-* > Z in J sln. **ā-* > gorenjsko **á-* (**pāsji*, **lāžete*); 7) sln.

⁴³¹ Rigler 1963b: 43–44.

ŷ*, **ŷV*, **VŷV*, **ŷVV* > Z in J sln. **ŷ*, **ŷV*, **VŷV*, **ŷVV* (ràk* **ràka*, **vràna*, **vóĭla*, **malina*, **bábica*, **vóĭzite*).

Znotraj gorenjske narečne ploskve se govori razlikujejo glede na prisotnost oz. odsotnost glasovnega sovpadanja različnih sredinskih samoglasnikov, in sicer odrazov slovenskih **ē*/*ĕ*-, **ō* z odrazi slovenskih **ē*/*ĕ*-//*ē*/*ĕ*-, **ō*-//*ō*/*ĕ*- (genetsko merilo); nekatere mlajše samoglasniške spremembe (diftongizacija odrazov slovenskih **ē*/*ĕ*-//*ē*/*ĕ*-, **ō*-//*ō*/*ĕ*- v rastoča diftonga **ie*, **uo*; diftongizacija umično naglašanih samoglasnikov v tipu **ženà*/*kozà* > **žèna*/*kòza* > **žéna*/*kóza* > **žjèna*/*kyòza* > **žĭèna*/*kyòza*; akanje; krajšanje odrazov slovenskih **ī*/*ī*-, **ū*/*ū*-. sln. **ī*/*ī*-, **ū*/*ū*- > Z in J sln. **ī*/*ī*-, **ū*/*ū*- > **ī*, **ū*), nekatere mlajše naglasne spremembe (mlajši nesplošno-slovenski naglasni umiki **məglà* > **màgla*, **sěno*/*prosò* > **sěno*/*pròso*, navzkrižna metatonija, nastanek tonemskih opozicij na kratkih zlogih, izguba tonemskih opozicij, izguba kvantitetnih opozicij), mlajše soglasniške spremembe (švapanje, narečnoslovenska palatalizacija velarov, spirantizacija soglasnikov v izglasju in v soglasniških sklopih, odrazi slovenskih **ī*, **ĭ*, slekanje) (strukturna merila). Narečja te narečne ploskve se znotraj delijo glede na novejšje inovacije, ki v večji meri določajo njihov splošni slušni vtis, zaradi katerega se po sinhron(ič)ni klasifikaciji na osnovi nekaterih mlajših glasovnih inovacij (akanje, težnja k skrajšavi odrazov slovenskih **ī*/*ī*- in **ū*/*ū*-, odrazi slovenskih **ī*, **ĭ*) (strukturno merilo) delijo na gorenjska (gorenjsko, selško, vzhodnogorenjsko) in (vzhodno)rovtarska (horjulsko, škofjeloško, poljansko, baško).

Gorenjsko narečje: 1) sln. **ē*/*ĕ*-, **ō* > J sln. **ei*, **ou* > gorenjsko **ē*, **ō* > **ē*, **ō* (**svět*, **gréx*, **délaš*, **sténa*; Gsg **déda*, **léto*, **délati*; **bôg*, Gpl **nóg*); 2) sln. **ē*/*ĕ*-//*ē*/*ĕ*-, **ō*-//*ō*/*ĕ*- > gorenjsko **ē*, **ō* > **ē*, **ō* (**léd*, Gpl **žén*; **stéla*, **žénite*; **pét*, **véžes*, **glédaš*, **trésti*; Gsg **zéta*, **glédati*; **vóla*, **vózite*; **môž*, **stópiš*, **vóxaš*, **móka*; Gsg **pópa*, **góba*, **góbica*); 3) nesplošno-slovenski naglasni premik **ženà*/*kozà* > **žèna*/*kòza* > **žéna*/*kóza*; ohranjanje tonemskih in kvantitetnih opozicij; 4) mlajše glasovne spremembe: švapanje, narečnoslovenska palatalizacija velarov (samo severozahodni govori), spirantizacija zapornikov v izglasju in v soglasniških sklopih.⁴³²

Selško narečje [seŷško]: 1) sln. **ē*/*ĕ*-, **ō* > J sln. **ei*, **ou* > gorenjsko **ē*, **ō* > selško **ē*, **ō* (**svět*, **gréx*, **délaš*, **sténa*; Gsg **déda*, **léto*, **délati*; **bôg*, Gpl **nóg*); 2) sln. **ē*/*ĕ*-//*ē*/*ĕ*-, **ō*-//*ō*/*ĕ*- > gorenjsko **ē*, **ō* > selško **ē*, **ō* (**léd*, Gpl **žén*; **stéla*, **žénite*; **pét*, **véžes*, **glédaš*, **trésti*; Gsg **zéta*, **glédati*; **vóla*, **vózite*; **môž*, **stópiš*, **vóxaš*, **móka*; Gsg **pópa*, **góba*, **góbica*); 3) nesplošno-slovenski naglasni premik **ženà*/*kozà* > **žèna*/*kòza* > **žéna*/*kóza*; ohranjanje tonemskih in kvantitetnih opozicij (ne vsi govori). Za razliko od gorenjskega narečja so za selško narečje značilni večja stopnja moderne vokalne redukcije (sodobnega samoglasniškega upada) in posledično nastajanje zlogotvornih zvočnikov (*l*, *ŋ*, *ŋ*) ter v večini govorov tudi odsotnost švapanja, odsotnost narečnoslovenske palatalizacije velarov, odsotnost spirantizacije zapornikov v izglasju in v soglasniških sklopih, pri čemer pa je v nekaterih govorih odsoten eden od slednjih pojavov, v drugih drugi.⁴³³

⁴³² Logar 1981e; Škofic 1997, 1999, 2000, 2013.

⁴³³ Logar 1993: 29–30, 110–111; Benedik 1995.

Vzhodnogorenjsko podnarečje (gorenjskega narečja): 1) sln. * \bar{e} / \bar{e}^{h} -, * \bar{o} > J sln. * e_i , * ou > osrednjehinjsko * e_i , * ou (* $sv\bar{e}t$, * $gr\bar{e}x$, * $d\bar{e}la\bar{s}$, * $st\bar{e}na$; Gsg * $d\bar{e}da$, * $l\bar{e}to$, * $d\bar{e}lati$, * $b\bar{o}g$, Gpl * $n\bar{o}g$), gorenjsko * \bar{e} , * \bar{o}_2 > moravsko * \bar{e} , * \bar{o} (* $sv\bar{e}t$, * $gr\bar{e}x$, * $d\bar{e}la\bar{s}$, * $st\bar{e}na$; Gsg * $d\bar{e}da$, * $l\bar{e}to$, * $d\bar{e}lati$; * $b\bar{o}g$, Gpl * $n\bar{o}g$); 2) sln. * $\bar{e}/\bar{e}^{\text{h}}//\bar{e}/\bar{e}^{\text{h}}$ -, * $\bar{o}//\bar{o}/\bar{o}^{\text{h}}$ - > gorenjsko * \bar{e}_1 , * \bar{o}_1 > osrednjehinjsko * \bar{e} , * \bar{o} (* $l\bar{e}d$, Gpl * $\bar{z}\bar{e}n$; * $st\bar{e}la$, * $\bar{z}\bar{e}nite$; * $p\bar{e}t$, * $v\bar{e}z\bar{e}š$, * $gl\bar{e}da\bar{s}$, * $tr\bar{e}sti$; Gsg * $\bar{z}\bar{e}ta$, * $gl\bar{e}dati$; * $v\bar{o}la$, * $v\bar{o}zite$; * $m\bar{o}ž$, * $st\bar{o}piš$, * $v\bar{o}xa\bar{s}$, * $m\bar{o}ka$; Gsg * $p\bar{o}pa$, * $g\bar{o}ba$, * $g\bar{o}bica$), gorenjsko * \bar{e}_1 , * \bar{o}_1 > moravsko * ie , * uo (* $l\bar{e}d$, Gpl * $\bar{z}\bar{ie}n$; * $st\bar{i}e\bar{la}$, * $\bar{z}\bar{ie}nite$; * $vu\bar{o}la$, * $vu\bar{o}zite$; * $p\bar{i}et$, * $vi\bar{e}z\bar{e}š$, * $gl\bar{i}eda\bar{s}$, * $tr\bar{i}esti$; Gsg * $\bar{z}i\bar{e}ta$, * $gl\bar{i}edati$; * $m\bar{u}ož$, * $st\bar{u}opiš$, * $v\bar{u}oxa\bar{s}$, * $m\bar{u}oka$; Gsg * $pu\bar{o}pa$, * $gu\bar{o}ba$, * $gu\bar{o}bica$); 3) nesplošnoslovenska naglasna premika * $\bar{z}en\bar{a}/\bar{k}oz\bar{a}$ > * $\bar{z}\bar{e}na/\bar{k}\bar{o}za$ > * $\bar{z}\bar{e}na/\bar{k}\bar{o}za$ > * $\bar{z}\bar{i}e\bar{n}a/\bar{k}\bar{u}\bar{o}za$, * $m\bar{a}gl\bar{a}$ > * $m\bar{a}gla$; izguba tonemskih in ohranjanje kvantitetnih opozicij. Glede na prisotnost oz. odsotnost in vrsto diftongov se vzhodnogorenjski govori torej delijo vsaj v dve posebni skupini: 1) **osrednjehinjski govori** (govori osrednje Tuhinjske doline) imajo padajoča diftonga * e_i , * ou in rastoča diftonga * i_e , * uo : a) sln. * $\bar{e}/\bar{e}^{\text{h}}$ -, * \bar{o} > J sln. * e_i , * ou > osrednjehinjsko * e_i , * ou (arhaizem, ki določa narečni otok znotraj gorenjske narečne ploskve); b) sln. * $\bar{e}/\bar{e}^{\text{h}}//\bar{e}/\bar{e}^{\text{h}}$ -, * $\bar{o}//\bar{o}/\bar{o}^{\text{h}}$ - > gorenjsko * \bar{e}_1 , * \bar{o}_1 ; c) * $\bar{z}en\bar{a}/\bar{k}oz\bar{a}$ > * $\bar{z}\bar{i}e\bar{n}a/\bar{k}\bar{u}\bar{o}za$; 2) **moravški govori** (govori Moravske doline) imajo rastoče diftonge * ie , * uo in * i_e , * uo : a) sln. * $\bar{e}/\bar{e}^{\text{h}}$ -, * \bar{o} > J sln. > * e_i , * ou > gorenjsko * \bar{e}_2 , * \bar{o}_2 ; b) sln. * $\bar{e}/\bar{e}^{\text{h}}//\bar{e}/\bar{e}^{\text{h}}$ -, * $\bar{o}//\bar{o}/\bar{o}^{\text{h}}$ - > gorenjsko * \bar{e}_1 , * \bar{o}_1 > moravsko * ie , * uo (diftongizacija, značilna za sosednjo dolensko narečno ploskev); c) * $\bar{z}en\bar{a}/\bar{k}oz\bar{a}$ > * $\bar{z}\bar{i}e\bar{n}a/\bar{k}\bar{u}\bar{o}za$.⁴³⁴

Horjulsko narečje: 1) sln. * $\bar{e}/\bar{e}^{\text{h}}$ -, * \bar{o} > J sln. * e_i , * ou > gorenjsko * \bar{e}_2 , * \bar{o}_2 > horjulsko * \bar{e} , * \bar{o} (* $sv\bar{e}t$, * $gr\bar{e}x$, * $d\bar{e}la\bar{s}$, * $st\bar{e}na$; Gsg * $d\bar{e}da$, * $l\bar{e}to$, * $d\bar{e}lati$; * $b\bar{o}g$, Gpl * $n\bar{o}g$); 2) sln. * $\bar{e}/\bar{e}^{\text{h}}//\bar{e}/\bar{e}^{\text{h}}$ -, * $\bar{o}//\bar{o}/\bar{o}^{\text{h}}$ - > gorenjsko * \bar{e}_1 , * \bar{o}_1 > horjulsko * \bar{e} , * \bar{o} (* $l\bar{e}d$, Gpl * $\bar{z}\bar{e}n$; * $st\bar{e}la$, * $\bar{z}\bar{e}nite$; * $p\bar{e}t$, * $v\bar{e}z\bar{e}š$, * $gl\bar{e}da\bar{s}$, * $tr\bar{e}sti$; Gsg * $\bar{z}\bar{e}ta$, * $gl\bar{e}dati$; * $v\bar{o}la$, * $v\bar{o}zite$; * $m\bar{o}ž$, * $st\bar{o}piš$, * $v\bar{o}xa\bar{s}$, * $m\bar{o}ka$; Gsg * $p\bar{o}pa$, * $g\bar{o}ba$, * $g\bar{o}bica$); 3) nesplošnoslovenski naglasni premiki * $\bar{z}en\bar{a}/\bar{k}oz\bar{a}$ > * $\bar{z}\bar{e}na/\bar{k}\bar{o}za$ > * $\bar{z}\bar{i}e\bar{n}a/\bar{k}\bar{u}\bar{o}za$, * $m\bar{a}gl\bar{a}$ > * $m\bar{a}gla$, * $vis\bar{o}k$ > * $visok$; ohranjanje tonemskih in kvantitetnih opozicij; 4) mlajše glasovne spremembe: popolno akanje; sln. * \bar{n} , * \bar{l} > * \bar{i} , * \bar{l} .⁴³⁵

Škofjeloško narečje: 1) sln. * $\bar{e}/\bar{e}^{\text{h}}$ -, * \bar{o} > J sln. * e_i , * ou > gorenjsko * \bar{e}_2 , * \bar{o}_2 > škofjeloško * \bar{e} , * \bar{o} (* $sv\bar{e}t$, * $gr\bar{e}x$, * $d\bar{e}la\bar{s}$, * $st\bar{e}na$; Gsg * $d\bar{e}da$, * $l\bar{e}to$, * $d\bar{e}lati$; * $b\bar{o}g$, Gpl * $n\bar{o}g$); 2) sln. * $\bar{e}/\bar{e}^{\text{h}}//\bar{e}/\bar{e}^{\text{h}}$ -, * $\bar{o}//\bar{o}/\bar{o}^{\text{h}}$ - > gorenjsko * \bar{e}_1 , * \bar{o}_1 > škofjeloško * \bar{e} , * \bar{o} (* $l\bar{e}d$, Gpl * $\bar{z}\bar{e}n$; * $st\bar{e}la$, * $\bar{z}\bar{e}nite$; * $p\bar{e}t$, * $v\bar{e}z\bar{e}š$, * $gl\bar{e}da\bar{s}$, * $tr\bar{e}sti$; Gsg * $\bar{z}\bar{e}ta$, * $gl\bar{e}dati$; * $v\bar{o}la$, * $v\bar{o}zite$; * $m\bar{o}ž$, * $st\bar{o}piš$, * $v\bar{o}xa\bar{s}$, * $m\bar{o}ka$; Gsg * $p\bar{o}pa$, * $g\bar{o}ba$, * $g\bar{o}bica$); 3) nesplošnoslovenski naglasni premiki: * $\bar{z}en\bar{a}/\bar{k}oz\bar{a}$ > * $\bar{z}\bar{e}na/\bar{k}\bar{o}za$, * $m\bar{a}gl\bar{a}$ > * $m\bar{a}gla$; izguba tonemskih in ohranjanje kvantitetnih opozicij; 4) mlajše glasovne in naglasne spremembe: akanje zlasti v odprtem končnem zlogu; sln. * \bar{v}/i -, * \bar{u}/\bar{u} - > Z in J sln. * \bar{v} , * \bar{u} > škofjeloško * \bar{i} , * \bar{u} ; sln. * \bar{n} , * \bar{l} > * \bar{n} , * \bar{l} .⁴³⁶

Poljansko narečje: 1) sln. * $\bar{e}/\bar{e}^{\text{h}}$ -, * \bar{o} > J sln. * e_i , * ou > gorenjsko * \bar{e}_2 , * \bar{o}_2 > poljansko * \bar{e} , * \bar{o} (* $sv\bar{e}t$, * $gr\bar{e}x$, * $d\bar{e}la\bar{s}$, * $st\bar{e}na$; Gsg * $d\bar{e}da$, * $l\bar{e}to$, * $d\bar{e}lati$; * $b\bar{o}g$, Gpl * $n\bar{o}g$); 2) sln. * $\bar{e}/\bar{e}^{\text{h}}//\bar{e}/\bar{e}^{\text{h}}$ -, * $\bar{o}//\bar{o}/\bar{o}^{\text{h}}$ - > gorenjsko * \bar{e}_1 , * \bar{o}_1 > poljansko * ie , * uo (* $l\bar{e}d$, Gpl * $\bar{z}\bar{ie}n$; * $st\bar{i}e\bar{la}$, * $\bar{z}\bar{ie}nite$; * $vu\bar{o}la$, * $vu\bar{o}zite$; * $p\bar{i}et$, * $vi\bar{e}z\bar{e}š$, * $gl\bar{i}eda\bar{s}$, * $tr\bar{i}esti$; Gsg * $\bar{z}i\bar{e}ta$,

⁴³⁴ Logar 1993: 27–28, 110; Logar 1967b.

⁴³⁵ Logar 1959a; 1981f; 1993: 42–43, 117–118.

⁴³⁶ Logar 1993: 38–39, 114–115.

*gliédati; *múož, *stuópiš, *vúoxaš, *muóka; Gsg *puópa, *guóba, *guóbica) (difton-gizacija, značilna za sosednjo obsoško-idrijsko narečno ploskev); 3) nesplošnoslovenski naglasni premiki *ženà/*kozà > *žèna/*kòzà > *žéna/*kóza, *māglä > *màgla, *sēnô/*prosô > *sènô/*pròsô (posledično ponekod nastanek ponaglasnih dolžin); ohranjanje tonemskih in kvantitetnih opozicij; 4) mlajše glasovne in naglasne spremembe: poljanska navzkrižna metatonija (Z in J sln. Gsg *dēla : 3sg praes. *dēla > poljansko Gsg *dēla : 3sg praes. *dēla); popolno akanje; sln. *ń, *ĺ > *n/*in, *l.⁴³⁷

Baško podnarečje (gledano genetsko nadaljevanje selškega narečja, gledano strukturno (tipološko) del tolminskega narečja): 1) sln. *ē/*ĕ-, *ō > J sln. *ei, *ou > gorenjsko *ē₂, *ō₂ > baško *ē, *ō (*svēt, *gréx, *dēlaš, *sténa; Gsg *dēda, *léto, *dēlati; *bôg, Gpl *nóg); 2) sln. *ē/*ĕ-///*ĕ/*ĕ-, *ō-///*ō/*ō- > gorenjsko *ē, *ō₁ > baško *ie, *uo (*līed, Gpl *žién; *stiéla, *žiénite; *vuóla, *vuózite; *pīet, *viézeš, *glīedaš, *triésti; Gsg *ziéta, *gliédati; *múož, *stuópiš, *vúoxaš, *muóka; Gsg *puópa, *guóba, *guóbica) (difton-gizacija, značilna za sosednjo obsoško-idrijsko narečno ploskev); 3) nesplošnoslovenski naglasni premiki *ženà/*kozà > *žèna/*kòzà > *žéna/*kóza, *māglä > *màgla, *visòk > *visok; izguba tonemskih in kvantitetnih opozicij; 4) mlajše glasovne in naglasne spremembe: sln. *ī/-, *ū/ú- > J sln. *ī, *ū > baško *i, *u; akanje; slekanje.⁴³⁸

Odrazi slovenskih sredinskih samoglasnikov v gorenjski narečni ploskvi južne slovenščine

Izhodiščno splošnoslovensko		*ē	*ĕ-	*ō	*ō-	*ē	*ĕ-	*ē	*ĕ-	*ō	*ō-	*ā	*ā-
Gorenjska narečna ploskev		*ē ₂	*ĕ ₂ -	*ō ₂	*ō ₁ -	*ē ₁	*ĕ ₁ -	*ē ₁	*ĕ ₁ -	*ō ₁	*ō ₁ -	*ā	*ā-
gorenjsko	Srednja vas	e:	e:	o:	o:	e:	e:	e:	e:	o:	o:	a:	a:
selško	Selca	e:	e:	o:	o:	e:	e:	e:	e:	o:	o:	a:	a:
vzhodno-gorenjsko	Laze	e:ɪ	e:ɪ	o:u	o:	e:	e:	e:	e:	o:	o:	a:	a:
	Moravče	e:	e:	o:	uo:	iɛ:	iɛ:	iɛ:	iɛ:	uo:	uo:	a:	a:
horjulsko	Horjul	e:	e:	o:/-u:	o:	e:	e:	e:	e:	o:	o:	a:	a:
škofjeloško	Pungert	i:	i:	u:	u:	i:	i:	i:	i:	u:	u:	a:	a:
poljansko	Žiri	e:	e:	o:	uo:	ie:	ie:	ie:	ie:	uo:	uo:	a:	a:
baško	Rut	e:	e:	o:	uo	ie	ie	ie	ie	uo	uo	a:	a:

5.1.5.3.2 Dolenjska narečna ploskev južne slovenščine

V dolenski narečni ploskvi se je odraz slovenskega polglasnika *ā/*ā- vokaliziral v a-jevski samoglasnik (sln. *ā/*ā- > Z in J sln. *ā/*ā- > dolensko *ā/*ā- = sln. *ā/*ā- > Z in J sln. *ā/*ā-) (tudi v gorenjski narečni ploskvi), odrazi slovenskih *ē/*ĕ- = *ē/*ĕ- in *ō- = *ō/*ō- pa so glasovno sovpadli in se mnogo pozneje diftongirali v rastoča diftonga *ie, *uo (sln. *ē/*ĕ-///*ĕ/*ĕ-, *ō-///*ō/*ō- > dolensko *ē, *ō > *ie, *uo). Južnoslovenski diftong *ou (odraz slovenskega *ō) se je v večjem delu dolenske narečne ploskve mo-

⁴³⁷ Stanonik 1977; Beguš 2011.

⁴³⁸ Logar 1993: 53, 122–123.

noftongiral v monoftong **ū* (sln. **ō* > JV sln. **ou* > dolensko **ū*), pri čemer položajni izostanek monoftongizacije izkazujeta dve zemljepisno nestični skupini obrobnih govorov, in sicer govori kraja Vipava in okolice notranjskega narečja ter morda vzhodni kostelski govori, ki jih je posledično treba definirati kot narečna otoka znotraj prvotne dolensščine.

Prvotne dolenske glasovne in naglasne značilnosti (izjemi sta narečna otoka) so torej bile npr.:⁴³⁹ 1) sln. **ē, *ō* > JV sln. **ej, *ou* > dolensko **ej, *ū* (**svêit, *grêix, *dêilaš, *stêjna; *bûg, Gpl *nûg*); 2) sln. **ĕ-* > Z in J sln. **ě-* > J sln. **ĕj-* (Gsg **dêjda, *lêjto, *dêjlati*); 3) sln. **ē* > dolensko **ie* (**lîed, Gpl *zién*); 4) sln. **è-, *ò-* > Z in J sln. **é-, *ó-* > dolensko **ié-, *uó-* (**stíela, *ziénite; *vuóla, *vuózite*); 5) sln. **ē, *ō* > JV sln. **ē, *ō* > dolensko **ē, *ō* > **ie, *uo* (**pîet, *viêzeš, *glîedaš, *triésti; *mûož, *stuópiš, *vûoxaš, *muóka*); sln. **ĕ-, *ò-* > JV sln. **ĕ-, *ò-* > J sln. **ĕ-, *ó-* > dolensko **é-, *ó-* > **ié-, *uó-* (Gsg **ziéta, *gliédati*; Gsg **puópa, *guóba, *guóbica*); 6) sln. **ā* > dolensko **ā* (**dân, *mâx, Gpl *ovác*); sln. **ā* > Z in J sln. **á* > dolensko **á-* (**pásji, *lázete*); 7) sln. **ŷ, *ŷV, *ŷVV, *ŷVV > Z* in J sln. **ŷ, *ŷV, *ŷVV, *ŷVV* (**ràk *ràka, *vrána, *vuóla, *malína, *bábica, *vuózite*).

Znotraj dolenske narečne ploskve dolensko narečje ne izkazuje izrazitejših glasovnih in naglasnih inovacij, zato je definirano po načelu odsotnosti inovacij v središču narečne ploskve, ostala narečja znotraj nje pa so definirana na osnovi inovacij na njenem obrobju. Merodajne inovacije so nekatere mlajše samoglasniške spremembe (monoftongizacija odraza sln. **ē/*ĕ-* > J sln. **ej* > **ē*, monoftongizacija in drugotna diftongizacija odraza sln. **ē/*ĕ-* > **ej* > **ē/*ē* > **ie*, sprememba narave diftonga odraza sln. **ē/*è-/*ē/*ĕ-* > **ie* > **iē*, težnja k znižanju in/ali diftongizaciji odrazov južnoslovenskih dolgih **ī, *ū*: sln. **ī/-, *ū/-* > Z in J sln. **ī, *ū* > **ī, *ū* > **ē, *ō* / **ij, *uu* > **ej, *ou*), nekatere mlajše naglasne spremembe (mlajši nesplošnoslovenski naglasni umiki **māglā* > **màgla, *sěno/*prosō* > **sěno/*pròso, *kovác* > **kòvač*; izguba tonemskih opozicij, izguba kvantitetnih opozicij). Narečja te narečne ploskve se znotraj delijo glede na novejšje inovacije, ki v večji meri določajo njihov splošni slušni vtis, zaradi katerega se po sinhron(ičn)i klasifikaciji na osnovi nekaterih mlajših inovacij (strukturno merilo) delijo na dolenski (dolensko, vzhodnodolensko), štajersko (posavsko), belokranjsko, kostelsko [kos'te:ɥsko] in primorski (notranjsko, istrsko).

Dolensko narečje izkazuje odsotnost inovacij, ki jih imajo ostala narečja dolenske narečne ploskve: 1) sln. **ē/*ĕ-, *ō* > dolensko **ej, *ū* (**svêit, *grêix, *dêilaš, *stêjna*; Gsg **dêjda, *lêjto, *dêjlati; *bûg, Gpl *nûg*); 2) sln. **ē/*è-/*ē/*ĕ-, *ò-/*ō/*ò-* > dolensko **ē, *ō* > **ie, *uo* (**lîed, Gpl *zién; *stíela, *ziénite; *pîet, *viêzeš, *glîedaš, *triésti*; Gsg **ziéta, *gliédati; *vuóla, *vuózite; *mûož, *stuópiš, *vûoxaš, *muóka*; Gsg **puópa, *guóba, *guóbica*); 3) nesplošnoslovenski naglasni premik **ženà/*kozā* > **žèna/*kòza*; ohranjanje tonemskih in kvantitetnih opozicij; 4) odsotnost mlajših glasovnih in naglasnih sprememb, npr. sln. **ī/-, *ū/-* > Z in J sln. **ī, *ū* > **ī, *ū*. V nekaterih govorih (južni del zahodnih in osrednjih dolenskih govorov) je prišlo do diferenciacije prvin dvoglasniškega odraza **ej* (sln. **ē/*ĕ-* > **ej* > **aj*).⁴⁴⁰

⁴³⁹ Rigler 1963b: 44.

⁴⁴⁰ Rigler 1981č.

Ostala narečja dolenske narečne ploskve se od dolenskega narečja ločijo predvsem po nekaterih mlajših glasovnih in naglasnih spremembah. V nadaljevanju so za vsako (pod)narečje podane njegove najznačilnejše inovacije.

Vzhodnodolensko podnarečje (dolenskega narečja): 1) sln. $*\bar{e}/*\bar{e}'$ > dolensko $*e_{\bar{}} >$ vzhodnodolensko $*\bar{e}$ (delno) ($*sv\bar{e}t$, $*gr\bar{e}x$, $*d\bar{e}la\bar{s}$, $*st\bar{e}na$; Gsg $*d\bar{e}da$, $*l\bar{e}to$, $*d\bar{e}lati$); 2) sln. $*\bar{i}/-$, $*\bar{u}/\bar{u}'$ > Z in J sln. $*\bar{i}$, $*\bar{u}$ > vzhodnodolensko $*\bar{i}$, $*\bar{u}$ (delno); 3) naglasni umik $*m\bar{a}gl\bar{a}$ > $*m\bar{a}gl\bar{a}/*m\bar{a}gla$ (delno); 4) izguba tonemskih opozicij v slovenskih zadnjih zlogih, 5) večja stopnja moderne vokalne redukcije (sodobnega samoglasniškega upada) (od soglasniškega okolja pogojeni akanje in ukanje, preglas, večja stopnja delne in popolne vokalne redukcije).⁴⁴¹

Posavsko narečje: mlajše naglasne spremembe, značilne tudi za štajerska narečja: 1) naglasni umik $*m\bar{a}gl\bar{a}$ > $*m\bar{a}gla$; 2) izguba tonemskih in kvantitetnih opozicij, morfologizacija naglasnega mesta. Od vzhodnodolenskega podnarečja dolenskega narečja ga loči predvsem izguba tonemskih opozicij.⁴⁴² Znotraj se deli na tri podnarečja: **zagorsko-trboveljsko**, **sevniško-krško** in **laško** podnarečje.⁴⁴³

Severnobelokranjsko narečje: 1) sln. $*\bar{e}/*\bar{e}'$ > dolensko $*e_{\bar{}} >$ severnobelokranjsko $*\bar{e}$ (delno) ($*sv\bar{e}t$, $*gr\bar{e}x$, $*d\bar{e}la\bar{s}$, $*st\bar{e}na$; Gsg $*d\bar{e}da$, $*l\bar{e}to$, $*d\bar{e}lati$); 2) nesplošnoslovenski naglasni umiki $*m\bar{a}gl\bar{a}$ > $*m\bar{a}gla$, $*vis\bar{o}k$ > $*visok$, $*s\bar{e}n\bar{o}/*pros\bar{o}$ > $*s\bar{e}no/*pr\bar{o}so$, $*kov\bar{a}č$ > $*k\bar{o}vač$; izguba tonemskih opozicij.⁴⁴⁴

Kostelsko narečje [kos'te:usko]: nesplošnoslovenski naglasni umiki $*m\bar{a}gl\bar{a}$ > $*m\bar{a}gla$, $*vis\bar{o}k$ > $*visok$, $*s\bar{e}n\bar{o}/*pros\bar{o}$ > $*s\bar{e}no/*pr\bar{o}so$, $*kov\bar{a}č$ > $*k\bar{o}vač$; izguba tonemskih opozicij.⁴⁴⁵ Govori kostelskega narečja se delijo na zahodne in vzhodne: 1) **zahodni kostelski govori** (npr. govori krajev Babno Polje, Ravnice, Čeber/Čabar, Gerovo, Delnice [d'e:ɲunice]): a) nedvomno izkazujejo dolensko monoftongizacijo jugovzhodnoslovenskega diftonga $*ou$ v monoftong $*\bar{u}$ (sln. $*\bar{o}$ > JV sln. $*ou$ > dolensko $*\bar{u}$ > zahodno kostelsko $*\bar{u}$ > $*\bar{i}$) ($*b\bar{u}g$, Gpl $*n\bar{u}g$); b) vsaj prvotno ohranjajo dolenske diftonge $*e_{\bar{}}$; $*ie$, $*uo$ (ponekod je prišlo do monoftongizacije diftongov $*ie$, $*uo$) in imajo posledično enoglasniško-dvoglasniški samoglasniški sistem (sln. $*\bar{e}/*\bar{e}'$ > J sln. $*e_{\bar{}}$ > zahodno kostelsko $*e_{\bar{}}$; sln. $*\bar{e}/*\bar{e}'$ > $*\bar{e}/*\bar{e}'$, $*\bar{o}/*\bar{o}'$ > dolensko $*ie$, $*uo$ > zahodno kostelsko $*ie$, $*uo$ (Babno Polje, Delnice) > $*\bar{i}$, $*\bar{u}$ (Ravnice, Gerovo)) ($*sv\bar{e}it$, $*gr\bar{e}ix$, $*d\bar{e}ila\bar{s}$, $*st\bar{e}ina$; Gsg $*d\bar{e}ida$, $*l\bar{e}ito$, $*d\bar{e}ilati$; $*l\bar{i}ed$, Gpl $*z\bar{i}en$; $*st\bar{i}e\bar{a}$, $*z\bar{i}enite$; $*p\bar{i}et$, $*vi\bar{e}ze\bar{s}$, $*gl\bar{i}eda\bar{s}$, $*tri\bar{e}sti$; Gsg $*zi\bar{e}ta$, $*gli\bar{e}dati$; $*vu\bar{o}la$, $*vu\bar{o}zite$; $*mu\bar{o}z$,

⁴⁴¹ Smole 1998c.

⁴⁴² »[T]he reason for the distinction between the two local dialects (with relatively similar vocalic and consonantal systems) is based solely on the tonemic features« (Smole 1999: 71).

⁴⁴³ Smole 1999; Zemljak 2001; Mulej 2004; Medved in Smole 2005.

⁴⁴⁴ Logar 1958, 1959b; Kramarič 2014.

⁴⁴⁵ Gradivo je iz naslednjih virov: Babno Polje (Lipovec 1981), Ravnice (Gostenčnik 2018: 70–79), Gerovo (Barac-Grum 1993: 72–80), Delnice (Lisac 2006: 34–56), Banjaloka (Gorše 2010: 190–197 po gradivu SLA), Turni (Lisac 2006: 34–56), Brod na Kupi (Lisac 2000: 27–32), Ravna Gora (Majnarič 1938–1939, Barac-Grum 1993: 51–57). Prim. tudi Pavešič, Magaš, Laloš 2006, Gregorič 2014. Zelo natančen glasoslovno-naglasoslovni opis zahodnih kostelskih govorov in njihova notranja delitev sta podana v Gostenčnik 2018.

stuópiš*, **vúoxaš*, **muóka*; Gsg **puópa*, **guóba*, **guóbica* oz. **líd*, Gpl **žín*; **stíla*, **žínite*; **pít*, **vížeš*, **glídaš*, **trísti*; Gsg **zíta*, **glídati*; **vúla*, **vúzite*; **múž*, **stúpiš*, **vúxaš*, **múka*; Gsg **púpa*, **gúba*, **gúbica*); c) (delno) izkazujejo nekatere mlajše glasovne in naglasne spremembe, kot sta npr. težnja h krajšanju dolenskih dolgih visokih samoglasnikov (sln. **ī*/ī̄*-, **ū*/**ū̄*-, **ō* > J sln. **ī*, **ū*; **ou* > dolensko **ī*, **ū*; **ū* > zahodno kostelsko **ī*, **ū*; **ū*), švapanje in naglasni umik tipa **visòk* > *visok*; 2) **vzhodni kostelski govori** (npr. govori krajev Banjaloka, Turni, Brod na Kupi): a) ne nedvoumno izkazujejo dolensko monoftongizacijo jugovzhodnoslovenskega diftonga **ou* v monoftong **ū* (sln. **ō* > JV sln. **ou* (?) > vzhodno kostelsko **ō*) (**bòg*, Gpl **nóg*); b) izkazujejo monoftongizacijo dolenskih diftongov **ie*, **uo* in imajo enoglasniški samoglasniški sistem (sln. **ē*/**ē̄*- > J sln. **eī* (?) > vzhodno kostelsko **ē*; sln. **ē̄*/**ē̄̄*-/**ē̄̄̄*-/**ē̄̄̄̄*-, **ò*-, **ō̄*/**ō̄̄*- (?) > vzhodno kostelsko **ē*, **ō̄*, **ō̄̄* (**svēt*, **gréx*, **dēlaš*, **sténa*; Gsg **déda*, **létó*, **délati*; **léd*, Gpl **žén*; **stéla*, **žénite*; **pét*, **véžeš*, **glédaš*, **trésti*; Gsg **zéta*, **glédati*; **vó̄la*, **vó̄zite*; **mô̄ž*, **stó̄piš*, **vó̄xaš*, **mó̄ka*; Gsg **pó̄pa*, **gó̄ba*, **gó̄bica*); c) nimajo nekaterih mlajših nesplošnokostelskih glasovnih sprememb.⁴⁴⁶

Notranjsko narečje: 1) nesplošnoslovenski naglasni umiki **məglà* > **məgla*, **visòk* > **visok*, **ropotàt* > **ropotat*; izguba tonemskih opozicij,⁴⁴⁷ večinoma tudi kvantitetnih, ter morfologizacija naglasnega mesta. V nekaterih govorih, ki zemljepisno niso stični, je prišlo do monoftongizacije dolenskega diftonga **eī* v **ē* (sln. **ē̄*/**ē̄̄*- > dolensko **eī* > **ē*) (severni pivški govori, brkinski govori, govori v stiku s kraškimi in črnovrškimi narečjem na črtah Sežana–Dutovlje–Vrabče–Štjak z okolico in Predmeja–Otlica).⁴⁴⁸

Istrsko narečje: 1) sln. **ē̄*/**ē̄̄*- > dolensko **eī* > istrsko **ē̄*/**ē̄̄* > **ie* (**sviēt*, **gríéx*, **diélaš*, **stiéna*; Gsg **diéda*, **liéto*, **diélati*); 2) sln. **ē̄*/**ē̄̄*-/**ē̄̄̄*-/**ē̄̄̄̄*-, **ò*/**ō̄*/**ō̄̄*- > dolensko **ē*, **ō* > **ie*, **uo* > istrsko **iē*, **uo* (**līéd*, Gpl **žīén*; **stīéla*, **žīénite*; **pīét*, **vīéžeš*, **glīédaš*, **trīésti*; Gsg **zīéta*, **glīédati*; **vuóla*, **vuózite*; **múož*, **stuópiš*, **vúoxaš*, **muóka*; Gsg **puópa*, **guóba*, **guóbica*); 3) nesplošnoslovenski naglasni umik **məglà* > **məgla*; izguba tonemskih in kvantitetnih opozicij. Istrskih inovacij ne izkazuje narečni otok v vzhodnem delu »slovenske« *Istre na črti Kubed–Gračišče–Hrastovlje–Dol pri Hrastovljah–Zazid* (območje tako rižanskega kot šavrinskega podnarečja), ki ohranja staro stanje brez istrskih inovacij (sln. **ē̄*/**ē̄̄*- > dolensko **eī* > **ē̄*/**ē̄̄* > **ie*; sln. **ē̄*/**ē̄̄*-/**ē̄̄̄*- > dolensko **ie* > istrsko **iē*).⁴⁴⁹ Istrsko narečje se deli na dve podnarečji: 1) **rižansko (severno) podnarečje**, ki je bolj arhaično in v zložniškem sistemu ne izkazuje inovacij, tj. ohranja prvotni istrski enoglasniško-dvoglasniški zložniški sistem; 2) **šavrinsko (južno) podnarečje**, ki je bolj inovativno, v zložniškem sistemu je prišlo do monoftongizacije istrskih diftongov: istrsko **ie*; **iē*, **uo* > šavrin-

⁴⁴⁶ Za genetskojezikoslovno utemeljitev, da govori v zahodnem Gorskem kotarju na državnem ozemlju Republike Hrvaške niso del goranskega (gorskokotarskega) narečja kajkavščine, temveč kostelskega narečja dolenske narečne ploskve južne slovenščine (prim. 5.4.3.2).

⁴⁴⁷ »Pozneje pa so notranjščino zajemale zlasti inovacije, ki so značilne za slovenske primorske dialekte, tako da jo od dolensščine ločijo v glavnem le akcentski pojavi (izguba intonacije, premik akcenta v tipu *megla*)« (Rigler 1963b: 13).

⁴⁴⁸ Logar 1955, 1959c; Rigler 1963a, 1981c; Škofic 2006.

⁴⁴⁹ Logar 1962.

sko istrsko *ē; *ē, *ō (*svēt, *grēx, *dēlaš, *stēna; Gsg *dēda, *lēto, *dēlati; *lēd, Gpl *žēn; *stēla, *žēnite; *pēt, *vēžeš, *glēdaš, *trēsti; Gsg *zēta, *glēdati; *vōla, *vōzite; *mōž, *stōpiš, *vōxaš, *mōka; Gsg *pōpa, *gōba, *gōbica).⁴⁵⁰

Odrazi slovenskih sredinskih samoglasnikov v dolenski narečni ploskvi južne slovenščine

Izhodiščno splošnoslovensko		*ē	*ě-	*ō	*ò-	*ē	*è-	*ē	*è-	*ō	*ò-	*ā	*ǎ-
Dolenjska narečna ploskev		*eĭ	*ěĭ-	*ū	*uó-	*ie-	*ié-	*ie	*ié-	*uo	*uó-	*ā	*ǎ-
dolenjsko	Ribnica	a:ĭ	a:ĭ	u:	uo	ię	ię	ię	ię	uo	uo	a:	a:
vzhodno-dolenjsko	Šentrupert	ä:	ä:	u:/-u	uo	ię	ię	ię	ię	uo	uo	a:	a:
zagorsko-trboveljsko,	Trbovlje	ę:	ę:	u:	uo	ię	ię	ię	ię	uo	uo	a:	a:
sevniško-krško,	Stržišče	e:ĭ	e:ĭ	u:/u:u	u:o	i:ę	i:ę	i:ę	i:ę	u:o	u:o	a:	a:
laško posavsko	Laško	e:ĭ	e:ĭ	u:	u:o	i:e	i:e	i:e	i:e	u:o	u:o	a:	a:
severnobe-lokranjsko	Semič	ę:	ę:	u:	u:o	i:e	i:e	i:e	i:e	u:o	u:o	a:	a:
zahodno kostelsko	Babno Polje	e:ĭ	e:ĭ	u	u:ə	i:ə	i:ə	i:ə	i:ə	u:ə	u:ə	a:	a:
	Ravnice	ę:ĭ	ę:ĭ	u	ó:	è:	è:	è:	è:	ó:	ó:	a:	a:
	Gerovo	eĭ	eĭ	u:	u:	i:	i:	i:	i:	u:	u:	a:	a:
	Delnice	eĭ	eĭ	u:	uo	ĭe	ĭe	ĭe	ĭe	uo	uo	a:	a:
vzhodno kostelsko	Banjaloka	ę:	ę:	o:	o:	ę:	ę:	ę:	ę:	o:	o:	a:	a:
	Turni	ę:	ę:	u:/o:	o:	ę:	ę:	ę:	ę:	o:	o:	a:	a:
	Brod na Kupi	ę:	ę:	o:	o:	ę:	ę:	ę:	ę:	o:	o:	a:	a:
	Ravna Gora	ę:	ę:	o:	o:	ę:	ę:	ę:	ę:	o:	o:	a:	a:
notranjsko	Hrušica	e:ĭ	e:ĭ	u:	uo	ię	ię	ię	ię	uo	uo	a:	a:
istrsko	izhodiščno	*ie	*ie	*ū	*uo	*iē	*iē	*iē	*iē	*uo	*uo	a:	a:
rižansko	izhodiščno	*ie	*ie	*ū	*uo	*iē	*iē	*iē	*iē	*uo	*uo	a:	a:
	Dekani	i:e	i:e	u:	u:o	ĭe:	ĭe:	ĭe:	ĭe:	u:o	u:o	a:	a:
šavrinsko	izhodiščno	*ē	*ē	*ū	*ō	*ē	*ē	*ē	*ē	*ō	*ō	a:	a:
	Pomjan	ę:	ę:	u:	o:	e:	e:	e:	e:	o:	o:	a:	a:
	Rakitovec	ę:	ę:	u:	o:	ę:	ę:	ę:	ę:	o:	o:	a:	a:
	Slum	ę	ę	u	o:	ę/ę	ę/ę	ę/ę	ę/ę	o:/u:	o:/u:	a:	a:

⁴⁵⁰ Za genetskojezikoslovno utemeljitev, da narečni govori krajev kot npr. Slum, Brest severovzhodno od kraja Buzet/Pinguente v severni »hrvaški« Istri na državnem ozemlju Republike Hrvaške niso del buzetskega narečja čakavščine, temveč šavrinskega podnarečja istrskega narečja dolenske narečne ploskve južne slovenščine (prim. 5.4.2.2).

5.1.5.3 Južnoštajerska narečna ploskev južne slovenščine

V južnoštajerski narečni ploskvi se odraz slovenskega polglasnika $*\bar{\alpha}/*\bar{\alpha}$ - ni vokaliziral enotno, in sicer imajo *a*-jevsko vokalizacijo jugozahodni govori (bizeljski govori imajo samo odraz $*\bar{a}$, južni srednjesavinjski govori južno od Savinje dvojne odraze $*\bar{a}/*\bar{e}$), ki so bliže gorenjski narečni ploskvi, *e*-jevsko pa severovzhodni govori (kozjanski govori, severni srednjesavinjski govori severno od Savinje, srednještajersko narečje), ki se zemljepisno stikajo s severnoštajersko in panonsko narečno ploskvijo, pri čemer je opaziti širjenje *a*-jevskih odrazov v smeri proti severovzhodu. Odrazi slovenskih $*\bar{e}$, $*\bar{e}$ - in $*\bar{e}/*\bar{e}$ - ter $*\bar{o}$ - in $*\bar{o}/*\bar{o}$ - tu (za razliko stanja v gorenjski in dolenski narečni ploskvi) niso glasovno sovpadli: odraz slovenskega $*\bar{e}$ se je diftongiral v padajoči diftong $*e_{i_2}$, ki prvotno ni glasovno sovpadel z dvoglasniškim odrazom slovenskih $*\bar{e}/*\bar{e}$ - (sln. $*\bar{e}/*\bar{e}$ - > južnoštajersko $*e_{i_1}$; sln. $*\bar{e}$ > južnoštajersko $*e_{i_2}$), odrazi slovenskih $*\bar{e}$ - : $*\bar{e}/*\bar{e}$ - in $*\bar{o}$ - : $*\bar{o}/*\bar{o}$ - pa so prvotno imeli različno kvaliteto (sln. $*\bar{e}$ - : $*\bar{e}/*\bar{e}$ - > južnoštajersko $*\bar{e}$: $*\bar{e}$; sln. $*\bar{o}$ - : $*\bar{o}/*\bar{o}$ - > južnoštajersko $*\bar{o}$: $*\bar{o}$), odraza slovenskih $*\bar{e}$ -, $*\bar{e}/*\bar{e}$ - pa sta hkrati bila kvalitetno različna od *e*-jevskega odraza slovenskega polglasnika $*\bar{\alpha}/*\bar{\alpha}$ -.

Prvotne južnoštajerske glasovne in naglasne značilnosti so torej bile npr.:⁴⁵¹ 1) sln. $*\bar{e}$, $*\bar{o}$ > JV sln. $*e_i$, $*ou$ > južnoštajersko $*e_{i_1}$, $*ou$ ($*svēi_t$, $*grēj_x$, $*dēj_laš$, $*stēj_na$; $*bōug$, Gpl $*nōug$); 2) sln. $*\bar{e}$ - > Z in J sln. $*\bar{e}$ - > J sln. $*\bar{e}_i$ - > južnoštajersko $*\bar{e}_i$ - (Gsg $*dēi_da$, $*lēi_to$, $*dēi_lati$); 3) sln. $*\bar{e}$ > južnoštajersko $*e_{i_2}$ ($*lēi_d$, Gpl $*žēi_n$); 4) sln. $*\bar{e}$ -, $*\bar{o}$ - > Z in J sln. $*\bar{e}$ -, $*\bar{o}$ - > južnoštajersko $*\bar{e}$ -, $*\bar{o}$ - ($*stēla$, $*žēnite$; $*vōla$, $*vōzite$);⁴⁵² 5) sln. $*\bar{e}$, $*\bar{o}$ > JV sln. $*\bar{e}$, $*\bar{o}$ > južnoštajersko $*\bar{e}$, $*\bar{o}$ ($*pēt$, $*vézeš$, $*glédaš$, $*trésti$, $*mōž$, $*stōpiš$, $*vōxaš$, $*mōka$); sln. $*\bar{e}$ -, $*\bar{o}$ - > JV sln. $*\bar{e}$ -, $*\bar{o}$ - > J sln. $*\bar{e}$ -, $*\bar{o}$ - > južnoštajersko $*\bar{e}$ -, $*\bar{o}$ - (Gsg $*zēta$, $*glédati$; Gsg $*pōpa$, $*gōba$, $*gōbica$); 6) sln. $*\bar{\alpha}$ > bizeljsko, J srednjesavinjsko $*\bar{a}$ ($*dān$, $*māx$, Gpl $*ovác$), kozjansko, S srednjesavinjsko, srednještajersko $*\bar{e}$ ($*dēn$, $*mēx$, Gpl $*ovéc$); sln. $*\bar{\alpha}$ - > Z in J sln. $*\bar{\alpha}$ - > JZ južnoštajersko $*\bar{a}$ - ($*pāsji$, $*lāzete$), SV južnoštajersko $*\bar{e}$ - ($*pēsji$, $*lēzete$); 7) sln. $*\bar{V}$, $*\bar{V}\bar{V}$, $*\bar{V}\bar{V}\bar{V}$, $*\bar{V}\bar{V}\bar{V}$ > Z in J sln. $*\bar{V}$, $*\bar{V}\bar{V}$, $*\bar{V}\bar{V}\bar{V}$, $*\bar{V}\bar{V}\bar{V}$ ($*rāk$ $*rāka$, $*vrāna$, $*vōla$, $*malina$, $*bābica$, $*vōzite$).

Južnoštajerska narečja poleg naštetih izkazujejo tudi nekatere mlajše skupne glasovne in naglasne inovacije (*e*-jevski odraz slovenskega polglasnika $*\bar{\alpha}$ v zadnjih naglašanih zlogih in umično naglašena $*\bar{\alpha}$ v tipu $*m\bar{\alpha}gla$, nesplošno-slovenski naglasni umik $*vis\bar{o}k > *visok$, izguba tonemskih in kvantitetnih opozicij) (strukturna merila). Znotraj narečne ploskve se narečja delijo glede na način glasovnega sovpada južnoštajerskih odrazov slovenskih sredinskih samoglasnikov.

⁴⁵¹ Rigler 1963b: 44–45.

⁴⁵² Rigler predpostavlja, da je v južnoštajerski narečni ploskvi prišlo do glasovnega sovpada odrazov slovenskih $*\bar{e} = *e$ - in slovenskih $*\bar{o} = *o$ - (Rigler 1963b: 44–45). Gradivo npr. iz kraja Žusem te domneve ne potrjuje (sln. $*\bar{e}$: $*e$ - > Žusem \bar{a} : e ; sln. $*\bar{o}$: $*o$ - > Žusem o : u : u : o (Povše 1990)).

Srednještajersko narečje: 1) sln. $*\bar{e}/*\bar{e}^-$, $*\bar{o}$ > južnoštajersko $*ei_1$, $*ou$ > srednještajersko $*ei$, $*ou_1$ ($*sv\bar{e}it$, $*gr\bar{e}ix$, $*d\bar{e}laš$, $*st\bar{e}ina$; Gsg $*d\bar{e}ida$, $*l\bar{e}ito$, $*d\bar{e}ilati$; $*b\bar{o}u_1g$, Gpl $*n\bar{o}u_1g$); 2) sln. $*\bar{e}$ > južnoštajersko $*ei_2$ > srednještajersko $*ei$ ($*l\bar{e}id$, Gpl $*z\bar{e}jn$); 3) sln. $*\bar{e}^-$, $*\bar{o}^-$ > južnoštajersko $*\bar{e}^-$, $*\bar{o}^-$ ($*st\bar{e}la$, $*z\bar{e}nite$; $*v\bar{o}la$, $*v\bar{o}zite$); 4) sln. $*\bar{e}/*\bar{e}^-$, $*\bar{o}/*\bar{o}^-$ > južnoštajersko $*\bar{e}$, $*\bar{o}$ ($*p\bar{e}t$, $*v\bar{e}zeš$, $*gl\bar{e}daš$, $*tr\bar{e}sti$; Gsg $*z\bar{e}ta$, $*gl\bar{e}dati$; $*m\bar{o}ž$, $*st\bar{o}piš$, $*v\bar{o}xaš$, $*m\bar{o}ka$; Gsg $*p\bar{o}pa$, $*g\bar{o}ba$, $*g\bar{o}bica$); 5) sln. $*\bar{a}/*\bar{a}^-$ > srednještajersko $*\bar{e}$ ($*d\bar{e}n$, $*m\bar{e}x$, $*ov\bar{e}c$; $*p\bar{e}jsi$, $*l\bar{e}zete$). V srednještajerskem narečju je torej prišlo do glasovnega sovpadu odrazov naslednjih slovenskih sredinskih samoglasnikov: $*\bar{e}/*\bar{e}^- = *\bar{e}$ in $*\bar{e}/*\bar{e}^- = *\bar{a}/*\bar{a}^-$. V posameznih krajevnih govorih so nadalje glasovno sovpadali južnoštajerski odrazi slovenskih sredinskih samoglasnikov, in sicer na različne načine, o čemer npr. pričata samoglasniška sistema govorov krajev Šmarje pri Jelšah in Žusem.⁴⁵³ V severnih srednještajerskih govorih je prišlo do nesplošnoslovenskega naglasnega umika $*s\bar{e}n\bar{o}/*pros\bar{o} > *s\bar{e}no/*pr\bar{o}so$.⁴⁵⁴

Kozjansko-bizeljsko narečje: 1) sln. $*\bar{e}/*\bar{e}^-$, $*\bar{o}$ > južnoštajersko $*ei_1$, $*ou$ > kozjansko-bizeljsko $*\bar{e}$, $*\bar{o}$ ($*sv\bar{e}t$, $*gr\bar{e}x$, $*d\bar{e}laš$, $*st\bar{e}na$; Gsg $*d\bar{e}da$, $*l\bar{e}to$, $*d\bar{e}lati$; $*b\bar{o}g$, Gpl $*n\bar{o}g$); 2) sln. $*\bar{e}$ > južnoštajersko $*ei_2$ > kozjansko-bizeljsko $*\bar{e}$ ($*l\bar{e}d$, Gpl $*z\bar{e}n$); 3) sln. $*\bar{e}^-$, $*\bar{o}^-$ > južnoštajersko $*\bar{e}^-$, $*\bar{o}^-$ > kozjansko-bizeljsko $*\bar{e}^-$, $*\bar{o}^-$ ($*st\bar{e}la$, $*z\bar{e}nite$; $*v\bar{o}la$, $*v\bar{o}zite$); 4) sln. $*\bar{e}/*\bar{e}^-$, $*\bar{o}/*\bar{o}^-$ > južnoštajersko $*\bar{e}$, $*\bar{o}$ ($*p\bar{e}t$, $*v\bar{e}zeš$, $*gl\bar{e}daš$, $*tr\bar{e}sti$; Gsg $*z\bar{e}ta$, $*gl\bar{e}dati$; $*m\bar{o}ž$, $*st\bar{o}piš$, $*v\bar{o}xaš$, $*m\bar{o}ka$; Gsg $*p\bar{o}pa$, $*g\bar{o}ba$, $*g\bar{o}bica$); 5) sln. $*\bar{a}/*\bar{a}^-$ > bizeljsko $*\bar{a}$ ($*d\bar{a}n$, $*m\bar{a}x$, $*ov\bar{a}c$; $*p\bar{a}jsi$, $*l\bar{a}zete$), kozjansko $*\bar{e}$ ($*d\bar{e}n$, $*m\bar{e}x$, $*ov\bar{e}c$; $*p\bar{e}jsi$, $*l\bar{e}zete$).⁴⁵⁵ Za kozjansko-bizeljsko narečje sta torej značilna monoftongizacija južnoštajerskih diftongov in glasovni sovpad odrazov naslednjih sredinskih samoglasnikov: 1) sln. $*\bar{e}/*\bar{e}^-$: $*\bar{e} = *\bar{e}^- = *\bar{e}/*\bar{e}^- > *\bar{e}$: $*\bar{e}$; 2) sln. $*\bar{o} = *\bar{o}^-$: $*\bar{o}/*\bar{o}^- > *\bar{o}$: $*\bar{o}$. V posameznih govorih je nato prišlo do glasovnega sovpadu obeh kakovosti sredinskih samoglasnikov. Govori se znotraj delijo glede na odraz slovenskega polglasnika: 1) **bizeljski (južni) govori:** sln. $*\bar{a}/*\bar{a}^-$ > bizeljsko $*\bar{a}$; 2) **kozjanski (severni) govori:** sln. $*\bar{a}/*\bar{a}^-$ > kozjansko $*\bar{e}$.⁴⁵⁶

Srednjesavinjsko narečje: 1) sln. $*\bar{e}/*\bar{e}^-$, $*\bar{o}$ > južnoštajersko $*ei_1$, $*ou$ > srednjesavinjsko $*\bar{e}$, $*\bar{o}$ ($*sv\bar{e}t$, $*gr\bar{e}x$, $*d\bar{e}laš$, $*st\bar{e}na$; Gsg $*d\bar{e}da$, $*l\bar{e}to$, $*d\bar{e}lati$; $*b\bar{o}g$, Gpl $*n\bar{o}g$); 2) sln. $*\bar{e}$ > južnoštajersko $*ei_2$ > srednjesavinjsko $*\bar{e}$ ($*l\bar{e}d$, Gpl $*z\bar{e}n$); 3) sln. $*\bar{e}^-$, $*\bar{o}^-$ > južnoštajersko $*\bar{e}^-$, $*\bar{o}^-$ > srednjesavinjsko $*\bar{e}^-$, $*\bar{o}^-$ ($*st\bar{e}la$, $*z\bar{e}nite$; $*v\bar{o}la$,

⁴⁵³ Orožen 1981c; Povše 1990 (zapis gradiva je bil zaradi primerljivosti poenoten v skladu z novo slovensko nacionalno fonetično transkripcijo).

⁴⁵⁴ Za genetskojezikoslovno utemeljitev, da narečni govori krajev kot npr. Hum na Sutli v hrvaškem Zagorju na državnem ozemlju Republike Hrvaške niso del zgornjesotelskega narečja severozahodne kajkavščine, temveč srednještajerskega narečja južnoštajerske narečne ploskve južne slovenščine (prim. 5.4.4.2).

⁴⁵⁵ Toporišič 1981; Kajba 2005.

⁴⁵⁶ Za genetskojezikoslovno utemeljitev, da narečni govori krajev kot npr. Kumrovec v hrvaškem Zagorju na državnem ozemlju Republike Hrvaške niso del zgornjesotelskega narečja severozahodne kajkavščine, temveč kozjansko-bizeljskega narečja južnoštajerske narečne ploskve južne slovenščine, natančneje bizeljski (južni) govori slednjega (prim. 5.4.4.2).

*vózite); 4) sln. *ē/*ē-, *ō/*ō- > južnoštajersko *ē, *ō (*pēt, *véžes, *glēdaš, *trésti; Gsg *zéta, *glédati; *mōž, *stópiš, *vôxaš, *móka; Gsg *pópa, *góba, *góbica); 5) sln. *ā/*ā- > J srednjesavinsko *ā (*dān, *māx, Gpl *ovác; *pāsji, *lázete), S srednjesavinsko *ā (*dān, *māx, Gpl *ovác; *pāsji, *lázete). Srednjesavinsko narečje torej izkazuje monoftongizacijo južnoštajerskih diftongov in glasovni sovpad odrazov vseh slovenskih sredinskih samoglasnikov v dva samoglasnika (z izjemo odraza polglasnika, ki je lahko e-jevski ali a-jevski): 1) sln. *ē/*ē- = *ē = *ē- = *ē/*ē- > *ē; 2) sln. *ō = *ō- = *ō/*ō- > *ō.⁴⁵⁷

Odrzi slovenskih sredinskih samoglasnikov v južnoštajerski narečni ploskvi južne slovenščine

Izhodiščno splošnoslovensko		*ē	*ē-	*ō	*ō-	*ē	*ē-	*ē	*ē-	*ō	*ō-	*ā	*ā-
Južnoštajerska narečna ploskev		*e ₁	*e ₁ -	*ou	*o-	*e ₂	*e-	*ē	*ē-	*ō	*o-	*ā	*ā-
srednještajersko	Šmarje pri Jelšah	a:ī	a:ī	a:u	a:u	a:ī	a:ī	ɛ:	ɛ:	o:u	o:u	ɛ:	ɛ:
	Hum na Sutli	ei	ei	ou	ou	ɛ/ei	ɛ/ei	ɛ	ɛ	au	au	ɛ	ɛ
	Žusem	ä:	ä:	o:u	u:o	ä:	e:	e:	e:	u:o	u:o	e:	e:
kozjansko-bizeljsko	Imeno	ɛ:	ɛ:	o:/u:	o:/u:	e:/ɛ:	e:	e:	e:	o:/o:	o:/o:	e:/ɛ:	e:/ɛ:
	Kumrovec	ɛ	ɛ	u	u	ɛ	ɛ	ɛ	ɛ	o	o	ɛ	ɛ
	Mostec	ɛ:, ɛ	ɛ:	u	u:	ɛ	ɛ:	ɛ:, ɛ	ɛ:	u:, u	u:	ɛ:/ɛ:	ɛ:/ɛ:
srednjesavinsko	Ložnica	è:/ɛ:	è:/ɛ:	ò:/o:	ò:/o:	è:/ɛ:	è:/ɛ:	è:/ɛ:	è:/ɛ:	ò:/o:	ò:/o:	a:/ā:	a:/ā:

5.1.5.4 Vzhodna slovenščina

Vzhodna slovenščina je prvotno imela nekatere starejše glasovne in naglasne inovacije skupne z južno, nekatere nekoliko mlajše pa s severno slovenščino. V jugovzhodni slovenščini je prišlo do zgodnje denazalizacije (raznosnjenja) praslovenskih nosnih samoglasnikov *e, *o (12. stoletje) (sln. *e, *o > JV sln. *ɛ, *o), zato se je po denazalizaciji praslovenski *ě (jat) tam zožil (sln. *ě > JV sln. *ɛ > *e), slovenska dolga *ē, *ō sta se v okviru zgodnje, tj. splošnoslovenske diftongizacije (udvoglašenja, podvoglašenja) (12./13. stoletje) diftongirala v padajoča diftonga (dvočglasnika) *e₁, *ou (sln. *ē, *ō > JV sln. *e₁, *ou). V severni in vzhodni slovenščini se slovenski kratki naglašeni zložniki v nezadnjih zlogih niso podaljšali zgodaj (13./14. stoletje) (sln. *ŷ- > S in V sln. *ŷ-), zaradi česar npr. odraz slovenskega kratkega naglašenege *ě- v nezadnjih zlogih ni glasovno sovpadel z odrazom slovenskega dolgega *ē in se v vzhodni slovenščini ni diftongiral v padajoči diftong *e₁ (sln. *ē : *ě- > V sln. *e₁ : *ē-).

⁴⁵⁷ Jakop 2001.

Vzhodna slovenščina je torej imela npr. naslednje glasovne in naglasne značilnosti (prva polovica 14. stoletja):⁴⁵⁸ 1) sln. * \bar{e} , * \bar{o} > JV sln. * e_i , * ou (* $sv\bar{e}it$, * $gr\bar{e}ix$, * $d\bar{e}ilaš$, * $st\bar{e}ina$; * $b\bar{o}ug$, Gpl * $n\bar{o}ug$); 2) sln. * \bar{e} - > V sln. * \bar{e} - (Gsg * $d\bar{e}da$, * $l\bar{e}to$, * $d\bar{e}lati$); 3) sln. * \bar{e} (* $l\bar{e}d$, Gpl * $z\bar{e}n$); 4) sln. * \bar{e} -, * \bar{o} - (* $st\bar{e}la$, * $z\bar{e}nite$; * $v\bar{o}la$, * $v\bar{o}zite$); 5) sln. * \bar{e} , * \bar{o} > JV sln. * \bar{e} , * \bar{o} (* $p\bar{e}t$, * $v\bar{e}zeš$, * $gl\bar{e}daš$, * $tr\bar{e}sti$; * $m\bar{o}ž$, * $st\bar{o}piš$, * $v\bar{o}xaš$, * $m\bar{o}ka$); sln. * \bar{e} -, * \bar{o} - > JV sln. * \bar{e} -, * \bar{o} - (Gsg * $z\bar{e}ta$, * $gl\bar{e}dati$; Gsg * $p\bar{o}pa$, * $g\bar{o}ba$, * $g\bar{o}bica$); 6) sln. * \bar{a} (* $d\bar{a}n$, * $m\bar{a}x$, Gpl * $ov\bar{a}c$); sln. * \bar{a} - (* $p\bar{a}sj$, * $l\bar{a}zete$).

V vzhodni slovenščini so se slovenski kratki naglašeni zložniki v nezadnjih zlogih podaljšali pozno (od 16. stoletja naprej) samo v zahodnem delu vzhodne slovenščine (severnoštajerska narečna ploskev, pozneje je pod vplivom sprememb v slednji do daljšanja prišlo tudi na zahodnem robu panonske narečne ploskve), v vzhodnem delu vzhodne slovenščine (panonska narečna ploskev) pa ne: sln. * \dot{V} , * $\dot{V}V$, * $V\dot{V}V$, * $\dot{V}V\dot{V}$ > severnoštajersko * \dot{V} , * $\dot{V}V$, * $V\dot{V}V$, * $\dot{V}V\dot{V}$ (* $r\dot{a}k$ * $r\dot{a}ka$, * $vr\dot{a}na$, * $v\dot{o}la$, * $malina$, * $b\dot{a}bica$, * $v\dot{o}zite$), panonsko * \dot{V} , * $\dot{V}V$, * $V\dot{V}V$, * $\dot{V}V\dot{V}$ (* $r\dot{a}k$ * $r\dot{a}ka$, * $vr\dot{a}na$, * $v\dot{o}la$, * $malina$, * $b\dot{a}bica$, * $v\dot{o}zite$). Slovenski dolgi polglasnik * \bar{a} ter v severnoštajerski narečni ploskvi vzhodne slovenščine pozno podaljšani slovenski kratki naglašeni polglasnik * \bar{a} - v nezadnjih zlogih sta se v vzhodni in severni slovenščini vokalizirala v *e*-jevski samoglasnik (sln. * \bar{a} > S in V sln. * \bar{e} ; sln. * \bar{a} - > severnoštajersko * \bar{e} -, panonsko * \bar{e} -).

Vzhodna slovenščina se je po poznem daljšanju slovenskih kratkih naglašanih zložnikov v nezadnjih zlogih, do katerega je prišlo samo na delu vzhodnoslovenskega jezikovnega prostora (severnoštajersko), torej razcepila na dve narečni ploskvi, in sicer na bolj inovativno severnoštajersko in bolj arhaično panonsko. Razlika med njima je posledica tudi nadaljnega divergentnega spreminjanja slovenskih sredinskih samoglasnikov.

5.1.5.4.1 Severnoštajerska narečna ploskev vzhodne slovenščine

V severnoštajerski narečni ploskvi vzhodne slovenščine je prišlo do poznega daljšanja slovenskih kratkih naglašanih zložnikov v nezadnjih zlogih (od 16. stoletja naprej) ter do naslednjih glasovnih sovpadov odrazov slovenskih sredinskih samoglasnikov: 1) sln. * \bar{e} = * \bar{e} > severnoštajersko * e_i ; 2) sln. * \bar{e} - = * \bar{e} - > severnoštajersko * \bar{e} ;- 3) sln. * \bar{e} /* \bar{e} - = * \bar{a} /* \bar{a} - > severnoštajersko * \bar{e} .

Prvotne severnoštajerske glasovne in naglasne značilnosti so torej bile npr.:⁴⁵⁹ 1) sln. * \bar{e} , * \bar{o} > JV sln. * e_i , * ou (* $sv\bar{e}it$, * $gr\bar{e}ix$, * $d\bar{e}ilaš$, * $st\bar{e}ina$; * $b\bar{o}ug$, Gpl * $n\bar{o}ug$); 2) sln. * \bar{e} - > V sln. * \bar{e} - > severnoštajersko * \bar{e} - (Gsg * $d\bar{e}da$, * $l\bar{e}to$, * $d\bar{e}lati$); 3) sln. * \bar{e} > severnoštajersko * e_i (* $l\bar{e}id$, Gpl * $z\bar{e}in$); 4) sln. * \bar{e} -, * \bar{o} - > severnoštajersko * \bar{e} -, * \bar{o} - > * \bar{e} -, * \bar{o} - (* $st\bar{e}la$, * $z\bar{e}nite$; * $v\bar{o}la$, * $v\bar{o}zite$); 5) sln. * \bar{e} , * \bar{o} > JV sln. * \bar{e} , * \bar{o} > severnoštajersko * \bar{e} , * \bar{o} (* $p\bar{e}t$, * $v\bar{e}zeš$, * $gl\bar{e}daš$, * $tr\bar{e}sti$; * $m\bar{o}ž$, * $st\bar{o}piš$, * $v\bar{o}xaš$, * $m\bar{o}ka$); sln. * \bar{e} -, * \bar{o} - > JV sln. * \bar{e} -, * \bar{o} - > severnoštajersko * \bar{e} -, * \bar{o} - > * \bar{e} -, * \bar{o} - (Gsg * $z\bar{e}ta$, * $gl\bar{e}dati$; Gsg * $p\bar{o}pa$,

⁴⁵⁸ Rigler 1963b: 35.

⁴⁵⁹ Rigler 1963b: 45.

*goba, *góbica); 6) sln. *ā > severnoštajersko *ē > *ē (*dēn, *mēx, Gpl *ovéc); sln. *ā- > severnoštajersko *ē- > *ē- (*pēsji, *lēžete).

Vsa severnoštajerska narečja poznajo mlajši nesplošnoslovenski naglasni umik tipa *sēnô/*prosô > *sěno/*pròso. Znotraj se delijo glede na nadaljnje divergentno spreminjanje severnoštajerskih odrazov slovenskih sredinskih samoglasnikov, in sicer so ponekod še ohranjeni severnoštajerski dvoglasniški odrazi (z različno kakovostjo v posameznih krajevnih govorih) slovenskih sredinskih samoglasnikov (južnopohorsko, kozjaško), medtem ko so se drugod monoftongirali in se lahko že drugotno diftongirali (zgorjnjesavinjsko, solčavsko).

Južnopohorsko narečje:⁴⁶⁰ 1) sln. *ē/*ē, *ō > severnoštajersko *eĭ, *ou, pri čemer se prvini diftonga lahko diferencirata (*eĭ, *ou > *aĭ, *au) (*svēit, *grēix, *dēilaš, *stēina; *lēid, Gpl *žēin; *bōug, Gpl *nōug > *svāit, *grāix, *dāilaš, *stāina; *lāid, Gpl *zāin; *bāug, Gpl *nāug); 2) sln. *ē/*ē-, *ō- > severnoštajersko *ē, *ō, pri čemer se sredinska samoglasnika lahko zožita do visokih samoglasnikov (*ē, *ō > *ī, *ū) ali se diftongirata (*ē, *ō > *ie, *uo) (Gsg *dēda, *lēto, *dēlati; *stēla, *žēnite; *vōla, *vōzite > Gsg *dida, *lito, *dilati; *stīla, *žīnite; *vūla, *vūzite oz. Gsg *diēda, *liēto, *diēlati; *stiēla, *žiēnite; *vuōla, *vuōzite); 3) sln. *ē/*ē-/*ā/*ā-, *ō/*ō- > severnoštajersko *ē, *ō (*pēt, *vēzeš, *glēdaš, *trēsti; Gsg *zēta, *glēdati; *dēn, *mēx, Gpl *ovéc; *pēsji, *lēžete; *mōž, *stōpiš, *vōxaš, *mōka; Gsg *pōpa, *gōba, *gōbica); 4) mlajša nesplošnoslovenska naglasna umika *visòk > *visok, *sēnô/*prosô > *sěno/*pròso.

Kozjaško podnarečje (južnopohorskega narečja):⁴⁶¹ 1) sln. *ē/*ē, *ō > severnoštajersko *eĭ, *ou (*svēit, *grēix, *dēilaš, *stēina; *lēid, Gpl *žēin; *bōug, Gpl *nōug); 2) sln. *ē/*ē-, *ō- > severnoštajersko *ē, *ō (Gsg *dēda, *lēto, *dēlati; *stēla, *žēnite; *vōla, *vōzite); 3) sln. *ē/*ē-/*ā/*ā-, *ō/*ō- > severnoštajersko *ē, *ō (*pēt, *vēzeš, *glēdaš, *trēsti; Gsg *zēta, *glēdati; *dēn, *mēx, Gpl *ovéc; *pēsji, *lēžete; *mōž, *stōpiš, *vōxaš, *mōka; Gsg *pōpa, *gōba, *gōbica); 4) mlajša nesplošnoslovenska naglasna umika *visòk > *visok, *sēnô/*prosô > *sěno/*pròso. Kot posebno podnarečje v razmerju do južnopohorskega narečja ga določata nedosledno daljšanje slovenskih kratkih naglašanih zložnikov v zadnjih zlogih in nekateri arhaizmi, ki so značilni za sosednja koroška narečja (npr. ohranjanje praslovanskega soglasniškega sklopa *dl: Sveti Duh 'mō:dlĭm).

Zgorjnjesavinjsko narečje:⁴⁶² 1) sln. *ē/*ē, *ō > severnoštajersko *eĭ, *ou > zgorjnjesavinjsko *ē, *ō (*svēt, *grēx, *dēlaš, *stēna; *lēd, Gpl *žēn; *bōg, Gpl *nōg); 2) sln. *ē/*ē-, *ō- > severnoštajersko *ē, *ō > zgorjnjesavinjsko *ē/*ie, *ō (Gsg *dēda, *lēto, *dēlati; *stēla, *žēnite; *vōla, *vōzite); 3) sln. *ē/*ē-/*ā/*ā-, *ō/*ō- > severnoštajersko *ē, *ō > zgorjnjesavinjsko *ē/*ie, *ō (*pēt, *vēzeš, *glēdaš, *trēsti; Gsg *zēta, *glēdati; *dēn, *mēx, Gpl *ovéc; *pēsji, *lēžete; *mōž, *stōpiš, *vōxaš, *mōka;

⁴⁶⁰ Zorko 1998a, 1998b.

⁴⁶¹ Zorko 1995b, 1995c.

⁴⁶² Weiss 2001.

Gsg **pópa*, **góba*, **góbica*); 4) mlajši nesplošnoslovenski naglasni premiki **visòk* > **visok*, **sěno*/**prosò* > **sěno*/**pròso*, **bàbica* > **babica*.

Solčavsko podnarečje (zgorrnjesavinjskega narečja):⁴⁶³ 1) sln. **ē*/**ē*, **ō* > severnoštajersko **ej*, **ou* > solčavsko **ē*, **ō* (**svēt*, **gréx*, **dēlaš*, **sténa*; **léd*, Gpl **žén*; **bôg*, Gpl **nóg*); 2) sln. **ě*-/**ě*-, **ò*- > severnoštajersko **ē*, **ō* (Gsg **dēda*, **lěto*, **dělati*; **stěla*, **žénite*; **vóla*, **vózite*); 3) sln. **ē*/**ē*-//**ā*/**ā*-, **ō*/**ō*- > severnoštajersko **ē*, **ō* > solčavsko **ē*, **ō* (**pēt*, **véžeš*, **glēdaš*, **trěsti*; Gsg **zēta*, **glēdati*; **dēn*, **mēx*, Gpl **ovéc*; **pēsji*, **lězete*; **môž*, **stópiš*, **vôxaš*, **móka*; Gsg **pópa*, **góba*, **góbica*); 4) mlajši nesplošnoslovenski naglasni premiki **visòk* > **visok*, **sěno*/**prosò* > **sěno*/**pròso*, **bàbica* > **babica*. Razmejitve med solčavskim podnarečjem in preostalim delom zgorrnjesavinjskega narečja na osnovi prikazanih meril ni možna.

Odrzi slovenskih sredinskih samoglasnikov v severnoštajerski narečni ploskvi vzhodne slovenščine

Izhodiščno splošnoslovensko		*ē	*ě-	*ō	*ò-	*ē	*ě-	*ē	*ě-	*ō	*ó-	*ē	*ě-
Severnoštajerska narečna ploskev		*ej	*ě-	*ou	*ó-	*ej	*ě-	*ē	*ě-	*ō	*ó-	*ē	*ě-
južno-pohorsko	Oplotnica	aᵢ	i:	au	u:	aᵢ	i:	e:	e:	o:	o:	e:	e:
	Fram	eᵢ	i:e	ou	u:o	eᵢ	i:e	e:	e:	o:	o:	e:	e:
kozjaško	Selnica	e:ᵢ	e:	o:u	o:	e:ᵢ	e:	e:	e:	o:	o:	e:	e:
	Sveti Duh	e:ᵢ	e:e/e:	o:u	o:o/o:	e:ᵢ	e:e/e:	e:	e:	o:	o:	e:	e:
zgorrnjesavinjsko	Spodnje Kraše	e:/e:	è:	o:	ò:	e:/e:	è:	è:	è:	o:	o:	è:	è:
solčavsko	Solčava	e:	è:/iḗ:	o:	ò:	e:	è:/iḗ:	è:/iḗ:	è:/iḗ:	o:	o:	e:	e:

5.1.5.4.2 Panonska narečna ploskev vzhodne slovenščine

V panonski narečni ploskvi vzhodne slovenščine do daljšanja slovenskih kratkih naglašanih zložnikov v nezadnjih zlogih prvotno ni prišlo (odraze slovenskih dolgih zložnikov je treba torej ločiti od odrazov slovenskih kratkih naglašanih zložnikov), prišlo pa je do naslednjih glasovnih sprememb slovenskih sredinskih samoglasnikov: 1) sln. **ē* : **ē* : **ā* > panonsko **ē*₁ : **ē*₂ : **ē*₃; 2) sln. **ō* > panonsko **ou*₂; 3) sln. **ě*- = **ě*- > panonsko **ě*-; 4) sln. **ò* = **ò*- > panonsko **ò*-.

Prvotne panonske glasovne in naglasne značilnosti so torej bile npr.:⁴⁶⁴ 1) sln. **ē*, **ō* > JV sln. **ej*, **ou* > panonsko **ej*, **ou*₁ (**svēit*, **gréix*, **dēlaš*, **stéina*; **bôu*₁g, Gpl **nóu*₁g); 2) sln. **ě*- > panonsko **ě*- (Gsg **dēda*, **lěto*, **dělati*); 3) sln. **ē* > panonsko **ē*₁ (**lē*₁d, Gpl **žē*₁n); 4) sln. **ě*-, **ò*- (**stěla*, **žénite*; **vóla*, **vózite*); 5) sln. **ē*, **ō* > JV sln. **ē*, **ō* > panonsko **ē*₂, **ou*₂ (**pē*₂t, **véžēš*, **glē*₂daš, **trē*₂sti; **môu*₂ž, **stóu*₂piš,

⁴⁶³ Šramel 2003.

⁴⁶⁴ Rigler 1963b: 45.

*vô₂xaš, *mô₂ka);⁴⁶⁵ sln. *ĕ-, *ò- > JV sln. *ĕ-, *ò- > panonsko *è-, *ò- (Gsg *zèta, *glèdati; Gsg *pòpa, *gòba, *gòbica); 6) sln. *ā > S in V sln. *ē > V sln. *ē > panonsko *ē₃ (*dē₃n, *mē₃x, Gpl *ovē₃c); sln. *ā- > panonsko *ā- (*pāsji, *lāžete).

Znotraj panonske narečne ploskve je glede na naknadno daljšanje slovenskih kratkih naglašanih zložnikov v nezadnjih zlogih mogoče ločiti dva tipa govorov: 1) **vzhodni panonski govori** z odsotnostjo daljšanja (arhaizem): prekmursko narečje, prleško narečje, vzhodni govori goričanskega/slovenskogoriškega narečja, vzhodni in osrednji govori haloškega narečja; 2) **zahodni panonski govori** s prisotnostjo daljšanja (inovacija pod vplivom sosednjih severno- in južnoštajerskih narečij): zahodni govori goričanskega/slovenskogoriškega narečja, zahodni govori haloškega narečja, ki pa se ne ujemata z narečnimi mejami. Panonska narečja se znotraj delijo glede na različne glasovne sovpeade panonskih odrazov slovenskih sredinskih samoglasnikov.

Prekmursko narečje:⁴⁶⁶ 1) sln. *ē > panonsko *e₁ > prekmursko *e₁ (*svê₁t, *grê₁x, *dê₁laš, *stê₁na); sln. *ē, *ē̄, *ā > panonsko *ē₁, *ē₂, *ē₃ > prekmursko *ē₁, *e₂,⁴⁶⁷ *ē₂ (*lê₂d, Gpl *žē₂n; *pê₂t, *vê₂žeš, *glê₂daš, *trê₂sti; *dê₂n, *mê₂x, Gpl *ovē₂c); 2) sln. *ō, *ō̄ > panonsko *ou₁, *ou₂ > prekmursko *ou (*bôug, Gpl *nôug; *môuž, *stôupiš, *vôuxaš, *môyka); 3) sln. *ĕ- > panonsko *ĕ- (Gsg *dêda, *lêto, *dêlati); sln. *ĕ-/ *ĕ-, *ā- > panonsko *è-, *ò- > prekmursko *è- (*stêla, *žênite; Gsg *zèta, *glèdati; *pèsji, *lèžete); 4) sln. *ò-/ *ò- > panonsko *ò- (*vôla, *vòzite; Gsg *pòpa, *gòba, *gòbica).⁴⁶⁸

Prleško narečje:⁴⁶⁹ 1) sln. *ē > panonsko *e₁ > prleško *ē (*svêt, *grêx, *dêlaš, *stêna); sln. *ē, *ē̄, *ā > panonsko *ē₁, *ē₂, *ē₃ > prleško *ē (*lêd, Gpl *žên; *pêt, *vêžeš, *glêdaš, *trêsti; *dê₂n, *mêx, Gpl *ovêc); 2) sln. *ō, *ō̄ > panonsko *ou₁, *ou₂ > prleško *ō (z izjemo obrobni govora) (*bôg, Gpl *nóg; *môž, *stôpiš, *vôxaš, *môka); 3) sln. *ĕ-, *ĕ-/ *ĕ- > panonsko *ĕ-, *è- > prleško *ĕ- (Gsg *dêda, *lêto, *dêlati; *stêla, *žênite; Gsg *zèta, *glèdati); sln. *ā- > panonsko *ā- > prleško *è-

⁴⁶⁵ Diftongizacija slovenskega *ō̄ je najverjetneje zajela celotno panonsko narečno ploskev. Novonastali padajoči diftong pa se je prvotno kvalitetno razlikoval od starejšega istovrstnega diftonga (sln. *ō > panonsko *ou₁; sln. *ō̄ > panonsko *ou₂), na kar bi kazalo zahodnohaloško gradivo. V večini panonskih govorov sta diftonga nato glasovno sovpadla.

⁴⁶⁶ Benedik 1981: 181.

⁴⁶⁷ Diftongizacija sln. *ē̄ > panonsko *ē₂ > prekmursko *e₂ je najverjetneje prvotno zajela celotno prekmursko narečje, kasneje pa je v posameznih govorih prišlo do monoftongizacije diftonga *e₂ (Rigler 1963b: 62; Smole 2001: 43).

⁴⁶⁸ Za genetskojezikoslovno utemeljitev, da narečni govori krajev kot npr. Sveti Martin z okolico na severozahodnem obrobju Medmurja na državnem ozemlju Republike Hrvaške niso del zgornjega podnarečja medmurskega narečja zagorsko-medmurske narečne ploskve severozahodne kajkavščine, temveč prekmurskega narečja panonske narečne ploskve vzhodne slovenščine (prim. 5.4.5.3).

⁴⁶⁹ Rigler 1981d: 175–176.

(*pèsji, *lèžete); 4) sln. *ò-/*ò- > panonsko *ò- > prleško *ò- (*vòla, *vòzite; Gsg *pòpa, *gòba, *gòbica).⁴⁷⁰

Goričansko/slovenskogoriško narečje:⁴⁷¹ 1) sln. *ē > panonsko *ei (*svēt, *gréx, *dēlaš, *stéina); sln. *ē, *ē̄, *ā > panonsko *ē₁, *ē₂, *ē₃ > goričansko *ē̄ (za razliko od prekmurskega v goričanskem narečju najverjetneje ni prišlo do diftongizacije sln. *ē > panonsko *ē₂ > prekmursko *ei₂) (*léd, Gpl *žén; *pēt, *véžes, *glédaš, *trésti; *dēn, *mēx, Gpl *ovéc); 2) sln. *ō, *ō̄ > panonsko *ou₁, *ou₂ > goričansko *ou (*bōug, Gpl *nóg; *mōuž, *stóupiš, *vōuxaš, *mōuka). Goričanski govori se glede na odsotnost oz. prisotnost zelo pozne podaljšave slovenskih kratkih naglašanih zložnikov v nezadnjih zlogih delijo na vzhodne in zahodne: 1) **vzhodni goričanski govori** z odsotnostjo podaljšave slovenskih kratkih naglašanih zložnikov v nezadnjih zlogih: a) sln. *ě- > panonsko *ě- (Gsg *dēda, *lěto, *dělati); sln. *ě-/*ě-, *ā- > panonsko *ě-, *ā- > vzhodno goričansko *ě- (*stéla, *žénite; Gsg *zéta, *glédati; *pèsji, *lèžete); b) sln. *ò-/*ò- > panonsko *ò- (*vòla, *vòzite; Gsg *pòpa, *gòba, *gòbica); 2) **zahodni goričanski govori** s pozno podaljšavo slovenskih kratkih naglašanih zložnikov v nezadnjih zlogih: a) sln. *ě- > panonsko *ě- > zahodno goričansko *ě- > *iě- (Gsg *dēda, *lěto, *dělati > Gsg *diēda, *liěto, *diělati); sln. *ě-/*ě-, *ā- > panonsko *ě-, *ā- > zahodno goričansko *ě- > *iě- (*stéla, *žénite; Gsg *zéta, *glédati; *pèsji, *lèžete > *stiéla, *žiénite; Gsg *ziéta, *gliédati; *piésji, *liéžete); b) sln. *ò-/*ò- > panonsko *ò- > zahodno goričansko *ó- > *uó- (*vuóla, *vuózite; Gsg *puópa, *guóba, *guóbica).

Haloško narečje izkazuje prvotno ločevanje odrazov sln. *ō : *ō̄ > panonsko *ou₁ : *ou₂, kar se ohranja v zahodnih govorih, v osrednjih in vzhodnih govorih pa je podobno kot v ostalih panonskih narečjih prišlo do glasovnega sovpadanja odrazov obeh samoglasnikov. Govori se delijo glede na odsotnost oz. prisotnost zelo pozne podaljšave slovenskih kratkih naglašanih zložnikov v nezadnjih zlogih (in njihove kasnejše diftongizacije), prisotnost oz. odsotnost monoftongizacije panonskih diftongov (sln. *ē̄, *ō, *ō̄ > panonsko *ei₁, *ou₁, *ou₂) in način glasovnega sovpadanja odrazov slovenskih sredinskih samoglasnikov. Značilnosti posameznih govorov so:⁴⁷² 1) **vzhodni haloški govori**: a) sln. *ē̄, *ā > panonsko *ei₁, *ē̄₃ > vzhodno haloško *ē̄ (*svēt, *gréx, *dēlaš, *stéina; *dēn, *mēx, Gpl *ovéc); sln. *ē, *ē̄ > panonsko *ē₁, *ē̄₂ > vzhodno haloško *ē̄ (*léd, Gpl *žén; *pēt, *véžes, *glédaš, *trésti); b) sln. *ō, *ō̄ > panonsko *ou₁, *ou₂ > vzhodno haloško *ō̄ (*bōg, Gpl *nóg; *mōž, *stópiš, *vōxaš, *mōka); c) sln. *ě- > panonsko *ě- (Gsg *dēda, *lěto, *dělati); sln. *ě-/*ě-, *ā- > panonsko *ě-, *ā- > vzhodno haloško *ě- (*stéla, *žénite; Gsg *zéta, *glédati; *pèsji, *lèžete); č) sln.

⁴⁷⁰ Za genetskojezikoslovno utemeljitev, da narečni govori krajev kot npr. Štrigova z okolico in morda tudi Stanetinec z okolico na zahodnem obrobju Medmurja na državnem ozemlju Republike Hrvaške niso del zgornjega podnarečja medmurskega narečja zagorsko-medmurske narečne ploskve severozahodne kajkavščine, temveč prleškega narečja panonske narečne ploskve vzhodne slovenščine (prim. 5.4.5.3).

⁴⁷¹ Koletnik 1999, 2001.

⁴⁷² Zorko 1998c.

*ò-/*ǫ- > panonsko *ò- > vzhodno haloško *ǫ- (*vòla, *vòzite; Gsg *pòpa, *gòba, *gòbica); 2) **osrednji haloški govori**: a) sln. *ē̄ > panonsko *eĭ (*svēit, *grēix, *dēilaš, *stēina); sln. *ē, *ē̄, *ā > panonsko *ē, *ē̄, *ē̄₃ > osrednje haloško *ē (*lēd, Gpl *žén; *pēt, *véžeš, *glēdaš, *trēsti; *dēn, *mēx, Gpl *ovéc); b) sln. *ō, *ō̄ > panonsko *ou₁, *ou₂ > osrednje haloško *ou (*bôug, Gpl *nôug; *môuž, *stôupiš, *vôuxaš, *môuka); c) sln. *ě̄ > panonsko *ě- (Gsg *dēda, *lēto, *dēlati); sln. *ě-/*ǣ-, *ǫ- > panonsko *ě-, *ǫ- > osrednje haloško *ě- (*stēla, *žēnite; Gsg *zēta, *glēdati; *pēsji, *lēzete); č) sln. *ò-/*ǫ- > panonsko *ò- > osrednje haloško *ǫ- (*vòla, *vòzite; Gsg *pòpa, *gòba, *gòbica); 3) **zahodni haloški govori**: a) sln. *ē̄ > panonsko *eĭ > zahodno haloško *ē (*svēt, *grēx, *dēlaš, *stēna); sln. *ē, *ē̄, *ā > panonsko *ē, *ē̄, *ē̄₃ > zahodno haloško *ē (*lēd, Gpl *žén; *pēt, *véžeš, *glēdaš, *trēsti; *dēn, *mēx, Gpl *ovéc); b) sln. *ō > panonsko *ou₁ > zahodno haloško *ou (*bôug, Gpl *nôug); sln. *ō̄ > panonsko *ou₂ > zahodno haloško *ō (*môž, *stôpiš, *vôuxaš, *môka); c) sln. *ě̄, *ǫ- > panonsko *ě-, *ǫ- > zahodno haloško *iě- (Gsg *diēda, *liēto, *diēlati; *piēsji, *liēzete); sln. *ě-/*ǣ- > panonsko *ě- > zahodno haloško *ě- (*stēla, *žēnite; Gsg *zēta, *glēdati); č) sln. *ò-/*ǫ- > panonsko *ò- > zahodno haloško *uó- (*vuóla, *vuózite; Gsg *puópa, *guóba, *guóbica).

Odrzi slovenskih sredinskih samoglasnikov v panonski narečni ploskvi vzhodne slovenščine

Izhodiščno splošnoslovensko		*ē̄	*ě̄	*ō	*ò-	*ē	*ě-	*ē̄	*ě-	*ō̄	*ǫ-	*ā	*ǫ-
Panonska narečna ploskev		*eĭ	*ě-	*ou₁	*ò-	*ē₁	*ě-	*ē₂	*ě-	*ou₂	*ò-	*ē₃	*ǫ-
prekmursko	Gomilice	e:ī	ē	o:ū	o	e:	e	e:	e	o:ū	o	e:	e
	Sveti Martin	ei	e/ei	ou	o	e	e	e	e	au	o	e	e
prleško	Videm	e:	ē	o:	o	e:	e	e:	e	o:	o	e:	e
	Štrigova	ī	e	ou	o	e	e	e	e	ou	o	e	e
	Stanetinec	ī	e	o	o	e	e	e	e	o	o	e	e
goričansko/slovensko-goriško	Črešnjevci	e:ī	ē	o:ū	o	e:	e	e:	e	o:ū	o	e:	e
	Voličina	e:ī	i:e	o:ū	u:o	e:	e:/i:e	e:	e:/i:e	o:ū	u:o	e:	e:/i:e
haloško	Veliki Vrh	e:	ē	o:	o	e:	e	e:	e	o:	o	e:	e
	Gradišče	e:ī	ē	o:ū	o	e:	e	e:	e	o:ū	o	e:	e
	Žetale	e:	i:e	a:ū	u:o	e:	e:/ä	e:	e:	o:	u:o	e:	i:e

Odrazi nekaterih slovenskih naglašanih samoglasnikov v slovenskih narečnih ploskvah in v slovenskem knjižnem jeziku⁴⁷³

Izhodiščno splošnoslovensko	*ī	*i-	*ū	*ü-	*ē	*è-	*o-	*ō	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō-	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō-	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō-
Severozahodna slovensčina	*ī	*i-	*ū	*ü-	*ie	*è-	*uo	*ō	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō-	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō-	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō-
Severna slovensčina	*ī	*i-	*ū	*ü-	*ie	*è-	*uo	*ō	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō-	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō-	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō-
Koroška narečna ploskev	*ī	*i-	*ū	*ü-	*ie	*è-	*uo	*ō	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō-	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō-	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō-
Zahodna slovensčina	*ī	*i-	*ū	*ü-	*ie	*è-	*uo	*ō	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō-	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō-	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō-
Beneško-kraška narečna ploskev	*ī	*i-	*ū	*ü-	*ie	*è-	*uo	*ō	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō-	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō-	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō-
Obsoško-idrijska narečna ploskev	*ī	*i-	*ū	*ü-	*ie ₁	*è-	*uo ₁	*ō ₁	*ë ₁	*ē ₁	*è-	*uo ₂	*ō ₂	*ë ₂	*ē ₂	*è-	*uo ₂	*ō ₂	*ë ₂	*ē ₂	*è-	*uo ₂	*ō ₂
Jugovzhodna slovensčina	*ī	*i-	*ū	*ü-	*ej	*è-	*ou	*ō	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō
Južna slovensčina	*ī	*i-	*ū	*ü-	*ej	*è-	*ou	*ō	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō
Gorenjska narečna ploskev	*ī	*i-	*ū	*ü-	*ē ₂	*è-	*ō ₂	*ō ₂	*ë ₂	*ē ₂	*è-	*ō ₁	*ō ₁	*ë ₁	*ē ₁	*è-	*ō ₁	*ō ₁	*ë ₁	*ē ₁	*è-	*ō ₁	*ō ₁
Dolenjska narečna ploskev	*ī	*i-	*ū	*ü-	*ej	*è-	*ū	*ū	*ë-	*ē	*è-	*ū	*ū	*ë-	*ē	*è-	*ū	*ū	*ë-	*ē	*è-	*ū	*ū
Južnoštajerska narečna ploskev	*ī	*i-	*ū	*ü-	*ej ₁	*è-	*ou ₁	*ō ₁	*ë ₁	*ē ₁	*è-	*ō ₁	*ō ₁	*ë ₁	*ē ₁	*è-	*ō ₁	*ō ₁	*ë ₁	*ē ₁	*è-	*ō ₁	*ō ₁
Vzhodna slovensčina	*ī	*i-	*ū	*ü-	*ej	*è-	*ou	*ō	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō
Severnoštajerska narečna ploskev	*ī	*i-	*ū	*ü-	*ej	*è-	*ou	*ō	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō	*ë-	*ē	*è-	*ò-	*ō
Panonska narečna ploskev	*ī	*i-	*ū	*ü-	*ej	*è-	*ou ₁	*ō ₁	*ë-	*ē	*è-	*ou ₂	*ō ₂	*ë ₂	*ē ₂	*è-	*ou ₂	*ō ₂	*ë ₂	*ē ₂	*è-	*ou ₂	*ō ₂
Slovenski knjižni jezik	í/î	í-	ú/û	ú-	é/ê	é-	ô/ó	ó-	é/ê	é-	ê/ë	é-	ó/ô	ó-	â/á	á-	â/á	á-	â/á	á-	â/á	á-	â/á

⁴⁷³ Glasovne in naglasne inovacije v hronolektu posameznega geolekta so natisnjene krepko.

5.2 Kajkavščina

Kajkavščina ima neenotno izhodišče v dveh starojužnoslovanskih geolektih – to sta bila **zahodnopanonski del** jugovzhodnoalpsko-zahodnopanonsko-primorske južne slovanščine (poznejša zahodna kajkavščina) in **vzhodnopanonski del** vzhodnopanonsko-dinarske južne slovanščine (poznejši vzhodna kajkavščina) (prim. 2.1.2) – ter **konvergentno spreminjanje** v okviru samokajkavskih splošnokajkavskih predvsem glasovnih sprememb, ki so zato njene definicijske lastnosti.

Kajkavščino je znotraj osrednje južne slovanščine ter v razmerju do čakavščine in štokavščine genetskojezikoslovno možno definirati po naslednjem načelu: **kajkavske inovacije na severozahodnem obrobju osrednjejužnoslovanskega areala** kot definicijske lastnosti geolekta na severozahodnem obrobju osrednjejužnoslovanskega areala. Dejstvo, da jo predvsem nekatere splošnokajkavske naglasne inovacije tesno povezujejo s slovenščino, nekatere naglasne analoške izravnave pa s čakavščino in (zahodno) štokavščino, je zemljepisnojezikoslovno gledano **prehodni geolekt** med slovenščino na eni strani ter čakavščino in štokavščino na drugi.

5.2.1 Zahodnopanonska in vzhodnopanonska južna slovanščina

Prvotne nesplošnozahodnojužnoslovanske glasovne spremembe v panonski slovanščini so prvotno zahodnopanonsko južno slovanščino (poznejšo zahodno kajkavščino) genetsko povezovale z jugovzhodnoalpsko južno slovanščino (poznejšo jugovzhodno slovenščino) in primorsko južno slovanščino (poznejšo čakavščino), vzhodnopanonsko južno slovanščino (poznejšo vzhodno kajkavščino) pa z dinarsko in raško južno slovanščino (poznejšo zahodno in vzhodno štokavščino). Prvotna razlika med prvotnima geolektoma je bila povezana z odrazi praslovanskih zaporniških palatalov (trdonebnikov) **t̥, *d̥* (prim. 2.1.1.5): **psl. **t̥, *d̥* > Z kajk. **t̥ > *č̣, *j* : V kajk. **t̥ > *č̣, *ẓ̌*** (psl. **noť* ‘noč’, **međa* ‘meja’ > Z kajk. **noť* > **noč̣, *meja*, V kajk. **noť* > **noč̣, *meẓ̌a*). Veliko pozneje je z nadaljnjim spreminjanjem kajkavskega **t̥ > *č̣* prišlo do notranje cepitve zahodne kajkavščine na jugozahodno in severozahodno: kajkavski mehki, palatalni (trdonebni) **č̣* se je v jugozahodni kajkavščini ohranil kot mehki *č̣*, medtem ko je v severozahodni in vzhodni kajkavščini depalataliziral v srednji *č* (vzporedno z njim se je v vzhodni kajkavščini mehki **ẓ̌* depalataliziral v srednji *ž*): psl. **t̥, *d̥* > JZ kajk. *č̣, j*, SZ kajk. *č, j*, V kajk. *č, ž*.⁴⁷⁴

⁴⁷⁴ Belić je na osnovi odrazov praslovanskih zaporniških trdonebnikov **t̥, *d̥* definiral tri prvotne kajkavske geolekte, ki naj bi izhajali iz treh različnih osnov kajkavščine; ti naj bi bili: 1) severozahodna kajkavščina (*sjeverozapadni dijalekti*) z domnevno slovensko-kajkavsko osnovo: psl. **t̥, *d̥* > *č̣, j* (*noč, meja*); 2) jugozahodna kajkavščina (*jugozapadni/prigorski dijalekti*): psl. **t̥, *d̥* > *č̣, j* (*noč, meja*) z domnevno čakavsko osnovo; 3) vzhodna kajkavščina (*istočni dijalekti*) z domnevno štokavsko osnovo: psl. **t̥, *d̥* > *č, ž* (*noč, meẓ̌a*) (Belić 1929: 226–227). Pri tem gre torej za rekonstrukcijo prvotnega stanja kajkavščine na

5.2.2 Splošnokajkavske jezikovne spremembe

Konvergentno spreminjanje zahodne in vzhodne panonske slovanščine v kajkavščino je potekalo v okviru splošnokajkavskih sprememb, ki so genetsko različna panonsko-slovenska geolekta povezale v celoto. Z njimi se je začel oblikovati samostojen osrednjejužnoslovenski geolekt, **kajkavščina**. Samokajkavske splošnokajkavske inovacije so kajkavščino razmejile znotraj zahodne južne slovanščine, in sicer od slovenščine na eni strani ter od čakavščine in štokavščine na drugi, ter so zato njene definicijske lastnosti. Sem sodita predvsem dve zelo pomembni glasovni spremembi (psl. $*\check{e} = *b/*\bar{b} > Z$ jsl. $*\check{e} = *a >$ kajk. $*\check{e}$; psl. $*\rho = *CbIC/*C\bar{b}IC/*ClbC/*Cl\bar{b}C >$ jsl. $*\rho = *l >$ kajk. $*\rho$) (prim. 2.2.2.2.2, 5.2.2.1). Pomembne so tudi splošnokajkavske naglasne spremembe, ki so izoblikovale izhodiščni kajkavski naglasni sistem.

Izhodiščni splošnokajkavski naglasni sistem (*osnovna kajkavska akcentuacija*) je nastal po več značilnih popraslovenskih regularnih in oblikovnih analoških naglasnih spremembah, ki pa niso samo kajkavske, temveč so tudi slovenske oz. čakavsko-zahodnoštokavske: 1) nastanek popraslovenskega novega cirkumfleksa (na dolžini) iz praslovenskega starega akuta (na dolžini), torej v oblikah pregibalnega naglasnega tipa a ter besedotvornih naglasnih tipov a", A in F (ta sprememba je značilna tudi za slovenščino) (prim. 2.2.1.7); 2) (analoške) podaljšave praslovenskih kratkih novokajkaviranih zložnikov v oblikah, ki v praslovenskih naglasnih tipih a, A, a", F izkazujejo odraz popraslovenskega novega cirkumfleksa (na dolžini) (to spremembo v nekaterih oblikah pozna tudi slovenščina) (prim. 2.2.1.8, 5.2.2.2, 5.2.2.3); 3) naglasni umik s popraslovenskega srednjega (analoško) novocirkumflektiranega zloga na prednaglasno dolžino (naglasna inovacija se sporadično pojavlja tudi v panonski in koroški narečni ploskvi slovenščine ter štokavščini) (prim. 5.2.2.4); 4) naglasni umik s praslovenskega dolgega zloga z naglasom tipa novega akuta na prednaglasno kratčino (ta sprememba naj bi zajela tudi slovenščino »severnoslovenskega« naglasnega tipa) (psl. Nsg m ptc. praet. pass. **počesànъ* (b/F₁) od 'počesati, popraskati' > kajk. **počesanъ*),⁴⁷⁵ 5) skrajšava nekaterih nenaglašanih dolgih zložnikov, in sicer vseh pognaglasnih in prednaglasnih v položaju pred izglasno dolžino (v slovenščini je prišlo do skrajšave vseh nenaglašanih dolžin) (prim. 5.2.2.5);⁴⁷⁶ 6) oblikovno analoške naglasne spremembe v nekaterih oblikah (npr. psl. **peŕi* (c) 'peči' > sln. **peŕi*, kajk., čak., Z štok. **peŕi*; psl. Nsg f ptc. praet. act. II **peklà* (c) od 'peči' > sln. **peklà*, kajk., čak., Z štok. **peklà*; psl. Nsg f ptc. praet. act. II **bьralà* (c/F₂) od 'nabirati, zbirati' > sln.

osnovi sodobnih jezikovnih značilnosti, ki ne upošteva diahronega vidika, tj. jezikovnega spreminjanja same kajkavščine, in se zato ne zdi upravičena. Jugozahodni kajkavski narečji sta z genetskojezikoslovnega stališča bodisi prehodno kajkavsko-čakavsko narečje (prigorško/plješiviškoprigrorsko) bodisi (ikavska) čakavščina (spodnjiesotelsko narečje). Različno odražanje praslovenskega $*\acute{d}$ (psl. $*\acute{d} > *j : *ž$) se kot genetsko merilo zdi utemeljeno, medtem ko sta odraza praslovenskega $*\acute{f}$ (psl. $*\acute{f} > \acute{c} : \acute{c}$) nepovedna, saj gre le za starejše in mlajše stanje genetsko istega odraza ($\acute{c} > \check{c}$). Prim. tudi 5.2.4.1.

⁴⁷⁵ Дыбо 1982.

⁴⁷⁶ Ivšić 1937: 185.

*brālā > *brāla, kajk., čak., Z štok. *brāla; psl. Nsg f ptc. praet. act. II *lovilā (c/F₂) od 'loviti' > sln. *lovilā > *lovila, kajk., čak., Z štok. *lovila), katerih žarišče naj bi bila prav kajkavščina (te spremembe so tudi čakavsko-zahodnoštokavske).⁴⁷⁷ Kajkavščino s slovenščino vežejo regularne naglasne spremembe, s čakavščino in štokavščino pa oblikovno analoške naglasne spremembe.⁴⁷⁸

5.2.2.1 Samokajkavski splošnokajkavski glasovni spremembi kajkavščino razmejujeta tako v razmerju do slovenščine kot v razmerju do čakavščine in štokavščine (naštete značilnosti veljajo za večino sodobnih kajkavskih govorov):⁴⁷⁹ 1) glasovni sovpad odraza praslovanskega *ě (jata) (in z njimi glasovno sovpadlega južnoslovanskega *ě, ki je nastal po metatezi likvid praslovanskih dvoglasniških zvez *CeRC > *CRĕC s podaljšavo) ter odraza praslovanskih krepkih polglasnikov *ǫ, *ǭ (preko zahodnojužnoslovanskega polglasnika *ǝ) v kajkavski ozki *ę (inovacije nima prigorsko/plješiviškoprigorsko, prehodno kajkavsko-čakavsko narečje (prim. 5.2.5.1.2)): **psl.** *ě = *ǫ/*ǭ > **zsl.** *ě = *ǝ > **kajk.** *ę (: psl. *e = *ę > kajk. *e) (psl. *světъ (c) 'svetloba; svet' > kajk. *svēt; psl. *grěxъ (b) 'greh' > kajk. *grĕx; psl. *orěxъ (F) 'oreh' > kajk. *orĕx; psl. *dělati (a/A) 'delati' > kajk. *dĕlati; psl. *světā (b) 'luč, svetloba, svetilo' > kajk. *svĕcā; psl. *gnězdō (b) 'gnezdō' > kajk. *gnĕzdō; psl. *dъnъ (c) 'dan' > kajk. *dĕn; psl. *mъxъ (c) 'mah' > kajk. *mĕx; psl. *pъsъjъjъ (D) 'pasji' > kajk. *pĕsji; psl. 2sg, 2pl praes. *sъxnĕšъ *sъxnĕte (b/F₁) od 'sahniti, sušiti se' > kajk. *sĕxneš *sĕxnete; psl. *pъsъ (b) 'pes' > kajk. *pĕs; psl. *sъnъ (b) 'sen, spanje' > kajk. *sĕn; psl. *stārъcъ (A) 'tisti, ki je star' > kajk. *stāreč; psl. *kortъkъ (D) 'kratek' ≥ kajk. *krātĕk); 2) glasovni sovpad odraza praslovanskega nosnega *ǫ in odraza praslovanskih dvoglasniških zvez *CbłC, *CǫłC, *ClbC, *ClǫC (preko južnoslovanskega zlogotvornega *ǭ) v kajkavski ozki *ǭ: **psl.** *ǭ = *CbłC/*CǫłC/*ClbC/*ClǫC > **zsl.** *ǭ = *ǭ > **kajk.** *ǭ (: psl. *u > kajk. *u : psl. *o > kajk. *o) (psl. *mōžъ (c) 'mož' > kajk. *mōž; psl. *gōba (a) 'goba' > kajk. *gōba; psl. *vōlkъ (c) 'volk' > kajk. *vōk; psl. *vōlna (a) 'volna' > kajk. *vōna)).

5.2.2.2 Kajkavsko (in ne tudi slovensko) (analoško) podaljšavo praslovanskih kratkih novoakutiranih zložnikov brez metatonije imata npr.: 1) praslovanska imensko-zaimenska (določna) oblika pridevnikov in vrstilnih števnikov naglasnega tipa b/B z novoakutirano naglašeno kračino in naglasnega tipa D (tako kot imensko-zaimenska (določna) oblika pridevnikov in vrstilnih števnikov naglasnega tipa a, naglasnega tipa a" s staroakutirano naglašeno dolžino ter naglasnega tipa F) (psl. *stārъjъ (a) '(ta) stari' > *stāry; psl. *pъrvъjъ (a) '(ta) prvi' > *pŕvy; psl. *bělogōlvъjъ (a") '(ta) beloglavi' > *běloglāvy; psl. *bogātъjъ (F₂) '(ta) bogati' > *bogāty = psl. *dōbrъjъ (b) '(ta) dobri'

⁴⁷⁷ Kapović 2017: 612–613.

⁴⁷⁸ Regularne naglasne spremembe povezujejo »phonological-prosodological isoglosses«, oblikovno analoške naglasne spremembe pa »morphological accentual isoglosses« (Kapović 2017: 614–615).

⁴⁷⁹ Lončarić 1996: 32.

> sln. **dōbri*, kajk. **dōbri*; psl. **sèdmъjъ* (b) ‘sedmi’ > sln. **sèdmi*, kajk. **sēdmi*; psl. **zèlènъjъ* (B) ‘(ta) zeleni’ > sln. **zèlèni*, kajk. **zèlēni*; psl. **vysòkъjъ* (B) ‘(ta) visoki’ > sln. **visòki*, kajk. **visòki*; psl. **žènъskъjъ* (D) ‘ženski’ > sln. **žènski*, kajk. **žēnski*; psl. **kòzъjъ(jъ)* (D) ‘kozji’ > sln. **kòzji*, kajk. **kòzji*; 2) praslovanske izpeljanke s pripono *-*bje* naglasnega tipa D s praslovanskim kratkim zložnikom v korenu (tako kot praslovanske izpeljanke s pripono *-*bje* naglasnega tipa A) (psl. **zōrnъje* (A) ‘veliko/več zrn, zrnje’ > **zřnje*; psl. **sъdōrvъje* (A) ‘zdravje’ > **zdrāvje* = psl. **zèlъjъje* (D) ‘veliko/več zelenih rastlin’ > sln. **zèlje*, kajk. **zēlje*; psl. **snòpъjъje* (D) ‘veliko/več snopov’ > sln. **snòpje*, kajk. **snōpje*).

5.2.2.3 Kajkavsko (in ne tudi slovensko) (analoško) podaljšavo praslovanskih kratkih novoakutiranih zložnikov z metatonijo izkazujejo npr.: 1) praslovanski samostalniki ā-jevske sklanjatve s pripono *-*ja* (posledično je zadnji soglasnik osnove jotiran) naglasnega tipa a’ z novoakutirano naglašeno kračino in nadkračino v prvem zlogu (psl. **kōža* (a’) ‘koža’ > sln. **kōža*, kajk. **kōža*); 2) praslovanski kratki novoakutirani zložnik v položaju pred šibkim polglasnikom (psl. Npl **tъrgōvъci* (E) od ‘trgovec’ > sln. **třgōvci*, kajk. **třgōvci*); 3) praslovanski kratki novoakutirani zložnik v položaju pred praslovanskim končajem *-*u* v mestniku ednine samostalnikov *u*-jevske sklanjatve (sl. Lsg **na potòku* (a’) ‘na potoku’ > sln. **na potòku*, kajk. **na potòku*).⁴⁸⁰

5.2.2.4 Kajkavski (in ne tudi slovenski) naglasni umik s popraslovanskega srednjega (analoško) novocirkumflektriranega zloga na prednaglasno dolžino (ta naglasna inovacija se sporadično pojavlja tudi v panonski in koroški narečni ploskvi slovenščine ter štokavščini), ne pa tudi na prednaglasno kračino:⁴⁸¹ 1) praslovanski trizložni sa-

⁴⁸⁰ Podaljšava tipa **kōža* > **kōža* se pojavlja v nekaterih panonskih slovenskih narečjih, in sicer v prekmurskem (Cankova *'koužá*, Martinje *'k'aožá* (Greenberg 1993: 473, 476; 2005: 113); Gornji Senik/Felsőszölnök *'ko:uža* (Bajzek Lukač 2009: 180)), slovenskogoriškem (Voličina, Črešnjenci *'ko:uža* (Koletnik 2001: 53, 62)), prleškem (Cerkvenjak *'kò:ža* : *'vòla* (Rajh 2010: 100, 263)), ne pa tudi v haloškem (Veliki Vrh *'xoja*, *'noša*, *'vòla* = *'nosin*, *p'rōsin*, Gradišče *'xoja*, *'vòla* = *p'rōsin*, Žetale *'xu:oja*, *'nu:osa* = *'nu:osin*, *p'ru:osin* (Zorko 1998: 16, 19, 28)) narečju. Za slovenščino ni mogoče trditi, da je do naglasne spremembe prišlo v vseh slovenskih narečjih. Poleg oblik tipa psl. **grozdōvъje* (E) ‘veliko/več grozdov’ > sln. *grozdōvje* (= rezijansko (Solbica/Stolvizza) *riz'duuję*, pri čemer je *u* odraz slovenskega **ō* tipa psl. **bōgъ* (c) ‘bog’ > sln. **bōg* > rezijansko *'bu* ‘bog’, psl. Gpl **otrōkъ* (B) od ‘otrok, suženj’ > sln. **otrōk* > rezijansko *ot'ruk* ‘otrok’) se pojavljajo tudi oblike brez stare podaljšave (*grmōvje*, *trgōvci*).

⁴⁸¹ Ivšič 1937: 185, 188; Vermeer 1983: 440; Булатова 1982; Дыбо 2000: 33–34; Pronk 2007. Natančna zemljepisna razširjenost »Ivšičeve retrakcije« je prikazana v Kapović 2015: 354–359. Do naglasnega umika s popraslovanskega srednjega novocirkumflektriranega zloga je zagotovo prišlo v kajkavščini (Ivšič 1937: 185, 188), in sicer tako pri trizložnih samostalnikih na -*a* s predpono (popsl. **prisēga*, **nalōga* > kajk. **prisega*, **naloga*) kot v različnih oblikah znotraj pregibalnih vzorcev (kajk. Lsg **kožūxu*, **potòku* : **sqsēdu*, **zákonu*; Gpl **kožūxov*, **potòkov* : **sqsēdov*, **zákonov*; Lpl **kožúsěx*, **potócěx* : **sqsēděx*, **zákoněx*; Ipl **kožūxi*, **potòki* : **sqsēdi*, **zákoni*; Nsg f ptc. praet. act. II **ležála* : **klěčala*; 3pl praes. **želějo* :

mostalniki *ā*-jevske sklanjatve naglasnega tipa *a* (izglagolske izpeljanke iz sestavljenih glagolov) s končajem **-a* (psl. **ogōrda* (a'') 'ograjevanje' > sln., kajk. **ogrāda* in tvorjenke kot npr. **ogōrdьnъbъ* > sln., kajk. **ogrādni*, **ogōrdьnikъ* > sln., kajk. **ogrādnik*; psl. **pokōra* (a'') 'graja, kazen, poslušnost' > sln., kajk. **pokōra* : psl. **prisēga* (a'') 'priseganje' > sln., kajk. **prisēga* > kajk. **prisēga* in tvorjenke kot npr. **prisēžьnъbъ* > sln., kajk. **prisēžni* > kajk. **prisēžni*, **prisēžьnikъ* > sln., kajk. **prisēžnik* > kajk. **prisēžnik*; psl. **nalōga* (a'') 'nalaganje' > sln., kajk. **nalōga* > kajk. **naloga*); 2) praslovanska oblika ženskega spola ednine tvornega preteklega deležnika (pasivnega participa preterita) na **-lъ* naglasnega tipa b/F₁ s končajem **-a* (psl. Nsg f ptc. praet. act. II **ležāla* (c/F₂) od 'ležati' > sln., kajk. **ležāla* : psl. Nsg f ptc. praet. act. II **klečāla* (c/F₂) od 'klečati' > sln., kajk. **klečāla* > kajk. **klēčala*; psl. Nsg f ptc. praet. act. II **volčīla* (b/F₁) od 'vlačiti' > sln., kajk. **vlačīla* > kajk. **vlāčīla*); 3) mestnik ednine samostalnikov praslovanske *u*-jevske sklanjatve s končajem **-u* naglasnih tipov F in a'' (sl. Lsg **kožūxu* (F) od 'kožuh' > sln., kajk. **kožūxu*; sl. Lsg **potōku* (a'') od 'potok' > sln., kajk. **potōku* : sl. Lsg **sqsēdu* (a'') od 'sosed' > sln., kajk. **sqsēdu* > kajk. **sqsēdu*; sl. Lsg **zakōnu* (a'') od 'začetek, načelo, počelo, zakon' > sln. **zakōnu*, kajk. **zakōnu* > **zakonu*); 4) roditeljski množinski samostalnikov praslovanske *u*-jevske sklanjatve s končajem **-ovъ* (sl. Gpl **kožūxovъ* (F) > sln., kajk. **kožūxov*; sl. Gpl **potōkovъ* (a'') > sln. **potōkov*, kajk. **potōkov* : sl. Gpl **sqsēdovъ* (a'') > sln., kajk. **sqsēdov* > **sqsēdov*; sl. Gpl **zakōnovъ* (a'') > sln. **zakōnov*, kajk. **zakōnov* > **zakonov*); 5) mestnik množinski samostalnikov praslovanske *o*-jevske sklanjatve s končajem **-ě-xъ* (psl. Lpl **kožūxěxъ* (F) > sln., kajk. **kožūsěx*; psl. Lpl **potōkěxъ* (a'') > sln. **potōcěx*, kajk. **potōcěx* : psl. Lpl **sqsēděxъ* (a'') > sln., kajk. **sqsēděx* > kajk. **sqsēděx*; psl. Lpl **zakōněxъ* (a'') > sln. **zakōněx*, kajk. **zakōněx* > **zakōněx*); 6) orodni množinski samostalnikov praslovanske *o*-jevske sklanjatve s končajem **-y* (psl. Ipl **kožūxy* (F) > sln., kajk. **kožūxi*; psl. Ipl **potōky* (a'') > sln. **potōki*, kajk. **potōki* : psl. Ipl **sqsēdy* (a'') > sln., kajk. **sqsēdi* > kajk. **sqsēdi*;

pústějō*). V slovenščini pa je nasprotno do naglasnega umika prišlo samo pri trizložnih samostalnikih na *-a* s predpono (kjer naglasni umik ni povsem dosleden, se pa ponekod pojavlja naglasni umik na kračino (psl. **otāva* (a'') 'otava' > sln. **otāva* > nespl. sln. **ōtava*; psl. **motyka* (F) 'motika' > sln. **motika* > nespl. sln. **mōtika*), medtem ko znotraj pregibalnih vzorcev naglasnega umika ni, kar naj bi bila posledica analoških izravnjav (Pronk 2007: 181). Pojavljanje naglasnega umika samo znotraj ene oblike bi (podobno kot pri pomiku tipa **sēno*/prōso* > **sēnō*/**prosō* znotraj tvornih preteklih deležnikov na **-lъ* tipa psl. **nābьralъ*, **pōbьralъ* (prim. 2.2.2.1.2.1)) lahko kazalo na analoško izravnavo. Poleg tega se v nekoroškem in nepanonskem slovenskem prostoru (kjer do umika cirkumfleksa s srednjega zloga na prednaglasno dolžino ne prihaja) za psl. **zasēka*, **persēka* pojavlja naglas tipa **zāsēka*, **pěrsēka* > sln. *zāsēka*, *prēsēka* (ob **zasēka*, **persēka* > sln. *zasēka*, *presēka*), kar bi lahko bilo analoško po tipu psl. **pāsēka* > sln. *pāsēka* oz. psl. **pātoka* > sln. *pātoka*, tj. po tipu predponsko-priponskih izpeljank s praslovansko staroakutirano predpono (psl. **pā-*, **prā-*, **vy-*) in s praslovanskim staroakutiranim ali starocirkumflektiranim korenem, na kar bi kazalo tudi neslovensko gradivo (rus. *nāseka*, toda *nosēka*/*nōseka*; *namēra*, toda *zamēra*/*zāmera*) (Šekli 2008a: 108).

psl. Ipl **zakòny* (a") > sln. **zakóni*, kajk. **zakòni* > **zákoni*); 7) orodnik množine in dajalnik/orodnik dvojine samostalnikov praslovanske *ā*-jevske sklanjatve s končajem **-a-mi* naglasnih tipov b/B in c/C (psl. Ipl **dušāmi* (c) od 'dih, sapa; duša' > sln., kajk. **dušāmi* > kajk. **dúšami*; psl. DIdu **dušāma* (c) > sln., kajk. **dušāma* > kajk. **dúšama*); 8) tretja oseba množine praslovanskih glagolov naglasnega tipa F (psl. 3pl praes. **želějotъ* (F) od 'želeti' > sln. **želéjō*, kajk. **želéjō* : psl. **pustějotъ* (c/F₂) od 'postajati, biti pust, neobljuden, zapuščen' > sln., kajk. **pustějō* > kajk. **pústějō*); 9) tvorni pretekli deležnik na **-lъ* glagolov na **-θ-ti* **-o* **-e-si* naglasnega tipa c-a: psl. Nsg m ptc. praet. act. II **posěklъ* (c-a) od 'posekati' > sln., kajk. **posékl*; psl. Nsg m ptc. praet. act. II **zasěklъ* (c-a) od 'zasekati' > sln., kajk. **zasékl* > kajk. **zasékl*. Znotraj posameznih pregibalnih in besedotvornih vzorcev je kasneje lahko prišlo do analoških izravnjav.

5.2.2.5 V kajkavščini je prišlo do skrajšave nenaglašanih dolgih zložnikov, in sicer v vseh ponaglasnih zlogih (psl. **vōlstъ* (c) 'oblast, vladanje, volja' > **vlást* > sln. **vlást*, kajk. **vlást* : psl. **ōbolstъ* (C) 'območje pod enim vladarjem' > **ōblāst* > sln. **oblāst*, kajk. **ōblāst*; psl. **dъlžьnikъ* (B) 'dolžnik' > **dļžnik* > sln. **dļžnik*, kajk. **dļžnik* : psl. **pōtъnikъ* (D) 'potnik' > **pōtnik* > sln. **pōtnik*, kajk. **pōtnik*; sl. Gsg **vodě/*vodojě* (c) od 'voda' > **vodě* > sln. **vodě*, kajk. **vodě* : sl. Gsg **sólme* (a) od 'slama' > **slāmē* > kajk., sln. *slāmē*; psl. Nsg m ptc. praet. act. II **dālъ* od 'dati' > **dāl* > sln. **dāl*, kajk. **dāl* : psl. Nsg m ptc. praet. act. II **prōdalъ* od 'dati naprej, za (protivrednost)' > **prōdāl* > sln. **prodāl*, kajk. **prōdāl*) in prednaglasnih zlogih v položaju pred izglasno dolžino (sl. Gsg **rōkě/*rōkojě* (c) od 'roka' > **rōkě* > sln. **rōkě*, kajk. **rōkě*; psl. Gpl **lūdъjъ* (c) od 'ljudje' > **lūdi* > sln. **lūdi*, kajk. **lūdi*; psl. 3pl praes. **trēsōtъ* (c) od 'tresti' > **trēsō* > sln. **trēsō*, kajk. **trēsō*). Za razliko od kajkavščine je v slovenščini prišlo do skrajšave vseh nenaglašanih dolžin (prim. 2.2.2.1.2.3).

Krajšanje nekaterih nenaglasnih dolžin v (slovenščini in) kajkavščini

(Pra)slovansko	Južnoslovansko	Kajkavsko
<i>*vōlstъ</i> (c) : <i>*ōbolstъ</i> (C)	<i>*vlást</i> : <i>*ōblāst</i>	<i>*vlást</i> : <i>*ōblāst</i>
<i>*dъlžьnikъ</i> (B) : <i>*pōtъnikъ</i> (D)	<i>*dļžnik</i> : <i>*pōtnik</i>	<i>*dļžnik</i> : <i>*pōtnik</i>
<i>*vodě/*vodojě</i> (c) : <i>*sólme</i> (a)	<i>*vodě</i> : <i>*slāmē</i>	<i>*vodě</i> : <i>*slāmē</i>
<i>*dālъ</i> : <i>*prōdalъ</i>	<i>*dāl</i> : <i>*prōdāl</i>	<i>*dāl</i> : <i>*prōdāl</i>
<i>*rōkě/*rōkojě</i> (c)	<i>*rōkě</i>	<i>*rōkě</i>
<i>*lūdъjъ</i> (c)	<i>*lūdi</i>	<i>*lūdi</i>
<i>*trēsōtъ</i> (c)	<i>*trēsō</i>	<i>*trēsō</i>

Slovenske in kajkavske naglasne značilnosti

(Pra)slovensko	Slovensko	Kajkavsko
*ŷ	*ŷ	*ŷ
*dòbrъjъ (b), *sèdмъjъ (b)	*dòbri, *sèdmi	*dòbri, *sèdmi
*zelèņъjъ (B), *vysòkъjъ (B)	*zelèni, *visòki	*zelèni, *visòki
*žèņъskъjъ (D), *kòzъjъ(jъ) (D)	*žènski, *kòzji	*žènski, *kòzji
*zèlъje (D), *snòpъje (D)	*zèlje, *snòpje	*zèlje, *snòpje
*ŷ	*ŷ	*ŷ
*kòža (a')	*kòža	*kòža
*tъrgòvъci (E)	*tъrgòvci	*tъrgòvci
*potòku (a'')	*potòku	*potòku
*nesti (c)	*nesti	*nèsti
*peklá (c)	*peklà	*pèkla
*bráalá (c/F ₂)	*bràlâ > *brála	*bràla
*lovilá (c/F ₂)	*lovilâ > *lovíla	*lovíla
*ŷŷŷŷ/*ŷŷŷŷ	*ŷŷŷŷ	*ŷŷŷŷ
*prisèga (a''), *nalòga (a'')	*prisèga, *nalòga	*prisega, *náloga
*prisèžъņjъ, *prisèžъņikъ	*prisèžni, *prisèžnik	*prisèžni, *prisèžnik
*klečála (c/F ₂), *volčíla (b/F ₁)	*klečàla, *vlačíla	*klèčala, *vláčila
*sqsèdu (a''), *zakònu (a'')	*sqsèdu, *zakònu	*sqsèdu, *zákonu,
*sqsèdov (a''), *zakònovъ (a'')	*sqsèdov, *zakònov	*sqsèdov, *zákonov
*sqsèdèxъ (a''), *zakòněxъ (a'')	*sqsèdèx, *zakòněx	*sqsèdèx, *zákonèx
*sqsèdy (a''), *zakòny (a'')	*sqsèdi, *zakòni	*sqsèdi, *zákonì
*dušámi, *dušáma (c)	*dušámi, *dušáma	*dúšami, *dúšama
*pustèjotъ (c/F ₂)	*pustèjot	*pústèjot

5.2.3 Mlajše nesplošnokajkavske jezikovne spremembe

Pri oblikovanju narečnih ploskev (baz) kajkavščine so pomembno vlogo igrale predvsem mlajše nesplošnokajkavske naglasne spremembe. To so torej tiste naglasne spremembe, ki niso zajele celotnega kajkavskega jezikovnega prostora, temveč le njegov del. Po zemljepisnem obsegu je tako mogoče ločiti zemljepisno bolj razširjene in zemljepisno manj razširjene naglasne spremembe, kar relativnokronološko najverjetneje pomeni starejše in mlajše naglasne spremembe.⁴⁸²

⁴⁸² Zemljepisno bolj razširjene nesplošnokajkavske naglasne spremembe so tiste, ki inovativne kajkavske govore ločijo od konzervativnih (Ivšić 1936: 72–74), medtem ko so zemljepisno manj razširjene nesplošnokajkavske naglasne spremembe tiste, ki so značilne za nekatere od 24 Ivšićevih naglasnih tipov kajkavskih govorov (Ivšić 1936: 79–81).

5.2.3.1 Zemljepisno bolj razširjene nesplošnokajkavske naglasne spremembe

Zemljepisno bolj razširjene nesplošnokajkavske naglasne spremembe so zajele večje strnjene areale in posledično izoblikovale posamezne kajkavske narečne ploskve. Ker so prav te naglasne inovacije tako zelo značilne za posamezne kajkavske narečne ploskve, so v narečjeslovju kajkavščine od Ivšiča dalje obveljale za njihove definicijske lastnosti. Zemljepisno bolj razširjene naglasne spremembe so: 1) izguba tonemskih opozicij v zadnjih zlogih, natančneje tonski sovpad akuta in cirkumfleksa v cirkumfleks: **kajk.** $*-\tilde{V} : *-\hat{V} > -\hat{V} = -\tilde{V}$ (psl. $*sněgъ$ (c) 'sneg', $*bōgъ$ (c) 'bog', $*kōrlъ$ (b) 'kralj', 3sg praes. $*letitъ$ (c/F₂) od 'leteti' > kajk. $sněg, bōg : krālj, leti$ > nespl. kajk. $sněg, bōg = krālj, leti$) (turopoljsko-posavska narečna ploskev, križevaško-podravsko narečna ploskev); 2) naglasni umik s kratkega končnega zložnika na prednaglasno dolžino v smislu metatonije, tj. s tonemsko spremembo, in na prednaglasno kračino v smislu metatakse, tj. brez tonemske spremembe: **kajk.** $-\tilde{V}\tilde{V}, -\tilde{V}\hat{V} > \text{nespl. kajk. } -\tilde{V}\hat{V}, -\tilde{V}\tilde{V}$ (psl. $*vinō$ (b) 'vino', $*ženā$ (b) 'žena' > kajk. $vīnō, ženā > \text{nespl. kajk. } vīno, žēna$) (križevaško-podravsko narečna ploskev);⁴⁸³ 3) naglasni umik s kajkavskega cirkumfektiranega dolgega sredinskega zložnika na kajkavski kratki prednaglasni zložnik v smislu metatakse, tj. brez tonemske spremembe (regresivna metataksa s cirkumfektirane dolžine na kračino): **kajk.** $*V\hat{V}\hat{V} > \text{nespl. kajk. } \tilde{V}\tilde{V}\tilde{V}$ (psl. Nsg m ptc. praet. act. II $*posēklъ$ (c-a) od 'posekati' > $*posēkl > \text{kajk. } posēkel > \text{nespl. kajk. } pōsēkel$) (turopoljsko-posavska narečna ploskev); 4) nesplošnokajkavska navzkrižna metatonija (*unakrsna metatonija*): **kajk.** $*\tilde{V} : *\hat{V} > \text{nespl. kajk. } *\tilde{V} : *\tilde{V}$ (psl. $*mēso$ (c) 'meso', Nsg m ptc. praet. act. II $*posēklъ$ (c-a), nem. *tanzēn* 'plesati', $*sūša$ (a) 'suhost', 2sg, 2pl praes. $*mōltišъ *mōltite$ od 'mlatiti' (b/F₁) > /→ kajk. $mēso, posēkel, tāncati : sūša, mlātiš mlātite > \text{nespl. kajk. } mēso, posēkel, tāncati : sūša, mlātiš mlātite$) (križevaško-podravsko narečna ploskev).

⁴⁸³ Relativnokronološko je v kajkavščini najverjetneje najprej prišlo do tonemske spremembe tipa $*krālj, *letī > krālj, letī$ in šele nato do naglasnomestne spremembe $*vīnō, *ženā > vīno, žēna$, ne pa obratno, saj posamezni naglasni sistemi izkazujejo naslednje stanje $letī, ženā : letī, žēna$: $letī, žēna$, ne pa tudi $*letī, *žēna$ (Ivšič 1936: 74). Za razliko od kajkavskih pa so naglasne spremembe v slovenščini tipološko drugačne: 1) naglasni umik s kratkega končnega zložnika na prednaglasno kračino (težnja po definalizaciji naglasnega mesta) ni vezan na izgubo tonemskih nasprotij v zadnjem zlogu; posamezni tonemski naglasni sistemi izkazujejo naslednja stanja: $letī, ženā$ (nadiško, tersko, kobariško obsoško, delno rožansko) : $letī, žēna$ (delno rožansko, horjulsko) : $letī, žēna$ (gorenjsko, selško, dolensko, ziljsko, podjunsko); 2) naglasni umik s kratkega končnega zloga na prednaglasno kračino v smislu metatonije, tj. s tonemsko spremembo, in ne v smislu metatakse, tj. brez tonemske spremembe: $ženā > žēna > žēna$.

Naštete naglasne spremembe, ki so zajele posamezno narečno ploskev v celoti, pa se v precej manjšem zemljepisnem obsegu pojavljajo tudi znotraj drugih narečnih ploskev. V tem primeru niso merilo za podrobnejšo členitev posameznih narečij. Tako se npr. znotraj zagorsko-medmurske narečne ploskve pojavljata naglasni spremembi **krâlj*, **letĩ* > *krâlj*, *letĩ* in **vĩnò*, **ženà* > *vĩno*, *žèna*, kar pa ni merilo za členitev te narečne ploskve na več ploskev ali na posamezna narečja.

5.2.3.2 Zemljepisno manj razširjene nesplošnokajkavske naglasne spremembe

Zemljepisno manj razširjene nesplošnokajkavske naglasne spremembe so zajele manjše areale znotraj posamezne kajkavske narečne ploskve ali manjše areale več kajkavskih narečnih ploskev ter niso pomembne za nadaljnjo členitev posameznih narečnih ploskev na narečja. Te so: 1) naglasni umik s (circumflektiranega) dolgega končnega zložnika na prednaglasni zložnik z metataksa: **kajk. -VŤ** > **nespl. kajk. -VŤ** > **-ŤV** (psl. 3sg praes. **letitĩ*₂ (c/F₂) od 'leteti' > kajk. *letĩ* > nespl. kajk. *letĩ* > *lèti*); 2) naglasni pomik s kajkavskega začetnega kratkega zložnika na kajkavski sredinski kratki zložnik (progresivna metataksa s kračine na kračino):⁴⁸⁴ **kajk. ŤVV** > **nespl. kajk. VŤV** (psl. **âgoda* (A) 'jagoda' > kajk. **jâgoda* > *jâgoda* > nespl. kajk. *jagòda*); 3) naglasni umik s kajkavskega sredinskega kratkega zložnika na kajkavski začetni kratki zložnik z metataksa (regresivna metataksa s kračine na kračino): **kajk. VŤV** > **nespl. kajk. ŤVV** (psl. **lopâta* (F) 'lopata' > kajk. **lopâta* > *lopâta* > nespl. kajk. *lòpata*); 4) naglasni umik s kajkavskega kratkega sredinskega zložnika na kajkavski dolgi zložnik z metataksa (regresivna metataksa s kračine na dolžino): **kajk. ŤŤV** > **nespl. kajk. ŤVV** (psl. **mlâtĩti* (b/F₁) 'mlatiti' ≥ kajk. **mlâtĩti* > *mlâtĩti* > nespl. kajk. *mlâtiti*); 5) naglasni pomik s kajkavskega (akutiranega ali circumflektiranega) začetnega dolgega zložnika na kajkavski kratki zložnik (progresivna metataksa z začetne dolžine na kračino): **kajk. ŤVV/ŤVV** > **nespl. kajk. ŤVV/ŤVV** > **ŤŤV** (kajk. 2pl praes. *mlâtite*, *tâncati* > nespl. kajk. *mlâtite*, *tâncati* > *mlâtĩte*, *tâncâti*); 6) izguba prvotnih tonemskih opozicij v nezadnjih zlogih: **kajk. *Ť-** : ***Ť-** > **nespl. kajk. Ť-** = **Ť-** (kajk. *sũša* > nespl. kajk. *sũša*) in nastanek novih tonemskih opozicij kot posledice umika naglasa s kratkega končnega zložnika na prednaglasno dolžino v smislu metatonije: **kajk. *-ŤŤ** > **nespl. kajk. -ŤV** (kajk. *vĩnò* > nespl. kajk. *vĩno*); 7) popolna izguba tonemskih opozicij (kajk. *krâlj*, *letĩ*, *sũša*, *vĩnò* > nespl. kajk. *krâlj*, *letĩ*, *sũša*, *vĩno*); 8) popolna izguba kvantitetnih opozicij.

⁴⁸⁴ Strokovna izraza (termina) *progresivni* in *regresivni* sta v tem delu uporabljana v naslednjih pomenih: *progresivni* 'pomikni, tj. premikajoč se proti koncu besede, v desno', *regresivni* 'umikni, tj. premikajoč se proti začetku, v levo'. Ivšić termina uporablja ravno v obratnem smislu: *progresivni* 'prema početku riječi', *regresivni* 'prema svršetku riječi' (Ivšić 1936: 73).

Nesplošnokajkavske naglasne spremembe

Praslovansko	Splošnokajkavsko	Nesplošnokajkavsko
*snĕgъ (c), *bŏgъ (c)	snĕg, bŏg	snĕg, bŏg
*kŏrlĭ (b), *letĭtĭ (c/F ₂)	krālĭ, letĭ	krālĭ, letĭ
*vinŏ (b), *ženā (b)	vĭnŏ, ženā	vĭno, ženā
*posĕklĭ (c-a)	posĕkel	pŏsekel
*mĕso (c), *posĕklĭ (c-a), (tanzen)	mĕso, posĕkel, tāncati :	mĕso, posĕkel, tāncati :
*sūša (a'), *mŏltĭšĭ *mŏltĭte (b/F ₁)	sūša, mlātiš mlātite	sūša, mlātiš mlātite
*letĭtĭ (c/F ₂)	letĭ	letĭ > lĕti
*ġgoda (A)	jġgoda	jagŏda
*lopāta (F)	lopāta	lŏpata
*mŏltĭti (b/F ₁)	mlātiiti	mlātiiti
(tanzen)	tāncati :	tāncati > tāncāti
*mŏltĭte (b/F ₁)	mlātiite	mlātiite > mlātiite
*vinŏ (b)	vĭnŏ	vĭno > vĭno

5.2.4 Jezikoslovna merila členitve kajkavščine na narečne ploskve in narečja

V nadaljevanju so podani zgodovinski pregled jezikoslovnih členitev kajkavščine na narečne ploskve in narečja, njihovo vrednotenje s stališča teorije in metodologije genetskega jezikoslovja ter kritični pretres samih jezikoslovnih meril členitve kajkavščine na narečne ploskve in narečja.

5.2.4.1 Zgodovinski pregled jezikoslovnih členitev kajkavščine na narečne ploskve in narečja

Kajkavščina v zgodovini svojega preučevanja pozna več jezikoslovnih členitev na narečne ploskve in narečja, ki pa se v večini dopolnjujejo. Pri tem je opaziti, da je sorazmerno z naraščanjem poznavanja posameznih kajkavskih krajevnih govorov naraščala tudi natančnost notranje členitve kajkavščine. Če je pri prvi členitvi kajkavščina poznala tri narečja (Belić 1929), jih po zadnji aktualni členitvi pozna petnajst (Lončarić 1982). Podan je zgodovinski pregled klasifikacij kajkavskih narečij.

Belić (1929) je za merilo notranje členitve kajkavščine vzel odraz praslovanskih palatalov (trdonebnikov) **t*, **d* in definiral tri narečja, pri čemer je menil, da imajo ta narečja glede na odraz praslovanskih palatalov tri različne jezikovne podstave (prim. 5.2.1): 1) *sjeverozapadni dijalekti* (z domnevno slovensko-kajkavsko jezikovno podstavo): psl. **t*, **d* > *č, j* (*noč, meja*); 2) *jugozapadni/prigorski dijalekti* z domnevno čakavsko jezikovno podstavo: psl. **t*, **d* > *ć, j* (*noć, meja*); 3) *istočni dijalekti* z domnevno štokavsko jezikovno podstavo: psl. **t*, **d* > *č, ž* (*noč, meža*).⁴⁸⁵

⁴⁸⁵ Belić 1929: 226–227.

Ivšić (1936) je za merilo klasifikacije kajkavskih narečij postavil naglasni sistem in definiral štiri narečja: 1) *zagorsko-medimurska skupina*: starejši kajkavski naglasni sistem brez nesplošnokajkavskih naglasnih premikov in nesplošnokajkavske navkrižne metatonije; 2) *turopoljsko-posavska skupina*: mlajši kajkavski naglasni sistem z nesplošnokajkavskim naglasnim umikom s kajkavskega cirkumflektiranega dolgega sredinskega zložnika na kajkavski kratki prednaglasni zložnik v smislu metatakse (kajk. **posêkêl* > nespl. kajk. *pòsêkêl*); 3) *križevačko-podravsko skupina*: mlajši kajkavski naglasni sistem z nesplošnokajkavsko navzkrižno metatonijo (kajk. *sûša, mlâtite* : *mêso, posêkêl, tâncati* > nespl. kajk. *sûša, mlâtite* : *mêso, posêkêl, tâncati*); 4) *donjosutlansko-žumberačka skupina*: čakavski naglasni sistem z naglasom tipa *posìkal*, tj. z odsotnostjo odraza popraslovanskega novega cirkumfleksa v tipu psl. **posêklb* > sln., kajk. **posêkl* > kajk. **posêkêl*.⁴⁸⁶

Hraste (1927, 1956) je po vzoru notranje delitve čakavščine in štokavščine kajkavščino razčlenil na osnovi odraza praslovanskega **ě* v kajkavskih dolgih zlogih: 1) *ekavski dijalekt*: kajk. **ě* > *e*; 2) *iekavski dijalekt*: kajk. **ě* > *ie*.

Ivić (1956, 1958) je kajkavščini priključil še govore v severni Istri na meji s slovensščino, ki jih pozneje členitve priključujejo čakavščini in jih definirajo kot buzetsko narečje te.

Brozović (1960) je prevzel Ivšičevo delitev kajkavščine in jo dopolnil. Ivšičev zagorsko-medmurski tip je glede na dvojni odraz praslovanskih zaporniških palatalov **ĭ*, **đ* razdelil na dve narečji: zagorsko-medmursko narečje, tj. Ivšičevi zagorsko-medmurski govori severno od Save, in prigorski tip, tj. Ivšičevi zagorsko-medmurski govori južno od Save. Ostali narečji (turopoljsko-posavsko, križevaško-podravsko) je ohranil po Ivšiču. Ta štiri narečja je definiral kot svojo skupino, ki ji je kot posebno skupino dodal še goransko narečje in Ivšičev donjosutlansko-žumberački tip kot jezikovni otok s čakavsko jezikovno podstavo.⁴⁸⁷

Lončarić (1982) je privzel Brozovićevo delitev kajkavščine ter kajkavska narečja še natančneje notranje razdelil. Njegovi merili sta bili dve: 1) mlajše naglasne inovacije: popolna izguba tonemskih opozicij, popolna izguba kvantitetnih opozicij, stalno naglasno mesto; 2) odraz Z jsl. **o* = **ĭ* > kajk. **o*, in sicer odsotnost/prisotnost glasovnega sovпада z odrazi drugih zložnikov (tj. z odrazi psl. **o*, **u*) ter posledično ohranitev kajkavskega **o* kot posebnega glasu in fonema (Z jsl. **o* = **ĭ* : **o* : **u*) ali ne (Z jsl. **o* = **ĭ* = **o*, Z jsl. **o* = **ĭ* = **u*).

⁴⁸⁶ Ivšić 1936: 79–85.

⁴⁸⁷ Brozović 1960: 82.

Delitev kajkavščine na narečne ploskve in narečja

Belić 1929 delitev na »dijalekte«	Ivšić 1936 delitev na »skupine«	Brozović 1960 delitev na »dijalekte«	Lončarić 1982 delitev na »dijalekte«
sjevrozapadni/ zagorski	zagorsko-međimurska	zagorsko-međimurski	bednjansko-zagorski varaždinsko-ludbreški samoborski međimurski gornjosutlanski plješivičkoprigrorski
jugozapadni/ prigrorski	donjosutlansko- -žumberačka	donjosutlanski	donjosutlanski
istočni	turopoljsko-posavska	turopoljsko-posavski	vukomeričko-pokupski turopoljski donjolonjski
	križevačko-podravska	križevačko-podravski	gornjolonjski glogovničko-bilogorski podravski sjevnomoslavački
–	–	goranski	goranski

5.2.4.2 Jezikoslovna merila členitve kajkavščine na narečne ploskve in narečja

Različne glasovne in naglasne spremembe ter z njimi povezane izofone in izotone imajo različen status v vlogi meril jezikoslovne členitve kajkavščine na narečne ploskve in narečja. Razdeliti jih je mogoče v štiri skupine: 1) **nesplošnozahodnojužnoslovenske glasovne spremembe** so merilo členitve kajkavščine na zahodno in vzhodno kajkavščino (psl. **t*, **d* > Z kajk. **t* > **č*, **j* : V kajk. **t* > **č*, **ž*), poznejše nadaljnje (ne)spreminjanje kajkavskega **č* pa merilo členitve zahodne kajkavščine na severozahodno in jugozahodno (psl. **t*, **d* > JZ kajk. *č*, *j*, SZ kajk. *č*, *j*, V kajk. *č*, *ž*) (prim. 5.2.1); 2) **zemljepisno bolj razširjene nesplošnokajkavske naglasne spremembe** (prim. 5.2.3.1) so merilo členitve kajkavščine na narečne ploskve; 3) **mlajše nesplošnokajkavske glasovne spremembe**, in sicer nadaljnje spreminjanje kajkavskega ozkega **o* (Z jsl. **o* = **t* > kajk. **o*), v prvi vrsti odsotnost oz. prisotnost njegovega glasovnega sovpadu z odrazi praslovanskega **o* ali praslovanskega **u* (Z jsl. **o*/**t* : **o* : **u*; Z jsl. **o*/**t* = **o*; Z jsl. **o*/**t* = **u*, npr. psl. **zōbъ* (c) 'zob' = **vōlkъ* (c) 'volk' : **bōgъ* (c) 'bog' : **dūxъ* (c) 'dih; duh, duševnost; demon'), so merilo za členitev kajkavskih narečnih ploskev na narečja,⁴⁸⁸ 4) **zemljepisno manj razširjene nesplošnokajkavske naglasne spremembe** (prim. 5.2.3.2) pa so merilo členitve samo v primeru, da zaobjamejo večje areale znotraj ene narečne ploskve, sicer pa ne.

⁴⁸⁸ Težnja po glasovnem sovpadu kajk. **o* = **o* oz. kajk. **o* = **u* je posledica prenatrpanosti pod-sistema kajkavskih zadnjih samoglasnikov na relaciji *u* – *o* – *o*, čemur se je sistem skušal ogniti z različnimi glasovnimi spremembami: 1) kajk. **o* > **o*/**u*; 2) kajk. **u* > **ü*, kajk. **o* > **ö* > *e* (slednje v govorih, v katerih ni prišlo do glasovnega sovpadu kajk. **o* > **o*/**u*) (Ivić 1968: 59–67).

5.2.5 Narečne ploskve (baze) in narečja (dialekti) kajkavščine

Nesplošnokajkavske glasovne in naglasne spremembe so prvotno zahodno in vzhodno kajkavščino razcepile na narečne ploskve in narečja. Na zahodu kajkavščine (psl. **t*, **d* > Z kajk. **t* > **č*, **j*) sta se izoblikovali zagorsko-medmurska narečna ploskev (severozahodna kajkavščina) in prigorsko narečje (jugozahodna kajkavščina), prehodno kajkavsko-čakavsko narečje, medtem ko se je vzhodna kajkavščina (psl. **t*, **d* > V kajk. **t* > **č*, **ž*) razcepila na turopoljsko-posavsko in križevaško-podravsko narečno ploskev. Tri osnovne narečne ploskve in prehodno narečje se med seboj razlikujejo predvsem po nesplošnokajkavskih naglasnih spremembah. V kajkavistični narečjeslovni in zgodovinskojezikoslovni literaturi se pojavlja še eno oz. v novejšem času še dve kajkavski narečji z nekaterimi »posebnimi«, nekajkavskimi jezikovnimi značilnostmi, in sicer spodnjegotelsko in goransko (gorskokotarsko) narečje. Gledano genetskojezikoslovno je spodnjegotelsko narečje alohtono ikavsko čakavsko narečje z nekaterimi kajkavskimi jezikovnimi naplastitvami, vzhodni del goranskega (gorskokotarskega) narečja je prigorsko/plješiviškoprigorsko narečje (jugozahodna kajkavščina) (prim. 5.2.5.1.2), zahodni del goranskega (gorskokotarskega) narečja pa ni geolekt kajkavščine, temveč slovenščine, to je namreč nedvomno kostelsko narečje dolenske narečne ploskve južne slovenščine (prim. 5.1.5.3.2).

V nadaljevanju je podan pregled kajkavskih narečnih ploskev in narečij znotraj njih. Izhodišče členitve je Brozovičeva delitev na *dijalekte* (Brozović 1960), ki pomeni sintezo Beličeve in Ivšičeve delitve (Belić 1929, Ivšič 1936), notranja členitev narečnih ploskev na narečja pa upošteva Lončarićevo delitev na *dijalekte* (Lončarić 1982), ki je nadgradnja Brozovičeve (Hrastejeva delitev se je izkazala za manj relevantno).⁴⁸⁹

5.2.5.1 Zahodna kajkavščina

5.2.5.1.1 Zagorsko-medmurska narečna ploskev (severozahodna kajkavščina)

Glasovno-naglasne značilnosti zagorsko-medmurske narečne ploskve (severozahodna kajkavščina) so: 1) psl. **t*, **d* > Z kajk. **č*, **j* > SZ kajk. *č*, *j* (**noŭb* > *noč*, **meda* > *meja*); psl. **šč*, **žž* > *šč*, *žž* > *š*, *ž* (**puščati* > *puščati* > *pušati*, **možžane* → *možžani* > *možani*), kar jo razmejuje v odnosu do turopoljsko-posavske in križevaško-podravske; 2) ohranjanje splošnokajkavskega naglasnega sistema brez nesplošnokajkavskih naglasnih premikov in nesplošnokajkavske navzkrižne metatonije, kar pomeni, da je zagorsko-medmurski naglasni sistem enak izhodiščnemu splošnokajkavskemu: *snêg*, *bôg*, *krâlj*, *lefî*; *vîñð*, *ženà*; *mêso*, *sûša*, *mlâtîš*; *posêkel*; *jâgoda*, *lopâta*; *mlâtîti*; *tâncati*, *mlâtite*.⁴⁹⁰ Nesplošne zagorsko-medmurske naglasne inovacije, ki lahko zajamejo posamezne govore, so naslednje: 1) *bôg*, *snêg* : *krâlj*, *lefî* > *bôg*, *snêg* = *krâlj*, *lefî*; 2) *vîñð*,

⁴⁸⁹ Kjer to ni posebej navedeno, so značilnosti posameznih kajkavskih narečnih ploskev in narečij znotraj njih prikazane predvsem po Ivšič 1936: 79–81 in Lončarić 1996: 141–148.

⁴⁹⁰ Belić 1929: 226; Ivšič 1936: 80.

ženà > vīno, žēna; 3) *sūša > sūša; 4) popolna izguba tonemskih opozicij; 5) popolna izguba kvantitetnih opozicij.

Merila notranje členitve govorov znotraj te narečne ploskve so dvojna glede na položaj narečja znotraj nje (osrednji položaj : obrobni položaj).

Osrednji govori se notranje cepijo glede na odraz kajkavskega **o*: 1) **bednjansko-zagorsko** ali **osrednjezagorsko** narečje (*bednjansko-zagorski* ali *središnjozagorski dijalekt*), tj. osrednje narečje zagorsko-medmurske narečne ploskve: kajkavski **o* je ohranil posebno glasovno vrednost (Z jsl. **o* = **ɨ* > **o*) (bednjansko-zagorsko kajk. **zob* = **vok* : **bog* : **dux*); 2) **samoborsko** narečje (*samoborski dijalekt*), tj. jugozahodno narečje zagorsko-medmurske narečne ploskve: kajkavski **o* je glasovno sovpadel z odrazom praslovenskega **u* (Z jsl. **o* = **ɨ* = **u*) (samoborsko kajk. **zub* = **vuk* = **dux* : **bog*); 3) **varaždinsko-ludbreško** narečje (*varaždinsko-ludbreški dijalekt*), tj. severovzhodno narečje zagorsko-medmurske narečne ploskve: kajkavski **o* je glasovno sovpadel z odrazom praslovenskega **o* (Z jsl. **o* = **ɨ* = **o*) (varaždinsko-ludbreško kajk. **zob* = **vok* = **bog* : **dux*).

Obrobni govori (zahodni, severovzhodni) izkazujejo izrazite naglasne inovacije in se po načelu inovacija na obrobju zagorsko-medmurskega areala kot definicijska lastnost idioma na obrobju tega areala izločajo kot posebni enoti: 1) **zgnjjesotelsko** narečje (*gornjosutlanski dijalekt*): daljšanje tipa **vràna* > **vrána*, izguba tonemskih in kvantitetnih opozicij; 2) **medmursko** narečje (*međimurski dijalekt*): izguba tonemskih in kvantitetnih opozicij.

5.2.5.1.2 Prigorsko/plješiviškoprigorsko narečje (jugozahodna kajkavščina)

Glasovne in naglasne značilnosti prigorskega ali plješiviškoprigorskega narečja (*prigorski* ali *plješiviškoprigorski dijalekt*) (jugo)zahodne kajkavščine so: 1) psl. **t*, **đ* > Z kajk. **ć*, **j* > JZ kajk. *ć*, *j* (**noťb* > *noć*, **međa* > *meja*); psl. **šč*, **žž* > *šč*, *žž* > *ś*, *ź* (**puščati* > *puščati* > *pušati*, **možžane* → *možžani* > *možani*), kar ga veže na čakavščino; 2) ohranjanje splošnokajkavskega naglasnega sistema brez nesplošnokajkavskih naglasnih premikov in nesplošnokajkavske navzkrižne metatonije, kar pomeni, da je prigorski naglasni sistem enak zagorsko-medmurskemu oz. izhodiščnemu splošnokajkavskemu: *snĕg*, *bŏg*, *krāl̥j*, *leťi*; *vīnŏ*, *ženà*; *mĕso*, *sūša*, *mlātīš*; *posĕkeļ*; *jāgoda*, *lopāta*; *mlātītī*; *tāncati*, *mlātīte*;⁴⁹¹ 3) kajkavski **o* je ohranil posebno glasovno vrednost (Z jsl. **o* = **ɨ* > **o*) (prigorsko kajk. **zob* = **vok* : **bog* : **dux*); 4) odraza zahodnojužnoslovenskih **ě* in **a* nista glasovno sovpadla, slednji ima *a*-jevski odraz (**ě* > **e* : **a* > **a*), kar ga povezuje s čakavščino. Prigorsko narečje torej izkazuje nekatere definicijske lastnosti kajkavščine (psl. **o* = **Cb̥lC*/**Cb̥lC*/**Clb̥C*/**Clb̥C* > kajk. **o*, izhodiščni kajkavski naglasni sistem) in nekatere definicijske lastnosti čakavščine (in štokavščine) (psl. **b̥*/**b̥* > čak. **a*), zato bi ga v skladu s predstavljenimi načeli genetskojezikoslovne klasifikacije geolektov (prim. 1.7.6) lahko opredelili kot **prehodno kajkavsko-čakavsko narečje**.

⁴⁹¹ Ivšič 1936: 80.

5.1.5.2 Vzhodna kajkavščina

5.2.5.2.1 Turopoljsko-posavska narečna ploskev vzhodne kajkavščine

Glasovne in naglasne značilnosti turopoljsko-posavske narečne ploskve vzhodne kajkavščine so: 1) psl. **t*, **d* > V kajk. **t* > **ć*, **ž* > *č*, *ž* (**noŭb* > *noč*, **meda* > *meža*); psl. **šč*, **žž* > *šč*, *žž* (**puščati* > *puščati*, **možžane* → *možžani*), kar jo veže s križevaško-podravsko ter obe razmejuje v odnosu do zagorsko-medmurske; 2) nesplošnokajkavski naglasni spremembi, kot sta: a) *snêg*, *bôg* : *krâlj*, *letî* > *snêg*, *bôg* = *krâlj*, *letî*; b) *posêkêl* > *pòsekêl*,⁴⁹² kar je privedlo do nastanka naslednjega turopoljsko-posavskega naglasnega sistema: *snêg*, *bôg*, *krâlj*, *letî*; *vîno*, *ženà*; *mêso*, *sûša*, *mlâtîš*; *pòsekêl*; *jûgoda*, *lopàta*; *mlâtîti*; *tâncati*, *mlâtite*.

Merilo notranje členitve govorov znotraj te narečne ploskve je odraz kajkavskega **o*:

1) **turopoljsko** narečje (*turopoljski dijalekt*), tj. osrednje narečje turopoljsko-posavske narečne ploskve (na severu meji na bednjansko-zagorsko narečje zagorsko-medmurske narečne ploskve): kajkavski **o* je ohranil posebno glasovno vrednost (Z jsl. **o* = **ŏ* > **o*) (turopoljsko kajk. **zob* = **vok* : **bog* : **dux*); 2) **vukomeriško-obkolpsko** narečje (*vukomeriško-pokupski dijalekt*), tj. zahodno narečje turopoljsko-posavske narečne ploskve (na sevezahodu meji na samoborsko narečje zagorsko-medmurske narečne ploskve, na zahodu na prigorsko/plješiviškoprigorsko narečje): kajkavski **o* je glasovno sovpadel z odrazom praslovanskega **u* (Z jsl. **o* = **ŭ* = **u*) (vukomeriško-obkolpsko kajk. **zub* = **vuk* = **dux* : **bog*); 3) **spodnjelonsko** ali **južnomoslavaško** narečje (*donjolonjski* ali *južnomoslavaški dijalekt*), tj. vzhodno narečje turopoljsko-posavske narečne ploskve: kajkavski **o* je glasovno sovpadel z odrazom praslovanskega **u* (Z jsl. **o* = **ŭ* = **u*) (spodnjelonsko ali južnomoslavaško kajk. **zub* = **vuk* = **dux* : **bog*).

5.2.5.2.2 Križevaško-podravska narečna ploskev vzhodne kajkavščine

Glasovne in naglasne značilnosti križevaško-podravske narečne ploskve vzhodne kajkavščine so: 1) psl. **t*, **d* > V kajk. **t* > **ć*, **ž* > *č*, *ž* (**noŭb* > *noč*, **meda* > *meža*); psl. **šč*, **žž* > *šč*, *žž* (**puščati* > *puščati*, **možžane* → *možžani*), kar jo veže s turopoljsko-podravsko narečno ploskvijo ter obe razmejuje v odnosu do zagorsko-medmurske; 2) nesplošnokajkavske naglasne spremembe, kot so: a) *bôg*, *snêg* : *krâlj*, *letî* > *bôg*, *snêg* = *krâlj*, *letî*; b) *vîno*, *ženà* > *vîno*, *žèna*; c) *sûša*, *mlâtite* : *mêso*, *posêkêl*, *tâncati* > *sûša*, *mlâtite* : *mêso*, *posêkêl*, *tâncati*,⁴⁹³ kar je privedlo do nastanka naslednjega križevaško-podravskega naglasnega sistema: *snêg*, *bôg*, *krâlj*, *letî*; *vîno*, *žèna*; *mêso*, *sûša*, *mlâtîš*; *posêkêl*; *jûgoda*, *lopàta*; *mlâtîti*; *tâncati*, *mlâtite*. Nesplošne križevaško-podravske naglasne inovacije, ki lahko zajamejo posamezne govore, so naslednje: 1) *letî* > *letî* > *lèti*; 2) *jûgoda* > *jagòda*; 3) *lopàta* > *lòpata*; 4) *mlâtîti* > *mlâtiti*; 5) *mlâtite*, *tâncati* > *mlâtite*, *tâncati* > *mlâtîmo*, *tâncàti*.

Merila notranje členitve govorov znotraj te narečne ploskve so dvojna glede na položaj narečja (osrednji položaj : obrobni položaj) znotraj kajkavščine.

⁴⁹² Ivšić 1936: 80.

⁴⁹³ Ivšić 1936: 80–81.

Osrednji govori se notranje cepijo glede na odraz kajkavskega **o*: 1) **zgornjelonjsko** narečje (*gornjolonjski dijalekt*), tj. zahodno narečje križevaško-podravske narečne ploskve (na zahodu meji na bednjansko-zagorsko, na severu pa na varaždinsko-ludbreško narečje zagorsko-medmurske narečne ploskve): kajkavski **o* je ohranil posebno glasovno vrednost (Z jsl. **o* = **l̥* > **o*) (gornjelonjsko kajk. **zob* = **vok* : **bog* : **dux*) ali je glasovno sovpadel z odrazom praslovanskega **o* (Z jsl. **o* = **l̥* = **o*) (gornjelonjsko kajk. **zob* = **vok* = **bog* : **dux*); 2) **glogovniško-bilogorsko** narečje (*glogovniško-bilogorski dijalekt*), tj. osrednje narečje križevaško-podravske narečne ploskve: kajkavski **o* je glasovno sovpadel z odrazom praslovanskega **u* (Z jsl. **o* = **l̥* = **u*) (glogovniško-bilogorsko kajk. **zub* = **vuk* = **dux* : **bog*).

Obrobni govori (južni, vzhodni) izkazujejo izrazite naglasne inovacije ali izostanek inovacij, značilnih za večino govorov križevaško-podravske narečne ploskve, in se po načelu inovacija na obrobju oz. izostanek inovacije na obrobju križevaško-podravskega areala kot definicijska lastnost idioma na obrobju tega areala izločajo kot posebni enoti: 1) **podravsko** ali **virovskopodravsko** narečje (*podravski* ali *virovskopodravski dijalekt*): izguba tonemskih opozicij, stalno naglasno mesto; 2) **severnomošlavska** narečje (*sjevernomošlavskački dijalekt*): izostanek nesplošnokajkavske navzkrižne metatonije kajk. **měso*, **posěkěl*, **tāncati* > nespl. kajk. *měso*, *posěkěl*, *tāncati*.

Izhodiščni naglasni sistemi osnovnih kajkavskih narečnih ploskev

Praslovansko	Zagorsko-medmursko	Turopoljsko-posavsko	Križevaško-podravsko
*sněgъ (c), *bōgъ (c)	sněg, bōg	sněg, bōg	sněg, bōg
*kórľь (b), *letítь (c/F ₁)	krāl̥j, letī	krāl̥j, letī	krāl̥j, letī
*vinò (b), *ženà (b)	vīnò, ženà	vīnò, ženà	vīno, žèna
*měso (c)	měso	měso	měso
*súša (a'), *mólťišь (b/F ₁)	súša, mlătīš	súša, mlătīš	súša, mlătīš
*posěklъ (c-a)	posěkěl	pōsekěl	posěkěl
*āgoda (A)	jāgoda	jāgoda	jāgoda
*lopāta (F)	lopāta	lopāta	lopāta
*mlătīti (b/F ₁)	mlătīti	mlătīti	mlătīti
(nem. tanzen)	tāncati	tāncati	tāncati
*mólťite (b/F ₁)	mlătite	mlătite	mlătite

5.2.5.3 Spodnjėsotelsko narečje (ikavsko čakavsko narečje)

Pri spodnjėsotelskem narečju (*donjosutlanski dijalekt*) genetskojezikoslovno gledano ne gre za avtohtono kajkavsko, temveč za alohtono, nekoliko kajkavizirano ikavsko čakavsko narečje. Na območje ob spodnjem toku reke Sotle ter južno in jugovzhodno od izliva Sotle v Savo so se namreč v obdobju od 15. do 17. stoletja, bežeč pred Turki, naselili govorniki ikavske čakavščine, po izvoru najverjetneje z območja okrog reke Une in okolice. Spodnjėsotelsko narečje je torej v osnovi **ikavsko čakavsko narečje**, na katero so se naplastile nekatere prvine adstratnih (soplastnih) kajkavskih govorov.

Glasovne in naglasne značilnosti spodnjesotelskega narečja so: 1) nezložniški sistem: a) psl. **f*, **d* > *ć*, *j* (**notb* > *noć*, **međa* > *meja*); b) psl. **šč*, **žž* > *šć*, *žž* (**puščati* > *puščati*, **možžane* → *možžani*); 2) zložniški sistem: a) Z jsl. **ě* > *i*; b) Z jsl. **ə* > *ā/ǝ*; c) Z jsl. **ǝ* = **ǰ* = **u* > *u*; 3) naglasni sistem: a) odsotnost odrazov popraslovanskega novega cirkumfleksa (na dolžini) (Drinje 1sg praes. *būdem*, *gīnem*, *čūjem*, *kupūjem*; NApl *mīsta*, *kolīna*, LIpl *brāti*, *orīhi*, Lsg *brātu*, *potōku*, 1sg praes *vīdim*, Nsg m ptc. praet. pass. *namāzan*, *mīnar*, *mīsec*, *govēdina*, *bābin*, Nsg f ptc. praet. act. II *kopāla*, *pīsāla*, *nosīla*, *hrānīla*, *sidīla*, *smīdīla*; Isg *līpom*, *lopātom*, Nsg m adi. def. *sīti*, *bogāti*, 1sg praes. *dīlam*; Nsg m adi. comp. *novīji*, *rībñjak*, *pobēgou*); b) odsotnost odrazov popraslovanskih (analoških) podaljšav kratkih novoakutiranih zložnikov (Drinje Lsg *pōtoku*, *kōža*).

Značilnosti, ki so zelo verjetno prevzete od kajkavskega adstrata (soplasti), so: 1) samostalniški vprašalni zaimek za nečloveško *kaj*; 2) sporadični pojavi odraza popraslovanskega novega cirkumfleksa (na dolžini) (Drinje *oprāva*, *svādba*, *žābji*, *ujūtro*) in popraslovanskih (analoških) podaljšav kratkih novoakutiranih zložnikov v posameznih besedah in tvorbah (Drinje Ipl *kōñji*, NApl *sēla*, Nsg m adi. def. *zelēni*, *vōlja*). Naglasne značilnosti, ki jih je mogoče interpretirati tako kot kajkavizme kot tudi prvotne čakavizme oz. arhaizme, ohranjene pod vplivom kajkavščine, so: 1) oblikovni analoški naglasni umik na prednaglasno dolžino in nastanek čakavskega akuta v odrazih praslovanskega naglasnega tipa c (Drinje *pīla*, *javīla*, Lsg *grādu*), kar je sicer značilno tudi za nekatere čakavske (npr. Brač, Hvar, Murter) in zahodnoštokavske govore (zahodna Podravina, Posavina) (prim. 5.2.2); 2) oblikovno ohranjanje namenilnika (Drinje nedoločnik *pīt* : namenilnik *pīt*).⁴⁹⁴

5.3 Čakavščina in štokavščina

5.3.1 Čakavščina

Čakavščina ima enotno izhodišče v enem starojužnoslovanskem geolektu – to je bil **primorski del** jugovzhodnoalpsko-zahodnopanonsko-primorske južne slovanščine (prim. 2.1.2) –, pri čemer ni opaziti tipičnih samočakavskih splošnočakavskih glasovnih in naglasnih inovacij.

Čakavščino je znotraj osrednje južne slovanščine genetskojezikoslovno možno opredeliti predvsem po naslednjem načelu: **izostanek kajkavskih in štokavskih inovacij na zahodnem obrobju osrednjejužnoslovanskega areala** kot definicijska lastnost geolekta na zahodnem obrobju osrednjejužnoslovanskega areala. Čakavščina je torej arhaično obrobje kajkavščine in (zahodne) štokavščine.

Najznačilnejše čakavske glasovne in naglasne značilnosti, po večini inovacije, ki jo povezujejo bodisi z zahodno kajkavščino bodisi z (zahodno) štokavščino, so:⁴⁹⁵ A) **čakavsko-zahodnokajkavsko-slovenske**: 1) psl. **f*, **d* > čak. **f* > **ć*, **j* (prim. 2.1.1.5); 2) psl. **šč*, **žž* > čak. **šč*, **žž* (prim. 2.1.1.6); 3) psl. **VžV* > čak. **VrV* (prim.

⁴⁹⁴ Ivšić 1936: 74–78; Brabec 1966, 1969; Šojat 1976; Zečević 1988 (2000); Kapović 2009.

⁴⁹⁵ Ivšić 1963: 31.

2.1.6.1); B) **čakavsko-štokavske**: 1) glasovni sovpad odraza praslovanskih krepkih polglasnikov $*b$, $*b$ (preko zahodnojužnoslovenskega polglasnika $*ə$) in odraza praslovanskega $*a$ v čakavsko-štokavski $*a$: psl. $*b/*b = *a > \text{čak., štok. } *a$ (prim. 2.2.2.2.2.3); 2) glasovni sovpad odraza praslovanskega nosnega $*o$, odraza praslovanskih dvoglasniških zvez $*CbIC$, $*CbIC$, $*ClbC$, $*ClbC$ (preko južnoslovenskega zlogotvornega $*l$) in odraza praslovanskega $*u$ v čakavsko-štokavski $*u$: psl. $*o = *CbIC/*CbIC/*ClbC/*ClbC = *u > \text{zsl. } *o = *l = *u > \text{čak., štok. } *u$ (prim. 2.2.2.2.2.1).

Čakavska narečja imajo tipični čakavski samostalniški vprašalni zaimek za nečloveško (psl. $*čb$ 'kaj?' > čakavsko $ča$; izjema je buzetsko ali zgornjemirensko narečje, v katerem se pojavlja psl. $*kajb$ 'kaj?' > buzetsko kaj). Notranje se delijo glede na dve glasovno-naglasni značilnosti (ki pa zemljepisno ne sovpadata popolno, kar ustvarja prehodne geolekte): 1) odraz praslovanskega jata: a) psl. $*ě > *e$ (ohranjanje posebnega osrednjejužnoslovenskega glasovnega odraza); b) psl. $*ě > e$ (ekavsko); c) psl. $*ě > e, i$ po Jakubinskij-Meyerjevem pravilu (ekavsko-ikavsko),⁴⁹⁶ č) psl. $*ě > i$ (ikavsko); d) psl. $*ě > je$ (jekavsko) (prim. 2.2.2.2.2.2); 2) naglasne značilnosti, in sicer odraz praslovanskega starega akuta (na dolžini) v primeru, da je v ponaglasnem zlogu prišlo do popraslovanske kontrakcije (skrčitve) praslovanskih dvozložnih glasovnih zaporedij z medsamoglasniškim $*j$ (npr. psl. Npl m def. $*stārijī$ (a) od 'star') oz. do splošnoslovenske onemitve praslovanskih šibkih polglasnikov $*b$, $*b$ (npr. psl. Gsg $*stār̥bca$, Npl $*stār̥bci$ (A) od 'tisti, ki je star'): a) nastanek popraslovanskega novega cirkumfleksa (na dolžini) (psl. Npl m def. $*stārijī > \text{nespl. čak. } *stārī$; psl. $*krāj̥b$ (a) 'rob, začetek, konec' > nespl. čak. $krāj$); psl. $*stār̥bcb$ $*stār̥bca$ (A) 'tisti, ki je star', Npl $*stār̥bci > \text{nespl. čak. } stārac$ $stārca$, $stār̥ci$); b) nastanek tonema tipa praslovanskega novega akuta na dolžini (psl. Npl m def. $*stārijī > \text{nespl. čak. } *stārī$; psl. $*krāj̥b$ (a) 'rob, začetek, konec' > nespl. čak. $krāj$; psl. $*stār̥bcb$ $*stār̥bca$ (A) 'tisti, ki je star', Npl $*stār̥bci > \text{nespl. čak. } stārac$ $stārca$, $stār̥ci$). Čakavska narečja so: 1) **jugozahodnoistrsko** narečje (*jugozapadni istarski dijalekt*, tudi *štokavsko-čakavski dijalekt*) je po izvoru iz Dalmacije alohtoni (priseljenci), gledano genetskojezikoslovno prehodni ikavski štokavsko-čakavski geolekt: psl. $*čb > ča$; psl. $*t, *d > \text{štok. } *č, *ž$; psl. $*šč, *žž > \text{štok. } *št, *žd$; psl. $*ě > i$); 2) **buzetsko** ali **zgornjemirensko** [zgornjemiransko] narečje (*buzetski* ali *gornjomiranski dijalekt*); 3) **severnočakavsko** narečje (*sjevnočakavski dijalekt*); 4) **osrednječakavsko** narečje (*srednjočakavski dijalekt*); 5) **južnočakavsko** narečje (*južnočakavski dijalekt*); 6) **lastovsko** narečje (*lastovski dijalekt*). Glasovne in naglasne značilnosti posameznih čakavskih narečij so predstavljene v preglednici.

Čakavska narečja

Čakavsko narečje	*ě	*krāj̥b	*stār̥bcb *stār̥bca	*stārijī stār̥bci
buzetsko/zgornjemirensko	*e	–	–	–
severnočakavsko	e	krāj̥	stārac stārca	stārī stār̥ci
osrednječakavsko	e/i	krāj̥	stārac stārca	stārī stār̥ci
južnočakavsko	i	krāj̥	stārac stārca	stārī stār̥ci
lastovsko	je	krāj̥	stārac stārca	stārī stār̥ci

⁴⁹⁶ Jakubinskij 1925, Meyer 1929.

5.3.2 Štokavščina

Štokavščina ima neenotno izhodišče v dveh starojužnoslovanskih geolektih – to so bila **dinarski del** vzhodnopanonsko-dinarske južne slovanščine (poznejša zahodna štokavščina) in **raška** južna slovanščina (poznejša vzhodna štokavščina) (prim. 2.1.2) –, skupne inovacije, ki so širše od štokavskih, ter težnje konvergentnega spreminjanja.

Štokavščino je znotraj osrednje južne slovanščine genetskojezikoslovno možno določiti predvsem po naslednjem načelu: **štokavske inovacije v središču osrednjejužnoslovanskega areala** kot definicijske lastnosti geolekta v središču osrednjejužnoslovanskega areala. Pri tem je potrebno računati z zemljepisno precej obsežnimi arhaičnimi narečnimi otoki s popolnim oz. delnim izostankom novoštokavskih inovacij na obrobjih tako zahodne kot vzhodne štokavščine.

Štokavska narečja imajo tipični štokavski samostalniški vprašalni zaimek za nečloveško (psl. *čbto 'kaj?' > štokavsko *šća* (ščakavsko), *što* (štokavsko), *šta* (štakavsko)). Notranje se delijo glede na tri glasovno-naglasne značilnosti (pri čemer za definicijo samostojnega narečja zadostuje prisotnost dveh izmed njiju): 1) odraz praslovanskega palatalnega (trdonebnega) soglasniškega sklopa *šč: psl. *šč > Z štok. *šč > šć (ščakavsko) : *št > št (štokavsko, štakavsko) (prim. 2.1.1.6); 2) odraz praslovanskega jata: psl. *ě > *i (ikavsko) : e (ekavsko) : (i)je (ijekavsko) (prim. 2.2.2.2.2.2); 3) naglasne značilnosti: odsotnost novoštokavskega naglasnega umika (staroštokavsko) : prisotnost novoštokavskega naglasnega umika (novoštokavsko).⁴⁹⁷ Štokavska narečja so: 1) **mlajše ikavsko** narečje (*mlađi ikavski dijalekt*); 2) **slavonsko** narečje (*slavonski dijalekt*); 3) **vzhodnobosansko** narečje (*istočnobosanski dijalekt*); 4) **vzhodnohercegovoško** narečje (*istočnohercegovački dijalekt*); 5) **zetsko-južnosandžaško** narečje (*zetsko-južnosandžački dijalekt*); 6) **šumadijsko-vojvodinsko** narečje (*šumadijsko-vojvođanski dijalekt*); 7) **smederevsko-vršaško** narečje (*smederevsko-vršački dijalekt*); 8) **kosovsko-resavsko** narečje (*kosovsko-resavski dijalekt*). Glasovne in naglasne značilnosti posameznih štokavskih narečij so predstavljene v preglednici.

Štokavska narečja

Štokavsko narečje	*šč	*ě	*golvá	*golv(oj)ě
mlajše ikavsko	šč	i	gláva	glávě
slavonsko	šč	i/e/je	glāvā	glāvē
vzhodnobosansko	šč	(i)je	gláva	glāvē
vzhodnohercegovoško	št	(i)je	gláva	glāvē
zetsko-južnosandžaško	št	(i)je	glāvā	glāvē
šumadijsko-vojvodinsko	št	e	gláva	glāvē
smederevsko-vršaško	št	e	gláva	glāvē
kosovsko-resavsko	št	e	gláva	glāvē

⁴⁹⁷ Brozović 1960: 77.

Težnje konvergentnega spreminjanja štokavščine niso zajele vsega štokavskega jezikovnega prostora, ampak le njegov osrednji del.⁴⁹⁸ Tovrstne težnje so bile: 1) sovpad odraza praslovanskega novega akuta na dolžini z odrazom praslovanskega starega cirkumfleksa na dolžini in popraslovanskega novega cirkumfleksa (na dolžini) v štokavski cirkumfleks na dolžini: **psl. *Ů > štok. *Ů > nespl. štok. Ů** (psl. *klŭčь (b) 'ključ' > štok. *kljŭč* > *kljŭč*; psl. *junákъ (B) 'tisti, ki je mlad' > štok. *junāk* > *junāk*); 2) novoštokavski naglasni umik s štokavskega kratkega ali dolgega cirkumfektiranega zložnika (ok. 1400) (prikazani sta staroštokavsko in najbolj inovativno novoštokavsko naglasno stanje, ki je značilno za štokavske knjižne jezike) (psl. *golvá (c) 'glava' > stštok. *glāvā* > nštok. *gláva*; Gsg: stštok. *glāvē* > *glāvē* > nštok. *glāvē*; Isg: stštok. *glāvōm* > *glāvōm* > nštok. *glāvōm*; psl. *sestrā (b) 'sestra' > stštok. *sestrā* > nštok. *sèstra*; Gsg: stštok. *sestrē* > *sestrē* > nštok. *sèstrē*; Isg: stštok. *sestrōm* > *sestrōm* > nštok. *sèstrōm*; psl. *naròdъ (a'') 'tisti, ki se narodi, porodi' > stštok. *nārōd* > nštok. *národ*; psl. *potòkъ (a'') 'potok' > stštok. *potòk* > nštok. *pòtok*; psl. *jezŭkъ (F) 'jezik' > stštok. *jezŭk* > nštok. *jèzik*; psl. *junákъ (B) 'tisti, ki je mlad' > stštok. *junāk* > *junāk* > nštok. *jùnāk*; psl. Nsg f ptc. praet. act. II *pytála (b/F₁) od 'vprašati' ≥ stštok. *pītāla* > nštok. *pítala*; psl. *lopāta (F) 'lopata' > stštok. *lopāta* > nštok. *lòpata*; psl. *neprāvda (A) 'neresnica, nepravica' > stštok. *neprāvda* > *neprāvda* > nštok. *nèprāvda*; psl. *dèvòjъka (E) 'dekle' > stštok. *dèvòjka* > *dèvòjka* > nštok. *děvòjka*; 1pl praes. od 'živeti': stštok. *žīvīmo* > *žīvīmo* > nštok. *živīmo*); 3) sinkretizem, tj. oblikovni sovpad sklonskih končajevev, ki se zemljepisno po večini ujemata z novoštokavskim naglasnim umikom, npr. v ā-jevski sklanjatvi: **psl. Dpl *-amъ : Lpl *-axъ : Ipl *-ami : Dīdu *-ama > stštok. -am : -ah : -amī : -ama → nštok. -ama** (psl. Dpl *ženāmъ : Lpl *ženāxъ : Ipl *ženāmi (: Dīdu *ženāma) (b) od 'žena' > stštok. *ženām* : Lpl *ženāh* : Ipl *ženāmī* → nštok. Dpl *žènama* = Lpl *žènama* = Ipl *žènama*).

Novoštokavski naglasni umik: staroštokavsko in najbolj inovativno novoštokavsko naglasno stanje

Praslovansko	Staroštokavsko	Novoštokavsko
*golvá (c)	glāvā glāvē > glāvē glāvōm > glāvōm	gláva glāvē glāvōm
*sestrā (b)	sestrā sestrē > sestrē sestrōm > sestrōm	sèstra sèstrē sèstrōm
*naròdъ (a'')	nārōd	národ
*potòkъ (a'')	potòk	pòtok
*jezŭkъ (F)	jezŭk	jèzik
*junákъ (B)	junāk > junāk	jùnāk
*pytála (b/F ₁)	pītāla	pítala
*lopāta (F)	lopāta	lòpata
*neprāvda (A)	neprāvda > neprāvda	nèprāvda
*dèvòjъka (E)	dèvòjka > dèvòjka	děvòjka
*žīvīmó (c/F ₂)	žīvīmo > žīvīmo	živīmo

⁴⁹⁸ Brozović 1978: 11–12.

Tako znotraj zahodne kot vzhodne štokavščine se pojavlja skupno inovativno središče (zahodna štokavščina: mlajše ikavsko narečje; vzhodna štokavščina: vzhodnohercegovo, šumadijsko-vojvodinsko, kosovsko-resavsko, smederevsko-vršaško narečje) ter arhaično obrobje (zahodna štokavščina: slavonsko, vzhodnobosansko narečje; vzhodna štokavščina: zetsko-južnosandžaško narečje).

Štokavska narečja glede na novoštokavski naglasni umik

	Zahodna štokavščina	Vzhodna štokavščina
staroštokavska	slavonsko	zetsko-južnosandžaško
	vzhodnobosansko	kosovsko-resavsko smederevsko-vršaško
novoštokavska	mlajše ikavsko	vzhodnohercegovo šumadijsko-vojvodinsko

Štokavska narečja je glede na naglasne značilnosti mogoče razdeliti v tri skupine (prikazane so od najbolj arhaične do najbolj inovativne):⁴⁹⁹ 1) **prvotno tonemsko narečje** (tako rekoč pračakavsko-štokavsko naglasno stanje): odsotnost glasovnega sovпада odraza praslovanskega novega akuta na dolžini z odrazom praslovanskega starega cirkumfleksa na dolžini in popraslovanskega novega cirkumfleksa (na dolžini) v štokavski cirkumfleks na dolžini ter posledična prisotnost prvotnih tonemskih opozicij na dolgih zložnikih ((p)sl. * \hat{V} /* \hat{V} : * \hat{V} > slavonsko stštok. \hat{V} : \check{V}), odsotnost prvotnih tonemskih opozicij na kratkih zložnikih (psl. * \check{V} /* \check{V} /* \hat{V} > slavonsko stštok. \check{V}), prvotno naglasno mesto (neizvedenost novoštokavskega naglasnega umika): **slavonsko narečje**; 2) **netonemsko narečje**: sovpad odraza praslovanskega novega akuta na dolžini z odrazom praslovanskega starega cirkumfleksa na dolžini in popraslovanskega novega cirkumfleksa (na dolžini) ter posledična odsotnost prvotnih tonemskih opozicij na dolgih zložnikih ((p)sl. * \hat{V} /* \hat{V} , * \hat{V} > neslavonsko stštok. \hat{V}), odsotnost prvotnih tonemskih opozicij na kratkih zložnikih (psl. * \check{V} /* \check{V} /* \hat{V} > stštok. \check{V}), neizvedenost novoštokavskega naglasnega umika: **zetsko-južnosandžaško narečje**; 3) **drugotno tonemska narečja**: sovpad odraza praslovanskega novega akuta na dolžini z odrazom praslovanskega starega cirkumfleksa na dolžini in popraslovanskega novega cirkumfleksa (na dolžini) v štokavski cirkumfleks na dolžini ter posledična odsotnost prvotnih tonemskih opozicij na dolgih zložnikih ((p)sl. * \hat{V} /* \hat{V} /* \hat{V} > neslavonsko stštok. \hat{V}), odsotnost prvotnih tonemskih opozicij na kratkih zložnikih (psl. * \check{V} /* \check{V} /* \hat{V} > stštok. \check{V}), delna ali popolna izvedenost novoštokavskega naglasnega umika in nastanek drugotnega akutskega to-

⁴⁹⁹ Za vsako štokavsko narečje je prikazan genetsko in posledično strukturno (tipološko) čim bolj reprezentativen naglasni sistem, kar pa še ne pomeni, da obravnavano narečje ne pozna govorov z drugačnimi naglasnimi sistemi. Zgledi iz posameznih govorov so v korist njihove medsebojne primerljivosti »standardizirani«, tj. narejeni na osnovi v narečjeslovni literaturi dostopnih naglasoslovnih opisov in leksikalno poenoteni. Upoštevani so naslednji krajevni govori: slavonsko narečje: krajevni govori zahodno od Osijeka (Ivić 1958b: [269–271]); zetsko-južnosandžaško narečje: govor kraja Piperi (Ivić 1958b: [191–192]); kosovsko-resavsko narečje: govor kraja Kasidol pri Požarevcu (Ivić 1958b: [214–215]); Ivić 1958b: [129–130, 159–161, 178].

nema na umično naglašanih dolgih in kratkih zložnikih ter posledična prisotnost drugotnih tonemskih opozicij na dolgih in kratkih zložnikih (stštok. * $\bar{V}\bar{V}$ /* $\bar{V}\bar{V}$, * $V\bar{V}$ /* $V\bar{V}$ > nštok. $\bar{V}\bar{V}$, $\bar{V}\bar{V}$): a) delna izvedenost novoštokavskega naglasnega umika: **kosovsko-resavsko** narečje izkazuje naglasni umik z odprtega in zaprtega zadnjega kratkega cirkumflektiranega zložnika na dolgi prednaglasni zložnik z metatonijo in na kratki prednaglasni zložnik z metatakso; **smederevsko-vršaško** narečje ima naglasni umik z odprtega in zaprtega zadnjega kratkega cirkumflektiranega zložnika na dolgi prednaglasni zložnik z metatonijo in na kratki prednaglasni zložnik z metatakso ali metatonijo; **vzhodnobosansko** narečje pozna naglasni umik z zadnjega in nezadnjega kratkega cirkumflektiranega zložnika na dolgi in kratki prednaglasni zložnik z metatonijo; b) popolna izvedenost novoštokavskega naglasnega umika: **vzhodnohercegovo** narečje (narečna podstava ijekavskih štokavskih knjižnih jezikov), **šumadijsko-vojvodinsko** narečje (osnova ekavske knjižne štokavščine), **mlajše ikavsko** narečje.

Odsotnost in prisotnost novoštokavskega naglasnega umika v izbranih štokavskih narečjih

Slavonsko	Zetsko-južno-sandžaško	Kosovsko-resavsko	Smederevsko-vršaško	Vzhodnobosansko	Vzhodnohercegovo
glāvā	glāvā	gláva	gláva	gláva	gláva
sestrā	sestrā	sěštra	sěštra/sěštra	sěštra	sěštra
nārōd	nārōd	národ	národ	národ	národ
potōk	potōk	pōtok	pōtok/pōtok	pōtok	pōtok
jezik	jezik	jězik	jězik/jězik	jězik	jězik
glāvē	glāvē	glāvê	glāvê	glāvê	glāvê
sestrē	sestrē	sestrê	sestrê	sestrê	sestrê
glāvōm	glāvōm	glāvôm	glāvôm	glāvôm	glāvôm
sestrōm	sestrōm	sestrôm	sestrôm	sestrôm	sestrôm
kljūč	kljūč	kljūč	kljūč	kljūč	kljūč
junāk	junāk	junāk	junāk	junāk	jùnāk
pītāla	pītāla	pītāla	pītāla	pítala	pítala
lopāta	lopāta	lopāta	lopāta	lòpata	lòpata
nepřāvda	nepřāvda	nepřāvda	nepřāvda	nepřāvda	něpřāvda
devōjka	đevōjka	devōjka	devōjka	djevōjka	djevōjka
živīmo	živīmo	živīmo	živīmo	živīmo	živīmo

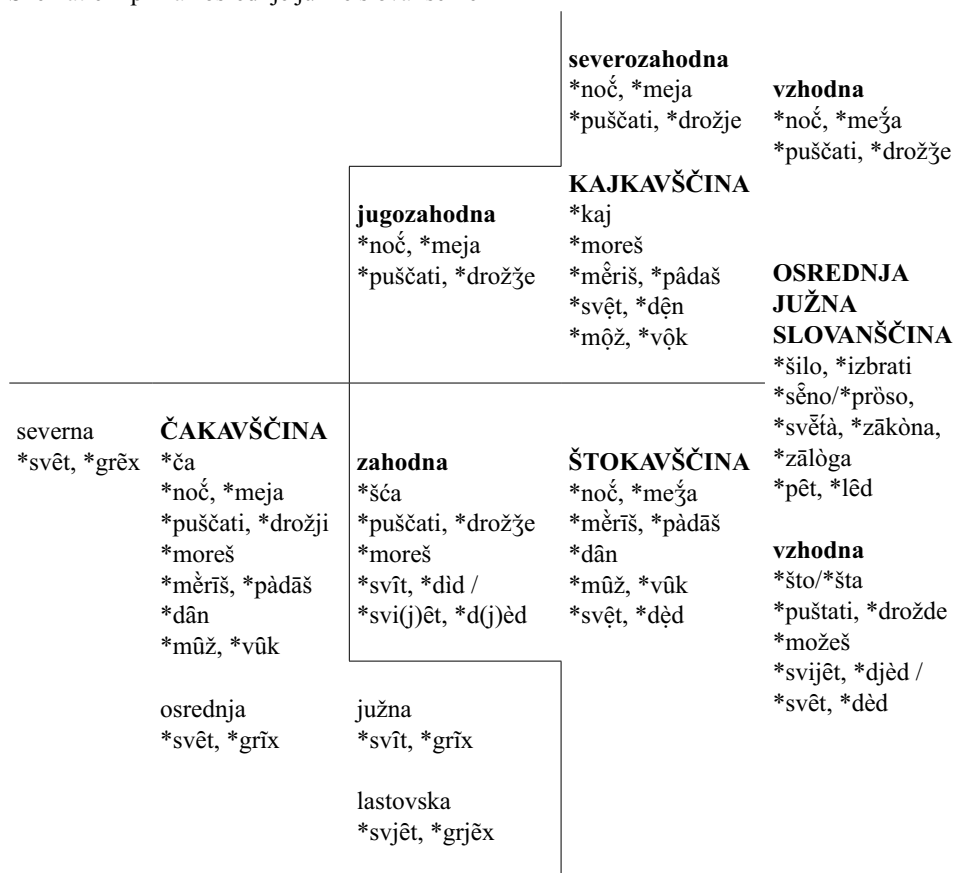
5.3.2.1 Torlaščina

Torlaščina oz. prizrensko-timoško narečje (*prizrensko-timočki dijalekt*), ki se notranje deli na tri podnarečja – to so prizrensko-južnomoravsko (*prizrensko-južnomoravski*), svrljiško-zaplanjsko (*svrljiško-zaplanjski*), timoško-lužniško (*timočko-lužnički*) –, izkazuje naslednje glasovne značilnosti: A) **vzhodnojužnoslovenske** (od katerih so nekatere tudi vzhodnoštokavske): 1) psl. * \acute{t} , * \acute{d} > torl., V jsl. * $\acute{s}t$, * $\acute{z}d$ (\geq * $\acute{č}$, * $\acute{ž}$), pri čemer sta bila prvotna odraza * $\acute{s}t$, * $\acute{z}d$ podobno kot v večjem delu makedonščine pod vplivom štokavščine zamenjana z drugotnima odrazoma $\acute{č}$, $\acute{ž}$; 2) psl. * $\acute{s}č$, * $\acute{z}ž$ > torl., V štok., V jsl. * $\acute{s}t$, * $\acute{z}d$; 3) psl. * $V\acute{z}V$ > torl., V štok., V jsl. $V\acute{z}V$; 4) izguba tonemskih in kvantitetnih opozicij; 5) pre-

gibalno-oblikoskladenjski balkanizmi (prim. 1.8.2); B) **štokavske**: 1) psl. **o* = **u* > torl. *u*; 2) psl. **ě* > štok. **e* > torl. *e*; C) **torlaške**: 1) Z jsl. **a* > torl. **a*; 2) jsl. **l̥* > torl. **l̥* > *l̥*/ə/*lu*.⁵⁰⁰

Torlaščina torej izkazuje nekatere starejše vzhodnojužnoslovanske inovacije, izostanek nekaterih starejših štokavskih (Z jsl. **a* > štok. *a*; Z jsl. **o* = **l̥* = **u* > štok. **u*) ter prisotnost tudi nekaterih mlajših vzhodnojužnoslovanskih inovacij. Podobno kot severna makedonščina je **drugotni geolekt** z vzhodnojužnoslovansko osnovo in vzhodnoštokavsko naplastitvijo.

Shematični prikaz osrednje južne slovanščine

⁵⁰⁰ Odrazi južnoslovanskega **l̥* v torlaščini se v smeri od zahoda proti vzhodu spreminjajo od »bolj štokavskih« do »bolj vzhodnojužnoslovanskih«, pri čemer nobeno torlaško narečje ne pozna doslednega štokavskega odraza (jsl. **l̥* > štok. *u*): 1) prizrensko-južnomoravsko podnarečje (zahodna torlaščina): jsl. **l̥* > *u* običajno, *ul* v položaju za dentaloma (zobnikoma) *d*, *s* (*dlug*, *sluza*, *slunce*); 2) svrljiško-zaplanjsko podnarečje (osrednja torlaščina): jsl. **l̥* > *l̥* običajno, *lu* v položaju za labiali (ustničniki) (*bua*, *vuk*, *muzem*, *puni*); 3) timoško-lužniško podnarečje (vzhodna torlaščina): lužniški govori: jsl. **l̥* > *l̥* (*slance*/*slŋce*); timoški govori: jsl. **l̥* > *l̥* (*vŋk*, *jabŋka*, *pŋn*, *sŋza*) (Ivić 1956: [148]).

5.4 Slovensko-osrednjejužnoslovenska zemljepisna jezikovna meja

Slovensko-furlanska, slovensko-italijanska, slovensko-nemška in slovensko-madžarska zemljepisna jezikovna meja v genetskem/genealoškem jezikoslovju niso sporne, saj gre za stik jezikov pripadnikov različnih indoevropskih jezikovnih vej/skupin oz. celo različnih jezikovnih družin, med katerimi zemljepisne jezikovne meje zaradi očitne jezikovne raznolikosti ni težko postaviti. Nekoliko težje je z določanjem slovensko-osrednjejužnoslovenske zemljepisne jezikovne meje, saj gre pri tem za dva ozko sorodna jezika. V zgodovinskojezikoslovni in narečjeslovni literaturi, ki preučuje to problematiko, pogosto prihaja do mešanja genetskojezikovnih pojmov z negenetskojezikovnimi. Prav zato je toliko bolj pomembno, da se k temu znanstvenemu vprašanju pristopi s koherentno izdelano teorijo in metodologijo genetskega/genealoškega jezikoslovja.

Medtem ko genetskojezikoslovni status čiškega narečja in nekaterih govorov južnobelokranjskega narečja na državnem ozemlju Republike Slovenije tako v slovenistiki kot v kroatistiki ni sporen (prim. 5.4.1), obstajajo med slovenističnimi in kroatističnimi obravnavami zelo velike razlike v interpretaciji genetskojezikovne pripadosti nekaterih geolektov na slovensko-osrednjejužnoslovenski jezikovni meji na državnem ozemlju Republike Hrvaške. V nadaljevanju so v skladu s predstavljeno teorijo in metodologijo genetskega/genealoškega jezikoslovja (prim. 1.7) ter na osnovi genetskojezikoslovne določitve slovenščine (prim. 2.2.2.1.2) in osrednje južne slovanščine (prim. 2.2.2.2.2), znotraj slednje predvsem kajkavščine in čakavščine (prim. 5.2.2, 5.3.1), v pretres vzeti nekateri v znanstveni literaturi sporni geolekti, in sicer obrobni severni buzetski govori (prim. 4.5.2), zahodni goranski (gorskokotarški) govori (prim. 4.5.3), obrobni zgornjesotelski govori (prim. 4.5.4) in zgornje podnarečje medmurskega narečja (prim. 4.5.5).⁵⁰¹

⁵⁰¹ Znotraj teorije in metodologije genetskega/genealoškega jezikoslovja se genetskojezikoslovne kategorije kot npr. 'jezik kot geolekt, tj. diasistem narečnih skupin, narečij, podnarečij in njihovih krajevnih govorov' ne povezuje neposredno s sociološkimi kategorijami, kot so npr. 'ljudstvo, narod, nacija', 'biti pripadnik/pripadnica nekega ljudstva, naroda, nacije', saj tovrstna problematika ne sodi na področje genetskega jezikoslovja. Pridevnik *slovenski* je torej uporabljan v genetskojezikoslovnem pomenu 'ki je del slovenskega diasistema oz. slovenskega jezika, tj. ki izkazuje splošnoslovenske (in morebitne nesplošnoslovenske) jezikovne inovacije', ne pa morda v političnoupornem pomenu 'ki se nahaja na ozemlju Republike Slovenije' ali sociološkem smislu 'ki se čuti del slovenskega naroda oz. slovenske nacije, Slovenec/Slovenka'. Prav tako sta pridevnika *kajkavski* in *čakavski* razumljena v genetskojezikoslovnem pomenu 'ki je del kajkavskega diasistema, tj. ki izkazuje splošnokajkavske (in morebitne nesplošnokajkavske) jezikovne inovacije' oz. 'ki je del čakavskega diasistema, tj. ki izkazuje splošnočakavske (in morebitne nesplošnočakavske) jezikovne inovacije', ne pa morda v političnoupornem pomenu 'ki se nahaja na ozemlju Republike Hrvaške' ali sociološkem smislu 'ki se čuti del hrvaškega naroda oz. hrvaške nacije, Hrvat/Hrvatica'. Nasprotno pa je v delu kroatistične zgodovinskojezikoslovne in narečjeslovne literature najti formulacije kot npr.: »Ti govorni tipovi [sc. v Gorskem kotarju in v okolici Buzeta v severni Istri] pripadajo kajkavskom jezičkom svetu u širem značenju te reči, onome koje obuhvata i slovenački jezik. Njihovi najbliži srodnici su slovenački govori neposredno severno od republičke granice. Međutim sa govorima hrvatske kajkavske dijalekatske grupe oni imaju samo posrednih

5.4.1 Čiško narečje in nekateri govori južnobelokranjskega narečja

Čiško narečje na Logar-Riglerjevi *Karti slovenskih narečij*⁵⁰² (tj. govori krajev kot Skadanščina, Obrov, Podbeže, Podgrad, Račice, Starod v Sloveniji) je (podobno kot govori krajev Pasjak, Rupa, Lipa, Klana na Hrvaškem) tako v slovenistični kot kroatistični zgodovinskojezikoslovni in narečjeslovni literaturi klasificirano kot del čakavščine.⁵⁰³ Prav tako je nesporno, da so nekateri govori južnobelokranjskega narečja, in sicer zlasti tisti južno od črte Jelševnik pri Dobljučah – Krasinec pri Podzemlju (v krajih kot npr. Bojanci ter Marindol, Miliči/Milići in Paunoviči/Paunovići), gledano genetskojezikoslovno, priseljeni štokavski govori.⁵⁰⁴

5.4.2 Buzetsko ali zgornjemirensko narečje

Buzetsko ali zgornjemirensko [zgornjemiransko] narečje (*buzetski* ali *gornjomiranski dijalekt*), ki je zgodovinsko prisotno v zgornjem toku reke Mirne/Quieto ter v kraju Buzet/Pinguente in njegovi okolici v severnem delu Istre, je bilo v kroatistični literaturi zaradi samostalniškega vprašalnega zaimka za nečloveško *kaj* prvotno uvrščeno med kajkavska narečja,⁵⁰⁵ kasneje pa dosledno kot posebna enota znotraj čakavščine. Navaja se, da je zanj značilna »slovenska osnovica«⁵⁰⁶ ali pa to, da gre tu za »čakavski jezični supstrat« in za »formiranje dijalekta s čakavsko-slovenskim prijelaznim osobinama«, »u temeljima čakavsko, ali sa značajnim slovenskim (notranjskim) utjecajima«, »ogranski prijelaz između čakavštine i slovenskog jezika«.⁵⁰⁷ S stališča teorije in metodologije genetskega jezikoslovja se oznaki kot »prehodni govor« in »govor z vplivi« izključujeta (prim. 1.7.6). Kot je razvidno v nadaljevanju, za t. i. buzetsko narečje ne velja ne eno ne drugo, gre namreč za neprehodne in mešane avtohtone govore.

veza, uglavnom preko slovenačkog jezika. S druge strane ti su govori nesumnjivo srpsko-hrvatski utoliko što ih govore Hrvati. Na taj način ovde imamo govore koji i pored toga što su i kajkavski i hrvatski, ipak u stvari ne spadaju u hrvatsku kajkavsku dijalekatsku grupu« (Ivić 1963: 36); »Spomenutim se postupkom u usta izvornih govornika Hrvata u Hrvatskoj stavlja slovenski jezik, a slovensko jezično područje širi na istok. Takav pristup smatramo neprihvatljivim« (Celenić, Menac-Mihalić 2017: 101), slednje kot odgovor na Šekli 2013c. Iz citatov je razvidno, da njihovi avtorji genetskojezikoslovno klasifikacijo nekega krajevnega govora avtomatično povezujejo z narodno pripadnostjo njegovih govorcev, oz. da se zaradi političnoupornave pripadnosti nekega kraja neki državi govor slednjega avtomatično klasificira kot »narečje« (dominantnega) krovnega uradnega knjižnega/standardnega jezika te države. Tovstni pristopi po mnenju avtorja tega dela ne sodijo v teorijo in metodologijo genetskega/genealoškega jezikoslovja. Prim. tudi 1.9.

⁵⁰² Logar-Rigler 1983; Smole 1998b: 2–3.

⁵⁰³ Rigler 1963a: 12; Vranić 2006, 2009; Zubčić 2009.

⁵⁰⁴ Logar 1958: [79]; 1959b: [203]; Petrović 2006: 30–35.

⁵⁰⁵ Ivić 1956: karta.

⁵⁰⁶ Brozović 1960: 82.

⁵⁰⁷ Lisac 2009a: 42, 46.

Buzetske govore se zdi genetskojezikoslovno smotrno razdeliti na osrednje in obrobne severne. Osrednji buzetski govori (krajev kot Veli Mlun, Sveti Donat, Sveti Martin, Nugla, Blatna Vas; Draguč, Račica) izkazujejo čakavske jezikovne značilnosti, medtem ko obrobni severni govori (npr. krajev Brest, Slum) odstopajo z značilnostmi, netipičnimi za čakavščino. Te značilnosti so predvsem: 1) naglasni pomik tipa **sěno/*pròso* > **sěno/*prosô* (psl. **gòspodb* > *γosaput*); 2) daljšanje tipa **vràna* > **vrána*, kar se odraža v različni kvaliteti naglašanih samoglasnikov (psl. **brát(r)ь* **brát(r)a* 'brat' > *b'rat* : *b'rɔta*; psl. **nāšb* **nāša* 'naš' > *naš* : *'noša*).⁵⁰⁸ Upravičeno se zdi domnevati, da so obrobni severni govori »buzetskega narečja« del slovenskega jezikovnega diasistema.

5.4.2.1 Osrednji buzetski ali zgornjemirenski govori

Osrednji buzetski ali zgornjemirenski govori izkazujejo čakavske značilnosti (prim. 5.3.1): 1) nezložniški sistem: a) psl. **t̃*, **d̃* > *t̃*, *j* (*ma'aha*, *'rojen*); psl. **šč*, **žž* > *št̃*, *žj* (*išt̃eju*, *'možjani*); b) psl. **l̃* > *j* (*'boje*, *'zibje*); 2) zložniški sistem: a) psl. **CbIC/*CbIC/*ClbC/*ClbC* > jsl. **l̃* > čak. *u* (*'vuk*, *'pun*); b) psl. **ε* > *a* / [+č, ž, š, j _] (psl. **ječbmykь* > *'jačmik*); c) vpliv vokalne kvantitete na vokalno kvaliteto; 3) naglasni sistem: a) pojavljanje odrazov popraslovenskega novega cirkumfleksa v sedanjiku glagolov s sedanjiškimi priponami **-e-*, **-ne-*, **-je-*, tj. v sedanjikih tipa **sědeš*, **biješ*, **dvigneš*, **rěžeš*, **kupuješ* (Blatna Vas *'režat* : 1sg praes. *'rižen*; Draguč 1sg praes. *rīžen*); b) izostanek odrazov popraslovenskega novega cirkumfleksa v drugih pregibalnih in besedotvornih oblikah (Blatna Vas *'delat* : 1sg praes. *'delan*; Draguč 1pl praes. *dělamu*); c) večinoma ohranjeno praslovensko naglasno mesto (*mü'ha*, *lū'na*; Draguč *ne brīyū*, *sūdāc*; Veli Mlun *γnyz'do*, *mly'ko*, *mukà*, *Rikà*, *vrba*, *zvyzdà*, *toda svěca*; *petòk*, *prasòc*; *będrò*, *čęlò*, *kozà*, *sęstrà*, *upcà*, *ugęnj*, *staklò*, *stablò*, *toda bùha*, *zęmja*; Blatna Vas *zvyz'da*); č) naglasni pomik tipa **sěno/*pròso* > **sěno/*prosô* je sporadičen (Sveti Martin *ku'ren*). Posebnosti buzetskih govorov sta: a) psl. **u* > *ü* > *ö* (*'jüdi*, *'čüda*); b) psl. **q* > **a* (*ma'ka*, *'papak*, *pu'sada*, **trqbьcь* > *'rabac* 'ustnica', **želqь* > *že'lat* 'žir').⁵⁰⁹

Osrednji buzetski govori se delijo na dve skupini: 1) **severni** osrednji buzetski govori, ki so v večini ter izkazujejo odsotnost kvantitetnih in tonemskih opozicij (»govori s jednonaglasnim sustavom«) (Veli Mlun, Sveti Donat, Sveti Martin, Nugla, Blatna Vas); 2) **južni** osrednji buzetski govori, ki so v manjšini ter poznajo kvantitetne opozicije, ne pa tudi tonemskih (»govori s dvonaglasnim sustavom«) (Draguč, Račica).⁵¹⁰

Odrzi nekaterih samoglasnikov v osrednjih buzetskih ali zgornjemirenskih govorih

Kraj	*ě	*ē	*ō	*o	*ō	*o	*ē	*e	*ē	*e	*ā	*a	*ā	*a
Veli Mlun	ę	ę	ɔ/o	a/o	u	o	e	ε	e	ε	ɔ	a	ɔ	a
Blatna Vas	i	ę	ɔ	a	u	o	iε	ε	iε	ε	ɔ	a	ɔ	a
Sveti Donat	ę	ę	ɔ	a	u	o	ε	e	ε	ε	ɔ	a	ɔ	a
Draguč	i	ę	uo	uo/a	a	o	ie	e	ie	ε	uo	a	uo	a

⁵⁰⁸ Narečno gradivo je iz Lisac 2009a: 38–39.

⁵⁰⁹ Narečno gradivo je iz Vivoda 2005: 215–226.

⁵¹⁰ Lisac 2009a: 46.

5.4.2.2 Obrobni severni buzetski ali zgodnjemirenski govori

Obrobni severni buzetski ali zgornjemirenski govori (npr. krajev Slum, Brest v severni Istri) se precej ločijo od ostalih govorov na Buzetskem. V nadaljevanju sta podani zgodovinskojezikoslovna interpretacija njihovih glasovnih sistemov in njihova primerjava s zemljepisno stičnimi govori šavrinskega podnarečja istrskega narečja dolenjske narečne ploskve južne slovenščine (prim. preglednico v 5.1.5.3.2).⁵¹¹

Govor kraja **Slum** v severni Istri izkazuje: 1) odsotnost splošnokajkavskih in splošnočakavskih inovacij (prim. 5.2.2, 5.3.1): a) Z jsl. $*\check{e} = *a >$ kajk. $*\epsilon$ (*sněh, lěto : mánji*); b) jsl. $*\rho = *r >$ kajk. $*\rho$: jsl. $*\rho = *r = *u >$ čak. $*u$ (*pôt, zúp : žút, vuna : dăša, máxa*); 2) splošnoslovenski inovaciji (prim. 2.2.2.1.2): a) splošnoslovenski naglasni pomik tipa $*s\acute{e}no/*pr\acute{o}so > *s\acute{e}n\acute{o}/*pros\acute{o}$ (*zatú, golúp, kukúš, guv\acute{o}riv* ‘govoril’, toda *měšo, tělo, zlát\acute{o}, děv\acute{e}t, děš\acute{e}t, k\acute{o}ren*); b) splošnoslovenski naglasni umik tipa $*sv\acute{e}t\acute{a} > *sv\acute{e}ta$ (*gláva, mlěko, m\acute{u}ka, rěka, stěna, svěca, tráva, zvězda; prásoc, pět\acute{o}k*); 3) inovaciji južne slovenščine (prim. 5.1.2): a) zgodnje daljšanje tipa $*vr\acute{a}na > *vrána$ (*dva, gláva, grát, králj, stvár, tráva = blát\acute{o}, jábuka, pámet*); b) kar med drugim potrjuje tudi enakost odrazov slovenskega dolgega $*\bar{e}$ ter v zahodni in južni slovenščini zgodaj podaljšanega slovenskega kratkega naglašenega $*\bar{e}$ - v nezadnjih zlogih: sln. $*\bar{e} = *e\bar{-} >$ J sln. $*e\bar{i} >$ Slum ϵ (*brěh = brěza*); c) *a*-jevski vokalizacija slovenskega polglasnika, in sicer dolgega $*\bar{a}$ ter v zahodni in južni slovenščini zgodaj podaljšanega kratkega naglašenega $*\bar{a}$ - v nezadnjih zlogih: sln. $*\bar{a}/*\bar{a}\bar{-} >$ Z in J sln. $*\bar{a} >$ dolenjsko $*\bar{a} >$ Slum *a* (*mánji*); 4) inovacije dolenjske narečne ploskve južne slovenščine (prim. 5.1.5.3.2): a) sln. $*\bar{o} >$ JV sln. $*ou >$ dolenjsko $*\bar{u} >$ Slum *u* (*búlje, kukúš, kús* ‘kost’, *nús, púlje, skúzi, zatú*); b) sln. $*\bar{e}/*\bar{e}\bar{-} = *e\bar{/}*e\bar{-}$, $*\bar{o}\bar{-} = *o\bar{/}*o\bar{-} >$ dolenjsko $*\bar{e}$, $*\bar{o} >$ *ie*, *uo* (prim. spodaj); 5) inovacije šavrinskega podnarečja istrskega narečja (v razmerju do dolenjske narečne ploskve in do rižanskega podnarečja istrskega narečja): a) sln. $*\bar{e}/*\bar{e}\bar{-} >$ J sln. $*e\bar{i} >$ istrsko $*\bar{e}/*\bar{e}\bar{-} >$ *ie* > šavrinsko istrsko $*\bar{e}$ > Slum ϵ (*brěh, mlěko, rěka, sněh, stěna, svěca, zvězda = brěza, dělo, lěto, město, nevěsta*); b) sln. $*\bar{e}/*\bar{e}\bar{-} = *e\bar{/}*e\bar{-}$, $*\bar{o}\bar{-} = *o\bar{/}*o\bar{-} >$ dolenjsko $*\bar{e}$, $*\bar{o} >$ *ie*, *uo* > istrsko $*i\bar{e}$, $*uo >$ šavrinsko istrsko $*\bar{e}$, $*\bar{o} >$ Slum ϵ/ϵ , o/u (*lět, mět, sēs* ‘šest’, *sěko, sědon, deběli = pět, plěsat, jětra, pět\acute{o}k, pučět, žět; g\acute{o}ba, Asg f nj\acute{o}, p\acute{o}t, r\acute{o}ka, tr\acute{o}pci* ‘ustnice’, *žěl\acute{o}d\acute{o}c = d\acute{o}bar*, toda *golúp, m\acute{u}ka, p\acute{u}p\acute{o}k, zúp*); c) naglasni umik tipa $*m\acute{a}gl\acute{a} > *m\acute{a}gla$ (*stěblo, stěklo*).⁵¹² Zgodovinskojezikoslovna primerjava govora kraja Slum z govorom npr. kraja Rakitovec pokaže, da je samoglasniška sistema obeh govorov mogoče izvesti iz izhodiščnega šavrinskoistrskega samoglasniškega sistema. V primerjavi z govorom kraja Rakitovec govor kraja Slum izkazuje težnjo k oženju naglašanih samoglasnikov in k zmanjševanju različnih kvalitet

⁵¹¹ Rigler 1963b: 44, 53–56.

⁵¹² Gradivo za govor kraja Slum je iz Vivoda 2005: 111–138. Gradivo za govor kraja Rakitovec je iz Marc Bratina 2005: 234–238, pri čemer je bilo označevanje naglasnega mesta in vokalne kvantitete iz sistema naglasnih znamenj za označevanje tonemskega naglasa prevedeno v sistem naglasnih znamenj za označevanje jakostnega naglasa.

različnih sredinskih samoglasnikov. Genetskojezikoslovna analiza govora Sluma torej razkrije, da slednji spada v **šavrinsko podnarečje istrskega narečja dolenske narečne ploskve južne slovenščine**.⁵¹³

5.4.3 Goransko (gorskokotarsko) narečje

Genetskojezikoslovno se zdi smotno ločevati med vzhodnimi goranskimi govori, ki izkazujejo nekatere kajkavske značilnosti, in zahodnimi goranskimi govori, ki imajo slovenske značilnosti.

5.4.3.1 Vzhodni goranski (gorskokotarski) govori

Vzhodni goranski (gorskokotarski) govori se razprostirajo na prostoru južno od reke Kolpe (knj. sln. *Kolpa* [koupa], knj. hrv. *Kupa*) in Bele krajine v krajih kot Osojnik, Jadrč, Severin na Kupi, Močila, Smišljak, Lukovdol, Nadvučnik; Blaževci, Plemenitaš, Zaumol; Lokve, Fužine. Kot zgled lahko služi govor kraja **Močila**, ki ima naslednje značilnosti: 1) nezložniški sistem: psl. **č*, **đ* > *č*, *j*; psl. **šč*, **žž* > *šč*, *žj*; 2) zložniški sistem: Z jsl. **ě* : **ə* (jsl. **ě* = **e* = **e* > *e*; Z jsl. **ə* > *ā/ə*); jsl. **o* : **Ń* (jsl. **o* = **o* > *o*; jsl. **Ń* = **u* > *u*); 3) naglasni sistem: odstopanja pri pojavljanju odrazov popraslovenskega novega cirkumfleksa (na dolžini) (*měsec/mīsec*, *mīlnar*; Gpl *orěhov*); kajk. **letī* > *letí*; **vīnò*, **ženà* > *vīno*, *žèna*; *sūša*, *mēso*; *posēkel*; *jăgoda*, *lopàta*; **mlâtiti* > *mlatīti*; **mlâtimo*, **tâncati* > *mlâtimo*, *tâncati*, izguba tonemskih opozicij.⁵¹⁴ Gre torej za govore, ki so genetsko zelo blizu ozaljskim govorom, ki sodijo v **prigorsko/plješiškioprigorsko narečje** (jugozahodna kajkavščina) (prim. 5.2.5.1.2), ki je **prehodno kajkavsko-čakavsko narečje**.

5.4.3.2 Zahodni goranski (gorskokotarski) govori

V kroatistični zgodovinskojezikoslovni in narečjeslovni literaturi je bilo šele pred kratkim eksplicitno zapisano, da je zahodni del »goranskega narečja« genetskojezikoslovno gledano slovensko narečje.⁵¹⁵ V nadaljevanju sta podani zgodovinskojezikoslovna

⁵¹³ Med oblikovnimi posebnostmi govora kraja Slum, značilnimi za istrsko narečje slovenščine, je tudi končnica za drugo osebo množine sedanjika *-ste* (*dàstę*, *imastę*, *ględastę*, *govōristę*) (Vivoda 2005: 128).

⁵¹⁴ Narečno gradivo je iz Barac-Grum 1981: 299–300.

⁵¹⁵ »[D]ok su goranski govori (ponajprije njihov veći, zapadni dio) zapravo genetski slovenski govori, što je očito i po glasovima i po prozodiji« (Kapović 2009: 12), pri čemer je v opombi k povedanemu dodano še: »Obično se eufemistično govori o “znatnim osobitostima kao u slovenskom jeziku” (Lončarić 1996: 14), kaže se da (zapadni) goranski govori pokazuju “osjetne afinitete prema slovenski govorima” (Brozović – Ivić 1988: 93) ili da su “čvrsto povezani sa slovenskom akcentuacijom” (Lisac 1999: 163).« »U prvoj su se polovici drugog tisućljeća goranski govori razvijali slično južnim slovenskim dialektima. Tipične su slovenske inovacije pomicanje staroga cirkumfleksa i duljenje kratkouzlaznih naglasaka« (Pronk 2010: 127).

interpretacija glasovnih sistemov zahodnih goranskih govorov in njihova primerjava z zemljepisno stičnimi govori kostelskega narečja dolenjske narečne ploskve južne slovenščine (prim. preglednico v 5.1.5.3.2).⁵¹⁶

Zahodni goranski govori imajo isto genetsko osnovo kot **kostelsko narečje dolenjske narečne ploskve južne slovenščine**. Kostelsko narečje se glede na starejše inovacije (genetsko merilo), ki kažejo na njegovo divergentno izhodišče, namreč deli na zahodne in vzhodne govore, medtem ko ima skupne naslednje mlajše inovacije (tipološko merilo), ki kažejo na njegov konvergentni razvoj: 1) naglasni umiki **məglà* > **məgla*, **visòk* > **visok*, **sě̀nò/*prosò* > **sě̀no/*pròso*, **kòvác* > **kòvač*; 2) izguba tonemskih opozicij.

5.4.3.2.1 Zahodni goranski (gorskokotarski) govori zahodno od Delnic

Zahodni goranski govori zahodno od Delnic izkazujejo: 1) odsotnost splošnokavskih inovacij (prim. 5.2.2): a) Z jsl. **ě* = **ə* > kajk. **ę* (Ravnice *'lę:is, b'rę:iza* : *'da:n, 'ma:ša*; Delnice *gręix, męisto* : *'da:n, 'ma:lyn*); b) jsl. **o* = **ɔ* > kajk. **o* (Ravnice *'mó:š, 'gó:ba* : *'uo:uk, 'uo:una*; Delnice *zuòp, guòba* : *vòuk, vòuna*); 2) splošnoslovenski inovaciji (prim. 2.2.2.1.2): a) splošnoslovenski naglasni pomik tipa **sě̀no/*pròso* > **sě̀nò/*prosò* (prim. 2.2.2.1.2.1), pri čemer je v dvozložnicah prišlo do naglasnega umika tipa **sě̀nò/*prosò* > **sě̀no/*pròso* (Ravnice *'uó:ba, 'gauóp, 'kakuš* : Gsg *ka'kuši*; Delnice *uěseu* : Nsg n *uesjěuo, kòkuš* : Dsg *kokušy*), na kar kaže kračina (in ponekod redukcija) umično naglašanih samoglasnikov (Ravnice *'mesu, 'kauu, 'senu, 'xędu* 'hudó', *'nebu*; Delnice *měsu, něbu, sixu* 'suhó'; *kòryn, uěseu*); b) splošnoslovenski naglasni umik tipa **svě̀ta* > **svě̀ta* (Ravnice *'duša, g'nę:izdu, 'pě:tęk*; Delnice *piětək, zìma*); 3) inovaciji južne slovenščine (prim. 5.1.2): a) zgodnje daljšanje tipa **vrána* > **vrána* (prim. 5.1.2.1); b) kar med drugim potrjuje tudi enakost odrazov slovenskega dolgega **ě* ter v zahodni in južni slovenščini zgodaj podaljšanega slovenskega kratkega naglašenegega **ě-* v nezadnjih zlogih: sln. **ě* = **ě-* > J sln. **eĭ* > Ravnice *ę:ĭ* (*g'rę:x, 'lę:is, z'vę:zda, 'vę:ĭtar* = *'dę:uu, 'mę:stu, b'rę:za*), Delnice *eĭ* (*gręix, ręika, vęĭtar* = *męisto, pęina, želęizo*); c) *a*-jevska vokalizacija slovenskega dolgega **ā* ter v zahodni in južni slovenščini zgodaj podaljšanega kratkega naglašenegega **ā-* v nezadnjih zlogih: sln. **ā/*ā-* > Z in J sln. **ā* > dolenjsko **ā* > Ravnice *a*: (*'da:n, 'ua:s* = *'ma:ša, 'ta:šča*), Delnice *a*: (*dā:n, vā:s, tā:st, mā:lyn, mā:jny, mā:ša*); 4) inovaciji dolenjske narečne ploskve južne slovenščine (prim. 5.1.5.3.2): a) sln. **ō* > JV sln. **ou* > dolenjsko **ū* > Ravnice *u* (*'nus, 'must, 'nuč*), Delnice *u* (*būs, kùst, mùst*); b) sln. **ē/*è-* = **ē/*è-*, **ò-* = **ō/*ò-* > dolenjsko **ē, *ō* > **ie, *uo* > Ravnice *é:, ó:* (*'lét, 'mét; 'pér:je, s'té:la* = *'pét, 'pétęk, g'lé:dan; 'kò:za, Gsg pa'tó:ka, 'šó:ba* = *'mó:š, 'gó:bęc, 'gó:ba, 'tó:ča*), Delnice *ie, uo* (*lièt, šièst, čięše, riękou* = *glièdan, piětək, trięse; xuòdyn, kuòza, uòsən* = *guòdęc, zuòp, guòba, tuòča*); 5) inovacije kostelskega narečja (v razmerju do dolenjske narečne

⁵¹⁶ Gradivo je iz naslednjih virov: Babno Polje (Lipovec 1981), Ravnice (Gostenčnik 2018: 70–79), Gerovo (Barac-Grum 1993: 72–80), Delnice (Lisac 2006: 34–56), Banjaloka (Gorše 2010: 190–197), Turni (Lisac 2006: 34–56), Brod na Kupi (Lisac 2000: 27–32), Ravna Gora (Majnarić 1938–1939, Barac-Grum 1993: 51–57).

ploskve južne slovenščine): naglasni umiki **məglä* > **məgla* (Ravnice *'męgļa*, Gsg *'dęžja*, *s'kędęn*; Delnice *mągļa*, Gsg *dąžja*, *skądąn*), **visòk* > **visok* (Ravnice *'cęgan*; Delnice *šerok*), **sěno/*prosò* > **sěno/*pròso* (prim. zgoraj), **kováč* > **kòvač* (Ravnice *'kauač*; Delnice *xidič* 'hudič'); izguba tonemskih opozicij.

Genetskojezikoslovno gledano so to **zahodni kostelski govori** kostelskega narečja dolenske narečne ploskve južne slovenščine. Odločilno pri tem je, da ti govori poznajo dolensko *u*-jevsko monoftongizacijo jugovzhodnoslovenskega diftonga **ou* (sln. **ō* > JV sln. **ou* > dolensko **ū* > zahodno kostelsko **ū*) ter ohranjajo prvotne diftonge dolenske narečne ploskve (sln. **ē/*ĕ-*, **ē/*ĕ-///*ē/*ĕ-*, **ò-///*ō/*ò-* > dolensko **ej*, **ie*, **uo*), oz. je v njih prišlo do poznejše monoftongizacije nekaterih prvotnih dolenskih diftongov (dolensko **ie*, **uo* > nesplošno zahodno kostelsko **ī*, **ū*). Mlajši inovaciji zahodnih kostelskih govorov sta: 1) težnja h krajšanju dolenskih dolgih visokih samoglasnikov (sln. **ī/*i-*, **ū/*u-*, **ō* > J sln. **ī*, **ū*, **ou* > dolensko **ī*, **ū*, **ū* > zahodno kostelsko **i*, **u*, **u* (Ravnice *'zima*, *ka'biļa*; *p'luča*, Gsg *k'ruļa*; Delnice *sin*, *riba*)); 2) švapanje (psl. **l* > **u* / +[*O*, -#] (Ravnice *pua'nina*, *d'ua:n*, *'ziļa*; Delnice *dějvan*, *mągļa*, *žbiěļa* 'čebela'). Od zahodnih goranskih govorov med zahodne kostelske govore sodijo krajevni govori od Lazca in Babnega Polja na severu v smeri proti Novemu Kotu in Gerovu pa vse do Srobotnika ob Kolpi in Delnic kot skrajni južni točki.⁵¹⁷

5.4.3.2.2 Zahodni goranski (gorskokotarski) govori vzhodno od Delnic

Zahodni goranski govori vzhodno od Delnic izkazujejo: 1) odsotnost splošnokajkavskih inovacij (prim. 5.2.2): a) Z jsl. **ĕ* = **ə* > kajk. **ę* (Turni *zvę:zda*, *brę:za* : *da:n*, *ma:ļan*); b) jsl. **o* = **ŏ* > kajk. **o* (Turni *mŏ:š*, *tŏ:ča* : *tu:čen*, *pu:š*, *du:go*, *vu:na*); 2) splošnoslovenski inovaciji (prim. 2.2.2.1.2): a) splošnoslovenski naglasni pomik tipa **sěno/*prosò* > **sěno/*prosò* (prim. 2.2.2.1.2.1), pri čemer je v dvozlžnicah prišlo do naglasnega umika tipa **sěno/*prosò* > **sěno/*pròso* (Turni *gòlop* : Npl *golŏ:by*, *kòkoš* : Gsg *kokŏ:šy*), na kar kaže kračina (in ponekod redukcija) umično naglašanih samoglasnikov (Turni *kùlu*, *měsu*, *òblak*, *pòmoč*, *sàmu*, *sinu* 'seno', *ùxu*); b) splošnoslovenski naglasni umik **světa* > **světa* (Turni *du:ša*, *gnę:zdo*, *zi:ma*); 3) inovaciji južne slovenščine (prim. 5.1.2): a) zgodnje daljšanje tipa **vràna* > **vrána* (prim. 5.1.2.1); b) kar med drugim potrjuje tudi enakost odrazov slovenskega dolgega **ĕ* ter v zahodni in južni slovenščini zgodaj podaljšanega slovenskega kratkega naglašenege **ĕ-* v nezadnjih zlogih: sln. **ĕ* = **ĕ-* > J sln. **ej* > Turni *ę*: (*klę:šče*, *slę:p*, *zvę:zda* = *brę:za*, *kolę:mo*, *mę:sto*); c) *a*-jevska vokalizacija slovenskega dolgega **ā* ter v zahodni in južni slovenščini zgodaj podaljšanega kratkega naglašenege **ā-* v nezadnjih zlogih: sln. **ā/*ā-* > Z in J sln. **ā* > dolensko **ā* > Turni *a*: (*da:n*, *ma:x*, *la:š* = *ma:ny*, *ma:ša*, *ma:ļan*); 4) inovaciji dolenske narečne ploskve južne slovenščine (prim. 5.1.5.3.2) (?): a) sln. **ō* > Turni *u:ŏ*: (*du:m*, *pu:*, *stu:*, Gpl *ku:ń*, Gpl *nu:k* : *bŏ:s*, *kŏ:st*, *mŏ:st*, *nŏ:č*, *nŏ:s*); b) sln. **ē/*ĕ-* = **ē/*ĕ-*, **ò-*, **ō/*ò-* > Turni *e:*, *o:* (*me:t*, *pe:č*, *še:st*; *pe:kov*, *re:bra*, *že:ni se* = *pe:tek*, *re:p*, *tre:se*; *je:tra*, *sre:ča*; *ko:ža*, *o:san*, *pro:sin* = *klo:p*, *mo:š*, *vo:žak*; *to:ča*); 5) inovacije kostelskega narečja (v razmerju do dolenske narečne plo-

⁵¹⁷ Gostenčnik 2018: 179.

skve južne slovenščine): naglasni umiki **məglà* > **məgla* (Turni *màgla*, Gsg *dàžja*, *dànas*), **sěno/*prosô* > **sěno/*pròso* (prim. zgoraj), **kováč* > **kòvač* (Turni *kìpi*, *klěči*, *kòvač*); izguba tonemskih opozicij.

Genetskojezikoslovno gledano so to **vzhodni kostelski govori** kostelskega narečja dolenske narečne ploskve južne slovenščine, ki pa imajo najverjetneje drugačno genezo kot zahodni kostelski govori. Ni namreč povsem jasno, ali je enoglasniški samoglasniški sistem teh govorov prvoten ali drugoten, tj. nastal po monoftongizaciji dolenskih diftongov (dolenjsko **ie*, **uo* > vzhodno kostelsko **ē*, **ō*) in glasovnem sovpadu različnih kakovosti poenoglašanih *e*-jevskih in *o*-jevski glasov.⁵¹⁸ Vprašanje je tudi, ali je v teh govorih prišlo do dolenske *u*-jevske monoftongizacije jugovzhodnoslovenskega diftonga **ou* (govori kraja Vipava in okolice notranjskega narečja dolenske narečne ploskve npr. ohranjajo prvotni jugovzhodnoslovenski diftong **ou*), saj ti govori kot odraz slovenskega **ō* izkazujejo *u:/o:*, pri čemer je odraza podobno kot ostale monoftonge mogoče interpretirati bodisi kot prvotna bodisi kot drugotna, nastala po monoftongizaciji **ou* > *o:*.⁵¹⁹ Ti govori na obrobju dolenske narečne ploskve bi torej lahko predstavljali narečni otok z izostankom dolenske monoftongizacije in dolenskega glasovnega sovpada *o*-jevskih samoglasnikov. Od zahodnih gorskokotarskih govorov med vzhodne kostelske govore spadajo govori krajev **Prezid, Turni, Brod na Kupi, Ravna Gora**.

5.4.4 Zgornjesotelsko narečje

Z genetskojezikoslovnega stališča je smiselno razlikovati med osrednjimi zgornjesotelskimi govori, ki izkazujejo vse splošnokajkavske inovacije, in obrobni zgornjesotelskimi govori, ki splošnokajkavskih inovacij ne izkazujejo.

5.4.4.1 Osrednji zgornjesotelski govori

Osrednji zgornjesotelski govori izkazujejo splošnokajkavske inovacije (popraslovanski novi cirkumfleks (na dolžini) »kajkavskega tipa«, Z jsl. **ě* = **ə*, jsl. **o* = **ɔ*), kar te govore nedvomno uvršča v kajkavski diasistem, ter naglasni pomik tipa **sěno/*pròso* > **sěno/*prosô* samo na zaprti zlog (tip **kokôš* : **ōko*, **měso*), kar kaže na delno prisotnost ene izmed inovacij slovenskega diasistema. Pojavljajo se tudi novejšje inovacije v naglasnem sistemu, kot sta izguba tonemskih in kvantitetnih opozicij. Genetskojezi-

⁵¹⁸ Starejše stanje brez glasovnih sovpadov različnih kvalitet monoftongiranih *e*-jevskih in *o*-jevskih samoglasnikov bi lahko izkazovala govora krajev Turni in Brod na Kupi: sln. **ē/*ē̄* : **ē/*ē̄-///*ē̄/*ē̄-*, **ō* : **ō-///*ō/*ō-* > Turni, Brod na Kupi *e:* : *e:*, *o:* : *o:*.

⁵¹⁹ Odraz sln. **ō* > Turni *u:* naj bi bil regularen, medtem ko naj bi odraz sln. **ō* > Turni *ō* nastal po analoški izravnavi samoglasniške barve iz odvisnih sklonov v imenovalnik ednine pred naglasnim umikom tipa sln. **sěno/*prosô* > **sěno/*pròso* (**nu:č*, Gsg **noči:*, Lsg **noči* ≥ *no:č*, Gsg **noči:*, Lsg **noči*) (Pronk 2010: 118–119).

koslovno so torej osrednji zgornjesotelski govori **kajkavščina**. Glede na odraz južnoslovenskih **q* in **ʎ* (jsl. **q* = **ʎ* > kajk. **o*) ter novejšje naglasne inovacije se delijo na bezjaške in ratkajske.

Bezjaški govori, imenovani po prebivalcih tega območja, ki so *Bezjaki* (*Bezjaci*), so severovzhodni zgornjesotelski govori (krajev Pregrada, Kostelsko, Plemenščica). Zanje sta značilna glasovni sovpad južnoslovenskih **q* = **ʎ* = **u* ter odsotnost splošnega daljšanja zložnikov v odprtem zlogu in njihova diftongizacija. Za genetsko jezikoslovje relevantne značilnosti teh govorov so torej: 1) popraslovska (analoška) podaljšava praslavenskih kratkih novoakutiranih zložnikov »kajkavskega tipa« (Pregrada *z'eje* : *sp'ęči*); 2) odsotnost daljšanja tipa **vràna* > **vrána* (Pregrada *kr'ava*, *m'ati*, *lap'ata* : Gpl *kr'af*, *ot'ava*, *pl'akala*; *j'esti*, *m'ęsto* : *diete*, *cviet*; *gl'ędat*, *ž'ęti* : *m'ęso*, *gov'edina*; Kostelsko *lop'ata* : *m'očka*); 3) Z jsl. **ě* = **ǣ* (Pregrada *cv'iet* = *d'ien*; *m'ęsto* = *d'ęš*; Kostelsko *d'iete* = *d'ien*; *s'eme*); 4) jsl. **q* = **ʎ* = **u* (Pregrada *g'uska* = *v'uk*; Kostelsko *ž'outo*; *t'uča* = *p'uža* 'dekle'); 5) psl. **ę* = **e* (Pregrada *gov'edina* = *z'eje*, *ž'ęti* = *sp'ęči*); 6) naglasni pomik tipa **sěno*/**prǫso* > **sěno*/**prosô* samo na popraslovenski zaprti zlog (Pregrada *kak'uoš* : *m'ęso*; Kostelsko *kok'uoš* : *m'ęso*).⁵²⁰

Ratkajski govori, imenovani po prebivalcih tega območja, ki so *Ratkajci* (*Ratkajci*), so jugozahodni zgornjesotelski govori (krajev Pavlovec Pregradski, Vinagora, Desinić, Ivanić Desinički, Velika Horvatska). Zanje so značilni glasovni sovpad južnoslovenskih **q* = **ʎ* = **o* ter splošna podaljšava zložnikov v odprtih zlogih in njihova diftongizacija, pri čemer imajo podaljšani zložniki enak odraz kot prvotni dolgi (Ivanić *s'ęjlo*, *m'eira*, *n'ouga*, *k'rauva*). Genetskojezikoslovno relevantne značilnosti teh govorov so: 1) popraslovska (analoška) podaljšava praslavenskih kratkih novoakutiranih zložnikov »kajkavskega tipa« in 2) odsotnost daljšanja tipa **vràna* > **vrána* sta zaradi splošnega daljšanja odprtih naglašanih zlogov težko določljiva; 3) Z jsl. **ě* = **ǣ* > *ei*, *ę* (Ivanić *sn'eik*, *d'ein*; *s'ęme*, *m'ęgla*); 4) jsl. **q* = **ʎ* = **o* (Ivanić *v'ouk*, *m'oust*, *n'ouga*); 5) psl. **ę* = **e* ni gotovo (Ivanić *gov'ejdina* : *pap'ęl*); 6) naglasni pomik tipa **sěno*/**prǫso* > **sěno*/**prosô* samo na popraslovenski zaprti zlog (Ivanić *kok'ouš*, *pap'ęl* : *m'eiso*).⁵²¹

Odrzi nakaterih naglašanih zložnikov v osrednjih zgornjesotelskih govorih

Kraj	* <i>ě</i>	* <i>ę</i>	* <i>ǣ</i>	* <i>ǣ</i>	* <i>ǫ</i>	* <i>q</i>	* <i>ʎ</i>	* <i>ʎ</i>	* <i>ō</i>	* <i>o</i>	* <i>ę</i>	* <i>ę</i>	* <i>ē</i>	* <i>e</i>
Pregrada	ie	ę	ie	ę	u	u	u	u	uo	o	e	ę	e	ę
Kostelsko	ie	e	ie	e	ou	u	ou	u	uo	o	ę	ę	ę	ę
Plemenščina	i ^ę /i	e	i ^ę /i	e	ou	u	ou	u	uo	o	e	ę	e	ę
Ivanić	ei	e	ei	e	ou		ou		ou	o	ęj	e	ęj	e

⁵²⁰ Gradivo je iz Lončarić 1985: 48–50.

⁵²¹ Gradivo je iz Lončarić 1985: 50–51.

5.4.4.2 Obrobni zgornjesotelski govori

Nekateri obrobni zgornjesotelski govori so v kroatistični narečjeslovni literaturi navadno prikazani kot posebni. Šlo naj bi za mejne kajkavske govore, ki izkazujejo nekatere tipično slovenske oz. netipične kajkavske značilnosti.⁵²² V nadaljevanju je podana zgodovinskojezikoslovna interpretacija glasovnih sistemov obrobnih zgornjesotelskih govorov (krajev Hum na Sutli in Kumrovec)⁵²³ in njihova primerjava z zemljepisno stičnimi govori južnoštajerske narečne ploskve južne slovenščine,⁵²⁴ ki pokaže, da je obrobne zgornjesotelske govore mogoče izvesti iz južnoštajerske narečne ploskve južne slovenščine (prim. preglednico v 5.1.5.3.3).

Govor kraja **Hum na Sutli** izkazuje: 1) odsotnost splošnokajkavskih inovacij (prim. 5.2.2): a) Z jsl. *ě = *ə > kajk. *e (Hum *sn'eik*, *str'eixa*, *xr'ęn*; *d'ein*, *m'eiša*, *v'ęs* 'ves' (prim. spodaj)); b) jsl. *o = *ŏ > kajk. *o (Hum *k'aut*, *st'aupa*, z *r'okami* : *p'ouš*, *p'un*); 2) splošno-slovenski inovaciji (prim. 2.2.2.1.2): a) naglasni pomik tipa *sěno/*prōso > *sěňo/*prosō (Hum *mes'ou*, *đom'a*, *uč'i*, *on'i*; *pap'ęu*, *greb'ein*, *gul'aup*, *več'ęr*, *kor'ein*, *kuk'ouš*, *kor'ak*); b) naglasni umik tipa *světā > *světa (Hum *r'auka*); 3) inovaciji južne slovenščine (prim. 5.1.2): a) zgodnje daljšanje tipa *vrāna > *vrāna (Hum *str'eixa*, *nev'eista*; *r'ęko*, *n'eiso*; *'ousŋ*), kar med drugim potrjuje tudi enakost odrazov slovenskega dolgega *ě ter v zahodni in južni slovenščini zgodaj podaljšanega slovenskega kratkega naglašenedega *ě- v nezadnjih zlogih: sln. *ě̄ = *ě̄- > J sln. *eĭ > Hum *ei* (Hum *sn'eik* = *str'eixa*); b) sln. *ě̄/*ě̄-, *ō > J sln. *eĭ, *ou > Hum *eĭ*, *ou* (*sn'eik*; *v'ous*, *kuk'ouš*, *mes'ou*); 4) inovacije južnoštajerske narečne ploskve južne slovenščine (prim. 5.1.5.3.3): a) sln. *ě > južnoštajersko *eĭ₂ > Hum *ę:/ei* (*l'ęt*, *p'ęć*, *pap'ęu*, *več'ęr*, *m'eit*, *greb'ein*, *kor'ein*); b) sln. *ě-, *ō- > Z in J sln. *é-, *ó- > južnoštajersko *é-, *ó- > Hum *ę:/ei*, *ou* (*r'ęko*, *n'eiso*; *'ousŋ*); c) sln. *ě̄/*ě̄-, *ō̄/*ō̄- > južnoštajersko *ě̄, *ō̄ > Hum *ę:/ei*, *au/ou* (*z'ęu*, *k'aut*, *r'auka*, *st'aupa*, *gul'aup*); 5) inovacije srednještajerskega narečja: sln. *ǣ/*ǣ- > *ę̄ > Hum *ę:/ei* (*v'ęs*, *d'ein*, *m'eiša*); naglasne inovacije štajerskih narečij slovenščine kot naglasna umika *ženā/*kozā

⁵²² »Vokalsko-akcenatski odnosi u spomenutim graničnim hrvatskim govorima imaju neke specifično slovenske crte, odnosno crte atipične za hrvatske govore« (Celinić 2006: 118). »Usporede li se navedene vokalsko-akcenatske osobine dvaju hrvatskih govora na Sutli Huma na Sutli i Kumrovca uočava se kako ih međusobno povezuju mnoge zajedničke crte. Uz to, karakterizuju ih neke tipično slovenske pojave koje su, prešavši Sutlu, zahvatile rubna hrvatska područja« (Celinić 2006: 121). »Iako predstavlja jezičnu i nacionalnu granicu, očito je da rijeka Sutla na prikazanom području ne narušava prirodan jezični kontinuum s obiju svojih strana« (Celinić 2006: 122). »V dveh obmejnih hrvaških kajkavskih govorih, Humu na Sutli in Kumrovcu, se pojavljajo nekateri fonemi, ki so znani tudi v obmejnih slovenskih štajerskih narečjih, prav tako pa so opazni nekateri slovenski (štajerski) naglasni pojavi« (Celinić 2006: 123).

⁵²³ Gradivo je navajano po Celinić 2006 (za Hum je upoštevano tudi Lončarić 1985: 51–53). V govoru ni kolikostnih nasprotij, kolikost zložnikov je označena kot kratka, torej brez znamenja *˙*. Z grafemom *ć* se najverjetneje označuje srednji *č*, ki je nekoliko mehkejši od hrvaškega knjižnega (kroatistična narečna transkripcija ima torej za referenco hrvaški knjižni jezik). Za Hum na Sutli je najprej navedeno gradivo iz Celinić 2006: 119–120, potem pa še iz Zorko 2006: 465. Primerjava med zapisoma pokaže, da je bilo gradivo zabeleženo skozi dva različna slušna filtra oz. v dveh različnih narečjeslovnih tradicijah.

⁵²⁴ Rigler 1963b: 44–45, 58–59.

> *žèna/*kòza in *màglà > *màgla ter glasovni sovpad odrazov umično naglašanih *e in *a (Hum *s'èstra* = *m'ègla*; *g'òra*). Njegova genetskojezikoslovna analiza torej pokaže, da govor spada v **srednještajersko narečje slovenščine** (prim. 5.1.5.3.3),⁵²⁵ za katerega so značilni: 1) odsotnost splošne monoftongizacije odrazov južnoštajerskih diftongov: sln. *ē/*ē̄-, *ē, *ō > srednještajersko *e₁, *e₂, *ou (Hum *sn'eik*, *str'eixa*; *l'et*, *m'eit*; *v'ous*); 2) glasovni sovpad odrazov slovenskih *ē/*ē̄- in *ā/*ā̄- (Hum *z'èu* = *v'ès*); 3) težnja po diftongizaciji odrazov slovenskih *ō/*ō̄- (Hum *k'aut*) in odsotnost glasovnega sovpada njihovih odrazov z odrazi slovenskega *ō (sln. *ō > srednještajersko *ou₁) (Hum *k'aut* : *v'ous*). Zgodovinskojezikoslovna primerjava obravnavanega govora npr. z govorom kraja Šmarje pri Jelšah razkrije njuno genetsko identičnost (glasovni sovpad odrazov slovenskih *ō in *ō̄- (Hum *v'ous* = *ousn*), padajoči diftong kot odraz slovenskih *ō̄/*ō̄̄- in odsotnost glasovnega sovpada odrazov slovenskih *ō in *ō̄/*ō̄̄- (sln. *ō, *ō̄/*ō̄̄- > *ou₁ : *ou₂), pri čemer govor Huma za razliko govora Šmarij ne izkazuje popolnega glasovnega sovpada odrazov slovenskih *ē̄/*ē̄̄- in *ē/*ē̄-).

Govor kraja **Kumrovec** izkazuje: 1) odsotnost splošnokajkavskih inovacij (prim. 5.2.2): a) Z jsl. *ē = *a > kajk. *e (Kumrovec *r'èć*, *str'èxa*, *xr'èn*; *v'ès* 'vas', *m'èša*, *v'ès* 'ves' (prim. spodaj)); b) jsl. *o = *f > kajk. *o (Kumrovec *k'lop*, *st'opa* : *ž'uč*, *tukli*); 2) splošno-slovenski inovaciji (prim. 2.2.2.1.2): a) naglasni pomik tipa *sēno/*prōso > *sēnō/*prosō (Kumrovec *mēs'u*, *kol'u*, *dom'o*, *pap'el*, *gr'b'en*, *več'er*, *obl'ok*, *gol'op*, *kik'uš*); b) naglasni umik tipa *svēlā > *svēlā (Kumrovec *p'etək*); 3) inovaciji južne slovenščine (prim. 5.1.2): a) zgodnje daljšanje tipa *vrāna > *vrāna, kar med drugim potrjuje tudi enakost odrazov slovenskega dolgega *ē̄ ter v zahodni in južni slovenščini zgodaj podaljšanega slovenskega kratkega naglašenegega *ē̄- v nezadnjih zlogih: sln. *ē̄ = *ē̄- > J sln. *e₁ > Kumrovec e (Kumrovec *r'èć* = *str'èxa*); b) sln. *ē̄/*ē̄̄-, *ō̄ > J sln. *e₁, *ou > Kumrovec e; u (*m'èsec*, *r'èć*; *dr'up*); 4) inovacije južnoštajerske narečne ploskve južne slovenščine (prim. 5.1.5.3.3): a) sln. *ē > južnoštajersko *e₂ > Kumrovec e; (*š'èst*); b) sln. *ē̄-, *ō̄- > Z in J sln. *é-, *ó- > južnoštajersko *é-, *ó- > Kumrovec e, u (*s'èden*; *us'en*); c) sln. *ē̄/*ē̄̄-, *ō̄/*ō̄̄- > južnoštajersko *ē, *ō > Kumrovec e, o (*p'et*, *p'etək*, *j'ètra*, *pr'èja*; *k'lop*, *'pot*, *st'opa*, *g'oska*); 5) inovacije bizeljskih govorov kozjansko-bizeljskega narečja: sln. *ā/*ā̄- > SV južnoštajersko *ā̄ > Kumrovec e (*v'ès*, *m'èša*); naglasne inovacije štajerskih narečij slovenščine kot naglasna umika *ženā/*kozā > *žèna/*kòza in *màglà > *màgla ter glasovni sovpad odrazov umično naglašanih *e in *a (Kumrovec *č'èlu* = *m'ègla*; *k'osa*). Njegova genetskojezikoslovna analiza pokaže, da govor spada v **kozjansko-bizeljsko narečje slovenščine**, in sicer njegov severovzhodni del, kjer so prisotni **bizeljski govori** z odrazom sln. *ā/*ā̄- > bizeljsko *ā̄ (za razliko od njegovega jugozahodnega dela, kjer se govorijo kozjanski govori z odrazom sln. *ā/*ā̄- > kozjansko *ā) (prim. 5.1.5.3.3), za katerega so značilni: 1) splošna monoftongizacija odrazov srednještajerskih diftongov: sln. *ē̄/*ē̄̄-, *ē, *ō > srednještajersko *e₁, *e₂, *ou (> Kumrovec e, e, u); 2) sln. *ē̄/*ē̄̄- : *ē̄/*ē̄̄- = *ē̄/*ē̄̄- > *ē̄ : *ē̄, pri čemer je v nekaterih govorih prišlo do kasnejšega glasovnega sovpada (Kumrovec e); 3) sln. *ō̄/*ō̄̄- : *ō̄/*ō̄̄- (> Kumrovec u : o). Zgodovinskojezikoslovna primerjava obravnavanega govora npr. z govoroma krajev Imeno in Mostec kaže na njuno genetsko identičnost.

⁵²⁵ Na to dejstvo je bilo opozorjeno že v Zorko 2006: 265–268.

5.4.5 Medmursko narečje

Za medmursko narečje je značilno, da vsi govori ne izkazujejo splošnokajkavskih glasovnih sovpadov zahodnojužnoslovanskih *ě in *ǫ ter južnoslovanskih *ǫ in *ľ kot tudi to, da je v njih prišlo do splošne izgube tonemskih in kvantitetnih opozicij.⁵²⁶ Glede na prisotnost oz. odsotnost splošnokajkavskih glasovnih sovpadov se medmursko narečje deli na tri podnarečja: 1) spodnje podnarečje: Z jsl. *ě = *ǫ, jsl. *ǫ = *ľ; 2) osrednje podnarečje: Z jsl. *ě = *ǫ, jsl. *ǫ : *ľ; 3) zgornje podnarečje: Z jsl. *ě : *ǫ, jsl. *ǫ : *ľ.⁵²⁷ Sledi natančnejši prikaz treh podnarečij medmurskega narečja in njihova genetskojezikoslovna opredelitev.⁵²⁸

5.4.5.1 Spodnje podnarečje medmurskega narečja

Spodnje podnarečje (*donji poddijalekt*) medmurskega narečja ima naslednje glasovne in naglasne značilnosti: 1) Z jsl. *ě = *ǫ; 2) jsl. *ǫ = *ľ = *o; 3) psl. *ǫ > ž, redko j. Pozna pet skupin govorov (ki jih predstavljajo govori krajev Prelog, Goričan, Donja Dubrava, Serdahelj/Szerdahely, Orehovica) in eno prehodno podskupino (Draškovec). Kot primer lahko služi govor kraja **Prelog**: 1) nezložniški sistem: a) psl. *ľ, *ǫ > č, ž; b) psl. *šč, *žž > šč, žž; 2) zložniški sistem: a) Z jsl. *ě = *ǫ > ę; b) jsl. *ǫ = *ľ > ǫ (: psl. *o > o : psl. *u > u); c) psl. *e = *ę > ą; 3) naglasni sistem: kajk. *letī > leti; *vīnd, *ženā > vīno, žēna/žēna; sūša, mēso; posêkel; jãgoda, lopãta; *mlâtiti > mlâtiti; mlâtimo, tâncati; izguba tonemskih opozicij; tj. Ivšičev naglasni sistem I/7.⁵²⁹ Dolnje podnarečje medmurskega narečja izkazuje vse definicijske lastnosti kajkavščine, zato je, gledano genetskojezikoslovno, kajkavski geolekt.

5.4.5.2 Osrednje podnarečje medmurskega narečja

Osrednje podnarečje (*srednji poddijalekt*) medmurskega narečja izkazuje naslednje glasovne in naglasne značilnosti: 1) Z jsl. *ě = *ǫ; 2) jsl. *ǫ : *ľ (jsl. *ľ = *u); 3) psl. *ǫ > j, redko ž. Razlikuje pet skupin govorov (predstavniki so govori krajev Podturen, Mala Subotica, Čakovec, Lopatinec, Vratišinec) in eno prehodno podskupino (Macinec). Kot primer lahko služi govor kraja **Podturen**: 1) nezložniški sistem: a) psl. *ľ, *ǫ > č, j; b) psl. *šč, *žž > šč, žž; 2) zložniški sistem: a) kajk. *ě = *ǫ > j, kajk. *ě = *ǫ > ę; b) kajk. *ǫ = *o > ǫ, kajk. *ǫ = *o > o; kajk. *ľ = *ū > u, kajk. *ľ = *u > u; c) psl. *e = *ę > ę; 3) naglasni sistem: kajk. *letī > leti; *vīnd, *ženā > vīno, žēna/žēna; sūša, mēso; posêkel; jãgoda, lopãta; *mlâtiti > mlâtiti; mlâtimo, tâncati; izguba tonemskih opozicij; tj. Ivšičev naglasni sistem I/7.⁵³⁰ Osrednje podnarečje medmurskega narečja izkazuje izostanek nekaterih definicijskih lastnosti kajkavščine, zato je genetskojezikoslovno gledano lahko narečni otok znotraj kajkavščine.

⁵²⁶ Lončarić 1996: 142–144.

⁵²⁷ Lončarić 1996: 146; Blažeka 2006: 110, 2008: 12–14.

⁵²⁸ Nekdanje kvantitetne opozicije se odražajo kot kvalitetne opozicije, kar pomeni, da imajo izhodiščno dolgi samoglasniki drugačen odraz od izhodiščno kratkih.

⁵²⁹ Šojat 1981b: 334–336; Blažeka 1998: 27–29, 2008: 34, 40–42, 77–79.

⁵³⁰ Blažeka 2008: 35, 43–45, 77–79.

5.4.5.3 Zgornje podnarečje medmurskega narečja

Zgornje podnarečje (*gornji poddijalekt*) medmurskega narečja ima naslednje glasovne in naglasne značilnosti: 1) Z jsl. *ě : *ǣ; 2) jsl. *ǫ : *ǫ̆; 3) psl. *d̆ > j.⁵³¹ Pozna tri skupine govorov (predstavljajo jih govori krajev Sveti Martin, Štrigova, Stanetinec). Ker gornje podnarečje medmurskega narečja ne izkazuje nobene od splošnokajkavskih inovacij, bi ga zelo težko uvrstili med kajkavske govore. V nadaljevanju sta podani zgodovinsko-jezikoslovna interpretacija glasovnih sistemov zgornjemedmurskih govorov ter njihova zgodovinskojezikoslovna primerjava z zemljepisno stičnimi govori panonske narečne ploskve vzhodne slovenščine,⁵³² ki kaže na to, da je gornjemedmurske govore mogoče izvesti iz panonske narečne ploskve vzhodne slovenščine (prim. preglednico v 5.1.5.4.2).

Govori okrog kraja **Sveti Martin** izkazujejo naslednje glasovne in naglasne značilnosti:⁵³³ 1) odsotnost splošnokajkavskih inovacij (prim. 5.2.2): a) Z jsl. *ě : *ǣ (Sveti Martin *sn'eik* : *d'ęn*); b) jsl. *ǫ : *ǫ̆ (Sveti Martin *'mauš* : *s^uonce*; *g'oba* : *v'una*); 2) splošnoslovenski inovaciji (prim. 2.2.2.1.2): a) splošnoslovenski naglasni pomik tipa **sěno*/**prǫso* > **sěno*/**prosō* samo na zaprte zloge (Sveti Martin *ku'k'aut*, Praporčan *g'lop* 'golob' : *črėjvo*, *télo*); b) splošnoslovenski naglasni umik tipa **světa* > **světa* (Sveti Martin *d'eite*, *gl'ijsta*, *m'auda*); 3) značilnosti panonske narečne ploskve vzhodne slovenščine (prim. 5.1.5.4.2): a) sln. *ě̄, *ǭ > JV sln. **eĭ*, **ou* > panonsko **eĭ*, **ou*₁ > Sveti Martin *ěj/ě^ee*, *ó^u* (*slějp*, *klějt*, *klějšče*, *lějva*, *mrějti*; *čeli*, *sněk*, *grě* 'greh'; *br'eskva*, *čr'ěšje*, *dv'e*, *ml'ěko*; *bó^us*, *kó^us*, *mó^ust*, *nó^us*) oz. *ei*, *ou/au* (*p'eisek*, *sn'eik*, *xmr'eity*; *b'ous*, *m'oust*, *n'ouč/n'auč*); b) sln. *ǣ̄ > S in V sln. *ǣ̄ > V sln. *ǣ̄ > panonsko *ǣ̄₃ > Sveti Martin *é* (*dén*, *méh*) oz. *ę* (*d'ęn*); c) odsotnost daljšanja tipa **vrāna* > **vrāna*, kar ponekod potrjuje različnost odrazov **ě̄* : **ě̄-*, **ǭ* : **ǭ-*, **ǭ* : **ǭ-* > Sveti Martin *i'ě/ėj/ě* (*d'ěca*, *d'ělo*, *m'ěra*, *v'ěra* = *ml'ěko*; *brějmā* = *slějp*; *lěto*, *nevěsta* = *sněk*), *ó* : *ó^u* (*mólim* : *bó^us*), *ó^u* (*mó^uka*, *pó^ut*, *só^ut*, *zó^up*; *gósta*) oz. *eĭ* : *e^he*, *ou* : *o*, *au* : *o* (*sn'eik* : *mr^hěža*; *m'oust* : *'osem*; *'zaup* : *g'oba*), pri čemer je v govori prišlo do pozne izgube kvantitetnih opozicij.⁵³⁴ S stališča značilnosti panonske narečne ploskve vzhodne slovenščine je problematično predvsem dejstvo, da imajo ti govori ponekod odraze dolgih zložnikov v oblikah, v katerih bi pričakovali odraze kratkih zložnikov. Zelo verjetno je, da je ponekod prišlo do znotrajvzorčnih analoških izravnjav (Sveti Martin *'deilaty*, *pu^hveidaty* po **'deilan*, **pu^hvein*; *'meisty*, *ku^hleinu* po **'meista*, **ku^hleina*)⁵³⁵ oz. do splošne težnje po diftongiza-

⁵³¹ Blažeka 2008: 12–14, 77–79.

⁵³² Rigler 1963b: 45, 60–62.

⁵³³ Gradivo je vzeto iz Oblak 1896: 44–52 ter Blažeka 2003: 12–15 in 2005: 37–45. Gradivo, naglašeno z ostrivcem (*dén*), je Oblakovo, gradivo, naglašeno z iktom (*d'ęn*), je Blažekovo.

⁵³⁴ V to skupino govorov sodi tudi govor kraja Praporčan, prikazan v Blažeka 2005. Ker avtor pri opisu fonemskega sistema ne navaja zgledov, ni mogoče reči, ali njegove zgodovinsko-jezikoslovne interpretacije dejansko ustrezajo stanju na terenu ali ne. Na osnovi navedenih leksemov v slovarskem delu (Blažeka 2005: 37–45) je mogoče izluščiti naslednje: naglasni pomik tipa **sěno*/**prǫso* > **sěno*/**prosō* na popraslovanski zaprti zlog (Praporčan *g'lop* 'golob'), **ě̄* : **ě̄-* > Praporčan *eĭ/e* : *ę* (*str'eila*, *za'reisna*, *d'ękla*, *s'ęnca* : *s'ęm*, *v'ęrvati*).

⁵³⁵ V teh govori so dejansko izpričane izravnave znotraj pregibalnih vzorcev (Sv. Martin *n'aus*, Gsg *n'ausa* : kajk. *nōs nōsa*, sln. *nōs nosū* < psl. **nōsъ* **nōsa*) ter pojavljanje dvojničnih od-

ciji naglašeni samoglasnikov po izgubi kvantitetnih opozicij.⁵³⁶ Zaradi fragmentarnosti gradiva se je zelo težko dokončno opredeliti glede genetskojezikoslovnega statusa teh govorov. Nejasna je namreč starost diftongov tipa * \bar{e} , * \bar{o} , * \bar{q} > *ei*, *ou*, *ou/au*. Če so diftongi nastali po starih diftongizacijah (sln. * \bar{e} , * \bar{o} , * \bar{q} > panonsko sln. **e_i*, **ou₁*, **ou₂*), potem ti govori sodijo v prekmursko narečje slovenščine, in sicer med arhaične obrobne prekmurske govore slovenščine, ki ne poznajo naglasnega pomika tipa **sĕno*/**prĕso* > **sĕnô*/**prosô* na popraslovanski odprti zlog ter vseh poznejših prekmurskih inovacij (npr. glasovnega sovpadanja panonskoslovenskih diftongov (sln. * \bar{o} : * \bar{q} > panonsko **ou₁* : **ou₂*)).⁵³⁷ Če so diftongi nastali po mlajših diftongizacijah zaradi splošne težje po diftongizaciji naglašeni samoglasnikov (ki je posledica težnje zamenjave kvantitetnih opozicij s kvalitetskimi opozicijami), potem ti govori najverjetneje sodijo med obrobne medmurske govore kajkavščine (narečni otok), ki ne poznajo splošno-kajkavskih inovacij, toda izkazujejo naglasni pomik tipa **sĕno*/**prĕso* > **sĕnô*/**prosô* na popraslovanski zaprti zlog. Težnjo po diftongizaciji je mogoče razlagati tako kot posledico zemljepisnega stika medmurskega narečja s prekmurskim narečjem kot tudi posledico znotrajsistemskih teženj.⁵³⁸

Govori okrog kraja **Stanetinec** (sln. * \bar{e} , * \bar{o} > Stanetinec *i*, *o*; sln. * \bar{a} > Stanetinec *e*; sln. * \bar{q} > Stanetinec *o*; sln. * \bar{e} : * \bar{e} -, * \bar{o} : * \bar{o} -, * \bar{q} : * \bar{q} - > Stanetinec *i* : *e*, *o* : *o*, *o* : *o* s poznejšo izgubo kvantitetnih opozicij) so zaradi pomanjkanja gradiva zelo težko genetskojezikoslovno opredeljivi. Zanje je podobno kot za govore kraja Sveti Martin in njegove okolice mogoče reči naslednje: če je enoglasniški samoglasniški sistem nastal z monoftongizacijo prvotnih panonskoslovenskih diftongov, spadajo v prleško narečje

razov (psl. **tĕstb* > **tĕst* > *t'eist*/*t'ĕst*; psl. **d'ĕžžb* > **d'ĕžž* > *d'ešč*/*d'eišč*; psl. **b'bzgĕ* > **bazĕg* > *b'ežek*/*b'eizek*; psl. **l'ombčkb* > **lončĕk* > *l'onček*/*l'ounček*; psl. **xr'qšĕb* > **xr'qšĕ* > *xr'aušč*/*xr'ošč*; sl. **m'qda* > **m'qda* > *m'auda*/*m'ouda*), kar otežkoča nedvoumno genetskojezikoslovno interpretacijo gradiva.

⁵³⁶ V precejšnjem številu primerov pa je izvor posameznih fonemov glede na trenutno vedenje na področju (na)glasoslovja slovanskih jezikov v dostopni narečjeslovni literaturi napačno interpretiran (*m'eisec* z *ei* kot odrazom * \bar{e} za dejansko **mĕsĕc* < psl. **mĕsĕc* (> sln. *mĕsec*, nštok. *mĕsĕc* *mĕsĕca*, češ. *mĕsíc*); *č'r'eišja* z *ei* kot odrazom * \bar{e} za dejansko **č'rĕšĕna* < psl. **č'rĕšĕna* (> sln. *č'(r)ĕšnja*, nštok. *trĕšnja*, rus. *ч'рĕшн'я*); »*j'eite* (imp., 2. l. mn. od *j'ĕsty*)« z *ei* kot odrazom * \bar{e} za dejansko sln.-kajk. **j'ĕjite* < psl. **j'ĕjĕte*, tj. z **j'ĕjite* z **ej* iz **ĕj* < psl. **j'ĕdĕ* in ne z **ei* po udvoglašenju iz * \bar{e} ; *dr'eivŭ* z *ei* kot odrazom * \bar{a} najverjetneje po knj. hrv. *d'rvo* < psl. **d'rĕvo* za dejansko **d'rĕvo* < psl. **dĕrvo*; *cv'ĕsty* z *e* kot odrazom * \bar{e} najverjetneje po knj. hrv. *cvijĕt* < **cvĕt* < psl. **kvĕtĕ* za dejansko **cvĕstĭ* < **kvĕstĭ* ← psl. **kvĭstĭ* **kvĕtq* **kvĕtĕšb*; *šk'ĕden* z *e* kot odrazom * \bar{e} za dejansko **skĕdĕn* < sl. **skĕdĕnĕ* ← stvn. *scugin(a)*; *p'ĕnes* z *e* kot odrazom * \bar{e} za dejansko **pĕnĕz* < psl. **pĕnĕzĕ* (> sln. *pĕnez*, star. nštok. *pĕnĕz*, češ. *peníz*) ← stvn. *pfenni(n)g*) ali je na enak način interpretirano novejšo prevzeto besedje (*balk'oun*, *kap'eilyca*, *p'inzlyn*, *salv'eit*, *s'ĕndvyĕ*, *š'ekr'eit*) oz. avtor *a priori* izhaja iz izhodiščnega kajkavskega in ne morda izhodiščnega slovenskega naglasnega sistema (*t'ĕnky*, *z'ĕly* z *e*, *e* kot odrazoma * \bar{a} iz kajk. **tĕnki*, **zĕli* : sln. **tĕnki*, **zĕli* < psl. **tĕnĕkĕjĕ*, **zĕlĕjĕ*) (le nekaj primerov iz Blažeka 2003: 13–14).

⁵³⁷ Podobno razlikovanje je ohranjeno v zahodnohalaških govorih: sln. * \bar{o} : * \bar{q} > Žetale *au* : *o*.

⁵³⁸ Greenberg 2005: 121.

panonske narečne ploskve vzhodne slovenščine, če pa ne, so to obrobni medmurski kajkavski govori (narečni otok).

Govori okrog kraja **Štrigova** (sln. * \bar{e} , * \bar{o} > Štrigova i , ou ; sln. * \bar{o} > Štrigova e ; sln. * \bar{o} > Štrigova ou ; sln. * \bar{e} : * \bar{e} -, * \bar{o} : * \bar{o} -, * \bar{o} : * \bar{o} - > Štrigova i : e , ou : o , ou : o s poznejšo izgubo kvantitetnih opozicij)⁵³⁹ izkazujejo monoftongizacijo panonskoslovenskega diftonga * $e\bar{i}_1$ (sln. * \bar{e} > JV sln. * $e\bar{i}$ > panonsko * $e\bar{i}_1$ > Štrigova i), kar govori povezuje z ostalimi prleškimi govori, glasovni sovpad panonskoslovenskih diftongov * ou_1 in * ou_2 (sln. * \bar{o} : * \bar{o} > panonsko * ou_1 : * ou_2 > Štrigova ou), kar je značilno za večino panonskih govorov, ter odsotnost diftongizacije slednjih, kar pa ni značilno za prleške, temveč za prekmurske govore. Zaradi delne monoftongizacije panonskoslovenskih diftongov so to genetskojezikoslovno gledano **obrobni prleški govori** (narečni otok) z odsotnostjo ene od inovacij ali pa morda celo **prehodni prleško-prekmurski govori**.⁵⁴⁰

⁵³⁹ Gradivo za Stanetinec in Štrigovo je navajano po Blažeka 2008: 37, kjer za posamezne glasove zgledi niso navedeni. Posledično ustreznost zgodovinskojezikoslovne interpretacije jezikovnega stanja ni preverljiva.

⁵⁴⁰ Zinka Zorko govora krajev Razkrižje in Štrigova uvršča med spodnjepreleške govore (Zorko 2007: 15).

6 SKLEP

Pozna praslovanščina (do ok. 800) se je po starejših nesplošnoslovanskih inovacijah od 9. stoletja dalje razcepila na tri osnovne slovanske makrogeolekte (to so bili južna, vzhodna in zahodna slovanščina) ter hkrati znotraj njih na manjše geolekte; to so bili t. i. **staroslovanski geolekti**. Iz teh staroslovanskih geolektov so se po mlajših nesplošnoslovanskih inovacijah od 10. stoletja dalje izoblikovali mlajši slovanski geolekti hierarhične stopnje jezika, tj. slovanski jeziki v genetskojezikoslovnem pomenu. Znotraj genetskojezikoslovne (geneolingvistične) oz. genealoške klasifikacije je pojem *jezik* razumljen kot zemljepisna jezikovna pojavnost (geolekt) in je definiran kot množica narečnih skupin (grup), njihovih narečij (dialektov) in krajevnih govorov, ki izkazujejo iste jezikovne značilnosti (arhaizme in inovacije), drugačne od jezikovnih značilnosti sosednje množice narečnih skupin, njihovih narečij in krajevnih govorov, ki sestavljajo sosednji *jezik*.

Pri določanju modela lingvogeneze slovanskih jezikov so upoštevani njihovo izhodišče (enotno ali neenotno) in težnja v njihovem jezikovnem spreminjanju (divergentno ali konvergentno), določene so njihove definicijske lastnosti (alietete), ki so intepretirane kot inovacije oz. arhaizmi znotraj areala. Definirani so tudi prehodni in drugotni geolekti.

Slovanski jeziki imajo, upošteva je njihovo izhodišče (enotno ali neenotno) in težnjo v jezikovnem spreminjanju (divergentno ali konvergentno), naslednje osnovne modele lingvogeneze:

1) **enotno izhodišče in divergentno spreminjanje**, tj. en staroslovanski geolekt se je po divergentnem spreminjanju razcepil na več mlajših slovanskih geolektov jezikov oz. njihovih delov, in sicer: a) vzhodna južna slovanščina na **makedonski** in **bolgarski** jezik; b) poljsko-lužiška zahodna slovanščina na **poljski** in **lužiškosrbski** jezik; c) polabsko-pomorjanska zahodna slovanščina na **polabski** in **pomorjanski** jezik; č) južna zahodna slovanščina na **češki** jezik ter **zahodno in vzhodno narečno ploskev slovaškega** jezika;

2) **neenotno izhodišče in konvergentno spreminjanje**, tj. več staroslovanskih geolektov se je po konvergentnem spreminjanju povezalo v enoten mlajši slovanski geolekt jezik, in sicer: a) severozahodnoalpska južna slovanščina (severozahodna slovenščina) in jugovzhodnoalpski del jugovzhodnoalpsko-zahodnopanonsko-primorske južne slovanščine (jugovzhodna slovenščina) v **slovenski** jezik; b) severovzhodna vzhodna slovanščina (večji del ruščine) in novgorodsko-pskovska vzhodna slovanščina (novgorodska in pskovska ruščina) v **ruski** jezik; c) pološko-smolenska vzhodna slovanščina (severovzhodna beloruščina) in poleški del poleško-kijevske vzhodne slovanščine (jugozahodna beloruščina) v **beloruski** jezik; č) kijeovski del poleško-kijevske vzhodne slovanščine (severna ukrajinsščina) in jugozahodna vzhodna slovanščina (jugozahodna in jugovzhodna ukrajinsščina) v **ukrajinski** jezik;

3) **neenotno izhodišče in odsotnost konvergentnega spreminjanja**, tj. več starejših slovanskih geolektov ne izkazuje konvergentnega spreminjanja v enotni mlajši slovanski geolekt jezik, in sicer: a) zahodnopanonski in primorski del jugovzhodnoalp-sko-zahodnopanonsko-primorske južne slovanščine (zahodna kajkavščina in čakavščina), vzhodnopanonsko-dinarska južna slovanščina (vzhodna kajkavščina in zahodna štokavščina) in raška južna slovanščina (vzhodna štokavščina) kot **osrednjejužnoslovanski** jezik; b) vzhodni del južne zahodne slovanščine (zahodna in vzhodna slovaščina) ter osrednjetrška zahodna slovanščina (osrednja slovaščina) kot **slovaški** jezik.

Slovanski jeziki imajo, upoštevaje dejstvo, ali so njihove definicijske lastnosti jezikovne inovacije ali jezikovni arhaizmi znotraj areala, naslednje osnovne modele lingvogenez:

1) **inovacije kot definicijske lastnosti**, tj. inovacije v delu jezikovnega areala oblikujejo in s tem definirajo geolekt v tem delu areala, in sicer: a) **slovenski** jezik slovenske inovacije na severozahodu zahodnojužnoslovanskega areala; b) **makedonski** jezik makedonske inovacije na jugozahodu vzhodnojužnoslovanskega areala; c) **ruski** jezik ruske inovacije na severovzhodu vzhodnoslovanskega areala; č) **ukrajinski** jezik ukrajinske inovacije na jugozahodu vzhodnoslovanskega areala; d) **pomorjanski** jezik pomorjanske (osrednjelehitske) inovacije v središču severnozahodnoslovanskega (lehitskega) areala; e) **polabski** jezik polabske (zahodnolehitske) inovacije na zahodu severnozahodnoslovanskega (lehitskega) areala; f) **češki** jezik češke inovacije na zahodu južnozahodnoslovanskega areala;

2) **arhaizmi kot definicijske lastnosti**, tj. izostanek inovacij v delu jezikovnega areala oblikuje in s tem definira geolekt v tem delu areala: a) **osrednjejužnoslovanski** jezik izostanek slovenskih inovacij v središču zahodnojužnoslovanskega areala; b) **bolgarski** jezik izostanek makedonskih inovacij v središču vzhodnojužnoslovanskega areala; c) **poljski** jezik izostanek osrednjelehitskih (pomorjanskih) inovacij na vzhodu severnozahodnoslovanskega (lehitskega) areala; č) **slovaški** jezik izostanek čeških inovacij na vzhodu južnozahodnoslovanskega areala.

Prehodni geolekti hierarhične stopnje jezika bi lahko bili: a) **beloruski** jezik kot prehodni geolekt na zahodu vzhodnoslovanskega areala, ki izkazuje del inovacij ruskega in del inovacij ukrajinskega jezika; b) **pomorjanski** jezik kot prehodni geolekt v središču severnozahodnoslovanskega (lehitskega) areala, ki izkazuje del inovacij polabskega in del inovacij poljskega jezika; c) **lužiškosrbski** jezik kot prehodni geolekt v središču zahodnoslovanskega areala, ki izkazuje del inovacij severnozahodnoslovanskih (lehitskih) in južnozahodnoslovanskih (češko-slovaških) jezikov.

Drugotni geolekt hierarhične stopnje jezika bi lahko bil oz. prvine drugotnega geolekta jezika izkazuje **makedonski** jezik z avtohtono vzhodnojužnoslovansko osnovo in z delno alohtono štokavsko naplastitvijo.

TYOLOGY OF LINGUOGENESES OF THE SLAVIC LANGUAGES (SUMMARY)

Building on the theoretical and methodological approach of genetic/genealogical linguistics (i.e., comparative linguistics and areal dialectology), the monograph attempts to systemise the evolutionary histories of the individual Slavic languages. In the framework of genetic/genealogical linguistic classification, the term *language* is to be defined as a geographical linguistic phenomenon (a *gelect*) which encompasses groups of dialects and their local varieties displaying the same set of linguistic characteristics (i.e., archaisms and/or innovations). These must, in turn, differ in a meaningful way from the linguistic properties of a neighbouring group of dialects, which between themselves naturally form a neighbouring language.

7.1 Comparative linguistics and dialectology as part of genetic/genealogical linguistics

7.1.1 Genetic/genealogical linguistics within linguistics

Depending on the view-point from which the questions connected to the human language are tackled, there are three modes of contemporary linguistic enquiry viz. genetic/genealogical linguistics, typological linguistics, and sociolinguistics. Genetic/genealogical linguistics studies the **genetic relationship** between linguistic phenomena accumulated in the form of idioms (i.e., linguistic systems and diasystems which can be further subdivided into **gelects** and **siolects**, each with its respective subset of the various **chronlects**) and establishes their **genetic/genealogical classification** based on (the level of) genetic affiliation⁵⁴¹ (in the majority of cases the genetic affiliation between any two linguistic systems will depend on their mutual geographical distance). To this purpose, this branch of linguistics explores the evolutionary development of gelects within the spatial dimension as it progresses in interdependence with innovations in the domain of linguistic change, while it remains alert to the social factor that contributes to the secondary processes of standardisation or de-

⁵⁴¹ The term *idiom* functions as the most general and in terms of its connotative qualitative or hierarchical value a rather neutral label (cf. Brozović 1970a: 10). In terms of linguistic geography an *idiom* can stand for a *gelect*, it can refer to a *siolect* as a societal phenomenon, or to a *chronlect* if the temporal dimension is considered.

standardisation at the sociolectal level. Genealogical linguistics is a cross-linguistic and diachronic discipline (linguistic affiliation can only be established on the basis of a diachronic approach, which in turn reveals the exact mechanisms of individual evolutionary histories). The branch of genealogical linguistics that is particularly interested in the analysis of geolects comprises comparative linguistics and dialectology.

7.1.1.1 Comparative linguistics

Comparative linguistics, i.e., historical comparative linguistics, has for its goal the reconstruction of proto-languages (on every plane of linguistic enquiry), which it achieves through the comparison of genetically related idioms that developed from some common ancestor through divergence. It traces and studies the evolutionary history of languages from the ancestral stage to their nascence. The essential tools of comparative linguistics are the comparative method and the method of reconstruction.

7.1.1.2 Dialectology

Dialectology is interested in the dismemberment and fragmentation processes affecting languages and consequent creation of dialectal bases, dialects, and local varieties.

7.1.2 Historical phonology as the most important criterion of genetic/genealogical linguistic classification

If the criteria of genealogical classification on the vertical level (taking into the account the genetic relationship between the ancestral idiom and its descendants), or the horizontal level (studying the exact genetic relationship between the different descendant idioms) were based singularly on the (mis)matches between the lexicon, (lexical and grammatical) meaning, syntactic structure, morphology and/or phonology (including accentology) of any two idioms in question, the genetic relationship between these two idioms would be impossible to prove in any meaningful way.

In the 1870s, the **Leipzig Neogrammarian school of linguistics** (i.e. August Leskien (1840–1916), Karl Brugmann (1849–1919), Bertold Delbrück (1842–1922), Hermann Osthoff (1847–1909), Hermann Paul (1846–1921); one of the pupils of the Leipzig school was also Ferdinand de Saussure (1857–1913)) came to the correct conclusion that sound change is by far the most systematic process among the changes that can affect a given language. Sound changes can be accurately captured by mathematically precise rules (rather appropriately, the Neogrammarians called them *Lautgesetze*, i.e. sound laws). As such the historical phonology of a language is undeniably the most important criterion for accurate genealogical classification of languages. Accordingly, **the individual idioms are either vertically or horizontally affiliated if and only if they display regular and systematic correspondences on the phonological level which can (by the reversal of the divergence principle) be projected back to a single starting-point, a protoform, the phonological diversity that naturally exists on the synchronic level being at the same time possible to**

account for as the direct result of regular sound change. To this may be added the morphological criterion, but only if the areas of innovation in the domain of morphology overlap with those involving sound change. Syntactic and lexical features have a decidedly inferior impact on the actual genealogical classification. The main reason for that is the inherent instability of the referents in extra-linguistic reality and the ease with which such features can be influenced by contact situations, be it that these involve the individual geolects or sociolects.

7.1.3 Linguo-genetic models

The provision of a model for the evolutionary history of a language is achieved through a projection of a linguistic reality into the past and, combinatorily, the interpretation of past linguistic reality through the prism of the attested state of affairs. Taking this into account, the proposed typologies of linguo-genetic categorisation combine the reconstruction of the understructure of each individual geolect, which may either be uniform or complex, with the trend of subsequent development (be it converging or diverging). Together with the relative position (central vs. marginal) of a geolect within a given linguistic area and the presence or absence of innovations, these four parameters can be used as the defining characteristics or genealogical criteria of any idiom. This of course includes phenomena like transitory and secondary geolects.

As dictated by the methodological approach of genealogical linguistics, the fundamentals of any linguo-genetic modeling and classification are the specific sound changes or significant absence thereof (**innovations and archaisms**). It is these characteristic traits (and in certain explicit situations also **morphological** features) that constitute parameters of genetic classification, provided that one is able to rank them in a feasible **relative chronology** and assign each specific phenomenon its **geographical** (geolinguistically speaking) **distribution** as manifested in the isoglosses.

7.1.3.1 Homogeneous and heterogeneous understructure, divergence and convergence

Linguo-genetic models are combinatorily based on two fundamental coordinates in language evolution: the type of the geolect's infrastructure (homo- or heterogeneous) and the manner of change (divergence vs. convergence).

A geolect has a **homogeneous** fundament if its ancestor is the result of convergent behaviour, and, vice versa, a **heterogeneous** one in the case of a multisourced ancestral starting point as the result of some older divergence process(es).

If a given geolect starts to **diverge**, its younger divergent features will as a rule affect only a part of the originally uniform linguistic area and manifest themselves in the gradual dismemberment process. In the reversed case of a **convergent development**, convergence features will function as a means of integration and unification of several disconnected sources.

7.1.3.2 Alieties and alterities

The **defining peculiarities** of a gelect (i.e., its innovations and/or archaisms) are of two types.

Alieties refer to across-the-board characteristics of a gelect that function as its **unifying (common) features** and set it off from the neighbouring affiliated gelects in a continuum.

Alterities concern features particular to only a part of the linguistic area. They have a **differentiating function** and materialise in the fragmentation of a gelect into smaller units.

7.1.3.3 Innovations, archaisms, and dialectal position

If a gelect can be defined by the exclusive set of innovations, its neighbour may be delineated by the absence of exactly those changes, i.e. archaisms. Accordingly, the innovations responsible for the fragmentation of a linguistic area can be: 1) **unilateral (one-sided)** if only A has innovated while B behaves conservatively; 2) **bilateral (two-sided)** and **multilateral** if both A and B (and C etc.) have innovated in a different way; 3) **combined** when bi- or multilateral innovations occur side by side with preserved archaisms.

If alongside the presence or significant absence of relevant innovations also the areal position of a gelect within a dialectal continuum (centre vs. periphery) is taken into consideration, the following definitions apply: 1) **innovation(s) affecting a part of the linguistic area** (its centre, periphery, etc.) are/is the defining feature(s) of the corresponding gelect (i.e., in terms of its geographical position); 2) **absence of an innovation characteristic for a part of the linguistic area** (central, peripheral, etc.) is the defining feature of the corresponding gelect.

The absence of an innovation in a comparatively narrow part of a linguistic area should probably not be used as the defining feature of a corresponding gelect, seeing that archaisms are not convincing parameters of genealogical linguistic classification of small-scale idioms. But neither can a conservative part of a linguistic area that is defined by innovations represent its integral segment. In such problematic cases one may speak of a **dialect island**, which can be defined as a peculiarly narrow linguistic area comprising a cluster of local varieties of a given gelect that typically shows the absence of the (set of) innovation(s) particular to that idiom.

7.1.3.4 Transitional, mixed, and secondary gelects

Transitional gelects display the characteristic traits of two neighbouring idioms. Both sets of features, however, are autochthonous, systemic, and regular seeing that they are the result of regular linguistic change.

Mixed gelects show an autochthonous layer of linguistic features crossed by an allochthonous set of characteristics. Both are non-systemic and of irregular occurrence.

Secondary gelects typically point to a secondary and more recent overlay of allochthonous features of a (usually) neighbouring gelect.

7.2 The linguistic situation before the rise of the individual Slavic languages

7.2.1 Older non-common post-Proto-Slavic sound changes

The gradual rise of the Old Slavic geolects is to be dated to the 9th c. AD. The non-common post-Proto-Slavic innovations in the domain of sound change that shaped these macro-dialects are partly to be understood as consequent to the tendencies inherited from Proto-Slavic, while a small number of innovatory trends emerges independently.

7.2.1.1 Older non-common post-Proto-Slavic sound changes related to Proto-Slavic tendencies

The most relevant older non-common Slavic sound changes related to the Proto-Slavic open syllable conspiracy (permitting open syllables only) and the phenomenon of intra-syllabic harmony (a tendency towards phonetic harmonisation of consonants and vowels within the same syllable) were: the palatalisation of velars, cluster simplification, liquid metathesis, and the rise of syllabic liquids. That all these developments postdate the reconstructed Proto-Slavic linguistic stage and are not universally Slavic follows from the fact that they are not characteristic of the entire continuum, an early absence of the reaction to Proto-Slavic tendencies and associated sound changes being typical of several archaic linguistic areas.

7.2.1.1.1 Non-common post-Proto-Slavic palatalisation of velars: 1) PSl. **k, *g + *E₂* (= **ě₂, *-i₂*) > Novgorod-Pskov Russ. **k, *g*, SSl., ESl., WSl. **c, *ʒ* (PSl. **kělb* ‘entire, whole’ > **kělb, *cělb*; PSl. **kěditi* ‘to filter’ > **kěditi, *cěditi*; PSl. **kьrky *kьrkьve* ‘church’ > **kьrky *kьrkьve, *cьrky *cьrkьve*); 2) PSl. **x + *E₂* (= **ě₂, *-i₂*) > Novgorod-Pskov Russ. **x*, SSl., ESl. **s*, WSl. **š* (PSl. **xědb* ‘grey’ > **xědb, *sědb, *šědb*); 3) PSl. **E₃* (= **i, *b, *e*) + **x – *C, *y, *b* > SSl., ESl. **s*, WSl. **š* (PSl. **vьxa *vьxo* ‘whole’ ≥ **vьsb *vьsa *vьse, *vьšb *vьša *vьše*); 4) PSl. **sk, *zg + *E₂* (= **ě₂, *-i₂*) > Novgorod-Pskov Russ. **sk, *zg*, SSl., ESl. **sc, *zʒ*, WSl. **šč, *žž* (PSl. **na dьskě* ‘on the board’ > **na dьskě, *na dьscě, *na dьščě*; PSl. **vь mьzge* ‘in the sap’ > **vь mьzge, *vь mьzže, *vь mьžžě*); 5) PSl. **kv, *gv, *xv + *E* > WSl., Novgorod-Pskov Russ., SW Bruss., N Ukr. **kv, *gv, *xv*, SSl., ESl. **cv, *ʒv, *sv* (PSl. **květb* ‘flower’ > **květb, *cvětb*; PSl. **gvězda* ‘star’ > **gvězda, *ʒvězda*; PSl. Npl **vьlxvi* of ‘magician’ > **vьlxvi, *vьlsvi*).

7.2.1.1.2 Non-common post-Proto-Slavic simplifications of **tl, *dl* and **tn, *dn* consonant clusters: 1) PSl. **tl, *dl* > WSl., NW Sln., Novgorod-Pskov Russ. **tl, *dl*, SSl., ESl., CSIk. **l* (PSl. **modliti (se)* ‘to pray, to ask’ > **modliti (se), *moliti (se)*; PSl. **šidlo* ‘awl’ > **šidlo, *šilo*; PSl. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II **pletb *pletla *pletlo* of ‘to knit, to twist, to plait’ > **pletb *pletla *pletlo, *pleb *plela *plelo*; PSl. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II **vedb *vedla *vedlo* of ‘to lead’ > **vedb *vedla *vedlo, *velb *vela *velo*); 2) PSl. **tn, *dn* > WSl., NW Sln. **tn, *dn*, SSl., ESl. **n* (PSl. **svьtnōti* ‘to dawn’ > **svьtnōti, *svьnōti*; PSl. **vьdnōti* ‘to fade’ > **vьdnōti, *vьnōti*).

7.2.1.1.3 Non-common post-Proto-Slavic liquid metathesis: 1) PSl. **oRC* > CSl. **RaC* (PSl. **ordlo* ‘plough’ > **radlo*; PSl. **olkom*(*bn*)*ь(jb)* ‘hungry, greedy’ > **lakom*(*bn*)*ь(jb)*); 2) PSl. **oRC* > SSl., CSlk. **RaC*, ESl., WSl. **RoC* (PSl. **orsti* ‘to grow’ > **rasti*, **rosti*; PSl. **olkъtb* ‘elbow’ > **lakъtb*, **lokъtb*); 3a) PSl. **CorC* > Plb., Pom. **CarC*/**CroC*, SSl., Cz., Slk. **CraC*, ESl. **CoroC*, Pol., Sorb. **CroC* (PSl. **korva* ‘cow’ > **karva*, **krava*, **korova*, **krova*); 3b) PSl. **ColC* > Pom. **CalC*/**CloC*, SSl., Cz., Slk. **ClaC*, ESl. **ColoC*, Pol., Plb., Sorb. **CloC* (PSl. **golva* ‘head’ > **galva*, **glava*, **golova*, **glova*); 4a) PSl. **CerC* > SSl., Cz., Slk. **CrĕC*, ESl. **CereC*, Pol., Pom., Plb., Sorb. **CreC* (PSl. **bergъ* ‘slope, hill’ > **brĕgъ*, **beregъ*, **bręgъ*); 4b) PSl. **CelC* > SSl., Cz., Slk. **ClĕC*, ESl. **ColoC*, **C’eloC*, Pol., Pom., Plb., Sorb. **CleC* (PSl. **melko* ‘milk’ > **mlĕko*, **moloko*, **mleko*; PSl. **šelmъ* ‘helmet’ > **šlĕmъ*, **šelomъ*, **šlemъ*).

7.2.1.1.4 Non-common post-Proto-Slavic rise of syllabic liquids: 1) PSl. **CbrC* > ESl. **CbrC*, WSl. **Cj’C*, SSl. **CjC* (PSl. **zbrno* ‘grain’ > **zbrno*, **zj’no*, **zjno*); 2) PSl. **CbrC* > ESl. **CbrC*, WSl., SSl. **CjC* (PSl. **kbrmiti* ‘to feed’ > **kbrmiti*, **kjmiti*); 3) PSl. **CblC* > ESl. **CblC* > **CьlC*, WSl. **Cl’C*, SSl. **Cl’C* (PSl. **vьlkъ* ‘wolf’ > **vьlk* > **vьlk*, **v’k*, **v’k*); 4) PSl. **CblC* > ESl. **CьlC*, WSl., SSl. **Cl’C* (PSl. **dьlgъ* ‘debt’ > **dьlg*, **d’lg*); 5) PSl. **CrъC* > ESl., WSl. **CrъC*, CSlk. **Cj’C*, SSl. **Cj’C* > **CjC* (PSl. **krъstvъ* ‘baptism’ > **krъst*, **kj’st*, **kjst*); PSl. **CrъC* > ESl., WSl. **Cj’C*, SSl. **Cj’C* > **CjC* (PSl. **grъmĕti* ‘to thunder’ > **gr’mĕti*, **grmĕti*); 6) PSl. **CrъC* > ESl., WSl. **CrъC*, SSl., CSlk. **CjC* (PSl. Asg **krъvъ* ‘blood’ > **krъv*, **kjv*); PSl. **CrъC* > CSl. **CjC* (PSl. **krъšiti* ‘to crumble, to break’ > **kjšiti*); 7) PSl. **ClъC* > ESl., WSl. **ClъC*, CSlk. **Cl’C*, SSl. **Cl’C* > **Cl’C* (PSl. Gpl **slъzvъ* of ‘tear’ > **slъz*, **sl’z*, **s’z*); PSl. **ClъC* > ESl., WSl. **Cl’C*, SSl. **Cl’C* > **Cl’C* (PSl. **slъza* ‘tear’ > **sl’za*, **s’za*); 8) PSl. **ClъC* > ESl., WSl. **ClъC*, SSl., CSlk. **Cl’C* (PSl. **plъtbъ* ‘skin’ > **plъt*, **p’t*); PSl. **ClъC* > CSl. **Cl’C* (PSl. **blъxa* ‘flea’ > **b’xa*).

7.2.1.2 Older non-common post-Proto-Slavic sound changes not related to Proto-Slavic tendencies

The relevant older non-common post-Proto-Slavic innovations unrelated to the Proto-Slavic tendencies are: 1) **the reflexes of Proto-Slavic palatals **ĭ*, **ď***: PSl. **ĭ*, **ď* > Sln., W Kajk., Čak. **i* > **ĕ*, **j*, E Kajk., W Štok., E Štok. **i* > **ĕ*, **ǰ*, Torlakian, Mac., Blg. **št*, **žd*, ESl. **č*, **ž*, WSl. **c*, **ǰ* (PSl. **svĕla* ‘light, illuminant’ > **svĕća*, **svĕšta*, **svĕča*, **svĕca*; PSl. **međa* ‘border’ > **meja*, **meža*, **mežda*, **meža*, **meža*); 2) **the simplification of Proto-Slavic palatal clusters **šč*, **žž***: PSl. **šč*, **žž* > Sln., Kajk., Čak., W Štok., ESl., WSl. **šč*, **žž*, E Štok., Torlak, Mac., Blg. **št*, **žd* (PSl. **piščalbъ* ‘whistle’ > **piščalbъ*, **pištalbъ*; PSl. Npl **drožži* ‘yeast’ > **drožži*, **droždi*).

Overview of the older non-common post-Proto-Slavic innovations

Proto-Slavic	South Slavic		East Slavic		West Slavic	
*k ^{E2}	*c		*k	*c	*c	
*g ^{E2}	*ʒ		*g	*ʒ	*ʒ	
*x ^{E2}	*s		*x	*s	*š	
*sk ^{E2}	*sc		*sk	*sc	*šč	
*zg ^{E2}	*zʒ		*zg	*zʒ	*žž	
*kv ^E	*cv		*kv	*cv	*kv	
*gv ^E	*ʒv		*gv	*ʒv	*gv	
*xv ^E	*sv		*xv	*sv	*xv	
*E3 x	*s		*s		*š	
*tl	*tl	*l	*tl	*l	*tl	*l
*dl	*dl	*l	*dl	*l	*dl	*l
*tn	*tn	*n	*tn	*n	*tn	*n
*dn	*dn	*n	*dn	*n	*dn	*n
*ǫrC	*ra		*ra		*ra	
*ǫlC	*la		*la		*la	
*orC	*ra		*ro		*ro	*ra
*olC	*la		*lo		*lo	*la
*CorC	*ra		*oro		*ar	*ro
*ColC	*la		*olo		*al	*lo
*CerC	*rě		*ere		–	*re
*CelC	*lě		*olo/*'elo		–	*le
*CьrC	*r̥		*ьr		*r̥'	
*CьrC	*r̥		*ьr		*r̥'	
*CьlC	*l̥		*ьl		*l̥'	
*CьlC	*l̥		*ьl		*l̥'	
*CrьC	*r̥		*rь		*rь	*r̥'
*CrьC	*r̥		*rь		*rь	*r̥'
*ClьC	*l̥		*lь		*lь	*l̥'
*ClьC	*l̥		*lь		*lь	*l̥'
*t̥	*č	*č	*št	*č	*c	
*d̥	*j	*ʒ	*žd	*ž	*z	
*šč	*šč		*št	*šč	*šč	
*žž	*žž		*žd	*žž	*žž	

7.2.2 Old Slavic goelets

7.2.2.1 Old South Slavic goelets

The Old South Slavic goelets were (for a better orientation, the names of South Slavic languages and/or dialects are provided in brackets): 1) **Northwestern Alpine** South Slavic (> Northwestern Slovene); 2) the **Southeastern Alpine-Western Pannonian-Littoral** South Slavic complex (> Southeastern Slovene, Western Kajkavian, Čakavian); 3) the **Eastern Pannonian-Dinaric** South Slavic complex (> Eastern Kajkavian, Western Štokavian); 4) **Ras South Slavic** (> Eastern Štokavian); 5) **Eastern South Slavic** (> Torlak, Macedonian, Bulgarian).

The Old South Slavic geolects and their characteristic features

Proto-Slavic	NW Alpine South Slavic	SE Alpine- -W Pannonian- -Littoral South Slavic	E Pannonian- -Dinaric South Slavic	Ras South Slavic	Eastern South Slavic
*tl	*tl	*l	*l	*l	*l
*dl	*dl	*l	*l	*l	*l
*tn	*tn	*n	*n	*n	*n
*dn	*dn	*n	*n	*n	*n
*t̥	*ć	*ć	*ć	*ć	*št
*d̥	*j	*j	*ǰ	*ǰ	*žd
*šč	*šč	*šč	*šč	*št	*št
*žž	*žž	*žž	*žž	*žd	*žd

7.2.2.2 Old East Slavic geolects

The Old East Slavic geolects were (the names of East Slavic languages and/or dialects are provided in brackets): 1) **Northeastern** East Slavic (> Russian excluding Novgorod and Pskov Russian); 2) **Novgorod-Pskov** East Slavic (> Novgorod and Pskov Russian), dialectally positioned on the periphery of East Slavic and typically unaffected by the Proto-Slavic second palatalisation of velars (PSl. *k^{E2}, *g^{E2}, *x^{E2}, *sk^{E2}, *zg^{E2}, *kv^E, *gv^E, *xv^E); its internal subdivision into Novgorod and Pskov Russian is observable through the reflexes of PSl. *tl, *dl > Novgorod-Pskov Russ. *tl, *dl > Novgorod Russ. *(k)l, *(g)l, Pskov Russ. *kl, *gl, and ES. *ž/*z, *š/*s > Novgorod Russ. *ž/*z, *š/*s, Pskov Russ. *z, *s); 3) **Polock-Smolensk** East Slavic (> Northeastern Belorussian); 4) **Poles'e-Kijev** East Slavic (> Southwestern Belorussian and Northern Ukrainian); 5) **Southwestern** East Slavic (> Southern Ukrainian).

The Old East Slavic geolects and their characteristic features

Proto-Slavic	NE East Slavic	Novgorod- -Pskov East Slavic	Polock- -Smolensk East Slavic	Poles'e- -Kijev East Slavic	SW East Slavic
*k ^{E2}	*c (> *č)	*k	*c (> *č)	*c	*c
*g ^{E2}	*z	*g	*z	*z	*z
*x ^{E2}	*s	*x	*s	*s	*s
*sk ^{E2}	*sc (> *sč)	*sk	*sc (> *sč)	*sk	*sc
*zg ^{E2}	*zž	*zg	*zž	*zg	*zž
*kv ^E	*cv (> *čv)	*kv	*cv (> *čv)	*kv	*cv
*gv ^E	*zv	*gv	*zv	*gv	*zv
*xv ^E	*sv	*xv	*sv	*xv	*sv
*tl	*l	*tl	*l	*l	*l
*dl	*l	*dl	*l	*l	*l
*č/*t̥	*č	*č	*č	*č	*č
*c/*k ^{E2}	*č	*č	*č	*c	*c
*ð/*t̥	*o	*o	*o	*o	*o
*ð	*o	*o	*o	*o	*o

7.2.2.3 Old West Slavic geolects

The Old West Slavic geolects were (the names of West Slavic languages and/or dialects are provided in brackets): 1) **Polabian-Pomeranian** West Slavic (> Polabian, Pomeranian), differentiated by the reaction to the process of liquid metathesis, which was more restricted in Pomeranian; 2) **Polish-Sorbian** West Slavic (> Polish, Sorbian); 3) **Southern** West Slavic (> Czech, Western and Eastern Slovak); 4) **Central Tatory** West Slavic (> Central Slovak).

The Old West Slavic geolects and their characteristic features

Proto-Slavic	Polabian-Pomeranian West Slavic	Polish-Sorbian West Slavic	Southern West Slavic	Central Tatory West Slavic
*tl	*tl	*tl	*tl	*l
*dl	*dl	*dl	*dl	*l
*tn	*tn	*tn	*tn	*n
*dn	*dn	*dn	*dn	*n
*orC	*ro	*ro	*ro	*ra
*olC	*lo	*lo	*lo	*la
*CorC	*ar	*ro	*ro	*ra
*ColC	*al	*lo	*lo	*la
*CerC	*re	*re	*rě	*rě
*CeIC	*le	*le	*lě	*lě
*CrъC	*rъ	*rъ	*rъ	*rʹ
*CrъC	*rъ	*rъ	*rъ	*r
*ClъC	*lъ	*lъ	*lъ	*lʹ
*ClъC	*lъ	*lъ	*lъ	*l

7.2.3 Common Slavic loss of Proto-Slavic *yers* and its consequences

The essentially non-homogeneous Slavic linguistic area as it was shaped by the older non-common post-Proto-Slavic innovations reaching back to the 9th c. AD, was affected a century or two later by the common Slavic sound change that caused the syncopation of *yers* in weak position. This development set in motion a number of related non-common Slavic sound changes responsible for the creation of a rift between the emerging southern and northern (i.e., eastern and western) Slavic linguistic areas. The North phonologised the distinction between palatalised and non-palatalised consonants and eliminated the opposition between the reflexes of PSI. palatal *ń, *ĺ, *ř and *n, *l, *r before front vowels, while the South merged PSI. *i and *y. It is likely that *jer* fall was also responsible for late Slavic contraction processes.

7.2.3.1 Common Slavic loss of Proto-Slavic weak *yers*

Proto-Slavic *yers* underwent Havlík's rule, by which all final *yers* were apocopated and word-internal *yers* starting from the right word-edge were subject to a syncope-like rhythmic law eliminating all *yers* in the so-called weak position: **PSI.** *ъ, *ь > **CSI.** ø

(PSl. **pъsъ* **pъsa* ‘dog’ > CSL. **pъs* **psa*; PSl. **sъnъ* **sъna* ‘dream, sleep’ > CSL. **sъn* **sna*; PSl. **konъcъ* **konъca* ‘end, beginning’ > CSL. **konъc* **konca*; PSl. **pętъkъ* **pętъka* ‘the fifth one’ > CSL. **pętъk* **pętka*; PSl. **bъrati* ‘to collect’ > CSL. **brati*; PSl. **sъpati* ‘to sleep’ > CSL. **spati*).

7.2.3.2 Non-common Slavic palatalization of consonants

East and West Slavic as well as (at least partly) Eastern Bulgarian phonologised the probably already Proto-Slavic allophonic opposition between non-palatalised reflexes of Proto-Slavic labials (**p*, **b*, **m*, **v*) and dentals (in a broad sense) **t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* occurring in front of non-front vowels, and their palatalised variants, which as a consequence of Proto-Slavic tendency for intrasyllabic harmony appeared before **i*, **ь*, **e*, **ę*, and **ě* – a development which, with the exception of Eastern Bulgarian, is not typical of South Slavic: **PSl. **C^o* vs. **C^e* > SSl. **/C/ = */C'/*, **ESL., WSl. **/C/* vs. **/C'/'*** (PSl. Nsg m ptc. praet. pass. **danъ* of ‘to give’ vs. **danъ* ‘tribute’ > SSl. **da/n/ = *da/n/*, ESL., WSl. **da/n/* vs. **da/n'/*; PSl. Nsg m ptc. praet. pass. **pitъ* of ‘to drink’ vs. **piti* ‘to drink’ > SSl. **p'it/* vs. **p'it/i*, ESL., WSl. **p'it/* vs. **p'it/i*).**

7.2.3.3 The development of Proto-Slavic palatals **ń*, **l̥*, **r̥*

East Slavic, West Slavic (and in part secondarily also Eastern Bulgarian) merged the reflexes of PSl. **ń*, **l̥*, **r̥* with the reflexes of PSl. **n*, **l*, **r* if followed by front vowels, while South Slavic preserves the old opposition, which is phonologically distinctive: **PSl. **ń*, **l̥*, **r̥* vs. **n^E*, **l^E*, **r^E* > SSl. **ń*, **l̥*, **r̥* vs. **n*, **l*, **r*, **ESL., WSl. **n'*, **l'*, **r'* = **n'*, **l'*, **r'*** (PSl. **ko/ń/b* ‘horse’ vs. **n/itъ* ‘thread’ > SSl. **ko/ń/* vs. **n/it*, ESL., WSl. **ko/n'/* = **n'/it'*; PSl. **po/l̥/e* ‘field’ vs. **l/ipa* ‘linden’ > SSl. **po/l̥/e* vs. **l/ipa*, ESL., WSl. **po/l'/e* = **l'/ipa*; PSl. **mo/r̥/e* ‘sea’ vs. **r/ěka* ‘river’ > SSl. **mo/r̥/e* vs. **r/ěka*, ESL., WSl. **mo/r'/e* = **r'/ěka*).**

7.2.3.4 Development of Proto-Slavic **i* and **y*

Proto-Slavic **i* and **y* merged into South Slavic **i* (not yet in Old Church Slavonic, however), but were preserved in East and West Slavic, although without an accompanying phonemic opposition: **PSl. **i* vs. **y* > SSl. **i*, **ESL., WSl. **i* vs. **y*** (PSl. **biti* ‘to beat’ vs. **byti* ‘to be, to exist, to be situated’ > SSl. **biti* = **biti*, ESL., WSl. **b'iti* vs. **byti*; PSl. **tixъ* ‘still, silent’ vs. **ty* ‘you’ > SSl. **tix* = **ti*, ESL., WSl. **t'ix* vs. **ty*).**

Common Slavic loss of Proto-Slavic *yers* and its consequences

Proto-Slavic	South Slavic	East Slavic	West Slavic
<i>*C^o</i> vs. <i>*C^e</i>	<i>*C</i>	<i>*/C/</i> vs. <i>*/C'/'</i>	<i>*/C/</i> vs. <i>*/C'/'</i>
<i>*l̥</i> , <i>*r̥</i> , <i>*ń</i>	<i>*l̥</i> , <i>*r̥</i> , <i>*ń</i>	<i>*l'</i> , <i>*r'</i> , <i>*n'</i>	<i>*l'</i> , <i>*r'</i> , <i>*n'</i>
<i>*l^E</i> , <i>*r^E</i> , <i>*n^E</i>	<i>*l</i> , <i>*r</i> , <i>*n</i>	<i>*l'</i> , <i>*r'</i> , <i>*n'</i>	<i>*l'</i> , <i>*r'</i> , <i>*n'</i>
<i>*Ci</i> vs. <i>*Cy</i>	<i>*Ci</i>	<i>*C'i</i> vs. <i>*Cy</i>	<i>*C'i</i> vs. <i>*Cy</i>

7.3 South Slavic

7.3.1 Western and Eastern South Slavic sound changes

A 10th-century wave of non-common South Slavic sound changes progressed from two areas of spread viz. **Western South Slavic (Slovene-Central South Slavic)** and **Eastern South Slavic (Macedonian-Bulgarian)**. The isogloss separating Western and Eastern South Slavic is **PSI. *í, *đ > W SSL. *ĭ, *j/*ǰ vs. E SSL. *št, *žd**.

7.3.1.1 Proto-Slavic *ǫ and *ǫ

Proto-Slavic *jers* that escaped syncope by Havlík's Law (i.e., the so-called strong *jers* = *ǫ, *ǫ) were retained as two separate vowels in Eastern South Slavic, while Western South Slavic independently merged them into central *schwa* around the 10th c. AD (the W SSL. unilateral innovation): **PSI. *ǫ : *ǫ > W SSL. *ǫ, E SSL. *ǫ : *ǫ** (PSI. *pъsъ 'dog' > OCS. пьсь 'dog', Sln. pēs [pəs], NŠtok. pās, Mac. nec, Blg. nēc; PSI. *dъnъ 'day' > OCS. дьнь 'day', Sln. dān, NŠtok. dān, Mac. ден, Blg. дѣн; PSI. *kоnьсь 'end, beginning' > OCS. коньць 'end', Sln. kónec [kónɛc], NŠtok. kōnac, Mac. конец, Blg. конѣу; PSI. *sъnъ 'dream, sleep' > OCS. сьнь 'dream, sleep', Sln. sèn [sən], NŠtok. sān, Mac. сон, Blg. сѣн; PSI. *mъxъ 'moss' > CS. мьхъ 'moss', Sln. māh, NŠtok. māh, Mac. мов, Blg. мѣх; PSI. *pętъkъ 'the fifth one' > OCS. пѣтъкъ 'Friday', Sln. pętek [pętɔk], NŠtok. pętak, Mac. петок, Blg. пѣтък).

7.3.1.2 Proto-Slavic consonant clusters *-pǫ-, *-bǫ-, *-mǫ-, *-vǫ-

The Western South Slavic reflexes of Proto-Slavic intervocalic clusters *-pǫ-, *-bǫ-, *-mǫ-, *-vǫ- are preserved intact. As a unilateral innovation, however, Eastern South Slavic shows a regular loss of the epenthetic *ǫ (10th c. AD), producing *pj, *bj, *mj, *vj (PSI. *zemǫ 'earth' > stcsl. зѣмѣ 'earth', sln. zęmlja, NŠtok. zęmlja, mak. zemja [zemja], blg. земја [zem'ǎ]).

7.3.1.3 Proto-Slavic *jV sequences

Proto-Slavic sequences of *j [ǰ] plus vowel, originally retained unchanged in Western South Slavic, underwent a series of Eastern South Slavic progressive developments: 1) **PSI. *jě- > W SSL. *jě-, E SSL. *ja-** (PSI. *jęsti 'to eat' → OCS. ѣсти 'to eat', Sln. jęsti, NŠtok. jęsti, Mac. Nsg m ptc. praet. act. II уз-јал, Blg. Nsg m ptc. praet. act. II ѝл); 2) **PSI. *je- > W SSL. *je-, E SSL. *e-** (sporadically) (PSI. *jezero 'lake' > OCS. љзеро 'lake', Sln. jezęro (≥ jęzero), NŠtok. jęzero, Mac. езеро, Blg. ѣзеро); 3) intervocalically (where there was no contraction), Proto-Slavic *-j- was dropped, producing a hiatus: **PSI. *Vji, *Vje > W SSL. *Vji, *Vje, E SSL. *Vi, *Ve** (PSI. 2sg praes. *stojiši of 'to stay' > OCS. 2sg praes. стоиши [stojiši], Sln. stojiš, NŠtok. stōjīš, Mac. стоиш [stoiš], Blg. стоиш [stoiš]; PSI. 2sg praes. *piješi of 'to drink' > OCS. 2sg praes. пиѣши [piješi] of 'to drink', Sln. piješ, NŠtok. pījēš, Mac. ниеш [pieš], Blg. ниеш [pieš]).

7.3.1.4 Proto-Slavic **ń* and **ĺ* before front vowels

As opposed to the original preservation of PSI. **ń* and **ĺ* before front vowels in Western South Slavic area, Eastern South Slavic neutralised the phonological opposition and depalatalised them to **n* and **l*: PSI. **ń^E*, **ĺ^E* > W SSI. **ń*, **ĺ*, E SSI. **n*, **l* (PSI. Gsg m/n **otъ négo* ‘from him’ > OCS. Gsg m/n *отъ него* [otъ négo] ‘from him’, Sln. *od njéga* [ot njéga], NŠtok. *od njèga* / од њèга [od néga], Mac. *od nego* [ot nego], Blg. *ot négo* [ot négo]; PSI. **polé* ‘field’ > OCS. *полк* [polé] ‘field’, Sln. *poljê* [poljê] (≥ *pôlje* [pôlje]), NŠtok. *pôlje* / нòље [pôlje], Mac. *поле* [pole], Blg. *полé* [polé]).

The essential dichotomies between Western and Eastern South Slavic

Proto-Slavic	Western South Slavic	Eastern South Slavic
<i>*t̥, *d̥</i>	<i>*č̣, *j/*ẓ̌</i>	<i>*št, *žd</i>
<i>*ḅ vs. *b̥</i>	<i>*ə</i>	<i>*ḅ vs. *b̥</i>
<i>*p̣ḷ-, *ḅḷ-, *ṃḷ-, *ṿḷ-</i>	<i>*p̣ḷ-, *ḅḷ-, *ṃḷ-, *ṿḷ-</i>	<i>*p̣ḷ-, *ḅḷ-, *ṃḷ-, *ṿḷ-</i>
<i>*-p̣ḷ-, *-ḅḷ-, *-ṃḷ-, *-ṿḷ-</i>	<i>*-p̣ḷ-, *-ḅḷ-, *-ṃḷ-, *-ṿḷ-</i>	<i>*-pj-, *-bj-, *-mj-, *-vj-</i>
<i>*jě-</i>	<i>*jě-</i>	<i>*ja-</i>
<i>*je-</i>	<i>*je-</i>	<i>*e-</i>
<i>*Vji, *Vje</i>	<i>*Vji, *Vje</i>	<i>*Vi, *Ve</i>
<i>*ń^E, *ĺ^E</i>	<i>*ń, *ĺ</i>	<i>*n, *l</i>

Western South Slavic inventory of vowels and vocalic liquids (ca. 1000 AD):

**i* **u*
**e* **ə* **o*
**ɛ* **ɔ*
**ě* **a* **r, *l̥*

Eastern South Slavic inventory of vowels and vocalic liquids (ca. 1000 AD):

**i* **u*
**e* **ḅ* **ḅ* **o*
**ɛ* **ɔ*
**ě* **a* **r, *l̥*

Western South Slavic consolidated into **Slovene** and **Central South Slavic** (*srednjojužnoslavenski jezik*), i.e. Kajkavian, Čakavian, Western Štokavian, and Eastern Štokavian, while Eastern South Slavic yielded **Macedonian** and **Bulgarian**. Displaying innovations of both Western and Eastern South Slavic, two **transitional geolects** were formed viz. **Torlakian** and **Northern Macedonian** dialects.

The gradual shaping of South Slavic languages with diagnosable defining features reaches back to the 10th and 11th centuries AD. Several Old Western South Slavic geolects converged into Slovene and Central South Slavic, Old Eastern South Slavic, on the other hand, diverged into a number of Eastern South Slavic geolects, from which emerged Macedonian and Bulgarian, both only to a certain extent justifiable as languages.

7.3.2 Western South Slavic languages

7.3.2.1 Slovene

Slovene has a **heterogeneous starting point** in two Old South Slavic geolects viz. **Northwestern Alpine South Slavic** (to eventually become Northwestern Slovene) and **Southeastern Alpine South Slavic** (later Southeastern Slovene) as the northwesternmost constituent of the dialectal complex comprising Southeastern Alpine, West Pannonian and Littoral South Slavic. The language was shaped through subsequent **convergent development** resulting from distinctive common Slovene sound and accent changes.

The defining characteristics of Slovene are: 1) advancement of the Proto-Slavic old-circumflex (PSl. **sěno* (c) ‘hay’ > Sln. **sěno* vs. CSSl. **sěno*; PSl. **prōso* (c) ‘millet’ > Sln. **prosō* vs. CSSl. **prōso*; PSl. **mōldostb* (C) ‘youth’ > Sln. **mladōst* vs. CSSl. **mlādōst*; PSl. **věčerb* (C) ‘evening’ > Sln. **věčēr* vs. CSSl. **věčēr*); 2) retraction of short final stress onto a long penultimate syllable (PSl. **světa* (b) ‘light, illuminant’ > **světa* > Sln. **světa* vs. CSSl. **světa*; PSl. **zakōnb* (a”) ‘begginig, start, origin, law’ > **zākōn* > Sln. **zākōn* vs. CSSl. **zākōn*); 3) shortening of unaccented long vowels and syllabic liquids (PSl. Npl **zakōni* (a”) > **zākōni* > Sln. **zakōni* vs. CSSl. **zākōni*; PSl. **moltīti* (b/F₁) ‘to hit’ ≥ Sln. **mlatīti*/**mlatīti* vs. CSSl. **mlātīti*; PSl. **pisāti* (b/F₁) ‘to write’ ≥ Sln. **pisāti* vs. CSSl. **pīsāti*); 4) stress-conditioned vowel quantity as well as quantity-conditioned vowel quality as the main trend in the development of the Slovene vowel system (cf. Ramovš 1951a), the consequences of which was diphthongization of **ě* and **ō* (PSl. **svět̃b* (c) ‘light; world’ > Sln. **svět̃* > NW Sln. **svīet*, SE Sln. **svēit*; PSl. **bōg̃b* (c) ‘god’ > Sln. **bōg* > NW Sln. **būog*, SE Sln. **bōug*) (12th/13th century).

The linguistic position of Slovene in relation to Central South Slavic and to Western South Slavic in general may be defined by the **cluster of innovations in the northwest of Western South Slavic**.

7.3.2.2 Central South Slavic

Central South Slavic has a **heterogeneous** understructure composed of **Western Pannonian and Littoral South Slavic** (to evolve into Western Kajkavian and Čakavian) as two constituent parts of the dialectal complex comprising Southeastern Alpine, Western Pannonian and Littoral South Slavic, **Eastern Pannonian-Dinaric South Slavic** (to become Eastern Kajkavian and Western Štokavian), and **Ras South Slavic** (later Eastern Štokavian). It typically displays the **absence of convergent development**, vir-

tually lacking any uniquely Central South Slavic innovations in the domain of sound or accent changes that could be understood as its defining characteristics. The sole potentially relevant innovation might be the merger of **e* with the reflex of the denasalised Proto-Slavic **e̅* after non-palatals (PSl. **pĕtь* (c) ‘five’ > CSSl. **pĕt* = PSl. **lĕdь* (c) ‘ice’ > CSSl. **lĕd*; PSl. **glĕdati* (a/A) ‘to watch’ > CSSl. **glĕdati* = PSl. **žĕnĕskŭjь* (D) ‘woman’s’ > CSSl. **žĕnskĭ*). A characteristic trait of the Central South Slavic linguistic area is polycentric convergence under the pressure of specifically Kajkavian (PSl. **ǫ* = **CbIC*/**CbIC*/**ClbC*/**ClbC* > Kajk. **ǫ*; PSl. **ĕ* = **ǫ*/**ǫ* > Kajk. **ĕ*), Čakavian-Štokavian (PSl. **ǫ* = **CbIC*/**CbIC*/**ClbC*/**ClbC* = **u* > Čak., Štok. **u*; PSl. **ǫ*/**ǫ* = **a* > Čak., Štok. **a*), and to a lesser extent Štokavian innovations.

The dialectal position of Central South Slavic within the Western South Slavic continuum and in relation to Slovene in particular must be defined by the **absence of specifically Slovene innovations in the centre of Western South Slavic**.

Kajkavian is a transitional geolect between Slovene and Central South Slavic (common Slovene-Kajkavian innovations are the neo-circumflex and (analogical) lengthening of certain short Proto-Slavic neo-acute vowels and syllabic liquids) and in relation to Slovene and Central South Slavic displays the following set of defining characteristics: 1) merger of Western South Slavic **ĕ* and **ǫ*: PSl. **ĕ*/**CeRC* = **ǫ*/**ǫ* > WSSL. **ĕ* = **ǫ* > Kajk. **ĕ* (vs. PSl. **e* = **ĕ* > Kajk. **e*) (PSl. **svĕtь* (c) ‘light; world’ > Kajk. **svĕt*; PSl. **dĕlati* (a/A) ‘to work’ > Kajk. **dĕlati*; PSl. **dĕnь* (c) ‘day’ > Kajk. **dĕn*; PSl. **mĕxь* (c) ‘moss’ > Kajk. **mĕx*; PSl. **pĕsŭ* (b) ‘dog’ > Kajk. **pĕs*; PSl. **sĕnĭ* (b) ‘dream, sleep’ > Kajk. **sĕn*; PSl. **stĕrĕcb* (A) ‘old man’ > Kajk. **stĕrĕc*; PSl. **kortĕkь* (D) ‘short’ > Kajk. **krĕtĕk*); 2) merger of Western South Slavic **ǫ* and **ǫ̆*: PSl. **ǫ* = **CbIC*/**CbIC*/**ClbC*/**ClbC* > WSSL. **ǫ* = **ǫ̆* > Kajk. **ǫ* (vs. PSl. **u* > Kajk. **u* vs. PSl. **o* > Kajk. **o*) (PSl. **mǫžь* (c) ‘man’ > Kajk. **mǫž*; PSl. **gǫba* (a) ‘fungus’ > Kajk. **gǫba*; PSl. **vǫlkь* (c) ‘wolf’ > Kajk. **vǫk*; PSl. **vǫlna* (a) ‘wool’ > Kajk. **vǫna*); 3) (analogical) lengthening of the Proto-Slavic short neo-acute in certain morphological categories (PSl. **dǫbrŭjь* (b) ‘good’ > Sln. **dǫbri*, Kajk. **dǫbri*; PSl. **zĕlĭje* (D) ‘green plants’ > Sln. **zĕlje*, Kajk. **zĕlje*; PSl. **kǫža* (a) ‘skin’ > Sln. **kǫža*, Kajk. **kǫža*; PSl. Npl **tǫrgǫvŭci* (E) ‘merchants’ > Sln. **tǫrgǫvci*, Kajk. **tǫrgǫvci*; Sl. Lsg **na potǫku* (a) ‘on the brook’ > Sln. **na potǫku*, Kajk. **na potǫku*); 4) accent retraction in the type PSl. **nesti* (c) ‘to carry’ > Sln. **nesti*, Kajk. **nĕsti*.

In relation to Kajkavian, **Čakavian-Štokavian** may be delimited by the following set of innovations: 1) PSl. **ĕ*/**CeRC* > Čak., Štok. **ĕ* (vs. PSl. **e* = **ĕ* > Čak., Štok. **e*) (PSl. **svĕtь* (c) ‘light; world’ > Čak., Štok. **svĕt*; PSl. **dĕlati* (a/A) ‘to work’ > Čak., Štok. **dĕlati*); 2) merger of Western South Slavic **ǫ* and **a*: PSl. **ǫ*/**ǫ* = **a* > WSSL. **ǫ* = **a* > Čak., Štok. **a* (PSl. **dĕnь* (c) ‘day’ > Čak., Štok. **dĕn*; PSl. **mĕxь* (c) ‘moss’ > Čak., Štok. **mĕx*; PSl. **pĕsŭ* (b) ‘dog’ > Čak., Štok. **pĕs*; PSl. **sĕnĭ* (b) ‘dream, sleep’ > Čak., Štok. **sĕn*; PSl. **stĕrĕcb* (A) ‘old man’ > Čak., Štok. **stĕrĕc*; PSl. **kortĕkь* (D) ‘short’ > Čak., Štok. **krĕtĕk*); 3) merger of Western South Slavic **ǫ*, **ǫ̆* and **u*: PSl. **ǫ* = **CbIC*/**CbIC*/**ClbC*/**ClbC* = **u* > WSSL. **ǫ* = **ǫ̆* = **u* > Čak., Štok. **u* (PSl. **mǫžь* (c) ‘man’ > Čak., Štok. **mǫž*; PSl. **gǫba* (a) ‘fungus’ > Čak., Štok. **gǫba*; PSl. **vǫlkь* (c) ‘wolf’ > Čak., Štok. **vǫk*; PSl. **vǫlna* (a) ‘wool’ > Čak., Štok. **vǫna*).

In relation to Kajkavian and Štokavian, **Čakavian** is most effectively defined by the absence of uniquely Kajkavian and Štokavian innovations in the western periphery of Central South Slavic.

Characteristically **Štokavian** innovations are: 1) merger of the Proto-Slavic long neo-acute and long old-circumflex (PSl. **ključь* (b) ‘key’ > Štok. *ključ* > *ključ*; PSl. **junākъ* (B) ‘young man’ > Štok. *junāk* > *junāk*); 2) the Neo-Štokavian accent retraction (ca. 1400) (PSl. **golvā* (c) ‘head’ > OŠtok. *glāvā* > NŠtok. *gláva*; Gsg: OŠtok. *glāvē* > *glāvē* > NŠtok. *glāvē*; Isg: OŠtok. *glāvōm* > *glāvōm* > NŠtok. *glāvōm*; PSl. **sestrā* (b) ‘sister’ > OŠtok. *sestrā* > NŠtok. *sèstra*; Gsg: OŠtok. *sestrē* > *sestrē* > NŠtok. *sèstrē*; Isg: OŠtok. *sestrōm* > *sestrōm* > NŠtok. *sèstrōm*; PSl. **naròdъ* (a”) ‘people’ > OŠtok. *nāròd* > NŠtok. *národ*; PSl. **potòkъ* (a”) ‘brook’ > OŠtok. *potòk* > NŠtok. *pòtok*; PSl. **jezýkъ* (F) ‘tongue; language’ > OŠtok. *jezik* > NŠtok. *jèzik*; PSl. **junākъ* (B) ‘the young one’ > OŠtok. *junāk* > *junāk* > NŠtok. *jùnāk*; PSl. Nsg f ptc. praet. act. II **pytāla* (b/F,) of ‘to ask’ ≥ OŠtok. *pītāla* > NŠtok. *pítala*; PSl. **lopāta* (F) ‘shovel’ > OŠtok. *lopāta* > NŠtok. *lòpata*; PSl. **neprāvьda* (A) ‘nontruth, injustice’ > OŠtok. *neprāvda* > *neprāvda* > NŠtok. *neprāvda*; PSl. **dèvòjka* (E) ‘girl, maid, young woman’ > OŠtok. *dèvòjka* > *dèvòjka* > NŠtok. *děvòjka*; 1pl praes. of ‘to live’: OŠtok. *živimo* > *živimo* > NŠtok. *živimo*); 3) declensional syncretism (PSl. Dpl **ženamъ* vs. Lpl **ženaxъ* vs. Ipl **ženami* (vs. DIdu **ženama*) of ‘woman’ > OŠtok. *ženam*, Lpl *ženah*, Ipl *ženami* → NŠtok. Dpl *ženama* = Lpl *ženama* = Ipl *ženama*). None of these developments encompassed the entire Štokavian linguistic area, however. Štokavian is characterized by an innovatory Neo-Štokavian centre and Old Štokavian periphery with characteristic pockets of clustered archaisms. Provisionally, Štokavian could be defined by uniquely Štokavian set of innovations clustered in the centre of Central South Slavic.

7.3.3 Eastern South Slavic languages

Non-common Eastern South Slavic innovations (including accentological changes) produced a number of smaller geolects that fail to display any transparent traces of subsequent convergent behaviour. In terms of genealogical linguistic classification, it is nearly impossible to delimit Macedonian from Bulgarian given that the most characteristic isoglosses transversing the Eastern South Slavic linguistic territory tend not to occur in bundles but form transitional dialect areas. The Macedonian part of Eastern South Slavic does, however, exhibit some innovatory trends that are atypical in the properly Bulgarian area, while Bulgarian has innovated in the domain of accentology. “Macedonian” innovations show an autochthonous and an allochthonous layer, the latter due to the secondary spread from (Eastern) Štokavian. It is exactly this set of innovatory features that could indeed form the basis for a viable internal division of Eastern South Slavic. The most wide-spread, properly Macedonian innovation seems to be PSl. **ǫ* > *o*. A significantly narrower area of influence is typical of the rise of secondary **č*, **ž* as the reflexes of PSl. **t* and **d*, an indirect consequence of which is a secondary type of differentiation between the results of PSl. **t*, **d* and PSl. **šč*, **žž*. This innovatory trend goes back to the middle Macedonian / middle Bulgarian period (up until the 15th c. AD) and is tightly clustered, so that it could potentially provide a further differentiating feature between the two geolects or at least their core linguistic areas.

7.3.3.1 Macedonian

Macedonian has a **homogeneous** fundament in **Eastern South Slavic** (to become Torlakian, Macedonian, and Bulgarian) and shows **convergent** features in the domain of uniquely Macedonian sound changes.

The most characteristic innovations are: 1) PSI. *ǫ > E SSl. *ǫ > Mac. *o* (an autochthonous Macedonian sound change) (PSI. *sъnъ ‘dream, sleep’ > OCS. сьнъ ‘dream, sleep’ > Mac. *сон*; PSI. *pětъkъ ‘the fifth one’ > OCS. пѣтъкъ ‘Friday’ > Mac. *немок*; PSI. *тѣхъ ‘moss’ > CS. мѣхъ ‘moss’ > Mac. *моѵ*); 2) PSI. *í, *ǰ > E SSl. *št, *žd > Mac. *š(t), ž(d) ≥ k̄, ġ* (an allochthonous, properly Eastern Štokavian sound change) (PSI. *pětъ ‘oven’ > OCS. пѣштъ ‘oven’ > Mac. *neum*; PSI. *pomoť ‘help’ > OCS. помощь ‘help’ > Mac. *помош* vs. PSI. *světa ‘light, illuminant’ > OCS. свѣшта ‘light, candle, torch’ ≥ Mac. *свеќа*; PSI. *noť ‘night’ > OCS. ноштъ ‘night’ ≥ Mac. *ноќ*; PSI. *moť ‘strength’ > OCS. моштъ ‘strength, force, power’ ≥ Mac. *моќ*; PSI. *kradā ‘theft’ > CSI. кражда ‘theft’ → Mac. *кражба* vs. PSI. *medā ‘border’ > OCS. межда ‘border’ ≥ Mac. *меѓа*); 3) PSI. *šč, *žž > E SSl. *št, *žd > Mac. *št, žd* (PSI. *tъšca ‘mother-in-law’ > OCS. тѣшта ‘mother-in-law’ > Mac. *тешта*; PSI. *puščati ‘to let’ > OCS. поуштати ‘to let’ → Mac. Nsg m ptc. praet. act. II *пуштам*). Accordingly, Macedonian could be defined as an Eastern South Slavic geolect with the following two peculiarities: an *o*-reflex of Proto-Slavic strong *jer* (*ǫ) and secondary differentiation between the reflexes of PSI. *í, *ǰ and *šč, *žž. In regard of the latter characteristic feature a southwestern (Охрид, Корџë/Корча, Касториá/Костур) and a southeastern dialect island (Θεσσαλονίκη/Солун) were formed.

In relation to Eastern South Slavic and Bulgarian, Macedonian can be defined by the **uniquely Macedonian innovations in the southwest of Eastern South Slavic**. Macedonian has the characteristics of a **secondary geolect** characterised by Štokavian superstratal influence on autochthonous Eastern South Slavic features.

7.3.3.2 Bulgarian

Bulgarian has a **homogeneous** starting point in **Eastern South Slavic** and is characterised by the **absence of convergence**. There are no specifically Bulgarian sound changes apart from a single innovatory phenomenon in the domain of accentology.

Characteristically Bulgarian defining features are: 1) PSI. *ǫ > E SSl. *ǫ > Blg. *ə* (PSI. *sъnъ ‘dream, sleep’ > OCS. сьнъ ‘dream, sleep’ > Blg. сьн; PSI. *pětъkъ ‘the fifth one’ > OCS. пѣтъкъ ‘Friday’ > Blg. нѣтък; PSI. *тѣхъ ‘moss’ > CS. мѣхъ ‘moss’ > Blg. мѣх); 2) PSI. *í, *ǰ vs. *šč, *žž > E SSl. *št, *žd > Blg. *š(t), ž(d)* (PSI. *pětъ ‘oven’ > OCS. пѣштъ ‘oven’ > Blg. нѣщ; PSI. *pomoť ‘help’ > OCS. помощь ‘help’ > Blg. нòмоуц; PSI. *světa ‘light, illuminant’ > OCS. свѣшта ‘light, candle, torch’ → Blg. свеѣц; PSI. *noť ‘night’ > OCS. ноштъ ‘night’ > Blg. нòуц; PSI. *moť ‘strength’ > OCS. моштъ ‘strength, force, power’ > Blg. мòуц; PSI. *kradā ‘theft’ > CSI. кражда ‘theft’ → Blg. *кражба*; PSI. *medā ‘border’ > OCS. межда ‘border’ > Blg. междà); 3) PSI. *šč, *žž > E SSl. *št, *žd > Blg. *št, žd* (PSI. *tъšca ‘mother-in-law’ > OCS. тѣшта ‘mother-in-law’ > Blg. тѣща; PSI. *puščati ‘to let’ > OCS. поуштати ‘to let’ → Blg. Nsg m ptc. praet. act. II *пущам*; PSI. Npl *drožži ‘yeast’ → OCS. дрожь ‘yeast’, Blg. дрòжду); 4) properly

Bulgarian accent shift by Bulahovskij's Law (PSl. **gôrdь* (c) 'fence', **gôrdь ть* 'this fence' > Blg. *градъ* vs. *градѣм*; PSl. **nôсь* (c) 'nose', **nôсь ть* 'this nose' > Blg. *носъ* vs. *носѣм*; PSl. **měso to* (c) 'this meat' > Blg. *месѣто*; PSl. **prôso to* (c) 'this millet' > Blg. *прѣсоѣто*; PSl. **rěčь* (c) 'word, speech', **rěčь та* 'this word, this speech' > Blg. *рѣчъ* vs. *речѣмъ*; PSl. **nôть* (c) 'night', **nôть та* 'this night' > Blg. *нощъ* vs. *нощѣмъ*; PSl. **môldostь* (C) 'youth', **môldostь та* 'this youth' > Blg. *младостъ* vs. *младостѣмъ*; PSl. **jěsenь* (c) 'autumn', **jěsenь та* 'this autumn' > Blg. *есенъ* vs. *есенѣмъ*). Bulgarian could accordingly be defined as Eastern South Slavic with the absence of an *o*-reflex of PSl. **ь*, lack of secondary differentiation (i.e., the preservation of a single outcome) between the reflexes of PSl. **í*, **ď* and **šč*, **žž*, and an idiosyncratic accent shift.

In relation to Eastern South Slavic and to Macedonian in particular, Bulgarian must be defined by **the absence of typically Macedonian innovations in the centre of Eastern South Slavic.**

7.4 East Slavic

7.4.1 Northeastern and Southwestern East Slavic sound changes

Non-common post-Proto-Slavic innovations shaped five Old East Slavic macro-geolects, which converged through a set of Common East Slavic innovations. They are Northeastern, Novgorod-Pskov, Polock-Smolensk, Poles'e-Kijev, and Southwestern East Slavic. A wave of non-common East Slavic sound changes may be dated to the 12th and 13th centuries and coincides with the spread of certain common East Slavic innovations of a more recent layer. The focal areas of the East Slavic dialect continuum were **Northeastern East Slavic (Russian)** and **Southwestern East Slavic (Ukrainian)**. The transitionally positioned **Western East Slavic (Belorussian)**, on the other hand, characteristically shares innovations of both areas of spread. The innovatory trends spreading from Northeastern East Slavic and Southwestern East Slavic thus took shape in three East Slavic languages and may consequently be used as a tool in the genealogical classification of East Slavic languages.

7.4.2 East Slavic languages

7.4.2.1 Russian

Russian (i.e., Northeastern East Slavic language) has a **heterogeneous foundation** in **Northeastern East Slavic** (the larger part of the Russian language territory) and **Novgorod-Pskov East Slavic** (to become Novgorod and Pskov Russian) and is characterised by **convergence** through Common Russian innovations, which being uniquely Russian are also its defining characteristics.

The relevant archaisms and innovations that define Russian are the following: A) **Russian-(Northeastern) Belorussian:** 1) PSl. **č*/**ť*, **c*/**k*^{E2} > ES. **č* vs. **c* > Russ., NE Bruss. **č* (not mirrored by the standard language); 2) PSl. **ě* > Russ., NE Bruss.

e* (PSl. **рѣна* ‘foam’ > Russ. *пѣна*; PSl. **sněgъ* **sněga* ‘snow’ > Russ. *снѣг снѣга/снѣгу*; PSl. **рѣка* ‘river’ > Russ. *рѣка*); 3) ESl. **eC₂/ъ*, **oC₂/ъ* > Russ., NE Bruss. **e*, **o* (PSl. **рѣть* **рѣти* ‘oven’ > Russ. *пѣчь пѣчи*; PSl. **коиъ* **коиѧ* ‘horse’ > Russ. *конь коня*); 4) PSl. **e/*ъ* > ESl. **e* > Russ., Bruss. **o* [+ accented] / ___ **C^o*, {*-#*} (PSl. **zelenъjъ* ‘green’ > Russ. *зелѣный*; PSl. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II **neslъ* **nesla* **neslo* of ‘to carry’ > Russ. *нѣс неслѧ неслѧ*; PSl. **сърнъjъ* ‘black’ > Russ. *чѣрный* vs. PSl. **сърнити* ‘to make black, to blacken’ > Russ. *чернить*; PSl. **зълтъjъ* ‘yellow’ > Russ. *желтый* vs. PSl. **зълтѣти* ‘to become yellow’ > Russ. *желтѣть*; PSl. **ажьсе* ‘egg’ > Russ. *яйцѧ*); 5) PSl. **i* vs. **у* > Russ., Bruss. **i* vs. **у* (PSl. **biti* ‘to beat’ > Russ. *бить* [b’it’] vs. PSl. **bykъ* **byka* ‘bull’ > Russ. *бык быкѧ* [b’yk bykѧ]); 6) PSl. **C^E* > ESl. **C’* > Russ., Bruss. **C’* / ___ {+ **i*, **e/*ъ*} (PSl. **nesti* ‘to carry’ > Russ. *нести* [n’is’t’i]); 7) PSl. **-D₂*, **-D₃* > ESl. **-D*, **-D’* > Russ., Bruss. *-T*, *-T’* (PSl. **xlěbъ* **xlěba* ‘bread’ > Russ. *хлѣб хлѣба* [xl’ėp xl’ėbѧ]; PSl. **vězъ* **vězi* ‘tie, band, bond’ > Russ. *вѧзь вѧзи* [v’as’ v’az’z]); B) **Russian: 1) PSl. **ǫ/*ъ* vs. **ǫ* > Russ. **o* vs. **o* (not mirrored by the standard language); 2) PSl. **CR₂C*, **CR₃C* > Russ. **CR’eC*, **CRoC* (PSl. **grъmѣti* ‘to thunder’ > Russ. *громѣть*; PSl. **krъnavъjъ* ‘bloody’ > Russ. *кровоавый*; PSl. **blъstѣti* ‘to glitter’ > Russ. *блестѣть*; PSl. **glъtati* ‘to swallow’ > Russ. *глотѧть*); 3) PSl. **ъj*, **ъj* > Russ. **ej*, **oj* (PSl. **šъja* ‘neck’ > Russ. *шея*; PSl. **živъjъ* ‘alive’ > Russ. *живѧй*).

Russian thus seems to be the **area of spread of Northeastern East Slavic (Russian) innovations**, which also reached (Northeastern) Belorussian. Uniquely Russian sound changes (alieties) responsible for the convergence of Northeastern and Novgorod-Pskov East Slavic are: 1) PSl. **ǫ/*ъ* vs. **ǫ* > Russ. **o* vs. **o*; 2) PSl. **CR₂C*, **CR₃C* > Russ. **CR’eC*, **CRoC*; 3) PSl. **ъj*, **ъj* > Russ. **ej*, **oj*.

7.4.2.2 Belorussian

Belorussian (i.e., Western East Slavic language) has a **heterogeneous starting point in Polock-Smolensk East Slavic** (to become Northeastern Belorussian) and the **Poles’e part of the Poles’e-Kijev East Slavic** (later Southwestern Belorussian) and displays **convergence features** in the domain of Russian-Belorussian and Ukrainian-Belorussian sound changes.

These are also its defining characteristics, seeing that Belorussian has no innovations of its own: A) (**Northeastern**) **Belorussian-Russian**: 1) PSl. **č/*t’*, **c/*k^{E2}* > ESl. **č* vs. **c* > Russ., NE Bruss. **ç* (absent from Standard Belorussian); 2) PSl. **ě* > Russ., NE Bruss. **e* (PSl. **рѣна* ‘foam’ > Bruss. *пѣна*; PSl. **sněgъ* **sněga* ‘snow’ > Bruss. *снѣг снѣгу*; PSl. **рѣка* ‘river’ > Bruss. *рѣка*); 3) ESl. **eC₂/ъ*, **oC₂/ъ* > Russ., NE Bruss. **e*, **o* (PSl. **рѣть* **рѣти* ‘oven’ > Bruss. *пѣчь пѣчи*; PSl. **коиъ* **коиѧ* ‘horse’ > Bruss. *конь каня*); 4) PSl. **e/*ъ* > ESl. **e* > Russ., Bruss. **o* [+ accented] / ___ **C^o*, {*-#*} (PSl. **zelenъjъ* ‘green’ > Bruss. *зялѣны*; PSl. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II **neslъ* **nesla* **neslo* of ‘to carry’ > Bruss. *нѣс няслѧ няслѧ*; PSl. **сърнъjъ* ‘black’ > Bruss. *чѣрны* vs. PSl. **сърнити* ‘to make black, to blacken’ > Bruss. *чарнить*; PSl. **зълтъjъ* ‘yellow’ > Bruss. *жѧўты* vs. PSl. **зълтѣти* ‘to become yellow’ > Bruss. *жаўцѣць*); 5) PSl. **i*

vs. *y > Russ., Bruss. *i vs. *y (PSl. *biti ‘to beat’ > Bruss. бiць [b’ic’] vs. PSl. *bykъ *byka ‘bull’ > Bruss. бiк бiкa [b’yk byk’a]); 6) PSl. *C^E > ESl. *C’ > Russ., Bruss. *C’ / __{+ *i, *e/*ɤ} (PSl. *nesti ‘to carry’ > Bruss. нeсцi [n’ěs’c’i]); 7) PSl. *-D_ɤ, *-D_ɤ > ESl. *-D, *-D’ > Russ., Bruss. -T, -T’ (PSl. *xlěbъ *xlěba ‘bread’ > Bruss. хлeб хлeбa [xl’ěp xl’ěba]); PSl. *vęzъ *vęzi ‘tie, band, bond’ > Bruss. вязъ вязи [v’ās’ v’āz’i]); B) **(Southwestern) Belorussian-Ukrainian:** 1) PSl. *ě > SW Bruss., Ukr. *’e (absent from Standard Belorussian); 2) ESl. *eC_ɤ/ɤ, *oC_ɤ/ɤ > SW Bruss., Ukr. *’ē, *’ō > *’e, *’o (absent from Standard Belorussian); 3) PSl. *CR_ɤC, *CR_ɤC > Bruss., Ukr. *CR’iC, *CRyC (PSl. *gr̥mėti ‘to thunder’ > Bruss. гр̥мeць; PSl. *kr̥vanъjъ ‘bloody’ > Bruss. криваець; PSl. *bl̥stěti ‘to glitter’ > Bruss. бл̥сцeць; PSl. *gl̥tati ‘to swallow’ > Bruss. гл̥таць); 4) PSl. *ɤj, *ɤj > Bruss., Ukr. *’ij, *’yj (PSl. *s̥ja ‘neck’ > Bruss. ш̥я; PSl. *živъjъ ‘alive’ > Bruss. ж̥вь).

Belorussian was shaped at the **cross-section of Northeastern East Slavic (Russian) and Southwestern East Slavic (Ukrainian) innovative developments**. Common Belorussian defining characteristics (but note here the absence of uniquely Belorussian innovations) which endorsed the convergence of Polock-Smolensk and Poles’e East Slavic into Belorussian are the following alieties: 1) PSl. *CR_ɤC, *CR_ɤC > Bruss., Ukr. *CR’iC, *CRyC; 2) PSl. *ɤj, *ɤj > Bruss., Ukr. *’ij, *’yj; 3) PSl. *e/*ɤ > ESl. *’e > Russ., Bruss. *’o [+ accented] / __*C^o, {#}; 4) PSl. *-D_ɤ, *-D_ɤ > ESl. *-D, *-D’ > Russ., Bruss. -T, -T’. In the sense of genealogical linguistic classification, Belorussian is most accurately delineated as a **transitional geolect of the western margin of the East Slavic continuum**, exposing partly Russian and partly Ukrainian innovative trends.

7.4.2.3 Ukrainian

The **heterogeneous** foundation of Ukrainian (Southwestern East Slavic language) consists of the **Kijev part of Poles’e-Kijev East Slavic** (later North Ukrainian) and **Southwestern East Slavic** (to become Southwestern and Southeastern Ukrainian) and is the result of subsequent **convergence** through uniquely Ukrainian innovations.

Characteristic defining traits (innovative and preserved) of Ukrainian are: A) **Ukrainian-(Southwestern) Belorussian:** 1) PSl. *ě > Ukr., SW Bruss. *’e (PSl. *pěna ‘foam’ > Ukr. пiна; PSl. *sněgъ *sněga ‘snow’ > Ukr. снiг снiгу; PSl. *rěka ‘river’ > Ukr. рiкa); 2) ESl. *eC_ɤ/ɤ, *oC_ɤ/ɤ > Ukr., SW Bruss. *’ē, *’ō > *’e, *’o (PSl. *pěbъ *pěti ‘oven’ > Ukr. пiчь пeчи; PSl. *koňъ *koňa ‘horse’ > Ukr. кiнь коня); 3) PSl. *CR_ɤC, *CR_ɤC > Ukr., Bruss. *CR’iC, *CRyC (PSl. *gr̥mėti ‘to thunder’ > Ukr. гр̥мiти; PSl. *kr̥vanъjъ ‘bloody’ > Ukr. криваеий; PSl. *bl̥ščati ‘to glitter’ > Ukr. бл̥щати; PSl. *gl̥tati ‘to swallow’ > Ukr. гл̥тати); 4) PSl. *ɤj, *ɤj > Ukr., Bruss. *’ij, *’yj (PSl. *s̥ja ‘neck’ > Ukr. ш̥я; PSl. *živъjъ ‘alive’ > Ukr. живий); B) **specifically Ukrainian:** 2) PSl. *e/*ɤ > ESl. *’e > Ukr. *’o / { *j, *č, *ž, *š, *šč, *žž } __*C^o, {#} (PSl. Gsg m/n *jego ‘of him; his’ > Ukr. його; PSl. Npl f, n *četyri ‘four’ > Ukr. чотири vs. PSl. *četvьrtъjъ ‘the fourth’ > Ukr. четвeртий; PSl. *žblъjъ ‘yellow’ > Ukr. жоветий; PSl. *šestъjъ ‘the sixth’ > Ukr. шoстий vs.

PSl. *šestь *šesti ‘six’ > Ukr. шість шесті); 2) PSl. *i vs. *y > Ukr. *y (PSl. *biti ‘to beat’ > Ukr. біти [býty] = PSl. *byкъ *byka ‘bull’ > Ukr. бiк бiкa [býk byká]); 3) PSl. *C^E > ESl. *C’ > Ukr. C / __ {+ *i, *e/*b} (PSl. *nesti ‘to carry’ > Ukr. нести [nestý]); 4) PSl. *-D_б, *-D_ь > ESl. *-D, *-D’ > Ukr. -D, -D’ (PSl. *xlěbъ *xlěba ‘bread’ > Ukr. хлiб хлiба [xl’ib xl’iba]; PSl. *vęzъ *vęzi ‘tie, band, bond’ > Ukr. в’язъ в’язi [vjáz’ vjáz’i]).

Ukrainian appears to have functioned as the **focal area of Southwestern East Slavic (Ukrainian) innovations**, which also spread to (Southwestern) Belorussian. Uniquely Ukrainian convergence features (alieties) that fused Kijev and Southwestern East Slavic into Ukrainian are: 1) PSl. *e/*b > ESl. *e > Ukr. *o / { *j, *č, *ž, *š, *šč, *žž } __ *C^o, { -# }; 2) PSl. *i vs. *y > Ukr. *y; 3) PSl. *C’/*C^E > ESl. *C’ > Ukr. C / __ {+ *i, *e/*b}. Genealogically, the position of Ukrainian within the East Slavic continuum may be most successfully delineated through **specifically Ukrainian innovations clustered in the southwest of East Slavic**.

Northeastern and southwestern characteristics in East Slavic standard languages

Proto-Slavic	Russian	Belorussian	Ukrainian
*ě	*’e > ’e	*’e > ’e	*’e > ’i
*eC _{б/ь}	*’e	*’e	*’e > ’i
*oC _{б/ь}	*o	*o	*o > ’i
*CR _ь C	*CR’eC	*CR’iC	*CR’iC > CRyC
*CR _ь C	*CRoC	*CRyC	*CRyC > CRyC
*b _ь j	*’ej	*’ij	*’ij > yj
*b _ь j	*’oj	*’yj	*’yj > yj
*j _ь -	i-	ø-	ø-
*e/*b	*’oC, *’eC’, *e	*’oC, *’eC’, *e	*Ce’/*Ce, *C’o’/*C’o
*e/*b	’o [+ accented] / __ *C ^o , *š, *ž/*d, { -# }	’o [+ accented] / __ *C ^o	’o / { *š, *ž/*d, *č/*t, *ž, *j } __ C ^o , { -# }
*i vs. *y	’i vs. y	’i vs. y	y
*C’/*C ^E	C’	C’	C’ / __ { - *i, *e/*b } C / __ { + *i, *e/*b }
*-D _ь , *-D _ь	-T, -T’	-T, -T’	-D, -D’

7.5 West Slavic

7.5.1 Northern and Southern West Slavic sound changes

As the result of non-common post-Proto-Slavic sound changes, West Slavic shaped four macro-geolects viz. Polabian-Pomeranian, Polish-Sorbian, Southern West Slavic, and Central Taty West Slavic.

The layer of non-common West Slavic sound changes can be attributed to a more recent wave of innovations starting at around the 10th c. AD and progressing from two focal areas – **Northern West Slavic (Lechitic)** and **Southern West Slavic (Czech-Slovak)**. **Central West Slavic (Sorbian)** has the characteristics of a transitional area,

displaying characteristics of either source. The decisive isogloss separating Northern from Southern West Slavic is **PSl. *CoRC, *CeRC > N WSl. *CaRC/*CRoC, *CReC vs. S WSl. *CRaC, *CRĕC.**

7.5.1.1 Deaffrication of the (Proto-)Slavic affricate *ʒ in Southern and Central West Slavic

While the (Proto-)Slavic voiced palatal affricate *ʒ [*ʒ] is preserved in Northern West Slavic, its subsequent deaffrication (around the 10th c. AD) is typical of Southern and Central West Slavic palatal sibilant *z [*ʒ]: **PSl. *ʒ > WSl. *ʒ₁ > N WSl. *ʒ₁ vs. S WSl., C WSl. *z** (PSl. **kъneʒъ* **kъneʒa* ‘prince’ > Pol. *ksiądz księdza*, Kash. *ksądz ksądza*, Plb. *í'ènaʒ*, LSorb. *kněz kněza*, USorb. *knjez knjeza*, OCz. *kněz kněžě* > Cz. *kněz kněze*, Slk. *kňaz kňaza*; PSl. Lsg **na dorʒě* ‘on the way, on the road’ > Pol. *na drodze*, Kash. *na dardze*, *na drodze*, LSorb. *na droze*, USorb. *na dróze*, OCz. *na drážě* > Cz. *na dráze*, Slk. (*na drahe*); PSl. Npl m **druziji* ‘the others’ > Pol. *drudzy*, Kash. *drědzě*, Plb. *draužě*, LSorb. (*druge*), USorb. *druzy*, OCz. *druzi* > Cz. *druzi*, Slk. (*druhi*)).

7.5.1.2 Denasalisation of Proto-Slavic nasal vowels and complementary raising of Proto-Slavic *ě in Southern and Central West Slavic

Proto-Slavic nasals **ɛ*, **ɔ*, preserved intact in Northern West Slavic, experience a roughly 10th-century denasalisation in Central and Southern West Slavic: **PSl. **ɛ*, **ɔ* > Pol., Pom., Plb. **e*, **o* vs. Sorb., Cz., Slk. **ä*, **u*.** As a direct consequence and in order to prevent merging, the reflex of the inherited PSl. **ě* [**ä*] (including the Southern West Slavic **ě* that arose in the process of liquid metathesis **CeRC* > **CRĕC*) yielded C WSl. / S WSl. **e* in a push-chain-induced raising. In Northern West Slavic that lacks the denasalisation trigger the original quality of *jat* was preserved [**ä*] and provided the output for the Lechitic umlaut process: **PSl. **ě* [**ä*] > Pol., Pom., Plb. **ä* vs. Sorb., Cz., Slk. **ę*.**

7.5.1.3 The Lechitic umlaut

The Lechitic umlaut retracted certain Proto-Slavic front vowels (**ɛ* and *jat*) and palatalised syllabic **ɣ* if these were followed by non-palatalised dentals **t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, and **z*. This development is general in Lechitic and partly applies also to Sorbian.

Proto-Slavic front nasal vowel **ɛ* umlauted to **ɔ* in front of all non-palatalised dentals **t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* (Polabian and Pomeranian preserve the old state of affairs, while in Polish both nasal vowels merged and developed according to vowel quantity): **PSl. **ɛ* / __{-/+ **t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* + **O*} > Pol., Pom., Plb. **ę* vs. **ɔ***: 1) not in front of a non-palatalised dental: PSl. **petъ* ‘five’ > Pol. *pięć*, Kash. *pińc*, *piãc*, Plb. *pať*, LSorb. *pěš*, USorb. *pječ*, OCz. *pět* > Cz. *pět*, Slk. *päť*; PSl. **desętb* ‘ten’ > Pol. *dziesięć*, Kash. *dzesyńc*, *dzesãc*, Plb. *disqt*, LSorb. *žaseš*, USorb. *džesać*, OCz. *desět* > Cz. *deset*, Slk. *desať*; PSl. **mękъkъjъ* ‘soft’ > Pol. *miękki*, Kash. *mitezi*, *miãtezi*, Plb. *maťě*, LSorb. *měki*, USorb. *mjechki*, OCz. *měkký* > Cz. *měkký*, Slk. *mäkký*; PSl. **pęstъ* **pęsti* ‘fist’ > Pol. *pięść* *pięści*, Kash. *pisc piscě*, *piãsc piãscě*, Plb. *pašt*, LSorb. *pěsc pěsci*, USorb.

pjasć pjasće, OCz. *pěst pěsti* > Cz. *pěst pěsti*, Slk. *päst' päste*; PSI. **tęžьkъjъ* 'heavy' > Pol. *ciężki*, Kash. *cāzczi*, Plb. Nsg n *taštū*, LSorb. *šěžki*, USorb. *čěžki*, OCz. *těžký* > Cz. *těžký*, Slk. *ťažký*; PSI. **zęťь *zęti* ≥ Pol. *zięć zięcia*, Kash. *zęc zęca*, *zāc zāca*, Plb. *zqt*, OCz. *zēt zęti* ≥ Cz. *zeť zetě*, Slk. *zat' zata*; 2) in front of a palatalised dental: PSI. **pęta* 'heel' > Pol. *pięta*, Kash. *piāta*, Plb. *p'qtā*, LSorb. *pęta*, USorb. *pjata*, OCz. *pata* > Cz. *pata*, Slk. *pāta*; PSI. **pęťьjъ* 'the fifth' > Pol. *piąty*, Kash. *piąti*, Plb. *p'qtě*, LSorb. *pęty*, USorb. *pjaty*, OCz. *pátý* > Cz. *pátý*, Slk. *piaty*; PSI. **ględati*, **ględěti* 'to watch' > Pol. *o-glądać*, Kash. *ò-glādac*, Plb. Nsg m ptc. praet. act. II *gl'qdāl*, LSorb. *ględaś*, USorb. *hladać*, OCz. *hl'adati* ≥ Cz. *hledat*, *hledět*, Slk. *hladiet'*).

In front of non-palatalised dentals **t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z*, Proto-Slavic **ě* umlauted to **a*, while yielding **e* in the remaining positions: **PSI. **ě* [**ä*]** > **Pol., Pom., Plb. [**ä*]** / __{-/+ **t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* + **O*} > **e* vs. **a* (PSI. **neděla* 'Sunday' > Pol. *niedziela*, Kash. *niedzela*, Plb. *nidel'ä*, LSorb. *njeźela*, USorb. *njedźela*, OCz. *neděle* > Cz. *neděle*, Slk. *nedel'a*; PSI. **snęgb* 'snow' > Pol. *śnieg*, Kash. *snięg*, Plb. *sneg*, LSorb. *snęg*, USorb. *snęh*, OCz. *sniech* > Cz. *sněh*, Slk. *sneh*; PSI. **světъ* 'light; world' > Pol. *świat* (vs. Lsg *na świecie*), Kash. *swiat*, Plb. *svet*, LSorb. *swět*, USorb. *swět*, OCz. *svět* > Cz. *svět*, Slk. *svet*; PSI. **stěna* 'wall' > Pol. *ściana*, Kash. *scana*, Plb. *s'tonā*, LSorb. *scěna*, USorb. *scěna*, OCz. *stěna* > Cz. *stěna*, Slk. *stena*; PSI. **bělъjъ* 'white' > Pol. *biały*, Kash. *biōli*, Plb. *b'olě*, LSorb. *běly*, USorb. *běly*, OCz. *bielý* > Cz. *bílý*, Slk. *biely*; PSI. **měra* 'measure' > Pol. *miara*, Kash. *miara*, Plb. *m'oro*, LSorb. *měra*, USorb. *měra*, OCz. *miera* > Cz. *míra*, Slk. *miera*; PSI. **lěsъ* 'wood' > Pol. *las*, Kash. *las*, Plb. *los*, LSorb. *lěs*, USorb. *lěs*, OCz. *les* > Cz. *les*, Slk. *les*).

The Proto-Slavic sequence **CbrC* yielded West Slavic palatalised syllabic **ɣ'*, which in Northern West Slavic umlauted to **ɣ* in front of non-palatalised dentals **t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* (merging, subsequently, with the reflex of **CbrC*): **PSI. **CbrC* / __{-/+ **t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* + **O*}** > **WSl. **C'ɣ' C*** > **Pol., Pom., Plb., Sorb. **C'ɣ' C* vs. **Cɣ C*** (PSI. **sъmъrtъ* 'death' > Pol. *śmierć*, Kash. *smierc*, Plb. *sāmart*, LSorb. *smjers*, USorb. *smjerc*, OCz. *smrt* > Cz. *smrt*, Slk. *smrt'*; PSI. **čьrnъjъ* 'black' > Pol. *czarny*, Kash. *czōrny*, Plb. *corně*, LSorb. *carny*, USorb. *čorny*, OCz. *črný* > Cz. *černý*, Slk. *čierny*; PSI. **gьrdlo* 'throat' > Pol. *gardło*, Kash. *gardło*, LSorb. *gjadło*, USorb. *hordło*, OCz. *hrdlo* > Cz. *hrdlo*, Slk. *hrdlo*).

7.5.1.4 Spirantisation of the Proto-Slavic velar stop **g* in Southern West Slavic

The Proto-Slavic voiced velar stop **g*, preserved intact in Northern West Slavic, yielded Southern West Slavic voiced fricative **h* in a spirantisation process that may be dated to the 12th c. AD: **PSI. **g*** > **Pol., Pom., Plb., LSorb. **g* vs. USorb., Cz., Slk. **h*** (PSI. **gorъъ* 'pea, bean' > Pol. *groch*, Kash. *groch*, Plb. *gorx*, LSorb. *groch*, USorb. *hroch*, OCz. *hrách* > Cz. *hrách*, Slk. *hrach*; PSI. **noga* 'foot' > Pol. *noga*, Kash. *noga*, Plb. *nūgā*, LSorb. *noga*, USorb. *noha*, OCz. *noha* > Cz. *noha*, Slk. *noha*; PSI. **gynqti* 'to perish' > Pol. *ginać*, Kash. *džinać*, LSorb. *ginuś*, USorb. *hinyé*, OCz. *hynúti* > Cz. *hynout*, Slk. *hynút*).

Main trends in the divergence between Northern and Southern West Slavic

Proto-Slavic	Northern West Slavic	Central West Slavic		Southern West Slavic
*CoRC	*aR/*Ro	*Ro		*Ra
*CeRC	*Re	*Re		*Rě
*ǝ	*ǝ ₁	*z		*z
*ę	*ę	*ä		*ä
*o	*o	*u		*u
*ě [*ā]	*ä	*ę		*ę
*ę / __{+ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O}	*ę > *o	*ä		*ä
*ě [*ā] / __{+ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O}	*ä > *a	*ę		*ę
*C _{br} C / __{+ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O}	*r' > *r	*r' > *r		*r'
*g	*g	*g	*h	*h

Northern West Slavic inventory of vowels and vocalic liquids (ca. 1000 AD):

*i		*y		*u
	*e		*o	
	*ę		*o	*r', *l'
		*a		*r, *l

Southern West Slavic inventory of vowels and vocalic liquids (ca. 1000 AD):

*i		*y		*u
	*ę		*o	
	*e		*o	*r', *l'
		*ä	*a	*r, *l

Northern West Slavic fragmented into **Polish**, **Pomeranian** and **Polabian**, while **Czech** and **Slovak** represents the direct descendants of Southern West Slavic. **Sorbian** was shaped as a transitional gelect between the two Old West Slavic macro-dialects and expectedly displays innovative trends of both Lechitic and Czech/Slovak. In terms of innovative development, Lower (i.e., northern) Sorbian typically patterns with Lechitic, while Upper (i.e., southern) Sorbian shares more developmental traits with Czech and Slovak.

7.5.2 Northern (Lechitic) West Slavic languages

7.5.2.1 Polish

Polish, i.e. Eastern Lechitic West Slavic, and Sorbian both derive from a **homogenous Old West Slavic starting point (Polish-Sorbian West Slavic)** and exhibit subsequent **convergent behaviour** through a number of common Polish sound changes.

The relevant set of archaisms and innovations typical of Polish has a double profile: A) **Polish-(Lower) Sorbian** characteristics: 1) exceptionless change of Proto-Slavic **CoRC* to Polish-Sorbian **CRoC* in the domain of **CroC* (PSl. **vorna* ‘crow’ > Pol. *wrona*; PSl. **borda* ‘beard’ > Pol. *broda*) and **CloC* (PSl. **golva* ‘head’ > Pol. *głowa*; PSl. **moldъjъ* ‘young’ > Pol. *młody*); 2a) PSl. **CъlC* > WSl. **l̥* > Pol. **il̥* > **el̥*, **lu*, **ol̥* (PSl. **vьlkъ* **vьlka* ‘wolf’ > OPol. *wilk* > Pol. *wilk wilka*; PSl. **vьlna* ‘wool’ > OPol. *welna* > Pol. *welna*; PSl. **dъlgъjъ* ‘long’ > OPol. *dtugi* > Pol. *dtugi*; PSl. **čьlnъ* ‘boat, canoe’ > OPol. *czołn*, *czóln* > Pol. *czółno*); 2b) PSl. **CъlC* > WSl. **l̥* > Pol. **el̥*/**ol̥*, **lu*, **el̥* (PSl. **pьlkъ* **pьlka* ‘army’ > OPol. *pólk* > Pol. *pulk pulku*, but *Świętopelk*; PSl. **tъlstъjъ* ‘fat, thick’ > OPol. *thusty* > Pol. *thusty*; PSl. **dъlgъ* **dъlga* ‘debt’ > OPol. *dlug* > Pol. *dlug dtugu*; PSl. **xъlmъ* ‘hill’ > Pol. *Chetm*); 3) PSl. **t^E*, **d^E* > Pol., Sorb. **č̣*, **ẓ̌* (13th c. AD) (PSl. **tixъjъ* ‘still, silent’ > Pol. *cichy* [ćixy]; PSl. **desętъ* ‘ten’ > Pol. *dziesięć* [żeśeć]); B) **Polish-Pomeranian(-Sorbian)** characteristics: 1) PSl. **CelC* / __{- *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O} > WSl. **Cl̥eC* > Pol., Pom., Sorb. **Cl̥eC* (PSl. **melko* ‘milk’ > Pol. *mleko*; PSl. **velti* ‘to pull’ > Pol. *wlec*; PSl. **melti* ‘to grind’ > Pol. *mleć*, but PSl. **želbъ* **želba* ‘gutter, kennel’ > OPol. *žlób* > Pol. *žlób żłobu*); 2) PSl. **e/*Cer* / __{+ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O} > Pol., Pom., Sorb. **o* (PSl. **žena* ‘woman’ > Pol. *żona*; PSl. **ledъ* **leda/*ledu* ‘ice’ > Pol. *lód lodu*; PSl. **berza* ‘birch’ > Pol. *brzoza*); 3) PSl. **r̥/*r^E* > WSl. **r̥* > Pol., Pom. **ř* (PSl. **moře* ‘sea’ > Pol. *morze*; PSl. **griva* ‘mane’ > Pol. *grzywa*).

Polish seems to have been the **focal area of Eastern Lechitic (Polish) innovations**, which partly reached Pomeranian and (mostly Lower) Sorbian. There are no common Polish innovations that are uniquely Polish and could be seen as its defining characteristics. The dialectal position of Polish within Northern West Slavic (Lechitic) may thus be delimited by the **absence of Common Lechitic (Pomeranian) innovations**.

7.5.2.2 Pomeranian

Pomeranian (Central Lechitic West Slavic) typically displays Polabian and Polish characteristics as well as some exclusive innovations. In terms of internal composition it comprises West Pomeranian and East Pomeranian, i.e. Kashubian and Slovincian. The characteristic innovative traits of Pomeranian are accordingly: A) **Polabian-Pomeranian**, which constitute the oldest set of innovations: 1) PSl. **CoRC* > Pom. **CaRC/*CRoC*, i.e. **CarC* vs. **CroC* (PSl. **vorna* ‘crow’ > Kash. *warna*, *wrona*; PSl. **borda* ‘beard’ > Kash. *barda*, *broda*) and (as opposed to Polabian) **CalC* vs. **CloC* (PSl. **golva* ‘head’ > Kash. *gółwa*, *głowa*; PSl. **moldъjъ* ‘young’ > Kash. *młodi*); 2a) PSl. **CъlC* > WSl. **l̥* > **l̥* > Plb., Pom. **ol̥* (PSl. **vьlkъ* **vьlka* ‘wolf’ > Kash.

wólk wólka, wilk wilka; PSi. **vьlna* ‘wool’ > Kash. *wólna, wełna*; PSi. **dblǫǫbь* ‘long’ > Kash. *dludzi*; PSi. **čьlnъ* **čьlna* ‘boat, canoe’ > Kash. *czółn czółna*); 2b) PSi. **CьlC* > WSl. **ǫ* > Plb., Pom. **ol* (PSi. **pьlkъ* **pьlka* ‘army’ > Kash. *pólk*, but *Swiãtopólk*; PSi. **tblstьbь* ‘fat, thick’ > Kash. *tolsti*; PSi. **dblǫ* **dblǫga* ‘debt’ > Kash. *dlug dlęgù*; PSi. **xьlmъ* ‘hill’ > Kash. *Chelm*); B) **Polish-Pomeranian**, comprising an older and a more recent layer of innovations: 1) PSi. **CelC* / __{- **t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* + **O*} > WSl. > Pol., Pom. **CʹeC* (PSi. **melko* ‘milk’ > Kash. *mlékò*, PSi. **velti* ‘to pull’ > Kash. *włéc*, but PSi. **želbъ* **želba* ‘gutter, kennel’ > Kash. *żłób żłobu*; the likes of PSi. **melti* ‘to grind’ ≥ Kash. *młoc* are explicable by analogy); 2) PSi. **e*/**CerC* / __{+ **t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* + **O*} > Pol., Pom. **o* (PSi. **žena* ‘woman’ > Kash. *żona*; PSi. **ledъ* **leda*/**ledu* ‘ice’ > Kash. *łód lodu*; PSi. **berza* ‘birch’ > Kash. *brzoza*); 3) PSi. **r*/**rʹ*^E > WSl. **r* > Pol., Pom. **ř* (PSi. **moře* ‘sea’ > Kash. *mòrze*; PSi. **griva* ‘mane’ > Kash. *grzëwa*); C) **Kashubian**, supplying the most recent cluster of changes: 1) PSi. **ę* / __{- **t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* + **O*} > N WSl. **ę* > Pom. **i* > **i* (13th c. AD) (PSi. **zętbъ* **zęti* ‘son-in-law’ ≥ Kash. *zęc zęca, zęc zęcica*; PSi. **astrębъ* **astręba* ‘vulture’ > Kash. *jastrzib jastrzëba, jastrzqb jastrzãba*; PSi. **tręsti* ‘to shake’ > Kash. *trzisc, trzasc*); 2) PSi. **tʹ*^E, **dʹ*^E > Pom. **ć*, **ź* > Kash. *c*, *z* (13th c. AD) (PSi. **tixьbь* ‘still, silent’ > Kash. *cęchi*; PSi. **desętbъ* ‘ten’ > Kash. *dzesãc*); 3) PSi. **k*, **g* / __{+ **y*/**ьjб*/**ьji*, **ь*} > N WSl. **k*, **g* > Kash. *ć*, *ź* (PSi. **kypęti* ‘to boil, to bubble’ > Kash. *czipiec*; PSi. **dblǫǫbь* ‘long’ > Kash. *dludzi*); 4) PSi. **i*, **y*, **u* > Pom. **i*, **y*, **u* > Kash. *ë* (2nd half of the 17th c. AD) (PSi. **živьbь* ‘alive’ > Kash. *żëwi*; PSi. **myslęti* ‘to think’ > Kash. *męslec*; PSi. **duša* ‘breath; spirit, soul’ > Kash. *dęsza*).

Pomeranian is a **transitional golect** displaying Polabian and Polish innovative features, while the set of uniquely Pomeranian innovations constitutes its particular defining characteristics. In terms of its position within the Northern West Slavic continuum and the relationship to Polabian and Polish **Pomeranian (Central Lechitic)** can be defined by **the innovations clustered in the centre of Northern West Slavic (Lechitic)**.

7.5.2.3 Polabian

As a Western Lechitic West Slavic language, Polabian shares with Pomeranian a **homogeneous Old West Slavic core in Polabian-Pomeranian West Slavic** and is further characterised by **convergence features** in the domain of Common Polabian sound changes, which constitute uniquely Polabian defining traits.

The archaisms and innovations of Polabian (note here that the available material is very sparsely documented) comprise: A) the **Polabian-Pomeranian** set of characteristics: 1) PSi. **CoRC* > Plb., Pom. **CaRC*/**CRoC*, i.e. **CarC*/**CroC* (PSi. **vorna* ‘crow’ > Plb. *vorno*; PSi. **borda* ‘beard’ > Plb. *brödä*) and, as opposed to Pomeranian, only **CloC* (PSi. **golva* ‘head’ > Plb. *glávä*; PSi. **moldьbь* ‘young’ > Plb. *mlädě*); 2a) PSi. **CьlC* > WSl. **ǫ* > **ǫ* > Plb., Pom. **ol* (PSi. **vьlkъ* ‘wolf’ > Plb. *vãuk, vuk*; PSi. **vьlna* ‘wool’ > Plb. *vãuno*; PSi. **dblǫǫbь* ‘long’ > Plb. *dãudě, dudě*; PSi. **čьlnъ* ‘boat, canoe’ > Plb. *cãun*); 2b) PSi. **CьlC* > WSl. **ǫ* > Plb., Pom. **ol* (PSi. **tblstьbь*

‘fat, thick’ > Plb. *tāustě*, *tustě*; PSI. **dʷlǵb* ‘debt’ > Plb. *dāug*); B) uniquely **Polabian** innovations: 1) PSI. **CelC / __{- *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O}* > WSl. **Cl'eC* > Plb. **CloC* (PSI. **melko* ‘milk’ > Plb. Gsg *mlākā*; PSI. **melti* ‘to grind’ > Plb. *mlât*); 2) PSI. **e/*CerC / __{+ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O}* > Plb. **'e* (PSI. **žena* ‘woman’ > Plb. *ženā*; PSI. **ledb* ‘ice’ > Plb. *led*; PSI. **berza* ‘birch’ > Plb. *brezā*).

Polabian seems to have been the **focal area of Western Lechitic (Polabian) innovations**, which partly also reached the Pomeranian language area. Uniquely Polabian sound changes absent from Pomeranian and Sorbian (under B) function as its defining characteristics, separating the geolect from both latter idioms. Apart from the catalogued sound changes relevant for genetic classification the Drev(l)jane Polabian notably exhibits a set of additional peculiarities, quite a few of which unparalleled in the Slavic world, and which reinforce the individualistic nature of this particular geolect. In relation to Northern West Slavic (Lechitic) and vis-à-vis Pomeranian (and also Sorbian) in particular, Polabian is defined by **uniquely Polabian (Western Lechitic) innovations concentrated in the west of Northern West Slavic (Lechitic)**.

7.5.3 Sorbian

Sorbian (i.e. Central West Slavic) is a **transitory geolect** positioned in the centre of the West Slavic continuum. As such it displays sets of innovatory changes typical of both Northern (Lechitic) and Southern (Czech and Slovak) West Slavic. The main isogloss typical of contemporary Sorbian separates **Lower** (i.e., northern) from **Upper** (i.e., southern) **Sorbian**, which in accordance with their respective geographical position exhibit a mismatch between the set of inherited non-common central West Slavic sound changes – these are typically Northern West Slavic in the case of Lower Sorbian and Southern West Slavic where Upper Sorbian is concerned. This, however, is not a sharp genealogical delimitation given that the most characteristic non-common Sorbian isoglosses do not in fact form a sturdy bundle but coalesce as **Central Sorbian**, a transitory dialect proper to the area between Spremberg/Grodok in the north and Hoyerswerda/Wojerecy in the south.

7.5.4 Southern West Slavic

Southern West Slavic is internally divided into Czech and Slovak. The delimitation between the two is most affectively achieved by sifting out the distinctive innovations of Czech such as PSI. **ř/*r^E* > Cz *ř*; PSI. **pě/*pɛ*, **bě/*bɛ*, **mě/*mɛ*, **vě/*vɛ* > Cz. *pĕ*, *bĕ*, *mĕ*, *vĕ*; Cz. **C'āC'* > Old Cz. *ie* > Cz. *ī*.

7.5.4.1 Czech

Czech has a **homogeneous** starting point in **western part of Southern West Slavic area**. Its internal differentiation is due to **convergence features** in the domain of Common Czech sound changes, which set it off from the rest of Southern West Slavic.

These defining characteristics are: 1) PSI. **đ* > WSl. **ž₂* > Cz. *z'* > *z* (towards the end of the 10th c. AD) (PSI. **medā* ‘border’ > OCz. *mezě* > Cz. *meze*; PSI. **goveđbĭj*

‘of cattle’ > OCz. *hovězí* > Cz. *hovězí*; PSi. **-budati* ‘to be waking up’ > OCz. *pro-búžěti* > Cz. *pro-bouzet*); 2) PSi. **í/*r^E* > WSl. **r’* > Cz. *ř* (12th c. AD) (PSi. **moře* ‘sea’ > OCz. *moře* > OCz. *moře*; PSi. **griva* ‘mane’ > OCz. *hřiva* > Cz. *hřiva*); 3) PSi. **C’aC’/*C’aC^E* > WSl. **C’aC’* > Cz. **C’āC’* > **C’ěC’* (ca. 1200) > OCz. *’ie* > Cz. *’ī* (PSi. 2sg, 2pl praes. **puščaješi *puščajete* of ‘to be letting’ > **puščāš *puščāte* > OCz. *púščieš púščiete* > Cz. *pouštíš pouštíte*; PSi. **čaša* ‘glass, cup’ > OCz. *čiešě* > Cz. *číše*); 4) PSi. **p, *b, *m, *v / __{+ *ě, *e}* > WSl. **p’, *b’, *m’, *v’* > OCz. *p’, b’, m’, v’* > Cz. *pí, bí, mň, vň* (ok. 1400) (PSi. **pěna* ‘foam’ > OCz. *piena, pěna* > Cz. *pěna* [pjena]; PSi. **běgati* ‘to flee, to run away’ > OCz. *běhati* > Cz. *běhat* [bjehat]; PSi. **měna* ‘exchange’ > OCz. *měna* > Cz. *měna* [mňena]; PSi. **věriti* ‘to believe’ > OCz. *věriti* > Cz. *věřit* [vjěřit]).

The general dialectal position of Czech within the Southern West Slavic continuum and its particular relationship to Slovak may be defined as follows: **uniquely Czech innovatory changes typical of western part of Southern West Slavic area** exactly equal the defining characteristic traits of this gelect.

7.5.4.2 Slovak

Slovak is characterised by the **absence of convergence features** in the domain of uniquely Slovak innovations and a **heterogeneous starting point** in two Old West Slavic dialects: **eastern part of Southern West Slavic** (later Eastern and Western Slovak) and **Central Tatra West Slavic** (later Central Slovak).

The defining archaisms of Slovak are: 1) PSi. **d* > WSl. **z’₂* > Slk. *z* (PSi. **meda* ‘border’ > Slk. *medza*; PSi. **goveđbjb* ‘of cattle’ > Slk. *hovädzi*; PSi. **-budati* ‘to be waking up’ > Slk. *pre-búdzat*); 2) PSi. **í/*r^E* > WSl. **r’* > Slk. *r* (PSi. **moře* ‘sea’ > Slk. *more*; PSi. **griva* ‘mane’ > Slk. *hriva*); 3) PSi. **C’aC’/*C’aC^E* > WSl. **C’aC’* > Slk. *C’āC’/C’aC’* (PSi. 2sg, 2pl praes. **puščaješi *puščajete* of ‘to be letting’ > **puščāš *puščāte* > Slk. *púšťaš púšťate*; PSi. **čaša* ‘glass, cup’ > Slk. *čaša*); 4) PSi. **p, *b, *m, *v / __{+ *ě, *e}* > WSl. **p’, *b’, *m’, *v’* > Slk. *p, b, m, v* (PSi. **pěna* ‘foam’ > Slk. *pena* [pena]; PSi. **běgati* ‘to flee, to run away’ > Slk. *behat* [behat’]; PSi. **měna* ‘exchange’ > Slk. *mena* [mena]; PSi. **věriti* ‘to believe’ > Slk. *verit’* [verit’]).

The linguistic position of Slovak in relation to Czech and generally to Southern West Slavic may thus be defined by the **absence of characteristically Czech innovations in the eastern part of the Southern West Slavic area**.

7.6 Conclusion

The dismemberment of Late Proto-Slavic into South, East, and West Slavic was brought about by a number of older non-common post-Proto-Slavic sound changes (ca. 9th c. AD). Subsequent disintegration of these continua into major Old Slavic gelects and further fragmentation, which was due to a younger stratum of non-common post-Proto-Slavic innovations (starting around 10th c. AD), finally resulted in the formation of the individual Slavic languages.

Particular models of linguogeneses can be gained from a combined assessment of a language's understructure, which can be homo- or heterogeneous, and the type of subsequent developmental tendencies, which can result in either convergent or divergent features. The emerging peculiarities of a language (alieties) that function as its defining characteristics in relation to the neighbouring geolects may accordingly be interpreted as innovations or preserved archaisms.

Combinatorially, the following models of the evolution of Slavic languages may be proposed and exemplified:

1) **homogeneous foundation with subsequent divergence** (an Old Slavic geolect diverges into a number of Slavic idioms) as in the case of a) **Macedonian** and **Bulgarian** ← Eastern South Slavic; b) **Polish** and **Sorbian** ← Polish-Sorbian West Slavic; c) **Polabian** and **Pomeranian** ← Polabian-Pomeranian West Slavic; d) **Czech** as well as the **western and eastern dialectal base of Slovak** ← Southern West Slavic;

2) **heterogeneous foundation with subsequent convergence** (a number of Old Slavic geolects converge into a unified Slavic idiom), as is typical of a) **Slovene** ← Northwestern Alpine South Slavic (= Northwestern Slovene) and Southeastern Alpine South Slavic (as part of the complex comprising later Southeastern Alpine Slavic, Western Pannonian and Littoral South Slavic) (= Southeastern Slovene); b) **Russian** ← Northeastern East Slavic (= the larger part of Russian) and Novgorod-Pskov East Slavic (= Novgorod and Pskov Russian); c) **Belorussian** ← Polock-Smolensk East Slavic (= Northeastern Belorussian) and the western part of Poles'e-Kijev East Slavic (= Southwestern Belorussian); d) **Ukrainian** ← eastern part of Poles'e-Kijev East Slavic (= North Ukrainian) and Southwestern East Slavic (= Southwestern and Southeastern Ukrainian);

3) **lack of convergent features in a heterogeneous foundation** as in a) **Central South Slavic**, which comprises Western Pannonian and Littoral South Slavic (as part of the complex comprising later Southeastern Alpine Slavic, Western Pannonian and Littoral South Slavic) (= Western Kajkavian and Čakavian), Eastern Pannonian-Dinaric South Slavic (= Eastern Kajkavian and Western Štokavian) and Ras South Slavic (= Eastern Štokavian); b) **Slovak**, which is a coalition of East Southern West Slavic (= Western and Eastern Slovak) and Central Tatra West Slavic (Central Slovak).

In relation to the status of the individual languages' defining characteristics one may distinguish between:

1) **innovation-based genealogical classification** (a geolect is defined by the innovatory development in the domain of sound change) in the case of a) **Slovene** with specifically Slovene innovations in the northwest of Western South Slavic; b) **Macedonian** with specifically Macedonian innovation in the southwest of Eastern South Slavic; c) **Russian** with specifically Russian innovations in the northeast of East Slavic; d) **Ukrainian** with specifically Ukrainian innovations in the southwest of East Slavic; e) **Pomeranian** with specifically Pomeranian (Central Lechitic) innovations in the centre of Northern West Slavic; f) **Polabian** with specifically Polabian (Western Lechitic)

innovations in the west of Northern West Slavic; g) **Czech** with specifically Czech innovations in the west of Southern West Slavic;

2) **genealogical classification based on preserved archaisms** (a geolect is defined by the absence of innovatory development in the domain of sound change) typical of a) **Central South Slavic** with the absence of specifically Slovene innovations in the centre of South Slavic; b) **Bulgarian** with the absence of specifically Macedonian innovations in the centre of Eastern South Slavic; c) **Polish** with the absence of Central Lechitic (Pomeranian) innovations in the east of Northern West Slavic (Lechitic); d) **Slovak** with the absence of specifically Czech innovations in the east of Southern West Slavic.

Belorussian, Pomeranian and Sorbian may be classified as **transitional geolects**. Within East Slavic **Belorussian** is positioned between Russian and Ukrainian. **Pomeranian**, a geolect with a central position within the Lechitic area, has a transitional status in respect to both Polabian and Polish, while **Sorbian** seems to lie, genealogically, between Northern (Lechitic) and Southern West Slavic (Czech and Slovak).

Macedonian, on the other hand, may display diagnostic features of a **secondary geolect** if it is correctly assessed as the result of at least partly allochthonous Štokavian overlay on Eastern South Slavic.

List of abbreviations

- Blg. Bulgarian
- Bruss. Belorussian
- C Central
- CS. Church Slavonic
- CSl. Common Slavic
- CSlk. Central Slovak
- CSSl. Central South Slavic
- Cz. Czech
- Čak. Čakavian
- E East(ern)
- ESl. East Slavic
- Kajk. Kajkavian
- Kash. Kashubian
- LSorb. Lower Sorbian
- Mac. Macedonian
- N North(ern)
- NE Northeast(ern)
- NW Northwest(ern)
- NŠtok. Neo-Štokavian

- OCS. Old Church Slavonic
- OCz. Old Czech
- OPol. Old Polish
- OŠtok. Old-Štokavian
 - Plb. Polabian
 - Pol. Polish
- Pom. Pomeranian
- PSl. Proto-Slavic
- Russ. Russian
 - S South(ern)
 - SE Southeast(ern)
 - Sl. Slavic
 - SW Southwest(ern)
- Slk. Slovak
- Sln. Slovene
- Sorb. Sorbian
 - SSl. South Slavic
- Štok. Štokavian
 - W West(ern)
- Ukr. Ukrainian
- USorb. Upper Sorbian
- WSl. West Slavic

8

ТИПОЛОГИЯ ЛИНГВОГЕНЕЗА СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВ (АННОТАЦИЯ)

Предметом этой монографии является типология лингвогенеза славянских языков, т. е. развитие славянских языков как геолектов из общего праязыка - праславянского. При исследовании, описанном в монографии, используется теория и методология генеалогического языкознания (т. е. сравнительно-исторического языкознания и диалектологии). С точки зрения генеалогического подхода к изучению языка, термин «язык» понимается как лингвогеографическое явление (геолект) и обозначает все наречия, их диалекты и местные говоры, которые обнаруживают общие языковые характеристики (архаизмы и инновации), отличающиеся от языковых характеристик соседних наречий, их диалектов и местных говоров, которые, как следствие, формирует соседний «язык».

8.1 Сравнительно-историческое языкознание и диалектология как разделы генеалогического языкознания

8.1.1 Генеалогическое языкознание как раздел языкознания

Языкознание, в соответствии с главенствующим взглядом на изучение языка, делится на три основные ветви: генеалогическое языкознание, лингвистическую типологию и социолингвистику. Генеалогическое языкознание изучает (родственные) отношения между различными языковыми образованиями (идиомами) и создает их генеалогическую классификацию на основании их языкового родства⁵⁴². Этой цели служит изучение возникновения геолектов на определенной территории в рамках языковых изменений и возникновения социолектов в обществе при стандардизации языка или отходе от нее. Генеалогическое языкознание является межъязыковой и диахронной (для определения языкового родства необходимо знание истории языка, которая раскрывает способ происхождения идиомов) дисциплиной. Область генеалогического языкознания, которая занимается изучением геолектов, включает сравнительно-историческое языкознание и диалектологию.

⁵⁴² Термин «идиом» понимается как «общий, квалитативно и иерархически нейтральный и неспециализированный термин» [Brozović 1970a: 10]. Таким образом, идиомом может считаться *геолект*, то есть лингвогеографическое явление, *социолект*, то есть общественное языковое явление, или *хронолект*, то есть язык на определенной временной ступени развития, разновидность геолекта или социолекта.

8.1.1.1 Сравнительно-историческое языкознание

Сравнительно-историческое языкознание – это раздел диахронного (исторического, генеалогического) языкознания, целью которого является сравнение генеалогически родственных языков и реконструкция их праязыка, общей языковой прасистемы (фонетики, грамматического строя, лексики), то есть языка-предка, из которого сравниваемые языки развились путем языковых изменений во времени. То есть этот раздел языкознания изучает геолекты от древнейшего языка-предка через языковое ответвление (младший язык-предок) до определенного языка. Основными методами изучения являются сравнительно-исторический метод и метод реконструкции.

8.1.1.2 Диалектология

Диалектология – это раздел генеалогического языкознания, который изучает геолекты от формирования языка из праязыка до его разделения на меньшие геолекты, а именно на наречия, последние – на диалекты и их местные говоры.

8.1.2 Фонетические изменения как основа генеалогической классификации

Если бы в генеалогическом языкознании главным критерием определения языкового родства в синхронии или диахронии было совпадение или несовпадение словарного фонда, лексических и грамматических значений, синтаксической структуры, словообразования, фонетики и акцентуации родственных идиомов, то, с научной точки зрения, было бы невозможно с уверенностью доказать их родство. В 70-х годах XIX века **Лейпцигская школа младограмматиков** (Август Лескин (1840–1916), Карл Бругман (1849–1919), Бертольд Дельбрюк (1842–1922), Герман Остгоф (1847–1909), Герман Пауль (1846–1921), из Лейпцигской школы вышел также Фердинанд де Соссюр (1857–1913)), пришла к важному заключению, что языковые изменения наиболее систематически (регулярно, «правильно») происходят на фонетическом уровне. Поскольку фонетический уровень языка изменяется наиболее систематически и фонетические изменения можно описать точными фонетическими правилами (младограмматики использовали термин «звуковой закон», нем. *Lautgesetz*), важнейшим критерием определения языкового родства и основой генеалогической классификации языков является историческая фонетика. **Идиомы являются родственными в синхронии и диахронии, если у них на фонетическом уровне имеются регулярные соответствия, которые можно привести к общей исходной точке, праформе, а различия на синхронном уровне можно объяснить регулярными фонетическими изменениями.**

Таким образом, релевантной основой генеалогической классификации геолектов является, в первую очередь, их фонетика. Наряду с фонетикой, релевантной может быть также морфология (если ареалы общих морфологических характеристик совпадают с ареалами общих фонетических характеристик), наименее

релевантны для генеалогической классификации синтаксические и лексические характеристики. Последние в наибольшей степени зависят от внеязыковых факторов (появление или исчезновение денотатов во внеязыковой реальности, влияние контактных идиомов, а также географически контактных геолектов и/или общественно-контактных социолектов).

8.1.3 Модели лингвогенеза

Моделирование лингвогенеза определенных языков – это проекция современной геолингвистической реальности (точнее, восприятие этой реальности лингвистами) в прошлое и интерпретация языковых изменений и языкового состояния (архаизмы и инновации) в прошлом в перспективе их восприятия в современности. При этом необходимо отдавать себе отчет, что речь идет исключительно о моделях, теоретических конструктах, примерных описаниях действительного языкового изменения в прошлом и языкового состояния в современности, которые, несмотря на свою неточность, обладают большой объяснительной способностью.

В соответствии с представленной теорией и методологией генеалогического языкознания, с онтологической точки зрения, основой моделирования лингвогенеза и последующего создания генеалогической классификации языков являются **фонетические характеристики (архаизмы и инновации)** изучаемых геолектов, являющиеся критериями языкового родства (к которым можно присовокупить **морфологические характеристики (инновации и архаизмы)**, если их ареалы совпадают с ареалами фонетических характеристик), а точнее, их **относительная хронология и географическое распространение** (которое с помощью лингвогеографического метода можно представить на языковой карте в виде изоглосс).

При определении модели лингвогенеза для каждого языка был принят во внимание его источник (однородный или неоднородный) и тенденции его языкового развития (дивергентного и конвергентного), были выделены его определяющие характеристики (алиететы), интерпретированные как инновации или архаизмы внутри ареала. Были также определены возможные переходные и вторичные геолекты.

Поздний праславянский язык (приблизительно до 800 г.) на основании необщеславянских инноваций с IX века разделяется на три основных славянских макрогеолекта (южно-, восточно- и западнославянский), а те, в свою очередь, довольно быстро разделяются на меньшие геолекты – древнеславянские геолекты. Из этих древнеславянских геолектов на основании позднейших необщеславянских инноваций (с X века и далее) выделились младшие славянские геолекты, то есть славянские языки в генеалогическом смысле: 1) южнославянские языки: словенский, средне-южнославянский (кайкавский, чакавский, штокавский), македонский, болгарский; 2) восточнославянские языки: русский, белорусский, украинский; 3) западнославянские языки: польский, поморский, полабский, лужицкий, чешский, словацкий.

8.1.3.1 Однородный и неоднородный источник, дивергентное и конвергентное развитие

Для определения модели лингвогенеза (формирования отдельных геолектов) важен источник, то есть состояние до начала формирования позднейшего геолекта (однородный или неоднородный источник), а также тенденции в его языковом развитии (дивергенция или конвергенция).

Геолект может иметь **однородный источник**, то есть один исходный геолект, возникший в результате ранних конвергентных инноваций, охвативших несколько позднейших геолектов, или **неоднородный источник**, то есть несколько исходных геолектов, возникших в результате ранних дивергентных инноваций, не охвативших всего позднейшего геолекта.

Геолект может проявлять **дивергентное развитие**, то есть позднейшие дивергентные инновации, охватившие лишь часть исходного геолекта и тем самым разделившие его на меньшие геолекты, или **конвергентное развитие**, то есть позднейшие конвергентные инновации, охватившие весь позднейший геолект и тем самым объединившие его в целое.

8.1.3.2 Алиететы и альтеритеты⁵⁴³

Языковые особенности (архаизмы и инновации) отдельного геолекта делятся на алиететы и альтеритеты.

Алиететы – это языковые особенности геолекта, характерные для всех его частей и, как следствие, объединяющие его в целое и отличающие его от соседних родственных геолектов, и выделяющие его внутри ареала. Это **общие** языковые особенности геолекта, его **определяющие (отличающие) характеристики**.

Альтеритеты – это языковые особенности геолекта, характерные только для некоторых его частей. Это **различающие** особенности геолекта, которые делят его на меньшие геолекты.

8.1.3.3 Инновация и архаизм, положение внутри ареала

При определении языковых особенностей геолекта важны его языковые изменения (инновации), что означает возможность определить геолект присутствием инновации, а соседний геолект – ее отсутствием (архаизмом). Инновации, которые из большего ареала сформировали меньшие ареалы, можно точнее определить как: 1) **односторонние (унилатеральные)** инновации: ареал А демонстрирует инновацию X (наличие изменения), соседний ареал Б демонстрирует архаизм (отсутствие изменения); 2) **двусторонние (билатеральные), многосторонние (мультилатеральные)** инновации: ареал А демонстрирует инновацию X, ареал Б – инновацию Y, ареал В – инновацию Z и т.д.; 3) комбинация обоих вариантов: появление двусторонних, многосторонних инноваций и сохранение архаизмов.

⁵⁴³ Алиетет (от лат. *alius* ‘другой из множества’) и альтеритет (от лат. *alter* ‘другой из двух’) – термины, используемые в [Moguš 1977: 99–104].

Если помимо наличия/отсутствия инноваций учитывается также положение геолекта внутри ареала (центр : периферия; центральный геолект : периферийный геолект), можно выделить следующие критерии деления геолектов: 1) **инновация в части ареала** (в центре, на периферии, в другом месте) как определяющая характеристика геолекта в этой части ареала; 2) **отсутствие инновации в части ареала** (в центре, на периферии, в другом месте) как определяющая характеристика геолекта в этой части ареала.

Отсутствие инновации в очень маленькой части ареала в роли определяющей характеристики этой части ареала как отдельного геолекта не слишком релевантно в качестве генеалогического критерия, поскольку архаизм в принципе не может быть определяющей характеристикой территориально очень маленького геолекта; это является теоретической проблемой, поскольку языковое пространство с отсутствием инновации не может быть частью геолекта, характеризующегося инновацией. Решением этой проблемы пока может быть выделение особого геолингвистического явления – диалектного острова. **Диалектный остров** – это группа говоров геолекта, демонстрирующих отсутствие инновации (инноваций) этого геолекта, но территориально являющаяся слишком маленькой для выделения ее в отдельный геолект.

8.1.3.4 Переходные, смешанные, вторичные геолекты

Помимо «чистых» геолектов (что справедливо и для социолектов) и наречных островов в определенном ареале могут возникать другие виды геолектов, а именно, переходные, смешанные и вторичные.

Переходный геолект демонстрирует часть языковых черт геолекта А и часть черт соседнего геолекта Б, при этом все эти черты автохтонны и систематичны, «правильны» в своих проявлениях, поскольку образовались путем регулярных языковых изменений.

Смешанный геолект имеет часть языковых черт геолекта А и часть черт геолекта Б, при этом одни черты автохтонны, а другие – аллохтонны, но все черты несистематичны, нерегулярны, «неправильны» в своих проявлениях, поскольку образовались путем языкового смешения нескольких исходных геолектов.

Вторичный геолект демонстрирует более ранние языковые черты геолекта А и позднейшие языковые черты обычно соседнего геолекта Б, что говорит о его вторичном формировании: на автохтонные инновации геолекта А наложились аллохтонные инновации геолекта Б. Хотя бы отчасти секундарными геолектами можно считать, например, македонский и истророманский.

8.2 Языковое состояние до выделения славянских языков

8.2.1 Древнейшие необщеславянские фонетические изменения

Древнеславянские геолекты формировались с IX века на основе древнейших необщеславянских фонетических изменений, при этом у одних изменений еще прослеживается связь с праславянскими тенденциями развития, а другие не зависят от праславянских тенденций развития.

8.2.1.1 Древнейшие необщеславянские фонетические изменения (инновации), связанные с праславянскими тенденциями развития

Древнейшими необщеславянскими фонетическими изменениями (инновациями), связанными с праславянскими тенденциями развития, то есть с праславянским законом открытого слога (тенденция к образованию слогов, оканчивающихся на гласный) и с праславянским законом слогового сингармонизма (тенденция к сближению согласного и гласного в одном слоге по месту образования), являются, например, необщеславянские переходные смягчения задненебных (палатализации), необщеславянское упрощение некоторых групп согласных, необщеславянская метатеза плавных и необщеславянское возникновение слоговых плавных. На некоторых территориях славянского языкового пространства обнаруживается раннее отсутствие праславянских тенденций развития и связанных с ними фонетических изменений (архаизмы).

8.2.1.1.1 Необщеславянские палатализации: 1) прасл. $*k$, $*g + *E_2 (= *ě, *-i_2) >$ псков.-новгор. русск. $*k$, $*g$, юж.-слав., вост.-слав., зап.-слав. $*c$, $*z$ (прасл. $*kěľ$ ‘целый, весь’ $> *kěľ$, $*cěľ$; прасл. $*kěditi$ ‘цедить’ $> *kěditi$, $*cěditi$; прасл. $*kьrky$ $*kьrkyve$ ‘церковь’ $> *kьrky$ $*kьrkyve$, $*cьrky$ $*cьrkyve$); 2) прасл. $*x + *E_2 (= *ě, *-i_2) >$ псков.-новгор. русск. $*x$, юж.-слав., вост.-слав. $*s$, зап.-слав. $*š$ (прасл. $*xěď$ ‘седой’ $> *xěď$, $*sěď$, $*šěď$); 3) прасл. $*E_3 (= *i, *b, *e) + *x - *C, *y, *b >$ юж.-слав., вост.-слав. $*s$, зап.-слав. $*š$ (прасл. $*vьxь$ $*vьxa$ $*vьxo$ ‘весь’ $\geq *vьsь$ $*vьsa$ $*vьse$, $*vьšь$ $*vьša$ $*vьše$); 4) прасл. $*sk, *zg + *E_2 (= *ě, *-i_2) >$ псков.-новгор. русск. $*sk$, $*zg$, юж.-слав., вост.-слав. $*sc$, $*zз$, зап.-слав. $*šč$, $*žž$ (прасл. $*na$ $dьskě$ ‘на доске’ $> *na$ $dьskě$, $*na$ $dьscě$, $*na$ $dьščě$; прасл. $*vь$ $mězгě$ ‘в жидкости, в соку’ $> *vь$ $mězгě$, $*vь$ $mězžě$, $*vь$ $měžžě$); 5) прасл. $*kv, *gv, *xv + *E >$ зап.-слав., псков.-новгор. русск., юго-зап. блр., сев. укр. $*kv$, $*gv$, $*xv$, юж.-слав., вост.-слав. $*cv$, $*zv$, $*sv$ (прасл. $*kvěť$ ‘цветок’ $> *kvěť$, $*cvěť$; прасл. $*gvězda$ ‘звезда’ $> *gvězda$, $*zvězda$; прасл. Npl $*vьlxvi$ от ‘волшебник, чародей’ $> *vьlxvi$, $*vьlsvi$).

8.2.1.1.2 Упрощение праславянских групп согласных $*tl$, $*dl$ и $*tn$, $*dn$: 1) прасл. $*tl$, $*dl >$ зап.-слав., сев.-зап. словен., псков.-новгор. русск. $*tl$, $*dl$, юж.-слав., вост.-слав., сред.-слвц. $*l$ (прасл. $*modliti$ (se) ‘молитья’ $> *modliti$ (se), $*moliti$ (se); прасл. $*šidlo$ ‘шило’ $> *šidlo$, $*šilo$; прасл. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II $*pletь$ $*pletla$ $*pletlo$ от ‘плести’ $> *pletь$ $*pletla$ $*pletlo$, $*pleь$ $*plela$ $*plelo$;

прасл. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II *vedľь *vedla *vedlo от ‘вести’ > *vedľь *vedla *vedlo, *velь *vela *velo); 2) прасл. *tn, *dn > зап.-слав., сев.-зап. словен. *tn, *dn, юж.-слав., вост.-слав. *n (прасл. *svьtnqti ‘светать’ > *svьtnqti, *svьnqti; прасл. *vednqti ‘внзуть’ > *vednqti, *venqti).

8.2.1.1.3 Необщеславянская метатеза плавных: 1) прасл. *ǫRC > общ.-слав. *RaC (прасл. *ordlo ‘рало’ > *radlo; прасл. *olkom(ьн)ь(jь) ‘голодный, лакомый’ > *lakom(ьн)ь(jь)); 2) прасл. *oRC > юж.-слав., сред.-слвц. *RaC, вост.-слав., зап.-слав. *RoC (прасл. *orsti ‘расти’ > *rasti, *rosti; прасл. *olkьть ‘локоть’ > *lakьть, *lokьть); 3а) прасл. *CorC > полаб., помор. *CarC/*CroC, юж.-слав., чеш., слвц. *CraC, вост.-слав. *CoroC, польск., луж. *CroC (прасл. *korva ‘корова’ > *karva, *krava, *korova, *krova); 3б) прасл. *ColC > помор. *ClaC/*ColC, юж.-слав., чеш., слвц. *ClaC, вост.-слав. *ColoC, польск., полаб., луж. *CloC (прасл. *golva ‘голова’ > *galva, *glava, *golova, *glova); 4а) прасл. *CerC > юж.-слав., чеш., слвц. *CrěC, вост.-слав. *CereC, польск., помор., полаб., луж. *CreC (прасл. *bergь ‘берег’ > *brěgь, *beregь, *bregь); 4б) прасл. *CelC > юж.-слав., чеш., слвц. *ClěC, вост.-слав. *ColoC, *C’eloC, польск., помор., полаб., луж. *CleC (прасл. *melko ‘молоко’ > *mlěko, *moloko, *mleko; прасл. *šelmь ‘шлем’ > *šlěmь, *šelomь, *šlemь).

8.2.1.1.4 Необщеславянское возникновение слоговых плавных: 1) прасл. *CьrC > вост.-слав. *CьrC, зап.-слав. *Cъ’C, юж.-слав. *Cъ’C (прасл. *zьrno ‘зерно’ > *zьrno, *zъ’no, *zъ’no); 2) прасл. *CьrC > вост.-слав. *CьrC, зап.-слав., юж.-слав. *Cъ’C (прасл. *kьrmiti ‘кормить’ > *kьrmiti, *kъ’miti); 3) прасл. *CьlC > вост.-слав. *CьlC > *CьlC, зап.-слав. *Cъ’C, юж.-слав. *Cъ’C (прасл. *vьlkь ‘волк’ > *vьlk > *vьlk, *vъ’k, *vъ’k); 4) прасл. *CьlC > вост.-слав. *CьlC, зап.-слав., юж.-слав. *Cъ’C (прасл. *dьlgь ‘долг’ > *dьlg, *dъ’g); 5) прасл. *CrъC > вост.-слав., зап.-слав. *CrъC, сред.-слвц. *Cъ’C, юж.-слав. *Cъ’C > *Cъ’C (прасл. *krъstь ‘крещение’ > *krъst, *kъ’st, *kъ’st); прасл. *CrъC > вост.-слав., зап.-слав. *Cъ’C, юж.-слав. *Cъ’C > *Cъ’C (прасл. *grъmětī ‘гремять’ > *gr’mětī, *grmětī); 6) прасл. *CrъC > вост.-слав., зап.-слав. *CrъC, юж.-слав., сред.-слвц. *Cъ’C (прасл. Asg *krъvь от ‘кровь’ > *krъv, *kъ’v); прасл. *CrъC > общ.-слав. *Cъ’C (прасл. *krъšiti ‘крошить’ > *kъ’šiti); 7) прасл. *ClъC > вост.-слав., зап.-слав. *ClъC, сред.-слвц. *Cъ’C, юж.-слав. *Cъ’C > *Cъ’C (прасл. Gpl *slъzь от ‘слеза’ > *slъz, *sъ’z, *sъ’z); прасл. *ClъC > вост.-слав., зап.-слав. *Cъ’C, юж.-слав. *Cъ’C > *Cъ’C (прасл. *slъza ‘слеза’ > *sъ’za, *sъ’za); 8) прасл. *ClъC > вост.-слав., зап.-слав. *ClъC, юж.-слав., сред.-слвц. *Cъ’C (прасл. *plъtь ‘кожа’ > *plъt, *plъt); прасл. *ClъC > общ.-слав. *Cъ’C (прасл. *blъxa ‘блоха’ > *blъxa).

8.2.1.2 Древнейшие необщеславянские фонетические изменения, не связанные с праславянскими тенденциями развития

Древнейшими необщеславянскими фонетическими изменениями, не связанными с праславянскими тенденциями развития, являются, например: 1) **изменение праславянских палатальных *i, *d:** прасл. *i, *d > словен., зап.-кайк., чак. *i

> *č̣, *j, вост.-кайк., зап.- и вост.-шток. *ṭ > *č̣, *ẓ̌, торл., макед., болг. *št, *žd, вост.-слав. *č̣, *ẓ̌, зап.-слав. *c, *ẓ (прасл. *světa ‘свет, светило’ > *svěca, *svěšta, *svěca, *svěca; прасл. *međa ‘межа, граница’ > *meja, *meža, *mežda, *meža, *meza); 2) **изменение праславянских палатальных сочетаний *šč̣, *žẓ̌**: прасл. *šč̣, *žẓ̌ > словен., кайк., чак., зап.-шток., вост.-слав., зап.-слав. *šč̣, *žẓ̌, вост.-шток., торл., макед., болг. *št, *žd (прасл. *piščalь ‘пищаль’ > *piščalь, *pištalь; прасл. Npl *drožži ‘дрожжи’ > *drožži, *droždi).

Древнейшие необщеславянские фонетические изменения

Праславянский	Южнославянский		Восточнославянский		Западнославянский	
*k ^{E2}	*c		*k	*c	*c	
*g ^{E2}	*z		*g	*z	*z	
*x ^{E2}	*s		*x	*s	*š	
*sk ^{E2}	*sc		*sk	*sc	*šč̣	
*zg ^{E2}	*zž		*zg	*zž	*žẓ̌	
*kv ^E	*cv		*kv	*cv	*kv	
*gv ^E	*zv		*gv	*zv	*gv	
*xv ^E	*sv		*xv	*sv	*xv	
*E3x	*s		*s		*š	
*tl	*tl	*l	*tl	*l	*tl	*l
*dl	*dl	*l	*dl	*l	*dl	*l
*tn	*tn	*n	*tn	*n	*tn	*n
*dn	*dn	*n	*dn	*n	*dn	*n
*órC	*ra		*ra		*ra	
*ólC	*la		*la		*la	
*orC	*ra		*ro		*ro	*ra
*olC	*la		*lo		*lo	*la
*CorC	*ra		*oro		*ar	*ro
*ColC	*la		*olo		*al	*lo
*CerC	*rě		*ere		—	*re
*CeIC	*lě		*olo/*'elo		—	*le
*СьrC	*ṛ		*ьṛ		*ṛ'	
*СьrC	*ṛ		*ьṛ		*ṛ	
*СьlC	*ḷ		*ьḷ		*ḷ'	
*СьlC	*ḷ		*ьḷ		*ḷ	
*СьbC	*ṛ		*ьḅ		*ьḅ	*ṛ'
*СьbC	*ṛ		*ьḅ		*ьḅ	*ṛ
*СьbC	*ḷ		*ьḅ		*ьḅ	*ḷ'
*СьbC	*ḷ		*ьḅ		*ьḅ	*ḷ
*ṭ	*č̣	*č̣	*št	*č̣	*c	
*ḍ	*j	*ẓ̌	*žd	*ẓ̌	*ẓ	
*šč̣	*šč̣		*šč̣		*šč̣	
*žẓ̌	*žẓ̌		*žẓ̌		*žẓ̌	

8.2.2 Древнеславянские геолекты

8.2.2.1 Древнеюжнославянские геолекты

Древнеюжнославянскими геолектами являлись (для простоты ориентации в скобках приводятся наименования геолектов с точки зрения современного деления южнославянских языков): 1) **северозападно-альпийский** южнославянский геолект (то есть позднейший северо-западный словенский); 2) **юговосточно-альпийско-западнопанноско-приморский** южнославянский геолект (то есть позднейший юго-восточный словенский, западный кайкавский и чакавский); 3) **восточнопанноско-динарский** южнославянский геолект (то есть позднейший восточный кайкавский и западный штокавский); 4) **рашский** южнославянский геолект (то есть восточный штокавский); 5) **восточно-южнославянский** геолект (то есть позднейший торлакский, македонский и болгарский).

Древнеюжнославянские геолекты и их определяющие фонетические характеристики

Пра-славянский	Северо-западно-альпийский	Юговосточно-альпийско-западно-панноско-приморский	Восточно-панноско-динарский	Рашский	Восточно-южнославянский
*tl	*tl	*l	*l	*l	*l
*dl	*dl	*l	*l	*l	*l
*tn	*tn	*n	*n	*n	*n
*dn	*dn	*n	*n	*n	*n
*t̥	*ć	*ć	*ć	*ć	*št
*d̥	*j	*j	*ǰ	*ǰ	*žd
*šć	*šć	*šć	*šć	*št	*št
*žǰ	*žǰ	*žǰ	*žǰ	*žd	*žd

8.2.2.2 Древневосточнославянские геолекты

Древневосточнославянскими геолектами являлись (для простоты ориентации в скобках приводятся наименования геолектов с точки зрения современного деления восточнославянских языков): 1) **северо-восточный** восточнославянский (позднейший русский, кроме новгородского и псковского диалектов); 2) **псковско-новгородский** восточнославянский (позднейший новгородский и псковский диалекты), который является архаической периферией восточнославянского с полным отсутствием второй (младшей регрессивной) палатализации (праславянских сочетаний *k^{E2}, *g^{E2}, *x^{E2}; *sk^{E2}, *zg^{E2}; *kv^E, *gv^E, *xv^E) и подразделяется на новгородский и псковский диалекты (прасл. *tl, *dl > псков.-новгор. русск. *tl, *dl > новгор. русск. *(k)l, *(g)l, псков. русск. *kl, *gl; вост.-слав. *ž/*z, *š/*s > новгор. русск. *ž/*z, *š/*s, псков. русск. *z, *s); 3) **смоленско-полоцкий** восточнославянский (позднейший северо-восточный белорусский); 4) **киевско-полесский** восточнославянский (позднейшие юго-западный белорусский и северный украинский); 5) **юго-западный** восточнославянский (позднейший южный украинский).

Древневосточнославјанские геолекты и их определяющие фонетические характеристики

Пра-славјанский	Северо-восточный	Псковско-новгородский	Смоленско-полоцкий	Киевско-полесский	Юго-западный
*k ^{E2} *g ^{E2} *x ^{E2}	*c (> *ç) *z *s	*k *g *x	*c (> *ç) *z *s	*c *z *s	*c *z *s
*sk ^{E2} *zg ^{E2}	*sc (> *sç) *z3 *sv	*sk *zg *xv	*sc (> *sç) *z3 *sv	*sk *zg *xv	*sc *z3 *sv
*kv ^E *gv ^E *xv ^E	*cv (> *çv) *3v *sv	*kv *gv *xv	*cv (> *çv) *3v *sv	*kv *gv *xv	*cv *3v *sv
*tl *dl	*l *l	*tl *dl	*l *l	*l *l	*l *l
*č/*ĉ *c/*k ^{E2}	*ç *ç	*ç *ç	*ç *ç	*č *c	*č *c
*ð/*ǫ *ð	*o *o	*o *o	*o *o	*o *o	*o *o

8.2.2.3 Древнезападнославјанские геолекты

Древнезападнославјанскими геолектами являлись (для простоты ориентации в скобках приводятся наименования геолектов с точки зрения современного деления западнославјанских языков): 1) **полабско-поморский** западнославјанский (позднейший полабский и поморский), при этом на поморской территории отсутствие метатезы плавных наблюдалось в большем числе позиций, чем на полабской; 2) **польско-лужицкий** западнославјанский (позднейшие польский и лужицкий); 3) **южно-западнославјанский** (позднейшие чешский, западный и восточный словацкий); 4) **среднетатрский** западнославјанский (позднейший средний словацкий).

Древнезападнославјанские геолекты и их определяющие фонетические характеристики

Пра-славјанский	Полабско-поморский	Польско-лужицкий	Южнозападно-славјанский	Среднетатрский
*tl *dl	*tl *dl	*tl *dl	*tl *dl	*l *l
*tn *dn	*tn *dn	*tn *dn	*tn *dn	*n *n
*orC *olC	*ro *lo	*ro *lo	*ro *lo	*ra *la
*CorC *ColC	*ar *al	*ro *lo	*ra *la	*ra *la
*CerC *CelC	*re *le	*re *le	*rě *lě	*rě *lě
*СгьС *СгьС	*Гь *Гь	*Гь *Гь	*Гь *Гь	*Гь *Гь
*СльС *СльС	*ль *ль	*ль *ль	*ль *ль	*ль *ль

8.2.3 Общеславянское падение редуцированных и его последствия

На неоднородном славянском языковом пространстве, которое сформировалось после необщеславянских фонетических изменений в IX веке, произошло в X-XI веках общеславянское фонетическое изменение – падение редуцированных (утрата гласных неполного образования) в слабой позиции. Оно привело к ряду взаимосвязанных необщеславянских фонетических изменений, некоторые из них привели к оппозиции славянского юга, с одной стороны, и славянского севера (его востока и запада), с другой. На севере возникла оппозиция согласных по твердости/мягкости и совпадения рефлексов праславянских палатальных **ń, *ĺ, *ř* с рефлексами праславянских непалатальных **n, *l, *r* в позиции перед гласными переднего ряда, а на юге – совпадение праславянских **i* и **y*. Падение редуцированных, вероятнее всего, привело также к необщеславянской контракции.

8.2.3.1 Общеславянское падение редуцированных

Праславянские редуцированные **ъ, *ь* в слабой позиции пали на всей славянской территории по закону Гавлика (в то время как праславянские редуцированные **ѣ, *ѥ* в сильной позиции прояснились): **прасл. **ъ, *ь* > общ.-слав. *ѹ*** (прасл. **ръсѣ *ръса* ‘собака’ > общ.-слав. **ръс *рса*; прасл. **сѣнѣ *сѣна* ‘сон’ > общ.-слав. **сѣн *сна*; прасл. **конѣсѣ *конѣса* ‘конец, начало’ > общ.-слав. **конѣс *конса*; прасл. **петѣкѣ *петѣка* ‘пятый’ > общ.-слав. **петѣк *петка*; прасл. **бѣрати* ‘собирать’ > общ.-слав. **brati*; прасл. **сѣпати* ‘спать’ > общ.-слав. **spati*).

8.2.3.2 Оппозиция согласных по мягкости/твердости

В восточно- и западнославянском, а также частично в восточноболгарском, у рефлексов праславянских непалатальных (то есть лабиальных **p, *b, *m, *v* и дентальных в широком смысле **t, *d, *n, *l, *r, *s, *z*) произошла фонологизация (вероятно уже праславянской) оппозиции аллофонов: непалатализованность в позиции не перед праславянскими гласными переднего ряда – палатализованность в позиции перед праславянскими гласными переднего ряда **i, *ъ, *е, *ѣ, *ě* (последствие праславянского закона слогового сингармонизма), а в большей части южнославянского геоекта этого не случилось: **прасл. **C^o : *C^e* > юж.-слав. **/C/ = */C/*, вост.-слав., зап.-слав. **/C/ : */C'/*** (прасл. Nsg m ptc. praet. pass. **danъ* от ‘дать’ : **danъ* ‘дань’ > юж.-слав. **da/n/ = *da/n/*, вост.-слав., зап.-слав. **da/n/ : *da/n'/*; прасл. Nsg m ptc. praet. pass. **pitъ* от ‘пить’ : **piti* ‘пить’ > юж.-слав. **p'i/t/ : *p'i/t/i*, вост.-слав., зап.-слав. **p'i/t/ : *p'i/t/i*).

8.2.3.3 Праславянские **ń, *ĺ, *ř*

В восточно- и западнославянском (а также частично вторично в восточноболгарском) праславянские палатальные **ń, *ĺ, *ř* фонетически и фонологически совпали с праславянскими **n, *l, *r* в позиции перед гласными переднего ряда, в то время как в южнославянском первоначальное фонетическое и фонологическое различие сохранилось: **прасл. **ń, *ĺ, *ř : *n^E, *l^E, *r^E* > юж.-слав. **ń, *ĺ, *ř : *n*,**

**l, *r, вост.-слав., зап.-слав. *л', *r' = *л', *r' (прасл. *ko/n'/ь 'конь' : */n/itъ 'нить' > юж.-слав. *ko/n'/ : */n/it, вост.-слав., зап.-слав. *ko/n'/ = */n/it'; прасл. *po/l'/e 'поле' : */l'/ipa 'липа' > юж.-слав. *po/l'/e : */l'/ipa, вост.-слав., зап.-слав. *po/l'/e = */l'/ipa; прасл. *mo/r'/e 'море' : */r'/ěka 'река' > юж.-слав. *mo/r'/e : */r'/ěka, вост.-слав., зап.-слав. *mo/r'/e = */r'/ěka).*

8.2.3.4 Праславянские **i, *y*

Праславянские **i* и **y* в южнославянском фонетически совпали в южнославянском **i* (а в старославянском еще нет), а в восточно- и западнославянском они остались разными гласными звуками (но не разными фонемами): **прасл. **i* : **y* > юж.-слав. **i*, вост.-слав., зап.-слав. **i* : **y*** (прасл. **biti* 'бить' : **byti* 'быть, существовать, находиться' > юж.-слав. **biti* = **biti*, вост.-слав., зап.-слав. **b'iti* : **byti*; прасл. **tixъ* 'тихий' : **ty* 'ты' > юж.-слав. **tix* = **ti*, вост.-слав., зап.-слав. **t'ix* : **ty*).

Общеславянское падение редуцированных и его последствия

Праславянский	Южнославянский	Восточнославянский	Западнославянский
<i>*C^o : *C^e</i>	<i>*C</i>	<i>*/C/ : */C'/</i>	<i>*/C/ : */C'/</i>
<i>*ĭ, *ĭ', *ĭn</i>	<i>*ĭ, *ĭ', *ĭn</i>	<i>*ĭ, *ĭ', *ĭn</i>	<i>*ĭ, *ĭ', *ĭn</i>
<i>*ĭ^e, *ĭ'^e, *ĭn^e</i>	<i>*ĭ, *ĭ', *ĭn</i>	<i>*ĭ, *ĭ', *ĭn</i>	<i>*ĭ, *ĭ', *ĭn</i>
<i>*Ci : *Cy</i>	<i>*Ci</i>	<i>*C'i : *Cy</i>	<i>*C'i : *Cy</i>

8.3 Южнославянский ареал

8.3.1 Западно- и восточно-южнославянские фонетические изменения

Немного более поздние необщеславянские фонетические изменения появились с X века и распространялись из двух центров инноваций. Это были **западно-южнославянский (словенско-средне-южнославянский) и восточно-южнославянский (македонско-болгарский) центры инноваций**. Западно- и восточно-южнославянские фонетические изменения проходили примерно по изоглоссе фонетического изменения **прасл. **i, *d̑* > зап.-юж.-слав. **ĭ, *j/*ž* : вост.-юж.-слав. **št, *žd***.

8.3.1.1 Праславянские **b̑, *b̑*

Праславянские редуцированные в сильной позиции в большей части восточно-южнославянского проявлялись в два разных гласных звука, в то время как в западно-южнославянском они совпали в один гласный неполного образования среднего ряда **ə* (западно-южнославянская односторонняя инновация) (X век): **прасл. **b̑* : **b̑* > зап.-юж.-слав. **ə*, вост.-юж.-слав. **b̑* : **b̑*** (прасл. **rьbъ* 'собака' > ст.-слав. *ръсь* 'собака', словен. *rěs* [rěs], н.-шток. *rās*, макед. *pec*, болг. *něc*; прасл. **dьнь* 'день' > ст.-слав. *дѣнь* 'день', словен. *dān*, н.-шток. *dān*, макед. *den*, болг. *dēn*; прасл. **kьнь* 'конец, начало' > ст.-слав. *кѣньць* 'конец', словен. *kónec*

[kópəс], н.-шток. *kòpac* ‘нить’, макед. *конец* ‘нить’, болг. *конѐц* ‘нить’; прасл. **sьль* ‘сон’ > ст.-слав. *сънь* ‘сон’, словен. *sèn* [sə̀n], н.-шток. *sàn*, макед. *сон*, болг. *сѣн*; прасл. **тъхъ* ‘мох’ > ц.-слав. *мъхъ* ‘мох’, словен. *mâh*, н.-шток. *mâh*, макед. *мов*, болг. *мѣх*; прасл. **pětъкъ* ‘пятый’ > ст.-слав. *пѣтъкъ* ‘пятница’, словен. *pétek* [rě̀tək], н.-шток. *pétak*, макед. *петок*, болг. *пѣтък*).

8.3.1.2 Праславянские **-pĭ-*, **-bĭ-*, **-mĭ-*, **-vĭ-*

Праславянские сочетания согласных **-pĭ-*, **-bĭ-*, **-mĭ-*, **-vĭ-* внутри слова в западно-южнославянском не изменились, в то время как в восточно-южнославянском упростились в **pj*, **bj*, **mj*, **vj* или смягченные лабиальные **p'*, **b'*, **m'*, **v'*, то есть потеряли праславянский **ĭ*-эпентетикум (это была восточно-южнославянская односторонняя инновация) (X век) (прасл. **zemĭa* ‘земля’ > ст.-слав. *земля* ‘земля’, словен. *zémĭja*, н.-шток. *zèmlja*, макед. *земја* [zemja], болг. *земя* [zem'ǎ])).

8.3.1.3 Праславянские сочетания **j* + гласный

Праславянские сочетания **j* [**j̥*] + гласный в западно-южнославянском изначально не изменялись, фонетические изменения произошли в восточно-южнославянском.

В праславянском сочетании **jě-* в начале слова праславянский **ě* в западно-южнославянском сохранил изначальный средний подъем, а в восточно-южнославянском перешел в гласный нижнего подъема: **прасл. **jě-* > зап.-юж.-слав. **jě-*, вост.-юж.-слав. **ja-*** (прасл. **jěsti* ‘есть’ → ст.-слав. *ѣсти* ‘есть’, словен. *jěsti*, н.-шток. *jěsti*, макед. Nsg m ptc. praet. act. II *из-јал*, болг. Nsg m ptc. praet. act. II *ял*).

В праславянских сочетаниях **ji-*, **je-* в начале слова праславянский **j-* сохранился в западно-южнославянском и в большей части восточно-южнославянского, а кое-где в восточно-южнославянском утратился: **прасл. **je-* > зап.-юж.-слав. **je-*, вост.-юж.-слав. **e-*** (прасл. **jezero* ‘озеро’ > ст.-слав. *къѣро* ‘озеро’, словен. *jezêro* (≥ *jêzero*), н.-шток. *jèzero*, макед. *езеро*, болг. *ѣзеро*).

В праславянских сочетаниях **ji-*, **je-* в середине слова (то есть в позиции после гласного) праславянский **j-* (если не произошла необщеславянская контракция) сохранился в западно-южнославянском, а в восточно-южнославянском утратился, из-за чего в позиции середины слова возникло зияние (хиатус): **прасл. **Vji*, **Vje* > зап.-юж.-слав. **Vji*, **Vje*, вост.-юж.-слав. **Vi*, **Ve*** (прасл. 2sg praes. **stojiši* от ‘стоять’ > ст.-слав. 2sg praes. *стоиши* [stojiši] от ‘стоять’, словен. *stojíš*, н.-шток. *stòjîš*, макед. *стоиши* [stoiš], болг. *стоиши* [stoiš]); прасл. 2sg praes. **piješi* от ‘пить’ > ст.-слав. 2sg praes. *пиѣши* [piješi] от ‘пить’, словен. *piješ*, н.-шток. *pìjěš*, макед. *пиеш* [pieš], болг. *пиеш* [pieš]).

8.3.1.4 Праславянские **ń*, **l̥* перед гласными переднего ряда

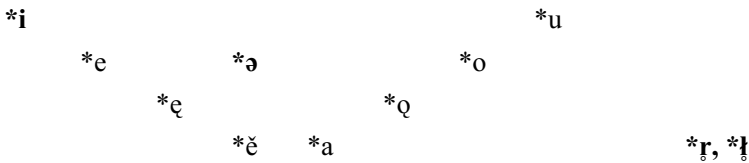
Праславянские палатальные **ń*, **l̥* в позиции перед гласными переднего ряда в западно-южнославянском не изменялись, а в восточно-южнославянском они депалатализовались, изменившись в **n*, **l*: **прасл. **ńE*, **l̥E* > зап.-юж.-слав. **ń*, **l̥*, вост.-юж.-слав. **n*, **l*** (прасл. Gsg m/n **otъ ñego* ‘от него’ > ст.-слав. Gsg m/n *отъ*

нѣго [otъ nĕgo] ‘от него’, словен. *od njĕga* [ot nĕga], н.-шток. *od njĕga* / од нѣга [od nĕga], макед. *od nego* [ot nego], болг. *от нѣго* [ot nĕgo]; прасл. **poĭe* ‘поле’ > ст.-слав. *полѣ* [poĭe] ‘поле’, словен. *poljĕ* [poljĕ] (≥ *pōlje* [pōlje]), н.-шток. *pōlje* / *пōље* [pōĭe], макед. *поле* [pole], болг. *полѣ* [polĕ]).

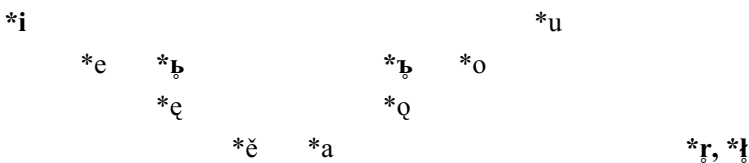
Некоторые западно- и восточно-южнославянские фонетические особенности

Праславянский	Западно-южнославянский	Восточно-южнославянский
*t̥, *d̥	*č̥, *j̥/*ž̥	*št̥, *žd̥
*b̥ : *p̥	*ə	*b̥ : *p̥
*pĭ-, *bĭ-, *mĭ-, *vĭ-	*pĭ-, *bĭ-, *mĭ-, *vĭ-	*pĭ-, *bĭ-, *mĭ-, *vĭ-
*-pĭ-, *-bĭ-, *-mĭ-, *-vĭ-	*-pĭ-, *-bĭ-, *-mĭ-, *-vĭ-	*-pj-, *-bj-, *-mj-, *-vj-
*jĕ-	*jĕ-	*ja-
*je-	*je-	*e-
*Vji, *Vje	*Vji, *Vje	*Vi, *Ve
*n̥E, *l̥E	*n̥, *l̥	*n, *l

Западно-южнославянская система гласных и слоговых плавных (абсолютная хронология: ок. 1000):

Восточно-южнославянская система гласных и слоговых плавных (абсолютная хронология: ок. 1000):

Младшие южнославянские геолекты, которым мы в настоящее время даем определение *язык* в генеалогическом смысле, со своими главными определяющими характеристиками начали формироваться в X-XI веках. Древнейшие западно-южнославянские геолекты в рамках конвергентных изменений объединились в два западно-южнославянских языка (**словенский** и **средне-южнославянский**), в то время как древнейший восточно-южнославянский геолект в рамках дивергентного развития разделился на два восточно-южнославянских языка (**македонский** и **болгарский**).

8.3.2 Западно-южнославянские языки

8.3.2.1 Словенский язык

Словенский язык имеет в качестве **неоднородного источника** два древне-южнославянских геолекта – **северозападно-альпийский южнославянский** (позднейший северо-западный словенский) и **юговосточно-альпийскую часть юговосточно-альпийско-западнопаннонско-приморского южнославянского** (позднейший юго-восточный словенский), и для него характерно **конвергентное развитие** в рамках общесловенских инноваций, которые вследствие этого являются его определяющими характеристиками.

Определяющими характеристиками словенского языка являются: 1) перенос ударения типа пслав. $*\check{V}V/*\check{V}V >$ словен. $V\check{V}$ (X век) (прасл. $*s\check{e}no$ (с) ‘сено’ > словен. $*s\check{e}n\acute{o}$: сред.-юж.-слав. $*s\check{e}no$; прасл. $*pr\check{o}so$ (с) ‘просо’ > словен. $*pros\acute{o}$: сред.-юж.-слав. $*pr\check{o}so$; прасл. $*m\check{o}ldost\check{y}$ (С) ‘молодость’ > словен. $*mlad\acute{o}st$: сред.-юж.-слав. $*ml\check{a}d\acute{o}st$; прасл. $*v\check{e}čer\check{y}$ (С) ‘вечер’ > словен. $*več\acute{e}r$: сред.-юж.-слав. $*v\check{e}č\acute{e}r$); 2) оттяжка ударения типа прасл. $*\check{V}\check{V}(C\check{b}/\check{b}) >$ словен. $*\check{V}V(C)$ (XII век) (прасл. $*sv\check{e}t\acute{a}$ (b) ‘свет, светило’ > $*sv\check{e}t\acute{a}$ > словен. $*sv\check{e}t\acute{a}$: сред.-юж.-слав. $*sv\check{e}t\acute{a}$; прасл. $*zak\check{o}n\check{y}$ (a'') ‘начало, закон’ > $*z\check{a}k\check{o}n >$ словен. $*z\check{a}k\check{o}n$: сред.-юж.-слав. $*z\check{a}k\check{o}n$); 3) сокращения безударных долгих гласных (после оттяжки ударения типа прасл. $*\check{V}\check{V}(C\check{b}/\check{b}) >$ словен. $*\check{V}V(C)$) (прасл. Npl $*zak\check{o}ni$ (a'') > $*z\check{a}k\check{o}ni >$ словен. $*zak\check{o}ni$: сред.-юж.-слав. $*z\check{a}k\check{o}ni$; прасл. $*m\check{o}lt\check{y}ti$ (b/F₁) ‘молотить’ ≥ словен. $*mlat\check{y}ti/*mlat\check{y}ti$: сред.-юж.-слав. $*ml\check{a}t\check{y}ti$; прасл. $*pis\check{a}t\check{y}ti$ (b/F₁) ‘писать’ ≥ словен. $*pis\check{a}ti$: сред.-юж.-слав. $*p\check{y}s\check{a}ti$); 4) влияние количества гласного на его качество и влияние места ударения на количество гласного (у Ф.Рамовша это – «главная черта в формировании словенского вокализма», Ramovš 1951a), следствием чего является: 5) дифтонгизация типа словен. $*\check{e}, *o >$ сев.-зап. словен. $*ie, *uo$, юг.-вост. словен. $*ej, *ou$ (XII-XIII века) (прасл. $*sv\check{e}t\check{y}$ (с) ‘свет; мир’ > словен. $*sv\check{e}t\acute{y}$ > сев.-зап. словен. $*sv\check{y}et$, юг.-вост. словен. $*sv\check{y}it$; прасл. $*b\check{o}g\check{y}$ (с) ‘бог’ > словен. $*b\check{o}g >$ сев.-зап. словен. $*b\check{y}og$, юг.-вост. словен. $*b\check{y}ug$).

Словенский язык внутри западно-южнославянского ареала и в отношении к средне-южнославянскому языку генеалогически определяют **словенские инновации в северо-западной части западно-южнославянского ареала**, которые являются его определяющими характеристиками.

8.3.2.2 Средне-южнославянский язык

Средне-южнославянский язык имеет в качестве **неоднородного источника** три древне-южнославянских геолекта – **западнопаннонский** и **приморский** ареалы юговосточно-альпийско-западнопаннонско-приморского южнославянского (западный кайкавский и чакавский), **восточнопаннонско-динарский** южнославянский (восточный кайкавский и западный штокавский), **рашский** южнославянский (восточный штокавский), и для него характерно **отсутствие конвергентного развития**, поскольку в нем почти не наблюдаются собственно средне-южносла-

вянские общие средне-южнославянские фонетические и акцентуационные изменения, которые могли бы быть его определяющими характеристиками.

Единственной такой инновацией (которая является общей для средне-южнославянского, но не является общесловенской) можно условно назвать совпадение рефлекса деназализованного носового гласного переднего ряда $*e$ с рефлексом праславянского гласного переднего ряда $*e$ в позиции не после рефлексов праславянских палатальных (прасл. $*pĕtь$ (с) ‘пять’ > сред.-юж.-слав. $*pēt$ = прасл. $*lědъ$ (с) ‘лед’ > сред.-юж.-слав. $*léd$; прасл. $*glĕdati$ (a/A) ‘смотреть’ > сред.-юж.-слав. $*glèdati$ = прасл. $*žĕnъskъjь$ (D) ‘женский’ > сред.-юж.-слав. $*žènski$). Для средне-южнославянской территории характерны полицентрические конвергентные изменения в рамках кайкавских (прасл. $*o = *CьlC/*CьlC/*CьC/*CьC >$ кайк. $*o$; прасл. $*ĕ/*CeRC = *ĕ/*ĕ >$ кайк. $*e$) и чакавско-штокавских (прасл. $*o = *CьlC/*CьlC/*CьC/*CьC = *u >$ чак., шток. $*u$; прасл. $*ĕ/*ĕ = *a >$ чак., шток. $*a$), и в меньшей мере также штокавских инноваций.

Средне-южнославянский внутри западно-южнославянского ареала и в отношении к словенскому языку генеалогически определяет **отсутствие словенских инноваций в центре западно-южнославянского ареала**, которое является его определяющей характеристикой.

Кайкавский является переходным геолектом между словенским и средне-южнославянским (общесловенско-кайкавскими инновациями являются новый циркумфлекс и (аналогическое) удлинение некоторых праславянских кратких новоакутированных гласных и слоговых плавных) и в отношении к словенскому и остальной части среднеюжнославянского ареала демонстрирует следующие определяющие характеристики: 1) совпадение западно-южнославянских $*ĕ$ и $*ə$: прасл. $*ĕ/*CeRC = *ĕ/*ĕ >$ зап.-юж.-слав. $*ĕ = *ə >$ кайк. $*e$ (: прасл. $*e = *e >$ кайк. $*e$) (прасл. $*svĕtъ$ (с) ‘свет; мир’ > кайк. $*svĕt$; прасл. $*dĕlati$ (a/A) ‘работать’ > кайк. $*dĕlati$; прасл. $*dĕnъ$ (с) ‘день’ > кайк. $*dĕn$; прасл. $*mъxъ$ (с) ‘мох’ > кайк. $*mĕx$; прасл. $*pъsъ$ (b) ‘собака’ > кайк. $*pĕs$; прасл. $*sъnъ$ (b) ‘сон’ > кайк. $*sĕn$; прасл. $*stārъcъ$ (A) ‘старик’ > кайк. $*stāreç$; прасл. $*kortъkъ$ (D) ‘краткий’ > кайк. $*krātĕk$); 2) совпадение западно-южнославянских $*o$ и $*ŏ$: прасл. $*o = *CьlC/*CьlC/*CьC/*CьC >$ зап.-юж.-слав. $*o = *ŏ >$ кайк. $*o$ (: прасл. $*u >$ кайк. $*u$: прасл. $*o >$ кайк. $*o$) (прасл. $*mŏžъ$ (с) ‘муж’ > кайк. $*mŏž$; прасл. $*gŏba$ (a) ‘гриб’ > кайк. $*gŏba$; прасл. $*vŏlkъ$ (с) ‘волк’ > кайк. $*vŏk$; прасл. $*vŏlna$ (a) ‘шерсть’ > кайк. $*vŏna$); 3) (аналогическое) удлинение праславянских кратких новоакутированных гласных и слоговых плавных в некоторых морфологических формах (прасл. $*dŏbrъjь$ (b) ‘добрый’ > словен. $*dŏbri$, кайк. $*dŏbri$; прасл. $*zĕlъje$ (D) ‘зеленые растения’ > словен. $*zĕlje$, кайк. $*zĕlje$; прасл. $*kŏža$ (a) ‘кожа’ > словен. $*kŏža$, кайк. $*kŏža$; прасл. Npl $*tъrgŏvъci$ (E) от ‘торговец’ > словен. $*tъrgŏvci$, кайк. $*tъrgŏvci$; слав. Lsg $*na potŏku$ (a) ‘на ручье’ > словен. $*na potŏku$, кайк. $*na potŏku$); 4) оттяжка ударения типа прасл. $*nesti$ (с) ‘нести’ > словен. $*nesti$, кайк. $*nĕsti$.

В отношении к кайкавскому, **чакавско-штокавский** ареал характеризуется следующими инновациями: 1) прасл. $*ĕ/*CeRC >$ чак., шток. $*e$ (: прасл. $*e = *e >$

чак., шток. *e) (прасл. *svěť (с) ‘свет; мир’ > чак., шток. *svět; прасл. *dělati (a/A) ‘работать’ > чак., шток. *dělati); 2) совпадение западно-южнославянских *ǣ и *a: прасл. *ǣ/*ǣ = *a > зап.-юж.-слав. *ǣ = *a > чак., шток. *a (прасл. *dънь (с) ‘день’ > чак., шток. *dъn; прасл. *mъхъ (с) ‘мох’ > чак., шток. *mъx; прасл. *pъsъ (b) ‘собака’ > чак., шток. *pъs; прасл. *sъnъ (b) ‘сон’ > чак., шток. *sъn; прасл. *stārъcъ (A) ‘старик’ > чак., шток. *stārac; прасл. *kortъkъ (D) ‘краткий’ > чак., шток. *krātāk); 3) совпадение западно-южнославянских *ǫ, *ǫ и *u: прасл. *ǫ = *CъlC/*CъlC/*CъC/*CъC = *u > зап.-юж.-слав. *ǫ = *ǫ = *u > чак., шток. *u (прасл. *mъžъ (с) ‘муж’ > чак., шток. *mъž; прасл. *gъba (a) ‘гриб’ > чак., шток. *gъba; прасл. *vъlkъ (с) ‘волк’ > чак., шток. *vъk; прасл. *vъlna (a) ‘шерсть’ > чак., шток. *vъna).

В отношении к кайкавскому и штокавскому, **чакавский** определяется отсутствием собственно кайкавских и собственно штокавских инноваций на западной периферии средне-южнославянского ареала.

Типичными **штокавскими** тенденциями языкового развития являются: 1) совпадение праславянского долгого нового акута и праславянского старого циркумфлекса (прасл. *klǫčъ (b) ‘ключ’ > шток. *kljūč* > *kljūč*; прасл. *junākъ (B) ‘молодой (мужчина)’ > шток. *junāk* > *junāk*); 2) новоштокавская оттяжка ударения (ок. 1400) (прасл. *golvā (с) ‘голова’ > ст.-шток. *glāvā* > н.-шток. *glāva*; Gsg: ст.-шток. *glāvē* > *glāvē* > н.-шток. *glāvē*; Isg: ст.-шток. *glāvōm* > *glāvōm* > н.-шток. *glāvōm*; прасл. *sestrā (b) ‘сестра’ > ст.-шток. *sestrā* > н.-шток. *sèstra*; Gsg: ст.-шток. *sestrē* > *sestrē* > н.-шток. *sèstrē*; Isg: ст.-шток. *sestrōm* > *sestrōm* > н.-шток. *sèstrōm*; прасл. *narōdъ (a) ‘народ’ > ст.-шток. *nārōd* > н.-шток. *nārod*; прасл. *potōkъ (a) ‘ручей’ > ст.-шток. *potōk* > н.-шток. *pōtok*; прасл. *jezъkъ (F) ‘язык’ > ст.-шток. *jezъk* > н.-шток. *jèzik*; прасл. *junākъ (B) ‘молодой (мужчина)’ > ст.-шток. *junāk* > *junāk* > н.-шток. *jùnāk*; прасл. Nsg f ptc. praet. act. II *pytāla (b/F₁) от ‘спрашивать’ ≥ ст.-шток. *pītāla* > н.-шток. *pītala*; прасл. *lopāta (F) ‘лопата’ > ст.-шток. *lopāta* > н.-шток. *lōpata*; прасл. *neprāvda (A) ‘неправда, несправедливость’ > ст.-шток. *neprāvda* > *neprāvda* > н.-шток. *nèprāvda*; прасл. *děvōjka (E) ‘девушка, молодая женщина’ > ст.-шток. *děvōjka* > *děvōjka* > н.-шток. *děvōjka*; 1pl praes. от ‘жить’: ст.-шток. *žīvīto* > *žīvīto* > н.-шток. *živīto*); 3) синкретизм падежных окончаний (прасл. Dpl *ženatъ ‘женам’: Lpl *ženaxъ ‘женах’: Ipl *ženami ‘женами’ (: DIdu *ženatъ ‘двум женам, двумя женами’) > ст.-шток. *ženat*: Lpl *ženah*: Ipl *ženami* → н.-шток. Dpl *ženama* = Lpl *ženama* = Ipl *ženama*). Ни одна из этих инноваций полностью не охватила штокавский ареал. Штокавский геолект характеризуется инновационным новоштокавским центром и староштокавской периферией с типичными диалектными островами, характеризующимися архаизмами. Условно штокавский можно определить как геолект с штокавскими инновациями в центре средне-южнославянского ареала.

8.3.3 Восточно-южнославянские языки

Внутри восточноюжнославянского геолекта после не общих восточно-южнославянских фонетических и акцентуационных изменений сформировались меньшие геолекты, при этом позднее трудно заметить какие-либо выразительные тенден-

ции их конвергентного развития. С точки зрения генеалогического языкознания, весьма трудно провести четкую границу между македонским и болгарским, поскольку изоглоссы наиболее значительных не общих восточно-южнославянских инноваций не проходят вместе, между западномакедонским и восточноболгарским существуют переходные геолекты. Этот факт делает невозможным дальнейшее четкое внутреннее деление восточно-южнославянского на языки. Однако необходимо признать, что «македонская» часть восточно-южнославянского демонстрирует инновации, которых нет в «болгарской» части восточно-южнославянского, а «болгарская» часть демонстрирует акцентуационную инновацию. «Македонские» инновации являются автохтонными, то есть они произошли на части восточно-южнославянской территории, и аллохтонными, то есть распространились с соседней восточно-штокавской языковой территории. Именно эти инновации могли бы быть основанием для внутреннего деления восточно-южнославянского. Обычно приводится в пример, что наиболее распространенной македонской инновацией является переход праславянского *ǫ в сильной позиции в *o*. Более узкое территориальное распространение имеют вторичные рефлекс праславянских **t*, **d* типа **č*, **ž*, следствием чего является вторичное разграничение рефлексов праславянских **t*, **d* и праславянских **šč*, **žž*. Инновация датируется «среднемакедонским», или «среднеболгарским», периодом (до XV века) и территориально сжата, поэтому может являться основанием разделения македонского и болгарского, или хотя бы их ядерных частей.

8.3.3.1 Македонский язык

Македонский язык вместе с болгарским в качестве **однородного источника** имеет один из древнеюжнославянских геолектов – **восточный** южнославянский, для него характерно **конвергентное развитие** в рамках собственно македонских общемакедонских фонетических изменений, которые вследствие этого являются его определяющими характеристиками.

Двумя важнейшими македонскими фонетическими особенностями (инновациями) являются: 1) прасл. *ǫ > вост.-юж.-слав. *ǫ > макед. *o* (автохтонное македонское фонетическое изменение) (прасл. **sonь* ‘сон’ > ст.-слав. *сънь* ‘сон’ > макед. *сон*; прасл. **petьkь* ‘пятый’ > ст.-слав. *пѣтъкъ* ‘пятница’ > макед. *петок*; прасл. **moхь* ‘мох’ > ц.-слав. *мохъ* ‘мох’ > макед. *мов*); 2) прасл. **t*, **d* > вост.-юж.-слав. **št*, **žd* > макед. *š(t)*, *ž(d)* ≥ *k*, *g* (аллохтонное фонетическое изменение, распространившееся на македонскую языковую территорию с восточно-штокавской языковой территории) (прасл. **peћь* ‘печь’ > ст.-слав. *пещь* ‘печь’ > макед. *пеит*; прасл. **protь* ‘помощь’ > ст.-слав. *помощь* ‘помощь’ > макед. *помош* : прасл. **světa* ‘свет, светило’ > ст.-слав. *свѣшта* ‘свет, свеча, факел’ ≥ макед. *свека*; прасл. **noћь* ‘ночь’ > ст.-слав. *ношть* ‘ночь’ ≥ макед. *нок*; прасл. **moћь* ‘мощь’ > ст.-слав. *мошть* ‘мощь, сила, власть’ ≥ макед. *мок*; прасл. **krađa* ‘кража’ > ц.-слав. *кражда* ‘кража’ → макед. *кражба* : прасл. **meda* ‘межа, граница’ > ст.-слав. *межда* ‘граница, дорога’ ≥ макед. *меџа*); 3) прасл. **šč*, **žž* > вост.-юж.-слав. **št*,

**žd* > макед. *št, žd* (прасл. **тъšča* ‘теща’ > ст.-слав. *тъшта* ‘теща’ > макед. *тешта*; прасл. **puščati* ‘пускать’ > ст.-слав. *поштити* ‘пускать, выпускать’ → макед. Nsg m ptc. praet. act. II *пуштал*). Поэтому македонский язык мог бы быть отдельным восточно-южнославянским геолектом с *o*-рефлексом праславянского редуцированного **ъ* в сильной позиции и с частично вторичным различием рефлексов праславянских **t, d*: **šč, žž*, при этом он имеет, учитывая последнюю фонетическую особенность, два диалектных острова на юго-западе (Охрид, Коґсѣ/Корча, Каѡторија/Костур) и юго-востоке (Θεσσαλονίκη/Солун/Салоники).

Македонский язык внутри восточно-южнославянского ареала и в отношении к болгарскому языку, с точки зрения генеалогического языкознания, можно определить следующим принципом: **македонские инновации на юго-западе восточно-южнославянского ареала** являются его определяющими характеристиками. Македонский демонстрирует **основы вторичного геолекта**, а именно, автохтонную восточно-южнославянскую основу и частично аллохтонное штокавское напластование.

8.3.3.2 Болгарский язык

Болгарский язык вместе с македонским в качестве **однородного источника** имеет один из древне-южнославянских геолектов – **восточный южнославянский**, и его характеризует **отсутствие конвергентного развития**, поскольку он не имеет собственно болгарских общеболгарских фонетических изменений, которые вследствие этого являлись бы его определяющими характеристиками, а также демонстрирует лишь одно акцентуационное изменение.

Важнейшими болгарскими фонетическими и акцентуационными особенностями (два архаизма и инновация) являются: 1) прасл. **ъ* > вост.-юж.-слав. **ъ* > болг. *ə* (прасл. **сънь* ‘сон’ > ст.-слав. *сънь* ‘сон’ > болг. *сѣн*; прасл. **петъкъ* ‘пятый’ > ст.-слав. *пѣтъкъ* ‘пятница’ > болг. *пѣтъкъ*; прасл. **тъхъ* ‘мох’ > ц.-слав. *мѣхъ* ‘мох’ > болг. *мѣх*); 2) прасл. **t, d* > вост.-юж.-слав. **št, žd* > болг. *š(t), ž(d)* (прасл. **peťь* ‘печь’ > ст.-слав. *пѣшь* ‘печь’ > болг. *пѣщ*; прасл. **помоťь* ‘помощь’ > ст.-слав. *помошть* ‘помощь’ > болг. *пѣмоуц*; прасл. **světa* ‘свет, светило’ > ст.-слав. *свѣшта* ‘свет, свеча, факел’ → болг. *свѣщ*; прасл. **ноťь* ‘ночь’ > ст.-слав. *ношть* ‘ночь’ > болг. *нѣщ*; прасл. **моťь* ‘мощь’ > ст.-слав. *мошть* ‘мощь, сила, власть’ > болг. *мѣщ*; прасл. **krađa* ‘кража’ > ц.-слав. *кражда* ‘кража’ → болг. *кражба*; прасл. **meda* ‘межа, граница’ > ст.-слав. *межда* ‘граница, дорога’ > болг. *междѣ*); 3) прасл. **šč, žž* > вост.-юж.-слав. **št, žd* > болг. *št, žd* (прасл. **тъšča* ‘теща’ > ст.-слав. *тъшта* ‘теща’ > болг. *тѣща*; прасл. **puščati* ‘пускать’ > ст.-слав. *поштити* ‘пускать, выпускать’ → болг. Nsg m ptc. praet. act. II *пуштал*; прасл. Npl **drožži* ‘дрожи’ → ст.-слав. *дрождыж* ‘дрожи’, болг. *дрѣжди*); 4) болгарский перенос ударения по закону Булаховского (прасл. **gōrdь* (с) ‘ограда’, **gōrdь ть* ‘эта ограда’ > болг. *грѣд* : *грѣдѣм*; прасл. **nōсь* (с) ‘нос’, **nōсь ть* ‘этот нос’ > болг. *нѣс* : *нѣсѣм*; прасл. **mĕso to* (с) ‘это мясо’ > болг. *мѣсо*; прасл. **prōso to* (с) ‘это просо’ > болг. *прѣсо*; прасл. **rĕсь* (с) ‘слово, речь’,

**rěcъ ta* ‘это слово, эта речь’ > болг. *рѣч* : *речтá*; прасл. **nǫtь* (с) ‘ночь’, **nǫtь ta* ‘эта ночь’ > болг. *нощ* : *нощтá*; прасл. **mōldostь* (С) ‘молодость’, **mōldostь ta* ‘эта молодость’ > болг. *младост* : *младосттá*; прасл. **jěsenь* (с) ‘осень’, **jěsenь ta* ‘эта осень’ > болг. *ѐсен* : *есентá*). Поэтому болгарский язык мог бы быть восточно-южнославянским геолектом без *o*-рефлекса праславянского **ǫ*, с сохранением восточно-южнославянского полного совпадения рефлексов праславянских **f*, **d* и праславянских **šč*, **žž*, а также с переносом ударения по закону Булаховского.

Болгарский язык внутри восточно-южнославянского ареала и в отношении к македонскому языку, с точки зрения генеалогического языкознания, можно определить следующим принципом: **отсутствие македонских инноваций в центре восточно-южнославянского ареала** является его определяющей характеристикой.

8.4 Восточнославянский ареал

8.4.1 Северо-восточные и юго-западные восточнославянские фонетические изменения

Немного более поздние необщевосточнославянские фонетические изменения возникли в XII–XIII веках (то есть некоторые из них шли параллельно с некоторыми поздними общевосточнославянскими процессами) и распространялись из двух центров инноваций. Это были **северо-восточный восточнославянский (русский)** и **юго-западный восточнославянский (украинский)** центры инноваций, при этом переходный **западный восточнославянский (белорусский)** ареал (или только его часть) демонстрирует инновации одного или другого центра инноваций. Северо-восточные и юго-западные восточнославянские фонетические изменения сформировали три восточнославянских языка и вследствие этого являются основанием для разделения восточнославянского ареала на языки.

8.4.2 Восточнославянские языки

8.4.2.1 Русский язык

Русский язык (северо-восточный восточнославянский язык) имеет в качестве **неоднородного источника** два древневосточнославянских геолекта – **северо-восточный восточнославянский** (большая часть позднейшего русского) и **псковско-новгородский восточнославянский** (позднейшие новгородский и псковский диалекты), и демонстрирует **конвергентное развитие** в рамках собственно русских общерусских фонетических изменений, которые вследствие этого являются его определяющими характеристиками.

Важнейшими русскими фонетическими особенностями (архаизмами и инновациями) являются: А) **русско-(северовосточно)белорусские**: 1) прасл. **č/*f*,

c*/k*^{E2} > вост.-слав. **č* : **c* > русск., сев.-вост. блр. **č* (эта фонетическая особенность не отражается в литературном русском языке); 2) прасл. **ě* > русск., сев.-вост. блр. **e* (прасл. **rěna* > русск. *пéна*; прасл. **sněgъ* **sněga* > русск. *снѣг* *снѣга/снѣгу*; прасл. **rěka* > русск. *рeкá*); 3) прасл. **eC_{б/ъ}*, **oC_{б/ъ}* > русск., сев.-вост. блр. **e*, **o* (прасл. **reŭь* **reŭi* > русск. *пéчь пéчи*; прасл. **koňь* **koňa* > русск. *кóнь коня́*); 4) прасл. **e*/**ъ* > вост.-слав. **e* > русск., блр. **o* / +[₋ **C^o*, -#] (прасл. **zeleŭъь* > русск. *зелёный*; прасл. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II **neslъ* **nesla* **neslo* > русск. *нёс неслá неслó*; прасл. **čьrnъь* > русск. *чёрный* : прасл. **čьrniti* > русск. *чернить*; прасл. **žьltъь* > русск. *жёлтый* : прасл. **žьltěti* > русск. *желтеть*; прасл. **ajъse* > русск. *яйцó*); 5) прасл. **i* : **y* > русск., блр. **i* : **y* (прасл. **biti* > русск. *бить* [b'it'] : прасл. **bykъ* **byka* > русск. *бык быкá* [b'ýk byká]); 6) прасл. **C^E* > вост.-слав. **C'* > русск., блр. **C'* / +[₋ **i*, **e*/**ъ*] (прасл. **nesti* > русск. *нести* [n'is't'i]); 7) прасл. **-D_ъ*, **-D_ь* > вост.-слав. **-D*, **-D'* > русск., блр. *-T*, *-T'* (прасл. **xlěbъ* **xlěba* > русск. *хлѣб хлѣба* [x'l'ěr x'l'ěbə]; прасл. **vъezъ* **vъezi* > русск. *вѣзь вѣзи* [v'ás' v'áz'ə]); Б) **русские**: 1) прасл. **ǫ*/**ъ* : **ǫ* > русск. **o* : **o* (эта фонетическая особенность не отражается в литературном русском языке); 2) прасл. **CR_ъC*, **CR_ьC* > русск. **CR'eC*, **CRoC* (прасл. **grъměti* > русск. *зрeмѣть*; прасл. **krъvanъь* > русск. *крово́вый*; прасл. **blъstěti* > русск. *блeстѣть*; прасл. **glъtati* > русск. *глoтáть*); 3) прасл. **ъj*, **ьj* > русск. **'ej*, **oj* (прасл. **šъja* > русск. *шѣя*; прасл. **živъь* > русск. *живóй*).

Таким образом, русский языковой ареал был, вероятнее всего, **источником северо-восточных восточнославянских (русских) инноваций**, которые, помимо русского, частично распространились и на (северо-восточный) белорусский. Собственно русскими общерусскими фонетическими изменениями, которые из северо-восточного и псковско-новгородского восточнославянского сформировали русский и вследствие этого стали его определяющими характеристиками (алиететами), являются: 1) прасл. **ǫ*/**ъ* : **ǫ* > русск. **o* : **o*; 2) прасл. **CR_ъC*, **CR_ьC* > русск. **CR'eC*, **CRoC*; 3) прасл. **ъj*, **ьj* > русск. **'ej*, **oj*. Русский язык внутри восточнославянского ареала, с точки зрения генеалогического языкознания, можно определить следующим принципом: **русские инновации на северо-востоке восточнославянского ареала** являются его определяющими характеристиками.

8.4.2.2 Белорусский язык

Белорусский язык (западный восточнославянский язык) в качестве **неоднородного источника** имеет два древневосточнославянских геолекта – **смоленско-полоцкий** восточнославянский (позднейший северо-восточный белорусский) и **полесскую часть** киевско-полесского восточнославянского (позднейший юго-западный белорусский), характеризуется **конвергентным развитием** этих двух древневосточнославянских геолектов, которые вследствие этого являются его отличающимися характеристиками. Белорусский не демонстрирует собственно белорусских фонетических изменений.

Важнейшими белорусскими фонетическими особенностями (архаизмами и инновациями) являются: А) **(северовосточно)белорусско-русские**: 1) прасл. $*\check{c}/*f$, $*c/*k^{E2}$ > вост.-слав. $*\check{c}$: $*c$ > русск., сев.-вост. блр. $*\check{c}$ (эта фонетическая особенность не отражается в литературном белорусском языке); 2) прасл. $*\check{e}$ > русск., сев.-вост. блр. $*'e$ (прасл. $*r\acute{e}na$ > блр. $n\acute{e}na$; прасл. $*sn\acute{e}gъ$ $*sn\acute{e}ga$ > блр. $sn\acute{e}g$ $sn\acute{e}gu$; прасл. $*r\acute{e}ka$ > блр. $rak\acute{a}$); 3) вост.-слав. $*eC_{\check{b}/\check{z}}$, $*oC_{\check{b}/\check{z}}$ > русск., сев.-вост. блр. $*'e$, $*'o$ (прасл. $*r\acute{e}t\check{b}$ $*r\acute{e}t\check{i}$ > блр. $n\acute{e}č$ $n\acute{e}čy$; прасл. $*ko\check{b}$ $*ko\check{na}$ > блр. $k\acute{o}n\check{b}$ $kan\acute{y}\check{a}$); 4) прасл. $*e/*\check{b}$ > вост.-слав. $*'e$ > русск., блр. $*'o$ / $+[_ *C^o, \#]$ (прасл. $*zelen\check{b}ъ$ > блр. $zyl\acute{e}n\check{y}$; прасл. Nsg m, f, n ptc. praet. act. II $*nes\check{b}$ $*nesla$ $*neslo$ > блр. $n\acute{e}s$ $n\acute{y}sl\acute{a}$ $n\acute{y}sl\acute{o}$; прасл. $*\check{s}yrt\check{b}ъ$ > блр. $\acute{c}or\check{b}n\check{y}$: прасл. $*\check{s}yrt\check{b}niti$ > блр. $\acute{c}ar\check{b}n\check{i}c\check{b}$; прасл. $*\check{z}yrt\check{b}ъ$ > блр. $\acute{z}o\check{u}t\check{y}$: прасл. $*\check{z}yrt\check{e}ti$ > блр. $\acute{z}ay\check{c}e\check{c}y\check{b}$); 5) прасл. $*i$: $*y$ > русск., блр. $*'i$: $*y$ (прасл. $*biti$ > блр. $b\acute{i}c\check{b}$ [$b'i\check{c}$] : прасл. $*bykъ$ $*byka$ > блр. $b\acute{y}k$ $b\acute{y}k\acute{a}$ [$b\acute{y}k$ $b\acute{y}k\acute{a}$]); 6) прасл. $*C^E$ > вост.-слав. $*C'$ > русск., блр. $*C'$ / $+[_ *i, *e/*\check{b}]$ (прасл. $*nesti$ > блр. $n\acute{e}sc\check{i}$ [$n\acute{e}s\check{c}i$]); 7) прасл. $*-D_{\check{b}}$, $*-D_{\check{z}}$ > вост.-слав. $*-D$, $*-D'$ > русск., блр. $-T$, $-T'$ (прасл. $*xl\acute{e}bъ$ $*xl\acute{e}ba$ > блр. $xl\acute{e}b$ $xl\acute{e}ba$ [$xl'\acute{e}p$ $xl'\acute{e}ba$]); прасл. $*v\acute{e}zъ$ $*v\acute{e}zi$ > блр. $v\acute{y}zъ$ $v\acute{y}z\check{i}$ [$v'as$ $v'az\check{i}$]); Б) **(югозападно)белорусско-украинские**: 1) прасл. $*\check{e}$ > юго-зап. блр., укр. $*'e$ (эта фонетическая особенность не отражается в литературном белорусском языке); 2) вост.-слав. $*eC_{\check{b}/\check{z}}$, $*oC_{\check{b}/\check{z}}$ > юго-зап. блр., укр. $*\check{e}$, $*\check{o}$ > $*'e$, $*'o$ (эта фонетическая особенность не отражается в литературном белорусском языке); 3) прасл. $*CR_{\check{b}C}$, $*CR_{\check{z}C}$ > блр., укр. $*CR'iC$, $*CRyC$ (прасл. $*gr\check{y}t\check{e}ti$ > блр. $gr\check{y}m\acute{e}c\check{b}$; прасл. $*kr\check{z}van\check{b}ъ$ > блр. $kr\check{y}v\acute{a}v\check{y}$; прасл. $*bl\check{b}st\check{e}ti$ > блр. $bl\acute{i}sc\acute{e}c\check{b}$; прасл. $*gl\check{y}t\check{a}ti$ > блр. $gl\check{y}t\acute{a}c\check{b}$); 4) прасл. $*\check{b}j$, $*\check{z}j$ > блр., укр. $*'ij$, $*'uj$ (прасл. $*\check{s}yja$ > блр. $sh\acute{y}a$; прасл. $*\check{z}iv\check{b}ъ$ > блр. $\acute{z}yv\check{y}$).

Таким образом, белорусский языковой ареал был на стыке северо-восточных восточнославянских (русских) и юго-западных восточнославянских (украинских) инноваций. Фонетические изменения на западную часть восточнославянского распространялись как с северо-восточного (русского), так и с юго-западного (украинского) ареала восточнославянского. Общебелорусскими, но не собственно белорусскими фонетическими изменениями, которые из смоленско-полоцкого и полесского восточнославянского сформировали белорусский и стали вследствие этого его определяющими характеристиками (алиететами), являются: 1) прасл. $*CR_{\check{b}C}$, $*CR_{\check{z}C}$ > блр., укр. $*CR'iC$, $*CRyC$; 2) прасл. $*\check{b}j$, $*\check{z}j$ > блр., укр. $*'ij$, $*'uj$; 3) прасл. $*e/*\check{b}$ > вост.-слав. $*'e$ > русск., блр. $*'o$ / $+[_ *C^o, \#]$; 4) прасл. $*-D_{\check{b}}$, $*-D_{\check{z}}$ > вост.-слав. $*-D$, $*-D'$ > русск., блр. $-T$, $-T'$. Белорусский язык внутри восточнославянского ареала, с точки зрения генеалогического языкознания, можно определить как **переходный геолект на западе восточнославянского ареала**, который демонстрирует часть инноваций русского и часть инноваций украинского языка.

8.4.2.3 Украинский язык

Украинский язык (юго-западный восточнославянский язык) в качестве **неоднородного источника** имеет два древневосточнославянских геолекта – **киевскую часть** киевско-полесского восточнославянского (позднейший северный украинский) и **юго-западный** восточнославянский (позднейшие юго-западный и юго-восточный украинский), и демонстрирует **конвергентное развитие** в рамках собственно украинских общеукраинских фонетических изменений, которые вследствие этого являются его определяющими характеристиками.

Важнейшими украинскими фонетическими особенностями (архаизмами и инновациями) являются: А) **украинско-(югозападно)белорусские**: 1) прасл. *ě > укр., юго-зап. блр. *'е (прасл. *rěna > укр. nina; прасл. *sněgь *sněga > укр. snig snigu; прасл. *rěka > укр. riká); 2) вост.-слав. *eC_{б/ь}, *oC_{б/ь} > укр., юго-зап. блр. *'ē, *'ō > *'е, *'о (прасл. *rēty *rēti > укр. n'čь n'či; прасл. *końь *końa > укр. k'ńь k'ńa); 3) прасл. *CR_ьC, *CR_ьC > укр., блр. *CR'iC, *CRyC (прасл. *gr_ьměti > укр. gr_{im}iti; прасл. *kr_ьvavъjь > укр. k_{ri}vav'ij; прасл. *bl_ьščati > укр. bliščati; прасл. *gl_ьtati > укр. gl_{im}tati); 4) прасл. *'ij, *'uj > укр., блр. *'ij, *'uj (прасл. *š'ja > укр. š'ia; прасл. *živъjь > укр. živ'ij); Б) **украинские**: 1) прасл. *e/*'ь > вост.-слав. *'e > укр. *'o / +[*j, *č, *ž, *š, *šć, *žž _ *C^o, -#] (прасл. Gsg m/n *jego > укр. jožo; прасл. Npl f, n *četyri > укр. čot'uri : прасл. *četv'rtъjь > укр. četv'rtij; прасл. *žьltъjь > укр. žov'tij; прасл. *šestъjь > укр. šov'tij : прасл. *šestь *šesti > укр. š'ist'ь šest'ij); 2) прасл. *i : *y > укр. *y (прасл. *biti > укр. b'umi [b'uty] = прасл. *bukъ *byka > укр. b'uk b'iká [b'uk byká]); 3) прасл. *C^E > вост.-слав. *C' > укр. C / +[_ *i, *e/*'ь] (прасл. *nesti > укр. nest'ij [nest'ij]); 4) прасл. *-D_ь, *-D_ь > вост.-слав. *-D, *-D' > укр. -D, -D' (прасл. *xlěbъ *xlěba > укр. xlib xliba [xl'ib xl'iba]; прасл. *vęzъ *vęzi > укр. v'язъ v'язi [vjáz' vjáz'i]).

Таким образом, украинский языковой ареал был, вероятнее всего, **источником юго-западных восточнославянских (украинских) инноваций**, которые, помимо украинского, частично распространились и на (юго-западный) белорусский. Собственно украинскими общеукраинскими фонетическими изменениями, которые из киевского и юго-западного восточнославянского сформировали украинский и вследствие этого стали его определяющими характеристиками (алиететами), являются: 1) прасл. *e/*'ь > вост.-слав. *'e > укр. *'o / +[*j, *č, *ž, *š, *šć, *žž _ *C^o, -#]; 2) прасл. *i : *y > укр. *y; 3) прасл. *C'/*C^E > вост.-слав. *C' > укр. C / +[_ *i, *e/*'ь]. Украинский язык внутри восточнославянского ареала, с точки зрения генеалогического языкознания, можно определить следующим принципом: **украинские инновации на юго-западе восточнославянского ареала** являются его определяющими характеристиками.

Северо-восточные и юго-западные восточнославянские фонетические особенности в восточнославянских литературных языках

Праславянский	Русский	Белорусский	Украинский
*ě	*'e > 'e	*'e > 'e	*'e > 'i
*eC _{ъ/ь}	*'e	*'e	*'e > 'i
*oC _{ъ/ь}	*o	*o	*o > 'i
*CR _ъ C	*CR'eC	*CR'iC	*CR'iC > CRyC
*CR _ь C	*CRoC	*CRyC	*CRyC > CRyC
*ъj	*'ej	*'ij	*'ij > yj
*ьj	*'oj	*'uj	*'uj > yj
*jъ-	i-	ø-	ø-
*e/*ъ	*'oC, *'eC', *e	*'oC, *'eC', *e	*C'e/*Ce, *C'o/*C'o
*e/*ь	'o / +[l_ *C ^o , *š, *ž/*d, -#]	'o / +[l_ *C ^o]	'o / +[*š, *ž/*d, *č/*t, *ž, *j_ *C ^o , -#]
*i : *y	'i : y	'i : y	y
*C'/*C ^E	C'	C'	C' / -[l_ *i, *e/*ъ] C / +[l_ *i, *e/*ъ]
*-D _ъ , *-D _ь	-T, -T'	-T, -T'	-D, -D'

8.5 Западнославянский ареал

8.5.1 Северно- и южно-западнославянские фонетические изменения

Немного более поздние необщезападнославянские фонетические изменения появлялись с X века и распространялись из двух центров инноваций. Это были **северно-западнославянский (лехитский)** и **южно-западнославянский (чешско-словацкий)** центры инноваций, при этом переходный **средне-западнославянский (лужицкий)** ареал демонстрирует инновации одного или другого центра инноваций. Северно- и южнозападнославянские фонетические изменения проходили примерно по изоглоссе фонетического изменения **прасл. *CoRC, *CeRC > сев.-зап.-слав. *CaRC/*CRoC, *CreC : юж.-зап.-слав. *CraC, *CRĕC.**

8.5.1.1 (Пра)славянский *z

(Пра)славянская мягкая свистящая аффриката *z [*ž] не подверглась изменениям в северно-западнославянском и упростилась в мягкий свистящий фрикативный согласный *z [*ž] (исчезла смычная часть аффрикаты: *z = *dz > *z) в южно- и среднезападнославянском ареале (X век): **прасл. *z > зап.-слав. *z₁ > сев.-зап.-слав. *z₁ : юж.- и сред.-зап.-слав. *z** (прасл. *kъnezь *kъneza 'князь' > польск. *ksiądz księdza*, кашуб. *ksądz ksądza*, полаб. *těnaž*, н.-луж. *kněz kněza*, в.-луж. *knjez knjeza*, ст.-чеш. *kněz kněžě* > чеш. *kněz kněze*, словц. *kňaz kňaza*; прасл. Lsg *na dorzě 'на дороге' > польск. *na drodze*, кашуб. *na dardze, na drodze*, н.-луж. *na droze*, в.-луж. *na dróze*, ст.-чеш. *na drážě* > чеш. *na dráze*, словц. (*na drahe*); прасл. Npl m *druziji 'другие' > польск. *druzzy*, кашуб. *drędzë*, полаб. *draužë*, н.-луж. (*druge*), в.-луж. *druzy*, ст.-чеш. *druzí* > чеш. *druzí*, словц. (*druhí*)).

8.5.1.2 Праславянские *e, *o и праславянский *ě

Праславянские носовые гласные *e, *o изначально сохранялись без изменений в северно-западнославянском, в то время как в южно- и средне-западнославянском ареале они очень рано деназализовались (X век): **прасл. *e, *o > польск., помор., полаб. *e, *o : луж., чеш., словц. *ä, *u**. Вследствие этого праславянский гласный переднего ряда нижнего подъема *ě [*ä] (ять) (и фонетически совпавший с ним южно-западнославянский *ě, возникший в результате метатезы в сочетании гласный + плавный *CeRC > *CRěC с удлинением гласного) в северно-западнославянском ареале, где деназализация не произошла, изначально оставался широким [*ä], что стало отправной точкой для его дальнейшего расширения в рамках лехитского перехода некоторых гласных из переднего ряда в задний, а в южно- и средне-западнославянском ареале, где произошла деназализация, этот гласный сузился в узкий *e, чтобы не совпадать с рефлексом деназализованного праславянского *e: **прасл. *ě [*ä] > польск., помор., полаб. *ä : луж., чеш., словц. *e**.

8.5.1.3 Лехитский переход гласных

Лехитский переход гласных, то есть переход переднего гласного (или слогового плавного) в задний в позиции перед дентальными в широком смысле *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z не перед гласными (и слоговыми плавными) переднего ряда, распространился на весь лехитский и частично лужицкий языковой ареал.

Праславянский носовой гласный переднего ряда *e в позиции перед твердыми дентальными в широком смысле *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z перешел в носовой гласный заднего ряда *o (рефлекс первоначального состояния сохраняется в полабском и поморском, а в польском оба носовых гласных позднее совпали и далее изменялись в зависимости от их количества): **прасл. *e / -/+[_ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O] > польск., помор., полаб. *e : *o**: 1) в позиции не перед твердым дентальным: прасл. *pęty 'пять' > польск. pięć, кашуб. pińc, piãc, полаб. pąt, н.-луж. pěš, в.-луж. pječ, ст.-чеш. pět > чеш. pět, словц. päť; прасл. *desęty 'десять' > польск. dziesięć, кашуб. dzesyńc, dzesãc, полаб. disąt, н.-луж. źaseś, в.-луж. dźesać, ст.-чеш. deset > чеш. deset, словц. desať; прасл. *měkьkьbь 'мягкий' > польск. miękki, кашуб. mitczi, miãtcsi, полаб. maťě, н.-луж. měki, в.-луж. mjehki, ст.-чеш. měkký > чеш. měkký, словц. mäkký; прасл. *pęsty *pęsti 'кулак' > польск. pięść pięści, кашуб. pisc piscë, piãsc piãscë, полаб. pąst, н.-луж. pěsc pěsci, в.-луж. pjasć pjasće, ст.-чеш. pěst pěsti > чеш. pěst pěsti, словц. päst päste; прасл. *těžьkьbь 'тяжелый' > польск. ciężki, кашуб. cãżczi, полаб. Nsg n tašfii, н.-луж. šěžki, в.-луж. ćežki, ст.-чеш. těžký > чеш. těžký, словц. ťažký; прасл. *zęty *zęti 'зять' ≥ польск. zięć zięcia, кашуб. zęc zëca, zãc zãca, полаб. ząt, ст.-чеш. zět zěti ≥ чеш. zeť zetě, словц. zať zaťa; 2) в позиции перед твердым дентальным: прасл. *pęta 'пятка' > польск. pięta, кашуб. piãta, полаб. p'otã, н.-луж. pëta, в.-луж. pjata, ст.-чеш. pata > чеш. pata, словц. päta; прасл. *pętybь 'пятой' > польск. piąty, кашуб. piąti, полаб. p'otë, н.-луж. pëty, в.-луж. pjaty, ст.-чеш. páty > чеш. páty, словц. piaty; прасл. *ględati, *ględëti 'смотреть' > польск. o-glądać, кашуб. ò-glãdac, полаб. Nsg m ptc. praet. act. II gl'qdäl, н.-луж. glëdaś, в.-луж. hladać, ст.-чеш. hládati ≥ чеш. hledat, hledět, словц. hl'adiet).

Праславянский гласный переднего ряда нижнего подъема *ě в позиции перед твердыми дентальными в широком смысле *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z перешел в *'a, в других позициях сузился в *'e: **прасл. *ě [*ä] / -/[_ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O] > польск., помор., полаб. [*ä] > *'e : *'a** (прасл. *neděla 'воскресенье' > польск. *niedziela*, кашуб. *niedzela*, полаб. *nidelǎ*, н.-луж. *njeźela*, в.-луж. *njedźela*, ст.-чеш. *neděle* > чеш. *neděle*, словц. *nedel'a*; прасл. *sněgъ 'снег' > польск. *śnieg*, кашуб. *sniég*, полаб. *sneg*, н.-луж. *sněg*, в.-луж. *sněh*, ст.-чеш. *snieh* > чеш. *snih*, словц. *sneh*; прасл. *svěťъ 'свет' > польск. *świat* (: Lsg *na święcie*), кашуб. *swiat*, полаб. *svet*, н.-луж. *swět*, в.-луж. *swět*, ст.-чеш. *svět* > чеш. *svět*, словц. *svet*; прасл. *stěna 'стена' > польск. *ściana*, кашуб. *scana*, полаб. *s'ŏnǎ*, н.-луж. *sćěna*, в.-луж. *sćěna*, ст.-чеш. *stěna* > чеш. *stěna*, словц. *stena*; прасл. *bělъjь 'белый' > польск. *biały*, кашуб. *biôłi*, полаб. *b'olě*, н.-луж. *běły*, в.-луж. *běły*, ст.-чеш. *bielý* > чеш. *bílý*, словц. *biely*; прасл. *měra 'мера' > польск. *miara*, кашуб. *miara*, полаб. *m'oro*, н.-луж. *měra*, в.-луж. *měra*, ст.-чеш. *miera* > чеш. *míra*, словц. *miera*; прасл. *lěsъ 'лес' > польск. *las*, кашуб. *las*, полаб. *l'os*, н.-луж. *lěs*, в.-луж. *lěs*, ст.-чеш. *les* > чеш. *les*, словц. *les*).

Праславянское сочетание гласных в закрытом слоге *CьrC в западнославянском перешло в мягкий слоговой переднеязычный *ʃ', а в северно-западнославянском в позиции перед твердыми дентальными в широком смысле *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z перешел в *ʃ (и таким образом фонетически совпал с рефлексом праславянского *CьrC): **прасл. *CьrC / -/[_ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O] > зап.-слав. *C'ʃ'C > польск., помор., полаб., луж. *C'ʃ'C : *CʃC** (прасл. *sъmьrьtъ 'смерть' > польск. *śmierć*, кашуб. *smierc*, полаб. *sāmart*, н.-луж. *smjerś*, в.-луж. *smjerc*, ст.-чеш. *smrt* > чеш. *smrt*, словц. *smrt'*; прасл. *čьrnъjь 'черный' > польск. *czarny*, кашуб. *czôrny*, полаб. *corně*, н.-луж. *carny*, в.-луж. *čorny*, ст.-чеш. *črný* > чеш. *černý*, словц. *čierny*; прасл. *gьrdlo 'горло' > польск. *gardło*, кашуб. *gardło*, н.-луж. *gjardło*, в.-луж. *hordło*, ст.-чеш. *hrdlo* > чеш. *hrdlo*, словц. *hrdlo*).

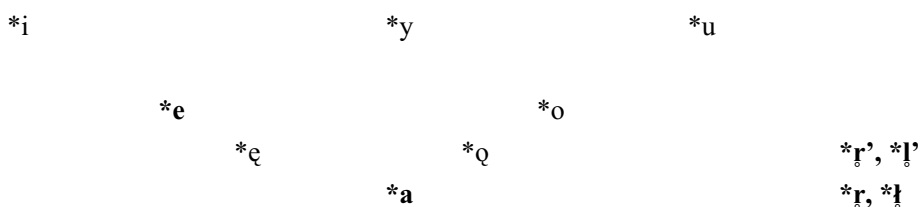
8.5.1.4 Праславянский *g

Праславянский звонкий задненебный смычный согласный *g сохранился без изменений в северно-западнославянском, в то время как в южно-западнославянском ареале произошла его спонантизация (переход смычного в фрикативный) в звонкий ларингальный фрикативный *h (XII век): **прасл. *g > польск., помор., полаб., н.-луж. *g : в.-луж., чеш., словц. *h** (прасл. *gorъxъ 'горох, фасоль' > польск. *groch*, кашуб. *groch*, полаб. *gorx*, н.-луж. *groch*, в.-луж. *hroch*, ст.-чеш. *hrách* > чеш. *hrách*, словц. *hrach*; прасл. *noga 'нога' > польск. *noga*, кашуб. *noga*, полаб. *nügǎ*, н.-луж. *noga*, в.-луж. *noha*, ст.-чеш. *noha* > чеш. *noha*, словц. *noha*; прасл. *gynъti 'гибнуть' > польск. *ginać*, кашуб. *džinać*, н.-луж. *ginuś*, в.-луж. *hinyć*, ст.-чеш. *hynúti* > чеш. *hynout*, словц. *hynút*).

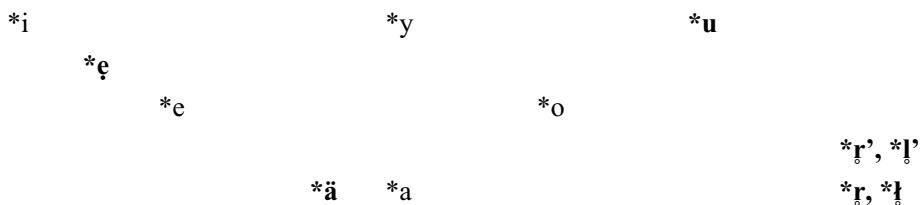
Важнейшие северно- и южно-западнославянские фонетические особенности

Пра-славянский	Северно-западно-славянский	Средне-западно-славянский		Южно-западно-славянский
*CoRC *CeRC	*aR/*Ro *Re	*Ro *Re		*Ra *Rě
*z	*z ₁	*z		*z
*ę *q	*'ę *q	*'ä *u		*'ä *u
*ě [*ä]	*'ä	*'ę		*'ę
*ę / +[_ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O]	*'ę > *'q	*'ä		*'ä
*ě [*ä] / +[_ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O]	*'ä > *'a	*'ę		*'ę
*CьrC / +[_ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O]	*'r' > *'r	*'r' > *'r		*'r'
*g	*g	*g	*h	*h

Северно-западнославянская система гласных и слоговых плавных (абсолютная хронология ок. 1000):

Южно-западнославянская система гласных и слоговых плавных (абсолютная хронология ок. 1000):

На севере западнославянского ареала сформировались **польский, поморский** и **полабский** языки, на юге – **чешский** и **словацкий**. Между северно- и южно-западнославянскими языками сформировался **переходный геолект** – **лужицкий язык**, на который распространились некоторые инновации лехитского западнославянского и некоторые инновации чешско-словацкого западнославянского, при

этом северная диалектная территория (нижнелужицкий) демонстрирует больше инноваций лехитского, а южная (верхнелужицкий) – чешско-словацкого западно-славянского ареала.

8.5.2 Северно-западнославянские языки

8.5.2.1 Польский язык

Польский язык (восточнолехитский западнославянский язык) вместе с лужицким в качестве **однородного источника** имеет один древнезападнославянский геолект – **польско-лужицкий** западнославянский, и его характеризует **конвергентное развитие** в рамках общепольских фонетических изменений, являющихся его определяющими характеристиками.

Важнейшими польскими фонетическими особенностями (архаизмами и инновациями) являются: А) **польско-(нижне)лужицкие**: 1) прасл. **CoRC* > польск., луж. **CRoC*, то есть последовательность рефлексов типа **CroC* (прасл. **vorna* ‘ворона’ > польск. *wrona*; прасл. **borda* ‘борода’ > польск. *broda*) и **CloC* (прасл. **golva* ‘голова’ > польск. *głowa*; прасл. **moldъjъ* ‘молодой’ > польск. *młody*); 2а) прасл. **CъlC* > зап.-слав. **l̥* > польск. **il̥* > **el̥*, **lu̥*, **ol̥* (прасл. **vьlkъ* **vьlka* ‘волк’ > ст.-польск. *wilk* > польск. *wilk wilka*; прасл. **vьlna* ‘шерсть’ > ст.-польск. *welna* > польск. *welna*; прасл. **dьlgъjъ* ‘долгий’ > ст.-польск. *dlugi* > польск. *dlugi*; прасл. **čьlnъ* ‘лодка’ > ст.-польск. *czoln*, *czóln* ≥ польск. *czółno*); 2б) прасл. **CъlC* > зап.-слав. **l̥* > польск. **el̥*/**ol̥*, **lu̥*, **el̥* (прасл. **pьlkъ* **pьlka* ‘войско’ > ст.-польск. *pólk* > польск. *pulk pulku*, однако *Świętopelk*; прасл. **tьlstъjъ* ‘толстый’ > ст.-польск. *thusty* > польск. *thusty*; прасл. **dьlgъ* **dьlga* ‘долг’ > ст.-польск. *dhug* > польск. *dhug dhugu*; прасл. **xьlmъ* ‘холм’ > польск. *Chełm*); 3) прасл. **i^E*, **d^E* > польск., луж. **ć*, **ź* (XIII век) (прасл. **tixъjъ* ‘тихий, спокойный’ > польск. *cichy* [ćixu]; прасл. **desęть* ‘десять’ > польск. *dziesięć* [źeśęć]); Б) **польско-поморск(олужицк)ие**: 1) прасл. **CelC* / –[**t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* + **O*] > зап.-слав. **Cl'eC* > польск., помор., луж. **Cl'eC* (прасл. **melko* ‘молоко’ > польск. *mleko*; прасл. **velti* ‘волочь’ > польск. *wlec*; прасл. **melti* ‘молоть’ > польск. *mleć*; однако, прасл. **želbъ* **želba* ‘желоб’ > польск. *żłób żłobu*); 2) прасл. **e*/**CerC* / +[**t*, **d*, **n*, **l*, **r*, **s*, **z* + **O*] > польск., помор., луж. **o* (прасл. **žena* ‘жена’ > польск. *żona*; прасл. **ledъ* **leda*/**ledu* ‘лед’ > польск. *lód lodu*; прасл. **berza* ‘береза’ > польск. *brzoza*); 3) прасл. **i*/**r^E* > зап.-слав. **r̥* > польск., помор. **ř* (прасл. **moře* ‘море’ > польск. *morze*; прасл. **griva* ‘грива’ > польск. *grzywa*).

Таким образом, польский языковой ареал был, вероятнее всего, **источником восточнолехитских (польских) инноваций**, которые, помимо позднейшего польского, частично распространились также на поморский и (в основном ниже-) лужицкий. Собственно польских общепольских фонетических изменений, которые могли бы быть его отличающими характеристиками, нет. Польский язык внутри северно-западнославянского (лехитского) ареала, с точки зрения генеалогического языкознания, можно определить следующим принципом: **отсутствие**

среднелехитских (поморских) инноваций на востоке северно-западнославянского (лехитского) ареала является его определяющей характеристикой.

8.5.2.2 Поморский язык

Поморский язык (среднелехитский западославянский язык) – делится на западный поморский, то есть язык к западу от кашубского и словинского, и восточный поморский, то есть кашубский и словинский, вместе с полабским в качестве **однородного источника** имеет один древнезападославянский геолект – **полабско-поморский** западославянский, и демонстрирует как полабские и польские, так и собственные инновации.

Важнейшими поморскими фонетическими особенностями (инновациями) являются: А) **полабско-поморские**, являющиеся древнейшими: 1) прасл. *CoRC > полаб., помор. *CaRC/*CRoC, при этом в поморском (в отличие от полабского) могут быть рефлексы типа *CarC и *CroC (прасл. *vorna ‘ворона’ > кашуб. *warna, wrona*; прасл. *borda ‘борода’ > кашуб. *barda, broda*), как и *CalC и *CloC (прасл. *golva ‘голова’ > кашуб. *gôhwa, głowa*; прасл. *moldъjь ‘молодой’ > кашуб. *mlodi*); 2а) прасл. *CъlC > зап.-слав. *ʃ > *ʎ > полаб., помор. *oʎ (прасл. *vьlkъ *vьlka ‘волк’ > кашуб. *wôłk wôłka, wilk wilka*; прасл. *vьlna ‘шерсть’ > кашуб. *wôłna, wetna*; прасл. *dьlgъjь ‘долгий’ > кашуб. *dhudzi*; прасл. *čьlnъ *čьlna ‘лодка’ > кашуб. *czôłn czôłna*); 2б) прасл. *CьlC > зап.-слав. *ʎ > полаб., помор. *oʎ (прасл. *rьlkъ *rьlka ‘войско’ > кашуб. *pôłk, Swiãtopôłk*; прасл. *tьlstъjь ‘толстый’ > кашуб. *tołsti*; прасл. *dьlgъ *dьlga ‘долг’ > кашуб. *dhug dlëgu*; прасл. *xьlmъ ‘холм’ > кашуб. *Chelm*); Б) **польско-поморские**, древнейшие и немногим более поздние: 1) прасл. *CelC / –[*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O] > зап.-слав. *CʎeC > польск., помор. *CʎeC (прасл. *melko ‘молоко’ > кашуб. *mlëkò*; прасл. *vellî ‘волочь’ > кашуб. *włëc*; прасл. *melti ‘молоть’ ≥ кашуб. *mlòc*, тип *mlòc* можно объяснить также аналогией; однако, прасл. *želbъ *želba ‘желоб’ > кашуб. *žłób žłobu*); 2) прасл. *e/*CerC / +[*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O] > польск., помор. *o (прасл. *žena ‘жена’ > кашуб. *žona*; прасл. *ledъ *leda/*ledu ‘лед’ > кашуб. *lód lodu*; прасл. *berza ‘береза’ > кашуб. *brzoza*); 3) прасл. *i/*r^E > зап.-слав. *r’ > польск., помор. *ř (прасл. *moře ‘море’ > кашуб. *mòrze*; прасл. *griva ‘грива’ > кашуб. *grzëwa*); Г) **собственно кашубские**, позднейшие: 1) прасл. *e / –[*t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + O] > сев.-зап.-слав. *ė > помор. *i > *i (XIII век) (прасл. *zęty *zęti ‘зять’ ≥ кашуб. *zëc zëca, zãc zãca*; прасл. *astrębъ *astręba ‘ястреб’ > кашуб. *jastrzib jastrzëba, jastrzãb jastrzãba*; прасл. *tręsti ‘трясти’ > кашуб. *trzisc, trzãsc*); 2) прасл. *t^E, *d^E > помор. *ć, *ź > кашуб. *ç, ż* (XIII век) (прасл. *tixъjь ‘тихий, спокойный’ > кашуб. *cëchi*; прасл. *desęty ‘десять’ > кашуб. *dzesãc*); 3) прасл. *k, *g / +[*y/*ьjь/*ьji, *ь] > сев. зап.-слав. *k’, *g’ > кашуб. *ć, ź* (прасл. *kypęti ‘кипеть’ > кашуб. *czipiec*; прасл. *dьlgъjь ‘долгий’ > кашуб. *dhudzi*); 4) прасл. *i, *y, *u > помор. *i, *y, *u > кашуб. *ë* (2-ая половина XVII века) (прасл. *živъjь ‘живой’ > кашуб. *žëwi*; прасл. *myslęti ‘думать’ > кашуб. *mëslec*; прасл. *duša ‘душа’ > кашуб. *dësza*).

Поморский язык это **переходный геолект** между полабским и польским, поскольку он имеет особенности обоих этих языков. Но кроме этого, он демонстрирует также собственные инновации, являющиеся его определяющими характеристиками. Внутри северно-западнославянского ареала и в отношении к полабскому и польскому, поморский можно определить следующим принципом: **поморские (среднелехитские) инновации в центре северно-западнославянского (лехитского) ареала** являются его определяющими характеристиками.

8.5.2.3 Полабский язык

Полабский язык (западнолехитский западнославянский язык) вместе с поморским в качестве **однородного источника** имеет один древнезападнославянский геолект – **полабско-поморский** западнославянский, и его характеризует **конвергентное развитие** в рамках собственно полабских общеполабских фонетических изменений, являющихся его определяющими характеристиками.

Важнейшими полабскими фонетическими особенностями (архаизмами и инновациями) (в фрагментарно документированном языковом материале!) являются: А) **полабско-поморские**: 1) прасл. *CoRC > полаб., помор. *CaRC/*CRoC, при этом в полабском (в отличие от поморского) есть рефлекс типа *CarC/*CroC (прасл. *vorna ‘ворона’ > полаб. *vorno*; прасл. *borda ‘борода’ > полаб. *brödä*), но только типа *CloC (прасл. *golva ‘голова’ > полаб. *glävä*; прасл. *moldъjъ ‘молодой’ > полаб. *mlädě*); 2а) прасл. *CъlC > зап.-слав. *l̥ > *l̥ > полаб., помор. *ol (прасл. *vьlkъ ‘волк’ > полаб. *văuk, vuk*; прасл. *vьlna ‘шерсть’ > полаб. *văuno*; прасл. *dьlgъjъ ‘долгий’ > полаб. *dăudě, dudě*; прасл. *čьlnъ *čьlna ‘лодка’ > полаб. *căun*); 2б) прасл. *CьlC > зап.-слав. *l̥ > полаб., помор. *ol (прасл. *tьlstъjъ ‘толстый’ > полаб. *tăustě, tustě*; прасл. *dьlgъ ‘долг’ > полаб. *dăug*); Б) **полабские**: 1) прасл. *CelC / [_ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O] > зап.-слав. *CleC > полаб. *CloC (прасл. *melko ‘молоко’ > полаб. Gsg *mlākā*; прасл. *melti ‘молоть’ > полаб. *mlât*); 2) прасл. *e/*CerC / + [_ *t, *d, *n, *l, *r, *s, *z + *O] > полаб. *e (прасл. *žena ‘жена’ > полаб. *zenă*; прасл. *ledъ ‘лед’ > полаб. *led*; прасл. *berza ‘береза’ > полаб. *brezä*).

Таким образом, полабский языковой ареал был, вероятнее всего, **источником западнолехитских (полабских) инноваций**, которые, помимо позднейшего полабского, частично распространились также на поморский. Собственно полабскими фонетическими изменениями, которые распространились на полабский, но не задели поморского и лужицкого (пункт Б), являются его определяющими характеристиками, поскольку отличают его от соседних поморского и лужицкого. Помимо перечисленных фонетических изменений, являющихся генеалогическими критериями выделения языка, позднее, по меньшей мере в древ(л)янском полабском, произошли многочисленные фонетические изменения, некоторые из них не имеют аналогов на славянской языковой территории, что усиливает языковую индивидуальность древ(л)янского полабского. Полабский язык внутри северно-западнославянского (лехитского) ареала и в отношении, прежде всего, к

поморскому (и лужицкому), с точки зрения генеалогического языкознания, можно определить следующим принципом: **полабские (западнолехитские) инновации на западе северно-западнославянского (лехитского) ареала** являются его определяющими характеристиками.

8.5.3 Лужицкий язык

Лужицкий язык (средне-западнославянский язык) является **переходным геолектом** в центре западнославянского ареала, он демонстрирует часть инноваций северно-западнославянских (лехитских) и южно-западнославянских (чешско-словацких) языков. Современный лужицкий язык делится на два крупных геолекта: **нижнелужицкий** (северный) и **верхнелужицкий** (южный), которые между собой различаются необщими средне-западнославянскими фонетическими изменениями, при этом нижнелужицкий более подобен северно-западнославянскому, а верхнелужицкий – южно-западнославянскому. С точки зрения генеалогического языкознания, весьма трудно провести четкую границу между этими геолектами, поскольку изоглоссы наиболее значительных не общих лужицких инноваций не проходят вместе, между ниже- и верхнелужицким существует переходный геолект – **среднелужицкий** (который распространен от города Spremberg/Grodok/Шпремберг/Гродок на севере до населенного пункта Hoyerswerda/Wojerecy/Хойерсверда/Войерецы на юге).

8.5.4 Южно-западнославянские языки

8.5.4.1 Чешский язык

Чешский язык в качестве **однородного источника** имеет один древнезападнославянский геолект – **западную часть южно-западнославянского**, и его характеризует **конвергентное развитие** в рамках собственно чешских общечешских фонетических изменений, на основе которых его можно выделить в южно-западнославянском ареале и отличить от словацкого, и которые являются вследствие этого его определяющими характеристиками.

Важнейшими чешскими фонетическими особенностями (инновациями) являются: 1) прасл. **d̥* > зап.-слав. **z̥*, > чеш. *z'* (> *z*) (конец X века) (прасл. **meda* ‘межа, граница’ > ст.-чеш. *mezě* > чеш. *meze*; прасл. **govędъbjъ* ‘говяжий’ > ст.-чеш. *hovězi* > чеш. *hovězí*; прасл. **-budati* ‘-буждать’ > ст.-чеш. *pro-búžeti* > чеш. *pro-bouzet*); 2) прасл. **r̥/*r̥^E* > зап.-слав. **r'* > чеш. *ř* (XII век) (прасл. **moře* ‘море’ > ст.-чеш. *moře* > чеш. *moře*; прасл. **griva* ‘грива’ > ст.-чеш. *hřiva* > чеш. *hřiva*); 3) прасл. **C'aC'/*C'aC^E* > зап.-слав. **C'aC'* > чеш. **C'āC'* > **C'ěC'* (около 1200) > ст.-чеш. *'ie* > чеш. *í* (прасл. 2sg, 2pl praes. **pušcaješi* **pušcajete* от ‘пускать’ > **puščāš* **puščāte* > ст.-чеш. *púšcieš* *púšciete* > чеш. *pouštíš* *pouštíte*; прасл. **čaša* ‘стакан, чаша’ > ст.-чеш. *čiešě* > чеш. *číše*); 4) прасл. **p, *b, *m, *v* / +[**ě, *e̯*] > зап.-слав. **p', *b', *m', *v'* > ст.-чеш. *p', b', m', v'* > чеш. *pì, bì, mň, vì* (около 1400) (прасл. **pěna* ‘пена’ > ст.-чеш. *piena, pěna* > чеш. *pěna* [pìena]);

прасл. **bĕgati* ‘бежать’ > ст.-чеш. *bĕhati* > чеш. *bĕhat* [bĕhat]; прасл. **mĕna* ‘обмен’ > ст.-чеш. *mĕna* > чеш. *mĕna* [mĕna]; прасл. **vĕriti* ‘верить, доверять’ > ст.-чеш. *vĕriti* > чеш. *vĕřit* [vĕřit]).

Чешский язык внутри южно-западнoславянского ареала и в отношении к словацкому, с точки зрения генеалогического языкознания, можно определить следующим принципом: **чешские инновации на западе южно-западнoславянского ареала** являются его определяющими характеристиками.

8.5.4.2 Словацкий язык

Словацкий язык в качестве **неоднородного источника** имеет два древнезападнoславянских геолекта – **восточную часть южно-западнoславянского** (позднейшие западно- и восточнословацкий) и **среднетатрский** западнoславянский (позднейший средне-словацкий), и его характеризует **отсутствие конвергентного развития**, поскольку он не имеет собственно словацких общесловацких фонетических изменений.

Важнейшими словацкими фонетическими особенностями (архаизмами) являются: 1) прасл. **ǰ* > зап.-слав. **z*₂ > слвц. *z* (прасл. **meda* ‘межа, граница’ > слвц. *medza*; прасл. **govědъjь* ‘говяжий’ > слвц. *hovädzi*; прасл. **-budati* ‘-буждать’ > слвц. *pre-büdzať*); 2) прасл. **ǃ*/**r^E* > зап.-слав. **r* > слвц. *r* (прасл. **moře* ‘море’ > слвц. *more*; прасл. **griva* ‘грива’ > слвц. *hriva*); 3) прасл. **C’aC’*/**C’aC^E* > зап.-слав. **C’aC* > слвц. *C’äC’/C’aC’* (прасл. 2sg, 2pl praes. **pušćaješi* **pušćajete* от ‘пускать’ > **pušćāš* **pušćāte* > слвц. *púšťáš* *púšťate*; прасл. **čaša* ‘стакан, чаша’ > слвц. *čaša*); 4) прасл. **p*, **b*, **m*, **v* / +[**ě*, **e*] > зап.-слав. **p’*, **b’*, **m’*, **v’* > слвц. *p*, *b*, *m*, *v* (прасл. **pĕna* ‘пена’ > слвц. *pena* [pena]; прасл. **bĕgati* ‘бежать’ > слвц. *behať* [behať]; прасл. **mĕna* ‘обмен’ > слвц. *mena* [mena]; прасл. **vĕriti* ‘верить, доверять’ > слвц. *verit’* [verit’]).

Словацкий язык внутри южно-западнoславянского ареала и в отношении к чешскому, с точки зрения генеалогического языкознания, можно определить следующим принципом: **отсутствие чешских инноваций на востоке южно-западнoславянского ареала** является его определяющей характеристикой. Таким образом, словацкий язык в целом можно определить как южно-западнoславянский геолект, который не демонстрирует общечешских (как и общесловацких) инноваций.

8.6 Заключение

Поздний праславянский язык (приблизительно до 800 г.) на основании необщеславянских инноваций с IX века разделяется на три основных славянских макрогеолекта (южно-, восточно- и западнoславянский), а те, в свою очередь, на меньшие геолекты – древнеславянские геолекты. Из этих древнеславянских геолектов на основании позднейших необщеславянских инноваций (с X века и далее) формировались младшие славянские геолекты, то есть славянские языки в генеалогическом смысле.

При определении модели лингвогенеза славянских языков принимаются во внимание его источник (однородный или неоднородный) и тенденции его языкового развития (дивергентного и конвергентного), выделяются его определяющие характеристики (алиететы), интерпретированные как инновации или архаизмы внутри ареала. Определяются также возможные переходные и вторичные геолекты.

Учитывая источник (однородный или неоднородный) и тенденции языкового развития (дивергентного или конвергентного), славянские языки имеют следующие модели лингвогенеза:

1) **однородный источник и дивергентное развитие**, то есть древнеславянский геолект в результате дивергентного развития разделился на несколько славянских языков или их частей, например: а) восточно-южнославянский разделился на **македонский и болгарский языки**; б) польско-лужицкий западнославянский – на **польский и лужицкий языки**; в) полабско-поморский западнославянский – на **полабский и поморский языки**; г) южно-западнославянский – на **чешский язык и западное и восточное наречия словацкого языка**;

2) **неоднородный источник и конвергентное развитие**, то есть несколько древнеславянских геолектов вследствие конвергентного развития объединилось в славянский язык, например: а) северозападно-альпийский южнославянский (северо-западный словенский) и юговосточно-альпийская часть юго-восточно-альпийско-западнопанноско-приморского южнославянского (юго-восточный словенский) объединились в **словенский язык**; б) северо-восточный восточнославянский (большая часть русского языка) и псковско-новгородский восточнославянский – в **русский язык**; в) смоленско-полоцкий восточнославянский (северо-восточный белорусский) и полесская часть киевско-полесского восточнославянского (юго-западный белорусский) – в **белорусский язык**; г) киевская часть киевско-полесского восточнославянского (северный украинский) и юго-западный восточнославянский (юго-западный и юго-восточный украинский) – в **украинский язык**;

3) **неоднородный источник и отсутствие конвергентного развития**, то есть несколько древнеславянских геолектов не демонстрируют конвергентного изменения в один славянский язык, например: а) западнопанноско-приморская часть юговосточно-альпийско-западнопанноско-приморского южнославянского (западные кайкавский и чакавский), восточнопанноско-динарский южнославянский (восточный кайкавский и западный штокавский) и рашский южнославянский (восточный штокавский) – как **средне-южнославянский язык**; б) восточная часть южно-западнославянского (западно- и восточнословацкий) и среднетатрский западнославянский (среднесловацкий) – как **словацкий язык**.

В зависимости от того, являются ли определяющие характеристики языка инновациями или архаизмами внутри ареала, славянские языки имеют следующие модели лингвогенеза:

1) **инновации как определяющие характеристики**, то есть инновации в части языкового ареала оформляют и тем самым определяют геолект в части ареала, например: а) **словенский язык**: словенские инновации на северо-западе западно-южнославянского ареала; б) **македонский язык**: македонские инновации на юго-западе восточно-южнославянского ареала; в) **русский язык**: русские инновации на северо-востоке восточнославянского ареала; г) **украинский язык**: украинские инновации на юго-западе восточнославянского ареала; д) **поморский язык**: поморские (среднелехитские) инновации в центре северно-западнославянского (лехитского) ареала; е) **полабский язык**: полабские (западнелехитские) инновации на западе северно-западнославянского (лехитского) ареала; ж) **чешский язык**: чешские инновации на западе южно-западнославянского ареала;

2) **архаизмы как определяющие характеристики**, то есть отсутствие инноваций в части языкового ареала оформляют и тем самым определяют геолект в части ареала, например: а) **средне-южнославянский язык**: отсутствие словенских инноваций в центре западно-южнославянского ареала; б) **болгарский язык**: отсутствие македонских инноваций в центре восточно-южнославянского ареала; в) **польский язык**: отсутствие среднелехитских (поморских) инноваций на востоке северно-западнославянского (лехитского) ареала; г) **словацкий язык**: отсутствие чешских инноваций на востоке южно-западнославянского ареала.

Переходными геолектами можно назвать: а) **белорусский язык** как переходный геолект на западе восточнославянского ареала, демонстрирующий часть инноваций русского и часть инноваций украинского языка; б) **поморский язык** как переходный геолект в центре северно-западнославянского (лехитского) ареала, демонстрирующий часть инноваций полабского и часть инноваций польского языка; в) **лужицкий язык** как переходный геолект в центре западнославянского ареала, демонстрирующий часть инноваций северно-западнославянских (лехитских) и южно-западнославянских (чешско-словацких) языков.

Вторичным геолектом можно назвать **македонский язык** (точнее, он демонстрирует основные признаки вторичного геолекта) с автохтонной восточно-южнославянской основой и с частичным аллохтонным штокавским напластованием.

Сокращения

блр.	белорусский
болг.	болгарский
в.-луж.	верхнелужицкий
вост.-кайк.	восточнокайкавский
вост.-слав.	восточнославянский
вост.-шток.	восточноштокавский
вост.-юж.-слав.	восточно-южнославянский
зап.-кайк.	западнокайкавский

зап.-слав.	западнославянский
зап.-шток.	западноштокавский
зап.-юж.-слав.	западно-южнославянский
кайк.	кайкавский
кашуб.	кашубский
лат.	латинский
луж.	лужицкий
макед.	мекедонский
нем.	немецкий
н.-луж.	нижнелужицкий
н.-шток.	новоштокавский
общ.-слав.	общеславянский
полаб.	полабский
польск.	польский
помор.	поморский
прасл.	праславянский
псков.-новгор.	псковско-новгородский
русск.	русский
сев.	северный
сев.-зап.-слав.	северо-западнославянский
сев.-вост.	северо-восточный
сев.-зап.	северо-западный
сл.	славянский
слвц.	словацкий
словен.	словенский
сред.-зап.-слав.	средне-западнославянский
сред.-слвц.	среднесловацкий
сред.-юж.-слав.	средне-южнославянский
ст.-польск.	старопольский
ст.-слав.	старославянский
ст.-чеш.	старочешский
ст.-шток.	староштокавский
торл.	торлакский
укр.	украинский
юго-вост.	юго-восточный
юго-зап.	юго-западный
юж.-зап.-слав.	южно-западнославянский
юж.-слав.	южнославянский
ц.-слав.	церковнославянский
чак.	чакавский
чеш.	чешский
шток.	штокавский

9

SEZNAM KRAJŠAV

9.1 Krajšave za slovnične oblike

- A (*casus*) *accusativus* (akuzativ / tožilnik)
- act. (*genus*) *activum* (aktiv / tvorni glagolski način, tvornik)
- adv. *adverbium* (adverb / prislov)
- anim (*genus*) *animatum* (podspol živo)
- aor. (*tempus*) *aoristum* (aorist / dovršni pretekli čas, dovršni preteklik)
- adi. (*nomen*) *adiectivum* (adjektiv / pridevnik)
- comp. (*gradus*) *comparativus* (komparativ / primernik)
 - D (*casus*) *dativus* (dativ / dajalnik)
- def. *forma definita* (določna oblika (pridevnika))
 - du (*numerus*) *dualis* (dual / dvojina)
 - f (*genus*) *femininum* (femininum / ženski spol)
 - fut. (*tempus*) *futurum* (futr / prihodnji čas, prihodnjik)
- G (*casus*) *genitivus/genetivus* (genitiv/genetiv / roditeljnik)
- I (*casus*) *instrumentalis* (instrumental / orodnik)
- indef. *forma indefinita* (nedoločna oblika (pridevnika))
- imperf. (*tempus*) *imperfectivum* (imperfekt / nedovršni pretekli čas, nedovršni preteklik)
- imper. (*modus*) *imperativus* (imperativ / velelni naklon, velelnik)
 - ipf. (*verbum*) *imperfectivum* (imperfektiv / nedovršni glagol, nedovršnik)
- L (*casus*) *locativus* (lokativ / mestnik)
- m (*genus*) *masculinum* (maskulinum / moški spol)
- n (*genus*) *neutrum* (nevtrum / srednji spol)
- N (*casus*) *nominativus* (nominativ / imenovalnik)
- pass. (*genus*) *passivum* (pasiv / trpni glagolski način, trpnik)
- perf. (*tempus*) *perfectum* (perfekt / rezultativni pretekli čas)
 - pf. (*verbum*) *perfectivum* (perfektiv / dovršni glagol, dovršnik)
 - pl (*numerus*) *pluralis* (plural / množina)
- praes. (*tempus*) *praesens* (prezent / sedanji čas, sedanjik)
- praet. (*tempus*) *praeteritum* (preterit / pretekli čas, preteklik)

- ptc. *participium* (particip / deležnik)
- ptc. praes. act. *participium praesentis activi*
(aktivni particip prezenta / tvorni sedanji deležnik)
- ptc. praet. act. *participium praeteriti activi*
(aktivni particip preterita / tvorni pretekli deležnik)
- ptc. praet. pass. *participium praeteriti passivi*
(pasivni particip preterita / trpni pretekli deležnik)
- sg (*numerus*) *singularis* (singular / ednina)
- sup. *supinum* (supin / namenilnik)
- V (*casus*) *vocativus* (vokativ / zvalnik)
- 1 prva (glagolska) oseba
- 2 druga (glagolska) oseba
- 3 tretja (glagolska) oseba

9.2 Krajšave za idiome

- ang. angleško
- ben. beneško
- blg. bolgarsko
- brus. belorusko
- csl. cerkvenoslovansko
- čak. čakavsko
- češ. češko
- dluž. dolnjelužiškorsrbsko
- frc. francosko
- furl. furlansko
- gluž. gornjelužiškorsrbsko
- gr. (staro)grško
- hrv. (knjižno) hrvaško
- istr. istrsko
- istriot. istriotsko
- it. italijansko
- J južno
- jsl. južnoslovansko
- JV jugovzhodno
- JZ jugozahodno
- kaš. kašubsko
- kat. katalonsko
- knj. knjižno
- lat. latinsko
- latv. latvijsko
- lit. litovsko

luž.	lužiškosrbsko
mak.	makedonsko
nar.	narečno
neknj.	neknjižno
nem.	(novovisoko)nemško
nespl.	nesplošno
novg.	novgorodsko
nštok.	novoštokavsko
osr.	osrednje
plb.	polabsko
polj.	poljsko
pom.	pomorjansko
popsl.	popraslovansko
psk.	pskovsko
psl.	praslovansko
rom.	romansko
romun.	romunsko
rus.	rusko
S	severno
sl.	slovansko
slav.	slavonsko
sln.	slovensko
slš.	slovaško
srb.	(knjižno) srbsko
srvn.	srednjevisokonemško
star.	staro, starejše
stcsl.	starocerkvenoslovansko
stčeš.	staročeško
stdluž.	starodolnelužiškosrbsko
stind.	staroindijsko
stit.	staroitalijansko
stpolj.	staropoljsko
stštok.	staroštokavsko
stvn.	starovisokonemško
SV	severovzhodno
SZ	severozahodno
šp.	špansko
štok.	štokavsko
ukr.	ukrajinsko
V	vzhodno
vsl.	vzhodnoslovansko
Z	zahodno
zsl.	zahodnoslovansko

10

LITERATURA IN VIRI

- ARUMMA, PEETER, 1964: *Urslavische Grammatik: I. Einleitung, Lautlehre (Vokalismus, Betonung)*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- ARUMMA, PEETER, 1976: *Urslavische Grammatik: II. Konsonantismus*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- BABIČ, VANDA, 2003 (2014): *Učbenik stare cerkvene slovanščine*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani: Oddelek za slavistiko, Oddelek za slovenistiko.
- BABIČ, VANDA, 2012: Cerkvonoslovanska ostalina na Slovenskem – Žitje sv. Gregorija, rimskega papeža iz Suprasseljskega zbornika. *Slavistična revija* 60/1. 41–58.
- BAJEC, ANTON, 1921–1922: O prvotnem slovenskem naglasu v rezijanskem narečju. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 3. 40–42.
- BAJEC, ANTON, KOLARIČ, RUDOLF, RUPEL, MIRKO, [ŠOLAR, JAKOB], 1956: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- BAJZEK LUKAČ, MARIJA, 2009: *Slovar Gornjega Senika: A–L*. Zora 66. Bielsko-Biała, Budapest, Kansas, Maribor, Praha: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezik in književnosti.
- BALHAR, JAN, JANČÁK, PAVEL idr., 2005: *Český jazykový atlas: 5. Hláskosloví*. Praha: Academia.
- BARAC-GRUM, VIDA, 1981: Močila (OLA 26). *FO*. 297–300.
- BARAC-GRUM, VIDA, 1993: *Čakavsko-kajkavski govorni kontakt u Gorskom kotaru*. Zagreb: Izdavački centar Rijeka.
- BARIĆ, EUGENIJA, LONČARIĆ, MIJO, MALIĆ, DRAGICA, PAVEŠIĆ, SLAVKO, PETI, MIRKO, ZEČEVIĆ, VESNA, ZNIKA, MARIJA, ²1997: *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- BEGUŠ, GAŠPER, 2011: Relativna kronologija naglasnih pojavov govora Žirovske kotline poljanskega narečja. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 8. 19–33.
- BEGUŠ, GAŠPER, 2012: *Pomik starega cirkumfleksa v prekmurskem narečju*. Diplomsko delo. Mentor Matej Šekli. Ljubljana.
- BELIĆ, ALEKSANDAR, 1929: Kajkavski dijalekt. *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka* 2. Zagreb: Bibliografski zavod. 222–228.
- BENACCHIO, ROSANNA, 1988: I pronomi clitici nelle lingue slave dell'area Balcanica. *Europa Orientalis* 7. Contributi italiani al X congresso degli slavisti (Sofia, 1988). 451–469.
- BENACCHIO, ROSANNA, RENZI, LORENZO, 1987: *Clitici slavi e romanzi*. Quaderni Patavini di linguistica: Monografie, 1. Padova.
- BENEDIK, FRANCKA, 1981: Gomilice (OLA 21). *FO*. 179–182.
- BENEDIK, FRANCKA, 1995: Fonološki opis govora vasi Selca. *Filologija* 24–25. 53–59.
- BERRUTO, GAETANO, CERRUTI, MASSIMO, 2011: *La linguistica: un corso introduttivo*. Torino: UTET Università.

- BEZLAJ, FRANCE in dr., 1976–2005: *Etimološki slovar slovenskega jezika*. I: A–J (1976); II: K–O (1982); III: P–S (1995), dopolnila in uredila Marko Snoj in Metka Furlan; IV: Š–Ž (2005), avtorji gesel France Bezlaj, Marko Snoj, Metka Furlan, ur. Marko Snoj in Metka Furlan; V: *Kazala* (2007), izdelala Marko Snoj, Simona Klemenčič. Ljubljana: Mladinska knjiga oz. SAZU.
- BLAŽEKA, ĐURO, 1998: Govor Preloga. *Kaj* 31/2. 23–37.
- BLAŽEKA, ĐURO, 2003: Govor Svetog Martina – najsjevernijeg mjesta u Hrvatskoj. *Riječ* 9/2. 9–18.
- BLAŽEKA, ĐURO, 2005: Govor Praporčana. *Kaj* 38/3. 33–46.
- BLAŽEKA, ĐURO, 2006: Gornji međimurski poddijalekt. *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*. Zora 41. (Ur. Koletnik, Mihaela, Smole, Vera.) Maribor: Slavistično društvo Maribor. 108–116.
- BLAŽEKA, ĐURO, 2008: *Međimurski dijalekt*. Čakovec: Matica hrvatska.
- BLAŽEKA, ĐURO, ROB, GROZDANA, 2014: *Rječnik Murskog Središća*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet.
- BORYŚ, WIESŁAW, POPOWSKA-TABORSKA, HANNA, 1994–2006: *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny* I–V. Warszawa: Polska akademia nauk, Instytut slawistyki.
- BORYŚ, WIESŁAW, 2005: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- BOŽIČ, ANA, 2001: *Govor vasi Sela nad Podmelcem ter pastirska in sirarska terminologija na Tolminskem*. Diplomsko delo. Mentorica Vera Smole. Ljubljana.
- BRABEC, IVAN, 1966: Sjeveroistočni akavci. *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 71. 325–334.
- BRABEC, IVAN, 1969: Sutlanski ikavci. *Kaj* 2/5. 25–28.
- BREZA, EDWARD, TREDER, JERZY, 1981: *Gramatyka kaszubska*. Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie.
- BREZNIK, ANTON, 1908: Besedni red v govoru. *Dom in svet* 21/5. 222–230. Ponatis v Breznik 1982: 233–245.
- BREZNIK, ANTON, 1909: Slovanske besede v slovenščini. *Čas* 3. 268–280, 315–348.
- BREZNIK, ANTON, ¹1916: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celovec: Družba sv. Mohorja.
- BREZNIK, ANTON, 1933: O časnikarski slovenščini. *Dom in svet* 46. 72–82, 141–146, 200–206, 255–263, 312–320, 420–424, 524–527. Ponatis v Breznik 1982: 133–161.
- BREZNIK, ANTON, ⁴1934: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celje: Družba sv. Mohorja.
- BREZNIK, ANTON, 1934, 1935, 1936: Jezik naših pripovednikov. *Dom in svet* 47: 84–93, 176–181, 271–276, 510–514; 48: 427–430, 505–510; 49: 71–75, 315–318. Ponatis v Breznik 1982: 163–195.
- BREZNIK, ANTON, 1982: *Jezikoslovne razprave*. (Ur. Toporišič, Jože.) Ljubljana: Slovenska matica.
- BRIJEN, HÉLÈNE, 2003: *Die Sprache des Hanzo Nepila*. Budyšin/Bautzen: Domowina.
- BROZOVIĆ, DALIBOR, 1960: O strukturalnim i genetskim kriterijima u klasifikaciji hrvatskosrpskih dijalekata. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 3. 68–88.
- BROZOVIĆ, DALIBOR, 1961–1962: O slavističkom i općelingvističkom pristupu lužičkim jezicima. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru: Razdio lingvističko-filološki* 3/1. 48–65.
- BROZOVIĆ, DALIBOR, 1963: O rekonstrukciji predmigracionog mazaika hrvatskosrpskih dijalekata. *Filologija* 4. 45–56.
- BROZOVIĆ, DALIBOR, 1963–1964: O aktualnim znanstvenim i nastavnim problemima hrvatskosrpske dialektologije, osobito o klasifikaciji dijalekata. *Jezik* 11. 53–60.
- BROZOVIĆ, DALIBOR, 1970a: *Standardni jezik. Teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- BROZOVIĆ, DALIBOR, 1970b: Dijalekatska slika hrvatskosrpskog jezičnog područja. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru: Razdio lingvističko-filološki* 7/5. 5–32.
- BROZOVIĆ, DALIBOR, 1978: Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti. *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*. (Ur. Flaker, Aleksandar, Pranjić, Krunoslav.) Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta. 9–83.

- BROZOVIĆ, DALIBOR, 1984–1985: Srpskohrvatski jezik kao geneolingvistički, tipološki i socio-lingvistički fenomen. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 27–28. 99–105.
- BROZOVIĆ, DALIBOR, 1986: O ključnim pitanjima hrvatskoga književnog jezika. *Susreti* 6. Zbornik radova sa susreta hrvatskih studenata u tuđini (1981–1986). Zagreb, Bochum: Kršćanska sadašnjost. 136–145.
- BROZOVIĆ, DALIBOR, 1987: Die sorbischen Sprachen – Varianten einer Standardsprache oder spezifische selbstständige Standardsprachen? *Lětopis Instituta za serbski ludospyt: Rjad A – rěčespyt* 34. 45–56.
- BROZOVIĆ, DALIBOR, 1996: Sociolingvistika prema genetskoj in tipološkoj lingvistici. *Suvremena lingvistika* 41–42/1–2. 87–94.
- BROZOVIĆ, DALIBOR, IVIĆ, PAVLE, 1988: *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«.
- BROZOVIĆ, DALIBOR, LISAC, JOSIP, 1981: Začretje (OLA 29). *FO*. 315–323.
- BRÜCKNER, ALEKSANDER, ²1957: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wiedza powszechna.
- CELINIĆ, ANITA, 2006: Iz fonološke problematike gornjosutlanskih govora. *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*. Zora 41. (Ur. Koletnik, Mihaela, Smole, Vera.) Maribor: Slavistično društvo Maribor. 117–123.
- CELENIĆ, ANITA, MENAC-MIHALIĆ, MIRA, 2017: Izoglosa progresivnoga pomaka starih praslovenskih cirkumfleksa na području hrvatskoga jezika. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 21. 91–110.
- COMRIE, BERNARD, CORBETT, GREVILLE G. (ur.), 2002 (1993): *The Slavic Languages*. Routledge Language Family Descriptions. London, New York: Routledge.
- COSSUTTA, RADA, 2001: *Narečna podoba Križa pri Trstu*. Koper: Založba Annales, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- COSSUTTA, RADA, 2005, 2006: *Slovenski dialektološki leksikalni atlas slovenske Istre (SDLA-SI) I–II*. Koper: Založba Annales, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- CVETKO OREŠNIK, VARJA, 1987–1988: Zum Rhotacismus im Südslawischen. *Klagenfurter Beiträge zur Sprachwissenschaft* 13–14. 433–446.
- ČUJEC STRES, HELENA, 2010: *Slovar zatolminskega govora 1: A–O*. Spremna beseda: Karmen Kenda Jež. Zatolmin: Stres inženiring.
- DAMJANOVIĆ, STJEPAN, ²2004 (¹2001): *Slovo iskona: Staroslavenska/starohrvatska čitanka*. Zagreb: Matica hrvatska.
- DAPIT, ROBERTO, 2003: Nastajanje krajevnih knjižnih jezikov pri Slovencih v Furlaniji. *Knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Obdobja 20. (Ur. Vidovič Muha, Ada.) Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko. 301–312.
- DAPIT, ROBERTO, 2006: The Resian dialect and its evolution as a literary language. *Славянские литературные микроязыки и языковые контакты*. Slavica Tartuensia, 7. (Ur. Duličenko, Aleksandr Dmitrievič, Gustavsson, Sven, Dunn, John A.) Tartu: Tartu Ulikool, Slavavi Filoloogia Öppetool. 166–175.
- DARDANO, MAURIZIO, TRIFONE, PIETRO, 1995: *Grammatica italiana con nozioni di linguistica*. Bologna: Zanichelli.
- DEJNA, KAROL, 1973: *Dialekty polskie*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Zakład narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo.
- DEJNA, KAROL, 1981: *Atlas polskich innowacji dialektalnych*. Warszawa, Łódź: Państwowe wydawnictwo naukowe.
- DEJNA, KAROL, 1998–2002: *Atlas gwar polskich 1–4*. Warszawa: Polska Akademia Nauk, Komitet Językoznawstwa.
- DERKSEN, RICK, 2008: *Etymological dictionary of the Slavic inherited lexicon*. Leiden, Boston: Brill.

- DRNOVŠEK, SARA, 2009: *Ledinska imena v Drežnici*. Diplomsko delo. Mentorica Vera Smole, somentor Matej Šekli. Ljubljana.
- FASKA, HELMUT (= FAßKE, HELMUT), 1975: Lužičkosrpski književni jezik i njegov odnos prema dijalektima. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 18/2. 25–30.
- FASKA, HELMUT (= FAßKE, HELMUT), 1998: 1.1 Wo wopříjeću 'serbščina'. *Serbščina*. (Ur. Faska, Helmut.) Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej. 13–18.
- FAßKE, HELMUT, 1968: Serbski řečný atlas a jeho problematika. *Přinoški k serbskemu řečespytej / Beiträge zur sorbischen Sprachwissenschaft*. (Ur. Faßke, Helmut, Lötzsch, Ronald.) Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina / Bautzen: Domowina-Verlag. 193–206.
- FIEDLER, WILFRIED, 2009: Einführung in die Balkanphilologie. *Einführung in die slavischen Sprachen: mit einer Einführung in die Balkanphilologie*. (Ur. Rehder, Peter.) Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. 347–364.
- FINKA, BOŽIDAR, 1971: Čakavsko narječje. *Čakavska rič* 1. 11–71.
- FO = *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. (Ur. Ivić, Pavle.) Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1981.
- FRANKS, STEVEN, KING, TRACY HOLLOWAY, 2000: *A handbook of Slavic clitics*. Oxford studies in comparative syntax. New York: Oxford University Press.
- FURLAN, METKA, 2005: Iz primorske leksike. *Annales: Series historia et sociologia* 15/2. 405–410.
- FURLAN, METKA, 2008: Interna in eksterna rekonstrukcija v slovenski etimologiji. *Slavistična revija* 58/1–2. 3–16.
- FURLAN, METKA, 2013: *Novi etimološki slovar slovenskega jezika: Poskusni zvezek*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU, Založba ZRC.
- FURLAN, METKA, 2016: *Prispevki k slovenski in slovanski etimologiji*. Zbirka *Linguistica et philologica*, 32. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- GIMBUTAS, MARIJA, 1971: *The Slavs*. London: Thames and Hudson Ltd.
- GOLDEN, MARIJA, 1996: *O jeziku in jezikoslovju*. Ljubljana: Oddelek za primerjalno in splošno jezikoslovje, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- GÓŁĄBK, EUGENIUSZ, 2005: *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*. Gdańsk: Oficyna Czac.
- GÓŁĄBK, EUGENIUSZ, 2012, 2013, 2013: *Słownik polsko-kaszubski: I: A–K, II: L–O, III: P*. Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie / Kaszëbskò-Pòmòrszczé Zrzeszenié.
- GORŠE, ANA, 2010: *Potek izoglos v govorih ob zgornji Kolpi*. Diplomsko delo. Mentorica Vera Smole. Ljubljana.
- GOSTENČNIK, JANUŠKA, 2018: *Krajevni govori ob Čabranki in zgornji Kolpi*. Zbirka *Linguistica et philologica*, 36. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- GOSTENČNIK, JANUŠKA, v tisku: Umik novega dolgega akuta v slovenskih narečjih. *Škrabčevi dnevi 10. Zbornik prispevkov s simpozija 2017*. (Ur. Dobrovoljc, Helena, Bizjak Končar, Aleksandra.) Nova Gorica: Založba Univerze.
- GRDINA, IGOR, 1995: Nekaj opazk o vlogi Primoža Trubarja v začetkih slovenskega knjižnega jezika. *Zgodovinski časopis* 49/3. 379–389.
- GRDINA, IGOR, 1996: *Starejša slovenska nabožna književnost*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze.
- GREENBERG, MARC L., 1992: Circumflex Advancement in Prekmurje and beyond. *Slovene Studies* 14/1. 69–91.
- GREENBERG, MARC L., 1993: Glasoslovni opis treh prekmurskih govorov. *Slavistična revija* 41/4. 465–487.
- GREENBERG, MARC L., 1994: Archaisms and Innovations in the Dialect of Središče (Southeastern Prekija, Slovenia). *Indiana Slavic Studies* 7. 90–102.

- GREENBERG, MARC L., 1998: Vatroslav Oblak and Early Innovations in the South Slavic Vocalic Systems. *Vatroslav Oblak: Mednarodni simpozij Obdobja, Ljubljana, 12. in 13. december 1996*. Obdobja 17. (Ur. Šivic-Dular, Alenka.) Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 101–110.
- GREENBERG, MARC L., 1999a: Multiple Causation in the Spread and Reversal of a Sound Change: Rhotacism in South Slavic. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 2. 63–76.
- GREENBERG, MARC L., 1999b: Slovarček središkega govora na osnovi zapisov Karla Ozvalda. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 2. 128–175.
- GREENBERG, MARC L., 2000: *A Historical Phonology of the Slovene Language*. Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter.
- GREENBERG, MARC L., 2002: *Zgodovinsko glasoslovje slovenskega jezika*. Maribor: Aristej.
- GREENBERG, MARC L., 2005: Dialect variation along the Mura. *Croatica et Slavica Iadertina* 1. 107–123.
- GREGORIČ, JOŽE, 2014: *Kostelski slovar*. (Ur. Horvat, Sonja, Šircelj-Žnidaršič, Ivanka, Weiss, Peter.) Ljubljana: Založba ZRC, Občina Kostel.
- HAMM, JOSIP, ⁴1974 (¹1956): *Staroslavenska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- HAVLÍK, ANTONÍN, 1889: K otázce jerové v staré češtině. *Listy filologické* 16. 45–51.
- HAVRÁNEK, BOHUSLAV, 1963a: Funkce spisovného jazyka. *Studie o spisovném jazyce*. Praha: Československá akademie věd. 11–18.
- HAVRÁNEK, BOHUSLAV, 1963b: Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura. *Studie o spisovném jazyce*. Praha: Československá akademie věd. 30–59.
- HAVRÁNEK, BOHUSLAV, 1969: Teorija knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo* 14/7. 196–204.
- HOCK, HANS HENRICH, ²1991 (¹1986): *Principles of Historical Linguistics*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- HOLZER, GEORG, 2007: *Historische Grammatik des Kroatischen: Einleitung und Lautgeschichte der Standardsprache*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang.
- HORÁLEK, KAREL, ²1962 (¹1955): *Úvod do studia slovanských jazyků*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- HOUTZAGERS, PETER, 1988: On the Kajkavian dialects of Hidegség and Fertőhomok in the Northwest of Hungary. *Studies in Slavic and General Linguistics* 11. Dutch Contributions to the Tenth International Congress of Slavists, Sofia: Linguistics. Amsterdam: Rodopi. 329–363.
- HOUTZAGERS, PETER, 1996: The development of the Hidegség and Fertőhomok vowel system. *Studies in Slavic and General Linguistics* 23. Amsterdam: Rodopi. 111–142.
- HOUTZAGERS, PETER, 1999: *The Kajkavian dialect of Hidegség and Fertőhomok*. Zbirka Studies in Slavic and General Linguistics, 27. Amsterdam: Rodopi.
- HÖFLER, OTTO, 1955: Stammbaumtheorie, Wellentheorie, Entfaltungstheorie. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 77: 30–66, 424–476; 78: 1–44.
- HRASTE, MATE, 1956: Karta dijalekata hrvatskoga ili srpskoga jezika. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 1. [464a].
- HRASTE, MATE, ŠIMUNOVIĆ, PETAR, 1979: *Čakavisch-Duetsches Wörterbuch*. Unter Mitarbeit und Redaktion von Reinhold Olesch. Köln, Wien: Böhlau Verlag.
- IVANČIĆ KUTIN, BARBARA, 2007: *Slovar bovškega govora*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- IVIĆ, PAVLE, 1951: Još jedan primer sa *i* na mestu starog *jata* u našem književnom jeziku ekavskog narečja. *Naš jezik* 3–4. 117–124.
- IVIĆ, PAVLE, 1956 (2001): *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika*. Novi Sad. Ponatis v *Дijалектoлoгија српскохрватског језика: Увод и истокавско наречје*. (Ur. Петровић, Драгољуб.) *Целокупна дела II*. (Ur. Радовановић, Милорад.) Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2001.
- IVIĆ, PAVLE, 1958a: Основные пути развития сербохорватского вокализма. *Вопросы языкознания* 7/1. 3–20.

- IVIĆ, PAVLE, 1958b (1994): *Die serbokroatischen Dialekte*. Haag. Ponatis v *Српскохрватски дијалекти: њихова структура и развој 1: Општа разматрањ и штокавско наречје*. С немачког превела Павица Мразовић. *Целокупна дела III*. (Ур. Радовановић, Милорад.) Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1994.
- IVIĆ, PAVLE, 1961a: Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 6. 191–212.
- IVIĆ, PAVLE, 1961b: Izvještaj o ispitivanju govora u severnoj i zapadnoj Hrvatskoj. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 6. 403–405.
- IVIĆ, PAVLE, 1961–1962: Prilog rekonstrukciji predmigracione dijalekatske slike srpskohrvatske jezične oblasti. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 4–5. 117–130.
- IVIĆ, PAVLE, 1963: O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata. *Књижевност и језик* 10. 25–37.
- IVIĆ, PAVLE, 1966: Fonološki aspekt genetičkog odnosa između štokavske, čakavske i kajkavske dijalekatske grupe. *Orbis scriptus: Dmitrij Tschizewskij zum 70. Geburtstag*. (Ur. Gerhard, Dietrich, Weintraub, Wiktor, Zum Winkel, Hans-Jürgen.) München: Wolhelm Fink Verlag. 375–383.
- IVIĆ, PAVLE, 1968: Procesi rasterećenja vokalskog sistema u kajkavskim govorima. *Zeitschrift für Linguistik* 11. 57–69.
- IVŠIĆ, JELKA, 1931: *ě* u senjskom govoru. *Južnoslovenski filolog* 10. 171–178.
- IVŠIĆ, STJEPAN, 1911: Prilog za slavenski akcenat. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 187. 133–207.
- IVŠIĆ, STJEPAN, 1936: Jezik Hrvata kajkavaca. *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 48. 47–88.
- IVŠIĆ, STJEPAN, 1937: Osnovna kajkavska akcentuacija u Pergošića (1574). *Zbornik u čast Aleksandra Belića*. Beograd: Mlada Srbija. 183–195.
- IVŠIĆ, STJEPAN, 1970: *Slavenska poredbena gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- JAKOP, TJAŠA, 2001: Fonološki opis govora Ložnice pri Žalcu (SLA 324). *Jezikoslovni zapiski* 7/1–2. 365–380.
- JAKUBINSKIJ, LEV, 1925: Die Vertretung des urslav. *ě* im Čakavischen. *Zeitschrift für slavische Philologie* 1. 381–396.
- JEDLIČKA, ALOIS, 1965: Teorija praške šole o knjižnem jeziku. *Jezik in slovstvo* 10/6–7. 186–192.
- JEDVAJ, JOSIP, 1956: Bednjanski govor. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 1. 279–330.
- JEŽOVNIK, JANOŠ, 2015: Izvor poimenovanj za orodja in hišne pripomočke v terskem narečju. *Jezikoslovni zapiski* 20/2. 37–52.
- JEŽOVNIK, JANOŠ, 2018a: *Notranja glasovna in naglasna členjenost terskega narečja slovenščine*. Doktorska disertacija. Mentor Matej Šekli. Ljubljana.
- JEŽOVNIK, JANOŠ, 2018b: Slovenski jezik v Terskih dolinah. *Slovenistika in slavistika v zamejstvu – Videm*. (Ur. Žele, Andreja, Šekli, Matej.) Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 95–107.
- JEŻOWA, MARIA, 1961: *Dawne słowiańskie dialekty Maklenburgii w świetle nazw miejscowych i osobowych*. Wrocław, Warszawa, Kraków: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- JUNKOVIĆ, ZVONIMIR, 1972: Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskoga dijalekta. *Rad JAZU* 363. 5–229.
- JUNKOVIĆ, ZVONIMIR, 1982: Dioba kajkavskih govora: porodice, tipovi i savezi. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 6. 191–216.
- JURANČIČ, JANKO, 1957: *Južnoslovenski jeziki*. Ljubljana: Država založba Slovenije.
- KAJBA, ZVONKA, 2005: *Kuharska terminologija v Imenem pri Podčetrtku*. Diplomaska naloga. Mentorica Vera Smole. Ljubljana.
- KAPOVIĆ, MATE, 2009: Čakavsko i kajkavsko u donjosutlanskoj akcentuaciji (na primjeru govora Drinja). *Hrvatski dijalektološki zbornik* 15. 1–16.
- KAPOVIĆ, MATE, 2014: Najstarije fonetske naglasne izoglose u zapadnom južnoslavenskom. *Slavistički zbornik* 1. 177–198.

- KAPOVIĆ, MATE, 2015: *Povijest hrvatske akcentuacije: Fonetika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- KAPOVIĆ, MATE, 2017: The Position of Kajkavian in the South Slavic Dialect Continuum in Light of Old Accentual Isoglosses. *Zeitschrift für Slawistik* 62/4. 606–620.
- KARNIČAR, LUDWIG, 1990: *Der Obir-Dialekt in Kärnten. Die Mundart von Ebriach/Obirsko*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Kaszubszczyzna/Kaszëbizna*, 2001. (Ur. Breza, Edward.) Najnowsze dzieje języków słowi-
ańskich. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej.
- KENDA-JEŽ, KARMEN, 1999: Fonološki opis govora kraja Cerkno (OLA 6, SLA 166). *Jezikoslovni zapiski* 5. 207–234.
- KENDA-JEŽ, KARMEN, 2005: Fonološki opis govora Ovčje vasi. *Ovčja vas in njena slovenska govorica / Valbruna e la sua parlata slovena*. (Ur. Komac, Nataša, Smole, Vera.) Ukve/Ugovizza: Kulturno društvo Planika, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. 85–104.
- KLEMENSIEWICZ, ZENON, LEHR-SPLAWIŃSKI, TADEUSZ, URBAŃCZYK, STANISŁAW, 1965: *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe.
- KNOLL, VLADISLAV, 2012: *Kašubština v jazykovém kontaktu*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- KOLARIČ, RUDOLF, 1956: Središka govorica in spodnjeprleški govor. *Slavistična revija* 9. 162–170.
- KOLETNIK, MIHAELA, 1999: Govor pri sv. Rupertu (Voličina) v Slovenskih goricah. *Murkov zbornik*. Zora 9. (Ur. Jesenšek, Marko.) Maribor: Slavistično društvo Maribor. 410–425.
- KOLETNIK, MIHAELA, 2001: *Slovenskogoriško narečje*. Zora 12. Maribor: Slavistično društvo Maribor.
- KOLETNIK, MIHAELA, 2008: *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*. Zora 60. Bielsko-Biała, Budapest, Kansas, Maribor, Praha: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti.
- KOMÁREK, MIROSLAV, 1969: *Historická mluvnice česká: I. Hláskosloví*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- KORTLANDT, FREDERIK H. H., 1976: The Slovene Neo-Circumflex. *The Slavonic and East European Review* 54/1. 1–10.
- KOS, MILKO, 1955: *Zgodovina Slovencev: Od naselitve do petnajstega stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica.
- KOVAČIČ, FRANC, 1910: *Trg Središče: krajepis in zgodovina*. Maribor: Zgodovinsko društvo za Slovensko Štajersko.
- KRAJČOVIČ, RUDOLF, 1974: *Slovenčina a slovanské jazyky: Praslovanská genéza slovenčiny*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- KRAJČOVIČ, RUDOLF, 1975: *A historical Phonology of Slovak Language*. Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter.
- KRAJČOVIČ, RUDOLF, 1988: *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- KRAJČOVIČ, RUDOLF, 2003: *Slovenčina a slovanské jazyky II: Fonologický vývin*. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava.
- KRÁLIK, ĽUBOR, 2015: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV.
- KRAMARIČ, JANEZ, 2014: *Slovar črnomaljskega narečnega govora*. Črnomelj: Knjižnica.
- KURYŁOWICZ, JERZY, 1960: L'intonation 'néoduce' et l'accentuation en slovène. *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* 3. 79–88.
- LABOV, WILLIAM, 1994, 2000, 2010: *Principles of Linguistic Change: I. Internal Factors, II. Social Factors, III. Cognitive and Cultural Factors*. Oxford: Blackwell Publishing.
- LABUDA, ALEKSANDER, 1981: *Słownik polsko-kaszubski*. (Ur. Treder, Jerzy.) Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie.

- LABUDA, ALEKSANDER, 1982: *Słowôrz kaszëbsko-polszczi*. (Ur. Breza, Edwarda.) Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie.
- LAMPRECHT, ARNOŠT, 1987: *Praslovanština*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brne.
- LAMPRECHT, ARNOŠT, ŠLOSAR, DUŠAN, BAUER, JAROSLAV, 1986: *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- LANGSTON, KEITH, 2007: The Neocircumflex in Western South Slavic. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 6. 77–95.
- LEHR, TADEUSZ, 1917: *Ze studjów nad akcentem słowiańskim*. Prace Komisji językowej Akademii umiejętności w Krakowie nr. 1. Kraków.
- LEHR-SPLAWIŃSKI, TADEUSZ, 1918: *O prasłowiańskiej metatonii*. Prace Komisji językowej Polskiej akademii umiejętności nr. 3. Kraków.
- LEHR-SPLAWIŃSKI, TADEUSZ, 1929: *Gramatyka połabska*. Lwów: K. S. Jakubowski.
- LEHR-SPLAWIŃSKI, TADEUSZ, 1937: Zahodnja granica jezykowa kaszubszczyzny w wiekach średnich. *Slavia Occidentalis* 16. 139–150.
- LEHR-SPLAWIŃSKI, TADEUSZ, 1956: O dawnych narzeczach Słowian Pomorza Zachodniego i ziem przyległych. *Konferencja pomorska (1954): prace jezykoznawcze*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe. 11–20.
- LESKIEN, AUGUST, 1876: *Die Declination im Slavisch-Litauischen und Germanischen*. Leipzig: Hirzel.
- LESKIEN, AUGUST, 1922 (1871): *Grammatik der altpulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache*. Weimar, Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung.
- LIPOVEC, ALBINCA, 1981: Babno Polje (OLA 13). *FO*. 119–123.
- LISAC, JOSIP, 2000: Osnovne značajke brodskoga govora. *Kaj* 33/5. 25–36.
- LISAC, JOSIP, 2003: *Hrvatska dijalektologija 1: Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- LISAC, JOSIP, 2006: *Tragom zavičaja: delnički govor i govor Gornjih Turni u svjetlosti goranskih kajkavskih govora*. Split: Književni krug.
- LISAC, JOSIP, 2009a: *Hrvatska dijalektologija 2: Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- LISAC, JOSIP, 2009b: Hrvatska narječja v srednjem vijeku. *Povijest hrvatskoga jezika. 1. Srednji vijek*. (Ur. Stjepan, Damjanović.) Zagreb: Croatica. 261–281.
- LOGAR, TINE, 1954: Dialektološke študije I: Narečna podoba Zgornjesavske doline. *Slavistična revija* 15. 145–149. Ponatis v Logar 1996b: 40–43.
- LOGAR, TINE, 1955: Dialektološke študije: VII. Pripombe k obsegu in karakteristiki kraščine in notranjščine v Ramovševih Dialektih. *Slavistična revija* 8. 50–55. Ponatis v Logar 1996b: 65–67.
- LOGAR, TINE, 1956: Dialektološke študije: IX. Značilnosti kojščanskega govora. *Slavistična revija* 9. 34–44. Ponatis v Logar 1996b: 72–78.
- LOGAR, TINE, 1958: Dialektološke študije: X. Belokranjski govori. *Slavistična revija* 11. 145–155. Ponatis v Logar 1996b: 79–85.
- LOGAR, TINE, 1959a: O razmerju med gorenjščino in horjulskim govorom. *Razprave SAZU* 5. Ljubljana. 69–77. Ponatis v Logar 1996b: 168–172.
- LOGAR, TINE, 1959b: Prispevek k poznavanju semiškega govora v Beli krajini. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 2. 107–113. Ponatis v Logar 1996b: 203–207.
- LOGAR, TINE, 1959c: Govori na Pivki. 1. Glasoslovje in oblikoslovje. *Razprave SAZU* 5. Ljubljana. 7–18. Ponatis v Logar 1996b: 180–187.
- LOGAR, TINE, 1962: Dialektološke študije: XI. Slovenski govori v Istri in njihova gena. *Slavistična revija* 13. 88–97. Ponatis v Logar 1996b: 86–92.
- LOGAR, TINE, 1967a: Dialektološke študije: XII. Govor vasi Kostanje nad Vrbskim jezerom. *Slavistična revija* 15. 1–19. Ponatis v Logar 1996b: 93–107.
- LOGAR, TINE, 1967b: Dialektološke študije: XIII. Vokalizem moravškega govora. *Slavistična revija* 15. 20–27. Ponatis v Logar 1996b: 108–113.

- LOGAR, TINE, 1968: Vokalizem in akcent govora Potoč v Ziljski dolini. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 11. 137–143. Ponatis v Logar 1996b: 208–213.
- LOGAR, TINE, 1971: Dialektološke študije XV: Govor Slovencev Kanalske doline v Italiji. *Slavistična revija* 19. 113–123. Ponatis v Logar 1996b: 126–132.
- LOGAR, TINE, 1974: Pregled zgodovine slovenskega jezika. *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 103–113. Ponatis v Logar 1996b: 331–336.
- LOGAR, TINE, 1977: Slovenska dialektična metatonija. *Slavistična revija* 25. 41–45. Ponatis v Logar 1996b: 154–156.
- LOGAR, TINE, 1981a: Izhodiščni splošnoslovenski fonološki sistem. *FO*. 29–33.
- LOGAR, TINE, 1981b: Solbica (Stolvizza; OLA 1). *FO*. 35–40.
- LOGAR, TINE, 1981c: Ošne pri Sv. Lenartu (Osgnetto; OLA 2). *FO*. 41–45.
- LOGAR, TINE, 1981č: Sv. Križ (S. Croce; OLA 3). *FO*. 47–52.
- LOGAR, TINE, 1981d: Šmartno v Brdih (OLA 4). *FO*. 53–58.
- LOGAR, TINE, 1981e: Srednja vas v Bohinju (OLA 7). *FO*. 73–78.
- LOGAR, TINE, 1981f: Horjul (OLA 8). *FO*. 79–85.
- LOGAR, TINE, 1981g: Potoče (Potschach; OLA 146). *FO*. 183–191.
- LOGAR, TINE, 1981h: Kneža (Gerafenbach; OLA 148). *FO*. 201–211.
- LOGAR, TINE, 1981i: Govor kraja Podlešče na Banjšicah. *Goriški letnik* 8. 275–283. Ponatis v Logar 1996b: 306–312.
- LOGAR, TINE, 1993: *Slovenska narečja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- LOGAR, TINE, 1996a: Govor kraja Špeter Slovenov (S. Pietro al Natisone) pri Čedadu v Italiji. *Razprave SAZU* 15. Ljubljana. 167–171. Ponatis Logar 1996b. 313–316.
- LOGAR, TINE, 1996b: *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*. (Ur. Kenda-Jež, Karmen.) Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.⁵⁴⁴
- LOGAR, TINE, RIGLER, JAKOB, 1983: *Karta slovenskih narečij*. Ljubljana: Geodetski zavod Slovenije.
- LONČARIĆ, MIJO, 1982: Prilog podjeli kajkavskoga narječja. *Hrvatski dialektološki zbornik* 6. 237–246.
- LONČARIĆ, MIJO, 1985: Govor pregradskog kraja. *Kaj* 18/2–3. 43–53.
- LONČARIĆ, MIJO, 1996: *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
- LONČARIĆ, MIJO, 2005: Govor Varaždina i okolice. *Kajkaviana & alia: ogledi o kajkavskim i drugim hrvatskim govorima*. (Ur. Lisac, Josip.) Zagreb, Čakovec: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje. 202–210.
- LORENTZ, FRIEDRICH, 1903: *Slovinzische Grammatik*. St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- LORENTZ, FRIEDRICH, 1908, 1912: *Slovinzisches Wörterbuch* I–II. St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- LORENTZ, FRIEDRICH, 1925: *Geschichte der pomoranischen (kaschubischen) Sprache*. Berlin, Leipzig: Walter de Gruyter & Co.
- LORENTZ, FRIEDRICH, 1958–1975: *Pomoranisches Wörterbuch* I–IV. Berlin: Akademie-Verlag.
- LORENTZ, FRIEDRICH, 1958, 1959: *Grammatyka pomorska* I–II. Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- LÖTZSCH, RONALD, 1963: Das Problem der obersorbisch-niedersorbischen Sprachgrenze. *Zeitschrift für Slawistik* 14. 172–183.
- LÖTZSCH, RONALD, 1965: *Einheit und Gliederung des Sorbischen*. Sitzungsberichte der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin 7. Berlin: Akademie-Verlag.

⁵⁴⁴ Članki Tineta Logarja z izjemo člankov v FO (Logar 1981a–h) so citirani tako, da so ob letnici prve objave v oglatem oklepaju [...] navedene strani v ponatisu (Logar 1996b).

- LUKEŽIĆ, IVA, 2012: *Zajednička povijest hrvatskih narječja: 1. Fonologija*. Zagreb, Rijeka, Čavle: Hrvatska sveučilišna naklada, Filozofski fakultet u Rijeci, Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine.
- LUNDBERG, GRANT H., 1997: Circumflex advancement in Haloze. *Slovene Studies* 19/1–2. 61–81.
- LUNDBERG, GRANT H., 1999: Preliminary Report on Dialectological Fieldwork in Haloze, Slovenia. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 2. 91–108.
- LUNDBERG, GRANT H., 2003: Preliminary Report on Dialectological Fieldwork in Northwestern Croatia: Brezova Gora and the Croatian-Slovene Dialect Continuum. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 4. 55–64.
- LUNDBERG, GRANT H., 2005a: Phonological Results of an Ancient Border Shift: Vocalic Mergers in Northeastern Slovenia. *Journal of Slavic Linguistics* 13. 119–135.
- LUNDBERG, GRANT H., 2005b: Dialect Divergence on the Slovene-Croatian National Border. *Balkanistica* 18. 71–84.
- LUNT, HORACE GRAY, ⁷2001 (¹1955): *Old Church Slavonic Grammar*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- MÁČEK, VÁCLAV, ²1968 (1997): *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- MAJNARIĆ, NIKOLA, 1938–1939: Jedno rovtarsko narječje u Gorskom Kotaru. *Južnoslovenski filolog* 17. 135–149.
- MALNAR, MARIJA, 2010: Dijalekti u Gorskom kotaru. *Rasprave instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 36/1. 47–69.
- MALNAR, SLAVKO, 2002: *Pamejnek: Govor u čabarskom kraju*. Čabar, Rijeka: Matica hrvatska Čabar.
- MARC BRATINA, KARIN, 2005: »Mi forca v Rakitovci ubrnemo jezik«. *Meje in konfini*. (Ur. Rožac Darovec, Vida.) Koper: Založba Annales, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko. 229–238.
- MARTI, ROLAND, 1996: Wliw njeręcnych faktorow na mroki serbskego ręcneho wobłuka. *Z historii języków lużyckich*. (Ur. Faške, Helmut, Wrocławska, Elżbieta.) Język na pograniczach, 18. Warszawa: Polska Akademia Nauk, Instytut Slawistyki. 67–86.
- MATASOVIĆ, RANKO, 2008: *Povijesnoporedbena gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- MATASOVIĆ, RANKO, PRONK, TIJMEN, IVŠIĆ, DUBRAVKA, BROZOVIĆ RONČEVIĆ, DUNJA, 2016: *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika 1: A–Nj*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- MATHESIUS, VILÉM, 1939: O tak zvaném aktuálním členění větném. *Slovo a slovesnost* 5. 171–174.
- MAURER-LAUSEGGER, HERTA, 1989: Značilnosti slovenskega govora pri Mariji na Zilji. *Zbornik razprav iz slovenskega jezikoslovja: Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici*. (Ur. Jakopin, Franc.) Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 137–148.
- MEDVED, ALEKSANDRA, SMOLE, VERA, 2005: Trboveljski govor in rudarska kuharska terminologija. *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*. Zora 32. (Ur. Jesenšek, Marko.) Maribor: Slavistično društvo Maribor. 69–88.
- MEIER-BRÜGGER, MIHAEL, ³2010 (¹2001): *Indogermanische Sprachwissenschaft*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- MEILLET, ANTOINE, ²1934 (¹1924): *Le slave commun*. Seconde édition revue et augmentée avec le concours de A. Vaillant. Paris: Éditions Champion.
- MELIS, LUDO, 1996: 23. Frontière linguistique. *Kontaktlinguistik*. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, 12.1. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 175–180.
- MENAC-MIHALIĆ, MIRA, CELENIĆ, ANITA, 2012: *Ozvučena čitanka iz hrvatske dijalektologije*. Zagreb: Knjigra.
- MEYER, KARL H., 1929: Untersuchungen zur Čakavština der Insel Krk (Veglia). *Slavisch-baltische Quellen und Forschungen* 3. 1–135.

- MICHALK, FRIDO, 1982: Die Mundartliche Gliederung der sorbischen Sprache. *Македонски јазик* 32–33 (1981–1982). *Посветено на академик Блаже Конески по повод на 60-годишнината*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“. 498–508.
- MIHALJEVIĆ, MILAN, 2002: *Slavska poredbena gramatika: 1. Uvod i fonologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- MIKLOSICH, FRANZ, 1862–1865: *Lexicon Palaeoslovenisco-Graeco-Latinum*. Wien: Verlagbuchhandlung Wilhelm Braumüller.
- MIKLOSICH, FRANZ, ¹1879 (¹1852): *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen: I. Lautlehre*. Wien: Wilhelm Braumüller.
- MLADENOV, STEFAN, 1929: *Geschichte der bulgarischen Sprache*. Berlin, Leipzig: Walter de Gruyter. Bolgarski prevod: МЛАДЕНОВ, СТЕФАН, 1935: *История на български език*. София: Българска академия на науките.
- MOGUŠ, MILAN, 1977: *Čakavsko narječje: Fonologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- MOGUŠ, MILAN, 1993 (²2005): *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb: Globus.
- MOGUŠ, MILAN, 2002: *Senjski rječnik*. Zagreb, Senj: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Matica hrvatska Senj.
- MOGUŠ, MILAN, 2010: *Povijesna fonologija hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- MOSZYŃSKI, LESZEK, 1967: Od czego zależał różnokierunkowy rozwój tzw. jat' w językach słowiańskich. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 25. 149–154.
- MOSZYŃSKI, LESZEK, ²2006 (¹1978): *Wstęp do filologii słowiańskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- MUCKE, KARL ERNST, 1891: *Historische und vergleichende Laut- und Fomenlehre der niedersorbischen (niederlausitzisch-wendischen) Sprache*. Leipzig: S. Hirzel.
- MÚCSKOVÁ, GABRIELA, MUZIKOVÁ, KATARÍNA, WAMBACH, VIERA: *Praktická dialektológia (vysoškoškolská príručka na nárečová interpretáciu)*. Wien: Facultas Verlags- & Buchhandels AG Wien.
- MULEJ, BARBARA, 2004: *Laški govor*. Seminarska naloga pri predmetu Zgodovinska slovnica in dialektologija II. Mentorica Vera Smole. Ljubljana.
- NAHTIGAL, RAJKO, ²1952 (¹1938): *Slovanski jeziki*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- NEWEKLOWSKY, GERHARD, 2015: *Der Gailtaler slowenische Dialekt: Feistritz an der Gail/Bistrizza na Zilji und Hohehthurn/Straja vas*. Unter Mitarbeit von Denise Branz, Christina Kircher-Zwitnig und Jurij Perč. Klagenfurt-Wien/Celovec-Dunaj: Drava Verlag/Založba Drava.
- NIKOLOVSKI, GJOKO, 2007: Opozicija kategorij pripovedovanje in neposredno govorjenje v makedonskem perfektu kot kulturno-jezikovna specifika makedonskega jezika in njena refleksija v slovenskem jeziku. *Stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. (Ur. Novak-Popov, Irena.) Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 198–205.
- NITSCH, KAZIMIERZ, 1905: Stosunki pokrewieństwa języków lechickich. *Materiały i prace Komisji Językowej Polskiej Akademji Nauk* 3. 1–57.
- OBLAK, VATROSLAV, 1894: Die Halbvokale und ihre Schicksale in den südslavischen Sprachen. *Archiv für slavische Philologie* 16. 153–197.
- OBLAK, VATROSLAV, 1896: Nešto o megjumurskom narječju. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 1. 44–62.
- OKUKA, MILOŠ (ur.), 2002: *Wieser Enzyklopädie des europäischen Ostens 10: Lexikon der Sprachen des europäischen Ostens*. Klagenfurt/Celovec–Wien–Ljubljana: Wieser Verlag / Založba Wieser.
- OLESCH, REINHOLD, 1983, 1987: *Thesaurus linguae Dravaenopolabicae I–IV*. Köln, Wien: Böhlau.
- OROŽEN, MARTINA, 1981a: Komen (OLA 5). *FO*. 59–65.
- OROŽEN, MARTINA, 1981b: Pomjan (OLA 11). *FO*. 103–109.
- OROŽEN, MARTINA, 1981c: Šmarje pri Jelšah (OLA 18). *FO*. 157–163.

- OROŽEN, MARTINA, 1996a: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika: od Brižinskih spomenikov do Kopitarja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- OROŽEN, MARTINA, 1996b: *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- OROŽEN, MARTINA, 1996c: Vloga Miklošičeve panonske teorije pri normiranju enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju. V: Orožen 1996b: 197–205.
- PAULINY, EUGEN, 1963: *Fonologický vývin slovenčiny*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- PAULSEN, VIKTOR, 1935: *Lautlehre des slowenischen Gailtalerdialektes in Kärnten*. Wien. [Neobjavljena doktorska disertacija.]
- PAVEŠIČ, MARIJA, MAGAŠ, BLAŽENKA, LALOŠ, ŽELJKO, 2006: *Réč do riči: Besédnek déjuonskega devoána / Rječnik delničkoga govora*. Delnice, Rijeka: Adamić.
- PECO, ASIM, ³1985a: *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*. Beograd: Naučna knjiga.
- PECO, ASIM, ³1985b: *Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika*. Beograd: Naučna knjiga.
- PEDERSEN, HOLGER, 1931: *Linguistic Science in the nineteenth Century: Methods and Results*. Cambridge: Harvard University Press. Ponatis: *The Discovery of the Language: Linguistic Science in the nineteenth Century*. Cambridge, 1952.
- PETR, JAN idr., 1987: *Mluvnice češtiny 3: Skladba*. Praha: Academia.
- PETR, JAN, ŘEHÁČEK, LUBOŠ, 1975: *Úvod do slovanské jazykovědy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- PETROVIĆ, TANJA, 2006: *Ne tu, ne tam: Srbi v Beli krajini in njihova jezikovna ideologija v procesu zamenjave jezika*. Ljubljana: Založba ZRC.
- PLETERŠNIK, MAKS, ¹1894–1895 (²2006): *Slovensko-nemški slovar I–II*. (Ur. Furlan, Metka.) Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- PLUNGAN, VLADIMIR ALEKSANDROVIČ, 2016: *Opća morfologija i gramatička semantika: Uvod v problematiku*. Preveo Petar Vuković. Zagreb: Srednja Europa.
- POLAŃSKI, KAZIMIERZ, 1996: Polabian. *The Slavonic Languages*. (Ur. Comrie, Bernard, Corbett, Greville G.) London, New York: Routledge. 795–824.
- POLAŃSKI, KAZIMIERZ: *Gramatyka języka polabskiego*. [Spletna izdaja brez letnice.]
- POLAŃSKI, KAZIMIERZ, SEHNERT, JAMES ALLEN, 1967: *Polabian-English Dictionary*. The Hague, Paris: Mouton & Co.
- POPOWSKA-TABORSKA, HANNA, 1980: *Kaszubszczyzna: Zarys dziejów*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe. 87–96.
- POPOWSKA-TABORSKA, HANNA, 1988: «Język czy dialekt?» – raz jeszcze o statusie kaszubszczyzny. *Język polski* 68/2–3. 87–96.
- PORZIG, WALTER, 1954: *Die Gliederung des indogermanischen Sprachgebietes*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- POVŠE, IVANA, 1990: Govor na Žusmu. *Slavistična revija* 38/3. 177–189.
- PRONK, TIJMEN C., 2007: The retraction of the neocircumflex in the Carinthian dialects of Slovene (on Ivšič's retraction). *Tones and Theories: Proceedings of the International Workshop on Balto-Slavic Accentology*. (Ur. Kapović, Mate, Matasović, Ranko.) Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. 171–183.
- PRONK, TIJMEN C., 2009: *The Slovene Dialect of Egg and Potschach in the Gailtal, Austria*. Zbirka Studies in Slavic and General Linguistics, 36. Amsterdam, New York: Rodopi.
- PRONK, TIJMEN C., 2010: Rani razvoj goranskih govora. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 36/1. 97–133.
- PRONK, TIJMEN C., 2011: Narečje Ziljske doline in splošnoslovenski pomik cirkumfleksa. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 8. 5–17.

- PRIJATELJ, IVAN, 1937: *Borba za individualnost slovenskega knjižnega jezika v letih 1848–1857*. Ljubljana: Slavistično društvo v Ljubljani.
- RAJH, BERNARD, 2002: *Od narečja do vzhodnoštajerskega knjižnega jezika*. Zora 19. Maribor: Slavistično društvo Maribor.
- RAJH, BERNARD, 2010: *Gúčati po antùjoško*. Zora 73. Bielsko-Biała, Budapest, Kansas, Maribor, Praha: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti.
- RAMOVŠ, FRAN, 1918: Slonenische Studien. *Archiv für slavische Philologie* 37. 123–174.
- RAMOVŠ, FRAN, 1924: *Historična gramatika slovenskega jezika II. Konzonantizem*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- RAMOVŠ, FRAN, 1932: Über die Stellung des Slovenischen im Kreise der slavischen Sprachen. *Mélanges de Philologie offerts à M. J. J. Mikkola = Annales Academiae Scientiarum Fennicae. Ser. B, Tom. XXVII*. Helsinki. 218–238.
- RAMOVŠ, FRAN, 1935: *Historična gramatika slovenskega jezika VII. Dialekti*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- RAMOVŠ, FRAN, 1936: *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*. Ljubljana: Akademsko založba.
- RAMOVŠ, FRAN, 1950: Relativna kronologija slovenskih akcentskih pojavov. *Slavistična revija* 3. 16–23.
- RAMOVŠ, FRAN, 1951a: Osnovna črta v oblikovanju slovenskega vokalizma. *Slavistična revija* 3–4. 1–9.
- RAMOVŠ, FRAN, 1951b: O praslovanski metatoniji. *Slavistična revija* 3–4. 157–161.
- RAMOVŠ, FRAN, 1971: *Zbrano delo. Prva knjiga*. (Ur. Logar, Tine, Rigler, Jakob.) Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, Inštitut za slovenski jezik.
- RAMOVŠ, FRAN, 1997: *Zbrano delo. Druga knjiga*. (Ur. Toporišič, Jože.) Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede.
- RAMULT, STEFAN, 1893 (2003): *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*. Scalił i znormalizował Jerzy Treder według wydań Akademii umiejętności z roku 1893 i Polskiej akademii umiejętności z roku 1993. Gdańsk: Uniwersytet Gdański, Oficyna Czeć, Muzeum piśmiennictwa i muzyki kaszubsko-pomorskiej.
- REHDER, PETER, 1995: Standardsprache: Versuch eines dreistufigen Modells. *Die Welt der Slawen* 40. 352–366.
- REHDER, PETER (ur.), ³1998 (⁶2009): *Einführung in die slavischen Sprachen: mit einer Einführung in die Balkanphilologie*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- REJZEK, JIŘI, 2001: *Český etymologický slovník*. Praha: Leda.
- RENZI, LORENZO, 1994 (1985): *Nuova introduzione alla filologia romanza*. Bologna: Il Mulino.
- REPANŠEK, LUKA, 2017: Funkcija staroperzijskega zaimka *aita*. *Jezikoslovni zapiski* 23/2. 241–260.
- RIGLER, JAKOB, 1963a: *Južnotranjski govori: Akcent in glasoslovje govorov med Snežnikom in Slavnikom*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- RIGLER, JAKOB, 1963b: Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu. *Slavistična revija* 14/1–4. 25–78.
- RIGLER, JAKOB, 1965: Osnove Trubarjevega jezika. *Jezik in slovstvo* 10. 161–171. Ponatis v Rigler 1986: 40–47.
- RIGLER, JAKOB, 1967: Pripombe k Pregledu osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu. *Slavistična revija* 15/1–2. 129–152.
- RIGLER, JAKOB, 1968: *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti: Razred za filološke in literarne vede, Inštitut za slovenski jezik.
- RIGLER, JAKOB, 1972: O rezijanskem naglasu. *Slavistična revija* 20/1. 115–126.

- RIGLER, JAKOB, 1976: Junkovičeva kajkavska teorija in slovenščina. *Slavistična revija* 24/4. 437–465.
- RIGLER, JAKOB, 1977: K problematiki daljšanja starega akuta. *Slavistična revija* 25. 83–99.
- RIGLER, JAKOB, 1981a: Breznica pri Št. Jakobu v Rožu (Friessnitz; OLA 147). *FO*. 193–200.
- RIGLER, JAKOB, 1981b: Cerkno (OLA 6). *FO*. 67–72.
- RIGLER, JAKOB, 1981c: Hrušica (OLA 12). *FO*. 111–117.
- RIGLER, JAKOB, 1981č: Ribnica (OLA 14). *FO*. 125–132.
- RIGLER, JAKOB, 1981d: Videm ob Ščavnici (OLA 20). *FO*. 173–177.
- RIGLER, JAKOB, 1986: *Razprave o slovenskem jeziku*. (Ur. Jakopin, Franc.) Ljubljana: Slovenska matica.
- RIGLER, JAKOB, 2001: *Zbrani spisi 1: Jezikovnozgodovinske in dialektološke razprave*. (Ur. Smole, Vera.) Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- ROSPOND, STANISLAW, 1969 (2007): *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN.
- RZETELSKA-FALESZKO, EWA, DUMA, JERZY, 1996: *Językowa przeszłość Pomorza Zahodniego na podstawie nazw miejscowych*. Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Polska Akademia Nauk, Instytut Slawistyki.
- SCHAARSCHMIDT, GUNTER, 1998: *The Historical Phonology of the Upper and Lower Sorbian Languages*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- SCHLEICHER, AUGUST, ¹1861–62 (²1866, ³1871, ⁴1876): *Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*. Weimar: Hermann Böhlau.
- SCHMIDT, JOHANNES, 1872: *Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen*. Weimar: Hermann Böhlau.
- SCHUSTER-ŠEWIC, HEINZ, 1958: *Vergleichende historische Lautlehre der Sprache des Albin Moller*. Berlin: Akademie-Verlag.
- SCHUSTER-ŠEWIC, HEINZ, 1959: Sprache und ethnische Formation in der Entwicklung des Sorbischen. *Zeitschrift für Slawistik* 4/4. 577–595.
- SCHUSTER-ŠEWIC, HEINZ, 1978–1989: *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache* 1–24. Bautzen/Budyšin: Domowina.
- SCHUSTER-ŠEWIC, HEINZ, 2000: *Das Sorbische im slawischen Kontext. Ausgewählte Studien*. Bautzen/Budyšin: Domowina.
- Serbščina*, 1998. (Ur. Faska, Helmut.) Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej.
- SHEVELOV, GEORGE Y., 1964: *A Prehistory of Slavic: The Historical Phonology of Common Slavic*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- SHEVELOV, GEORGE Y., 1979: *A Historical Phonology of the Ukrainian Language*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag. Ukrajinski prevod: ШЕВЕЛЬОВ, ЮРІЙ, 2002: *Історична фонологія української мови*. Харків: АКТА. [Strani so citirane po Шевельов 2002.]
- SKOK, PETAR, 1971, 1972, 1973, 1974: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I–IV. (Ur. Dea-
nović, Mirko, Jonke, Ljudevit.) Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Globus.
- SKUBIC, MITJA, 1997: *Romanske jezikovne prvine na zahodni slovenski meji*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- SKUBIC, MITJA, ²2002 (¹1988): *Romanski jeziki*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za romanske jezike in književnosti.
- SKUBIC, MITJA, 2006: *Slovenske jezikovne prvine v obsoški furlanščini*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- SKUBIC, MITJA, ⁴2007 (¹1989): *Uvod v romansko jezikoslovje*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za romanske jezike in književnosti.
- SLA 1 (2011) = ŠKOFIC, JOŽICA, GOSTENČNIK, JANUŠKA, HORVAT, MOJCA, JAKOP, TJAŠA, KENDA-JEŽ, KARMEN, KOSTELEK, PETRA, NARTNIK, VLADO, PETEK, URŠKA, SMOLE, VERA, ŠEKLI, MATEJ, ZULJAN KUMAR, DANILA, 2011: *Slovenski lingvistični atlas 1: Človek (telo, bolezni, družina)*. Zbirka Jezikovni atlasi. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

- SLA 2 (2016) = ŠKOFIC, JOŽICA, GOSTENČNIK, JANUŠKA, HAZLER, VITO, HORVAT, MOJCA, JAKOP, TJAŠA, JEŽOVNIK, JANOS, KENDA-JEŽ, KARMEN, NARTNIK, VLADO, SMOLE, VERA, ŠEKLI, MATEJ, ZULJAN KUMAR, DANILA, 2016: *Slovenski lingvistični atlas 2: Kmetija*. Zbirka Jezikovni atlasi. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- SMOLE, VERA, 1998a: Razvoj dolgega polglasnika po gradivu za Slovenski lingvistični atlas (SLA). *Vatroslav Oblak: Mednarodni simpozij Obdobja, Ljubljana, 12. in 13. december 1996*. Obdobja 17. (Ur. Šivic-Dular, Alenka.) Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 153–158.
- SMOLE, VERA, 1998b: Slovenska narečja. *Enciklopedija Slovenije* 12. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- SMOLE, VERA, 1998c: Fonološki opis govora vasi Šentrupert (SLA 262). *Jezikoslovni zapiski* 4. 73–88.
- SMOLE, VERA, 1999: Je govor Kostanjevice na Krki res vzhodnodolenjski? *Logarjev zbornik*. Zora 8. (Ur. Zorko, Zinka, Koletnik, Mihaela.) Maribor: Slavistično društvo Maribor. 64–71.
- SMOLE, VERA, 2001: *Vokalizem, naglas, konzonantizem: ZDS I (Zgodovinska slovnica in dialektologija): (dvojpredmetni in enopredmetni študij)*. Ljubljana.
- SMOLE, VERA, 2004: *Narečne skupine – pregled: del vsebine za predmet ZSD II*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovenistiko, Katedra za zgodovino slovenskega jezika in dialektologijo.
- SNOJ, MARKO, ³2016 (²2003, ¹1997): *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Modrijan.
- SNOJ, MARKO, 2009: *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Modrijan, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- SNOJ, MARKO, GREENBERG, MARC L., 2012: O jeziku slovanskih prebivalcev med Donavo in Jadrantom v srednjem veku (pogled jezikoslovcev). *Zgodovinski časopis* 66/3–4. 276–305.
- SOBIERAJSKI, ZENON, 1997–: *Słownik gwarowy tzw. Słowińców kaszubskich* 1–. Warszawa: Polska akademija nauk, Instytut slawistyki.
- SP = *Słownik prasłowiański* 1–(8): **a–*gyža*. (Ur. Sławski, Franciszek idr.) Kraków, Wrocław, Warszawa: Zakład narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk, 1974–(2001).
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*. (Ur. Toporišič, Jože.) Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2001.
- SPINOZZI MONAI, LILIANA, 2009: *Il Glossario del dialetto del Torre di Jan Baudouin de Courtenay*. Udine: Consorzio Universitario del Friuli; San Pietroburgo: St. Petersburg Branch of Archive of the Russian Academy of Sciences; Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- SSA 13 = *Sorbischer Sprachatlas: 13. Synchronische Phonologie*. (Ur. Faßke, Helmut.) Bautzen/Budyšin: Domowina, 1989.
- SSA 14 = *Sorbischer Sprachatlas: 14. Historische Phonologie*. (Ur. Faßke, Helmut.) Bautzen/Budyšin: Domowina, 1993.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* I–V. (Ur. Bajec, Anton idr.) Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 1970–1991.
- SSKJ2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* I–II. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2014.
- STANG, CHRISTIAN S., 1957: *Slavonic Accentuation*. Oslo: I kommisjon Hos H. Aschehoug & co. (W. Nygaard).
- STANISLAV, JAN, ³1967: *Dejiny slovenského jazyka I*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akademie vied.
- STANKIEWICZ, EDWARD, 1984–1985: The dialect of Resia and the »Common Slovenian« accentual pattern. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 27–28. 719–725.
- STANONIK, MARIJA, 1977: Govor Žirovske kotline in njenega obrobja. *Slavistična revija* 25. 293–309.

- STEENWIJK, HAN, 1992: *The Slovene dialect of Resia: San Giorgio*. Amsterdam: Rodopi.
- STEENWIJK, HAN, 1997: Una nuova suddivisione delle parlate resiane. *Tre studi resiani: Grammatica e storia sociale*. Padova: CLEUP. 9–18.
- STEENWIJK, HAN, 2003: The roots of written Resian. *Knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Obdobja 20. (Ur. Vidovič Muha, Ada.) Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko. 313–322.
- STIEBER, ZDZISLAW, 1934: *Stosunki pokrewieństwa języków łużyckich*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- STIEBER, ZDZISLAW, 1956a: Stosunek kaszubszczyzny do dialektów Polski łądowej. *Konferencja pomorska (1954): prace językoznawcze*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe. 37–48.
- STIEBER, ZDZISLAW, 1956b: *Zarys dialektologii języków zachodnio-słowiańskich*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe.
- STIEBER, ZDZISLAW, 1973: *A historical Phonology of the Polish Language*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- STIEBER, ZDZISLAW, ²1979 (2005) (¹1969, 1971, 1973): *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- STONE, GERALD, 1996: Cassubian. *The Slavonic Languages*. (Ur. Comrie, Bernard, Corbett, Greenville G.) London, New York: Routledge. 759–794.
- STRIEDTER-TEMPS, HILDEGARD, 1963: *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- SYCHTA, BERNARD, 1967–1976: *Słownik gwar kaszubskich 1–7*. Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk.
- ŠEKLI, MATEJ, 2001: Rezja, Rezjanie i dialekt rezjański. *Zeszyty Łużyckie* 32–33. 49–57.
- ŠEKLI, MATEJ, 2004: Jezik, knjižni jezik, pokrajinski oz. krajevni knjižni jezik: genetskojezikoslovni in družbenostnojezikoslovni pristop k členjenju jezikovne stvarnosti (na primeru slovenščine). *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*. Obdobja 22. (Ur. Kržišnik, Erika.) Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 41–58.
- ŠEKLI, MATEJ, 2006a: Nepričakovani odraz praslovanskega jata v rezijanskem narečju slovenščine. *Slavistična revija* 54/2. 155–171.
- ŠEKLI, MATEJ, 2006b: Praslovanski stari cirkumfleks v rezijanskem in ziljskem narečju slovenščine. *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*. Zora 41. (Ur. Koletnik, Mihaela, Smole, Vera.) Maribor: Slavistično društvo Maribor. 227–287.
- ŠEKLI, MATEJ, 2006c: Tersko narečje v kraju Subid / Il dialetto sloveno del Torre nel paese di Subit. *Terska dolina / Alta Val Torre / Val de Tor. Terska dolina v besedi, sliki in pesmi Viljema Černa*. (Ur. Kožuh, Milena.) Celje, Gorica: Celjska Mohorjeva družba. 161–187.
- ŠEKLI, MATEJ, 2006č: Pokrajinski/krajevni knjižni jeziki na Slovenskem. *XXXII научна конференција на XXXVIII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура (Охрид, 15. VIII – 17. VIII 2005): Лингвистика*. (Ur. Црвенковска, Емилија.) Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура. 195–206.
- ŠEKLI, MATEJ, 2007a: Fonološki opis govora vasi Jevšček pri Livku nadiškega narečja slovenščine. *Jezikoslovni zapiski* 13/1–2. 409–427.
- ŠEKLI, MATEJ, 2007b: Il sorabo nel contesto delle lingue slave occidentali. *I serbo-lusaziani. Storia, letteratura, lingua*. (Ur. Trovesi, Andrea.) Milano: The Cofeehouse Art & adv. 81–103.
- ŠEKLI, MATEJ, 2008a: *Zemljepisna in osebna lastna imena v kraju Livek in njegovi okolici*. Zbirka *Linguistica et philologica*, 22. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- ŠEKLI, MATEJ, 2008b: O narečni osnovi jezika Celovškega ali Rateškega rokopisa ter o izvoru oblike *seydi*. *Jezikoslovni zapiski* 14/1. 29–40.

- ŠEKLI, MATEJ, 2008c: Sklanjatev zaimkov *moj, tvoj, svoj* v slovenskem pisnem jeziku od Brižinskih spomenikov do Trubarja (prispevek k zgodovinskemu narečjeslovju slovenskega jezika). *Jezikoslovni zapiski* 14/1. 41–59.
- ŠEKLI, MATEJ, 2009a: Merila določanja mej med slovenskimi narečji in podnarečji. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Obdobja 26. (Ur. Smole, Vera.) Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 291–318.
- ŠEKLI, MATEJ, 2009b: Zaimkovno podvajanje predmeta in osebka v rezijanskem narečju slovenščine (s stališča jezikovnega stika s furlanščino). *Трета македонско-словенечка научна конференција. Македонско-словенечки јазични, книжевни и културни врски / Makedonsko-slovenske jezikoslovne, književne in kulturne zveze*. (Ur. Аризанковска, Лидија.) Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“. 133–155.
- ŠEKLI, MATEJ, 2012: Alpskoslovansko in panonskoslovansko v slovenščini. *Praslovanska dialektizacija v luči etimoloških raziskav*. Ob stoti obletnici rojstva akademika Franceta Bezlaja. Zbornik referatov z mednarodnega znanstvenega simpozija v Ljubljani, 16.–18. septembra 2010. (Ur. Furlan, Metka, Šivic-Dular, Alenka.) Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 213–225.
- ŠEKLI, MATEJ, 2013a: Genetolingvistična klasifikacija južnoslovanskih jezikov. *Jezikoslovni zapiski* 19/1. 71–99.
- ŠEKLI, MATEJ, 2013b: Genetic classification of West Slavic languages. *Miklošičeva monografija: ob dvestoletnici rojstva Franca Miklošiča*. (Ur. Jesenšek, Marko.) Ljutomer: Gimnazija Franca Miklošiča. 101–115.
- ŠEKLI, MATEJ, 2013c: Zemljepisnojezikoslovna členitev kajkavščine ter slovensko-kajkavska jezikovna meja. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 9. 3–53.
- ŠEKLI, MATEJ, 2013č: Metodologija določanja plasti mlajših romanizmov v slovenščini. *Jezikoslovni zapiski* 19/2. 291–315.
- ŠEKLI, MATEJ, 2014a: Genetolingvistična klasifikacija vzhodnoslovanskih jezikov. *Slavia Centralis* 8/1. 5–20.
- ŠEKLI, MATEJ, 2014b: Tipologija modelov lingvogeneze slovanskih jezikov. *Slavistična revija* 62/2. 451–461.
- ŠEKLI, MATEJ, 2014c: Geneolingvistična opredelitev stare cerkvene slovanščine v luči metodologije sodobnega primerjalnega jezikoslovja. *Slovenski jezik na stičišču več kultur*. (Ur. Jesenšek, Marko.) Bielsko-Biala, Budapest, Kansas, Maribor, Praha: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. 98–123.
- ŠEKLI, MATEJ, 2015a: Rezijanščina: geneolingvistična in sociolingvistična opredelitev. *Poznańskie Studia Slawistyczne* 8. 199–213.
- ŠEKLI, MATEJ, 2015b: Slovanski knjižni mikrojeziki: opredelitev in prikaz pojava znotraj slovenščine. *Država in narod v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 51. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. (Ur. Tivadar, Hotimir.) Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 93–100.
- ŠEKLI, MATEJ, 2015c: Генеолингвистическое соотношение между языком Брижинских отрывков и старославянским языком. *Съвремените измерения на едно научно прозрение. Доклади от Международната научна конференция в чест на 150-тата годишнина от рождението на Ватрослав Облак (1864–1896)*. (Ur. Керемидчиева, Славка.) София: Българска академия на науките, Институт за български език „проф. Любомир Андрейчин“. 187–196.
- ŠEKLI, MATEJ, 2015č: Pomenska polja nemških izposojenk v slovenščini. *Jezikoslovni zapiski* 21/2. 31–44.
- ŠEKLI, MATEJ, 2016a: Гипотеза о западно-южнославянском праязыке: критический обзор. *Международный научный симпозиум «Славянские языки и культуры в современном мире» III: Труды и материалы*. Москва: Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова. Филологический факультет. 282–284.

- ŠEKLI, MATEJ, 2016b: Gramatikalizacija glagolskih predpon: krajevni pomen, vrsta glagolskega dejanja, dovršnost. *Toporišičeva obdobja*. Obdobja 35. (Ur. Kržišnik, Erika, Hladnik, Miran.) Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 189–197.
- ŠEKLI, MATEJ, 2017a: Predgovor / Foreword. *Med Slovani / Among the Slavs*. (Ur. Šekli, Matej.) Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 5–11.
- ŠEKLI, MATEJ, 2017b: Typology of linguogeneses of the Slavic languages. *12. letno srečanje Združenja za slovansko jezikoslovje: Povzetki prispevkov / 12th Slavic Linguistics Society: Annual Meeting: Book of Abstracts / XII ежегодная конференция Общества славянского языкознания: Тезисы докладов*. Ljubljana, 21.–24. september 2017. (Ur. Repanšek, Luka, Šekli, Matej.) Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 187–189.
- ŠEKLI, MATEJ, 2017c: Členek med prislovom in veznikom (na gradivu jezika Brižinskih spomenikov). *Jezikoslovni zapiski* 23/2. 301–318.
- ŠEWC, HINC (= SCHUSTER-ŠEWC, HEINZ), 1997: Łužiska serbščina – jedna reč abo dvě řeči? (Problematika a staw diskusije). *Létopis: Zeitschrift für sorbische Sprache, Geschichte und Kultur / Časopis za reč, stawizny a kulturu Łužiskich Serbow* 44/1. 149–159. Ponatis v Schuster-Šewc 2000: 66–78.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR, 2009 (2006): *Rječnik bračkih čakavskih govora*. Zagreb: Golden marketing, Tehnička knjiga.
- ŠIVIC-DULAR, ALENKA, 1998: Kontrakcija v slovanskih jezikih (v kontekstu poznopraslovanskega akcentskega pravila). *Slavistična revija* 46/1–2. 5–43.
- ŠIVIC-DULAR, ALENKA, 2011: Sekundarni glagoli na *-n-ěti* v slovenščini – prehajanje med glagolskimi vrstami. *Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja*. Zora 75. (Ur. Jesenšek, Marko.) Bielsko-Biala, Budapest, Kansas, Maribor, Praha: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. 441–487.
- ŠKOFIC, JOŽICA, 1997: Fonološki opis govora Kroke (SLA 202). *Jezikoslovni zapiski* 3. 175–189.
- ŠKOFIC, JOŽICA, 1999: Fonološki opis govora kraja Zgornje Gorje (SLA 198). *Jezikoslovni zapiski* 5. 183–195.
- ŠKOFIC, JOŽICA, 2000: Fonološki opis govora kraja Lom pod Storžičem (SLA 204). *Jezikoslovni zapiski* 6. 141–154.
- ŠKOFIC, JOŽICA, 2006: Krajevni govor Dolnje Košane. *Dolnja Košana in okolica*. (Ur. Dolgan, Marjan.) Celje: Celjska Mohorjeva družba. 337–359.
- ŠKOFIC, JOŽICA, 2013: Fonološki opis govora Dovjega. *Slavica Centralis* 2013/1. 18–37.
- ŠKOFIC, JOŽICA, KLINAR, KLEMEN (ur.), 2015: *Rateški slovar: ad abnjaka do žoka in ad agrabka da žlef*. Kranjska Gora: Občina.
- ŠOJAT, ANTUN, 1976: Kajkavski ikavci kraj Sutle. *Rasprave instituta za jezik* 2. 37–44.
- ŠOJAT, ANTUN, 1981a: Domaslovec (OLA 28). *FO*. 307–313.
- ŠOJAT, ANTUN, 1981b: Prelog (OLA 31). *FO*. 331–336.
- ŠOJAT, ANTUN, 1981c: Cubinec (OLA 30). *FO*. 325–329.
- ŠOJAT, ANTUN, 1981č: Virje (OLA 32). *FO*. 337–342.
- ŠOJAT, ANTUN, 1981d: Trebarjevo Desno (OLA 35). *FO*. 343–348.
- ŠRAMEL, ŠPELA, 2003: *Zgornjesavinjsko narečje: solčavski govor*. Seminarska naloga pri predmetu Zgodovinska slovnica in dialektologija II. Mentorica Vera Smole. Ljubljana.
- ŠTIH, PETER, SIMONITI, VASKO, 1996: *Slovenska zgodovina do razsvetljenstva*. Celovec, Ljubljana: Mohorjeva družba, Korotan.
- ŠTOLC, JOZEF, 1994: *Sloveská dialektológia*. (Ur. Ripka, Ivor.) Bratislava: Veda.
- ŠTOLC, JOZEF, BUFFA, FERDINAND, HABOVŠTIK, ANTON, 1968: *Atlas slovenského jazyka: I. Vokalizmus a konsonantizmus*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- ŠUMENJAK, KLARA, 2013: Glasovne značilnosti govora Koprive na Krasu. *Jezikoslovni zapiski* 19/2. 149–162.

- TEKAVČIČ, PAVAO, 1982: L'importanza e l'interesse degli studi istroromanzi per la linguistica neolatina e generale. *Revue de Linguistique Romane* 46. 271–298.
- TOMINEC, IVAN, 1964: *Črnovrški dialekt: kratka monografija in slovar*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik.
- TOMŠIČ, FRANCE, 1943: *Starocerkvenoslovenska slovnica in čitanka za višje razrede srednjih šol*. Ljubljana: Pokrajinska šolska založba.
- TOMŠIČ, FRANCE, 1956: Razvoj slovenskega knjižnega jezika. *Zgodovina slovenskega slovstva* 1. (Ur. Legiša, Lino, Gspan, Alfons.) Ljubljana: Slovenska matica. 7–28.
- TOPOLIŃSKA, ZUZANNA, 1974: *A historical Phonology of the Kashubian Dialects of Polish*. The Hague, Paris: Mouton.
- TOPORIŠIČ, JOŽE, 1965, 1966, 1967, 1970: [Zgodovina slovenskega jezika]. *Slovenski knjižni jezik* 1–4. Maribor: Obzorja. 25–65, 7–83, 7–40, 7–33.
- TOPORIŠIČ, JOŽE, 1981: Mostec (OLA 17). *FO*. 147–156.
- TOPORIŠIČ, JOŽE, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- TOPORIŠIČ, JOŽE, ²2000 (¹1976): *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- TRAVNIČEK, FRANTIŠEK, 1935: *Historická mluvnice československá: Úvod, hláskosloví a tvarosloví*. Praha: Melantrich.
- TRÉDER, JERZY, ²2014: Status, sytuacjô socjolingwisticznô, grançe kaszëbiznë dôwni i dzys. *Spòdlowô wiédzô ô kaszëbiznie*. Gduńsk: Wëdôwizna Kaszëbskô-Pòmòrszczëgò Zrzeszeniô. 5–20.
- TREPCZYK, JAN, 1994: *Słownik polsko-kaszubski* 1–2. (Ur. Treder, Jerzy.) Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie.
- VEČERKA, RADOSLAV, 2006: *Staroslověština v kontextu slovanských jazyků*. Praha, Olomouc: Univerzita Palackého, Nakladatelství Euroslavica.
- VERMEER, WILLEM, 1982: Raising of *ě and loss of the nasal feature in Slovenian. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 25/1. 97–120.
- VERMEER, WILLEM, 1983: The Rise and Fall of the Kajkavian Vowel System. *Studies in Slavic and General Linguistics* 3. 439–477.
- VERMEER, WILLEM, 1987a: Rekonstruiranje razvoja samoglasniških sestavov v rezijanskih govori. *Slavistična revija* 35/3. 237–257.
- VERMEER, WILLEM, 1987b: The treatment of the Proto-Slavic falling tone in the Resian dialects of Slovene. *Dutch Studies in South Slavic and Balcan Linguistics*. Amsterdam: Rodopi. 275–298.
- VERMEER, WILLEM, 1993: L'origine delle differenze locali nei sistemi vocalici del resiano. *Fondamenti per una grammatica pratica resiana*. (Ur. Steenwijk, Han.) Padova: CLEUP. 119–148.
- VIVODA, NATAŠA, 2005: *Buzetski govori*. Koper: Založba Annales, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- VONDRÁK, WENZEL, ²1924 (¹1906): *Vergleichende Slavische Grammatik I: Lautlehre und Stammbildungslehre*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- VONDRÁK, WENZEL, ²1928 (¹1908): *Vergleichende Slavische Grammatik II: Formenlehre und Syntax*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- VRANIČ, SILVANA, 2006: O mjesnome govoru Staroda. *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*. Zora 41. (Ur. Koletnik, Mihaela, Smole, Vera.) Maribor: Slavistično društvo Maribor. 124–130.
- VRANIČ, SILVANA, 2009: Prilog istraživanju govora Obrova. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Obdobja 26. (Ur. Smole, Vera.) Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 109–118.
- WACKERNAGEL, JACOB, 1892: Über ein Gesetz der indogermanischen Wortstellung. *Indogermanische Forschungen* 1. 333–436.

- WEISS, PETER, 2001: Fonološki opis kraja Spodnje Kraše (SLA 314). *Jezikoslovni zapiski* 7/1–2. 321–347.
- WEXLER, PAUL, 1977: *Historical Phonology of the Belorussian Language*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag. Beloruski prevod (z dopolnjeno literaturo): ВЭКСЛЕР, ПОЛ, 2004: *Гістарычная фаналогія беларускае мовы*. Мінск: Выдавец І. П. Логвінаў.
- ZDOVC, PAUL, 1972: *Die Mundart des südöstlichen Jauntales in Kärnten. Lautlehre und Akzent der Mundart der „Poljanci“*. Wien: Hermann Böhlhaus.
- ZEČEVIĆ, VESNA, 1981: Domagovič (OLA 27). *FO*. 301–305.
- ZEČEVIĆ, VESNA, 1988: Kajkavski ikavci s gledišta jezičnog kontakta. *Rasprave Zavoda za jezik* 14. 217–231. Ponatisnjeno v Zečević 2000: 148–174.
- ZEČEVIĆ, VESNA, 1993: *Fonološke neutralizacije u kajkavskom vokalizmu*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- ZEČEVIĆ, VESNA, 2000: *Hrvatski dijalekti u kontaktu*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- ZEMLJAK, MELITA, 2001: Fonološki opis posavskega govora v Stržišču. *Jezikoslovni zapiski* 7/1–2. 349–363.
- ZORKO, ZINKA, 1995: *Narečna podoba Dravske doline*. Maribor: Kulturni forum.
- ZORKO, ZINKA, 1995a: Govor Kaple. V: Zorko 1995: 224–254.
- ZORKO, ZINKA, 1995b: Selniški govor. V: Zorko 1995: 292–307.
- ZORKO, ZINKA, 1995c: Govor Svetega Duha na Ostrem Vrhu. V: Zorko 1995: 257–291.
- ZORKO, ZINKA, 1998: *Haloško narečje in druge dialektološke študije*. Zora 6. Maribor: Slavistično društvo Maribor.
- ZORKO, ZINKA, 1998a: Oplotniški govor. V: Zorko 1998: 138–151.
- ZORKO, ZINKA, 1998b: Framski govor. V: Zorko 1998: 126–137.
- ZORKO, ZINKA, 1998c: Haloško narečje. V: Zorko 1998: 12–49.
- ZORKO, ZINKA, 2006: Vzhodni govori štajerskega narečja. *Jezikovna predanost. Akademiku prof. dr. Jožetu Toporišiču ob 80-letnici*. Zora 44. (Ur. Jesenšek, Marko, Koletnik, Mihaela.) Maribor: Slavistično društvo Maribor. 458–468.
- ZORKO, ZINKA, 2007: Prepletanje prleškega narečja in kajkavščine v govorih Razkrižja in Štrigove. *Slovenski dialekti v stiku 3: Program, povzetki*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper. 15.
- ZORKO, ZINKA, 2009: *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih*. Zora 64. Bielsko-Biała, Budapest, Kansas, Maribor, Praha: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti.
- ZUBČIČ, SANJA, 2009: Akcenatski sustav mjesnoga govora Obrova. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Obdobja 26. (Ur. Smole, Vera.) Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 119–133.
- ZULJAN KUMAR, DANILA, 2001: *Narečne interference v skladnji beneškoslovenskih besedil*. Magistrsko delo. Mentorica Breda Pogorelec. Ljubljana.
- ZULJAN KUMAR, DANILA, 2007: *Narečni diskurz*. Zbirka *Linguistica et philologica*, 16. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- ZULJAN KUMAR, DANILA, 2008: Besedni red v govorjenih slovenskih narečjih. *Škrabčeva misel VI: zbornik s simpozija 2007*. (Ur. Toporišič, Jože.) Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 121–135.
- ZULJAN KUMAR, DANILA, 2009: Členitev po aktualnosti v narečnem besedilu. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Obdobja 26. (Ur. Smole, Vera.) Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 187–201.

- АВАНЕСАЎ, РУБЭН ІВАНАВІЧ (= АВАНЕСОВ, РУБЕН ИВАНОВИЧ) (уг.), 1964: *Нарысы па беларускай дыялекталогіі*. Мінск: Выдавецтва «Навука і тэхніка».
- АВАНЕСОВ, РУБЕН ИВАНОВИЧ, ОРЛОВА, ВАРВАРА ГЕОРГИЕВНА, 1964: *Русская диалектология*. Москва: Академия наук СССР, Институт русского языка.
- АЛЕКСОВА, ГОРДАНА, 2013: *Суница: Учебник по македонски јазик за странци – средно рамниште*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
- АСЕНОВА, ПЕТЯ, 2002: *Балканско езиковзнание: Основни проблеми на балканския езиков сюз*. Велико Търново: Издателство „Фабер“.
- БДА = *Български диалектен атлас: Обобщаващ том I–III: Фонетика, акцентология, лексика*. София: Българска академия на науките, Институт за български език, 2001.
- БЕЛИЋ, АЛЕКСАНДАР, 1914: *Акцентске студије I*. Београд: Српска краљевска академија.
- БЕР = *Български етимологичен речник 1(–8)*. (Уг. Георгиев, Владимир idr.) София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 1971(–2017).
- БЕРНШТЕЙН, САМУИЛ БОРИСОВИЧ, 1961: *Очерк сравнительной грамматики славянских языков: Введение, фонетика*. Москва: Издательство Академии наук СССР.
- БЕСПАЛЪКО, АЛЕКСЕЙ ПЕТРОВИЧ, БОЙЧУК, НИКОЛАЙ КАЛЛИНИКОВИЧ, ЖОВТОВРЮХ, МИХАИЛ АНДРЕЕВИЧ, САМОЙЛЕНКО, СТЕФАН ФИЛИППОВИЧ, ТАРАНЕНКО, ИВАН ИОСИФОВИЧ, ²1962: *Исторична граматика украинської мови*. Київ: Державне учбово-педагогічне видавництво «Радянська школа».
- БЛНАВА, ЭВЕЛІНА ДАНІЛАЎНА, МЯЦЕЛЬСКАЯ, ЕЎДАКІЯ СЦЯПАНАЎНА, ²1980 (¹1969): *Беларуская дыялекталогія*. Мінск: Выдавецтва «Вышэйшая школа».
- БОЖОВСКА, СТОЈКА, МИНОВА-ЃУРКОВА, ЛИЛАНА, ПАНДЕВ, ДИМИТАР, ЦВЕТКОВСКИ, ЖИВКО, 2008: *Опита граматика на македонскиот јазик*. Скопје: Просветно дело.
- БОРКОВСКИЙ, ВИКТОР ИВАНОВИЧ, КУЗНЕЦОВ, ПЕТР САВВИЧ, 1963 (2007): *Историческая грамматика русского языка*. Москва: Издательство ЛКИ.
- БОШКОВИЋ, РАДОСАВ, 1990: *Основи упоредне граматике словенских језика: Фонетика и морфологија*. Никшић: НИП »Универзитетска рјеч«.
- БТР = АНДРЕЙЧИН, ЛЮБОМИР ДИМИТРОВ, ГЕОРГИЕВ, ЛЮБЕН ТОМОВ, ИЛЧЕВ, СТЕФАН ПЕТРОВ, НИКОЛОВ, НИКОЛА КОСТОВ, ЛЕКОВ, ИВАН ДИМИТРОВ, СТОЈКОВ, СТОЈКО ИВАНОВ, ТОДОРОВ, ЦВЕТАН ТОДОРОВ: *Български тълковен речник*. Четврто издание. Допълнено и преработено от Димитър Попов. София: Наука и изкуство, ⁴2008 (1994).
- БУЛАТОВА, РИММА ВЛАДИМИРОВНА, 1982: Акцентологические связи кайкавского диалекта с другими диалектами сербохорватского языка. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 6. 85–100.
- БУЛАХОВСКИЙ, ЛЕОНИД АРСЕНИЙОВИЧ, 1921: К болгарскому ударению. *Јужнословенски филолог* 2. 285–294. Ponatis v Булаховский 1980: 474–482.
- БУЛАХОВСКИЙ, ЛЕОНИД АРСЕНИЙОВИЧ, 1980: *Избранные труды в пяти томах. Том четвертый. Славянская акцентология / Вибрані праці в п'яти томах. Том четвертий. Слов'янська акцентологія*. Киев/Київ: Наукова думка.
- ВАСИЛЬЕВ, ЛЕОНИД ЛАЗАРЕВИЧ, 1929: *О значении каморы в некоторых древнерусских памятниках XVI–XVII веков: к вопросу о произношении звука о в великорусском неречии*. Сборник по русскому языку и словесности I/2. Ленинград: Издательство Академии наук СССР.
- ВЕНДИНА, ТАТЬЯНА ИВАНОВНА, 1990: *Дифференциация славянских языков по данным словообразования*. Москва: Наука.
- ВЕНДИНА, ТАТЬЯНА ИВАНОВНА, 2009: *Русские диалекты в общесловянском контексте: лексика*. Москва: Российская академия наук, Институт славяноведения.
- ВИДОЕСКИ, БОЖИДАР, 1974: Етапи во дијалектната диференцијација на македонскиот јазик. *Предавања, VII семинар (1974)*. Скопје. 18–25. Ponatis v Видоески 1998: 33–38.

- Видоески, Божидар, 1998, 1999, 1999: *Диалектите на македонскиот јазик* 1–3. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Видоески, Божидар, 2000: *Фонолошки бази на говорите на македонскиот јазик*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Галинская, Елена Аркадьевна, 2014: *Историческая грамматика русского языка*. Москва: URRS.
- Георгиев, Владимир, 1958: *Въпроси на българската етимология*. София: Българска академия на науките.
- Георгиев, Владимир, 1960: *Българска етимология и ономастика*. София: Българска академия на науките.
- Геров, Найдено, 1975–1978: *Речник на българския език* 1–5. София: Български писател (фототипно издание).
- Горшкова, Клавдия Васильевна, 1972: *Историческая диалектология русского языка*. Москва: Просвещение.
- Гурски, Мікалай Іванавіч, 1962: *Параўнальная граматыка рускай і беларускай моў: Фанетыка і марфалогія*. Мінск: Дзяржаўнае вучэбна-педагагічнае выдавецтва Міністэрства асветы БССР.
- ДРМЈ = *Дигитален речник на македонскиот јазик*. www.makedonski.info
- Дуличенко, Александр Дмитриевич, 1981: *Славянские литературные микроязыки: вопросы формирования и развития*. Таллин: Тартуский государственный университет, Филологический факультет.
- Дуличенко, Александр Дмитриевич, 2015: *Введение в славянскую филологию*. Москва: Издательство «ФЛИНТА», Издательство «Наука».
- Дуриданов, Иван idr., 1993: *Грамматика на старобългарския език: Фонетика, морфология, синтаксис*. София: Българска академия на науките.
- Дыбо, Владимир Антонович, 1981: *Славянская акцентология: Опыт реконструкции системы акцентных парадигм в праславянском*. Москва: Академия наук СССР, Институт славяноведения и балканистики.
- Дыбо, Владимир Антонович, 1982: О некоторых акцентологических изоглоссах словенско-кавказской языковой области. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 6. 101–134.
- Дыбо, Владимир Антонович, 2000: *Морфологизованные парадигматические акцентные системы: Типология и генезис*. Москва: Языки русской культуры.
- Дыбо, Владимир Антонович, Замятина, Галина Игоревна, Николаев, Сергей Львович, 1990: *Основы славянской акцентологии*. Москва: Наука.
- Дыбо, Владимир Антонович, Замятина, Галина Игоревна, Николаев, Сергей Львович, 1993: *Основы славянской акцентологии: Словарь*. Москва: Наука.
- Единството на българския език в миналото и днес*, 1978. София: Българска Академия на Науките, Институт за български език. *Български език* 1978.
- Жилко, Федор, ¹1955 (²1966): *Нариси з діалектології української мови*. Київ: Державне учбово-педагогічне видавництво «Радянська школа».
- Зализняк, Андрей Анатольевич, ²2004 (¹1995): *Древненовгородский диалект*. Москва: Языки славянской культуры.
- За македонскиот јазик*, 1978. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Иванов, Валерий Васильевич, 1969: *Историческая фонология русского языка*. Москва: Издательство «Просвещение».
- Иванов, Йордан, 1994: *Българска диалектология*. Пловдив.
- Ивић, Павле, 1958: Основные пути развития сербохорватского вокализма. *Вопросы языкознания* 7/1. 3–20.

- ИЛИЕВСКИ, ПЕТАР, 1972: Граматичкото удвојување во македонскиот јазик. *Предавања на 5. семинар за македонски јазик, литература и култура*. Скопје. 38–46.
- ИСАЧЕНКО, АЛЕКСАНДР ВАСИЛЬЕВИЧ, 1958: Материалы к IV Международному съезду славистов: Вопрос № 3: Какова специфика литературного двуязычия в истории славянских народов? *Вопросы языкознания* 7/3. 42–45.
- КАЛНЫНЬ, ЛЮДМИЛА ЭДУАРДОВНА, 1995: Рефлексация праславянского латерального сонанта (*I). *Восточнославянские изоглоссы* 1. Москва: Наука. 14–20.
- КАЛНЫНЬ, ЛЮДМИЛА ЭДУАРДОВНА, 2000a: Отношение к признакам вокальности/консонантность в фонетике восточнославянских языков. *Восточнославянские изоглоссы* 3. Москва: Наука. 10–30.
- КАЛНЫНЬ, ЛЮДМИЛА ЭДУАРДОВНА, 2000b: Фонетические диалектные различия, обусловленные рефлексацией прасл. сочетаний плавных сонантов с редуцированными гласными. *Восточнославянские изоглоссы* 3. Москва: Наука. 31–38.
- КАСАТКИН, ЛЕОНИД ЛЕОНИДОВИЧ idr., ³2013: *Русская диалектология*. Москва: Российская академия наук, Институт русского языка им. В. В. Виноградова.
- КОНЕСКИ, БЛАЖЕ, 1965: *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: Кочо Рацин. Ponatisa 1967, 1981.
- КОНЕСКИ, БЛАЖЕ, 1982 (1952–1953): *Граматика на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Просветно дело. Ponatis 1996.
- КОНЕСКИ, БЛАЖЕ, 2001: *Историска фонологија на македонскиот јазик*. Редакција Људмил Спасов. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Лингвистична географија и групојка беларускx гаворак*, 1969. Минск: Академија навук БССР, Институт мовазнаўства імя Якуба Коласа.
- ЛОПАШОВ, ЮРИЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ, 1978: *Местоименные повторы дополнения в балканских языках*. Ленинград: Наука.
- МАРКОВИЌ, МАРЈАН, 2001: *Дијалектологија на македонскиот јазик* 1. Скопје: Филолошки факултет »Блаже Конески«.
- МЕЛЬНИЧУК, ОЛЕКСАНДР САВИЧ idr., 1982, 1985, 1989, 2003, 2006: *Етимологічний словник української мови* 1–(5). Київ: Наукова думка.
- МЕЧКОВСКАЯ, НИНА БОРИСОВНА, 2011: *Общее языкознание: Структурная и социальная типология языков*. Москва: Издательство «ФЛИНТА», Издательство «Наука».
- МИНОВА-ЃУРКОВА, ЛИЛЛАНА, ²2000: *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје: Магор.
- МИРЧЕВ, КИРИЛ, 1958 (1963, 1978): *Историческа граматика на българския език*. София: Наука и изкуство. Strani so citirane po izdaji iz leta 1978.
- МЛАДЕНОВ, СТЕФАН, 1941: *Етимологически и правописен речник на българския книжовен език*. София: Книгоиздателство Христо Г. Данов.
- НТРБЕ = *Нов тълковен речник на българския език*. София: МАГ '77, brez letnice.
- ОЛА 1 = Международный комитет славистов: Комиссия Общеславянского лингвистического атласа: *Общеславянский лингвистический атлас: Серия фонетико-грамматическая: Выпуск 1: Рефлексы *ѣ*. Београд, 1988.
- ОЛА 2a = Международный комитет славистов: Комиссия Общеславянского лингвистического атласа: *Общеславянский лингвистический атлас: Серия фонетико-грамматическая: Выпуск 2a: Рефлексы *ѣ*. Москва, 1990.
- ОЛА 2б = Международный комитет славистов: Комиссия Общеславянского лингвистического атласа: *Общеславянский лингвистический атлас: Серия фонетико-грамматическая: Выпуск 2б: Рефлексы *ѣ*. Wrocław, Warszawa, Kraków, 1990.

- ОЛА 3 = Международный комитет славистов: Комиссия Общеславянского лингвистического атласа: *Общеславянский лингвистический атлас: Серия фонетико-грамматическая: Выпуск 3: Рефлексы *ьг, *ьг, *ьл, *ьл*. Warszawa, 1994.
- ОЛА 4а = Международный комитет славистов: Комиссия Общеславянского лингвистического атласа: *Общеславянский лингвистический атлас: Серия фонетико-грамматическая: Выпуск 4а: Рефлексы *ь, *ь*. Zagreb, 2006.
- ОЛА 4б = Международный комитет славистов: Комиссия Общеславянского лингвистического атласа: *Общеславянский лингвистический атлас: Серия фонетико-грамматическая: Выпуск 4б: Рефлексы *ь, *ь*. Вторичные гласные. Скопје, 2003.
- ОЛА 5 = Международный комитет славистов: Комиссия Общеславянского лингвистического атласа: *Общеславянский лингвистический атлас: Серия фонетико-грамматическая: Выпуск 5: Рефлексы *о*. Москва, 2008.
- ОЛА 6 = Международный комитет славистов: Комиссия Общеславянского лингвистического атласа: *Общеславянский лингвистический атлас: Серия фонетико-грамматическая: Выпуск 6: Рефлексы *е*. Москва, 2011.
- Павленко, Лариса Петровна, 2010: *Исторична граматика украинської мови*. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки.
- Петрова, Стефка, 2009: *Българска граматика: Основни правила*. София: SKYPRINT.
- Плунгян, Владимир Александрович, 2009: *Общая морфология: Введение в проблематику*. Москва: Ленанд.
- Пшеничнова, Надежда Николаевна, 1995: Гласные на месте редуцированных *ў, *ї. *Восточнославянские изоглоссы 1*. Москва: Наука. 20–32.
- Реметић, Слободан, 2004: О шесточланом прозодијском систему у говору Кладња и околине. *Живот и дело академика Павла Ивића*. Суботица, Нови Сад, Београд. 651–659. *Речник на книжовния българския език на народна основа от XVII век (върху текст на Тихонравовия дамаскин)*, 2012. София: Издателство Валентин Траянов.
- СС = *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)*, ²1999 (¹1994). Москва: Издательство «Русский язык».
- Стойков, Стойко, 1962 (1968, 1993): *Българска диалектология*. София: Издателство на Българска академия на науките.
- Стоянов, Стоян idr., 1983: *Грамматика на съвременния български книжовен език. Том II: Морфология*. Българска академия на науките, Институт за български език. София: Издателство на Българска академия на науките.
- Супрун, Адам Евгеньевич, 1987: *Полабский язык*. Минск: Издательство «Университетское».
- Тантуровска (Ѓоргиевска), Лидиша, 1998: *Директниот и индиректниот објект во јазикот на македонските автори од XIX век*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Тер-Аванесова, Александра Валерьевна, 1995: Рефлексы *’а и *’е под ударением. *Восточнославянские изоглоссы 1*. Москва: Наука. 32–43.
- Тер-Аванесова, Александра Валерьевна, 2006: Рефлексы ’е под ударением. *Восточнославянские изоглоссы 4*. Москва: Наука. 41–67.
- Фасмер, Макс, 1964, 1967, 1971, 1973: *Этимологический словарь русского языка I–IV*. Москва: Издательство «Прогресс».
- Филин, Федор Петрович, 1972 (2006): *Происхождение русского, украинского и белорусского языков*. Москва: КомКнига.
- Харалампиев, Иван, 2001: *Историческа граматика на българския език*. Велико Търново: Фабер.

- ЦОНЕВ, БЕНЬО, 1940: *История на български език* 1–3. Фототипно издание 1984–1985. София: Наука и изкуство.
- ШАХМАТОВ, АЛЕКСЕЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ, 1915: *Очеркъ древнѣйшаго періода исторіи русскаго языка*. Петроградъ: Типографія Императорской академіи наукъ.
- ЭССЯ = *Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд* 1–(39): *а–. (Уг. Трубачев, Олег Николаевич idr.) Москва: Российская академия наук, Институт русского языка (им. В. В. Виноградова), Издательство “Наука”, 1974–(2014).
- ЯНКОЎСКИ, ФЕДОР МИХАЙЛОВИЧ, 1974: *Гістарычная граматыка беларускай мовы 1: Уводзіны. Фанетыка*. Мінск: Выдавецтва «Вышэйшая школа».

11

BESEDNO KAZALO

»Praslovanske oblike«, tj. praslovanske rekonstrukcije in praslovanski transponati, so v seznamu navedene v osnovni obliki (to so nedoločnik pri glagolu, imenovalnik (ednine) pri samostalniku ter imenovalnik ednine moškega spola pri pridevniku in pridevniškem zaimku), ki kažejo na osnovne in neosnovne oblike, uporabljene v besedilu.

*A

- *ablъko 200
- *agnenъkъ 193
- *agne 193, 278, 291, 295
- *agoda 136, 137, 145, 146, 314, 358, 359, 365
- *ajъce 104, 201, 207, 214, 215, 311, 408, 441
- *astrębъ 260, 268, 415, 449
- *avogъ 136, 137, 145, 146

*B

- *baba 143
- *babica 314
- *babinъ 143, 146
- *bergъ 88, 101, 114, 115, 178, 203, 226, 247, 264, 277, 281, 396, 427
- *berza 88, 113, 178, 198, 207, 226, 247, 258, 260, 261, 274, 276, 286, 414, 415, 416, 448, 449, 450
- *berzъka 198
- *beržane 105
- *besęda 29, 144, 146, 299, 302, 306
- *będa 197
- *bęgati 284, 285, 296, 417, 452
- *bęliti 115, 270
- *bęlogolvъ 352

- *bęlъ 114, 115, 130, 132, 139, 141, 152, 153, 197, 243, 262, 270, 292, 412, 446
- *bęžati 105
- *bisъgъ 164
- *biti 98, 136, 137, 145, 146, 202, 214, 215, 216, 235, 286, 400, 408, 409, 410, 432, 441, 442, 443
- *blqđiti 112, 193, 264, 289
- *blъxa 123, 199, 239, 290, 396, 427
- *blъstęti 199, 214, 215, 408, 409, 441, 442
- *blъščati 199, 216, 409, 443
- *bludo 103, 189, 237
- *bludъ 103, 237
- *bogatъ 311, 352
- *bogъ 28, 101, 117, 138, 150, 152, 179, 269, 272, 277, 280, 286, 299, 302, 308, 309, 353, 357, 359, 361, 365, 403, 435
- *bojati se 179, 269, 280
- *bojevati 58
- *bolęti 269, 280
- *bolgodariti 130
- *bolgъ 100
- *bolto 87, 177, 225, 266, 277, 286, 288
- *bolžiti 201
- *borda 37, 87, 177, 225, 258, 259, 261, 266, 273, 287, 414, 415, 448, 449, 450
- *borna 225, 266

- *borzda 87, 177, 225, 266, 277, 288, 289
 *bosъ 138, 150, 152, 311
 *božьskъ 221
 *bratъ 187, 375
 *bratъja 132
 *bratъskъjъ 144, 146
 *bratъstvo 144, 146
 *britъva 144, 146
 *brъvъ 121, 239
 *brъvъno 121, 193, 239, 290
 *buditi 91, 181, 229, 230, 269
 *-budati 91, 168, 181, 230, 284, 285, 294, 417, 451, 452
 *bufa 97, 129, 130, 208
 *bykъ 98, 202, 214, 215, 216, 235, 270, 292, 408, 409, 410, 441, 442, 443
 *byti 36, 58, 60, 68, 98, 100, 101, 106, 107, 110, 136, 137, 145, 146, 151, 191, 194, 236, 240, 286, 292, 308, 400, 432
 *bъ/ьčela 198
 *bъzъgъ 386
 *bъrati 58, 96, 186, 187, 203, 233, 287, 351, 400, 431
- *Č**
 *časъ 182, 208, 272, 282
 *čaša 284, 285, 291, 417, 451, 452
 *čelo 201, 207, 246
 *čerъ 116, 140, 141, 305, 306, 308, 311
 *čerpti 131
 *čeršъna 386
 *červo 131, 182
 *česati 116, 137, 140, 141, 144, 146, 262, 351
 *česnъ 124
 *četvъrtъ 110, 201, 214, 215, 216, 409, 443
 *četvъrtъkъ 110
 *četyre 201, 214
 *čędo 163
 *čęstъ 111, 193, 268, 278, 291
 *čęti 60, 193
 *čistъ 208, 254, 282
 *čъ 367
 *čъjъ 67, 68
 *čъlnъ 122, 192, 250, 258, 259, 261, 267, 274, 279, 290, 414, 415, 448, 449, 450
- *čъrniti 131, 201, 207, 214, 215, 249, 408, 441, 442
 *čъrnъ 131, 201, 214, 215, 249, 270, 273, 279, 288, 408, 412, 441, 442, 446
 *čъrpati 131
 *čъrta 131
 *čъrvъ 131, 248, 253, 288
 *čъstiti 92
 *čъstъ 138
 *čъto 182, 186, 191, 368
- *D**
 *danъ 187, 400, 431
 *darovati 194
 *dati 58, 97, 136, 137, 187, 189, 234, 286, 355, 400, 431
 *davě 307
 *delto 85, 223
 *dervo 386
 *desętъ 193, 268, 278, 291
 *desętъ 111, 210, 243, 252, 254, 258, 260, 268, 274, 278, 282, 294, 295, 411, 414, 415, 445, 448, 449
 *dědo 23
 *děduška 23
 *dědъ 23, 97, 114, 130, 164, 203, 210, 234, 282, 295, 302, 307
 *dědъčъkъ 23
 *dědъkъ 23
 *dělati 41, 58, 113, 136, 137, 143, 146, 159, 194, 299, 301, 302, 306, 307, 314, 352, 404, 436, 437
 *dělavъсь 314
 *dělo 113, 286, 288
 *dęte 86, 197, 278
 *dęti 86, 197, 272
 *dętina 197
 *dęvica 29, 299, 307
 *dęvoјka 369, 405, 437
 *dikъ 202, 210
 *divъ 98, 132, 133, 235, 295
 *divъjъ 98, 133, 282
 *divъnъ 272
 *do 199
 *dobrota 147, 308
 *dobъ 191, 270, 352, 356, 404, 436
 *dogъnati 109

- *dolnъ 85, 223
 *dolъ 286, 307
 *domъ 264, 274, 286, 289
 *dorga 221, 225, 241, 266, 273, 277,
 280, 411, 444
 *dorgъ 87, 177, 221, 225, 266, 280
 *dostojiti se 101
 *dože 109
 *drěmati 22, 103, 190, 237
 *drěvě 307
 *dręzga 83
 *drožji 93, 157, 169, 209, 230, 282,
 396, 406, 428, 439
 *drugъ 101, 190, 241, 254, 273, 411, 444
 *družьba 311
 *dъva 121
 *dъvo 121, 199, 386
 *duxъ 361
 *duša 93, 184, 260, 270, 279, 282, 291,
 292, 299, 355, 356, 415, 449
 *dvignoti 58, 86, 100, 101, 106, 107,
 112, 136, 137, 145, 146, 175, 189,
 223, 236, 240
 *dvorъ 36, 182
 *dvъgъ 208
 *dumъ 36, 98, 135, 202, 235, 262,
 264, 286
 *dъlgъ 122, 123, 192, 251, 258, 259,
 261, 264, 274, 279, 290, 396, 414,
 415, 416, 427, 448, 449, 450
 *dъžьnikъ 122, 355
 *dъžьnъ 122
 *dъno 85, 175, 223
 *dъska 83, 173, 174, 221, 395, 426
 *dъva 128, 129, 130, 158
 *dъžžъ 119, 164, 165, 167, 168,
 262, 386
 *dъlgъ 123, 168, 192, 250, 251, 256,
 258, 259, 260, 261, 267, 272, 274,
 279, 290, 414, 415, 448, 449, 450
 *dъnъ 96, 104, 118, 138, 147, 160, 164,
 165, 168, 186, 191, 233, 238, 262,
 270, 295, 303, 310, 352, 401, 404,
 432, 436, 437
 *dъnъсь 96, 186, 233
 *dъnъсьnъ 106
 *dъržati 200
- *Đ**
 *đe 89, 227
- *E**
 *elbedъ 87, 177, 203
 *elbedъ 87, 177
 *elbedъjъ 177
- *G**
 *gěľ 82, 172, 220
 *gležň 128
 *ględati 111, 158, 163, 164, 243, 268, 278,
 298, 305, 404, 412, 436, 445
 *ględęti 193, 243, 412, 445
 *glodati 91, 180, 229
 *gluxъ 221
 *glurъ 289
 *glъtati 124, 199, 214, 215, 216, 408, 409,
 441, 442, 443
 *glъtiti 124
 *glъtъ 123
 *gnęzdo 41, 114, 115, 152, 153, 159, 175,
 207, 270, 288, 292, 295, 352
 *gnojъ 264, 277, 286
 *godina 202
 *godъ 182
 *goldъ 87, 177, 225, 264, 266
 *golgolati 193
 *golqъbъ 133, 158, 160, 211, 253, 280
 *golsъ 177, 225, 266, 277
 *golva 87, 142, 144, 146, 150, 152, 153,
 177, 199, 225, 258, 259, 261, 266, 273,
 277, 287, 306, 369, 396, 405, 414, 415,
 427, 437, 448, 449, 450
 *golvъka 199
 *golъ 311
 *gora 262, 307
 *gorđ 23, 37, 87, 165, 169, 177, 206, 225,
 266, 277, 281, 407, 439
 *goręti 140, 141
 *gorxъ 131, 206, 244, 262, 412, 446
 *gorъkъ 252, 253, 295
 *gosrodaгъ 129
 *gosrodъ 308, 375
 *gosrodъščina 92
 *gosroda 91, 167, 180, 229
 *gostъ 269, 280

- *govędo 305
 *govęďь 91, 168, 180, 229, 284, 285, 294, 416, 417, 451, 452
 *govoriti 206, 208
 *gqba 24, 112, 159, 268, 286, 298, 306, 352, 404, 436, 437
 *gqbica 306
 *gqstь 308
 *gqsь 187, 268, 272
 *gqsьka 112
 *grabľa 103
 *gręxь 29, 41, 114, 139, 141, 152, 153, 159, 208, 270, 292, 302, 306, 352
 *gręti 136, 137, 145, 146
 *gribь 264
 *griva 98, 202, 206, 208, 235, 252, 258, 260, 281, 284, 285, 294, 414, 415, 417, 448, 449, 451, 452
 *grobľa 189
 *groza 292
 *grozdovъje 353
 *grozďje 132
 *gryzti 136, 137, 145, 146, 287
 *gryža 144, 146
 *gъmęti 121, 199, 214, 215, 216, 252, 253, 295, 396, 408, 409, 427, 441, 442, 443
 *gumьno 262
 *gvęzda 41, 83, 174, 190, 222, 395, 426
 *gynqti 206, 244, 272, 280, 281, 412, 446
 *gьlčati 123, 251, 291
 *gьlkь 123, 251, 291
 *gьnati 109, 287
 *gьrdlo 121, 192, 249, 273, 279, 288, 412, 446
 *gьrdь 121, 192, 249
 *gьrпькь 249
 *gьrпьсь 121, 249
- *X**
 *xęďь 82, 172, 220, 293, 395, 426
 *xęгь 82, 173, 220, 272, 293
 *xęгь 172
 *xlębь 113, 131, 164, 196, 203, 214, 215, 216, 408, 409, 410, 441, 442, 443
 *xoditi 262, 269, 280
 *xгęпь 113, 114
 *xгęщь 230
- *xгqstь 230
 *xгqščь 93, 209, 386
 *xгъbьть 121, 253
 *xudь 67, 262, 308
 *xvaliti 289
 *xyba 280
 *xyть 124, 131, 165, 188, 269, 280
 *xьlmь 123, 251, 258, 259, 267, 274, 279, 291, 414, 415, 448, 449
 *xьtęti 60, 89
- *I**
 *i 67
- *J**
 *jajьse 200
 *jalovь 136, 137
 *jasпь/*jęspь 124
 *jazditi/*jęzditi 105, 209, 230, 272, 282
 *jazь 23, 63, 69
 *jažža/*jęžža 93
 *jažžati/*jęžžati 209, 230, 272
 *jedinь 65, 105, 194
 *jedьпь 65, 105, 194
 *jelę 105, 194
 *jesepь 105, 149, 150, 152, 165, 166, 169, 194, 313, 407, 440
 *ješče 92
 *jezero 105, 150, 152, 166, 194, 272, 401, 433
 *jezerь 105
 *ježe 109
 *ježikь 201
 *ježь 201, 264
 *jęsti 58, 84, 105, 113, 136, 137, 145, 146, 189, 386, 401, 433
 *ječьmy 111, 158
 *ječьmyкь 158, 375
 *jętra 158
 *jętry 111, 158
 *jezyкь 98, 111, 136, 137, 145, 146, 158, 202, 207, 235, 268, 277, 301, 311, 313, 369, 405, 437
 *jinь 106
 *jiti 165, 203, 273
 *jiva 273
 *jugь 194

- *juxa 194
 *junakъ 369, 405, 437
 *junъ 194
 *jutro 292
 *južina 194, 314
 *južinъ 194
 *jъ¹ 68, 69, 106, 128, 142, 144, 146,
 158, 201, 214, 215, 216, 273, 402, 409,
 433, 443
 *jъ² 66
 *jъgra 200
 *jъgrati 99, 142, 188, 236
 *jъgъla 200, 273
 *jъgъlъka 200
 *jъkra 200
 *jъmę 164, 165
 *jъmęti 29, 58, 60, 98, 130, 142, 200,
 201, 307
 *jъstъba 273
 *jъz- 93, 94, 149, 184, 232
 *jъzъbrati 93, 149
 *jъzъgnati 94, 149
 *jъže 106
- *К**
- *kajъ 367
 *kakože 109
 *kamože 109
 *kamy 198
 *karla 103, 189
 *kazati 137, 139, 141, 144, 146, 264
 *kaže 109
 *kěditi 82, 172, 220, 278, 395, 426
 *kěliti 82, 172, 220
 *kělъ 82, 114, 115, 172, 220, 278,
 395, 426
 *kěna 82, 114, 115, 172, 207, 208, 220
 *kěpъ 172, 211
 *kěsta 143
 *kěstaгъ 143, 146
 *kirъky 82, 220, 274
 *kladivo 136, 137, 145, 146
 *klaňati 107
 *klepati 103, 189, 237
 *kļęčati 354, 356
 *kļęknqti 268
 *kļęti 123, 158, 291, 295
- *klinъ 286
 *klobukъ 292
 *klučъ 139, 141, 165, 255, 292, 299, 369,
 405, 437
 *kokošъ 149
 *kolda 87, 177, 225, 266
 *kolěno 114, 137, 145, 146, 197, 295,
 302, 307
 *kolti 87, 136, 137, 178
 *komagъ 140, 141, 152, 153
 *kopъcъ 96, 118, 186, 191, 233, 238, 271,
 400, 401, 431, 432
 *kopъčati 182
 *koпъ 93, 128, 130, 140, 141, 147, 165,
 184, 187, 199, 214, 215, 216, 231, 264,
 292, 301, 309, 311, 400, 408, 409, 432,
 441, 442, 443
 *koпъckъ 128, 140, 141, 302, 309
 *kopati 140, 141
 *kopę 149
 *korlъ 129, 139, 141, 225, 266, 299, 357,
 359, 365
 *kортъкъ 119, 139, 141, 161, 167, 168,
 177, 221, 225, 272, 280, 310, 352, 404,
 436, 437
 *korva 37, 87, 177, 182, 199, 225, 266,
 396, 427
 *korvъka 199
 *korvъjъ 145, 146
 *koryto 262, 269, 280
 *kosišče 92
 *kostъ 187
 *kovačъ 314
 *koza 45, 117, 199, 269, 287, 309, 311
 *kozъjъ 130, 132, 140, 141, 353, 356
 *koža 117, 183, 292, 353, 356, 404, 436
 *kožuxъ 136, 137, 292, 311, 354
 *kqđęže 109
 *kqpati (se) 264
 *kqpeľъ 158
 *kqтъ 112, 139, 141, 152, 153, 298
 *kqta 65, 66, 112
 *krađa 91, 163, 167, 168, 180, 229, 406,
 438, 439
 *kraјъ 135, 367
 *krasti 84, 283
 *krępъkъ 311

- *kręnqti 139, 141
 *kričati 105, 137, 144, 146
 *kridlatъсь 84
 *kridlo 252, 282, 294
 *križišče 92
 *kropíla 189, 237
 *krovъ 98
 *krušъka 144, 146
 *kry 121, 193, 200, 233, 239, 253, 274, 283, 290, 396, 427
 *krъšiti 121, 199, 396, 427
 *krътъ 121, 193, 239
 *krъnavъ 121, 199, 214, 215, 216, 408, 409, 441, 442, 443
 *krъnqti 200
 *krъstiti 92, 121, 199
 *krъstъ 119, 121, 193, 239, 290, 396, 427
 *krъščanъstvo 92
 *kupiti 103, 104, 130, 190, 238, 242, 262, 263, 269, 289, 292
 *kupovati 145, 146
 *kupъ 299
 *kupъсь 182
 *květъ 83, 115, 174, 182, 222, 386, 395, 426
 *kvilěti 83, 174
 *kviliti 83, 174, 222
 *kvisti 83, 174, 222, 312, 386
 *kvitnqti 222
 *kupěti 187, 256, 260, 272, 280, 415, 449
 *kupiti 280
 *kysaľ 280
 *kъ 158
 *kъdaže 109
 *kъdeže 109
 *kъgda 164
 *kъjъ 188
 *kъjъže 109
 *kъlbasa 192, 251, 267, 279
 *kъlka 123
 *kъlkъ 123, 168
 *kъlръ 253
 *kъnęgyni 188
 *kъnęguňa 188
 *kъnęzъ 100, 133, 186, 190, 204, 241, 264, 273, 411, 444
 *kъgъma 121, 192, 249, 270
 *kъgmiti 121, 192, 207, 249, 288, 396, 427
- *kъto 63, 109, 186
 *kъtože 109
 *kъrky 82, 164, 172, 395, 426
- *L**
 *latinъskъ 191
 *lavъka 272
 *ledъ 116, 138, 150, 152, 158, 239, 246, 258, 260, 261, 264, 273, 277, 295, 298, 307, 404, 414, 415, 416, 436, 448, 449, 450
 *letěti 357, 358, 359, 365
 *ležati 58, 137, 140, 141, 144, 146, 203, 278, 279, 354
 *lěnoxъ 294
 *lěpota 311
 *lěpъ 41, 314
 *lěsenъ 150, 152
 *lěš 196, 243, 412, 446
 *lěščъnikъ 92
 *lěto 28, 93, 113, 114, 130, 136, 137, 143, 144, 145, 146, 165, 183, 196, 197, 206, 231, 286, 287, 288, 301, 302, 307
 *lězti 113, 115
 *lěta 111
 *lice 182
 *lipa 97, 98, 127, 187, 202, 234, 235, 295, 400, 432
 *listvъje 132
 *listъ 132, 270
 *listъje 132
 *lojъ 286
 *lomiti 103, 104, 130, 190, 238
 *lonъсь 141, 303, 311
 *lonъсьkъ 386
 *lorata 127, 137, 145, 146, 255, 358, 359, 365, 369, 405, 437
 *loviti 103, 104, 130, 190, 238, 352
 *lovíla 189
 *lqka 112, 280
 *lučъ 139
 *lužica 282
 *lyko 98, 202, 235
 *lъgati 303, 320
 *lъžъ 138
 *lъžъnъ 99
 *lъgъkъ 173, 206

- *льпъ 118, 191, 200, 201, 238, 239, 262, 278, 295
 *льза 173
 *ľubiti 103, 104, 129, 130, 139, 141, 190, 238, 270, 289, 292, 295
 *ľuby 211
 *ľudъ 264
 *ľudъje 151, 200, 270, 355
- *М**
 *макъ 286
 *malina 137, 263, 301
 *malomogy 110
 *medvĕdъ 308, 311
 *medvĕdъjъ 132
 *medъ 116, 133, 198, 246, 276
 *meďa 91, 157, 167, 168, 180, 229, 254, 284, 285, 294, 350, 362, 363, 364, 366, 396, 406, 416, 417, 428, 438, 439, 451, 452
 *melko 88, 114, 178, 206, 226, 247, 258, 260, 261, 266, 270, 273, 314, 396, 414, 415, 416, 427, 448, 449, 450
 *melti 88, 113, 115, 116, 129, 136, 137, 178, 226, 247, 258, 260, 261, 266, 273, 276, 414, 415, 416, 448, 449, 450
 *mert 88, 226, 276
 *mesti 84
 *metati 90, 180, 203, 228
 *meťla 85, 175, 198, 222
 *meťlo 222
 *mĕхъ 115, 270
 *měna 284, 285, 296, 417, 452
 *měra 113, 114, 130, 197, 243, 270, 412, 446
 *měriti 113, 115, 136, 137, 143, 146, 270, 294
 *měšecъ 111, 143, 146, 193, 291, 298, 386
 *město 41, 165
 *měšati 142
 *mězga 173, 221, 395, 426
 *meќkъkъ 173, 211, 243, 268, 278, 291, 411, 445
 *mešo 28, 111, 165, 166, 169, 211, 268, 277, 287, 291, 305, 357, 359, 365, 407, 439
 *meťa 305
 *minqti 58, 194
- *mirъ 98, 191, 202, 235
 *modliti (se) 84, 107, 148, 175, 222, 395, 426
 *mojъ 67, 68, 99, 269, 280
 *moldostъ 150, 152, 166, 169, 299, 403, 407, 435, 440
 *moldъ 44, 87, 178, 226, 258, 259, 261, 266, 273, 414, 415, 448, 449, 450
 *moltiti 90, 139, 141, 153, 154, 180, 228, 264, 289, 357, 358, 359, 365, 403, 435
 *moľ 128
 *moľсь 129
 *moriti 117, 269, 280
 *morzъ 37, 87, 133, 135, 165, 177, 203, 225, 256, 264, 266, 277, 299
 *moře 37, 97, 129, 187, 208, 234, 252, 258, 260, 284, 285, 294, 400, 414, 415, 417, 432, 448, 449, 451, 452
 *moѓъskъ 129, 253
 *mostъ 262
 *motyka 97, 234, 313, 354
 *moťi 107, 109, 140, 141, 157, 199, 292
 *moť 90, 167, 168, 179, 228, 254, 406, 438, 439
 *možъane 362, 363, 364, 366
 *možъene 262
 *mqda 386
 *mqdгъ 112, 289, 292
 *mqka¹ 158
 *mqka² 152, 153, 193, 242, 262, 268, 292, 306
 *mqžъ 64, 65, 112, 133, 138, 150, 152, 159, 163, 164, 193, 201, 203, 268, 298, 305, 306, 352, 404, 436, 437
 *mixa 131, 262, 269, 280, 286
 *my 63, 69, 98, 143, 144, 146
 *myslĕti 235, 260, 270, 415, 449
 *mysliti 98, 202, 235
 *mysľ 124, 127, 255
 *myšъ 36, 99, 136, 137, 143, 146, 188, 236, 262, 270, 301
 *myti 100, 188, 194, 200, 236
 *mъdъlъ 312
 *mъхъ 96, 119, 138, 147, 160, 167, 168, 186, 191, 233, 238, 239, 303, 310, 352, 401, 404, 406, 433, 436, 437, 438, 439

- *mъlva 251, 267, 274, 279
 *mъnогъ 96, 106, 182
 *mъgla 144, 146, 200, 312
 *mъlčati 122, 123, 192, 250, 267, 278, 279, 288, 290
 *mъrtvъ 119, 120, 191, 192, 249
- *N**
 *na 67, 89, 99, 150, 152, 241, 254, 273, 307, 353, 395, 411, 444
 *nabъrati 151, 354
 *načeti 107
 *naglъ 289
 *naloga 354, 356
 *nareti 107
 *narodъ 97, 182, 369, 405, 437
 *našъ 67, 68, 375
 *ne 23, 60, 130, 151, 173
 *nebesъskъ 188, 221
 *nebo 262, 308
 *neděla 115, 197, 243, 412, 446
 *nejęsytъ 193
 *nelъza 173
 *nemirъnъ 191
 *nepravъda 202, 369, 405, 437
 *nepravъdъnъ 99, 106
 *nesti 58, 100, 101, 106, 107, 112, 124, 141, 144, 146, 188, 194, 198, 201, 203, 207, 214, 215, 216, 236, 240, 278, 282, 287, 292, 295, 311, 356, 404, 408, 409, 410, 436, 441, 442, 443
 *někъjъ 188
 *nětъsъ 208, 254, 262, 295
 *nikakože 109
 *nikamože 109
 *nikoli 308
 *nikoděže 109
 *nikъdaže 109
 *nikъdeže 109
 *nitъ 144, 146, 187, 254, 294, 400, 432
 *niva 314
 *nizъkъ 98, 134, 202, 235, 295
 *noga 28, 101, 117, 142, 144, 146, 147, 150, 152, 190, 199, 206, 244, 262, 272, 274, 281, 287, 299, 302, 309, 311, 412, 446
- *nogavica 274
 *nositi 39, 117, 130, 262
 *nosъ 117, 165, 169, 187, 277, 407, 439
 *noť 90, 138, 150, 152, 157, 166, 167, 168, 169, 179, 212, 228, 277, 350, 362, 363, 364, 366, 406, 407, 438, 439, 440
 *novъ 67
 *požъ 165, 256, 262, 272, 282, 292
 *pунě 98, 235
 *pyti 202
- *O**
 *oba 193
 *oběť 98
 *oběťanъje 227
 *obolkъ 149
 *obolstъ 355
 *obъrnoti 119
 *odeda 201
 *ogorda 354
 *ogordъnikъ 354
 *ogordъnъjъ 354
 *ogvęzditi 174
 *ogъrditi 119
 *oklevetati 107
 *oko 36, 150, 152, 205, 269, 280
 *okrępiti 299, 302, 306
 *okъno 147, 191, 199, 205, 269, 280, 287, 303, 309, 310, 311
 *olčъba 86
 *olčъbъnъ 86
 *olčъnъ 86, 176, 224
 *oldi 86, 87, 132, 176, 224, 290
 *oldъka 176, 182
 *oldъja 132, 176
 *olkanъje 86
 *olkati 86, 176, 224
 *olkom(ъn)ъ 86, 176, 224, 270, 396, 427
 *olkъtъ 87, 176, 224, 290, 396, 427
 *olni 86, 87, 176, 224, 290
 *omъrziti 119
 *onъ 65, 66
 *orati 37, 129, 149, 205
 *orbъ 64
 *ordlo 86, 176, 223, 269, 396, 427
 *orěхъ 159, 205, 352
 *orkyta 86, 176, 224, 290

- *orkyтnъ 224
 *ormę 86, 176, 223, 269
 *ormo 86, 176
 *orsti 86, 176, 224, 290, 396, 427
 *orvъnъ 86, 139, 141, 176, 224, 290
 *orz-, 86, 176, 224
 *orzbojъ 97
 *orzъrgati 119
 *orzvesti 175
 *oržnъ 86, 176, 224, 290
 *orъnъ 118, 164, 165, 205
 *osmъ 124, 206, 253
 *osqđati 179
 *ostъ 206
 *osъ 37
 *osъnъ 205
 *otava 354
 *otinqđъ 204
 *otrokъ 29, 82, 147, 299, 311, 353
 *otъ 98, 106, 128, 158, 193, 308, 402, 433
 *otъ- 199
 *otъdati 205
 *otъxađati 291
 *otъpočivati 270
 *otъrustiti 92
 *otъrustъkъ 104
 *otъpъiščati 92, 107
 *otъpъiščepъje 92
 *otъсъ 196, 201
 *ovъ 65, 66
 *ovъsa 118, 147, 163, 191, 198, 199, 205,
 287, 303, 310
 *oqlъ 205
 *oqlъnъ 205
 *oqxati 305
 *oqlъ 205
 *oqъkъ 205, 268
- *P**
- *pa- 354
 *padati 99, 100, 101, 106, 107, 188, 236,
 240, 270, 299
 *pa(j)ękъ 298
 *paјoкъ 262
 *paky 98
 *paљъсъ 208
 *paпęтъ 111, 268, 305
- *pasęka 354
 *pasti 107, 193
 *patoka 354
 *pečalъ 105
 *pelti 88, 178, 226, 247, 266, 276
 *pelva 88, 114, 178, 226, 247, 266, 270
 *pelvelъ 150, 152
 *persęka 354
 *perstolъ 183
 *perstqpati 99, 107
 *peťi 90, 124, 179, 203, 207, 228, 278,
 287, 351
 *peťъ 90, 127, 138, 150, 152, 163, 167,
 168, 179, 198, 214, 215, 216, 228, 239,
 276, 406, 408, 409, 438, 439, 441,
 442, 443
 *peňa 41, 113, 114, 130, 197, 214, 215,
 216, 270, 284, 285, 295, 408, 409, 417,
 441, 442, 443, 451, 452
 *peňęzъ 386
 *peňъkъ 119, 167, 168, 270
 *peňъсъ 45, 182
 *peđъ 133, 254, 294
 *pešťъ 138, 150, 152, 193, 243, 268, 278,
 291, 411, 445
 *peťa 111, 207, 211, 243, 268, 287, 291,
 412, 445
 *peťъ 211, 243, 262, 268, 278, 412, 445
 *peťъkъ 96, 119, 167, 168, 186, 191,
 233, 239, 271, 291, 400, 401, 406, 431,
 433, 438, 439
 *peťъ 111, 138, 158, 211, 243, 262, 268,
 278, 298, 305, 404, 411, 436, 445
 *pijaпъ 311, 312, 313
 *pisati 403, 435
 *piščalъ 93, 105, 167, 168, 209, 230, 282,
 396, 428
 *piščalъka 93, 230, 262, 282
 *piti 23, 58, 98, 101, 105, 106, 107, 136,
 137, 194, 200, 201, 235, 240, 270, 272,
 286, 292, 400, 401, 431, 433
 *pitъje 132
 *pivъсъ 45
 *plaščъ 93, 167, 168, 209, 230
 *platъje 211
 *plesti 84, 149, 175, 222, 247, 287,
 395, 426

- *pleće 90, 167, 168, 179, 228
 *plъь 122, 123, 193, 239, 396, 427
 *plъvati 103, 189, 237
 *po 67, 174, 183
 *pobъrati 151, 354
 *počęti 158, 193, 268
 *podati 227
 *pojasъ 142, 183
 *pokora 147, 308, 354
 *pokryvati 58, 283
 *polnina 152, 153
 *polъno 253
 *polъ 286
 *polъza 173
 *polane 105
 *pole 93, 97, 129, 130, 168, 182, 184, 187, 201, 232, 234, 262, 269, 280, 295, 400, 402, 432, 434
 *polъskъ 129, 221
 *pomilovati 242
 *pomoi 90, 100, 180, 228
 *pomoъ 89, 90, 163, 167, 168, 179, 227, 228, 269, 280, 406, 438, 439
 *poročiti 110
 *porъšićъ 92
 *porzđьnikъ 188
 *poselđьň 99
 *posęti 355
 *posъlati 186
 *poščęditi 100
 *potočane 105
 *potokъ 141, 301, 302, 309, 311, 353, 354, 356, 369, 404, 405, 436, 437
 *povesti 175
 *poznati 142
 *porъ 298, 306
 *porъkъ 306
 *poъ 139, 166
 *poъnikъ 355
 *pra- 354
 *pravica 314
 *praviti 274
 *pravnъ 282
 *pręda 91, 167, 168, 180, 229, 294
 *pri 252, 282, 294
 *pri- 272
 *pričisti se 175
 *priadati 294
 *prikhoditi 179
 *prijeti 158
 *prijiti 100
 *prikryvati 202
 *prinašati 291
 *priseęa 305, 354, 356
 *prisežьnikъ 354
 *prisežьň 354
 *privađati 58
 *privesti 175
 *prizъvati 186
 *prodati 355
 *prositi 282
 *proso 117, 149, 150, 151, 152, 166, 169, 302, 309, 310, 313, 354, 375, 376, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 385, 386, 403, 407, 435, 439
 *prosvętiti 227
 *prošьba 253
 *rustęti 355, 356
 *rustiti 93, 209, 230, 272
 *ruščati 93, 157, 167, 169, 230, 272, 279, 282, 284, 285, 291, 362, 363, 364, 366, 406, 417, 439, 451, 452
 *rytati 98, 202, 235, 369, 405, 437
 *rykъ 123, 251, 258, 259, 267, 290, 414, 415, 448, 449
 *rytati 235
 *ryň 122, 123, 192, 250, 251, 267, 279, 288
 *rylъ 122, 288
 *ryň 118, 128, 191, 238
 *ryrsty/*ryrstę 120, 192, 248
 *ryrstъ 191
 *rygvъ 120, 192, 248, 352
 *rysati 101, 139, 141, 153, 154, 160, 194, 240
 *rysъ 96, 118, 140, 141, 160, 186, 191, 233, 238, 239, 278, 303, 310, 320, 352, 400, 401, 404, 431, 432, 436, 437
 *rysъjъ 118, 130, 132, 141, 160, 303, 310, 352

***R**

*radostь 199, 210, 269
 *rakъ 93, 136, 137, 143, 144, 145, 146,
 183, 231, 269, 301
 *rana 269, 282
 *ranъ 269
 *rebro 116, 147, 207, 308, 311
 *rešeto 203
 *rečъ 29, 114, 115, 126, 138, 150, 152,
 166, 169, 252, 282, 294, 299, 307, 407,
 439, 440
 *reka 97, 115, 187, 197, 208, 214, 215,
 216, 221, 234, 270, 294, 400, 408, 409,
 432, 441, 442, 443
 *repa 97, 113, 114, 130, 270
 *režati 42, 58, 113, 136, 137, 145,
 146, 294
 *rečъ 111, 193, 208, 252, 268, 277, 294
 *roditi 91, 130, 180, 181, 229
 *rođstvo 179, 227
 *rota 98
 *roбъ 112
 *roka 112, 168, 242, 263, 268, 355
 *rokavica 208, 263, 274
 *rokavъ 112, 126, 140, 141, 152, 153, 210
 *ruба 36, 98, 143, 202, 235, 288
 *ruбагъ 283
 *ruбиць 143, 146
 *ruбъjъ 130, 133, 288
 *ruзь 269
 *rъръtati 313
 *rъtъ 24

***S**

*saditi 149
 *sađa 91, 167, 168, 180, 229, 294
 *sebe 63, 69
 *sedlo 65, 66, 84, 149, 175, 182, 222
 *sedmъ 353, 356
 *sedmъ 86, 124, 175, 211, 223, 262,
 270, 276
 *sedъlo 85, 175, 198, 223
 *seldъ 272
 *serdišče 92
 *sestra 116, 203, 207, 246, 369, 405, 437
 *sěděti 140, 141, 197

*sědlo 222
 *sějati 58, 113, 136, 137, 145, 146
 *sěme 278
 *sěno 114, 115, 149, 150, 151, 152, 196,
 197, 253, 272, 278, 287, 299, 307, 310,
 313, 354, 375, 376, 378, 379, 380, 381,
 382, 383, 385, 386, 403, 435
 *sěnpъka 114, 130
 *sěsti 113, 136, 137, 145, 146, 197
 *sěverъ 113
 *sěti 357, 359, 365
 *se 107
 *sila 98, 202, 235, 253, 272, 286
 *silъnъ 118, 124
 *skakati 262
 *skěrišče 174
 *skěrpъka 174
 *skъdъnъ 386
 *slava 98
 *slěpъ 114, 115, 255, 270
 *slěpъcъ 141, 152, 153
 *slušati 58, 136, 137, 143, 146
 *slyšati 105, 279
 *slъza 123, 168, 199, 200, 290, 396, 427
 *slъziti 122
 *slъzъnъ 122
 *směxъ 41
 *smola 269, 280
 *smъrděti 120, 192, 248
 *sněgъ 41, 114, 115, 133, 197, 206, 214,
 215, 216, 243, 262, 264, 357, 359, 365,
 408, 409, 412, 441, 442, 443, 446
 *snopъje 133, 353, 356
 *soldъkъ 134
 *solma 87, 177, 225, 266, 286, 355
 *soltina 143, 146
 *solъ 127, 199, 255, 286
 *sqdi 211
 *sqditi 112, 144, 146, 289
 *sqdъ 158
 *sqdъja 212
 *sqdъnъ 99
 *sqsedъ 264, 311, 313, 354, 356
 *sqsrěsti 175
 *sprуtъnъ 98
 *starostъ 136, 137, 282

- *starъ 29, 65, 67, 99, 136, 137, 143, 146,
 188, 236, 270, 292, 352, 367
 *starъсь 96, 118, 145, 146, 161, 182, 253,
 310, 352, 367, 404, 436, 437
 *staviti 104, 190, 238
 *stavlati 104, 190, 238, 279
 *steĭa 140, 141, 308
 *stĕna 114, 115, 207, 234, 243, 272, 287,
 295, 299, 302, 306, 412, 446
 *stojati 105, 142, 278, 401, 433
 *stolъ 65, 66, 127, 255, 292
 *storna 87, 177, 225, 266
 *stornъ 87
 *storža 139, 141
 *storpiti 262, 305, 306
 *straxъ 165, 299
 *strĕxa 221
 *striiti 90, 100, 179, 228
 *strqkъ 112
 *strъjъсь 292
 *studenъсь 191, 193
 *stъbъrъ 303, 312
 *stъlръ 123, 192, 251, 267, 290
 *stъklo 312
 *stъza 142, 144, 146, 312
 *suxъ 131, 165, 256, 270, 280, 299
 *suša 139, 141, 357, 359, 365
 *sušiti 262
 *svatъba 253
 *svĕtiti 114, 139, 141, 289, 292,
 302, 306
 *svĕtъ 28, 114, 115, 138, 150, 152,
 159, 187, 196, 243, 272, 299, 302,
 306, 352, 403, 404, 412, 435, 436,
 437, 446
 *svĕta 90, 114, 144, 146, 152, 153,
 159, 167, 168, 179, 208, 228, 292,
 352, 376, 378, 379, 382, 383, 385,
 396, 403, 406, 428, 435, 438, 439
 *svĕtiti 90, 130, 180, 228, 277, 291
 *svĕtъ 99, 207, 268, 277, 291
 *svini 130, 132, 212
 *svinъja 130, 132, 200, 212
 *svojъ 68
 *svъtnqti 85, 149, 175, 395, 427
 *synъ 36, 64, 98, 202, 235
 *synъkъ 98, 235
 *synъ 286
 *съ 96, 99
 *съdorъ 87, 177, 225, 266
 *съdorъje 133, 353
 *съgrĕti 104
 *съхnqti 119, 140, 141, 160, 191, 303,
 310, 352
 *съkazati 201
 *съlnъko 251, 291
 *съlnъce 123, 203, 251, 291
 *сълъ 104
 *съmĕti 142
 *съmyslъ 98
 *съmъrъ 119, 120, 192, 248, 273, 279,
 412, 446
 *съnъ 96, 119, 140, 141, 160, 164, 165,
 167, 168, 182, 186, 191, 233, 238, 303,
 310, 352, 400, 401, 404, 406, 431, 433,
 436, 437, 438, 439
 *съnъmišĕ 191
 *съpati 96, 186, 233, 400, 431
 *съpobъrati 151
 *съreĕa 298
 *съto 138
 *съtvoriti 109, 110
 *съtъ 119, 167, 168, 191
 *съtъje 132
 *съvĕtъ 113
 *съvezati 158
 *съ 160
 *съrdъce 119, 120, 150, 151, 152,
 192, 208, 248
 *съrna 120, 191, 248
 *съrръ 120, 191, 248
 *Š
 *šĕneĕ 93, 209, 230, 262
 *šĕnъkъ 209
 *šĕnъсь 209
 *šĕdĕti 92
 *šelъ 88, 178, 207, 396, 427
 *šestъ 201, 216, 409, 443
 *šestъ 116, 138, 198, 216, 276,
 410, 443
 *šĕpa 163
 *šidlo 84, 149, 175, 222, 282, 286,
 288, 395, 426

- *širokъ 248
 *šiti 254, 272, 282
 *šьja 200, 214, 215, 216, 408, 409, 441, 442, 443
 *šьвьсь 96, 186, 233
- *Т**
 *takъ 106, 188, 308
 *te 109
 *telę 278
 *telskati 85, 223
 *telŭi 123, 168, 250, 251, 267, 279, 287, 290
 *terpъ 209, 246, 282
 *teta 246
 *tetyka 209, 246, 272
 *teŭi 203, 295
 *tęlo 97, 114, 130, 150, 152, 197, 209
 *teŭi 85, 175, 223
 *teža 158
 *težьkъ 134, 150, 152, 209, 243, 268, 278, 282, 291, 295, 311, 412, 445
 *tiхъ 98, 131, 202, 209, 235, 252, 258, 260, 262, 272, 274, 282, 295, 400, 414, 415, 432, 448, 449
 *tiхьkъ 98, 131
 *tolčiti 85, 87, 178, 223, 226, 266
 *tonqti 140, 141
 *torogъ 141, 311
 *trava 269, 270, 282, 283, 299
 *tretьjъ 132
 *treŭsti 111, 141, 144, 146, 153, 260, 268, 278, 287, 305, 355, 415, 449
 *trqbьсь 375
 *trъje 233, 252, 282, 294
 *trьvoga 199
 *tuđъ 91, 167
 *tvoјъ 67, 68, 99
 *tvorigi 107
 *tvьrditi 110, 191, 192, 249
 *tvьrdъ 109, 192, 210, 249, 267
 *ty 63, 69, 98, 202, 235, 400, 432
 *tъ 65, 66, 68, 89, 106, 128, 129, 142, 165, 166, 169, 188, 227, 407, 439, 440
 *tъgda 164
 *tъlmaсь 123, 251, 290
- *tъlstъ 123, 192, 251, 258, 259, 261, 267, 274, 279, 290, 414, 415, 448, 449, 450
 *tъrgovьсь 353, 356, 404, 436
 *tъrgъ 121, 192, 249, 264, 270
 *tъlęti 85, 175, 222
 *tъlo 147
 *tъmьnica 104
 *tъnadlo 85
 *tъnъkъ 386
 *tъrnъ 120, 191
 *tъrpęti 120, 192, 248
 *tъstъ 386
 *tъšča 93, 140, 141, 167, 168, 209, 230, 303, 310, 320, 406, 439
- *Ћ**
 *tuđъ 91, 168, 180, 229, 294
- *У**
 *učitelъ 198
 *učiti 205, 269
 *ugodęnyje 89
 *ugotoviti 102
 *ucho 205, 269
 *ulica 205, 291
 *ulьga 173
 *umerti 178, 186
 *umęti 58, 99, 142, 188, 194, 236
 *urođъ 183
 *usta 24, 98, 205, 269
 *ustrъmiti se 200
 *utro 307
 *utvьrdęnyje 227
- *V**
 *va 68, 69, 144
 *vašъ 68
 *večerъ 150, 152, 307, 313, 403, 435
 *velikъ 200
 *velŭi 88, 178, 226, 247, 258, 260, 266, 270, 273, 414, 415, 448, 449
 *verđъ 88, 178, 226, 247, 264
 *verme 193
 *versъ 88, 178, 226, 247, 274
 *veršcati 93, 105, 167, 169, 209, 230, 282
 *verteno 88, 178, 226
 *verti 90

- *veselъ 149
 *veselъje 132, 212
 *vesti 84, 149, 175, 222, 247, 287, 395, 427
 *vezti 203, 278, 282, 287
 *vě 68, 69, 144
 *věšъnъ 99
 *věděti 58, 100, 136, 137, 189, 314
 *věkъ 98
 *věnъsъ 118, 164, 165
 *věra 110, 113, 114, 130, 196, 197
 *věriti 284, 285, 296, 417, 452
 *věrovati 136, 137, 145, 146
 *větъ 124, 145, 146
 *vědnōti 85, 149, 175, 223, 395, 427
 *vētъjъ 110, 298
 *vēzati 211, 264, 305
 *vēzъ 133, 204, 214, 215, 216, 408, 409, 410, 441, 442, 443
 *viděti 58, 114, 136, 137, 143, 146, 181, 229, 307, 314
 *vino 23, 98, 127, 202, 235, 309, 314, 357, 359, 365
 *vinorъjъsa 200
 *voda 45, 206, 269, 280, 355
 *vojevati 58, 269, 280
 *vojnъskъ 173
 *volčiti 87, 178, 226, 266, 289, 354, 356
 *Volъ 82, 173, 221, 293
 *volkno 87, 177, 225, 266
 *volstъ 355
 *volъ 117, 292
 *voľa 99, 129, 140, 141, 182, 183, 292, 301, 302, 309
 *voľa 292
 *vorъbъsъ 134
 *vorna 37, 87, 99, 136, 137, 143, 145, 146, 177, 188, 225, 236, 258, 259, 261, 266, 273, 286, 287, 288, 301, 306, 414, 415, 448, 449, 450
 *vorъnъ 198
 *vortidlo 225
 *vortiti 90, 177, 180, 225, 229, 266, 289
 *vortati 90, 167, 168, 180, 229
 *voziti 22, 58, 100, 101, 106, 107, 117, 127, 130, 140, 141, 144, 146, 189, 194, 206, 210, 236, 240, 269, 301, 302, 309
 *vozъ 199, 269, 280, 286
 *vy 63, 64, 69, 144, 146
 *vy- 93, 149, 184, 232, 354
 *vybiti 232
 *vybъrati 93, 149, 184, 232
 *vydra 98, 202, 235
 *vygъnati 94, 98, 149, 184, 232
 *vyriti 187
 *vysokъ 153, 263, 312, 353, 356
 *vъ 98, 99, 100, 104, 126, 127, 164, 199, 200, 221, 395, 426
 *vъlxvъ 83, 174, 191, 395, 426
 *vъsedliti 84, 101
 *vъsterzati 193
 *vъverti 193
 *vъzeti 126, 210
 *vъzvati 100
 *vъxъ 83, 104, 106, 118, 126, 140, 173, 186, 210, 221, 254, 262, 272, 278, 282, 310, 395, 426
 *vъlgnōti 288
 *vъlkъ 21, 122, 159, 165, 168, 192, 250, 258, 259, 261, 267, 274, 279, 288, 290, 352, 361, 396, 404, 414, 415, 427, 436, 437, 448, 449, 450
 *vъlna 122, 159, 192, 250, 251, 258, 259, 261, 267, 274, 279, 288, 352, 404, 414, 415, 436, 437, 448, 449, 450
 *vъrba 120, 191, 248, 270, 288
 *vъrěti 193
 *vъrъxъ 120, 191, 196, 248
 *vъrtěti 120, 180, 228
 *vъrvъka 192
 *vъsъka 221
 *Z
 *za 191
 *začeti 149
 *zaděti 100
 *zajęsъ 111, 142
 *zakopъ 141, 152, 153, 154, 183, 312, 354, 355, 356, 403, 435
 *zaloga 147, 153, 154
 *zamoŕъskъ 173
 *zasěka 354
 *zasěti 355

- *zelenъ 201, 214, 215, 353, 356, 408, 441, 442
 *zelъje 353, 356, 404, 436
 *zemlja 103, 130, 165, 189, 232, 237, 311, 401, 433
 *zěnica 197
 *zěvati 278
 *zětъ 111, 163, 164, 193, 243, 253, 254, 260, 268, 294, 298, 305, 306, 412, 415, 445, 449
 *zima 98, 202, 235, 253, 272, 287, 314
 *zolto 87, 178, 182, 225, 266, 277
 *zqbъ 21, 112, 133, 163, 164, 168, 242, 262, 264, 268, 361
 *zqbъсь 141, 153
 *zvěgъ 208
 *zvopъ 190, 264
 *zybati 270
 *zъlъ 118, 140, 141, 255, 288, 310, 386
 *zъgělъ 113
 *zъno 120, 165, 191, 249, 270, 288, 396, 427
 *zъnъje 132, 144, 146, 353
- *Ž**
 *žaba 262, 270, 286, 299
 *žalъ 127
 *že 67, 109
 *želbъ 88, 178, 226, 247, 258, 260, 264, 266, 414, 415, 448, 449
 *želětī 355
 *želězъnъ 98
- *želqđъ 375
 *žena 65, 116, 144, 146, 147, 246, 258, 260, 261, 262, 273, 282, 287, 298, 307, 308, 311, 357, 359, 365, 369, 405, 414, 415, 416, 437, 448, 449, 450
 *ženixъ 294
 *ženiti 116, 140, 141, 308
 *ženъka 198
 *ženъskъ 117, 140, 141, 158, 308, 353, 356, 404, 436
 *žerbe 211, 276
 *žerbenъkъ 211
 *žerti 114
 *žedlъсь 158
 *žęda 91, 158, 180, 229
 *žędъnъ 89
 *žęti 128, 136, 137, 158, 193, 278
 *žętva 163
 *žila 286
 *žito 29, 254, 282
 *životъ 153
 *živъ 99, 126, 138, 150, 152, 153, 200, 214, 215, 216, 260, 270, 282, 408, 409, 415, 441, 442, 443, 449
 *žylъсь/*žylъсь 123, 192, 267, 279, 290
 *žyna 122, 192, 250, 267, 279, 290
 *žyltětī 192, 201, 214, 215, 408, 441, 442
 *žyltъ 123, 192, 201, 214, 215, 216, 250, 267, 279, 290, 408, 409, 441, 442, 443
 *žygdъ 248

Linguistica & philologica

- 36 Januška Gostenčnik: *Krajevni govori ob Čabranki in zgornji Kolpi*, 2018
- 35 Metod Čepar: *Praslovanski ijevski samostalniki moškega spola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*, 2017
- 34 Robert Grošelj, Karmen Kenda-Jež, Vlado Klemše, Vera Smole, Matej Šekli: *Lipalja vas in njena slovenska govorica*, 2016
- 33 Luka Repanšek: *Keltska dediščina v toponimiji jugovzhodnega alpskega prostora*, 2016
- 32 Metka Furlan: *Prispevki k slovenski in slovanski etimologiji*, 2016
- 31 Sašo Živanovič: *Kvantifikacijski vidiki logične oblike v minimalistični teoriji jezika*, 2015
- 30 Nina Ledinek: *Slovenska skladnja v oblikoskladenjsko in skladdenjsko označenih korpusih slovenščine*, 2014
- 29 Majda Merše: *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja. Razprave o jezikovnem sistemu, besedju in prevodni problematiki*, 2013
- 28 Kozma Ahačič: *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem. Katoliška doba*, 2012
- 27 Andreja Žele: *Pomensko-skladdenjske lastnosti slovenskega glagola*, 2012
- 26 Mojca Žagar Karer: *Terminologija med slovarjem in besedilom. Analiza elektrotehniške terminologije*, 2011
- 25 Jože Toporišič: *Intervjuji in polemike*, 2011
- 24 Jerica Snoj: *Metafora v leksikalnem sistemu*, 2010
- 23 Majda Merše: *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja. Razprave o oblikoslovju, besedotvorju, glasoslovju in pravopisu*, 2009
- 22 Matej Šekli: *Zemljepisna in osebna lastna imena v kraju Livek in njegovi okolici*, 2008

...

→ <http://zalozba.zrc-sazu.si/p/A15>

[Monografija] prinaša nova spoznanja o modelih genez jezikov slovanske jezikovne skupine: za vsak slovanski jezik podaja model njegove lingvogeneze, upošteva njegovo popraslovansko izhodišče (enotno v enem ali neenotno v več starejših slovanskih geolektih), način spreminjanja (konvergentno ali divergentno) in položaj znotraj makroareala (središčni ali obrobni) ter njegove definicijske lastnosti, po katerih se loči od sosednjih jezikov. /.../ V slovenski jezikovni prostor uvaja znanstveno terminologijo, uveljavljeno v (slovanskem) primerjalnem jezikoslovju in širše v genetskem jezikoslovju, upošteva že prisotno slovensko jezikoslovno izrazje. Opazno je dosledno dvojnično navajanje domačega in tujejezičnega ustreznika (npr. premet jezičnikov / metateza likvid), pri prevodih strokovnih izrazov pa tudi izvirnega tujejezičnega poimenovanja (npr. vzhodnohercegovo narečje, hrv./srb. istočnohercegovački dijalekt).

zasl. prof. dr. Aleksandra Derganc

Teorija lingvogeneze, tj. skupka arealno pogojenih danosti, ki jezikovni sistem izdvojijo od sosednjih tako v linearni kakor horizontalni komponenti jezikovnega razvoja, je tu tako prvič konkretizirana in v svojih mehanizmi celostno in metodološko dosledno preizkušena na jezikovnem gradivu nekega homogenega jezikovnega kontinuuma (konkretno torej slovanskega) v njegovi celoti. Monografija s tem izredno pomembno prispeva k razumevanju principov dinamike jezikovnega spreminjanja, tako v sklopu časovne komponente, torej v okviru zgodovinskega primerjalnega jezikoslovja, kot z ozirom na v enaki meri relevantno prostorsko komponento, s čimer krepí in utemeljuje spoznanja tistega specializiranega dela diahronnega jezikoslovja, ki se tiče arealne lingvistike. /.../ Razprava bo nedvomno postala temeljni modelni zgled za podobne sintetične orise razvojne dinamike drugih jezikovnih kontinuumov.

doc. dr. Luka Repanšek

<http://zalozba.zrc-sazu.si>

